

ЕТИМО-
ЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ

Н
—
П

ТОМ 4

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У семи томах

Наукова думка

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Том четвертий

Н

П

Київ 2003

У к л а д а ч і

Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць,
А. П. Критенко, О. С. Мельничук,
Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів,
В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов,
В. А. Ткаченко, О. Б. Ткаченко,
А. М. Шамота

Четвертий том словника містить слова на літери Н—П. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я

О. С. Мельничук (головний редактор),
В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак,
В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко

Р е д а к т о р и т о м у

В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко

Затверджено до друку вченою радою
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

*Видання здійснене в межах проекту
«Словники України» відповідно до Указу
Президента України від 7 серпня 1999 року № 967
«Про розвиток національної словникової бази»*

Редакція філології, художньої літератури та словників

Редактори Ю. І. Бойко, В. І. Мазний,
Н. М. Максименко, Л. С. Шорубалка

Е 4602020000 – 002 24 – 2004
2004

ISBN 966-00-0590-3(4)
ISBN 966-00-0816-3

© Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко,
О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів,
В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, В. А. Ткаченко,
О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота, укладання, 2004
© Ідея та назва серії «Словники України» Т. П. Гуменюк,
В. А. Широков, 1994, 2004

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

В укладанні 4-го тому Етимологічного словника української мови взяли участь такі автори: **В. Т. Коломієць** (уклала статті *на*¹ — *насви́рнітися*, а також, у межах частин інших авторів, *обаратати*, *обзел*¹, *обзел*², *обзлачний*, *облізок*, *обоїско*, *оборка*, *обрат*, *обрямувати*, *обчерти*, *овад*², *овід*, *одакаль*, *одволога*, *одіяло*, *одлягати*, *одналь*, *одновілити*; *одтамтиле*, *одьогованя*, *ож*, *оже*¹, *ожелес*, *ожинець*, *озія*¹, *окадкуватий*, *окара*, *окіл*, *окадкуватий*, *оклигати*, *око*², *омул*, *ом'яснути*ся, *онадіти*, *оначити*, *оне*, *онь*, *онікусь*, *ополистий*¹, *ополошити*, *опугатися*, *оргони*, *орд*, *ордиґач*, *осавул*, *освинути*, *осимь*, *ост*¹, *пасклин*, *пасля*, *патли*, *патрошити*, *пацікілок*, *пашня*, *пер*, *пирґач*, *пирій*, *пирскач*, *пискар*, *пишки*, *пияки*, *підвал*, *підвода*, *підгайсатися*, *пірка*, *піскар*, *пітелюга*, *пітільон*, *пічкур*², *плаз*¹, *плаз*², *планка*², *плаский*, *пласкун*, *пластик*, *плахта*², *плебан*, *плевун*, *плескавця*, *плескатий*, *плескач*, *плетиця*, *пливая*, *плитаїс*, *плихати*, *плік*, *плін*, *плінний*, *пліха*, *плішня*, *пліщ*, *плова*, *пλοςкир*, *плотник*¹, *плововник*, *площик*, *площиця*¹, *пруганити*(ся), *плюжить*, *плюшняк*, *пльвдувати*, *пльвужити*, *пляжка*, *пляха*, *пляшка*, *побережник*², *побирячити*, *помишити*, *понапакузуватися*, *понимати*, *понористий*, *попава*, *попадя*³, *попенька*¹, *попенька*², *поплітник*, *пополюяти*, *пора*¹, *пориж*, *порос*, *пороска*¹, *порохавка*, *пороцати*, *порпліця*, *порушник*, *посаль*, *посмітюха*, *поспішка*, *потати*, *потраць*, *потурмака*, *потурнак*, *потька*, *похитити*, *пуриц*, *пучити*, *пхикати*, *п'яц*); **В. Г. Скляренко** (*насенешник* — *нятство*, а також статті *олійниця*, *перелійка*, *перемисьль*, *переміти*, *полугарний*, *полуйка*², *полумацьок*, *пошмандигати*, *прас*², *праск*, *прем*, *прехихій*, *приконопник*, *прилолокати*, *прискрипати*, *притаганка*, *притвор*², *притин*¹, *притруд*, *пришка*, *проверюхатися*); **А. М. Шамота** (*о*¹ — *осана*); **Г. П. Півторак** (*осанна* — *парубок*); **О. Д. Пономарів** (*парумбеля* — *пилюк*, а також статті *прибужник*, *прицибулється*, *просвірка*, *проца*, *процівка*, *психіатрія*); **В. А. Ткаченко** (*Пимін* — *пілон*); **Р. В. Болдирев** (*пілот* — *помитеха*); **О. Б. Ткаченко** (*помідор* — *процедура*, а також статті *півперек*, *прошкєпитися*, *пурпуль*); **А. П. Кристенко** (*процент* — *пузо*); **І. А. Стоянов** (*пуйка* — *п'ять*). Крім того, в межах частин інших укладачів, **О. С. Мельничуку** належать статті *накропудитися*, *насть*, *нежид*, *нейлон*, *неклеба*, *немоща*, *ненила*, *нентер*, *непереливки*, *неприкаяний*, *неприціп*, *несосвітений*, *нестелепа*, *несь*, *нетіпаха*, *нехар*¹, *нехвалит*, *ник*, *нинаджаний*, *ничка*¹, *ніжник*, *ніор*, *ногата*, *нотація*, *нуди*, *нуретиси*, *няга*, *нянчити*, *обхаморити*, *озюм*, *окіт*, *окремиї*, *окриж*, *окріяти*, *олєк*, *олинтир*, *олівець*, *ольо*, *ольос*, *ольха*, *ольшанка*², *оляндра*, *омет*¹, *омилка*, *опух*, *оребинови*, *орябка*, *оснач*, *остроки*, *осьде*, *одакаль*, *отелити*, *отерпати*, *отісок*, *отіша*, *отора*, *оточа*, *отрас*, *отрудник*, *отрунки*, *охлудити*, *оцаліти*, *оцаріти*, *оцей*, *оцупіти*, *оцуматися*, *ошалемоніти*, *ошара*, *ошелешити*, *пабороди*, *павучки*, *пага*, *падалець*, *падко*, *пажитниця*, *паївний*, *пайс*, *палажка*, *паламида*, *палиля*, *пальха*, *памолоток*, *панійка*, *пантелик*², *панцур*(а), *папаїка*, *папіжа*, *папірка*, *паплиця*, *папля*², *пар*¹, *паранджа*, *парашка*, *парити*², *паркані*, *парник*¹, *паровина*, *парпати*, *парус*², *парусник*, *пасуд*, *пек*², *пекло*², *пелька*², *пеня*², *пенязь*, *перебєсажитися*, *переблвучити*, *перебувати*, *перевєсло*, *перевєсник*¹, *перекабатити*, *перековерсати*, *перекрєхти*, *перемогти*, *переполошник*, *перескаржати*, *перехід*, *перещик*, *перістий*, *перначка*, *перти*³, *пєстряк*, *петрук*, *пикниця*, *піндрячити*, *пінтати*, *пипа*², *пишнуля*, *підвізок*, *підвін*, *підвісок*, *підждєряти*, *підкустрана*, *підневідити*, *підовинути*, *підсобійка*, *підтики*, *підчерити*, *пїжти*, *пїрнати*, *пїханий*, *плав*¹, *плескана*, *плішити*¹, *побрукатися*, *повала*, *повгар*, *повелика*, *поверн*, *повз*¹, *повидло*, *повинунти*, *повитиця*, *повінь*, *поволоди*, *погарець*, *погій*, *поглайхатися*, *погодити*, *погоня*, *поготів*,

Від редакційної колегії

подалий, подамент, подийма, подле, подриніти, подроцькати, подушка, подячитися, по-жаливник, пожички, позлитка, позна, поїти, поїшки, поїнтер, покій, покіст, поклад, по-кор¹, покор², покринутися, покровка, покрошнюватися, покруч, покулець, покур, пола², пола⁴, полигатися, полик, політика², поліфонія, половіддя, половіти, полон², полоник¹, полоник², полонізація, полонка¹, полувавниця, полузка, полуйка¹, полундра, полуниця, по-лушка, поляни, полянітися, помазанець, помана¹, помана², помацце, поме, поменитися, поминати, помогти, порча, потіль, пр, праліска, прам, прибега, привіт, прижаліти, при-жихнутися, прикромити, приміти, припанасити, припір, припраша, припуштанта, при-санабожитися, присербитися, прискригнути, прискулити, приспільниця, притир, прить-мо, притякнути, притяти, прихторити, прищинець, прізвисько, прірва¹, прогульком, проз, прокопкаця, пролог², промантачити, промкнути, пропір¹, простягти, протич, про-чанин, прочнутися, прошелити, пруг, прудивус, пруні, прутканистий, пручатися, пришьо, прядуха, пти, пту-гей-са, птуц, пувка, пугарець, пугачі, пугнотавий, пужити, пузанка, пуздо², пуркати.

У роботі над поповненням лексичного матеріалу тому брали участь Т. Г. Линник (яка при цьому розробила також статті *поплавник, потаєнниця*), О. Д. Пономарів і А. М. Шамота.

Над технічною підготовкою тому працювали Т. А. Харитонова, В. Е. Швед, В. А. Євтушенко, В. С. Молдованчук, Т. Я. Борисова, Н. В. Погрібна, О. В. Полозенко.

Том рецензували академік РАН Ю. М. Трубачов і докт. філол. наук М. М. Пешак.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

(додаток)¹

Скорочення назв мов, наріч і діалектів

драв. — дравідійські
комі-зир. — комі-зирянська
комі-перм. — комі-перм'яцька
нган. — нганасанська
нен. — ненецька

сілез. — сілезький
согд. — согдійська
тибет. — тибетська
флам. — фламандська

Бібліографічні скорочення

- Агеева — *Агеева Р. А.* Страны и народы: Происхождение названий. — М.: Наука, 1990. — 256 с.
- Аникин — *Аникин А. Е.* Опыт семантического анализа праславянской омонимии на индоевропейском фоне. — Новосибирск: Наука, 1988. — 126 с.
- Бабкин—Шендецов — *Бабкин А. М., Шендецов В. В.* Словарь иноязычных выражений и слов, употребляющихся в русском языке без перевода. — М.; Л.: Наука, 1966. — Кн. 1—2. — 1344 с.
- Бенвенист — *Бенвенист Э.* Словарь индоевропейских социальных терминов. — М.: Прогресс, 1995. — 453 с.
- Булаховский и совр. языкозн. — *Л. А. Булаховский* и современное языкознание. К 100-летию со дня рождения: Сб. науч. тр. — Киев: Наук. думка, 1987. — 288 с.
- Волкова — *Волкова Н. Г.* Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа. — М.: Наука, 1973. — 208 с.
- Гор — *Горбач Ол.* Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області. — Мюнхен, 1965. — 103 с.
- ГрицАВ — *Гриценко П. Ю.* Ареальне варіювання лексики. — К.: Наук. думка, 1990. — 271 с.
- ДТС — *Древнетюркский* словарь. — Л.: Наука, 1969. — 676 с.
- Іларіон — *Іларіон*, митрополит (Огієнко І. І.). Етимологічно-семантичний словник української мови. — Вінніпег, 1979—1982. — Т. 1 (А—Д). — 1979. — 365 с.; Т. 2 (Е—Л). — 1982. — 400 с.
- ІУМ Лекс. і фраз. — *Історія української мови: Лексика і фразеологія.* — К.: Наук. думка, 1983. — 744 с.
- Карпенко. Назв. зв. неба — *Карпенко Ю. А.* Названия звездного неба. — М.: Наука, 1981. — 184 с.
- Коваль — *Коваль А. П.* Пригоди слова. — К.: Рад. шк., 1985. — 214 с.
- Козлова — *Козлова Р. М.* Праславянское слово в генетическом гнезде: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. — Минск, 1991. — 20 с.
- Кол — *Коломиец.* Пронх. назв. рыб.
- Куз — *Кузеля З., Рудницький Я.* Українсько-німецький словник. — Лейпциг: Гаррасовіц, 1943. — 1494 с.
- Культ. сл. — *Культура слова:* Респ. міжвід. зб. — К.: Наук. думка, 1976—1992. — Вип. 10—42.
- Куриленко — *Куриленко В. М.* Лексика тваринництва поліських говорів. — Суми: Мрія, 1991. — 124 с.
- Куркина — *Куркина Л. В.* Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. — Ljubljana, 1992. — 260 с.
- Лік. росл. Енци. дов. — *Лікарські рослини:* Енцикл. довідник. — К.: УРЕ, 1991. — 544 с.
- НикНикБЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східно-

¹ Див. т. 1, с. 14—35, і т. 3, с. 7—8.

Умовні скорочення

- слов'янських мов. — Житомир, 1990. — 369 с.
- НикНикЕЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Ендемічна лексика Житомирщини. — Житомир, 1989. — 272 с.
- НикНикТЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Транспортна лексика правобережного Полісся в системі східнослов'янських мов. — К.: Наук. думка, 1990. — 292 с.
- НикСГЛ — *Никончук М. В.* Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся. — К.: Наук. думка, 1985. — 312 с.
- Німчук — *Німчук В. В.* Давньоруська спадщина в лексичі української мови. — К.: Наук. думка, 1992. — 416 с.
- Общ. лексика — *Общая лексика германских и балто-славянских языков.* — Киев: Наук. думка, 1989. — 359 с.
- Огієнко — див. Іларіон.
- Огієнко — *Огієнко И. И.* Иноземные элементы в русском языке. — Киев, 1915.
- Она — *Онацький Є. (Onatskyj E.)* Vocabolario ucraino-italiano. — Roma, 1941. — 1741 с.
- Прок — *Прокопенко В. А.* Областной словарь буковинских говоров // Карпатская диалектология и ономастика. — М.: Наука, 1972. — С. 411—477.
- Рідне слово — *Рідне слово* (до 1970 р. — «Питання мовної культури», вип. 1—4). — К.: Наук. думка, 1971—1974. — Вип. 5—9.
- РМ — *Рідна мова*: Наук.-попул. місячник. — Варшава; Жовква, 1933—1939.
- Си — *Сизько А. Т.* Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. — Дніпропетровськ, 1990. — 100 с.
- См — *Смик Г. К.* Корисні та рідкісні рослини України: Словник-довідник народних назв. — К.: УРЕ, 1991. — 412 с.
- Станек — *Станек В. Я.* Иллюстрированная энциклопедия насекомых. — Прага: Артия, 1977. — 559 с.
- СЧС — *Кузеля З., Чайковський М.* Словар чужих слів. — Чернівці, 1910. — 368 с.
- Тези доп. УЖДУ — *Тези доповідей до ювілейної конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету.* Серія мовознавча. — Ужгород, 1965. — 86 с.
- Тези IV сл. конф. — *Тези доповідей до IV республіканської славистичної конференції.* — Одеса, 1961. — 120 с.
- Топоров V — *Топоров В. Н.* Прусский язык. Словарь. L. — М.: Наука, 1990. — 424 с.
- Чаб — *Чабаненко В. А.* Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя, 1992. — Т. 1. — 324 с.; Т. 2. — 372 с.; Т. 3. — 304 с.; Т. 4. — 261 с.
- Черных I—II — *Черных П. Я.* Историко-этимологический словарь современного русского языка. — М.: Рус. язык, 1993. — Т. 1. — 621 с.; Т. 2. — 560 с.
- ЭСТЯ 1989 — *Этимологический словарь тюркских языков: Общетюрк. и межтюрк. основы на буквы Ж, Ж, Й.* — М.: Наука, 1989. — 294 с.
- DEx — *Dicționarul explicativ al limbii române.* — București, 1975.
- Gr. Fwb. — *Großes Fremdwörterbuch.* — Leipzig, 1977. — 824 S.
- Karulis — *Karulis K.* Latviešu etimoloģijas vārdnīca: 2 sēj. — Riga: Avots, 1992. — 1 sēj. A—O. — 639 lpp.; 2 sēj. P—Ž. — 671 lpp.
- Mann — *Mann S.* An Indo-European comparative dictionary. — Hamburg: Buske, 1984—1990. — Fasc. 1—12.
- Polański — *Sehnert — Polański K., Sehnert J. A.* Polabian-English Dictionary. — The Hague; Paris: Mouton & Co, 1967. — 239 p.
- Rudn. — *Rudnyčkyj J. B.* An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language. — Winnipeg; Ottawa, 1962—1980. — Vol. I—II.
- Shevelov Hist. phonol. — *Shevelov G. J.* A historical phonology of the Ukrainian language. — Heidelberg: Winter Universitätsverlag, 1979. — 809 p.
- Shevelov Prehistory — *Shevelov G. J.* A Prehistory of Slavic. — New York: Columbia Univ. Press, 1965. — XX + 662 p.
- Světém zvířat — *Hanzák J., Felix J., Frank S., Vostradovský J.* Světem zvířat. IV díl. — Praha: Albatros, 1969. — 618 s.
- ZVSZ — *Kopečný F.* Základní všeslovanská slovní zásoba. — Praha: Academia, 1981. — 483 s.

на¹ (прийменник), *на-* (префікс); — р. бр. др. болг. м. схв. *на, на-*, п. ч. слц. вл. слн. *па, па-*, стсл. **на, на-**; — псл. *па*; — споріднене з прус. *па* «на, згідно, по», *по* «тс.», лит. *пиб* «від, з», лтс. *пио* (*па*) «тс.», гр. *ἄνω* «вгору, нагору», *ἄνω* «вгору, вгорі, на», лат. *ап* «вгору», ав. *апа* «через, вздовж», гот. *двн. апа* «на, в, проти», *нвн. ап* «на»; іє. **ап*, **ап̄*, **п̄*. — Фасмер III 33; Черных I 553—554; ЭСБМ 7, 159; Brückner 351; Machek ESJČ 387; Holub—Kop. 237; Schuster-Šewc 977; Младенов 314; Skok II 495—496; Bezlaj ESSJ II 209; ЭССЯ 21, 185—187; ESSJ Sl. gr. I 115—123; Fraenkel 511; Būga RR II 499—502; Walde—Hofm. I 43—44; Kluge—Mitzka 20; Pokorny 39—40. — Пор. **у-**.

на² (частка) «ось, бери», *на́те* «беріть»; — р. *на, на́те*, бр. *на, на́це*, п. *па, пасіе, па́сі*, ч. слц. *па, пате*, вл. *па, па́се*, нл. *па, па́са, патеј* (дв.), болг. м. *на*, схв. *на̄*, слн. *па, па́те* (мн.), *па́та* (дв.); — псл. *п̄а*; — очевидно, похідне від вказівної займенникової основи іє. **п-*, тієї самої, що і в частках *но, о-н, ге-н*, займеннику *ві-н*, у лит. *п̄а* «ну; так», *п̄о* «тс.», лтс. *па* (вигук погрози і відгону), гр. *οὐαί* «так, справді», лат. *п̄е* «так, вірно», дінд. *п̄а-п̄а* «по-різному, так і сяк»; елемент *-те* (*-te*, слн. *-ta*) походить з дієслівної форми 2-ї ос. множини (і двоїни) і був доданий до вигуку, очевидно, вже в праслов'янський період. — Черных I 554; Фасмер III 33; Преобр. I 587; ЭСБМ 7, 159; Brückner 351—352; Machek ESJČ 387; Schuster-Šewc 977—978; Младенов 314; Skok II 495; Bezlaj ESSJ II 209—210; ЭССЯ 21, 185—187; ESSJ

Sl. gr. II 432—433; Fraenkel 477; Walde—Hofm. II 150; Boisacq 655. — Пор. **він, ген², но¹, ня, он¹.**

на³ «ну» (вигук захоплення у виразі *такий, що на*); — очевидно, етимологічно тотожне з *на²* «ось, бери» (див.).

[**наба́гнути**] «пригадати, вигадати»; — результат видозміни значення [*наба́гнути(ся)*] «дуже захотіти» через проміжну ланку «подумати про предмет бажання, пригадати щось бажане». — Див. ще **багті, на¹**. — Пор. **збагну́ти.**

[**набадкати**] «наколоти» ВеЛ; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *badkat'* «підсміюватися, підмовляти» (давніше «поколювати») пов'язане з ч. ст. *bodu, bósti* «колоти», яке відповідає укр. *бості* (див.).

[**набадúрати**] «знайти» Ж; — очевидно, пов'язане з [*бадúритися*] «што-вхатися (вештатися)», як *наді́бати* «знайти» пов'язане з *ді́бати, найті́, нахо́дити* з *іті́, хо́дити*, п. *paležć* «знайти» з *ležć* «лізти». — Див. ще **ба́датися, на¹.**

набакі́р, [*набе́кір* МСБГ, *набекре́нь* Ж], [*перебакі́ритися*] «перегнутися, перехилитися» Ж; — р. *набекре́нь*, бр. *набакі́р*; — запозичення з польської мови; п. *па бакієр* «набакир» утворене з прийменника *па* і складної запозиченої основи *bakієr*, яка походить від нім. *back kehren* (плотарська команда) «назад повертати» (фактично «наліво», бо лівий борт був у стернового за спиною), що складається з прислівника *back* «назад», пов'язаного з *двн. баh* «спина», дісл. *bak, дангл. bæc*, *англ. back* «тс.», і дієслова *kehren* «повертати», від якого походить і укр. *ке-*

рувати. — Фасмер—Трубачев I 146—147; ЭСБМ 7, 161; Brückner 12; Sadn.—Aitz. I 229—230; Kluge—Mitzka 43. — Див. ще *керувати, на¹*.

набалдашник; — запозичення з російської мови; р. *набалдашник, набалдачник* походить від не вживаного тепер **балдак*, запозиченого з тюркських мов; пор. тур. *baldak* «ефес шаблі; кільце», тат. каз. *балдак* «тс.»; менш переконливе пов'язання (Фасмер III 34; Желтов ФЗ 1876/1, 24) з р. [*балда*] «дрючок». — Черных I 554; Фасмер I 114; Преобр. I 588; Богатова РР 1982/4, 130—133; Шипова 241—242; Korsch AfSIPh 9, 487.

[**набаркати**] «набрехати» Ж, [*набаркати*] «тс.» Ж; — префіксальне утворення від незасвідченого **баркати* «балакати, базікати», очевидно, пов'язаного з *бари* «теревені», *баріти* «затримувати, загаювати», псл. *bariti* «говорити, балакати». — Див. ще *бари, баріти*.

набат; — бр. болг. *набат*; — запозичення з російської мови; р. *набат* «удари дзвону як сигнал тривоги», ст. *набатъ* «великий мідний барабан» запозичене з арабської мови, очевидно, через тюркське посередництво; ар. *naubat* «сигнал труби; барабанний бій», *pubāt* «нещастя, біда» є похідними від дієслова *nauba* (*nāba*) «спіткати, вразити». — Черных I 554; Фасмер III 34; Преобр. I 558; ЭСБМ 7, 162; Шипова 242; Loksch 125.

[**набахтурити**] «забити дурницями (голову)»; — бр. [*набахтурить*] «жадібно напиться; надмірно налити», [*набухторить*] «надмірно налити», [*набухторица*] «жадібно, надмірно напиться»; — результат афективного розширення і видозміни значення основи *набухати* «занадто багато налити, накласти», аналогічний до [*набѣхтатися*]. — Див. ще *бух*. — Пор. **набѣхтатися**.

набгом — див. **бгати**.

[**набѣратися**] «нажертися» О; — похідне утворення від [*бѣрити*] «жертви» О, етимологічно неясного, очевидно, афективного утворення.

[**набѣзбаш**] «без пастуха»; — результат злиття прийменника *на* зі словом *бѣзбаш*, що виникло, очевидно, внаслідок злиття і скорочення виразу *без бачі* «без пастуха». — Див. ще *бача, без², на¹*. — Пор. **бѣзбач**.

[**на-бѣзрік**] «ніколи; без терміну», [*набазрік*] «тс.» Корз; — результат детимологізації виразу [*без рік*] «через рік», у якому [*без*] «через» втратило своє діалектне значення і набуло більш звичайного для нього значення «з відсутністю». — Коломієць Мовозн. 1967/3, 52. — Див. ще **без², на¹, рік**.

[**наберберити**] «намішати, набовтати»; — афективне утворення без виразного словотворчого зразка.

[**наберѣжник**] (орн.) «перевізник, *Tringa hypoleucos* L.» Шарл; — похідне утворення від *бѣрег*; назва зумовлена тим, що перевізник селиться на піщаних берегах і обмілинах річок і струмків. — Птицы СССР 260—261; БСЭ 32, 384. — Див. ще **бѣрег, на¹**.

[**наберѣзка**] (ент.) (у назві *н. кошлатка* «п'ядак (п'ядун) березовий, *Amphidasis betularia*») Ж; — похідне утворення від *берѣза*; назва зумовлена тим, що гусинь цього виду п'ядаків живиться листям берези. — БСЭ 35, 395—396; Уганя Tierg. III 589. — Див. ще **берѣза¹, на¹**.

[**набѣжитися**] «забруднитися» О; — похідне утворення від [*бетѣги*] «відходи при молотьбі, сміття», пов'язаного з [*бетлах*] «тс.» (див.).

[**набѣхтатися**] «нажертися»; — очевидно, запозичення з польської мови, зближене з *набѣхкатися* «тс.», афективним утворенням, похідним від вигуку *бех*; п. *paべchtać* (*głowe, uszy*) «набубніти, забити (голову, вуха)», *べchtać* (*głowe*) «забивати теревенями» може бути зіставлене з м. *набавта се* «нажереться», *набавта* «напхає, наб'є; набалакає», болг. *набѣхтя* «наб'ю, поб'ю», *бѣхтя* «б'ю, ударяю», пов'язаними чергуванням голосних з основою *бух* звуконаслідувального походження. — БЕР I 105. — Див. ще *бух*. — Пор. **бех¹**.

[набиліти¹] «натрапити» О, [набі-льовати, набіліти] «тс.» О; — неясне.

набиліти² — див. биліти.

[набір-набір] (вигук, яким підкликають овець) Мо, [набер] «тс.» ВеБ; — результат злиття частки на² і вигука бир¹ (див.).

[набіруванка] «спосіб вишивання щільно розташованими стібками» ЛБ VII; — бр. набор «різноманітні узорі, вишиті так званим шиттям в хрест»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *набирати* з виразу *набирати узор* «вишивати». — Див. ще **брати, на¹**.

[набівка] «верхня половина ляди у ткацькому верстаті; ляда», [набівки] «складова частина ткацьких кросен» Ж, О, [набілки] «тс.» Ж, Л, ДзАтл II, [набілки] «ляда; хвосту у ляді», [набіля] «ляда у ткацькому верстаті» ДзАтл II, [набіля] «тс.» О; — р. *набілки*, бр. *набілицы*, [набелкі, набілки] «тс.»; — похідне утворення від *біло*, псл. *bidlo* «ляда» (пор. п. *bidły*, ч. *bidlo*, слц. *bidlá*, схв. *біло*, слн. *bílo* «тс.») з діалектним переходом л у **ў (в)** і **и** в і. — Трубочев Рем. термиол. 131—132; ЭСБМ 7, 164; ЭССЯ 21, 207. — Див. ще **біло², на¹**.

[набій] (ент.) «гусінь ведмедиця, *Arctia L.*; чорна гусінь МСБГ»; — результат словотворчої видозміни *підбій* «тс.» — Див. ще **підбій**.

[набілете] «звести на когось наклеп» Корз, [набиліти] «тс.» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованої форми [набиліти] «натякнути», зближеної з основою прикметника *білий* (*біліти*). — Див. ще **биліти**.

набір «у борг» СУМ, Г, *набор* УРС, [набур] «тс.» Корз, [набірок] «взяття в борг» Ж, [наборщити] «наробити боргів» О; — результат фонетичної видозміни і деетимологізації виразу *на борг* з наближенням до *набирати*, *набір*. — Див. ще **борг, на¹**.

[набічувате] «напхати» Корз; — очевидно, замість *[набичувати] «набити», афективного утворення з пере-

носним значенням, похідного від *бичувати* «бити бичем». — Див. ще **бич, на¹**.

[наблішкатися] «набратися, нахватися, брати у великій кількості»; — неясне.

набоб «великий багач, що нажився в Індії; намісник в Індії; титул індійського князя», *набоб* «тс.»; — р. бр. *набоб*, п. *pabob*, *paabab*, ч. слц. *pabob*, схв. *набоб* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *pabob* «набоб» походить від гінді *paṁwāb* (*paṁāb*) «виборний урядовець Індії; придворний титул, зокрема князів», яке зводиться до ар. *paṁwāb*, множини від *pā'ib* «депутат, уповноважений, намісник, губернатор», пов'язаного з дієсловом *pāba* (основа *p-w-b*) «він зайняв чиєсь місце». — СІС² 567; Kopaliński 654; Klein 1025.

[набовганити] «багато налити, накласти» ЛексПол; — префіксальне утворення від незасвідченої дієслівної основи, запозиченої з тюркських мов; пор. кипч. *булбан* «мутитися, змішати», похідне від кипч. крим.-тат. *каз. булба* «мішати, перемішувати, збовтувати», спорідненого з монг. *bulḡa* «заколот». — Радлов IV 2, 1848—1849; Räsänen Versuch 88. — Пор. **болгарин**.

[набогастій] (орн.) «польовий жайворонок, *Alauda arvensis L.*» Шарл, ВеНЗн, [набогастійко] «тс.» Шарл, [набогастійка] «коноплянка, *Silvia tubecula*» Ж; — Желехівський, посилаючись на Верхратського, виникнення назви пояснює тим, що пташка не дуже втікає від людини («стоїть як на Бога»). — Желехівський I 465. — Пор. **богастійник**.

набоженство «богослужіння», [набоженство] «тс.; побожність» Ж; — запозичення з польської мови; п. *na-bo-żeństwo* «тс.», споріднене з ч. *páboženství* «релігія, віросповідання, Закон Божий», слц. *páboženstvo* «тс.», вл. *na-bo-ženstvo* «релігія, релігійне вчення», е похідним утворенням від прикметника

пабо́зпу, утвореного від іменника *бо́г*, якому відповідає укр. *бог*¹ (див.).

[набомбуритися] «надутися» Мо; — результат видозміни незасвідченої форми **набуритися*, якій відповідає схв. *набу́рити се* «тс.», під впливом форми **набамбу́литися* «тс.». — Див. ще **бамбу́ла**.

[набородник] (бот.) «козелець, *Tragopogon Tournef.*» Мак, **[набородник]** «тс.» Мак; — р. *козлобородник*, бр. *казлабарод*, п. *kozibród*, *kozia broda*, ч. *kozí brada*, слц. *kozia brada*, слн. *kózja bráda* «тс.»; — похідне утворення від *борода́*; мотивація назви (у т. ч. і наукової лат. *Tragopogon* від гр. *τραγοπέγυον*, букв. «цапина борода») остаточно не з'ясована; пояснюється зовнішнім виглядом нерозкритого кошика квітки (Нейштадт 584) або нижнього пристеблого листа чи обвисаючих приквітков після цвітіння (Machek Jm. *rostl.* 235). — Див. ще **борода́**.

[набочник] (бот.) «м'ята, *Mentha L.*» О; — результат видозміни деетимологізованої форми **[надбшник]** «тс.» (див.).

[набридіти] (*набриділо кого* «хтось став шаленим») Ж, **[набридистий]** «вередливий, божевільний, шалений» Ж, **[набридка]** «тс.» Ж, **[набрéда]** «тс. Ж; баяндрасник; вередун О», **[набрóдень]** «вередун; божевільний» Ж; — похідні утворення від основи *бред(ня)* «дурниці»; фонетична форма *-брид-* є результатом діалектного переходу *е* в *и* і пізнішого зближення з основою *брид-(нути)*. — Див. ще **бредня́**.

[набрита́тися] «нахвататися, набратися»; — неясне.

[набряч] (бот.) «*Cystopus Lev.*» Мак; — очевидно, похідне від *набряка́ти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **брякнути**.

[набува́ти] «назувати»; — результат контамінації форм **[обува́ти]** і *назува́ти* (морфологічного перерозкладу форми *об-увати* → *о-бувати* з приєд-

нанням префіксального **б-** до кореня і осмисленням початкової частини префікса *об-* як цілого префікса *о-* та наступної заміни цього *о-* префіксом *на-*). — Див. ще **взу́ти, на¹, о¹**.

[набундзьобитися] «набундючитися, набурмоситися, сердитися, ставати нестриманим» Ж; — результат афективної видозміни форми *набундю́читися*, похідної від *бундю́читися* (див.).

набу́ти «придбати», *набува́ти, набувáльник, набувáч, [набу́ток]* «костюм» Пі, *набуття́*; — бр. *набыць* «придбати», п. *paбу́с*, ч. *paбу́ти*, вл. *paбу́с*, нл. *paбу́с* «тс.»; — своєрідне похідне утворення від дієслова *бу́ти*, паралельне до *нажи́ти* від *жи́ти*, властиве, головним чином, західнослов'янським мовам і, очевидно, запозичене в українську й білоруську з польської; пор. більш закономірне утворення з тим самим значенням від основи фактита *baviti* до *byti* у південнослов'янських мовах: болг. *наба́вя* «придбаю», м. *набави* «придбає», схв. *набавити* «придбати», слн. *paбáviti* «тс.»; пор. також збереження більш закономірного значення у р. **[набы́ть]** «прибути, збільшитися, примножитися; приєднатися до інших». — ЕССЯ 21, 220. — Див. ще **бу́ти¹, на¹**.

[набухтóрувати] «нацьковувати, під'юджувати» Па; — неясне.

[набу́яте] «обдурити» Корз; — похідне утворення від давнього **бу́й* «дурний»; — пор. др. *буй*, стсл. *בוּי* «тс.; дикий, зухвалий, сильний». — Див. ще **бу́яти¹**.

[нав¹] «домовина, труна» Ж, **[нава́]** «тс.» Ж, Пі, **[навк]** «мрець» Ж, *Навський (Великдень)* «мертвецький (Великдень)» (у четвер останнього тижня Великого посту) Ж, **[навська (дошка)]** «апендицит» ЛексПол; — р. **[навь]** «мрець», др. *навъ, навь, навие* «тс.», ч. ст. *нав* «погойбічний світ», *пава, пав* «тс.», слц. *пав* «житло для добрих душ», болг. м. *нави* «злі духи, що мучать породіллю», слн. *navje* «некро-

поль; [душі нехрещених дітей (у казках)]», *pávček* «похоронний дзвін», стсл. **навь** «мрець»; — псл. *pavъ* «мрець, смерть», пов'язане з *pyti* «нити»; — споріднене з лтс. *pàve* «смерть», *pàvêt* «умертвляти», лит. *põvyti* «тс.», *põve* «смерть, пригнічення, мука», прус. *powis* «труп; тулуб», гот. *paus* «труп, мрець», дісл. *pág* «труп», гр. *νενεκέναι* «помирати»; далі пов'язується з гр. *váōs* «корабель», лат. *pavis* «тс.», спочатку як назва «корабля мертвих», що набула далі значень «мертві», «смерть». — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; ЭСБМ 7, 273—274; Machek ESJČ 391; Младенов 317; Bezlaĵ ESSJ II 216; Трубочев Сл. языкозн. 1988, 310—311; Mikl. EW 211—212; Trautmann 201—202; Топоров LP 8, 209; Fraenkel 509; Mühl.—Endz. II 703—704; Stang 39; Гамкрелидзе—Иванов 825; Pokoĵny I 756. — Див. ще **нав²**, **нити¹**. — Пор. **ма́вка**.

[**нав²**] «середня частина храму, неф» Ж, [*на́ва*] «тс. Ж; корабель Пі»; — запозичення з польської мови; п. *pawa* «корабель; неф», як і ч. ст. *páv*, *páva* «тс.», схв. *náv* «корабель», *náva* «тс.», походять від лат. *pavis* «корабель», спорідненого з дінд. *páũĥ*, вірм. *pav*, гр. *váōs*, дірл. *páu* «тс.»; чеські форми виводяться (Machek ESJČ 391) через італійське посередництво (іт. *pave* < лат. *pavis*). — Brückner 243, 378; St. wug. obcych 503; Walde—Hofm. II 148—149; Pokoĵny 755—756. — Пор. **аргона́вт**, **астрона́втика**, **космона́вт**, **навіга́ція**, **неф**.

нав- (складний префікс у словах типу *наввіпередки*, *навзаводи*, *навко́лишки*, *навколо*, *навко́сі*, *навкулáчки*, *навмання*, *навпакі*, *навперева́ги*, *навперёд*, *навперейми*, *навпіл*, *навпо́мацки*, *навпросте́ць*, *навпрóти*, *навпряме́ць*, *навспра́вжки*, *навсто́ячки*, *навтьо́ки*, *навтякі*, *навхрест*, *навшипі́ньки*); — бр. *наў-*; — результат злиття прийменника *на* з префіксом *у-* (зрідка *о-*) відповідної прислівникової (спочатку здебільшого іменникової) ос-

нови (напр., *узаводи*, *укóло*, *óколо*, *укóсом*), який у положенні після **а** стягався в нескладове **ў**; після сформування складного префікса *нав-* він міг з'явитися і там, де префіксального *у-* чи *о-* в вихідній основі не було. — Див. ще **на¹**, **о¹**, **у¹**.

нава́га (іхт.) «вид тріски, *Eleginus pavaĵa*», *нава́жий*, *нава́жачий*; — ч. слц. *pavaĵa*, болг. *нава́га*; — запозичення з російської мови; р. *нава́га* походить від саам. *pāvag* «тс.». — Фасмер III 34; Черных I 554.

[**нава́дитися¹**] «повадитися, унадитися» Ж; — пов'язане з [*ва́дкий*] «охочий, схильний» (див.).

[**нава́дитися²**] «задумати, наміритися» Ж; — очевидно, результат видозміни семантично і фонетично близького слова *навáжитися*, зближеного з основою слів (*по*)*ва́дитися*, [*ва́дкий*] «охочий». — Див. ще **вага́**. — Пор. **ва́дкий**.

[**нава́дник**] «наклепник, нацьковувач, причепа» Ж; — пов'язане з *ва́дити* «шкодити, наговорювати» (див.).

[**навалува́ти**] «набігти, зійтися натовпом»; — похідне утворення від виразу *валом валити* «рухатися натовпом», *валува́ти*, пов'язаних з *валі́ти* «тс.» (див.).

[**навапсі́ти** (*вус*)] «намазати восковою помадою» Ж; — похідне утворення від **вапсі́ти* «тс.», запозиченого зі східнороманських мов; молд. *vəp-si* (*вопсі*) «фарбувати», рум. *vărsi* (*вопсі*) «тс.» походять від стсл. **вапса́ти** (болг. *văpsam*) «тс.», яке зводиться до сгр. *βάπτω* (аор. *βάψαι*) «занурюю; фарбую», спорідненого з дісл. *kvefja* «занурювати, душити». — СДЕЛМ 78; DLRM 960; БЕР I 118; Младенов 57; Frisk I 218—219.

[**навда́к**] «наврод», [*навда́ку*]; — р. [*навда́ку*], бр. [*наўда́ку*] «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з іменником [*уда́ка*] «удача; талан»; первісне значення «на щасливий випадок; хіба що коли пощастить». — Див. ще **да́ти**, **на¹**.

[**неверлє**] «навпаки; навпростець; (сказати) грубо навпрямки», [*навверлє*] «тс.»; — результат злиття префіксів *на-*, *нав-* з тією самою основою, що і в словах *верлò* «дишло кінського привода» (що вертиться), [*верлообкий*] «такий, що крутить очима» (?); первісне значення «навпаки, навпроти, прямо». — Див. ще **верлò, на¹, нав-**.

[**наверніня**] «лиха поведінка» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*навірнися*] «набриднути, надокучити».

навертати «переконуючи, схиляти» (до іншої віри і под.), [*наверник*] «той, хто повертає» Ж; — калька стсл. **обращати** (р. *обращать*) «тс.», яка, в свою чергу, є калькою гр. ἐπιστρέφω «повертаю, повертаю». — Див. ще **вертіти, на¹**.

[**навертник**] (бот.) «приворотень, *Alchemilla vulgaris* L.» Мак, [*наворотень*] «тс.»; пижмо, *Tanacetum vulgare* L. Мак», [*наворотник*] «тс.» Ж, [*наворотниш*] «тс.»; ранник, *Scrophularia podosa* L. Мак», [*навороток*] «пижмо» Мак, [*наворотиня*] «тс.» Мак, [*перевертниця*] «приворотень» Мак, [*привертень, приворит*] «пижмо» Мак, [*приворót*] «приворотень» Мак; вероніка, *Veronica chamaedrys* L., *пріворотень* «*Alchemilla vulgaris*; [пижмо; маруна щиткова, *Purethrum corymbosum*; гніздівка, *Neottia nidus-avis* L.]»; — р. [*приворот*] «приворотень», п. *przywrotnik* «приворотень», *przywrotnik* «тс.», [*przewrotnik*] «пижмо», *wrotnicz*, ч. *vratič*, [*vratička, vratička, vrátuč*], слц. *vratič*, болг. *вратіка, вратіга, вртіка, вртіга, вртліга, вратліга*], схв. *вратић, вратиц, вратика, повратиц*, слн. *vratič* «тс.»; — похідні утворення від псл. основи *v^{bt}-/vort- «повертати»; назви зумовлені приписуваною пижму і, очевидно, приворотню та іншим відповідним рослинам здатністю повертати щось втрачене — близьку людину, дівоцтво, корові молоко та ін. (пор. назву любистку *приворотне зілля*). — Шамота 144; Brüskner 633; Machek ESJC 699; БЕР I 182. — Див. ще **вертіти, на¹, пере-, при-**.

[**навершня**] (бот.) «паразитичний грибок, *Pegonospora Corda*» Мак, [*навершняки*] «*Pegonosporeae*» Мак; — суфіксальне утворення на основі сполучення прийменника *на* з іменником *верх*; назва зумовлена тим, що цей грибок з'являється на молодих пагонах і листках рослин. — К. Wizner, *Róże w ogródku*, Warszawa, 1970, 206—207. — Див. ще **верх, на¹**.

навзаводи «щодуху; наперегони»; — результат ускладнення префіксом *на-* прислівника *узаводи* «тс.». — Див. ще **вєсті**.

навздогін, наздогін, [наздогón] Ж, *навздогінці*, [*наздогінці*] Ж, (Me); — р. [*навдогón, навдогónку*], бр. *наўздагón*; — результат ускладнення префіксом *на-* прислівника *уздогін*, злиття прийменника *на* з іменником **уздогін, *здогон, *здогінка* (останнє в формі місцевого відмінка). — Див. ще **гна́ти, до¹, з³, на¹, нав-**.

на́взнáк «горілиць, на спину, назад» Г, Ж, *навзнакі*, [*навзнач* ВеБ, *навузнак* Корз, *на́знач* ВеБ, *набзнак* Ж] «тс.»; — р. [*навзнак, навзначь*] «тс.», п. на *wznak* «горілиць, на спині», ч. *vznak* «спиною, навзнак», слц. *paznak* «навзнак», вл. нл. *znak* «навзнак; спиною; головою наперед», болг. *в́знак* «тс.», схв. *наўзнáк* «навзнак; за спиною, ззаду», *наўзнáко, наўзначищє* «тс.», слн. *pavznák* «навзнак», *vznák*, стсл. **в́знак** «тс.»; — праслов'янське утворення з прийменників *на*, *въз* і остаточно не з'ясованого компонента *пакъ*, збереженого в схв. *наком* (*након*) «після, за», що найбільш переконливо тлумачиться (Топоров LP 8, 194—206) як споріднений з лтс. *pākt* «іти, приходити», *ienākt* «доспівати, дозрівати», *pākams* «наступний, майбутній», лит. *pókti* «спіти, дозрівати», *póktis* «бігати наввипередки», дангл. (ge)nāegan «наближатися, брати», нвн. *paheп* «наближатися», *pash* «після», лат. *pесо* «убиваю, знищую», *посо* «шкоджу», гр. *véκис* «мертвий», тох. В *pāk-* «знищувати», А «зникати»,

дінд. pásyati «втрачається, зникає» (іє. *pek-/*pek- «перемішуватися, доходити, наближатися, опускатися»); менш переконливе зіставлення з дінд. pākaḥ «небо» і тлумачення як результату розширення компонентом -кь прийменника па, подібно до ра-кь, рго-кь, *рег-кь та ін. (Фасмер III 34; Holub—Kop. 240; Zubatý St. a čl. I 2, 373—388), як результату контамінації пікь «ниць» і ораць «зворотний» (БЕР I 204), як похідного від гіпотетичного *g'(e)pō- «спина, хребет» (Трубачев ВЯ 1957/2, 93), як результату видозміни гіпотетичної форми *panika, від якої виводиться р. *наизнанку* (Machek ESJC 392), як відповідника до двн. hpačh (hpačch) «потилиця, загривок», нвн. Nacken «тс.» (Mikl. Lex. 405) або до двн. anka (anča) «в'язи» (Mikl. EW 211). — Черных I 555; Преобр. I 588; ЭСБМ 7, 269—270; ЭССЯ 21, 200. — Див. ще **на¹**, уз.

[**навніч**] «навніч» Ж, [навніч Ж, навніч До] «тс.»; — р. *навнічъ*; — результат деетимологізації форми *навніч* (*навніч*) і зближення її основного компонента пак- з основою пік-, наявною в словах *нікнути*, *ниць* та ін. — Черных I 555; Преобр. I 588; ЭСБМ 7, 270. — Див. ще **навніч**, **нікнути**.

[**навід**] (у виразі [н. *робити*] «сприяти») О; — результат стягнення незафіксованого виразу *на *угід* «на догуду», пов'язаного з *годіти*. — Див. ще **год**, **на¹**.

навідіти «любити; [відвідувати Ж]», [навість] «дружба, прихильність», [навісний] «приємний, бажаний» Ж; — п. ст. pawidzieć «любити, сприяти, радо бачити», ч. páviděti «любити; (ст.) ревнувати», pávist «любов»; — псл. naviděti «ревнувати», букв. «наглядати», похідне від viděti «бачити». — Machek ESJC 392. — Див. ще **від**, **на¹**.

[**навіжяти**] «прощатися з покійником» ЛексПол; — результат видозміни др. *навѣжати* «відвідувати», пов'язаного з *вѣдати* «знати». — Див. ще **відати**.

навік, *навічка* — див. **звика́ти**.

[**навілядіти**] «вилюдніти; навчитися, звикнути» Г, Мо; — неясне; можливо, пов'язане з бр. [алюдзецъ] «вирости», яке зіставляється (Мартынаў Белар. лінгв. 1972/1, 16—17) з схв. *льўда* «щось велетенське, велетень, гігант», *льўдина* «тс.» і розглядається як можливе запозичення з готської мови (гот. liudan «рости»); можна припустити і результат видозміни форми *вилюдніти*, пов'язаної з *люд* (*люди*) (пор.).

[**навінутися**] «навернутися, зустрітися, трапитися»; — запозичення з польської мови; п. *powinąć się* «тс.», деетимологізоване і зближене з *powiǳać* «навивати», походить від псл. *pavitnōti/navětnōti «послати, повідомити», до якого зводиться й укр. *навінути* (див.).

[**навіняти**] «навивати» Пі; — вторинне ітеративне утворення від *навінути* «навити». — Див. ще **віти¹**.

[**навіш**] «навскач» (?) Ж; скоріше «верхи»; — р. [навышь] «навскач» (?); — первісне значення в обох мовах «верхи»; утворене шляхом злиття прийменника *на* з основою *виш-* «висота, верх» (пор. р. [вышь] «тс.»). — Див. ще **вись**, **на¹**.

навігація «судноплаводство; період плавання», *навігатор*; — р. болг. *навигация*, бр. *навигация*, п. *nawigacja*, ч. *navigace*, слц. *navigacija*, м. схв. *навигация*, слн. *navigacija*; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з латинської мови; лат. *navigatio* «судноплаводство» пов'язане з *navigo* «пливу на судні»; утвореним з основ іменника *navis* «судно» і дієслова *ago* «жену, веду», як і дінд. *pāvājaḥ* «човняр», ав. *pāvāza-*, гр. *παραγωγός* «тс.». — СІС² 567; Черных I 555; Фасмер III 34; Смирнов 201; Kopaliński 659; Walde—Hofm. II 148. — Див. ще **агєнт**, **нав²**.

навідати, *навідатися*, *навід*, *навідач*, *навіджати*, *навідини*, *навідка* — див. **відати**.

навідліг «навідмаш», [відлі Ж, навідлі, навідлів, навігли Ж, Ме, навід-

люд О, набдлив Л, набдливо Л, набдлів» «тс.»; — бр. [набдліу] (з укр.); — результат ускладнення прислівника *відлі(в)* префіксом *на-*; форма *відлів* мотивується тим, що рука розмахується від лівого боку вправо; форма з кінцевим *г* є результатом зближення деетимологізованого слова з основою *ложіти* (*ліг*), форми з *-лив-* вторинно пов'язані з основою *лити*. — ЕСБМ 7, 174—175. — Див. ще *від, лівій¹, на¹*.

навіжений «шалений, навісний», *навіджений* «тс.», *навіженство, навіженіти*; — бр. [навежоны], п. заст. *pawiedzony* «одержимий (божеством чи злими духами)»; — похідне від [навідіти] «навідати, відвідати» (у безособовому вживанні [його навіділо] «він утратив розум»), [навідітися] «збожеволіти»; отже, первісне значення «відвіданий духом»; пор. паралельний розвиток значення в досі чомусь не висвітленому ч. *pošetilý* «божевільний», похідному від **pošetiti* «відвідати», що відповідає стсл. *posětiti*, р. *posetít* «тс.». — Грінченко II 469—470; ЕСБМ 7, 180. — Див. ще *відати, на¹*. — Пор. **навісний¹**.

[*навіз*] «гній» Ж, [*навозник*] (ент.) «гноювик, *Philonthus*» Ж, [*навозний*] «гноювий» Ж, [*навозіти*] «угноїти» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pawóz* «гній», паралельне до р. *навоз* «тс.», пов'язане з дієсловом *pawozic* «навозити» і первісно означало «гній, навозений на поле». — Див. ще *везті, на¹*.

[*навінути*] «послати, відправити» Ж (у словнику Грінченка значення тлумачиться неправильно: «навеять»; пор. ілюстрацію: «Що Бог навіне, того ніхто не мине»); — очевидно, походить від псл. **navētnōti* «сповістити», пов'язаного з ітеративом **navētjati*; можливо, що теперішнє українське слово походить від п. *pawinać* (*pawinać się* «з'явитися»), яке зводиться до іншого варіанта тієї ж праслов'янської основи **navitnōti*. — Див. ще *привіт*. — Пор. **навічний**.

навіритися — див. *звірити*.

навісний¹ «шалений», *навісніти* «втрачати розум»; — похідне утворення від *навістіти* «навідати», вживаного в безособовому звороті, як і [навідіти], при позначенні стану божевілля. — Див. ще **навіжений**.

[**навісний²**] «ненависний, противний»; — результат видозміни форми *ненависний* під впливом *навісний* «шалений». — Див. ще *ненавідіти*.

[**навісник**] (про брата, який продає сестер; те саме, що *навічник*); — очевидно, результат видозміни давнішого [невісник] *«продавець жінок», похідного від [невіста] «жінка», вторинно зближеного з *навісний*; тлумачення Грінченка як «зіпсоване *намісник*» непереконливе. — Див. ще *невіста*. — Пор. **навічник**.

навіть¹, [*навіт*] «навіть», [*наветь, навет* Пі, *навить* О] «тс.»; — бр. *нават* «навіть»; — запозичення з польської мови; п. *pawet* «навіть» утворене з прийменника на «на» та іменника *wet* «закінчення судової справи; останні частування за столом» і первісно означало «нарешті»; п. *wet, weta*, як і ч. *veta* «кінець», походить від свн. *wet (wette)* «винагорода судді за закінчення судової справи; застава, заклад», спорідненого з днн. *weti (wetti)* «застава», дангл. *wedd*, дісл. *veđ*, гот. *wadi* «тс.», лат. *vas (vadis)* «поручитель», лит. *vaduoti* «викупити заставлене», *užvaduoti* «заступатися»; змішування п. *wet* з укр. *-віт (odвіт, привіт)* (Кобил'янський Мовозн. 1972/3, 77) помилкове. — Шелудько 40; ЕСБМ 7, 173; Shevelov Hist. phonol. 174; Brückner 607; Kluge—Mitzka 857. — Див. ще *вєти, на¹*.

[**навіть²**] «віха, мала смерічка як знак, що в даному місці не дозволяється пасти» О; — очевидно, пов'язане з *віт* «гілка», *вітка* «тс.»; первісно такий знак міг робитися у вигляді прикріпленої до чогось гілки.

[**навічний**] «нависний, шалений»; — не зовсім ясне; може тлумачитись як

похідне від незасвідченої форми **навічати* «навідувати, відвідувати», яке могло бути рефлексом псл. **navētjati* «тс.», ітератива до *pavētiti* «відвідати»; щодо семантичних зв'язків пор. *навіжєній*. — Див. ще **навінути**.

[навічник] (про брата, який продає сестер, те саме, що *[навісник]*); — очевидно, результат видозміни форми *[невісник]* *«продавець жінок», зближеної з *навісній* і, далі, з *[навічний]* «навісний», тлумачення Грінченка як «зіпсоване *намісник*» непереконливе. — Див. ще **навісник, навічний**.

навіщати — див. **відати**.

навіщо — див. **віщо**.

[навка] «русалка, мавка (душа померлої нехрещеної дитини, що перетворилася в русалку)», *[нявка]* «один із злих духів; мавка», *ма́вка, мавський* (у виразі *М. Великдень* «Великдень русалок»); — п. *paўka* «мавка», *[paўka, piawka]* «тс.» (з укр.); — безпосередньо пов'язане з *[нав]* «домовина», *[навк]* «мрець»; форми *ма́вка, [нявка]* виникли в результаті деетимологізації і зближення з дієсловами *[ма́вкати]* «нявчати», *ня́вкати* «тс.». — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; Потебня РФВ 1880/3, 194—195; SW II 944; Macheck ESJC 390; Топоров LP 8, 209—210. — Див. ще **нав¹**. — Пор. **мав, ма́вка, няв**.

навкарáчки «рачком, на руках і ногах»; — утворення зі складним префіксом *нав-* від прислівника *кара́чки* «тс.». — Див. ще **кара́ки, нав-**.

[навкімітисі] «набриднути, надокучити» О, МСБГ, *[навтємітися тж, навтємітисі О]* «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з *[кєма]* «тяма», *[кємити]* «тямити», *[кімувати]* «здогадуватися».

навколо «кругом», *наоколо, навкіл, наокіл, навко́лишній, наоко́льний*; — бр. *наво́кал* «навколо», слц. *navókol*, *paokoło*, болг. *на̀бколо*, м. *наоколу*, схв. *на̀около*, слн. *паоко́лі* «тс.»; — результат злиття псл. *па о́коло* «на околицю», яке спочатку повинно було

вживатися лише для позначення мети чи напряму руху і тільки згодом стало означати також місце розташування; вважається також результатом контамінації ст. *вколо* і *наоколо* (ІУМ Морфологія 403). — Булаховський Вибр. пр. II 342. — Див. ще **коло¹, коло², на¹, о¹**.

[навко́пить] «рикошетом» (про кидання камінців); — похідне утворення від дієслова *копита́ти* «ударяти, стукати» за допомогою складного префікса *нав-*. — Див. ще **копíто, нав-**.

навкрíж, нао́крíж — див. **о́крíж**.

навманн́я, навманá, навмані́, навманкі́, навманці́, навманя́к, навманякі́ — див. **маніти**.

навмі́сний; — бр. *наўмі́сны*; — очевидно, недавнє (у Г і Ж не засвідчене) похідне утворення від прислівника *навмі́сне, навмі́сно, мабу́ть*, запозиченого з польської мови, як і бр. *наўмі́сна* «навмисно»; п. *paumyślnie* «навмисно» є результатом ускладнення форми *umyślnie* «тс.»; пор. укр. *[зумі́сне]* від *умі́сне, умі́сний*. — Див. ще **мисль**.

[навмі́й] «на умі, в думці» Лекс-Пол; — бр. *наўме́* «тс.»; — результат стягнення і видозміни виразу *на умі*, зумовленої, можливо, впливом прислівників з префіксальним *нав-* і займенника *мі́й* або дієслівної форми *умі́й*. — Див. ще **на¹, ум**.

[навнува́ти] «слабувати, хворіти» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. *navnúvat'* «завдавати багато труднощів» є похідним від *upnúvat'* «завдавати труднощів, турбувати», пов'язаним з *upavit'* «утомити»; яке зводиться до ч. ст. *naviti* «морити», пов'язаного з *paва* «потойбічний світ», *пути* «нити». — Macheck ESJC 392. — Див. ще **нав¹, нити¹**.

[навоза́йка] «не повністю навантажений віз» Ж; — запозичення з польської мови; п. *pawozajek* «візок» утворено з прийменника *па* та іменника *wóz* «віз». — SW II 208. — Див. ще **вєзті́, на¹**.

[наволоч] (бот.) «золотушник, *Solidago virga aurea* L.» Мак, [наволос] «тс.» Мак; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *pawłóć, włóć* «тс.» споріднене з укр. *волоть*; польська назва зумовлена волотистою формою суцвіття золотушника. — Див. ще **волот**.

наворотень, *наворотиня*, *наворотиш*, *наворотник*, *навороток* — див. **навертник**.

навпакі, [навпáк] «навпаки», [на-óпак] «тс.» Ж, [на-óпáк] «навиворіт», [на-óпáч] «тс.», [навпáкóвий] «виворотний» Ж, [навпáчний] «суперечливий» Ж; — р. [на-óпак] «навпаки, навиворіт», [на-óпáкo] «тс.», бр. [на-ўпáкі], п. па орак «навпаки», ч. слц. паорак «тс.», болг. *на-óпáки* «навиворіт», м. *на-óпáкy* «тс.; навпаки», схв. *на-óпáкo* «тс.», слн. па-óрак «тс.; неправильно»; — результат злиття псл. па о(b)ракъ, па о(b)рако, па о(b)раку, що складалося з прийменника па і прикметника о(b)ракъ «зворотний» у різних формах роду і числа *на-* в українській мові редукувався в нескладовий **ў** (**в**). — Булаховський Вибр. пр. II 242; ЭСБМ 7, 271; Skok II 558—559; ЭССЯ 21, 193—194. — Див. ще **на¹**, **óпáк¹**.

навперейми «напереріз; наввипередки; наперербій»; — результат злиття складного префікса *нав-* з основою іменника *перейми* (мн.) «перехоплення»; ґрунтот для утворення прислівника був вираз [на *перейми*] Нед. — Див. ще **імáти**, **на¹**, **нав-**, **пере-**.

навперемін, *навперемінки*, *навперемінку*, *навпереміну*, *навперемінний*; — результат видозміни форми *наперемінку* із заміною префікса *на-* складним префіксом *нав-* під впливом форм типу *навпакі*, *навкулáчки*. — Див. ще **мінáти**, **нав-**, **пере-**.

[навпéрiч] «наперекір» Ж; — власне українське утворення зі складним префіксом *нав-* від основи *перéка* (*перéчити*). — Див. ще **нав-**, **перéка**.

[навпiк] «навпроти, наперекір» Ж, [навпiк] «тс.» Ж; — неясне; можливо,

утворено на основі виразу **в піку* «тс.» за допомогою префікса *на-*.

навпiл «пополам», [навпiв, навпiль] «тс.» Ж; — очевидно, результат ускладнення прислівника [успiл] «пополам» префіксом *на-* з пізнішим опущенням *с*; форми могли утворитися і шляхом заміни префікса *на-* у слові *напiв* (< **напiл* < **наполъ*) складним префіксом *нав-*. — Див. ще **пiв**.

[навпiр] «наперекір, на зло»; — очевидно, результат злиття прийменника *на-* з іменником [ўпiр] «упертість». — Див. ще **на¹**, **пéрти³**, **у¹**.

[навпóмiрки] (нести вдвох одне відро) «на середині коромисла, держачи коромисло за кінці», [на-óпóмiрки] «тс.» Ме; — бр. [на-óвeрki] (нести вантаж) «удвох на середині палки, взявши її за кінці», [на-óвiрki, на-óвeркy, на-óвiркy] «тс.»; — неясне.

навпóчiпки, *напóчiпки*; — результат ускладнення прислівника *пóчiпки* префіксами *нав-*, *на-*. — Див. ще **на¹**, **нав-**, **чiпáти**.

[навправéць] «навпростець», [нав-вправiцi] «тс.» Ж; — результат злиття префіксів *на-*, *нав-* з основою іменника [правéць] «напрямок». — Див. ще **на¹**, **нав-**, **правiй**.

[навпpачкi] «навпростець»; — результат видозміни деетимологізованої форми *навпpошкi* «тс.» (див.).

[навпréк] «у профiль» Ж; — очевидно, результат видозміни форми і значення запозиченого слц. па ргiек «на зло», що складається з прийменника па та іменника ргiек «упертість», спорідненого з укр. *перéка*, *перéчити*. — Див. ще **нав-**, **перéка**.

[на-в-пpибузь] «на босу ногу, голобiськи» Ж; — результат фонетичної видозміни запозиченого з польської мови прислівника **пpибось*, п. *ргзубоś* «тс.», утвореного з прийменника *ргзу* «при» і основи *bos-* «босий», і ускладнення його префіксальним компонентом *нав-*. — Див. ще **бóсий**, **нав-**, **пpи**.

навпрісідки, *навпрісядки*, *напрісідки*, *напрісядки*; — р. *впрісядку*, бр. *упрїсядкі*; — результат злиття прийменника *на* з виразом *у прісядки* або з іменником *прісядки*, який зберігся у виразі *у присядки*; два варіанти кореня *сід-* і *сяд-* зводяться до основ інфінітива (*сідати*) і теп. часу (*сяду*). — Див. ще **на¹**, **нав-**, **при**, **сидіти**, **у¹**.

навпрост «навпростець»; — р. *напросто*, бр. *наўпрост*, п. *na wprost* «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з прислівником *упрост* «навпростець». — Див. ще **простій**.

навпростець, [*напростець*, *навпросткі* Л, *напросткі* Ж]; — р. [*напросткі*] «просто», бр. *напрасткі* «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з невідомими сучасній мові виразами **у простець*, **у простки* або з іменником **простець*, **простки*, похідними від прикметника *простій*. — Див. ще **на¹**, **простій**, **у¹**.

навпрошки «навпростець», [*навпражкі* (Кол.), *напрошки*, *напрошкі* Ж, *опрашки* Ж] «тс.», [*опрошкувати*] «ходити навпростець»; — результат деетимологізації форми *навпросткі* (*напросткі*) і, очевидно, зближення її з основами *просіти* (*прошу*), *простіти* (*проща*) та ін. — Див. ще **навпростець**.

[**навра**] «дуже мокра, дощова погода» МСБГ; — видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *нбу* «хмара» (рум. *пог* «тс.») зводиться до лат. *pūbilus* «хмарний», похідного від *pūbes* (< **spoudhis*) «хмара», спорідненого з ав. *spaoda-* «тс.», кіпр. *pudd* «туман», гр. *υδόν* «глушина, темрява». — СДЕЛМ 280; DLRM 545; Walde—Hofm. II 183.

[**навратитися**] «пристати, домагуючись чогось», [*навріпиться* Чаб, *навріпитись* Ва] «тс.», *навратливий* «нав'язливий», [*наповратитися*] «упертися, наполягти», [*наповрєтисся*] «напосістися, затятися, шперто наполягати» Ме, [*наповрїтиссь*] «твердо вирішити щось зробити» ЛексПол, [*на-*

поврєтливий] «нав'язливий» (Ме), [*напуврєтливий*] «упертий» Корз; — похідні утворення від др. *ратитися* «ворогувати», *ретитися* «змагатися, прагнути», пов'язаних з іменниками *рать* «військо, війна, напад, боротьба, ворожнеча», *реть* «старанність, ревність, завзяття, змагання, суперечка». — Див. ще **рать**, **ретельний**. — Пор. **зратитися**.

[**навратлик**] (бот.) «приворотень, *Alchemilla vulgaris* L.» Мак, [*навратник*] «тс.» Мак, ВеНЗн, [*навратнік*] «пижмо, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, [*навраток*] «тс.» Мак; — запозичення з діалектів чеської або словацької мови; чеські чи словацькі форми, відповідники до укр. *наворотник*, *навороток*, не зафіксовані. — Див. ще **навертник**.

навріпитись — див. **навратитися**.

[**навротень**] (бот.) «приворотень, *Alchemilla vulgaris* L.» Мак, [*навротич*] «пижмо, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, [*нарвітич*] «тс.» Корз, [*навротин*] «підлісок, *Sanicula europaea* L.» Мак; — запозичення з діалектів польської мови; пор. п. *nawrotnik* «приворотень», яке відповідає укр. [*наворотник*] «пижмо», *наворотень* «тс.; приворотень». — Див. ще **навертник**.

наврочити — див. **ректі**.

навряд; — бр. *наўрад*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *навряд* виникло, можливо, в результаті злиття прийменника *на* з прислівником *вряд* «сумнівно», значення якого розвинулось на ґрунті виразу *вряд ли* «тс.», в якому прислівник *вряд* утворений з прийменника *в* та іменника *ряд*, первісно мав значення «схоже, до речі, якраз» і який разом з часткою *ли* спочатку мав питальний характер, що поширювався на все речення з цим виразом. — Булаховський Вибр. пр. III 396; ЭСБМ 7, 272. — Див. ще **на¹**, **ряд**, **у¹**.

навсклезь — див. **склезь**.

[**навспя́к**] «навпаки», [*навспакі*] «назад» Ж; — р. [*вспак*] «навпаки, на-

виворiт», бр. [на *вспак*] «наперекiр»; — результат злиття прийменника *на* з не засвiдченим в українських джерелах прислiвником **узпак* «напаки», утвореним з прийменника *уз* i основи *пак*; значення «назад» могло розвинутись у захiдних говорах пiд впливом ч. *nazpátek* «назад», пов'язаного з *nazpét* «тс.», утвореним з прийменника *па* i прислiвника *uzpét*, спорiдного зi стсл. *въспать* «тс.». — Див. ще **на¹**, **пак¹**, **уз**.

[**наvspи́нькi**] «навшпиньки» Г, ЛЧерк, [*навспiньячки* Г, *навпiнькi* ЛЧерк] «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з незасвiдченим iменником **успиньки* (**упиньки*), утвореним вiд дiєслова *спинатися* (< *успинатися* < *въспинатися*) «ставати навшпиньки». — Див. ще **на¹**, **п'ястi**, **уз**. — IУМ Морфологiя 394, 411. — Пор. **навшпiнькi**.

[**навспiл¹**] «навпiл, поподам»; — результат видозмiни форми *навпiл* пiд впливом [*навспiл²*] «наскрiзь». — Див. ще **навпiл**, **навспiл²**.

[**навспiл²**] «наскрiзь»; — очевидно, результат злиття прийменника *на¹* з не зафиксованим у писаних джерелах прислiвником **успiл* «пiдряд», утвореним з префикса *у-* i основи *спiл-*, тiєї самої, що i в прикметнику *спiльний*, прислiвнику *пiспiль* та iн. — Див. ще **на¹**, **спiл**, **у¹**.

навстiж (про вiдкривання дверей, ворiт) «на ввесь отвiр», *настiж*, *навстiж*, [*настiж* Г, Ж, *настежi*, *настежi* Ж, *настежiнь*, *настежiр*, *навстiжень*, *навстежi*, *навстижень* ЛЧерк, *навстижiй* ЛЧерк, *навстiжень*, *навстожiй* До, *набiстж* Ме] «тс.»; — р. бр. *настежь*, бр. *насцеж*, [*наўсцяж*], п. па *šciež*, па *šciežaj*, па *šciežaj*, па *ošciež* «тс.», *šciežeje* «зависи», ч. *stežaj* «завiс», схв. *стѡжѣр*, слн. *stežaj* «тс.», па *stežaj* «навстiж», па *ves stežaj* «тс.», *stožég* «завiс», стсл. **стежерь**, **стожерь** «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з iменником **стежер* (**стежей*, **стежень*) «за-

вiс»; — псл. *stežerъ* «тс.» зiставляється з лит. *stāgaras* «довгий сухий стовбур рослини», *stegerys* «тс.»; первiсне значення *на(в)стiж* — «на ввесь завiс». — Булаховський Вибр. пр. II 399—400; Фасмер III 48; Черных I 560; Преобр. I 594; ЭСБМ 7, 261, 274; Matchek ESJC 577, 580; Brückner 529; ЭССЯ 21, 198; Fraenkel 891—892. — Див. ще **на¹**, **нав-**. — Пор. **стожар**.

навськiй — див. **нав¹**.

навтякi «натяками»; — результат замiни складним префиксом *нав-* префикса *на* у старiй формi ор. вiдм. мн. *натяки* «натяками». — Див. ще **нав-**, **натяк**.

навтямкi «натяками»; — результат видозмiни форми *навтякi*, зближеної з основою дiєслова *тiямити*, зокрема з прислiвником *утямкi* «пам'ятно». — Див. ще **навтякi**.

навут, *нагут*, *наут* — див. **нут**.

[**навхтiма**] «назавжди, навiки» Ве-Уг; — результат фонетичної i семантичної видозмiни форми [*анатiма* (*анáхтiма*)] «анафема, церковне прокляття»; розвиток значення зумовлений тим, що анафема накладалась назавжди (пор. у Котляревського: «Анахтем вiчний Турн пропав»). — Див. ще **анáфема**.

[**навчунку**] «вголос», [*навчунне*] «тс.; публiчно» Пi; — результат злиття префикса *нав-* з основою *чу-*, псл. *си-*, наявною в дiєсловi *чiти*, можливо, через стадiю невідомого тепер iменника **чунка* чи **учунка*. — Див. ще **нав-**, **чiти**.

навшпiнькi, *навшпiньках*, *навшпiньячки*, [*нашпiнькi* Ме, *нашпiньках* Ме]; — результат видозмiни форм *навспiнькi*, *навспiньячки* з незакономирним переходом **сп** в **шп**, як у *спiця* > *шпiця*, *спорiш* > [*шпорiш*]. — Див. ще **навспiнькi**.

[**нага**] «ганьба, сором»; — неясне.

нага́йка «плетений батiг», *нага́й* «тс.»; — р. бр. *нага́йка*, п. *пагај*, *пагајка* (з укр.), ч. слц. *пагајка* (з укр.), схв. *нагајка*; — похiдне утворення вiд

етноніма *ногаєць, ногайський*; первісне значення «ногайський батіг». — Черных I 555; Фасмер III 35; Преобр. I 589; ЭСБМ 7, 182—183; Mikl. EW 210; Kopaliński 655; Brückner 353—354; Holub—Lyer 328. — Див. ще **ногайці**.

на-галай — див. **галай-балай**.

[нагаліти] «надати, передати, направити Ж; нараяти ВеНЗн», **[нагіліти]** «тс.» Г, МСБГ, Шух; — очевидно, похідне утворення від **[галіти]** «квапити, підганяти», деетимологізоване і зближене з *гиліти* «бити, кидати». — Див. ще **галіти¹, гила¹**.

нагалом — див. **загал**.

[нагалунитися] «напитися п'яним»; — очевидно, результат видозміни значення «набрися галуно, насититись галуном (у процесі фарбування)». — Див. ще **галун¹**.

нагальний, нагійний — див. **галіти¹**.

наган «вид револьвера»; — як і бр. *наган*, п. ч. *paḡan*, м. *наган, нагант*, схв. *наган, нагановац*, запозичено з російської мови; р. *наган* походить від привища бельгійського конструктора Нагана (*Nagant*). — Коваль 200; Черных I 555—556; Фасмер III 35—36; Ушаков II 320; ЭСБМ 7, 184; SJP IV 1047.

[нагарний] «спішний»; — результат видозміни форми *нагальний* «тс.» під впливом основи *горіти* (*нагар* і под.). — Див. ще **галіти¹**.

[нагбом] «гнучи» Ж, **[набгом]** «тс.»; — бр. *нагбом* «нахильці, нахильячи посуд» (пити); — давнє похідне утворення від дієслова псл. *па-гъб-(п)ті «нагнути»; паралельна форма відображає давнє змішування основ *гъб-(п)ті і *въгати. — ЭСБМ 7, 185. — Див. ще **гнути, на¹**. — Пор. **бгати**.

[нагібати¹] «надібати, знайти», **[нагібка]** «знахідка» Г, Бі, **[нагібок]** «тс.» Бі; — очевидно, результат фонетичної видозміни форми *надібати*. — Див. ще **дібати**.

[нагібати²] «висловлювати незадоволення, заявляти претензію» Ж; —

результат видозміни **[нагабати]** «нападати, переслідувати» під впливом основи *(по-)гібати*. — Див. ще **габати, гібати**.

нагій «голий» СУМ, Ж, *наготá*, **[наготіти]** «бути голим» Ж, *обнажати, обнажити*; — р. *нагой*, др. *нагъ*, п. нл. *paḡi*, ч. слц. *paḡú*, вл. *paḡi*, схв. *nāg*, слн. *paḡ*, стсл. *нагъ*; — псл. *пагъ*; — споріднене з лит. *puogas* «голий», лтс. **[puōgs]**, дінд. *paḡāḡ*, дірл. *pocht*, гот. *paḡaps*, нвн. *paḡkt*, лат. *pūdus* «тс.», разом з якими зводиться до іє. *pōg^u (> *pōg-). — Черных I 556; Фасмер III 36—37; Преобр. I 589—590; Mačhek ESJC 388; Brückner 353; Schuster-Sewc 982; Skok II 498; Bezljaj ESSJ II 212; Fraenkel 511—512; Kluge—Mitzka 500; Walde—Hofm. II 185; Pokorný I 769; Mann 848.

нагіліти — див. **нагаліти**.

нагідки (бот.) «календула, *Calendula officinalis* L.» СУМ, Ж, *нагідка*, **[гнітик** См, *ногітка* Ж, *ногіток* Мак, *ногодки, науготки, наугт тж*] «тс.»; — р. **[нагідка]** (з укр.), *ноготки*, бр. *наготкі*, **[нагаткі, нагодкі, ногцікі]**, п. *pogietek*, ч. *nehtík*, слц. *paḡatka* (з укр.) «тс.»; — похідне утворення від псл. *погътъ* «ніготъ», видозмінене в результаті деетимологізації і зближення з основою *год* та ін.; назва зумовлена подібністю сім'янок календули до нігтів. — Коваль 80—81; ЭСБМ 7, 188—189; Mačhek ESJC 394; Jm. rosti. 253—254. — Див. ще **ніготъ**.

[нагідник] (бот.) «перстач сріблястий, *Potentilla argentea* L.» Мак; — неясне.

наглий¹ «раптовий, несподіваний; спішний; прудкий; **[настійний]**», *нагло*, **[нагле]**, **[нагліти]** «квапити, підганяти» СУМ, Ж, *знагла*; — р. *нагель* «нахабний», бр. **[наглы]** «раптовий», др. *нагло* «швидко, скоро, негайно», п. нл. *paḡly* «раптовий, несподіваний, спішний, швидкий, рвучкий, стрімкий», ч. *paḡlú* «швидкий, раптовий, наглий», слц. *paḡly* «тс.; спішний», вл. *paḡly* «наглий, обривистий, поривчастий»,

болг. *нагъл* «нахабний», м. *нагло* «швидко, різко, нагло», схв. *нагао* «спішний, швидкий, раптовий», слн. *pagel* «тс.; несподіваний», стсл. **нагль** «несподіваний; необачний»; — псл. *pagl̥*; — зіставляється з дінд. *āñjañ* (*āñjasā*) «прямо, несподівано, швидко, скоро», гот. *apaks* «раптово, швидко, відразу» і зводиться до іє. **opog*¹; пов'язується ще з псл. *spaga* «сила» (Варбот Етимологія 1964, 27—30); виводиться також від прийменника *pa* (Brugmann Grundriss II 1, 507; Holub—Kor. 238) або від основи **pōg*-, пов'язуваної з іє. **pek*-//*pek*'-, яка вбачається в словах *на́взнак* і под. (Топоров LP 8, 206—207); викликає сумнів виведення (Brückner 353) від *pagь* «голий», а також пов'язання (Tedesco Language 27/1, 15) з псл. *ležati* (**pa-l̥g-l̥*), як і зіставлення (Machek ESJC 388) з лтс. *pagiôt* «швидко йти», *pagiôtis* (у Махека помилково *pagties* «швидко працювати»), які іншими авторами (Fraenkel 478) пов'язуються з лит. *pāgas* «ніготь, кіготь», лтс. *pagas* «руки; руки й ноги». — Фасмер III 36; Черных I 556; Преобр. I 589; Schuster-Sewc 982; Skok II 498; Bezlaĵ ESSJ II 212.

[**на́глий**²] «голий» Ме, Ба, Кур; — результат видозміни форми *на́гий* «тс.» під впливом *на́глий* «раптовий». — Див. ще **на́гий**.

[**на́глум**] «підряд, без розбору» МСБГ, [*на́глумуши́ти*] «нарвати чогось без розбору, більше ніж потрібно» Корз; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*нао́гу́л*] «підряд» (або [*нага́лом*] «тс.»), яка зазнала фонетичного зближення з *глум* «глузування».

на́глябистий — див. **хля́пати**.

[**наго́дити**] «саме в даний момент представити, прислати; натрапити О», *наго́дитися* «прийти, випадково з'явитися, трапитися; наміритися», *наго́да*, *прина́гідний*; — р. [*наго́диться*] «прийти в певний час», бр. *нагадзі́ца* «трапитися, випадково зустрітися», п. *pagodzić się* «нагодитися», ч. *nahoditi*

se «випадково опинитися, виявитися», ч. слц. *náhoda* «випадок», схв. *наго́дба* «тс.», слн. *pagoditi se* «трапитися»; — псл. *pagoditi* «натрапити, влучити», похідне від *goditi* «цілитися, попадати», *goditi se* «попадатися, траплятися», пов'язаного з *godь* «рік, строк, відповідний час». — ЭСБМ 7, 186—187; Brückner 148; Machek ESJC 173; Skok I 584; Bezlaĵ ESSJ I 155. — Див. ще **год**.

[**наго́ло**¹] «цілком; у цілому, загалом» Г, Ж; — результат контамінації здавна споріднених форм типу [*нага́лом*] «підряд, загалом» і *на́голо* «оголено». — Див. ще **го́лий**, **зага́л**.

[**наго́ло**²] «нагло, раптово» Ж, [*наго́льний*] «негайний» Ж; — результат переосмислення форми *на́гло* «раптово» як *на́го* «голо» і наступної контамінації обох форм. — Див. ще **го́лий**, **на¹**, **на́гий**, **на́глий¹**.

[**на́головатень**] (бот.) «волошка синя, *Sentaurea cyanus* L.» Ж, [*наголо́ватак*] «волошка скабіозовидна, *Sentaurea scabiosa* L.» Мак, [*на́голо́ватки*] «осот польовий, *Cirsium arvense*; юриня волошковидна, *Jurinea cyanoides*» Г, Ж; — р. *наголо́ватка* «юриня», [*наголо́ваток*] (окремі види волошок), [*наголо́ваток*] «скабіоза польова, *Scabiosa arvensis*», бр. [*галавач*] «волошка скабіозовидна», *нагала́ватка* «юриня»; — похідні утворення від *голова́*; зумовлені, очевидно, круглою формою суцвіть відповідних рослин. — Шамота 56—57. — Див. ще **голова́**, **голова́тень**.

на-гора́ (гірн.) «нагору, на поверхню землі»; — р. *на-гора́*, бр. *на-гара́*; — очевидно, засвоєна в XIX ст. від іноземного технічного персоналу на шахтах Донбасу неправильна форма укр. *набо́ру*; пошуки джерела цього слова в російських діалектах (Отин РР 1969/6, 104—105) позбавлені підстав. — Див. ще **гора́**, **на¹**.

нагоро́да, [*надгоро́да*], *нагородні*, *нагородіти*, [*надгородіти*], *винагоро́да*; — р. *награ́да* «нагорода» (з

стсл.), бр. *уззагарóда*, п. *pagroda*, ч. слц. *páhrada*, болг. *нагрáда*, м. *награда*, схв. *nâgrada*, *nâgrada*, слн. *pagrâda*; — псл. **pagorda*; — очевидно, похідне утворення від **pagorditi* «помешувати, відгородити, наділити», паралельне до *падéль* «наділ»; у такому разі первісне значення «наділ землі»; інші спроби тлумачення як похідного від **pagorditi* «накопичити» (Фасмер III 86), від **pagorditi* «подарувати місто» (Mikl. EW 74), від іє. **gheld-* «нагороджувати» (Machek ESJC 388) малопереконливі. — Див. ще **гóрод, на¹**.

[нагрўбка] «нападки, наклеп»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з прикметником **[грубий]** «поганий» Она, можливо, через стадію незасвідченого дієслова **нагрубити* «наговорити поганих речей». — Див. ще **грубий, на¹**.

[нагрущати] «умовляти, навчати»; — неясне.

[нагрюкати] «захопити, застукати»; — результат заміни синонімічного дієслова *засту́кати* в переносному значенні «захопити». — Див. ще **грюк, за¹, стук**.

[нагу́ла] «паливода, запальна особа; дурень» Ж, **[нагу́лько]** «тс.» Ж, **[нагу́листий Ж, нагу́льковатий Ж]**; — очевидно, пов'язане з **[гу́лити]** «гудити, глузувати; дурити» (див.).

[нагу́лити] «випадково знайти, надібати»; — неясне; можливо, походить від неза́свідченого дієслова **гулити*, спорідненого з *гуля́ти*; в такому разі первісно означало «наткнутись гуляючи», як укр. р. *найти́* «наткнутись ідучи», п. *pależć* «наткнутись лізучи» і т. д.

[нагушпáнити] «побити кулаками, відлущувати» МСБГ; — похідне утворення від **[гу́шпати]** «бити кулаками, товкти» МСБГ, що, як і **[гу́шкати]** «тс.» тж, є афективним звуконаслідувальним утворенням.

[нагінгéчнися] «розгніватися» Корз, **[нагінгéчний]** «насуплений, розгніваний» Корз; — афективне утво-

рення, очевидно, пов'язане з ***[нагіндичитися]**, похідним від **[інді́ччитися]** «бундючитися». — Пор. **інді́к**.

[наглигáться] «похапцем наїстися» До; — результат контамінації форм **[налигáтися]** (**[нали́катися]**) «тс.» і **[гльóгати]** «ковтати не жувавши». — Див. ще **гльóгати², ликáти**.

[нагрудзьовáть] «погано, недбало написати» До; — очевидно, пов'язане з **[грундзьовáти]** «міцно зв'язувати», **[грундзьовáтий]** «вузлуватий; мудровакий». — Див. ще **грундзьовáти**.

над (прийм.), *над-, наді-, надо-, пóнад;* — р. бр. болг. м. схв. *над*, др. *надъ*, п. ч. слц. вл. нл. слн. *pad*; — псл. *padъ*; — похідне утворення від прийменника *па*, викликане впливом прийменника *родъ* «під»; можливо, що *-дъ* в обох випадках походить від іє. **dhē-* «ставити, дівати»; зіставлення компонента *-дъ* з елементом *-d-* в лат. *sēd-, rōd-, red-* (Фортуатов *Samaveda-āraṇyaka-samhita* 83; Младенов 321) або з гр. *-θα, -θεν* в *ἄνωθα* «згори», *ἄνωθεν* «тс.» (Meillet RES 9, 127) викликає сумніви. — Фасмер III 37; Черных I 556; Преобр. I 585—587; ЭСБМ 7, 189; Machek ESJC 387; Brückner 351; Schuster-Sewc 979—980; Skok II 495—496; Bezlaj ESSJ II 210; ESSJ Sl. gr. I 123—128. — Див. ще **на¹**.

[надаражітися] «нехтувати» Ба; — неясне; можливо, результат видозміни виразу *не дорожіти(ся)*.

надбáвити, надбáвка — див. **вібавити**.

[надгорій] «найзручніше» Кур; — неясне.

надегáти, надегну́ти — див. **вдигну́ти**.

[надечі́] «намотати (куделю)» Ж; — очевидно, пов'язане з **[надегáти]** «втягувати (нитку в голку)», як **[бічи]** «бігти» з **бігати**; менш переконливе з фонетичних міркувань зіставлення (Желєхівський) з **надягáти**. — Див. ще **вдигну́ти**.

надёлок «товста набита дошка для укріплення щогли на вітрильному чов-

ні» Дз, [на́дёл] «частина дошки, підкладувана під рей» Берл; — запозичення з російської мови; р. *на́дёлка* «накладка, нашивка (цвяхами), особливо дерев'яна» є похідним від дієслова *на́дёлать*, утвореного з основи *дёлать*, спорідненої з укр. *діло*, і префікса *на-*. — Див. ще *діло*, *на*¹. — Пор. *наділок*.

на́джа — див. *надіжка*.

наджинджурений — див. *дженджеруха*¹.

[на́джуга] «уїдлива людина» ВеУг; — очевидно, похідне від запозичення з чеської чи словацької мови; ч. [džigat] «шпигати; штрикати», [džgnuč] «тс.» зіставляється з лит. *dięgti*, лтс. *dięgt* «тс.». — Machek ESJC 138.

[на́джулітися] «надудлитися»; — очевидно, пов'язане з [джуклити] «жадібно пити» (див.).

на́дзира́ти, *на́дзира́тель*, *на́дзира́ч*, *на́дзі́р*, *на́дзі́р*, *на́дзі́рний*, *на́дзі́рець* — див. *зріти*¹.

[на́дзудзу́ватий] «кумедний, з примхами, навіжений» Ж; — афективне утворення; у певний спосіб пов'язане з формою [прищүцуватий] «дурнуватий» (див.).

на́дзюндзю́ритися — див. *дженджеруха*¹.

на́діба́ти — див. *діба́ти*.

[на́дій] «туди» Ж; — очевидно, результат давнього злиття прийменника *на* і займенниково-вказівної частки *-ди*, наявної також у складі слів *туді́*, *сюді́*, *всю́ди*, [ка́ді, *са́дій*] та ін. — Див. ще *всю́ди*, *на*¹.

на́дима́ти, *на́ді́ми* — див. *ду́ти*¹.

[на́діса́ти] «наткнутись, надібати, знайти»; — пов'язане з др. *десити* «знаходити, зустрічати», схв. *дѣсити*, *дѣсити* «тс.», *на́десити*, *на́дѣсити* «знайти, наткнутися, застати», стсл. *десити* «знаходити, зустрічати», а також з укр. [судосі́тися] «зустрічатися (з кимсь)», бр. [судоша́ць] «зустрічати», др. *досити* «знаходити»; — псл. *desiti*, *dositi* «знаходити», можливо, пов'язане з *дєсьпъ* «правий»; — зіставля-

ється з гр. *δέχομαι* «приймаю», лат. *deset* «личить», дінд. *dāšati* «приносить жертву» (Meillet MSL 14, 338; Bern. I 188; Trautmann 54; Walde—Hofm. I 330); можливе також зіставлення з гр. *δέω* «знайду», алб. *pësh* «зустрічаю» (Pedersen IF 5, 47; Jokl Stud. 60—61). — Фасмер I 505—506; БЕР I 317; Skok I 394—395. — Пор. *десний*, *судосити*.

[на́дити¹] «гартувати (залізо); покрити сталлю (сокиру)» Ж, [на́д(на́т)] «леміш» О, ДзАтл II; — р. [на́дить] «наварювати залізом (стертий сошник); точити (леміш, сошник)», болг. *на́дя* «доточую, подовжую», [на́да] «сталльне лезо інструмента», схв. *на́дити* «гартувати; наварювати сталлю», *на́да* «сталь», слн. *nádit* «гартувати; наварювати сталлю», *náda* «надставка, сталева надковка», [nádo] «тс.; сталь»; — псл. *paditi*, *pada*; — вважається результатом злиття префікса *па-* з основою *діти* «класти», похідною від кореня **dhē-/dh-* на ступені редукції. — Фасмер III 37; Преобр. I 590; Skok II 497; Bezlaј ESSJ II 211; ЭССЯ 21, 231; Абаев ИЭСОЯ I 157; Гутшмидт Сл. и балк. языкозн. 296; Bern. I 193; Mikl. EW 210. — Див. ще *діти*², *на*¹. — Пор. *на́дія*.

на́дити² «вабити, приманювати; ловити вудкою», *вна́дитися* (*уна́дитися*), *вна́дливий* (*уна́дливий*), *вна́дно* (*уна́дно*), *віна́дити* «виманити когось звідки» Я, *віна́дити*, *зна́да* Ж, *зна́дливий*, *зна́дний*, [за́на́да] «принада» Чаб, [о́на́да] «тс.», [перена́дник], *пона́дливий*, [пона́дний] «принадний» Нед, [пона́да] «принада; звичай» Нед, [пона́дка] «тс.» Нед, [пона́жа] «звичай» Нед, *прина́дити*, *прина́да*, *прина́дливий*, *прина́дний*, [розна́дити] «звабити, принадити» ВеБ, [спона́дить] «тс.» Чаб, [спона́да] «спокуса» О, [уна́да] «звичка», [уна́дний] «унадливий»; — р. [сна́дить] «звести, привчити одного до одного, з'єднати і скріпити», бр. *на́дзіць* «вабити», п. *spadny* «легкий», ч. слц. *spadný* «тс.», ч. *spad* «мабуть, можливо», слц. *spad'*

«тс.»; — очевидно, результат давньої семантичної видозміни слова *надити* з первісним значенням «насаджувати, приєднувати» через проміжне значення «брати на гачок». — Див. ще **надити**¹. — Пор. **снасть**.

надихати «збуджувати натхнення», *надихнути, натхнути, надих* «натхнення», *натхнення, натхнення, натхнення*; — бр. *натхніць*; — запозичення з польської мови; п. *patchpać, patchnienie*, утворені з префікса *pa-* і основи дієслова *tchnąć*, що продовжує давнішу форму *tchnęti* «дихнути», є, як і ч. *padchnouti, padšení*, кальками лат. *inspiro* «надихаю», *inspiratione* «натхнення», утворених з префікса *in-* «в-, на-» і основи дієслова *spiro* «дихаю»; латинські форми є, очевидно, в свою чергу, кальками гр. *ἐμπνέω (ἐμπνεῖω)* «надуваю, надихаю», *ἐμπνοια* «дихання, натхнення», до яких зводиться як калька і стсл. **(въ)дъхновеник**, р. *вдохнове́ние* (Шанский ЕСРЯ I 3, 32); форми *надихати, надихнути, надих* утворені як власне українські варіанти. — кальки до запозичених форм. — Див. ще **дихати, на**¹.

[надібня (їдома)] (бот.) «*Gracilaria lichenoides* Ag.» Мак; — очевидно, похідне від псл. *pa dobe* «на потребі, потрібне»; назва могла бути зумовлена придатністю рослини в їжу або лікувальними властивостями. — Див. ще **надібок**.

[надібок] «придатний для чогось кусок дерева чи заліза; господарська річ», *[надобок]* «тс.», *[надіб'є]* «начиння» Ж, *[надіб'я]* «речі, майно», *[надобба]* «потреба, необхідність», *[надібний]* «потрібний» Ж; придатний ВеУг, *[надобно]* «потрібно» Ж, *[надобитися]* «бути угодним; виявитись можливим, бути придатним» Ж, *[знадіб]* «інструмент; речовина; цілющі засоби; (мн.) матеріал (для публікації)», *[знадібки]* (зменш.) «матеріали (для публікації)», *[знадіб'я]* (зб.) «інструменти; цілющі засоби»; *[знадоб]* «інструмент», *[знадобба]* «потреба», *[знадобок]* «нагода; ін-

струмент; матеріал» Нед, *[знадоб'я]* «снаряд, пристрій», *[знадібний]* «придатний» Ж, *[знадобити]* «приспосувати; обладнати» Ж, *[знадобитися]* «стати потрібним, пригодитися»; — р. *[надобень]* «необхідна дома річ, необхідна людина», бр. *надоба* «начиння», др. *надобъ* «треба, потрібно», ч. *padoba* «начиння; посуд», вл. *padoba* «начиння; меблі»; — похідне утворення від псл. *pa dobe*, яке складається з прийменника *pa* «на» та іменника *doba* «придатність, користь». — ЕСБМ 7, 198—199; Machek ESJC 387; Schuster-Sewc 980. — Див. ще **доба, на**¹. — Пор. **здіб**.

[надіжка] «надія» Ж, *[наджа]* «тс.» Корз (< **надежа?*), *[надěžний]* «надійний» Ж, *[надіжна]* «тільна» (про корову); — р. *[надěžя]* «надія», бр. *[надзёжа]*, др. *надежа*, болг. *надěžда*, м. *надеж*, стсл. **надежда** «тс.»; — псл. **padedja* «надія; накладання», похідне утворення від основи теп. часу дієслова **padedjo* «накладаю, покладаю(ся)», спорідненої з інфінітивом *paděti* «надіти, накласти». — Фасмер III 37; Преобр. I 590; ЭССЯ 21, 233—234. — Див. ще **надія**. — Пор. **надити**¹, **одёжа**.

[наділок] «дерев'яна лопата, окочана залізом Бі; піхви», *[наділка]* Ж, Пі, *надолок* Пі «тс.»; — р. *[надёлка]* «всяка оббита річ, накладка»; — похідне утворення від дієслова **наділати* «покрити, набити», що складається з префікса *na-* і основи *dіло, [ділати]*; форма *надолок* є, очевидно, результатом зближення з *dіл* «низ», *надолі* «внизу» (пор. *надолок* «подолок жіночої сорочки»). — Див. ще **діло, на**¹. — Пор. **надёлк**.

надіти «надягти», *надівати*; — р. *надеть* «надіти», бр. *надзёць*, др. *надѣти*, п. заст. *padziać*, ч. *[paditi]*, слц. *padiet'*, болг. *надяна, надявам*, м. *надене* «тс.», схв. *наденути (надёнути)* «нанизати, прикріпити; начинити», слн. *paděti* «надіти»; — псл. *paděti* «надягти, накласти», утворене з префікса *pa-* і дієслова *děti* «класти». — Фасмер I

509; ЭСБМ 7, 196; Brückner 107; Machek ESJC 118; Skok I 414—415. — Див. ще **діти²**, **на¹**.

надія, *надійний*, *надіятися*, [*надіва́тися*] «надіятися», *надійсь* «мабуть, певно», *надісь* «тс.», [*зненáдійки*] «зненацька» Ж, *обезнадіяти*, *обнадіяти*; — р. *надéя́ться*, бр. *надзéя*, др. *надъятися*, п. *padzieja*, ч. *paděje*, слц. *pádej*, вл. *padzija*, *padzeč so*, нл. *pažeja*, *pažeš se*, болг. *надéя се*, м. [*надея*] «надія», схв. *на́дати се*, слн. *pádejati se*; — псл. *paděja*, похідне від основи інфінітива *paděti* (*padějati*) «накладати, покладати», утвореного за допомогою префікса *па-* від дієслова *děti* «класти». — Преобр. I 590; Булаховський Вибр. пр. III 394; ЭСБМ 7, 196; Brückner 353; Machek ESJC 387; Schuster-Sewc 981—982; Bezlaj ESSJ II 211; ЭССЯ 21, 235. — Див. ще **діти²**, **на¹**. — Пор. **наді́жка**, **сподіва́ти**.

Надія (жіноче ім'я), *На́дя*, [*Наде́жда*] Ж; — бр. *Надзéя*; — калька р. *Наде́жда*, запозиченого, як і болг. *Наде́жда*, з церковнослов'янської мови; цсл. **Наде́жда** є калькою гр. 'Ελπίς, ἴδος, власного жіночого імені, утвореного на основі іменника ἔλπις «надія». — Петровский 162; Илчев 352.

на́доба, *надббно*, *надобі́тися* — див. **на́дібок**.

[**на́добний**] «привабливий, гарний»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. заст. *padobpu* «тс.» є похідним від *padoba* «привабливість, врода», яке виводиться від того самого виразу псл. *pa době*, що й укр. [*на́дібок*] «потрібна річ», [*надобі́тися*] «бути придатним». — Brückner 91. — Див. ще **на́дібок**.

на́доїсти, *надоїда́ти* — див. **їсти**.

[**на-до́кладь**] «точно, ясно, переконливо» Ж; — утворення на основі незасвідченого давнього іменника **докладь* з імовірним значенням «свідчення, доказ, точна довідка»; пор. ч. ст. *dokládati sě koho* «брати за свідка» (Machek ESJC 134). — Див. ще **до-кля́дний**, **на¹**.

[**надо́коло**] «навколо», [*надокóбла*] «тс.» Ж; — результат злиття прийменника *на¹* з прислівником *доокóбла*, *довкóбла*. — Див. ще **ко́ло²**, **на¹**.

[**надокроті́ти**] «надокучити» Ж; — очевидно, результат контамінації форми *надокучити* з незасвідченою формою **настокротити*, яка могла бути утворена від виразу типу *до стокроті чортів* (Ж I 382; пор. *настокротіти* «надокучити»). — Див. ще **кучити**, **крот**.

на́долобень «надовба; [йолоп]»; — др. *надолобъ* «опускна колода біля воріт, тин, міська огорожа», ч. *dlab* «паз, жолоб», *dlabati* «довбати»; — похідне утворення від основи з голосним повного творення псл. **doľb-* «довбати», паралельної до основи з ступенем редукції **d'ɔ̯b-*, від якої походить звукова форма *довба́ти*; значення «йолоп» розвинулось під впливом звукової подібності до слова *тэлепень*. — Фасмер I 523; Machek ESJC 119; Holub—Kop. 102. — Див. ще **довба́ти**. — Пор. **до-ло́то**.

надолу́жити, *надолужа́ти*, *надолу́жувати*, [*надолу́га*] «відшкодування» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *недолу́гий*; виводиться також (Shevelov Hist. phonol. 534) від **надоложовати* (пор. [*доложу́ти*] «докласти»). — ЭСБМ 7, 191—192.

[**надо́шник**] «водяна губка, бодяга, *Spongia fluviatilis*; перцева м'ята, *Mentha piperita* Ж, Мак», [*нато́шник*] «перцева м'ята» Ж, Мак, [*ладо́шник*] «тс.» тж; — р. [*надо́жник*] «бодяга», п. *padecznik* «тс.»; — очевидно, похідне від [*на́дха*] «відрижка з неприємним запахом», [*на́тха*] «тс.; нежить ДзАтл II; астма»; назва могла бути зумовлена застосуванням бодяги і перцевої м'яти для лікування цих хвороб; пор. [*насе́рдник*] «перцева м'ята»; фонетично може бути пов'язане із словом *дош*. — Див. ще **на́дха**.

[**надрагу́ля**] (бот.) «беладона, *Atropa belladonna* L.» Мак; — ч. [*nadragula*, *nadragule*], слц. *nadragul'a*; — за-

позичення з угорської мови; уг. *padragulya* «тс.», очевидно, через посередництво південнослов'янських (схв. [pa-tràgulja], слн. *padragula*) і італійської мов (іт. *mandragola*) зводиться до лат. *mandragora* (< *mandragoras*), що походить від гр. *μανδραγόρας* «тс.». — *Мачек ESJC 351; MNTEsz II 992—993.* — Див. ще **мандрагóра**, **мандригуля**.

[**надригáнчик**] «франт, джигун, хлюст», [**надригóнчик**] «тс.» Ж; — неясне; можливо, результат вторинного зближення з *дрігати* форми якогось іншого походження, напр., **матриганчик*, похідної від [*матригáн*] «белладона».

на́дрó «лоно, пазуха» Г, Ж, *на́дра* (мн.) «глибина, середина», [*нідрó*] «лоно, надра» Ж, [*нідриця*] «лобкова кістка» Ж, [*зánідро*] «пазуха» Ж; — р. *не́дра*, др. *нѣдро*, *ядра* «надра, глибина, нутроші, лоно», п. *padro* «пазуха», *zapadze* «тс.», ч. *ňadra* «перса», слц. *padrá* «тс.», вл. нл. *padra* «перса», болг. *недра́* «надра», схв. *не́дра* «тс.», пазуха», слн. *pédra*, [*pádrje*] «тс.»; — псл. *pědro* (**ědro*), *padro*; — результат злиття кінцевого звука **п** прийменника **въп* «в, у» з початковою частиною іменника **ědro* (**adro*) < **ědro* (**ōdro*), очевидно, спорідненого з гр. *ήτρον* «живіт, черевна порожнина», дірл. *ipathar* «нутроші», двн. *ip-ādiri* «тс.», *ada-ga* «жила, артерія, кишка, нутроші», кімр. *ep-eder-ep* «нутроші»; менш переконливе зіставлення (*Brugmann Grundriss I 179* та ін.; *Fick KZ 21, 463; Holub—Kop. 238*) з вірм. *ait* «щока», *aitnum* «набрякаю», *aitum* «пухлина, нарив», гр. *οἶδος* «набив», *οἶμα* «пухлина», *οἰδάω* (*οἰδέω*) «надуваюсь, пухну», двн. *eiz* «набив», *eitar* «отрута», лтс. *idra* «гнила серцевина дерева»; припускався (*Meillet Etudes 408—409*) малоімовірний зворотний перерозподіл *въп-ědro* з давнішого *въ-пědro*, яке зіставлялося з гр. *νῆδύς* «черево»; виводилося також (*Brückner 196*) від кореня *ja-ti* «іхати» на підставі схв. *jàdro*

«вітрило», *jàdro*, *jàдрило*, *jàдрило* «тс.», п. ст. *jadro* «сіть, невід»; українські форми з *на-*, можливо, походять з польської мови. — *Булаховський Нариси 223; Фасмер III 58; Преобр. I 621—622; Macek ESJC 387—388; Holub—Lyer 328; Schuster-Sewc 980—981; Младенов 361; Bezlaј ESSJ II 218; Berg. I 270—271.*

надса́дити «надірвати, надвередити», *надса́джувати*, *надсіда́тися* «надриватися, пошкоджувати здоров'я; сильно кричати», *надсі́стися*, *надса́да* «пошкодження здоров'я від важкої роботи, надірваність, [грижа МСБГ]», *надса́дний* «надзвичайно напружений»; — р. *надса́дить*, *надседа́ться* (заст.) «надсаджуватися, надриватися», *надса́да*, *надса́дний*, п. заст. *padsadzać się* «надсаджуватися»; — результат видозміни значення *надса́дити* «змістити, перемістити»; пор. ч. рідк. *padsaditi* «зрушити, змістити». — Див. ще **надса́дити**. — Пор. **доса́да**.

[**надсі́стися**] «тріснути» Ж, [*надсіда́тися*] Ж; — очевидно, результат взаємодії значень *надса́дити* «надвередити» і *розсі́стися* «розвалитися, розпастися» (про стоячий посуд). — Див. ще **над**, **сидіти**.

[**надті́нник**] (бот.) «паслін, *Solanum dulcamara* L.»; — очевидно, утворення на основі виразу *над ті́ном* «під тином», за місцем виростання бур'яну. — Див. ще **над**, **тин**.

на́дто «надмірно; до того ж, особливо; ще більше», *зна́дто*, [*зна́дтом*] «занадто»; — бр. *на́дта* «дуже, надмірно»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *padto* «надто», як і ч. слц. *padto* «до того ж, крім того», є результатом злиття прийменника *pad* «над» і займенника *to* «те, це». — *ЭСБМ 7, 200—201.* — Див. ще **над**, **той**.

[**надторóчити**] «надточити, надсипати» Ж; — результат видозміни прямого значення «вийняти поперечні нитки з краю тканини» в значення «надсипати; надлити». — Див. ще **то́рок**¹.

[надторчіти] «трохи надрізати»; — очевидно, результат видозміни надторчіти «вийняти поперечні нитки з краю тканини». — Див. ще **тóрок**¹.

надточіти «доточити, подовжити приєднанням додаткової частини; приєднати для подовження», [на́дтичка] «підтичка (у жіночій сорочці)» Ж, [на́дтичка] «тс.», доточіти «подовжити приєднанням додаткової частини», [дотóчка] «шматок, приєднаний для подовження», наточіти «доточити», [натáчка] «шматок шкіри, яким наточують халяву» Корз, [на́тучка] «тс.» тж, [на́тичка] «затягнений у постолі ремінь» Ж, підточіти «наставити, пришити додатково», підтичка, підтóка «колода у возі, яка з'єднує його передню частину з задньою», [підтóрка] «тс.» НикНикГрЛ, приточіти «доточити», [притóка] «пригода, випадок; нагода, привід; підтока у возі Нед; стосунок; зручне місце; глухий завулок», [притічний] «сприятливий, підхожий, зручний» Нед, [притóшний] «зручний; такий, що личить», розточіти «розширити вставкою», сточіти «скріпити, з'єднати; зшити»; — р. точіть (ст.) «ткати», тачáть «шити», [тóча] «тканина», [тóчиво] «тс.», натачáть «доточити», [надтачáть] «тс.», притачáть «пришити», стачáть «зшити, сточити», бр. надтачáцьць «доточити», притачáцьць «приточити», растачáцьць «розточити», стачáцьць «сточити», п. przyczyć «подати, навести, процитувати», ч. přitociti se «прив'язатися»; — псл. -točiti «притикати, приставляти», ітератив tačati (<*tōkēti) «тс.», пов'язане чергуванням голосних з тькати «тикати, ткати»; пов'язання р. тачáть із стсл. тачати «котити», ч. tačeti «крутити, катати», п. tačać «тс.» (Фасмер IV 29) помилкове. — Коломієць Мовозн. 1992/1, 41—45; Горяев 346. — Див. ще **ткáти**. — Пор. **притаковіти**.

[надтятóе (молоко)] «тільки що прокисле, трохи прокисле» ВеУг, [протинáтися] «прокисати», [протя́тися]

«тільки трохи прокиснути» (про огірки Ме), [протинéне] (молоко) «трохи прокисле» Нед; — очевидно, результат видозміни значення «надрізаний» у надтя́тий, протя́тий, що стосувалися спочатку огірків, які для швидшого прокисання надрізуються з кінців і протинаються ножом; у такому разі вираз *тільки протя́тий* первісно означав «уже вкислий тільки тому, що протя́тий, прорізаний»; на молоко такий вираз було перенесено після його деетимологізації; дієслово *протинáтися, протя́тися* набуло значення «прокисати» від деетимологізованого дієприкметника. — Див. ще **про, тя́ти**.

[наду́шник] «кожушок без рукавів О; причепа, надоїдлива особа Л»; — похідні утворення від виразу *на ду́шу* (одягати, насідати і под.).

[на́дха] «відрижка з неприємним запахом», [на́тха] «тс.; утруднене дихання, астма Ж; нежить ДзАтл II; пристіг О»; — р. [наду́ха] «нежить», бр. [натха] «відрижка», п. [natcha] «нежить», ч. nádcha «сильний нежить; простуда; болячка на губах, носі, у роті та ін.», nácha, nátka «тс.», слц. nádcha «нежить», слн. nadúha «задишка, астма»; — похідне утворення від дієслова *надхну́ти* «надихати»; первісне значення «хвороба, надихана поганим повітрям». — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; Варбот 98; ЭСБМ 7, 266; Machek ESJC 387; Holub—Kop. 238. — Див. ще **дихати, на**¹.

[надча́листий] «запальний, гарячий; дурнуватий» Г, Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. чalı́вий «бридливий».

надяга́ти — див. **о́дгя**.

[нажагли́вий] «сердитий, запальний» ВеУг, [нажакли́й] «згубний» Пі; — очевидно, пов'язане з [же́кнути] «несамовито напасти», [наже́кати] «налякати», [наже́гати] «тс.»; зіставлення з [на́джу́га] «уїдлива особа» (ВеУг) з фонетичного погляду непереконливе. — Див. ще **же́кнути**.

нажда́к, *наждако́вий*, *нажда́чний*; — бр. *нажда́к*; — запозичення з російської мови; р. *нажда́к* виводиться від тур. *padzak* «велика палиця, дволеза сокира» (Фасмер III 38; Lokotsch 124); з семантичного погляду зв'язок сумнівний. — Черных I 557.

[наже́гати] «налякати» Дз, *[наже́кати]* «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане в якійсь спосіб з *жахати* «лякати», *жах* і з *[же́кнути]* «несамовито напасти, стрімко кинутися на когось», *[жахати]* «вириватися, спалахувати».

[нажіпоритися] «добре наїстися» ЛексПол; — афективне утворення без певної словотворчої моделі.

[нажобрити] «нажарити, розпекти» ЛексПол; — очевидно, результат характерної для деяких українських говорів лабіалізації ненаголошеного *a*. — Див. ще **жар**, **на¹**.

[наза́влеги] «в час, коли звичайно лягають спати» Ж, ВеЗн; — результат злиття прийменника *на* з прислівником *[завля́ги]* «тс.», пов'язаним з *лягти* (див.).

[наза́дводі] «ведучи поза себе» Ж; — результат злиття прислівника *назад* з якоюсь формою дієслова *водити*; семантико-словотворча природа слова не зовсім ясна; можливо, це результат видозміни деетимологізованої форми *назадгу́зь* із зміною *г > в*, як у *свербігу́з > свербі́вус*. — Див. ще **вє́сті**, **зад**, **на¹**.

назадгу́зь; — результат злиття прислівника *назад* з формою *гузь*, утвореною від основи *гуз-* «зад; задній прохід» подібно до форми *руч* від *рука́* в словах *ліво́руч*, *обі́руч* і под. — Див. ще **гуза́**, **зад**, **на¹**.

[наза́льник] (ент.) «присмерковий бражник молочайний, *Deilephila euphorbiae* L. (гусінь)» ВеНЗн; — неясне; можливо, результат видозміни незафіксованої форми **лазальник* (від *лазити*).

наза́льний «носовий», *назалізува́ти*, *назаліза́ція*; — р. *наза́льний*, бр. *наза́льны*, п. *palalizacja*, ч. *pazální*, слц. *pazálpu*, болг. *наза́лен*, схв. *наза́-*

лан, слн. *pazálep*; — ускладнене суфіксом *-н-* запозичення із західноєвропейських мов; фр. англ. нім. *nasal* «носовий» утворено від основи лат. *pāsus* «ніс», спорідненого з псл. *позь*, укр. *ніс* (див.).

Наза́р (чоловіче ім'я); — р. бр. *Наза́р*, др. *Назариш*, болг. *Наза́ри*, *Наза́р*, цсл. **Назариш**; — через церковнослов'янське, грецьке (гр. *Ναζαρίος*) і латинське (лат. *Nazarius*) посередництвом запозичено з гебрайської мови, в якій власне ім'я *Nāzar* походить від форми *pāzar* «він присвятив себе Богові». — Вл. імена 71; Петровский 162; Спр. личн. имен 438.

на́зва, *назва́ний*, *на́звисько*, *на́звище*, *називний* — див. **зва́ти**.

[наздоніс] «можна носити; придатне ще для носіння» Ж; — результат злиття префіксів *на-* і *з-* з префіксальною основою *доносіти*. — Див. ще **до¹**, **з³**, **на¹**, **не́сті¹**.

[наздопта́ти] «наступити»; — похідне утворення від *[допта́ти]* «топтати», викликане впливом форми *настопта́ти* «наступити» (див.).

[наздрете́] «побачити» Корз; — пов'язане із *здріти* (див.).

назе́мка (бот.) «хруплявник, *Polypodium L.*»; — похідне утворення від прикметника *назе́мний*; назва зумовлена тим, що це дуже низька рослина. — Нейштадт 218. — Див. ще **земля́**, **на¹**.

[назе́мки] «свині» Ж; — очевидно, закономірна для західноукраїнських говорів звукова форма слова *назі́мки* «однорічні домашні тварини». — Див. ще **зіма́**.

називний (відмінок); — бр. *назо́ўны*; — калька р. *именительный*, яке, в свою чергу, є калькою лат. *pōmipātīvus*, похідного від *pōtēp* «ім'я, назва», або гр. *ὀνομαστικῆ* (πτῶσις), похідного від *ὄνομα* «ім'я, назва». — Фасмер II 129. — Див. ще **зва́ти**, **на¹**.

на́зимка (ент.): н. *мала* «п'ядун зимовий, *Acidalia (Oreophrtera) brumata*» Ж, н. *велика* «п'ядун обдирало (?), *Hibernia (Erannis ?) defoliaria*» Ж; —

утворення на основі виразу *на зіму*; назва мотивується тим, що метелики цих видів гусені літають перед зимою і навіть узимку. — Горностаев 249, 253. — Див. ще *зимá, на¹*.

на́зир, *назира́ти, нази́рити, на́зирком, на́зирцем, на́зирці, назорі́ти* — див. *зріти¹*.

[нази́рить] «розжарити; пожалити (кропивою); побити» ЛексПол; — очевидно, результат незвичайної для українських говорів видозміни форми *нажа́рити*. — Див. ще *жа́р*.

[назі́лки] «сім'я трутнів»; — р. **[назо́лок]** «маточна п'ятка, маточна лунка, зачаток маточної чашечки»; — неясне.

[назіпа́к] «навпаки» Ж; — результат злиття приєменника *на* з прислівником **[зіпа́к]** (<**[зопа́к]**) «навпаки», пов'язаним з **[опа́к]** «назад, навпаки» (див.).

[назло́гах] «опершись ліктями» Г, Ж; — результат злиття приєменника *на* з іменником **[злогі]**, похідним від *ложіти, лежа́ти*. — Див. ще *з¹, лежа́ти, на¹*.

[назлу́чке] (предикатив у значенні «трапляється, випадково відбувається», напр.: «І що тільки ни назлучке, то завше я винна») Корз; — пов'язане з **[лучи́тися]** «трапитися». — Див. ще *лучи́ти²*.

[назолоті] (у виразі *[так, як н.]* про потаємне сильне бажання) Ж; — характер семантичного зв'язку з іменником *злото* чи прикметником *золотий* неясний.

[назря́чий] «косоокий, зизоокий» Ж; — очевидно, результат видозміни форми *незря́чий*. — Див. ще *зріти¹, не*.

назубо́к; — запозичення з російської мови; р. *назубо́к* «твердо, добре, напам'ять» (при дієсловах *зна́ть, вчу́чить* і под.) виникло, очевидно, на основі виразу *на зубо́к (определять, пробу́я узна́вать)*, напр., про визначення ступеня сплості зерна) при можливому впливі з боку дієслова *зубри́ть* «заучувати напам'ять». — Див. ще *зуб¹, на¹*.

[назу́дре] «наперекір» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з **[удра́ти]** «ударити».

[назу́сп'ять] «назад» Ж; — не зовсім ясно; можливо, результат видозміни форми **нав-сп'ять* «тс.» під впливом *назу́стріч*; форма **навсп'ять* могла бути результатом злиття приєменника *на* з прислівником **усп'ять*, спорідненим зі стсл. *въспа́ть* і утвореним шляхом злиття приєменника *въз* і форми *ре́ть*, похідної від іменника *ре́та* «п'ята». — Див. ще *на¹, п'яга́, уз*.

назу́ти, назува́ти — див. *взу́ти*.

наї́вний, наї́вничати; — р. *наї́вний*, бр. *наї́ўны*, п. вл. *paivny*, ч. *paivní*, слц. *paivny*, болг. *наї́вен*, м. *наї́вен*, схв. *наї́ван*, слн. *paiven*; — запозичення з французької мови, ускладнене суфіксом *-н-*; фр. *paif* «простий, наївний, недосвідчений» походить від лат. *pāivus* «природний», утвореного від дієприкметника *pāvus* «народжений» дієслова *pāscor* (**gnāscor*) «народжуюся», спорідненого з *genus* «рід». — Акуленко 141; Черных I 557; Фасмер III 195; ЭСБМ 7, 210; Dauzat 494; Walde—Noth. I 597—600. — Див. ще *ген¹*.

наї́зники (ент.) «надродина комах, Ichneumonidae» УРС, Ж; — бр. *наї́зник*; — запозичення з російської мови; р. *наї́здник*, утворене з префікса *на-* і основи дієслова *їзди́ть* «їздити», є результатом перенесення назви з первісним значенням «вершник», зумовленого тим, що комаха під час відкладання яйця в тіло іншої гусені чи личинки набирає пози, що нагадує вершника. — БСЭ 29, 51. — Див. ще *їзда́, на¹*.

[най¹] «нехай», **[ней]** «тс.», **[найте]** «дайте змогу; облиште», **[няй]** «нехай» Ж, О, **[найте]** Ж; — р. **[най]** «хай» (з укр.), п. (каш. слнц.) **[nǎj]**, слц. **[naj]**, схв. **[nāj]**, слн. *naj* «тс.», **[najte]** «даймо змогу», **[najte]** «дайте змогу»; — можливо, вже псл. *на́й* «нехай, облиш, дай змогу» як результат стягнення виразу *не хайі* «не чіпай». — Bezlaž ESSJ II 213; ESSJ Sl. gr. II 462. — Див. ще *нехай*.

[най²] (дит.) «дай» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації форм на «візми» і дай. — Див. ще **да́ти**, **на²**.

най- (префікс форми найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників); — р. *най-*, *на-*, бр. болг. *най-*, др. *най-*, п. слн. *пaj-*, ч. *пей-*, *па́-*, слц. вл. *пaj-*, м. схв. *на́j-*; — псл. *пajі-*; — утворене з прийменника па «над, зверх» і частки жі, яка зіставляється з ав. І (частка), гр. *νῦν-τ* «тепер» від *νῦν* «тс.», умбр. *ро-еі* «хто» (Вєрп. I 416; Mikl. EW 210, 430), але яка може бути тотожною із займенником жі «той» і спорідником та часткою *і*. — IУМ Морфологія 467, 500; Фасмер III 190; Преобр. I 585—586; ЭСБМ 7, 210; Вгүскпег 351; Machek ESJC 395; Schuster-Sewc 982—983; Skok II 495—496; Bezlaj ESSJ II 213; ESSJ Sl. gr. II 433—435. — Див. ще **і¹**, **на¹**.

[**на́йбар**] «щонайменше» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття часток [*най*] «нехай» і незасвідченого в українських джерелах *бар «хоч, хоча б», спорідненого з слц. *ба́г* «тс.».

[**на́йбу́ть**] «мабуть» Па; — результат видозміни деетимологізованої форми *ма́бу́ть* (**майбу́ть* < **маебу́ть*) із зближенням першого компонента *май-* з часткою [*най*] «нехай». — Див. ще **ма́бу́ть**, **най²**.

на́йма́ти, *на́йма́нець*, *на́йма́нка*, *на́йма́ч*, *на́йми*, *на́йма́ти*, *на́йма́ття*, *на́йма́тува́ти*, *на́йма́тча́*, *на́йма́тчу́к*, *на́йма́ця*, *на́йма́чка*, *на́йма́чкува́ти*, *на́йма́ч*, *на́йма́ць* — див. **іма́ти**.

[**на́йма́ти**] «зовсім не, анітрохи» Ж, [*на́йма́ти*] «щонайменше, принаймні» Бі, [*а на́йма́ти а на́йма́ти*] «а особливо» Ж; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *пajmпjеj* «найменше, щонайменше» складається з частки найвищого ступеня порівняння *пaj-* «най-» і основи *ппjеj* «менше». — Див. ще **ме́нший**, **най-**.

на́йма́ти — див. **іна́ти**.

на́йма́че «найбільше, особливо», [*на́йма́ч*] «тс.»; — р. *на́йма́че*, бр.

[*на́йма́чэ*], болг. *на́й-па́че*, схв. *на́йма́че*, стсл. *на́йма́че*; — псл. *па́йма́че*; — форма найвищого ступеня порівняння прислівника, утвореного від основи *пaj-* «назад, знову, навпаки, ще, крім того». — ЭСБМ 7, 212. — Див. ще **най-**, **пак¹**, **па́че**.

на́йти «відшукати, випадково натрапити», *на́йда* «підкидьок», [*на́йда́х*] «тс.», *віна́йти*, *відна́йти*, *зна́йти*, *зна́йда* «підкидьок», [*зна́йда́й Ж*, *зна́йдєня Ж*, *зна́йда́х*] «тс.»; — р. *на́йти*, бр. *зна́йці*, др. *на́йти*, п. *пajśc* (*па со*), ч. *пajíти*, слц. *пajst'*, болг. *на́йда* «знайду», м. *на́йде* «знайде», схв. *на́йи* «знайти», слн. *пajти*, стсл. *на́йти*; — псл. *пajти* «тс.», первісно «набрести, наткнувшись ідучи», паралельне до *пajoditi* «знаходити». — ЭСБМ 7, 213. — Див. ще **іти**, **на¹**. — Пор. **на́лізне**, **на́хóдіти**.

[**на́йтича́нка**] «вид брочки», *на́йтича́нка*, [*на́йтича́нка Ж*] «тс.»; — п. *пajtyczanka*, *пajtyczanka* «тс.»; — похідне утворення від назви м. Нейтічанка (нім. Neutitschein) у Чехії (ч. *Nový Jičín*), у якому була каретна фабрика. — Желєхівський I 478; SJP IV 1076.

[**на́каз**] «пошесть на худобу» О, [*на́каза*] «простуда (у худоби)» О; — запозичення зі словацької мови; слц. [*пajkaz*] «зараза, інфекція», *пajkaza*, як і ч. *пajkaza* «тс.», пов'язане з *пajkaziti'* (ч. *пajkaziti*) «заразити», похідним від *kaziti'* (ч. *kaziti*) «псувати», спорідненого з укр. [*ка́зати*] «тс.» — Machek ESJC 246. — Див. ще **ка́зати**.

на́кара́скатися — див. **ві́дкара́скатися**.

[**на́карпа́с**] «прочухан, бійка»; — неясне.

[**на́ке́па**] «навар, наїдок, користь» Си; — очевидно, пов'язане з *кпjіти* (див.).

[**на́ке́пкати́ся**] «наїстися»; — афективне утворення, паралельне до [*на́те́вкати́ся*] «тс.», похідного від [*те́вкати*] «жадібно їсти» (пор.).

[**на́кіри́сити**] «накришити» О, [*на́кіри́шити*] «порозбивати, потовкти»

О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *kiereszować* «рубати, рани-ти, калічити», *rokiereszować* «порізати, пошматувати; порубати шаблею» виводиться від уг. *kereszt* «хрест», запозиченого зі слов'янських мов. — Онишкевич I 468; Sławski II 153; Brückner 228; MNTEsz II 457—458. — Див. ще **хрест**.

[**накицікати**] «нарізати чимсь тупим» ЛексПол; — афективне утворення, паралельне до *нацигікати* «тс.», похідного від *цигікати* (пор.).

[**накіпкіювати**] «багато набрати»; — неясне; можливо, похідне від *кіпка* «копичка». — Пор. **копа, на¹**.

[**накісток**] «пір'їнка в поплавку», [*накіска*] «обрізаний кінець гусячого пера, вставлений в ріжок для розмальовування гончарних виробів»; — очевидно, пов'язане з р. [*нако́сток*] «кістяний наріст», [*нако́стьши*] «набагдашник» (напр., палиці), [*нако́стьль-ник*] «тс.»; характер стосунку до основи слова *кість* неясний; можливо, йдеться про ту саму основу *кост-*, що і в р. *костыль*.

накіт — див. **котіти**.

[**наклітати**] «прибрати; приладнати» О; — очевидно, пов'язане з *клячати* «прикрашати зеленню» (пор.).

[**наклячки**] «навколішки» О; — пов'язане з [*кляка́ти*] «ставати навколішки» (див.).

[**на́ко**] (частка) «на, візьми-но» МСБГ; — результат злиття частки *на* «бери» і підсилювальної частки *-ко*. — Див. ще **-ка, на²**.

[**нако́втач**] (орн.) «дятел, *Picus L.*» МСБГ; — пов'язане з [*ко́вта́ч*] «тс.» (див.).

[**нако́вчити**] «натеревенити»; — неясне; можливо, пов'язане з [*ко́вта́ти*] «стукати, цокати» (пор.).

[**накозу́битися**] «настовбурчитися» ЛексПол, [*накозобитись*] «злісно виставитися» Куриленко; — очевидно, пов'язане з *козуб* «лубкова коробка», *козубом стати* (про мокрий одяг) «замерзнути, стати твердим як кора», [*ко-*

зуба́тий] «пузатий» Ж. — ЭСБМ 7, 214. — Див. ще **козуб**.

[**нако́й**] (спол.) «ледве, як тільки»; — результат спрощення форми [*нако́ль*], пов'язаної з [*нако́лі*] «тс.». — Німчук НЗ УЖДУ 35, 42. — Див. ще **нако́лі**.

[**нако́лі**] (спол.) «коли, як тільки, якщо» Г, Ж, ВеУг, [*нако́ль*] «тс.» Ж; — складне утворення з прийменника *на* і прислівника *ко́лі*, у другій формі редукованого. — Див. ще **ко́лі, на¹**.

[**наконешня́к**] (ент.) «китичник, Ругаєга О.» Ж; — неясне; очевидно, пов'язане з *кінєць* (від розташування на кінцях гілок?).

[**нако́ржень**] «шкіряна рукавиця», *нако́жні* «шкіряні рукавиці», [*нако́ж-ні*] «вид чобіт» (?) Ж; — очевидно, запозичення з російської мови, пізніше зближене з *корж*; р. [*нако́жни*] «шкіряні рукавиці, що натягаються на шерстяні», утворене від іменника *ко́жа* «шкіра» за допомогою прийменника *на*. — Див. ще **ко́жа, на¹**.

[**нако́строполітися**] «одягтися дуже гарно, оригінально» Ва; — афективне утворення.

[**нако́чвати**] «надходити натовпом» Ж; — пов'язане з *кочувати*; характер фонетичних змін неясний. — Див. ще **кочувати**.

[**накрама́**] «жіночий шарф» Дз; — запозичення з турецької мови; тур. *такгата* «велика селянська хустка із смугастими узорами; вид серветки» походить від ар. *таґгата* «хустина»; на українському ґрунті відбулась дисимілятивна зміна початкового *ма-* в *на-* під впливом префікса *на-*. — Радлов IV 2 1997. — Пор. **нафра́ма**.

[**накри**] (муз.) «бубни Г; литаври Бі»; — р. [*на́кра*] «бубон, литаври», ст. *накра* «вид барабана», *нагара* «барабан»; — схв. *на́кара* «вид бубна, тулумбас»; — запозичення з тюркських і перської мов; узб. тур. *пакага* «барабан», тур. тат. аз. *пагага* «тс.» походять від перс. *pağga, pağire* «тс.», які зводяться до ар. *pağğāga* «литавра». —

Білецький-Носенко 236; Фасмер III 36, 40; Преобр. I 591; Срезн. II 293; Lokotsch 124.

[накропудитися] «злісно виставитися» Куриленко; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *харанудитися* «злякано кидатися» (про коней).

[накрякати] «багато набрати, навантажити»; — неясне; можливо, пов'язане з *[накарканічити]* «багато набрати на шию, на плечі».

[накувітись] «намаятися, напрацюватися» ЛексПол; — неясне.

[накундубаситися] «нахмаритися» Дз, *[накондубачитися]* «тс.»; — афективне утворення без виразних словотворчих джерел.

[накутилється] «наїстися» Корз; — пов'язане з *[кутуляти]* (див.).

[накутіти] «напустувати; нав'язатися» Бі; — р. *кутіть* «гуляти, пиячити», ч. *kutiti* (*kutati*) «коїти, пустувати; копитися; робити потай», цсл. **коутити** «придумувати, затівати», можливо, також п. ч. *skutek* «вчинок, дія»; — псл. *kutiti* «займатися витівками»; — далші зв'язки остаточно не з'ясовані; пропонується зіставлення з іє. **keu-t-/kou-t* «зігнути, гак» (ЕССЯ 13, 139, 140; Куркина Етимология 1971, 75). — Фасмер II 434; Machek ESJC 309; Vern. I 654; Mikl. EW 149.

[накухтерити] «наварити» (поганої їжі) Си; — пов'язане з *[кухтеря]* «кухарчук». — Див. ще **кухта**¹.

[належитий] «належний»; — запозичення з польської мови; п. *pależyty* «належний, відповідний», як і *pależny* «тс.; приналежний», є похідним від дієслова *pależeć* «належати, годитись». — Див. ще **лежати**.

[налень] (бот.) «дуб скельний, *Quercus sessiliflora* Salisb.» Мак; — результат видозміни деетимологізованої форми *[нелінь]* «дуб черешкуватий, пізньоквітний (зимовий), *Quercus pedunculata hiemalis* (tardiflora)» із зближенням початкової частки *не-* з префіксом *на-*. — Див. ще **ліняти**.

[налєпкати] «наліпити; обкидати брудом» ВеУг; — результат видозміни форми *наліпіти*, зумовленої впливом слова *леп*. — Див. ще **ліпіти**. — Пор. **леп**.

[наліба] «кріплення штольні» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *луб, налуба* (пор. лит. *lubà* «дошка», *lubos* «дощана стеля»).

[налібоватий] «примхливий, дивацький»; — неясне; в якийсь спосіб пов'язане з *[нашібоватий]*. — Див. ще **нашибка**.

[налива́йко] «хлібний жучок, який з'являється, коли наливається жито»; — похідне утворення від *налива́тися*. — Грінч. II 498. — Див. ще **літи, на**¹.

наліга́ч, наліга́чка — див. **ліга́ти**¹.

[налізник] «вид жіночого одягу»; — неясне.

[на́лим] (іхт.) «минь, миньок, *Gadus lota* (*Lota lota*)» Ж, *[на́лим морський]* «*Mottela tricirrata*, *Ophidium barbatum*» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *palim*, як і болг. *налим*, мабуть, у свою чергу, є літературним запозиченням з російської мови; р. *налім* етимологічно неясне; можливо, воно, як і *налім* «рідкий чорний шлак, що витікає з домни», пов'язане з дієсловом *лить*; пор. також р. *[налым]* «підводна піщана обмілина», *[нальє]* «тс.»; зіставляється також з назвою риби р. *нелма*, так само неясною. — Leder 28, 130—131; Фасмер III 40; Преобр. I 591; Черных I 557.

[наліманитись] «набрати чогось більше, ніж треба» Мо; — запозичення з російської мови; р. *наліманитсья* «напитися п'яним» є похідним від *лимон*; первісне значення тлумачиться як «напитися пуншу з лимоном»; українська форма, якщо не помилка, є результатом зближення з *ліман*. — Фасмер III 40; Преобр. I 454; Даль II 434.

налісник «тонкий млинець, в який загортається якась начинка; [кукурудзяний корж, печений на капустяному листі, млинець Ж]», *[налісник]* «тс.»

Ж; — р. *налістник* «налисник», бр. *наліснік* «млинець»; — результат видозміни деетимологізованої форми [налісник], зближеної з іменником *лист*; такому зближенню сприяло те, що деякі борошняні вироби випікались на листі рослин. — Фасмер—Трубачев III 40; ЭСБМ 7, 221; Urbańczyk JP 38/3, 206—211. — Див. ще *лист*, *на¹*, *налісники*.

[наліг] «погана звичка, пристрасть» Ж, [налог Ж, *налога*] «тс.»; — бр. [налог] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *pałóg* «шкідлива для здоров'я, погана звичка; закореніла звичка, привикання» походить від дієслова *pałożyc się* «накластися; (заст.) звикнути, втягтися, призвичаїтися», яке складається з префікса *pa-* «на» і основи дієслова *łożyc* «ложити; класти». — ЭСБМ 7, 221—222; Sławski JP 42/2, 88; Вгückner 313. — Див. ще *лежати*.

[налізне] «плата за знахідку» Ж; — утворене, очевидно, за польським зразком, на основі префікса *na-* і дієслова *лізти*; пор. п. [належеніє] «плата за знахідку», ст. [налеzionek] «підкидьок», утворені від дієслова (z)*pależc* «знайти», похідного від основи *leżc* «лізти». — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; SJP III 91. — Див. ще *лізти*, *на¹*. — Пор. *найті*.

[налісники] «налисники» Ж; — п. *paleśnik* «тс.», ч. *pálesník* «пиріг, печення з рослинному листі»; — утворення з прийменника *na* і основи іменника [ліса] «дерев'яна решітка; плетений тин; хвіртка»; у назві знайшов відображення давній спосіб випікання борошняних виробів на дерев'яних решітках, які вміщувались у печі над жаром, або (пізніше) на колосникових решітках. — Urbańczyk JP 38/3, 206—211. — Див. ще *ліса*, *на¹*.

[налопом] «ненароком, раптом Ж; нахабно Г»; — бр. [налапам] «несподівано», [налопам] «раптово», [налопам] «несподівано, раптово»; — очевидно, результат злиття і видозміни виразу **на лап*, пов'язаного з *лапати* «хапа-

ти»; пор. сл. *strielat'* *na lap* «стріляти, довго не цілячись», укр. [лапі] «швидко», др. *лапы* «знову», *лапъ* «знову, прямо, необдуманно», п. *łapie* «швидко», [торіє] «тс.», ч. ст. *lap* «зараз, відразу». — ЭСБМ 7, 219—220. — Див. ще *лапати*, *лапі*.

намагáтися «старатися; домагатися; прагнути», *намогáтися* «наполягти; наміритися», [намагáти] «прагнути, пориватися; надолужувати; змагати, долати; (безос.) збиратися, йтися (до чогось) О», [наміг] «намагання» Ж; — р. [намогáть(ся)] «надриватися», бр. *намагáцца* «намагатися», п. *paмагаć się* «тс.», ч. *paamáhati* «напружувати, втомлювати», *paamáhati se* «напружуватися, прикладати зусилля», сл. *paamáhat'* «напружувати, втомлювати», *paamáhat'sa* «напружуватися, втомлюватися, намагатися, працювати через силу», схв. *paamágati se* «намагатися»; — очевидно, префіксальне похідне від *могáти*, псл. **mogti* «могти; тягти, напружуватися»; виведення ч. *paamáhati* від *hmožditi se* «мучитися» (Machek ESJC 170—171) малопереконливе. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 46—47. — Див. ще *могáти*, *на¹*.

[наману́ти] «принагідно трапитися, зустріти» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *манівці* або з р. [маніть] «увижатися, здаватися».

[наме́дліти] «натякнути» Ж; — очевидно, результат контамінації форм [намену́ти] і [набилі́ти²] «тс.» (див.).

[на́мек] «натяк» Ж, [намека́ти] «натякати» Ж; — очевидно, книжне запозичення з російської мови; р. *наме́к* «натяк», *намека́ть* пов'язані з *мека́ть* «думати, міркувати» (пор. [домека́ть] «додумуватися», *смека́ть* «розуміти»), можливо, спорідненим з лит. *mėklinti* «вимірювати, зважувати, обдумувати», лтс. *mekliti* «шукати». — Фасмер II 594; Fraenkel 428—429.

[наме́лец] (бот.) «ріжки на житі, *Claviceps purpurea* Tul.» ВеНЗн, ВеЗа, [намельюх тж, *намель* Мак, *омолок* Мак, *омилок* Мак] «тс.»; — похідне ут-

ворення від дієслова *намолóти* (*намелю́*); назва зумовлена тим, що вміст ріжків нагадує змелену муку. — Див. ще **моло́ти, на¹**.

[**намельіна**] (бот.) «омела біла, *Viscum album L.*» Ж, Мак; — результат видозміни деетимологізованої форми [*ямелі́на*] «тс.» із зближенням початкового *я-* з префіксом *на-*. — Див. ще **омелá**.

[**на́мено**] «ім'я», [*намені́ти*] «найменувати», [*наменува́ти*] «тс.»; — похідні утворення з префіксом *на-* від форми [*менува́ти*] «іменувати», [*мення́ти*] «тс.», [*ме́ння*] «ім'я». — Див. ще **ім'я́, на¹**.

[**намену́ти**] «натякнути, нагадати, згадати», [*намену́тися*] «почати говорити, відкрити рот, заїкнутися»; — північноукраїнська звукова форма замість **наміну́ти* з голосним *е* замість *і* на місці **ѣ** у ненаголошеній позиції. — Див. ще **міні́ти**.

на́мет «шатро» Г, Ж, [*намі́т*] «тс.», [*намете́ць*] «парасолька» Ж, [*наме́тник*] «віготовлювач наметів» Ж; — р. [*наме́т*] «намет, повітка; чохол», бр. [*наме́т*] «сорт полотна, рушник», п. *pamíot* «намет; балдахін»; — очевидно, пов'язане з дієсловом *наметáти* «накидати», як і *намі́тка*; менш обгрунтовано вважається (Mikl. EW 211; Brückner 354; Москаленко УІЛ 31) за позиченням із східних мов і зіставляється з хант. *pāpat* «повість на кибитці», афг. *patd* «повість». — Фасмер III 41; Преобр. I 591—592; ЭСБМ 7, 225—226.

наметáти «прошити великими стібками, намітивши лінію шва», *наме́тувати*; — запозичення з російської мови; р. *наметáть, наме́тывать* «тс.» є похідним від *метáть* «метати, обкидати», спорідненого з укр. *метáти* (див.).

на́місто Г, Ж, *на́місті́на* Г, Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми [*моні́сто*] з метатезою *м і н* під впливом слів з префіксом *на-*. — Москаленко УІЛ 46; Rudn. II 850; Shevelov Hist. phonol. 744; Булаховсь-

кий Вибр. пр. II 273. — Див. ще **мо́ністо**.

[**на́міл**, род. в. *намо́лу*] «мул, намул» Ж, Ник; — результат гіперистичної видозміни форми *на́міл* із закономірним *у*, що було помилково сприйнято як польський рефлекс давнього *о*, якому в закритому складі відповідає українське *і*. — Див. ще **мул¹**.

на́мір; — очевидно, результат видозміни раніше більш поширеної форми *за́мір* під впливом р. *наме́рение*. — Стоянов 73. — Див. ще **мі́ряти, на¹**.

[**на́мість**] «замість», [*намі́ць*]; — р. [*наме́с, наме́ст, наме́сть*], п. ст. *pamíast*, ч. *pamístě*, слц. *pamiesto*, болг. *наме́сто*, м. *наместо*, схв. *наместо*, слн. *paměsto* «тс.»; — результат злиття виразу *на мі́сто* (*на місце́*), паралельний до *за́мість*. — Див. ще **мі́сто, на¹**. — Пор. **за́мість**.

намі́тка «покривало на голову у жінок поверх очіпка; тканина, вид грубого серпанку», *намі́тчи́на, намі́тчи́ний*; — р. [*наме́тка*] «головне покривало, фата; чорне покривало розкольніць на обличчя; чернече покривало поверх клобука (на Афоні); жіноча напівсорочка поверх звичайної; латка», бр. [*наме́тка*] «намі́тка», *на́мітка* (з укр.?), п. *pamíotka* «тс.» (з укр.), ч. [*па́ме́тка*] «легке жіноче покривало на голову», болг. *наме́тка* «накидка, пелерина, плащ», *наметáло*, м. *наметка*, *наметало* «тс.»; — псл. *pametyka* «накидка», похідне утворення від *pametati* «накидати»; пов'язання з *мі́тити* (Москаленко УІЛ 46) помилкове. — ЭСБМ 7, 225; Brückner 354. — Див. ще **ме́тати**.

[**на́млакó**] «пасовисько в лузі» Мо; — пов'язане з [*мла́ка*] ([*млак*]) «зарослий травою болотяний простір» (див.).

[**на́мліо́ка**] «вмить» Ж, [*навмлі́віч, навмлі́бка*] «тс.» Ж; — результат універбації виразу *на млі́г ока* «тс.». — Див. ще **млі́г, на¹, о́ко¹**.

[**намо́нятися**] «напитися п'яним»; — результат видозміни під впливом *мо́ня*

(дит.) «молоко» форми *налимонитися, відображеної в формі [налимáнитись] (див.).

[на́моржень] «бокова жердина в санях над полозом», [на́морозень] «тс.», [на́муружня] «один з брусків, що скріплює верхні кінці копилів у санях» Корз, [на́морожня] «тс.» О, [на́морожне] «ручиця» ДзАтл II; — р. [на́морожни] «верхня частина саней», бр. на́мерзень «брусок, що набивається на копили»; — неясне; можливо, результат заміни давнішої назви цієї реалії з основою *стуж-* (пор. р. [стужень] «зв'язка між високими головками полозів і копилами», бр. [устужына] «зв'язка між копилами»), етимологічно пов'язаної з *тугий*, але вторинно зближеної з *студений* «морозний». — ЭСБМ 7, 223.

[намо́склий] «промоклий, мокрий» (про дерево) ЛексПол; — р. намо́згнуть «киснути, загнивати»; — похідне утворення від *намоскнугти, *москнугти, пов'язаного з р. мо́згнуть «гнити, пліснявіти», мо́зглый «гнилий», слн. zmožditi «виснажити», псл. мъждивъ «танучий», измъждити «ослабити, знесилити»; — псл. мъзгноті; дальші зіставлення непевні. — Фасмер II 638; Преобр. I 545; Mikl. EW 207.

наму́л¹, наму́ла, наму́лістий, наму́лити, намуло́вище, намуля́нка — див. му́л¹.

[наму́л²] «тирса (від пиляння дерева)» ВеБ, [намулі́на] «тс.» ВеБ; — неясне.

[намулок] (бот.) «руслиця, *Elatine L.*» Мак; — похідне утворення від мул (наму́л); назва зумовлена тим, що ця рослина росте у водоймах зі стоячою водою, на мулистих обмілинах тощо. — БСЭ 33, 352. — Див. ще му́л¹, на¹.

[наму́рхатися] «натоптатися, натомитися», [наму́рхатитися] «тс.»; — неясне.

[наму́цкати] «неакуратно намазати (фарбою і под.); абияк приготувати (їжу)» МСБГ, [наму́цькати] «тс.» тж; — афективне утворення.

[на́м'ятелі́тися] «здутися, роздутися» (про худобу) ВеУг; — неясне; зіставлення з *м'яти* (Верхратський, там же) малопереконливе.

[на́на] «колиска; спати» Корз, [на́на-на́на] «колисати» Корз; — слова дитячої мови, що виникли, очевидно, з приспіву колискової пісні.

на́наїці «одна з народностей Приамур'я» (одн. на́наець), на́наїка; — р. бр. на́наец; — запозичення з нанайської мови; самоназва нанайців *нанай* (букв. «земля-людина», тобто «місцева людина») споріднена з *на́ни*, самоназвою деяких інших тунгусо-маньчжурських етнічних груп — ульчів, ороків, ороців. — Аврорин Яз. нар. СССР V 129; БСЭ 29, 98—99.

на́нацько — див. зне́нацька.

[на́нашко] «хрещений батько Г, Ж; весільний батько Ме», [на́нашка] «хрещена мати Г; весільна мати Ме», [но́нашок] «хрещений батько Ж»; — запозичення зі східнороманських мов; молд. *нэ́наш* (*нынэ́ш, нунэ́ш, наш*) «хрещений батько; весільний батько», рум. *pănaş*, [*nînaş, punaş*], *paş* «тс.», *pănaşă* (*năşă*) «хрещена мати; весільна мати» пов'язані з молд. *нун*, рум. *pup* «весільний батько», яке зводиться до лат. **puppus* < *poppus* «чернець; доглядач дітей, вихователь», що зіставляється з дінд. *papā* «мама», гр. *πάππη* «тітка», укр. *не́ня* «мати». — Мельничук Молд. эл. 169; Дзендзелівський НЗ УЖДУ 13, 100; 26, 29—30; Дзендзелевский Молдаванизмы 152; *Vrabie Romanoslavica* 14, 163—164; СДЕЛМ 281, 283; DLRM 528, 530, 549; *Paşcaŕiu* 105; *Walde—Hofm.* 175. — Див. ще *не́ня*.

на́не́павці — див. ні́пати.

на́нівець «нінашо», *унівець* «тс.»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *wpiwecz* виникло з прийменника *w* і складної форми *piwecz* «ні в що», утвореної з частки пі «ні», прийменника *we* «в» (з *e* на місці *ь* у сильній позиції) і займенникової основи *cz-* «що». — *Shevelov Hist. phonol.* 620;

Brückner 364. — Див. ще **на¹**, **ні³**, **у¹**, **що**. — Пор. **нівечити**.

нанка «китайка» (тканина), [нанкин] «тс.» Ж, **нанковий** УРС, Ж, [нанкінівий] Ж; — р. бр. **нанка**, п. ч. слц. **nankın**, болг. **нанкін**, схв. **нанкин(г)**; — утворене від назви китайського міста *Нанкін*, звідки спочатку завозилась ця тканина; слово могло прийти через посередництво французької або німецької мови (фр. **nanķin**, нвн. **Nanking, Nanķin**). — Черных I 557—558; Фасмер III 41; Преобр. I 592; Вьгленов Езиков. изсл. Младенов 182.

нансук (вид тканини); — р. бр. болг. **нансук**, п. ч. **nanşuk**; — запозичення з англійської мови; англ. **nanşook** «тс.» походить від гінді **nanşukh**, букв. «радість очей». — СІС² 568; Коралиński 656.

набдлив, **набдлів** — див. **навідліг**.

набдчебі — див. **наотчебі**.

[**наоми́нці**] «навмання» О; — результат видозміни форм типу [навманці, наомані] «тс.», зближених з основою слова *минати*. — Див. ще **наміти**.

наобпаш, **наобпашки** — див. **обпаш**.

[**наобпу́ль**] «наполовину»; — бр. [**наобпал**] «тс.»; — очевидно, результат діалектної видозміни давнішого **навъполь* «навпіл» з характерним для північних говорів переходом **о** в ново-закритому складі в **у** і з гіперистичною заміною **в**, що належало до складного префікса *нав-*, на **о**. — ЕСБМ 7, 228. — Див. ще **нав-**, **пів**.

наоружку — див. **наружу**.

наостанку, **наостанці** — див. **ста́ти**.

[**наосточ**] «наприклад, приміром» Пі; — очевидно, утворене з прийменника *на* і основи дієслова *сточити* «приточити, додати, прикласти». — Див. ще **з³**, **на¹**, **надточити**.

[**наотчебі**] «на відшибі, окремо, в стороні» Кух, *на відчепі*, [набдчебі] Ж, Кух «тс.»; — результат видозміни форми *набдшибі* «тс.» із зближен-

ням основи *одшиб-* (*відшиб-*) з *відчеп(ити)*, а деетимологізованої середньої частини *-одшиб-* з формою *отче* від основи іменника *отець*. — Див. ще **шибати**.

наохляп — див. **охлап**.

напад, **нападка**, **нападки**, **нападкуватий**, **нападний**, **нападник**, **нападок**, **нападь**, **напасливий**, **напасний**, **напасник**, **напасти**, **напаству́вати**, **напасть** — див. **пасти²**.

[**нападе́нь**] «рибальське знаряддя, ятір на великому обручі з довгою тичкою», [**нападка**] «рибальське знаряддя, вид сака»; — очевидно, похідні утворення від дієслова *напа́дати*; мотивація назв не зовсім ясна. — Див. ще **на¹**, **пасти²**.

напалм (запалювальна суміш); — р. бр. болг. **напалм**, п. ч. слц. **paralm**; — запозичення з англійської мови; англ. (амер.) **paralm** є складноскороченим утворенням з початкових частин назв речовин, які входять до складу цієї суміші: *нафте́нова* і *пальміти́нова* кислоти (БСЭ 29, 106; Коралиński 656), чи складеної назви **patrium-palmit(y)an** (Sł. wyg. obcych 501; Holub—Lyer 329; SCS 753). — Коваль 194.

[**напальки**] (бот.) «наперстянка, наперсник, *Digitalis L.*» Мак, ВеНЗн; — бр. [**палечник**] «тс.»; — синонімічне утворення до [**наперстки**] «тс.», пов'язане з формою квітки рослини. — Див. ще **наперсник²**.

напасть «біда, нещастя; причіпка, халепа; [штраф, пеня]», **напасник** «нападник, причепа» СУМ, Ж, **напасливий** «нав'язливий», **напасний** «задержуватий, нав'язливий» Г, Ж, [**напастний**] «тс.» Ж, [**напаству́вати**] «нападати, зачіпати», **занапасти́ти** «привести до загибелі; зробити нещасним», **занапаща́ти**, [**іззанапасти́тися**] «пропасти» Ж; — р. **напасть**, бр. **напасць**, др. **напасть**, п. **paraś** «напад; (ст.) біда, примус», ч. ст. **parast** «спокуса», болг. м. схв. **напаст** «напасть», слн. **parást** «напад, небезпека; напасть», стсл. **напасть** «нещастя, небезпека, спокуса»; —

псл. *napastь* < **napadtī*, похідне від дієслова *napasti* < **paradtei* «напасти». — Фасмер III 43; Преобр. I 592; ЭСБМ 7, 231. — Див. ще **на¹**, **пасти²**.

[напéкати] «багато навалити, навантажити» ВеУг, **[напéкатися]** «дуже наїстися» ВеУг; — очевидно, афективне утворення, частково пов'язане з дієсловами *напакувати*, *набэхкати*.

[напересеса́] (нести щось) «перекинувши через руку або через плече Ж; (нести мішок) перекинувши через плече як бесаги (сакви)», **[напересеса́]** «тс.», **[напересеса́]** «наперевіс» О, **[напересеса́]** «наперевіси» О; — результат злиття прийменника *на* з виразом **пересеса́*, утвореним, очевидно, на основі виразу «перекинути як бесаги». — Желехівський I 486. — Див. ще **беса́ги**, **на¹**, **пере-**. — Пор. **пересеса́житися**.

[наперелáй] «навпростець» Ж, **[напрола́й]** «тс.» Ж; — запозичення з польської мови; п. *na przelaj* «тс.» утворене з прийменника *па* «на» та іменника *przelaj* «біг навпростець; ст. бік, узбіччя дороги». — Вгückner 686.

[напернівка] «ширма, парасолька» ВеУг; — видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *parergnyó* «парасолька» утворене з основ іменника *пар* «сонце, день», спорідненого з манс. *páji* (*páji*) «сонце, вогонь», хант. *páji* «вогонь», *páji* «сонце», та *egnyó* «парасолька, козирок, намет, альтанка» невідомого походження. — Верхратський ВеУг; MNTESz I 789, II 996—997.

напéрсник¹ «улюбленець, довірена особа», **напéрсниця**; — бр. **напéрсник**; — запозичення з російської або церковнослов'янської мови; р. **напéрсник**. походить від цсл. **напърсьникъ**, утвореного з прийменника *на* та іменника *пърси* «груди» за допомогою суфікса *-никъ* як калька гр. *ἐπιστήθιος*, утвореного з прийменника *ἐπί* «на» і основи іменника *στήθος* «груди». — Булаховський Вибр. пр. III 432; Срезневський II 316. — Див. ще **на¹**, **пéрска**.

напéрсник² (бот.) «наперстянка, *Digitalis L.*», **[напéрстник]** Ж, Мак, **наперстя́нка**, **[наперстник]** Мак, **наперстни́ця** Мак, **наперстни́янка** Мак, **наперсточи́ця** Мак] «тс.»; — р. **наперстя́нка**, **напéрсточник**, бр. **напéрстаўка**, п. *pararstek*, ч. слц. *párstník*, ч. *párstky*, болг. *напърстник*, схв. *напрстак*, слн. *parístec*; — похідне утворення від **напéрсток**, зумовлене подібністю форми квітки наперстянки до наперстка. — Machek Jm. *gostl.* 214. — Див. ще **напéрсток¹**.

напéрсток¹ СУМ, Ж, **[напéрс(т)-ник]** «наперсток» ДзАтл I, **[напёрстень]** «тс.» тж; — р. **напёрсток**, п. *pararstek*, ч. *parstek*, слц. *párstok*, вл. *parjeršceń*, болг. *напърстник*, схв. *напрстак*, слн. *parístnik*; — псл. **parpъrstъкъ*, утворене з прийменника *па* «на» та іменника **pъrstъ* «палець» за допомогою суфікса *-к-*. — Див. ще **на¹**, **перст**.

напéрсток² «кільце, яким коса прикріплюється до кісся» СУМ, Ж; — очевидно, результат семантичного розвитку слова **напéрсток** у незасвідченому значенні «перстень». — Див. ще **напéрсток¹**.

[напиря́ти] «натягати, настягати»; — неясне; можливо, пов'язане з **[напiрити]** «багато набрати (в пазуху, кишені)» та з **напéрти**. — Пор. **пиря́ти¹**.

напiв- (перший компонент складних утворень типу **напiвавтомáт**, **напiвавторомáтiчний**, **напiвпритомний**, **напiвлежáти**); — складне утворення з прийменника *на* і основи *пiв-* «половина» (див.).

[напiвперекi] «поперек», **[напiвперек]** «тс.» Ж; — результат метатези префіксальних елементів *в-* (*у-*), *по-* у прислівнику **навпiвперек** з наступним зближенням триелементного складного префікса *на-по-в-* з прислівником **напiв** «наполовину». — Див. ще **на¹**, **пéрека**, **по**, **у¹**.

[напiлювати] «напинати, натягати» Ж; — результат характерної для

карпатських говорів видозміни форми *нап'ялювати* «тс.». — Див. ще **п'яло**.

[напірити¹] «надягти багато одягу»; — очевидно, пов'язане з *напірити* «розсипати багато пір'я» через проміжне значення «підняти на собі пір'я» (як пишний птах); — пор. бр. *[п'ырицьца, нап'ырицьца]* «надуватись, ніби піднімати своє пір'я; багато, пишно одягатись». — Див. ще **перо**.

напірити² — див. **пиряги¹**.

напіткати — див. **тїкати**.

[наплáвистий] «запальний, гарячий», **[наплівістий]** «тс.» Ж, **[наплавістий]** «придуркуватий» О; — не зовсім ясне; очевидно, утворене від *наплавити*, др. *наплавити* «напливти, розтектись» за тими самими мотивами, що й *[встéклій]* «шалений», п. *wściekły*, ч. *vztekly* «тс.» від *тектї* — за ознакою розбурханих вод чи припливу крові до голови. — Пор. **встікати**.

[наплавити] «влаштувати каверзу» Ж; — очевидно, похідне від *плавити* «топити» в значенні «чаклувати за допомогою топленого воску, що виливається у воду». — Див. ще **плїсті**.

наповратитися, наповрétитися, наповрétливий, наповрítитись, напуврétливий — див. **навратитися**.

[напоквóл] «на глум» Ж; — результат злиття прийменника *на* з незасвідченим іменником **поквол* «знущання», пов'язаного з прикметником *квóлій* «слабий» (первісно «змучений») і дієсловами *квиліти* «скиглити», *цвиліти* «бити, батожити» (див.).

[наполумити] «переконати, умовити», **[наполумитися]** «твердо зважитися»; — очевидно, результат видозміни форми *напоумити*, що могла вимовлятися з вставним **в** перед **у**, яке іноді змішувалося з твердим **л** (польським *ł*). — Див. ще **ум**.

[напортити] «придбати» О; — неясне.

[напорудіти] «навчити, наставити»; — префіксальне утворення від *тієї*

самої основи, що й у дієслова *орудувати, спорудіти*; очевидно, первісне значення було «направити, скерувати». — Петлева Етимологія 1980, 36—38. — Див. ще **оруда**.

[напосудити] «наладити, приготувати, направити», **[напосудитися]** «зібратися, приготуватися»; — похідне утворення від *посуд* (*посуда*); первісно означало «приготувати для чогось посуд». — Див. ще **суд²**.

[напосудитись] «насупитись» Ва; — результат видозміни форм *насупитися, посупитися* під впливом **[напосудитися]** «зібратися».

напоумити — див. **ум**.

напрáсний «несправедливий; [зухвалий, задиристий, кривдний; раптовий, наглий Г; нав'язливий, набридливий, причепливий Ме]», *напрáсна* «несправедливе обвинувачення, наклеп», **[напрáсник]** «кривдник, задержка», *напрáснина* «незаслужена образа, кривда» Ж, **[напрáсниця]** «кривдниця Г; напасть Ж»; — р. *напрáсний* «даремний, марний», бр. **[напрáсна]** «даремно», **[напрáсліна]** «наклеп», др. *напрáсньи* «раптовий, швидкий, запальний, жорсткий», п. **[naprasny]** «даремний» (з укр.), болг. **[напрáсен]** «раптовий», м. *напразен* «даремний», схв. *напрасан* «запальний, рвучкий, нестримний», стсл. **напрáснь** «раптовий, швидкий, негайний»; — переконливо не з'ясоване; з припущенням первісного значення «раптовий» зіставляється з **[праск]** «тріск» (Brückner AfSIPh 23, 213), *просіти* (Варбот Етимологія 1964, 30—36), *прісній* (Варбот ВЯ 1967/4, 73—74), з дінд. *prasabham* «насильно; швидко, раптом» (Matzenauer LF 11, 176; Charpentier AfSIPh 29, 6) та ін. — Фасмер—Трубачев III 43; Черных I 558; ЭСБМ 7, 237—238; Skok II 502.

[напрáсник] (бóт.) «астранція велика, *Astrantia major* L.» Мак, **[напрáсниця]** «тс.» Мак; — неясне.

[напрáсниця] «лихоманка» Бі; — очевидно, первісне значення «приче-

па», пов'язане з *напрáсний* «причепливий, нав'язливий» (див.).

[**наперед**] «наперед, попереду» ВеЛ, [*напередкі*] «в майбутньому, іншим разом» Ж, [*напрідь*] «наперед, попереду» Ж; — р. [*напрѣдкі*] «наперед, на майбутнє», [*напрѣд*] «спочатку, раніше»; — давні запозичення із західнослов'янських і з церковнослов'янської мов; п. *parzód* «наперед», слц. *pargedki* «попереду», стсл. **напрѣдъ** «перед», **напрѣждь** «вперед» етимологічно відповідають укр. *наперѣд*, *наперѣді*. — Див. ще **на¹**, **перѣд²**.

напризволяще; — результат злиття прийменника *на* з іменником [*призволяще*] «воля, розсуд»; — очевидно, первісно означало «на (власний) розсуд, на (власну) волю»; пор. р. *на произвол судьбы*. — Див. ще **воля**, **з²**, **на¹**, **при**.

[**наприпаслі**] «наприкінці» Кур; — результат паралельного до форми *наприкінці* злиття прийменників *на* і *при* з прислівником в акаючій формі [*пóсли*] «після». — Див. ще **на¹**, **після**, **при**.

напришкуватий — див. **опришкуватий**.

[**напрово**] «нашвидку»; — очевидно, результат фонетичного спрощення форми **напровор*, утвореної з прийменника *на* та іменника **провор*, що лежить в основі прикметника *проворний* (див.).

напроку́дити «навитівати, натворити»; — очевидно, запозичення з російської або білоруської мови; р. *напроку́дить*, бр. *напраку́дзіць* «тс.» є похідними від *проку́дити*, *праку́дзіць*, пов'язаними з р. *проку́да* «витівка, пустоші», бр. *праку́да* «пустун, витівник», р. *ку́дь* «злий дух, чаклунство», др. *кудити* «чудити, ображати, псувати», п. *przekudzić* «пустувати, надокувати», болг. *ку́дя* «лаю, поношу», схв. *ку́дити* «осуджувати, зводити наклеп», слн. [*kúdití*] «лаяти, осуджувати», стсл. **коудити** «ганьбити», **прокоудити** «знищувати, руйнувати, псувати, усувати», **прокоуда** «мор, погибель; чаклунство»,

що зводяться до псл. *kuditi* «лаяти, ганьбити», яке зіставляється з гр. *κυδοῦ* «поношу, лаю», двн. *hosc* «огуда, ганьба», шв. *huta* «кричати, галасувати, лаяти»; зіставлення з дінд. *kut-sáyatí* «поносити» заперечується (Maughofer I 228). — Фасмер III 374; Преобр. I 405—406; ЭСБМ 7, 237; Берн. I 638; Meillet Etudes 254.

напропа́ле «відчайдушно»; — очевидно, калька р. *напропалюю* «тс.», звідки й бр. *напрапалюю*; форми утворені з прийменника *на* і невідомого тепер дієприкметника **пропалий* у жін. р. однини, можливо, первісно пов'язуваного в російській мові з іменником *голову*. — Див. ще **на¹**, **па́сти²**, **про**.

напру́га, *напру́го*, *напру́жити* — див. **пруг**.

напру́дити, *напру́дитися*, *напру́дить* — див. **пруд**.

[**напру́дник**] (ент.) «вид слимака, *Lycosa syngoriensis* Walck.» ВеНЗн; — неясне.

[**напрумилáне**] «уклінно» (просити) Корз; — неясне.

[**напрути́ти**] «напружити, натягти; набрякнути, розпухнути МСБГ; скувати (поламану косу) Бі; закрутити (вус)», [*запру́та*] «палка в тині; цурка для стягування зв'язаного», [*запру́тити*] «заплести, зтягти (дірку в тині); зв'язати, скручуючи цуркою»; — р. [*пруч*] «складова частина вірьовки», ч. [*vurgúčit*] «випнутися, надутися»; — не зовсім ясне; очевидно, псл. *prut- < *prout-* «натягати», пов'язане давнім паралелізмом кореневих приголосних з **prend-/prond-* «прясти; натягати». — Пор. **прудіву́с**, **прут**, **пруча́тися**, **пря́сти**.

[**напряга́ти**] «натягувати над собою шкіру або полотно» Бі, [*напряга́тися*, *напряга́тися*] «накриватися» Бі, [*напря́гний*] «накритий» Бі; — р. *напряга́ть* «напружувати, натягувати», др. *напрягу* «натягну, напружу», ч. *parhati* «витягати, натягати, розмахуватися, напружувати», слц. *pariahnut'*

«натягти, витягти, направити», вл. парґаһаґ «напружувати, натягати», болг. *напрѣгна* «напружую», м. *напрега* «напружує», схв. *напрѣћи* «напружити», слн. парґеґі «запрягти», стсл. **напраци** «натягти, напружити»; — псл. *парґегті, парґегати, похідне від тієї самої основи псл. *рґегті (рґегати), що й *запряга́ти*. — Фасмер III 393; Преобр. II 141—142. — Див. ще **пряг-ті**¹. — Пор. **пруг**.

[**напряда́ти**] «покривати, накривати, натягати», [*напряну́ти*], [*на́-прядка*] «брзент, покривало для воза з шкіри, повсті або ряднини, вимоченої в дьогті»; — давнє похідне утворення від основи псл. рґеґо, *рґеґті (> рґеґі), паралельної до рґеґо, *рґеґті з первісним значенням «натягати, витягати», звідки походить і *пря́сти* (див.).

[**на́псам**] «поденний заробіток» ЕЗб 25; — запозичення з угорської мови; уг. *parszám* «поденщина, поденний заробіток» утворене з основ іменників пар «день», наявного і в ранніх пам'ятках церковнослов'янської мови (стсл. р.-цсл. *напъ* «поденник»), і *szám* «число, цифра», запозиченого до переселення в Європу з тюркських мов (пор. тур. *şan* «честь, пошана, гідність», каз. уйг. *сан* «велика кількість», кипч. хак. *сан* «рахунок, число»). — MNTEsz II 998—999; *Bárczi* 280. — Див. ще **напернівка**. — Пор. **сан**.

[**напсѣтити**] «насмердіти» (про тварин, людину), [*напшѣтити*] «тс.»; — афективні утворення, частково асоційовані з дієсловами [*псѣтити*], *пши́кати* та ін.

[**напташити**] «багато надбати, наносити» Си; — очевидно, пов'язане з *пта́шка*; семантичний характер зв'язку неясний. — Див. ще **на¹, птах**.

напува́ти, [*напова́ти*] Ж; — р. [*напова́ть*], бр. [*напувати*], др. *напование* «напування», п. параваґ «пріймати; напувати», нл. пароваґ «напувати»; — результат діалектно-праслов'янського перерозкладу основи па-рај-аті >

па-ра-јаті з осмисленням складу ја як ітеративного суфікса (подібно до да-јаті, та-јаті) і наступної заміни цього ја суфіксом -ва-, як у да-јаті → да-ваті; на українському ґрунті відбувся дальший перерозклад з осмисленням звукосполучення -ав- як ітеративного суфікса -ов- (-ув-), наявного в формах типу *куп-ув-ати*, *год-ув-ати*; псл. рова-тлумачиться також (Трубачев С.-луж. сб. 167) як ранньопраслов'янське утворення від кореня іе. *рѣ- «пити», співвідносного з псл. *реі-/рі- «тс.» — ЭСБМ 7, 229. — Див. ще **піти, поїти**.

[**напу́гатись**] «нахлебтатися» Лекс-Пол; — запозичення з білоруської мови; бр. [*напу́гаць*] «влити в себе якунебудь рідину», [*напу́гацца*] «занадто напиться» пов'язане з р. [*напу́га*] «набите пузо»; глибша етимологія відсутня. — Даль II 457.

[**напу́льгати**] «нахлюпати, розлити» ЛексПол; — неясне.

[**напутник**] (бот.) «подорожник великий, *Plantago major* L.» Мак, [*нопутник*, *припутник*] «тс.» Мак; — утворення з прийменників *на*, *по*, *при* та іменника *путь*, семантично паралельне до форми *подоро́жник* «тс.» — Див. ще **на¹, по, при, путь**. — Пор. **тріпутень²**.

[**напухтіти**] «напхати; налупцювати» Ж; — афективне утворення, можливо, з використанням основи *пұхнути*.

[**напуце́нькати**] «нажертися» Ж; — афективне утворення, можливо, пов'язане з формою [*напу́затися*] «тс.», похідною від *пұзо*.

[**нарадітись**] «побитися, поранитися, покалічитися» Ме; — результат іронічного переосмислення слова *наряді́тись* «причепуритися, привести себе до ладу». — Див. ще **ряд**.

нара́квиця «нарукавниця, короткий рукав (у священика); [вовняні або смушкові манжети]»; — р. *нара́квица* «нарукавниця»; — неясне; можливо, давнє запозичення з усного мовлення

духовних осіб — представників македонських говорів болгарської мови, що приходили на східнослов'янські землі; м. *наравшица* «рукавиця, [браслет]» утворено з прийменника *на* і основи іменника *рака* «рука»; безпосереднє виведення від укр. *рука́* (ВеЗн 40) не обґрунтоване.

[нара́т] «поплавці на рибальській сітці» Берл; — очевидно, запозичення з російської мови; р. **[на́ратá]** «рибальська верша», **[на́рта, на́рта]** «тс.», як і бр. **[нараты́]** «вид рибальської сіті, яку ставлять поперек течії води», пов'язані з р. *нерёт*, укр. *не́рет* (див.).

[на́рва] «верхнє обрамлення ясел, жолоба» Ж, МСБГ, **[на́рвина]** «палиця для утримування санного полоза в зігнутому стані при його виготовленні»; — р. **[на́рва]** «дерев'яна перекладина на отворі ковальського міха; перекладина, що скріплює дошки стола», бр. **[на́рва]** «перекладина на копилах саней», др. *наровъ* «дверна клямка»; — запозичення з германських мов; снн. *narve* «клямка», бав. *nārb, nārw* «тс.», шв. **[nar(a)]** «перекладина, що скріплює дошки дверей», норв. **[norgve]** «тс.», пов'язані з дангл. *neago* «вузький», англ. *narrow* «тс.», виводяться від пгерм. **narwa-* «вузький, тісний», спорідненого з лат. *pervus* «жила; струна», лит. *narūs* «петля», *nérti* «всиляти». — Фасмер III 44; ЭСБМ 7, 242—243; Falk—Торп 755; Klein 1029, 1464.

нарвал (зоол.) «*Monodon monoseros* L.» (морський ссавець з породи дельфінів); — р. болг. *нарвал*, п. *narwal*, ч. сл. *narval*, схв. *на́рва́л*, слн. *narvāl*; — через російське посередництво запозичено зі скандинавських мов; шв. норв. дат. *narval*, ісл. *nārhvalr* утворене з осн. іменників *nāg* «труп» і *(h)val(r)* «кит»; скандинавська назва («труп-кит») пояснюється тим, що ця тварина часто має блідий колір. — Фасмер III 44; Преобр. I 592—593; Machek ESJC 390; Mayer ZfSIPh 5, 141; Falk—Торп 775.

нард (пахуча трава, що походить з Індії; ароматична речовина з неї); — р. бр. болг. *нард*, др. *нардъ*, п. ч. сл. *nard*, схв. *на́рд, на́рда*, слн. *narða*, стсл. **нардъ**; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *νάрдος* походить з фінікійської мови, в якій відповідне слово було споріднене з гебр. *nērd*, араб. *nirda* і, можливо, разом з ними походило від дінд. *nāladam* «індійський нард». — СІС² 568; Фасмер III 44; Hofmann 211; Frisk II 289; Mayrhofer II 140—141.

[на́ремний] «раптовий, наглий Г; пристрасний, запальний, нестримний Ж», **[на́ре́нно]** «раптово, несподівано» О; — запозичення з польської мови; п. **[nagępny]** «навальний, заливний (про дощ); пристрасний», як і ч. сл. *nágapný* «величезний», утворені від осн. псл. *gam-*, наявної в др. *рамянь* «сильний, жорстокий, важкий, швидкий, наполегливий, величезний», *рамынь* «сильний, голосний, величезний», слн. **[gameno]** «дуже, надзвичайно», стсл. **рамънь** «швидкий» і спорідненої з дісл. *gam(t)g* «придатний, сильний, гострий, строгий» або з гр. *ῥόμη* «сила, міць» чи, можливо, з дангл. *eogmen-* (*iegmēn-*) «великий, величезний», днв. *igmil-*, *egman-*, *egmil-* «тс.». — Німчук 161; Вгückner 355; Machek ESJC 389; Фасмер III 441.

[на́ре́патися] «нажертися», **[на́ре́пкаться]** «тс.», **[обре́патися]** «об'їстися», **[обре́пкаться Ж, обре́пшитися, обрі́патися Ж]** «тс.»; — афективне утворення, пов'язане з *ре́пати* «тріскатися, лопати», аналогічне до **[обло́пкаться]** «об'їстися», пов'язаного з *ло́пати* «тріскатися». — Див. ще **на¹, ре́пати(ся)**.

нарече́ний «жених», *нарече́на*; — р. заст. *нарече́нный* «жених», *нарече́нный*, бр. заст. *нарачо́ны*, п. **[nargeszopu]** «тс.» (можливо, з укр.); — результат переосмислення давнього дієприкметника *наречений* «названий» від дієслова *наректы́* «назвати». — ЭСБМ 7, 242. — Див. ще **на¹, ректы́**.

нарзán; — р. бр. болг. *нарзán*; — походить від каб. *нарт-санэ* «напій богатирського племені нартів». — Акуленко 142; ССРЛЯ 7, 422; КЭСРЯ 283.

на́ри «поміст для спання»; — р. бр. *на́ры*, п. пагу «тс.»; — походження не з'ясоване. — Трубацев ZfSI 3, 674; Фасмер—Трубацев III 46; Черных I 559—560; Преобр. I 594; ЭСБМ 7, 247; Brückner 356.

[на́ривати] «прикріпляти (ярмо) до дишла; готувати (ярмо) для запрягання; запрягати (волів)»; — очевидно, пов'язане з *на́рва*, *на́рвина* і первісно означало «з'єднувати перекладною (нарвою)». — Див. ще **на́рва**.

[на́рипати] «відштовхувати» Вел; — неясне.

на́рис «невеликий твір художньої прози; стислий опис, ескіз; (заст.) риска, накреслена лінія», *на́рисовець*; — бр. *на́рыс*; — запозичення з чеської або польської мови; ч. *па́рус* «накреслення, ескіз, намітка; виклад справи в головних рисах», п. *па́рус* «накреслена лінія, ескіз, план» є похідними від дієслів ч. *па́русоват*, п. *па́русоваць* «нарисувати», утворених за допомогою префікса *па-* від дієслів ч. *ру́соват*, п. *русоваць* «рисувати»; значення «літературний твір», відповідне до р. *о́черк*, нім. *Abriß*, було пов'язане з цим словом в українській мові пізніше. — ЭСБМ 7, 249. — Див. ще **ри́са**.

[на́рискати] «налити води у човен» Берл; — очевидно, відповідає р. *[на́рыскать]* (про судно) «кинувшись раптом носом до вітру, натикатися на щось; спускаючись по течії без вітрил і весел, натикатися на щось», похідному від *[ры́скать]* «кидатися носом до вітру, йдучи бейдевіндою; пливати по течії», етимологічно, мабуть, тотожному з *ры́скать* «бігати». — Див. ще **ри́скати**.

на́ритник «шлея, шорка (частина збруї, що лежить вздовж боків коня, охоплюючи його і ззаду)»; — бр. *[на́рытнікі]*; — давнє утворення з прізвища *на* і застарілого іменника

[рить] «зад»; пор. ч. *pařitník* «підлабунник», утворене від ч. řit' «зад»; пов'язується також (Непокупный 48—49) з лит. *gietas* «стега». — ЭСБМ 7, 249. — Див. ще **на¹, рить**.

[на́ричити] «дуже багато накласти, навалити, нав'ючити»; — очевидно, давнє запозичення з чеської мови; ч. *(na)řítiti* «(на)кидати», споріднене з п. *(na)rzucić*, слц. *(na)řítiti* «тс.», болг. *[рутья]* «руйную, розвалюю», походить від псл. **řjutiti* (*rutiti*), зіставлення якого з лит. *grįauti* «валити, руйнувати», лтс. *graut* «тс.», лат. *congruo* «збігаюся, сходжуся» (*Maček ESJC 533*) залишається малопереконливим. — Holub—Kop. 324; Brückner 477.

на́рид, *на́род*, *на́родже́нець*, *на́родженик* — див. **ри́д**.

на́рика́ти, *на́ри́ччя* — див. **ректі**.

на́рипитися — див. **на́сви́рпитися**.

на́рко́з, *на́рко́тик*, *на́ркотичний*; — р. бр. *на́рко́з*, п. вл. *па́ркоза*, ч. слц. слн. *па́рко́за*, болг. м. схв. *на́рко́за*; — запозичення з французької мови; фр. *parcose* походить від слат. *parcosis*, яке зводиться до гр. *παράκοσις* «заціпеніння», похідного від *παράκοω* «ціпенію, закладаю», *παράλη* «параліч», очевидно, споріднених з двн. *sneg(a)han* «обхопити, застігнути, стягнути». — СІС² 568; Фасмер III 44; Черных I 559; ЭСБМ 7, 243; Kopalniński 657; Holub—Lyer 330; Gamillscheg 643; Frisk II 290.

на́рко́м, *на́ркома́т*; — бр. *на́рко́м*; — запозичення-калька з російської мови; р. *на́рко́м*, *на́ркома́т* є складноскороченими словами, утвореними з початкових частин слів *на́родный комиссар*, *на́родный комиссариат*. — Див. ще **ко́міса́р**, **ри́д**.

[на́ров] «норов, примхи», *[на́рови]* «вільності, приемності; непристойності, погані звички» Ж, *[на́ровки]* «тс.» Ж, *[нарови́стий]* «упертий, примхливий», *[наровлі́вий]*, *[нарові́ти]* «вичікувати сприятливого моменту, готуватись, ставити за мету; проявляти примхи» Ж,

[*нарові́тися*] (про коня) «ставати норовистим» Ме; — р. [*на́ров*] «норов», п. пагów «вада, погана звичка»; — результат давньої видозміни основи *нор-ов-*, спочатку в формах з ненаголошеним **но** (*норові́стий, норові́тися* і под.) з переосмисленням його в префіксальне *на-*. — Фасмер III 84; Вгück-перг 355. — Див. ще **но́ров**.

нарождáти (заст.), [*нарождéнець*] «новонароджений, уродженець»; — р. *нарождáть, рождáть, нарождéнье*; — давнє запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **раждати, рождати** «родити», **рожденик** «родич, нащадок» відповідає укр. основі *родж-* (*наро́бджувати* та ін.). — Див. ще **рід**.

нарозпáшку «нарозхрист»; — запозичення з російської мови; р. *на-распáшку* є результатом злиття прийменника *на* та іменника [*распáшка*], похідного від дієслова *распахну́ть* «широко розкрити», утвореного від основи *пахну́ть, паха́ть*. — Фасмер III 220, 221, 444. — Пор. **о́паш**.

[**наро́к**] «претензія, вимога» Ж; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. па́гок, вл. пагок «тс.», паралельне до др. *нарокъ* «назва, обрання, рішення, клятва, причина, намір», стсл. **нарокъ** «наперед визначений строк», пов'язане з дієсловом ч. ст. па́гекnouti, па́геси «звинуватити, наговорити (на кого), вимагати», похідним від ч. ст. геси́ «ректи, говорити». — Machek ESJC 390. — Див. ще **на', ректі́**.

[**наро́ком**] «навмисне», [*на́рошне*], *нена́роком, нарочи́тий, на́рочний* СУМ, Ж, [*наро́шний*] Ж, [*знаро́к*] «намір, випадок», [*знаро́шне*] «навмисне», [*зна́року*] «ненароком» Ж, [*назна́рошки* Г, Ж, *назна́рошне*] «тс.», [*незна́рошний* Ж, *незна́рошно*]; — р. [*наро́к*] «назва, строк; постанова, намір», [*наро́ком*] «навмисне», *наро́чний*, бр. *наро́кам*, др. *нарокъ* «мета, намір», п. ст. пагокіет «навмисне», слц. па́гоком, па́гоцьку «тс.»; — псл. пагокъ «намір,

призначення, назва», пов'язане з дієсловом **parekti* «назвати, призначити», утвореним з префікса *па-* і основи **rekti* «казати». — Булаховський Вибр. пр. III 416; Фасмер—Трубачев III 45; Преобр. I 593; ЭСБМ 7, 244; Machek ESJC 390. — Див. ще **на', ректі́**.

[**нарокува́ти**] «просуватись по службі, вступати на військову службу» Ж; — очевидно, фонетично видозмінене калька-запозичення з німецької мови; н. *aufgücken* «просунутися по службі», *eingücken* «вступити на військову службу» складаються з префіксів *auf-* «на-», *ein-* «в-» і основи дієслова *gücken* «рухати(ся), пересувати(ся)», спорідненого з двн. *guc* «швидке переміщення», дангл. *gossian* «гойдати», дісл. *gukkja* «рвати, пересувати». — Kluge—Mitzka 611.

[**на́ростник**] (ент.) «горіхотворка, *Synips L.*»; — похідне утворення від дієслова *нароста́ти*, оскільки личинки горіхотворки, розвиваючись у тканині листків, викликають їх ненормальне розростання, утворюючи нарости. — Див. ще **на', рості́**.

[**наро́ха**] «нора» Ж; — очевидно, пов'язане з формою *нора́*; характер зв'язку неясний.

на́рти «довгі вузькі сани (на півночі); кістяні ковзани з ребер тварин», [*не́рти*] «лижі» О; — р. *на́рта, на́рты* «довгі сани (на півночі)», бр. *на́рта, на́рты* «тс.», п. *party* «лижі», ч. *part* «підйом ноги», вл. пагс́ «тс.; верх взуття»; — єдиного пояснення не має; з одного боку, пов'язується з псл. гьтъ «рот» у значенні «носок взуття» (Німчук 319; Machek ESJC 390; Вгückперг 356; Rudnicki Prasł. II 66; Mozyński PZJP 215), з другого, в російській мові виводиться від саам. *komí part* «сани» (Räsänen UAJb 25, 23); можливо, що значення «сани» в російській і звідси в українській та білоруській мовах не пов'язане з іншими значеннями української і західнослов'янських мов. — Фасмер—Трубачев III 45—46; ЭСБМ 7, 245—246.

[**нарубашен**] (бот.) «очиток їдкий, *Sedum acre* L.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*нарубашень*] нагадує бр. [*рабáчки*] «тс.»; можливо, пов'язане з р. [*нарубáшное*] «менструація». — Пор. **утробашен**.

наруга — див. **ругáти**.

[**наругувáти**] «зробити штучні кучері, перманент» МСБГ, [*наругувáтися*, *нарукувáти*, *нарукувáтися*] «тс.» тж, [*наругований*] «накручений» (про волосся) МСБГ, [*нарукований*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *rugó* «пружина» (М. М. Пешак усно).

[**нару́жу**] «назовні» Ж, [*наору́жку*] «ззовні»; — бр. [*нару́жу*]; — можливо, запозичення з російської мови; р. *нару́жу* утворене з применника *на* та іменника [*ружь*] «зовнішність, образ, масть (у картах)», [*ру́жа*] «просвіт, зовнішня сторона, зовнішність», спорідненого з лтс. *raĩgs* «очне яблуко, зіниця», *raĩdzīt* «бачити, дивитися», гр. *ῥουός* «обличчя»; менш переконливе зближення з р. *ругáть* «лаяти» (Matzenauer LF 11, 177) або з *рóжа* «морда» (Machek ESJCS 318; Mikl. EW 383), як і виведення від перс. *gō(i)* «лице» (Mikl. TEI II 147). — Фасмер III 514; ЭССЯ 21, 198.

нарці́с (бот.) «*Narcissus* L.», [*нарци́з*] Мак «тс.»; — р. *нарці́сс*, бр. *нарці́с*, п. *narcyz*, *narcyz*, ч. сл. *narcis*, болг. м. *на̀рцис*, схв. *на̀рцис*, слн. *narcis*; — очевидно, через німецьку мову (н. *Narzisse*) запозичено з латинської; лат. *narcissus* походить від гр. *ναρκισσος* «нарцис», можливо, пов'язаного з *ναρκάω* «ціпенію, закладаю», *ναρκη* «параліч» з огляду на заспокійливу дію нарциса. — Дзендзелівський St. sl. 22, 290; Rudn. II 851; Черных I 559; Фасмер III 46; ЭСБМ 7, 247; Machek Jm. rostl. 272; Frisk II 290—291. — Див. ще **наркóз**.

наря́д, **наря́ддя**, **наря́джáти**, **наря́дний**, **наря́дник** — див. **ряд**.

нас (род. і місц. в.); — р. бр. болг. м. *нас*, др. *насъ*, п. вл. нл. слн. *nas*, ч.

сл. *nás*, стсл. *насъ*; — псл. *nasъ*; — споріднене з дінд. *nañ*, лат. *pōs* (наз. зн. в.), прус. *poison*, двн. *ups*, разом з якими є похідним від іє. **pōs* «ми». — Черных I 560; Фасмер III 47; Преобр. I 587; Vondrák I 70—71; Kluge—Mitzka 807; Pokorný 758.

[**насвирі́питися**] «настирливо турбувати, набридати» Ва, Си, [*нарі́питися*] «накинутися, нав'язнути, набриднути» Си; — очевидно, пов'язане з *свирі́па* в значенні «набридлиий бур'ян» (див.).

насенéшник (бот.) «соняшник звичайний, *Helianthus annuus* L.» ЛексПол; — похідне утворення від *насі́ння* (у значенні «соняшникове н.») з діалектним переходом ненаголошеного *і* (< ё) в *е*; суфіксальна форма зумовлена впливом слова *со́няшник*. — Див. ще **сі́яти**¹. — Пор. **насо́нешник**.

[**насе́рдник**] (бот.) «м'ята холодна, *Mentha piperita* L.» Ж, [*насе́рник*] «ялиця звичайна, *Aegopodium podagraria* L.» О; — похідне утворення від прикметника [*насе́рдний*] «серцевий», також «внутрішній» Ж, пор. [*насе́рдниця*] «хвороба, біль у ділянці серця; коліки» Ж, [*насердна*] «біль у серці» О; назва зумовлена тим, що м'яту холодну застосовують для лікування серцевих і легеневих захворювань (Носаль 79). — Див. ще **се́рце**¹.

[**насихмі́сть**] «негайно, зараз же» Ж; — складне слово, яке, можливо, є калькою п. *patychmiast* «тс.»; пор. нвн. *auf der Stelle* «тс.» (букв. «на цьому місці»); складається з применника *на*, займенника *сей* «цей» у формі місц. в. мн. та іменника *місто* «місце» у формі *мість* під впливом сполук типу *за́мість*, *нато́мість*. — Див. ще **на**¹, **сей**, **місто**.

насі́ння, **насі́льник**, **насі́нина**, **насі́ннєвий**, **насі́нний**, **насі́нник**, **насі́нництво** — див. **сі́яти**¹.

на́склєсь — див. **склєзь**.

[**наскóчка**] «коштовне оздоблення, оздоблена коштовним металом прикраса; фанера» Ж; — неясне.

[насмітник] (бот.) «евклідій сирійський, *Euclidium syriacum* R. Вг.» Мак; — похідне утворення від *смїт-тїя*; назва зумовлена тим, що евклідій росте на засмічених місцях (Федченко—Флеров 488). — Див. ще *смїтгїя*.

[насніпити] «нагадати» Досл. і мат. IV; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [снєпірити] «морочитися, возитися» або з [пошн'їпити собі] «додуматися, наважитися на щось» О. — Див. ще *пошніпати*, *снєпірити*.

[насонешник] «соняшник» Л, [насонешняк ВеНЗн, насонішник Мак, насонник] «тс.»; — результат контамінації форм [насенешник] і соняшник «тс.» (див.).

насправді, насправжки — див. правда.

наст «обледеніла кірка на поверхні снігу»; — запозичення з російської мови; р. *наст* «тс.», ст. *обнастывати* «покривати», *разнастити* «розкрити» пояснюється як утворення з кореня, збереженого в прийменниках *на*, *над* (пор. дсл. *сънадь* «верх, поверхня»), і компонента *-ст-*, який зводиться до основи дієслова *стїти* (*стояти*), іє. *sthā- (Фасмер III 47—48) або вважається суфіксом (КЭСРЯ 284). — Черных I 560; Matzenauer LF 11, 178.

Настасія, Настася, Настуня, Настуся, Настя — див. Анастасій.

настатчати, настаток — див. стачити.

настєж, настєжі, настєжїнь, настєжір, настїж — див. навістїж.

настірити, настїрти, настїртися, настїра, настїритися, настїрливий, настїрний — див. тірити¹.

[настка] «шматок шкіри або дерева для закріплення шевської колодки» Ж, [гастка] «тс.» Ж; — п. *pastka* «частина шевської колодки»; — запозичення з німецької мови; нвн. [Nast] «сук, гілка» виникло з *Ast* «тс.» (на ґрунті сполук *den Ast, einen Ast*), спорідненого з гр. ὄσος «гілка», вірм. *ost* «тс.». — SW III 169; Kluge—Mitzka 34.

настовбурчити, настобурчити, [настоборчити] — див. стовбур.

[настовпужити] «настовбурчити», [настовпужитися] «настовбурчитися» Ж; надутися Пі»; — похідне утворення від *стовп* (пор. *настовбурчити*, *стовбурчити* від *стовбур*). — Див. ще *стовп*.

настогїднути «набриднути»; — результат видозміни форми *остогїднути* під впливом синонімічної пари *осточортїти*: *насточортїти*. — Див. ще *остогїдіти*.

[настоптати] «наступити»; — результат контамінації слів *наступити* і *топтати*. — Див. ще *ступати*, *топтати*.

насторбчити, насторбшити, насторбщити — див. сторч.

насточортїти, осточортїти; — р. *осточертеть*; — очевидно, результат видозміни словосполучення «набриднути як сто чортів». — Шанский ЭИРЯ III 64. — Див. ще *на¹*, *о¹*, *сто*, *чорт*.

[настояшник] (бот.) «синяк червоний, *Echium rubrum* Jacq.» Мак; — р. [настояшник] «тс.»; — похідне утворення від дієслова *настбяти*; назва зумовлена тим, що настойка з кореня цієї рослини використовується для фарбування вовни в червоний колір. — Див. ще *стояти*.

настрємець — див. стрємєно.

[настрім] «віз сіна; невеликий, злегка навантажений віз» Ж, [настромок, настремок] «тс.» Ж, [настромки] «злегка накладений віз (сани) сіна або соломи» Бі, [настріямок] «невелика кількість, невеликий віз сіна, соломи, дров», [остріямок] «тс.»; — р. [острбмок] «невеликий віз сіна або соломи, піввоза», [острбмок, острбмка] «тс.», бр. [настрімак] «невеликий віз сіна», [острбмок] «невеликий віз сіна, соломи тощо, накладений високо, але вузько»; — похідне утворення від [стрім] «усе високо накладене» Ж; пор. *стрімкий* «крутий, прямовисний», р. [стрімкий] «високий, крутий» (напр., віз снопів, сіна), [стрібок] «невели-

кий віз сіна, соломи, піввоза», бр. [стрóбмкій] «накладений тонко і високо», [стрóбмок] «невеликий віз сіна, накладений високо, але тонко, не розкладисто», *настраміць* «накласти високо і як попало». — ЭСБМ 7, 257—258; Bezlaj Eseji 118—119. — Див. ще стрéм'я.

[настрі́тити] «нараяти» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [настрóбчити] «нараяти» під впливом стрі́тити «зустріти» (нараяти під час зустрічі). — Див. ще стрі́тити, стрóбчити¹.

[настрі́ючити] «настроїти, підбури-ти»; — очевидно, результат видозміни запозиченої з польської мови форми *настрéнчити* «тс.» в напрямі заміни її українським звуковим відповідником. — Див. ще стрéнчити.

настур́ція (бот.) «красоля, Tropaеolum L.», [настурка] «тс.» Мак, [настрáнція] «настурція лікарська, Nasturtium officinale L.» Корз; — р. болг. *настурция*, бр. *настурка*, [настурька], п. *nasturcja*; — назва, засвоєна з латинської ботанічної номенклатури; лат. *nasturtium* (*nasturcium*) виникло, очевидно, з *nās-torqʰjom «те, що мучить ніс» (рослина має дуже приємний запах), яке складається з основ іменника *nāsus* «ніс», спорідненого з псл. *nosъ*, укр. *ніс*, і дієслова *torqueo*, -ēge «мучити», до якого зводиться укр. *торту́ра*. — СІС² 569; Rudn. II 852; Черных I 560—561; ЭСБМ 7, 259; St. wug. obcsyh 502; РЧДБЕ 480; Walde—Hofm. II 145. — Див. ще *ніс*, *торту́ра*.

[насть] «прикмета, ознака» Ж; — неясне; можливо, давніше *навість, пов'язане з *вість*, *відати*; пор. ч. *pávěst* «сигнал».

насу́мритися «стати похмурим, незадоволеним, надутим»; — р. [насу́мрачилось] «заволоклося хмарами» (про небо), схв. *насуморити се* «вкритися хмарами, нахмуритися» (про небо); — похідне утворення від *сумр-*, виділено-го з слів *сумрак* «сутінок, темрява»,

[*сумерк*] «присмерк»; пор. [*сумрявий*] «темний, хмурий». — Див. ще *сумра́к*.

насу́пнитися — див. *супіти*.

насу́шний, *насу́шний*, *насу́щник* «насушний хліб», *насу́шник* «тс.»; — р. *насу́щный*, др. *насущныи*, болг. *насъщен*, м. *насушен*, схв. *насушан*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *насѣштънъ* є калькою гр. ἐπιούσιος «повсякденний, насушний», що виникло внаслідок злиття перших двох слів виразу ἐπιούσιον ἡμέραν «на поточний (букв. «існуючий») день» (стсл. *на сѣштънъ дньнъ*); стсл. *сѣштънъ* «існуючий» пов'язане з укр. *суть*. — Фасмер—Трубачев III 48; Cibulka Slavia 25, 406—415; Skok II 505; Debrunner Glotta 20, 252; Frisk I 539—540. — Див. ще *на¹*, *суть*. — Пор. *сущий*.

[насче́вити] «відвідати» ВеУг, [нащеві́ти, нащаві́ти] «тс.» ДзУЗЛП, [на́щева] «відвідування» тж; — запозичення зі словацької мови; слц. *navštívit'* «відвідати», як і ч. *navštívit*, ст. *navšćieviti* «тс.», зводиться до псл. *navšćititi* «оповістити, навідати» (пор. ч. *pávěst* «сигнал»), якому відповідає укр. *наві́стити*, *наві́щати*. — Дзєндзелівський УЗЛП 161; Machek ESJC 392; Holub—Lyer 331. — Див. ще *відати*.

[на́ськи] «свято четвертого дня після Великодня» ЛексПол; — результат скорочення сполуки [На́ськи Вели́кдень] «тс.» тж, яка утворилася з [На́вський Вели́кдень] «четвер у Великодньому тижні, Великдень покійників» у зв'язку з деєтимологізацією слова [на́вський] «мертвецький», похідного від [на́вка] «мавка», і зближенням його з *на́ський* «наш»; пор. р. [на́вский день] «проводи, поминки», [на́ский день] «тс.» при [на́ский] «наш». — Див. ще *нав¹*.

[на́сьріт] «пристрій для розрізання розжареного заліза» Ж; — очевидно, пов'язане з [на́сьрітка] «пристрій для виготовлення шроту». — Див. ще *шріт¹*.

нат — див. *на́дити¹*.

[**наталавіти**] «намокнути й посиніти О; набрякати (про обличчя) ВеУг»; — неясне, можливо, пов'язане з незасвідченим **тілий* «товстий; бряклий» (пор. р. [*отылеть*] «розтовстіти; набрякнути»), похідним від [*тіти*] «гладшати, товстіти».

Наталія, *Ната*, *Наталка*, *Наталля*, *Наташа*, *Тала*, *Талья*; — р. болг. *Наталия*, бр. *Наталля*, *Наталка*, п. *Natalia*, ч. *Natalie*, слц. *Natália*, схв. *Наталија*, слн. *Natalija*, стсл. **Наталия**; — через церковнослов'янське і грецьке посередництво (сгр. *Ναταλία*) запозичено з латинської мови; лат. *Nātālia* є жіночою формою до чоловічого імені *Nātālis* (букв. «рідний, пов'язаний з народженням»), мотивованого зв'язком з виразом *dies natalis* «день народження; Різдво» і пов'язаного з *nātus* «народжений» (ст. *gnātus*), *nascōr* (< *gnascōr*) «народжуюсь», *gigno* «народжую», спорідненими з гр. *γίγνομαι* «виникаю», дінд. *jāpati* «народжує», *jātaḥ* «народжений», ав. *zāta* «тс.», гал. *gnātos* «син», *gnātha* «дочка», дісл. *kundr* «син», псл. *zēty* «зять». — Вл. імена 146; Петровський 163; Спр. личн. имен 512; Кларроровá 260; Илчев 354; Dauzat Dict. des noms 448, 452; Walde—Hofm. I 597—599. — Див. ще **зять**. — Пор. **нату́ра**, **на́ція**.

[**натантірити**] «наговорити, наробити?»; — афективне утворення звуконаслідувального характеру.

[**натачанка**] «тачанка»; — р. [*натычанка*, *нетычанка*] «легка плетена польська бричка; одноколка з плетеним кузовом», п. *najtyczanka* «вид брички, натачанка»; — результат видозміни форми [*найтычанка*] «натачанка, тачанка» під впливом синонімічного *матычанка*. — Див. ще **найтычанка**.

натачка¹ — див. **надточіти**.

натачка², *натенькі*, *на́тикт* — див. **на́тяк**.

[**наті́на**] «лобода біла, *Chenopodium album* L.; страва з лободи Г, Ж; шпинат городній, *Spinacia oleracea* L. Мак», [*наті́ня*] «лобода біла» Ж; —

результат семантичної спеціалізації назви [*наті́на*] «листя коренеплодів, овочів», похідної від [*нать*] «листя картоплі, моркви, буряків, огірків; вусик рослини» (див.).

[**натині́на**] «вовна з однорічної вівці»; — неясне; можливо, похідне утворення від *натина́ти*, *натя́ти* «нарізати (ножицями)».

нати́русіти — див. **теру́сити**.

на́тічка — див. **надточіти**.

натну́ти — див. **на́тяк**.

на́товп — див. **товпа́**.

на́тока — див. **точіти**².

на́томість «замість чого-небудь; зате, однак», [*на́томісьць*, *на́томісь*] «на́томість», [*на́томістник*] «на́місник; декан» Ж; — р. [*на́томе́стный*] «який заміняє щось», п. *patomiast* «на́томість, зате»; — результат злиття виразу *на то місто* «на те місце», *на то місце* «тс.». — Див. ще **на**¹, **місто**, **той**. — Пор. **за́мість**, **на́мість**.

на́точіти — див. **надточіти**.

на́тошник — див. **на́дошник**.

на́тошак, *на́тошакá* — див. **на́тше́**.

на́тра́ва — див. **тра́віти**.

[**на́тра́вка**] «поличка в кременній рушниці»; — похідне утворення від *тра́вітися* з утраченим значенням «загорятися» (на поличку в кременній рушниці насипається порох, який потім загоряється від іскор); пор. р. [*тра́ві́тсья*] «загорятися, займатися, почина́ти горіти», [*затра́вля́ть*] «запалювати порох на гарматному запалі», *затра́вка* «шпарина на казенній частині старовинних вогнепальних гармат і рушниць, через яку проникає вогонь, що запалює порох; запал». — Див. ще **тра́віти**.

на́трій, *натр* «окис натрію»; — р. болг. *на́трій*, бр. *на́трий*, п. ч. *natrium*, слц. *pátrium*, вл. *patrij*, схв. *на́триј(ум)*, слн. *pátrij*; — засвоєна через російське посередництво новолатинська наукова назва *Natrium*, утворена І. Я. Берцеліусом (1779—1848) шляхом скорочення запропонованої Гіль-

бергом у 1808 р. назви Natronium, виведеної від фр. *patron*, ісп. *patrón* «сода», що через ар. *patrūn*, гр. *víτρον* і, далі, гебр. *néther* «тс.; миюча речовина» зводяться до єг. *ptr(j)* «тс.». — СІС² 569; Білецький Мовозн. 1981/5, 47; Волков 48—49; Фигуровский 93—94; Черных I 561; Sł. wug. obcucz 502; Holub—Lyer 331; Frisk II 321; Нерознак 211; Klein 1031, 1049.

[на́труд] «гній, нарив» Ж; — очевидно, похідне утворення від *натрудіти* [«намуляти, нагерти, надавити»]. — Див. ще **труд**¹.

[на́тря] «партія пряжі на ткацькому верстаті Ж; кінець полотна (гороки) Шух», [на́тра] «оздоблений бахромою кінець полотна Ж; основа тканини, виготовлена із саморобних конопляних чи лляних ниток, яку перед тканням натирають розчином житнього і кукурудзяного борошна і мила МСБГ»; — схв. *на́тра* «ткацький верстат; пряжа, намотана на вал ткацького верстата; один оборот тканини у верстаті (як ткацька міра)»; — псл. *на́тьга, утворене від *та́га «ткацький верстат» (пор. схв. *та́ра*, слн. [taɣa] «тс.»), пов'язаного з тьгь, *terti «терти»; молд. *на́трэ* «основа тканини», рум. *на́тра* «тс.» є запозиченням з південнослов'янських мов (СДЕЛМ 276; DLRM 528). — Трубачев Рем. термиол. 128. — Див. ще **терти**.

на́тура, *натураліза́ція*, *натуралі́зм*, *натуралі́ст*, *нату́рник* «натурщик», *нату́ри́чик*, *натуралі́стичний*, *натура́льний*, *нату́ристий*, *нату́рний*, [нату́ритися] «ставати впертим; ставати веселим» Ж, [обнату́рити] «виховати» Ж, [понату́ритися] «прив'язатися, довіритися» Нед, *принату́рити* «привичаїти», [унату́ритися] «розвинутися фізично»; ст. *нату́ра* (1639); — р. бр. болг. м. *нату́ра*, п. вл. нл. *на́тура*, ч. слц. *на́тура*, схв. *нату́ра*, слн. *на́тура*; — запозичення з латинської мови; лат. *на́тура* «народження; природні властивості; характер; природа» пов'язане з *на́тус* «наро-

дження», *на́тсі* «народжуватися». — СІС² 569; Черных I 561; Фасмер III 49; Преобр. I 595; Hüttl-Worth 16; Walde—Hořm. I 598. — Див. ще **Ната́лія**. — Пор. **на́ція**.

[нату́гуритися] «наїжитися, піднятися (про пір'я, волосся) Г; надутися Шух»; — р. [нату́гурить (ша́пку)] «насунути», [нату́гуритися, нату́гуритисься, нату́гуркаться] «наспитися, нахмуритися»; — префіксальне утворення від *ту́гуритися «їжитися, надуватися» (пор. р. [ту́гуритисься] «хмуритися, їжитися, надуватися»), пов'язаного з [ту́гурчитися] «настовбурчуватися» (про одяг) (див.).

на́тха — див. **надха**.

натхне́нний, *натхне́нник*, *натхне́ння*, *натхне́ти* — див. **надиха́ти**.

на́тше, [на́ще] «натше» Г, МСБГ, Ме, [на́шше] «тс.» МСБГ, *натоща́к*, *натоща́ка*; — р. *натоща́к* «натошак», [на́тощи, на́тоща́х, на́тоща́ка], бр. *на́шча*, [на́шча], п. *naszczo*, схв. *на́таште*, слн. *па те́щэ* «тс.»; — очевидно, результат спрощення виразу *на́тше́сэрце* (див.).

на́тше́сэрце СУМ, Ж, [на́ше́сэрце, на́шо́сэрце] «тс.»; — бр. [на́шче́сэрца], м. *на́ште сэрце*, схв. *на́ште с́рца* «тс.»; — псл. *на́ тьще́ с'ьг'ьсе, що складається з прийменника *па* «на», прикметника с. р. *тьще́* від *тьщэ́* «пустий, порожній» та іменника *с'ьг'ьсе «те, що міститься всередині (людського тіла)», власне «нутрощі»; отже, первісне значення виразу — «на порожні нутрощі». — Кравчук УМШ 1960/6, 61; ЭСБМ 7, 291; ЭССЯ 21, 199. — Див. ще **на**¹, **сэрце**¹, **то́щий**.

[на́ть] «картоплиння ВеНЗн, ВеУг; листя моркви, буряків, огірків О; вусик рослини», [на́тина] «листя коренеплодів, овочів; чарівна трава Ж; каша з насіченого листя буряка чи щавлю та пшона або крупів МСБГ; бурякова гич До; листя свіжих буряків для борщу Бі; квашене верхнє листя капусти; квашена капуста і капуста з неї Лекс-Пол», [на́тиня] «листя коренеплодів,

овочів; чарівна трава Ж; стебло, картоплиння», [мáтіна] «листя картоплі, буряків, моркви, петрушки, цибулі» О, [мáтінья] «листя картоплі, буряків і моркви» О; — р. [нaтiнbы, нaтiнbя] «картоплиння, листя, огудина», [нeтiнa, нeтiвни] «городня зелень, бадилля, гичка», бр. нaцiнa «бадилля, гичка; билинка», нaцiннe «бадилля, гичка, стебла, трави», п. паc «бадилля, гичка, стебло рослини», [пacиnа, пeс] «тс.», ч. слц. пaт' «бадилля, гичка», вл. паc «листя моркви, ріпи», нл. паc «бадилля, гичка (коренеплодів)», схв. нaт, слн. пaт «тс.»; — псл. пaть; — зiставляється з прус. noatis (<*nāte) «кропива», лит. potrė, pōterė, лтс. pātge «тс.»; виводиться також з *nākti-, спорідненого з лит. pōkti «дозрівати, зріти» (Трубачев ZfSl 1958/3, 668), або з *tenti (*natinati) «опухати, набухати» (Варбот 200—203). — Фасмер III 48—49; Преобр. I 594—595, 603; ЭСБМ 7, 279; Brückner 353; Skok II 505; Bezlaĵ ESSJ II 215; Эккерт Sl. Wortst. 51; Mikl. EW 211; Trautmann 194; Mühl.—Endz. II 702—703; Specht KZ 62, 253.

[натю] (вигук для підкликання собаки) Ж; — результат злиття частки на і викука тю (крик на собаку). — Див. ще на², тю¹.

натюгáкати — див. тю¹.

натюрмóрт; — р. нaтюрмóрт, бр. нaцюрмóрт, болг. нaтюр-мóрт, м. нaтурмóрт, схв. нaтир морт; — через російську мову запозичене з французької; фр. nature morte «мертва природа» складається з іменника nature «природа», що зводиться до лат. nātūra «тс.», і прикметника mort «мертвий» (жін. р. morte) з лат. mortuus «тс.», пов'язаного з morior «умираю», спорідненим з дінд. mriyate «умирає», лит. miřti «умирати», псл. *mertī «тс.». — SIC² 570; Черных I 562; Фасмер III 49; Сергеев ЭИРЯ V 136; Dauzat 486, 496; Walde—Hofm. II 112—113. — Див. ще мeрти, нa-тyра.

[натягáч] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L.; жовтець язиколістий, Ranunculus lingua L.; смілка нічна, Silene noctiflora L.; наперник сумнівний, Digitalis ambigua Murr. Mak; купина лікарська, Polygonatum officinale All. Mak; мильнянка лікарська, Saponaria officinalis L. Mak; горошок мишачий, Vicia cracca L. Mak», [натбгáч] «глуха кропива пурпурова, Lamium purpureum L.» ВеБ, [натяг] «мильнянка лікарська» Mak, [нaтiяж] «жовтець язиколістий» Г, Ж; — р. [натяг] «вороняче око; мильнянка лікарська»; — похідне утворення від нaтiягáти; назва більшості цих рослин зумовлена, очевидно, їх здатністю стягувати рани. — Анненков 291, 316. — Див. ще тiягтi.

нaтiяк, [нaтiячкa] «натяк» Ж, Бі, [нaтiякт] «тс.» Ж, [нaтeнькi] (у виразі [н. дaвaти] «робити натяки», нaтiякáти, [нaтiякyти] «натякнути», [нaтiюкнyти] «тс.» Ж, [пoтiякyвaти] «натякати»; — р. [нaтiякiвaть] «натякати», болг. нaтiяквaм «докоряти, дорікати», тeкнa «прийти в голову», схв. тeкнyти «тс.»; — пов'язане з [тiякнyти] «торкнути; дійняти; догадатися», [тiяктi] «торкнути», [тiякнyти] «натякнути». — Варбот 266—269; Младенов 631; Mikl. EW 348. — Див. ще тiяктi. — Пор. пiдтики.

нaуkа, нaукóвeць, [нaучкa] «наука» Ж, нaукóвий, [нaучний] «науковий» Ж; — р. болг. нaуkа, бр. нaвyкa, др. нaукъ, п. пaуka, ст. пaуka, ч. пaуka, слц. пaуka, вл. пaуka, м. нaуkа, схв. нaуkа, нaуkа, слн. пaуk, стсл. нaоyкa, нaоyкъ; — псл. пaуka, пaуkъ, пов'язане з пауciti (<*паоукеити) «навчити», похідним від uciti (<*оукеити) «учити». — Фасмер III 49; Цыганенко 284—285; ЭСБМ 7, 177. — Див. ще учiти.

Наум, [Нaвyм], ст. Нaумъ «покой, м(у)дрость, честь, потъшител(ь)» (1627); — р. Нaуm, бр. Нaвyм, др. Нaумъ, слц. зaст. Нaум, болг. Нaуm, стсл. Нaоyмъ; — через церковнослов'янську

мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Ναοῖν* походить від гебр. *Nā-ḥīn*, букв. «той, що втішає»; у свідомості носіїв української і російської мов пов'язується з іменником *ум* «розум» (пор. укр. *прийти на ум*, р. *наставлять на ум*), що сприяло фонетичному збереженню імені. — Вл. імена 71; Беринда 224; Фасмер III 49; Петровський 164; Спр. личн. имен 478; Илчев 355.

наустити, *наушцати*, [*науст*] «наущення» Ж, [*науститель*] Ж, *наушцєння*; — р. *наустить*, *наушцать*, бр. [*наушцать*], др. *наустити*, *наушцати*, п. *poduszczyc* «наустити»; — запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **наоустити** могло бути утворене від **оустити** «навівати, спонукати» (КЭСРЯ 285) або від применникового виразу **на оуста** (Фасмер III 49). — ЭСБМ 7, 178—179.

[**наўтка**] «шкіра, що вживається для підйому чобота» Ж; — неясне.

[**нафрама**] «саван, тонке покривало для мерця» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *нэфрамэ* «покривало; хустка, косинка», як і рум. *пăfrămă* «кусок льняного полотна; хустка, косинка (з льняного полотна)», є результатом видозміни назви *ма(х)рăмэ* «довгий тонкий шарф, вуаль; хустка» (рум. *ma(h)rămă* «тс.»), запозиченої з турецької мови (звідти ж болг. *ма(х)рама* «хустка», схв. *mà(h)rama* «хустка, рушник»); тур. *maḡama* (маґама) «велика хустка з узорами» походить від ар. *maḡama* «хустка». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 249, 284; DLRM 529; Lokotsch 108. — Пор. **бахромá**.

[**нафраніца**] «навіконний квадратний вишитий рушник» Ме; — запозичення з молдавської мови, де є демінутивом від *нэфрамэ* «покривало; хустка, косинка»; пор. рум. *пăfrămiță*, зменш. від *пăfrămă* «кусок льняного полотна; хустка, косинка». — Мельничук Молд. эл. 169; DLRM 529. — Див. ще **нафрама**.

нафта, *нафтарня*, [*нафтівка*] «газова лампа; нафтова свічка Ж», *нафтовік*, *нафтянка* (техн.), [*нафтяр*] «торговець нафтою, нафтопромисловець» Ж, [*нахта*] «нафта Г; газ ДзАтл II», [*махта*] «газ» ДзАтл II, [*нефта*] «нафта» Ж, [*нехта*] «тс.», [*нехтянка*] «нафтовий колодязь; посудина для нафти», *нафтовий*, [*нафтяний*] «нафтовий» Ж, [*нехтяний*] «тс.»; — р. *нафта* (заст.), *нефть*, бр. *нафта*, п. *nafta*, [*nafta*], ч. слц. вл. *nafta*, болг. *нафт*, *нафта*, *нефт*, *нефта*, м. *нафта*, *нефт*, схв. *нафта*, слн. *nafta*, стсл. **нафта**; — через російську і польську мови запозичено з латинської; лат. *par(h)tha* «нафта» походить від гр. *πάϑθα*, яке через араб. *parḥtā* зводиться до ак. *parṯi* «тс.». — СІС² 570; Німчук 141; Дзензелівський RKJ ŁTN 15, 142—143; Rudn. II 852; Hüttl-Worth 14; ЭСБМ 7, 275; Bezlaĵ ESSJ II 212; Walde—Hořm. II 142; Frisk II 294; Klein 1027.

нафталін; — р. болг. м. *нафталін*, бр. *нафталін*, п. *naftalina*, ч. *naftalin*, *naftalin*, слц. слн. *naftalin*, схв. *нафтáлйн*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Naphthalin*, фр. *naphthaline* походять від англ. *naphthaline*, утвореного хіміком Дж. Кіддом (J. Kidd) від *parhta* «нафта», того самого походження, що й укр. *нафта*. — СІС² 570; Черных I 562; ЭСБМ 7, 275; Kopalinski 655; Klein 1027. — Див. ще **нафта**.

нахаба «нахабна людина; нещастя, біда, напасть», *нахабник*, *нахабство*, *нахабний*, *нахабничати*, *нахабніти*; — бр. [*нахаба*] «напасть», *нахабнік* «нахаба, нахабник», *нахабны* «нахабний; [причепливий]»; — похідне утворення від незасвідченого дієслова **нахабити* «псувати» (пор. стсл. **нахабити** «тс.»), похідного від давнього **хабити* «тс.» (пор. ч. *chabiti* «слабити», слц. *chabiet* «тс.», нл. *chabziś* «псувати, розбещувати», болг. *хабя* «псую», схв. *ха́бати* «зношувати» (напр., одяг), ст. *habiti* «псувати» (звід-

ки *haba* «пошкодження»), слн. *hábiti* «пошкоджувати, псувати, нівечити», стсл. **хавити** «псувати»), що зводиться до псл. *habati*, *habiti* (< *ksab-) «тс.», *хавъ «слабий», пов'язаних із *skobliti* «скоблити», *skopiti* «скопити», які можуть бути зіставлені з дісл. *skemta* «пошкоджувати», лит. *skõbti* «скребти, вирізати, довбати». — Фасмер IV 214; ЭСБМ 7, 275—276; Machek ESJC 194—195; Младенов 664; Skok I 645—646; Bezlaĵ ESSJ I 189; ЭССЯ 8, 7—8; Берн. I 380—381. — Пор. **охабити**.

[нахалом] «насильно, силою, силоміць» ЛЧерк, ЛПол; — болг. *нахал* «нахаба, нахабник»; — запозичення з російської мови; р. **[нахалом]** «нахабно, силою, нахабством» є прислівниковим утворенням від іменника *нахал*, пов'язаного з *хобити* «пестити», укр. **[холіти]** «чистити», *холій*, *шаліти* (з чергуванням звуків), болг. *охален* «той, що живе в достатках; заможний», *охолен* «тс.», схв. *дохол* «зарозумілий, гордовитий, чванливий, нахабний»; слн. *ohól* «зарозумілий, гордовитий, чванливий»; помилковим є пов'язання (Iĵjinskij AfSiPh 29, 167) з *хвалá*. — Фасмер III 50; Черных I 562; КЭСРЯ 285; Берн. I 395; Младенов 343; Pedersen IF 5, 64; Uhlenbeck AfSiPh 16, 382. — Див. ще **холіти**, **холій**, **шаліти**. — Пор. **пахоблок**.

[нахвасуватися] «стомитися, перевтомитися» ВеБ; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з **[хвасувати]** «приладжувати, припасовувати».

[нахильник] (бот.) «беладона лікарська, *Atropa belladonna* L.» Лекс-Пол; — похідне утворення від *хиліти*; назва зумовлена тим, що квітки беладони лікарської завжди нахилені, пониклі; пор. **[нахиль]** «дерево з похиленими над будинком вітами». — Див. ще **хиліти**.

нахливіці — див. **хиліти**.

[нахлісник] «торба, сумка» Мо; — неясне.

[нахлүчити] «надіти на голову» (шапку, капелюх) Бі, **[нахлүчка]** «відлога, капюшон» Бі; — запозичення з російської мови; р. **[нахлүчить (шапку)]** «надіти, насунути (шапку) низько на лоб» виникло з *нахлобүчить*, що є результатом видозміни форми **[наклобүчить]** «тс.», похідної від *клубүк*. — Фасмер III 50; Преобр. I 595. — Див. ще **клубүк**.

[нахлявкати] «набалакати, намолоти»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з **[фляворити]** «молоти без угаву, торохтіти, базікати».

[нахмалювати] «нагромаджувати, кидати на одну купу» Ж; — неясне.

находіти СУМ, Ж, *нахідка*, **[находка]** «знахідка» Ж, **[находище]** «місце знахідки» Ж, *винаходити*, *вінахід*, *винахідник*, *винахідництво*, *винахідливий*, *віднаходіти* СУМ, Ж, *знаходіти* СУМ, Ж, **[знахожати]**, **[знахід]** «знаходження, знахідка», *знахідка*, *знахідливий*; — р. *находіть* «знаходити», бр. *находзіць*, др. *находити*, ч. *pacházet*, слц. *pacházat'* «тс.»; — префіксальне утворення від *ходіти*; початкове значення — «йдучи (ходячи), натикатися на щось». — Див. ще **на¹**, **ходіти**.

[нахоробитися] «розгніватися, розпалитися» Ж; — неясне.

[нахоробувать] «луштити, відокремлювати зерна від стебла» Л, **[нахоробувать]** Л; — неясне; можливо, похідне утворення від *хоробіший* (букв. «робити зерно хорошим, очищенням від лузги»).

нахрапом, *нахрапистий*; — бр. *нахрапам*; — запозичення з російської мови; р. *нахрапом* є формою орудного відмінка від *нахрап* «нахабство, насильство», утвореного з прийменника *на* «на» та іменника **[храп]** «злість» (пор. у виразі укр. *мати храп на кого* «злоститися на кого, мати зуб на кого»); неприйнятним є пов'язання (Горлев 226; Matzenauer LF 11, 174) з п. окрорпу «жахливий, страхітливий», дісл. *hgarrr* «буйний, нахабний», снн. *garrr* «гарячий, запальний». — Фасмер III 50;

КЭСРЯ 286; Преобр. I 595; ЭСБМ 7, 278. — Див. ще **на¹**, **храп¹**.

нахромітися — див. **прохроміти**.

[нахткáслик] «нічний столик, тумбочка» МСБГ, **[нахкáслик]** «тс.» МСБГ; — запозичення з німецької мови; нвн. [Nachtkastel] «нічний туалетний столик» складається з Nacht «ніч», спорідненого з лит. paktis, псл. *pokty «тс.», укр. *ніч*, і [Kastel] (Kasten) «ящик, скриня», спорідненого з гот. kas «посудина», дісл. kęþ (з *kaz) «тс.». — Kluge—Mitzka 351, 357, 500. — Див. ще **ніч**.

націзм, *наці́ст*; — р. *наці́зм*, бр. *наці́зм*, п. *nacizm*, ч. *nacismus*, слц. *nacizmus*, вл. нл. *nacizm*, болг. *наці́зм*, м. *наці́зам*, схв. *наці́зам*, слн. *nacizem*; — запозичення з німецької мови; н. Nazismus утворене від Náci «націонал-соціаліст» (член гітлерівської фашистської партії), що є скороченням слова Nationalsozialist «тс.», яке складається з прикметника national «національний, народний» та іменника Sozialist «соціаліст». — SIC² 571; Holub—Lyer 327; Klein 1033. — Див. ще **на́ція**, **соціалізм**.

на́ція, *націо́нал*, *націо́наліза́ція*, *націо́налі́зм*, *націо́налі́ст*, *націо́наль-ність*, *націо́нальний*, *націо́налізува́ти*; — р. болг. *на́ция*, бр. *на́цыя*, п. *pacja*, ч. *pace*, слц. *pácia*, вл. нл. *pacija*, м. *наци́ја*, схв. *на́ција*, слн. *pácia*; — через польську мову запозичене з латинської; лат. *pātiō* «народження, походження, рід; народ, нація» пов'язане з *pāsci* (**gnāsci*) «народжуватися», спорідненим з дінд. *jātiḥ* «народження, родина», іллітін «родич», гр. *γένεσις* «походження, народження», гот. **kþōrs* «рід, покоління», укр. *зять*. — SIC² 571; Rudn. II 854; Черных I 562; Фасмер III 51; ЭСБМ 7, 281—282; Koraliński 655; Holub—Lyer 327; Walde—Hofm. I 598. — Див. ще **зять**. — Пор. **ген¹**, **Генна́дій**, **Ната́лія**, **нату́ра**.

[нач] «нащо, навіщо» Ж; — п. ст. *pacz*, ч. *paš*, слц. *pašo*, нл. *pac* «тс.»; —

псл. на *šь* «на що», яке складається з прийменника на «на» і питального займенника *šь* «що» (входить також до складу псл. *šyto* «що», укр. *що*). — Фасмер IV 374; Sławski I 107; Brücker 71. — Див. ще **на¹**, **що**. — Пор. **зач**, **нич**.

[началистий] «палкий до роботи» Вел; — результат видозміни форми **[нашалистий]** «тс.», можливо, зближеної з *начáло*. — Див. ще **шаліти**.

начáльний, **[начáл**, *начáло*] «начальство» Ж, *начáльство*, **[начáльний]** «начальницький» Ж, *начáльницький*, *начáльникува́ти*, *начáльствува́ти* СУМ, Ж; — р. *начáльний*, бр. *начáльнік*, др. *начáльникъ*, п. *pacelnik*, ч. слц. *pácelník*, вл. *pačolník*, болг. *начáлник*, м. *началник*, схв. *начелнік*, слн. *pačelnik*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *начáльникъ* «начальник; зачинатель» утворене від *начáло* «початок; влада» (пор. укр. *бу́ти під начáлом*, р. *быть под начáлом*), похідного від *начáти* «почати»; західнослов'янські форми зазнали зближення з іменником псл. *čelo* «чоло». — КЭСРЯ 286; ЭСБМ 7, 284; ЭССЯ 21, 225—226. — Див. ще **почáти**.

начáти, *начáло*, *начина́ти* — див. **почáти**.

начахóлити — див. **чаха́ти**.

на́че, *ненáче*; — результат стягнення ст. *не иначе* «не інакше». — Іст. граматика 389. — Див. ще **іна́к**, **не**.

на́чеб, **[на́че би]** «мов, неначе» О, *на́чебто*, *ненáчебто*; — результат поєднання сполучників *на́че*, *ненáче* з умовною часткою *б* (у даному разі зайшком сполучника *абы* «якби») і займенником *то* (пор. *се́бто*, *то́бто*, *це́бто*). — Див. ще **а́бі**, **би**, **на́че**, **той**.

[начеку́] «на варті, на сторожі» Ж; — р. *начеку́* «напоготові; насторожі», бр. *начыку́* «тс.»; — результат злиття давнішого **на чеку*, що складалося з прийменника *на* та іменника **чек* «чекання», пов'язаного з дієсловом *чекáти*. — Фасмер IV 324; Преобр. II, вып.

посл. 58; Желтов ФЗ 1876/6, 75; ЭСБМ 7, 284. — Див. ще **на¹**, **чекати**.

[**начеремшити**] «багато дати» Г, Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*чемерствá*] «велика кількість» (пор.).

начертáти, [*нáчерт*] «начерк» Ж, *начертáльний*; — р. *начертáть*, др. *начьртати* «креслити, малювати, зображати; відтискувати», ч. *pačrtat* «накидати (план тощо)», сл. *pačrtat'* «тс.», нл. *пасагiс* «намалювати, начертати, накидати ескіз», болг. *начертáя* «начертати, накреслити», м. *нацрта* «накреслити, намалювати», схв. *нацртати* «тс.», слн. *pačrtati* «накидати»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *начрътати* «начертати» є префіксальним утворенням від *чрътати* «виризувати, накреслювати», похідного від *чръта* «риси, лінія». — ЭССЯ 4, 161—162. — Див. ще **на¹**, **чёрта**.

начёрти, *начира́ти*, *изчерну́ти*, *зачерёти*, *зачерну́ти*, *зачёрти* — див. **черпати**.

[**начидáтися**] «виникати, з'являтися; родитися» Ж; — результат видозміни форми [*нащадíтися*] «тс.» Ж, очевидно, зближеної з *начинáтися*. — Див. ще **щáдок**.

начинíти, *начинка*, *начíння* — див. **чинíти**.

[**начиснíтися**] «набiдуватися» Ж; — очевидно, похідне утворення від *чiсний* (бiднiсть у свiдомостi народу часто пов'язується з чеснiстю). — Див. ще **честь**.

[**начíвка**] «нижня частина доточної жiночої сорочки» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*на́дтичка*] «пришита до верхньої частини нижня частина сорочки», утвореної від *надточíти* «додати для подовження, збiльшення; доточити частину до чого-небудь; приточити». — Пор. **надточíти**.

начóтчик «людина, яка багато читає, але поверхово засвоює прочитане», *начóтництво*; — бр. *начóтчык*; — запозичення з російської мови; р. *на-*

чётчик «тс.» утворене від *начитáть*, *начёсть* «прочитати в якiсь кількостi». — Див. ще **читáти**.

[**начувáти**] «ночувати» Ж; — результат семантичного зближення [*начувáти*] «не спати» і *ночувáти*. — Див. ще **начувáтися**, **нiч**.

начувáтися, [*начувáти*] «начуватися, прислухатися, не спати» Ж; — похідне утворення від *чувáти* «не спати», що є результатом семантичної видозміни *чувáти* «чути». — Див. ще **чу́ти**.

наш, [*нашинá*] «щось наше, рiдне, вiтчизняне; вiтчизна» Ж, [*нашíньський*] «наський», *на́ський*; — р. бр. болг. м. *наш*, др. *нашь*, п. *nasz*, ч. сл. *naš*, вл. нл. *paš*, схв. *наш*, слн. *paš*, стсл. *нашь*; — псл. *pašь* <**pašь* <**pōsjo-*, похідне утворення від **pōs* «ми», звiдки виникло псл. пу «ми, нас (знах. в.)» і *pašь*, укр. *нас*. — Фасмер III 51; Преобр. I 587; ЭСБМ 7, 288; Machek ESJC 390; Holub—Kop. 240; Schuster-Sewc 593; Младенов 345; Bezlaj ESSJ II 215; ESSJ Sl. gr. II 440; Vondrák II 84—85; Brugmann Grundriss II 2, 405. — Див. ще **нас**.

нашатíр; — р. *нашатíрь*, бр. *нашатíр*, болг. *нишадър*, м. *нишадор*, схв. *нишадор*; — через російське посередництво запозичене з тюркських мов; аз. *nišadyr* «нашатир», тур. *nişadır*, тат. *pušatyr* «тс.» походять від ар. *nišadir* «амiачна сiль». — Фасмер III 51; Преобр. I 596; Шипова 245; Skok II 519; Korsch AfSlPh 9, 658; Mikl. TEI II 135; Mikl. EW 215; Lokotsch 127.

[**нашíвкати́ся**] «прийти, прибути у великiй кількостi», [*нашíвкуватий*] «нахабний» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з *шíти*; пор. [*нашíтися*] «зiбратися у великiй кількостi, скупчитися» Корз, а також *ушивáтися* «спiшно залишати мiсце свого перебування, тiкати»; *вiдшивáти* «проганяти».

[**нашелегатися**] «нажертися» О; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з [*налигáтися*] «наковтатися»,

похідним від [лига́ти] «ковтати». — Див. ще **ліка́ти**.

[нашеретува́тися] «набитися, прийти у великій кількості»; — очевидно, результат семантичної видозміни дієслова *нашеретува́ти* «очистити зерно від лузги» (в новому значенні скрите порівняння «(людей) набилося, як зерно при шеретуванні»). — Див. ще **шеретува́ти**.

наше́стя; — р. болг. *наше́ствие*, бр. *наше́сце*, др. *наше́ствие*, *наше́ствие*; — видозмінене запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **наше́ствие** «створене від дієслівної основи *наше́д-*, пов'язаної чергуванням голосних з *находити* «приходити, нападати». — Шанський ЭИРЯ III 69. — Див. ще **на¹**, **ішо́в**, **ходи́ти**, **шестувати́**. — Пор. **поше́сть**, **прише́стя**.

[на́шибка] «падуча, епілепсія Ж; болячка О», **[наши́боватий]** «примхливий, божевільний, шалений» Ж; — похідне утворення від **[нашиба́ти]** «схоплювати, нападати» Ж (пор. р. **[нашиба́ть]** «находити, нападати тимчасово (про хворобу, припадок, божевілья)»), префіксального утворення від *шиба́ти*; пор. гр. *ἐπιληψία* «епілепсія» від *ἐπιλαμβάνω* «схоплюю». — Див. ще **шиба́ти**.

наші́льник «ремінь або ланцюг, що йде від хому́та до переднього кінця дишла», **[нашельник, нашійник, нашійник]** «тс.» Ж, **[наша́льник]** «вид кінської зброї, один кінець якої зачеплений за дишель, другий — за шию коня» Корз; — р. **наші́льник**, бр. **наші́льнік**; — запозичення з польської мови; п. *naszelnik*, *[naszyjnik]*, ст. *naszejnik* «тс.» утворене від *szla* «шлея», *szelka* «шлейка»; у результаті деетимологізації зазнало зближення зі словом *шія*, п. *szyja*. — Фасмер III 51—52; Преобр. I 596; Горяев 226; ЭСБМ 7, 292. — Див. ще **на¹**, **шлея́**.

[нашіриця] «два плоти сплавлюваного дерева, збиті разом»; — похідне утворення від виразу *на шир* «ушир, у ширину» (йдеться про два плоти, збиті

в ширину; пор. **[на́довжниця]** «декілька плотів сплавлюваного дерева, з'єднаних разом один за одним»). — Див. ще **на¹**, **шир¹**.

[нашла́па] «верхня частина у віконній або дверній коробці» ЛЖит; — запозичення з білоруської мови; бр. **[нашла́па]** «тс.» пов'язується з **[шла́паць]** «наступати зверху, притискати, накладати», очевидно, співвідносне з укр. **[шла́пати]** «човгати». — ЭСБМ 7, 290. — Див. ще **шла́пати**.

нашоро́шити; — похідне утворення від **[шброш]** «шерех, шелест, шарудіння» (букв. «наставити вуха на шерех»). — Див. ще **ше́рех¹**.

нашти́рити «підбурити, підбити до певного (переважно негативного) вчинку»; — нл. *naštyriš* «підбурити, настроїти, переманити»; — префіксальне утворення від **шти́рити* «підбурювати» (пор. нл. *štyriš* «підбурювати, спокушати, переманювати»), пов'язаного, очевидно, з **[шти́рити]** «гнати» (пор. нл. *wótštyriš* «відганяти, проганяти»). — Див. ще **шти́рити**.

[нашту́рити¹] «нацькувати, підбурити» Ме, Па, **[нідишту́рити]** «тс.» Ме; — нл. *našturiš* «підбурити, настроїти, переманити»; — префіксальне утворення від незасвідченого **шту́рити* «підбурювати» (пор. нл. *šturiš* «підбурювати, спокушати, переманювати»), давнього фонетичного варіанта **шти́рити* «підбурювати». — Див. ще **нашти́рити**, **шти́рити**.

нашту́рити² — див. **щу́рити**.

на́щад, **на́щада**, **на́щадіти**, **на́щадітися**, **на́щадок** — див. **ща́док**.

наше́па — див. **щепі́ти**.

на́щит — див. **ща́док**.

[нащо́ка] «накладка, яка прикріплюється до бруска, вставленого у вісь колішні плуга Г; кіл, за допомогою якого закріплюється ярмо до вія Ж», **[нащэ́ка]** «тс. Ж; частина вилок у візках, у яку закладають орчик або штельвагу О», **[нащика]** «накладка на дишлі з трьома дірками, на яку закладають ярмо» О, **[нащик]** «тс.» О; — р.

[нащобка] «копил у саней?, крила (у саней)»; — похідне утворення від щобка; щодо семантики пор. щокá (спец.) «бокова поверхня якогось предмета, якоїсь деталі, частини пристрою, механізму», [щэка] «частина вилок у візках, у яку закладають орчик або штельвагу» О. — Див. ще на¹, щокá.

наяда (бот.) «різуха, Najas L.; (зоол.) річковий молюск»; — р. бр. *наяда* (бот., зоол.), болг. *наяс* (бот.), *наяда* (зоол.), схв. *најáда* (зоол.); — калька латинської наукової назви *Najas* «тс.»; латинську назву рослині і молюску дано за ім'ям Наяд, водних німф у грецькій міфології (рослина росте на дні водоймищ); гр. *Ναϊάς*, род. *Ναϊάδος* «наяда (водна німфа)» походить від дієслова *νάω* «течу, струмую», спорідненого з дінд. *snāuti* «капає, тече». — Нейштадт 79; Копалинські 656; Frisk II 294—295; Klein 1026. — Пор. **нерейда**.

не, *не-* (напр., *невдáча*, *неприємний*, *ненáвидіти*, *неабíяк*); — р. бр. др. болг. м. схв. *не*, п. *nie*, ч. *ne*, слц. *pe-*, вл. нл. *pě*, *pje-*, слн. *pe*, стсл. **ne**; — псл. *ne*; — споріднене з лит. *pė* «не», *pe-* «не, не-», лтс. *pe* «не; ні», гот. двн. *ni* «не», ірл. *pe-* в *pech* «хто-небудь», лат. *pe-* «не, не-» (в *nesciō*, *-īre* «не знати», *peuter* «жоден з двох, ні той ні інший», *pefās* «беззаконня, нечестя» тощо), дінд. *ná* «не», ав. *pa-* в *pava* «зовсім не, аж ніяк не»; іє. **pě*; ще в балтослов'янську епоху **pe* витіснило іншу заперечну частку, що вживалася виключно в сполученні і виникла з іє. **p* (нульовий ступінь чергування до **pě*), рефlekсами якого є дінд. *a-*, *ap-*, гр. *ἀ-*, *ἀν-*, лат. *in-*, гот. нвн. *in-*, дірл. *ap-*, вірм. *ap-*, тох. *ap-*, *ep-*, можливо, також псл. *o-* < **on-* (у словах **o*boгь «убогий», **o*годоь «виродок» та ін.). — IUM Морфологія 467; Фасмер III 52; Преобр. I 596; ЭСБМ 7, 294; Машек ESJC 392; Holub—Kop. 240—241; Младенов 346; Skok II 508—509; Bezlaј ESSJ II 217; Лукінова Сл. мовозн. 100; Brückner 673; ESSJ Sl. gr. II 441—450; Trautmann 194—195;

Mühl.—Endz. II 704; Walde—Hofm. I 686—687, II 150—151; Mayrhofer II 120; Uhlenbeck 140; Pokorny 756—758.

неандерталець «давня людина, що жила в епоху нижнього і середнього палеоліту»; — р. *неандерталець*, бр. *неандэрталець*, п. *neandertalczyk*, ч. слц. *neandertálec*, болг. *неандертáлски човéк*, схв. *неандертáлац*, слн. *neándertalec*; — похідне утворення від назви долини Неандерталь (нім. Neandertal) поблизу Дюссельдорфа, де 1856 р. вперше було знайдено останки людини цього типу; нвн. Neandertal (букв. «долина Неандеру») складається з назви річки Neander і слова Tal «долина», спорідненого з гот. *dal* «долина, низина, яма», гр. *θάλος* «печера; куполоподібна будівля у дворі», псл. *doľ*, укр. *діл*. — SIC² 571—572; Копалинські 660; Kluge—Mitzka 767. — Див. ще **діл**.

небáвом, *небáвком*, *небáвці* — див. **бáвити**.

небеді — див. **бідá¹**.

не-без-діб — див. **бездóбний**.

[**не-бéз-май**] «на жаль; та ба» Ж, [*непобéзмай*] «тс.» Ж; — неясне.

небесá, [*небíсе*] «небеса» Ж, *небесний*, [*небéський*] «небесний», [*небеский*] «синій, блакитний» ВеЛ, [*донебесний*] «піднебесний» Я, [*наднебесний*] «який над небом» Ж, *піднебесна*, *піднебесся*, *піднебесний*, [*принебесний*] «піднебесний» Нед; — р. болг. *небеса́*, бр. *нябёсы*, др. *небеса*, п. *niebiosa*, ст. і діал. *niebiesa*, ч. *nebesa*, слц. *nebesá*, вл. нл. *pjebjesa*, м. *небеса*, схв. *небёса*, слн. *nebesá*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **небеса** є формою наз.-зн. в. мн. від **небо** «небо», іменника s-основ; частина похідних в українській мові є формами, успадкованими з праслов'янської мови або пізніми власними новотворами, у т. ч. й кальками. — Фасмер III 53. — Див. ще **небо**.

[**небесна**] «жебрацька торба» О; — очевидно, похідне утворення від *небесний*, хоча мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **небесá**.

[не́битъ] «неприємність» Ж; — похідне утворення від [бити] «бути» (пор. р. [не́бытъ] «те, чого не було досі; нездійсненне, вигадки, неправда»); утворене в такий самий спосіб, як *не́жить* від *жи́ти*. — Див. ще **бити**².

не́біж «син брата або сестри, племінник; бідолаха», [небо́ж] «тс.» Бі, *небіжка* «дочка брата або сестри, племінниця; бідолаха», [небо́жка] «бідолаха», [небіжчик] «бідолаха», [небо́жчик, небіг О, небо́г Ж] «тс.», *небо́га, небо́жа* СУМ, Пі, [небожі́ско] «бідолаха» Ж, [небожі́ця] «тс.» Ж, [небожі́ще] «бідолаха» Ж, [небо́гий] «бідний»; — р. [небо́га] «бідняк, убогий, каліка; нещасний», бр. *нябо́га* «племінниця; бідолаха», др. *небогъ* «бідний, нещасний», ч. *neboha* «бідолаха», *niebogi* «бідний, нещасний», ч. *nebohú* «тс.», вл. *pjebožatko* «бідолаха», схв. *небог* «убогий; бідний», слн. [peboǵ] «убогий, нещасний», стсл. **небогъ** «бідний, нещасний»; — похідне утворення від кличної форми *небоже* до субстантивованого прикметника *небог* «бідний, нещасний» (пор. стсл. **небоже** «бідолаше», слн. [pebože] «бідолаха», п. *niebože* «тс.»), підтримане формами типу *небо́жа* (с.р.); плс. *nebogъ* «бідний, нещасний» утворене з частки *не* і основи іменника *богъ* «доля, майно, багатство», букв. «який не має частки (при поділі); який не має долі». — Преобр. I 33; ЭСБМ 8, 57—58; Brückner 33; Machek ESJC 393; Sadn.—Aitz. VWb. I 358. — Див. ще **бог**¹, **не**. — Пор. **бага́тий, збі́жжя, убо́гий**.

небіжчик «покійник», [небіжник Пі, *небожник* Пі, *небо́жчик* Г, *небо́щик* О] «тс.», *небіжка* «покійниця», [небо́жка] «тс.»; — р. ст. *небожчикъ* «покійник», бр. *нябо́жчык* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *nieboszczyk*, як і ч. *pebožtík*, ст. *pebožec* «тс.», *nebohú* «померлий, покійний», слс. *pebožtík* «покійник», *nebohú* «померлий, покійний», вл. *pje-*

bohí, нл. *pjabogi* «тс.», утворене від ст. *niebožec* «покійник» (написання *nieboszczyk* хибне), похідного від прикметника *niebogi* «померлий, покійний» (первісно «який уже не має своєї частки на цьому світі») того самого походження, що й укр. [небо́гий] «бідний». — ЭСБМ 8, 58; Brückner 33; Kuraszkiwicz JP 37/2, 119—122; Machek ESJC 393; Schuster-Sewc 1007—1008. — Див. ще **небіж**.

[не́біль] «крупний камінь пісковик»; — похідне утворення від дієслова *біти*, букв. «не битий (камінь)»; щодо *і* замість *и* пор. [чорно́биль] (бот.) замість *чорно́биль*. — Див. ще **бити**¹, **не**.

[небіто́йка] (бот.) «конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L.» Мак; — неясне.

не́бо, [не́ба] «піднебіння; склепіння печі» Л, [небо́вий] «голубий, світло-голубий, кольору неба» МСБГ, *наднебе́сний* Ж, *піднебіння*, [піднебе́ння] «піднебіння», [підні́б'я] «тс.», [підне́бе] «клімат» Ж, *піднебінний*, *підне́бний*, [пони́б'я] «піднебіння», *принебе́сний* Нед; — р. *небо*, бр. *неба*, др. *небо*, п. *niebo*, ч. *pebe*, слс. *pebo*, вл. нл. *pjebjo*, полаб. *pebū*, болг. *небе́, не́бо*, м. *небо, небе*, схв. *не́бо*, слн. *pebó*, стсл. **небо**; — плс. *nebo* (з **pebos*), род. в. *pebese*; — споріднене з дінд. *pábhāḥ* «туман, хмара, повітряний простір, небо», гр. *νέφος* «хмара», дірл. *pet* «небо», кімр. *pef*, хет. *pepiš* «тс.», лит. *debesis* «хмара», лтс. *debesis* «тс.», *debess* «небо» (д з'явилося, очевидно, під впливом іншого слова, пор. лит. *dangūs* «небо»), а також (з розширенням на -l-) з гр. *νεφέλη* «хмара», лат. *nebula* «туман, хмара», двн. *pebul* «туман», нвн. *Nebel* «тс.», дангл. *pifol* «темний», дісл. *pifl* «тьма», п'їл «ніч»; іє. **pebhos* «туман, хмара»; розглядається (Трубачев Сл. язуконн. 1988, 309) як утворення із заперечної частки **pe-* і основи **bhos* «сяючий». — Rudn. II 854; Фасмер III 53; Преобр. I 597—598; ЭСБМ 7, 296;

Machek ESJČ 392; Schuster-Šewc 1007; Младенов 346; Skok II 509; Bezljaj ESSJ II 217; Критенко Вступ 516; Бернштейн Очерк 1974, 147—148; Fraenkel 85; Mühl.—Endz. I 449—450; Trautmann 195; Kluge—Mitzka 505; Walde—Hořm. II 151; Иванов ВСЯ II 18; Frisk II 309—310; Mann 830; Pokopny 315—316.

неборак «бідолаха», *неборака*, [*неборяк* О, *небір* Ж, *небірка* Ж, *неборачійско* Ж, *неборачіще* Ж, *неборейко* Г, О] «тс.»; — р. [*неборак*] «бідолаха», бр. *небарак*, *небарака*, слц. *neborák*, нл. *pjaboŕje*, слн. *pebóge*, *peborè* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *pieboga* «неборак, бідолаха» є фонетично нерегулярним новотвором від *piebože* «тс.» (замість *piebožak*, пор. ч. *pebožák* «тс.»), похідного від *piebogi* «бідний, нещасний»; заміна *ž* на *g* пояснюється словотворчою аналогією до утворень типу *chłorje* «хлоп'я» — *chłorak* «хлопчак», *kurže* «курча» — *kurak* «півник» з помилковим осмисленням звука *ž* в *piebože* як результату перехідного пом'якшення звука *g* перед *e*. — Москаленко УІЛ 18; ЭСБМ 7, 297; Brückner 34; Kuraszkiwicz JP 37/2, 123—124. — Див. ще **небіж**.

небосяг «хмарочос», [*небосяглий*] «який досягає неба» Ж, *небосяжний* «тс.»; — складне слово, утворене від *небо* і *сягати*; напівкалька (на відміну від р. *небоскрѣб*) англ. *skyscraper* «хмарочос, небосяг», утвореного з *sky* «небо» і *scrape* «скребти, шкрябати». — Див. ще **небо**, **сягати**.

-небудь (у словах типу *хто-небудь*, *який-небудь*, *де-небудь*); — р. *-нибудь*, *-нибудь*, [*-небудь*], бр. *-небудзь*; — результат злиття заперечної частки *не* і дієслова *бути* у формі 2 ос. одн. (давніше 3 ос. одн.) наказового способу *-будь* (**bōdi*); пор. *будь-хто*, *будь-що*, *будь-який* тощо. — Фасмер III 71—72; ЭСБМ 7, 298. — Див. ще **бути**¹, **не**.

[невбачай] «випадково, несподівано»; — очевидно, результат контаміна-

ції форм [*небачки*] «несподівано» і [*невзначай*] «тс.» — Див. ще **бачити**, **невзначай**.

[невгаваль] «анітрохи, зовсім» МСБГ (за текстом ілюстрації, значення «хтозна (скільки), безперервно»); — очевидно, пов'язане з виразом *не вгавати* «не переставати». — Див. ще **не**, **угав**.

[невгамонний] «неспокійний, невгамовний, невгомонний; безутішний»; — результат контамінації слів *невгамовний* і *невгомонний* з тим самим значенням. — Див. ще **гамувати**, **угомонити**.

[невелюв] «дитина, яку беруть з дитбудинку на виховання» НЗ УЖДУ 26/2; — запозичення з угорської мови, уг. *pevel* «виховний, виховуючий», *pevelt* «вихований; вихованець» утворені від дієслова *pevel* «виховувати; вирощувати», пов'язаного з *pövel* «збільшувати», *pő* «рости; збільшуватися», етимологічно неясними. — MNTESz II 1015, 1025; Bárczi 215.

[невередь] «небагато, трохи»; — очевидно, пов'язане з [*верета*] «безліч, велика кількість», етимологічно тотожним з *верета* «рядно» (див.).

невже, [*нівже*] «невже» Ж; — р. *неуж*, бр. *няўжэ*; — результат злиття перших двох компонентів питального звороту др. *не уже ли* «невже». — ІУМ Морфологія 476; Мельничук Структ. слов. реч. 69—70; Фасмер III 69; ЭСБМ 8, 74. — Див. ще **не**, **ужé**.

[не-вжлий] «невже» Ж; — р. *неужели*, [*неўжлі*]; бр. [*неўжэж*]; — результат злиття питального виразу др. *не уж(е) ли* «невже» і частки *ж*. — Мельничук Структ. слов. реч. 69—70; Фасмер III 69. — Див. ще **же**¹, **ли**, **невже**.

[невзначай] «несподівано, зненацька» Ж; — р. *невзначай* «ненароком; несподівано», [*неначай*], бр. [*невзначай*] «тс.»; — похідне утворення від *чایти* «сподіватися, чекати» (пор. р. [*начаять(ся)*] «тс.; припускати»); помилковим є виведення (Желтов ФЗ

1876/4, 43) з р. *не в знак* «ненавмисно». — Фасмер III 55; Преобр. I 598, II, вып. посл. 56; Горяев 227. — Див. ще **на¹**, **не, уз**, **ча́яти**.

неві́глас СУМ, Ж, *неві́гластво*; — р. заст. *невѣгласъ*, др. *невѣгласъ*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **невѣгласъ** «неосвічений, неуцький» відповідає укр. [неві́гоголос] «неві́глас»; помилкове виведення (Rudn. II 855) з **не-во-глас*. — Бевзенко Доп. УЖДУ IV 105—106; Львов Лексика ПВЛ 337—338; Етимология 1972, 103—106. — Див. ще **неві́гоголос**.

[неві́гоголос] «неві́глас» Ж, [неві́голо́сий] «безмовний, безсловесний; незнаючий, неосвічений, дикий» Ж; — др. *невѣголосоъ* «неві́глас», стсл. **невѣгласъ** «неосвічений, неуцький»; — псл. **nevęgolsъ* «незнаючий», що складається із заперечної частки *ne* і основ дієслова *vędęti* «знати» та іменника **golsъ* «голос» (букв. «який не знає голосу»); пор. стсл. **вѣгласъ** «знаючий, досвідчений», ч. *vęhlas* «популярність, слава», ст. «принадність, чарівність, краса, мудрість». — Бевзенко Доп. УЖДУ 4, 105—106; Львов Етимология 1972, 103—106; Machek ESJC 681; Holub—Kop. 410—411. — Див. ще **ві́дати**, **го́лос**, **не**.

неві́д, [не́вод] Пі, *неві́дник* «рибалка з неводом», [неводáр Берл, неводя́н Дз, невідні́чий] «тс.», [неводні́чий] «виготовлювач неводів» Ж, [прі́води] «ширша частина невода» Берл; — р. болг. *не́вод*, бр. *не́вад*, др. *неводъ*, *неводь*, п. *piewód*, ч. слц. *pevod*, вл. нл. *pawod*, стсл. **неводъ**, **неводь**; — псл. *pevodъ*, що складається з іменника **vodъ* «неві́д» і остаточно не з'ясованого компонента *ne* «не», доданого, очевидно, з міркувань табу (щоб риба не довідалася про небезпеку); — споріднене з лтс. *vads* «неві́д», лит. *vedęja* «рибальська сітка, розрахована на двох рибалок», двн. *wata* «неві́д», дангл. *wadu*, шв. *vad* «тс.», дісл. *vađog* «ліска у вудки»; у початковому *не-* вбачали також повний ступінь прийменника *ie*.

*п «в» (Младенов 347), іменну основу **nev-*, споріднену з дінд. *pāiv* «корабель, судно», ав. дперс. *pāv-*, гр. *ναῖς*, лат. *pāvis*, ірл. *pau* «тс.» (Погодин Следи 222—224) або з дінд. *pāvātē* «рухається, повертається», гр. *νεύω* «хитаюся», лат. *pūtō*, *-āre* «тс.» (Горяев Доп. II 26); слід відхилити припущення (Грот Фил. раз. II 498; Polák Orbis 13/2, 576) про запозичення з фінської мови (фін. *neuvo(t)* «знаряддя»), оскільки цьому суперечить розбіжність у значенні і велике поширення слова в слов'янських мовах. — Гончаров Мовозн. 1982/3, 60; Фасмер III 55—56; КЭСРЯ 287; ЭСБМ 7, 298—299; Machek ESJC 398; Saur Sborník FFBrU 1976, 35; Beneker IF 10, 166; Mikl. EW 214; Matzenauer LF 11, 186; Mühl.—Endz. IV 430—431; Kluge—Mitzka 842.

неві́дъ «неві́домо, не знати», *неві́ть* СУМ, Ж, [не́вить Ж] «тс.»; — р. [не́ведь] «неві́домо, не знати, неві́сть», др. *невѣдъ*, п. [niewiedź] «тс.»; — очевидно, псл. **ne vędę* «не знати, неві́сть», що складається із заперечної частки *ne* і I ос. одн. перфекта *vędę* від дієслова *vędęti* «знати» (значення «я знаю» розвинулося з «я бачив»). — Фасмер I 284—285. — Див. ще **ві́дати**, **не**. — Пор. **неві́сть**.

неві́жа, *неві́жий* — див. **ві́дати**.

[неві́йка] (бот.) «трясучка середня, *Briza media* L.» Мак, [невейка] «тс.» Мак; — р. [невейка] «тс.»; — похідне утворення від *ві́яти* (пор. р. *невейка* «невіянка, невіяне зерно», п. [niewiejka] «тс.»); назва, можливо, зумовлена тим, що в голодні роки цю рослину (з родини злаків) підмішували до зерна. — Див. ще **ві́яти**, **не**.

[неві́рка] «білка» Кур; — нл. *pe-wjerica* «тс.»; — результат видозміни деетимологізованого [веві́рка] «тс.», можливо, зумовленої впливом слова *неві́рний*. — Rudn. II 855. — Див. ще **веві́рка**.

неві́ста «дівчина або жінка, яка одружується, наречена; [жінка; дружина Ж; невістка ВеЛ]», [неві́ститель-дру-

житель] «той, що робить дружиною» Ж, [невісник] «шурин, брат дружини» Ж, [невісниця] «невістка» О, невістка, [невістиця] «невістка», [невістюк] «бабій; жіночний чоловік, баба», [невістюх] «жіночний чоловік, баба» Ж, [невістя] (с. р.) «дружина» О, [невістчаний] «який належить невістці чи невісткам», [невістити] «зробити дружиною» Нед; — р. *невѣста* «наречена; молода; заручена; відданиця», бр. *нявѣста* «наречена, [нестара жінка]», др. *невѣста* «наречена; невістка», п. *niewiasta* «жінка», ч. *nevěsta* «наречена; невістка», слц. *nevěsta* «тс.», вл. *пjewjesta* «наречена», болг. *невѣста* (*невѣста*) «наречена; молодиця; невістка», м. *невѣста* «тс.», схв. *невѣста* «молодиця; невістка», слн. *nevěsta* «наречена», стсл. *невѣста* «наречена; невістка»; — псл. *nevěsta*, етимологічно не зовсім ясне; на думку більшості дослідників, утворене з частки *не* «не» і прикметника жін. р. *věsta* «знайома, відома», пов'язаного з дієсловом *věděti* «знати» (пор. вл. *wěsty* «відомий, визначений, певний», *pjewěsty* «невідомий», стсл. *вѣсть* «відомий»); назва може трактуватися як прояв мовного табу (намагання угаїти від злих духів перехід дівчини в іншу сім'ю); інші дослідники реконструюють **пецоцедта*, утворене з коренів іє. **пец-* «новий» і **цед(h)-* «вести; брати заміж» (букв. «новоприведена»), пор. лит. *vėsti* «одружуватися», *paudevā* «молода», др. *водити жену* «одружуватися», *водимая* «дружина» (Откупщиков ЭИРЯ IV 96—103; Machek ESJČ 398; Prusík KZ 33, 160—161; Mikl. EW 214); при цьому залишається загадковим корене́ве *ѣ* замість очікуваного *е*; виводиться також з **пецоіс-та* < **пе-цоік-та* (іє. **цоік-* «рід»), букв. «нерідна» (Мартынов ВЯ 1960/5, 143), або з **пе-цѣд-тā*, букв. «ще не викрадена» (Bezlaĵ ESSJ II 221—222); недостатньо обґрунтовані спроби виведення з **пewě-*, форми місц. в. від **пецос* «новий», і **sthā-* (пор. *стáроста*), букв.

«яка перебуває в новому становищі» (Ijinskij AfSIPh 24, 227—228; 28, 456); з **пециста*, найвишого ступеня порівняння від **пецос* «новий, молодий» (букв. «наймолодша», пор. дінд. *náviš-ŧhaġ* «наймолодший» — Трубецкой Slavia I 12—13); з **пеу-* «ново-» і **ēdta*, пасивного дієприкметника мин. ч. ж. р. від **ēdō-* «приймати, брати собі» (букв. «новоприйнята», пор. дінд. *ādaġ* «який приймає», *āt-taġ* «прийнятий» — Kořínek LF 57, 8—15); від *не* «не» і **vēdno* «віно», букв. «не продана» (Wiedemann BB 26, 216—217), а також зіставлення з лит. *vaisà* «плодючість», *pavaĩsti* «зачати», букв. «не запліднена, яка не зачала» (Berneker IF 10, 166), з лат. *po-verca* «мачуха», букв. «нова жінка в сім'ї» (Otrębski PF 11, 284—289). — Фасмер III 54—55; Преобр. I 598—599; ЭСБМ 8, 59—60; Brückner 362; Holub—Kop. 244; Schuster-Sewc 1015—1016; Младенов 347; Skok II 515; Трубачев Терм. родства 90—94; Критенко Вступ 527, 540; Mikl. EW 214; Брандт РФВ 29, 90; Zubatý AfSIPh 16, 404 і далі; Jagić AfSIPh 24, 229; Stieber ZfSIPh 9, 382; Berneker AfSIPh 38, 269; Schrader Reallexikon II 374—375; Pokorny 1116. — Див. ще **відати, не.**

невістки (бот.) «хризантема лучна, *Chrysanthemum leucanthemum* L.; [айстра китайська, *Aster chinensis* L. Ж]», *невістюлькі* «тс.» СУМ, Ж, [невістулка] «хризантема лучна» Мак; — результат перенесення і видозміни назви [невіста] «наречена»; перенесення зумовлене білим кольором квіток цих рослин, що асоціюється з образом нареченої; пор. р. [невѣстка] «кімнатна рослина з білими або блідо-голубими квітками». — Див. ще **невіста.**

невість «невідомо, не знати» СУМ, Ж, [не вис] «тс.» Ж, [знѣвѣсти] «несподівано» О; — р. *невѣсть* «невідомо, не знати, невість», [невѣсть, невѣсь], бр. [невѣсь] «тс.»; — результат злиття др. *не вѣсть* «не знати», що складається з заперечної частки *не* і форми 3 ос.

одн. *вѣсть* від дієслова *вѣдѣти* «знати»; пор. др. *богъ вѣсть* «Бог його знає». — ЭСБМ 7, 299. — Див. ще **відати, не**. — Пор. **невідь**.

[**неві́хна**] «невістка», [*неві́хна Л, леві́хна*] «тс.»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. [*нявѣхна*] є результатом видозміни форми *нявѣстка* «тс.» під впливом численних зменшувальних форм назв спорідненості та своєречності з суфіксом *-ухн-а, -юхн-а* ([*ба́бухна*] «баба», [*ма́тухна*] «мати», [*це́тухна*] «тітка» тощо), пор. також [*невѣстухна*] «невістка». — ЭСБМ 8, 60. — Див. ще **невіста**.

[**неві́ч**] (у виразі [*у неві́ч*] «нанівець»); — очевидно, давніше **нево́ч* як результат злиття заперечної частки *не*, прийменника *въ* і питального та неозначеного займенника *чь* «що», спорідненого з дінд. *сід* (частка), ав. *сїт* «що», гр. *ті*, лат. *quid* «тс.»; **нево́ч* (< *не въ чь*) змінилося у [*неві́ч*], очевидно, під впливом слів типу *наві́ч, уві́ч* тощо. — Див. ще **не, що, у¹**. — Пор. **зач, нач, нич, нівѣчити, нанівець**.

[**невмі́вки**] «немов?» Ж; — очевидно, похідне утворення від *мо́вити*, паралельне до *немо́в*. — Див. ще **мо́ва, не**.

[**невмо́сний**] «неслухняний, невгамовний» Ж; — похідне утворення від *мо́стити(ся)*, букв. «який ніяк не може вмотитися (і сидіти на одному місці)». — Див. ще **міст, не, у²**.

[**нево́ра**] «вівця (нестрижена) Г; півторарічна вівця Ж», [*ниво́ра*] «вівця, яка народилася в минулому році й презимувала вже зиму», [*ніво́р*] «некастрований молодий баран» Гриц, [*ніо́р, ніво́раш, ніво́рчюк*] «тс.», [*ніво́ри*] «вівці», [*ніо́ри*] «тс.», [*ніво́ра*] «однорічна або дворічна вівця», [*ніо́ра, ніво́рка, ніо́рка, нейо́рка*] «тс.» тж, [*ні́рка*] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, [*но́ре́ц*] (назва барана) тж; — запозичення з молдавської мови; молд. *мио́р* ([*нио́р*]) «однорічний баран», *мио́рэ* ([*нио́рэ*]) «однорічна вівця», як і рум. *тіо́г, тіо́га́* «тс.», виводяться від нар.-лат. **ag-*

nelliolus «баранчик», лат. *agnelliola* «ягничка», зменш. від *agnellus* «ягнятко», *agnus* «ягня», спорідненого з псл. *agne* «ягня», укр. *ягня́*. — СДЕЛМ 260; DLRM 503. — Див. ще **ягня́**.

[**нево́ртний**] «неповоротний» Ж; — пов'язане з *верта́ти(ся), верті́ти*; характер фонетичної форми кореня неясний.

невралгі́я, невралгі́чний; — р. *невралгі́я*, бр. *нейра́лгі́я*, п. *neuralgia*, *neuralgia*, ч. *neuralgie*, слц. *neuralgia*, болг. *невра́лгі́я*, м. *невралгі́ја*, схв. *неура́лгі́ја*, слн. *neuralgija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neuralgia* складається з основ слів гр. *νεῦρον* «жила, нерв», спорідненого з лат. *pervus* «тс.» (звідки укр. *нерв*), і *ἄλγος* «біль», пов'язаного, очевидно, з *ἀλέω* «турбуватися, піклуватися; бути стурбованим», походження якого неясне. — СІС² 572; Преобр. I 600; Sl. wug. obcuch 510; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 410; Вуяклија 616; Frisk I 65, 66—67, II 308; Klein 48, 1042, 1043. — Див. ще **нерв**. — Пор. **неврастенія, невр́оз, невроло́гія, невропатоло́гія, ностальгі́я**.

неврастенія, неврасте́нік, неврастені́чний; — р. *неврастенія*, бр. *нейрасте́нія*, п. *neurastenie*, ч. *neurastenie*, слц. *neurasténia*, болг. *неврасте́ния*, м. *неврастени́ја*, схв. *неурасте́нија*, слн. *nevrastenija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neurasthenia* складається з основ слів гр. *νεῦρον* «жила, нерв» і *ἀσθένεια* «безсилля, слабість». — СІС² 572; Kopaliński 666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 410; Вуяклија 616; Klein 118, 1042, 1043, 1513. — Див. ще **невралгі́я, астенія**. — Пор. **невр́оз, невроло́гія**.

невр́оз; — р. *невр́оз*, бр. *нейр́оз*, п. *neuroza*, ч. *neuroza*, слц. *neuróza*, болг. *невр́оза*, схв. *неуро́за*, слн. *nevróza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Neurose*, англ. *neurosis* походять від нлат. *neurosis*, утвореного шотланд-

ським лікарем В. Каленом (W. Cullen) за допомогою суфікса -osis від гр. νεῦρον «жила, нерв». — СІС² 572; Коралиński 666; РЧДБЕ 411; Вуяклија 616; Klein 1043. — Див. ще **невралгія, нерв**. — Пор. **неврастенія, неврологія**.

неврологія, невролог, неврологічний; — р. болг. *невролѳгѳя*, бр. *нейралѳгія*, п. *neurologia*, ч. *neurologie*, слц. *neurología*, м. *неврологија*, схв. *неуролѳгија*, слн. *nevrologija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neurologia* складається з основи гр. νεῦρον «жила, нерв» і характерного для назв наук компонента гр. -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — СІС² 572; Коралиński 666; РЧДБЕ 411; Вуяклија 616; Klein 903, 1043. — Див. ще **логіка, невралгія, нерв**. — Пор. **неврастенія, невроз**.

невропатологія, невропатѳлог, невропатологічний; — р. болг. *невропатѳлѳгѳя*, бр. *нейропатѳлія*, п. *neuropathologia*, ч. *neuropathologie*, слц. *neuropatología*, схв. *неуропатѳлија*, слн. *névropatologija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neuropathologia* складається з основ гр. νεῦρον «жила, нерв», πάθος «страждання» і характерного для назв наук компонента -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — СІС² 572, 632; РЧДБЕ 411; Вуяклија 617; Klein 1043, 1139. — Див. ще **невралгія, нерв, патологія**. — Пор. **неврастенія, невроз, неврологія**.

[невста́ха] (бот.) «рутвиця мала, Thalictum minus L.; рутвиця орликолиста, Thalictum aquilegifolium L. Мак»; — очевидно, похідне утворення від *уста́ти*; мотивація назви неясна, можливо, така ж, як у р. **[невстані́ха]** (бот.) «зозулинець плямистий, Orychis maculata L.» від **[невстані́ха]** «імпотенція» (рослину використовують при статевому безсиллі — Носаль 84). — Див. ще **не, ста́ти**.

[невстрі́йливий] «неспокійний, пу-стотливий», **[невстрі́йливий]** «тс.», **[нивстрі́йний]** «необережний» Корз; — р. **[невстрі́йний]** «неспокійний», бр. **[ня́стрі́йны]** «тс.», **[ня́стрі́й]** «не-посида»; — похідне утворення від **[устро́бити]** «привести до порядку, організувати» (букв. «не приведений до порядку, неорганізований»). — Див. ще **стрі́й**.

[неву́дничок] «рибалка» Ж; — результат видозміни форми **[неві́дничок]** «тс.» Ж, зменш. від *неві́дник* «рибалка, який ловить рибу неводом», очевидно, зближеної з *вудка*. — Див. ще **неві́д**.

[невча́се] «нещастя; невдача» Бі; — п. заст. *niewczas* «незручності; важка праця, перевтома, виснаження»; — похідне утворення від виразу *не в час* у значенні «не в добрий час»; як семантичну паралель пор. р. *безвре́меньє* «лихо, нещастя». — Див. ще **не, у́, час**.

[не́га] «пестун, пестуха; мазун, мазуха; нероба» Ж; — результат видозміни форми **[не́ха]** «нероба», очевидно, зближеної з **[ні́га]** «пестоці». — Див. ще **неха́ти**.

[нега́мурно] «нечепурно, погано, некрасиво» Ва, Си, **[неджа́мурно]** «тс.» Си; — пов'язане з **[джа́мурний]** «красивий» (див.).

негатив, негативний; — р. болг. м. *негатив*, бр. *негатив*, п. *negatyw*, ч. *negativ*, слц. *negativ*, схв. *не́гатив*, слн. *negativ*; — запозичення з французької мови; фр. *négatif* (жін. р. *négative*) «заперечний, негативний; негатив» походить як запозичення від лат. *negātivus* «заперечний, негативний», пов'язаного з *negō*, -āre «давати негативну відповідь, заперечувати; відмовляти», що зводиться до **neg(i)* «не, ні» (підсиленої форми частки *ne* «не»), спорідненого з лит. *negi* «також не, все ж не, адже не», *negi* «тс.», днн. *nes* «і не», *stsl. ниже* «тс.». — СІС² 572; Черных I 565; Коралиński 660—661; Holub—Lyer 332; РЧДБЕ 411; Dauzat 497—498; Walde—Hofm. II 157. — Пор. **не́гли**.

[не́гін] (бот.) «кукіль звичайний, *Agrostemma githago* L.» Ж, П; — запозичення з молдавської мови; молд. *негінэ* (рум. *neghîna*) «тс.» виникло, очевидно, з лат. **nig(e)llina*, похідного від *nigella* «чорненька; (бот.) чорнушка» (чол. р. *nigellus* «чорненький»), зменш. від *niger* «чорний»; назва зумовлена чорним кольором насіння; пор. *чорнішка посівна* «*Nigella sativa* L.» (також має чорного кольору насіння). — *Vrabie Romanoslavica* 14, 164; СДЕЛМ 277; *Puşcariu* 100; *Dauzat* 500. — Див. ще **негр**.

[не́гінний] «недозволений, заборонений» Ж; — результат видозміни форми *негідний* з уподібненням до наступного **н**; пор. [гінний] «гідний» Ж. — Див. ще **год, не**.

[не́гли] (ст.) «ледве» Ж; — р. [не́гли] «невже; можливо, певно, др. *негъли* «ніж; щоб; хай; можливо, усе ж», *негли* «тс.», *негъ* «ніж», болг. *негли* «ніж; можливо, певно», м. *негали* «не говорячи вже», схв. *неголи* «але; ніж», *негли*, *него*, *нег*, слн. *négo*, стсл. *негъли*, *негли* «тс.»; — псл. **pego li*, що складається із заперечної частки *pe*, підсилювальної *go*, спорідненої з *že*, укр. *же*, і питальної *li*; пор. лит. *pėgì* «хіба, невже», *pėgù* «ніж». — *Фасмер* II 39, III 59; *Skok* II 508; *Bezlej ESSJ* II 218. — Див. ще **же¹, ли, не**.

неглуп, [не́голоп] — див. **глу́пий**.

[него́ль] (орн.) «великий веретенник, *Limosina limosa* L.» Шарл; — неясне.

[не́гора (кому щось робити)] «незручно, недоречно» Ж; — неясне; можливо, результат усичення кінцевих приголосних у [**негоразд*] «негаразд, недобре» (пор. [гаразд] «гаразд, добре» Ж).

[него́ре] «байдуже» Ж, [не́гаре] «тс.» Ж; — очевидно, результат злиття частки *не* з іменником *го́ре* (див.).

негоці́ант «купець, що торгує оптом», *негоція*; — р. болг. *негоціант*, бр. *негацянянт*, п. *negociant*, ч. *negoci-*

ant «торговий агент», схв. *негоцијант*, слн. *negociánt*; — запозичення з німецької або французької мови; фр. *négociant* «купець, негоціант», н. *Negotiánt* «тс.» походять від лат. *negōtiāns* (род. в. *negōtiantis*) «оптовий торговець, купець», пов'язаного з *negōtium* «заняття, діло», що є результатом злиття перших двох компонентів виразу *negōtium est* «це не є дозвіллям»; *negō* (<**negi*) «не» споріднене з лит. *pėgì* «також не, все ж не, адже не», *pėgu* «тс.», днн. *пес* «і не», стсл. **ниже** «тс.», а *ōtium* «вільний час, дозвілля» етимологічно неясне. — *СІС²* 573; *Фасмер* III 57; *Горяев* 227; *Kopaliński* 661; *РЧДБЕ* 411; *Вујаклија* 611; *Dauzat* 498; *Klein* 1036, 1102; *Walde—Hofm.* II 157—158, 228. — Див. ще **негли**.

негр, [не́гер] Ж, *негрєня*, *негрятянка*, [негрєтянка] Ж, *негрятянский*, *негрський*; — р. бр. *негр*, п. ч. *negr*, слц. *peger*, болг. *негър*, м. *негар*, схв. *негер*, *негрїт*, слн. *néger*; — запозичення з французької мови (форма [не́гер], очевидно, з нім. *Néger*); фр. *pègre* «негр» походить від ісп. (або порт.) *pegro* «чорний», що виникло з лат. *pigrum*, зн. в. від *niger* «чорний», походження якого неясне. — *СІС²* 573; *Акуленко* 141; *Фасмер* III 57; *Черных* I 566; *Преобр.* I 599; *ЭСБМ* 7, 302; *Kopaliński* 661; *Machec ESSJ* 394; *Holub—Kop.* 242; *Holub—Lyer* 332; *РЧДБЕ* 412; *Dauzat* 498; *Kluge—Mitzka* 506; *Klein* 1037; *Walde—Hofm.* II 168.

[не́гльс] «чудовисько; нікчема» Ж; — неясне; можливо, виникло з *невіглас*.

[не́гура] «густий туман в горах» Г, Шух; — запозичення з молдавської мови; молд. *негурэ* «туман, темрява», рум. *négura* «тс.» походить, очевидно, від лат. **negula*, що виникло внаслідок контамінації слів *nebula* «туман», спорідненого з укр. *не́бо*, і *niger* «чорний»; не виключена можливість походження безпосередньо з лат. *nebula*. — *Schedulko* 139; *Vrabie Romanoslavica* 14,

164; Vincenz 5; СДЕЛМ 277; Puşcariu 101; DLRM 536. — Див. ще **небо**.

недзька — див. **ніцка**.

[**недійдалий**] «нерозвинений, незручний; негідний» О, [**недідавий**] «нікчемний; дрантивий; поганий» О; — похідне утворення від [**дійдалий**] «відповідний; здібний; сміливий; відважний» О, пов'язаного з дієсловом *дійті* (*дійду*) у значенні «досягти якогось рівня, якоїсь межі; дозріти»; щодо семантики пор. *дійшлий* «дозрілий; доповіднений», *недійшлий* «який не досяг свого повного розвитку, зрілого віку; незрілий», [*недішлий*] «слабий, хворобливий». — Див. ще **іті**, **не**.

недійшлий «який не досяг свого повного розвитку, зрілого віку; незрілий», [*недішлий*] «слабий, слабovitий, хворобливий», [*недішли*] «слабий, слабосильний» ЛЖит; — р. [*недішлий*] «який не дійшов чогось, не досяг чогось; незрілий, неготовий, незмужнілий», бр. *нядішли* «кволий», п. *nieDOSZty* «який не дійшов; який мав відбутися і не відбувся; незрілий, недостиглий», вл. *nieDOSZty* «який не дійшов»; — результат злиття частки *не* і дієприкметника *дійшлий* «дозрілий», пов'язаного з *ішов*. — ЭСБМ 8, 64. — Див. ще **ішов**, **не**.

неділя «сьомий день тижня; тиждень», *неділеньник*, *неділеньний*, [*неділеньний*] «неділеньний», [*неділювати*] «святкувати неділю, бездіяльно сидіти» Ж, *понеділок* «перший день тижня», [*понедільно*] «щотижня» Ж; — р. *неділя* «тиждень», бр. *нядізеля* «неділя; тиждень», др. *неділя*, п. *nieDziela*, ч. *neDěle* «тс.», слц. *pedel'a* «неділя», вл. *nieDzela*, нл. *nieZela* «тс.», полаб. *nieDěl'a* «неділя; тиждень», болг. *неділя*, м. *недела*, схв. *неділя*, слн. *неділя*, стсл. *неділя* «тс.»; — псл. *неділя*, утворене на ґрунті виразу *не ділати* «не робити» в час першого запровадження у слов'ян християнства (VIII—IX ст.), яке забороняло працювати на сьомий день; первісне значення — «неробочий день, день відпочинку»; можливо, виникло

під впливом лат. *diēs fēriāta* «неробочий день, святковий день», *fēriā* «тс.». — Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—31; Німчук 58; Булаховський Нариси 54; Фасмер III 57; Черных I 566; КЭСРЯ 288; ЭСБМ 8, 63—64; Machek ESJC 393; Bezlaĵ ESSJ II 218; Ивашина Весник БДУ 1976/1, 55—56. — Див. ще **діло**, **не**.

[**недобінець**] (про карабін) Ж; — неясне.

[**недовара**] «помилки, недоліки» Ж, [*недоварець*] «молокосос; щось недороблене, незріле» Ж, [*недоварок*] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *nieDowarek* «недоумок», *nieDowarzony* «недоварений; незрілий, зелений; недоумкуватий», як і ч. *nieDovareny* «недоварений; недосконалий», пов'язані з *varuz* «варити» (ч. *vařit* «тс.»). — Див. ще **варіти**.

недовісок — див. **вішати**.

недоїмка, [*недоїмка*] Ж, *недоїмник*; — бр. *нядоїмка*, п. [*nieDoinka*], болг. *недоїмък*; — запозичення з російської мови; р. *недоїмка*, ст. *недоимка* «недоїмка, недобір податку» (1589), пов'язане з р. ст. *имать* «брати», др. *имати* «тс.». — Див. ще **до¹**, **імати**, **не**.

[**недокиптитися**] «недопитатися» Ж; — пов'язане з [*докиптіти*] «дослідити» (див.).

[**недолімок**] «чекан (ручна зброя); маленька сокира Ж»; — неясне; можливо, результат видозміни [*недоливок*] «недолите до повної міри».

недолугий «безсильний, слабкий, кволий; [неповороткий, невміючий Дз]», *недолужний*, [*недолєнга*] «бездарна людина» Ба, [*недолуг*] «нероба» ВеУг, [*недолуга*] «слабосила, квола людина; нероба ВеУг; дряхлість, слабкість, недостатність Ж»; — р. [*недолугий*, *недолужный*] «слабосильний, кволий, млявий, хворий; невірний», бр. [*недалугі*, *недалужны*] «слабосильний, кволий»; — запозичення з польської мови; п. *nieDolęga* «німецька, млява людина; недотепа, розтелепа, нездара; каліка; імпотент» не зовсім ясного походжен-

ня; пов'язується (Sławski I 155; Преобр. I 640) з *doła* «доля»; виділяються (Machek ESJC 293—294) морфемі псл. *pe*, *do* і кореневе *log-*, яке зіставляється з нвн. *langen* «вистачати»; виводиться також (Brückner 360) з п. ст. *pieđotęka* «німецька людина», *doęka* «сила, насильство; достаток, запас; досвід; сильна людина», зіставляваних з *řazcuć* «з'єднувати», укр. *лучити*. — Фасмер III 58; ЕСБМ 7, 303—304.

[недоме́ка] «роззява, зівака; лінива, млява і неуважна людина» Куз; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. **[недомёка]** «нетямучість; нетямуща людина» пов'язане з **[мека́ть]** «думати, міркувати». — Див. ще **до¹**, **куме́кати**, **не**.

[недопі́рок] «кажан» ВеНЗн, ВеБ, **[недо́хпiр]** «тс.» Німчук; — п. **[pjedoperg]**, нл. **[pjedoruř]**, **[pjedoreř]** «тс.»; — результат видозміни **нетопiр(ок)** «тс.», викликаній осмисленням перших двох складів як префікса *недо-*. — Див. ще **нетопiр**.

недоти́ка — див. **не́тик**.

[недо́тички] «торочки (що пришиваються до весільних рушників)» Ж; — похідне утворення від **[дотика́ти]** «закінчувати тканиня»; первісне значення — «бахрома, утворена з ниток основи при недотиканні»; пізніше «бахрома будь-якого походження». — Див. ще **до¹**, **не**, **ткати**.

[недо́чепа] «недотепа» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми *недоте́па*, зближеної з основою *-чепити* (пор. *приче́па* та ін.). — Див. ще **до́теп**.

неду́га, **неду́гувати**, **неду́жати**, **неду́жий**, **неду́жний**, **неду́жник** — див. **ду́жий**.

не́жер «торішня трава, що залишилася на пні; неїстівна трава», **[не́жар**, **не́жир]** «тс.»; — р. **[не́жарь]** «частина степу, не скошена, не з'їдена худобою і не випалена; торішня трава на пні»; — результат видозміни форми **[не́жар]**, пов'язаної з *жар*, *горіти* (первісно «не випалена трава»), зближеної з основою

дієслова *же́рти*; пор. р. **[не́гарь]** «торішня, висохла на пні, не випалена трава». — Див. ще **жар**.

[не́жид] «ненажерливість, ненаситність» Ж, **[не́жидь]** «забаганка; лінощі» Пі, **[не́жидь]** «жадоба, хтивість» Ж; — р. **[не́житьь]** «примхлива, розбещена людина»; — очевидно, з др. **нежидь* < псл. **[nežidь]** «нетерплячка, нездатність чекати», похідного від *židati* (**židati*), *žьdati* (**žьdati*) «чекати». — Див. ще **ждати**, **не**.

не́жить, **[не́жит]** «нежить», **[не́жат** Ж, **не́жати** (Ме), **не́жет** Ж, **не́жид**, **не́жидь]** «тс.»; — р. **[не́жид]** «поганий гній від рани або виразки, сукровиця; нежить», бр. **[не́жыт]** «нежить; висип на тілі у дитини», др. *нежидь* «чиряк, сукровиця», *неждь* «сукровиця», п. *piežyt* «біль; виразка; катар», ст. *piežucь* «тс.», ч. *pežit* «чиряк», болг. **[не́жит]** «хвороба ясен і зубів», стсл. **нежитъ** (вид хвороби); — похідне утворення від *жіти*, власне «те, що не гоїться, не лікується»; пор. *зайіти* «загоїтися»; зіставляється також (ЕСБМ 7, 308—309) з лит. *piežas* «сверблячка». — Brückner 343; Machek ESJC 398; Holub—Kop. 245. — Див. ще **жіти**, **не**.

не́за — див. **не́ндза**.

незабу́дка (бот.) «*Myosotis L.*», **[не́забудь**, **незабу́дка** Куз, Мак] «тс.»; — р. бр. *незабу́дка*, п. *niezabudka*, ч. *pezabudka*, слц. *pezabúdka*, нл. *pjezabudki*; — утворене на ґрунті виразу *не забу́дь*; назва рослини зумовлена тим, що її квіти довго не в'януть, у зв'язку з чим їх звичайно дарують на пам'ять (*на не́забудь*); пор. назви цієї рослини в інших мовах: п. *piezarominajka*, ч. *rompěnka*, болг. *незабра́вка*, схв. *споме́нак*, *незабора́вак*, слн. *spomínčica*, нім. *Vergißmeinnicht* (букв. «не забудь мене»), фр. *pe-m'oubliez-pas*, англ. *forget-me-not* «тс.». — Черных I 567; Фасмер III 59; Горяев 227; ЕСБМ 7, 309; Machek ESJC 398; Jm. *rosl.* 188. — Див. ще **забу́ти(ся)**, **не**.

[незамáйник] (бот.) «повій звичайний, *Lycium barbarum L.*» Ж, **[незай-**

маник] «тс.» Мак; — р. [*незамáйник* ?] «трава, якою харчуються шамани, йдучи в ліси; повій звичайний»; — похідне утворення від [*не замáй*] «не займай, не чіпай» (пор. р. [*не замáй*] «тс.»); назва зумовлена тим, що кущі повою дуже колючі. — Див. ще **імáти, не**.

[незапорóшени(й)] «нічим не заплямований» (про людину) ЛПол; — результат видозміни форми [*незапорóчени(й)*] «тс.», зближеної з основою слів *пóрох, порошíти*. — Див. ще **за¹, не, порóк**.

не-з-болóга — див. **блáго**.

[незбудниця] (бот.) «галінсога дрібноцвіта, *Galinsoga parviflora* Cav.» Мак; — похідне утворення від *збути* (*збúду*); назва зумовлена тим, що ця рослина є дуже злісним бур'яном, якого важко збутися; пор. [*непозбúдний*] «невідчужуваний» Ж. — Див. ще **бу-ти¹, з², не**.

[незграма́тíчний] «незграбний, некрасивий; неохайний; нерозумний, некмітливий» МСБГ; — очевидно, результат контамінації слів [*ниграмоти́шний*] «невдалий» і [*незгра́бний*] «незграбний». — Див. ще **згра́бний, ниграмоти́шний**.

[незgréда] «неохайний, неохайна; недоумкувата людина» ЛексПол, [*незgréдни(й)*] «нестатурний, нестрункий; недоумкуватий; неохайний» тж, [*gréдни(й)*] «ставний, стрункий» тж; — результат видозміни форм [*незgréба, незgréбний*]; форма [*gréдний*] виникла шляхом зворотного словотвору з [*незgréдний*]. — Див. ще **зgréбний**.

[нездóбний] «поганий, лихий; підступний» Ж; — слц. [*nezdoba*] «безчинство», вл. *njezdobny* «несправедливий»; — очевидно, псл. *nezdobьpъ* «неподобний, невідповідний», пов'язане з *doba* «щось стосовне, властиве». — Див. ще **добá, з³, не**.

нездúжати, нездúжжя, нездужáлий — див. **дúжий**.

[незнаток] (бот., у сполуці [*незнаток польовий*] «приворотень польовий, *Alchimilla arvensis* Scop., або *миршав-*

ниця польова, *Arhanes arvensis* L.») Мак; — очевидно, утворення на ґрунті виразу *не знáти що* «казна-що» (пор. назву *миршавиця*, а також наукову назву *Arhanes*, гр. ἀφανής «непомітний»); пояснюється також (Machek *Jm. gostl.* 109) як назва лікарського засобу, що не дає змоги розпізнати втрату дівочтва. — Див. ще **знáти, не**.

[незниво́щíмий] «незруйновний» Ж; — похідне утворення від незасвідченого **нивощити* (<*ні во що*) «псувати, руйнувати, знищувати», паралельного до *ни́вечити* «тс.». — Див. ще **з¹, не, ни́вечити**.

не́ї, не́ю — див. **ним**.

ней — див. **най¹**.

нейло́н (штучне волокно), *найло́н*; — р. *нейло́н, найло́н*, бр. *нейло́н*, п. ч. слц. вл. *пулоп*, болг. *найло́н*, м. *најлон*, схв. *најло́н, најлон*, слн. *пајлоп, пулоп*; — запозичення з англійської мови; англ. *nylon* утворено на основі назви (vi)nyle «вініл», оскільки вініл є головним компонентом штучного волокна; тлумачиться також (Holub—Lueg 338) як аббревіатура з початкових назв міст New York «Нью-Йорк» і London «Лондон». — Коваль 138; КЭСРЯ 288; ЭСБМ 7, 310; Ст. *wyg. obcych* 518.

неймину́й — див. **минáти**.

нейтрáльний, нейтрáл, нейтрáліза́ція, нейтрáлітét, нейтрáлізува́ти; — р. *нейтрáльний*, бр. *нейтрáль-ны*, п. вл. *neutralny*, ч. *neutrálni*, слц. *neutrálny*, нл. *newtralny*, болг. м. *неутра́лен*, схв. *неутра́лан*, слн. *nevtrálep*; — запозичення з німецької або французької мови; н. фр. *neutral* «нейтральний» походить від слат. *neutrālis* «не належний ні до тієї, ні до іншої партії», пов'язаного з лат. *neuter* «жоден з двох, ні той ні інший», що утворилося із заперечної частки *pē*, спорідненої з псл. *pe*, укр. *не*, і займенника *uter* «котрийсь із двох, хтось із двох», спорідненого з дінд. *katarāh*, ав. *katāra* «тс.», лит. *katrās* «котрий (з двох)», псл. *kotъ*, укр. *котрий*. — СІС² 575; Черных I 567; Фасмер III 59; Kopaliński

666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 489; Kluge—Mitzka 509—510; Walde—Hofm. II 166; Klein 1043, 1740. — Див. ще **котрий, не**. — Пор. **нейтрон**.

нейтрон «нестабільна електрично нейтральна елементарна частинка, що разом із протоном входить до складу атомного ядра»; — р. бр. *нейтрон*, п. ч. вл. *neutron*, слц. *neutrón*, болг. м. *неутрон*, схв. *нейтрон*, слн. *neutrón*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Neutron*, фр. англ. *neutron* утворені від лат. *neuter* «жоден з двох, ні той ні інший» за аналогією до *електрон* (*electron*). — СІС² 575; Kopaliński 666; Klein 1044. — Див. ще **нейтральний**.

неквар, неквара — див. **лєквар**.

[неке] «невже, хіба»; — неясне.

[некінений] «неторканий, незайманий» Ж; — похідне утворення від **кинути* «торкнути»; пор. *[кині]* «торкни» Ж, *[докинутися]* «доторкнутися» Ж; — етимологічне відношення цих форм до *кидати* «метати» неясне.

[некільки] «трохи» Ж; — р. *[неколіко]* «тс.», *нескільки* «декілька», бр. *некалькі* «декілька; трохи», др. *нѣколько* «декілька», *нѣколико*, ч. *několik* «тс.», болг. *няколко* «трохи», м. *неколку*, схв. *неколико*, слн. *nekóliko* «тс.», стсл. *нѣколико* «декілька»; — утворене за аналогією до слів типу *[неколи]* «іноді, зрідка» від *кільки* «скільки»; *не-* замість очікуваного *ні-* (<*нѣ*>) з'явилося як результат відштовхування від *ні* «ані». — Див. ще **кілька², не, неколи, ні³**.

[неклан] (казковий епітет дикого кабана: *кабан-неклан*); — зводиться до незасвідченого **іклан*, похідного від *ікло* (Грінч. II 549); може бути пов'язане також з *[неклáдений]* «некастрований».

[неклєба] «нетямуща людина; профан», *[ниглємба]* «телепень, бельбас, дурень» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *негьоб* (як і рум. *peghiób*) «тс.» етимологічно неясне; припускається зв'язок із стсл. **негьваль**

(**негьваль**) «негучкий». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 277.

[неклєйда] «бовдур, телепень» Ж, *[неклєйдоватий]* «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *[niekluda]* «дурень, розтелепа» пов'язане з *[kludzić]* «прибирати, доводити до ладу», з яким зіставляється й укр. *[неклүжий]* «незграбний».

[неклєйка] (орн.) «лелека» Ж, *[неклїйка]* «тс.» Шарл; — очевидно, результат видозміни назви [**леклек*] «тс.» (пор. р. *[леклєк]* «біла чапля; лелека»), запозиченої з турецької мови (тур. *lég'lek', läiläk* «лелека»). — Див. ще **лелєка**.

[неклемєзний] «нездібний, некрасивий, поганий» Ва; — неясне; можливо, пов'язане з *[клемезити]* «склеювати».

[неклен] (бот.) «клен татарський, Acer tataricum L.; клен польовий, Acer campestre L.», *[неклень]* «клен татарський» Мак; — р. *неклен* «тс.», п. *nieklop* «клен»; — результат злиття частки *не* в значенні «ніби» з іменником *клен* (власне «несправжній клен»: названі рослини є кущами, на відміну від клена звичайного); виводилось також (Погодин Следи 215) з **net-klepъ* «нічний клен» (пор. *нетопір*). — Фасмер III 60; Преобр. I 600; Mikl. EW 179; Machek Jm. gostl. 143. — Див. ще **клен¹, не**.

[неклєця] (глузливе прозивання нездібного чоловіка) Ва; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *[неклемєзний]* «нездібний, некрасивий, поганий».

[неклов] (орн.) «чирок-тріскунок, Anas querquedula L.» Шарл; — неясне; можливо, результат видозміни першої частини нім. *Knäskente* «тс.», пов'язаної з *knacken* «тріщати, лящати» звуконаслідувального походження (Kluge—Mitzka 380).

[неклүжий] «незграбний» Ж, *[невлүжий]* «невмілий, безпорадний» Ж; — р. *неуклүжий* «незграбний», *[клюдь]* «краса, порядок», *[клүжий]*

«гарний, ставний, показний», п. [klu-dzić] «прибирати, доводити до ладу», ч. kliditi «прибирати», klid «спокій», ст. kl'ud, слц. kl'ud «тс.», [kl'udit'] «прибирати», вл. kludzić «тс.; приручати, утихомирювати, приборкувати»; — псл. kl'udъ «спокій, порядок», kl'uditi «прибирати, впорядковувати»; — зіставляється з гот. hlūtrs «прозорий, чистий», двн. hlūtтар, lūtтар, нвн. lauter, дангл. hlūtтор «тс.»; менш обгрунтоване зведення (Pjinskij AfSIPh 29, 490) до кореня *kleu-, розширеного суфіксом -d-, і зближення з р. [кле́вийй] «ставний, гарний», як і зіставлення (Bern. I 527) з лит. kliauda «хиба, дефект», kliudyti «зачепити», псл. kl'uka, укр. *кльо́ка*. — Фасмер II 256, 257, III 69; Преобр. I 319; Sławski II 238—239; Machek ESJC 256; ЭССЯ 10, 53—55; Bern. I 527.

неключі́мий «непридатний, безглуздий» Ж; — книжне запозичення з російської або церковнослов'янської мови; р. *неключі́мый* «непотрібний, непридатний», др. *неключимыи* «непридатний, недостойний», *ключимыи* «здатний, придатний», стсл. **неключимъ** «непотрібний, непридатний» зводяться до псл. kl'učimъ «придатний», пов'язаного з kl'učiti se «годитися, надаватися; трапитися», kl'uka «кльо́ка»; значення «підходити, годитися» розвинулося із «зачіплюватися». — Фасмер II 257; Преобр. I 319—320; ЭССЯ 10, 50; Bern. I 528—529. — Див. ще **кльо́кати**¹.

[**не́коли**] «іноді, зрідка»; — бр. *не́калі* «колись», др. *нѣколи*, стсл. **нѣ́коли** «тс.»; — псл. [několi] «тс.», утворене з kolі (< ko li) «коли» за допомогою компонента пѣ не зовсім ясного походження; здебільшого він виводиться з ne vě «не знає» (Machek ESJC 392; Mikl. EW 214; Fraenkel IF 41, 411; Mikkola Ursl. Gr. III 19); розглядається також як ступінь подовження заперечення ne (Brugmann Grundriss II 3, 976; Trautmann 194; Vondrák II 345); укр. *не-* замість *ні-* (< пѣ) з'явилося як результат відштовхування від *ні* «ані». —

Фасмер III 59—60; Преобр. I 620—621; ЭСБМ 7, 310—311; ESSJ S1. gr. II 478. — Див. ще **ко́лі**, **не**, **ні**³. — Пор. **некі́льки**.

некрóз «змертвіння тканини, органу або частини тіла», *некроті́чний*; — р. бр. *некрóз*, п. nekroza, ч. nekrosa, слц. слн. nekroza, болг. схв. *некрóза*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Nekróse, фр. nécrose, англ. necrosis походять від гр. νεκρωσις «омертвіння», пов'язаного з νεκρός «мертвий», спорідненим з дінд. pásyati «зникає, гине», ав. pasyeiti «тс.», pasu- «мертве тіло, труп», лат. pex «насильна смерть, убивство», тох. В pak-sentr «вони осуджують», дірл. ēc «смерть». — SIC² 575; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Frisk II 299—300; Walde—Hofm. II 153—154; Klein 1034, 1035, 1059. — Пор. **некрóлог**, **некрóполь**.

некрóлог, *некрóлогі́чний*; — р. болг. *некрóлог*, бр. *некрáлог*, п. nekrolog, ч. слц. nekrolog, м. *некрóлог*, схв. *некрóлог*, слн. nekrológ; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Nekrológ, фр. nécrologue, англ. necrologue походять від слат. necrologium «некрóлог», утвореного з гр. νεκρός «мертве тіло, труп» і -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — SIC² 575; Черных I 567—568; КЭСРЯ 289; Горяев 227; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Klein 1034, 1035. — Див. ще **лóгика**, **некрóз**. — Пор. **некрóполь**.

некрóполь «місце поховання знаменитих людей»; — р. *некрóполь*, бр. *некрóпаль*, п. nekropolis, ч. nekropole, слц. nekropolis, болг. *некрóпóл*, схв. *некрóпола*, *некрóполис*, слн. nekro-póla; — запозичення з новолатинської мови; нлат. nekropolis «місто мертвих» походить від гр. νεκρόπολις «тс.», що складається з νεκρός «мертве тіло, труп» і πόλις «місто». — SIC² 576; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Souter 264; Klein 1034, 1035. — Див. ще **некрóз**, **пóліс**². — Пор. **некрóлог**, **полі́тика**¹.

не́кру́т «рекрут» СУМ, Г, *не́кру́тка* «дружина рекрута», *не́кру́тство*

«рекрутство», *некрúтина*, [некрúць-ке] «складкові гроші для віддачі рекрута» Бі; — р. бр. [некрúт]; — результат видозміни слова *рекрúт*, помилково зближеного з основою *крутіти* і заперечним початковим *не-*. — Олшанський Мовозн. 1987/6, 71; Преобр. I 600; ЭСБМ 7, 311—312. — Див. ще **рекрúт**.

нектáр, *нектáрин*, *нектáрка* (орн.) «Nectarinia lll.»; *нектáрник* (бот.), *нектáрникові* (орн.) «Nectariniidae»; — р. бр. болг. *нектáр*, п. ч. *nektar*, слц. *pektár*, м. *нектáр*, схв. *не́ктáр*, слн. *néktar*; — через латинське посередництво (лат. *nectar*) запозичено з грецької мови; гр. *νέктар* «нектар, напій богів» загальноприйнятої етимології не має; виводиться (Klein 1035; Младенов 350) від гебр. (*yáyin*) *niqtár* «духмяне (вино)», пов'язаного з основою сем. q-ṭ-g «робити жертвування, димити»; пояснюється також (Frisk II 300; Boisacq 660—661; Kluge—Mitzka 507) як утворене з іє. *nek- «смерть» (пор. гр. *νεκρός* «мертвий») і *tḡ- «перемагати» (пор. дінд. *ar-túg* «який проходить через воду», *prtsu-túg* «який перемагає в боях»). — СІС² 576; Черных I 568; Hüttl-Worth 14; St. wug. *obcuch* 505; РЧДБЕ 485.

нела́бший — див. **ла́пі**.

нелинь — див. **линя́ти**.

[**нелі́па**] «невихована, гидка жінка, нехлюя» Ж; — похідне утворення від незасвідченого *лі́пий (жін. р. *лі́па) «гарний», пов'язаного з лі́пийий; пор. р. [лѐпый] «гарний, красивий», ч. слц. *lerú* «красивий» та ін. — Див. ще **лі́пший**.

[**нелі́пка**] «корова, що вже на другому році отелилася Ж; корова, що не повинна мати теля О; молода корова-первістка МСБГ; ягниця, що передчасно покрилася ДзАтл I; назва вівці Доп. УжДУ IV 108», [*нелю́пка*] «молода корова-первістка» МСБГ; — результати видозміни деетимологізованої форми [*нелі́тка*] «корова, яка не мала теляти», очевидно, зближеної з основою

*лі́пий (лі́пийий) «гарний». — Див. ще **літь**. — Пор. **неля́пка**.

нелі́тка — див. **літь**.

[**нелі́ча**] «незграбний» О; — неясне.

[**нелы́га¹**] «не можна» Ж, [*нелы́га*] ЛПол, [*нелы́га*] «тс.»; — р. [*нелы́га*] «не можна, неможливо», бр. *нелы́га* «тс.», др. *не лы́га* «не можна, не слід»; — результат злиття заперечної частки *не* і втраченого іменника *лы́га* «легкість; можливість», пов'язаного з *лѐгкий*; пор. р. [*лы́га*] «легкість; можливість; можна, легко виконати», бр. *лы́га* «можна, можливо, дозволено; [полегшення; можливість; легко]». — Фасмер II 543; Преобр. I 442; ЭСБМ 7, 313; Верн. I 753. — Див. ще **лѐгкий**, **не**.

[**нелы́га²**] «холодна й сира снігова погода» Ж; — пов'язане з [*відѐлы́га*] «відлига»; конкретний характер зв'язку неясний. — Див. ще **відлі́га**.

[**неля́пка**] «молода корова-первістка МСБГ; корова, що на другому році отелилася Мо, Дз»; — запозичення з молдавської мови; молд. *неля́пкэ* «корова, що отелилася раніше трирічного віку», як і рум. [*peleárcă*] «корова, що отелилася на другому році», виводиться від укр. [*нелі́пка*] «тс.». — Заворотна Тези доп. УжДУ 1966, 15; СДЕЛМ 277; DLRM 537. — Див. ще **нелі́пка**.

нема́с, *нема́*, [*нема́ть*] «нема», [*німа*] «тс.» ВеЛ, [*нема́не*] «відсутність» Ж; — р. [*нема́*], бр. *няма́*, п. *піета*, [піта, піата], болг. *няма*, м. *нема*, схв. *не́ма*; — результат злиття виразу *не ма́с*, що складається із заперечної частки *не* і 3-ї ос. одн. дієслова *ма́ти*. — Іст. граматики 381; Преобр. I 269; ЭСБМ 8, 67—68; Grückner 331—332; Младенов 362; Верн. I 425. — Див. ще **ма́ти²**, **не**.

[**немжі́тися**] «щупитися, їжитися»; — неясне.

не́мза — див. **не́ндза**.

[**не́мний**] «неспритний, незграбний» Ж, [*не́мно*] «невловимо, незбагненно, незрозуміло» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття незасвідченого виразу **не имний*, що скла-

дався із заперечної частки *не* і прикметника **имний* «беручий, хапкий, спритний», пов'язаного з дієсловом [*імати*] «брати, хапати, ловити»; пор. р. [*неимаетя*] «не дається в руки, не можна піймати», [*нейм*] «кінь або інша домашня тварина, яка не дається в руки», [*неймка*] «тс.». — Желех. I 514. — Див. ще **імати, не**.

немоб, *немобви*, *немобито* — див. **мов**¹.

[**немовільне**] «несподівано, раптом» Ж; — результат видозміни форми *мимовільно*, зумовленої впливом синонімічних прислівників з префіксом *не*: *несподівано*, *невільно* та ін. — Див. ще **боля, мімо**.

немовля, *немовлячий*, *немовлячий* — див. **мова**.

[**немобла**] «мул, намул» Ж; — очевидно, результат видозміни незасвідченої форми **намола* (жін. р.), пов'язаної з [*наміл*] (род. в. [*намолу*]) «тс.» (як [*намула*] «тс.» пов'язане з *наміл*). — Див. ще **наміл**.

[**немохідний**] «невідомого походження» Ж; — неясне утворення, в другій частині пов'язане з *ходити* (*походити*, *похідний*). — Див. ще **ходіти**.

[**немоща**] (бот.) «блекота чорна, *Hyoscyamus niger* L.» Мак, [*немица*] «тс.» Мак; — результат видозміни назви [*немиця*] (*німіця*) «тс.», випадково зближеної з *немощі*. — Див. ще **німіця**.

немощі «німіч», [*немощ*] «тс.; німічна людина» О, [*немощник*] «хворий» Ж, *немощен*, *немощний* УРС, Г, [*немошний*] «немощний», [*онемощити*] «знесилитися, знемогти; збідніти» Г, Куз; — р. *немоць*, др. *немоць*, болг. *немоць*, м. *немош*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **немоць** «німіч» відповідає укр. *німіч*. — Преобр. I 563. — Див. ще **могті, не**.

ненавидіти, [*ненавидець*] «ненавистник», [*ненавидник*] «тс.», *ненависник*, *ненавісництво*, *ненависть*, *ненавідний*, [*ненавісливий*] «недобрози-

чливий», *ненависний*; — р. *ненавідеть*, бр. *ненавідзець*, др. *ненавідѣти*, п. *nienawidzić*, *nienawidzieć*, ч. *nenávidět*, слц. *nenávidiet'*, нл. ст. *njenawístny* «ненависний», болг. *ненавіждам* «ненавиджу», м. *ненавист* «ненависть», схв. *ненавидети* «ненавідіти», стсл. **ненавідѣти** «тс.»; — псл. *nenaviděti* «не любити; не хотіти бачити», утворене за допомогою префікса *ne-* «не» від *naviděti* «ревнувати; охоче дивитися», похідного від *viděti* «бачити». — Фасмер—Трубачев III 63; Черных I 569; Цыганенко 291—292; ЭСБМ 8, 5; Brückner 361; Bezlej ESSJ II 219—220; Mikl. EW 390. — Див. ще **навідіти, вид, не**. — Пор. **завідіти**.

[**ненасітець**] (бот.) «астрагал солдоколистий, *Astragalus glycyphyllus* L.» Г, Пі; — похідне утворення від *наситити*; назва зумовлена тим, що багато видів астрагалу є добрим кормом для худоби. — БСЭ 3, 277—278. — Див. ще **на**¹, **не, ситий**.

ненатлий, *ненатля* — див. **тліти**.
ненацька, *неніцек* — див. **зенацька**.

неначе — див. **наче**.

[**нендза**] «воші ВеБ; гусінь та інші шкідники сільського господарства МСБГ; бідність, злидні, клопіт, хвороба Пі, МСБГ; домашня птиця і тварини взагалі МСБГ; дріб'язкова, набридлива, нав'язлива, непорядна людина МСБГ, Досл. і мат. IV», [*ненза*] «тс.» МСБГ, [*нендзь*] «сум; нужда» Бі, [*немза*] «шкідливі комахи, паразити» Ж, [*неза*] «тс.» Ж, [*нендзник*] «бідний, жалюгідний» Пі, [*нендзний*] «тс. Пі; нещасний, окаянный Бі»; — бр. ст. *нендза* «нужда, злидні»; — запозичення з польської мови; п. *neǰza* «нужда, злидні» відповідає укр. *нужа*. — Німчук 227; Бандрівський Досл. і мат. IV 11; Булька 216; Brückner 358—359. — Див. ще **нужа**. — Пор. **нужда**.

[**нендзорі**] «осінні ягнята»; — очевидно, пов'язане з [*мензєря*] «дійна віця» (див.).

[**неніла**] «висока, неповоротка людина»; — р. [*неніла*] «неохайна жінка»; — неясне; пов'язується (Меркулова Очерки 184) з жіночим ім'ям *Неніла* (р. *Неніла*).

[**нентер**] «нутряк, самець, у якого одне ядро або обидва ядра містяться всередині, а не в мошонці» Куриленко, [*нентор, нентер, нентур, намтур, мантер, ментир*] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. *wnęter* «тс.» пов'язане з *wnętrzny* «внутрішній» і відповідає укр. [*нутер*], *нутряк*. — Див. ще **нутро**.

[**ненуж**] «ніж (спол.), аніж; не менше Ж»; — неясне; очевидно, в якийсь спосіб пов'язане з сполучником *ніж*.

ненці (одн. *ненець*) «одна з народностей самодійської мовної групи», *ненка, ненецький*; — р. бр. *ненцы, ненец*, ч. *Něnci*, слц. *Nepes*, болг. *ненци*; — запозичення з ненецької мови; ненецьке *ненэць*, букв. «чоловік, мужчина» є самоназвою ненців. — Фасмер III 63—64; Терещенко Яз. нар. СССР III 376.

неня «мати, мама», *ненька* «тс.», *неньо* «батько, тато», *ненин*, [*ненін*], *ненів, неньчин*; — п. [*папа*] «мати, мама», [*пепа, пепіа, піпіа*] «тс.», [*пап*] «батько», слц. *папо* «батько, тато», *папа* «тітка; тато», *пепіка* «тітка», вл. нл. *пап* «батько», болг. *неня* «тітка, сестра матері», *не́ни* (звертання молодшого до старшого, особливо до брата), *ненчо* «тс.», м. *нена* «мати, мама», схв. *на́на, пэ́па* «тс.»; — псл. *папъ, папа, пепа, пепја*; — дитячі за походженням слова (від дитячого лепету), що виникали в різних мовах, як правило, незалежно одне від одного; — очевидно, існували вже в індоєвропейській прамові; пор. дінд. *папá* «мама, неня», гр. *νέννα* «тітка, бабка», *νάννη* «тс.», *νέννος* «дядько, дід», *νάννος* «тс.», алб. *папе* «мати, годівниця», лат. *поппус, поппа* «монах, монахиня; вихователь дитини, вихователька дитини», кімр. *паіп* «бабка»; помилково виводилися (Mikl. EW 211) з тюрк. *пепе* «мати, старша сестра». —

Бурячок 20—22, 31—32; Фасмер III 94; Преобр. I 623—624; Горяев 232; Grückner 354; Machek ESJC 389; Трубачев Терм. родства 28; Matzenauer 62; Uhlenbeck 142; Frisk II 304; Meyer EW 297; Walde—Hofm. II 142. — Пор. **дядя, ма́ма, ня́ня¹, па́па³, та́то.**

необзир, *необзо́рний, неозо́рий, неозо́рний* — див. **зріти¹**.

неозой «найновіша ера в геологічній історії Землі (розпочалася 67 млн. років тому)», *неозойський*; — р. *неозой*, бр. *неазой*, п. *neozoik*, ч. слц. *neozoikum*, вл. *neozoikum*, болг. *неозойски* «неозойський», схв. *неоздик* «неозой»; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Neozoikum*, фр. *néozoïque* «неозойський», англ. *Neozoic* «тс.») запозичене з новолатинської наукової термінології; нлат. *neozoicum* утворене за допомогою суфікса *-ic* від гр. *νέος* «новий», спорідненого з дінд. *пáваһ*, лат. *novus*, псл. *повъ* «тс.», укр. *новий*, і гр. *ζωή* «життя», пов'язаного з *ζῳον* «жива істота, тварина». — SIC 462; Kopaliński 663, 664, 1054; Klein 1039, 1770. — Див. ще **зооло́гія, нео́н, новий**. — Пор. **неоліт, неологізм, неофіт**.

[**неокімшаний**] «невідшліфований, неотесаний» Ж; — неясне.

неоковірний, *неокове́рний* — див. **оковірний**.

неоліт «новий кам'яний вік, заключний період кам'яної доби», *неолітичний*; — р. болг. м. *неоліт*, бр. *неаліт*, п. ч. слц. *neolit*, вл. *neolitikum*, схв. *неолит, неолит, неолитик*, слн. *neolítik*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Neolithikum* «неоліт», фр. *néolithique* «неолітичний», англ. *neolithic* «тс.» утворені від основ гр. *νέος* «новий» і *λίθος* «камінь», походження якого неясне. — SIC² 577; Kopaliński 577, 663; РЧДБЕ 486; Klein 897, 1038. — Див. ще **літи́й, не́он**. — Пор. **літогра́фія, неозой, неологізм, неофіт, палеоліт**.

неологізм «нове слово або вислів», *неологічний*; — р. *неологізм*, бр. *неа-*

laгізм, п. neologizm, ч. neologismus, слц. neologizmus, болг. *неологізм*, м. *неологізам*, схв. *неологізам*, слн. neologizem; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. néologisme «неологізм, нове слово», néologique «неологічний» утворені з основ гр. νέος «новий» і λόγος «слово, розповідь». — СІС² 577; Черных I 569; КЭСРЯ 290; Kopaliński 581, 663; РЧДБЕ 486; Klein 903, 1038; Dauzat 498. — Див. ще **логіка**, **неон**. — Пор. **неозой**, **неоліт**, **неофіт**.

неон (хімічний елемент, газ); — р. бр. болг. *неон*, п. ч. вл. neop, ч. слц. neóp, м. *неон*, схв. *неон*, слн. néop; — назва, утворена 1898 р. В. Рамзаем, який відкрив цей елемент (нлат. neop), на основі гр. νέος (с. р. одн. νέον) «новий», спорідненого з дінд. pávañ, лат. novus, псл. повъ «тс.», укр. *новий*. — СІС² 578; Волков 82; Фигуровский 94—95; Черных I 569; Kopaliński 663; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 487; Klein 1038. — Див. ще **новий**.

Неоніла (жіноче ім'я), *Неля*, [Нілка], *Ніла*, *Ніля*, *Онїлка*, *Онїля*; — р. *Неоніл(л)а*, бр. *Неаніла*; — очевидно, утворене від чоловічого імені *Неон*, що походить від гр. Νέων, пов'язаного з νέος «молодий, юний; новий», спорідненим з псл. повъ, укр. *новий*. — Вл. імена 147; Спр. лич. імен 438, 513. — Див. ще **неон**, **новий**.

[неонімки] «зненацька, несподівано, непомітно» Ж, **[небінки]** «тс.» Ж; — як і **[знєнка]** «тс.» Ж, пов'язане з не зовсім ясним **[знєнімки, знєнімка]** «тс.» (див.).

неофіт «новий прихильник якоїсь релігії або якого-небудь учення, суспільного руху; новак у чому-небудь»; — р. болг. *неофіт*, бр. *неафіт*, ст. *неофитъ* (1722), п. neofita, ч. слц. neofyt, ч. neofyta, слн. neofít; — запозичення з латинської мови; лат. neophytus «ново-навернений у християнство» походить від гр. νεοφυτός «тс.»; (букв.) новонасаджений», що складається з основ слів νέος «новий» і φύτός «рослина; парос-

ток; творіння», пов'язаного з дієсловом φύω «вирощую, расту, народжую, виникаю», спорідненим з дінд. bhávati «буває», лат. fui «я був», лит. būti «бути», псл. byti, укр. *бути*. — СІС² 579; Kopaliński 663; РЧДБЕ 487; Klein 1039, 1180, 1181. — Див. ще **бути**¹, **неон**, **новий**. — Пор. **фізика**.

[неохамраний] «неохайний, брудний, огидний; неухайний» Ж, **[неохамраний]** «неохайний, нечепурний» МСБГ; — очевидно, результат контамінації слів **[неохарний]** «неохайний, брудний, огидний; неухайний» і **[хамріло, хамрій]** «неохайна людина; свиня». — Див. ще **хамріло**, **харити**.

[неохрястанець] «незастібнутий, неохайно одягнений» Ж; — очевидно, результат контамінації слів *неохайний* і **[розхристаній]** «неохайний». — Див. ще **розхристати**, **хаяти**.

[неошетелєнний] «необачний, небережний, нерозумний, легковажний, безтурботний» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. [nieoszatany, niedoszatały] «дурний, нетямущий», похідними від [nieoszatać się] «з глузду з'їхати, здуріти».

неошкульний — див. **шкульити**.

неп, *непівський*; — р. бр. *неп*, п. пер, ч. слц. Nep, болг. *Неп*, слн. пер; — складноскорочене слово, утворене в радянський час з початкових букв слів *нова економічна політика* за зразком р. *неп* (з *новая экономическая политика*). — Sł. wyr. obcych 507; Klimeš 472.

неперелівки «важно, скрутно; не жарти»; — бр. **[непераліўкі]**, п. nie przeliewki «тс.»; — результат злиття заперечної частки *не* з іменником **перелівки*, пов'язаним з дієсловом *перелівати* (*переліти*, від *літи*) в значенні «наливати зайве, через край» або «поливати поперек» (дорогу); первісне значення виразу *не* зовсім ясне; він міг означати «сутужно з якоюсь потрібною рідиною, не можна щедро наливати, переливаючи через край» або «йдеться не про переливання дороги з добрими

побажаннями, а про ворожі наміри»; менш імовірно, що малося на увазі пусте заняття, як у виразі «переливання з пустого в порожнє». — ЭСБМ 8, 9. — Див. ще **літи, не**.

[**непіт**] «племінник; внук» Ж, МСБГ, [**непіт**] «тс.» Ж, МСБГ, [**непіт**] «племінник» НЗ УжДУ 26/2, [**непіт**] «племінниця тж, МСБГ; внучка; племінник МСБГ»; — запозичення з молдавської мови; молд. *непіт* «племінник; внук», як і рум. *перот* «тс.», п. *перот* «протеже», схв. [пєрїт] «племінник, внук», походить від лат. *пербс* (зн. в. *пербтем*) «внук; нащадок; племінник», спорідненого з дінд. *пáрãт* «внук, нащадок», лит. ст. *пербтис* «внук, племінник», укр. [**не-ти, нетий**] «племінник». — Дзєндзєлївський НЗ УжДУ 26/2, 21; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 164; Skok II 511; СДЕЛМ 278; DLRM 539; Рїщариу 101; Walde—Hofm. II 161. — Див. ще **не́ти**.

непіман «приватний підприємець, торговець періоду непу», *непіманка, непіманша*; — р. бр. *непіман*, п. ч. слц. *перман*, болг. *непіман*, схв. *непіман*, слн. *перман*; — складне слово, утворене з *неп* (р. *неп*) і нім. *Мапп* «людина», спорідненого з дінд. *та́пнї* «людина, чоловік», ав. *тапнї-*, псл. *тозь* «тс.», укр. *муж*. — ССРЛЯ 17, 1460; Kluge—Mitzka 459—460. — Див. ще **муж, неп.** — Пор. **гетьман**.

непотїзм «заміщення посад за протекцією, влаштування родичів на прибуткові посади, кумівство»; — р. *непотїзм*, бр. *непатызм*, п. *perotyzm*, ч. *perotismus*, слц. *perotizmus*, болг. *непотїзм*, схв. *непотїзам*, слн. *perotizem*; — запозичення з французької мови; фр. *népotisme* походить від іт. *perotismo* (*pipotismo*) «тс.», утвореного від *perote* (*pipote*) «племінник; внук; нащадок», що виникло з лат. *пербс* (зн. в. *пербтем*) «внук; нащадок; племінник». — СІС² 579; Kopaliński 664; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 488; Dauzat 498; Klein 1040; Mestica 1018. — Див. ще **непіт**.

[**непотїр**] «нетопир» Ж; — др. *непътьрь, непотърь*, стсл. *непътьрь, непътьрь, непотърь*; — результат давньої метатези в слові *нетопїр*, зближеному з основою псл. рът- «птаха»; деякі дослідники вважають тут корінь рът- первісним (Musić ЈФ 6, 98—101; Булаховський Вибр. пр. III 245); зіставляється також (Абаєв ІЭСОЯ I 283) з ос. **bytyr/bittir* «нетопир, кажан» і пояснюється комплекс *рәтәг, бәтәг* як звуконаслідування шуму, що створюється кажаном при польоті, а початкове *не-* в слов'янських мовах розглядається як підсилювальна частка; недостатньо обґрунтованим є виведення (Machek ESJC 397; Holub—Kop. 244; Holub—Lyer 334) з **lepetyг* від **lepetati* «уривисто пурхати». — Фасмер—Трубачев III 68—69; Преобр. I 603; Mikl. EW 214. — Див. ще **нетопїр**.

[**непоторочий**] «недотепний, дурнуватий, незграбний» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *торбчїти* «повторяти одне й те саме, говорити дурниці, плести». — Пор. **торбчїти**¹.

непотрєбний «дуже поганий, нікчемний, мерзенний», *непотрєбство*; — р. *непотрєбный* «непотрібний; негідний, непристойний», бр. *непатрбньи* «непотрібний; [негідний, непристойний]», др. *непотрбньи* (*непотрєбньи*) «негідний, поганий»; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *непотрбьньг* «непотрібний; негідний» відповідає укр. *непотрібний*. — Див. ще **трєба**.

[**непремінно**] «неодмінно» Ж, [*безпремінно, безнепремінно*] «тс.», [*безпремінний*] «неодмінний»; — р. *непремінно* «неодмінно», *непремінний* «неодмінний», др. *непрѣмъньо* (*непремъньо*) «незмінно, постійно»; *непрѣмъньи* «незмінний»; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. *непрѣмъньг* «незмінний», паралельне п. *nieprzemienny* «тс.», слц. *pergемпнұ* «постійний», утворене від *прѣмъньг* «змінний, перемінний», похідного від *прѣмъна* «переміна, зміна»,

якому відповідає укр. *переміна*. — Фасмер III 64; КЭСРЯ 290. — Див. ще **міня́ти, не, пере-**.

неприка́яний «який не знаходить собі місця або заняття»; — р. *неприка́янный*, бр. *неприка́яны* «тс.»; — результат розвитку давнішого значення «який покавсяся (на сповіді), але не дістав прощення гріхів; незаспокоєний», пов'язаного з др. *каятися* «каятися, сповідатися», стсл. **каати см** «каятися». — СРНГ 21, 126—127. — Див. ще **ка́ються**.

[**неприпі́тий**] «дивний, незвичайний» Ж; — неясне.

неприто́рєнний «несосвітений; [не вишколений, не витончений, нехитрий, простий; невірний, неприборканий; величезний Ж; справжній, чистокровний Г]», [*неприторб́ний*] «дуже великий; дуже милий» Ж, [*неприторб́ний*] «байдужий» Ж, [*непрото́рєнний*] «неприторєнний», [*непрото́рєний*] «дуже великий» Ж; — очевидно, похідні утворення від незасвідченого **приторити* «притерти, припасувати», пов'язаного з *торува́ти, уто́ри* «пази на краю бочки, в які вставляється дно» і, далі, з *те́рти*. — Див. ще **те́рти, тор, уто́ри**.

[**непрі́чком**] «немов, наче, ніби, сказати б Г, Ж; приміром, наприклад; часом, бува; випадково, ненароком МСБГ», [*непрі́чком*] «немов, наче, ніби, сказати б», [*непрі́щип*] «тс.» Ж, [*не прі́чком (сказати)*] «не кажучи лихого слова»; — неясне.

[**непрі́щип**] «нероба; гультай» О; — неясне; можливо, в початковому значенні «непотріб; непридатний для прищеплення живець, чубук» пов'язане з *прищепі́ти*.

нерв, *нерва́ція, нерві́зм*, [*нерві́вка*] «нервова гарячка» Ж, [*нервус*] «нервова людина О; сердита людина Корз», [*нервий*] «нервовий» Ж, [*нерві́стий*] «який має нерви» Ж, *нерво́вий, нерво́зний, нерво́сий* «нервовий» МСБГ, *нервува́ти*; — р. бр. болг. м. *нерв*, п. вл. нл. *пегв*, ч. слц. *пегв*, схв. *не́рв*,

слн. заст. *пегв*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Nerv*, фр. *nerf* походять від лат. *pervus* «жила, сухожилля, нерв», спорідненого з гр. *νεῦρον* «сухожилля, волокно», дінд. *spāvan-* «зв'язка, сухожилля», ав. *spāvan-* «сухожилля», тох. В *šāuga* «сухожилля, нерви», вірм. *peard* «сухожилля, волокно, фібра»; виведення лат. *pervus*, як запозичення, з гр. *νεῦρον* (КЭСРЯ 290; Holub—Lyer 333) помилкове. — СІС² 579; Rudn. II 855—856; Черных I 569; Фасмер III 64; Преобр. I 600; ЭСБМ 8, 12; St. wyr. *obscych* 508; РЧДБЕ 488; Kluge—Mitzka 507; Klein 1041; Walde—Hofm. II 165; Frisk II 308.

[**не́рвеник**] (бот.) «коров'як скіпетровидний, *Verbascum thapsiforme* Schrad.» ЛексПол; — похідне утворення від *нерв*; назва зумовлена якимсь впливом коров'яку на нервову систему; пор. бр. [*шалънік*] «коров'як». — Див. ще **нерв**.

[**не́рвина**] (бот.) «бруслина європейська, *Evonymus europaea* L.» Мак; — неясне.

не́резень (орн.) «качка сіра, *Anas strepera* L.», [*не́розень*] (вид дикої качки), [*не́рожень*] «тс.»; — р. [*не́розень*] «нерезень, *Anas strepera* L.», [*нерозна́к, не́рыжень*] «тс.»; — похідне утворення від *рі́зний, рі́знитися* (пор. р. [*не́розень*] «рівня, у всьому подібний до іншого, який не різниться від іншого чи інших»); назва зумовлена тим, що своїм оперенням (особливо літнім) самець цього виду майже не відрізняється від самки. — Даль II 1385—1386. — Див. ще **не, рі́зний**.

нереї́да (міф., зоол.) «морська німфа; кільчастий морський черв'як»; — р. болг. *нерейда*, бр. *нерейда*, п. *pereida*, ч. слц. *pereida* (міф.), ч. *pereidku* (зоол.), слц. *pereidy* (зоол.), схв. *нерейде* (міф., зоол.), слн. *pereida* (міф.); — запозичення з грецької мови; гр. *Νηρείς*, род. *Νηρείδος* (*Νηρηίδος*), букв. «дочка Нерея» походить від *Νηρείς* «Нерей» (віщий морський старець), пов'язаного з *ναῖρος* «текучий», *ναῶ* «те-

чу, струмую», спорідненого з дінд. *spā-uti* «капає», лат. *pō, pāre* «плавати; текти», тох. В *pāskem* «купаються»; черв'яки названі так тому, що живуть у морі. — СІС² 580; Корали́нскы 665; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 489; Klein 1026, 1040, 1041; Frisk II 294—295. — Пор. **найда**.

нѣрес, *нересніця*, *нѣрест*, *нѣресть*, *нерісниця* — див. **мѣрест**¹.

нѣрест¹ «викидання рибою ікри і запліднення її», [*нерес*] «жаб'яча ікра» ВеНЗн, [*нѣресть*] «тс. Ж; парування у риб, змій», [*нѣрязд*] «ікра, жаби?» Ж, *нерестілище*, *нерѣститися*; — р. *нѣрест* «нерест», [*нѣрс*] «час метання ікри у риб», [*нѣрость*] «жаб'яча ікра; час метання ікри у риб», [*нѣрос*] «жаб'яча ікра; риб'яча ікра», бр. *нѣраст* «нерест», др. *нересть* «час метання ікри у риб», п. [*perest*] «статевий інстинкт і час його прояву у риб, нерест, місце нересту; ікра» (з укр.), [*nierost, nrzost*] «тс.», ч. ст. *peřest* «нерест», слц. *perest'* «тс.», вл. *njerk* «риб'яча ікра», нл. *perk* «ікра», *njerk, njerch* «тс.», схв. *mrĕst* «ікра (дрібної риби); нерест», слн. *drĕst* «час метання ікри», *mrĕst* «нерест; жаб'яча ікра»; — псл. **nerstь* «ікріння, нерест», **porstь* «ікра» (з пізнішим переплетенням значень), **nersti* «метати ікру, класти яйця» (пор. п. [*paraścic*] «паруватися», [*paraścic się*] «почати нести яйця»); — споріднені з лит. *peřšti* «метати ікру» (про риб), *pařšas* «риб'яча ікра», *pařštas* «тс.», лтс. *pĕrst* «метати ікру» (про риб), *pārsts* «нерест»; заміна початкового *p* на *m* (схв. *mrĕst*, слн. *mrĕst*, п. *nrzost*) зумовлена незручністю вимови звуків *nr*, які опинилися поруч; слн. *drĕst* виникло з *ndrĕst* (тут *d* вставлено також через незручність вимови *nr*, пор. р. [*ндрав*] з *нрав* «норов»). — Черных I 569—570; Фасмер III 65; Преобр. I 600—601; ЭСБМ 8, 11; Brückner 347, 355; Machek ESJC 396; Saur Sborník FFBru 1976, 34—35; Skok II 465; Bezlaĵ ESSJ I 113; Варбот ОЛА 1975, 132—136; Zubatý AfSlPh

16, 401—402; Mikl. EW 396; Torbjörnsson LM II 44; Būga RR II 504—505; Trautmann 197; Mühl.—Endz. II 701, 742. — Пор. **нѣсти**².

[**нѣрест**²] (бот.) «стокротки багаторічні, *Bellis perennis* L.» ВеНЗн (лучна трава), [*нересть*] «тс.» Мак; — результат видозміни назви [*мѣрест*] «низькі болотяні трави» (див.).

[**нѣресть**] «сімейні чвари, незгоди», [*нѣристь*] «ворожнеча»; — ч. *peřest* «порок, розпуста», слц. *perest'* «тс.»; — очевидно, псл. **ne-řestь* < **ne-řed-ть*, похідне від *ředь* «ряд, порядок» (пор. [*нѣряд*] «непорядок»). — Machek ESJC 396. — Див. ще **ряд**.

нѣрет «риболовна сітка»; — р. [*нѣрет*] «риболовний пристрій, верша; невід», [*нерѣт*, *нерѣто*, *нерѣто*] «тс.», бр. *нѣрат* «ятір, верша», п. [*peret*] «рід сітки» (з укр.); — очевидно, пов'язане з [*нѣрти*] «ниряти» (пор. р.-цсл. **пнрѣ-ти** «занурюватися», слн. *pondrėti* «тс.»); не виключений також зв'язок з лит. *pĕrti* «в'язати, плести» (Būga RR II 505); менш переконливим здається пов'язання (Попов Ист. лекс. 19; Преобр. I 525; Горяев 206, 228; Грот Фил. раз. I 461; Matzenauer 262; Torbjörnsson LM II 42; Kalima 165) з р. [*мѣрда*] «верша», [*мерѣда*, *мерѣта*] «тс.», що походять від фін. *merta* або шв. *mjärde* «тс.». — Фасмер III 65; ЭСБМ 8, 11—12; Mikl. EW 213. — Див. ще **ниряти**.

неретівий — див. **ретітися**.

[**неробак**] «неборак» Ж; — результат видозміни форми *неборак*, зближеної з *не робіти*, *нероба*. — Див. ще **неборак**.

нѣрожень, *нѣрозень* — див. **нѣрезень**.

нерозлўчник (орн.) «вид папуги, *Agapornis Selbu*»; — р. *неразлўчник*, [*неразлўчка*], бр. *неразлўчник* «тс.»; — похідне утворення від *нерозлўчний*; назва зумовлена тим, що пари папуг цього виду постійні. — БСЭ 29, 469. — Див. ще **лўчити**¹, **не**.

[**нероброп**] «необачність, нерозважливість, необдуманість, безумство»

Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. *nieoztropność* «нерозсудливість, нерозважливість», якому відповідає укр. *нерозторопність*. — Див. ще **не, розторопний**.

нёрпа (зоол.) «ластоногий ссавець родини тюленевих; *Pusa Scopoli*», *нерпюха* «вухатий тюлень»; — р. бр. болг. *нёрпа*, п. слц. *негра*, ч. *негра*, схв. *нерпа*; — через російську мову запозичено з прибалтійсько-фінських мов; пор. фін. *погрра* «тюлень», карел. *п'огрра*, саам. *поарвве* «тс.». — СІС² 580; Черных I 570; Фасмер III 65—66; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимобог. 56; Преобр. I 601; Sł. wyr. obcuzh 508; РЧДБЕ 415; Skok II 511; Mikl. EW 213; Kalima 172; Лыткин—Гуляев 187.

[нёртиця] (зоол.) «морська черепашка, *Scyllaea*» Ж; — не зовсім ясно; можливо, тотожне з болг. *нерит* «тс.» (?), яке походить від гр. *νηρίτης* «тс.», пов'язаного, очевидно, з *Νηρέυς* «Нерей» (віщий морський старець). — СІС 1951, 449; РЧДБЕ 489; Frisk II 316. — Див. ще **нерейда**.

[нёруне] «лахміття, дрантя; брудна білизна» Ж; — р. [руно] «знятий з плечей блаженський одяг, лахміття», [рунка] «обноси, лахміття», [рунь] «руб'я, блаженський одяг, лахміття»; — пов'язане з *руно* «вовна», *руна* «зелені сходи» і, далі, з *рвати*; початковий елемент *не-*, можливо, є підсилювальною часткою (пор. *нестемённий* «достеменний», [нестелённа сила] «сила-силенна» Ж). — Див. ще **руно**¹.

[нёруш] (бот.) «вид рослини Ж; розрив-трава звичайна, *Impatiens politanigera* L. ВеНЗн», [неруш менё] «розрив-трава звичайна» Пі; — результат злиття виразу *не руш* «не займай, не чіпай»; назва зумовлена тим, що стиглі плоди рослини від дотику раптово розтріскуються і з силою викидають насіння. — Нейштадт 380—381. — Див. ще **не, рух**. — Пор. **не́тик**.

не́ряд — див. **ряд**.

несамовітий — див. **сам**.

[несво́рний] «неприборканий» Ж, [несуві́рний] «тс.» Ж; — п. *niezworny* «неслухняний; розпушений, недисциплінований; упертий; непокірний», ч. слц. *nesvorný* «не згуртований, не єдиний»; — похідне утворення від **швора* «швора, шворка» (первісне значення — «не зв'язаний шворою», насамперед про псів). — Фасмер III 583; Brückner 486; SW III 343—344, VI 530. — Див. ще **не, свірка**¹, **швора**.

несесёр «скринька, футляр з речами для туалету, шиття та ін.»; — р. *несесёр*, бр. *несэсёр*, п. *neseser*, *neseserka*, ч. слц. *nesesér*, болг. *несесёр*, схв. *несєсёр*, слн. *nesesêr*; — запозичення з французької мови; фр. *nécessaire* «необхідний, потрібний; необхідне, потрібне; готовальня, дорожній чи дамський несесер» походить від лат. *necessarius* «необхідний, потрібний», що виникло з *necesse (est)* «необхідно, треба», букв. «неминуче», утвореного із заперечної частки *ne-*, спорідненої з укр. *не*, і дієслова *cedere* «іти, ступати, ходити; уступати» з попереднього **sezdere*, що складається з емпатичної частки *se-* «тут, там», спорідненої з гр. *ἐ-κεῖ* «там», лит. *šis* «цей», псл. *śь* «тс.», укр. *сей*, та дієслова іє. **sed* «іти, ходити» (пор. дінд. *ā-sad* «тс.», гр. *ὁδός* «дорога», псл. *hoditi*, укр. *ходити*). — СІС² 580; Kopaliński 665; Holub—Lyer 332; РЧДБЕ 489; Dauzat 497; Walde—Hofm. I 192—193. — Див. ще **не, сей, ходіти**. — Пор. **конце́сія, процеду́ра, про́цес**.

несосвіте́нний, несусві́тний — див. **світ**.

неспрі́мий — див. **приміти**.

[нестелёпа] «неповоротка, непроворна людина; незграбна людина Ж, Си»; — очевидно, результат контамінації форм *розтелёпа* і *недотёпа* «тс.». — Див. ще **дотеп, телёпати**.

нестемённий «справжній, істинний, дійсний, такий самий», *нестемённо* «точно, точнісінько, достоту», [нестёмно Ж, нестемнісінько Ж, нестамісінько Си, нестемкі] «тс.»; — по-

в'язане з *стемённий* «достеменний»; *не-* тут вжите як підсилювальна частка, синонімічна префіксові *до-*; пор. *достемённий*. — Див. ще **достемённий**. — Пор. **не́руне**.

не́сти¹, *но́сити*, [*но́ситися*] «одягатися» О, [*несéць*] «носій», [*носа́к*] «носильник», [*носі́ли*] «носилки», [*носи́леньки*] «тс.» Ж, [*носі́лки*, [*носи́лянка*] «одна з двох великих жердин для перенесення сіна», [*носі́льник*, [*носі́льник*], [*носі́льниця*] «ноші для носіння гною» О, [*носі́льщик*, [*носі́тель*, [*носі́тельність*] «місткість, вантажопідйомність» Ж, [*но́сича*] «дівчинка, яка няньчить дітей» О, [*носі́й*, [*но́скість*, [*но́ша*, [*ноша́йка*] «ціпок, до якого прив'язують і на якому носять вантаж» О, [*ноша́к*] «носильник, підручний» Ж, [*ноши́йке*] (мн.) «сітка, у якій носять траву з поля» О, [*ноши́йке́*] «тс.» О, [*но́ші* «носилки», [*но́ши* Ж, [*ношаки* Ж, [*ноша́та* Ж, [*ноши́ї* Ж, [*ношу́лі* ВеУг] «тс.», [*но́щик*, [*носі́льний*, [*внёсок*, [*внёслий*, [*внёсений*] «піднесений» Ж, [*ві́нос*, [*ві́носко́ка*, [*ві́носок* (іст.) «козак, вихований на Січі з раннього дитинства» Ж, [*віні́сний*] «дорогий, збитковий» Ж, [*віно́сливий*, [*віно́сний*, [*відо́ситися*, [*відо́сини*, [*відо́шення*, [*відо́сний*, [*доно́с*, [*доно́ситель*, [*доно́сительство*, [*доно́щик*, [*зно́ситися* «спілкуватися; здійснюватися, підноситися», [*зно́с*] «знос, зношення», [*зно́с*, [*зно́сини*, [*зно́ситися* «чванитися; [харчуватися, підкріплятися]», [*за́ніс*] «тіснота, скупчення народу» Ж, [*за́но́с*] «занесений бджолами віск» Чаб, [*за́нісно́*] «завізно» Г, Куз, [*за́но́систи́й*] «зарозумілий, гордовитий» Куз, [*запро́но́шений*] «трохи поношений» (про одяг) Дз, [*на́ніс*] «нанос», [*на́но́с* СУМ, Ж, [*на́но́сний* СУМ, Ж, [*недо́нос*] «передчасні пологи; частина непогашених торговцю боргів (при зведенні торгових рахунків)», [*недо́но́сок*, [*недо́но́шениця́*] «недоносок жіночої статі», [*незно́сливий*] «який не може зносити, терпіти» Куз, [*обно́сити* «обгороджувати; ганьбити; обривати, обкратати (плоди)»,

обно́сок, [*перенос*, [*переноси́ни*] «перенесення» Нед, [*переноска́*, [*переносни́к*] «перенощик СУМ; [знак підвищення або пониження тону Нед]», [*переносок*, [*переноси́к*, [*переноси́ний*, [*підно́ситися*, [*підні́с*] «піднос» Нед, [*підно́с*, [*підно́сник*] «ліфт» Куз, [*підно́шувач* «піднощик» СУМ, [*підно́щик*, [*піднёсений*, [*по́носити* «ляяти, судити», [*по́наша́ти*] «переслідувати когось насмішками» Нед, [*поно́шати́ся* (з чогось) «насміхатися» Нед, [*поно́с*, [*поно́са*] «зарозумілість, гордовитість» Нед, [*поно́ско́ка*, [*поно́сла*] «вагітна», [*поно́сний*, [*принос*, [*приноси́ни* «дарунок», [*приносе́ння*, [*пріні́сне*] «тс.», [*приносе́ний* «який втратив новий вигляд від носіння (про одяг, взуття)», [*пронос*, [*проноса́*] «важливість, значення» Нед, [*проноси́ти*, [*проносе́* СУМ, Нед, [*проноси́й*, [*розно́шати́*] «розносити», [*розні́с*] «рознос» Куз, [*розно́с*, [*розно́сець*] «рознощик» Нед, [*розно́ситель*] «тс.» Нед, [*розно́сник*, [*розно́щик*; — р. *не́сти*, бр. *не́сці*, др. *не́сти*, п. *nieść*, ч. *nést*, сл. *niest'*, вл. *njesć*, нл. *njasć*, болг. *но́ся* «носити, нести», м. *носи* «тс.», схв. *не́сти*, слн. *pēsti*, стсл. *не́сти*; — псл. *pesti*; — споріднене з лит. *pēsti* «нести», лтс. *pest* «тс.», дінд. *pāšati* «дістає, досягає», ашпōti, ав. *pasaiti*, ашпаoiti «тс.», гр. *ἐνευμῆν* «нести», лат. *pāncis*-сог «випадково одержую, стаю володарем», гот. *ga-pah* «досить», тох. В епк-«брати», хет. *ninikzi* «піднімає», вірм. *hasanem* «приходжу»; іе. **enek-*, **nek-*, **ṛk-* «діставати, досягати, нести». — Rudn. II 856; Фасмер III 67, 85; Черних I 570; Преобр. I 601—602; ЭСБМ 8, 16—17; Brückner 361; Machek ESJC 396; Holub—Kop. 243; Младенов 360; Skok II 512; Bezlaj ESSJ II 220, 228; Mikl. EW 213; Trautmann 198; Mühl.—Endz. II 733, 742; Uhlenbeck 16, 145; Frisk I 512—513; Walde—Hofm. II 141; Pokorny 316—318.

не́сти² «відкладати» (яйця, про птахів) СУМ, Ж, *не́сти́ся*, *несу́чка*, [*несю́чка*] «несучка» Ж, [*зно́сок*] «останнє, найменше яйце, знесене куркою

Г, Ж; остання дитина у матері», *знбсок*, [*знбсок* ЛексПол, *снозбк* Шух] «тс.»; — р. *несті*, бр. *не́сці*, п. *nešč*, ч. *nést*, слц. *niest'*, вл. *njesć*, нл. *njasć*, болг. *но́ся*, м. *несе*, схв. *не́сти*, слн. *nésti*; — очевидно, псл. **nersti* «метати ікру, класти яйця» > **nesti* «класти яйця» (г могло зникнути внаслідок семантичного зближення з *nesti* «нести»), пов'язане з **nerstь* «нерест»; — споріднене з лит. *neřsti* «метати ікру» (про рибу), лтс. *pārsts* «нерест (про рибу), парування (про птахів)». — *Мачек ESJC* 396; *Holub—Lyer* 334; *Bezlaj ESSJ II* 220. — Пор. **не́рест**¹.

[**нестїдник**] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.» Ж, Мак; — неясне; можливо, пов'язане зі *студїти*, *студїнь* «сильний холод» як назва рослини, що цвіте пізно восени (пор. інші назви айстри степової: [*мороз, зімник, осінчак*]).

Не́стір, *Не́стор*, ст. *Нестюрь* (1378), *Несторъ* (1627); — р. болг. м. *Не́стор*, бр. *Не́сцер*, др. *Несторъ*, *Нестеръ*, п. ч. слц. *Nestor*, слн. *Nestor*, стсл. **Несторъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νέστωρ*, букв. «той, хто (щасливо куди-небудь) прибуває» пов'язане з *νόστος* «повернення». — Вл. імена 72; *Rudn. II* 856; *Фасмер III* 67; *Петровський* 165; *Илчев* 358. — Див. ще **носта́лгія**.

[**несто́ратися**] «(про курей) неспокійно сидіти у гнізді; (про людину) неспокійно лежати; перевертатися з боку на бік» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*сутора́тися*] «невтомно працювати».

несто́тно — див. **сто́та**.

[**нестрі́мно**] «надто, надзвичайно» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми *нестрі́мно*, зближеної зі *стрі́мко*.

несуві́рний — див. **несво́рний**.

несу́мненна — див. **су́ма**¹.

[**несча́зник**] «кущі бузини» Ж, [*нещазник*] (бот.) «бузина трав'яниста,

Sambucus ebulus L.» Мак; — похідне утворення від [*сча́знути*] «зникнути, шезнути»; назва зумовлена, очевидно, тим, що бузина є дикоростучою рослиною, яку важко вивести. — Див. ще **з**¹, **не**, **че́знути**.

[**несь**] «сьогодні» О, [*не́ська, ні́ська, ні́ськава, ннись, нніськи*] «тс.» О; — фонетичні і словотворчі варіанти прислівника [*днесь*] «тс.»; звукові форми з кореневим **и**, можливо, виникли в результаті взаємодії з синонімічним *ніні*, [*ніньки*]. — Див. ще **днесь**.

нетала — див. **тал**.

не́твар, *не́твір* — див. **твори́ти**.

не́тварь — див. **ле́квар**.

[**нетець**] «в'язень, заарештований, полонений» Пі; — неясне; можливо, варіант незасвідченого **нятець* «тс.», пов'язаного з [*ня́тство*] «ув'язнення, полон», похідним від [*ня́ти*] «брати».

[**не́ти**] «син брата або сестри, племінник» Ж, [*нетя́к*] «тс.» Ж; — р. ст. *не́тий* «племінник», др. *нетии* «тс.», п. ст. *pieć* «двоюридний брат», ч. *peteř* «племінниця», *pet'*, слц. *peteř* «тс.», схв. *не́ћак* «племінник (син сестри)», *не́ћака* «племінниця (дочка сестри)», слн. *pećak* «племінник», *pećakinja* «племінниця», стсл. **нетини** «племінник»; — псл. *netijь* < **neprijь* «племінник»; — споріднене з лит. ст. *peruotis* «внук, племінник», *perťė* «внучка», лат. *perōs*, *-ōtis* «внук», пізніше «племінник», *per'tis* «внучка», пізніше «племінниця», дінд. *pārāt* «нащадок, син, внук», *pār-tar-* «тс.», *pār'tiņ* «дочка, внучка», гр. *ἀνεψιός* «двоюридний брат», *ἀνεψία* «двоюридна сестра», дірл. *nia* (род. в. *niath*) «племінник (син сестри)», двн. *pevo* «племінник»; іє. **perōt* «внук» (початково «неповнолітній, несамостійний»), що складається з **ne-* «не» і **pot(i)s* «пан, володар», наявного також у складі слова *госпо́дь*. — *Фасмер—Трубачев III* 67—68; *Трубачев Терм. родства* 76—78; *Преобр. I* 602—603; *Brückner* 427; *Machek ESJC* 397; *Skok II* 513; *Bezlaj ESSJ II* 217—218; *Meillet Études* 393; *Бенвенист* 160; *Trautmann* 196;

Fraenkel ZfSIPh 20, 65; Walde—Hofm. II 161—162; Kluge—Mitzka 506; Pokorpu 764. — Див. ще **госпо́дь, не**.

[**не́тик**] (бот., у сполуці [н. *слабинога*] «розрив-трава звичайна, *Impatiens poli-tangere* L.») Ж, [*нетикалка* Мак, *нетиканка* Мак, *недо́тика*] «тс.»; — р. [*недо́тика*], п. *nietykałek*, ч. слц. *netýkavka*, ч. *pedotýkavka* «тс.»; — похідне утворення від *ті́кати* із заперечною часткою *не*; назва зумовлена тим, що при дотиканні до стиглих плодів розрив-трави вони раптово розтріскуються і з силою викидають насіння; пор. назви цієї рослини в інших мовах: р. *недо́трога*, англ. *touch-me-not* (букв. «не торкай мене»), лат. *poli-tangere* (букв. «не торкай»). — Див. ще **не, ті́кати**. — Пор. **не́руш**.

[**не́тітірний**] «не допитливий, самовдоволений» Ж, [*не́тітурний*] «нездібний» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*втирка́тися*] «самовільно втручатися», [*втирку́н*] «надмірно цікавий, допитливий», похідними від *ті́рити* «тикати».

не́тіпа́ха «неохайна, неакуратна жінка», *не́тіпа́нка*, [*не́тіпа* Ж, *не́топу́ха*] «тс.»; — р. [*не́тюпа*] «неохайна людина»; — похідне утворення від *ті́пати* «трясти, бити, ударяти»; первісно могло означати «такий (така), що не вміє як слід ударити (в роботі, на полюванні, в бою)»; інший давній варіант цього кореня зберігся у формах *недо́тепа*, *до́теп* (див.).

не́тля (ент.) «невеликий нічний метелик; [*Lithocolletis fritellella*; міль Ж], [*нетлєнниця*] «нічний метелик, *Phalaena* ВеНЗн; — результат семантичного звуження назви [*не́тля*] «ненаситна, завжди голодна істота», пов'язаної з *ті́тти* «швидко і жадібно їсти; точити, гризти (про комах і т. ін.)» (пор. *ненатліи* «ненаситний»). — Див. ще **не, ті́ти**. — Пор. **ні́тка**.

не́топір (зоол.) «кажан родини гладконосих, *Pipistrellus* Каур», [*літопі́р*] «тс.» ВеНЗн; — р. *не́топі́рь*, др. *не́топырь*, п. *nietoperz*, *pedoperz*, [*pie-*

dopyrz], ч. *netopýr*, слц. *netopier*, вл. *njetopyr*, нл. *njedopyr*, [*njedopur*], полаб. *netúpar* «метелик», болг. [*нетопі́р*] «кажан», схв. *не́топир*, [*netopjer*, *padopir*] «тс.; метелик», слн. *netopír* «кажан», [*natorír*, *nadopér*], стсл. **не́топырь** «тс.»; — псл. *netopyr*, пояснюване здебільшого як складне утворення з основ **neto-* (< **nekto-*), що пов'язується з **nokt-* «ніч», і -*ryg* від кореня **reg-* «літати» (Mikl. EW 214; Преобр. I 603; Иванов ВСЯ II 19; Ильинский РФВ 65, 226; Погодин Следы 216; Младенов 355; Vaillant Slavia 10, 678; Варбот 59); такому поясненню суперечать деякі факти фонетичного і словотворчого характеру (Булаховський Вибр. пр. III 286); заслуговує на увагу припущення (Brückner 361; Slavia 13, 279; Schuster-Sewc 1014—1015), що псл. *netopyr* складається з *ne* «не», *to* «то» і *ryg* «птах» (пор. схв. [*pirac*] «кажан») і означало первісно «то не птах» (пор. у зв'язку з цим назви рослин [*не́то́та*] «плаун баранець», [*не́то́бя*] «аконіт»); припускається також, що первісною була основа з псл. *ryt-* «птах», збережена в укр. [*не́поті́р*] «кажан»; викликає заперечення думка про запозичення цього загальнослов'янського слова з грецької мови (гр. *υιτόπτερος*, Malinowski PF 1, 154), як і пов'язання його з р. *топі́рить* «настовбурчувати (пера)» (Berneker IF 10, 166). — Фасмер—Трубачев III 68—69; Черных I 570—571; Utěšený JP 1959/9, 388; Bezlaj ESSJ II 221. — Пор. **не́поті́р**.

[**не́то́та**] (бот.) «плаун баранець, *Ly-copodium selago* L.» Ко, [*нито́та*] «тс.»; — п. *nietota* «тс.»; яловець козацький, *Juniperus sabina* L., ч. [*netáta*] «яловець козацький», [*netota*] «тс.», слц. *netáta* «тс.; плаун», *netota* «тс.»; — результат злиття частки *не* і займенників *то*, *та*; назва зумовлена, очевидно, тим, що плауну баранцю як отруйній рослині приписувались чарівничі властивості, а через це його назва підлягала табу і замінювалась вираза-

ми типу «то є», «то не є» (пор. п. *matki bożej to je* «вербозілля, *Lysimachia L.*», *to je, to jeść, tojeść* «тс.», *to jest* «ластовень, *Vincetoxicum Moench.*», *biała tojeść* «тс.», *modra tojeść* «орлики, *Aquilegia L.*»). — Brückner 361—362; Machek ESJC 397. — Див. ще **не, той**. — Пор. **нетоя**.

[**нетоя**] (бот.) «аконіт, *Aconitum L.* ВеНЗн; вид рослини Ж», [**нетоя**] «аконіт; сinyaк звичайний, *Echium vulgare L.*» О, [**нитоя**] «тс.» О; — слц. *netója* «ластовень, *Vincetoxicum Moench.*»; — результат злиття частки *не*, займенника *то* і дієслова *є*; назва зумовлена, очевидно, тим, що аконітові (отруйній рослині) приписувались чарівничі властивості, а через це його назва зазнавала табу і замінювалась займенниковими позначеннями. — Brückner 361—362; Machek ESJC 397. — Див. ще **є, не, нетога, той, тоя**.

нетреба (бот.) «*Xanthium L.*»; — очевидно, результат субстантивациі др. *нетрѣбыи* «негодящий», пов'язаного з *трѣбыи* «потрібний»; назва зумовлена, очевидно, тим, що нетреба є бур'яном, з яким слід боротися; пор. інші назви нетреби (колючої): [дурнишник, холерна трава, неждан-трава]. — Див. ще **не, треба**.

нетрі, [**нетро**] «нетрі» Пі, [**нетра**] «тс.» лісова ущелина, провалля» Ж, [**нетря**] «тс.», *нетрища* «нетрі», [**надро**] «тс.» Пі, *нетрянний*; — р. [**нетря**] «ділянка лісу, заповідний ліс, заповідник», бр. *нетры* «надра; нетрі»; — очевидно, псл. [**netra*], утворене з частки *не* «не» і основи дієслова **terti* (тьр) «терти»; первісно означало «непроторована (непрохідна) лісова гушавина»; необгрунтоване припущення (Соболевский Bull. Acad. des Sc. de St. Ptbourg 1911, 1054) про запозичення з литовської мови (лит. *péndrė* (бот.) «очерет»), як і гіпотеза (Ильинский Изв. по рус. яз. и л-ре II 366) про зв'язок з гр. *νῆτρον* «прядка». — Фасмер III 69; Толстой Сл. геогр. терм. 180;

ЭСБМ 8, 17—18. — Див. ще **не, терти**.

нетто «без тари і упаковки» (про вагу товару); — р. *нетто*, бр. *нета*, п. ч. слц. *netto*, болг. *нето*, схв. *нето*, слн. *néto*; — запозичення з італійської мови; іт. *netto* «чистий» походить від лат. *nitidus* «блискучий; чистий», пов'язаного з *niteo*, *-ēre* «блищати», спорідненим з дірл. *nōib* «священний», вал. *pwūiant* «відблиск, блиск», можливо, також з дінд. *nī-laḥ* «темний, чорний», дперс. *naiba-* «гарний, красивий». — Акуленко 141; СІС² 580; Kopaliński 666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 415; Ву-яклија 616; Kluge—Mitzka 508; Klein 1033, 1042; Mestica 1014; Walde—Hofm. II 171.

[**нетунтавий**] «негодящий, нікчемний» Ж; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *нэтынто́к* (рум. *pătîntoc*) «дурний; дурень» утворене від *нэты́нг* (*pătîng*) «дурний, безглуздий; незграбний; упертий, затаїтий», очевидно, запозиченого зі слов'янських мов (цсл. *нетягъ* «ледачий»). — Scheludko 139; DLRM 531; СДЕЛМ 284. — Див. ще **нетяга**.

нетяга «бідна, неімуща людина; [безтурботна людина; ледар; негідник Пі]», [**нетяг**] «бідолаха; нещасливий» Бі, [**нетязський**]; — р. заст. *нетяг* «ледар, дармоїд», др. *нетягъ* «ледачий, бездіяльний», стсл. *нетягъ* «тс.»; — очевидно, псл. *netęgъ* «ледачий, кволлий, слабий» (пор. р. [**нетяга**] «брак сил, слабість, кволість»), утворене на основі виразу **ne tęgti* «не тягти, не могли». — Див. ще **не, тягті**.

неустойка «стягнення за невиконання зобов'язання»; — бр. *няўстойка*, болг. *неустойка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *неустойка* утворене на основі виразу *не устоять* (в *своём словѣ*) «не дотриматися (слова)». — Див. ще **не, стояти, у²**.

[**неуткнуть**] «недорозуміти» Ва; — результат видозміни виразу *не уткнути* «не зрозуміти», зближеного з *ткнүти*. — Див. ще **не, тяти**.

неф «витагнуте у довжину приміщення (або частина приміщення), відокремлене рядом колон чи стовпів»; — р. бр. болг. *неф*; — запозичення з французької мови; фр. *nef* «середньовічне судно; корабель (у храмах)» походить від лат. *nāvis* (зн. в. *nāvem*) «корабель, судно». — СІС² 580; РЧДБЕ 416; Dauzat 497. — Див. ще **нав**².

нефрїт¹ (мед.) «запалення нирок»; — р. болг. *нефрїт*, бр. *нефрїт*, п. *nefryt*, ч. *nefritis*, слц. *nefritida*, схв. *нефрїт*, *нефрїтис*, слн. *nefritis*; — інтернаціональний медичний термін, засвоєний з латинської наукової мови; пізньолат. *nephritis* походить від гр. *νεφρίτις* «тс.», пов'язаного з *νεφρός* «нирка», спорідненим з лат. ст. *nefrōpēs*, дісл. пуга, дат. *puge*, шв. *pjuge* «тс.», двн. піого «нирка, яєчко», нвн. *Niere* «нирка». — СІС² 580; Вуякля 618; Kluge—Mitzka 511; Klein 1040; Frisk II 310. — Див. ще **нірка**.

нефрїт² «мінерал із класу силікатів з різними відтінками забарвлення»; — р. болг. *нефрїт*, бр. *нефрїт*, п. *nefryt*, ч. слц. *nefrit*, схв. *нефрит*, слн. *nefrit*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Nephrit* «тс.» утворене німецьким геологом А. Г. Вернером (1794 р.) від гр. *νεφρός* «нирка», оскільки вважалося, що він може бути корисним при лікуванні хвороб нирок. — СІС² 580; Koralinski 660; Klein 1040; Gr. Fwb. 510. — Див. ще **нефрїт**¹.

нефта, *нехта*, *нехтянка* — див. **нафта**.

нехай, *нех* «нехай», [*них* ЛЧерк, *няга́й* Г, Ж, *няхай* О] «тс.»; — р. [*нехай*] «нехай; не займай, не чіпай», бр. *няхай* «нехай», п. *niechaj*, *niech*, ч. *nechat'*, *necht'*, слц. *nech*, вл. *pjech*, нл. *pjeschaj*, *pjesch* «тс.», полаб. *pech* «залиш»; — результат злиття виразу **нехай*, букв. «не займай, не чіпай, залиш», що є формою 2 ос. одн. наказового способу від **не хати*, [*нехати*] «не займати, не чіпати»; виведення форми наказового способу **пеха́й* від

пехова́й*, **пехова́ти* (Machek Studie 108; Holub—Kop. 242; Machek ESJCS 322) помилкове. — Мельничук Структ. слов. реч. 75—76; Етимологія 1966, 218; ІУМ Морфологія 491; Фасмер III 70; Преобр. I 603—604; ЭСБМ 8, 78; Brückner 359—360; Младенов 350; Schuster-Sewc 1010; ESSJ Sl. gr. II 466—467; Bern. I 382. — Див. ще **неха́ти. — Пор. **най**¹, **хай**.

[**неха́р**¹] «вовк; великий звір» Г, Ж, [*нехар*] «хижий звір, зокрема вовки» Г, Ж, [*неха́ра*] «вовк, великий звір», [*неха́ринець*] «вовк»; — п. *piekaга* «хижий звір, вовк» (з укр.?) — не зовсім ясно; можливо, результат видозміни або варіант давнішого **нега́р* «непридатне для данини (як хутро)», пов'язаного з *га́рний*, [*бе́зга́р*] «занадто велика ціна», [*га́рма-да́рма*] «даремно» і зближеного з [*неха́р*] «замазура», [*неха́рний*] «неохайний, брудний», пов'язаними з [*ха́рити*] «чистити». — Мельничук Мовозн. 1969/1, 33. — Пор. **га́рний**, **ха́рити**.

неха́р², *неха́ра*, *неха́ринець* — див. **ха́рити**.

[**неха́ти**] «не займати, не чіпати Г; не хотіти робити, не робити, утримуватися Ж», *неха́яти* «не дбати, занедбувати, нехтувати», [*няга́ти*] «не хотіти робити, не робити, утримуватися Ж, [*не́ха*] «нероба» Ж, [*неха́я*] «неохайна людина» Куз, [*заха́яти*] «занехаяти», [*обнеха́яти*] «не чіпати, економити, відкладати (гроші)» Ж, [*обнеха́йкати*] «тс.» Ж, [*понеха́ти*] «не зробити, залишити невиконаним» Ж, [*понеха́ти*] «тс.» Ж; — бр. [*няхайіць*] «відкладати справу через лінощі або недбалість», п. *piechaś* «нехаяти», ч. *pechat* «залишити; забути; дозволити, дати», слц. *pechat'* «залишити; дати», вл. *pjechaś* «залишити, не хотіти», нл. *pjechaś (se)* «не хотіти», полаб. *pechāt* «залишити», болг. *неха́я* «нехтую», схв. *не́ха́jan* «недбалий; безтурботний», слн. *nehāti* «перестати; залишити»; — псл. *pe xati* «не займати, не чіпати», що складається із заперечної частки *pe*

«не» і дієслова хаті (xajati) «займати; чистити; ганити, ганьбити». — Мельничук *Етимология* 1966, 218; Мартынов *Сл. и ие. аккомод.* 139—140; Фасмер III 70; Преобр. I 603—604; ЭСБМ 8, 78; Brückner 359—360; Младенов 350; Bezlaj ESSJ II 219; Верн. I 382. — Див. ще *хаяти*. — Пор. *нехай*.

[**нехваліт**] «інвалід» Ж; — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. *невалід* (рум. *nevalíd*) «нездоровий, працездатний» складається із заперечної частки *не-* (не-) «не», запозиченої зі слов'янських мов, і прикметника *валід* (*valíd*) «здоровий, працездатний», запозиченого з французької мови; фр. *valide* «тс.» зводиться до лат. *validus* «сильний, міцний». — СДЕЛМ 70; DLRM 532, 916. — Див. ще *інвалід, не*.

нехворощ (бот.) «полин, чорнобилль, *Artemisia L.*, *нехвороща* «тс.», [*нефорощ*] «полин польовий» Ж; — р. [*нехворощь*] «полин», [*нефорощь, нехвороща*] «тс.», ч. [*nechrašč*] «полин звичайний», *nechrast* «полин понтійський»; — очевидно, псл. **nexvorst(j)*», утворене з частки *не* «не» і основи хвог- «хворий», оскільки вважалося, що нехворощ допомагає від багатьох недуг; менш обгрунтованою є думка (Меркулова *Очерки* 122; Потєбня *Из зап. III* 47) про походження від *хвóрост*, як і пов'язання (Holub—Кор. 144; Machek *Jm. rostl.* 249, 250, 269) з ч. *chrastiti* «хрустити», *chřestiti* «брязкати, торохтати» (з огляду на приписувану полинові здатність оберігати від удару грому). — Коваль 74—75. — Див. ще *не, хворий*.

[**нехірий**] «погано настроєний, у поганому настрої» Ж; — очевидно, утворене від *хірий* «ослаблений, виснажений хворобою, кволий, неміцний» (пор. [*хірлий*] «хворий, хворобливий; млявий, сонний») за допомогою частки *не-*, що виконує тут підсилювальну функцію, як у [*неглул*] «великий дурень» та ін. — Див. ще *не, хірий*. — Пор. *глулий*.

[**нехланний**] «ненажерливий; жорстокий» Ж; — похідне утворення від [*хланути*] «бути жадібним» (пор. [*хлань*] «ненажера»); *не-* виконує тут підсилювальну функцію або додане під впливом синонімічних *ненажерливий, ненаситний*. — Див. ще *не, хлань*.

нехлюй «неохайна людина СУМ, МСБГ; незібрана, недбала в своїх діях людина», [*нехлюйник*] «неохайний, нечепурний чоловік» МСБГ, *нехлюя* «неохайна, ледача людина», [*нехлюйниця*] Ж, *нехлюйство* «незграбність, недбалість», [*нехлюйний*] «неохайний, брудний, непорядний» Ж, [*нехлюїти*] «забруднювати» Ж, *нехлюйствувати*, [*занехлюїти*] «забруднити»; — р. [*нехлюй*] «незграбний чоловік» (з укр.), бр. [*нехлюя*] «нечепура», [*нехлюйный*] «неохайний»; — запозичення з польської мови; п. *niechluj* «нечепура», *niechlujka* «тс.» утворені від *niechlujny* «неохайний, нечепурний», що виникло, очевидно, з **niechludźny*, паралельного укр. [*нихлюжий*] «поганий, нікудишний» (Нар. лексіка, Мінск), р. [*нехлюда*] «нечепура», [*нехлюза*] «тс.» і утвореного за допомогою заперечної частки *не* «не» від дієслова [*chludzić*] «чистити; наводити порядок» (пор. [*chludny*] «охайний, порядний, чистий»), походження якого неясне. — ЭСБМ 8, 79; SW III 263.

нехрист «не християнин», [*нехрест*] «тс., невіруючий; єврей» Ж; — р. *нехристь* «не християнин; безсовісна, несправедлива людина», [*нехрист*] «не християнин, нехрещений, бусурман», [*нехрест*] «тс.», бр. *нехрысьць* «нехрист»; — результат злиття виразу *не християнін* з усиченням другого компонента; у частині форм відбулося зближення з *хрестіти*. — ЭСБМ 8, 21. — Див. ще *не, християнін*.

нехтоліця «недбайлива, ледача жінка; [підла, негідна жінка Ж]»; — очевидно, результат видозміни форми [*ніхтоніця*] «підла, негідна жінка», зближеної зі словами *лице* і *нехтувати*. — Див. ще *ніхтоніця*.

нехтувати СУМ, Ж, [знéхтати] «знехтувати»; — очевидно, пов'язане з *не хтiти*, пор. ст. *нехтивость* «неприхильність». — Shevelov Hist. phonol. 249. — Див. ще **не, хотiти**.

[**нехуть**] «відраза» Пi; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *piechęc* «неохота; нехiть, неприхильність, відраза», паралельне укр. *нехiть*, як і ч. слц. *pechut'* «тс.», утворене з частки *pie* «не» і іменника *chęc* (*chut'*) «охота, бажання», що походить від псл. [*xotъ] (з носовим інфіксом), варіанта форми *хотъ*, до якого зводиться укр. *хiть*. — Sławski I 64. — Див. ще **не, хотiти**. — Пор. **хуть**.

нецьки «ночви», *нецьки*, [нецята ВеБ] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *piecki* «тс.» відповідає укр. *ночви* (див.).

[**нецю-бiрка**] (вигук, яким підкликають овець) Мо; — складне утворення з компонентів [нецю], пов'язаного з вигуком [ницько], яким підкликають ягнят (пор. [нецька] «вівця»), і [бiрка], фонетичного варіанта до *бiрка* «вівця». — Див. ще **бир', ницька**.

неця́т, неціт — див. **ця́та**.

неча́я — див. **яча́**.

[**нечіпáй-зілля**] (бот.) «переступень білий, *Vriponia alba* L.»; — складне утворення з дієслова (*не*) *чіпати* та іменника *зілля*; назва зумовлена отруйністю переступня (особливо ягід і коріння). — БСЭ 32, 460. — Див. ще **зело́, не, чіпати**.

[**нечопити**] «хворіти, нездужати»; — неясне.

[**не́чта**] «повія; сором, ганьба» Ж, [не́шта] «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з *чтiти* ([штiти]) «шанувати» (див.).

нечу́йвітер (бот.) «*Hieracium* L.; [котячі лапки дводомні, *Antennaria dioica* (L.) Gaertn. Мак; сухоцвіт, *Gnaphalium* L. Ж; цмин піщаний, *Helichrysum arenarium* DC. Мак; стокротки багаторічні, *Bellis perennis* L. Мак; залізник бульбистий, *Phlomis tuberosa* L. Мак]», [нечуєвик] «котячі лапки дво-

домні» Мак, [нечуєвика, нечуївка] «тс.» Мак; — р. [нечу́й-вeтeр] «нечуївітер волохатий», бр. [нячуївецер] «нечуївітер», п. [pieszujwiesier], ст. *pieszuj wiatr* «тс.»; — складне утворення із заперечної частки *не*, дієслова *чу́ти* та іменника *вітер*; назва зумовлена тим, що нечуївітер волохатий через свій невисокий ріст недоступний для дії вітрів; назва перенесена за різними ознаками схожості на інші рослини. — Анненков 167; ЭСБМ 8, 80; Machek Jm. rostl. 232. — Див. ще **вітер', не, чу́ти**.

[**нечумáзний**] «негарний, непоказний, незграбний» Ж, Куз, Пi; — пов'язане з *чумáзий* «брудний, замурзаний», р. *чумáзий* «тс.»; *не-* виконує тут роль підсилювальної частки; можливо, додане під впливом синонімічних *нега́рний, непоказний* тощо. — Див. ще **не, чумáзий**.

нечупáра, нечупáйда, нечупáрний — див. **чупáрний**.

[**нешперга́ч**] «кажан» Ж; — результат контамінації слів [не́шпiр] «сутінок, присмерк» Ж і [перга́ч] «кажан» Ж. — Див. ще **нешпiр, пирга́ч**. — Пор. **миш-пирга́ч**.

[**не́шпiр**] «сутінок, присмерк» Ж, [не́шпор] «вечiр» Пi, [не́шпóри] «вечерня» Ж, Бi, [нішпóра] «тс.» Бi, [нешпiрний] «вечiрний» Бi, [нішпорний, нічпорний] «тс.» Бi, [нішпорити] «дзвонити на вечерню, правити вечерню» Бi, [нічпорити] «тс.» Бi; — бр. [нешпóр] «вечiрний час; вечерня», [нешпар] «вечерня», п. *pieszróg* «вечерня; вечiр», *pieszrog* «тс.», *pieszrogu* «вечерня»; — через польське посередництво запозичене з чеської мови; ч. *pešrog* «вечерня», як і вл. *пешрог, пушрог* «тс.», слц. *pešrog* «тс.; підвечiрок», виникло з нвн. *Vesper* «тс.», що походить від лат. *vesper(a)* «вечiр», спорідненого з гр. *βoπepoc*, лит. *vakaras* «тс.», псл. *vešegъ*, укр. *вечiр*. — Гординський РМ 1935/7, 312; Richhardt 82; ЭСБМ 8, 23; Булыка 217; Brückner 361; Machek ESJC 396; Matzenauer 263; Kluge—Mit-

zka 820; Walde—Hofm. II 770—771. — Див. ще **вечір**.

[**нешрептана**] (про картоплю) «у лушпайках» О; — очевидно, пов'язане із запозиченням, що походить від нім. schrapfen «скребти, скоблити», спорідненого з англ. scrape «скребти», лит. skrebėti «шарудіти, шелестіти», укр. *скребті*. — Ruge—Mitzka 678. — Див. ще **не**, **скребті**.

нешадім — див. **шадіти**.

[**неякий**] «якийсь» Бі, [*неяк*] «нічого; колись, давніше» О; — бр. *нейкі*, п. *пєякі*, ч. *пєяку*, слц. *пєяку*; — результат ускладнення неозначеного в минулому займенника *який* часткою *не-* із семантикою неозначеності (як і в [*неколи*] «іноді»). — Див. ще **неколи**, **який**.

[**неясить**] (орн.) «пелікан, Pelecanus Ж; сипуха, Tyto alba Scop. Шарл»; — р. *неясыть* «рід великих сов; [пелікан?; вид пугача; казковий ненажерливий птах]», бр. *няясыць* «рід великих сов», др. *неясыть* «пелікан; шуліка», *неясыть*, стсл. *неясыть* «тс.»; — псл. **pe-je-syть*, букв. «ненаситний» (пор. стсл. *сыть* «насищення»), де *-je-*, як і в слові *pe-je-veгъ* «який не йме віри» (др. *неявѣръ* «який не вірить», стсл. *неявѣръ* «тс.»), пов'язане з **je-ti* «йняти» (букв. «який не йме (не відчуває) насичення»); менш переконливе припущення (Meillet Etudes 168—169; Pedersen Kelt. Gr. I 45), за яким *je-* зводиться до іє. **п*. «не» (гр. *ἀ-, ἄν-*, лат. *in-*, нвн. *in-* «не»), а *не-* вважається доданим пізніше внаслідок затемнення семантики *je-*. — Німчук 215; Фасмер III 71; Горяев 228; Булаховський Вибр. пр. III 282—283; Saur Sbornik FFBrU 1976, 35; Bern. I 429. — Див. ще **не**, **ситий**, **яти**.

[**нез**] «ядро горіха» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *нез* ([*нез*]) «серцевина, ядро (горіха)», як і рум. *miez* «тс.», походить від лат. *medius* «середній», спорідненого з дінд. *mádhyaḥ*, гот. *midjis* «тс.», псл. **medja* «межа», укр. *межá*. — СДЕЛМ 253; DLRM 498; Puşcariu 93; Walde—Hofm.

II 57. — Див. ще **межá**. — Пор. **медіана**, **медіум**.

[**негушка**] (у виразі [*пирогі з негушкою*] «пирогі без начинки») До; — очевидно, запозичення з російської мови, в якій відповідне слово пов'язане з *нет* «нема», що відповідає укр. [*ніт*] «нема; ні»; пор. р. [*нет*] «все те, чого немає», [*пирог с нетом*] «пиріг без начинки», [*негушка*] «нікчема». — Фасмер III 67; Преобр. I 218, 596; Соболевский Лекции 249; Todorov Slavica 14, 519. — Див. ще **ніт**¹.

[**нехарема**] «нескладна, неструнка людина» ЛексПол, [*нехаремни*] «нестрункий, нескладний, негарний» тж; — очевидно, утворене від [*нехар*] «неохайна людина, нечепура», [*нехара*] «тс.»; щодо кінцевого *-ма* пор. [*ліхома*] «ліхо, важке становище», [*нехама*] «неохайна людина, нечепура». — Див. ще **харити**, **не**.

[**ни**¹] (спол.) «ні» Ж, [*ни-*] (в утвореннях [*ничого*] «нічого» Ж, [*ниак*] «ніак» Ж, [*ниакій*] «ніякий» Ж тощо); — р. др. болг. м. схв. *ни*, *ни-*, бр. *ні*, *ні-*, п. ч. слц. нл. слн. *пі*, *пі-*, вл. *пі-*, полаб. *пі-* (*nit'éd//nit'édě* «ніде»), стсл. **ни**, **ни-**; — псл. *ni*; — споріднене з лит. *пє* «ні», *пє-kas* «ніхто, ніщо», лтс. *пє* «ні, навіть не», гот. *пє* «не», двн. *пє* «тс.», лат. *пє* «не, щоб не», ст. *пє* «тс.», ав. *пає-čiš* «ні один, жоден»; іє. **пє*; в українській мові, за винятком окремих говорів, витіснене звуковою формою *ні* (< *нѣ*). — ІУМ Морфологія 474—475; Черных I 571; Фасмер III 71; Преобр. I 605; ЭСБМ 8, 24; Brücker 359; Machek ESJC 398; Младенов 356; Trautmann 195; Mühl.—Endz. II 715; Zubatý IF 4, 471; Walde—Hofm. II 166; Topr 288. — Пор. **ні**³.

[**ни**²] (вказівна частка) Доп. УЖДУ II; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *пє* «ось, дивись» етимологічно не звсім'ясне. — Німчук Доп. УЖДУ II 90; MNTESz II 1017; Bárczi 215.

ніва, [*нівина*] «сіно з ниви Ж; парове поле ВеУг», *нів'я* (зб.), [*занив*]

«толока за нивами» Ж, [піднівок] «маленька лука в нижчерозташованому кінці ниви» Ж; — р. болг. м. *нива*, бр. *нива*, др. *нива*, п. вл. нл. *пи́ва*, ч. слц. *пи́ва*, полаб. *piwä*, схв. *нѣва*, слн. *пѣва*, стсл. *нива*; — псл. *пи́ва*, віддалено пов'язане з пізь «низ»; — споріднене з гр. *νεῖος* «поле під паром, нива», *νεῖοδι* «до глибини», *νεῖοθεν* «знизу, з глибини», дінд. *пи-* «вниз», *піват-* «низина», двн. *пидаг* «внизу»; недостатньо обгрунтовані зіставлення з лтс. *пи́ва* «глум, презирство», лит. *peivā* «важка хвороба, тривала хвороба», *piūvyti* «занапастити себе» (Mühl.—Endz. II 751—752), з схв. *ѣва* «край, пруг», болг. *ѣва* «тс.» з поясненням початкового *п* як привнесеного з прийменників **съп-*, **въп-* (Vaillant RÉS 22, 191—192) або з псл. повь «новий» (Machek ESJČ 400). — Черных I 571; Фасмер III 72; Преобр. I 605; ЭСБМ 8, 24—25; Brückner 364; Holub—Kop. 246; Schuster-Sewc 1005; Младенов 356; Skok II 530—531; Bezlaj ESSJ II 225; Trautmann 196; Frisk II 297—298; Uhlenbeck 149; Fick I 500, III 296—297; Гамкрелидзе—Иванов 781; Pokorny 313. — Див. ще **низ**.

[**нив'янка**] (бот.) «шерардія польова, *Sherardia argensis* L.» Ж; — похідне утворення від *ни́ва*; назва зумовлена тим, що ця трава росте переважно на полях (пор. її видову назву). — Див. ще *ни́ва*.

[**нігда**] «ніколи» Ж, [нігда Ж, нігда ВеЗа, О, нігда ЛексПол, О, нігда ЛексПол, нігда Ж, нігда О, нігде Корз] «тс.»; — др. *никъгда*, *никъгды*, п. *piġdy*, [piġda], ч. слц. *nikdy*, вл. *pihdy*, нл. *piġda*, *piġdy*, ст. *nikda*, *nikdy*, схв. *нѣгда*, стсл. *никъда*; — псл. *пи́къда* «ніколи», що складається з *пи* «ні» (пор. укр. [ни] «ні») і *къда* «коли» (пор. ч. ст. *kda* «коли», схв. *gdā*, слн. [gdā], стсл. *къда* «тс.»), яке у формі *гда* збереглося в укр. [*гдась*] «колись»; збереження форм в українських говорах могло бути підтримане впливом польської мови. — Онышкевич Иссл. п. яз. 232; Фасмер II 274; Sławski I 270. — Див. ще **гдась**, **ни**¹.

[**нигкий**] «непомітний і спритний, мов кіт» О; — неясне.

[**ниграмотишний**] «неудалий» Кур; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *неграмотний*. — Див. ще **грамота**, **не**.

[**нигедлий**] «нікчемний, негідний, поганий» ЛексПол; — неясне; звукова форма вказує на запозичення з польської мови, але відповідне польське слово невідоме.

ниглемба — див. **неклéба**.

нідіти СУМ, Бі, [ніджа] «недолуга, хвороблива людина» Ж; — пов'язане з *ніти*; пор. р. [зныдѣть] «відчувати ниючий біль». — Преобр. I 620; Фасмер II 102. — Див. ще **ніти**¹.

низ, [нізень] «низовина, долина» Ж, [низебух] «людина низького росту» Корз, *низи́на*, [низми́на] «вологе, низьке місце» Бі, *низо́вєць* (заст.) «запорізький козак», *низові́к*, *низо́вина*, *низо́вка* «вітер з моря, гирла річки, що дме низом», *низов'я́*, [низо́та] «(зб.) нижчі; низовина, долина Ж», *низь* «спосіб вишивання; [низ ЛексПол; низина; напрям, в якому тече вода Ж]», [низьок] «яма, нора; отвір» Ж, [низо́та] «дуже низьке місце» ЛексПол, [ни́зя] «спосіб вишивання (знизу)» ЛБ VII, [низя́нин] «той, хто живе в нижній частині села; той, хто живе в басейні нижньої течії річки», *ни́жнік* «валет; робітник, який при розпилюванні дерева на дошки стоїть внизу», *ни́жниця* «нижній поверх», [ни́жня] (зб.) «нижчі службовці» Ж, [ни́жняк] «робітник, який при розпилюванні дерева на дошки стоїть внизу; південний вітер, вітер з низу річки», *ни́зом*, [ни́жей] «нижче» Пі, [ни́змєнний] «який має низьке положення» Бі, *низо́вий* СУМ, Пі, *низо́кий*, *ни́жній*, *ни́жчий*, [ни́зити] «понижувати», *ни́жчати* «ставати нижчим», *до́низу*, *зни́жка*, *зни́зу*, *зниза́ти* (плечима), *зни́зити*, *знижа́ти*, *зни́жувати*, *ізни́зу*, *нани́з*, *нанизу́*, [наднизо́вий] «який знаходиться вище» Ж, [о́бни́жка] «знижка» Куз, [о́бни́жник] «знак пониження» Ж, [не-

ренізіна] «розташована впоперек долина» Ж, [*перенизіти*] «дуже понизити», *поні́ззя*, *пони́зів'я*, *пони́жувач*, [*пони́зу*] Нед, [*пони́ше*] «понижче» Ж, [*пони́ж* О, *пони́же* Ж, *пони́с* О] «тс.», [*пони́же́но*] «покірно» Ж, *пони́жче*, [*пони́зький*] «занадто низький» Ж, *пони́жувальний*, *пони́зити*, *пони́жати*, [*пони́жити*] «знизити, понизити» Ж, *пони́жувати*, *пони́жчати*, *прини́зливий*, *прини́зити*, *прини́жати*, *прини́жувати*, [*прони́зий*] «нижчий» Ж, *спидні́зу*, *уни́з*, *уни́зу*; — р. *низ* «низ», бр. *ніз* «тс.», др. *низъ* «місце, що знаходиться нижче від інших», п. [*niz*] «низьке місце, низовина, пониззя, долина», ч. *niz* «нижина», слц. *nizku* «низький», вл. нл. *niski*, полаб. *naist'ě*, болг. *низ* «по», м. *низ* «униз по; по; через», схв. *ніз* «нижина», *низ* «униз з, униз по», слн. *niz* «униз по», стсл. *низъ* «униз»; — псл. *nizъ* «униз»; — споріднене з дінд. *nī* «униз», *nītarām* «донизу», ав. *nī* «униз», дперс. *nīu* «тс.», вірм. *nī* «низький», гр. *νειός* «знизу», *νείος* «поле, нива» (власне «низька місцевість, долина»), дісл. *nīdō* «униз», двн. *nīdāg* «тс.»; іє. **nī-* «униз, унизу»; кінцеве -*zъ* виводять з форманта -*ǵho* (Skok II 520) або пояснюють його виникнення впливом *vъz-* (Trautmann 198—199; Machek ESJCS 327), *bezъ* «без» і **perzъ* «крізь» (Holub—Kop. 246) чи злиттям іє. **nī-* «униз» і **nīs* (пор. дінд. *niṣ-*, *nīḥ* «геть») з переходом *s* в *z* (Machek ESJCS 400); раніше -*zъ* виводилося з *zi*, якому відповідає дінд. -*gha* (Mikl. EW 69). — Rudn. II 857; Фасмер III 73; Черных I 572; Преобр. I 605—606; ЭСБМ 8, 27; Вгückner 364; Schuster-Sewc 1004; Младенов 357; Bezlaĵ ESSJ II 224; Топоров ВСЯ III 118; Meillet Etudes 160; Uhlenbeck 147; Maуrhofer II 157; Frisk II 297—298; Гамкрелидзе—Иванов 781; Fick III 296—297; Pokornу 312. — Пор. *ни́ва*, *ни́кнути*.

[*низанка*] (бот.) «мелозіра, *Melosiga Ag.*» Мак; — результат перенесення назви [*нізанка*] «низка»; назва зумовлена тим, що ці водорості мають

форму ниток різної довжини. — Див. ще *низати*.

низати, [*низати*] «засилати; нанизувати» О, [*нізанка*] «низка» Ж, *нізка*, *низальний*, [*знизати*] «нанизати, знизати» Ж, [*знизити*] «тс.» Ж, *перени́зка*, *пронизати*, *пронизливий*; — р. *низать*, бр. *нізаць*, др. *низати*, п. *nizać*, нл. *nizaś*, болг. *нижа*, м. *ниже*, схв. *нізати*, слн. *nizati*, стсл. *низати*; — псл. *nizati* «проколювати», пов'язане чергуванням голосних з *pyziti* (пор. р. *вонзіть* «устроити», *пронзіть* «простромити, проколоти»), *pož* (< **pozjos*) «ніж»; — споріднене з ав. *paēza* «вістря», сірл. *ness* «рана»; іє. **neǵh-* «просвердлювати, колоти». — Черных I 572—573; Фасмер III 73; Преобр. I 604; ЭСБМ 8, 27; Вгückner 364; Schuster-Sewc 1005; Младенов 357; Skok II 521; Bezlaĵ ESSJ II 224; Куркина Этимология 1964, 47; Зализняк ВСЯ VI 35; Pokornу 760. — Пор. *заноза*, *нізі*, *проноза*.

низити (заст.) «зійти (вниз), спуститися»; — р. *низойти*, др. *низити* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *низити* «зійти вниз, спуститися» утворене з прислівника *низъ* «униз» і дієслова *ити* «йти». — Див. ще *іти*, *низ*. — Пор. *низпослати*.

низпослати (заст.) «послати; подати» Ж; — р. *ниспослатъ*, др. *низъпосълати* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *ниспосълати* «послати вниз» утворене з прислівника *низъ* «униз» і дієслова *посълати* «послати». — Див. ще *низ*, *послати*¹. — Пор. *низити*.

низький — див. *низ*.

низькобкий (заст.) «короткозорий»; — складне слово, утворене з основ прикметника *низький* і іменника *обо*; паралельне виразам [*нізький на го́чи*] «короткозорий» ЛексПол, [*нізький на о́чи*, *низькогла́зи*] «тс.» Л, *низькозо́рий* «тс.», р. [*низкий на глаза́*] «з поганим зором, з червоними очима, що загноїлися»; назва зумовлена тим, що

при короткозорості людина змушена щось розглядати зблизька, низько нахилившись. — Див. ще **низ**, **око**¹.

[ник] «ніхто» ВеЗа; — не зовсім ясне; може бути, як і р.-цсл. **никъ** (же) «тс.», залишком давньої форми наз. в. одн. займенника псл. кѣто без компонента -то (як і kogo, komu, komy) або запозиченням з польської чи словацької мов, у яких [nik] «ніхто» вважається результатом скорочення форми *nikt(o)* (Vrůckner 363—364). — Див. ще **ні**³, **хто**.

Никандр, ст. *Никандръ* «побѣдний муж» (1627); — р. *Никандр*, бр. *Никандр*, др. *Никандръ*, п. *Nikander*, ч. *Nikander*, болг. *Никандръ*, м. *Никандар*, *Никандре*, схв. *Никандар*, слн. *Nikander*, цсл. **Никандръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νικάνδρος* (букв. «переможець мужів» або «муж-переможець») утворене з основ іменників *νίκη* «перемога» і *άνήρ* (род. в. *άνδρός*) «чоловік, людина». — Вл. імена 72; Беринда 224; Фасмер III 74; Петровский 165; Спр. личн. імен 439; Илчев 359. — Див. ще **Андрій**, **Микіта**. — Пор. **Мико́ла**, **Никано́р**, **Ники́фор**, **Нікі́н**, **Никоді́м**.

Никано́р, ст. *Никаноръ* «звитязца, ил(и) побѣда мужемъ, побѣждаа» (1627); — р. болг. *Никано́р*, бр. *Никано́р*, ч. слц. *Никапог*; — запозичення з грецької мови; гр. *Νικάνωρ* загальноприйнятої етимології не має; виводиться від *νίκη* «перемога» і *όράω* «бачу» (Сл. вл. імен 72; Петровский 165; Илчев 359), від *νίκη* і *άνήρ* (род. в. *άνέρος*) «чоловік» (Спр. личн. імен 439) або від *νίκη* і *άνωρος* «передчасний» (Constantinescu 116). — Беринда 224; Фасмер III 74. — Див. ще **Микі́та**. — Пор. **Мико́ла**, **Никано́р**, **Ники́фор**, **Нікі́н**, **Никоді́м**.

нікати — див. **нікнути**.

Ники́фор, *Ничіпір*, [*Кіфір* (Me), *Михивор*, *Нети́фор* Ж, *Чіпка*], ст. *Никифор* (1467), *Ники́форъ* «побѣдностъ» (1627); — р. *Ники́фор*, бр. *Ні-*

чы́пар, др. *Никифоръ*, п. *Nicefor*, ч. *Nikifor*, слц. *Nikefor*, болг. *Ники́фор*, м. *Никифор*, схв. *Ни́ифор*, *Никифор*, цсл. **Ники́форъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νικίφορος* (букв. «побідоносець») складається з основ *νίκη* «перемога» і *φόρος* «який несе», пов'язаного з *φέρω* «несу», спорідненим з дінд. *bhárati* «несе, приносить», лат. *fero* «несу», вірм. *berem* «тс.», псл. *byrati*, укр. *брати*. — Сл. вл. імен 72; Беринда 224; Фасмер III 74; Петровский 166; Спр. личн. імен 439; Илчев 359. — Див. ще **бра́ти**, **Мики́та**. — Пор. **а́мфо́ра**, **ме́тафо́ра**, **Мико́ла**, **Никано́р**, **Ники́н**, **Никоді́м**.

Нікі́н, *Нікон*, ст. *Никонъ* (1392), *Никонъ* «побѣдникъ» (1627); — р. *Нікон*, бр. *Нікан*, др. *Никонъ*, ч. *Nikon*, стсл. **Никонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νίκων* (букв. «який перемагає, переможець»), *Νίκωνος* пов'язане з *νικάω* «перемагаю», *νίκη* «перемога». — Сл. вл. імен 72; Rudn. II 857; Беринда 224; Фасмер III 75; Петровский 166; Спр. личн. імен 439. — Див. ще **Мики́та**. — Пор. **Мико́ла**, **Никано́р**, **Никано́р**, **Ники́фор**, **Никоді́м**.

[никлю́шка] (ент.) «*Microgaster*» Ж; — неясне; можливо, похідне утворення від **[ні́клий]** «слабкий, ніжний».

нікнути «нахилитися, нагинатися, припадати до землі; зникати», *нікати* «ходити без діла, без мети, тинятися; заглядати; [дивитися; нахилитися Ж, ВеУг; нюхати, нишпорити, шукати О]», *ник* (виг.) «зирк, глядь; шастъ», *ніклий* «похилений; сумний; [слабкий, ніжний Ж]», **[ні́кший]** «нижчий» До, *вни́кати*, *зникати*, *зні́кнути*, *зні́кти*, **[зні́кавий]** «минуший» Ж, *зні́клий*; — р. *ні́кнутъ* «схилитися, нахилитися; слабнути», бр. *ні́кнутъ* «схилитися, нахилитися», **[ні́каць]** «шукаючи заглядати всюди; нахилити голову; ховатися», др. *ні́кнути* «схилитися, припадати»,

п. пікпа́с «зникати», схв. *нікннути* «поникнути; упасти на коліна», слн. [nǐkpi-ti] «зникнути», стсл. **пони́кнѣти** «нахилитися»; — псл. *nikpōti* «схилятися, нахилитися, зникати», очевидно, генетично тотожне з *nikpōti* «з'являтися, проростати»; — споріднене з лит. *pūkti* «зникати; хиріти», лтс. *nikt* «хиріти», хет. *nińink-* «підіймати, брати; збирати». — Черных I 573; Цыганенко 293—294; Фасмер III 75; ЭСБМ 8, 28—29; Machek ESJĀ 399; Bezlaĵ ESSJ II 223; Аникин 47—51; Топоров LP 8, 206; Стоянов 40; Benveniste BSL 50, 40—41. — Пор. **виника́ти, низ**.

[**ніко**] (вигук для підкликання свиней) ВеЗа, [*никусь*] ВеЗа; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [nyku nysiu] «тс.» пов'язане з [nydki, nyduszki, niudy, niudyszki, nyt, nyta nytuś, nyć, niudzia, nida nid, nucí, puź puźka] «тс.» (SW III 428).

Никодім, Микодім, ст. *Никодімъ* «звітязство люду» (1627); — р. болг. *Никодім*, бр. *Никадзім*, п. ч. *Nikodem*, ч. *Nikodim*, слц. *Nikodém*, м. *Никодим*, схв. *Никодим*, слн. *Nikodem*, стсл. **Никодимъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Νικόδημος* (букв. «який перемагає народи») утворене з основ іменників *νίκη* «перемога» і *δῆμος* «народ». — Сл. вл. імен 72; Беринда 224; Фасмер III 75; Спр. личн. імен 439; Кореєн'ю 106—107; Илчев 360. — Див. ще **демаго́г, Микі́та**. — Пор. **демокрáтія, Микóла, Никáндр, Никанóр, Никі́фор, Нікі́н**.

[**нікони**] «третій день після свят», [н. *ловити*] «никати»; — бр. [*ніканы*] «ледарювання, бездіяльність»; — очевидно, пов'язане з *нікáти* «ходити без діла, тинятися» (див.).

[**нікослóвити**] «лаятися, матюкатися» О; — очевидно, результат видозміни *лихослóвити*. — Див. ще **лихий, слóво**.

[**никура́тий**] «нечиста сила, нечистий, чорт» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *некура́т* «не-

чистий», як і рум. *песугáт* «тс.», складається із заперечної частки *не-* (рум. *не-*) «не», запозиченої зі слов'янських мов, і *сугáт* «чистий», пов'язаного з *сугá* «обчищати; обдирати шкірку», що зводиться до лат. *сѣго* «підклююся; очищаю» неясного походження. — СДЕЛМ 218; DLRM 207, 532, 534; Walde—Hofm. I 314. — Пор. **акура́тний, кура́тор, курува́ти**.

Нил (чоловіче ім'я); — р. болг. *Нил*, бр. *Ніл*, стсл. **Нильъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Νεῖλος* (ім'я єгипетського мученика) походить, очевидно, від назви єгипетської річки *Νεῖλος* «Ніл». — Сл. вл. імен 73; Фасмер III 75; Спр. личн. імен 439.

ним (ор. в. одн. займенника 3-ї ос.), *німи, них, нім, нього, ньому, неї, нею, ній, [ню]* Она; — р. *ним, него́, немú, нѣм, німи, них, неѣ, ней*, бр. ст. *нимъ, него, др. нимъ, него, нему, нихъ, неѣ, неи, нею*, п. *нім, піего, ч. піт, пѣго, слц. піт, пего, вл. піт, пјего, нл. пјого*, болг. *него* (зн. в.), *нему*, м. *него* (зн. в.), *ним* (дав. в. мн.), схв. *нѣм, нѣга*, слн. *пјім, пјѣга*, стсл. **него, нь**; — псл. *піть, пјего, пјети, пјејѣ, пјејі, пјејо* як результат приєднання до форм *їть, јего* і т. д. кінцевого *п* з прийменників **вп, *кп, *сп* (**сп їть > сп пїть, *кп јети > кп пјети* і т. д.). — Іст. граматики 264; Багмут Вступ 284; Bezlaĵ ESSJ II 225; ESSJ Sl. gr. II 298—299. — Див. ще **його́**.

[**нимаві́дь**] «неймовірно, страх, диво» ЛексПол; — складне утворення з *нема́* і незафіксованого **відь* «знання»; пор. [*віда*] «звістка, повідомлення», др. *вѣдь* «знання, знаття», *безъ вѣди* «без числа, без міри». — Див. ще **відати, нема́с**.

Нимидóра — див. **Ми́нодóра**.

[**ніна́джаний**] «нежданий, несподіваний» ЛексПол, [*ніна́джіно*] «несподівано» Корз; — очевидно, давніше **ненáджений* від незафіксованої форми **не наді́тися* «не надіятися» (пор.

псл. *naděti se* «надіятися»), як *гладжений* від *гладити*, *сіджений* від *сідити*, *насіджений* від *насідити*. — Див. ще **надія**.

ніні, [нінечка] «нині», [нінечки, нініка, нінікалі Ж, нінікаль Ж, ніночки Ж, нінька, ніньки, нєні О, нєньки Ме] «тс.», [ніний] «нинішній» Ж, нінішній, відніні, доніні, [одніні], поніні; — р. *ныне* «нині, тепер», бр. [нінешній] «нинішній, теперішній», др. *нынѣ* «нині, тепер», *нынѧ, нынѣча, нынѣчу, нынѣче, нынѣчи, нынѣчь, нинечи*, п. [niniе, niniа, nupie, nupia], ст. *niniе*, ч. *nupі*, ст. *nupie* «тс.», слц. *pupеjší* «нинішній, теперішній», полаб. *nenā, nina*, болг. *ныне*, стсл. **нынѣ, нына, нынѣчоу, ныначоу** «тс.»; — псл. *pupē* «нині, тепер»; — споріднене з лит. *pū* «нині, тепер», *pūp, pūpaі*, лтс. *pū*, дінд. *pū*, *pu*, *pūpāt*, ав. *pū*, дперс. *pūgat*, *tox. pu*, хет. *puwa* «ще», гр. *vū* «тепер», *vūv*, лат. *pupс*, гот. *pu*, двн. свн. *pū*, *pu*, нвн. *pup*, дангл. *pū*, англ. *pow* «тс.»; іе. *пй-, *пй-п- «тс.», пов'язане з *пецо- «новий». — Фасмер—Трубачев III 91; Черных I 581; Преобр. I 619; ЭСБМ 8, 30; Вrückner 364; Machek ESJС 403; Holub—Kop. 248; Младенов 358; Bezлаj ESSJ II 224; Ильинский РФВ 62, 243—244; Mikl. EW 218; Trautmann 201; Mühl.—Endz. II 754; Эндзелин СБЭ 199; Uhlenbeck 144, 150; Mayrhofer II 176; Frisk II 325; Walde—Hofm. II 188; Kluge—Mitzka 516. — Див. ще **новій**.

[ніняти] (дит.) «спати» Ж; — запозичення з польської мови; п. *pupaс* (дит.) «лежати, спати, дрімати; колисати, гойдати, няньчити, плекати», *nenac* «тс.», *pupu* (дит.) «люлі, колисати, спати», *pupu* «тс.», як і ч. *pupaт* (дит.) «спатки, спатоньки», болг. *нункам* (дит.) «спати», схв. *нунати* «колисати, заколисувати; спати» (про дитину), походить, очевидно, з приспіву при заколисуванні дитини *пу-пу, па-па тощо*; пор. болг. *нани* «люлі, люлі-люлі, люлі-люлечки», *нәне, нани на, нуни* «тс.». — Пор. **няня**¹.

[ніпа] «щільний натовп» Ж, [нип] «народ» Лизанец; — запозичення з угорської мови; уг. *pér* «народ, люд» не зовсім ясного походження; можливо, складається з двох компонентів: *пє-*, зіставлюваного з *пб* «жінка», і *-р*, пов'язуваного з *fi* «хлопчик; син». — Лизанец 612; MNTESz II 1013—1014; Bárczi 80, 214, 215—216; Лыткин—Гуляев 192, 221.

ніпати «ходити туди й сюди, висуваючи що-небудь; [злегка торкатися Ж]», [нипун] «той, хто ходить, шукаючи щось» МСБГ, [ніпавий] «який любить ласощі» Ж, [нанєпавці] «отут, перед очима» Корз; — п. [пурас] «шукати, нишпорити; куштувати», [пирас, перас «тс.»]; — запозичене з німецької мови в основному через польську; нвн. *пирреп* «пити маленькими ковтками; злегка торкатися» походить від нн. *пирреп* «пити маленькими ковтками», спорідненого з гол. *пирреп*, норв. *пирре*, англ. *пир* «тс.». — Онышкевич Иссл. п. яз. 245; Шелудько 40; Kluge—Mitzka 512; Vries NEW 473; Klein 1049.

[ніриця] «рана після того, як прорве налив»; — р. [нырєц] «налив», бр. [нырийца] «хвороба у коней, що супроводжується наливами і ранами»; — очевидно, пов'язане з *нориця* «фістула, свищ» (див.).

[нірище] «нора, яма» Ж; — р. [нырище] «темний і задушливий будинок під склепінням; підземні ходи, лази; лігвище звіра; яруга, крутояр; (заст.) руїни башти», др. *нырище* «руїни башти», болг. *нирище* «яма, западина, підземелля», стсл. **ныриште** «руїни башти, сторожовий пост»; — похідне утворення від *нир'яти* з утраченим значенням «опускатися, ховатися»; пор. р. [ныр'ять, нырн'уть] «опуститися, сховатися швидко в яму, підвал; пройти зігнувшись або проповзти під чимось низьким»; [нырь] «башта в укріпленні, куди ховаються». — Фасмер III 91; Преобр. I 619—620; Младенов 358; Mikl. EW. 212—213. — Див. ще **нир'яти**.

нірка (анат.), [нірка] «нирка», [нирківка] «печеня з нирок» Куз, *ниркуватий* «ниркоподібний» Куз, *наднирковій, переднірка*; — р. [нырка] «нирка (у тварини)», бр. *нырка* «нирка», п. пуга, [пугка], перка, [пера], ст. пугка, нл. пјега «тс.», пјерка «мала нирка»; — через польське посередництво запозичене з німецької мови; свн. нвн. Niere «нирка» споріднене з дісл. пуга, норв. пуге, шв. puge, гр. νεφρός «тс.». — Шелудько 40; Hüttl-Worth 18; Zareba JP 41/1, 5; Фасмер III 91; Преобр. I 619; Горяев 232; ЭСБМ 8, 53; Булыка 219; Brückner 358; Kluge—Mitzka 511; Vries AEW 413; Falk—Torp I 775; Frisk II 310.

нірoк (орн.) «*Aythya Boie*», *нирeць* «нирок; [пірникоза, Podiceps L.]», [нірка] «нирок» Шарл, *норeць, [ринeць]*; — р. *нырoк*, бр. *нырoк, нырoц*, схв. *нoрaц* «тс.», слн. *ponigek* «нирок; пірникоза»; — псл. пугъкъ, пугъсь пов'язане з пугјати «пірнати»; — споріднене з лтс. піга «нирeк»; назва зумовлена тим, що нирок і пірникоза добре пірнають, добуваючи собі їжу. — Булаховський Вибр. пр. III 221, 259; ЭСБМ 8, 53. — Див. ще **нир'яти**. — Пор. **нурeць**.

[нирочник] (бот.) «анакардове дерево, *Anacardium occidentale L.*» Мак; — п. *perkowies, perkodrzew, perkowe drzewo* «тс.»; — похідне утворення від *нірка*; назва зумовлена тим, що плід цього дерева має ниркоподібну форму; пор. ч. *ledvinovník* «анакардове дерево» від *ledvípa* «нирка», нім. *Nierenbaum* «анакардій» (*Niere* «нирка»), а також наукову назву *anacardium*, що складається з грецьких слів *ανά* «подібно» і *кардіа* «серце». — Див. ще **нірка**.

[нірський] «морський» ВеУг, [нірський] (у сполуці [н. криль] «морська свинка») ВеЛ; — очевидно, результат видозміни звукової форми *морський* під впливом *нир'яти* «пірнати»; пор. [нірська ворона] «сиворакаша» ВеУг при галицькому [морська ворона] «тс.» тж, [нірське паця] «морська свинка» ВеЛ. — Див. ще **море¹**.

[нирцувати] «працювати навколішках, зігнувшись» МСБГ, [нирцувати] «тс.» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [нірці] «нирцем», [нірці] «тс.» з вторинним значенням «зігнувшись».

[нирювати] «гостювати» Ж; — неясне.

нир'яти, нирнути, [нерти] «нир'яти» Ж, *нірeць* «той, хто нир'яє, займається ниранням; водолаз» СУМ, Ж, [нірка] «водолаз Ж, пройда, проноза Л», *нирeць, [нірці]* «нирцем» Ж, [нирчакá] «сторч, униз головою» Па, [нeрти, знерáти] «виринути, виринати» Ж, *проніра, [пронірство]* Чаб, [проніря] «пронира» Ж, *пронірливий*; — р. *ныр'ять* «пірнати; [опускати-ся, ховатися швидко в яму, підвал; іти зігнувшись або повзти під чимось низьким]», бр. *ныр'аць* «пірнати», др. *ныр'яти* «занурюватися», *нырити* «тс.», *нирати* «нир'яти, пірнати, плавати», *пoнр'ьти* «зануритися; опуститися; залити, покрити», *пoнерети* «тс.», п. *пугаць* «занурювати», ч. *pořit, ст. piřeti* «тс.», слн. *porit'* «опускати, занурювати», вл. *пугіć* «занурювати», *пoгіć*, нл. *пугіć* «тс.», болг. *нірна* «нир'яти, пірнати», *нірам се, м. нурка(се), норка(се)*, схв. *нoрити* «тс.», *пoнирати* «іти в землю (про воду); зникати; просочуватися», *пoнор* «місце, де річка йде під землю», слн. [pondréti] «занурювати, опускати», стсл. *ныр'яти* «опускати-ся, занурюватися», *ныр'ьти, нырати, нирати* «тс.», *изнр'ьти* «виринути»; — псл. *пуг-, *пуг-, *пг-, *пег-, *пог- «опускати», пов'язане з пога «нора»; — споріднене з лит. *nérti* «пірнати; опускати», *pãgas* «водолаз; гагара», лтс. *nirt* «пірнати», можливо, також дінд. *pãraka-* «підземний світ, пекло», гр. *νεφρός* «яструб» (< «нирок»). — Rudn. II 858; Фасмер III 91—92; Черных I 581—582; Преобр. I 620; ЭСБМ 8, 52—53; Brückner 365; Machek ESJC 401; Holub—Kop. 246—247; Pleváčová Slavia 1974/4, 357—361; Trautmann 196—197; Fraenkel 495. — Пор. **норá¹, нурити¹**.

[**нист**] «носок взуття» Л, [*ност, нубоци*] «тс.» Л, [*нубоцем вітять*] «ударити передньою частиною ноги, носком взуття» Л; — неясне; можливо, зводитьсь до др. **носъць* «носок», похідного від *носъ* «ніс».

[**ніта**] «відокремлювана смужка на лезі; саме лезо» Ж; — неясне.

нітєча — див. **текті**.

ніти¹ «тупо боліти; набридливо скаржитись; виражати незадоволення; видавати протяжні, набридливі звуки», *нітик*, [*внува́ти*] «скучати» Ж; — р. *ныть*, бр. *ныць*, др. *ныти* «сумувати», п. [*пу́с*] «сохнути, марніти, худнути з туги, журби», ч. *пýти* «нудитися», слц. *put'* «тс.», стсл. **оуныти** «бути бездіяльним, млявим»; — псл. *puti* «хиріти, нидіти», пов'язане з *павь* «мрець; смерть»; — споріднене з лит. *põvuti* «мучити», лтс. *pãve* «смерть», прус. *powis* «тулуб», гот. *paus* «труп, мрець», *pawis* «мертвий», ірл. *púpa* «голод». — Черных I 582; Фасмер III 92; Преобр. I 620; Брандт РФВ 23, 88; ЭСБМ 8, 53—54; Мачек ЕСJS 404; Holub—Kop. 248; Варбот Этимология 1973, 31; Trautmann 201—202; Mühl.—Endz. II 703—704; Stang 39. — Див. ще **нав**¹.

[**ніти**²] «пристрій у ткацькому верстаті, за допомогою якого піднімаються нитки основи» Г, Ж, [*нічельниці*] «тс.; основа (тканини) Ж», [*ніченіці*] «тс.» Г, Ж, [*нітяльніці*] «основа (тканини) Ж, [*нічалниця*] «нитяна петля в ткацькому верстаті для підняття ниток основи» Ме, [*нічилниці*] «пристрій у ткацькому верстаті» Доп. УЖДУ I, [*нічилниці*] «тс.» тж, [*нічільниці*] (у ткацькому верстаті) «круглі дрючки з рівцями по обох кінцях, на яких є петлі (нитки)» О, [*ничійниці, нічичниці, нічильниці, нічаниці, нічелніці, ничійниці, начільниці, начийниця*] «тс.» О, [*ніт*] «начиння у ткацькому верстаті» ЛЖит; — р. [*ніты*] «пристрій у ткацькому верстаті, за допомогою якого піднімаються нитки основи», [*нит, ніта, нітченки, нітяниці, нічениці,*

ніченки], бр. *nit*, п. [*nit, nica, nicenica*], *nicienica, nicielnica*, [*niczelnica, nicionka*], слц. *nitel'nica*, болг. *ніщи, ніщелки*, схв. *нйт*, [*nićapice*], слн. [*nit*], *nićálnice* «тс.»; — псл. **nitъ* (мн. **nity*), **nitjenici*, **nitjeŋьky*, пов'язані з *nitъ*, укр. *нітка*; споріднені з лит. *pýtis* «реміза (у ткацькому верстаті)», лтс. *píts* «частина ткацького верстата». — Фасмер III 76; Преобр. I 606—607; ЭСБМ 8, 31, 34—35; Трубочев Рем. терминолог. 132; Младенов 358; Mikl. EW 215—216. — Див. ще **нітка**¹.

[**нитинка**] (у сполучі [*н. тернилька*] (бот.) «селягінела плауновидна, *Selaginella selaginoides* (L.) Link.») Мак, [*нитковати*] «селягінелові» Мак; — похідне утворення від *нитъ, нітка*; — назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина прикріплюється до ґрунту тонкими (ниткоподібними) коренями, у т. ч. й придатковими. — БСЭ 38, 403. — Див. ще **нітка**¹.

нітка¹, *нитъ, ниткар, [нитчак]* (зоол.) «нитчастий черв'як» Ж, [*нітчина*] «нитка» Ж, *нітянка, [ниць]* «нитки», [*ніця*] «ниточка» Ж, *нитчастий, нітяний, [нитковатий]* «ниткоподібний» Ж, [*нитчатий*] «тс.» Ж, [*нітитися*] «обтріпуватися», [*понітчина*] «корпія» Нед; — р. *нитъ, нітка*, бр. *ніць, нітка*, др. *нитъ, нитъка*, п. вл. *nić, nitka*, ч. *nit, nitka*, слц. *pit'*, *pitka*, нл. *niś, nitka*, полаб. *nit*, болг. *ніта, нішка, м. нишка, [нитка]*, схв. *нйт*, слн. *nit, pitka*, стсл. **нитъ**; — псл. *nitъ*; — споріднене з лит. *pýtis* «реміза (у ткацькому верстаті)», лтс. *píts* «частина ткацького верстата», дінд. *piví-* «пов'язка на стегнах, фартух», *piví-* «тс.», з чергуванням голосних: гр. *véw* «пряду», *vήθω* «тс.», *vῆμα* «нитка, пряжа», лат. *peo, pēge* «прясти, ткати», *pēmen* «пряжа», *pētus* «тс.», двн. *pājan* «шити», *pāan, pāwan* «тс.», гот. *pērpla* «голка», дірл. *snāthe* «нитка», лтс. *snāt* «слабо скручувати», *snāte* «полотняне покривало», дінд. *snāyati* «закутує, одягає»; іє. *(s)nē-, *(s)nō-, *(s)pei-, *sneu- «зв'язу-

вати, зсукувати, шити, прясти». — Черных I 574; Фасмер III 76; Преобр. I 606—607; Machek ESJC 399; Holub—Kop. 245—246; Младенов 358; Skok II 520; Bezljaj ESSJ II 224; Трубачев Рем. термиол. 101; Trautmann 199; Эндзелін СБЭ 196; Mühl.—Endz. II 748; Frisk II 311—312; Walde—Hofm. II 159—160; Kluge—Mitzka 501—502; Persson Beitr. 817; Pokorny 973. — Пор. **снувати**.

[**нітка**²] «палка, що вертикально стоїть у витищі (приладі для змотування ниток у клубки)»; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни слова *нітка* «тонко зсукана пряжа».

нитота — див. **нетота**.

[**нитчатка**] (бот.) «немалій, *Nematium Dub.*» Мак, [*нитчатка водняна*] «баговиння, *Conferva rivularis Fr.*» Мак, [*нітиці*] «конферва, *Confervae Ag.*» Ж; — р. *нитчатка* «конферва», бр. *нітчатка* «тс.»; — похідне утворення від *нітка*, [*нитчатий*] «ниткоподібний»; назва зумовлена схожістю цих водоростей з нитками; пор. нвн. *Wasserfaden* «конферва» (букв. «водяна нитка»). — Див. ще **нітка**¹.

Нифонт (чоловіче ім'я), [*Ніхвон*], ст. *Нифонтъ* (1398); — р. *Нифонт*, бр. *Нифант*, [*Ніхван*], др. *Нифонтъ*, стсл. **Нифонтъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νήφων* (род. в. *Νήφοντος*), букв. «тверезий», пов'язане з *νήφω* «бути тверезим», спорідненим, можливо, з вірм. *pawt'i* «тверезий». — Вл. імена 73; Петровський 167; Спр. личн. імен 439; Frisk II 318—319; Boisacq 670.

[**ницелоз**] (бот.) «верба розмаринолиста, *Salix rosmarinifolia L.*» Мак; верба сланка, *Salix repens L.*», [*ницелоз*] «верба сланка» Мак, [*ницалоза*] «зніг вузьколистий, *Epilobium angustifolium L.*» Мак; — р. *ницелоз* «верба розмаринолиста; [верба сланка]», бр. [*ницалаза*] «верба розмаринолиста», п. [*ництоза*] «вид лісового куца»; —

складне утворення з основ *ніций* «низький» і *лоза*; пор. р. [*ніцьє лозы*] «верба сланка», бр. *ніцяя лоза* «шелюга»; назва зумовлена тим, що верба розмаринолиста, як і верба сланка, є невисоким кущем (Федченко—Флеров 303—304). — ЭСБМ 8, 33. — Див. ще **лоза**, **ниць**.

[**ніцка**] «овечка» Мо, [*нецька*] «вівця» О, [*ніцька*] «тс.» О, [*ніцько*] (вигук для підкликання ягнят) Ж, [*ніцю-ніцю*, *ниць-ниць*, *ніцьо-ніцьо*, *ніцьку-ніцьку*, *нічку-нічку*] (вигуки для підкликання овець) МСБГ, [*ніцьку-ніцьку*] (вигук для підкликання кіз і овець) МСБГ, [*недзька*] (вигук для підкликання овець); — очевидно, результат видозміни назви [*міцька*] «вовна з молодих ягнят», [*міцка*] «тс.» (див.).

ниць, [*ниці*] «ниць» Бі, [*ниць*] «тс.» Пі, [*ніцьки*] «схилившись, поникнувши» Ж, *ницьма*, [*ниціак*] «низька душею людина; низькопоклонний підлесник», [*ніцість*], *ніций*, [*ницювати*] «вивертати навиворіт, перелицьовувати», [*ницювати*] «тс.» Куз (з п.); — р. *ниці* «ниць», бр. *ніці* «тс.»; [виворіт], др. *ниць* «який падає обличчям униз, розпростертий на землі, на нице» «навиворіт», п. [пуч] «ниць» (з укр.), [пісто, піста, піста] «тс.», пісе «виворіт, спід», ч. ст. піс «схилений до землі, обернений обличчям униз», пісі, пісі «тс.», слн. (v)піс «навзнак», стсл. **ниць** «який падає (або лежить) обличчям униз», **нице** «ниць», **ниць** «тс.»; — псл. пісь «обернений униз», з давнішого *пікь «низ»; — споріднене з лтс. піса «місцевість униз по річці», дінд. пісаї «низький», пуаї, пуаїс- «обернений униз», піраї «який лежить глибоко вниз», двн. *nidar* «униз», снн. *nigel*, *nigel* «(головую) вперед, ниць (упасти)». — Фасмер III 76; КЭСРЯ 292; ЭСБМ 8, 32—33; Brückner 359; Machek ESJC 399; Holub—Kop. 245; Bezljaj ESSJ II 222; Аникин 47—51; Топоров ВСЯ III 118—119; Trautmann 199; Fraenkel 503—504; Mühl.—Endz. II 745—746;

Mayrhofer II 182; Uhlenbeck 151. — Див. ще **нікнути**.

[нич] «нічого; ніщо», **[ніч]** «тс.» Пі, **[занич мати]** «мати за ніщо, не поважати» Ж, **[наніч]** «у ніщо» Ж, **[наніч]** «тс.» Ж; — др. *ничь* «ніщо», *ниче*, слц. піс «тс.», полаб. піс, слн. піс, стсл. *ничь* «тс.»; — псл. пісь «ніщо», утворене із заперечної частки пі «ні» і питально-неозначеного займенника їь «що». — Німчук Мовозн. 1971/3, 13—16; Machek ESJC 398—399; Bezlaĵ ESSJ II 222; ESSJ Sl. gr. II 488—490. — Див. ще **ни¹**, **що**.

[ничавіти] «нідити, марніти» О; — неясне; можливо, похідне утворення від **[нич]** «нічого, ніщо».

[ничvéда] «нікчемна, негідна людина» ЛексПол; — складне утворення із займенника **[нич]** «нічого» і **відати** у вимові поліщуків (пор. бр. *véдаць* «знати, відати»); первісно означало «той, що нічого не знає, невіглас». — Див. ще **відати**, **нич**. — Пор. **нічгід**, **нічвідний**.

[нічгід] «нікчемна людина» Ж; — складне утворення з **[нич]** «нічого» і **гідний** «вартий». — Див. ще **год**, **нич**. — Пор. **ничvéда**.

[ничёмний] «нікчемний» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. *piszemny* «нікчемний», як і ч. *pisemny* «нікчемний; підлий», нл. *pisemny*, *pisomny* «тс.», утворене від *pisemny* «нічому» (ч. *pisemny*, нл. *pisomny*), форми дав. в. від піс «ніщо, нічого», якому відповідає укр. **[нич]** «тс.». — Brückner 359; Machek ESJC 399; Holub—Kop. 245. — Див. ще **нич**. — Пор. **нікчёмний**.

Ничіпір — див. **Никіфор**.

[нічка¹] «казкова істога, що пряде вночі» Ж; — п. **[puczka]** «тс.» (з укр. ?); — неясне; можливо, пов'язане з **ніч**, **нічка**.

[нічка²] (у сполучі **[н. непримітка]**) (бот.) «недоросток маленький, *Centunculus minimus* L.» Ж; — очевидно, похідне утворення від **нікнути** «припадати до землі»; назва зумовлена

тим, що ця маленька рослина має витке, простягнуте стебло; пор. р. *низм'янка* (бот.) «недоросток». — Див. ще **нікнути**.

нічка³ — див. **нішкати**.

нічкóм «ниць» СУМ, Бі; — р. *ничкóм*, болг. *нічком*, м. *ничкум*, **[ничком, ничко]**, схв. *нічкѣ, нїчицѣ*; — псл. піськоть «униз обличчям» від *піськъ, пов'язаного з *пікъ «низ». — Фасмер III 76; Желтов ФЗ 1876/4, 43; Младенов 358; Mikl. EW 215. — Див. ще **нікнути**. — Пор. **ниць**.

[ничомán] «бідняк» Ж; — складне утворення із займенника **[ничó]** «нічого» і основи дієслова *мати* (букв. «той, хто нічого не має»); можливо, калька нім. *Habenichts* «бідняк» (*haben* «мати», *nichts* «нічого»). — Див. ще **мати²**, **нич**.

[нішка] «невеликий мішок» ЛексПол; — неясне.

[нішкати] «шмигати», **[нішкавка]** «пролаза», **[нічка]** (орн.) «волове око, *Troglodytes parvulus*» ВЕНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *нікати* «тинятися».

нішкнути «замовкати», **нішком**, **[ніщечки]** «нищечком» Пі, **ніщечком**, **[ніщейка]** «нишком» О, **[ніщейком, нічийка]** «тс.» О, **знишка** «нишком», **[изнішка]** «тс.», **принішклий**; — р. *нишкнуть* «замовкнути», **[нішкóм]** «нишком», бр. *нішкам* «нишком»; — очевидно, результат злиття виразу *ні (ни) шикнути* (тобто «не вимовити ні звуку»). — Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 36. — Див. ще **ни¹**, **ні³**, **шікати**.

нішпорити СУМ, Ж, **[нічпорити]** «нишпорити» Бі, **шніпорити** «тс.», **[нішпірка]** «людина, яка вмє добре шукати» Си, **[нішпорка]** «схованка»; — очевидно, пов'язане з **[нішпори]** «вечірня пора», **[нэшпори]** «тс.», **[нэшпор]** «вечір», **[нэшпір]** «сутінки»; первісне значення — «щось шукати у вечірню пору (у сутінках, у потемках)»; сумнівне зіставлення (*Shevelov Hist. phonol. 744*) з р. *шнырять* «шастати». — Див. ще **нэшпір**.

ніщий, [нищета́] «бідність» Ж, [нищота́] «тс.», [нищук] «старець, жебрак» Ж, [нищун] «тс.», [нищунство] «старцювання, жебрацтво», нищити «розорятися», [занійці] «злидні, надзвичайна бідність» Пі, [обнищати] «збідніти» Ж; — р. ніщий «бідний; старець, жебрак», бр. [нішчы] «старець, жебрак», др. нищъ (нищии) «бідний», п. niszcotny «тс.», нл. ст. pišcota «скупість», болг. нищъ «бідний», схв. нйшит, стсл. ништь «тс.»; — псл. *nistj-; — споріднене з дінд. ništyaŋ «чужий, нетутешній», piŋ «назовні»; ряд дослідників (Zubaty KZ 31, 58; LF 30, 84; Endzelin ZfSlPh 13, 78; Младенов 358) реконструює псл. *nistkjo-, що менш вірогідно. — Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 37; Львов Лексика ПВЛ 250—252; Meillet Etudes 160, 380—381; Mikl. EW 430; Schulze KZ 40, 413; Mayrhofer II 169.

нищити, нищівній, нищільник «літак-винищувач», нищитель, винищувач, незнищенний; — бр. нішчыць «нищити», п. niszczyć «тс.; руйнувати» (з укр. ?); — очевидно, похідне утворення від колишнього нищо «ніщо» (пор. [ничого] «нічого» Ж); первісно означало «перетворювати в ніщо»; пор. р. ничтѡжитъ «нищити», ч. pičit «нищити, руйнувати; псувати», слц. pičit' «тс.», вл. pičić «нищити, руйнувати», нл. piсуý «тс.», м. ништи «нищити», схв. нйшити, слн. pičiti «тс.»; помиловим було пов'язання (Brückner 364; Львов Лексика ПВЛ 250—251) п. niszczyć з ніщий. — ЭСБМ 8, 37; Machek ESJS 398—399; Holub—Kop. 245; Bezlaĵ ESSJ II 222. — Див. ще **ни¹, що**.

[ни¹] «мене» Ж; — результат діалектної видозміни давньої форми знахідного відмінка *мя* (*мйа* → *мня* → *ня* → *не* → *ні*). — Самійленко Нариси II 89, 97. — Див. ще **мя**.

ни² (частка у заперечній відповіді), [однікуватися] «відмовлятися, противитися» Ж; — р. бр. [не] «ні», др. нѣ, п. слц. pie, вл. нл. пѣ, болг. м. не,

стсл. нѣ «тс.»; — псл. пѣ, що виникло, очевидно, шляхом стягнення з *pe* (*stь*) «не є». — Rudn. II 858; ЭСБМ 7, 294; Brückner 359; Schuster-Sewc 997; Младенов 361. — Див. ще **є, не**.

ни³ (заперечно-єднальний сполучник, напр., *ні я, ні ти*; відокремлена частина заперечного займенника, напр., *ні до кого, ні-* (напр., *ніде, ніколи, ніхто*); — результат заміни частки др. *ни* «ні» (псл. *pi*) часткою *ні* (псл. *pe*), зумовленої втратою розрізнявальних якостей успадкованого *ни* (через злиття на ґрунті української мови давніх **ы** та **и** і зближення нового **и** з ненаголошеним **е**). — Самійленко Нариси II 29—30. — Див. ще **ни¹, ні-**.

ні- (напр., у словах *нізвідки, ніколи, нікуди*); — р. бр. м. *не-*, др. нѣ-, п. слц. *pie-*, ч. вл. нл. *пѣ-*, болг. *ня-*, схв. *не-*, слн. *пе-*, стсл. *нѣ-*; — псл. *пѣ-* не зовсім ясного походження; найімовірніше, результат стягнення виразу *ne ve* «не знає» (Mikl. EW 214; Fraenkel JF 41, 411; Mikkola Ursl. Gr. III 19); вважається також ступенем подовження заперечної частки *pe-* (Brugmann Grundriss II 3, 976; Trautmann 194; Vondrák II 345). — Фасмер III 59—60; Преобр. I 620—621; ESSJ Sl. gr. II 475—476.

[нібѣзда] «несподівано, раптово» Ж; — неясне.

нібі СУМ, Бі, [небі] «ніби» Ж, [ніб] «тс.», [нібо] «тобто» МСБГ; — р. [нибы] «ніби» (з укр.), бр. *нібы* «тс.»; — псл. [pi by], що складається з заперечної частки *pi* в порівняльній функції («немов, як») і *by* — первісно форми 2—3 ос. одн. аориста від дієслова *byti* «бути». — IУМ Морфологія 479; ЭСБМ 8, 24; Brückner 359; SW III 249; ESSJ Sl. gr. II 487—488. — Див. ще **бути¹, ни¹**.

[нів] «молодик, новий місяць», [нив] «тс.» Ж; — др. *новъ*, п. *пów*, ч. слц. *пов* «тс.»; — псл. *повъ* «молодик, новий місяць», утворене від прикметника *повъ* «новий» у виразі *повъ тѣсѣсь* «новий місяць»; пор. др. *новъ*

(новий) мѣсяць, п. ст. pow miesiąc, ч. ст. pov měsíc «тс.». — Німчук 29; Brückner 366; Machek ESJC 402; Holub—Kop. 247. — Див. ще **новий**.

нівелювати, *нівелювальник*, *нівелір*; — р. *нівеліровать*, бр. *нівеліраваць*, п. *niwelować*, ч. *niwelizovat*, слц. *niwelizovat'*, болг. *нівелірам*, м. *нівеліра*, схв. *нівѣлимати*, *нівелірати*, слн. *niwelirati*; — запозичене з французької мови, можливо, через німецьку (н. *niwelleren* «нівелювати»); фр. *niweler* «нівелювати, вирівнювати за ватерпасом» утворене від ст. *niwel* «рівень, ватерпас», що виникло з нар.-лат. **libellus*, лат. *libella* «тс.», зменш. від *libra* «римський фунт; вага; рівень, ватерпас». — СІС² 581; Черных I 571; Фасмер III 72; Sl. wug. obsyeh 512; Koraliński 670—671; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 416; Вуяклија 619; Dauzat 500—501; Klein 883, 886; Walde—Hofm. I 795—796. — Див. ще **лібра**.

ніверити «нівечити» ВеЛ, [*зниверити*] «знікчемніти» Ж; — очевидно, пов'язане з п. [*niwega*] «велика ганчірка, онуча», [*niwergja*, *niwerguja*] «тс.» неясного походження; пор. п. [*wyszedł* па *niwege*, па *niwery*] «зрубив себе, зруйнувався». — SW III 395. — Пор. **по-невіряти**.

нівечити СУМ, Ж, [*нівечіти*] «псуватися» Ж, [*перенівець*] «знівечення» Пі; — бр. [*нівечыць*] «нівечити», *нявѣчыць*; — запозичення з польської мови; п. *niweczyc* «нівечити, руйнувати» (букв. «обертати в ніщо»), паралельне слц. *niwočit'* «нищити; псувати; руйнувати», утворене від ст. *niwecz* «в ніщо», яке складається з частки *ni* «ні», прийменника *we* «в» і займенника *cz* з псл. *ць* «цю». — ЭСБМ 8, 60; Witkowski SOг 19/2, 210; Brückner 364; Machek ESJC 399. — Див. ще **ни¹**, **у¹**, **шо**. — Пор. **внівечь**.

нівор, *нівора*, *нівораш*, *ніворчійк* — див. **нево́ра**.

ніворот (у виразі [*ніворотом* ити]) «занепадати; тинятися, блукати») Ж, [*ніворотом*] «шкереберть О;

безладно, безплідно, марно; безцільно, даремно МСБГ», [*неворот*] (у виразах [*йти неворотом*] «йти без опіки, без нагляду», [*неворотом піти*] «пропастися») О, [*ніворот*] (у виразі [*ніворотом ходити*] «тинятися, блукати») О, [*знивертувати*] «дуже сильно розірвати, розрити» Ж; — очевидно, пов'язане з [*неворотний*] «неповоротний» (див.).

нівро́ку, [*нівро́чейку*] «нівроку» О; — п. [*niwgoку*] «нівроку» (з укр.); — результат злиття заперечної частки *ni* та іменника *уро́ки* (*вро́ки*) (у формі род. в. одн.) «наслання хвороби поглядом». — Див. ще **ні³**, **ректі**.

нівхи (одн. *нівх*, *нівух*) (народність на Далекому Сході в Росії); — р. болг. *нивх*, бр. *ніух*, ч. слц. *Nivch*; — через російське посередництво запозичене з нівхської мови, в якій є самоназвою народу і буквально означає «людина» (первісно «тутешній, з мого села»). — УРЕ 10, 95; Панфилов Яз. нар. СССР V 408; Этнонимы 119—126.

ні́га «розніженість, пестоші Ж; достаток, розкіш Бі», [*ніза*] «пестун, пестуха; білоручка» Ж, *ніжній СУМ*, Ж, *ніжіти СУМ*, Ж, *виніже́ночка* «виніжена дівчина», [*знигатися*] «утомитися, знесилитися», *знижити*, *преніжний*, *розніжений*; — р. *нега* «достаток, розкіш; насолода; ніжність, пестоші», др. *нега* «радість; ласка», ч. *peha* «ніжність» (з рос.), слц. *peha*, вл. *peha* «тс.», болг. *нега* «солodka знемога» (з рос.), м. *нега* «догляд, турбота», схв. *нега* «догляд, піклування», слн. *pega* «тс.», стсл. *нега* «радість»; — псл. *pega*; — споріднене з лтс. *paigat* «відчувати потребу, жадати»; ненадійними є далші зіставлення (Потебня РФВ 4, 209; Mikl. EW 215) з дінд. *spihyati* «робиться вологим, клейким», *spēhañ* «жир, гладкість», псл. *spēgь* «сніг»; ще більший сумнів викликають зближення з лат. *niuga* «дрібниця, нісенітниця» (Бранд РФВ 23, 90) або з гр. *νίζω* «мию», дінд. *pepēkti* «миє, чис-

тить» (Matzenauer LF 11, 331). — Черных I 565; Фасмер III 56; Преобр. I 621; Skok II 529—530; Mühl.—Endz. II 689; Bezzenberger—Fick BB 6, 238; Meillet Etudes 255.

нігди, нігди, нікди — див. **нігда**.

нігіч — див. **гич**.

нігілізм, нігіліст, нігілістичний; — р. *нигилизм*, бр. *нігілізм*, п. вл. nihilizm, ч. nihilismus, слц. nihilizmus, болг. *нихилизъм*, м. *нихилизам*, схв. *нихилизам*, слн. nihilizem; — через російське посередництво запозичене з німецької або французької мови (*нігіліст* — з фр. nihiliste); нім. Nihilismus (фр. nihilisme) «нігілізм» утворено німецьким філософом Ф. Г. Якобі (1743—1819) від лат. nihil «ніщо, нічого», що виникло з nihilum (*nehilum), яке утворилося із заперечної частки не «не» і іменника hilum «дрібниця, крихта, малість», етимологічно не зовсім ясного, можливо, пов'язаного з filum «нитка», спорідненим з лит. gýsla «жила», псл. žila «тс.», укр. *жіла*. — СІС² 581; Алексеев Сб. ОРЯС 1928, 101/3, 413—417; Козьмин ИАН ОЛЯ 1951/4, 378—385; Черных I 571—572; Фасмер III 73; Koraliński 668—669; РЧДБЕ 418; Вуяклија 621; Kluge—Mitzka 512; Dauzat 500; Klein 591, 731, 1047; Walde—Hofm. I 646—647.

[ніголов] «стрімголов» МСБГ; — неясне.

ніготь, [ніхоть] «ніготь» Ж, [*ногеть* Л, *ноготь* Ж, *нохать* Л, *нохоть* Л, *но́гот*, *но́готь* Л, *но́хоть* Л, *гни́хість*] «тс.», *нігтістий*, [*занігтіця*] «нігтьовий налив» Ж, [*заногтіця*] «задирка», *піднігтьовій*; — р. *ноготь*, бр. *ногаць*, др. *ногъть* «ніготь; кіготь», *ноготь* «тс.», п. погієс «ніготь», ст. покієс, ч. pehet, ст. pohet, слц. pecht, вл. poshć, нл. pokš, полаб. pūd'et «тс.», схв. *но́кат* «тс.», слн. pohť «ніготь», стсл. *ногъть* «ніготь; кіготь»; — псл. погъть/покъть «ніготь, кіготь», пов'язане з пога «нога»; — споріднене з

лит. pagūtis «ніготь, кіготь», прус. pagutis «ніготь (на пальцях руки)», двн. pagal «ніготь», гот. ganagljān «прибивати цвяхами», дісл. pagl «ніготь», дірл. ingen «ніготь, кіготь», кімр. ewin, брет. iwip, лат. unguis, гр. ὄνυξ «тс.»; іє. *onogh-/ongh-/pgh- «ніготь, кіготь». — Rudn. II 859; Фасмер III 79—80; Черных I 575; Преобр. I 610; ЭСБМ 8, 39; Brückner 365; Machek ESJC 394; Schuster-Sewc 1019; Младенов 359; Skok II 522—523; Bezljaj ESSJ II 226; Трубачев ВСЯ II 33; Критенко Вступ 542; Trautmann 192; Fraenkel 478—479; Mühl.—Endz. II 688; Kluge—Mitzka 501; Vries AEW 403—404; Walde—Hofm. II 818—819; Pokorny 780. — Див. ще **нога**.

[ні-гу] (вигук, яким підганяють коней) Ж; — результат поєднання вигуків [ні], пов'язаного з [ньо] «но», і гу (оклик). — Див. ще **гу, но²**.

[нідра] (у виразі [*пійтій по нідрах*]) «піти по нишпорках»; — неясне.

нідрó, нідриця — див. **надрó**.

ніж¹ «знаряддя, інструмент для різання», [ниж]. «чересло» Л, [ніжня] «ніж та інструмент на зразок шила в шкіряних піхвах, що чіпляються гуцулом до пояса Г; піхви, піхви для шаблі Ж», *ножар*, *ножарство* «ремесло ножаря» Куз, [но́жен] «піхви» Ж, [но́женя] «ножик» О, *но́жиці*, [но́жі] «шатківниця» ДзАтл I, [но́жо] «тс.» тж, *но́живка*, [но́живнік] «піхви; ножар» Ж, [но́жні] «ножиці для різання заліза», *но́жовище*, [но́жówka] «ножівка» О; — р. бр. болг. м. *нож*, др. *ножь*, п. pož, ч. piž, слц. pōž, вл. pōž, нл. pož, полаб. pūz, схв. *но́ж*, слн. pōž, стсл. *ножь*; — псл. pož «ніж», пов'язане чергуванням голосних з nizati «низати, проколювати», pьziti (пор. р. *вонзіть* «устроювати»); зіставляється також (Трубачев ВСЯ II 33) з псл. погъть «ніготь», лит. pagà «копито», нвн. Nagel «ніготь; цвях». — Rudn. II 859; Фасмер III 80; Черных I 575—576; Преобр. I 610—611; ЭСБМ 8, 39—40; Трубачев Рем. терминолог. 155—156; Holub—Kop. 248; Bezljaj ESSJ II 229;

Fortunatov AfSIPh 11, 569; Trautmann 200; Meillet MSL 14, 339—340. — Див. ще **низáти**. — Пор. **занóза, проно́за**.

[**ніж**²] (бот.) «півники, *Iris L.*» МСБГ; — результат перенесення назви *ніж* «знаряддя, інструмент для різання», зумовленого мечоподібною формою листа ірису. — Див. ще **ніж**¹.

ніж³ (спол.), [*неж, неже, ніжже* О, *ніжи*] «тс.», [*ниже́*] «поки» О, [*ніж*] «тс.» О; — р. [*неже*] «ніж, як, замість того щоб», бр. *ніж* «ніж», др. *неже*, п. *niž*, ст. *niže*, ч. слц. *pež*, нл. *pjež*, *piž*, схв. *něgo* «тс.», слн. *pégo* «ніж; але», стсл. **неже** «ніж»; — псл. *peže* «ніж» (укр. *не́же* > *неж* > *ніж*), утворене з *пе* «як, ніж» (очевидно, тотожного із заперечною часткою *пе*), спорідненого з дінд. па «як, наче», лит. *pe* «ніж», *pegù, pegi, pei*, лтс. *pe* «тс.», та підсилювальної частки *že* «же». — Фасмер III 52—53, 59; Преобр. I 596—597; ЭСБМ 8, 26; Machek ESJC 398; Schuster-Sewc 1017; Bezlaj ESSJ II 218; ESSJ Sl. gr. II 455—462; Fraenkel 489. — Див. ще **не, же**¹.

[**ніжа́ден**] «жоден» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*niżaden*] «жоден, ні один, ніхто», ст. *niżaden, nižadny* «тс.», як і ч. *nižádný* «ніякий, жоден, ні один», виникло, напевне, з **nižedny* (< псл. *niže jedьnъ*) «тс.». — Richhardt 115; Brückner 660. — Див. ще **жо́ден**.

ніже́ (спол., частка) «ні, ані»; — р. *ниже́* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **ниже** «тс.» складається з **ни** «ні», якому відповідає укр. [*ни*] «ні», і підсилювальної частки **же** «же». — Преобр. I 605. — Див. ще **же**¹, **ни**¹. — Пор. **ні**³.

[**ніже́-ні**] «аж ніяк»; — результат поєднання синонімічних часток *ніже́* «ні» і *ні*. — Див. ще **ні**³, **ніже́**.

[**ніжли**] «ніж»; — р. болг. *нежели*, бр. [*нижли*], др. *нежели*, п. *niželi* «ніж, як», *nižli* «тс.», ч. *pežli* «ніж; перш ніж, до того як», вл. нл. *pježli* «ніж», стсл. **неже ли** «тс.»; — псл. *peže li* «ніж», що

складається з *peže* «ніж» і *li*, якому відповідає укр. [*ли*] «чи». — Фасмер III 52—53; ЭСБМ 8, 26; Machek ESJC 398; Schuster-Sewc 1016—1017. — Див. ще **ли, ніж**³.

[**ніжник**] (бот.) «сонцецвіт ладанниковий, *Helianthemum chamaecistus Mill.*» Мак; — р. [*нежник*] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни назви [*нітник*] «тс.» (див.).

ніза — див. **ніга**.

[**нізац**] «за ніщо» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. *niżac* «за ніщо» є результатом злиття *ni* «ні», *za* «за» і *co* «що». — SW III 396. — Див. ще **за**¹, **ні**³, **що**. — Пор. **нінац**.

ніздрá, ніздря́ — див. **міздря́**.

ніздря, [*гниздря́*] «ніздря» Г 1927, *ніздріна* «пустота в цеглі», [*ніздро*] «ніздря» ВеБ, [*ноздри*] «ніздрі» ВеЛ, [*нуздрі*] «тс.» ВеУГ, [*ноздрáч*] «камінь-черепашник» Дз, [*ноздрéй*] «чоловік з великими ніздрями» ЛексПол, [*ніздрáтий*] «ніздрюватий, пористий; з великими ніздрями» Она, [*ніздрува́тий*] «ніздрюватий, пористий», *ніздрюва́тий, ніздряний, ніздрястий, [ноздорові́й]* «носовий» Ж, [*ноздрюва́тий*] «пористий» Ж, [*ноздря́тий*] «ніздрюватий, пористий»; — р. *ноздря́*, бр. болг. м. *но́здра*, др. *ноздря*, п. *pozdrze* (мн.), ч. слц. *pozdra*, вл. *pózdra*, схв. *но́здра, нòздрава*, слн. *pozdrív*, стсл. **ноздра**; — псл. *pozdr(j)a* (**pozdr̥ja?*) «ніздря»; пов'язане в не зовсім ясний спосіб з *позь* «ніс»; — припускається давнє утворення з суфіксом іє. -*dhro-* (Шахматов ИОРЯС 17/1, 282; Brugmann IF 18, 437—438) або іє. -*г-*, як і в лит. *pasraĩ* «паца», снн. *pöster* «ніздря», нн. *püster* «тс.» (Преобр. I 613; Brückner 367; Holub—Kop. 247; Младенов 359; Skok II 524—525; Stang 39; Trautmann 193—194; Pedersen IF 5, 69; Bezenberger BB 1, 341; Zupitza KZ 37, 397; Holthausen KZ 69, 167; Kluge—Mitzka 517); тлумачиться ще (Трубачев Этимология 1970, 14—17; Machek ESJC 402) як складне утворення іє. **nos-srĩ* або **nos-ri(n)-*, у якому дру-

гий компонент відповідає гр. *ρίς, ῥῖνος* «ніздрі»; виводиться також (Фасмер III 80—81; Vaillant RES 12, 89; Мейе ОЯ 111) з основ псл. *posъ i dьrati* «дєрти»; припущення (Vaillant RES 15, 237) про запозичення з литовської мови необгрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 80—81; Черных I 576; ЭСБМ 8, 40; Bezlaj ESSJ II 228—229. — Див. ще **ніс**.

[нізіне] «вид гуцульської вишивки»; — неясне; можливо, пов'язане з *низ* (пор. *низь* «спосіб вишивання (спіднизу)», *[нізя]* «тс.»).

[нізка] «м'якуш у гарбузі; шар, що міститься безпосередньо під корою дерева»; — результат фонетичної видозміни назви *[мізка]* «м'якуш усередині гарбуза», *м'язга* «подрібнена плодовоочева маса» (див.).

нізчійний «зварений без приправи, пісний», *[нищійни]* «пісний, не м'ясний» Л, *[нізчёмний]* «пустий» Бі, *[нізчійниця]* «нестача харчів» Бі; — р. *[нисчійница]* «обід без усякого приварку; нужда, голод; погана їжа, погано приправлена їжа», бр. *нішчійны* «пісний; пустий», *нішчійница* «пісна їжа; пісні дні», п. *[niszczymny]* «пісний, не приправлений», *[niszczemny]* «тс.»; — похідне утворення від виразу *ні з чим*. — ЭСБМ 8, 37. — Див. ще **зі¹**, **ні³**, **що**.

ній — див. **нім**.

Ніка (жіноче ім'я); — р. болг. *Ніка*, бр. *Ніка*, ч. слц. *Niké*; — запозичення з грецької мови; гр. *Νίκη* (жіноче ім'я; Ніка, богиня перемоги) походить від *νίκη* [*νίκα*] «перемога», що не має надійної етимології; можливо, пов'язане з *νείμος* «суперечка, сварка; ненависть, ворожнеча; битва, бій», *νείμω, νείμειω* «сварю, сварюся; обвинувачую» і споріднене з лит. ар-*pinkù*, арпінкі «оточити; напасти з усіх боків», лтс. *pinks* «злий, лютий». — Вл. імена 147; Петровский 165; Спр. личн. имен 513; Frisk II 320—321. — Пор. **Микіта**, **Микóла**, **Никáндр**, **Никі-фор**, **Нікін**, **Никодім**.

нікáндра (бот.) «*Nicandra Adans.*»; — р. *нікáндра*, бр. *нікáндра*, п. *nikandra*; — назва за ім'ям грецького поета, граматаста і лікаря Никандра (гр. *Νικάνδρος*, II ст. до н. е.). — SW III 390; Симонович 317; NSD 1672. — Див. ще **Никáндр**.

нікель, *нікелін*, *нікелювáльник*, *нікелювáльний*, *нікелювáти*; — р. *нікель*, бр. *нікель*, п. *nikiel*, ч. *nikl*, слц. *nikel*, болг. м. *нікел*, схв. *нікал*, *нікл*, слн. *nikelj*; — запозичення з німецької мови; нім. *Nickel* «нікель» походить від шв. *nickel*, що є скороченою формою, введеною в ужиток шведським мінералогом А. Кронштедтом, від *kopparnickel* «тс.», кальки нім. *Kupfernickel* «червоний нікелевий колчедан», букв. «мідний (гном) Нікель», у якому компонент *-nickel* є зменшувальною формою від *Nikolaus*, імені одного з гномів, підземних «духів-карликів». — СІС² 582; Коваль 168; Волков 24; Rudn. II 859; Фигуровский 95—96; Черных I 573; Фасмер III 74; ЭСБМ 8, 28; Kopaliński 669; РЧДБЕ 417; Bezlaj ESSJ II 223; Kluge—Mitzka 510; Hellqvist 696; Falk—Topr 766, 767; Klein 1045.

[нікім] «поки» ВеБ, *[нічійм]* «тс.» О; — п. *[nikim]* «тс.»; — результат злиття частки пі «ні» і займенникової форми *ким* (ор. в. одн. від ст. *кыи* «який»). — SW III 391. — Див. ще **зі-кыи**, **ні³**, **хто**.

нікотін; — р. болг. м. *нікотін*, бр. *нікацін*, п. *nikotyна*, ч. вл. *nikotin*, слц. слн. *nikotin*, схв. *нікòтін*; — запозичення з французької мови; фр. *nicotine* «нікотин» утворене від *nicotiane* (бот.) «тютюн», нлат. (*herba*) *Nicotiāna* «тс.» (букв. «трава Нікота»); рослина названа так за прізвищем французького посла в Лісабоні Нікота (Nicot), який завіз тютюн з Індії до Франції (1560). — СІС² 582; Коваль 62; Черных I 573; Фасмер III 75; Kopaliński 669; Kluge—Mitzka 512; Klein 1045; Dauzat 500; Gamillscheg 647.

нікчёмний, *[некчёмний Ж*, *нікчём-мен Ж]*, *нікчёма*, *нікчёмник*, *[нікчём-*

ниця] «непридатна річ, дрібниця; ні до чого не здатна жінка», *нікчёмство*, [нікчёмнiти] «принижувати, псувати» Ж, [нікчёмнічiти] «тс.» Ж, *нікчёмніти*; — р. *нікчёмный* «нікчемний», бр. *нікчёмны* «нікчемний, непотрібний»; — запозичення з польської мови; п. *niekzetyny* «негідний, низький, підлий; [не придатний ні до чого]» виникло на ґрунті виразу *pi k(u) szetyu (godny)* «ні до чого (не придатний)», що складається з частки *pi* «ні», прийменника *k(u)* «до» і форми дав. в. одн. займенника *so* «що». — Кобилянський УМЛШ 1978/9, 79—80; ЭСБМ 8, 29; Witkowski SOГ XIX/2, 209; Brückner 359; Machek ESJC 399. — Див. ще **к**, **ни**¹, **ні**³, **що**.

Ніла (жіноче ім'я); — р. *Ніла*, бр. *Ніла*; — очевидно, результат скорочення імен *Неоніла*, *Леоніла*; у російській мові пов'язується також (Петровський 167) з чоловічим ім'ям *Нил*. — Вл. імена 147; Спр. личн. імен 518. — Див. ще **Неоніла**.

нільга — див. **нелъга**¹.

[нім] «поки»; — бр. [нім] «перш ніж»; — запозичення з польської мови; п. *nię* «поки, перш ніж, перед тим як» виникло з ст. *in* «тс.», що за походженням є формою місц. в. одн. від займенника *on* «він». — Richhardt 83; ЭСБМ 8, 29—30; Булыка 218; Brückner 204—205, 364. — Див. ще **його**, **нім**.

нім² — див. **нім**.

німб «сяйво над зображенням голови святого», *німбус*; — р. *нимб*, бр. *німб*, п. *nimbus*(us), ч. слц. вл. *nimbus*, болг. *німб(ус)*, схв. *німб(ус)*, слн. *nimbus*(us); — запозичення з латинської мови; лат. *nimbus* (< **nembhos*) «хмара, туман; дощова хмара» пов'язане з *nebula* «туман» і споріднене з пехл. *pamb* «роса, туман», пат «тс.», перс. *peh* «вологий, вологість», дінд. *pábhāḥ* «туман, хмара, небо», псл. *pebo*, укр. *небо*. — СІС² 582; Черных I 573; Коралиński 669—670; РЧДБЕ 492; Вуяклија 620; Walde—Hofm. II 168—169; Klein 1048. — Див. ще **небо**.

німець¹ «людина німецької національності; [будь-який іноземець із Західної Європи, який не знає слов'янських мов Бі]», *німа́к* «німець», *Німеччина*, [Німе́щина] «Німеччина», *німка*, *німкєня*, [німкі́ня] «німкєня» Ж, *німбта* «німці» (зб.), [німча́] «маленький німець», *німчу́ра* СУМ, Ж, *німча́й* «німець», *німча́к*, *німчійн* «тс.», [німченя́] «німецька дитина», [німчiти] «онімечувати», [недо́німок] «напівнімець» Ж, *оніме́чити*, [переніме́читися] «онімечитися», *поніме́чити*; — р. бр. болг. *немец* «німець», др. *нѣмьць* «людина, що говорить невиразно, незрозуміло; іноземець; німець», п. *Niemiec* «німець», ч. *Němec*, слц. *Nemes*, вл. *Němc*, нл. *Nimc*, *Němc*, схв. *Немац*, слн. *Němes*, стсл. *нѣмьць* «тс.»; — псл. *пѣтьсь* «чужоземець» (букв. «той, хто говорить незрозумілою мовою»), утворене від *пѣть* «який заїкається, який говорить невиразно, незрозуміло, німий»; помилковим з фонетичних і з географічних міркувань є виведення (*Sachmatov AfSlPh* 33, 82—83; Белич ИОРЯС 8/2, 388; Миккола РФВ 48, 270—271) від *Nemetes*, назви одного германського племені; не можна прийняти також гіпотезу (Ильинский ИОРЯС 24/1, 148—149) про первісне значення слова «кочівник, пастух» і спорідненість його з гр. *νέμω* «пасти худобу, займатися скотарством», *νομάς* «скотар, пастух, кочівник», *νέμος* «пасовисько; ліс», лат. *nemus* «ліс». — Фасмер III 62; Булаховський Вибр. пр. III 361; Преобр. I 622—623; ЭСБМ 8, 4; Brückner 360, 681; Machek ESJC 395; Schuster-Sewc 998—999; Младенов 362; Skok II 516—517; Bezlej ESSJ II 219; Mikl. EW 215; Ułaszyn ZfSlPh 6, 368—372. — Див. ще **німий**.

[**німець**²] «вид дитячої гри»; — п. [niemiec] «вид гри в м'яча»; — очевидно, результат перенесення назви *німець* як етноніма; мотивація перенесення неясна. — SW III 291. — Див. ще **німець**¹.

німій, [німєнький] «трохи німий, заїкуватий» Ж, [німóтний], [німув́атий] «заїкуватий; мовчазний», [німа́к] «німий» Ж, [німа́н] «тс.» Ж, [німаня] «німа» Пі, [німєнь] «німий» Пі, [німіна́] «безсловесна істота, тварина; [худоба Досл. і мат. IV]», [німіна] «худоба» ВеЛ, [німóта], [німт́ур] «німа людина», [німтурá] «тс.», [нє́мтур] «німа людина, мовчун Ме; недорікуватий Па», [німчáк] «німа людина», [німіти], [німотіти] «німувати» Ж, [німóтствувати], [німув́ати], [ні́мко] «мовчки» ВеУг, [ні́мно рóбиться ко́мусь] «хтось стає соромливим, розстроєним» Ж, [онімі́ти] «зробити німим» Ж, [оніміти], [пóнімо] «потай» Нед, [уніма́ти] «німіти» Нед; — р. *немóй* «німий», бр. *нямь* «тс.», др. *нѣмыи* «німий; який говорить невиразно, незрозуміло», п. пієту «німий», ч. *пєту́*, слц. *пєту́*, вл. *пєту*, нл. *піту*, *пєту*, болг. *ням*, м. *нем*, схв. *нѣм*, слн. *пєп*, стсл. *нѣмъ* «тс.»; — псл. *пєтъ* «який заїкається, який говорить невиразно, незрозуміло; німий» з давнішого **тєтъ* «який заїкається, який говорить невиразно», очевидно, спорідненого з лтс. *тєтс* «німий», *те-тегіс* «заїка», *тєтүліс* «тс.», хет. *те-та* «говорити»; очевидно, іє. **тєт-*, звуконаслідувальне, як нвн. *tummeln* «невиразно говорити, мимрити», англ. *tumble* «тс.», укр. *мімрити*, р. *мя́лить* «мимрити», п. [тототáс] «незрозуміло говорити, белькотати», [татотáс] «тс.», ч. *tumlát* «бурчати», схв. *мімлати*, *мімьлати* «бурмотати», слн. *тотлјáті* «бурмотати, бурчати»; припускається також (Гамкрелідзе—Іванов 472—473) іє. **пє-тп-*, букв. «не говорячий», утворене з частки *пе* «не» і основи **тєп-/тп-* «думати, говорити»; помилковими є зіставлення з двн. *пєітап* «говорити» (Wiedemann ВВ 28, 54—55) або з дангл. *вєпоетап* «обірати» (припускається первісне значення «позбавлений (мови)» (Neisser ВВ 30, 303), як і виведення з *пє-і-ьтп* (Миккола РФВ 48, 270). — Черных І 568—569; Фасмер ІІІ 63; Горяев 232;

ЭСБМ 8, 69; Machek ESJČ 395; Schuster-Sewc 999; Skok ІІ 516; Bezljaj ESSJ ІІ 219; Mikl. EW 215; Mühl.—Endz. ІІ 615; Grünenthal AfSIPh 39, 290—291; Petersson Vgl. sl. Wortst. 50; Kluge—Mitzka 492; Klein 1014.

[німіна] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L. ВеНЗн; жостір ламкий, Rhamnus frangula L. ВеЛ», [німіна] «жостір ламкий» ВеЛ; — похідне утворення від *німій*; назва зумовлена отруйними властивостями воронячого ока; на жостір ламкий назва перенесена з воронячого ока за спільною ознакою обох рослин — чорними ягодами. — Див. ще **німій**. — Пор. **німіця**.

[німіця] (бот.) «дурман звичайний, Datura stramonium L.; беладона лікарська, Atropa belladonna L. Мак; блекота, Hyoscyamus L. Мак; скополія карніолійська, Scopolia carniolica Jacq. Мак», [німиця лісна] «льонок звичайний, Linaria vulgaris Mill.» Мак; — ч. [пєпніса] «беладона», [пінніса] «тс.»; — похідне утворення від *німій*; назва зумовлена отруйними властивостями рослин (деякі з них, зокрема, викликають розлад мови); пор. назву *блекотá* (бот.), пов'язану з *блекотáти* «белькотіти, невиразно говорити». — Німчук 286; Machek Jm. rostl. 205. — Див. ще **німій**. — Пор. **німіна**.

[німра] «який говорить невиразно, незрозуміло; який не дивиться у вічі, з опущеними очима» Ж, [німравий] «тс.» Ж, [німрати] «говорити невиразно, незрозуміло, мимрити» Ж; — очевидно, утворене за зразком іменників типу [мі́мра] «той, що говорить невиразно, незрозуміло» від *німій* з уже втраченим значенням «який говорить невиразно, незрозуміло»; може бути й результатом контамінації слів [мі́мра] «той, що говорить невиразно, незрозуміло» і *німій*; у формальному відношенні близьке до п. [пєтмга] «німка; бридка, незграбна, нерозторопна жінка», *пєтмга* «розтелєпа, мамула», *пєтмгаву* «незграбний, повільний, нерозторопний»,

ч. *niŋga* «повільна людина, копун», *niŋgavŭ* «повільний, марудний», *niŋgat* «повільно робити, копатися, возитися».

німфа «у грецькій міфології — божество у вигляді жінки, яке уособлює явища і сили природи»; — р. болг. м. *niŋfa*, бр. *niŋfa*, п. *niŋfa*, ч. слц. вл. *niŋfa*, схв. *niŋfa*, слн. *niŋfa*; — запозичення з грецької мови; гр. *νύμφη* «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» споріднене з лат. *nūbo*, -ege «закутуватися в покривало (про наречену в день весілля), виходити заміж», др. *снубити* «звідникувати», слн. *snŭbiti* «свататися», укр. [дівоснуб] «сват; назва обряду сватання в деяких місцевостях». — СІС² 582; Черных I 573; Koralinski 670; Holub—Lyer 338; Младенов 358; Вуяклија 620; Frisk II 325—326; Walde—Hofm. II 183—184; Klein 1064. — Див. ще **дівоснуб**.

Німфодора (жіноче ім'я), *Німфа*, *Дора*, ст. *Нимфодора* «невѣстный дар» (1627); — р. *Нимфодора*, бр. *Німфадора*, болг. *Нимфодора*, *Нимфидора*; — запозичення з грецької мови; гр. *Νυμφόδωρα* утворене від *νύμφη* «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» та *δῶρον* «подарунок, дар», спорідненого з вірм. *tuŋ* «дар», псл. *daŋ*, укр. *дар*. — Вл. імена 147; Беринда 224; Петровский 167; Спр. личн. имен 513; Илчев 360; Frisk I 430. — Див. ще **дати**, **німфа**.

німфоманія «хворобливо підвищений ставивий потяг у жінок», *німфоманка*; — р. болг. *нимфоманія*, бр. *німфаманія*, п. *niŋfomania*, ч. *niŋfomanie*, слц. *niŋfomania*, м. *нимфоманія*, схв. *нимфоманія*, слн. *niŋfomanija*; — через західноєвропейські мови (нім. *Nimfomanie*, фр. *niŋfomanie*, англ. *niŋfomania*) запозичено з новолатинської наукової мови; нлат. *niŋfomania* утворене з *νύμφη* «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» та *μανία* «божевілля, безумство». — СІС 1951, 451; Koralinski 670; РЧДБЕ 492; Вуяклија 620; Klein 1064. — Див. ще **манія**, **німфа**.

Ніна (жіноче ім'я); — р. болг. *Нина*, бр. *Нина*, ч. слц. *Nina* (з р.); — загальноприйнятого пояснення не має; вважається грузинським іменем, утвореним від гр. *Nivos* «Нін» (ім'я засновника Ассирійської держави і назва столиці Ассирії) (Вл. імена 147; Петровский 167; Constantinescu 119); виводиться також від гр. *Niva*, яке могло бути пов'язане з *Nivos* або з'явилося як демінутив до жіночого імені *Ἰωαννίνα* (Спр. личн. имен 513; Илчев 360).

[нінац] «ледащо» Ж; — запозичення з польської мови; п. [niŋac] «ні на що, ні до чого» утворене з пі «ні», па «на» і со «що». — SW III 392. — Див. ще **на**¹, **ні**³, **що**. — Пор. **нізац**, **нінащо**.

[нінащо] «ледащо» Ж; — результат злиття виразу *ні на що*, власне «ні на що не здатний, ні до чого не придатний». — Див. ще **на**¹, **ні**², **що**.

Нінель (жіноче ім'я), *Неля*; — р. *Нинель*, бр. *Нинель*, болг. *Нинел*; — результат зворотного читання прізвища *Ленін*. — Вл. імена 147; Петровский 167; Спр. личн. имен 513; Илчев 361. — Див. ще **Леніна**.

ніобій «метал сіро-білого кольору»; — р. болг. *ниобий*, бр. *ніобій*, п. ч. *niob*, слц. *niob*, схв. *ніобијум*, слн. *niobij*; — запозичення з новолатинської наукової мови; нлат. *niobium* утворено в 1844 р. німецьким хіміком Г. Розе (H. Rose) від імені міфічної дочки Тантала Ніоби (гр. *Νιόβη*); назва була зумовлена тим, що за своїми властивостями ніобій має багато спільного з металом танталом. — СІС² 582; Волков 41—42; Фигуровский 96—97; Koralinski 670; Klein 1049.

ніор, *ніора*, *нібри*, *ніорка* — див. **невіора**.

ніпель «металева трубка для герметичного з'єднання трубопроводів, шлангів та ін.»; — р. *ніппель*, бр. *ніпель*, ч. *piple*, слц. *pipel*, болг. *ніпел*; — запозичення з англійської мови; англ. *pipple* «ніпель» виникло з колишнього *peble* (букв. «маленький виступ»),

зменш. від *peb* (сангл. *pebbe* < дангл. *pebb*) «дзюб, ніс; кінчик», спорідненого з дісл. *pef* «дзюб, ніс», двн. *snabul*, нвн. *Schnabel* «тс.», дфриз. *snavel* «рот». — СІС² 582; РЧДБЕ 492; Klein 1033, 1049; Kluge—Mitzka 667.

[ніпрох] «щось жалюгідне, нікчемне» Ж; — неясне.

[нір] «низ, рівнина, болотиста рівнина; трясовина» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. пуіг «рівнина; березовий ліс, березняк» споріднене з манс. пїіг «паросток, гілка», хант. пїег «тс.». — ВеУг 239; Чопей 219; MNTESz II 1047; Bárczi 218.

[ніраз] «чорт» Ж, **[ніразенник, ніразчюк]** «тс.» Ж; — неясне; можливо, утворене як табуїстична назва від *раз*.

нірвана «за уявленнями буддистів — блаженний стан спокою людської душі»; — р. болг. *нирвана*, бр. *нірвана*, п. *niwana*, ч. слц. слн. *niwána*, схв. *нирвана, нирвана*; — запозичення з давньоіндійської мови; дінд. *niwāna*, букв. «згасання, затухання, зникнення» утворене з префікса *ni-*, *pi-* «назовні, геть», спорідненого з ав. *piš-* «тс.» (можливо, пов'язаного з укр. *ніщий*) і дієслова *vāti* «віє», спорідненого з ав. *vāiti* «тс.», гот. *waijan* «віяти», псл. *vējati*, укр. *віяти*. — СІС² 582; Kopaliński 670; Holub—Lyer 335; Klein 1049. — Див. ще *віяти*.

нірка¹ — див. *нірок*.

нірка² — див. *нірка*.

нірка³ — див. *небора*.

[ніровати] «перемогти, подужати» ЕЗб 25, **[нярувати]** «виграти» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. пуег «виграти; одержати перемогу, взяти гору», очевидно, споріднене з манс. пїіг-«рвати», хант. пїег- «тс.». — ЕЗб 25, 242; MNTESz II 1042; Bárczi 218.

ніс, **[ніскі]** «носки взуття; носки ніг» Ж, **[нос]** «загнута частина полотна коси» ЛексПол, **[носавкі]** «ніздрі» ВеНЗн, **[носай]** «жук довгоносик», **[носак]** «носок чобота; удар по носі», **[носаль]** «жук довгоносик; молоток з довгим кінцем», **[носальки]** «ніздрі» ВеЛ,

[носатізна] «сап», **[носатіна]** «тс.» Куз, **носатка** (заст.) «посудина з довгим носиком; міра ємкості в 3 і більше відра; чайник», **носач** «чоловік з великим носом; (зоол.) носата мавпа», **носик** «виступ у посудині, через який виливається рідина; вужчий кінець яйця Ж», **[носівка]** «хусточка до носа», **[носкі]** (вид гри), **носовік**, **[носульки]** «ніздрі» ВеЛ, **[носута]** «чорна вівця з білим носом» ВеНЗн, **[носюра]** (збільш.), **[носюта]** (назва вівці) Доп. УЖДУ 4, **[нося]** (дит.) «ніс», **[носяка]** (збільш.), **[носяра]** (збільш.) (Ме), **носатий** «з великим носом; [хворий на сап]», **[безносько]** «безноса людина», **безносий**, **[зносаміти]** «захворіти сапом», **[заніскуватий]** «гостроносий» Г (1927), **[нанісник]** «ремінь кінської вуздечки, що проходить над ніздрями коня» Корз, **надперенісся**, **перенісся**, **[переносе]** «перенісся» Нед, **[переносиця, переносе]** «тс.» Нед; — р. бр. болг. м. *нос*, др. *носъ*, п. ч. слц. нл. *nos*, вл. *pós*, полаб. *pös*, схв. *nōs*, слн. *pós*, стсл. *нось*; — псл. *нось*; — споріднене з прус. *позу* «ніс», лит. *pósis* «тс.», лтс. *pāss* «ніздря», дінд. *pāsā* (дв.) «ніс», дперс. ав. *pāh-* «тс.», лат. *pāris* (< **pāsis*) «ніздря», *pāsus* «ніс», двн. *pasa*, дісл. *pōs*, дангл. *posu* «тс.», дшв. норв. *pōs* «морда, рило»; іє. **pās-* «ніс». — Rudn. II 860; Фасмер III 84—85; Черных I 578; Преобр. I 613; ЭСБМ 8, 42; Machek ESJC 401; Schuster-Sewc 1022; Младенов 360; Skok II 524—525; Bezlaj ESSJ II 228; Критенко Вступ 507, 542; Mikl. EW 217; Trautmann 193; Mühl.—Endz. II 701; Meillet Études 206; Mayrhofer II 146; Walde—Hofm. II 143—144; Kluge—Mitzka 503—504; Гамкрелидзе—Иванов 814; Pokorny 755. — Пор. **носак**, **носар**, **носұа**.

нісенітниця, **[нісенітениця]** «нісенітниця» Бі, **[нітенисеніця]** «тс.» Бі, **нісенітний**; — р. **[нісенітниця]** «нісенітниця»; — похідне утворення від виразу *ні се ні те (ні те ні се)*. — Див. ще **ні²**, **сей**, **той**. — Пор. **абіщиця**.

Ністрат — див. **Євстрат**.

[ніт¹] «нема; ні», **[ніту]** «тс.» Пі, **[нітити]** «зрікатися, відмовлятися» Пі, **[нітувати]** «тс.» Пі, **[ніткати]** «говорити *ніт*, заперечувати, відмовляти» Ж; — р. *нет* «немає; ні», бр. **[нет]** «немає», др. *нѣтъ, нѣту*, п. ст. *niēt*, слц. *niēt* «тс.»; — результат злиття виразу **не є ту* (< псл. *ne je(st) tu*). — Shevelov ZfSlPh 27, 62; Фасмер III 67; Черных I 570; Преобр. I 218, 596; Соболевский Лекции 249; ЭСБМ 8, 17; Вгйckner 359; Тодоров Slavia 14, 519. — Див. ще **є, не, ту**.

[ніт²] «заклепка МСБГ; металевий цвях, що з'єднує два шматки металу», **[ніот]** «заклепка Ж; гвіздок, за допомогою якого скріплюється шина в колесі ЛЖит», **[ніюта]** «заклепка, спайка», **[нітований]** «скріплений заклепками» МСБГ, **[нітувати]** «запаювати дірку в посудині МСБГ; з'єднувати приклепаним цвяхом; заковувати; спаювати» Пі, **[нітувати]** «заклепувати, спаювати»; — бр. *ніт* «болт», п. слц. *niēt* «заклепка», ч. *пўт*, вл. *пут*, *піта* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Niet* «заклепка» споріднене з гол. *niēt* «тс.», двн. *(bi)hniotan* «прикріплювати», дісл. *hpiōda* «бити, ударяти, клепати», гр. *κνύδος* «маленька колючка». — ЭСБМ 8, 31; Sl. yug. obcuch 511; Holub—Lyer 338; Schuster—Sewc 1030; Kluge—Mitzka 511—512.

ніт³ — див. **ніти²**.

нітїтися «ніяковіти; непокоїтися СУМ; [шулитися, кулитися Г; таїтися, підстерігати Ж]», **[нітїться (сніг)]** «тане» Ж, **[нититися]** «підстерігати» О, **знїтитися**; — р. **[нітїться]** «знищуватися, зникати» (з укр.); — похідне утворення від **[ніт]** «немає» (див.).

[нітка] (ент.) «нічний метелик (*Phalaena*); міль» Ж; — очевидно, пов'язане з *нѣтля* «тс.» (див.).

[нітник] (бот.) «сонцєвіт ладанниковий, *Helianthemum chamaecistus* Mill. (*Helianthemum vulgare* Gaer.)», **[нитник]** «тс.» Мак; — неясне. — Пор. **ніжник**.

нітрагін «бактеріальне добриво, виготовлене з культури бульбочкових бактерій», **нітрагінізація**; — р. болг. *нитрагін*, бр. *нітрагін*, ч. *nitragin*, слц. *nitragin*; — очевидно, утворене з нлат. *nitro(genium)* «азот», що має в своєму складі основу лат. *nitrum* «лужна сіль, натрій, сода», і неясного другого компонента, який виділяється у вигляді *gip-* і пов'язується з гр. *γερός* «рід» (Sl. yug. obcuch 511) або у вигляді *agin-* і виводиться від гр. *ἄγω* «притягую, засвоюю» (CIC² 583). — Див. ще **ністрат**.

ністрат «сіль азотної кислоти», **нітрація**, **нітрїт** «сіль азотистої кислоти»; — р. болг. *нитрат*, бр. *нітрат*, ч. слц. слн. *nitrat*, вл. *nitrat*, схв. *нітрāt*; — запозичення з французької мови; фр. *nitrate* «ністрат» (з 1787 р.) утворено від *nitre* (нлат. *nitrum*) «селїтра», яке зводиться до лат. *nitrum* «природна лужна сіль, сода», що походить від гр. *νίτρον* «тс.». — CIC² 583; Kopaliński 670; Holub—Lyer 336; Klein 1049; ODEE 611; Dauzat 500; Walde—Hořm. II 171—172. — Див. ще **натрій**.

нітроглицерїн «отруйна рідина, яку використовують при виробництві вибухових речовин і в медицині»; — р. болг. *нитроглицерїн*, бр. *нітраглицерїна*, п. *nitroglycerina*, ч. вл. *nitroglycerin*, слц. *nitroglycerin*, схв. *нітроглицєрїн*, слн. *nitroglicerin*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Nitroglycerin*, фр. *nitroglycerine*, англ. *nitroglycerin(e)* утворено з основ нлат. *nitrum* «селїтра» і *Glyzerin* (*glycerine, glycerin*) «глицерин». — CIC² 583; Черных I 573—574; Sl. yug. obcuch 511; Holub—Lyer 336; Klein 1050. — Див. ще **глицерїн, ністрат**.

[ніхтонія] «підла, негідна жінка» Ж, **[ніхтоліця]** «нікчема, ледащо; повія» МСБГ, **[ніхтоліця]** «негідниця; нахабність» О, **[нехтобліця]** «тс.» О, **[ніхтоблїнї]** «плюгавий, поганий» О; — похідні утворення від *ніхтоб* ([*ніхто, нехто*]). — Див. ще **ні, хто**.

[ніч] «нічого Г; ніщо МСБГ; зовсім, абсолютно МСБГ», [ніцувати] «знищувати», [ніцувати] «зневажати, насміхатися» Пі; — бр. [ніц] «нічого», ст. *ниць* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. піс «ніщо, нічого», ст. пісо «тс.» утворене з пі «ні» і со «що». — Richhardt 83; ЭСБМ 8, 33; Булыка 218; Brückner 359; Bern. I 164. — Див. ще **нич**, **ні³**, **шо**. — Пор. **нізац**, **нінац**.

[ніци] «короткозорий» Л; — фонетичний варіант до *ніций* «низький» (можливо, з бр. *ніцы* «понурий»); щодо семантики пор. *низькозорий* «короткозорий», *низькобкий*, [низький на бці] «тс.». — Див. ще **ниць**. — Пор. **низькообкий**.

[ніцитися] «нітитися; удавати з себе бідного»; — похідне утворення від [ніц] «нічого», паралельне до *нітитися* від [ніт] «немає». — Див. ще **ніц**. — Пор. **нітїтїся**.

ніцувати — див. **ниць**.

ніч, [нічини] «сутінки» Пі, [нічка] «біс, що набирає вигляду жінки; кажан» Ж, *нічник* «джерело світла, що засвічується на ніч; той, хто діє вночі; нічний сторож Ж; нічний горщик Куз; (зоол.) жаба джерелянка, *Bombina* (*Bombinator igneus* Rösel.) ВеНЗн», [нічники] «нічні метелики» Ж, *нічнийці* «безсоння СУМ; нічні метелики Ж; вудочки, що ставляться на ніч ВеЗн; дівчата, що по смерті з'являються чоловікам Ко, Шух», *нічнийця* «(ент.) совка, *Noctua* L. СУМ; [сова, *Strix*; складна вудочка, яка ставиться на ніч Ж; один із злих духів (за віруванням гуцулів)», [ночини] «сутінки» Пі, *ночівля* СУМ, Ж, [ночівок] «нічліг» Ж, [ночник] «місяць; біс; нічний сторож біля табуна», [ночнийці] «безсоння», [ношнійці, нашнійці] «тс.» Л, [ночнийця] «кажан; казковий сліпий птах, якого водить мала пташка Г; сова Ж; нечиста сила, яка вночі винищує пташенят у гніздах і яєчка; людина, що не спить уночі; квіти, що розпускаються вночі ЛексПол», [ночувака] «коханка; блудна жінка ЛЧерк; нічліжник Куз»,

ночувальник «нічліжник», [ношнійца] (ент.) «рогатий жук, *Lucanus cervus* L.» (активний і вночі) ЛЖит, [ношійця] «сова» Ж, [нічма] «уночі» Куз, *нічю*, [ніцька] (у виразі [ніч ніцьку] «всю ніч»), *нічний*, [нічнийий] «нічний» Ж, [нічитися] «темніти» Пі, [нічкувати] «ночувати Ж; працювати вночі МСБГ», *ночіти*, *ночувати*, *вночі*, [зночі] «звечора», [поничі] «нічні квіти (маріоли)» Ва, [поночєнький] «темний», *поничі*, *поночіти* «темніти ввечері», [півночі] «темно, поночі» ЛЖит, [позазночі] «позавчора», [позасночі] «минулої ночі; позавчора» Нед, ВеУг, [позанічний] «позавчорашній» Нед, [позаснічний] «тс.» ВеЗн, [припоноч] «на світанку, в присмерку» ЛексПол, [сночі] «учора ввечері», [сночі] «тс.», [снічний] «учорашній, з учорашнього вечора» Нед, [снішний] «тс.» Нед, *уніч*, *уночі*, *уночішний* «нічний»; — р. др. *ночь*, бр. *ноч*, п. ч. слц. нл. пос, вл. пóc, полаб. *pūs*, болг. *нощ*, м. *ноќ*, схв. *ноћ*, слн. *пóć*, стсл. **ноштъ**; — псл. **nokъ* «ніч»; — споріднене з лит. *paktis*, лтс. *pakts*, прус. *paktin* (зн. в. одн.), дінд. *pák* «тс.», *páktiñ* (зн. в. мн.) «ночі», *páktam* «уночі», гр. *νύξ* «ніч», *νύκτωρ* «уночі», лат. *nox* «ніч», алб. *natë*, гот. *nahts*, двн. *naht*, нвн. *Nacht*, дангл. *neah*, *niht*, англ. *night*, дісл. *nātt*, *nōtt* «тс.», дірл. *in-nocht* «цієї ночі», кімр. *he-noid* «тс.», реу-*noeth* «кожної ночі», тох. А *n(a)ktim* «проти ночі», В *pekīye* «увечері», хет. *nekut* «вечір»; іє. **nek^u-t*, **nok^u-t* «ніч»; зіставляється також (*Ondruš* Sl. Wortst. 121) з лит. *niáukti* «затягати хмарами, затемнювати». — Rudn. II 860; Фасмер III 86—87; Черных I 579—580; Преобр. I 614—615; ЭСБМ 8, 44—45; Славский ВЯ 1967/4, 56; Sławski JP 42/2, 86; Machek ESJČ 400—401; Holub—Kop. 246; Schuster-Sewc 1017—1018; Младенов 360; Skok II 522; Bezlaž ESSJ II 226; Кристенко Вступ 516, 550; Trautmann 193; Mühl.—Endz. II 690; Uhlenbeck 140; Mayrhofer II 122; Pedersen Kelt. Gr. I 123; Frisk II 327—328; Walde—Hofm. II

181—182; Kluge—Mitzka 500; Гамкредлидзе—Иванов 791—792; Иванов ВСЯ 2, 19; Pokorny 762—763.

[**нічвїд**] («зоол.» кажан, *Vespertilio*; (орн.) дрімлюга, *Sargimulgus europaeus* L. Ж; сова; людина, що волочиться ночами О», [**нічвїдок**] «кажан; дрімлюга» Ж, [**нічновїд**] «дрімлюга» ВеНЗн, [**ничвїд**] «кажан» НЗ УЖДУ 26/2, [**ничвїть**] «кажан; сова; людина, що волочиться ночами» О, [**нічвїт, нечвїт**] «тс.» О, [**ночвїд**] «кажан; дрімлюга» Ж, [**ночовїд**] «тс.» Ж, [**мечвєдок**] «кажан», [**мечвїд, мичвїд**] «тс.» ВеБ; — складне утворення з основ *ніч* і *вїдїти* (букв. «той, що бачить уночі»; пор. [**нічновїдний**] «який бачить уночі» Ж, п. *posowidz* «той, що краще бачить у темряві, ніж при світлі»). — Німчук 202. — Див. ще **вид, ніч**.

[**нічвїдний**] «непривабливий, негарний», [**нечвїдний**] «тс.»; — очевидно, складне утворення з [*ніч*] «ніщо, нічого» і *вїдїти*. — Див. ще **вид, нич, — Пор. ничвєда.**

нічєв'я «нікчемність; бездіяльність», [**нечїв'є**] «несподіваність, раптовість» Бі, [**з нечєв'я**] «з нічого», [**з нечєвля**] «тс.», [**знечєв'я**] «несподівано», [**знечїв'ья**] «несподівано, раптово» Бі, **знічєв'я** «від нічого робити; здуру; несподівано; ні з того, ні з сього»; — р. [**ничєвля**] «непритомність, забуття», [**нечївиль, нецывиль, нецєвельє, нечївель**] «тс.», бр. [**нячївиль**] «несподівана біда», [**нічєвиль**] «бідність, убогість», др. *нецевелие* «непритомність, забуття», *нецевение* «тс.»; — не зовсім ясно; реконструюється псл. **пецевельє*, *пецевель* «безпам'ятність, непритомність» і пов'язується з дієсловом *чїти* (Меркулова Етимологія 1977, 88—92; Бі 244; Даль II 542); очевидно, помилкове пов'язання (Німчук Мовозн. 1971/3, 16) із займенником [*нич*] (др. *ничь*) «ніщо». — ЭСБМ 8, 80.

нічліг «зупинка на ніч; пасіння худоби вночі; місце для сну і відпочинку вночі», *нічлігі* «пасіння худоби вночі», [**нічніг**] «нічліг» Ж, [**нічлігánt**] «ніч-

ліжанин; людина, прислана на нічліг» О, *нічліжánин, нічліжка, нічліжник, [нічліжня]* «нічліжка» Куз, [**нічлягán**] «нічліжанин» МСБГ, [**ночліг**] «нічліг», [**ночлігі**] «пасіння худоби вночі; обряд смаження сала у чернігівському весільному ритуалі», [**ночліжán**] «той, хто ночує; ночувальник» Корз, [**ночліжánин**] «нічліжанин», [**ночліжник**] «нічліжник; нічний пастух коней Корз», [**ночляжєник**] «нічліжник» Ж, *нічліжний, нічлігувати, нічліжити, [ночлігувати], [поночліжник]* «пастух, який нічлігує», [**поночлежник**] «тс.» Пі; — р. *ночлєг, бр. начлєг, др. ночьлєг, ночьлєгъ, п. posleg, [pospig], ч. posleh, слц. posl'ah, вл. poslėhwo*; — складне утворення з основ *ніч* (ст. *ночь*) і *лєжати*; можливо, калька нім. *Nachtlager* «нічліг» (SW III 400; Holub—Kop. 246); викликає сумнів спроба пояснити др. *ночльгъ* як результат видозміни *наслъгъ* «нічліг» (від *сълъгати*) під впливом *ночевати* (Шмелев ЭИРЯ III 80—82). — Фасмер III 86; Черных I 579; ЭСБМ 7, 285; Вгückner 365; Machek ESJC 400. — Див. ще **лєжати, ніч**.

[**нічобгий**] «поганенький; непоганий», *нічогєнький, [занечогїлий]* «такий, що прийшов до занепаду» Чаб; — бр. [**нічобгі**] «поганий»; — похідне утворення від *нічобго* «непогано; так собі» (пор. р. *ничего* «тс.», п. *piczego* «непогано», *piczegowaty* «нічогенький»). — ЭСБМ 8, 36. — Див. ще **ні³, чобó**.

[**нічогїч**] («зовсім нічого» Ж; — результат контамінації *нічобго* і [*нігїч*] «зовсім, нічого, ніскільки»). — Див. ще **гич, ні³, чобó**.

ніша, [**ніжа**] «ніша» Куз; — р. болг. м. *ніша*, бр. *ніша*, п. *nisza*, схв. *нїша*, слн. *piša*; — запозичене з французької мови, можливо, через німецьку (нім. *Nische*); фр. *niche* «ніша; виїмка» пов'язане з дієсловом *niche* «гніздитися, вити гніздо»; що розвинулося з нар.-лат. **pidicāre* «тс.», похідного від лат. *pidus* «гніздо», спорідненого з дїнд.

pidáħ, pidám «місце відпочинку, стоянка, сітка», вірм. nist «становище, сидіння», ірл. net «гніздо», днв. nest «тс.», псл. gnězdo, укр. гніздó; фр. niche «ніша» виводиться також (Dauzat 499) від іт. nicchia «тс.» як запозичення. — СІС² 584; Черных I 574; Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 36; Sł. wug. obcych 511; РЧДБЕ 493; Gamillscheg 636; Kluge—Mitzka 512—513; Walde—Hofm. II 167. — Див. ще **гніздó**.

ніяко «ніяково», *ніяково*, [неяково] «ніяково» Ж, [ніякий] «нікчемний, непотрібний Ж; невихований, нерозумний, вайлуватий Ме», *ніяковий*, *ніяковіти*, [ніячити] «дуже лаяти» Ж, [пониячитися] «занепасти, погіршитися»; — бр. *ніякавата* «ніяково», п. піяко «тс.»; — складне утворення з *ні* і *яко* «як», *яковó* «тс.». — Див. ще **ні³**, **як²**.

[**ніякось**] «якоюсь мірою, особливо» Ж; — складне утворення з *ні* (колишньої неозначеної частки *нѣ*) і *якось*. — Див. ще **ні-**, **як²**, **якось**.

[**ннати**] «не знати» Ж; — результат стягнення виразу *не знати*. — Див. ще **знати**, **не**.

но¹ «але (спол.), лишень (обмежувальна, видільна і спонукальна частка)», *-но* (спонукальна частка), [*-ну*] «тс.»; — р. бр. діал. *но* «але», др. *но* «але; тільки», *нѣ* «тс.», п. вл. по (частка), слц. по «але», болг. м. *но*, схв. *но*, слн. *пò*, стсл. *нѣ* «тс.»; — псл. *пъ*, по, пов'язане з *повъ* «новий», *пупѣ* «нині, тепер», і-по «тільки, лише»; — споріднене з лит. лтс. *пù* «нині, тепер», гот. тох. *пц*, дінд. днв. свн. *пū*, *пц*, нвн. *пип*, ав. дангл. *пū*, англ. *pow*, лат. *pipsc*, гр. *νύ*, *νῦν*, хет. *пиwa*; іе. **пū* «тс.»; вважається також первісним індоєвропейським вигуком (Schuster-Sewc 1017); менш обґрунтованим є виведення (Meillet BSL 20, 91) з **nom* і пов'язання з лат. *лит* «(ще) тепер». — ІУМ Морфологія 453; Фасмер III 77; Черных I 574; Преобр. I 608; ЭСБМ 8, 38; Младенов 358; ESSJ Sl. gr. II 510—512; Vondrák II 470—471; Traut-

mann 201; Mühl.—Endz. II 752—753; Maughofer II 175; Pokorný 770. — Див. ще **ніні**, **новій**. — Пор. **інó**.

но² (вигук для підганяння коней; [вигук для підганяння корів Корз]), [*ньо*] (вигук для підганяння коней), *но́кати*, [*ньо́кати*] «нокати»; — р. бр. *но* (вигук для підганяння коней); — очевидно, пов'язане з вигуком *ну*. — Преобр. I 617; ЭСБМ 8, 38. — Див. ще **ну¹**.

новатор, *новаторство* СУМ, Ж; — р. болг. м. *новатор*, бр. *наватор*, п. вл. *powator*, ч. слц. *powator*, схв. *новатор*, слн. *powator*; — запозичення з латинської мови; лат. *novator* «оновлювач» пов'язане з дієсловом *povo*, -āge «оновляти», похідним від *povus* «новий», спорідненого з дінд. *pávaħ*, *pávuah*, ав. *pava-*, гр. *νέος*, гот. *niujis*, лит. *paĩjas* «тс.», псл. *повъ*, укр. *новій*. — СІС² 584; Черных I 574—575; Kopaliński 678; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 494; Walde—Hofm. II 181. — Див. ще **новій**. — Пор. **новация**, **новела**, **новіця**.

новация «нововведення»; — р. болг. *новация*, бр. *навация*, п. *powacja*, ч. *powace*, слц. *powacia*, схв. *новация*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Novation*, фр. англ. *novation* походять від пізньолат. *novatiō* «оновлення», пов'язаного з дієсловом лат. *povo*, -āge «оновляти», похідним від *povus* «новий». — СІС² 584; Sł. wug. obcych 516; РЧДБЕ 494; Walde—Hofm. II 181; Dauzat 504; Klein 1058. — Див. ще **новатор**, **новій**. — Пор. **новела**, **новіця**.

новела «невелике оповідання з несподіваним фіналом», *новеліст*, *новелістика*, *новелістичний*; — р. *новела*, бр. *навела*, п. вл. *powela*, ч. слц. *novela*, болг. м. *новела*, схв. *новела*, слн. *novéla*; — запозичення з італійської мови; іт. *povella* «новела, коротке оповідання» походить від лат. *povella*, наз. в. мн. с. р. прикметника *povellus* «новий», зменш. до *povus* «тс.». — СІС² 584; Черных I 575; Фасмер III 77—78; Kopaliński 678; Machek ESJC

402; Holub—Lyer 337; Младенов 359; Lampf Wien. sl. Jb. 20, 86, 95; Dauzat 504; Klein 1058; Mestica 1030. — Див. ще **новій**. — Пор. **новатор**, **новация**, **новіця**.

новій, [новінний] (у сполученні [н-не поле] «уперше зоране поле»), [новінний] «тс.» Ж, [новіський] «новісінський» МСБГ, **новітній**, [новітний] «нововведений, новий» О, **новак**, [новатинь] «паросток на старому дубовому дереві» Ж, **новачок**, **новізна** СУМ, Ж, [новік] «новий місяць, молодик Г; новачок, послушник Ж», **новіна** «нова звістка; нововведення; урожай нинішнього року; цілина; [недавня подія; новий одяг Г; нова, вперше засіяне після розкорчування лісу Корз; нове поселення Ж]», **новінка**, [новінкар] «охочий до розповсюдження новин Ж; газетяр О», [новинкі] «газета» ВеУг, [новитель] «новатор» Ж, [новіна] «уперше засіяне поле» ЛексПол, [невінє] «земля, не орана 5—6 років» О, [новота] «новина» ВеЛ, [новіти] «обновляти», **новіти**, **новішати**, **відно́ва**, **відновіти**, **ізнóв**, **ізнóву**, [изнів] «знову», [знів] Ж, **знов**, [знóвель Ж, знóвоньку Ж], **знóву**, [зновусь ВеЗа] «тс.», **наново**, [напереднівці] «перед новим врожаєм» Корз, **онóва**, **оновіти**, **обно́ва**, [обновець] «перший сніг», **обновитель**, **обновленство**, **обновник**, **обновіти**, [отно́ва] «обнова, обновлення» Бі, [підно́ва] «поновлення, підновлення, частковий ремонт» Нед, **підновіти**, [понóв] «новий місяць» Нед, **понóва** «нова вощина у вулику; [пороша Нед; слід на свіжому снігу]», [пони́вни] «обновлення; храмове свято Нед», **понóвка** «нова вощина у вулику», **поновіти**; — р. **новый**, бр. **новы**, др. **новъ**, **новыш**, п. вл. нл. **пову**, ч. слц. **пову́**, полаб. **пѣвѣ**, болг. м. **нов**, схв. **ндв**, слн. **лòv**, стсл. **новѣ**; — псл. **повъ** «новий»; — споріднене з лит. **паї́jas**, прус. **peuwenen**, дінд. **пáваh**, **пáвуаh**, ав. **pava-**, перс. **пац**, **тох**. А **пѣ**, В **пѣве**, хет. **newa-**, гр. **νέος**; лат. **novus**, вірм. **пog**, гал. **novio-**, **pevio-**, дірл.

пѣ, брет. **newez**, гот. **piujis**, двн. днн. **piuwi**, нвн. **пѣц**, дангл. **пѣве**, **пѣове**, англ. **new**, дфриз. **pie**, дат. шв. норв. **ny**; іє. ***neuos** «тс.», пов'язане з ***пѣ**, ***пѣ-п** «нині, тепер». — Rudn. II 861; Фасмер III 78; Черных I 575; Преобр. I 609; ЭСБМ 8, 38—39; Brückner 366—367; Machek ESJC 402; Schuster-Šewc 1023; Младенов 358—359; Skok II 525—526; Bezlaј ESSJ II 228; Trautmann 194; Mühl.—Endz. II 696; Uhlenbeck 144; Mayrhofer II 144; Frisk II 306; Walde—Hofm. II 181; Pedersen Kelt. Gr. I 55; Kluge—Mitzka 509; Klein 1044; Гамкрелідзе—Иванов 783; Pokorny 769. — Див. ще **ніні**.

[**новиня**] «новонароджений, маля» Ж, [**новинятко**] «тс.» Ж; — результат видозміни п. **пiewinię** «дитя, немовля», **пiewiniątko** «тс.», зближеного з **новій** (пор. **новонарòджений**); п. **пiewinię**, ст. **пiewinnię** походить від **пiewinny** «невинний», утвореного з **pie** «не» і **winny** «винний». — SW III 363. — Див. ще **віна**, **не**.

[**новіця**] «послушниця» Ж; — р. [**новіца**] «тс.», п. **powicјusz** «послушник», ст. **powic**, ч. слц. **powic** «тс.», **powicka** «послушниця», схв. **новіца** «молода монахиня (яка щойно вступила до монастиря)», слн. **powic** «послушник»; — запозичення з латинської мови; лат. **powicius** «новий; нещодавно прибулий, новачок» утворене від **novus** «новий», спорідненого з псл. **повъ**, укр. **новій**. — Kopaliński 678; Machek ESJC 402; Holub—Lyer 337; Walde—Hofm. II 181; Klein 1058—1059. — Див. ще **новій**. — Пор. **новатор**, **новация**, **новела**.

новокаїн «препарат, який застосовується як знеболюючий і лікувальний засіб»; — р. болг. **новокаїн**, бр. **новакайн**, п. **powokaina**, ч. слц. **powokain**, схв. **новокайн**, слн. **powokain**; — торгова назва (англ. **Novocain**), утворена з основ **novo-** від лат. **novus** «новий» і **(co)cain(e)** «кокаїн», похідного від **cosa** «кока». — СІС² 584; Sł. wуг. obcych 516; РЧДБЕ 494; Вујаклија 622; Klein 306, 1059. — Див. ще **кока**, **новій**.

[**новомлінка**] «рід горілки» (пор. «Новомлінка — води половинка, а коропська — суща» — Номис); — похідне утворення від назви села *Нові Млини* (Чернігівська обл.), недалеко від якого розташоване село Короп.

[**новотар**] «новатор» Ж; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. *povotář* «любитель нововведень», слц. *povotár* «тс.»; новатор», як і вл. *powotar* «новатор», нл. *powotarstwo* «пристрасть до нововведень», схв. *novotār* «новатор», утворені відповідно від іменників ч. слц. *povota* «нововведення; новизна», вл. нл. *powota*, схв. *novota* «тс.». — Див. ще **новатор, новий**.

нога, *ніжка*, [ніжа́та] «ніжки» О, [ніжча́та] «тс.» Ж, [но́зя] (дит.) «нога, ніжка», *ногави́ці* «суконні штани; нижні штани Ж; панчохи МСБГ», [ганави́ці] «шкіряні штани» Я, *ногави́ця* «холоша», [ногавичи́нята] «штанці» Пр. XI діал. н., [нога́вкі] «полотняні штани Г; верхні штани Ж», [на́гавки] «суконні штани», [но́жене́] (зб.) «пальці ноги» Ж, *но́жисько*, [ні́жній] «ножний» Ж, [но́жаний] «ножний, який стосується ніг, який знаходиться на ногах», [но́жений, но́жіній] «тс.», [но́жковий] (у сполученні [но́жкове́ пу́щення] «пущення перед масницею, коли їдять холодець із свинячих ніг»), *но́жний*, [ні́жкува́ти] «збиратися і топтати ногами землю» (про овець) Ж, *ві́дноба* «відгалуження (гори, стовбура, дороги)», [за́ніжка] «задня нога тварини» Ж, *збездно́жити, збездно́жити, обні́ж* «квітковий пилок, який бджоли на задніх ніжках переносять у вулик для виготовлення перги; [підні́жжя Ж]», *обні́жжя*, [обні́жка] «обніж» Ж, *обні́жки* «вовна низької якості, яку настригають з ніг, морди та хвоста вівці», [обні́жки] «вовна гіршої якості» Лекс-Пол, *обні́жок* «поперечка між ніжками стола, стільця», [обно́га] «гірський відріг, підніжжя гори» Ж, [обно́ж] «обніж» Ник, *підні́жжя*, [підно́же] «підніжжя» Нед, *підні́жка, підні́жок*, [під-

ножа́й] «педаль» Куз, [підно́жі] «підніжки в ткацькому верстаті» Ник, [підно́жичий] «підніжний» Пі, [пони́ж] «частина колиски» О, [поно́жаі] «підніжки в ткацькому верстаті» Ник, [поно́жі] «тс.» Г, Нед, Л, [попідні́ж] «підноги» Нед, *розні́жка*, [су́ніж] (у сполученнях [с. лячи, с. спати] «лягти, спати так, що двоє і більше лежачих торкаються ногами») Нед; — р. болг. *нога*, бр. *naǵa*, др. *нога*, п. нл. *poga*, ч. слц. вл. *poħa*, полаб. *püǵä*, м. *нога*, схв. *но̀га*, слн. *põga*, стсл. **нога**; — псл. *poga* «нога»; — споріднене з лит. *pagà* «копито», *pãgas* «ніготь; кіготь», лтс. *pagas* «обидві руки; руки й ноги», *pags* «ніготь; кіготь», прус. *page* «ступня (ноги)», дінд. *áñghriħ*, *amhriħ* «тс.», *pakháħ* «ніготь; кіготь», перс. *pāħun* «тс.», гр. *ὄνυξ* «ніготь; кіготь; копито», лат. *unguis* «тс.», дірл. *ingen* «ніготь; кіготь», дкімр. *eguin*, кімр. корн. *ewin*, брет. *iwin* «тс.», двн. днн. *pagal* «ніготь», нвн. *Nagel*, дфриз. *neil*, дангл. *pægl*, *pægel* «тс.», англ. *nail* «ніготь; кіготь», дісл. *pagl* «ніготь», гот. *ganag-ljan* «прибивати цвяхами»; іе. **onogh-*, **ŋgh-*, **ongh-* «ніготь; кіготь». — Rudn. II 861; Фасмер III 78—79; Черных I 575; Преобр. I 609—610; ЭСБМ 7, 181; Brüçkner 365; Holub—Kop. 246; Schuster-Sewc 1018; Oleš I 661—663; Младенов 359; Skok II 522—523; Bezlaj ESSJ II 226; Критенко Вступ 542; Fraenkel 478—479; Trautmann 192; Mühl.—Endz. II 686—687; Bezenberger BB 16, 257; Meillet Études 208; Uhlenbeck 4, 141; Mayrhofer I 22, II 124; Frisk II 398—399; Walde—Hofm. II 818—819; Pedersen Kelt. Gr. I 107, 186; Kluge—Mitzka 501; Klein 1026; Pokorny 780. — Пор. **ніготь**.

ногайці «народність тюркської мовної групи, що живе на Кавказі», одн. *нога́ець, нога́йка*; — р. болг. *нога́ец*, бр. *naǵaец*, п. *poħajec* (з укр.), *pogajec*, ч. *Nogajci* «ногайці», слц. *Nogajec*, *Nogaj*; — запозичення з тюркських мов; крим.-тат. *ногаі* «ногайці (в Криму і на Кавказі)», кирг. каз. *ногаі* «татарин,

що живе в Росії, казанський татарин» (Радлов III 693) походять від монг. *погаі* «собака» (також ім'я одного хана); пор. калм. *поуā, поуā* «ногаєць». — Макарушка 11; Фасмер III 79; Еремеев *Этнонимы* 138; Basaj PJ 1961/1, 35; Räsänen Versuch 354; Ramstedt 278. — Пор. **нага́йка**.

ногáта «дрібна монета в давній Русі»; — р. *ногáта*, др. *ногата*; — запозичення з тюркських мов; кипч. тур. *пакт* «гроші, готівка», крим.-тат. *пахт* «тс.» походить від ар. *пахд* «дрібні гроші»; менш обгрунтоване виведення (Кипарский ВЯ 1956/5, 135) від *ногá*. — Чернов НЗ Запорізьк. пед. ін-ту IV 151; Фасмер III 79; Шипова 246; Менгес 118—120.

[**но́гтик**¹] (іхт.) «йорж, *Aserina serpena* (*vulgaris*)» Ж; — р. [**но́гтик**] «тс.»; — результат перенесення назви [**но́гтик**] «нігтик», зменш. від ст. *ноготь* «ніготь»; назва зумовлена, очевидно, колючістю йоржа. — Leder 146. — Див. ще **ніготь**.

[**но́гтик**²] (бот.) «змієголовник молдавський, *Dioscorephalum moldavicum* L.» Мак; — результат перенесення назви [**но́гтик**] «нігтик», зменш. від ст. *ноготь* «ніготь»; назва зумовлена тим, що одна з пелюсток двогубого віночка цієї рослини нагадує ніготь. — Див. ще **ніготь**.

[**но́ді**] «іноді»; — бр. [*но́ды, но́йды*] «тс.»; — результат спрощення форми *іноді* (див.).

[**нозгра́вий**] «хворий на сап; сопливий» Ж; — результат видозміни п. [*wozgrzywy* (**wozgrawy*?)] «сапатий», паралельного укр. [*віскри́вий*] «сопливий» і зближеного з [*ноздри*] «ніздрі», [*ноздровій*] «носовий». — Див. ще **віскри́вий, ніздря**.

[**нозгри́ця**] «трикутний шматок поля між двома струмками» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*ноздри*] «ніздрі» (за подібністю до форми *носа*).

[**но́й**] «той» Ж, [*но́я*] «та» Ж, [*но́е*] «те» Ж; — результат видозміни форми

[*нон*] «той» Ж, зумовленої впливом займенників з кінцевим *й* ([*о́ний*] «той», *той* тощо). — Див. ще **оно́н**.

нока́ут «стан боксера, коли він після удару супротивника падає і вважається переможеним», *нокаутувáти*; — р. *нока́ут*, бр. *нака́йт*, п. *pokaut*, ч. *pokaut*, *knokaut*, слц. *knockout*, болг. *но́каут*, схв. *но́каут*, слн. *pokaut*; — запозичення з англійської мови; англ. *knock-out* «удар, що валить з ніг» утворене з основи дієслова *knock* «ударити» звуконаслідувального походження і прийменника *out* «з, геть» (дангл. *ūt*), спорідненого з днн. дфриз. гот. *ūt*, двн. *ūz* «тс.», нвн. *aus* «з, із», дінд. *ūt* «вгору, геть», лат. *ūsque* «аж до, до самого, безперервно». — СІС² 585; Черных I 576; Kopaliński 672; Holub—Lyer 245; РЧДБЕ 494; Вујаклија 623; Klein 850, 1104.

ноктіо́рн «музичний твір наспівного, мрійливого характеру»; — р. *ноктіо́рн*, бр. *накціо́рн*, п. *pokturn*, ч. слц. *pokturno*, вл. *pokturna*, болг. *ноктіо́рно*, м. *ноктіу́рно*, схв. *ноктіу́рно*, *ноктіу́рно*, слн. *pokturno*; — запозичення з французької мови; фр. *posturne* «нічний; ноктюрн» (із сполучення *chanson posturne* «нічна пісня») походить від лат. *posturnus* «нічний», утвореного від *poх* (род. в. *postis*) «ніч», спорідненого з дінд. *пáк*, гр. *νύξ*, лит. *naktis*, псл. **покть* «тс.», укр. *ніч*. — СІС² 585; Черных I 576; КЭСРЯ 293; Kopaliński 672; Holub—Lyer 336; Gamillscheg 648; Walde—Hofm. II 181—183. — Див. ще **ніч**.

[**но́ле**] «ану лиш» Ж, ДзУЗЛП; — слц. *polen* «ну-ну», [*pol'e*] «ану лиш», [*pol'em*] «тс.»; — складне утворення з часток [*но*] «ну, ану», що є варіантом *ну*, і [*ле*] «лише, тільки; же». — Дзендзелівський УЗЛП 161. — Див. ще **ле, но¹, ну¹**. — Пор. **оле², холем**.

нома́д «представник народів, які кочують; кочівник», *номаді́зм, нома́дний* «кочовий»; — р. болг. *нома́д*, бр. *нама́д*, п. *nomada*, ч. слц. слн. *nomád*, вл. *nomad*, м. *номад*, схв. *нома́д*; —

через посередництво німецької або французької мови (нім. *Nomáde* «кочівник, номад», фр. *nomade* «тс.») запозичене з латинської; лат. *nomas*, *-adis* «кочівник, номад» походить від гр. *νομάς*, *-άδος* «скотар, пастух, кочівник», пов'язаного з *νομός* «пасовисько, вигін», *νέμω* «розподіляю; пасу худобу, займаюся скотарством», спорідненими з ав. *nəmah-* «позика», лат. *numerus* «число, кількість», гот. *numan* «брати, взяти», двн. *numan*, нвн. *nehmen* «тс.», лит. *nuoma* «орендна плата». — СІС² 585; Фасмер III 82; Преобр. I 611; Kopalinski 672; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 494; Dauzat 502; Walde—Hofm. II 186—187; Frisk II 302—304. — Пор. **но́мер**.

номенклату́ра «сукупність назв, термінів у певній галузі знання; працівники, затверджені вищими органами на якесь посади», *номенклато́р*; — р. болг. м. схв. *номенклату́ра*, бр. *наменклату́ра*, п. ч. вл. *poimenklatura*, слц. слн. *poimenklátura*; — запозичення з латинської мови; лат. *pōmenclātūra* «перелік, список» утворене, очевидно, на основі словосполучення *pōmen salāre* «оголошувати ім'я»; лат. *pōmen* «ім'я, назва» споріднене з дінд. *pāta*, гр. *ῥωμα*, вірм. *apup*, гот. *patō*, псл. **ътѣ* «тс.», укр. *ім'я*; лат. *salō*, *-āre* «викрикувати, оповіщати, скликати» споріднене з дінд. *kalakalaḥ* «безладні крики, шум», гр. *καλέω* «називаю, закликаю, скликаю», двн. *hellan* «звучати», лит. *kalbà* «мова», псл. **kolkoľ* «дзвін», укр. [*колокіл*] «тс.». — СІС² 585; Kopalinski 673; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 494; Вујаклија 623; Walde—Hofm. I 141—142, II 174. — Див. ще **ім'я**, **колокіл**. — Пор. **номіна́льний**.

но́мер, *номеро́к*, *ну́мер*, [*лу́мер*] «номер» О, [*лумэ́р*] «тс.; буква» МСБГ, *нумера́тор*, *нумера́ція*, *нумерава́льний*, *нумераці́йний*, *нумерува́ти*; — р. болг. м. *но́мер*, бр. *ну́мар*, п. *numeg*, ч. слц. *numego*, вл. *numerus*, схв. *ну́мера*, слн. *пўтега*, *пўтага*; — запозичено з латинської мови через німецьку (коротке *u* в нім. *Nummer* «но-

мер» передане через **o**); лат. *numerus* «число, кількість» споріднене з лит. *nuoma* «орендна плата», ав. *nəmah-* «позика», гр. *νέμω* «розподіляю»; не виключена можливість запозичення через голландську мову, у якій паралельно вживаються *nummer* і *nummer* з тим самим значенням (Кипарский ВЯ 1956/5, 135; Тарабасова ВКР II 181; Акуленко 140; КЭСРЯ 294; Цыганенко 296); менш імовірним є припущення (Младенов 359) про виникнення форми *но́мер* унаслідок схрещення фр. *numbre* «число, кількість» і лат. *numerus* «тс.». — СІС² 585; Черных I 577; Фасмер III 82; Преобр. I 611; Сандлер ЭИРЯ III 24—26; Смирнов 206; ЭСБМ 8, 49; Sł. wug. *obscuch* 517; РЧДБЕ 495; Kluge—Mitzka 516; Walde—Hofm. II 186—187. — Пор. **нома́д**.

номіна́льний «який виражається грошовою вартістю; який тільки має яку-небудь назву, але не виконує своїх функцій», *номіна́л*; — р. *номина́льний*, бр. *наміна́льны*, п. вл. *potinálny*, ч. *potinálny*, слц. *potinálny*, болг. м. *номинáлен*, схв. *но́минáлан*, слн. *potinálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. нім. англ. *nominal* «номінальний» походять від лат. *pōmipnālis* «який стосується імені; іменний», утвореного від *pōmen* (род. в. *pōminis*) «ім'я, назва», спорідненого з дінд. *pāta*, гр. *ῥωμα*, гот. *patō*, псл. **ътѣ* «тс.», укр. *ім'я*. — СІС² 586; Черных I 577; Kopalinski 673; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 495; Вујаклија 624; Dauzat 502; Klein 1053; Walde—Hofm. II 173. — Див. ще **ім'я**. — Пор. **номенклату́ра**.

нон¹, *нона́*, *ноно́* — див. **оно́н**.

нон² — див. **он¹**.

но́на (муз., літ.) «дев'ятий ступінь у гамі; строфа з дев'яти рядків»; — р. бр. болг. *но́на*, п. ч. вл. *popa*, слц. слн. *pōpa*, схв. *но́на*; — запозичення з латинської мови; лат. *pōna* «дев'ята» є формою жін. р. до *pōnus* (< **novenos*) «дев'ятий», похідного від *povent* «дев'ять», спорідненого з дінд. *pāva*, гр. *έννάς*, двн. гот. *piun*, лит. *devyni*, псл.

*devěť (< *nev-) «тс.», укр. *дів'ять*. — СІС² 586; Kopalínski 673—674; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 495; Вујаклија 624; Walde—Hofm. II 179. — Див. ще *дів'ять*. — Пор. **Нонна**.

Нонна (жіноче ім'я); — бр. болг. *Нона*, ч. *Нонпа*; — запозичення з російської мови; р. *Нонна* є, очевидно, жіночим відповідником до чоловічого імені *Нонн*, що походить від лат. *pōnus* «дев'ятий»; виводиться також безпосередньо від лат. *pōnus*, ж. р. *pōпа* (Вл. імена 148) або від болг. *Нона* (Спр. личн. імен 514). — Петровский 168; Илчев 362. — Див. ще *дів'ять*, **нона**.

нонсенс «безглуздя, нісенітниця»; — р. бр. *нонсенс*, п. ч. слц. вл. *pōnsens*, болг. *нонсѧнс*, схв. *нонсенс*, *нонсанс*, слн. *pōnsens*; — запозичення з англійської мови; англ. *pōnsense* «дурниця, нісенітниця, безглуздя» утворене за зразком фр. *pōnsens* «тс.» з іменника *sense* «сенс, смисл, значення», що походить від лат. *sēnsus* «тс.», і заперечного префікса *pop-* «не-», що зводиться до лат. *pōp* «не» з ст. поепит «тс.», яке виникло з **p'oipom* «ні один, жоден», утвореного із заперечної частки *pe* «не», спорідненої з псл. *pe*, укр. *не*, і числівника *oipom* (> лат. *ūpim*) «один», спорідненого з прус. гот. *aiþs* «тс.», псл. *ipъ*, укр. [*їнний*] «інший», *одін*. — СІС² 587; РЧДБЕ 496; Вујаклија 625; Klein 1053, 1054; ODEE 614; Walde—Hofm. II 174—175, 821—822. — Див. ще *їнний*, *не*, *одін*, *сенс*.

нора¹ «заглиблення в землі, вирите тваринами як житло; [джерело]», [*нора*] «джерело» МСБГ, [*норічка*] «тварина, що живе в норі» О, [*норія*] «отвір у млиновому камені, в який сиплеться зерно» Ник, [*норóха*] (збільш. від *нора*), [*нюрá*] «джерело» ДзАтл II, [*нористий*] «багатий джерелами» Ж, [*норіти*] «рити норі», [*норіти*] «бити джерелом» Ж, [*виноря́тися*] «бити джерелом, витікати» Ж, [*понаристий*] «поритий, нерівний», [*повинорювати*] «повиривати (з землі)», [*пронóра*] «нора» Нед; — р. *нора*, бр. *нара́*, др. *но-*

ра, *норя*, п. *пога*, *пуга*, ч. слц. *пога*, слн. [*пога*], стсл. **нора**; — псл. *пога*, пов'язане з *poriti* «занурювати, топити», *puriti* «тс.», **nerti* «поринати, топитися», *purjati* «ниряти». — Фасмер III 82—83; Черных I 577; Преобр. I 612; ЭСБМ 7, 240—241; Вгückлер 365—366; Machek ESJC 401; Младенов 360; Bezlaj ESSJ II 227. — Див. ще **нир'яти**.

нора² (ент.) «нічний метелик, *Phalaena* ВеЛ, ВеНЗн; — неясне.

норд «північ, північний напрямок; північний вітер»; — р. бр. болг. *норд*, п. *porowu* «північний», ч. слц. *pordiský* «північноєвропейський», схв. *но́рдійскї*, слн. *pórdijski* «тс.»; — через російське посередництво запозичене з голландської мови; гол. *poord* «північ» споріднене з днв. *porđ*, нвн. *Nord*, дісл. *porđr* «тс.», дінд. *parakañ* «пекло», гр. *νέρθε*(ν) «унизу, знизу», *νέρτερος* «нижній». — СІС² 587; Фасмер III 83; Meulen 107—108; Kluge—Mitzka 513—514. — Пор. **нормани**.

норéць «водолаз; (орн.) пірнікоза, *Podiceps*; [білоока чернь, *Nygosa* пугоса *Güld. Шарл*], [*нор*] (орн.) «пірнікоза велика» Шарл; — др. *норьць* «водолаз», п. [*погек*], ст. *погек*, *пóг*, ч. *погес*, *погес* «тс.», слц. *погес* (орн.) «кайра, *Uria Briss.*», схв. *но́рац* «водолаз», стсл. **норьць** «тс.»; — псл. *погьсь* «людина, що пірнає у воду, водолаз; птах, що пірнає», пов'язане з *poriti* «занурювати», *purjati* «ниряти»; пор. лит. *pāgas* «водолаз; (орн.) гагара». — Преобр. I 611; Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **нир'яти**. — Пор. **нора**¹.

норіяця¹ (зоол.) «полівка, польова миша, *Nurpudaeus arvalis*» УРС, Г, [*нора*] «*Nurpudaeus glareolus*», [*норічка*] «землерийка, *Sorex*» ВеУг, [*норик*] «земляний павук, *Steniza cementaria*» Ж; — похідне утворення від *нора*; назви зумовлені тим, що ці тварини живуть у норах (павук у невеликих нірках); пор. [*норічка*] «тварина, що живе в норі» О. — Преобр. I 611; Mikl. EW 212. — Див. ще **нора**¹. — Пор. **нрénора**.

нори́ця² (мед.) «фістула, свищ», *нори́цевий*, [нори́чавий] «гидкий, відштовхуючий, паршивий» Па, [нори́чуватий] «хворий норицею; гидкий, відштовхуючий, паршивий Па»; — р. [нори́ця] «глибока рана на загривку (кінська хвороба)», бр. [на́ры́ца] «тс.», п. *pozgusa* «нориця», слн. *погісе* «вітряна віспа»; — похідне утворення від *но́ра*; назва зумовлена тим, що при цій хворобі виникає ямка, заглибина. — Фасмер III 83; Преобр. I 612; ЭСБМ 7, 249—250; *Мачек ESJC 296*; *Bezlej ESSJ II 227*. — Див. ще **но́ра**¹.

[нори́чник] (бот.) «ранник, *Scrophularia L. Бі*; ластовень, *Vincetoxicum officinale Moench. Мак*», [нори́шник] «ранник вузлуватий, *Scrophularia podosa L.*; золототисячник, *Erythraea centaureum Pers.*» Мак; — р. *нори́чник* «ранник; [ластовень; тирлич, *Gentiana L.*], [нори́ця] «тирлич; ранник», [нори́чка, *нори́шник, нори́чняя трава*] «тс.»; — похідне утворення від *нори́ця* (мед.) «фістула, свищ»; назва зумовлена тим, що в народній медицині ранник вживається від ран, наривів, свищів. — Фасмер III 83; Преобр. I 612. — Див. ще **нори́ця**².

но́рка (зоол.) «*Mustela lutreola*, [ні́рка] «тс., маленька видра» Ж; — р. *но́рка*, ст. *нори́ця*, бр. болг. *но́рка*, п. *по́рка*, ч. *погек*, слц. *по́рка*, *погек*, вл. *по́рс* «тс.»; — очевидно, псл. *погь́ка*, *погь́къ* «тс.», пов'язане з *пога*, *пгь́ті* «ниряти»; норки ведуть напівводний спосіб життя, селяться в норах, дуплах (БСЭ 30, 165); припущення (Трубачев ЭИРЯ III 46—48; Фасмер—Трубачев III 83) про запозичення з прибалтійсько-фінських мов (пор. фін. діал. *piikka* «ласиця», *piikko*, *piikku*, *piikki* «тс.», ест. *piik* «горноста́й, ласиця») викликає сумнів. — Фасмер III 83; Преобр. I 612; ЭСБМ 8, 41; Mikl. EW 216. — Див. ще **но́ра**¹. — Пор. **ну́рка**.

но́рма, *нормаліза́ція*, *но́рма́ль*, *норматів*, *нормативі́зм*, *нормува́льник*, *но́рма́льний*, *норматівний*, *нормува́льний*, *нормалізува́ти*, *нормува́-*

ти, *понаднорматівний*, *понаднормо́вий*; — р. бр. болг. м. *но́рма*, п. ч. слц. вл. *погта*, схв. *но́рма*, слн. *по́гта*; — через західноєвропейські мови (нім. *Norm*, фр. *norme* «тс.») запозичене з латинської; лат. *poгта* «норма, правило; зразок» зводиться до гр. *νόμοσ*, форми зн. в. від *νόμος* «знавець; норма, правило», пов'язаного з *νόμος* «розум, свідомість, дух; думка», *υγνώσκω* «пізнаю», спорідненими з дінд. *jānāti* «знає», тох. А *knā-* «знати», лат. *pōscō*, -ere «дізнаватися», гот. *kann* «знаю», псл. *znati*, укр. *знати*. — СІС² 587; Фасмер—Трубачев III 83; Черных I 578; ЭСБМ 8, 42; Kopaliński 676; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Skok II 524; Walde—Hofm. II 175; Klein 1055. — Див. ще **знати**.

но́рмани (одн. *но́рман*) «північногерманські племена, які в VIII—XI ст. робили напади на країни Європи»; — р. *но́рманн*, бр. *нарман*, п. *Normanowie* (мн.), ч. слц. *Norman*, болг. *но́рманн*, схв. *Нормани* (мн.); — очевидно, запозичене зі скандинавських мов через посередництво німецької (нім. *Normanne* «тс.»); шв. *norman* «норвежець, норман», дісл. *normadg* «тс.» утворені відповідно від шв. *norm* «північ», дісл. *norm*, споріднених з нвн. *Nord*, гол. *norm* «тс.», і шв. *man* «людина», дісл. *madg* «тс.», споріднених з двн. *man* «людина, чоловік», нвн. *mann* «чоловік», псл. *možь* «тс.», укр. *муж*. — Фасмер III 84; Falk—Topf 772; Vries AEW 411. — Див. ще **муж**, **но́рд**.

но́ров, [но́рів] «норов» Бі, [но́ровя́] «тс.» Ж, [но́рія] «вдача» О, [но́ровий] «моральний» Ж, *но́рові́стий*, *но́ровлі́вий*, [но́ровствéнний] «моральний» Ж, *но́рові́ти*, *но́рові́тися*, [но́норови] «привчання» Нед, [но́норові́тися] «сподобатися» Нед, *но́норові́тися*, [но́норові́ти] «приручити; привчити» Нед; — р. *но́ров*, бр. *но́рай*, др. *но́ровъ*, п. *noгow*, ч. *ngav*, ст. *ngav*, слц. *ngav*, болг. *нрав*, схв. *на́рав*, слн. *ngāv*, *paгāv*, *paгāva*, стсл. **нравъ**; — псл. **noгvъ*; — споріднене з лит. *poгas*

«бажання, охота, воля», *poġēti* «бажати, хотіти», *paŋvytis* «упиратися», *pėg-tėti* «шаленіти», *išnėrtėti* «упиратися», *partinti* «сердити», *paŋsas* «відвага, хоробрість; сильний гнів, лють», прус. *perdien* (зн. в. одн.) «гнів», *egnertimai* «гніваємося», дінд. *sūnārah* «дружній», *pr̥tūh* «герой», *pāgyah* «мужній», пар-«чоловік, людина», ав. *hupaga-* «уміння», паг-«чоловік», гр. *ἀνήρ* «чоловік, людина», вірм. *aug* (род. в. *aŋn*), алб. *ņjer* «тс.», кімр. *per* «герой», *perth* «мужність», дірл. *per* «тс.», ірл. *per-taim* «укріплюю»; помилковим є виведення *погвъ з *погмъ і пов'язання його з дінд. *parmah* «жарт» (Pedersen KZ 38, 372; Mayrhofer II 140). — Черных I 578; Фасмер III 84; Преобр. I 615—616; ЭСБМ 8, 41; Brückner 355—356; Младенов 361; Skok II 503; Bezljaj ESSJ II 229; Otrębski LP I 129—130; Meillet Etudes 373; Trautmann 197—198; Trautmann Apr. Sprachd. 384; Fraenkel 484, 504, 507; Endzelin KZ 44, 67; Топоров Е-Н 82—83; Fick I 98, 502—503; Frisk I 107—108; Walde—Hofm. II 164; Pokorny 765. — Пор. **на́ров.**

нороква́ — див. **мороква́.**

[**норцевий**] «погрібний?» (про пиво) Пі, [*нороцовий, норцовий*] (у сполученні [*нор(о)цове пиво*] «березневе пиво») Г, Ж; — результат видозміни форми *марцєвий*, [*марцєбовий*] «березневий», очевидно, зближеної з основою *нора́* «яма, заглибина в землі», оскільки пиво зберігається в льохах (пор. *пивніця* «погріб, льох, підвал»). — Грінч. II 570. — Див. ще **ма́рець.**

[**носáк**] «гасильник (для гасіння свічок)» Ж; — похідне утворення від *ніс*; назва зумовлена зовнішньою подібністю гасильника (ковпачка) до *носа*. — Див. ще **ніс.**

носáр (іхт.) «йорж, бубир, *Aserina aserina* Güld.», [*носáрик* Ж, *носír* Ж, *носúрик* Л—Г] «тс.»; — р. *носáрь*, бр. *nasár*, п. [*nosacz*]; — похідне утворення від *ніс*; назва зумовлена тим, що цей вид йоржа має видовжене рило. —

Коломиец Происх. назв. рыб. 23; Сабанеев 56; ЭСБМ 7, 251. — Див. ще **ніс.**

носíти, *носáк*, *носíли*, *носíлки*, *носилянка*, *носíльний*, *носíльник*, *носíльниці*, *носíтель*, *носíи*, *носíльник*, *но́скість* — див. **не́сті.**

носорíг¹ (зоол.) «*Rhinoceros* L.», *носоро́г*, [*носорога́ч, носоро́жець*] «тс.» Ж; — р. болг. *носоро́г*, бр. *насаро́г*, п. *nosoróg*, *nosorožec*, ч. слц. *nosorožec*, вл. *nosoroh*, *nosoroħač*, *nosoroħak*, нл. *nosorogak*, м. *носорог*, схв. *носорог*, слн. *nosoróg*; — калька нім. *Nashorn* «тс.», утвореного з *Nase* «ніс» і *Horn* «ріг», яке у свою чергу є калькою лат. *rhinoceros* < гр. *ῥινόκερως* «тс.» (гр. *ῥίς*, род. в. *ῥίνος* «ніс», *κέρας* «ріг»); назва зумовлена тим, що ця тварина має на носі ріг. — Фасмер III 85; Kluge—Mitzka 504. — Див. ще **ніс, ріг.** — Пор. **носорíг**².

носорíг² (ент.) «*Oryctes nasicornis*», *носоро́г*, [*носорíжка* Куз, *носоро́жок* Ж] «тс.»; — р. *носоро́г*, бр. *насаро́г*, п. *nosorožec*, ч. *nosorožík*, слц. *nosorožtek*, болг. *брѣмбар носоро́г*, схв. *носоро́жац*, слн. *nosorožec*; — очевидно, калька наукової назви нлат. *nasicornis* «тс.», утвореної з лат. *nāsus* «ніс» і *cornū* «ріг»; пор. також нім. *Nashornkäfer* (*Nase* «ніс», *Horn* «ріг», *Käfer* «жук»); назва жука зумовлена тим, що на голові у нього є ріг. — Див. ще **ніс, ріг.** — Пор. **носорíг**¹.

ностальгія «болісна туга за батьківщиною», *ностальгійний*, *ностальгічний*; — р. *ностальгія*, бр. *настальгія*, п. слц. *nostalgia*, ч. *nostalgie*, болг. *носта́лгия*, м. *носталгија*, схв. *носта́лгија*, слн. *nostalgija*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Nostalgie*, фр. *nostalgie*, англ. *nostalgia*) запозичене з новолатинської; нлат. *nostalgia* утворене швейцарським лікарем Й. Гофером (1678) з основ гр. *vóσtoc* «повернення», пов'язаного з *vέoμα* (< **vέoμαι*) «відправляюся, іду, їду», спорідненого з дінд. *pásatē* «наближається, приєднується», тох. А *pas* «бути», В *pes* «тс.», гот. *ganisan* «виду-

жувати», днн. двн. ginesap «лишитися живим, бути здоровим», нвн. genesen «видужувати», і -αλύία від ἄλγος «біль, страждання, мука», можливо, пов'язаного з ἀλέω «турбуюся» неясного походження. — СІС² 588; Федосеева РР 1975/3, 105—107; Эсанов РР 1986/4, 129—131; Kopaliński 676; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вујаклија 627; Frisk I 65, 66—67, II 304—305; Gamillscheg 650; Klein 48, 1056. — Пор. **Нестір**.

носұха (зоол.) «ссавець родини єнотових, *Nasua L.*»; — р. *носұха*, бр. *насұха*, ч. *posál*, слц. *posáň* «тс.»; — похідне утворення від *nis* (род. в. *носа*); назва зумовлена тим, що ця тварина має довгого носа, витягнутого в хобот; пор. наукову назву *nasua* від лат. *pāsus* «ніс». — Див. ще **ніс**.

но́та (муз., дипл.), *но́татка*, *но́татник* «записна книжка», *но́тація*, *но́тниця*, [*нұта*] «но́та» (муз., з п.), *но́тифікува́ти*, *но́тува́ти*; — р. болг. м. схв. *но́та* (муз., дипл.), п. *pota* (дипл.), *puta* (муз.), ч. слц. *pota* (муз.), *póta* (дипл.), вл. *pota* (муз., дипл.), слн. *póta* (муз., дипл.); — можливо, через західноєвропейські мови (нім. *Note*, фр. англ. *note*, іт. *nota*) запозичено з латинської; лат. *pota* «знак; зауваження», очевидно, пов'язане з *pōtus* «відомий, знайомий», дієприкм. мин. ч. від *pōscō*, -ege (длат. *gnōscō*, -ege) «знати, пізнавати», спорідненого з дінд. *jāpāti* «знає», гр. *γινώσκω* «пізнаю», лит. *žinoti* «знати», псл. *znati*, укр. *знати*. — СІС² 588; Черных I 578; Фасмер III 85; КЭСРЯ 294; ЭСБМ 8, 43; Булыка 218; Sł. wug. *obscuch* 515, 517; Machek ESJC 401; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вујаклија 627; Walde—Hofm. II 176—178; Dauzat 503; Klein 1057. — Див. ще **знати**. — Пор. **но́та́риус**.

но́та́риус, *но́та́р* «но́та́риус; [секретар сільської, волосної управи, зрідка секретар сільради МСБГ]», *но́та́ріат*, *но́та́ріа́льний*; — р. болг. м. *но́та́риус*, бр. *натáрыус*, др. *но́та́рь* «прислужник, носильник», п. *potariusz* «но́та́риус», ч. *notář*, слц. слн. *notár* «тс.»,

вл. *notarstwo* «но́та́ріа́льна контора», схв. *но́та́р* «тс.», стсл. **но́та́рь** «писар, секретар»; — запозичення з латинської (або середньолатинської) мови; лат. слат. *notārius* «писар, секретар» пов'язане з *noto*, -āre «позначати, відзначати, записувати, писати», похідним від *pota* «знак; літера». — СІС² 588; Черных I 578—579; Фасмер III 85; КЭСРЯ 294; Kopaliński 677; Machek ESJC 401; Holub—Kop. 247; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вујаклија 627; Walde—Hofm. II 177—178. — Див. ще **но́та**.

но́та́ція «осудливе повчання, настаново»; — р. *но́та́ция*, бр. *натáцыя* «тс.», п. ст. *potacja* «зауваження»; — через російське і польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *notātio* «зауваження, осуд» пов'язане з *notāre* «позначати, вказувати, осуджувати, ляяти», *pota* «знак, зауваження, тавро». — Черных I 579; Hüttl-Worth 16; ЭСБМ 7, 264; Булыка 219. — Див. ще **но́та**.

[**но́тинка**] «ягня від однорічної вівці Ж; молода однорічна вівця-первістка МСБГ», [*но́танка*] «молода однорічна вівця-первістка» МСБГ, [*но́тка*, *но́точка*] «тс.» Гриц, [*но́тенина*, *но́телина*] (назва вовни) Доп. УЖДУ 4; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *noáten* (рум. *noáten*, *noátin*) «однорічне ягня; вовна однорічного ягняти» виникло з лат. *annōtinus* «однорічний; торішний», що походить від *annus* «рік» (з *at-nos), спорідненого з дінд. *ātati* «іде, мандрує», гот. *arpat* (дав. в. мн.) «рокам»; пор. оск.-умбр. *akno* «рік, час свят»; менш обгрунтоване виведення (Гриц. 110—111) від др. *нұта* «рогата худоба». — Дзендзелівський Доп. УЖДУ 4, 110; Vrabie Romanoslavica 14, 164; СДЕЛМ 279; DLRM 544; Puşcariu 103; Walde—Hofm. I 51.

но́чви «корито (для прання білизни, купання тощо) СУМ; [віялка Ж]», [*но́чови*] «тс.» Ж, *но́човки* «коритце; [віялка Ж; вид узору на вишивці]»; — р. бр. *но́чвы* «но́чви», др. *но́цви* «вид посудини (для борошна)», п. *niecki* «но́чви», ч.

песку, вл. тјескі, нл. пјаскі «тс.», полаб. *pač'ai* «віялка (для провіювання зерна)», болг. *нощви* «діжа», м. *нокви*, [*ношви*], схв. *наѣве* «тс.», слн. *пеќке* «ночви», [*пеќвѣ, паќвѣ, паќке*], стсл. *нѣштвы* «тс.»; — псл. *пѣктју, род. в. *пѣктъве з первісним значенням, очевидно, «корито для миття, обмивання»; — споріднене з гр. *νίψω* «мию, умиваю», *νίπτω* «тс.», *νίπτρον* «вода для обмивання», *χερνίϋ* «корито для обмивання рук», дінд. *пѣпекті* «змиває», *пиктаћ* «митий», ірл. *nigid* «миє», *tonach* «обмивання мертвих»; припущення (Mikl. EW 218) про германське походження слова (двн. *nuosk* «корито», свн. *nuosch*, нім. бавар. *nuesch* «тс.») необґрунтоване. — Фасмер III 86; Трубачев Рем. термиол. 168; ЭСБМ 8, 45; Machek ESJC 393; Skok II 496; Bezlaj ESSJ II 218; Berneker Jagić-Festschr. 602—603; Kiparsky GLG 51—52; Hujer CMF 3, 357; RSl 5, 233; Lang LF 45, 333.

[**ночноздоба**] (бот.) «нічна красуня, царська борідка, *Mirabilis jalapa* L.» Мо, [*моцноздоба*] «тс.» Мо; — складне утворення з основ прикметника [*ночний*] «нічний» та іменника *оздоба*; друга форма є результатом деетимологізації; назва зумовлена тим, що ця рослина з родини ночецвітих має великі, дуже гарні квітки. — Див. ще **ніч, оздобити**.

нощно (у виразі *денно і н.*); — р. *нощно* (*денно и н.*); — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. (**день-но и**) *ноштъно*, стсл. *ноштъно* пов'язане з прикметником *ноштънъ* «нічний», похідним від *ноштъ* «ніч», якому відповідає укр. *ніч* (див.).

[**нрѣнора**] (зоол.) «польова миша, *Nuridaeus glareolus*» Ко; — складне утворення з основ дієслова [*нѣрти*] «ниряти» ([*нре*] «ниряє» Ж) та іменника *нора*. — Див. ще **нир'яти, нора¹**. — Пор. **норіця¹**.

ну¹ (виг., частка), *нум, нумо, нумте, ну́те, ну́кати*, [*пону́ка*] «заохочування, підбурювання Г; спонука; згода Нед», [*понука́ч*] «підбурювач» Нед,

[*понука́ти*] «підганяти» Нед, [*пону́к-нути*] «кивнути головою, через силу поступитися, згодитися Нед; заохотити, підбурити Г», [*пону́кті*] «кивнути головою, через силу поступитися, згодитися» Нед, *пону́кувати, прину́ка, спону́ка, спонука́ти, спонука́ч, спонука́льний, спону́кливий*; — р. бр. *ну*, др. *нукнути* «крикнути (підганяючи)», п. *nu, nuže, nuž*, ч. *nu, nuže, slc. nuž*, вл. *no, nō*, нл. *no*, [*nu*], схв. *ну́*, слн. *пō «ну», пū «гаразд», стсл. ноу́кати* «спонукати»; — псл. *nu, po*, очевидно, того самого походження, що й *no* «але, тільки» (іє. *пū); припущення (Berneker IF 10, 153; Hofmann 216; Walde—Hofm. II 189; Klein 1063) про спорідненість стсл. *ноу́кати* «спонукати» з гр. *νεύω* «киваю», лат. *nuō* «тс.», дінд. *pávātē* «обертається», *pāuti* «тс.» є помилковим, як і пов'язання (Rudn. II 863) з іє. *neu-o «новий». — Фасмер III 88, 89; Преобр. I 617; ЭСБМ 8, 46; Holub—Kop. 248; Machek ESJC 402; Schuster-Sewc 1017; Skok II 527—528; Bezlaj ESSJ II 229; ESSJ Sl. gr. II 505—507. — Див. ще **но¹**.

-ну² — див. **но¹**.

нуворіш «людина, що швидко розбагатіла шляхом торговельних спекуляцій; багатій-вискочка»; — р. *нуворіш*, п. *nuwogysz*; — запозичення з французької мови; фр. *puveau riche* «тс.» (букв. «новий багач») складається з прикметника *puveau* «новий», що походить від лат. *novellus*, демінутива до *novus*, спорідненого з дінд. *pávaḥ*, гр. *νεός*, псл. *повъ* «тс.», укр. *новій*, та іменника *riche* «багатій», що походить від франкського **giki* «могутній», спорідненого з днн. *giki* «правитель; могутній, багатій», дісл. *gikg*, двн. *gihhi*, гот. *geiks* «тс.», далі з лат. *rex* (*regis*) «цар», пов'язаним з *rego* «спрямовую, керую, паную», дінд. *gājah* «цар». — SIC² 589; Kopalinski 680—681; Dauzat 504, 632; Walde—Hofm. II 181, 432; Kluge—Mitzka 591—592; Klein 1346. — Див. ще **новій, рѣгент**. — Пор. **диригува́ти, коректу́ра**.

нуга́ «кондитерські вироби, ласощі з солодкої горіхової маси», [нўгат] «мигдальний пиріг» Куз; — р. бр. *нуга́*, п. *nugat*, ч. слц. *nugát*, болг. *нўга*, схв. *нугат*, слн. *nugat*; — запозичене з французької мови (форма [нўгат] через польське посередництво); фр. *pougat* «мигдальне тістечко; горіхова макуха» виникло з пров. ст. *pogat* «горіхове тістечко», що походить від нар.-лат. **nucatum* «тс.», утвореного від лат. *nux* (< **cnucs*) «горіх». — СІС² 589; Фасмер III 88; Sł. wug. ob-such 517; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вуяклија 628; Dauzat 504; Walde—Hofm. II 191—192; Klein 1058, 1063; Kluge—Mitzka 516. — Див. ще **нук.** — Пор. **нуклеїн.**

нуда́ «нудьга; нудьгар; [нудота], нуд «нудьга», нуди «тс.», [нуджа] «нудота» ЛексПол, [нудниця] «яка набридає, яка наводить нудьгу» Ж, нудоба, [нудячка] «нудота» Ж, [нудь] «нудьга; нудота; пристрасть О», [нудьба] «нудьга» Чаб, нудьга́, нудкий «нудний», [нудлівий] «тс.» Ж, нудний СУМ, Бі, нуднуватий, нудотний, [нудяний] «нудний» Ж, нудіти, [нудьгати] «мучити» Ж, нудьгувати, зануда́, [изнўда] «нудьга» Ж, [онудніти] «занудувати, сидячи без роботи», [принўда] «примус, вимушеність, неприродна поведінка, манірність» Нед, [принуткий] (у виразі заст. лайл. [хрїбра прїтяшка та принутка]) Ме; — р. нуда́ «силування, примушування; нудота; [нестерпні для худоби гедзі, мухи та інші комахи; набридлива, настирлива людина]», бр. нуда́ «нудьга, сука; [нечистота на тілі і на голові; воші; злидні, голод; плач, туга; неспокійна; надокучлива людина]», др. нудити «примушувати, спонукати», п. *nuda* «нудота, сука; [воші]», ч. слц. *nuda* «нудьга, нудота, сука», болг. *нўдя* «примушувати», м. нуди «пропонувати», схв. нўдити «тс.; частувати», слн. *nūditi* «пропонувати, давати», стсл. **ноудити** «примушувати», **нждити** «тс.» (назалізація вторинна); — псл. *nuda* «набридливе умовляння,

спонука (словами)»; — споріднене з дінд. *nudāti* «відштовхує, проганяє», п̄dayati «підганяє», дангл. *nīed* «потреба, примус», англ. *need* «потреба; нужда, злидні», днн. *pōd*, дісл. *naud*(г), двн. *pōt*, нвн. *Not* «тс.», гот. *naups* «потреба, примус; нужда, злидні», *naurjan* «примушувати», двн. *piot* «сильне бажання, прагнення», *niet* «тс.», лит. *ra-pūsti* «відчути бажання, захотіти», прус. *nautis* «потреба; нужда, злидні», іє. **nāc-*, **nāc-*, **nū-* «стомлювати(ся)». — Черных I 580; Фасмер III 88; ЭСБМ 8, 46, 47; Brückner 358—359; Machek ESJC 402; Младенов 360; Skok II 527; Bezlej ESSJ II 229; Hanusch AfSlPh 10, 653; Vondrák I 152; Zubatý St. a čl. I 312—313; Эндзелін РФВ 68, 370; Mayrhofer II 176; Kluge—Mitzka 515; Klein 1035; Fick III 299. — Пор. **нужа.**

[нуда²] (бот.) «бруслина європейська, *Evonymus europaea* L.; бруслина бородавчата, *Evonymus verrucosa* Scop.» Мак, [попова нуда] «тс.» Мак, [попова нудь] «бруслина» Ме, [собача нуда] «бруслина бородавчата» Мак; — результат видозміни назв [мўда] «бруслина бородавчата», [мудь] «бруслина європейська» (пор. сполучення [мўда попова] «бруслина європейська»). — Янышкова Етимологія 1985, 41—42. — Див. ще **мудь¹.**

[нуди] «отам» ВеЗа, [нудий] «тс.» тж; — п. [nəd] «там», [z nəd] «звідти»; — результат спрощення давнішого **онуды*, пов'язаного з др. *онудь* «там», *онуду* «туди», спорідненими з п. [onəd] «там», [onedy] «туди», ч. слц. [onudy], схв. *ōnud*, *ōnuda*, ст. *onude*, *onudu*, слн. заст. *onód* «там», стсл. **онждоу** «з того боку»; — псл. *onodě*, *onody* «там, туди, з того боку» є похідним від вказівної основи *on-* «той, те», ускладненої тим самим компонентом *-(o)d-*, що і в *kody* «куди». — ВеЗа 199; Brückner 379; Machek ESJC 414; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 528—529. — Див. ще **він, он¹.** — Пор. **куді.**

[нудик] «земляний горіх» Мо; — неясне.

нудити — див. нудá¹.

[нудлі] «галушки з салом Мо; їжа, подібна до галушок з картоплею Дз»; — п. *puhle* «локшина; вермішель», ч. слц. *vl. pidle* «локшина», схв. [нудл] «галушка з муки і картоплі», [нудла] «тс.», слн. *púdelj* «локшина»; — запозичення з німецької мови; нім. *Núdel* «локшина, вермішель» пов'язане з *Knödel* «галушка» і, далі, з *Knoten* «вузол» (< свн. *knote, knode* < двн. *knoto, knodo*), спорідненим з дангл. *snotta*, англ. *knot*, дісл. *knūtr*, шв. *knut*, дат. *knude* «тс.». — SW III 423; Machek ESJC 402; Holub—Kop. 248; Schuster-Sewc 1024; Вуяклија 628; Bezlaj ESSJ II 229; Kluge—Mitzka 384, 385, 516. — Пор. **кнель, кнідлі, кнут.**

нужа «воші; мухи, [злідні Л]», [нужник] «відхоже місце, помийна яма» Ж, [нужний] «виснажений, стомлений; дуже бідний Г; необхідний, потрібний Ж; страшний, важкий, небезпечний Пі», [знужа] «скрутний стан, нужда» Ж, [пону́жатель] «деспот» Нед, [пону́жати] «підганяти, допикати» Нед; — р. *нужа* «нужда, нестаток, злидні; потреба», бр. [нужа] «тс.», др. *нужа* «потреба; примус, насильство; утиск; біда», п. *peḏza* «нужда, злидні», ч. *pouze*, слц. *púdzá*, вл. нл. *puza* «тс.», болг. м. *нужда* «потреба; нужда, злидні», схв. *нужда*, слн. *пúја* «тс.», стсл. **ноужда** «потреба; нужда, бідність; насильство, примус», **нужда** «потреба; нужда, бідність»; — псл. **puḏja* «спонука, потреба, бідність» (назалізація в деяких слов'янських мовах вторинна, зумовлена впливом початкового п-), пов'язане з *puḏa* «набридливе умовляння, спонука (словами)». — Німчук 227; Фасмер III 88; Преобр. I 616—617; ЭСБМ 8, 47—48; Brückner 358—359; Machek ESJC 402; Holub—Kop. 247; Schuster-Sewc 1028—1029; Младенов 360; Bezlaj ESSJ II 229—230; Hanusch AfSIPh 10, 653; Fick III 299. — Див. ще нудá¹.

нужда «нестатки, злидні; потреба, необхідність», [нуждар] «старець, жебрак» Куз, [нуждота] «нужда, нестатки, потреба, необхідність; хвороба», [нуждочка] «родимець у дітей», *нужден(н)ий* СУМ, Г, [нуждний] «необхідний, потрібний; бідний» Ж, *нуждати* «нуждатися; [примушувати зізнатися, добиватися зізнання]», *нуждатися* «відчувати гострі нестатки, жити в злиднях; відчувати гостру потребу, необхідність; [тужити; невтомно працювати, мучитися; ображати один одного Ж]», [нуждити] «примушувати» Г, Пі, [нуждитися] «бідувати, жити в злиднях» О, [нуждувати] «тужити; невтомно працювати, мучитися, терпіти нужду і злидні», [нуждуватися] «тс.» Ж, [нуждувати] «жити в злиднях та нужді» Ж, [незнужден] «невтомний» Ж, [обнуждати] «жорстоко поводитися (з ким)» Ж; — р. *нужда* «нужда, нестаток, злидні; потреба, необхідність», др. *нужда* «необхідність; насильство, примус», п. *puḏda* «втома; зусилля, тяжкий труд, біда, недоля», болг. м. *нужда* «потреба, необхідність; нужда, злидні», схв. *нужда* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **ноужда** «потреба, необхідність; нужда, бідність; насильство, примус» відповідає укр. *нужа*. — Черных I 580—581; Преобр. I 616; КЭСРЯ 295; ЭСБМ 8, 48. — Див. ще **нужа.**

[нужкати] «підганяти, квапити» Ж, [нужкатися (ким)] «користуватися послугами (когось)» Ж, [пону́жкуватися (кимось)] «тс.» Нед; — похідне утворення від вигуку *ну ж, ну же* (п. *puḏ* «ану, ану лиш», *puḏe* «ну-бо, нумо, нумо ж», ч. *puḏ* «ану, ану лиш», *puḏe* «тс.», слц. *puḏ* «ну»); пор. *ну́кати* «підганяти» від вигуку *ну*. — Див. ще **же¹, ну¹.**

[нуздати] «гнуздати, надівати вуздечку», [нузда] «вуздечка», [нуздечка] «тс.» Г, Ж, [занузда] «вуздечка, вудила» Ж, [занузд] «тс.»; — р. [нуздать] «гнуздати», бр. [нуздаць] «тс.»; суворо тримати»; — результат перерозкладу

др. *вѣн-уздати, утвореного з префікса вѣн- та іменника *узда*, що почало сприйматися як *вѣ-уздати. — Див. ще **гнуздати**.

[**нук**] (бот.) «ліщина звичайна, *Corylus avellana* L.» Пі, Мак; — схв. *нукс* «волоський горіх; лісний горіх»; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *нук* «волоський горіх (дерево)», рум. *нус* «тс.» походять від лат. *nux* (< **сnu-c-s*), род. в. *nucis* «горіх», спорідненого з сірл. *сnū*, кіпр. *сneuen*, дісл. *hnot*, дангл. *hnutu*, англ. *nut*, двн. (h)*nuз*, нвн. *Nuß* «тс.». — Вуякляжіа 628; СДЕЛМ 281; DLRM 547; Walde—Hofm. II 191—192. — Пор. **нуга**, **нуклеїн**.

нуклеїн «складна органічна сполука, що входить до складу клітинного ядра»; — р. болг. *нуклейн*, бр. *нуклеїн*, п. *nukleina*, ч. *nuklein*, слц. *nukleín*, схв. *нуклєйнскїй* «нуклеїновий», слн. *nukleínski* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. *Nukleín* утворене в 1869 р. шведським хіміком Ф. Мішером (F. Miescher) від лат. *nucleus* «ядро», пов'язаного з *нux* «горіх». — СІС² 589; Kopaliński 679; Holub—Lyer 338; РЧДБЕ 498; Walde—Hofm. II 191—192; Klein 1060. — Див. ще **нук**. — Пор. **нуга**.

нуль, [*нўля*] «нуль» Ж, *нульовий*; — р. *нуль*, *ноль*, бр. *нуль*, п. *nul*, *nula*, ч. слц. *vl. nula*, болг. м. *нўла*, схв. *нўла*, слн. *núla*; — через німецьку мову (нім. *Null*) запозичено з італійської; іт. *nulla* «ніщо» походить від лат. *pūllus* «ніякий, жодний», що виникло з **n(e) oin(o)los* «ні один, жодний», яке складалося із заперечної частки *ne* «не», спорідненої з дінд. *pá*, ав. *pa*, лит. *pè*, псл. *ne* «тс.», укр. *не*, і форми **oin(o)los*, зменш. до длат. *oinos* (> лат. *ūnus*) «один», спорідненого з дірл. *ōin*, гот. прус. *ains* «тс.», псл. *inъ* «інший», укр. *інший*. — СІС² 589; Фасмер II 81; ЭСБМ 8, 48; Holub—Kop. 248; Holub—Lyer 338; Младенов 361; Bezlaj ESSJ II 230; Kluge—Mitzka 516; Walde—Hofm. II 186, 821—822. — Див. ще **інший**, **не**.

нум, *нўмо*, *нўмте* — див. **ну**¹.

нўмер, *нумератор*, *нумерація*, *нумерувальник*, *нумераційний*, *нумерувати* — див. **нóмер**.

нумізматика «наука, що вивчає старовинні монети та медалі», *нумізмат*, *нумізматичний*; — р. болг. м. *нумізматика*, бр. *нумізматыка*, п. *numizmatyka*, ч. *numizmatika*, *numismatika*, слц. *numizmatika*, схв. *нумизматика*, слн. *numizmatika*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *numismatique* «нумізматика» утворене від лат. *numisma* «монета», що походить від гр. *νύμισμα* «усталений звичай, загальноприйнятий порядок; монета», пов'язаного з *νύμος* «звичай, закон». — СІС² 590; Черных I 581; Kopaliński 680; РЧДБЕ 498; Вуякляжіа 629; Klein 1061; Dauzat 505; Frisk II 303. — Див. ще **номад**, **нóмер**.

[**нўнавка**] «трубочка з осоки» Ж, [*нўнка*] «тс.» Ж; — очевидно, слова звуконаслідувального походження.

нўнциї «представник Римського Папи при уряді якої-небудь держави»; — р. болг. *нўнциї*, бр. *нўнциїй*, п. *num-cjusz*, ч. слц. *puncius*, схв. *нўнциїє*, слн. *púncij*; — запозичення з латинської мови; лат. *pūntius* «вісник, гонець, посол» походить, очевидно, з **poventius*, що виникло шляхом стягнення з **novi-ventius* (букв. «новоприбулий»), утвореного з основи прикметника *novus* «новий» і дієприкм. *ventum* від *venio* «приходжу, прибуваю». — СІС² 590; Kopaliński 680; Holub—Lyer 338; РЧДБЕ 498; Вуякляжіа 630; Klein 1062; Walde—Hofm. II 188—189. — Див. ще **авантюра**, **новатор**, **новий**.

нурець (орн.) «нірок; [пірникоза велика, *Podiceps cristatus* Ж], [*нур*] «червоношій норець, *Colymbus auritus* L. (*Colymbus septemtrionalis*)» Ж, [*нурик*] «кайра звичайна, *Uria troile* L.» Шарл, [*нурко*] «рінник, *Cinclus cinclus* L. (*Cinclus aquaticus* L.)» Шарл, ВеНЗн, [*нурчук*] «білоока чернь, *Nyroca nyroca* Gūld.» Шарл, [*нурчак*] «норець, *Colymbus griseigena* Bodd.» Корз,

[*пону́р*] «пірнікоза велика Шарл; норець ВеНЗн», [*пону́рок*] «норець», [*прó-нурець*] «червоноший норець; пірнікоза велика Нед; рінник Шарл», [*прóнурка*] «рінник» Шарл, ВеНЗн, [*прóнурок*] «рінник тж; норець Г», [*пнóрунок*] «рінник» ВеНЗн; — п. *pur* «норець», *purək* «нурець, нирок», *purzúk*, вл. *purgak*, м. *нурець* «тс.»; — похідні утворення від [*нурити*] «занурювати» Ж (пор. [*нурець*] «пірнікоза велика» від *нир'яти*); назви зумовлені тим, що всі ці птахи добре плавають і пірнають. — Булаховський Вибр. пр. III 221; Brückner 365—366. — Див. ще **нурити**¹. — Пор. **нирòк**.

[**нурѣтиси**] «поневіряться» МСБГ; — неясне; можливо, результат спрощення незасвідченого **пону́р'ятися* з *поне-вір'ятися*.

[**нурити**¹] «занурювати» Ж, [*нуритися*] «дутися» Ж, [*нур'яти*] «пірнати, нир'яти, занурюватися» Она, [*нурцювати*] «тс.» ВеЛ, [*нурець*] «водолаз» Она, [*нурці*] «нирцем» Ж, [*нюрчак*] «пірнання під воду» Корз, [*внуритися*] «зануритися (в книгу, в роботу)» Ме, *занурити*, *пону́рити* «опустити (голову)», *пону́ритися* «тс.», *пону́ра* «пихмура, мовчазна людина; той, хто дивиться додолу; (у загадці) свиня», *пону́рий*, [*пону́ривий*] «понурий» Нед, [*пону́ристий*] «тс.», *пону́ркуватий* «трохи понурий», *пону́риватий* «тс.», *уну́рити* «опустити, потупити»; — р. [*нурить (голову)*] «вішати, опускати, хилити», [*нуриться*] «нагинатися», бр. *пану́рыць* «понурити, опустити», п. *purzac*, *purzuc* «занур'яти, занурювати», *ropury* «понурий, похмурий», ч. *ropury* «тс.», вл. *puric* «пірнати, нир'яти», нл. *puris*, м. *нур* (*се*), *нурка* (*се*) «тс.»; — псл. *puriti* (< **pur-*) «занурювати», пов'язане чергуванням голосних з *purjati* «нир'яти», **periti* «тс.»; викликає сумнів припущення (Варбот 125; Uhlenbeck KZ 39, 261; Hofmann 216; Pokorny 767) про спорідненість з гр. *νεύω* «киваю», лат. *puō* «тс.», дінд. *pávate* «обергається», *pāuti* «тс.». — Фасмер

III 90; ЭСБМ 8, 49; Brückner 365—366; Schuster-Sewc 1021—1022; Trautmann 197. — Див. ще **нир'яти**.

нурити² «рити» ВеБ, Ж; — результат видозміни форми [*норити*] «рити нори», очевидно, зближеної з [*нурити*] «занурювати» або з п. *purā* «нора». — Див. ще **нора**¹.

[**нурка**] (зоол.) «норка, *Mustela lutreola*», [*нуріця*] «тс.» Ж; — п. *purka*; — результат видозміни форми *норка*, зближеної з [*нурити*] «занурювати» (норки добре плавають і пірнають). — Див. ще **норка**.

[**нурок**] «водолаз» Ж, Куз, також у виразі [*дати (піти) нурка*] «дати нирка, пірнути» Ж, Куз, [*нюра давати*] «пірнати» Корз, [*нурковий дзвін*] «водолазний дзвін» Ж; — п. *purək* «водолаз; нирок, пірнання», дає *purka* «пірнути», вл. *purgak* «водолаз», м. *нуркач* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*нурити*] «занурювати»; пор. [*нурка*] «водолаз», *нирòк*, *дати нирка* від *нир'яти* «пірнати»; можливо, запозичене з польської мови (або утворене під впливом відповідного польського слова). — Brückner 365—366. — Див. ще **нурити**¹.

нурт «вир; натовп», *нурта* «вир», *нуртувати* «вирувати»; — запозичення з польської мови; п. *nurt* «течія, нурт», ст. *nórt*, *port*, *nora* «тс.», *nurta* «глибінь, глибина» пов'язується з *purā* «нора», *póra*, *pora* «тс.», *purzac* (*purzuc*) «занурювати», укр. *нора*, [*нурити*] «занурювати». — Brückner 365—366. — Див. ще **нора**¹, **нурити**¹.

нут (бот.) «*Cicer L.*», [*навút*, *нагút*, *найт*] «тс.» Ме, Мак; — р. бр. *нут*, болг. *нахút*, *нухút*, схв. *наут* «тс.»; — запозичене з тюркських мов, частково через російську і східнороманські мови (молд. *наút*, *нахút*, рум. *năut*, *năhut*); тат. *нохут* «нут звичайний, або баранячий, *Cicer arietinum L.*», тур. *nohut*, джюрк. *nuqt* походять від перс. *nuhūd* «тс.». — СІС² 590; ССРЛЯ 7, 1453; Фасмер III 86; РЧДБЕ 482; Младенов 344; Skok II 506; Lokotsch 127.

нута — див. **но́та**.

нуталь «заклепувальний цвях» Она; — очевидно, пов'язане з [нют] «заклепка; гвіздок, за допомогою якого скріплюється шина в колесі». — Див. ще **ніт**².

[**нутерка**] «гайка на кінці вазової осі, яка притримує колесо» ЛЖит, [нўтра] «гайка» О; — результат видозміни форм [мутерка] «гайка», [мўтра] «тс.», очевидно, зближеної з нутрб. — Див. ще **мўтра**.

[**нутренник**] (бот.) «льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.» Мак, [внутренник] «тс.» Мак; — похідне утворення від нутрб; назва зумовлена широким застосуванням цієї рослини в народній медицині при лікуванні внутрішніх хвороб. — Носаль 71—72. — Див. ще **нутрб**.

нутрія (зоол.) «*Myocastor Kerg.*»; — р. болг. нўтрия, бр. нўтрия, п. слц. nutria, ч. nutrie, вл. putrija, схв. нўтрија, слн. нўтрија; — запозичення з іспанської мови; ісп. nutria, lutria «нутрія, видра» походить від лат. lutra (< *utra < *udra) «видра», спорідненого з дінд. udrah «водяна тварина», ав. udra- «видра», гр. ūdra «гідра», лит. ūdra «видра», псл. udra «тс.», укр. вїдра. — СІС² 590; ЭСБМ 8, 51; Koralinski 680; Holub—Lyer 338; Klein 1063, 1103; Walde—Hofm. I 840. — Див. ще **вїдра**.

нутрб, [нўтер] «жеребець з одним ядром Ж, ЛЖит; нутряк МСБГ», нутрєць «самець, у якого ядра містяться всередині, а не в мошонці; хворобливий стан такого самця», [нутріна] «порожнина, черевна порожнина» Она, [нўтриця] «глист» Ж, [нутрбвина] «порожнина» Она, [нўтрості] «нутрощі», нўтрощі, нутряк «самець (особливо жеребець), у якого ядра містяться всередині, а не в мошонці; [здр, внутрішнє сало]», [нўтер] «нутряк» МСБГ, [нўтрішній] «внутрішній», [нутровий] «нутрянний» Она, нутряний СУМ, Ж, [внутрб] «нутро, нутрощі; (у замку) внутрішня будо-

ва» Ж, внутрі, нўтрішній, [унўтр] «усередину» Куз, [унўтрі] «усередині» Куз, [нўтрішній] «внутрішній» Куз; — р. бр. нутрб, др. вўнўтр «всередину», вўнўтрний «внутрішній», п. [nutro] «нутро», wnetrze «середина, нутро», ч. nitro, vnitřek, слц. nútro, vnútro, вл. nutriny (мн.) «тс.», тс. nutř «усередину», нл. nutś «тс.», болг. вўтре «усередині, усередину», м. внатре «тс.», схв. нутріна «нутро», нўтәрнь «внутрішній», слн. pótranjost «середина, нутро», póter «усередину», pótri «усередині», pótranj «внутрішній», стсл. нўтрь «усередині», нўтрнь «внутрішній»; — результат перерозподілу псл. *vъp-otrъ «усередину», що утворилося з прийменника *vъп «в» і основи *otr- «внутрішнє, надра, утроба», але вже на праслов'янському ґрунті почало сприйматися як *vъp-otrъ. — Фасмер III 90; Черных I 581; Преобр. I 618—619; Булаховський Нариси 223; ЭСБМ 8, 50—51; Brückner 627—628; Machek ESJC 695—696; Holub—Kop. 420; Schuster-Sewc 1026—1027; Младенов 94; Bezlej ESSJ II 228; Meillet MSL 8, 236. — Див. ще **у¹, утроба**.

нўшторитися — див. **нюстрітися**.

[нц-нц-нц (прицмокування кінчиком язика)] (вигук, яким підкликають свиней, поросят) ЛексПол; — р. [нца-нца, нцо-нцо], п. пу́с, писі «тс.»; — звуконаслідувальне утворення (наслідування звуків, які виникають, коли свиня їсть).

нью́го, ньому — див. **його́, ним**.

[**нью́ня**] (дит.) «молоко» Л; — результат видозміни форми *мо́ня* «тс.» з уподібненням приголосних, зумовленим схильністю дитячої мови до редуплікації складів. — Див. ще **молоко́**.

[**нью́ркиати**] «бубоніти, бурчати, кволо і невиразно говорити Ме; постійно скиглити, набридливо просити про щось; нечемно відповідати МСБГ», [нью́ркиати, ньяркиати] «тс.» МСБГ, [нярчийти] «нявчати» ВеБ, [нью́ркало] «дитина, зрідка доросла людина, яка

постійно плаче, скаржиться, нарікає на все; скиглий» МСБГ; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пор. нвн. pörgeln «чіплятися, бурчати, буркотіти», pergeln «тс.» (звідки походить слн. pergátı «тс.»), сангл. pur(g)nen «бурчати, буркотіти», лтс. purkēt «тс.», що зводяться до звуконаслідувального кореня *per-: *pur- «бурчати, буркотіти» (Kluge—Mitzka 514—515).

нюфаундлэнд (порода собак); — р. *нюфаундленд*, бр. *нюфаундленд*, ч. *newfoundlandský pes*, слц. *povofoundlandský pes*, схв. *ню-фаундлер*; — запозичення з англійської мови; англ. *newfoundland* «тс.» походить від назви острова Newfoundland (Ньюфаундленд) у Північній Америці, де була виведена ця порода собак. — ССРЛЯ 7, 1460; Вуякляжа 631; NSD 1671.

ню — див. **ним**.

нюанс «тонке розрізнення; ледве помітний відтінок», *нюансувати*; — р. бр. болг. *нюанс*, п. *nuans*, ч. *nuanse*, слц. *nuansa*, м. *нијанса*, схв. *нијанса*, слн. *niansa*; — запозичення з французької мови; фр. *nuance* «відтінок, нюанс» пов'язане з *nuage* «відтіняти», похідним від *nuage* «хмара», що виникло з лат. *nubes* (< *snoudhis) «тс.», спорідненого з ав. *snaoda-* «хмари», гр. *νῦβον* «темне», кімр. *nudd* «туман». — СІС² 590; Черных I 582; Коралиński 670; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 498; Вуякляжа 619; Klein 1059; Dauzat 505; Walde—Hofm. II 183.

[нюгати] «мучити причілками, заїдати, шпигати словами з помсти» Ж, **[нюгати]** «тс. Ж; шпигати чим-небудь гострим (Закарп., М. М. Пещак усно)»; — неясне; можливо, пов'язане з **[нужкати]** «підганяти», **нукати** «тс.», похідним від *ну*.

[нюнка] (бот.) «їжача голівка проста, *Sparganium simplex* Huds.; їжача голівка гілляста, *Sparganium ramosum* Huds.; хвощ польовий, *Equisetum arvense* L. ВеЛ», **[нюня]** «їжача голівка проста» Мак, **[нюнька]** «хвощ польовий ВеЛ; комиш лісовий, *Scirpus silva-*

ticus L. ВеНЗн, Мак», **[нунука]** «рід трави» О; — р. **[нюнька]** «їжача голівка (гілляста)», бр. **[нюнькі]** «найбільш ранні весняні квіти (жовтенькі), що ростуть на болотистому місці»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне; пор. р. **[нюня, нюнька]** «свисток з явора». — ЭСБМ 8, 55.

нюня «безхарактерна людина; плакса; [млявий чоловік, неповоротка жінка Бі; людина з мовними вадами, невиразною артикуляцією звуків МСБГ]», **[нюняра]** «ніс» МСБГ, **[нюнька]** «(зменш.) плакса Г; млява людина; м'яло, маруда, нероба Ж; (про дитину) рибка, пташка О», **[нюнека]** (про дитину) «рибка, пташка» О, **[нюнечка]** «тс.» О, **[нюнько]** «повільна, флегматична, безхарактерна людина; плаксивий» МСБГ, **[нюньо]** «тс.» тж, **нюні** (у виразі *розпустити н.*), **[нюнявий]** «плаксивий Г; млявий, неповороткий Бі, **нюнити** «плакати, скиглити», **[нюняти]** «говорити повільно, невиразно, мляво, як мала дитина; без причини постійно плакати, рюмсати» МСБГ, **[нюнькати]** «тс.» тж, **нюнькатися** «панькатися», **[занюняний]** «заплаканий Чаб; — р. бр. **нюня** «плакса, рюма; безхарактерна людина», п. *niunia* «м'яло, маруда; тишко», *niunia* «тс.», ч. *niinat* «плакати», слц. *niio* «плакса»; — псл. *niija* «плакса, млява людина», афективне утворення звуконаслідувального походження. — Черных I 582—583; Фасмер III 92; КЭСРЯ 295; Преобр. I 623; ЭСБМ 8, 55; Brückner 364; Machek ESJC 402.

[нюра] (дит.) «м'ясо» До; — неясне; можливо, пов'язане з **[няня, няньо]** «тс.» (пор.).

[нюряти] «мудрувати, лаятися» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з **[нюркати]** «нечемно відповідати».

[нюстрітися] «неспокійно шукати собі місце» Ж, **[нүшторитися]** «тс. Ж; вертітися під час сну (перев. про хворого) Досл. і мат. IV», **[ніднүстрити]** «підбурити» Нед, **[ніднүстрити]** «тс.» тж; — очевидно, запозичення з німе-

цької мови; нім. *nüstern* «винохувати, шукати по всіх кутках, совати носа» походить від *Nüster* «ніздря», спорідненого з дінд. *pāsā* (дв.) «ніс», лат. *pāris* «ніздря, ніс», лит. *pósis* «ніс», лтс. *päss* «ніздря», псл. *posъ* «ніс», укр. *ніс*. — Kluge—Mitzka 517. — Див. ще **ніс**.

[**нюсьо́**] (вигук для підкликання свиней) Ж; — п. пуки *pysiu* «тс.»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, можливо, пов'язане з *ни-ни-ни* (вигук, яким підкликають свиней, поросят).

нют, *ню́та*, *нютува́ти* — див. **ніт**².

[**нюха́**] «млява, неповоротка людина» Бі, [*нюхті́й*] «дармоїд» О; — р. [*ню́ха*] «роззява, нюня», ч. [*ňuchpa*] «тужлива жінка»; — очевидно, пов'язане з *ню́ня* «безхарактерна людина, плакса; [млявий чоловік, неповоротка жінка]». — Machek ESJC 402. — Див. ще **ню́ня**.

нюха́ти, [*нюхрї́ти*] «чути нюхом слід звіра і йти цим слідом» ДзАтл II, [*нюхрї́ти*] «тс.» тж, [*нюхтї́ти*] «винохувати» О, [*нюхті́ти*] «нюхати, обнюхувати, чути носом» Ж; чути нюхом слід звіра і йти цим слідом ДзАтл II», [*нюхтю́рї́ти*] «винохувати» О, [*нюхцюва́ти*] «нюхати, обнюхувати, чути носом» Ж, *ню́ші́ти* «нюхати повітря; вистежувати, вишукувати» СУМ, Ж, [*нюшкува́ти*] «тс.», *нюх*, [*ню́халка*] «ніс» Она, [*ню́халь*] «ніс; нюх» тж, *ню́хальник*, [*ню́ха́р*] «нюхальник», [*ню́ха́ч*] «тс.», *ню́хальний*, [*нюхто́м*] «нюхаючи» Ж, [*нюхце́м*] «тс.» Ж, [*занюхрї́ти*] «виявити пристрасне бажання, загорітися бажанням» ЛексПол, *по́нюх*, *по́нюшка*; — р. *ню́хатъ* «нюхати», бр. *ню́хаць* «тс.», п. *piuchać* «нюхати табаку; нюшити», ч. *čenichat* «нюшити», слц. *ňuchat'* «нюхати; чути носом», вл. *piuchać* «нюхати», нл. *piuchać*, болг. *ню́шкам*, *ню́шна*, схв. *ню́шити*, слн. *pjuhati* «тс.»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого виводиться від псл. **qhati* «пахнути», пов'язаного з *vonja* «запах» (пор. р.-цсл. **жхати** «пах-

нути», п. *wachać* «нюхати, чути носом») з початковим п-, перенесеним від префіксів **vъp-*, **szъp-* (Фасмер III 93; Преобр. I 623; Schuster-Sewc 1025; Младенов 94, 362; Mikl. EW 222); вважається також (Rudn. II 863; Ильинский ИОРЯС 20/3, 83, 88; Bezlej ESSJ II 225; Ondruš Sl. Wortst. 120; Stang 40; Berneker IF 10, 153—154; Uhlenbeck PBrV 30, 267; Matzenauer LF 11, 331—332; Holthausen AeWb 237; Pokorny 768—769) спорідненим з гот. *bi-niuh-sjan* «висліджувати», дангл. *pēosan* «досліджувати, висліджувати, відвідувати», днн. *piusian* «досліджувати» або з двн. *piosan* «чхати», нвн. *puseln* «гугнявити», *Nüster* «ніздря», *Nase* «ніс», псл. *posъ* «тс.», укр. *ніс*; зіставлення (Machek ESJC 402) з дісл. ісл. норв. *snugga* «нюхати» недостатньо обгрунтоване. — ЭСБМ 8, 55—56. — Див. ще **воня́ти**, **уха́ти**.

ня (вигук для підкликання собак), *ня́кати* «повторювати вигук ня» КІМ; — результат видозміни частки *на* «ось, візьми» (див.).

няв (вигук, що імітує кошачий крик), [*нявк*] «нявчання», *ня́вкати*, *нявча́ти*; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*вав*, *мав*, *м'явкати*] (пор.).

ня́вка — див. **на́вка**.

[**ня́га**] «жаба» Ж; — неясне; можливо, походить від рум. *peagă* «зла людина; лихо; тіпун (пташина хвороба)», *peg* (молд. *neg*) «бородавка».

няй, *ня́йте* — див. **най**¹.

[**нялка**] «чепурун, фронт» Чопей, [*нялкош*] «елегантний, гарний парубок» Чопей, [*нялканистий*] «елегантний, гарний» Чопей, [*нялкастий*] «тс.» Чопей, ЕЗб 25; — запозичення з угорської мови; уг. *nyalka* «елегантний, гарний; чепурун, фронт», очевидно, пов'язане з *nyalni* «лизати», спорідненим з фін. *puolla*, удм. *нюльны*, морд. *ноламс*, манс. *pjalent-*, хант. *pjal-* «тс.» — Лизанец 612; Чопей 219; ЕЗб 25, 242; MNTESz II 1033, 1034; Bárczi 216; Лыткин—Гуляев 199.

[**ням-ням**] (дит.) «їсти» Корз, [*нямкати*] «їсти щось повільно, супроводжуючи процес мимовільним *ням, ням*» МСБГ, [*нямкало*] «людина, яка під час їди плямкає губами МСБГ; дитяча гра в кидання палиць», [*нямло*] «людина, яка невиразно говорить, незрозуміло, плутано виражає свої думки; нерозторопна, нероздумлива людина, скиглий» МСБГ, [*нямрати*] «неохоче, повільно їсти» МСБГ; — р. [*нямня*] «людина, яка повільно говорить; (диг.) їсти», бр. [*ням-ням*] (дит.) «їсти»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 94; ЭСБМ 8, 67.

[**нянчити**] «вищати, скиглити, жалібно стогнати» Ж; — результат контамінації і видозміни запозиченого з польської мови [*єнчіти*] «тужити, побиватися» і його відповідника укр. [*ячіти*] «жалібно говорити», *ячіти* «квилити; кричати» (див.).

няня¹ «жінка або дівчина, що дглядає дитину; [мати Ж; (пестл.) коро- ва], [*няньо*] «тато», [*наньо* ВеЛ, *не- ньо* ВеУг] «тс.», *нянька*, [*нянько*] «та- то», [*нянізна*] «майно, земля, що залишилася після смерті батька» НЗ УЖДУ 26/2, [*нянюзнина*] «тс.» ВеУг, *нянькувати*, *няньчити*; — р. *няня* «няня», бр. *нянька*, п. *піапіа* «тс.», [*папа*] «мати, мама; нянька», ч. [*пáпа*] «няня», слц. *пáпа* «тітка; [татко]», [*пáпо*] «тато, татко», вл. нл. *пап* «тато», болг. [*не́ня*] «сестра матері», [*не́ни*] (звертання молодшого до старшого,

особливо до брата), *не́нчо* «тс.», м. *не- на* «мати, мама», схв. *на́на* «мама; ня- ня»; — дитяче за походженням слово, утворене шляхом подвоєння складу *ня-* (пор. *ма́ма*); не виключена можли- вість виникнення з *не́ня* внаслідок асиміляції голосних (Соболевский РФВ 64, 118; Korsch AfSlPh 9, 658), пор. *дядя* з **дѣдя*; може бути дуже давнім, пор. дінд. *папá* «матінка, не́ня», гр. *νέν- να, νάννη* «тітка», *νέννος, νάννος* «дя- дя», лат. *поппус* «монах; вихователь дитини», поппа «монахиня; вихователь- ка дитини», алб. *панë* «мати, годівни- ця», кінр. *пап* «бабка», проте, мабуть, виникло в різних мовах незалежно; припущення про походження з іт. *па́па* (Strekelj 41—42) необгрунтоване. — Фасмер III 94; Преобр. I 623—624; ЭСБМ 8, 70; Brückner 354; Machek ESJČ 389; Schuster-Sewc 987—988; Младенов 351; Matzenauer 62; Uhlen- beck 142; Frisk II 304; Kretschmer Einl. 341—342; Walde—Hofm. II 175; Meyer EW 297; Schrader Reallexikon II 86. — Пор. **не́ня**.

[**няня**²] (дит.) «м'ясо» Ва, [*няньо* ЛексПол, *нямньо* Куриленко] «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми [*мнясо*] «м'ясо»; пор. [*мнямньо*] (дит.) «тс.». — Див. ще **м'ясо**.

нярувати — див. **нірувати**.

нярчити — див. **ньо́ркати**.

няти, нятися — див. **йняти**.

[**нятство**] «ув'язнення, полон» Пі, Ж; — похідне утворення від [*няти*] (*йняти*) «брати» (див.).

o¹ (прийм.), *об, о-, об-, оби-, обо-*; — р. *о, об, обо*, бр. *а, аб, аба*, др. *о, объ*, п. *о*, ст. *об*, ч. *о, об*, слц. *о, об-*, вл. *wo, wob*, нл. *wo, wob, hob*, болг. *о, об, оби*, м. *об-*, схв. *о*, ст. *об*, слн. *о, об*, стсл. **о, об**; — псл. *о, об, обь*; первіснішим є *ob*, яке перед приголосними спростилося в *о*; — результат злиття двох (або й трьох) давніших прийменників: іє. **obhi*, до якого зводяться дінд. *abhi* «до, через, з-», ав. *aibi, aivi* «тс.», дперс. *abiū* «до», лат. *ob* «до, перед, для, за», ор- (в орегіо «закриваю», із ор- і основи дієслова **цегіо*, спорідненого з лит. *atveriu* «відкриваю», псл. **vorta*, укр. *ворота*; *oportet* «треба, слід» із ор-/об- і основи дієслова **vog-tēre/vertere* «обертатися», спорідненого з псл. **v^otētēti*, укр. *вертіти*), та іє. **ori* (**eri*), що виступає в лит. *аріє* «про, навколо», *арі-*, *ару́-*, *ар-* «о-, об-», лтс. *ар* «біля, навколо», дінд. *арі* «також, сюди, при, в», ав. *airi* «також, до, в», гр. *ἐπί, ἔπι* «на», *ὀπί(σ)ω* «позаду, назад», іон. атт. *ὀπίσθε(ν)* «за, позаду»; з огляду на давнє значення «по обидва боки» псл. *ob(ь)* зіставляється також з псл. *oba* «обидва», лат. *ambi-* «навколо-», гр. *ἀμφί* «тс., біля» (іє. **ambhi*). — Фасмер III 96; Преобр. I 624—625; Брандт РФВ 23, 95; Черных I 583; ЭСБМ 1, 39; Вгүскпер 368—369; Machek ESJС 404—405; Holub—Кор. 249; Schuster-Sewc 1625; Skok II 534; Bezlaj ESSJ II 231; ESSJ Sl. gr. I 132—141; Trautmann 1; Эндзелін ЛП 25; Walde—Hofm. II 192—193; Maughofer I 41; Pokogny 287, 323—324. — Пор. **обá, обихід**.

o² (вигук, вказівна частка), *о-* (вказівна частка), [*во*] «ось» О; — р. др.

болг. м. *о*, бр. *а, о*, п. слц. вл. нл. слн. *о, ч. б́, о*, схв. *Ѡ* (вигук), *ѡ* (частка), стсл. **о, ѡ**; — псл. *о*, очевидно, тотожне із займенниковим елементом, збереженим у сполучниках *оѡе*, укр. [*оѡ*] «що», *оі*, др. *оли* «аж», укр. [*оби*]; — зіставляється з вигуками гр. *ὦ, ὦ*, лат. *ō, ōh*, дінд. *ā*, дірл. *ā, а*, гот. *ō, двн. ōwē*, свн. *ō*, нвн. *oh*, лит. *ō*, які виявляють відсутню в слов'янських мовах довготу; пор. більш відповідні до слов'янської звукової форми лит. *à* «ах», лтс. *а* (оклична частка), гр. *ὦ* (вигук). — Мельничук Структ. слов. реч. 209—211; СМ IV 82—83; Фасмер III 95; Преобр. I 624; Schuster-Sewc 1030; Skok II 533—534; Bezlaj ESSJ II 231; Fraenkel 519; Pokogny 772. — Пор. **обі, ож**.

оáзис, оáза; — р. *оáзис*, (заст.) *оáз*, бр. *аáзис*, п. *оаза*, ст. *oazis*, ч. *оаза, оáза*, слц. слн. *оáза*, вл. нл. *оаза*, болг. *оáзис*, м. схв. *оáза*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Oáse*, фр. англ. *oasis* пов'язані з лат. *Oasis*, назвою місцевості в Єгипті, гр. *Ὠάσις* «тс.», яке виводиться з коптської або єгипетської мови; пор. копт. *оаһе* «оазис» (звідки також араб. *wá-ha^h* «тс.»), можливо, з первісним значенням «місце проживання» від *оаһ* «мешкати». — СІС² 590; Черных I 583; КЭСРЯ 296; Kopaliński 681; Holub—Lyer 338; Gr. Fwb. 523; Dauzat 506; Klein 1065.

об, об- — див. **o¹**.

[**обá, обі**] Г, Ж, [*обé*] «обое» О, [*обі́йко*], *обѡе, обѡ́йко*, [*обі́йний*] «дво-який» Ж, [*вобі*] «обидві» О; — р. болг. діал. *оба, обе*, бр. *абѡе*, др. *оба, объ*, п. *оба, обaj*, *обіе, обоје*, ч. *оба, обѣ, обоје, обојі*, слц. *оба, обaja*, *обе*, вл.

wobaj, wobë, нл. wobej, hobej (dwa), hobej (dwë), полаб. vübë, м. *обајцата* «обидва, обоє», схв. *оба, об(ј)е*, слн. obá, obé, стсл. **оба, обѣ**; — псл. oba, obë; — споріднене з лит. abù «обидва», abì «обидві», лтс. abì «обидва», прус. abbai, лат. ambō, гр. ἄμφω, дінд. ubhā, ubhāu, ubhē, ав. uwa, ubē, гот. bai, ba, тох. A āpri, āpre, B ant-ari «тс.»; іє. *ambhō(u) «обидва»; утворилось, очевидно, з префікса *ambh- (<*ambhi) «навколо» та *bhō(u) «обидва», відбитого в гот. bai «обидва», нвн. beide, англ. both «тс.»; недостатньо переконливим є зведення (Machek ESJC 404) до форми типу іє. *ambhi-duvō «обидва». — Rudn. II 865—866; Фасмер III 96—97; Преобр. I 625—626; Черных I 583; ЭСБМ I, 55; Brückner 468—469; Holub—Kop. 249; Schuster-Sewc 1626; Skok II 534; Bezlaj ESSJ II 231; Trautmann I; Fraenkel I; Топоров 48; Ernout—Meillet I 27; Kluge—Mitzka 61—62; Klein 189; Mayrhofer I 107; Pokorny 34—35. — Див. ще **о¹**. — Пор. **обидва**.

обабок — див. **бабка²**.

[**обáва¹**] «страх, побоювання, тривога» Ж, [**обавля́тися**] «побояватися» Пі; — запозичення з польської мови; п. obawa «неспокій у передчутті зла», obawiać się «відчувати страх; непокоїтися», споріднене з ч. obava «страх, побоювання», слц. obava «тс.», виводиться з *obojava, похідного від bojać się «боятися» (пор. bać się «тс.» як результат стягнення bojać się). — Richhardt 83; Brückner 369; SW III 438; Zubatý St. a čl. I 2, 213; Bern. I 68. — Див. ще **боя́тися, о¹**.

обáва², **обавля́тися** — див. **бáвити**.

[**обагря́нок**] «бублик, крендель Г; бублик, підсмажений з двох боків Ж», [**обагря́нець**] «тс.» Ж; — результат контамінації слів [**обарі́нок**] «бублик» і **багря́ний**. — Див. ще **багрі́й, оба́ряти**.

[**обадáти**] «оглянути» Ж, [**обба́дати**] «вишукати» Шух; — запозичення з польської мови; п. obadać «оглянути,

видивитися, вишукати» є префіксальним утворенням від badać «досліджувати, вивчати, оглядати», яке загальноприйнято етимологією не має; пов'язується з боś «бити рогами», спорідненим з укр. *бості* (Brückner 10; SW III 435; Sławski I 25); вважається також результатом фальшивої декомпозиції гіпотетичного *ob-adatai, яке зіставляється з ч. ст. рідк. jadati «досліджувати», лит. úosti (úodžiu) «нюхати», лат. odor «запах» (Bern. I 24; Vaillant RES 19, 300; 22, 7; Machek ESJC 41). — Пор. **бості**.

[**обамбу́рити**] «приголомшити Г; сильно вдарити Ж», [**обабу́рити**] «сильно вдарити» Ж, [**оббамбу́рити**] «тс.» Ж, МСБГ; — похідне утворення від [**бамбура́**] «велика, груба річ»; могло спочатку означати «вдарити бамбурою». — Див. ще **бамбура́, о¹**.

обáпіл «крайня дошка з розпиленої вздовж колоди; розпилена вздовж на дві половини колода; розпилений стовбур дерева», [**обáпол**] «тс.», [**обáполок**] «тс. УРС; невеликий обапіл СУМ», **обáпольний**; — р. **обáполок** «крайня дошка»; пор. бр. **апóлак** «тс.»; — складне утворення з основ [обá] та *пів* (<пóль) «половина» (див.).

[**обáпол**] «околиця», [**обáполок**] «тс.», [**обáполи**] «з обох боків, навкруги; на обох берегах» Г, Ж, [**обопі́льний**] «взаємний, двосторонній» Ж; — р. [**обáпола**] «околиця», [**обáполь**] «тс.», [**обáпол**] «біля, близько, навколо», [**обáпольы**] «тс.; околиця», [**обáпольный**] «сусідній, навколишній», бр. **абáпал** «з обох боків», [**абáпольны**] «спільний», др. **обáполь** «з обох боків», п. **оборóпнү** «взаємний», ч. **обарóпнэ** «взаємно», ст. **обаро́л** «з обох боків», **обаро́лнү** «двосторонній, взаємний», слц. **обаро́лнү** «тс.», схв. ст. **обаро́л** «по обидва боки»; — складне утворення, що виникло на основі словосполучення псл. oba roly «по обидва боки (по обидві половини)» (зн. в. дв.). — Фасмер III 97; ЭСБМ I, 43; Булахаў Веснік БДУ 1973/3, 58—59;

Вгiсскнер 369; Machek ESJČ 404. — Див. ще **обáа, пiв.**

[**обáранки**] «місце на річці, де бурлить вода, натрапляючи на камінні виступи, рябять» О; — очевидно, пов'язане з *баранці* «легкі хмарки; піняві хвилі». — Див. ще **барáн.**

[**обарáнок**] «бублик»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. *абарáнак* «тс.» є результатом видозміни давнішої форми **обваранок*, аналогічним до укр. [*обарáнок*] і под. — ЭСБМ I, 43. — Див. ще **обаря́ти.** — Пор. **баранок**².

[**обарата́ти**] «сильно вдарити» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [*оборота́ти*] «обтовкти в ступі, оббити від лузи» (про просо) Ж, похідної від [*боротати*] «оббивати в ступі (про просо); термосити, спантеличити» (див.).

обарáнок, обарáнець, обарáнок, обарки, обаря́нець, обарянок — див. **обаря́ти.**

[**обаря́ти**] «варити, кип'ятити» Ж, [*обарáнок*] «бублик» Г, МСБГ, [*обарáнець*] Ж, [*обарáнок*] СУМ, Ж, Ме «тс.», [*обарки*] (у виразі [*зварити на обарки*], про картоплю, «зварити, щоб очистилась шкірка») Ж, [*обаря́нець*] «бублик», [*обарянок*] «тс.» МСБГ; — р. [*обарáть*] «обварити», [*обара́*] «опара, тісто», [*обарка́*] «горохова юшка», бр. *абарáнак* «бублик», п. *obaг* (*obwaг*) «місце на сосновому дереві, облите живцею», [*obageк*] «пеньок, обпалений вогнем», слц. *obarit'* «обварити», *obarat'* «обварювати», м. *обари* «ошпарить, відварить, зварить», схв. *обарити* «обварити, ошпарити, відварити», слн. *obáriti* «тс.»; — результат видозміни давнішого **об-варяти*, у якому початкове кореневе в злилося з префіксальним **б** (як у *обід* <**обвід*, *обора* <**обвора* та ін.); назви бубликів мотивуються тим, що вони перед запіканням обварюються. — ЭСБМ I, 43. — Див. ще **варі́ти, о!** — Пор. **обарáнок.**

[**обату́ритися**] «опам'ятатися», [*обатóритися*] «тс.», [*пробату́ритися*] «прочуматися»; — неясне; можливо, по-

в'язане з [*бату́ра*] «батир»; зіставлялося (ВеЛ 440) з уг. *bátor* «сміливий, хоробрий».

[**обáхморити**] «одержати, дістати» Ж, [*обáхморитися*] «оглянутися крадькома навколо» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*бахму́рится*] «ставати сумним, сердитим», яке пов'язується (Фасмер I 137) з [*хму́ра*] «темрява, хмара».

[**обашлува́ти**] «пообіцяти»; — похідне утворення від *башло́вка* «розподіл здобичі» (пор. р. [*бáшловка*] «почесний подарунок із здобичі»); значення «пообіцяти» розвинулося через «пообіцяти подарунок» від «подарувати»; наведені Грінченком контексти свідчать про близькість і навіть нерозрізнення цих значень. — Див. ще **башло́вка, о!**

[**обáшморити**] «намацати, знайти», [*обáшморитися*] «звикнути, освоїтися»; — неясне; можливо, результат контамінації слів [*обáшпорити*] «намацати, знайти» й [*обáхморити*] «одержати, дістати» (див.).

[**обáшпорити**] «намацати, знайти»; — очевидно, результат контамінації форм [*обáхморити*] «одержати, дістати» та *нишпóрити* (див.).

[**обая́сник**] «злий дух, що літає до жінки вночі»; — похідне утворення від *бáяти* «розповідати, ворожити»; пор. [*обая́ти*] «обворожити, зачарувати», р. [*обая́ть (обáить)*] «обманути красноріччям», [*обая́ть*] «очаровувати, заворожувати»; щодо форми може бути результатом зближення з [*баля́сник*] «балакун» або з [*перелéсник*] «спокусник; біс, що літає до жінки», яке, можливо, вплинуло і на значення слова. — Див. ще **бáяти, о!** — Пор. **бáля́с, обия́сник.**

оббiрканий — див. **бёркати.**

[**оббув**] «обвід, обід (колеса)» Ж; — результат контамінації слова *обід* (*обвід*) з якимсь неясним компонентом, можливо, пов'язаним з нвн. Вуг «згин» (пор. п. *biga* «частина обода», яке зводиться до німецького *Biege* «вигин»,

належного до того самого етимологічного гнізда, що й н. Bug). — Див. ще **обід¹**.

[**оббурдюжитися**] «впасти з висоти»; — афективне утворення, пов'язане з *бурдюк*; в основі лежить, очевидно, уявлення про падіння повного, незграбного бурдюка. — Див. ще **бурдюк, о¹**. — Пор. **обербенитися**.

[**обвис**] «крутий підмитий берег» Ч; — як і [**звісник**] «стрімкий берег», пов'язане з *вісіти* (див.).

[**обвихнути(ся)**] «закутати(ся), загорнути(ся) (переважно хусткою)» ЛЧерк, [**обвихнутися**] «обвитися»; — результат контамінації дієслів *обвинутися* і *вихати* «махати». — Див. ще **вити¹, вихати, о¹**.

[**обганяти**] «стерегти; користуватися, володіти (землею)» О, [**обігнати**] «заощадити; покрити витрати» Ж, [**обганенка**] «курінь для овець на полонині» О, [**обгін**] «покриття щоденних витрат» Ж, [**обгінок**] «тс.» Ж; — похідне утворення від *гнати*; семантика через проміжне значення «берегти, оберігати» розвинулася з початкового «відганяти» (пор. *обганяти мух, вовків, злодіїв*). — Див. ще **гнати**.

[**обгармати**] «обтесати» О; — неясне.

[**обгинка**] «дерева́на петля у формі каблука на ціпилні, билку ціпа» О, [**обга́нка**] «кільце осьової чеки» Ж; — бр. [**вобгінка**] «кісся»; — пов'язане з *гну́ти* (*обгінати*). — ЕСБМ 2, 174. — Див. ще **гну́ти, о¹**.

[**обгольня́**] «дубова колода, обрізана у формі дуги, на яку приганяють розпарене дерево для дуги»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [**бга́льня**] «пристрій для вигинання санних полозів», помилково зближеної з основою *гбл-ий*. — Див. ще **бга́ти**.

[**обго́вдати**] «повністю обстригти, обризти» Ж; — неясне.

[**обдема́ти**] «обчищати» Ж; — результат видозміни форми *обдимати* «обдувати», похідної від *ду́ти, дму*;

початково означало «очищати обдуванням». — Див. ще **ду́ти², о¹**.

[**обде́мок**] «людина, що об'їлася, з роздутим животом», [**обде́мкуватий**] «повний», [**обди́мок**] «ягня, що має два кендюхи» Си, [**обдимча́**] «тс.» тж; — результат видозміни форми *обдимати* «дути, надувати, пучити», похідної від *ду́ти, дму*. — Див. ще **ду́ти¹, о¹**.

[**обде́яти**] «забризкати, забруднити; обчесати, пригладити» МСБГ, [**обди́яти**] «тс.», [**обде́ятиси**] «забризкатися, забруднитися», [**обде́яний**] «занедбаний, запущений», [**обди́яно**] «прибрано» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [**де́йкатися**] «переводитися, пропадати» (пор.).

[**обджерка́ти**] «обскубти»; — очевидно, запозичення з польської мови, ускладнене префіксом *об-*; п. *dziergać* «чесати (льон)» відповідає укр. *де́рега́ти* «тс.» (див.).

[**обдіжу́рити**] «обікрасти» МСБГ, Ме; — очевидно, пов'язане з [**дежу́рити**] «чергувати»; розвиток семантики неясний. — Див. ще **дежу́рний**.

обез- (складний префікс у словах типу *обезго́ловити, обездо́лити, обеззе́мелити, обезкри́лити, обезлю́дити, обезсла́вити*); — р. др. болг. м. *обез-*, бр. *абез-*, п. ч. ст. слц. *obez-*, схв. *obez-*, *обез-*; — результат поєднання префікса *о-* і прийменника *без*, яке відбулось, очевидно, в окремих слов'янських мовах уже після їх виділення з праслов'янської. — Див. ще **без², о¹**.

обезгла́вити; — запозичення з російської мови; — р. *обезгла́вить*, як і ч. *obezhlaviti*, болг. *обезглавя́*, м. *обезглави*, схв. *обезглавити, обезглавити*, походить від цсл. **обезглавити**, що є калькою гр. ἀποκεφαλίῳ «обезглавлюю», утвореного з прийменника ἀπο «від, без» та іменника κεφαλή «голова»; пор. фр. *décapiter* від слат. *decapitare* «обезглавити», утвореного з префікса *de-* «з-, від-, обез-» і основи іменника *caput* (*capitis*) «голова». — Frisk I 835; Dauzat 230. — Див. ще **обез-, глава́**.

[**обелець**] «тонкий берестовий стовбур, цілком вживаний для обводу кола; верхній тонкий кінець стовбура дерева», [обельцяний] «зроблений з обельців»; — очевидно, пов'язане з р. [обельной] «круглий», [обельно] «кругом», обльий «округлий», др. обль «цілком, повністю», укр. [віблій]. — Shevelov Hist. phonol. 290; Фасмер III 98. — Див. ще **віблій**.

обеліск; — р. болг. м. обеліск, бр. абеліск, п. ч. слц. вл. obelisk, схв. обеліск, слн. obelisk; — запозичення з німецької або французької мови; н. Obelisk, фр. obélisque походять від лат. obeliscus, яке зводиться до гр. ὀβελίσκος «невеликий рожен, клинок; обеліск», похідного від ὀβελός «рожен; обеліск», що певної етимології не має. — SIC² 590—591; Коваль 194; Черных I 584; Фасмер III 98; КЭСРЯ 296; Коралинські 681; Holub—Lyer 339; Kluge—Mitzka 517; Dauzat 506; Klein 1066; Frisk II 344—345.

[**обелян**] (бот.) «дев'ясил, оман, *Ipula helanium* L.» О, [одія́н, одоля́н] «тс.» тж; — неясне; можливо, результат контамінації форм [обмил], ома́н «тс.» і [одоля́н] «валеріана».

обембєрити, обенбєрити, обенбєритися — див. **обербєнитися**.

обер- (перший компонент складних слів типу *обер-кондуктор, обер-майстер*); — р. бр. болг. схв. *обер-*, п. ober-, ч. obг-, obг-, ober-; — запозичення з німецької мови; н. ober «верхній, старший», ober- «верхньо-», днв. oবাго «верхній» пов'язане з ob «над, зверху», свн. ob(e), днв. oবা «тс.», спорідненим з дангл. дісл. of «над», дінд. úра «туди, до», ав. ира «туди», гр. ύπο «під», лат. sub «тс.»; іє. *up- «туди, (знизу вгору) на», *up-s-, до якого зводяться також псл. vusь, vusokь, укр. висóкий, висотá, вишинá. — Фасмер III 99; Kluge—Mitzka 517; Klein 1105, 1679—1680; Pokopny 1106—1107. — Пор. **вись**.

[**обєрак**] «вид одягу» ВеЛ, [обєрок] «чоловіче півпальто» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [oberok]

«сюртук; вид зимового верхнього одягу» походить від н. Obegock «сюртук», утвореного з основ прикметника ober «верхній» та іменника Rock «сюртук», пов'язаного з свн. снідерл. гок, днв. гок(h), днн. гол. гок, снн. гокк, дфриз. гокк, дангл. госс, дісл. гоккг «тс.», нвн. Rocken «прядка», днв. gosko «тс.», дірл. gucht «туніка», які зводяться до іє. *ruk- «прости, пряжа». — Kluge—Mitzka 604; Klein 1353; Pokopny 874. — Див. ще **обер-**.

[**обербєнитися**] «впасти на землю; важко впасти», [обенбєритися, обєбєритися] «тс.», [обембєрити] «із силою кинути об землю», [обенбєрити, обєбеніти] «тс.»; — афективне утворення, пов'язане з [бєбеніця] «бочонок»; в основі лежить, очевидно, уявлення про падіння важкого бочонка. — Див. ще **бєбеніця**. — Пор. **оббуржитися**.

обєрво, обирві — див. **брóвá**.

обєрємок, обєрєм, обєрємєнок, обєрємєна — див. **бєрєм'я**.

[**обєрєститися**] «загорнутися, закутатися; задушитися» Ж; — неясне; висловлювалась думка (Reichenkron ZfSIPh 17/1, 149) про утворення з об+вер(е)т-; можливе припущення про зв'язок з [бєрєст] «верхня кора берези» (з огляду на використання березової кори для ізоляції речей від вологи) або з *верз(а)ти (псл. *v^hzti) «в'язати» (в такому разі *обєр-* з *об-вер-).

[**обєрка**] «діра Ко; мітка на вусі вівці Ж (у вигляді діри Г)»; — вважається запозиченням з румунської мови; рум. obărgă «отвір печери, верхів'я річки, початок», obîrşie «тс.» виводиться від схв. обршити «завершити, закінчити». — Кобилянський Гуц. гов. 85; DLRM 552; Cihac 448.

[**обєрліхт**] «кватирка МСБГ; віконце над вхідними дверми О; віконце над дверима в сінях чи в сараї; скляні двері МСБГ», [обирліхт, обєрліфт, обєрлюфт] «тс.» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. oberlicht «фрамуга,

квартирка» походить від нвн. Oberlicht «вікно в стелі», утвореного з прикметника ober «верхній» та іменника Licht «світло», спорідненого з дангл. liexan «світити», лат. lūseo «свічу», псл. liśь «світло», укр. [луц] «промінь». — О П 4. — Див. ще **лущ¹**, **обер-**.

обертати¹, *обернути*, *оберт*, [оборот] «поворот, виворот» Ж, [обертак] «танець типу вальсу», [обертаниця] «орана попереk загону смуга землі» О, [обертас] «поворот; танець», [обертель] «рослина, що повертається за сонцем» Ж, [обертень] «частина воза» Вел, О, [обертель, обертюх Ж, обертень Ж, О] «тс.», [обертін] (у виразі [о. зробити] «вернутися» О), *обертом*, [обертнем], *обертальний*, *оберткий*; — р. *обернуть*, бр. *абернїць*, др. *обертывати*, *обертѣти*, п. *obgasać*, *obgócić*, ч. *obraceti*, слц. *obracat'*, болг. *обрѣщам*, м. *обрне*, схв. *обртати*, *обрѣтати*, слн. *obráčati*, стсл. **обратити**; — псл. *ob'rtati, *obortiti, з давніших форм *ob-v'rtati, *ob-vortiti, утворених з префікса ob- і основ дієслова *v'rtēti «вертати», *vortiti «обертати», у яких початкове v основи злилося з b префікса. — Див. ще **вертати, о¹**.

[**обертати²**] «каструвати» МСБГ, [обертений] «кастрований» тж, [обертій] «кастратор» Ж; — очевидно, пов'язане з *обертати* «повертати»; семантичний характер зв'язку неясний. — Див. ще **обертати¹**.

[**обертін**] (бот.) «рід багаторічної трав'янистої рослини родини складноцвітих, козелець, Tragopogon L.» МСБГ; — очевидно, похідне утворення від *обертати*; назва може бути мотивована здатністю рослини повертати суцвіття за сонцем; пор. [обертель] «рослина, що повертається за сонцем». — Див. ще **обертати¹**.

[**обертка**] «великий шматок хліба через усю хлібину» ЛексПол, [обертуча, обертущка] «тс.» тж; — р. [обертка, обертень] «тс.»; — очевидно, похідне від *обертати*; первісно означало «скибка, що утворюється в ре-

зультаті обертання ножа навколо всієї хлібини». — Див. ще **обертати¹**.

обертон; — р. болг. *обертон*, бр. *абертон* (муз.) «призвук»; — запозичення з німецької мови; н. Oberton «тс.» утворено з основ прикметника ober «верхній» та іменника Ton «тон, звук». — СІС² 591; КЭСРЯ 297. — Див. ще **обер-, тон**.

об'єкт, *об'єктів*, *об'єктивізація*, *об'єктивізація*, *об'єктивізм*, *об'єктивіст*, *об'єктивізація*, *об'єктивістичний*, *об'єктивний*, *об'єктний*, *об'єктивізувати*, *об'єктивувати*; — р. *объѣкт*, бр. *аб'ѣкт*, п. *obiekt*, ч. *slc.* *vl. nl. objekt*, болг. *обѣкт*, м. *объект*, схв. *объекат*, слн. *objékt*; — окремі форми запозичено в різний час із західноєвропейських мов, похідні утворено на українському ґрунті; н. *Objékt* «об'єкт, предмет; (грамат.) додаток», *objektív* «об'єктивний», *Objektív* «об'єктив», *Objektivismus* «об'єктивізм», фр. *objet* «предмет, річ, мета, об'єкт», *objectif* «об'єктивний, предметний; об'єктив, мета, об'єкт», *objectiver* «об'єктивувати», англ. *object* «предмет, річ, об'єкт», *objective* «об'єктивний, дійсний», *objectivism* «об'єктивізм», *objectivist*, *objectivise* «об'єктивізувати» походять від слат. *objectum* «об'єкт», букв. «кинуте вперед; те, що знаходиться попереду», пов'язаного з дієсловом *objicere* «кидаю вперед», утвореним з префікса ob- «до-, перед-» і основи дієслова *iacere* «кидаю, метаю», спорідненого з гр. ἵημι (ἵεναι) «кидаю, посилаю», хет. *ijami* «роблю», *rijami* «посилаю»; лат. *objectum* може бути калькою гр. πρόβλημα «захід, справа, завдання, питання, проблема», пов'язаного з дієсловом προβάλλω «кидаю вперед». — СІС² 591; Акуленко 140; КЭСРЯ 302; ЭСБМ 1, 47; Kopaliński 682; Holub—Lyer 339; Kluge—Mitzka 518; Dauzat 506; Klein 829, 1066; Walde—Hofm. I 666—668; Pokopp 502. — Див. ще **о¹**. — Пор. **проєкт**.

об'єм, *об'ємистий* СУМ, Ж; — бр. *аб'ѣм*; — калька р. *объѣм*, утвореного,

як і п. objemność, ч. слц. objem, вл. wobjím, болг. *обѣм*, м. *обем*, схв. *ѡбим*, з префікса *об-* та основи *ѣм-*, наявної в *приѣм*, *наѣм* і т. д. і пов'язаної з псл. *jeŕeti*, *jeŕmati* «брати»; слов'янські форми могли бути утворені за аналогією до нім. *Umfang* «об'єм, обсяг», похідного від *umfängen* «охоплювати», що складається з префікса *um-* «об-» та дієслова *fängen* «хватати» і вважається калькою лат. *circumferentia* «коло», утвореного за зразком гр. *περί-φέρεια* «коло, периферія, дуга, поверхня, округлість». — Фасмер III 111. — Див. ще *імати*, *о¹*, *яти*. — Пор. *периферія*.

[**обжілцувати**] «обтесати гострі краї зрізаної деревини» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [*обжуліти*] «здерти шкіру, обдерти».

[**обжуліти**] «подряпати, обдерти; наголо обстригти; обікрати, обібрати» МСБГ; — р. [*жулькати*] «бити, важко ударяти», болг. *жуля* «здираю шкіру, дряпаю», схв. *жулити* «здирати шкіру, лущити», *гулити* «тс.; грабувати, обдирати», слн. *žuliti* «посилено терти; жувати», *gūliti* «здирати шкіру, обдирати»; — псл. *žuliti* (<*geul-) «обдирати», *guliti* (<*goul-) «тс.», очевидно, пов'язані з укр. *гулий* «безрогий», алб. *gul* «з обрізаними рогами», вірм. *gul* «тупий, обрізаний». — БЕР I 558; Младенов 168; Skok I 631—632; Bezlaĵ ESSJ I 186. — Пор. *гулий¹*, *жулик*.

[**обзел¹**] «закраїна дошки», [*обзелок*] «обаполок»; — р. [*обзол*] «закраїна дошки», [*обзой*, *обзел*, *обзелок*] «тс.», [*обзеліна*] «обаполок», бр. *абзол*, [*абзой*] «край дошки з корою», [*абза́*] «тс.»; — похідне утворення від основи *зел-/зол-* «зелень, зелений»; назва мотивується, очевидно, зеленим кольором кори або розташованих під корою шарів у деяких порід дерев; менш переконливе пов'язання (Мартынаў Белар. лінгв. 2, 73) із *зяяти* (бр. *ззяць*). — Потєбня Из зап. III 66. — Див. ще *зело́*, *зелений*, *о¹*.

[**обзел²**] «кожний з двох клинків ножиць»; — пов'язане з [*обзелок*]

«обапіл»; назва зумовлена подібністю двох половинок складених ножиць до двох обаполів розпиляного стовбура, складених один до одного. — Див. ще *обзел¹*.

обзеря́ти, *обзир*, *обзира́ти*, *обзір*, *обзірник*, *обзо́рець*, *обзо́ри*, *обзо́рини*, *обзо́ровий* — див. *зріти¹*.

[**обзібрувати**] «обшеретувати, обдерти лузгу із зерна» МСБГ; — похідне утворення від [*зібрувати*] «робити крупу» тж, [*зюбрувати*] «крупно молоти; шеретувати» Ж, [*зібр*] «круподерня» МСБГ. — Див. ще *зюбрувати*.

[**обзла́чний**] «смачний» Г, ВеУг; — очевидно, як запозичення походить від ч. *obzvláštní* «особливий, незвичайний», утвореного з прийменника *ob*, спорідненого з укр. *об*, і прикметника *zvláštní* «особливий, винятковий», похідного від *zvláště* «особливо», утвореного з прийменника *z*, спорідненого з укр. *з*, та прикметника *vlastní* «власний». — Holub—Lyer 509, 521. — Див. ще *власний*, *з²*, *о¹*.

[**обзя́нути**] «обдати духом, дихнути (на щось); обварювати, обдавати кип'ятком» Ж, [*обзінути*] «заздрісно глянути; охопити» О; — схв. [*ѡбзинути*] «охопити відкритим ротом; взяти в рот і викинути»; — очевидно, пов'язане із *зяяти* (*зяти*); первісно могло означати «дихнути, широко розкривши рота»; інші значення могли розвинутися пізніше. — Див. ще *зяти*, *о¹*.

[**оби́**] «щоб» О, [*уби*, *вби*] «тс.» О; — п. *oby*, слц. [*obi*], р.-цсл. *овы* «тс.»; — псл. *oby*, паралельне до *aby* «аби», результат злиття вказівного займенникового кореня *o-* (*e-*), того самого, що і в *ože* (*eže*) «що» (спол.), *oli* (*eli*) «коли, якщо», з формою 3-ї ос. одн. аориста *by* дієслова *byti* «бути», яка згодом теж набула функції частки. — Мельничук СМ IV 82; Brückner 51; ESSJ Sl. gr. II 513. — Пор. *аби*, *би*, *о́же*.

[**обива́тель**] «людина з міщанськими поглядами й інтересами; (ст.) громадянин; [син, що залишається на хазяйстві батька О]», [*обива́тельство*]

«громадянство» Ж, *обивáтельщина*; — бр. *абыва́цель*; — запозичення з російської і польської мов; р. *обывáтель* походить від п. *obywatel* «громадянин», яке, в свою чергу, зводиться до ч. *obywatel* «житель», спорідненого з слц. *obuyatel'* «тс.» і похідного від дієслова *býti* (*bývati*) «бути», спорідненого з укр. *бу́ти*. — Richhardt 84; ЭСБМ 1, 64; Zareba JP 41/1, 4. — Див. ще **бу́ти¹**, **о¹**.

обіда, *обідник*, *обідчик*, [обідник, обідчик Ж], *обідливий*, *обідний*, *обідчивий*, [обиджа́ти] Ж, *обіди́ти*, *обижáти*, [обидити, обіжа́ти, обіжда́ти Пі, изобиджа́ти Ж, изобидити Ж]; — р. болг. *обіда*, бр. [а́бида] (з р.?), др. *обида*, п. ст. *obida*, *obyda*, ч. слц. *obida*, стсл. **овида**; — псл. *obida*; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш вірогідним є припущення про походження від дієслова **ob-viděti* «дивитися мимо»; пор. також р. *завіда* «заздрість» (при дієслові *завідовать*, пов'язаному з р. *відеть*, укр. *відіти*), р. [обизо́р] «сором, ганьба» (префіксальне утворення від *зреть* «бачити»), лат. *invidia* «заздрість, недобррозичливість» (при *invidēre* «заздрити, бажати зла», похідному від *vidēre* «бачити»), р. *ненавидеть*, укр. *нена́видити*; менш переконливе припущення (Преобр. I 627; Младенов 365; Mikl. EW 12; Schmidt KZ 23, 339; Uhlenbeck 189; Matzenauer LF 11, 337—338; Kalima Neuphilol. Mitt. 1948, 66—67, 1949, 225—226, 1950, 38—39; ZfSlPh 21, 94—95) про спорідненість з *бідá*. — Фасмер—Трубачев III 100; Булаховський Вибр. пр. III 426; Брандт РФВ 21, 208; Ляпунов ИОРЯС 31, 33—34; ЭСБМ 1, 49; Machek ESJC 405; Шаур BE 1977/4, 348—352; Sadn.—Aitz. VWb. I 295—296; Bern. I 54; Meillet Études 256; MSL 14, 351; Pedersen MPKJ 1, 170. — Див. ще **вид**, **о¹**.

обидва́ Г, Ж, *обидві́* Г, Ж, [обидво́е] Г, Ж, *обадва́* Ж, [ободва́ Пі]; — р. [ободва, ободве], бр. [обыдва], абодва, п. *obadwa*, *obadwaj*, *obiedwie*, обо-

dwoje, *obydwa*, *obydwaj*, *obydwie*, *obudwoje*, ч. *oba dva*, слц. *obidva*, *obidvaja*, *obidve*, *obidvoje*, вл. *wobaj dwaj*, нл. *hoběj dwa*, *hoběj dvě*, схв. *обадва́*, *обадвѣ* (*обадви́је*), слн. *obádva*, *obédve*; — псл. *obudъva* <**obūdŭva*; — результат злиття двох числівникових основ *оба* «обидва» у формі непрямого відмінка *obū* та *dъva* «два»; — аналогічно утворені лит. *abūdu* «обидва», *abīdvi* «обидві», лтс. *abi divi* «обидва», [abu duo], лат. *ambaeduae*, іт. *ambedue* «тс.». — Machek ESJC 404; Skok II 534; Ерпот—Meillet I 27; Walde—Hofm. I 37. — Див. ще **оба́**, **два**.

[**обидень**] «за день, через день», [обиде́нкою] «за день», [обиде́нний] «зроблений за день»; — р. [обы́день] «за день», *обиде́нный*, *обиде́нный* «одноденний, добовий», бр. [абы́дзень] «за день; майже щодня», др. *обиде́нный* «одноденний», п. [obdzień] «протягом одного дня, поспішно», ч. *obden* «кожний другий день, через день», слц. *obdeŭ* «тс.», схв. *обдѣн* «удень, протягом дня», слн. *obdáp* «поденна плата, добо́ві, утримання»; — вважається наслідком дисимілятивної зміни словосполучення **объ инъ днь*; можливе й виведення з *объ* і (<јъ «той») *днь*; пояснення з **обы-днь* від *об-* або *оби-* (Преобр. I 633; Журавлев Этимология 1981, 77—83) натрапляє на труднощі фонетичного характеру. — Фасмер III 111; Черных I 590; Булаховський Мовозн. 9, 1951, 75; Зеленин ЖСт 20/1, 1—2; Грот Фил. раз. II 442; Ушаков II 739; ЭСБМ 1, 65; Ильинский РФВ 66, 280. — Див. ще **день**, **і¹**, **інший**, **о¹**.

[**обидлатися**] «призвичаїтися» О, [о́идлатися] «тс.» О; — видозмінене запозичення з чеської мови; ч. *obudliti* «зайняти (житло), заселити» є похідним від *bydliti* «жити, мешкати», ст. *bydlo* «помешкання; маєток, майно», пов'язаних з *býti* «бути». — О II 6; Machek ESJC 78. — Див. ще **бу́ти¹**. — Пор. **бідло**.

[**обийдинь**] «колода; завада, яку всі обминають; людина, якої всі уника-

ють» О; — похідне утворення від [оби-
йти] «обійти», пов'язаного з *ити* (див.).

обійник — див. **обія́сник**.

[**обі́ле**] «достаток, багатство» Ж, [обі́льний] «багатий Ж; ясний, хоро-
ший (про день) ЛЧерк»; — р. обі́ль-
ный, др. обилъ «багатий», обильный
«тс.», обилие «багатство; хліб у зерні»,
п. [obile] «збіжжя», [obieie, obili] (з ч.),
ч. obilí, слц. obilie «тс.», obilnú «хліб-
ний», болг. обі́лен «багатий», м. оби-
лен «тс.», схв. [обил] «багатий, розкіш-
ний», обі́лан, обі́лан «тс.», обі́ље
«велика кількість; багатство», слн.
obílen «багатий, повний», obílje «доста-
ток, багатство», стсл. обилъ «багатий»,
обилнъ «багатство, достаток»; — псл.
obíľ <*obvîľ (пор. стсл. извилнъ «ба-
гатство», възвиль «прибуток»); — по-
в'язується з лит. vûti «гнатися, пере-
слідувати», дінд. vėti «переслідує, пра-
гне», vītāñ «переслідуваний, якого пра-
гнуть», vītīñ «жертвна іжа», ав. vayeiti
«полювати», лат. vīs «хочеш», vīs «си-
ла», via «дорога», дісл. veidg «полюван-
ня», укр. во́ін, во́йна; припускається
також (Трубачев Езиков. изсл. Младен-
нов 337—339) можливість походження
слова від бі́ти з розвитком значень
«оббите, обмолочене» → «багатство,
численна кількість»; пов'язується (Ва-
рбот 47—49) з псл. obvъľ (<*obvъľ)
«круглий, великий», *vъlati (valiti) «ру-
хатися у великій кількості»; недостат-
ньо обгрунтованим є припущення (Ма-
шек ESJC 405) про зв'язок з гр. ὀβλιος
«щасливий, багатий, квітучий», похід-
ним від ὀβλος «достаток» і з лит. lābas
«добрий», лтс. прус. labs «тс.», лтс.
labība «збіжжя», лит. lābas «маєток». —
Фасмер—Трубачев III 100—101; Пре-
обр. I 627—628; Горяев 233; Брандт
РФВ 23, 93; Младенов 365; Mikl. EW
218; Trautmann 345—346; Meillet
Études 413; Persson Beitr. 511, 649;
Walde—Hofm. II 800—801. — Див. ще
воювати. — Пор. **біти**¹.

обиня́к «натяк, недомовка», обиня-
кі СУМ, Ж, [обеня́к Бі, обенякі Бі],
[обинувáтися] «говорити обиняками,

вдаючись до натяків, алегорій» Ж,
[обинúтися] «тс.» Ж, [наобинякі] «з
натяками; навмання» Ж; — запозичен-
ня з російської мови; р. обиня́к, оби-
някі, [обинováться] «сумніватися; за-
мовчувати; говорити натяками», [оби-
нúться] «тс.», як і др. обиновати «об-
ходити навколо», обинуті «обійти,
покрити», обиноватися «обходити, від-
ходити», обинутися «ухилиятися, боя-
тися», походить від стсл. **обиновати сá**
«уникати, сторонитися», **обинжти сá**
«уникнути, сторонитися, злякатися»,
остаточно не з'ясованого, пов'язувано-
го з *віти*, *винúти* (Фасмер III 101),
але зіставляваного також (Булаховсь-
кий Вибр. пр. III 426; Преобр. I 628) з
вина́, *винúти*, *минúти*. — Черных I
585.

[**обирва**¹] «вітрогонка» О; — неяс-
не; можливо, пов'язане з *обірвати*.

[**обирва**²] (мн.) «пристрій у крос-
нах» О, [оберва, обирви, обірви, обір-
ни] «тс.» О; — неясне.

обітель (заст.) «монастир, буди-
нок, місце перебування, мешкання»; —
р. обітель, др. обитель, обитѣль
«тс.», болг. обітель «монастир», м.
обител «тс.», схв. обітель «сім'я, ро-
дина», слн. obítelj «тс.»; — запозичен-
ня зі старослов'янської мови; стсл.
обитѣль пов'язане з дієсловом **обита-
ти**, яке походить від псл. obitati <
*obvitati, утвореного з префікса ob- і
дієслова vitati «проживати». — Мель-
ничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 113;
Фасмер III 101; Mikl. EW 392—393;
Būga RR I 335; Otrębski Idg. Forsch.
21. — Див. ще **вита́ти**¹, **о**¹.

[**обіхвіст**] «пліткар» (Грінченко по-
дає під знаками питання неточні зна-
чення «шахрай», «пройдисвіт», які су-
перечать наведеній там же ілюстрації:
«Там такий обихвіст, такий брехун»); —
очевидно, видозмінене запозичення з
російської мови; р. [бі́хвостник] «пліт-
кар», [бі́хвост, бі́хвостень, бі́хвост-
ник] «тс.», [бі́хвостить] «дрібно і час-
то дзвонити», [бі́хвостить] «тс.», [бі́-
хвостить] «переносити плітки, бреха-

ти, хвастати» загальноприйнятого пояснення не мають; можливо, пов'язані з др. *Бухвостъ, Бухвастъ* (власне ім'я), яке зіставляється (Фасмер I 255) з дісл. **Bófastg*, шв. *bofast* «осілий», або виводиться (Соболевский Лекции 127) з **Богу-хвастъ*.

обихід «повсякденні витрати», *обихід* «тс.»; [вживання, застосування Пі], *обихідка* «повсякденні витрати; [домашні потреби; начиння, обстановка Ж]», [обихідка] «тс. Ж; вживання, застосування Пі; хата без огорожі», [обиходи] «належне до маетку і його межі» Пі, [обиходини] «зв'язок, зносини; святкування» Ж, [обиходини] «домашні потреби; начиння, обстановка» Ж, *обихідливий* «ввічливий, чемний», *обиходливий* «тс.», *обихідчастий* «необгороджений», [обиходом] «в обхід» Ж; — р. *обиход* «повсякденний звичай, спосіб життя; предмети побуту», бр. *абыходак* «тс.», [обыход] «оборот, вживання», *абыходлівы* «ввічливий», др. *обиходъ* «правило; майно; поводження», *обиходити* «обходити, оточувати, захищати», п. [obuchód] «господарство, порядки» (з укр.); — давньоруське утворення з основи дієслова *ходитьи* і префіксально-го компонента *оби-*, звукова форма якого може розглядатися як результат впливу з боку початкової частини префіксальної форми суплетивного дієслова *обити* (*обыти*) «обійти» або як рефлекс **obі*, давнього варіанта прийменника *ob* (*обь*). — Черных I 585—586; Фасмер III 101—102. — Див. ще **о¹**, **ходіти**.

обичай «звичай, звичка» СУМ, Ж, [обіклиий] «звичайний» Пі, [обіклість] «звичай» Ж; — р. *обычай*, др. *обычаи*, п. *obuczaj*, ч. *obučej*, слц. *obučaj*, болг. *обичай*, м. *обичај*, схв. *обичај*, слн. *obісај*, стсл. **обычан**; — псл. *obусајь* < **obvukjaj-*, похідне утворення від **obvuknōti*, пов'язаного з *vuknōti*, укр. *вікнути*. — Фасмер III 111—112. — Див. ще **звика́ти**, **о¹**.

обичайка «обід сита, решета, бубна», [обичај Ж, обічка ЛЖит, обічка

Л, обічко Л] «тс.», [обечайка] «обичайка навколо млинових каменів» Ник, [аб'ёчко] «тс.» тж; — р. *обечайка*, [обёчка], бр. [абічайка], *абёчак* «тс.» (з укр.); — загальноприйнятої етимології не має; пояснюється (Преобр. I 626—627; Фасмер III 99) як результат спрощення гіпотетичного др. **обвितъ-чайка*, утвореного з *об-* і *витъ* «вйтий, плетений», з яким зіставляється р. [ви-ча] «корзина з пруття», [ви-чанка] «човен з пруття»; пов'язується також (Кравчук УМШ 1960/6, 61—62; Shevelov Hist. phonol. 435) з *віко*, *вічко* або виводиться (Matzenauer LF 11, 335) з **объячайка* від *ячейка* (найменш переконливо). — ЭСБМ I, 47, 49—50.

обия́сник «шибеник, зірвіголова» Па, [обийник] «чорт» Ж, [убия́сник] «чорт, обаясник»; — результати видозміни форми [обая́сник], зближеної з основою дієслова *біти*. — Див. ще **обая́сник**.

обід¹ «зовнішня частина колеса; обвід», *обіддя* (зб.), *обідець* «маленький обід; [кільце; перстень Ж]», [обиде́ць] «жіноча краса» Пі, *обідо́к*, [ободо́] «обід, обруч, кільце» Ж, [ободо́] «тс.» Ж, [ободе́ць] «обідець» Пі, *ободо́к* СУМ, Ж, [ободня́к] «виготовлювач ободів», [ободя́к] «колесо із суцільним ободом», [обуд] «обід» О, [обв́ід] «тс.» О, [ободі́стий] «дугоподібний», [ободува́ти] «вигинатись ободом»; — р. *обод*, бр. *вобад*, др. *ободъ*, п. *obód*, *obwód*, схв. *obód* «обід, край», слн. *obòd* «обід; обичайка», р.-цсл. **оводъ** «обід; круг»; — псл. *obodъ* < **obvodъ*, пов'язане з *ob-voditi* «обводити», *ob-vesti* < **ob-vedti*, утвореним з префікса *ob-* і основи дієслова **vedti*, *voditi*. — Фасмер III 104; Черных I 587; ЭСБМ 2, 173. — Див. ще **вє́сті**, **о¹**.

обід², [обідальник] Ж, [обідниця] «обідня» Ж, *обідня*, *обіденний*, *обідній*, *обідішній*, [обідняшній], *обіда́ти* СУМ, Пі, [обідувати] Пі, [добі́ддя] «добідній час», [добі́дній], *дообідній*, *надобі́ддя*, *передобі́ддя*, *передобі́док*

«пізній сніданок», *пообіддя*, *пообід* «після обіду», *пообідній*; — р. *obéd*, бр. *abéd*, др. *obědъ*, п. *obiad*, ч. *obéd*, слц. *obed*, вл. *wobjed*, нл. *hob'ed*, полаб. *vib'od* «сніданок», болг. *обед*, *обяд*, м. *обед*, схв. *обед*, слн. *obèd*, стсл. *обѣдъ*; — псл. *oběť*, утворене за допомогою префікса (прийменника) *ob-* від дієслівної основи *ed-* «їсти». — Черных I 584; Фасмер III 98; ЭСБМ I, 46; Schuster-Sewc 1628. — Див. ще *їсти*, *о¹*.

обід³ — див. *обод*.

обійми, *обіймати*, *обійміти*, *обіймище*, *обнімати*, *обнімка* — див. *імати*.

[*обійник*] «хуліган, убивця» МСБГ; — очевидно, результат контамінації форм [*обійник*] «чорт» ([*обиясник*] «шибеник») і *убійник* «убивця». — Див. ще *біти¹*, *обиясник*.

[*обійстя*] «садиба, двір; околиця Ж», [*обійстя*] «садиба, двір», [*обіста* О, *обістя* До, МСБГ] «тс.», [*обістя*] «селянська садиба; хата з господарськими будівлями без городу» Дз УЗЛП, [*обісця*, *обісце*, *вбісця*, *убісця*] «тс.» тж, [*обісце*] «оселя, житло» Пі, [*гобістя*] «місце, на якому знаходиться хата з господарськими будівлями» ЛЧерк, [*гобістя*] «тс.» тж, ст. *обойстье*, *обеистье*, *обыстье*, *обистье* (XVII ст.); — п. *obejsie* «будинок, подвір'я, місце, на якому знаходяться господарські будівлі», *obujjsie* «тс.», ст. *obejsie*, *obeszcie*, *obnijsie* «тс.», обхід, патруль; обвід, межа, границя», слц. [*obisco*] «садиба, двір»; — виводиться від *обійти* (ст. *обойти*), причому припускається первісне значення «те, що обійдено, обведено на знак привласнення» (пор. [*обихідка*] «хата без огорожі», [*обиходи*] «належне до маєтку і його межі»); зіставляється також з [*біти*] «бути» (**обиття* > *обистья*, подібно до ч. *obydli* «житло»). — Дзєнзелівський УЗЛП 96; Shevelov Hist. phonol. 435.

[*обікліжа*] «огорожа» МСБГ; — пов'язане з *обіклісти* «обставити кругом», похідним від *клісти* (див.).

обірка, *обірни́к* — див. *обора²*.

[*обірни́к*] «гній»; — п. *obornik* «гній; місце, де збирають гній»; — очевидно, похідне утворення від *обора* «відгороджена частина подвір'я для худоби». — ВеЗн 42. — Див. ще *обора¹*.

обірчина — див. *обора¹*.

обіт (кн.) «урочиста обіцянка, зобов'язання, клятва», *обітницья* «обіцянка, обіт» СУМ, Пі, [*обітне*] «жертва Ж; поминальний обід О», *обітний* (кн.) «обіцяний», [*обітній*] «тс.» Ж, *обітований* (кн.) «обіцяний, заповітний», [*обітувати*] «обіцяти, давати обіт, клятву» Ж; — р. болг. *обѣт*, др. *обѣтъ*, п. ст. *obiata*, *obieta*, *obiet* «обітниця; жертва», ч. *obět'* «жертва», слц. *obet'* «тс.», м. *обетован* «обіцяний», схв. *обѣтован* «тс.», *обѣтовати* «обіцяти», стсл. *обѣтъть*; — псл. *oběť* < **obvěť* «огорожена ділянка», пов'язане з **obvétiti* «обставити (позначити) гілками», похідним від *věť* (*věta*) «гілка, прут». — Мельничук Вост.-сл. языкозн. 104—109; Черных I 584—585. — Див. ще *відвічати*, *о¹*. — Пор. *завіт*, *завічати*.

[*обітріти*] «зійти (про сонце), розвиднитися» Ж, [*обитріти*] «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з [*обутріти*] «тс.», р. [*обутреть*] «настати ранку», бр. [*обутриваць* (*обутриць*)] «проводити ранок» як утворення з префікса *ob-* і фонетично видозміненої основи іменника **утро*, зближеної зі словом *вітер*; і на місці *у* нагадує випадки типу *огірок*, *діврова*, *зіміж*. — Потєбня РФВ I, 255—256. — Див. ще *о¹*, *ютро*.

обіця́ти(ся), [*обіцювати*] «обіцяти», [*обицювати*] «тс.» Пі, *обіцянка*, [*обіцанка*] Бі; — бр. *абяцаць*, [*обецоваць*]; — запозичення з польської мови; п. *obiesać*, як і ч. *oběcати*, слц. *obecat'*, походить з псл. **ob-věť-jati*, пре-

фіксального утворення від основи дієслова *vētiti «казати, говорити», наявної в укр. *відвічати* і, очевидно, пов'язаної з *věť (věta)* «гілка». — Кравчук УМШ 1957/4, 79—81; Москаленко УІЛ 31; Фасмер—Трубачев III 99; Richhardt 83; ЭСБМ I, 67; Мельничук Вост.-сл. языкозн. 109; Brücker 370, 614. — Див. ще **відвічати**. — Пор. **обіт, обіщати(ся)**.

обіщати(ся), [*обіщанка*] «обіщанка» Пі; — р. *обещать*, бр. [*обещиваць*], др. *объщати, обьштати*, болг. *обещавам*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **объштати**, як і др. *объчати*, м. *обекава*, схв. *обѣнати*, слн. *oběcati*, походить від псл. *obětjati <*obvētjati, утвореного з префікса *ob-* і основи дієслова *vētiti «казати», очевидно, пов'язаної з *věť (věta)* «гілка». — Фасмер—Трубачев III 99; Мельничук Вост.-сл. языкозн. 109. — Див. ще **відвічати**. — Пор. **обіт, обіщати(ся)**.

обком, обкомівець, обкомівський; — р. болг. *обком*, бр. *абком*; — складова аббревіатура, утворена шляхом скорочення і злиття двох лексичних компонентів словосполучення *обласний комітет*. — Див. ще **комітет, область**.

[обконати] «обстригти (вівцю)»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *обкарнати* «обрізати, обстригти», зближеної з основою дієслова (*до*)*конати* «закінчити». — Див. ще **карнавухий, карнати, корняти**.

[обкурнути] «обкрутити» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *крутити* (*обкрутнути*).

[обла] (с.-г.) «толока» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *обліг* «протягом кількох років не оброблюване поле», [*облог*] «тс.» або з бр. [*облона*] «поле, не зайняте посівом».

облава «полювання з оточенням звіра; оточення місця, де перебувають переслідувані особи; люди, що беруть участь у такому оточенні; натовп нав-

коло чогось]», [*облав*] «облава», *облавник* «учасник облави», [*облов*] «облава» Ж, [*облавом*] «суцільною масою»; — р. *облава*, ст. *облава* «військо», бр. *облава*, п. *obława* «облава»; — очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *лов, ловіти*; припущення про запозичення з німецької мови (свн. *abelouf* «місце, куди збігається дичина під час полювання», нвн. *ablaufen* «оббігати» (Mikl. EW 218; Matzenauer 399; Преобр. I 628) або з тюркських мов (ЭСБМ I, 50) у фонетичному відношенні сумнівні. — Фасмер III 102; Черных I 586; Потєбня ФЗ 1875/4, 198; Брандт РФВ 23, 94; Brücker 371; Варбот 41, 43; Bern. I 736. — Див. ще **ловіти, о¹**.

облада, обладжувати, обладнання, обладнати, обладувати, обладунок — див. **лад**.

обладати «володіти», *обладувати* (заст.) «тс.», *облада* (заст.) «володіння, влада, майно», [*обладар*] «володар, хазяїн» Ж, [*обладатель*] «тс.» Ж; — р. *обладать*, бр. *облада* «влада, володіння», др. *обладати*, болг. *обладавам*, схв. *обладавати*; — запозичено зі старослов'янської мови, очевидно, через російську; стсл. **обладати** походить від псл. *oboldati <*obvoldati, утвореного з префікса *ob-* і дієслівної основи *vold- «володіти». — Фасмер III 102; ЭСБМ I, 51. — Див. ще **володіти, о¹**.

облаз — див. **лазити**.

[облак¹] «хмара УРС; небесна блакить Г», [*воблаки*] «хмари» ВеБ, [*облачний*] «хмарний» Ж, [*надоблачний*] «надхмарний» Ж; — р. *облако, облак*, бр. *воблака*, др. *облакъ* «хмара»; — запозичення зі старослов'янської мови (у західноукраїнські говори, можливо, з чеської); стсл. **облако** (ч. *oblak*) «хмара» відповідає др. *оболокъ*, укр. заст. *оболок* «тс.». — Черных I 586; Фасмер III 102; ЭСБМ 2, 174. — Див. ще **оболок¹**.

[облак²] «вікно»; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *ablak* «тс.» походить від схв. [*öblok*], слн. [*ób-*

lok] або слц. oblok «тс.». — MNTESz I 90. — Див. ще **облок**². — Пор. **обло́к**².

[**обламан**] «незграбний здоровило» Чаб, [**обламе́й**] «здоровило» тж; — р. [**обло́м**] «груба і незграбна людина», [**обломай**] «тс.»; — пов'язане з **обламати**, похідним від **ламати** (див.).

[**обланці**] «умеблювання кімнати» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [**гобла́ти**] «стругати» Ж (***гобланці**, пор. слн. oblanці «стружка», oblanje «тс.»).

область, **обласнік**, **обласніцтво**, **обласний**; — бр. *вобласць*, п. *oblaśc*; — запозичення з російської мови; р. *область* «край, частина території, сфера», ст. «велика влада» походить від др. *область* «край, військо, велика влада, панування», запозиченого зі старослов'янської мови; стсл. **область** «влада, край», як і болг. м. *област* «область», схв. *oblast*, слн. *oblast*, ч. *oblast*, слц. *oblast'* «тс.», походить від псл. **obolstь* <**obvoldtь*, пов'язаного з дієсловом **obvoldati* «володіти». — Фасмер III 102; Черных I 586; ЭСБМ 2, 174. — Див. ще **обладати**.

обла́тка «оболонка на таблетках; (заст.) клейке кружальце для запечатування листів; коржик з прісного тіста для причастя у католиків»; — р. *обла́тка*, бр. *aplatka*, п. *oblata*, *oblatka*, *oplatek*, ч. *oblatka*, *oplatka*, слц. *oblátka*, вл. *woblatk*, нл. *hoblatk*, болг. *obláta*, *oblátka*, схв. *obláta*, *obláta*, слн. *oblat*; — через польську мову запозичено з німецької; н. *Oblate* «тс.» походить від слат. *oblāta* (*hostia*) «профора, хліб для причастя», форми жін. р. від дієприкметника *oblātus* «піднесений, запропонований», утвореного з префікса *ob-* «перед» і основи дієприкметника *lātus* (<**tlātus*) «піднятий, принесений», пов'язаного з дієсловом *tollo* «піднімаю; несу», спорідненим з гр. *ταλάσσει* «переносити, терпіти», гот. *fulan* «тс.», дінд. *tulayati* «підіймає, важить». — Фасмер III 102; Черных I 586—587; Преобр. I 629; Kluge—

Mitzka 518; Schuster-Šewc 1628—1629; Klein 1067, 1625; Walde—Hofm. I 772, II 688. — Пор. **оплаток**.

облача́ти «одягати», **облачи́ти**, **облаче́ння**; — р. *облача́ть*, бр. *облаче́нне*, др. *облачити*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **облачити** пов'язане з **обла́штити** «одягти», яке походить від псл. **obelkti* <**obvelkti* «тс.». — Фасмер III 103; Булаховський Вибр. пр. III 435. — Див. ще **волокті́**, **о́**, **облечі́**.

[**обле́йда**] «безсоромна пліткарка» Ж; — неясне; можливо, афективне утворення.

облєсливий, **облєсний**, **облєсник**, **облєсти́ти**, **облєщувати** — див. **лєсть**.

[**облечі́**] «одягти», [**оболечі́**] «тс.» Ж, [**облекати́**], [**облеченя́**] «одяг» Ве-За, [**облечі́ня**] «тс.» ЕЗб; — запозичення з церковнослов'янської (як і р. *облєчь*, *облекать*) або із західнослов'янських мов; пор. стсл. **овлѣкж**, **овлѣштити**, п. *oblec*, *oblekać*, ч. *obléci*, *oblekati*, вл. *woblec*, нл. *woblac* «тс.», що походять від псл. **obelkti* (<**obvelkti*), **obelkati* (<**obvelkati*), утворених з префікса *ob-* і основи дієслова **velk-* «тягти», до якого зводиться й укр. *волокті́*. — Schuster-Sewc 1629. — Див. ще **волокті́**, **о́**. — Пор. **облача́ти**.

[**облє́т**] (іхт.) «верховодка, уклія, *Alburnus alburnus*» Мо, Берл.; — р. [**облє́ц**] «дунайська шема, *Chalcalburnus chalcoides danubicus* (Antipa)», болг. [**облез**] «тс.»; — запозичення з молдавської мови; молд. *облє́ц*, *облє́те* «уклія», очевидно, пов'язане з укр. [**облиця́**] «плотва», р. [**облі́ца**, **обла́**] «тс.». — Коломиец Происх. назв. рыб 13—14. — Див. ще **облиця́**. — Пор. **бі́бла**, **во́бла**.

[**облі́з**] «схил гори, що зсувається; зсув, поганенька стежка навколо скель» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [**обла́з**] «тс.» під впливом *лизати* чи *лізти*. — Див. ще **ла́зити**.

облик — див. **лице́**.

[**облиця**] (іхт.) «плітка, *Rutilus rutilus* L. Л—Г (*Leuciscus rutilus* Ж)»; — р. [**обла**] «плітка», [**облиця**] «тс.», [**облұха**] «тс.; червоноперка, *Scardinius erythrophthalmus* L.», [**облячєк**] «головань, *Leuciscus cephalus* L.», бр. [**воблиця**] «плітка», п. ст: *oblica*; — очевидно, похідне утворення від [**облий**] «круглий»; назва зумовлена круглою формою тіла цієї риби. — Коломиец *Происх.* назв. рыб 13; ЭСБМ 2, 175. — Див. ще **вблий**. — Пор. **бібла**, **вобла**.

обличитель; — р. *обличитель*; — запозичено зі старослов'янської мови, можливо, через російську; стсл. **обличитель** утворено від дієслова **обличати** «викривати», яке складається з префікса **об-** і основи іменника **лице**, що відповідає укр. **лице** (див.).

обличчя, **облич**, **облички** — див. **лице**.

обліг, **обліжний** — див. **лежати**.

облігація; — р. болг. *облігація*, бр. *облігація*, п. *obligacia*, ч. *obligace*, слц. *obligacia*, м. схв. *облігація*, слн. *obligacija*; — через російську і польську мови запозичено з латинської; лат. *obligatio* «зобов'язання, поручительство, зв'язаність» утворене від дієслова *obligo* «зв'язую, зобов'язую», яке складається з префікса **об-** «об-» і дієслова *ligo* «в'яжу», спорідненого з алб. *l'ith* «в'яжу, зв'язую», укр. *налигати*, *полигати*. — СІС² 591; Черных I 587; Фасмер III 103; Смирнов 108; Коралиński 682; Holub—Lyer 339; Walde—Hofm. I 800. — Див. ще **лигати**¹.

[**облізок**] «обаполок»; — очевидно, результат контамінації деєтимологізованих форм **обзєлок**, [**облис**] «тс.», зближених з дієсловом **лізти**, **облізти** (можливо, як позначення обаполів з облізлого корою). — Див. ще **обзєл**¹, **облис**.

[**облін**] «жалюзі, гардина» Ж; — болг. [**облѳнѳ**] «віконниця»; — очевидно, запозичення зі східнороманських мов; молд. *облѳн* «віконниця», рум. *oblѳn*, *obloane* «тс.» виводиться від укр. *оболѳна* «оболонка; [шибка]» (пор.

[**оболѳни**] «віконні рами»). — СДЕЛМ 286. — Див. ще **болѳна**.

обліпіха (бот.) «*Hipporhae gham-poides* L.»; — бр. *абляпіха*, п. *oblepicha*; — запозичення з російської мови; р. *обленіха* пов'язане з дієсловом *обленіть*; назва зумовлена тим, що плоди рослини густо обліплюють гілки. — ЭСБМ 1, 53; Нейштадт 395—396; Анненков 168. — Див. ще **ліпнути**, **о**¹.

облобизати «поцілувати», *облобизатися*; — р. *лобзати* «цілувати», *лобызати* «тс.», бр. [*лабжєнне*] «цілування», ст. *лобызати* (XVII ст.), др. *облобызати*, *лобъзати*, *лобызати*, схв. [*lobizāt*, *lozbāt*], стсл. **лобъзати**, **лобызати**; — псл. *lobъz-*, *lobyuz-*, пов'язані чергуванням голосних з **labъz-*, *labuz-*, до яких зводиться укр. *лабузнитися* «леститися». — Фасмер—Трубачев II 507—508; Преобр. I 461—462; ЭСБМ 5, 185; ЭССЯ 15, 241—243, 243—244. — Див. ще **лабузнитися**. — Пор. **лебезувати**¹.

облога, **облог**, **обложе**, **обложенець**, **обложисько**, **обложний**, **обложник** — див. **лежати**.

[**облок**¹] «хмара; обрис, контур» Ж, [**облоки**] «небесна блакить», [**облочковатий**] «хмарний» Ж; — бр. *аблѳкі* «хмари»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *obłok* «хмара» відповідає др. *оболокѳ*, укр. заст. *оболок* «тс.». — Див. ще **оболок**¹. — Пор. **облак**¹.

[**облок**²] «вікно» Ж; — запозичення зі словацької мови; слц. *oblok*, як і ч. заст. *oblok* «тс.», схв. *облок* «кругле вікно; вікно», походить від псл. *obyľ* «круглий». — Skok II 538; Mikl. EW 219; Tamas 572—573. — Див. ще **вблий**. — Пор. **облак**², **оболок**².

[**облуд**] «злий дух, що збиває людей з дороги; блукання, блуд» Г, Ж; — пов'язане з **блуд** (див.).

облуда «удавання, лицемірство, фальш, лицемір; примара; мана; [зовнішній вигляд; оболонка], [**облудка**] «оболонка, верхня шкірка», **облудник** «лицемірна людина», **облудливий**, об-

людний; — бр. *abluda* «омана», п. *obluda* «лицемірство», ч. ст. *oblud* «обман, брехня; примара», *obluda* «тс.», слц. *obluda* «страховисько»; — префіксальне утворення від [*людіти*] «приваблювати, заманювати»; у значенні «зовнішній вигляд, оболонка», можливо, зазнало впливу [*лудіна*] «верхній одяг» (р. [*луда*] «тс.»); помилково пов'язувалося (*Vaillant* у *Махека*) з псл. *blōfъ* «блуд». — *ЭСБМ* 1, 52; *Масчек ЕШЖ* 341. — Див. ще *лудá¹, о¹*.

[**облук**] «зігнутий прут, дуга; лука сідла»; — р. [*облук*] «край воза, саний», бр. [*аблук*] «лубок для ящика і стінок воза», др. *облукъ* «лука, звід», п. *obłak* «лук, дуга», *obłęk*, [*obłacz*] «тс.», ч. *oblouk* «дуга; звід; вигин; лука», слц. *oblúk* «тс.», вл. нл. *wobłuk* «лук, дуга, заокруглення, склепіння», нл. *hobłuk* «дуга», болг. *облѣк* «передня лука сідла», схв. *облук* «тс.», слн. *oblók* «дуга»; — псл. *oblōkъ*, утворене з префікса *ob-* і віддієслівної іменної основи *lōk-* «лук». — *Фасмер* III 103; *ЭСБМ* 1, 52; *Schuster-Šewc* 1629; *Mikl. EW* 165; *Trautmann* 159. — Див. ще *лук¹, о¹*.

[**облучко**] «яблуко» Ж; — р.-цсл. *облако* «яблуня», *облань* «тс.»; — пов'язане з *яблуко*, псл. **ablъko*; конкретний характер зв'язку неясний; можливо, йдеться про давній варіант з коротким початковим *a*, як у двн. *arful* «яблуко», гот. *apel* «тс.». — Див. ще *яблуко*.

[**обляк**] (ент.) «скрипун, *Saperda F.*» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *віблий*; пор. п. *oblak* «колода, жердина, кий; камінь» (скрипун має пряме видовжене тіло до 3 см — *Горностаев* 171).

[**облясовати**] (кравецьке) «облямувати» О; — запозичення з польської мови, ускладнене префіксом *ob-*; п. *lasować* «обшивати край халяви випущеною назовні частиною внутрішньої шкіри» походить, очевидно, від н. *lassen* «залишати», спорідненого з двн. *lāzzan*,

дангл. *lētan*, англ. *let*, дісл. *lāta*, гот. *letan* «тс.» і далі з лат. *lassus* (< **lad-tos*) «слабий, втомлений, виснажений», лит. *léisti* «пускати, дозволяти», *lėnas* «повільний, спокійний», можливо, укр. *лінійвий*. — *Онышкевич Исслед.* п. яз. 250; *SW* II 689; *Kluge—Mitzka* 424; *Klein* 881; *Walde—Hofm.* I 767—768; *Ergnout—Meillet* I 342—343. — Пор. *лінійвий*.

[**обмаж**] «квітковий пилок на ніжках бджіл» Л; — очевидно, результат видозміни слова *обніж* «тс.», зближеного з *мазати*, *мажу* (через варіанти [*обнож* > *обнаж*] «тс.»). — Див. ще *обніж*.

[**обмаруцкати**] «обваляти» Везн; — очевидно, результат контамінації слів [*обваруцкати*] «забруднити» і *марати* «бруднити». — Див. ще *варуцкати*, *марати*.

[**обмасьорений**] «замазаний, брудний, заяложений; знеславлений» Ва; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *мазати*, *замазурений*; можливо, зазнало впливу семантично близької форми [*обпацьорений*].

[**обмелá**] (бот.) «омела, *Viscum album L.*» Ко; — результат видозміни деетимологізованої назви *омелá*, зближеної з дієсловом *месті*, про що свідчать інші діалектні назви цієї рослини: [*вимела*, *замело*, *мітлá*, *помелó*]. — Див. ще *омелá*.

[**обмерестітисся (малим)**] «звільнитися; відбутися малим» Ж; — неясне.

обмєтиця — див. *мєсті*.

[**обмил¹**] (бот.) «оман, *Inula helenium L.*» Мак, ВеБ; — очевидно, пов'язане з *міти*, *міло*; назва зумовлена тим, що в народній медицині відваром і мазями, виготовленими з цієї рослини, лікують (обмивають, змазують) місця, вражені шкірними хворобами. — Див. ще *міти*.

[**обмил²**] (бот.) «омела, *Viscum album L.*» Мак, [*обміла*] «тс.» Г, Мак; — результат видозміни деетимологізованої форми *омелá*, зближеної, очевидно,

з [обмил] «оман»; підставою для зближення могло бути використання обох рослин у народній медицині для лікування шкірних хвороб. — Див. ще **омелá**. — Пор. **обмил'1**.

обмил'3, *обміла*, *обмилітися*, *обмилка*, *обмілний*, *обмилок* — див. **миліти**.

[**обминяка́ми** (казати)] «(говорити) ухильно, обиняками» Ж; — результат контамінації форм *обиняка́ми* «тс.» і *обмина́ти*. — Див. ще **мина́ти**, **обиня́к**.

[**обмисну́тися**] «помилитися» Ж; — очевидно, пов'язане з *мисль*, *місли́ти*; початково могло означати «помилитися в думках, розрахунках»; щодо фонетики пор. *навмі́сне*. — Див. ще **мисль**, **о'1**.

[**обміть**] «бистрина, вир, швидка течія; крутий берег»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *мета́ти*; пор. р. [*обме́т*] «застанова для затримання водяної течії, дров і т. п.». — Дзєндзелівський *Onomastica* 17, 127—128. — Див. ще **мета́ти**, **о'1**.

[**обморочник**] (бот.) «агалик-трава, *Jasione montana* L.» Мак; — бр. [*обмарак*] «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; пор. р. [*обморочник*] «зніт гірський, *Epilobium montanum* L.»; назва зумовлена використанням відвару агалик-трави при головному болю й непритомності. — ЭСБМ 2, 175. — Див. ще **мо́рок**.

обмут — див. **о́мут**.

[**обнаж**] «квітковий пилок на ніжках бджіл» Ж, Л; — очевидно, результат фонетичної видозміни давньої форми **обножь* «обніж», [*обнож*] «тс.». — Див. ще **обніж**.

обніж «квітковий пилок, який бджоли на задніх ніжках переносять у вулик для виготовлення перги», *обніжжя*, [*обніжка*] Ж «тс.»; — р. [*обнога*, *обно́жа*, *обно́жка*, *обножь*], бр. [*обнаже*], ч. *obnožka*, *obnožka*, слц. *obpôžka*, вл. *wobnožka*, схв. [*обнож*, *обно́жань*], слн. *obpôžpa* «тс.»; — псл. *obpožь* «тс.», утворене з прийменника *ob* «навколо» та іменника *poža* «но-

га». — ЭСБМ 8, 81; Machek ESJČ 406; Němec LF 1960/1, 93—94; Bezlaž ESSJ II 235. — Див. ще **нога́**, **о'1**.

[**обніжок**] «вузька неорана смуга землі між ланами, городами; межа Г, Пі, Ва, Гриц; доріжка, протоптана пішоходом Ж», [*обніжжє*] «вузькі порослі травою смужки землі навколо нив» Пі, [*обно́га*] «тс.» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми *обмі́жок* «тс.», зближеної з фонетично схожим *обні́жок* «підніжжя». — Див. ще **межа́**, **о'1**.

[**обно́житися**] «привикнути, прив'язатися» Ж; — неясне; можливо, первісно означало «звикнути до ніг» (зокрема, про собак).

[**обод**] (ент.) «гедзь, овід, *Hypoderma bovis* L.» Дейн, [*обід* тж, *ободень* тж, *ободня́к* Л] «тс.»; — очевидно, результат контамінації форм [*овад*] «тс.» і [*бодати*] «бити, колоти». — Див. ще **овад'1**, **бості́**.

обоз «валка; транспортні засоби у військах; (заст.) табір; артилерія Пі», [*обвоз*] «обоз» Дз, [*обі́з*] «тс.» Г, Ж, [*оббозиско*] «місце, де стоїть обоз» Ж, [*обозовиско*, *обозовище*] «тс.» Ж, [*обозна*] «дружина начальника артилерії» Бі, [*обозненко*] «син обозного», *обозний* «обозник; виборна службова особа в Україні в XVII—XVIII ст. СУМ; начальник артилерії Бі», *обозник* «солдат, який служить в обозі», [*обознівна*] «дочка обозного» Бі; — р. болг. *обоз*, бр. *абоз*, др. *обозъ* «табір», п. *obóz* «тс.», ч. *oboz* (з рос.), м. (військ.) *обоз*; — очевидно, псл. або східно-псл. *obozь* < **ob-vozь*, утворене з префікса *ob-* і іменної основи *vozь*, пов'язаної з дієсловом *voziti*, *vezti*. — Черных I 587; Фасмер III 104; Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 69; ЭСБМ I, 55; Brückner 371; Machek ESJČ 406; Rudnicki Prasl. II 106. — Див. ще **везті́**, **о'1**.

[**обі́ско**] «садиба» Ж; — очевидно, пов'язане з [*боі́сько*] «тік»; початкове **о** могло виникнути під впливом форми [*обі́стя*]. — Див. ще **біти'1**.

обойма; — бр. *абойма*; — запозичення з російської мови; р. *обойма* пов'язане з др. **обоимати* «збирати» (пор. *обоиматися* «бути збираним»), утвореним з префікса *об-* (*обо-*) і дієслова *имати* «брати». — Див. ще **імати, о¹**.

[обойчик] «ключиця (анат.); комір католицького священника» Ж; — запозичення з польської мови; п. *obojszyk* «ключиця; комірць, комір», *[oboje]* «комір, комірць», *[obójek, obujek]* «тс.», як і ч. *oboje* «нашийник», сл. *obojsěk* «комірць», *obojo* «нашийник», схв. *дбојак* «онуча», сл. *обójеп* «придатний для обмотування, обкладання», походить від псл. *obo-* < **obvoj-*, пов'язаного з дієсловом *obviti*, утвореним з префікса *ob-* і дієслова *viti* «вити, навивати». — Brückner 371; Machek ESJC 406. — Див. ще **вити¹, о¹**.

[оболок¹] «хмара; обрис, контур» Ж, *[оболѡки]* «небесна блакить», *[оболѡко]* «хмара» УРС, Бі, *[оболоком]* «масою, натовпом» Ж; — р. *[оболоко]* «хмара», *[оболок]*, бр. *[вѡбалака, вѡбалак]*, др. *оболокѡ*, п. *obłok*, ч. сл. *oblak* «тс.», нл. *hobłoka* «легка хмарина; хмари», болг. м. *облак* «хмара», схв. *дблѡк*, сл. *oblák*, стсл. *облакѡ* «тс.»; — псл. **obolkъ* < **ob-volkъ* пов'язане з дієсловом **obelkti* < **obvelkti* «обволокти», утвореним з префікса *об-* «об-» і дієслова **velkti* «волокти». — Німчук 147; Фасмер III 105; Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 628—629; ЭСБМ 2, 174; Brückner 371. — Див. ще **волокти, о¹**. — Пор. **облак¹, облок¹**.

[оболок²] «вікно» Г, Ж; — результат видозміни форми *облок* «тс.» за помилковою аналогією до співвідношення форм *облок* «хмара; вікно» — *оболѡк* «хмара»; насправді ж, якщо запозиченому *облок* «хмара» (псл. **ob-volkъ*) закономірно відповідає укр. *оболѡк*, то формі *облок* «вікно» (псл. **obv-olkъ*) мало б відповідати неіснуюче укр. **вѡблѡк*. — Див. ще **облок²**. — Пор. **облок¹, оболѡк¹**.

[оболокати] «одягати; закривати; хмарити» Бі, *[оболокѡтисѡ]* «одягатися; хмаритися» Бі, *[оболѡчина]* «наволочка, пошивка» Ж, *[зоболѡчі]* «роздягти, зняти» Ж; — р. *[оболокѡтъ]* «покривати, одягати», др. *оболѡчати* «одягати», п. *oblec* «облачити, одягти», заст. *obłoczycъ* «тс.», *oblekać*, ч. *obléci* «одягти», *oblékati*, сл. *oblíect'*, *oblíekat'* «тс.», болг. *облічам* «одягаю», м. *облекува, облечува, облече*, схв. *облѡчѡти* «одягати», *обуѡти* «одягти», сл. *obláčiti* «одягати», *obléči* «одягти»; — псл. **obolkati*, пов'язане з **obelkti* < **obvelkti* «обтягти, одягти», утвореним з префікса *ob-* і основи дієслова **velkti* «волокти». — Див. ще **волокти, о¹**. — Пор. **облачати, облечі, оболѡк¹**.

оболона, оболѡнка, оболѡни, оболѡники, оболѡнник, оболѡнщик — див. **болѡна**.

[оболѡнка] «ополонка» Ж; — результат видозміни форми *ополѡнка*, очевидно, зближеної з *[оболона]* «шибка». — Див. ще **полѡнка¹**.

оболѡнь, оболѡнчи, оболѡння, оболѡня — див. **болѡння**.

обѡра¹ «відгороджена частина подвір'я для худоби; загорода, загін; великий сарай, хлів, засік ЛексПол; худоба Ж; жолобок у вигляді круга, зроблений на дереві», *[обѡрѡчина]* «невелика обора» Ж, *[обѡрѡско]* «місце, де була обора» Ж, *[обѡрище]* «тс.» Ж, *[обѡрѡватий]* «кругоподібний»; — р. *[обѡра]* «загорода, загін», бр. *абѡра* «хлів, корівник», п. *oboga* «хлів», ч. сл. *oboga* «заповідник», вл. *woboga* «загін», болг. *обѡр* «хлів», м. *обѡр* «загорода для худоби, стайня», схв. *дѡбор* «загорода для худоби, двір», сл. *obog* «огорода, огорожена земля», *oboga* «загороджене поле; зоопарк»; — псл. *oboga* < **obvoga*, утворене з префікса *ob-* «об-» і віддієслівної іменної основи *vog-*, пов'язаної чергуванням голосних з псл. *veg-* «замикати, розмикати». — Клепикова 180—188; Сл. и балк. языкозн. 181—182; Фасмер III 105—106;

Преобр. I 630; Толстой ЛексПол 14; ЭСБМ I, 56; Grückner 371; Machek ESJC 406; Младенов 367; Skok II 538; Bezlaj ESSJ II 235; Persson Beitr. I 500. — Див. ще **вiр¹**, **о¹**.

[обора²] «кругла дірка у взутті, кризь яку протягують волокни», **[обори]** «шнурки, ремінці для прив'язування постолів» Ж, **[обірка]** «вірówka, протягнута в крайні петлі нижнього ряду рибальської сітки Г; вірówka біля сподів волока Берл», **[обірни́к]** «долото з вістрям трубочкою для вибивання кружків», **[обірни́к]** «пристрій, яким роблять дірки в постолах для шнурів» МСБГ; — р. **[обора]** «вірówka коло личаків», **[оборник]**, **[оборень]** «дірочка в личаку для протягання волоки», бр. **абора** «вірówka коло личаків», п. **[обогка]** «сітка з тонких шнурків; вірówki коло постолів», **[obognik]** «вірówka», цсл. **обора** «пряжка»; — псл. **obog-** < *obvog-, утворене з префікса об- «об-» і іменної основи vog- «вірówka», пов'язаної з *v^hgvь «тс.»; — споріднене з лит. arūvaга «вірówka для прив'язування личаків», arūvaгas «тс.», arvaга «вірówka», reŭvaга «вірówka, на якій тримається сіть», ravaга «тс.»; припускається й можливість балтійського походження східнослов'янських слів (ЭСБМ I, 55—56). — Фасмер III 105; Преобр. I 630; Даль II 1571; Fraenkel 1197—1198; Mühl.—Endz. III 780—781, IV 475; Trautmann 351; Persson Beitr. I 500. — Див. ще **вірówka**.

оборіг «повітка на чотирьох стовпах для зберігання сіна, необмолоченого збіжжя», **[боріг, оборів]** «тс.» Ж, **[оборобжень]** «стовп в оборозі», **оборобжина** «тс.», **[оборобжиско]** «місце, де був оборіг» Ж, **[оборобжіще]** «великий оборіг» Ж; — р. **[оборог]** «стіг», п. bróg «скирта, стіг, купа», ч. [obrah], ст. brh, brah «тс.», вл. bróžeń (bróznje) «повітка», нл. grožnja «тс.»; — псл. *borgъ, *oborgъ, пов'язані чергуванням голосних з *(o)bergti «(o)берегти»; твердження відносно протетичного характеру **о** (Кравчук УМШ 1957/4, 79) безпід-

ставне. — Фасмер III 106; Варбот Этимология 1965, 132; Горяев 234; Grückner 41; Machek ESJC 63; Schuster-Sewc 71—72; Sadn.—Aitz. VWb. I 271; Būga RR II 260; Persson Beitr. II 927; Ekblom ZfSlPh 24, 7. — Див. ще **берегті**, **о¹**.

оборка «смужка матерії, зібрана в складки чи зборки і пришита для оздоблення одягу»; — бр. **аборка**; — запозичення з російської мови; р. **оборка** «обшивка складками», очевидно, походить від псл. *obvoroka, утвореного з префікса об- «об-» та іменної основи vog- «вірówka». — Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 630. — Див. ще **обора²**.

обоюду «з обох боків», **обоюдний** «обопільний, взаємний»; — р. **обоюду**, др. **обоюду**; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **обождоу**, як і слн. obojód, утворене з псл. oba, обоје за допомогою суфікса -odu, подібно до стсл. **всьждоу** від vsъ «увесь». — Фасмер—Трубачев III 106; Черных I 588; Трубачев Ез.-етн. изсл. 142—143; Преобр. I 625. — Див. ще **оба**.

[обоятний] «байдужий», **[обуядний]** «звичайний» Пі; — запозичення з польської мови; п. obojętny «нечулий, байдужий», як і ч. obojetný «подвійний, лицемірний», раніше означало «двозначний, двосторонній, двоякий; такий, якого можна взяти з двох боків»; утворилося з осн. числівника oba «обидва» і дієслова jeŭti «брати». — Machek ESJC 231. — Див. ще **оба**, **яти**.

обпацьорений — див. **запацьоритися**.

обпенэхати — див. **пелехати**.

обр «авар», **[обрин]** «тс.» Ж, **обри**; — р. **обрин**, др. **обринъ, объринъ**, п. olbrzum «велетень», ст. obrzum, ч. obr, ст. obr, ober, слц. obog, вл. hobr, слн. óber «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з тюрк. араг (назва одного з тюркських племен), первісно «повстанець», похідним від aba- «чинити опір»; менш імовірна гіпотеза (Uhlenbeck 11; Schuster-Sewc 302—303) про зв'язок з гот. abrs «сильний» і при-

пушення (Machek ESJС 406—407) про походження слова від obgr̃mĕti (п. obgr̃mieć «набрякати, збільшуватися, пухнути») та його спорідненість з гр. ὄβριμος «велетенський». — Фасмер—Трубачев III 107—108; Преобр. I 631; Менгерс 120—122; Brückner 378; Vondrák I 83; Mikl. EW 219; Lazicius ZfSlPh 8, 289. — Пор. авари.

образ, [образець] «малий образ; зразок», [образкар] «продавець образків» Ж, [образник] «божник», образок, образний, [образовий] «образний» Ж, [образовитий] «тс.» Ж, [образкувати] «ілюструвати» Ж, відображення, відображувач, відобразити, відображати, зображення, зображувач, зображальний, зображувальний, зобразити, зображати, преобразити, прообраз «образ майбутнього»; — р. образ, бр. *вобраз* «образ», *абраз* «ікона», др. *карзъ*, п. ч. слц. *obraz* «зображення, картина; образ, ікона», вл. нл. *wobraz* «образ, картина, фотознімок», нл. *hobgaz* «картина, портрет», болг. м. *образ* «обличчя, щока», схв. *образ* «тс.», слн. *obraz* «обличчя, образ», стсл. *о-разъ* «вид, образ»; — псл. *obgazъ*, утворене з префікса *ob-* і основи іменника *газъ*, пов'язаного чергуванням голоших з *gĕzati* «різати». — Фасмер III 106; Преобр. I 631; Горяев 234; ЭСБМ 2, 176; Brückner 371; Machek ESJС 407; Schuster-Sewc 1632; Младенов 367; Skok III 115—116; Bezlaj ESSJ II 236; Vūga RR I 273. — Див. ще **о¹, раз¹**.

образа, *образливий*, *ображати*; — р. ст. *образа* «сором, ганьба, образа», бр. *абраза*, п. *obgaza* «образа; відраза», вл. *wobgazyć* «завдати тілесного ушкодження»; — префіксальне утворення від псл. *газъ*, *газити*, пов'язане з др. *образити*, *ображаю* «вдарити», *ображати*, *ображаю* «розбивати». — ЭСБМ 1, 56; Brückner 372; Schuster-Sewc 1632. — Див. ще **о¹, образ, раз¹**.

образки (бот.) «білокрильник, Calla L., Calla palustris L. Мак, Словн. бот.; арум Бессера, Arum besserianum

Schott. Mak»; — р. *образки* «арум плямистий, Arum maculatum L.; воловик лікарський, Anchusa officinalis L.», п. *obgarki* «арум плямистий», *obgarkowiec* «тс.», схв. *образно зелье* «арум»; — очевидно, пов'язане з *образок* «ікона»; назва могла стосуватися насамперед рослини арум, суцвіття якої на фоні білого покривала, що його обрамляє, нагадує зображувану на іконах голову Івана Хрестителя, покладену на миску (пор. назви арума в інших мовах: ч. ст. *tvář sv. Jana*, п. *głowa św. Jana*, *twarz św. Jana*, нім. *S. Johannshaupt*, букв. «голова святого Івана»); білокрильник належить до однієї родини з арумом і має подібне до нього суцвіття; висловлювалась думка (Brückner 372), що укр. р. *образки* запозичено з польської мови. — Machek Jm. rostl. 301. — Див. ще **образ**.

обранка — див. **брам**.

обрат «перегнане через сепаратор молоко» Мо, (Me); — запозичення з російської мови; р. *обрат*, очевидно, пов'язане з прислівником *обратно* «назад» як назва частини молока, що повертається назад із сепаратора після відокремлення вершків; р. *обратно* пов'язане з *обратный* «зворотний», яке зводиться до стсл. *обратити* «повернути», спорідненого з укр. *обертати* (див.).

[обрєдати] «забруднити, забризкати гряззю, брудною водою» (про дітей та їхній одяг) Па; — афективне утворення, можливо, пов'язане з п. [brajduga, brejtuga] «калюжа на дорозі, болото», похідним від *breja* (*braja*) «рідота», що зводиться до нвн. *Brei* «каша, місиво».

[обрєнци] (у млині) «два дерев'яні, оббиті залізом круги, в які вставлені цівки», [обрєнджа] «металічне кільце, що скріплює ступицю колеса» Лекс-Пол; — бр. [абрєнджа] «тс.»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *obgęcz* «обруч, коло», ст. *obgęcza*, *obgęcz* «тс.» є прямим відповідником укр. *обруч* (див.).

обрéпатися, обрéпкатися, обрéпшитися, обрiпатися — див. **нарéпатися**.

обрiв, обрiвистий, обрiвок — див. **рвати**.

[**обрико́титися**] «прикидатися хворим» Ж; — неясне.

[**обрим**] «велетень, гігант» Бі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *olbrzym* «тс.» (з XVI ст., давніше *obrzym* «тс.») пов'язане з укр. *обрин*. — *Moszyński PZJP* 113; *Brückner* 378. — Див. ще **обр**.

обрис; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *obrys*, як і ч. *obrys*, схв. *òbrис* «силует, контур», слн. *obris*, зводиться до нвн. *Abriß* «обрис, план, контур», префіксального похідного від *Riß* «креслення, план, ескіз»; зазнало зближення з п. *obrysować*, укр. *обрисувати*. — *Шелудько* 40; *SJP V* 543. — Див. ще **рiса**.

[**обрихту́нок**] «військове навчання» Ж; — видозмінене запозичення з німецької мови; н. *Abriichtung* «тс.» пов'язане з дієсловом *abrichten* «навчати, дресировати, припасовувати», утвореним з префікса *ab-* «від-, з-», спорідненого з гот. *af*, дінд. *ára* «тс.», гр. *ἀπό*, лат. *ab-*, і дієслова *richten* «спрямовувати; наладжувати; рихтувати»; на українському ґрунті префікс *ab-* зазнав зближення з *об-*. — *Шелудько* 45; *Kluge—Mitzka* 1, 588, 598. — Див. ще **рихтувати**.

[**обри́дник**] (бот.) «осот, *Cirsium rivulare* Link.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *обрідний* «рідкий; недорідний»; назва могла бути зумовлена тим, що осот зріджує посіви, викликає недорід.

[**обри́жка**] «шкіряна або мотузьяна частина батога»; — бр. [*обрjжка*] «ошильник у хортів і гончих собак»; — запозичення з польської мови; п. *obróz* «нашийник; обруч на шиї», *obrózka*, *obroża*, *obraż* «тс.» утворено з префікса *ob-* і основи *-wgoz-*, наявної в *rowgóz* «канат, линва» (пор. укр. [*ворóза*] «мотузьяка чи ремінь у батозі», *по-*

ворóзка). — *ЭСБМ* 1, 57; *Brückner* 372. — Див. ще **верзті, ворóза**.

обри́й «горизонт», *заббри́йний*; — неясне; відтворюється (Наконечний УМШ 1951/4, 79) давніше **обмри́й*, пов'язане з *мри́ти(ся)* «виднітися вдалині».

обри́к (заст.) «урочиста обіцянка; виділена кількість їжі для денного утримання; солдатське утримання; корм для коней; ст. повинність селянина» Г, Ж, *обро́к* «податок кріпака замість панщини», [*обри́чне*] «рептух, опалка» ВеБ, [*обро́чник*] «той, хто дає обіт», [*обрача́нка*] «сумка» НЗ УЖДУ 37, [*обро́чникувати*] «виконувати обіт»; — р. *обро́к*, бр. *абро́к* «щорічна плата селянина поміщику; корм для коней», др. *оброкъ* «податок, зобов'язання», п. *obrok* «фураж; (іст.) оброк», ч. *obrok* «витрати за рік», болг. *обро́к* «обіт, обіцянка», м. *оброк* «час прийняття їжі; порція», схв. *òброк* «строк», слн. *obrok* «умова, строк»; — псл. *obrokъ*, пов'язане з дієсловом **obrekti* «обректи», утвореним з префікса *ob-* і дієслова **rekti* «говорити». — *Фасмер* III 108; *ЭСБМ* 1, 57; *Brückner* 372; *Machek ESJC* 407. — Див. ще **ректі, о¹**. — Пор. **ви́рок, проро́к, рік, строк**.

[**обро́мок**] «обломок» Ж; — неясне.

обро́ть «вуздечка» Г, Ж, [*обри́ть* Бі, *обро́тина*, *обро́тянка* Ж, *обро́тька* Ж, *обрутя* Ме] «тс.», [*обро́дька*] «мотузьяна чи шкіряна вуздечка без вудил» Сизько, [*заобро́чувати* Ж, *наобро́тати* Ж]; — р. *обро́ть* «вуздечка», бр. *абро́ць*, др. *обротъ*, *обрътъ* «тс.», *обрътити* «загнуздати», ч. *oprat'*, слц. *oprata* (обидва з др.), стсл. *оврътити* «обв'язати морду»; — псл. *ob-gъt-* утворене з прийменника *ob-* «навколо» і основи іменника *гътъ* «рот». — *Булаховський* Вибр. пр. III 358; *Фасмер* III 108; *Преобр.* I 631; *ЭСБМ* 1, 57—58; *Machek ESJC* 416; *Mikl. EW* 285; *Otrębski LP* 6, 177. — Див. ще **о¹, рот**.

обру́с «скатерть», [*обрусá* ДзАтл I, *обрусок* Ж] «тс.», [*обру́сок*] «скатерть

фабричного виробництва» Па, [обрус-ча́] «скатерть» Ж, [обруся́] «рушник» Пр. XI діал. н.; — р. [обру́с] «скатерть», бр. *абру́с* «тс.», др. *убрусъ* «хустка, рушник», *обрусць* «рушник», п. ч. слц. *obrus* «скатерть», ч. ст. *brusec* «рушник», болг. *обру́с* «хустка, серветка», слн. [obgŭs] «скатерть»; — псл. *obgusъ*, пов'язане чергуванням голосних з цсл. **бръснѣти** «стерти», р.-цсл. **бръснѣти** «глядити, точити», укр. *брус*; викликає сумнів пов'язання (Machek ESJC 407, ESJCS 424) з слц. *gusat'* «витріпувати краї тканини», що зводиться до гіпотетичного **gip-sati* «скубити», яке могло бути спорідненим з нвн. *gaufen, gupfen* «скубити». — Фасмер III 108; Желтов ФЗ 1876 VI 72; ЭСБМ I, 58; Brückner 372; Bezlaĵ ESSJ II 238; Sadn.—Aitz. VWb. I 218—219. — Див. ще **брус¹, о¹**.

обруч, [обру́чик Ж, обру́че Ж], *обру́чка* «перстень», [обручѣ́нка] «тс.» Ж, [обру́чник] «наречений» Ж, [обруч-коватий] Ж, *обручува́ти* «окільцювати» Ж; — р. *обруч*, бр. *абру́ч*, др. *обручь*, п. *obgęcz*, ч. слц. *obguč*, вл. *wbguč*, нл. *hobruc* (*hobruc*) «зап'ястя», болг. *обръч* «обруч», схв. *ѡбръч*, слн. *obgōč* «тс.», цсл. **овръчъ** «кільце»; — псл. *obgōčъ* «зап'ястя, браслет, кільце», утворене з прийменника *ob* «навколо» й основи іменника *gōca* «рука». — Ткаченко УМЛШ 1986/12, 76; Черных I 588—589; Фасмер III 108; Булаховський Вибр. пр. III 358; Преобр. I 631; ЭСБМ I, 58; Brückner 372; Machek ESJC 407; Schuster-Sewc 1633; Bezlaĵ ESSJ II 237; Trautmann 237; Вїга RR II 506. — Див. ще **о¹, рука¹**.

обряд Г, Ж, [обря́док] «обряд, звичай» Ж, *обря́дність*, *обря́двість*, *обря́дний*, *обря́двий*; — р. *обряд*, бр. *абра́д*, др. *обрядъ* «порядок, угода», п. *obrzęd* «обряд», ч. *obřad*, слц. *ograd*, болг. м. *обред*, схв. *ѡбред*, слн. *obręd* «тс.»; — псл. *obgędъ*, пов'язане з дієсловом *obgęditi* «влаштувати, впорядкувати», утвореним з префікса *ob-* і дієслова *gęditi* «рядити», похідного від

gędъ «ряд, порядок». — Фасмер III 108; Brückner 373; Machek ESJC 407. — Див. ще **о¹, ряд¹**.

обрямувати «облямувати»; — результат контамінації форм *обрамувати* (*обрамвувати*, *обрамляти*) й *облямувати*. — Див. ще **ляма², о¹, рама¹**.

обсачити «оточити» Ж; — запозичення з польської мови; п. *obsaczyć, osaczyć* «тс.» пов'язується із *soczyć*, якому відповідає укр. *соціти* «підстерігати, висліджувати». — Brückner 384—385; SW III 517. — Див. ще **соціти**.

обселєпитися «набратися; добре напитися» Ж; — очевидно, афективне утворення неясного походження.

обсельці «краї (ребра) дошки» Ж; — результат видозміни деетимологізованих форм *обзєл* «закраїна дошки», *обзєлок* «обаполк», можливо, зближених з основою *осла* «точильний камінь, брусок», р. *осєлѡк* «тс.», п. *osełka, osefek* «тс.; овальний шматок масла». — Див. ще **обзєл¹**. — Пор. **облізок**.

обсерваторія; — р. болг. *обсерваторія*, бр. *абсерваторія*, п. *observatorium*, ч. *observatorium, observatoř*, слц. *observatorium*, м. *опсерваторија*, схв. *опсерваторїѣ*, *опсерваторија*, *опсерваторїѣм*, слн. *observatorij*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *observatoire*, нім. *Observatorium*, англ. *observatory* походять від нлат. *observatorium*, яке зводиться до лат. *observo* «спостерігаю», утвореного з префікса *ob-* «до-, об-» і дієслова *servo* «спостерігаю, бережу». — СІС² 591; Черных I 589; Фасмер III 109; ССРЛЯ 8, 436; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500; Klein 1069. — Див. ще **облігація, сервант**. — Пор. **консерви**.

обсервувати «спостерігати», *обсерватор*, *обсервація*; — р. *обсервація*, *обсерваціонний*, бр. *абсервація*; — запозичення з польської мови; п. *obserwować, obserwacja, obserwator*, як і ч. *observace*, слц. *observácia*, болг. *обсервірам*, м. *опсервація*, *опсерватор*, схв. *опсервірати*, *опсервація*,

слн. *observácija*, походять від лат. *observo* «спостерігаю, уважно стежу». — СІС² 592; Фасмер III 109; ЭСБМ I, 60; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500. — Див. ще **обсерваторія**.

[обсiч] «зразу, раптом» Г (виходячи з ілюстрації: «А вона до неї обсiч: хто зробив та й хто», — значення може бути сформульоване й інакше: «присікуючись»); — очевидно, пов'язане з дієсловом *сiкти*; конкретний характер словотворчо-семантичного зв'язку неясний. — Див. ще **о¹, сiкти**.

обскурант «противник прогресивних ідей, мракобiс», *обскурантизм* «вороже ставлення до науки, освіти, захист реакційних ідей»; — р. болг. *обскурант*, бр. *абскурант*, п. ч. слц. *obskurant*, м. *опскурант*, схв. *опскүрант*, слн. *obscuránt*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Obscuránt*, фр. англ. *obscurant* походять від лат. *obscurāns (-antis)* «затемнюючий», пов'язаного з *obscurus* «темний, невиразний, непевний», первісно «закритий», спорідненим з двн. *skūg* «повітка, покрите місце, притулок», дінд. *skunāti* «покритий», гр. *σκιῶνα* «брови», дісл. *skūpe* «темний», *skū* «хмара, покрите небо», англ. *sky* «небо». — СІС² 592; КЭСРЯ 300; ССРЛЯ 8, 439; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500; Klein 1068, 1455. — Пор. **шұра**.

[обсiвгати] «трохи обтовкти просо, ячмінь у ступі» ЛексПол; — префіксальне утворення від не засвідченого в цьому значенні *сiвгати*; пор. **ковгати*, *ковгiнка* «ступка». — Див. ще **о¹, сiвати**.

обстiвина «важливий для чогось факт; (мн.) сукупність умов; матеріальне становище; (грам.) один з другорядних членів речення»; — очевидно, калька р. *обстоятельство* «тс.», що є калькою фр. *circonstance* або нім. *Umstand*, які, у свою чергу, калькують лат. *circumstantia* «тс.», утворене з префікса *circum-* «навколо» та основи дієслова *stāre* «стояти» і гр. *περίστασις* «обставина», що складається з префікса *περί-* «навколо» та імен-

ника *στάσις* «стояння, становище». — Фасмер III 109; Unbegaun RES 12, 39; Пизани 70. — Див. ще **о¹, стiти**.

[обстiй] «стара дiвка» Ж, *[обсiй]* «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з дієсловом *стояти*; конкретна мотивація назви неясна. — Див. ще **о¹, стiти**.

обстру́кція «демонстративна дія з метою зриву якихось заходів, пропозицій», *обструкціонiзм*, *обструкціонiст*, *обструктивний*, *обструкційний*; — р. болг. *обструкция*, бр. *абструкця*, п. *obstrukcja*, ч. *obstrukce*, слц. *obštrukcia*, м. *опструкција*, схв. *опструкција*, слн. *obstrukcija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Obstruktion*, фр. англ. *obstruction* походять від лат. *obstrūctio* «закупорка, перепона, перешкода», пов'язаного з дієсловом *obstruere* «забудувати, зробити недоступним», утвореним з префікса *ob-* «проти-, до-» і дієслова *struere* «будувати». — СІС² 592; КЭСРЯ 301; ССРЛЯ 8, 456; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 501; Klein 1070. — Див. ще **облігiця, структу́ра**. — Пор. **констру́кція**.

[обстiжка] — див. **стяг²**.

[обтаритися] «вивалятися, забруднитися»; — неясне; зіставляється (Куркина Етимология 1970, 100) з р. *[торить]* «мучити, томити, затримувати, волочити або водити», схв. *tāriti* «терти», слн. *tāratī* «мучити, терзати, повільно працювати», *[tōratī]* «тягти, волочити; хворіти».

[обтiкувати] «оточувати, облягати» Ж; — неясне.

[обувець] (бот.) «*Calceolaria*» Ж; — похідне утворення від *[обув]* «взуття»; очевидно, калька латинської наукової назви, в основі якої лежить лат. *calceolus* «черевичок» (за подібністю квітки до туфельки). — Див. ще **взути**.

обу́за «те, що заважає, висить тягарем; [натовп]»; — р. *обу́за*, бр. *абу́за*, др. *обузъ* «пов'язка», ч. *obuza* «гніт, гноблення», вл. *woboza* «неволя, обтяжливість», нл. *wobuza* (*hobuza*) «тягар, прикрість», стсл. **подъ обжзomъ**

«непривітно, з обуренням»; — псл. obqъzъ < *obvqъzъ, obqъzъ < *obvqъzъ, пов'язані з дієсловом obęzati < *obvęzati «обв'язати». — Фасмер—Трубачев III 109; Черных I 589; Преобр. I 631; Булаховський Вибр. пр. III 362; ЭСБМ I, 60; Machek ESJC 408; Schuster-Sewc 1634. — Див. ще **в'язати, о¹**. — Пор. **узи**.

[обуртувати] «напасти з усіх боків» («Як несла я кішку в мішку — трохи не обуртували собаки») Г; — неясне.

обути — див. **взути**.

обух «тупа, важча частина гострого знаряддя або зброї, молот», **[обушник]** «ковальський молот», **[обушниця]** «зажим; залізна скоба» Ж, **обушбк** «знаряддя для відколювання пластів вугілля; молоток; вид холодної зброї», **[обушкувати]** «робити мітки обухом» Ж; — р. *обұх*, бр. *абұх*, п. *obuch*, ч. *obuch*, *obušek* «палка, обух», слц. *obuch* «дрючок», слн. *[obûh]* «булава, довбня»; — псл. *obuxъ*; — загальноприйнятої етимології не має; найчастіше пов'язується з *вұхо*, псл. *ихо* у значенні «отвір для ручки в різних інструментах»; пояснюється також (Machek ESJC 407—408) як «двовухий» (з двома лезами), оскільки ч. *[ušî]* має значення «леза сокири по обидва боки від топорища»; малопереконливим здається пов'язання слова з вигуком *бух* або з дієсловом *набухати* «набрякати» (Горяев 235; Брандт РФВ 1890/1, 94; Фасмер III 109—110; Bezlaj ESSJ II 239; Sadn.—Aitz. VWb. I 76—81), як і з дієсловом *obuti* «взути» (ЭСБМ I, 61); — Трубачев Рем. терминолог. 157; Черных I 589; Булаховський Вибр. пр. III 358; Преобр. I 632; Brückner 373; Hoľub—Kop. 251. — Див. ще **вұхо, о¹**.

[обуча] «гола вершина гори» Ч; — неясне.

[обхаморити] «почистити» Ж, **[обхамрати]** «тс.» Ж, **[прихамрати]** «тс.»; приборати; доглянути, відгодувати (свиною) Нед, **[обхямрати]** «привести до порядку (одяг); помити» Ба, **[обхям-**

ратися] Ба, **[прихямрати]** «привести до ладу» Ме, **[прихямратися]** Ме, **[прихорний]** «ошатний»; — очевидно, результат контамінації дієслів **[обхамрати]** й **[обхарити]** «тс.», похідних від **[хамити]** і **[харити]** «тс.» (див.).

обхаютити, обханютити — див. **хаяти**.

[обхвируватися] «обходитися (чимсь)»; — неясне.

[обцалик] «вид шевського знаряддя» Ж; — неясне.

[обцас] «каблук, підбор» Г, Ж, **[обцасина]** «тс.» Ж, **[обчас]** «тс. СУМ; задник у чоботі Л»; — бр. *абцас*; — запозичення з польської мови; п. *obcas* «каблук, підбор» походить від н. *Absatz* «тс.», пов'язаного з дієсловом *absetzen* «відкладати, перериватися». — Шелудько 41; Rudn. II 867; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; ЭСБМ I, 61; Paul DWb. I 8, 10. — Див. ще **абзац**.

обценьки «щипці, кліщі», **[обценька]** «кліщі шевця» Бі, **[обценьги]** «кліщі; кліщі для відривання підків» Ж, **[оцзонгі]** «обценьки» О, **[оцанки]** ДзАтл II, **оцонки тж, цзоньки** О «тс.», ст. *обцекги* (1598); — р. **[обценьки]**, бр. *абцугі, [абцэнгі, абцэнькі]* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *obcegi*, **[obcağı]**, ст. *hebcagi* «тс.» походять від нвн. *Hebzange*, утвореного з основ дієслова *heben* «підіймати», спорідненого з *haben* «мати», дісл. *hafa* «тс.», лат. *capio* «беру», та іменника *Zange* «кліщі, щипці», спорідненого з англ. *tongs*, гол. *tang*, дісл. *töng* «тс.», дінд. *dásati* «кусається», гр. *δακνω* «кусаю», алб. *danë* «кліщі»; можливий зв'язок і з нім. *Hufzange* «ковальські кліщі для відривання підків», утвореним з основ слів *Huf* «копито» і *Zange* (Шаровольський ЗІНО II). — Дзензелівський RKJ LTN 15, 145; Shevelov Hist. phonol. 483; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Шелудько 41; Richhardt 83; Фасмер III 110; Трубачев Рем. терминолог. 371, 382; Потеня К ист. зв. III 263; ЭСБМ I, 62; Witkowski SOr 19/2, 208; Brückner 369; Kluge—Mitzka 873.

[**обчанути**] «стиснути, здавити (у виразі: *обчануло коло горла*)» Ж; — неясне.

[**обчвѣрхнути**] «обпалити навкруги» Ж; — неясне.

[**обчѣрти**] «обдерти кору, шкіру», [*обчѣрсти, обчирати* Ж, *обчирати*] «тс.»; — префіксальне утворення від **черти, *черсти*, др. **чѣрту, -черести* «різати», спорідненого з р.-цсл. *чрътѹ, чръѣсти* «тс.», слн. *čřtati* «корчувати, шкрябати»; — псл. **čersti* < **čertti, *čьrtq*; — споріднене з лит. *kertù, kiřsti* «рубати, сильно бити», лтс. *сѣrtu, cirst* «тс.», дінд. *kártati* «ріже», ав. *kəgəntai-ti* «тс.»; іє. *(s)ker-t- «різати». — Фасмер IV 349; Bern. I 172; Trautmann 130; Mühl.—Endz. I 387; Pokorny I 938—942. — Пор. *ущѣртъ, чѣрес, чересло, черсати, чѣрта*.

обчѣство — див. **обчий**.

[**обчий**] «спільний» Пі, [*обчеський*] «суспільний», [*обчѣство*] «суспільство; мир» Г, Ж; — слова основи, очевидно, успадкованої з давньоруської мови (др. *объчии*); збереження початкового **о** без переходу в **і** могло бути викликано впливом російської мови; фонетично закономірною формою в українській мові є [*вібчий*] (див.).

[**обчикрізати**] «обрізати» Ж; — результат контамінації (*об*)*різати* й (*об*)*чикріжити* «обрізати». — Див. ще **о¹**, **різати**, **чикріжити**.

обшар «певний простір; обсяг; середовище; селяни, які обслуговували панський двір і жили при ньому» СУМ, Ж, [*обшара*] «простір, територія» Ж, [*обшаре, обшаря*] «селянська садиба» ДзАтл II, ст. *обшар* (1604), *обшари* (1606); — бр. *абшар* «простір; велика ділянка»; — запозичення з польської мови; п. *obszar* «широкий простір, відкрите місце; територія», заст. «поле» походить від свн. *oberschar* (нвн. *Überschar*) «викорчуване поле», утвореного з прикметника *ober* «вищий, верхній» та іменника *schar* (нвн. *Schar*) «військова частина, гурт; робота на панщині», пов'язаного з дієсловом

scheren «стригти, різати», спорідненим з укр. *корá, шкúра*. — Шелудько 41; Richhardt 9, 83; ЭСБМ I, 63; SW III 523; Kluge—Mitzka 635, 643. — Див. ще **корá, обер-, шкúра¹**.

обшлаг «одворот на кінці рукава», ст. *обишлягъ* «кóлнѣръ» (1627); — р. *обишлаг*, бр. *абшлаг*, п. *obszlega*; — через російське посередництво запозичено з німецької або голландської мови; нвн. *Aufschlag*, гол. *ópslag* «тс.» пов'язані з дієсловами нвн. *aufschlagen* «піднімати (очі); засукувати (рукава)», гол. *ópslaan* «тс.», утвореними з префікса нвн. *auf-* «на-», гол. *op-* «тс.», спорідненого з двн. *pf*, дісл. *upp* «тс.», дінд. *úra* «напроти, до, на, при», ав. *ура*, гр. *ύπό* «під», лат. *sub* «тс.», і дієслова нвн. *schlagen* «бити», гол. *slaap* «тс.», спорідненого з двн. гот. *slahan*, дісл. *slā* «тс.», сірл. *slactha* «побитий», сласс «меч». — Шелудько 40; Черных I 589; Фасмер III 110; Преобр. I 632; ТСБМ I 88; Kluge—Mitzka 36, 652.

община СУМ, Ж, *общинник, общинний*; — р. *община*, бр. *абшчына*, др. *объщина, обьчина*; — через російську й давньоруську мови запозичено зі старослов'янської; стсл. **обьштина** «громада, товариство», як і болг. *община* «община (адміністративна одиниця)», м. *општина* «тс.», схв. *општина* «тс.; церковна община», *општина*, слн. *občina* «тс.», пов'язане з прикметником *обьць* «спільний». — ЭСБМ I, 64. — Див. ще **вібчий**. — Пор. **обчий**.

[**обшубрати**] «обскубити»; — не зовсім ясне; пов'язується з *чуб* (*чубер, чупер*) (ВеЗн 43); може бути зведене до основи **шуб-* (псл. **skeub-*), пов'язаної чергуванням голосних з основою *скуб-* (псл. **skoub-*).

об'ява, об'яв, об'явіти, об'явітися, об'явка, об'являти, об'являтися, об'явник — див. **явіти**.

ов (вигук здивування, захоплення); — очевидно, утворення інстинктивного походження; могло виникнути також у результаті подовження вигуку

о (о > њ > оу > ов). — Див. ще **о²**. — Пор. **гов.**

[**обвад¹**] (ент.) «овід, *Hypoderma bovis* L.», [*вобад* ВеБ, *говат* Я, *обвадѣнь* Дейн, *увад* ЛЖит] «тс.»; — р. [*овад*], бр. [*авад*], *авадзѣнь* «тс.», п. *owad* «комаха, гнус», [*howad*] «тс.», ч. *ovád* «овід», [*hovad, hovád, hovado*], слц. *ovad*, болг. [*обад*], схв. *ǫbād, ǫvād*, слн. *obád* «тс.»; — псл. *ovadvъ* < **ovadvъ*; — споріднене з лит. *uodas* «комар», лтс. *uòds* «тс.», гр. *ὠθέω* «штовхаю», *ἔνοστις* «струс», дінд. *vadhati, vadhayati* «б'є, вражає», ав. *vađāya-* «відштовхувати», які, можливо, перебувають у зв'язку з укр. *вадити* (*Matzenauer LF II, 334; Zubatý AfSlPh 16, 407; Mühl.—Endz. IV 413*); існує припущення про походження слов'янських слів з **ǫd-*/**ēd-* «їсти» (*Schulze KZ 43, 41*) або з складного слова **ov-ǫdos* «той, хто їсть вівцю», утвореного з основи іменника *ovis* «вівця» і форми **ǫdos* від основи **ēd-*/**ǫd-* «їсти» (*Трубачев Назв. дом. жив. 71*); необгрунтованою є гіпотеза (*Machek ESJC 423*) про спорідненість з лат. *tabānus* «овід». — Німчук 221; Фасмер—Трубачев III 114; Черных I 591; ЭСБМ I, 67—68; Brückner 387; Skok II 534; Bezlaj ESSJ II 231—232. — Пор. **вадити, вівця, їсти, обід.**

[**овад²**] (орн.) «волове очко, *Troglo-dytes troglodytes* L.»; — не зовсім ясне; вважається (*Булаховський Вибр. пр. III 217*) результатом перенесення назви овода на птаха; мотивація перенесення неясна; може бути пов'язане і з такими назвами тієї самої пташки, як [*зводій, зводитель*].

[**овак**] «інакше», ст. *овакій* «інший, інакший»; — п. *owak* (у виразі і так і о. «і так і сяк»), *овако* «тс.», ч. *ovak* «інакше», схв. *ovākō* (*овак*) «так, отак»; — псл. *ovako* «он як», похідне від вказівного займенника *ovъ* «той, такий», подібне за формою до како «як», тако «так». — Brückner 387; Machek ESJC 423; Skok II 578. — Див. ще **обій**. — Пор. **інак, так.**

овал, *овальний*; — р. болг. *овал*, бр. *авал*, п. вл. *owal*, ч. слц. слн. *ovál*, м. *овал*, схв. *ǫvāl*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *ovale*, англ. *oval*, н. *Ovál* походять від слат. *ǫvālis* «яйцеподібний», пов'язаного з лат. *ovum* «яйце», спорідненим з гр. *ὄον*, дісл. *egg*, дангл. *æg*, двн. *ei*, нвн. *Ei*, псл. **aje* «тс.», укр. *яйце*. — СІС² 592; Черных I 590; Фасмер III 112; КЭСРЯ 302; ЭСБМ I, 68; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 501; Dauzat 522; Fremdwörterbuch 443; Klein 1104, 1106. — Див. ще **яйце**.

овація; — р. болг. *овація*, бр. *авация*, п. *owacja*, ч. *ovace*, слц. *ovácia*, вл. *owacja*, м. *овація*, схв. *ǫvācija*, *оваціја*, слн. *ovácija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Ovatióń*, фр. англ. *ovation* походять від лат. *ovatio* «малий триумф», пов'язаного з *ovo* «торжествую, триумфую», спорідненим з гр. *εὐάξω* «радісно кричу», буквально «кричу *εὐα* (на честь Вакха)». — СІС² 592; Черных I 590; Kopaliński 705; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 501; Dauzat 522; Fremdwörterbuch 443; Klein 1105; Walde—Hofm. II 229—230.

овва́ (вигук здивування, сумніву, іронії), [*оввакало*] «ідіот, дурень, який часто говорить *овва*» Пі; — п. *owwa*; — не зовсім ясне; можливо, результат поширення вигуку *ов* вигуковим елементом *a*; може бути також зіставлене з п. ст. *owa* «чи, хіба; ото; отожд, отже, адже», пов'язаним із займенником *ǫw* «той», спорідненим з укр. *обий*; не виключена й можливість зв'язку з р. *увві*, др. *увви*, болг. *увві*, стсл. *оувви*, ч. *ouvé* (вигук жалю, болю, нарікання), *ové*, *ove*, слц. *ou* «тс.», що зіставляються з лат. *vāh, vae*, двн. *we*, гот. *wai*, свн. *ouwe, ǫwē*, нвн. *weh*, лит. лтс. *vaī, cipr. fāe*, кимр. *gwae*, брет. *gwā*, ав. *vaūdi, avōi, āvōya*, гр. *ὄα, οὐά, οὐᾶ, οὐάι*, іє. **uai* «тс.» (*Фасмер IV 145; Machek ESJC 423; Walde—Hofm. II 724; Kluge—Mitzka 545; Pokorny 1110—1111*). — Пор. **вава**.

Овдій (чоловіче ім'я), [Овдієць Г, Ж], Овдійко, [Одійко] Ж, ст. Owdeiwicz (1478), Авдѣй ил(и) Авдїй «рабъ Г(осподе)нь, або свѣдок Г(осподе)нь» (1627); — р. Авдѣй, ст. Авдий, бр. Аудзѣй, болг. Авдий, стсл. **Авдѣни**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Ἀβδίας походить від гебр. 'ōbadiāh- «служитель (Бога) Ягве». — Вл. імена 73; Беринда 171; Петровский 34; Спр. личн. имен 371; Илчев 41.

[Овелиціни] «на Паску, на Великдень» ЛексПол; — очевидно, результат універбізації словосполучення др. *о велиць дъни* (місц. в. одн. від *великъ дънь* «Великдень»). — Див. ще **великий, день, о¹**.

Овѣн (назва сузір'я), *овній* (рідк., заст.) «овечий»; — р. *Овѣн* (сузір'я), заст. *овен* «баран», бр. *Авѣн* (сузір'я); — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **овьнь** «баран» (у т. ч. як назва сузір'я) споріднене з болг. *овѣн* «баран», м. *овен*, схв. *ован*, слн. *овен*, ч. *oven*, п. *owień*, можливо, також з др. *овьнь* «тс.» (якщо це не старослов'янїзм); — псл. *овьпъ*; — споріднене далі з прус. *awins* «баран», лит. *āvinas*, лтс. *āvins*, *avins* «тс.»; є давнім аугментативним утворенням від іє. **ovis* «вівця»; як назва сузір'я цсл. **овьнь**, подібно до лат. *aries* «баран; сузір'я Овен», є калькою гр. *κρίός* «баран; сузір'я Овен». — Фасмер III 113; Grückner 387; Младенов 371; Skok II 579; Bezlaž ESSJ II 263; Trautmann 21; Топоров 178—179; Mühl.—Endz. I 225, 232; Meillet Études 260. — Див. ще **вівця**.

Овѣркій (чоловіче ім'я), *Овѣрко*, *Авѣркій*, *Овер'ян*, *Авер'ян*, ст. *Оверкичъ* (особове ім'я 1438), *Авѣркій* «дръзновень» (1627); — р. *Авѣркій*, *Авер'ян*, бр. *Авѣркій*, болг. *Авѣркий*, стсл. **Аверкий**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Ἀβέρκιος, можливо, походить від лат. *Abercius*, яке виводиться від дієслова *averto* «відвертаю, відхиляю; жену», префіксального похідного від *verto*

«повертаю, обертаю», спорідненого з псл. **v^hrtēti*, укр. *вертіти*. — Вл. імена 73; Беринда 171; Петровский 35—36; Спр. личн. имен 371; Илчев 41. — Див. ще **вертіти**.

[овер'ян (лікарський)] (бот.) «валеріана, *Valeriana officinalis* L.» Мак, [оверян, авер'ян] «тс.» Мак; — результат фонетичної видозміни літературної назви *валеріана*, зближеної з особовим ім'ям *Овер'ян*, *Авер'ян*; пор. інші подібні зближення у формах [валеріан, маріян] «тс.». — Див. ще **валеріана**.

овес¹ (бот.) «*Avena* L.», [овес, говес] «тс.» Мак, *вівса* (мн.) «вівсяне поле, вівсяні сходи», *вівсі* «тс.», [вівсик] «вівсюг», [вівсіна] «зернина вівса; стебло вівса», [вівсисько] «поле, з якого скошили овес» Ж, *вівсище* «тс.», [вівсоватка] «вівсюг золотий, *Avena flavescens* L.» Мак, *вівсюг* «дикий овес, *Avena fatua* L.», [вівсюга] «вівсюг» Г, (Ме), [вівсюк] «тс.; костриця, вівсяниця, *Festuca* L.» Мак, *вівсюнець* «*Helictotrichon* Bess.; [*Avena rubescens* L. Мак]», *вівсяник* «хліб, корж з вівсяного борошна; назва коня в загадці», [вівсяниця] «костриця Мак; вівсяна солома», [вівсянище] «поле, з якого скошили овес» Мак, *вівсянка* «борошно або крупа з вівса; вівсяна каша або юшка; вівсяна солома», [івсянка] «вівсяна солома» Мак, [овесець] «стоколос польовий, *Bromus arvensis* L.» Мак, [овеснище] «вівсище» Гриц, [овесок] «рід узору в вишивках», [овсец] «вівсюг золотий» Мак, [овсіна] «вівсіна», [овсиця] «костриця лучна, *Festuca pratensis* Huds.» Мак, [овсіще] «вівсище», [овсюг] «вівсюг Г; стоколос розкидистий, *Bromus patulus* M. et K. Мак», [овсюга] «вівсюг» Мак, [овсянік] «вівсяник», [овсяниця] «вівсяниця», [овсянище] «вівсище» До, [овсянка] «стоколос польовий Г; стоколос житній, *Bromus secalinus* L. Мак; вівсянка Г», [овсьниця] «вівсяна солома» Мак, *вівсюгватий* «зарослий вівсюгом або змішаний з ним», [овсюговат-

тий] «тс.» Бі, *вівсяний*, [овсяний]; — р. *овёс*, бр. *авёс*, др. *овьсъ*, п. *owies*, ч. *oves*, слц. *ovos*, вл. *wows*, нл. *hows*, полаб. *viјas*, болг. *овёс*, м. *овес*, схв. *òвас*, слн. *òves*, стсл. **овьсть**; — псл. *овъсь*; — споріднене з лит. *avizà* «овес» (можливо, з **aviga*), лтс. *auza*, прус. *wu-se*, лат. *avēna* (< **avīna* < **avig-snā*) «тс.», далі, можливо, з гр. *αἰγίλωψ* «вівсюг; ячмінь на оці»; іє. **awiġ*; Махек вважає слово праєвропейським; сумнівним здається пов'язання з дінд. *avasāt* «їда, харчування» (Fick I 12; Потєбня РФВ 5, 122) та з *vivčja* (Falk—Topf 387). — Фасмер III 113; Черных I 590; Преобр. I 635; ЭСБМ I, 69; Brückner 387—388; Machek ESJC 423—424; Jm. rostl. 286—287; Schuster-Sewc 1683; Младенов 371; Skok II 580; Bezljaj ESSJ II 263; Moszyński PZJP 74; Walde—Hofm. I 81; Schrader Reallexikon I 427; Гамкрелидзе—Иванов 659; Pokorny I 88.

[**овес**²] (бот.) «гвоздика пишна, *Dianthus superbus* L.» Мак; — р. [овсянка] «трав'янка, *Dianthus deltoides* L.»; — пов'язане з *овёс*¹; перенесення назви зумовлене подібністю стебла й листя цих видів гвоздики до вівса. — Див. ще *овёс*¹.

овёчка¹, *овечá*, *овечáтина*, *овечáтник*, *овечий*, *овечина*, *овечник*, *овчá*, *овчáр*, *овчáрик*, *овчáрка*, *овчарник*, *овчáна* — див. **вівчя**.

[**овёчка**²] (ент.) «стонога, мокриця, *Oniscus asperatus*»; — очевидно, пов'язане з *овёчка*¹ «вівця»; перенесення назви могло бути зумовлене деякою подібністю форми тіла стоноги до вівці. — Див. ще **вівчя**.

[**овечки** (*польові*)] (бот.) «цмин пісковий, *Helichrysum arenarium* (L.) D. С.» Мак; — очевидно, пов'язане з *овёчка*¹ «вівця»; перенесення назви могло бути зумовлене деякою подібністю зібраних у китички квітів цмину до кучерявої шерсті ягнят.

[**овий**] «той» Ж, [*ová*] «та» Ж, [*ováя*] «тс.» Ж, [*ové*] «те» Ж, [*ové*] «тс.» Ж; — р. *овий* «цей, той», др. *овъ* «той, цей», п. *ow* «той», болг. *ови* «цей», м. *овој*,

[*овај*], схв. *òvāј* «тс.», слн. *òv* «цей, той», стсл. **овъ** «тс.», **овъ...** **овъ** «один... другий»; — псл. *овъ*; — споріднене з ав. дперс. *ava-* «той», дінд. *avòh* «тих двох» (род. в. дв.), лит. *aurè* «отам»; іє. **аца*, **ацо* «той». — Фасмер III 116—117; Machek ESJC 423; Skok II 578—579; Bezljaj ESSJ II 262; ESSJ Sl. gr. II 558—561, 565—566; Trautmann 20; Brugmann Demonstrativpron. 97—99; Pokorny 73—75. — Пор. **овák**.

[**овийка**] (бот.) «берізка польова, *Convolvulus arvensis* L.»; — похідне утворення від *овіти* (*віти*); назва зумовлена тим, що берізка обвиває стебла інших рослин; пор. [в'юнóк, повити́ця, повийка], р. *вьюнóк* «тс.». — Анненков 107; Симонович 138. — Див. ще **віти**¹, **о**¹.

[**овин**] «клуня, приміщення для сушіння снопів» Ж, [*avín*, *аввінь*] «тс.» Л; — очевидно, запозичення з білоруської або російської мови; р. *овін*, бр. [*авін*] «тс.» вважаються спорідненими з лит. *javienà* «поле з-під ярини», *jaúja* «клуня», *javaí* «збіжжя», лтс. *jaúja* «клуня», дінд. *uávaḥ* «хліб, зерно, просо, ячмінь», ав. *uava* «хліб (на корені)», уєвіп «хлібне поле», ос. *uau* «просо», гр. *ζεῖά* «полба», ірл. *eogna* «ячмінь» (іє. **jeuo-* «хліб на корені»); висловлюється також думка (ЭСБМ I, 69—70) про запозичення східнослов'янських назв з іранських мов; запозиченнями з литовської мови є бр. *ёўня* «клуня», п. [*jew(n)ia*, *jow(n)ia*] «тс.». — Черных I 590—591; Фасмер III 113—114; Преобр. I 635; Bern. I 455; Fraenkel 192; Trautmann 107; Абаев ИЭСОЯ I 564; Frisk I 609; Гамкрелидзе—Иванов 655—656.

овід (ент.) «гедзь, *Hyoderma bovis* L.», [*òвод* Ж, *òвот* Я, *òводень*] «тс.», *òводня* (зб.); — р. *òвод*, др. *òводъ*; — результат видозміни первісної форми [*òвад*], псл. *ovadъ*, в умовах акаючих говорів (як прояв гіперизму) або через зближення з іменником *водá*. — Фасмер—Трубачев III 114. — Див. ще **òвад**¹. — Пор. **òбод**.

[овіще] «молоді сходи» Ж; — очевидно, результат фонетичного розвитку на українському ґрунті старослов'янської форми **овощье** (**овощник**) «плоди, овочі». — Див. ще **овоч**.

овоско́п «прилад для просвічування яєць»; — р. болг. *овоско́п*, бр. *аваско́п*, п. *owoskor*, ч. слц. *ovoskor*, схв. *ovoskop*; — складне утворення з основ лат. *ovum* «яйце», спорідненого з гр. атт. *ὄβον*, псл. **aje* «тс.», укр. *яйце́*, і гр. *οχπέω* «дивлюся, спостерігаю, оглядаю», спорідненого з лат. *spesio* «дивлюся», ав. *spasyeiti* «дивиться», дінд. *rásyati* «тс.». — СІС² 592; Корали́нські 705—706; РЧДБЕ 501. — Див. ще **яйце́**. — Пор. **мікроско́п**, **ова́л**, **скѐпсис**, **телеско́п**.

[**овоц**] «аромат фруктів Ж; (зб.) фрукти (Пешак)», [**овоци́на**] «овоч» ЕЗб 25, ст. *овоцъ* «плід»; — запозичення з польської мови; п. *owos* «плід» споріднене з укр. *овоч* (див.).

овоч, заст. *овоц*, [**овоща**] «фрукти, овочі» Ж, [**овичнік**] «торговець овочами» Куз, [**овочар**] «тс.», [**овочарня**] «овочева крамниця», [**овочарство**] «овочівництво», [**овочівка**] «фруктове вино» тж, *овочівнік* «той, хто вирощує овочі», *овочівніцтво*, *овочевий*; — р. *овоц*, п. *owos* «плід», ч. *ovose* (мн.), [*obos*, *ovos*], слц. *ovos*, *ovocie* (мн.) «тс.», болг. *овоще* «фрукти, плоди», *овощия* (зб.), м. *овощје*, [*овоште*], схв. *вѣѣ*, слн. *ovѣѣ* «тс.», стсл. **овоштъ**; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш переконливим здається виведення з псл. **ovokъ* «плід, фрукт» (< **ovogti*, **voksti*), спорідненого з нвн. *wachsen* «рости», свн. *wahsen*, двн. днн. *wahsan*, гот. *wahsan*, дісл. *vaха* «тс.», дінд. *vakš*, *ukš* «сильнішати, ставати великим», *vakšayati* «дає рости», *ukšati* «підростає», ав. *vaḫšaiti* «росте», *uḫšyeiti* «тс.», тох. *oks-* «рости», лит. *augu* «росту», *áukštas* «високий», гр. *αἰξω*, *αἰξάνω* «примножую, збільшую, підвищую», лат. *auxilium* «допомога», гал. *uxello-*, ірл. *úasal* «високий», що зводяться до

іє. **aɰeg-*, **aɰg-*, **ug-* «рости, збільшуватися, розмножуватися, множити» (Ijinskij IF 40, 144—145; Ильинский РФВ 1916/4, 248; Mikkola Ursl. Gr. III 41); думка про походження слов'янських слів з двн. *ovaz* «плоди», дангл. *ofett*, снн. *ovet* «тс.» (Uhlenbeck AfSIPh 15, 489; Mikl. EW 228; Brückner 388; Kluge—Mitzka 518) неприйнятна, оскільки джерелом германських форм було **ubata*, яке на слов'янському ґрунті дало б **vъbot*; загальнослов'янське поширення слова свідчить також проти припущення (Kiparsky 253) про походження його з давньоніжньонімецької (пор. нн. *ovet*, що зазнало впливу свн. *obez*). — Фасмер III 115; Черных I 591; Львов Лексика ПВЛ 154; Преобр. I 636; Machek ESJC 424; Matzenauer LF 12, 180; Walde—Hoim. I 82; Kluge—Mitzka 829; Walde—Pok. I 22—23.

оврашо́к — див. **ховра́х**.

Овсі́й (чоловіче ім'я), *Євсєвій*, *Євсєй*, *Сєва*, ст. *Евсеи* (1430), *Еусєвіи* «бл(а)гочестивъ» (1627); — р. *Евсєвий*, *Евсєй*, бр. *Яўсєй*, *Яўсєвій*, *Аусєй*, п. *Euzebiusz*, ч. *Eusebius*, слц. *Eusebius*, болг. *Евсєвий*, м. *Евсевие*, схв. *Јевсевије*, *Euzebije*, слн. *Evzebij*; — запозичення з грецької мови; гр. *Εὐσέβιος* пов'язане з прикметником *εὐσεβής* «благочестивий», утвореним з основ прикметника *εὖς* «добрий» та іменника *σέβας* «сором; подив; пошана», пов'язаного з дієсловом *σέβομαι* «соромлюся, виявляю пошану», можливо, спорідненим з дінд. *tyajati* «покидає, залишає». — Вл. імена 73; Беринда 206; Петровський 105; Спр. личн. имен 409; Корецький РГВодсе 63; Илчев 194; Frisk II 686—687. — Див. ще **свангеліє**. — Пор. **Севастя́н**.

[**овшѐм**] «якраз, саме, тим більше» Ж, [**овші́м**] «тс.» Ж, ст. *овшемъ* «більше того, а навіть» (1436); — запозичення з польської мови; п. *owszem* «власне, очевидно, аякже; навпаки», ст. *owszeją* «тс.», як і ч. слц. *ovšem* «звичайно, безумовно, але», є результатом злиття прийменника *o(b)* «об» і

форм місц. (орудн.) в одн. займенника *wsze «все», *wsza «вся», спорідненого з укр. *весь*. — Richhardt 86; Brückner 368, 635—636. — Див. ще **весь¹**, **о¹**.

[**о́вший**] «інший, окремиий, особливий» Ж; — похідне утворення від *о́вий* «той; (ст.) інший, другий», аналогічне до *інший* (пор. р. *иной*, псл. *ipъ). — Див. ще **о́вий**.

[**ога́вний**] «великий, сильний Г; набридливий, обтяжливий, страхітливий, незграбний, величезний, огидний Вел»; — др. *огавити* «потривожити», *огавие* «досада, неспокій», п. [ohawny] «огидний, бридкий», ч. ohavný «тс.», слц. ohavný «тс.; потворний», схв. ògāvan «бридкий, огидний, ненависний», слн. [ogáven] «бридкий, огидний», [ogávni] «тс.», [ogáviti] «викликати огиду», стсл. **огавити** «потурбувати»; — псл. (o)gaviti, пов'язане чергуванням голосних з *govъpo «бруд». — Вел 441; Фасмер I 424; Machek ESJĚ 410; Holub—Lyer 342. — Див. ще **гівно́**. — Пор. **гид**.

[**ога́знути**] «покритись інеєм, обмерзнути» (про дерева); — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. oházeti, ohazovati «покривати, обкидати» є ітеративними формами від ohoditi «покрити», похідного від hoditi «кинути», спорідненого з укр. *годіти*, р. *угодіть* «потрапити, випадково влучити». — Machek ESJĚ 173. — Див. ще **год**.

ога́р¹ (зоол.) «птах родини качок; руда качка, Tadorna tadorna L.» СУМ, Шарл; — р. *ога́рь* «Tadorna ferruginea»; — очевидно, пов'язане з *горіти* (пор. [огар] «обгорілий пеньок»); назва могла бути зумовлена іржаво-рудуватим забарвленням птаха; пор. таке саме мотивування у п. ogorzałka, podgorzałka «птах родини качок, Fuligula pygosa», похідних від префіксальних дієслів ogorzeć, podgorzeć «підгоріти, засмагнути». — Moszyński PZJP 135; Птицы СССР 84. — Див. ще **горіти¹**, **о¹**.

[**ога́р²**] «неохайна, обшарпана людина» Ва; — очевидно, результат ви-

дозміни слова *уга́ра* «зірвіголова» (див.).

[**ога́р³**] (ент.) «личинка овода; овід, Hypoderma bovis; гуля від укусу овода Ж»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *вугор* «тс.», зближеної з основою дієслова *горіти*. — Див. ще **вугор²**.

ога́ряка — див. **уга́ра**.

ога́ра — див. **ока́р**.

[**оге́нь**] «вогонь»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. ogień, ч. slc. oheň, вл. woheň, нл. wogey відповідують українському *вогонь* (див.).

о́гир «жеребець» СУМ, Ник, [о́гер, о́гер Ж, о́гир Корз] «тс.»; — р. [о́гёр], бр. *во́гер*, п. ogier, ogiera, [ogra], болг. *айгёр*, м. ст. *а́ггар*, схв. *а́ггир* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. aygır, [ajkir, öjgür] «жеребець», узб. уйг. *айгир* «тс.» розглядаються як афіксальні похідні від кореня *ai-, *ab-, *ad-, *az-, компонентом значення яких є «збуджуватись похиттю, покривати» (про тварин); виводиться також (Śluszkiewicz JP 34, 266) від тур. ögür «табун; невчений кінь». — Rudn. II 868; Фасмер III 155; Трубачев Назв. дом. жив. 59; Супрун Тюркизмы 74—76; ЭСБМ 2, 178; SW III 705; Brückner 382; БЕР I 6; Skok I 17; Sadn.—Aitz. VWb. I 14; Bern. I 26; Севортян 107—108. — Пор. **вір²**.

[**оги́рошник**] (бот.) «вовче тіло болотяне, Comarum palustre L.» Мак, [о́гирб́чник] «тс.» Она; — очевидно, пов'язане з *огірок*; мотивація зв'язку неясна.

Огі́й (чоловіче ім'я), *Оге́й*, [Еге́й, Івге́й, Йовге́й, Овге́й], ст. *Агге́й* «вдячний, веселий» (1627); — р. *Аге́й*, *Агге́й*, бр. болг. *Аге́й*, цсл. **Аггин**; — запозичення з грецької мови; гр. Ἄγχιος походить від гебр. Haggaj, букв. «святковий, урочистий», пов'язаного з haḡ «свято». — Вл. імена 74; Беринда 172; Петровский 39; Спр. личн. имен 372; Илчев 42.

[**огі́нця**] «пісна (рідка) пшоняна каша, приправлена цибулею» Ж; — неясне.

[**о-гіпа**] (вигук при спиханні човна у воду або витяганні його на берег) Мо, [о-гіса] «тс.» Мо; — неясне.

огірок (бот.) «*Cucumis sativus* L.», [*вогірок*, *гірок*, *говірок*, *гоїрок* ЛЧерк] «тс.», [*гоїріння*] «огудина огірків» ЛЧерк, [*гурок*] «огірок», [*гуркі*] «огірки» Пі, [*гурковінне*] «гудина огірків» ЛексПол, [*гурковінне*] «тс.» Л, [*гурочник*] «гудина огірків; місце, де ростуть огірки» Л, [*гурошник*] «тс.» Л, [*огірок*] «огірок» ВеЛ, Ж, Мак, [*огірочки*] «вид гаївки» Ж, *огірочник* «юшка, зварена із солоними огірками», *огірчіння* «стебла огірків», [*огорок*] «огірок» Мак, [*огурець* Пі, Мак, *огурка* ЕЗб 25, *огурок* ВеЛ, Мак] «тс.», [*огурочнік*] «гудина огірків; місце, де ростуть огірки» Л, [*огуршина*] «якась рослина» ВеЛ, [*угірок*] «огірок; рід вишивки», [*хірок*] «огірок» Мак, [*жаб'ячі вогірочки*] «бобівник, *Menyanthes trifoliata* L.» Г, Мак, [*гурочковий*] (про колір), *огірковий*, *огірочний*, ст. *вгурець* (XVIII ст.); — р. *огурець*, [*огурок*], бр. *агурок*, др. *огурець*, п. *ogórek*, ст. *ogurek*, *ogorek*, *ogórka*, ч. *okurka*, [*okurek*, *ogurek*, *oharek*, *oharka*, *ohar*], слц. *uhorka*, [*uharka*, *uherka*, *ugorka*, *uhorok*], вл. *korka* (можливо, з нім. або ч., Kluge—Mitzka 277), нл. *gurka*, схв. [*вугорек*, *угорак*, *угорка*], слн. [*ogúrek*]; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. ἄουρος «огірок» (нгр. ἄουρος, ἀγούρι(ον) «тс.») загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з гр. ἄωρος «несвоечасний, передчасний, незрілий» (оскільки огірки ідять зеленими, на противагу дині — πέπων, буквально «спілий»), утвореним за допомогою заперечного ἄ- від ὦρα «час, рік, день, пора», спорідненого з гот. jēr «рік», днвн. jāg, нвн. Jahg «тс.», укр. *ярий*, *яровий*; гр. ἀγούρι(ον) вважається також (Machek Jm. rostl. 227; Kluge—Mitzka 277; Klein 654) запозиченням зі східних мов (перс. angārah «кавун», angūg «гроно, виноград»); зі слов'янських мов запозичено в балтійській (лит. aguřkas, agurkēlis, лтс. agurķis,

guřķis) і германські (нвн. Gurke, [agurke], гол. a(u)gurk, дат. agurk, шв. gurka «тс.», англ. gherkin «солоний огірок»). — Дзєндзєлівський St. sl. 6/1—2, 135; Коваль 52; Німчук 274; Rudn. II 868; Фасмер III 120; ГСЭ II 260, III 133; Черных I 592; КЭСРЯ 304; ЭСБМ I, 77; Brückner 376; Machek ESJČ 413; Schuster-Sewc 240; Bezlaj ESSJ II 244; Криченко Вступ 531; Kretschmer Glotta 20, 239—240; Būga RR III 322; Chantaine I 9; Frisk II 1150—1151. — Пор. **ярий**!

огірочник¹ (бот.) «огіркова трава, *Borago officinalis* L.», [*гурочник* Ж, *огирочник* Мак, *огіречник* Мак, *огірочна трава* Ж, Мак, *огірошна трава* Мак, *огірошник* Г, Мак, *огуречна трава* Мак, *огуречник* Мак, *угіречник* Мак] «тс.»; — р. *огуречник*, *огуречная трава*, [*огуречница*, *огуречный дух*], бр. *агурочнік*, *агурэчнік*, п. *ogórecznik*, слц. [oharkovŭ kvet] «тс.»; — похідне утворення від *огірок*; назва зумовлена тим, що молоде листя цієї рослини має смак огірка і може використовуватися для салатів. — БСЭ 6, 294; Анненков 68; Malý atlas lieč. rastl. 126; Симонови 74.

огірочник² (бот.) «конюшина польова, котики, *Trifolium arvense* L.», [*огірочки* Мак, *огірочна трава* Мак, *огірошна трава* Мак, *огірошник*] «тс.»; — похідне утворення від *огірок*; назва, можливо, зумовлена тим, що конюшину польову підкладають під огірки, щоб було менше пустоцвіту. — Анненков 358. — Див. ще **огірок**.

огірочник³ (бот.) «гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. (*Spiraea ulmaria* L.)» Мак, [*гірошник*, *ірошник*, *огірочник*, *огірошник*, *огорошник* Ан, *огуречник*, *огурешник*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *огірок*; мотивація назви неясна.

огірчак (бот.) «кнавція, свербіжниця, *Knautia arvensis* Coult.» Мак; — пов'язане з *огірок*; назва зумовлена тим, що стебла кнавції опушені корот-

ким пушком і жорсткими волосками, наче в огіркiв. — Заверуха 127. — Див. ще **огірок**.

[**оглаблi**] (мн.) «пухирi на яснах у коней» ВеЗн, [**оглабля**] (с. р.) «тс.» ВеЗн; — очевидно, результат видозмiни деетимологiзованої форми [оглони] «тс.», зближеної з iменником [оглблi] «голоблi». — Див. ще **оглони**.

[**оглав**] «вуздечка, недоуздок» Г, Ж, [**оглавець**] «недоуздок»; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. ohlav «недоуздок», ohlavec, ohlávka «тс.», слц. ohlav «вудила», ohlávka, ohlavník «тс.», як і р. [оголовь] «недоуздок», [оголовок], п. ogłow, нл. wogłoj, болг. оглавник, м. оглав, схв. òglāv, слн. oglāv «тс.», зводяться до псл. *ogolvъ, утвореного з прийменника о і основи iменника *golva «голова»; пор. р. [оглавль] «круговий ремiнь вуздечки», ст. оглавь «вуздечка», що є церковнослов'янізмами. — Див. ще **голова, о'**.

[**огладиця**] «ожеледь» ВеБ, [огледиця, оглядиця] «тс.» тж; — результати видозмiни деетимологiзованої форми [оледиця] «тс.», зближеної з основами глэдкiй, углэдiти, глядiти; останнi два зближення мотивованi лише фонетично. — Див. ще **лiд**.

[**огладка**] «вид коржа» ЛексПол; — результат контамінації слiв оладка і глэдкiй, можливо, зумовленої і обмеженої вживанням у виразі печи оладки, коб були воли гладкi. — Див. ще **гладити, оладок**.

[**оглони**] «пухирi, пухлини на яснах у коней; зубний камiнь; неприємний присмак голоду» Ж, [оголони] «тс.» Ж; — очевидно, псл. *o-gьlonу (або *o-gьlonу); — спорiднене з *žьl̥na «жовна», želьdь «жолудь», лат. glans «тс.», glandula «залоза»; iе. *g^uel-, *g^ul-, *g^ulā- «дуб; жолудь»; пiзнiша форма [оголони] з вторинним повноголоссям виникла в результатi сприйняття форми [оглони] як полонiзму. — Zubatý St. a čl. I 2, 128; Pokorný 472—473. — Див. ще **жовно, жола, жолудь**. — Пор. **гланда**.

[**оглух**] «дурень, йолоп»; — бр. [оглух] «тс.»; — очевидно, результат видозмiни деетимологiзованого [олух] пiд впливом слова глухiй; припускається також (ЭСБМ 8, 81; Преобр. I 129; Верп. I 308) розвиток значення «йолоп» у словi **оглух** на основi значення «глухий». — Фасмер III 136. — Див. ще **олух**.

огнiво «сталева пластинка в замку кремiнної рушниці, об яку вдаряється кремiнь; [кожна з чотирьох горизонтальних жердин, що становлять основу даху; кiльце; частина ланцюга Ж, ВеНЗн; велике око мiж сiткою і канатом Берл; частина токарного верстата]», **огнiво** (заст., дiал.) «кресало» СУМ, Л, [огнiва] «нитка, якою прикрiплюються верхня і нижня частини полотна сiтки» Дз, [огнiвина] «балка даху обороту» Ж, [огнiвце] «частина ткацького верстата», [огнiло] «вiдстань на верхах чи сподах мiж двома точками, в яких полотно сiтки прикрiплюється огнивою» Дз, [огнiло] «кресало» Л, [угнiло] «велике око мiж сiткою і верхами чи сподами» Берл; — р. **огнiво** «шматок каменя або сталi для висiкання вогню з кременя; [крутий вигин у ребрi судна; поперечина на стовпах; лiкоть пташиного крила]», бр. [вогнiва] «кресало», др. **огниво** «частина рукоятi меча або шаблi», п. огпiво «кресало; ланка, кiльце; вузол; пасмо, ряд», ч. ohpivo «кресало; [частина ланцюга]», слц. ohpivo «частина ланцюга», болг. **огниво** «огниво у кресала», [огнiло] «тс.», м. **огнило** «кресало», схв. òгнiло «огниво»; — загальноприйнятої етимологiї не має; пов'язується (Brückner 375; Machek ESJC 410) з **вогонь** з припущенням, що вiд початкового значення «кресало» розвинулося значення «кiльце ланцюга» за схожiстю форми предметiв, далi «ланцюг» й iншi значення; виводиться також (Bern. I 366; Варбот 144; Sl. Wortst. 150) вiд псл. ogьpoti «обiгнути» як назва зiгнутого предмета. — Пор. **вогонь, гнiти**.

[огник¹] (бот.) «зозулин цвіт, *Luchnis flos cuculi* L.; флокс Друммонда, *Phlox drummondii* Hook.» Мак, [бузьків огонь] «зозулин цвіт» Мак; — р. [огневік] «татарське мило, *Luchnis chalcidopica* L.», схв. *огъница* «зозулин цвіт», *огънац* «татарське мило», слн. *openj-perec* «тс.»; — похідне утворення від [огонь] «вогонь»; назва зумовлена яскравим кольором квітів цих рослин; пор. п. *řlomieńczyk* «татарське мило», ч. *rapa Ježíše kv* «зозулин цвіт», *plamenčice* «татарське мило», схв. *од два брата кров* «тс.». — Анненков 200—201; Machek *Jm. rostl.* 78; Симоновић 283—284. — Див. ще **вогонь**. — Пор. **вогник**.

[огник²] (бот.) «відкасник звичайний, *Carlina vulgaris* L.; юринея волошковида, *Jurinea cyanoides* (L.) Rechb.» Мак, [вогник] «відкасник» Мак; — пов'язане з *вогонь*; назва зумовлена тим, що в народній медицині ці рослини використовуються для лікування пухирчастого висипу на тілі, який зветься огником (вогником). — Анненков 182. — Див. ще **вогонь**.

[огниток (рибоморий)] (бот.) «*Sargolegnia ferax* Nees.» Мак, [огнитчаки] «*Sargolegniaceae*» Мак; — очевидно, похідне утворення від *гни́ти* як приблизна калька наукової назви *Sargolegnia*, що складається з основ слів гр. *σαπρός* «гнилий» і *λέγυον* «кайма, край»; у назвах відбито, очевидно, паразитичний спосіб існування рослини; пор. ще схв. *рибля плѣсан* «*Sargolegnia mixta* De Bary» (букв. «риб'яча цвіль»). — Симоновић 420. — Див. ще **гни́ти, о¹**.

огнищанин (іст.) «у Давній Русі в X—XII ст. — головний управитель князівських маєтків СУМ; вільна людина, що має свій дім Ж»; — р. *огнищанин* «один з представників вищих сфер давньоруського феодального суспільства (до XII ст.)», п. *ogniszcapan* «багата знатна людина, хазяїн дому»; — успадковане з давньоруської мови; др. *огнищанинъ* «тс.» пов'язане з *огнище*

«вогнище; місце від вогнища; жертovníк», похідним від *огнь* (*огънь*) «вогонь»; припускається (Даль II 1655) можливість походження *огнищанин* як від *огнище* «вогнище, дім, дим», так і від *огнище* «зрубаний і спалений ліс для орання». — SW III 712. — Див. ще **вогонь**.

[огно́я] «ледар, нероба» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *гни́ти*; пор. р. [огно́й] «ближчі до села землі, дуже удобрені», [огно́ек] «тс.», укр. [гнило́ша] «ледача жінка».

[огня́к] (орн.) «сорокопуд сірий, *Lanius excubitor* L.» Шарл, [огнянік] «*Lanius ruficeps*»; — очевидно, пов'язане з *вогонь*; назва зумовлена тим, що деякі види сорокопуда (червоноголовий сорокопуд, *Lanius senator* L.) мають рудувато-червоний відтінок забарвлення голови й шиї. — Воїнств.—Кіст. 292—294; Птицы СССР 423. — Див. ще **вогонь**.

ого (вигук для вираження здивування, захоплення, застереження та ін.); — р. бр. *ого*, п. *oho*, слц. *ohó*, *oho*, болг. *охó*, схв. *òxò*, слн. *ohó*; — результат поширення інстинктивного вигуку *o* або видозміни подвоєного вигуку *go-go*. — Фасмер III 118; Преобр. I 624; Brückner 368; Machek ESJC 404. — Див. ще **го-го́, о²**.

[огомзати] «забруднити нечистотами» Ж; — префіксальне утворення від [гомзатися] «вертїтися, копошитися»; щодо зміни семантики пор. *возітисся* «вовтузитисся» й *завозіти* «забруднити, заялозити». — Див. ще **гомзатися, о¹**.

[ограба] (бот.) «горобина, *Sorbus aucuparia* L.» Мак, [вограб] «тс.» Корз; — очевидно, результат видозміни форми [ораба, оряба́] «тс.», зближеної з *граб*. — Див. ще **горобіна**.

[огра́шка] «лихоманка, пропасниця» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ograzka* «пропасниця, гарячка, дроз» (власне «лякання», тобто первісно «тремтіння, що лякає людину»), [*ograszka, ograzka, ogrózka*]

«тс.» походить від *ogražać* (*ogrozić*) «проймати холодом, кидати в дрож», пов'язаного з *groza* «жах», спорідненим з укр. *гроза*. — *Brückner* 376; *SW* III 718. — Див. ще *гроза*.

[огрипéчитись] «упасти й ударитися» ЛексПол; — афективне утворення, можливо, пов'язане з виразом *grimнути з печі*.

[огриця (пасконога)] (ент.) «зеленоочка, *Chlorops taenopus*» Ж; — неясне.

[огри́бка] (орн.) «рябчик, *Tetrastes bonasia* L.» Ж (помилково «*Tetrao bonasia*»); — результат видозміни деетимологізованої форми [*брыбка*], зближеної з основою *гребті* (*огриба́ти*). — Див. ще *брыбка*.

огри́х — див. *грих*.

[огро́ма] «надзвичайна величина, велика протяжність, велика кількість» Ж, [*огрімкий*] «величезний» Ж; — р. *огрѹмный*, п. *огром* «величезний розмір, надзвичайна величина», *огромпу* «величезний», ч. *ohrompŭ* «тс.», *ohrom*, *ohгота* «здивування, приголомшення», слц. *ohrompŭ* «величезний»; [чудовий, надзвичайний], болг. *огрѹмен* «величезний», м. *огромен*, схв. *огрѹман*, *огрѹман*, слн. *огрѹтѹм* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *грома́да*; зіставлення з *грім*, *гріміти* (*Brückner* 158, 376) недостатньо обгрунтоване. — *Фасмер* III 119. — Див. ще *грома́да*.

[огря́да] «краса» Ж, Пі, [*огрядий*] «красивий» Пі, *огрядний* «дебелий, міцний поставою, кремезний» СУМ, Ж, [*огридний*] «тс.» Ж, *огряднува́тий*; — неясне; можливо, пов'язане з *груді*, *гряда́*.

огря́дний — див. *огря́да*.

[огря́знути] «змарніти, втратити вроду, стати некрасивим» Ж; — неясне.

огу́дина «стебла й листя гарбузових», [*огуд*], *огу́диння*, *гу́діна* СУМ, Л, *гу́диння* «тс.», [*гу́ддя*] «тс.; картоплиння, морквиння» Л, [*гудіне*] «огудина» ЛЖит, [*гудиніє*] «картоплиння» Л, [*гудинь*] «огудина» Л, [*оводіне* Л,

гу́діна] «тс.»; — р. [*огу́дина*] «бадилля», [*огудь*] «тс.»; — неясне; зіставляється з *гидкий* (*Фасмер* III 119); існує також припущення (*Osten-Sacken KZ* 44, 155) про зв'язок з *гудити*. — *Rudn.* II 868.

огу́з (представник одного з давньотюркських племінних союзів), *гуз*, *уз* «тс.»; — р. *огуз*, *гуз*, *уз*, болг. *огузин*, *огузи*; — запозичення з тюркських мов; тюрк. *oğuz* (тур. *guz*) виводиться від *ok-uz* «люди зі стрілами». — *Фасмер* I 380, 472; *Вуһан MSFOugr.* 67, 60—61; *Радлов* II 1631. — Пор. *гагау́з*, *узбек*.

огу́лом «гуртом, у цілому», *огу́льний*, [*вогу́л*] «робота на жнивах за кілька кіп» Ж, [*огу́л*] «тс.» Ж, [*вогу́льник*] «той, хто працює на жнивах за кілька кіп» Ж, [*огу́льник*] «тс.» Ж, [*вогу́льщина*] «плата за збирання врожаю на вогулі» Ж, [*навгу́л*] «у цілому»; — р. [*огу́л*] «оптовий, гуртовий рахунок», *огу́лом*, *огу́льно*, [*бглом*] «огулом», [*гу́лом*, *гу́лами*, *гилем*] «тс.», [*гиль*] «натовп», [*гильмо́*] «тс.», бр. *агу́лам*, п. *ogól* «сукупність», *ogófem*, *ogólp*, ст. *ogu*; — псл. [*gul-* (< *goul-/*gyl- (< *gūl-/*gъl- (< *gūl-)); — переконливої етимології не має; зіставлялося з *го́лий* (*Преобр.* I 638; *Jagić AfSlPh* 17, 292—293; *Jakobson* 631), з *гу́л*, *гу́ляти* (*Вєрп.* I 361), з дінд. *ga-páh* «натовп, ряд» (*Fortunatov BB* 6, 218), з *гу́ля* (*Büga RR* I 441; *Фасмер* I 473) та ін. — *Фасмер* III 119—120; *ЭСБМ* I, 75—76; *Brückner* 376.

[огу́лярка] «легка шапочка, опушена дорогим хутром» Бі; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*гу́ла*] «гостроверха перська шапка», яке зводиться до перс. *kuḷāh* «шапка, шолом», спорідненого з дєвн. *hulja* (*hulla*) «головний убір», гот. *huljan* «закутувати, покривати», лат. *celāre* «приховувати, закривати», осслєге «прикривати, ховати». — *Фасмер* I 472; *Lokotsch* 99; *Horn* 192—193.

[огуречник (дикий)] (бот.) «гостриця лежача; *Asperugo procumbens* L.» Мак; — пов'язане з *огіро́к*; назва зу-

мовлена, очевидно, тим, що гостриця, як і інші рослини з родини шорстколистих, має, подібно до огірків, шорстке опушення стебла, а також тим, що вона, як і огірочник, уживається в їжу; звукова форма назви, можливо, запозичена з російської мови. — Див. ще **огіро́к, огіро́чник**¹.

[огурешник (степний)] (бот.) «льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.» Мак, **[огуречний дух]** «тс.» Мак; — пов'язане з **огіро́к**; назва зумовлена, очевидно, подібністю запаху, а також форми плодів цієї рослини до огірків; можливо, запозичення з російської мови. — Вісюліна—Клоков 278—279; Анненков 195. — Див. ще **огіро́к**.

[огурній] «упертий, непривітний», **[вгурній]** «упертий, неслухняний» Ме, **[огурне]** «вид грошового штрафу» Ж, **[огурство]** «огурність», **[огуритися]** «бути впертим, чинити опір» Г, Ж, **[огурятися]** «опиратися, противитися», ст. **огурство** (XVII ст.); — р. **[огурь]** «упертість, лінь», **[огурный]** «упертий ледар, дармоїд», **[огуряться]** «ухилятися», бр. **[огурный, огурливый]** «неслухняний, упертий», **[агурань]** «грубіян, упертий», **[агура]** «неслухняний», **[огуріца]** «бути впертим, неслухняним, грубити», **[огурник]** «грубіян, упертий», п. **ohurstwo** «впертість», ч. **ohúratı** «бути зухвалим», **ohúřeti** «зухваліти», слц. **[ohúřny]** «могутній, величезний; грубий», **[húřny]** «оглушливий, голосний»; — певної етимології не має; зіставляється (Куркина Етимология 1970, 92—94; Мартынаў Белар. лінгв. 1, 16) з схв. **гўрити се** «їжитись, корчитись», **гўра** «горб», **гўрати** «штовхати», болг. **[гўрам]** «ходжу», слн. **[gú-rati]** «тупити; напружувати, мучити», далі з лтс. **gūrāt(iēs)** «повільно рухатися; ледарювати, працювати зігнувшись», лит. **gūřinti** «іти малими кроками, зігнувшись»; пов'язувалося також (Булахаў зб. «Беларуская мова» 1965, 46—47) з основою **гур-** (//**говор-**); Трубачов припускає можливість походження від дісл. **ógur-leikr** «страх»;

Фасмер пов'язував з гр. γαῦρος «гордий», γαίρηξ «хвалько», спорідненими з γαίω «радію», γηθέω «тс.», лат. *gaudeo* (< *gāvideō); менш переконливе припущення (Потебня у Преобр. I 639) про спорідненість з дінд. *gigúř* «важкий, важливий», ав. *gougi-* або з *гўря*; недостатньо обгрунтована і думка (Львов Сб. Виноградову 172) про походження слова від іє. *agh-, звідки гр. ἄχος «неспокій, смуток». — Rudn. II 869; Фасмер—Трубачев III 120—121; Преобр. I 639; ЭСБМ I, 76; Супрун Веснік БДУ 1969/2, 69—70; Brückner 376.

[огін] «хвіст» ВеЛ, **[огін]** «тс.» Бі, **[огонік]** «хвостик» (Пещак), **[огонік]** «черешок (листка, плода)» ВеЛ, **[огбнок]** «черга» О; — р. **[огон]** «хвіст», бр. **[агон]** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ogon* «хвіст», **[ogón]** «тс.», як і ч. *ohon*, вл. *wohon*, нл. *hogan* «тс.», пов'язане з дієсловом *oganiać* «обгонити», похідним від *gonić*, спорідненого з укр. *гоніти*. — ВеЛ 442; Онышкевич Исслед. п. яз. 232; Фасмер III 118; Преобр. I 675—676; Даль II 646; ЭСБМ I, 74; Brückner 376. — Див. ще **гнати, о**¹.

[огруд] «сад на великому масиві Па; густі зарослі над водою Кур»; — запозичення з польської мови; п. *ogród* «город, сад біля дому», відповідає укр. *горб* (з давнішого *огорб*). — Див. ще **город**.

од, од- — див. **від**.

ода, одичний; — р. бр. болг. м. схв. *ода*, п. вл. *oda*, ч. слц. слн. *oda*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὄδη* «пісня» виникло в результаті стягнення з *ὄοιδή* «тс.», пов'язаного з *ἀείδω* «співаю», *ἀηδών* «соловей», *αὐδή* «мова, слова; голос», спорідненими з дінд. *vādati* «розмовляє, вимовляє, співає», лит. *vađinti* «кликати», укр. *повідитися*, двн. *far-wāzan* «заперечувати». — СІС² 592; Черных I 592; Kopaliński 684; Holub—Lyer 341; РЧДБЕ 501; Frisk I 22—23; Chantraine I 21—22, 137—138. — Пор. **ва́дкий, мелодія, пародія**.

[одакаль] «звідкись» ЕЗб 25; — схв. *одаклє* «звідки, звідкись», *одаклє* «тс.»; — очевидно, результат спрощення давнішої форми **оддакаль*, утвореної з прийменника *од* «від» і займенникових компонентів *да-* в ролі частки із семантикою неозначеності та *-каль*, паралельного до *-кіль* у словах типу [одкаль] «звідки», *відкіль*, [добкіль] та ін. — Див. ще *від*, *відкіль*, *да*-³. — Пор. *одкаль*.

одаліска «служниця або наложниця в гаремі»; — р. болг. *одаліска*, бр. *адаліска*, п. ч. слц. вл. *odaliska*, схв. *одалиска*, слн. *odaliska*; — запозичення з французької мови; фр. *odalisque* «тс.» походить від тур. *odalik* «служниця» (букв. «призначена для кімнати»), пов'язаного з *ода* «кімната»; турецький суфікс *-lik* був замінений суфіксом фр. *-isque* (з гр. *-ισκ(ος)*). — СІС² 592; Дмитриев 541; ЭСБМ 1, 77; Kopalinski 685; Skok II 542—543; Klein 1074; Gamillscheg 654. — Див. ще *одая*.

Одарка — див. **Дарія**.

[одая] «загін для рогатої худоби поза селом Г, Ж; ферма Ж; хутір, дача Ме; полянка в лісі Мо; гурт, отара овець МСБГ», [одайник] «фермер» Ж, [одайничка] «дружина одайника» Ж; — п. ст. *ода* «кошара», [odaj] «хутір»; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *одае* «кімната; загін для худоби, вівчарня», рум. *odăie* «тс.», як і болг. *одая* «кімната», м. *одаја*, схв. *одаја* «тс.», походять від тур. *ода* «кімната», спорідненого з гаг. *ода*, крим.-тат. кар. уйг. *ода* «тс.», туркм. тур. діал. аз. уйг. *отаг/отақ* «намет, вогнище, житло; кімната», які, можливо, зводяться до тюрк. *ота-/*о:та* «зігріватися, розпалювати дрова» або *от-/*о:т-* «розпалювати вогонь»; менш обгрунтоване пов'язання наведених слів з як. *ūt* «нора», чув. *odag* «притулок для овець», що зводились до коренів *oj*, *öj*, *ov*, *ev*, *ot*, *ut*, *ūt* «копати, заглиблювати, яма, заглиблення»; тюркські форми зіставляються з монг. *отag*,

otug, калм. *ot^og* «рід, плем'я, община, нація, держава», а також з тунг. *otok*, *otoh* «табір». — Scheludko 139; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 137; Десницкая Сл. языкозн. 159; Vrabie Romanoslavica 14, 165; SW III 566; Skok II 542—543; СДЕЛМ 288; DLRM 558; Lokotsch 127; Севортян 484—487. — Пор. **одаліска**.

[одбоярити] «сильно побити» Ж; — не зовсім ясне; можливо, афективне утворення на основі *біти* (*бій*, *бою*; пор. [биюра] «ломака»), зближене з основою слова *боярин*.

[одволога] «відрада, втіха, полегшення, послаблення» Ж; — пов'язане з [одволбга (відволбга)] «відлига»; розвиток значення викликаний, очевидно, впливом з боку п. *odelga* «полегшення; відлига (власне, полегшення морозу)», пов'язаного з *odelgnac* «полегшати (про мороз); злагіднити», утвореним з префікса *od(e)-* «від» і основи псл. *ьg-* «легкий». — Див. ще **волбга**.

[оде] «ось тут, осьде» Л, [одека, одеки, одельки, одечки ЛПол] «тс.»; — результат злиття вказівної частки *о* (*от*) і підрядно-питального слова (прислівника) *де*; частки *-ка*, *-ки*, *-чки*, *-лті* самі, що і в словах *тамка*, *тамки*, *тамечки*, *кілька*. — Див. ще **вонка**, **де¹**, **кілька²**, **о²**.

одежа «одяг», *одежіна* «тс.»; окрема складова частина одягу», *одіж*, [одіжній] «добре одягнений; з густою шерстю» Г, Ж, [водежіти] «одягти» Ж, [зодіж] «одяг» Ж, [зодіжний] «багатий на одяг», [неодіжній] «погано одягнений», [розодіжитися] «роздягтися» Ж; — р. *одежа* (поруч з *одежда*, запозиченням зі старослов'янської мови), бр. *адзежа*, п. *odzież*, заст. *odzieża*, [odziża], болг. *одежди* (мн.) «облачення», стсл. **одежда**; — псл. **odedja*, префіксальне утворення від давньої редуплікативної основи **ded-*, пов'язаної з коренем **dě-*, що виступає в псл. *děti*, р. *деть*, укр. *діти*. — Фасмер I 509, III 121; Цыганенко 309—310;

ЭСБМ 1, 82; Brückner 375; Sławski I 188—189. — Див. ще **діти**². — Пор. **одяг**.

одеколон, *одеколонити*; — р. болг. *одеколон*, бр. *адэкалон*, слн. eau de Cologne; — запозичення з французької мови; фр. eau de Cologne «одеколон», букв. «вода з Кельну, кельнська вода», утворено з іменника eau «вода», що зводиться до лат. aqua, і назви міста Cologne «Кельн», де у XVIII ст. було винайдено одеколон. — СІС² 593; Коваль 135—136; Черных I 592—593; Фасмер III 121; КЭСРЯ 304; Ванков БЕ 1961/3, 202. — Див. ще **аквамарин**.

[одергати] «освіжати» Ж, *[одергнути]* Ж; — очевидно, пов'язане з *[одерзнути]* «видужати». — Див. ще **дерзати**.

[одзвінки] (бот.) «рутвиця орликолиста, *Thalictrum aquilegifolium* L.»; — неясне.

одзовізм «опортуністична течія в РСДРП, що вимагала відкликання соціал-демократичних депутатів з Державної думи», *одзовіст*; — бр. *адзавізм*, ч. *otzovismus*, слц. *otzovizmus*, болг. *отзовізм*; — запозичення з російської мови; р. *отзовізм* утворено від *отзывать* «відкликати», пов'язаного із *звать*, якому відповідає укр. *звати*. — БСЭ 31, 393. — Див. ще **від**, **звати**.

одін «число 1; одинокий, самотній; ніякий інший, крім названого; окреміш серед названих, видимих; перший серед названих; якийсь, котрийсь», *[оден Ж, йоден Ж]*, *одна, одне, одні*, *[оденчик]* «одинак (єдиний син)» ЛЧерк, *[одіна]* (у виразі *одіна-самотина* «самотність») Ж, *одінак, одіначка* «єдина дочка; [кредитний квиток в 1 крб.]», *одінець, [одініцтво]* «самотність» Ж, *одініця, [одінок]* «однолемішний плуг» Гриц, *[одіноتا]* «самотне життя» Ж, *[одініцтво]* «самотність», *одіночка, одіночник, одіничок* «одиначок», *одініа, [одність]* «єдність», *одно-* «перша частина складних слів, що відповідає слову *один*», *[однояк]* «одноле-

мішний плуг» Гриц, *[удінець]* «дикий кабан» Нед, *одинарний, одінічний, одінокий* «самотній, [єдиний]», *[одіночий]* «тс.» Ж, *одіночний, [одіносінький]* «єдиний», *одінакий, [одінаків]* Ж, *одінаковий, однаковісінький, одіненський, одінісінький, одініський, [одіночний]* «однаковий» Пі, *одіночний* «одноманітний» Куз, *[одінати]* «наймати, домовлятися» Бі, *[одіночити]* «об'єднувати» Ж, *одінаком, одініцем, [одініцями]* Ж, *[одінако]* «однаково», *заодно, [зодінічити]* «звести до одного» Ж, *наодініці, поодінокий, [поодінічий], поодініці, [по одініцю]* Ж; — р. *одін*, бр. *адзін*, др. *одінъ, одн-*, п. *jeden, jedyny*, ч. слц. *jeden*, вл. *jedyn*, нл. *jaden*, болг. *едін*, м. *еден*, схв. *један, једѣн*, слн. *ēden, ēn*, стсл. **єдинъ, єдньъ**; — псл. **edinъ, *edyъ*, складне утворення з елементів **ed-* і **inъ* (**inъ*); — псл. **ed-* походить від індоєвропейської займенникової основи **e-*, що виступає в лат. *esse* «он», *esquis* «хто-небудь», нвн. *etwas* «що-небудь», а також, можливо, в р. *едва*, укр. *лєдве*, стсл. **єда** «хіба, чи»; менш імовірно припущення про зв'язок з дінд. *ādīn* «початок» (Uhlenbeck 21, Van Wijk IF 30, 384); псл. **inъ* виступає в укр. *ініший*, р. *інбй*, стсл. **инъ**, споріднених з лат. *ūnus* < *oinos* «один», гр. *οἶνῆ* «одно очко» (у грі), лит. *vienas* «один», прус. *ains*, дірл. *ōip*, брет. корн. *ipe*, дісл. *ēipp*, гот. *ains* «тс.», що зводяться до іє. **oi-pos*. — Фасмер II 9, 134—135, III 122; Черных I 593; ЭСБМ 1, 83; Sławski I 544—545; Machek ESJC 219—220; Schuster-Sewc 441; Младенов 159; Skok I 766—768; Bezljaj ESSJ I 124; ЭССЯ 6, 11—13; ESSJ Sl. gr. II 255—276; Bern. I 262; Walde—Holm. I 390. — Див. ще **інший**. — Пор. **лєдве, одінак**.

одинадцять, *[одінаїцять]* Ж, *одінадцятєро, одінадцятій*, *[одінаїцятій]* Ж, *[одінадцятка]* «полотно в 11 пасм»; — р. *одінадцять*, бр. *адзінаццѣць*, др. *одинадєсѣть*, п. *jedenpaście*, ст. *jedenpaście, jedenaście, jedenaście*, ст. *jedenpaście, jedenaście, jed-*

paćcie, jednaćcie, jedynaćcie, ч. jede-
náci, ст. jedennadćet(e), слц. jedenást',
jedenásti, вл. jědnaće, нл. jednaćco, по-
лаб. jađānādíst(ə), болг. едина́десет, м.
единаесет, схв. jedānaest, слн. enājst,
стсл. **единъ на десѣте**; — псл. *edipъ
па desęte, *edьpъ па desęte, що склада-
ється з числівника (j)edipъ «один»,
прийменника па «на» і форми місц. в.
від числівника desęть «десять»; анало-
гічно утворені відповідні числівники в
інших індоєвропейських мовах, пор.
лтс. viēnpradsmít (з viēns «один», ра
«понад», desmit «десять»), рум. unspre-
zece (з un(u)l «один», spre «на», zece
«десять»), лат. un-decim, гр. ἕν-δεκά,
дінд. ekā-daśa. — Фасмер—Трубачев
III 122; ЭСБМ I, 83; Sławski I 545—
546, 126; Schuster-Sewc 451—452;
ЭССЯ 6, 13. — Див. ще **десѣть, на¹,
одін**. — Пор. **дванадцѣть**.

одина́рник (бот.) «Trientalis euro-
paea L.»; — очевидно, похідне утворен-
ня від **одін**; назва могла бути зумовле-
на тим, що квіти рослини (1—4) знахо-
дяться не в суцвіттях, а на окремих
квіткоцїжках в пазухах верхіткових ли-
стків; пор. ч. jedpokvítok «тс.». — Ma-
chek Jm. rostl. 174. — Див. ще **одін**.

одіж, одіжний — див. **одѣжа**.

одіобзний «неприйнятний, небажа-
ний»; — р. одибзний, бр. адыѣзны, п.
odium «ненависть, нехїть», ч. odiózní
«ненависний, небажаний», слц. odiób-
ny, вл. odioznu, болг. одиобзен, схв.
ōdiōzan, слн. odiózen «тс.»; — запози-
чення із західноєвропейських мов; фр.
odieux, англ. odious, н. odiös походять
від лат. odiōsus «ненависний, против-
ний», пов'язаного з odium «ненависть,
нехїть», обі «ненавидіти», odiisse «тс.»,
спорідненими з вірм. ateam «ненави-
джу», ateli «ненависний, неприємний»,
дісл. atall «страшний, жахливий, огид-
ний», дангл. atol «тс.», далі, можливо,
з гр. οδύσσομαι «серджу, гнівлю». —
СІС² 593; Черных I 593; КЭСРЯ 304—
305; Holub—Lyer 341; РЧДБЕ 502;
Dauzat 509; Klein 1074; Walde—Hofm.
II 202—203.

**одіти, оденути, одів, одіва, оді-
вання, одівати, одівачка, одівець,
одівка, одіво, одіння, одінок, одінь,
одітний, одія, одіяло, одіяльце, оді-
яння, одіяти** — див. **діти²**.

одіяло «ковдра», **одіяльник, під-
одіяльник**; — запозичення з російської
мови; р. одіяло є похідним від др. одъ-
яти «одягати», пов'язаного з дъти
«класти, подіти». — Див. ще **діти²**.

[одкаль] «звідки; з якого часу»
ВеЛ, **[откаль]** «звідки» Ж, **[одкале]** «з
якого часу» ВеЛ, **[одкельска]** «відкись»
ВеЛ, **[одникаль]** «нізвідки» Ж; — склад-
не прислівникове утворення з прий-
менника од і займенникового компо-
нента -каль «коли, де», паралельного
до -кіль. — ESSJ Sl. gr. II 546—547. —
Див. ще **від, відкіль**. — Пор. **ода-
каль, одналь**.

[одкіряти] «відганяти» ВеУг; — не-
ясне; можливо, в якийсь спосіб пов'я-
зане з уг. kerget «гонити».

одкровення; — р. **откровєние**; —
запозичення зі старослов'янської мови;
стсл. **отъкръвеннѣ** утворене на основі
отъкръвенъ, дієприкм. від дієслова
отъкрыти, що складається з префікса
отъ-, якому відповідає укр. **від-**, і діє-
слова **крыти**, якому відповідає укр.
кріти (див.).

одлігати, одлигнути — див. **ли-
гати¹**.

[одлягати] «відокремлюватися, від-
падати, звільнятися» Ж, **[одлячі]** Ж; —
результат видозміни деетимологізова-
ної форми **[одлигати]** «відв'язати»,
похідної від **лигати**, що зазнала збли-
ження з основою **лягати**. — Див. ще
лигати¹.

[одміт] «вигин у коліні ріки, де ма-
ло помітна течія» Чаб, **[одміть]** «тихе
місце в бурхливій річці; місце між ске-
лями на дніпровських порогах» тж; —
похідне утворення від **метати**, пара-
лельне до **[обміть]** «бистрина або вир
із швидкою течією». — Див. ще **ме-
тати**.

одна́к (спол.) «але, проте; все-таки;
все одно», **одна́че** «тс.», ст. **еднак** (з

п.); — р. *однако*, бр. *адна́к*, др. *еди-нако* «однак», п. *jednak* «проте, однак, одначе», *jednakže* «тс.», цсл. *ідинако*; — похідне утворення від *один*, яке мало спочатку прислівникове значення «однаково» і вживалося при повідомленні про дію, що відбудеться однаково за будь-якої умови. — Бевзенко ІУМ Морфологія 455; Булаховський Вибр. пр. II 503; Фасмер III 123; КЭСРЯ 305. — Див. ще *одін*.

[*бдналь*] «звідти» Ж; — складне утворення з прийменника *од* «від» і займенникового компонента, очевидно, тотожного з ч. ст. *palí* «от, ось, он», етимологічно не зовсім ясного, можливо, пов'язаного з укр. *на* «ось, бери». — Machek ESJC 388. — Див. ще *від, на²*. — Пор. *одкаль*.

[*одновілити*] (про попадю: ходити по приходу й збирати льон та інші подаяння); — неясне; можливо, похідне утворення від незафіксованої основи **одновільня* «податок від нового льону», утвореної з прийменника *од* і основ прикметника *новий* та іменника *льон*.

одноманітний; — неясне; пояснюється (Варченко УМШ 1957/4, 81—82) як складне утворення з числівника *одін* і прикметникової основи *-манітний* (< **майтний*), похідної від [*майотма*] «набридливе заняття», пов'язаного з *маяти* (з асимілятивним переходом *й* > *н'*, як у *маня́чити* — *ма́ячити*). — Див. ще *ма́яти, одін*. — Пор. *різноманітний*.

одностайний «однодушний; єдиний, неподільний; весь, скрізь однаковий», [*одностальний* Ж, *одностійний* Ж] «тс.», *одностайне* (заст.) «одностайно», *водно́сталь* «в одну нитку, в один шар; заодно»; — р. [*одностанка*] «жіноча сорочка з однієї тканини», бр. *аднастайны* «одноманітний, монотонний, однорідний», п. *jednostajny* «одноманітний, рівномірний», ч. *jednostejný* «одноманітний, цілком рівний», ст. *jednostajný* «тс.; простий», слц. *jednostajný* «безперервний», болг. *едноста́вен*

«який складається з однієї частини; [безперервний]», м. *едноста́вен* «простий», схв. *јѣдноставан*, слн. *epostáven* «тс.»; — псл. **edyņostajъpъ*, утворене з основ числівника **edyъpъ* «один» і дієслова **stajati* «ставати»; думка (Sławski I 550) про запозичення українських і білоруських слів з польської мови недостатньо обґрунтована. — Holub—Kor. 350—351. — Див. ще *одін, ста́ти*. — Пор. *ста́лка*.

[*одню́д*] «ні в якому разі, зовсім» ВеУг, [*отню́д*] «тс.» тж; — р. *отню́дь* «ніяк, ніскільки, зовсім ні, ні в якому разі», [*отнюд, отнюдь*] «тс.», др. *отъ-нудъ* «ні в якому разі, ніяк», *отънудъ, отънудъ* «тс.», *отинудъ* «з усіх боків; зовсім, взагалі», стсл. *отънудъ (отъ-нудъ)* «зовсім, взагалі»; — псл. *otinodъ*, очевидно, утворене з прийменника *от(ъ)* «від», займенникової основи *in-* «інший» і кінцевого займенникового компонента *-odъ (-odě)*, того самого, що і в прислівнику *въsodě* «всюди»; помилково пов'язувалося (Mikl. EW 217; Van Wijk IF 30, 386) з *nuditi (nōditi)* «змушувати». — Фасмер III 172; КЭСРЯ 318; Преобр. I 669; Meillet Études 158. — Див. ще *від, всю́ди, йний*.

[*одо́*] «осьде» Л; — результат злиття вказівного прислівника [*о́де*] з вказівною часткою *о (о́де-о > одо)*. — Див. ще *о², о́де*.

[*одо́лі*] «іноді» Ж; — неясне; можливо, споріднене з схв. *одо́лѣ* «звідси».

одо́лівати — див. *дола́ти*.

[*одоля́н*] (бот.) «валеріана, *Valeriana officinalis* L.», [*о́делень*] «тс.» Ко, [*оделен, одемян, одеян, одильон(-зіле)*] Мак, [*одиля́н*] МСБГ «тс.»; — р. [*одоле́й*] «молочай, *Euphorbia pilosa* L.», [*одоле́нь*] «латаття, *Nymphaea alba* L.», [*одале́нь*] «тс.», ч. [*odolen, odolén*] «валеріана», слц. [*odolen*], болг. [*делян, деля́нка, деля́нка*] «тс.», [*де́лен*] «вид лікарської рослини», схв. *одо́лян* «валеріана», *одо́лен, одо́лен* «тс.», слн. *odolín* «ротики, *Antirrhinum majus* L.»; — псл. **odolēpъ*, пов'язане з *odolēti*, укр. *дола́ти*, р. *одоле́ть*; назва зумов-

лена лікувальними властивостями валеріани, а також приписуваними їй магичними особливостями; на інші рослини назву перенесено у зв'язку з подібністю їх застосування в народній медицині та чаклуванні; припускається можливість кальки лат. *valegiana*, яке пов'язують з *valēge* «бути сильним»; необгрунтованим є зведення українських назв до рум. *odolean* «валеріана» (Vincenz 8), яке вважається слов'янським запозиченням (DLRM 558). — Шамота 145; Фасмер III 123; Меркулова 34; Преобр. I 640; Анненков 140, 228, 372—373; Brückner 375; Machek Jm. rostl. 224; ESJC 409; БЕР I 336; Skok II 544; Симонович 489; Берн. I 207; Mikl. EW 219. — Див. ще **дола́ти, о́!**

[одо́маш] «могорич», [*алдомаши* КІМ, *галдамаши* ВеЗн] «тс.»; — п. [*holdomas*] «тс.», ч. [*aldamáš*] «подарунок, нагорода, неустойка», слц. *oídomáš* «неустойка, могорич», болг. [*алдамáч*], схв. [*áldomáš*] «могорич», слн. [*aldomáš*] «могорич для робітників»; — запозичено з угорської мови, можливо, через словацьку; уг. *áldomás* «могорич» пов'язане з *áld* «благословляти», очевидно, успадкованим з фінно-угорської прамови. — ВеЛ 442; ВеЗн 43; Лизанец 573; Sadn.—Aitz. VWb. I 17; Bern. I 27; MNTEsz I 130—131.

одороба, одоробало, одоробло — див. **доробало**.

одр «ліжка, постіль», [*одрі́на*] «тс.»; спальня або кімната взагалі Ж, Пі; приміщення для воза, саней, сіна ЛексПол», [*одрі́ня*] «ліжка, постіль» Ж, Пі; — р. *одр* «ліжка, ложе, постіль; піл; поміст (западня) у лісі на ведмедя», [*одѣр*] «тс.», [*одрі́на*] «хлів, сінник», [*одрина*] «спальня», бр. [*адры́на*] «сінник», [*адзѣр*] «пристосування, на якому сушать вику, горох», др. *одръ* «ліжка, постіль; лавка; спальня», *одрина* «хлів (?), сінник (?); хата», п. одгупа «приміщення для сіна», ч. одг «стовп, остов; альтанка», [*vodg*] «горище в повітці», слц. *vodog* «клу́ня»,

болг. *одър* «поміст, ложе; віконниця», м. *одар* «дерев'яна лежанка», схв. *одар* «ложе, поміст», слн. *одег* «настил, сінник», стсл. *одръ* «ложе, постіль; труна»; — псл. одгъ, можливо, споріднене з **dervo*, *дгъва* як форма з початковим значенням «настил навкруги дерева» (Ильинский ЖМНП 1904, квітень, 382); може бути також спорідненим з дангл. *eodor* «загорода, тин, житло», дісл. *jadagg, jodugg* «край», двн. *etar*, свн. *etter* «паркан, край, обгороджене поле», гр. *одри́цов* «стійло, хлів», в основі яких лежить іє. **edh-* «городити; частокіл» (Holthausen AeWb. 91; Bezenberger BB 27, 144; Uhlenbeck PBrB 26, 295; Meringer IF 18, 256—257; Торп 24; Pedersen Kelt. Gr. I 178; Jóhannesson 54); існує думка про зв'язок слова з *деру́, дрáти* (Jagić AfSlPh 24, 581; Соболевский ЖМНП 1904, березень, 180; 1914, серпень, 365; Брандт РФВ 23, 95); при цьому розвиток семантики слова залишається нез'ясованим; непереконливе припущення (Machek Slavia 18, 73) про походження *одр* від **vodgъ* «сушарня», нібито пов'язаного з *oditi, vednōti, vedro*, спорідненими з укр. *ведро, в'янути*. — Фасмер III 123—124; Преобр. I 678—679; ЭСБМ I, 82—83, 90; Skok II 543; Vaillant RES 24, 186. — Пор. **по́дра**.

[одста́пити] «відщепити» ВеЛ; — пов'язане з [*одица́пити*] «тс.»; характер зв'язку неясний. — Див. ще **щепи́ти**.

[о́дстор] «осторонь, поблизу (від чогось)» Ж; — не зовсім ясне утворення з прийменника *од* «від» і скороченої основи іменника *сторона́*; можливо, калька н. *abseits* «тс.», утвореного з прийменника *ab* «від» і основи іменника *Seite* «сторона». — Див. ще **ві́д, сто́ро́на**.

[одтамаль] «звідти» ВеЛ, [*одтама́ле, оттамале*] «тс.» ВеЛ; — складне прислівникове утворення з прийменника *од*, прислівника *там* і кінцевої частини *-аль, -але*, введеної, очевидно, за

аналогією до слів типу *одкаль, бдналь*. — Див. ще *від, там*. — Пор. *одкаль, бдналь*.

[**одтамтиле**] «звідти» ВеЛ; — бр. [оттамтуль]; — складне утворення з прийменника *од* і двох синонімічних прислівникових основ *там* і *тиле*, тожної з *-тіль*, р. *-толе*, бр. *-туль* (пор. *відтам* і *відтіль*). — Див. ще *від, там*.

[**одтелебенити**] «добре когось побити; відрубати; віднести» Ва; — афективне утворення з префікса *од-*, що надає дієслову відтінок завершеності дії, і основи **-телебенити*, близької до *телéпнути* «завдати сильного удару», [*талаба́нити*] «нести (великий вантаж)».

[**одуван**] (назва горшка в загадці: «Як жив одуван, всіх людей годував, а як пропав одуван — ніхто й кісток не сховав»); — очевидно, первісне **годуван* пов'язане з *годувати* (див.).

одуд (орн.) «Урира ерорс Л.», [*відвуд, водвуд, вот-вот* Карп. диал. и оном., *вудвід* Куз, *вудвод* ЛЧерк, *вудвуд, вудвудок* ВеБ] «тс.», [*вудвудя*] «пташеня одуда», [*вудвут*] «одуд» Карп. диал. и оном., [*вудвутка* Мо, *вудід* ВеБ, *вудкало, вудкоб* Г, ВеДо, *вудод, вудок* Г, ВеДо, *вудуд* Карп. диал. и оном., *вулок* Шарл, *вут-вут* Карп. диал. и оном., *вутва* тж, *вутко* ВеДо, *вутлавка* Карп. диал. и оном., *вуток* ВеНЗн, *годко, гудик* ВеНЗн, *гудко, гудок* тж, *гутутут* Карп. диал. и оном., *дудлик* ВеНЗн, *одвуд* ЛЧерк, *одгуд* Карп. диал. и оном., *одітут* Шарл, *одод* Карп. диал. и оном.] «тс.», *одудіця, одудові, [удід]* «одуд» Л, [*удід, удбд, удодиха* КІМ, *удуд* Г, Карп. диал. и оном., *футик, футко, футок, ходутут* Ва, *худик* Шарл, *худкоб, худок, худотут* Ва, *хутко* ВеНЗн, *хуток* Шарл] «тс.», [*гутутуткати*] «кричати» (про одуда) Карп. диал. и оном., [*завудкати*] ВеБ; — р. бр. *удбд*, п. [wudwud, wudwudek, jud-jud], слн. *vdбd*, стсл. **вѣдодъ**; — звуконаслідувальні утворення, як і [*гінко*]

«одуд», [*гінко, гупко*], лат. *урира*, гр. *ѣлоф, апафос*, лтс. *purrukis*, фр. *hurpe*, англ. *hooroe* (hooroor), гол. *hor*, дат. *hægor*, нвн. *Wiedehopf* (друга частина слова *-hopf*), вірм. *roror*, перс. *pūrū*, а також лит. *dudukas, dudūtis*, ст. *dūkas*, нвн. [Wuddwudd] «тс.», в основі яких лежать вигуки, що передають голос птаха (укр. *вудвуд* (ВеНЗн 23), р. *удодо* (Шарловский ФЗ 1886/1, 21), п. ч. *du-du-du*, н. *wud-wud* та ін.). — Никончук Карп. диал. и оном. 144—146; Німчук 211; Фасмер IV 149—150; Булаховський Вибр. пр. III 194, 254—255; Būga RR 327; Sławski I 177—178; Brückner 102; Machek ESJC 133; Schrader Reallexikon II 398; Kluge—Mitzka 857; Falk—Topf I 448—449. — Пор. **гінко, дудок, лупко**.

[**одукалий**] «огрядний, гладкий» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. *odukały* «кастрований; товстий, вгодований» загальноприйнятої етимології не має; виводилось (Brückner 103) від звуконаслідувального утворення *dukać* «читати по складах, мимрити»; пов'язувалось також (SW III 677) із звуконаслідувальним *hukać się* «гратися, галасувати; розбещуватися».

одукований (заст.) «освічений, письменний»; — бр. *адукаваны, адукованы*; — запозичення з польської мови; п. *edukowany* пов'язане з дієсловом *edukować* «освічувати, виховувати», що, як і ч. *edukace* «виховання», слц. *edukácia* «тс.», *edukovaný* «вихований», походить від лат. *ēduco* «виховую» (*ēducatio* «виховання»), утвореного з префікса *ex-* «з-, ви-» і дієслова *dūco* «веду, воджу» (пор. укр. *виводити* «виховувати, вирощувати», про тварин); зміна початкового *e* в *o* сталася, очевидно, в результаті зближення його з *o-* префіксальним. — Див. ще **дука, екс-**.

одухотворіти, одухотворяти; — бр. *адухатваріць*, болг. *одухотворявам*, м. *одухотвори*; — запозичення з російської мови; р. *одухотворить*, заст. *одушетворять* складається з префікса

о- та основ іменника *дух* і дієслова *творить*; очевидно, слово було створене на основі цсл. **одоушевити, одушити** «вкласти душу, життя» за моделлю стсл. **благотворити, боготворити**. — Див. ще **дух, о¹, творити**.

[одьогованя] «суглинок» St. sl. 10/1—2, **[одьоговіта]** (земля), **одьогошна, одьогошіста**, ст. **адягова-тий** (XVIII ст.) тж; — похідні утворення від **[одьог (адяг)]** «глина», запозиченого з угорської мови; уг. *agyag* «тс.» етимологічно неясне. — Дзендзелівський St. sl. 10, 36—37; Лизанец 613; MNTESz I 107.

одяг, [одяга] «одяг», **одягало** «одяг; [ковдра, покривало]», **одяганка** «одяг», **[одягання]** «костюм» Пі, **одягати, [одяглий]** «одягнений» Бі, **одягний** «добре одягнений; ошатний», **[вдяганка]** «одяг» ЛЧерк, **вдягати, вдягнути, вдягті, [задягати Ж, задягнути Ж], [задяг-но]** «одягнувшись» Ж, **[зодяга]** «одяг», **[зодягний]** «добре одягнений», **зодягати, зодягнути, зодягті, надягати, надягнути, надягті, [неодягний]** «погано одягнений» Ж, **[перєвдяг]** «переодягання; одяг, у який хтось переодягнувся», **[передяг]** «переодягання», **передягати, передягнути, передягті, переодягати, переодягнути, переодягті, приодягати, приодягнути, приодягті, роздягалька, роздягальник, роздягальня, роздягальний, роздягати, роздягнути, роздягті, [удягало]** «верхній одяг з рукавами», **[удяганка]** «тс.», **удягати, удягнути, удягті**; — очевидно, результат контамінації слів **одіж, одівати** і **[дяга]** «щось велике, важке, роздуте», **[дяг]** «смужка лика». — Rudn. II 873; Shevelov Hist. phonol. 353; Bèzlej Eseji 136; Vern. I 190. — Див. ще **діти², дяга, одєжа**.

[од'ядник] (бот.) «купина, *Polygonatum multiflorum* All.» Мак; — очевидно, утворене на основі виразу *од яду*, оскільки корінь рослини використовували в народній медицині від укусів скаженого собаки; крім того, вся рослина дуже отруйна і викликає блюван-

ня. — Вісюліна—Клоков 69; Нейштадт 165; Анненков 107; Симонович 367—368. — Див. ще **від, яд**.

[ож] (спол.) «що; тому що»; — др. *оже* «що, якщо», ч. ст. *ež* «що», стсл. **еже** «що» (етимологічно відмінне від **кже**); — псл. *eže*, утворене із займенникової (вказівної) основи *e-*, паралельної до *a, i*, та підсилювальної частки *že*. — Мельничук Структ. слов. реч. 210—213; Фортунатов ИТ II 222; Bauer 143. — Див. ще **же¹**.

[ожанка] (бот.) «дїбровник, *Teucrium scordium* L.»; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. *ožanka*, ч. *ožanka* «тс.» задовільної етимології не мають; зіставляються з п. ст. *mała osanna* «вероніка дїбровна, *Veronica chamaedrys* L.», *mała osanka* (*ozenka*) «тс.», *wielka osanka* «підмаренник, *Galium mollugo* L.», для яких припускається походження від нім. *osanne*. — Machek Jm. rostl. 193—194. — Пор. **очанка**.

[ожгар] «підпалювач; таврований» (вживається як лайливе слово) ВеЛ; — префіксально-суфіксальне утворення від **[жегті]** «палити» з незрозумілим збереженням проривного **г** (можливо, під впливом польської мови, пор. п. *żegadło* «клеймо, прилад для таврування»). — Див. ще **жегті**.

[ождиган] «довбешка, дрючок; недотепа, бовдур» Ж, **[ождигати]** «сильно ударити» Ж; — не зовсім ясне; пояснюється (Кримський Тв. III 221) як результат протези **о** в слові, пов'язаному з **[джаган]** «кирка, мотика», **[джоган]** «палка із залізним наконечником» і под. — Див. ще **джаган**.

[о́же] «от; отже; адже; тому»; — результат злиття вказівної частки **о** (*от*) і підсилювальної частки **же**, паралельний до **отже**. — Див. ще **же¹, о²**. — Пор. **отже**.

[о́жеж] «авжеж» Л; — результат фонетичної видозміни форми *авжеж*, утвореної з часток *a¹, ужé* і *ж(e)¹* (див.).

о́желєдь СУМ, Ж, Пі, **[ожелєда]** «ожеледь», **ожелєдиця** «тс.», **[о́жо-**

лодь] «сніг з дощем» Ник, [ожелѣдець] «лід на гілках», [ожелѣдух ВеБ, ожелест, ожелець, ошелѣст] «тс.», [ожелізь] «ожеледь», [вожелідь] «тс.» ВеБ, [возелѣдух] «лід на гілках» ВеБ, [приожелѣдитися] «настати ожеледі»; — р. [ожелѣдь] «ожеледь, льодяний наст на снігу», [ожелѣдица], п. [žlód, žlódž] «тс.», полаб. zlod «град», слн. žléd, žledíca «ожеледь; дощ з градом», стсл. **жалѣдница** «дощ зі снігом, градом»; — псл. *želdъ < *geldъ, пов'язане чергуванням голосних з *goldъ, від якого походять р. *голоть* «ожеледь», ч. holot «тс.»; в українських формах початкове **о** приставне; — споріднене з гр. χάλαζα (< *χάλαδία) «град», перс. žāla (< *žalda-, *jarda-) «град, іній», лтс. dzeldēt «тверднути» (про сніг); менш переконливе пов'язання (Преобр. I 141) з лит. gélmenis «сильний холод», gelumà «тс.» (від gėlti «колотися») або з лат. gelū, -ūs «холод, мороз», gelidus «холодний як лід», гот. kalds «холодний», нвн. kalt «тс.»; окремі українські діалектні форми виникли шляхом заміни кінцевого *-едь* на суфікс *-ець* або в результаті контамінації з іншими словами (*слизькій, шѣлест*). — Кримський Тв. III 220—221; Німчук 152; Криченко Вступ 517; Фасмер III 124; Вгӱскпер 665; Mashek ESJC 175; Откупщиков 121; Зализняк ВСЯ 6, 36; Бурлакова ВСЯ 6, 58; Specht 228, 294, 389; Solmsen AfSiPh 24, 579; Rozwadowski RO I 105; Trautmann 82; Hofmann 410; Walde—Hofm. I 585—586.

[**ожелѣс**] «мозоль; залоза на шиї» О; — видозмінене похідне утворення від давньої звукової форми др. *железа* «залоза», яке збереглося без переходу *жел-* в *зал-*. — Див. ще **залѳза**.

ожерѣд «скирта; стіг СУМ, Slavia 1978; [жердини в клуні Пі], *ожерѣдник* «скиртувальник», [ожерѣт] «стіг» Slavia 1978, [ожерѣда, ожіредь, ожіріть, очерѣд, очерѣх, вожерѣд, вучірѣт, черѣт] «тс.» тж, *ожерѣдити* «скиртувати»; — р. [ожерѣт] «довгий

стіг, скирта»; — очевидно, утворене з прийменника *о* «біля, навколо» й основи іменника *жердіна*; в такому разі первісно означало «складене навколо жердини»; вважається також (Zubaty St. a čl. I 2, 125) результатом зближення з основою *жерд-* здавна успадкованого [озерѣд] «ожерѣд»; розглядається (Дзендзелівський Slavia 1978, 274) і як давній варіант звукової форми з **оз-**; менш переконливе припущення (Scheludko 139) про походження від рум. gireadă «тс.». — Rudn. II 873. — Див. ще **жердь**. — Пор. **озерѣд**.

ожіка (бот.) «Luzula D. C.»; — р. *ожіка* «тс.»; [оситняк, ситник, Juncus L.], бр. *ажьіка* «Lusula»; — неясне; пов'язується (Фасмер II 10) з р. *ѣж*, др. *ожь* «їжак».

ожіна¹ (бот.) «Rubus L.» СУМ, О, [ожіни] мн. «ожина звичайна, Rubus caesius L.», *ожінівка* «наливка з ожини», *ожінічник, ожініний, ожіновий*; — р. *ежевіка, [ожіна, ожевіна]*, бр. *ажьіна, [ажавіна]*, п. *ježyna, [ožyna]*, ч. *ježík* (вид ожини), слц. *ožina* «тс.», схв. [*ежевина, ежина, јежина, ежевица*]; — псл. *ežina*, пов'язане з *ѣж* «їжак»; — назва пояснюється наявністю у рослини колючок. — Шамота 142; Shevelov Hist. phonol. 163; Меркулова 218—219; Фасмер II 10, 11; III 125; Преобр. I 212; Филин Образ. яз. 196; Шахматов Очерк 141; ЭСБМ 1, 96; Mashek Jm. rosl. 101; Симонович 405; ЭССЯ 6, 36; Bern. I 266; Mikl. EW 106. — Див. ще **їж**.

[**ожіна²**] (бот.) «комиш, Scirpus paluster L.» Мак; — очевидно, результат видозміни форми *ожіка* «Lusula L.» (пор. р. [ожіка] «оситняк, Juncus L.»), зближеної з *ожіна* «Rubus L.». — Див. ще **ожіка**.

ожінець (зоол.) «мурекс, пурпуровий слимак, Murex brandarius» Ж; — очевидно, тлумачення помилкове зам. «мурекс їжакуватий, Murex erinaceus»; у такому разі пов'язане з *їжак*, [їж] «їжак», др. *ожь* «тс.»; назва зумовлена зовнішньою схожістю цього виду мо-

люска з їжаком. — Див. ще **їж**. — Пор. **ожі́на**¹.

ожі́ни (бот.) «вовчуг, *Ononis hircina* Jacq.» Мак; — пов'язане з **ожі́на**; назва мотивується, очевидно, тим, що вовчуг часто має колючки; пор. семантично близькі болг. *бодлив трън*, *бял трън*, *шилобод* «тс.». — Віслюліна—Клоков 217; Нейштадт 342; Machek Jm. rostl. 119—120. — Див. ще **ожі́на**¹.

[ожичник] (бот.) «очиток їдкий, *Sedum acre* L.» Мак; — неясне.

[ожльоди] «лід, який намерз на гілках»; — очевидно, результат видозміни форми *о́желедь* (*о́желеда*), зближеної з п. [żłód] (род. в. [żłodu]) «о́желедь» і укр. *лід* (*льбду*). — Див. ще **о́желедь**.

о́жог «палиця, якою перемішують жар, паливо», [ожаг] «тс.» держак у вилах, якими подають снопи на скирту; дерев'яна ручка рогача» Л, [во́жог, о́гаж, о́джог] «тс.» Л, [о́жево] «о́жог» Ж, [о́жег Ж, о́геж Ж, о́жіг Ж, о́жіі ЛЧерк, Мо], [о́жуг, [о́жур ЛЧерк, Дз, о́гуж ЛЧерк] «тс.», [о́жег] «дерев'яна кочерга» Бі, [о́жіг] «тс.» Бі, [о́жего] «держак кочерги» Л, [о́жело] «тс.» Мо, [о́жіль] «тс. Ме; о́жог ЛЧерк», [о́жівно] «о́жог» Ж, [о́жжала Л, о́жіель ЛЧерк, о́жіль, о́жіі, о́жіув, о́жіур тж] «тс.»; — р. [о́жо́г, о́жі́г] «палка замість кочерги, держак», бр. *во́жаг* «держак рогача, кочерга», п. *ožóg* «кочерга», [ožeg, ožog, ožeh], ч. *ožeň* «тс.», слц. *ožeň* «палка для перемішування вогню; [жердина, дрюк]», [ožech] «тс.», нл. *wožag* «кочерга», болг. [о́жег] «тс.», м. *о́жег* «залізна кочерга», схв. *о́жег* «кочерга, совок для вугілля»; — псл. *ožegъ, пов'язане з дієсловом *ožegti «обпалити»; первісно означало обгорілу палицю. — ЭСБМ 2, 182; Brückner 388; Machek ESJC 424; Schuster-Sewc 1687. — Див. ще **жег-ті, о**¹.

[о́жужка] «сплетена з лози вірво́вка» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми [*вужевка*] «тс.». — Див. ще **вужва́**.

[о́зар] (зоол.) «піщана черепашка, *Psammobia vespertina*» Ж; — неясне.

оздо́ба — див. **оздо́бити**.

оздо́бити, *оздо́блювати*, *оздо́бляти*, [здо́бити] «оздо́блювати» Ж, *оздо́ба* «прикраса, [зовнішній вигляд Ж]», [оздо́бець] «красень» Пі, [оздо́бина] «прикраса» Ж, [оздо́бка] Пі, *оздо́блен-ня* «тс.», *оздо́блювач*, [здо́ба] «оздо́ба» Ж, *оздо́блювальний*, *оздо́бний* «красивий, прикрашений, розкішний», [при-оздо́бка] «прикраса» Ж; — р. [осдо́бить] «додати приправи (в їжу)», бр. *аздо́биць* «прикрасити», п. *ozdobić*, ч. *ozdobiti*, слц. *ozdobit'*, вл. *wozdebić* «тс.»; — псл. [osъdobiti], префіксальне похідне від *съdoba* «прикраса, приправа». — Див. ще **до́ба, зді́б, о**¹.

[озерéд] «скирта сіна, соломи чи хліба; ожеред» СУМ, *Slavia* 1978, [о́дзерéд, о́зарéт, о́зэред, о́зерéда, о́зерéт Г, в́зерéт, вазирéт, в́озерéд, ву́зирéт, го́зерéт, го́зерéц] «тс.» *Slavia* 1978; — р. [о́зерéд] «довга скирта хліба; пристосування для сушіння снопів», [о́зорóд, зорóд, зарóд] «тс.», бр. [азарóд] «пристосування у вигляді драбини для просушування снопів», [азарóда, о́зарóд] «тс.», п. [oziégód, oziégoda] (очевидно, з укр.); — псл. *ozordъ (< іе. *ǵhordh-), фонетичний варіант до *ogordъ (< іе. *ǵhordh-); — споріднене з лит. *žárdas* «пристрій для сушіння гороху, льону», лтс. *zārds* «тс.», лит. *žaĩdis* «загін», прус. *sardis* «паркан», псл. *gordъ «місто», *žʹgdъ (< *gʹgdъ), укр. р. *го́род, жердь*; висловлювались думки про запозичення балтійських слів зі слов'янських мов (Mikl. EW 416) або, навпаки, слов'янських слів з балтійських мов (Zubatý St. a čl. I 2, 125). — Дзензелівський *Slavia* 1978, 272—273; Фасмер II 47, 81, 105; III 126; Trautmann 366; Pokorny I 444. — Див. ще **го́род**. — Пор. **жердь, о́жерéд**.

о́зеро, [озері́на] «невелике озеро; яма з водою в полі» Ч, [озері́ско] «місце, де було озеро» Ж, [озері́ще Ж, Ч, о́зерявина] «тс.», [озерні́ця] «озер-

на, лиманна сіль», [озірка] «тс.», [язе-ро] «озеро» ВеЛ, [озерістий] «багатий на озера» Ж, *озёрний, заозёрний, приозёр'я, приозёрний*; — р. *озеро, [озер]*, бр. *вóзера, [азяро]*, др. *озеро*, п. *jeziogo*, ч. *jezero*, слц. *jazego*, вл. *jezog*, нл. *jazog*, болг. м. *езеро*, схв. *језеро*, слн. *jezero, jezégo*, стсл. *кзеро, кзерь*; — псл. *ezego; — споріднене з лит. *ẽžeras, [ãžeras]* «озеро, став», лтс. *ẽžers*, прус. *assagan* «тс.», можливо, також з гр. 'Αχέρων (назва річки в підземному царстві), іллір. 'Οσεριάτες (етнонім), вірм. *ezg* «межа, край» або з дангл. *ēaƿog* «море», дісл. *ægiƿ* «морське божество» чи з *яз* (пор. схв. *паклені јаз-паклено језеро*); іє. *eǵhego-. — Rudn. II 875; Фасмер—Трубачев III 125; Черных I 593; Преобр. I 641; ЭСБМ 2, 183—184; Sławski I 571; Moszyński JP 37, 299; Machek ESJC 225; БЕР I 482; Skok I 781; Семереньи ВЯ 1967/4, 18—19; Ильинский Slavia 2, 250—252; Филин Образ. яз. 196; ЭССЯ 6, 33—34; Meillet BSLP 29, 38—40; Rozwadowski RSI 7, 19; Prellwitz BB 24, 106; Bern. I 455; Trautmann 73; Mühl.—Eindz. I 572; Fraenkel 125; Топоров 121, 131—133; Kretschmer Glotta 14, 98; Pokorny I 291—292. — Пор. **яз**.

озія¹ «щось велике, незграбне (переважно про будівлю), громаддя; [община Ж]», *озійце* (збільш.), [озіяка] «тс.»; — очевидно, видозмінене запозичення з грецької мови; гр. *ὄστια* (дор. *ὄστια*) «майно, маєток» пов'язане з дієприкметником жін. р. теп. ч. *οῦσα* (чол. р. *ὄν*) від дієслова *εἶμι* «я є», спорідненого з псл. *esť* «тс.», *esť* «є». — Frisk I 463—464, II 449. — Див. ще **є**.

[**озія²**] «зла, сварлива жінка» Чаб; — неясне.

[**озніця**] «дірка в даху для диму; сушарня для овочів», [**возніця**] «сушарня Ж»; — п. [ozdnica] «сушарня для солоду», [oznica, ozd, ozdwnia] «тс.», *ózdzić* «сушити», ч. *hvozď* «сушарня для солоду», *hvozďnice* «тс.», *hvozďiti* «сушити», ст. *ozď, ozďiti, vozď*,

слн. *ozďica* «сушарня», *ozďiti* «сушити»; — псл. *ozď-*; — очевидно, споріднене з гр. *ἄζα* «нагар, іржа, сухість», *ἄζομαι* «сохну, висихаю», *ἄζω* «палю, сушу», *ἄζαλέος* «сухий», гот. *azgo* «попіл», двн. *asca*, нвн. *Asche* «тс.», лат. *āgere* «бути сухим», *āridus* «сухий», вірм. *azazem* «сушу»; існує думка (Brückner 388) про германське походження слов'янських слів. — Фасмер—Трубачев III 125; Machek ESJC 192; Mikl. EW 229; Trautmann 22; Frisk I 25—26; Chantraine I 25; Boisacq 16; Walde—Hofm. I 65; Feist 72; Pokorny I 68—69. — Пор. **лзніця**.

озокеріт «гірський віск», *озокерітник*; — р. болг. *озокеріт*, бр. *азакерыт*, п. *ozokeryt*, ч. слц. *ozokerit*, схв. *озокєрїт*; — запозичення з німецької мови; н. *Ozokerit* «гірський віск» створено в 1833 р. Е. Ф. Глокером з основ гр. *ὄζω* «пахну» і *κηρός* «віск» за допомогою суфікса *-it*. — SIC² 593; ТСБМ I 201; Sł. wyg. obcych 539; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 502; Klein 1108. — Див. ще **озон, церата**.

озон, озонатор, озонізація, озонувати; — р. болг. *озон*, бр. *азон*, ч. слц. слн. *ozón*, вл. *осоп*, м. *озон*, схв. *òзòн*; — запозичення з французької мови; фр. *ozone* зводиться до нім. *Ozón*, створеного німецьким хіміком Х. Ф. Шонбайном у 1840 р. на основі гр. *ὄζω* «пахну», спорідненого з лат. *odor* «запах», лит. *uodžiũ, uosti* «пахнути», *uostyti* «обнюхувати», лтс. *uõži, uõst* «пахнути», *uõstít* «обнюхувати», ч. ст. *jadati* «досліджувати, обстежувати». — SIC² 593; Черных I 593; Фасмер III 126; Цыганенко 311; Kopaliński 706; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 502; Klein 1108; Kluge—Mitzka 526; Dauzat 522; Frisk I 353—355; Pokorny 772—773.

[**озіум**] «ізіум, родзинки», [**обзіум**] «вид фруктів, приправи» Ж; — давніший варіант запозиченої форми *ізіум*; походить безпосередньо від крим.-тат. *òзїм* «виноград», спорідненого з тур. *üzüm* «тс.» і т. д. — Шипова 141. — Див. ще **ізіум**.

о́діум «грибкова хвороба винограду, попелюха»; — р. *ойдий*, п. слц. *oidium*, болг. *ойдий*, *ойдиум*, схв. *ойдијум*, слн. *oidij*; — засвоєна новолатинська назва *oidium*, утворена від гр. *οἶον* «яйце» (за формою овальної клітини, яка служить для розмноження цього грибка), спорідненого з лат. *ovum*, псл. **aje* «тс.», укр. *яйце*. — СІС² 594; Sł. wug. *obcuch* 523; РЧДБЕ 502; Вујаклија 636; Klein 1078. — Див. ще **яйце**.

ой (вигук для вираження різноманітних почуттів; емоційно-експресивна або підсилювальна частка), *ой-ой*, *ой-ой-ой*, [*ойойой*] (вигук здивування й болю) *Ж*, *ойкати*, *ойкнути*, *оййка-ти*, *ойойкнути*, *ойкання*, *ойойкання*, *ойкит*; — р. бр. болг. *ой*, п. ч. слц. *oj*, м. *oj*, схв. *jōj*, слн. *jōj*; — результат фонематичного оформлення інстинктивного вигуку, паралельний до *ай*, *о²*, *ох*. — Фасмер III 126; Преобр. I 641; Machek ESJS 404; Skok II 533—534; Bezlaj ESSJ II 231. — Пор. **о²**, **ох**.

[ой-мі] «ой, леле» ПІ; — складне утворення з вигуку *ой* і енклітичної форми займенника *мі* «мені»; пор. цсл. *увы мынѣ*, що є калькою гр. *οἴμοι*, (*οἴ μοι*) «ой; ах; горе мені», утвореного з вигуку *οἴ* «ой» і займенника *μοῖ* «мені». — Див. ще **мі²**, **ой**.

ойрót «представник тюркської народності у верхній частині Алтаю»; — р. *ойрót*, заст. *ойрát*, бр. *айрót*, ч. *ojroti* (мн.); — запозичення з монгольської мови; монг. *ojrad*, мн. від *ojran* «ойрот», споріднене з тюрк. *oγuz* «огуз», булг. *оуър*. — Фасмер III 127. — Пор. **оγуз**.

[ойте-ле-ойте] «будьте ласкаві» ВеЛ; — неясне.

[ока́дкуватий] «кремезний, кряжистий», [*ока́дкуватий*] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *ока́дкуватий* «тс.», зближеної з основою іменника *ка́дка*. — Див. ще **ока́дкуватий**. — Пор. **ка́дка**.

ока́зія «дивний випадок, незвичайна подія, нагода; (заст.) випадковий

транспорт; [зібрання гостей з будь-якого приводу; гулянка Па, (Ме)]»; — р. *ока́зія*, бр. *ака́зыя*; — запозичення з польської мови; п. *okazja*, як і ч. *okaze*, слц. *okázia*, болг. *оказиџн*, схв. *ока́зија*, *оказиџн*, слн. *okazija*, походить від лат. *occāsio* «можливість», пов'язаного з *occido* «падаю», утвореним з префікса *ob-* (>*oc-*), спорідненого з псл. *o*, *ob*, укр. *о*, *об*, і дієслова *cado* «падаю». — СІС² 594; Richhardt 84; Черных I 593; Фасмер III 127; Hüttl-Worth 16; Sł. wug. *obcuch* 523; Holub—Lyer 343. — Див. ще **декада́нс**, **о¹**. — Пор. **інцидэ́нт**, **ка́зус**, **каска́д**, **рецидыв**, **шанс**.

[о́кап] «стічна труба на даху, карниз над вікном Ж; спад води з даху О», [*ока́па*] «частина даху, що виступає за стіни (для стоку води)» Лекс-Пол; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *окар* «тс.», як і ч. *окар* «найнижча частина стріхи, з якої капає вода», є префіксальним похідним від *кара́с* «капати», спорідненого з укр. *капати*. — SW III 729; Grückner 217. — Див. ще **капати**, **о¹**.

[ока́р] «щось величезне» Ж, [*ока́ра* Ж, *огва́ра*, *охва́ра*] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *окага* «високий віз; все велике й незграбне», можливо, походить від нім. *Hochkarre*, утвореного з прикметника *hoch* «високий», спорідненого з дангл. *hēah*, гот. *hauhs* «тс.», тох. А *кос* «високо», В *каус* «тс.», лит. *kaukarà*, *kaūkaras* «гора», псл. *kuča* (<**koukja*), укр. *ку́ча*, та іменника *Карге* «тачка, візок», що походить від лат. *carrus* «тс.» (SW III 729—730); варіанти [*огва́ра*, *охва́ра*] могли виникнути з німецької форми без польського посередництва; п. *окага* разом з ч. *кага* виводилось також (Matzenauer 264, 399) безпосередньо від лат. *carrus* «віз» або нім. *Карге*, *Каррен* «тс.». — Kluge—Mitzka 312, 354. — Див. ще **каре́та**, **ку́ча¹**.

[ока́ра] «дегенерат О; докір Ж», [*ока́рити*] «дуже ляяти, ганьбити» МСБГ, [*окаря́тися*] «переживати, жу-

ритися» О; — очевидно, похідні утворення від *ка́ра* (*кара́ти*) (див.).

океан, [окіян], *океанічний*, *приокеанський*; — р. болг. м. *океан*, бр. *акіян*, др. *окианъ*, п. вл. нл. *осеап*, ч. слц. слн. *осеап*, схв. *окѣан*, *оцѣан*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὠκεανός* «море, океан» певної етимології не має. — СІС² 594; Німчук 126; Черных I 594; Фасмер III 128; Преобр. I 642; Frisk II 1145.

[океон] «підзорна труба, телескоп» Ж, [окѣн] «тс.» Шух, [окѣни] «телескоп» Ко, [окіяна] «бінокль» МСБГ, [отян(а)] «тс.» Ж; — запозичення з румунської мови; рум. *осеап* «тс.» утворено за допомогою суфікса -ап від іменника *оші* «око», що зводиться до лат. *oculus*, спорідненого з псл. *око*, укр. *око*. — DLRM 557—558. — Див. ще **око¹**.

[окидь] «легкий весняний сніг після того, як зимовий уже розтав; (у Карпатах) сніг, іній, лід на гілках дерев; весняний заморозок ЛексПол», [окид] «сніг на деревах» О, [окитъ] «сніг (іній) на гілках» ВеНЗн, [окисть] «легкий сніг на деревах» Ник, [окитъ] «весняний сніг» ЛексПол; — р. [окидь] «іній, паморозь», л. *окись* «обледенілий сніг на деревах; бурульки», схв. *китіна* «лапятий сніг на гілках дерев», *окитити* «прикрасити»; — очевидно, похідне від псл. *окутити* «прикрасити китицями», укр. [окутити] «тс.», утвореного з префікса *о-* й основи іменника *кута* «китиця»; форма [окидь] зазнала впливу з боку дієслова *кидати*. — О II 17; Толстой ЛексПол 13; Фасмер II 240. — Див. ще **кита**, **о¹**.

окив — див. **око²**.

[окіл] «загорожа, де перебувають вівці перед доїнням Доп. УжДУ IV; кругла огорожа з кілків», [оків] «загорожа для худоби», [око́л] «тс.» Мо, Пр. X діал. н., [око́лище] «місце, де була загорожа для овець» ОЛА 1965; — загальноприйнятої етимології не має; очевидно, як і п. заст. *око́л* «огорожена частина вигону або подвір'я для худоби; загорожа», ч. заст. *око́л* «ого-

рожа, загін», слц. [úkol] «хлів для телят; повітка», схв. *òкол* (*òкòл*) «загін для худоби», слн. *око́л* «тс.; [місце, де доять корів і овець]», *око́л* «огорожене пасовисько», стсл. **око́ль** «круг», походить від псл. *око́ль* «кругла загорожа, круг», пов'язаного з *коло* «колесо, круг»; менш переконлива думка (Мо 54; Vrabie Romaposlavica 14, 165) про походження українських форм від рум. *осо́л* «загін для худоби», яке зводиться до стсл. **око́ль** «круг», схв. *òкол* «загін для худоби» (СДЕЛМ 289; DLRM 557), що відповідають укр. *оки́л*, хоча на мовному пограниччі запозичення (у формі *око́л*) було можливе при збереженні успадкованої форми (*оки́л*) на інших територіях. — Дзензелевский ОЛА 1965, 126; Заворотна Тези доп. УжДУ 1966, 15; Клепикова 207. — Див. ще **коло¹**, **о¹**.

окип, *оки́пний* — див. **копати¹**.

[оки́с] «дрізд чорний, кіс, *Turdus merula* L.» ВеНЗн, [око́с] (вид птаха) Ж; — результат видозміни форми *кіс* «тс.» (див.).

[оки́ст] (бот.) «шавлія ефіопська, ведмеже вухо, *Salvia aethiopsis* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *кість* (*кістка*); мотивація назви неясна.

[оки́т] «достаток, багатство» Ж, [оки́тний] «багатий» Ж; — результат семантичної видозміни слова *оки́т* «роди в овець, кіз, котячих та деяких інших тварин; одноразовий приплід тварини чи групи тварин», похідного від *коти́тися* «народжувати малят» (див.).

ока́д «заробітна плата»; — бр. *акла́д*; — запозичення з російської мови; р. *ока́д* «тс.», очевидно, виникло в результаті видозміни давнішого значення слова *ока́д* «обкладання податком, оподаткування», утвореного від дієслова *о(б)кла́даты* «обкладати». — Див. ще **кла́сти**, **о¹**.

[ока́дкுவатий] «кремезний»; — р. *ока́дистий* «тс.; (про бороду) широкий»; — не зовсім ясне; можливо, виникло з давнішого *укла́дистий* «місткий, просторий» (в який можна багато

укласти); р. *окладистий* пов'язувалося (Даль II 588) з *оклад* (лиця) «обрис». — Пор. **ока́дкுவатий**.

[окладник] (бот.) «глуха кропива крапчаста, *Lamium maculatum* L. Мак; буркун, *Melilotus officinalis* L.; *Melilotus coeruleus* Desg. Мак; вероніка лікарська, *Veronica officinalis* L. Мак; чина лісова, *Lathyrus silvestris* L. Мак», **[укладник]** «чина лісова; вероніка зубчаста, *Veronica dentata* Schm. Ж», **[клад]** «вероніка, *Veronica officinalis* L.; *Veronica chamaedrys* L. Мак»; — п. **[okładzin]** (назва рослини); — очевидно, пов'язане з **[оклад]** «компрес», похідним від *класти*; назва може пояснюватися лікувальними властивостями рослин, які використовуються в народній медицині у вигляді напарів, настоїв переважно від шкірних хвороб. — Анненков 184, 212—213; Нейштадт 343, 471. — Див. ще **класти**.

окле́цьок, окле́цькуватий — див. **клець**.

оклігати «видужати»; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми **одлигати* «полегшати» (про хворобу, пор. **[відліг(ну)ти]** «полегшати на душі»), пов'язаної з *одліга, відліга*; менш імовірно походження від дієслова **[клігати]** «ледве йти» (про млин і под.), яке саме може бути результатом вторинного розкладу слова *оклігати* з видозміною значення. — Див. ще **відліга**.

оклі́й, оклі́я, оклі́йка — див. **уклі́й**.

око́¹ «орган зору; [петля; отвір (спец.); бездонна глибина Ж; номер у лото Ж; отвір у дуплянці для вильоту бджіл Л]», *віченьки, вічі, [вічя́н]* (назва барана) Доп. УжДУ IV, **[вічка́ня]** (назва вівці) тж, *вічко, [ока́йка]* «біла вівця з чорними плямами навколо очей», **[ока́ня]** (ент.) «метелик-аргус, *Surgaea argus* Ж, *ока́нь* «той, хто має великі очі», **[во́кур]** «тс.» Я, **[ока́]** «оченя», *ока́та, оченя́та, оченьки, очі́ська, очі́ці, очі́ща, [очка́ня]* (назва вівці) Доп. УжДУ IV, **[очка́р]** (зо-

ол.) «окулярник» Куз, **[очки́]** «окуляри» Ж, *о́чко* (зменш.), *о́чко* «одиниця рахунку в спортивних змаганнях та іграх; картярська гра», **[о́чкóвe]** «податок на вулик» СУМ, Ж, **[о́чна]** «очна ставка» Ж, *о́чник* «окуліст», *о́чнийця* «очна ямка; [окуляр Ж]», **[о́чня́к]** (ент.) «гіпархія (вид метелика), *Hipparchia* Ж, **[ока́їстий]** «з білими плямами навколо очей», *ока́стий, о́кати́й, [окова́тий]* «окоподібний» Ж, **[окува́тий]** Куз, *ока́стий* Ж «тс.», *ока́стий, [о́чкóваний]* «з нанесеними вічками (гральний камінець)» Ж, **[о́чкóва́тий]** «сітчастий» Ж, *о́чкóвий* СУМ, Г, *о́чний, [о́чний]* «очний», *о́чкува́ти* (сад.) «окулірувати», *віч-на-віч, [бéзвіч]* «наосліп» Ж, **[бéз-о́чeство]** «сліпота» Я, **[взао́чі]** «позаочі» Ж, **[вочу́]** «в оці» Я, **[в-за-о́чи]** «позаочі» Ж, **[зві́читися]** «сказати в очі» Ж, **[зочі́ти]** «побачити», *зачо́чний, [зачо́йти]* (у виразі з *о́чі* «не зводити очей»), *зачо́чі* СУМ, Ж, **[за́віч, за́вок]** Я «заочно», **[наб́чники]** «окуляри» Ж, **[наб́чніки]** «кусочки шкіри, пришиті до оброті, щоб кінь не бачив, що робиться збоку» Л, *наб́чний, наб́чність, [набчу́вати]* «робити наочним» Ж, **[наб́чне]** «очевидно, явно; на власні очі», *наб́чно, [на́віч]* «перед очима», **[на́вічом]** «назирці» Ж, *наб́чний, [позаві́чний]* «заочний», *поза́бчний, поза́о́чі, [пра́о́чі]* «очиська» Нед, **[при́о́чко]** (зоол.) «очко» Нед, *увіч, унаб́чнити*; — р. м. *око*, бр. *во́ка*, др. *око*, п. ч. слц. *око*, вл. нл. *woko*, нл. *око*, болг. *око́*, схв. *о́ко*, слн. *око́*, стел. **око**; — псл. *око*; — споріднене з лит. *akis* «око», лтс. *acs*, прус. *askis*, дінд. *akši* «тс.», ав. *aši* «очі», тох. А *ak* «око»; В *ek* «тс.», вірм. *akp* «око; отвір, дірка», гр. *oimos* «око», лат. *oculus*, гот. *augō*, дісл. *auga*, нвн. *Auge*, англ. *eye* «тс.», далі, очевидно, з гр. *ὄβδομα* «бачу, дивлюся», *ὄπη* «отвір, дірка», *ὄφορα* «побачу», *ὄπτος* «видний, видимий», *ὄψ* (род. в. *ὄπος*) «погляд; очі; обличчя»; іє. **okʷ*. «бачити; око». — Черных I 594; Rudn. II 876; Фасмер III 128—129; Преобр. I 642—643; Brücker 377; Machek ESJC 411;

Schuster-Šewc 1645; Младенов 377; Skok II 550—551; Bezlaj ESSJ II 245—246; Критенко Вступ 507, 542; Бернштейн Очерк 1974, 153—155; Trautmann 4; Walde—Hofm. II 202; Frisk II 387—388, 407, 436; Гамкрелидзе—Иванов 786; Pokorny 775—777.

о́ко² (заст., міра ваги, об'єму), [о́ків] (міра ваги) ЕЗб 21; — р. *о́ко*, бр. *о́ка* «тс.», п. *око* (міра ваги в Туреччині), схв. *о́ка* (міра ваги й об'єму); — запозичення з турецької мови; тур. *okka* «міра ваги» походить від ар. *uqṭja*, джерелом якого є гр. *οὐμια*, що зводиться до лат. *uncia* «міра ваги, унція». — Дзєндзелівський НЗ УЖДУ 14, 100—101; Винник 138; Фасмер III 129; Преобр. II 643; Skok II 550; Lokotsch 127—128. — Див. ще **у́нція**.

[о́ко³] «один» (після назв десятків при лічбі: *двадцять з оком* тощо); — п. *око* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *о́ко* «орган зору», *очко́*. — Див. ще **о́ко¹**.

окові́рний «гарний, приемний на вигляд, слух; [акуратно зроблений]», **неокові́рний** «грубо зроблений; вайлуватий, незграбний», [неокові́рний] «неповороткий, незграбний», [некові́рний] «некрасивий» Чаб; — очевидно, пов'язане з [ковиря́ти] «колупати»; пор. р. [окові́рний] «обколупаний», [окові́р] «обколупування», [окові́рка] «тс.», пов'язані з [оковиря́ть] «обколупати», *ковиря́ть* «колупати». — Див. ще **ковиря́ти**.

оковита «міцна горілка високого гатунку», *окові́тка* «тс.», ст. *аквавіта*, *оковита* (XVII ст.); — р. [окові́тка, акаві́тая], бр. *акавіта*, *акаві́тка*, п. *okowita*, *okowitka*, ч. *akvavit*, слц. *okovitka*, слн. *akvavita*; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через посередництво польської; слат. *aqua vitae* «горілка», букв. «вода життя» складається з лат. *aqua* «вода» і *vita* (род. в. *vitae*) «життя». — Москаленко УІЛ 48; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Тимч. I 13; Richhardt 84; Фасмер I 65; ЭСБМ 1, 98—99; Brückner 377; Matzenauer 264; Kopaliński

689; Holub—Lyer 73; Sadp.—Aitz. VWb. I 14. — Див. ще **акварель**, **Віталій**.

око́л — див. **оки́л**.

око́лиш «околиця (частина головного убору)»; — бр. *ако́льшак* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *око́льш* утворене від [око́л] «тс.»; коло, зовнішній край, крайка», пов'язаного з *о́коло* «навколо, кругом». — Черных I 595. — Див. ще **о́коло**.

око́літ, *око́літ*, *око́літина*, *око́лотувати* — див. **колоті́ти**.

[о́коло] «зовнішня поверхня будівлі; зовнішність; навколишня місцевість», *о́кіл* «околиця; оточення, товариство; округ; [постав, зовнішність; огорожа СУМ; обора Ж; передмістя Ж]», [о́кільність] «обставина» Ж, [о́кільність] «коло, півколо; околиця» Ж, [о́кол] «зовнішній вигляд» Ж, [око́лі́ція] «сусідні частини села, околиця», *око́лиця* «віддалена від центру частина населеного пункту; округа; окраїна; частина головного убору у вигляді обідка; [горизонт Ж; оточення, обрамлення ЛексПол]», *око́личка* «частина головного убору», [око́личник] «у циркулі і под. той кінець, яким проводиться коло», [око́ліч] «об'їзд» О, *око́лія* «околиця, округа», [око́ля] «тс.» Ж, [око́лка] «велика скибка на всю ширину хлібини» ЛексПол, [оку́лка, око́лушка] «тс.» ЛексПол, [око́льниця] «затула» Ж, [око́льон] «край, обшивка, облямівка, околиця» Ж, *око́льний*, [око́лістий] «просторий» Ж, [око́лічний] «навколишній, зовнішній» Ж, [око́лічний] «навколишній, суміжний, сусідній; зовнішній», [око́лішний] «тс.», [око́ло] «навколо» Ж, [о́коло] «всюди» Ж, [о́колом] «навкруги», [о́коло] «збоку» Чаб, *нао́кіл*, *нао́коло*, *наоко́льний*, *надо́кола*, *надо́коло*; — р. *о́коло* «біля», бр. *вако́л* «навколо, коло», *во́кал*, *на́йко́л* «тс.», др. *о́коло* «навколо», *око́ль* «коло», п. *око́ло* «біля», ч. слц. *okolo*, вл. нл. *wokoło*, нл. *hokoło* «тс.», болг. *о́кол* «навкруги», *о́коло* «навкруги, біля», м. *околу* «навкруги; прибли-

зно», схв. *около* «навкруги», слн. *okóli* «тс.», стсл. **около**; — псл. *o kolo* «навколо», букв. «кругом кола, вздовж кола». — Мельничук СМ III 134; Фасмер III 129; Черных I 595; Преобр. I 643—644; ЭСБМ 2, 28; Grückner 377; Schuster-Sew 1645; Верн. I 548. — Див. ще **кóло**¹, **о**¹. — Пор. **навкóло**.

около́док «у царській Росії район міста, підвідомчий поліцейському наглядачеві; (заст.) медичний пункт при військовій частині», [*околодочник*] «житель ближньої округи» Пі, *около́дочний*, [*около́тиця*] «навколишня місцевість», [*около́ток*] «тс.» Ж; — р. *около́док* «поліцейська дільниця», *около́ток* «тс.; навколишня місцевість; околиця; округа», бр. *акало́дак* «околодок»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого давнішою вважається форма *около́ток*, пов'язана з *колотіти* «бити, калатати»; у такому разі первісним могло бути значення «дільниця, яку охороняє (обходить) сторож з калаталом»; виводиться також (Верн. I 548) від *кóло* «коло» як р. [*межу́ток*] «проміжок», *промежу́ток* «тс.», від [*ме́жу*] «між»; недостатньо обґрунтованим є пов'язання *около́ток* (з первісним значенням «перегородка») з укр. [*колóт*] «обмолочений сніп соломи», п. *okót* «сніп соломи; дошки, якими оббивається дерев'яна хатина», *okót* «тс.», ч. *klát* «колода, чурбак», *klátek* «тс.», полаб. *klátaí* «колоди», прус. *kalte* «межовий стовп» (Matzner LF 8, 169; 11, 349; Torbidnsson I, 84); деякі автори (Преобр. I 644; Горяев 238) первісною вважають форму *около́док*, яку зіставляють з *коло́да* «пасіка», пояснюючи слово як «поселення навколо колоди бджіл». — Фасмер—Трубачев III 129—130; Трубачев ЭИРЯ III 49; Шанский ЭИРЯ III 69; Черных I 595.

околя́са «не прямо, в обхід; кругом, кружним шляхом», *околя́сом* «тс.», [*околéса*] «навколо, кругом», [*окуля́сом*] «в обхід, ухиляючись»; — пов'язане з *кóлесо*; пор. *обколесіти* «об'їхати

навколо, об'їздити», р. *околéсица* «нісенітниця, дурниця». — Фасмер III 129. — Див. ще **кóло**¹.

око́ман, **око́мон**, **око́ном** — див. **еконо́мія**.

[**око́моно́к**] «пістон, виступ у рушниці» Ж; — пов'язане з [*ко́минок*] «тс.». — Див. ще **ко́мин**.

око́п, *око́писько*, *око́пище*, *око́пник* — див. **копа́ти**.

[**окопник**] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.; живокіст кримський, *Symphytum tauricum* Willd.» Мак; — р. *око́пник* «живокіст»; — похідне утворення від *копа́ти*, *okín*; назва зумовлена тим, що живокіст росте переважно на вогких, розораних ґрунтах, біля ярів, канал (Нейштадт 453). — Див. ще **копа́ти**¹, **о**¹.

око́рок «окіст; [верхня частина мітли Ж]»; — р. *око́рок* «окіст», бр. [*ако́рак*], п. [*okórek*, *okorek*] «тс.», [*okorak*] «стерта мітла» (з укр.); — псл. **okogkъ*, пов'язане з **kogkъ* «нога», до якого зводяться болг. *крак* «нога», схв. *кра́к* «тс.», *кòра́к* «крок», *кòра́чити* «крокувати», слн. *krák* «стегно», *korák* «крок»; — споріднене з лит. *kárka* «частина ноги; голінка; окіст», можливо, з алб. *grahë* «плече». — Черных I 595; Фасмер III 130; Трубачев ЗІСІ 4, 83—84; ЭСБМ 1, 102; Skok II 177—178; Bezljaj ESSJ II 66—67; Верн. I 571—572; Trautmann 118. — Див. ще **крок**.

[**око́ротний**] «жорстокий, лютий, нестерпний» Ж; — результат видозміни форми [*о́кру́тний*] «тс.», помилково осмисленої як п. **okrótny* і зближеної з п. *krótki* «короткий». — Див. ще **о́кру́тний**.

око́роча́тися — див. **око́ротіти**.

[**око́ча**] — див. **отóча**.

окоши́тися «негативно позначитися на кому-небудь; скінчитися, припинитися»; — очевидно, результат семантичної видозміни форми *окоши́тися* «зробити зупинку, стати табором, отаборитися», похідної від *кіш* «козачий стан; табір» (див.).

[окра] (бот.) «гібіск їстівний, *Hibiscus esculentus* L.» Мак; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Okra* (Pflanze) «тс.» походить від англ. *okra*, яке зводиться до західноафрик. *okutama* «тс.» — Klein 1078.

окравка «виткана смужка по краях тканини; жіночий пояс із кольорової пряжі СУМ, Ж; [обрізок]», [окр́авина] «обрізок» Ж, [окр́авок] «тс. Ж; порвана смуга лика ЛексПол»; — бр. *акр́авак* «обрізок, клапот», п. *окравек*, *обкравек* «тс.»; — пов'язане з *край*, *крáти* (див.).

[ократі́тися] «обгородитися (?)»; — очевидно, похідне утворення від [крáти] «грати». — Див. ще **кράта**.

окре́мий, *окре́мишній*, [окре́мний] «окремиий» Ж, [окрем] «крім» ВеУг, *окре́мо*, *відокре́мити*, *зокре́ма*; — похідні утворення від основи *крем-*, очевидно, здавна паралельної до *кром-* і збереженої також у ч. (мор.) [krema] «крім», слц. *krem*, *kremе*, [kremä, kremо], *окрем*, нл. [kremі, kremja] «тс.»; — псл. о *kremě* «по краю, зовні», паралельне до о *kromě* «тс.» — Shevelov Language 44/4, 861; Brückner 269; Schuster-Sewc 679. — Див. ще **крім**, **крóма**. — Пор. (дещо інакше) **крем²**.

[окр́ида] (зоол.) «сарана, *Acridium*» Ж, *акр́иди*, ст. *акр́иды*, *акрыды* «коники (комахи)» (XVII ст.); — р. *акр́иды* «вид сарани», бр. *акр́иды*, др. *акрида*; цсл. *акрида* «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *ákris* (род. в. *ákridos*) «коник, сарана» етимологічно не зовсім ясне; пов'язується з *крі́ω* «кричати». — SIC² 34; Фасмер I 66; Frisk I 59.

[окри́ж] «навхрест» О, [на́вкриж] О, *на́бкриж* Ж, О «тс.»; — похідне утворення від *криж* «хрест», що виникло, очевидно, під впливом слів *окру́ж* «навколо», *навкру́ж*, *наокру́ж* «тс.» — Див. ще **криж**, **на¹**, **нав-**, **о¹**.

[окри́ль] (зоол.) «стромб, крилоподібний равлик, *Strombus*» Ж; — похідне утворення від *крило́*; можливо, час-

ткова калька нім. *Flügelschnecke* «тс.», що складається з *Flügel* «крило» та *Schnecke* «равлик»; назва зумовлена крилоподібною формою панцира цього равлика. — *Urania Tierrg.* I 371—372. — Див. ще **крило́¹**, **о¹**.

[окрислова́тий] «товстий, огрядний» Ж; — очевидно, семантично видозмінене утворення від [крислова́тий] «крислатий, розложистий». — Див. ще **кріси**.

окри́ш — див. **кри́ха**.

[окришо́к] (у сполученні [ме́чик о.] (бот.) «косарик черепичастий, *Gladiolus imbricatus* L.» Ж; — очевидно, пов'язане з [крі́ша] «покрівля, дах»; назва зумовлена формою квітів цієї рослини (Нейштадт 169); пор. видову назву *черепичастий*, лат. *imbricatus*, букв. «черепичастий». — Див. ще **кріти**.

окри́п¹ «кипляча або дуже гаряча вода, кип'яток», [укри́п]; — р. [окро́п], бр. [укро́п, укрéп], п. *икгор* «тс.», ч. *і́кгор* «рідка юшка з часником», слц. *і́кгор* «юшка з овечого сиру», вл. *кгор* «окріп», нл. *hukšor* «тс.», болг. *окроп* «підігрите вино (на весіллі)», схв. [кро́п] «окріп», слн. *kròp*, стсл. *оу́кропъ* «тс.»; — псл. **окгоръ*, **икгоръ*, **кгоръ*, пов'язане, очевидно, з *кropiti* «кропити»; деякі дослідники (Machek ESJC 668; Slavia 16, 187; ZfSlPh 17, 260—265; Agrell BSl. Lautst. 5—6) зіставляють з дінд. *šgaráyati* «варить, смажить». — Булаховський Вибр. пр. II 243; Фасмер III 130—131; Brückner 270; Schuster-Sewc 680; Skok II 209; Bezlaj ESSJ II 99; Bern. I 623. — Див. ще **кропіти**.

окри́п², *окро́п*, *окропе́ць* — див. **кріп**.

[окри́яти] «одужати; поздоровшати», [откри́яти] «тс.» Ж; — р. [окри́ять], бр. [акры́яць], схв. *окáръјати* «тс.»; — пов'язане з [кри́яти] «ставати здоровим, міцним». — ЭСБМ 1, 103; Супрун Веснік БДУ 1969/2, 70. — Див. ще **кріяти**.

окро́в, *окро́ва*, *окрове́ць* — див. **кріти**.

[**окротіти**] «обмежити; заспокоїти» Ж, [**окорочáтися**] «утихомирюватися, угамовуватися» Ж, [**укротіти**] «угамувати, заспокоїти; приборкати, приручити; смирити» Ж; — р. [**кротіть**] «убивати палкою пійманих тюленів», [**окротéть**] (про морський приплив) «зупинитися, досягнути вершини і відстоятися», **укротіть** «заспокоїти, приборкати, угамувати», др. **кротити** «заспокоювати», п. **кросіс** «гамувати», **икросіс** «заспокоїти, погамувати», **икросіс**, **окросіс**, **окросіс** «тс.», ч. **krótiti** «заспокоювати, гамувати», слц. **krótit'** «тс.», нл. **króśić** «каструвати», **skróśić** «приборкати», болг. **кротя** «заспокоюю, угамовую», **кротувам** «сиджу тихо, смирно», м. **кроти** «приборкує, вгамовує», схв. **кротити** «заспокоювати, гамувати», слн. **krótiti** «тс.», стсл. **кротити** «приборкувати, гамувати»; — псл. **krótiti** «приборкувати, гамувати, заспокоювати, приручати», пов'язане з **krótъкъ** «лагідний», до якого зводиться укр. **кроткий**. — Фасмер II 383; Sławski III 150—151. — Див. ще **кроткий**.

окроща «холодна страва з квасу, овочів та м'яса»; — запозичення з російської мови; р. **окроща** «тс.» пов'язане з **кросіть** «кришити», якому відповідає укр. **кришити**. — Див. ще **кря́ха**, **о¹**.

окруже́нець «оточенець»; — запозичення з російської мови; р. **окруже́нец** «тс.» походить від **окруже́ние** «оточення», пов'язаного з **круг** «круг; коло», якому відповідає укр. **круг** (див.).

окружко́ві (бот.) «зонтичні, Umbelliferae», [**окруже́чок**] (бот.) «маленький зонтик» Ж, **окружок** (бот.) «зонтик» Віслюліна—Клоков, Ж; — похідне утворення від **круг**; термін утворено на позначення родини рослин, що мають кругле за формою суцвіття типу зонтика. — Див. ще **круг**, **о¹**.

[**окру́жчик**] «окраєць хліба» Лекс-Пол, [**окру́шка**] «відрізана через всю хлібину велика скибка хліба» Мо; —

р. [**окруже́нь**] «кругла, на всю хлібину, скибка», слц. **окгіжок** «шматочок (хліба)»; — похідне утворення від **круг** (див.).

[**окру́т**] «корабель» Бі, ст. [**окре́нт**] «великий човен, корабель» Пі (XVIII ст.), **окрутъ**; — р. [**окрут**] «вид судна», бр. ст. **окрутъ**, **окре́нтъ** «тс.» (XVII ст.); — запозичення з польської мови; п. **окре́т** «корабель», схв. **окрут** «(плетена) посудина», пов'язане з **кре́сіс** «крутити», якому відповідає укр. **крутіти**; пояснюється як «те, чим крутять, керують» (Brückner 377—378). — Фасмер III 131; Верп. I 627. — Див. ще **крутіти**.

[**окру́та**] «личина (маска)» Бі, [**окруча́ння**] «маскарад, переодягання, перевтілення» Бі, [**окру́цини**] «бенкет на кошти того, хто вперше з'явився у новому одязі» Ж; — р. [**окру́та**] «одяг; жіночий святковий одяг», [**окрутіть**] «обвити, обмотати; (заст.) одягти», [**окрутіться**] «одягнутися; переодягнутися; замаскуватися», п. **окре́сіс сіє** «загорнутися, закутатися»; — похідне утворення від **крутіти** (див.).

[**окру́тний**] «величезний Ж; жорстокий, лютий Ж; страшний, жахливий Бі», [**окруте́нний**] «величезний; жорстокий, лютий» Ж, [**окру́тник**] «мучитель, тиран» Бі, ст. **окрутний** «жорстокий, лютий» (1542); — очевидно, запозичення з польської мови; п. **окрутнү** «жорстокий, лютий», як і ч. **ukrutný** «жорстокий, немилосердний», слн. **okruten** «тс.», пов'язане з **kruty** «суворий, раптовий», якому відповідає укр. **кру́тий**. — Brückner 273; Machek ESJC 668. — Див. ще **кру́тий**. — Пор. **окоротний**.

окру́х, **окру́ха**, **окру́ше**, **окру́ши-на**, **окру́шка** — див. **кру́шити¹**.

[**окру́ша**] (бот.) «крушина, Frangula Mill.» О; — пов'язане з [**кря́ха**] «тс.» (див.).

окру́щини — див. **окру́та**.

оксаміт¹ «тканина з густим коротким ворсом з натурального шовку або штучного волокна», [**акса́міт** Г, Бі,

оксаміт Пі] «тс.», *оксамітка* «стрічка з оксамиту», [*аксамітка*, *оксамітка* Пі] «тс.», *оксамітний*, [*аксамітний*, *оксамітний* Пі], *оксамітовий*, [*аксамітовий* Г, Бі, *оксамітовий* Пі], *оксамітитися* «густо розростатися, нагадуючи оксамит (про траву)»; — р. *аксаміт*, *оксаміт*, бр. *аксаміт*, др. *оксамитъ*; — запозичення з грецької мови; гр. ἑξάμιτος «оксамит», букв. «з шести ниток» складається з основ ἕξ «шість» і мітос «нитка основи, тканина», походження якого неясне. — Коваль 137; Фасмер I 66; Фасмер ГСЭ III 27; ЭСБМ I, 103; Sadn.—Aitz. VWb. I 15; Frisk I 527.

оксаміт² (бот.) «орлики, *Aquilegia* L.; [чорнобривці розлогі, *Tagetes patulus* L. Мак]», [*оксаміт коштовий*] «вид рутвиці, *Thalictrum strictum* Led.», [*оксаміт*] «орлики звичайні, *Aquilegia vulgaris* L. Пі; чорнобривці розлогі» Мак, [*оксамітець чорнобривець*] «чорнобривці розлогі» Мак, [*оксамітець купчак*] «чорнобривці прямі, *Tagetes erectus* L.» Мак, [*аксамент*] «орлики звичайні» Мак, [*аксамітка*] «чорнобривці прямі» Мак; — р. *оксаміт* «орлики звичайні», бр. *аксамітка* «чорнобривці», *аксаміткі*, п. *aksamitek*, ч. [aksamitník, sametka], слц. aksamietnica «тс.»; — результат семантичної видозміни назви тканини *оксаміт*; пор. р. *бархатец* «чорнобривець», *бархатцы* «чорнобривці» (*бархат* «оксамит»), н. Samtblume (Samt «оксамит»), фр. passe-velours (velours «оксамит») «тс.»; — назва зумовлена, очевидно, кольором квітів рослин, що мають матовий, ніби оксамитовий, блиск. — Анненков 42, 347; Machek Jm. rostl. 244. — Див. ще **оксаміт¹**.

Оксана (жіноче ім'я), [*Аксана*, *Ксана*]; — р. *Оксана* (з укр.), бр. *Аксана*, др. *Оксинья*, цсл. **Ўзіння**; — давній варіант імені *Ксенія* (ст. *Ксенія*, 1627), запозиченого з грецької мови. — Вл. імена 148; Rudn. II 877; Shevelov Hist. phonol. 148, 453; Беринда 225; Петровский 168. — Див. ще **Ксеня**.

окселентувати «вторувати (у спі-ві); [відзначитися, відрізнятись в чомусь Бі]», ст. *акселента* «вторуючи» (XVIII ст.); — очевидно, видозмінене запозичення з латинської мови; лат. ex-cello «виділяюся, висуваюся, відрізняюся» (excellens, -ntis «відмінний, надзвичайний») утворене за допомогою префікса ex- (означає відокремлення, рух догори) від -cello «піднімаюся» (вживаного тільки в поєднанні з префіксами), спорідненого з лит. kėlti «піднімати», псл. čelo, укр. *чолб*. — Walde—Hofm. I 197; Ernout—Meillet I 111; Klein 555. — Див. ще **екс-**, **чолб**. — Пор. **колбна**.

Оксен, *Оксент*, *Оксант* — див. **Авксентій**.

оксід «сполука хімічного елемента з киснем; окисел», *оксидация*, *оксидування*, *оксидувати*; — р. болг. *оксид*, бр. *аксід*, п. oksydować «оксидувати», ч. слц. oxid, вл. oksyd, м. *оксид*, схв. *òксїд*, слн. oksíd; — запозичення з французької мови; фр. oxide «оксид» утворено Ж. де Морво (1787) від основи гр. ὀξύς «гострий; різкий; кислий», пов'язаного з ὀκρίς «крутий, стрімкий; гострий», спорідненим з лат. ācer «гострий, гіркий», acidus «кислий», acus «голка», псл. ostrъ, укр. *гострий*. — СІС² 594; ССРЛЯ 8, 827; Kopaliński 689; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 428; Вуяклија 637; Dauzat 522; Klein 18, 1107. — Див. ще **гострий**. — Пор. **оксіморон**.

оксіморон «стилістичний засіб, що полягає у поєднанні протилежних за змістом понять», *оксіморон* «тс.»; — р. *оксіморон*, бр. *аксімаран*, п. oksymoron, ч. oxymoron, слц. oxumoron, болг. *оксіморон*, схв. *оксіморон*, слн. oksimoron; — запозичення з грецької мови; гр. ὀξύμωρον «тс.», букв. «дотепно-безглузде», утворене з осн. прикметників ὀξύς «гострий» і μωρός «безглуздий, дурний». — СІС² 595; Kopaliński 689; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 428; Вуяклија 638; Klein 1107. — Див. ще **бре**, **гострий**. — Пор. **оксід**.

окта́ва «(муз.) восьмий тон діатонічної гами; звуковий інтервал з восьми тонів; (літ.) восьмирядкова строфа»; — р. болг. м. схв. *окта́ва*, бр. *акта́ва*, п. вл. *oktawa*, ч. слц. слн. *oktáva*; — запозичення з латинської мови; лат. *octáva* «восьма (частина)» є формою жін. р. до *octāvus* «восьмий», пов'язаного з *octō* «вісім», спорідненим з гр. *ὀκτώ*, дінд. *aṣṭá*, *aṣṭau*, гот. *ahtau* «тс.», псл. *osmь*, укр. *вісім*. — СІС² 595; ССРЛЯ 8, 828; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 428; Вуякля 638; Walde—Hofm. I 199—200. — Див. ще **вісім**. — Пор. **окта́едр**, **октёт**.

окта́едр «восьмигранник»; — р. *окта́едр*, бр. *акта́едр*, п. ч. *oktaedr*, слц. слн. *oktaeđer*, вл. *oktaeder*, болг. *октае́дър*, схв. *òктае́дар*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὀκτάεδρον* «тс.» утворено з основ слів *ὀκτώ* «вісім» і *ἔδρα* «сидіння; основа», пов'язаного з гр. *ἕζομαι* «сиджу, сідаю». — СІС² 596; ССРЛЯ 8, 828; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуякля 638; Frisk I 443, 446. — Див. ще **вісім**, **ка́федра**, **сидіти**. — Пор. **окта́ва**, **октёт**.

октёт (муз.) «твір для восьми голосів або інструментів; ансамбль з восьми виконавців»; — р. болг. *октёт*, бр. *актёт*, п. вл. *oktet*, ч. слц. *oktet*, *okteto*, схв. *òктёт*, слн. *oktét*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Oktett*, англ. *octet(te)*, іт. *ottetto* «тс.» утворено від лат. *octō* (іт. *otto*) «вісім» за аналогією до нім. *Duett* (англ. *duet*, іт. *duetto*) «дуєт». — СІС² 596; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; Gr. Fwb. 528; Klein 1073. — Див. ще **окта́ва**.

Октябрі́на (жіноче ім'я); — бр. *Акцябрі́на*; — запозичення з російської мови; р. *Октябрі́на* утворено від *Октя́брь* «Жовтень, Жовтнева революція 1917 року». — Вл. імена 149; Петровский 169. — Див. ще **октябрі́ст**.

октябрі́ст (іст.) «член або прибічник буржуазної партії «Союз 17-го Жовтня»; — бр. *акцябрі́ст*, ч. слц.

okt'abrista, болг. *октябрі́ст*, схв. *окт'дбрист*, слн. *oktobrist*; — запозичення з російської мови; р. *октябрі́ст* «тс.» утворено від назви місяця *октя́брь* «жовтень», яке через др. *октя́брь* зводиться до сгр. *ὀκτώβρι(ος)* «тс.», джерелом якого є лат. *October* (*mensis*) «тс.», букв. «восьмий (місяць)», похідне від *octō* «вісім». — Фасмер III 131; РЧДБЕ 429; Вуякля 639; Walde—Hofm. I 199—200. — Див. ще **окта́ва**.

окулі́рувати «прищеплювати до однієї рослини бруньку іншої рослини; очкувати», *окулі́ровка*, *окулі́рувальник*, *окуля́нт*, *окулі́рувальний*; — р. *окулі́ровать*, бр. *акулі́раваць*, п. *okulizować*, вл. *okulować*, болг. *окулі́рам*, схв. *окулі́рати*, слн. *okulírati*; — очевидно, запозичення з німецької мови; н. *okulieren* «тс.», *Okulatióń* «окуліровка», походить від лат. *oculus* «око, вічко». — СІС² 596; ССРЛЯ 8, 830; Kopaliński 689; РЧДБЕ 429; Вуякля 639; Gr. Fwb. 528. — Див. ще **о́ко**¹, **окуля́р**. — Пор. **окулі́ст**.

окулі́ст «лікар, що лікує очні хвороби, офтальмолог»; — р. болг. *окулі́ст*, бр. *акулі́ст*, п. ч. слц. *okulista*, схв. *окулі́ст(a)*, слн. *okulíst*; — запозичення з французької мови; фр. *oculiste* «окуліст» утворено від основи лат. *oculus* «око». — Черных I 596; Фасмер III 131; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуякля 639; Klein 1074; Dauzat 509. — Див. ще **о́ко**¹, **окуля́р**. — Пор. **окулі́рувати**.

[**окульба́чити**] «обманути» Пі; — очевидно, результат зближення *окульба́чити* «осідлати; сісти верхи; (перен.) підпорядкувати когось своїй волі» з р. *околпа́чить* «обдурити», пов'язаним з *колпа́к* «қовпак». — Див. ще **ковпа́к**¹, **кульба́ка**.

окульти́зм «містичне вчення про можливість безпосередніх зносин із потойбічним світом», *окульти́вний*, *окульти́ний*; — р. *окульти́зм*, бр. *акульти́зм*, п. *okultyzm*, ч. *okultismus*, слц. *okultizmus*, вл. *okultizm*, болг.

окулті́зм, схв. *окулті́зам*, слн. okul-tízem; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Okkultismus «окультизм», фр. occultisme, англ. occultism «тс.» походять від лат. occultus «таємний, потайний, схований», пов'язаного з ossuо «покриваю; ховаю, приховую», утвореним за допомогою префікса об-«до-, за-, на-» від cēlo «ховаю», спорідненого з дісл. hœli «сховище», двн. hāla «ховання, приховування», дірл. celim «ховаю, приховую», гот. huljan «закривати, кутати», дісл. hulja «тс.», нвн. hehlen «приховувати», hüllen «кутати». — СІС² 596; ССРЛЯ 8, 783; Kopalniński 690; РЧДБЕ 429; Вуяклија 639; Klein 1071; Walde—Hofm. I 196—197.

окуля́р «система лінз для збільшення й розглядання зображення»; — р. *окуля́р*, бр. *акуля́р*, п. вл. okulār, ч. слц. слн. okulár; болг. *окула́р*, схв. *оку́ла̋р*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Okulār «окуляр», фр. oculaire, англ. ocular «тс.» походять від лат. oculārius «очний», утвореного від oculus «око», спорідненого з лит. akis «тс.», псл. oko, укр. *око*. — СІС² 596; Kopalniński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуяклија 639; Gr. Fwb. 528; Dauzat 509; Klein 1074. — Див. ще **око**¹. — Пор. **окулі́рувати**, **окулі́ст**.

окуля́ри «оптичний прилад з двох скелець»; — р. [окуля́ры], бр. *акуля́ры*, слц. okuliare, слн. okulari; — запозичення з польської мови; п. okulary походить від лат. oculāris «очний», утвореного від oculus «око». — Пі 167; Richhardt 85; ЭСБМ I, 104; Sl. wyg. obzuch 474. — Див. ще **окуля́р**.

[**окуля́рник**] (зоол.) «кобра, Naja naja. (N. tripudians)» Ж; — п. okularnik, слц. okuliarnik «тс.»; — похідне утворення від *окуля́ри*; пор. інші назви цієї змії: *окуля́рна змія* УРЕ, *очко́ва змія*, а також р. *очко́вая змея́*, нім. Brillenschlange (Brille «окуляри», Schlange «змія»); назва зумовлена тим, що на спинній стороні розширеної частини тіла кобра має світлий малюнок

у вигляді перевернутих окулярів. — БСЭ 21, 496. — Див. ще **окуля́ри**.

[**окуні́ця**] «вольт очерету» Дз, Мо; — результат видозміни форми *куні́ця* «тс.»; пор. аналогічні утворення: [о́рябина] «горобина» і [ря́бинá] «тс.», [о́рябок] «рябчик» і [рябо́к] «тс.» тощо. — Див. ще **кунá**¹.

оку́нь (іхт.) «Perca fluviatilis L.», [о́конь] «тс.», *окуне́ць*, *окуні́сько*, *оку́нчик*, *окуня́*, *окуне́ві*; — р. *окунь*, бр. *акунь*, [во́кунь], п. окуń, окоп, ч. окоуп, слц. okúp, болг. *оку́н*, схв. *о́кун*, слн. okúp, [okóp]; — псл. okupь, очевидно, утворене від око «око»; назва зумовлена тим, що при вийманні окуневих з великої глибини в них випинаються очі від тиску газу в плазальному міхурі; менш вірогідне припущення про походження від *ак- «гострий» і спорідненість з лит. akstis «колючка, рожен», akúotas «остюк», прус. aketes «борона», гр. ὄξυς «гострий» (Mikkola Berühr. 29); зіставляється також з фін. ahven «окунь», ест. ahven, ahup, комі-зир. *о́кыш*, комі-перм. *ёкыш*, *ёкуш*, *еки*, *жокыш* «тс.», у зв'язку з чим робиться припущення, що назва належала найдавнішому населенню Європи, від якого була успадкована слов'янами й фінами (Берг Сов. этнография 1984/2, 70). — Коваль 97; Фасмер—Трубачев III 132; Черных I 596; Преобр. I 645; ЭСБМ I, 104; Brückner 378; Holub—Lyer 343; Machek ЭСЯС 412; Holub—Kop. 253; Schuster-Sewc 1647; Skok II 551; Коломиец Происх. назв. рыб 68—70; Mikl. EW 220; Schrader Reallexikon I 82. — Див. ще **око**¹.

окупа́ція, *окупáнт*, *окупува́ти*; — р. *окупáция*, бр. *акупáция*, п. okupacja, ч. okupace, слц. okupácia, вл. нл. okupacija, болг. *окупáция*, м. схв. *окупáција*, слн. okupacija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Okkupatióń «окупація», фр. англ. occupation «тс.» зводяться до лат. occupatio «окупація; захоплення», похідного від occupo «загарбую, оволодіваю»,

утвореного за допомогою префікса об- «навколо-, проти-» від саріо «беру, захоплюю». — СІС² 596; Черных I 594; ССРЛЯ 8, 783—784; Kopaliński 690; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вујаклија 640; Dauzat 508; Klein 708, 1071. — Див. ще **концепт, о¹**.

окутоватий — див. **күтати**.

оладок «невеликий товстий млинень» СУМ, Ж, *оладка*, [л^адка, л^а-дік] «тс.» Л; — р. *оладья*, бр. *аладка*, др. *оладья*, п. [oładka, ołatka] (з укр.); — запозичення з давньогрецької мови; гр. ἐλάδιον «тс.» походить від ἔλαιον «олія»; помилкове виведення (Matzenauer LF 11, 351) від рум. aluát «тісто». — Фасмер III 133; Черных I 596; ЭСБМ I, 105; Берн. I 27; Mikl. EW 2. — Див. ще **олія¹**.

[оладошник] (бот.) «свербіжниця польова, Knautia arvensis (L.) Coult.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від [л^адошка] «долоня» Ж (рослина вживалася від шкірних хвороб, зокрема корости, що з'являлась у першу чергу на руках). — Анненков 307. — Див. ще **ладка¹**.

оландар, *оландаренко*, *оландарівка*, *оландарка*, *оландаровати*, *оландар* — див. **оренда**.

[олач] «худобина з білими боками» Ж, [олачіна] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, [олачистий] «з білими боками (про худобу)» Ж; — запозичення з румунської мови (рум. [aláciu] «строкастий, пістрявий, плямистий; різномасний»). — Дзендзелівський Доп. УЖДУ IV 108; Vrabie Romanoslavica 14, 165. — Див. ще **авач**.

[оле¹] «ой»; — р. [оле] «о, ой», болг. *оле* «ой; ура», *олеле* «тс.», стсл. **оле** «ой»; — псл. o-le, утворене з вигуку o і частки le «тільки»; пов'язання з гр. ἀλαλά (бойовий клич), ἀλαλαί «тс.», дінд. alalā (вигук при звертанні) (Преобр. I 645) помилкове. — Фасмер III 133; Дзендзелівський УЗЛП 161; Mikl. EW 221; Trautmann 153. — Див. ще **ле, о²**. — Пор. **алé², о́ли**.

[оле²] «ану лиш» ДзУЗЛП, [о́лем] «тс.» тж; — слц. [ol'e] «тс.»; — очевидно, результат лексикалізації виразу *о(й) лем* «тс.». — Дзендзелівський УЗЛП 161. — Див. ще **лем, о², ой**.

олеандр (бот.) «(південна вічнозелена рослина) Nerium L.»; — р. *олеандр*, бр. *алеандр*, п. слц. *oleander*, ч. *oleandr*, болг. *олеандр*, схв. *олѣандар*, слн. *oleánder*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Oleánder*, фр. *oléandre*, англ. *oleander*, іт. *oleandro* походять від слат. *oleander*, яке виникло з пізньолат. *logandrum*, що являє собою результат видозміни лат. *rhododendron* «розове дерево» (через проміжну ланку *rodandrum*). — Фасмер III 133; Преобр. I 646; Skok II 553; Kluge—Mitzka 522; Klein 1079. — Див. ще **рододендрон**.

Олэг (чоловіче ім'я), *Ольо*, *Лесь*; — р. болг. *Олэг*, бр. *Алэг*, др. *Ольгъ*, ч. слц. *Oleg*, слн. *Olég*; — запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. *Helgi* (чоловіче ім'я) пов'язане з *heilagr* «святий», ісл. *helgr*, спорідненим з нвн. *heilig* «тс.», псл. *сѣлъ* «здоровий, цілий», укр. *цілий*. — Вл. імена 74; Rudn. II 877; Фасмер III 133; Петровский 169; Илчев 367; Vries ANEW 221; Jóhannesson 176. — Див. ще **цілий**. — Пор. **Ольга**.

[оледиця] «ожеледь», [огледиця, оглядиця] «тс.» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми *ожеледиця* під впливом *лід*. — Див. ще **лід, ожеледь**.

[олейкар] «дігтяр»; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *olejkár* «торговець (лікарськими) маслами і мазями», як і ч. *olejkář* «торговець олією», є похідним від *olej* «олія», якому відповідає укр. *олія*; до 1914 р. словаки — продавці олії — ходили в Росію на промисел зі своїм товаром. — Див. ще **олія¹**.

[олейник] «скляр; словак, що ходить зі склом Шух»; — очевидно, результат семантичної видозміни слц. [olejník]

«рознощик олії», похідного від олеї «олія», якому відповідає укр. *олія*; на українському ґрунті слово поширилось і на тих словаків, які торгували склом. — Див. ще *олія*¹. — Пор. *олейка́р*.

Олексáндр (чоловіче ім'я), *Олекса́ндра* (жіноче ім'я), [Олекса́ндер, Олекса́ндро], *Оле́сь, Оле́ся*, [Оле́сько, Оле́шко Ж, Кса́ндер, Лекса́ндер, Лекса́ндро, Лекса́ндра], *Лесь, Лє́ся*, [Са́ндра], *Санько́, Са́нька*, ст. *Олексанъдро* (1375), *Алекса́ндро* (1433), *Алекса(н)дръ* (1495), *Алезандръ* «помочь муже(ст)венна, вспоможите(л) мужо(в)» (1627); — р. *Алекса́ндр, Алекса́ндра*, бр. *Алякса́ндр, Алякса́ндар, Алякса́ндра*, др. *Алекса́ндръ, Олекса́ндръ*, п. *Aleksander*, ч. слц. *Alexander*, вл. *Aleksandr*, болг. *Алекса́ндър*, м. *Алекса́ндр*, схв. *Але́ксандар, Але́ксандра*, слн. *Aleksánder, Aleksándra*, стсл. *Але́зандръ*; — запозичення з грецької мови; гр. 'Αλέξανδρος утворене з ἀλέξω «захищаю», спорідненого з дінд. gáksati «захищає», дангл. ealgian «захищати», і, можливо, з гот. alhs «храм», длит. eīkas «священний ліс», alkas «тс.», лтс. elks «ідол», і ἀνέρ (род. в. ἀνδρός) «чоловік, муж», до якого зводиться укр. *Андрій*. — Вл. імена 74; Беринда 174; Фасмер I 70; Петровский 44; Илчев 46; Frisk I 68—70; Klein 47. — Див. ще *Андрій*. — Пор. *Олексій*.

Олексій (чоловіче ім'я), *Оле́кса*, [Оле́шко, Лексі́й, Лесько́ Пі, Лешко], *Льо́ня*, ст. *Олекси́и* (1375), *Олекса* (1500), *Але́зій* «пособителен, помічник» (1627); — р. *Алексе́й*, бр. *Аляксе́й*, др. *Алекси́й, Олекса*, п. *Aleksy*, ч. *Alexi, Alexius*, слц. *Alexej, Alex*, болг. *Але́кси, Але́ксе́й*, м. *Алексе́й, Алексо*, схв. *Алекси́је, Алексо*, слн. *Aleksij, Aleš*, цсл. *Але́зен*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. 'Αλέξιος утворено від ἀλέξω «захищаю». — Вл. імена 75; Беринда 174; Фасмер I 70; Петровский 45; Илчев 46. — Див. ще *Олексáндр*.

[**Оле́лькó**] «Олександр» Ж, Куз; — очевидно, результат видозміни форми [Оле́ськó] «Олександр» під впливом *Оме́лькo*. — Див. ще *Олексáндр, Омеля́н*.

Оле́на (жіноче ім'я), *Оле́нка, Оле́ся, Ле́на, Є́ля, Ля́ля, Льо́ля*, [Оле́ка ВеЛ, И́ля], ст. *Елена* (1401), *Олена* (1466), *Єлена* (1627); — р. болг. *Еле́на*, бр. *Але́на, Але́на, Яле́на*, др. *Елена, Олена*, п. ч. *Helena*, слц. *Helena, Elena*, вл. *Lejna*, м. *Елена, Лена*, схв. *Елена, Helena*, слн. *Helena, Jelena*, цсл. *Єлена*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. 'Ελένη етимологічно неясне; пов'язується з ἑλένη «факел з тростини», ἑλάνη «тс.», виводиться також від *Fενένα (>*Fελένα) як гіпотетичної форми, спорідненої з лат. *Venus* «Венера». — Вл. імена 150; Rudn. II 878; Фасмер II 14; Frisk I 489.

[**олени́ця**] (бот.) «колчак лускатий, *Hudnum imbricatum* L.» Ж; — похідне утворення від *олень*; пор. назву цього гриба в інших мовах: схв. [ср́нча] (від ср́на «сарна»), слн. gjava srna, букв. «коричнева сарна», н. *Hirschschwamm* (*Hirsch* «олень», *Schwamm* «гриб»); мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще *олень*. — Пор. *лосуня*.

оле́нка (ент.) «жук *Epicometis hirta* Poda; афодій копач, *Aphodius fossor* L. Пі; сонечко, *Coccinella septempunctata* L. ВеНЗн, [еле́нка] «сонечко» ВеНЗн, [оле́нець] «рогач, жук-олень, *Lucanus cervus* L.», [оле́нок Г, Ж, олі́нець Ж] «тс.», [олі́нь] (назва жука) Пі; — р. *оле́нка* «оленка; [хрущ]», [але́на] «рогач», п. *jelonek* «рогач»; — похідне утворення від *олень*; назва деяких жуків (зокрема рогача) зумовлена тим, що їх верхні щелепи виступають далеко вперед, ніби роги (Горностаев 116); мотиви перенесення назви на інших жуків не зовсім ясні. — Фасмер III 134; Преобр. I 646. — Див. ще *олень*.

о́лень (зоол.) «*Cervus elaphus*», [о́лінь, лі́нь Ж] «тс.», *олене́ві, олені́на*

«оленяче м'ясо, [оленяча шкура Ж]», *оленіця* СУМ, ВеУг, *оленя* СУМ, ВеУг, [оленють] «оленя» Ж, [оленьчá] «тс.» ВеУг, *оленяр*, *оленярство*, *оленятко* СУМ, ВеУг, [оленівий] «оленячий» Ж, *оленій* «тс.» Ж, *оленярський*, *оленячий*; — р. *олень*, бр. *алень*, др. *jelen*, п. вл. нл. *jelen*, ч. *jelen*, слц. *jelen*, болг. *елен*, м. *елен*, схв. *jelen*, сльн. *jelen*, стсл. **клень**; — псл. **elenp*, пов'язане з **olpi* «лань», **ols* «лось»; — споріднене з лит. *élnis* «олень, лось», *élnias*, *álnis*, ст. *elenis* «тс.», лтс. *alnis* «лось», гр. *έλαφος* «олень», *έλλός* «оленя», кіпр. *elain* «косуля», ірл. *elít* «тс.», вірм. *eín* «лань» і далі, можливо, з днв. *ělo* «бурий, жовтий», *ělawêr* «тс.», іє. **el-* «рудий, коричневий». — Черних I 596—597; Фасмер III 134—135; ЭСБМ I, 106; Sławski I 556—557; Brückner 205—206; Machek ESJC 221—222; Holub—Kop. 151; Schuster-Sewc 444; БЕР I 490; Skok I 771; Bezłaj ESSJ I 225; Критенко Вступ 510, 544; Bern. I 263; Trautmann 68; Топоров 77—78; Mann 238; Pokorny 302—304. — Пор. **лань**, **лось**.

олеографія «літографічний спосіб відтворення картин, написаних олією; копія картини, зроблена цим способом»; — р. болг. *олеография*, бр. *алеаграфия*, п. слц. *oleografia*, ч. *oleografie*, схв. *олеографіја*, сльн. *oleografija*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *oléographie*, як і англ. *oleography* «тс.», утворено з основ лат. *oleum* «олія» і гр. *υράφω* «пишу». — SIC² 222, 597; ССРЛЯ 8, 841; St. wug. *obcych* 525; РЧДБЕ 430; Klein 1079—1080. — Див. ще **графá**, **олія**¹.

[олесник] (бот.) «тирлич весняний; *Gentiana verna* L.» Мак; — неясне; може бути зіставлене з п. *olešník* «поризник, *Libanotis* L.» [смовдь, *Peucedanum silvestre* DC.]» або з р. [олешник] «меум, *Meum* L.», ч. слц. *olešník* «гірча, дика морква, *Selinum* L.», п. *ol-szenik* «тс.».

[олесска] (бот.) «хряц-молочник солодкий, *Lactarius subdulcis* (Pers.) Fr.

(*Agaricus subdulcis* Bull.)» Мак; — неясне.

Олефір (чоловіче ім'я), [Олихвѣр, Олихвір Бі, Оліхвѣр, Олохвір, Олохвір, Орефірко Ж], ст. *Олефѣрько* (1359), *Елеуѣрїй* «любочестень, або некупъ, тычив, або во(л)ны, свободный...» (1627); — р. *Олефір*, *Елефѣрий*, ст. *Елеуѣрїй*, бр. *Аліхвѣр*, п. *Eleutery*, ч. *Eleutherius*, слц. *Eleuter*, болг. *Елеутѣри*, м. *Елеутеріе*, схв. *Елеутеріје*, сльн. *Eleuterij*, стсл. **Елеутерни**, **Елеуѣрни**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Ἐλευθέριος* утворено від *ἐλεύθερος* «вільний», спорідненого з лат. *liber* «тс.», днв. *liuti* «люди», нвн. *Leute* «тс.», лит. *liáudis* «народ; прості люди», укр. *люди*. — Вл. імена 75; Беринда 203—204; Петровський 108—109; Илчев 196; Frisk I 490—491. — Див. ще **люд**.

[блек] «верхня частина вулика-колови» Ник, [вóлик, вóлік, вóлок] «тс.» тж; — р. [блек], бр. [вóлек] «тс.», др. *волѣкъ* «верхня частина борти з медом, що залишається для бджіл», стсл. **отълѣкъ** «залишок»; — похідне утворення від основи др. *-лѣкъ* «залишок»; — псл. *-lĕk-*, *ot(ъ)lĕkъ* «залишок»; — споріднене з лит. *ātlaiкас* «залишок», *liekù*, *likti* «залишати», лтс. *likt* «класти, ставити», дінд. *atirĕkaḥ* «залишок, достаток», гр. *λοπιός* «той, що залишається», *λείπω* «залишаю», лат. *linquo*, *linquē* «тс.», гот. *leiþan* «позичати»; іє. **leik-* «залишати». — Фасмер III 134; ЭСБМ I, 192; Bern. I 710—711; Trautmann 155; Fraenkel 331—332, 372—373; Топоров II 78—79; Mann 39, 674; Pokorny 669—670. — Пор. **лихий**, **лишити**.

олжá, **олжівий** — див. **лжа**.

[блі] «поки» Ж, [бóльні] «тс.» Ж; — р. [бле] «навіть, аж, а, але», [бóли, бóлни, бóльно] «тс.», [бóлинъ] «навіть», [бóлна] «хіба, якщо, коли», [бóлно, бóльны] «тс.», [бóльні] «так що, аж», др. *оли* «коли, поки, якщо, так що, вже, аж до», *ольно* «якщо, так що», *ольни*, *оль-*

ны «тс.»; — очевидно, псл. *e-li (*o-li), утворене з *e- (*o-) займенникового походження (o- могло виникнути з e- на східнослов'янському ґрунті, пор. *edipъ > одін) і частки -li, збереженої в укр. [ли] «чи». — Мельничук СМ IV 82; Фасмер III 133; Преобр. I 645—646; Stawski I 448—449. — Див. ще ли, о¹.

олива (бот.) «маслина, Olea L.; нижчий гатунок олії; мастило; [соняшниковая олія ЛексПол], *оливка* «маслина; [маслинка вузьколиста, лох, Eleagnus angustifolia L. Мак], *оливина* «маслина європейська, Olea europaea L.» Ж, *оливник* «тс.» Ж, *оливі*, *оливковий*, *оливний*, *оливити* «мастити» Куз; — р. *олива* «маслина; [олія]», бр. *alıva*, п. *oliwa* «тс.», ч. слц. *oliva* (бот.), болг. схв. *олива*, слн. *oliva* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *oliva* (*olea*) «маслина (дерево і плід)» походить від гр. *ἐλαία* (< *ἐλαίῤῥα*) «олинове дерево». — СІС² 597; Німчук 261; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 135; ССРЛЯ 8, 842; ЭСБМ I, 107; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 430; Белецкий 34; Пизани 65; Гиндин Этимология 1963, 65; Walde—Noftm. II 205—206. — Див. ще олія¹.

оливка «сорт яблук»; — п. [oliwki] «дика яблуня (*Pirus malus* L.) і її плоди»; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни назви *оливка* «маслина».

[оливнік] (бот.) «заяча капуста, *Sedum telephium* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *олива*; пор. [масне зілля Мак, масляне зілля Мак, тучне зілля ВеНЗн], р. [воронье сало, воронье масло], слц. *masna bylina*, схв. *тушти боб*, *туша*, *тушти боб*, *тушт* «тс.»; назва зумовлена тим, що рослина належить до родини товстолистя, у клітинах яких збирається багато води. — Див. ще оліва.

[оливо] «глазур, яка ще не застигла (для глиняного посуду)»; — очевидно, результат зближення назви [пологи] «глазур» з *оливо* «олово». — Див. ще літи, олово.

[олинтір] «здоровило» МСБГ; — результат видозміни форми *волонтір* (ст.) «волонтер, доброволець у війську». — Див. ще волонтер.

[олифір] (орн.) «іволга, *Oriolus galbula* L.» ВеУг, ВеНЗн; — результат видозміни деетимологізованої назви [оляр] «тс.», зближеної з особовим ім'ям *Олефір*. — Див. ще олійник.

оливець, *оливець* «оливець», [оливко Ж, оловець Ж, оловце Ж, олуфко МСБГ, О, луфко тж, волуфко О] «тс.»; — р. [оловок], бр. *албавк* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *olówek* «тс.» утворено від *olów* «свинець», якому відповідає укр. *олово* (грифелі олівців виготовляли зі свинцю та ін.). — Richhardt 85; Булаховський Нариси 60, 77; Коваль 150; ЭСБМ I, 107; Brückner 379. — Див. ще олово.

олигархія «політичне й економічне панування невеликої групи експлуаторів; правляча група експлуаторів», *олигарх*, *олигархічний*; — р. болг. *олигархия*, бр. *алигархия*, п. слц. *oligarchia*, ч. *oligarchie*, вл. *oligarchija*, м. *олигархија*, схв. *олигархија*, слн. *oligarchija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Oligarchie*, фр. *oligarchie*, англ. *oligarchy* походять від гр. *ὀλιγαρχία* (букв. «влада небагатьох»), яке складається з основ слів *ὀλιγός* «невеликий, малий», що не має певної етимології (можливо, пов'язане з гр. *λογός* «погибель, біда», спорідненим з алб. *l'ik* «злий; тонкий, худий», лит. *ligà* «хвороба»), і *ἀρχός* «начальник, керівник». — СІС² 597; КЭСРЯ 308; Kopaliński 691; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 430; Klein 1080. — Див. ще **анархія**. — Пор. **монарх**.

[олійник] (орн.) «іволга, *Oriolus galbula* L.», [оляр Шарл, оліярник Куз, оліярчик Ж] «тс.»; — очевидно, результат перенесення назви *олійник* «той, хто виготовляє або продає олію»; мотивація перенесення неясна. — Булаховський Вибр. пр. III 210. — Див. ще олія¹.

олійниця (ент.) «жук ряду твердокрилих, нарівник, *Mulabris Fabr.*»; — похідне утворення від *олія*; назва зумовлена тим, що цей жук виділяє (як засіб захисту) яскраво-жовті крапельки крові, схожі на олію (БСЭ 29, 181; УРЕ 9, 506). — Див. ще **олія**¹.

олімп «місцеперебування обранців; (жарт., ірон.) верхівка визначних діячів літератури, мистецтва та ін.», *олімпіада* «олімпійські ігри», *олімпієць* «у давньогрецькій міфології бог, житель Олімпу; учасник олімпійських ігор», *олімпійський*, заст. *олімпський*; — р. *олімп*, бр. *алімп*, п. *Олімп*, ч. слц. *Олимп*, вл. *olympiski*, болг. *Олимп*, схв. *Олимп*, слн. *olímp*, *Olímp*; — запозичення з грецької мови; гр. *Ὀλύμπος* «Олімп» (назва гірських хребтів, за грецькою міфологією, місцеперебування богів; похідне від нього *ὄλυπιός, ἄδος* «чотирирічний проміжок між олімпійськими іграми») етимологічно неясне; походить з догрецького субстрату. — СІС² 598; Черных I 597; Коралиński 691; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 506—507; Frisk II 383.

Олімп, *Олімпій*, *Олімпіан* (чоловічі імена), *Олімпіада*, *Олімпія* (жіночі імена), *Ліпа*, *Лімпа*, *Ада*, ст. *Олмбъ* «*ω(η)β(ε)ς*», *Олмбій* «*η(ε)β(ε)ς*», *Олмпіа* «тризнице еллинское», *Олмпіада* (1627); — р. *Олімп*, *Олімпий*, *Олимпіан*, *Олимпіада*, *Олімпія*, бр. *Алімп*, *Алімпіан*, *Алімпа*, п. *Olimpiusz*, *Olimpia*, слц. *Olympia*, болг. *Олімпи(й)*, *Олимпіада*, *Олимпіяда*, *Олимпія*, м. *Олимп*, *Олимпа*, схв. *Олимпије*, *Олимп*, *Олимпија*, *Олимпа*, слн. *Olimpij*, *Olimpija*, стсл. **Олмбъ**, **Олмпъ**, **Олмпина**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Ὀλύμπος, Ὀλύμπιος* (чол.), *Ὀλύμπιάς* (жін.) пов'язані з назвою гори *Ὀλύμπος* «Олімп» і похідним від неї *ὄλυπιός* «олімпійські ігри». — Вл. імена 75, 150; Беринда 225; Петровский 169—170; Илчев 367. — Див. ще **олімп**.

олінець, *олінь* — див. **олénка**.

[олітки] «екскременти Ж, овечі відходи Шух»; — неясне.

оліфа «варена олія, що йде на виготовлення олійних фарб та ін.», *проліфити*; — р. *оліфа* «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *ἄλειφα* «олія, мазь», *ἄλειφω* «мащу, фарбую» етимологічно пов'язані з *λίπος* «жир, сало», спорідненим з дінд. *liprāti* «маже», лит. *lipėti* «липнути, прилипати», псл. *lipoti*, укр. *ліпнути*. — СІС² 598; Фасмер III 135; Черных I 597; Matzenauer 265; Frisk I 67—68, II 126—127. — Див. ще **ліпнути**.

олія¹ «рідка жирова речовина; олійна фарба; мастило», [*оліу*] «олія», [*олей*] «тс.» Л, [*алей* Л, *голіу* ЛексПол] «тс.», *олійка*, *олійник* «той, хто виготовляє або продає олію», *олійниківна* «дочка олійника», *олійництво*, *олійниця* «підприємство, де виготовляють олію; посуд для олії; [дружина олійника Бі]», *олійниченко* «син олійника», [*олійничка*] «дружина олійника», *олійня* «підприємство, де виготовляють олію», [*алейна* Л, *оліярня*] «тс.», *олієстий*, *олійний*, *оліти*; — р. [*олей*, *олія*], бр. *алей*, др. *олѣи* «оливкова олія», п. ч. слц. *olej*, вл. *wolij*, нл. *wolej*, болг. *елей*, схв. *олāj* «лляна олія», слн. *olje*, [*olej*], стсл. **олѣи** «оливкова олія»; — псл. *олейъ*; — запозичення з латинської або грецької мови; лат. *oleum* «олія» походить від гр. **ἔλαιον* (звідки також гр. *ἐλαία* «олива»), що разом з вірм. *ewl* «олія» зводиться до невідомого середземноморського джерела. — Коваль 117; Акуленко 132; Rudn. II 878; Фасмер III 134; ЭСБМ I, 105—106; Holub—Lyer 344; Schuster-Sewc 1650; Bez-laj ESSJ II 247; Bern. I 264; Белецкий 34; Walde—Hofm. II 205; Frisk I 480. — Пор. **оліва**.

[олія²) (бот.) «фіалка триколірна, братки, *Viola tricolor L.*» Мак; — можливо, пов'язане з *олія*¹, хоча мотивація назви неясна.

олово «метал Stanum; (заст.) свинець, *Plumbum*», [*волово*] «тс.» Ж, *бліво* «тс.; олівець» СУМ, Ж, [*оли-*

в'янка] «бабка, налита оловом», [о́лів-ні́к] «ливарник, зайнятий у виробництві свинцю Ж; свинцева втулка, букса Куз», [о́лівня́] «свинцеплавильний завод» Ж, [о́лівочник] «свинцева втулка, букса» Куз, [о́ловінець білий] «свинцева руда» Ж, [о́ловля́ник] «дрючок із свинцевим наконечником» Ж, [о́ловні-ця] «лот, висок» Ж, о́лов'я́ний, [во-лов'я́ний] «олов'яний» Ж, о́лов'я́нті; — р. о́лово, бр. во́лава «олово», др. о́лово «свинець», п. ołow, [ołow], ч. слц. olovo, вл. нл. wofoj, болг. о́лово, м. о́лово, схв. о́лово, слн. [ólovo], ст. olov, стсл. о́лово «тс.»; — псл. olovo; — споріднене з лит. álvas «свинець», лтс. álva «олово», álvs «тс.», прус. alwis «свинець» і далі, можливо, з двн. ёло «жовтий», лат. albus «білий», гр. ἄλφός «білий лишай», двн. albiz «лебідь», дісл. olpt, псл. *olbedь «тс.», укр. ле́бідь, дісл. olunn (вид риби), гол. alft, elft «тс.»; іє. *al- «білий»; припускається також (Німчук 138) зв'язок з псл. liti «лити»; неприйнятне припущення (Machek ESJC 413) про генетичний зв'язок слов'янських слів з нвн. Blei «свинець», лат. plumbum, гр. μόλυβδος «тс.». — Черных I 597; Фасмер III 135; ЭСБМ 2, 187; Brückner 379; Holub—Kop. 254; Schuster-Sewc 1649; Младенов 379—380; Skok II 554; Bezlaј ESSJ II 247—248; Trautmann 7; Топоров 81; Persson Beitr. 567; Vries AEW 101, 687; Frisk I 81—82; Walde—Hofm. I 26—27. — Пор. ле́бідь.

[олов'яник] (у сполученні о. европейський (бот.) «Plumbago europaea L.») Мак, [олова́тці] «кермекові, Plumbaginaceae» Ж; — п. ołowianka, ołownik, ч. olověnc, слц. olovník, схв. о́ловница, слн. [olovica] «тс.»; — похідне утворення від о́лово; калька наукової назви Plumbago, в основі якої лежить лат. plumbum «олово»; назва зумовлена наявністю сірого ворсистого нальоту на спідньому боці листків рослини. — Анненков 261; Machek Jm. rostl. 171; Симонович 364. — Див. ще о́лово.

о́лта́р, о́лта́рник; — книжний варіант форми ві́тара́р (див.).

[о́лу́бня] (зоол.) «вид поліпів, Celleroga» Ж; — пов'язане з луб і являє собою часткову кальку нім. Krustenkogalle «тс.» (нвн. Kruste «кора, шкаралупа»). — Див. ще луб.

о́лу́фко — див. о́лівець.

[о́лух] «дурень, йолоп» Ж; — р. о́лух «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, походить від *во́лух, букв. «волячий пастух», пов'язаного з віл, р. вол (подібно до ко́нюх від кінь, р. конь); виводиться також від [о́глух] «дурень», яке пов'язують з глухі́й (Вєрп. I 308; Преобр. I 129); мало обгрунтоване зіставлення з чаг. aluk «одур; отупіння; розгубленість» (Корш, див. Преобр. I 648) або з особовим іменем [Олуфє́рий] від гр. Ἐλευθέριος (Ляпунов RS1 13, 70). — Фасмер III 136—137; Черных I 597; КЭСРЯ 308; Преобр. I 647—648; Соболевский РФВ 66, 346.

о́луша (орн.) «Sula bassana Bris.», [о́лу́х] «тс.» Куз, Шарл; — р. о́лу́ша «тс.»; — похідне утворення від [о́лух] «дурень»; пор. [глу́пий білий] «олуша» Шарл, р. [глу́пийш] «тс.». — Див. ще о́лух.

[о́луц] (зоол.) «вид поліпів, Pruptnoa» Ж; — похідне утворення від лу́щити, луска́; можливо, часткова калька нім. Schuppenkoralle (Schuppe «луска»), — Див. ще луска́¹.

О́льга (жіноче ім'я), О́ля, [О́ль-дзя], Лю́ся, Льо́ля, ст. О́лга (1488); — р. О́льга, бр. Во́льга, др. О́льга, п. ч. Olga, слц. Ol'ga, болг. м. О́лга, схв. О́лга, слн. Olga, цсл. Ё́лга; — запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. Helga (жіноче ім'я) відповідає дісл. Helgi (чоловіче ім'я), яке лежить в основі укр. О́лег. — Вл. імена 151; Rudn. II 878; Петровский 170; Vries AEW 221. — Див. ще О́лег.

[о́льо] (вигук, яким відганяють свиней) Чаб, [о́лю] «тс.», [о́люкаты] «викрикувати о́льо», [о́люкаты] «викрикувати о́лю» тж; — пов'язане з [а́лю] (вигук, яким відганяють свиней) (див.).

[ольбс] «гарний, рівний ліс, який відводиться для порубки; трясовина» Л; — р. [алёс] «мокре місце, заболочений луг», бр. [алёс] «низинний заплавлений луг; заросла чагарником або очеретом низина; заболочене місце», [галёс] «грузькі болота», п. [alos] «болото, трясовина»; — запозичення з балтійських мов; лтс. *alots* «джерело», очевидно, споріднене з *àlksna* «вільховий ліс; багниста місцевість, особливо в лісі», лит. *alksnà* «вільха; калюжа», псл. *ольха/*jělъха, укр. *вільха*. — Лаучюте 9; ЭСБМ 1, 106; Mühl.—Endz. I 67, 69; Graenke 8. — Див. ще **вільха**.

[ольха] (бот.) «вільха, *Alnus Gaertn.*», [олешіна] «вільшина» Ж, [ольшіна] «тс.», [олешник] «вільшняк» Ж, [олищіяк] «тс.»; — діалектний варіант закономірної форми *вільха* (вільшіна), що поширився під впливом форм [олешник, *олешняк] і под., у яких о- збереглося в умовах відкритого складу. — Див. ще **вільха**.

[ольшанка¹] (орн.) «тинівка звичайна, *Prunella modularis L.*» Шарл; — похідне утворення від [ольха] «вільха», паралельне до *вільшанка* (орн.) «малинівка, *Erithacus rubecula L.*»; мотивація назви неясна. — Див. ще **вільха**, **ольха**.

[ольшанка²] (іхт.) «гольян, *Phoxinus phoxinus L.* (*Leuciscus phoxinus*) Ж; гірчак, *Rhodeus sericeus amarus L.—Г*»; — р. [ольшанка] «гірчак; малявка, *Leucaspius delineatus*», бр. [ольшанка] «гірчак», [ольховка], п. [olszanka, olszówka] «тс.», слц. [jelšovka] «гольян; малявка», схв. [jelšovka] «в'язь андруга, *Leuciscus souffia*»; — похідне утворення від [ольха] «вільха»; назва зумовлена тим, що голяни і малявки часто бувають під коренями вільхи. — Коломиец Происх. назв. рыб 43; Усачева Этимология 1974, 111—112; Feriaps Názv. gúb 43.

оляндра «старовинний молдавський танець; циганський танець Ж», *халляндра* (циганський танець); — запозичення з молдавської мови; молд.

олеандра (народний танець), як і рум. *oleándră* «тс.», пов'язується з *олеандру* (*леандру*) (бот.) «олеандр», яке виводиться від іт. *oleandro* «тс.». — СДЕЛМ 290. — Див. ще **олеандр**.

ом «одиниця виміру електричного опору»; — р. бр. болг. м. *ом*, п. *от*, *оһт*, ч. слц. *оһт*, схв. *ом*, слн. *оһт*; — інтернаціональний термін (нім. *Ohm*, фр. англ. *ohm*), утворений від прізвища німецького фізика Г. С. Ома (*G. S. Ohm*, 1787—1854). — СІС² 598; ССРЛЯ 8, 850; Kopaliński 691; Holub—Lyer 343; РЧДБЕ 431; Klein 1078.

[омама] «засліплення, облуда, омана» Пі, [омамити] «зачарувати, звабити»; — бр. [омаміць] «ввести в оману»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *отам* «омана», *отаміє* «тс.», *отаміє* «ошукати, одурити, звабити», як і ч. [отата] «одур», *отатені* «тс.», *отатит* «одурманити», слц. *отат* «дурман, одур», *отатит'* «одурманити», болг. *мамя* «обманювати, манити», м. *мами* «манити, обманювати», схв. *омама* «заманювання, зваблення, спокуса», *омам* «принада», *омамити* «звабити, спокусити», слн. *отата* «наркоз, присипляння, приголомшення», *отатити* «приголомшувати, одурманювати, присипляти» є префіксальними утвореннями від дієслова *татити* «вабити, манити» (ч. *татити* «дурманити», слц. *татит'* «тс.», псл. *tamiti*), очевидно, пов'язаного з *маніти* (псл. *maniti*). — Richhardt 85; ЭСБМ 1, 109; Brückner 321. — Див. ще **маніти**.

оман (бот.) «*Inula L.*; [дивина чорна, *Verbascum nigrum L.*], [омана] «дивина чорна», [оманник] «оман високий, *Inula helenium L.*» Мак, [омен] «тс.» См; — р. *оман* «оман високий», п. ч. *отан*, вл. *woman*, болг. *оман*, схв. *оман*, слн. *отан* «тс.»; — псл. *отанъ* похідне від *танити* «манити»; назва пояснюється тим, що ці рослини виявляють наркотизуючу дію. — Шамота 145; Фасмер III 138; Преобр. I 648—649; Brückner 379; Machek Jm.

rostl. 241; Bezlaj ESSJ II 248; Mikl. EW 221. — Див. ще **маніти**.

[**оманіти**] «очистити» О; — неясне.

[**омань**] «обмаль, мало, недостатньо» Пі; — результат видозміни форми [бмаль] «обмаль», можливо, зближеної з *маненький* «маленький». — Див. ще **малий**.

омар (зоол.) «*Astacus marinus* L.», [гомар] «тс.» Куз; — р. болг. *омар*, бр. *амар*, п. *omar*, *homar*, ч. *homar*, *humr*, слц. *homár*; — запозичення з французької мови; фр. *homard* «омар» походить від дісл. *humarg* «тс.», спорідненого з дінд. *kamaṭha* «черепаха», гр. *κά(μ)αρος* «краб, омар», лат. *samnagus* «вид краба». — СІС² 598; Rudn. II 879; Фасмер III 138; Черных I 598; КЭСРЯ 308; РЧДБЕ 431; Kluge—Mitzka 320; Vries AEW 266; Jóhanneson 211.

[**ома́стник**] (бот.) «*Caryocarp nuciferum et butyrosomum*» Ж; — похідне утворення від *мастіти*; пор. [ома́ста] «жир», [ома́сть] «тс.» Ж; назва зумовлена, очевидно, олійними властивостями рослини. — Див. ще **масть**.

[**ома́х**] «початки кукурудзи із зерном» Ж; — неясне.

омéг (бот.) «*Oenanthe* L.; [болиголов плямистий, *Conium maculatum* L.], [омéжник] «омег водяний, *Oenanthe aquatica* L. (Poir.)» Мак, [вомиг] «цикута отруйна, *Cicuta virosa* L.» См, Мак, [вомига] «болиголов плямистий» Мак, [омага] «аконіт, *Aconitum* L.» См, [омега, омека, омчега, омше́га] «тс.» См, [омяк] «(вид аконіту) *Aconitum napellus* L.» Мак, [ома́га, оме́га] «тс.» St. z fil. 12, [омегáня] «отруєння аконітом» тж, [омéджанка, омéджниця] «тс.» тж, [омéджнядь] «гурт овець, отруєних аконітом» тж, Гриц; — р. *омéг* «болиголов плямистий; гіркий напій», *омéжник* «омег», [о́мяк] «цикута (віха), *Cicuta* L.», бр. *омег* «болиголов плямистий», *омéжник* «омег водяний», п. *omieg* «аконіт», *omieg*, *omiek*, *omega*, ч. *омéј*, *voméј*, *omih*, слц. *omich*, *omeda* «тс.», схв. *омик* «*Aconi-*

tum vulparia Rchb.», слн. *омéј* «аконіт», дісл. *омéгъ* «отруйна рослина»; — певної етимології не має; припускається (Фасмер—Трубачев III 138—139) зв'язок з *мига́ти*; зіставляється (Machek Jm. rostl. 45—46) з *мега́*; як назва отруйних рослин, вживання яких викликає запаморочення, зводиться (Меркулова ЭИРЯ III 18—19) до лат. *vomica* «блювотне». — Дзєндзелівський St. z fil. 12, 183.

омéга «назва останньої літери грецького алфавіту»; — р. болг. *омéга*, бр. *амéга*, п. ч. слц. *omega*, м. *омега*, схв. *омега*, слн. *oméga*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὦ μέγα* означає букв. «о велике». — СІС² 599; ССРЛЯ 8, 852; St. wуг. *obscych* 527; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Klein 1081. — Див. ще **мегафóн**.

[**омéга**] (бот.) «(види рододендрона) *Rhododendron ferrugineum* L.; *Rhododendron myrtifolium* Schott. et Kotochy; родіола рожева, *Rhodiola rosea* L.»; — очевидно, пов'язане з *омéг*; пор. укр. [п'янишник ржаволистий] «*Rhododendron ferrugineum* L.» Мак, р. *п'янишник* «*Rhododendron* L.», ч. *pěnišník* (з р.), схв. *п'єнишник* «тс.», що пояснюються п'янкими властивостями рододендрона (пор. ще слн. *bljuvanec*, *pljuvanec* «тс.»). — Анненков 296; Machek Jm. rostl. 176. — Див. ще **омéг**.

омéла (бот.) «*Viscum* L.», [омалá] «омела біла, *Viscum album* L.» Л, [омéльга], [амела, обмéла Ко, обмил, обмила, омело, омелха, омíла Ж, Пі, вимела, воméна Ж, гамелó ВеБ, гéмел ВеБ, гемелá ВеБ, гомел, гомеля, елим, елом, замело, намелíна Ж, помелó, умела, ямелá ВеБ, ямелíна, ямелó ВеБ] «тс.» Мак, [омелха] «дубова омела, *Loranthus europaeus* L.» Мак, [омила, востíл, осмíл, помела] «тс.» Мак, *омелóві* «*Loranthaceae*», [осмеловатí, осмíловатí, востмеловатí, востмíловатí] «тс.» Мак; — р. *омéла* «*Viscum* L.», бр. *амéла*, *амялá*, п. *jemioła*, *jemioło*, [jemiel, jemielucha], ч. *jemelí*, [omelí, jemelo, jemola], слц. *ime-*

lo, [omelo, omela, omelie], схв. *ймела* «омела біла; дубова омела», [омела] «омела біла», [омель, мель, меле, омеля, мела] «тс.; дубова омела», слн. oméla, ohmélje «тс.»; — псл. omela, *jъmela; — споріднене з лит. āmalas «омела», лтс. amuls, amuols, āmuls, āmals, прус. emelno «тс.»; далі зіставляється з дінд. amlah «кислий», amblāh «тс.», алб. ëmbjë «солодкий», tëmbjë «жовч», лат. amārus «гіркий», гр. ώμός «сирий», вірм. hum «тс.», двн. ampfago «щавель»; більш обґрунтовано пов'язується (Vgückner 206; Потєбня РФВ 6, 150) з псл. jęti, jъtq (укр. *яти*). — Скляренко Мовозн. 1992/5, 11—12; Черных I 598; Фасмер III 139; ЭСБМ I, 109—110; Machek Jm. rostl. 89; ESJS 230; Sławski I 559—560; Bern. I 425; Хэмп Этимология 1985, 51; Trautmann 7; Топоров II 26—28; Нерознак 55; Matzenauer LF 8, 11; Bezzenberger BB 23, 297. — Пор. *имелá*.

[омельга] (орн.) «іволга, Oriolus galbula L.» Шарл; — очевидно, результат видозміни форми [вівільга] «тс.» під впливом *омелюх*, [омелгужка] «омелюх», [омельга] «омела». — Див. ще *вільга*².

омелюх (орн.) «*Bombycilla gurgulus L.*», [омелгужка, омелужка] «тс.» Шарл, Куз, [омелянка] «тс.» Куз, *дрізд омелюх* «*Turdus viscivorus L.*», [дрізд омельник] «тс.» Шарл, [мелюх] «омелюх; дрізд чикотень (рябинник), *Turdus pilaris L.*» ВЕНЗн, Шарл, [ямелюх] «омелюх» тж; — р. [омельник] «дрізд омелюх», п. jemioluska «омелюх»; — похідне утворення від *омелá*; назва зумовлена тим, що ці птахи дуже люблять ягоди омели (Воїнств.—Кіст. 295, 318). — Булаховський Вибр. пр. III 207. — Див. ще *омелá*.

Омелян, *Мілько*, *Омелько* СУМ, Ж, ст. *Оме(л)я(н)* (1490), *Омелковичь* (1430), *Емгліанъ* «разуме(н)» (1627); — р. *Емельян*, бр. *Емяльян*, *Амяллан*, *Амільян*, п. *Emilian*, ч. слц. *Emilián*, болг. *Емилиан*, м. *Емилијан*, схв. *Емилијан*, слн. *Emilijan*, стсл.

Ємилианъ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. Αιμιλιανός походить від лат. *Aemiliānus*, яке зіставляється з *aemulus* «суперник, учасник змагання», пов'язаним з *imitor* «імітую, наслідую»; грецьке ім'я виводиться також (Петровский 110) від етимологічно неясного гр. αίμιλος, αίμιλιος «підлесливий». — Вл. імена 75; Беринда 204; Фасмер II 19; Спр. личн. имен 410; Илчев 198; Walde—Hofm. I 17.

[омерснутися] «помилитися, промахнутися» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форм [омиснүтисся, омїснитисся, ом'яснүтисся] «тс.»; може бути пов'язане також з [мóрс-кати] «сильно, з розмаху бити». — Див. ще *мерщій*, *мóрскати*, *ом'яснүтисся*.

омét' (заст.) «пола, край (одягу)», *омета* (заст.) «тс.» Ж, [омети] «опушка на кожухах, теплих покривалах для саней» (Умань); — р. [омёт] «поділ, поли, край (одягу)», др. *ометь* «обшивка, облямівка на одязі», *омета* «тс.», стсл. *омета* «край, облямівка»; — псл. *ометь*, *ometa* «обшитий (обметаний) край одягу», пов'язане з *ometati* «обметати», *metati* «метати». — Фасмер III 139. — Див. ще *метати*.

*омét'*² — див. *мєсті*.

оміз, *омизати*, *омізина*, *омізли-вий* — див. *мизгатися*.

[омілка] (бот.) «пажитниця п'янка, дурійка, *Lolium temulentum L.*» Ж, [омилець Мак, омїлок, омóлок] «тс.»; — пов'язане з [омілка] «помилка», *помилятися*; назва пояснюється отруйними властивостями зернівок пажитниці п'янкої, зокрема, коли вони потрапляють до збіжжя, яке змелюється на борошно (БСЭ 33, 231—232). — Див. ще *миліти*.

омїснитися, *омиснүтисся* — див. *ом'яснүтисся*.

омісьне — див. *мисль*.

[обмич] (бот.) «латаття, *Nymphaea L.*» Ж, [вобмич ВеБ, лобмич ВЕНЗн, мб-

міч Ж, ВеБ, *момеч* ВеЛ, *момбч* ВеУг, *умич* ВеБ] «тс.»; — неясне; може бути зіставлене з основами [мікати] «виривати» і *мочіти* (*мобкнути*).

[о́мінка] «виняток; різниця» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мінати* (пор. п. [ominek] «загін, пропущений під час сівби»).

о́мкно — див. **о́мпити**.

омлёт (страва з яєць); — р. болг. *омлёт*, бр. *амлёт*, п. *omlet*, ч. слц. *omeleta*, м. *омлет*, схв. *омлет*, слн. *omléta*; — запозичення з французької мови; фр. *omelette* походить від давнішого *amelette*, що виникло шляхом метатези з **alemette* (<*alumette*), джерелом якого є *alumelle* «тс.», пов'язане з дфр. *lemelle* «тонка пластинка металу» (на основі схожості форми), що зводиться до лат. *lāmella*, зменш. від *lāmina* «тс.» неясного походження. — Черных І 598; КЭСРЯ 308; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Dauzat 512; Walde—Hofm. I 755—756.

о́мнібус «старовинний багатомісний кінний екіпаж»; — р. болг. м. *омнибус*, бр. *омнібус*, п. ч. слц. вл. нл. *omnibus*, схв. *омнибус*, слн. *omnibus*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Omnibus*, англ. *omnibus* походять від фр. *omnibus* «тс.», що є скороченням *voiture omnibus*, букв. «екіпаж для всіх» і зводиться до лат. *omnibus* «для всіх», дав. в. мн. від *omnis* «весь», походження якого неясне. — СІС² 599; Коваль 35—36; КЭСРЯ 309; Grückner 457; Kopaliński 693; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Klein 1082; Dauzat 512; Walde—Hofm. II 209—210.

омо́граф, *омо́графи* «слова або форми слів, різні за значенням і звучанням, але однакові написанням»; — р. *омограф*, бр. *амограф*, п. ч. вл. *homograf*, слц. *homografum*, болг. *омограф*, м. *хомограф*, схв. *хомограф*, слн. *homograf*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *homographe*, англ. *homograph* утворені з основ гр. *омос* «той самий, однаковий», спорідненого з дінд. *samāh* «рівний, однако-

вий», лат. *similis* «подібний», укр. *сам*, і гр. *ура́φω* «пишу, креслю, зображую». — СІС² 599; РЧДБЕ 432; Klein 739; Frisk II 390. — Див. ще **графіка**, **сам**.

[о́мок] «шифер, яким вистилають казан для варіння пива; накип на стінках казана; осад солі; соляний камінь, який дають худобі для лизання» Ж, Куз, [омо́ка] «тс.» тж; — п. оток «твердий камінь (із солі й гіпсу), що утворюється на дні котла при виварюванні солі; дається худобі для лизання»; — неясне; можливо, пов'язане з *мобкнути*.

омо́лок — див. **омі́лка**.

омо́нім, *омо́німіка*, *омо́німія*, *омо́німічний*; — р. *омо́ним*, бр. *амо́нім*, п. *homonim*, ч. слц. *homonymum*, вл. *homonim*, болг. *омо́нім*, м. *хомоним*, схв. *хомо́ним*, слн. *homonim*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *homonyme*, н. *Homoným*, англ. *homonym* походять від лат. *homōnymus* «однойменний; омонім», яке зводиться до гр. *омώνυμος* «однойменний, який має те саме ім'я», що складається з основ *омос* «однаковий» і *о́νυμα*, діалектного варіанта до *о́νομα* «ім'я». — СІС² 599; Черных І 598; ССРЛЯ 8, 856; Kopaliński 403; РЧДБЕ 432; Klein 740; Dauzat 391. — Див. ще **анонім**, **омо́граф**.

[омо́ріг] «моріг, цілина» О; — пов'язане з *моріг* (див.).

оморок, *омороки* — див. **мо́рок**.

омофо́н «слово, яке має однакове звучання з іншим, але відрізняється від нього значенням і написанням»; — р. болг. *омофбн*, бр. *амафбн*, п. *homofon*, ч. слц. вл. *homofbnum*, м. *хомофон*, схв. *хомофбн*, слн. *homofbп*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Homophon*, фр. англ. *homophone* «тс.» походять від гр. *омофωνος* «однозвучний, однотонний», утвореного з основ *омос* «однаковий» і *φωνή* «звук, голос». — СІС² 599; Holub—Lyer 194; РЧДБЕ 432; Dauzat 391; Gr. Fwb. 303. — Див.

ще **омóграф**, **фонéтика**. — Пор. **грамофóн**, **магнітофóн**, **мікрофóн**, **омоні́м**, **телефóн**.

омофóр (церк.) «частина вбрання сановної духовної особи, що накидається на плечі»; — р. болг. *омофóр*, др. *омофоръ*, *амафоръ*, *амфоръ*, п. *omofog* «наплічник архієрея», ч. *omofogion*, схв. *омофор*, стсл. **омофор**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. *óμοφόρι(ον)* «наплічник» утворено з основ гр. *óμος* «плече», спорідненого з дінд. *ám̥sa-*, гот. *ams*, лат. *umerus*, вірм. *us*, тох. A *es*, B *āntse* «тс.» і *φωρέω* «ношу», пов'язаного з *φέρω* «несу», спорідненим з лат. *fero* «тс.», псл. *berǫ*, укр. *беру́*. — Фасмер III 140; Преобр. I 649; ССРЛЯ 8, 857; SW III 776; РЧДБЕ 432; Skok II 556; Frisk II 1148; Pokorný 128—132, 778. — Див. ще **бра́ти**. — Пор. **люцифéр**, **семафóр**, **фóсфор**.

[óмпити] «сумніватися» Ж, О, **[óмпити (собі)]** «бути скривдженим, ображатися» МСБГ, **[óмпитиси (-са)]** «тс.» тж, **[óбмпитє]** «вболівати за ким-небудь» Корз, **[омп]** «сумнів, досада, прикрість» Ж, **[óмпно]** «негарно, неприродно; дивовижно; прикро, неприємно, досадно Ж; лячно О», **[óмкно]** «прикро, неприємно МСБГ; ніяково Ко»; — результат видозміни слова **[вóмпити]** «бентежитися, вагатися, сумніватися» (див.).

[óмра́за] «гидота; все, що викликає огиду; негідник; обра́за» Ж, МСБГ, **[óмразéнник]** «негідник» МСБГ, **[вомразéнник]** «тс.» МСБГ, **[óмра́зник]** «бешкетник» МСБГ, **[óмра́зний]** «огидний, бридкий» МСБГ, **[óмра́зно]** «неприятно» Ж, **[óмра́зити]** «образити, зганьбити, знеславити» Ж, МСБГ, **[мра́зити]** «ганьбити, знеславлювати» МСБГ; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **омраза** «мерзота, паскудство», **омразити** «осквернити, опоганити, зробити огидним; зганьбити» пов'язані чергуванням голосних з **мръзити** «викликати огиду; оскверня-

ти; робити пакості», якому відповідає укр. **[мерзі́ти]** «викликати огиду; паплюжити» (див.).

[óмрак] «туман, сутінки, темінь, темрява, мряка» Ж; — пов'язане з **мря́ка** (див.).

[óмрок] (у виразі *óмроком світ іде* «стає темно і страшно») Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *otrok* «нічна темрява; запаморочення» пов'язане з *otrogosyć* «покрити мороком», похідним від *trógok* «морок». — Richhardt 85. — Див. ще **мрок**.

[óмул] «дурень» МСБГ; — очевидно, семантично видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *om* (членна форма *óмул*) «людина», як і рум. *om* (*ómul*) «тс.», походить від лат. *homo* «тс.», пов'язаного з *humus* «земля». — СДЕЛМ 290—291; Walde—Hofm. I 654—655. — Див. ще **гумані́зм**.

óмуль (іхт.) «риба родини лососевих, *Salmo omul*»; — бр. *óмуль*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *óмуль* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Фасмер III 140; Горяев 239) з *мул*, *му́лти* (воду); зіставляється (Преобр. I 650) з гр. *μούλλος* «головень»; виводиться також (Leder 33) від р. **[му́лти]** «муляти, терти» (у значенні нерестування). — Черных I 598—599.

[óмура] (у сполученні *[óмура гнилявка]* (бот.) «мукор, *Mucor* (Mich.) Link (*Aethalium septicum* Fr., *Fuligo septica* Gmel.)» Мак; — неясне; може бути пов'язане з **[мурава́]** «мурашня» (пор. іншу назву мукора **[муравіне масло]**) або з **[óмурати]** «замазати, забруднити», **[му́рати]** «обмазувати, бруднити» чи з **[мури́на]** «невелике болітце, що залишається після повені», р. **[мур]** «пліснява», ч. *muř* «сажа, кіптява».

[óму́т] «ковбаня; вир» УРС, Ж, Ч, **[обму́т, вóмуть, ому́ть, óтмуть]** «тс.» Ч, **[вóмут, вóтмут, óтмут]** «тс.» Ч; глибоке місце в річці; глибоке місце при повороті річки; невелике гниле озеро в лісі; заросле озеро; болотна

трясовина; яма в болоті» Ч; — р. *бмут* «ковбаня, вир; [яма, заповнена водою; заросле мохом болото; невелике озеро; річкова затока, тихе місце в річці]», бр. [*амйт, вбмут*] (з р.), п. *odmet* «вир, безодня; каламутна вода», ст. *met* «тс.», цсл. *омжтъ*; — псл. *omotъ*, пов'язане з (о-)motiti «(за-)мутити», укр. *мутити*. — Фасмер III 140; ЭСБМ I, 101. — Див. ще *мутити*.

омшанийк, *омшар*, *омшарина*, *омшити* — див. **мох**.

омяк — див. **омег**.

[ом'яснутися] «помилитися» Г, Ж, [*омиснутися* ВеБ, *омиснитися* О] «тс.»; — слн. [mesniti] «обдурювати, спокушати, баламутити», [mesniti se] «помилатися»; — етимологія не зовсім ясна; зводиться (Варбот *Этимология* 1982, 32—33) до псл. *meṣṭa* (*meṣṭi*) «мутити, бентежити»; словенське слово зіставляється також (Bezlej ESSJ II 179) з лит. *mišti* «змішуватися; божеволіти», лтс. [misiti] «помилитися, промахнутися».

он¹ (частка) «от; там; дивись; [якраз не]», [онь] «он там Л; аж-аж О; аж», [оне] «ось, он» О, [вони] «онде» О, *он-он, ононо*, [нон] «он» ВеЛ, *он-* (у сполученні із займенниками і прислівниками: [онтой О, онтой О, онтой О]; — р. *вон* «он», [он] «тс.», бр. [он, онь, вонь, вунь] «тс.», др. *оно*, п. [оно, он], ч. [оно], слц. [onô], слн. [on] «там», стсл. *онъ(де)* «тс.»; — псл. *opo* (опъ) (присл.) «он там», пов'язане з опъ «той, він», опа «та», опо «те». — Фасмер III 140—141; Преобр. I 650—651; ЭСБМ 2, 192—193; ESSJ Sl. gr. II 522—523. — Див. ще **він**, **о²**. — Пор. **ген²**, **онде**, **он¹**, **ось¹**.

он² (заст., назва літери **о**) Ж; — др. *онъ* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови, в якій літера **о** називалась *онъ*, букв. «той», на відміну від **w** «о мега», що вживалась у словах грецького походження. — Фасмер III 95. — Див. ще **він**.

[она] «вона» Ж, **[онó]** «воно» Ж; — діалектні варіанти займенника *вона*,

вонó; збереження в говорах цих форм без протетичного **в**, можливо, підтримується впливом західнослов'янських мов. — Див. ще **він**.

онагр (зоол.) «дикий осел»; — р. болг. *онагр*, бр. *анагр*, др. *онагръ*, п. ч. слц. *onager*, схв. *онагар*, *онагер*, слн. *opáger*, стсл. *онагръ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *ὄναγρος* «дикий осел» складається з основ *ὄνος* «осел», етимологічно неясного, можливо, запозиченого разом з лат. *asinus* з невідомої малоазійської мови, і *ἄγριος* «дикий, польовий», похідного від *ἄγρος* «поле», спорідненого з лат. *ager* «тс.». — SIC² 599; Фасмер III 141; Преобр. I 650; ЭСБМ I, 111; Koraliński 693; Младенов 381; Walde—Hofm. I 72—73, II 397—398; Frisk I 15—16, II 397—398. — Див. ще **аграрний**.

онада — див. **надити²**.

[онаджити] «никати навколо, траплятися» ВеУг, [*поонаджитися*] «сплутатися (про нитки)» тж; — неясне; можливо, пов'язане з **[онадити]** «щось робити, чимось займатися; поставати».

[онадіти] «щось робити, чимось займатися; поставати, робитися ВеУг», [*доонадіти*] «щось вчинити» ВеУг, [*прионадіти*] «тс.» тж; — ч. *ondati* «щось робити», слц. *onadiat' (sa)* «тс.; щось говорити», *onadiet' (sa)*, [ondit', ondzit'] «тс.», вл. *wonodzić* «робити, займатися», нл. *wónožeš* «тс.», болг. *онбдя (онбждам)* «роблю тее (щось)», схв. *онодити* «робити, чинити; набридати (розмовами)», [oniditi, oneḡati] «тс.»; — псл. *opo* (мн. *opa*) *dēti* «тее робити, говорити» (вживалося замість будь-якого дієслова, коли воно не пригадувалось у момент мовлення). — Machek ESJĀ 414; Schuster-Šewc 1654; Skok II 556—558. — Див. ще **він**, **дйкати**, **діти²**. — Пор. **оначіти**.

онакий (заст.) «он який; інший» Г, Ж, [*онакший*] «інакший» Ж, [*онако*] «не так як слід; погано» ВеЗн, [*оначе*] «інакше» Бі; — др. *онако* «так, он як»,

п. ст. і діал. *опакі* «такий», *опак* «так», ч. слц. *опаку́* «інший», *опак* «інакше», вл. *wopakí* «дивний», нл. *wopakí* «такий; особливий», болг. *онакѣв* «інший», *такá-онакá* «так і сяк», м. *онаков* «он такий», *онака* «так», схв. *онакї́* «такий, он який», *онакав* «тс.», *онако* «так», *овако-онако* «то так то сяк», слн. *опа́ков*, цсл. **онакѣ**, **онаковѣ**; — псл. *опакъ* «он який», *опаковъ* «тс.», *опако* «он як», похідні від *опъ* «той», аналогічні до *такъ* «такий», *овакъ* «он який»; — паралельні до лит. *apõks* «он який», похідного від *apãs* (aĩs) «той»; значення «інший» у частині слов'янських мов розвинулось пізніше в результаті зближення з основою *інак-*, похідною від *ін-* (псл. *inъ*) «інший». — Преобр. I 650—651; Brückner 379; Machek ESJC 414; Schuster-Sewc 1653; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 520—521. — Див. ще **він**, **он**¹. — Пор. **она́чити**.

онахіма — див. **ана́фема**.

[она́чити] «робити (будь-що); говорити (будь про що) О; інакше робити Г, Ж, Бі», **[она́джити]** «тс.», **[она́читися]** «соромитися, ніяковіти» Ж, **[переона́чити]** «переінакшити, переробити» Пі; — п. *опа́зусъ* «робити (що, будь-що)», ч. *заопа́чити* «зробити, влаштувати», слц. *опа́цит' са* «соромитися», *уопа́цит' (коho)* «полупцювати»; — псл. *опа́чити* «он як робити (говорити), тее-то робити (говорити)» (замінно-вказівне дієслово, що вживалося замість будь-якого іншого дієслова на означення конкретної дії або говоріння), похідне від *опако* «он як»; зазнало зближення з **[іна́чити]** «змінювати, переробляти», *переіна́кшити*; звукова форма **[она́джити]** з'явилась, очевидно, під впливом **[она́дти]** «робити (говорити) щось, будь-що». — Brückner 379; Machek ESJC 414. — Див. ще **она́кий**. — Пор. **она́діти**.

онда́тра (зоол.) «невеликий гризун родини полівкових, мускусний пацюк, Ondatra Link», *ондатривництво*, *ондатра́*; — р. болг. *онда́тра*, бр. *ан-*

да́тра, п. ч. слц. *ondatra*, схв. *ондатра*; — через англійське посередництво запозичено з французької мови в Канаді (англ. фр. *ondatra*), в яку потрапило з мови північноамериканських індіанців гуронів або з алгонкінських мов. — SIC² 599; Фасмер—Трубачев III 141; Черных I 599; Machek ESJC 415; Holub—Lyer 345.

бнде (присл.) «он, там, отам, ось там» СУМ, Г, О, **[бндека Г, Ж, бндека Л, онде́лька Ж, бндечка Г]**, **бндечки**, **[онде́б Ме, ондегб Ме, ондб Ме, Лекс-Пол, ондвб ЛексПол, бньдо ЛексПол, бндикаво О]** «тс.»; — бр. **[бньдзє]**, др. *онъде*, п. ст. і діал. *ondzie*, ч. слц. ст. *onde*, болг. м. схв. *бнде*, слн. *õndi*, стсл. **онъде**; — псл. *опъде*, *опъдѣ*, складне утворення із займенникової основи *оп-* «той» і частки *-de*, що входить також до складу псл. *къде*, *inъде*; в українській мові пізніше могло бути переосмислене як складне утворення з частки укр. *он* і прислівника *де* (< др. *къде*). — Преобр. I 650—651; ESSJ Sl. gr. II 534. — Див. ще **він**, **де**¹. — Пор. **інде**, **онно́**, **осьде**.

ондорак — див. **андарак**.

[ондуля́ція] «завивка, укладка волосся» МСБГ, Куз, *ондуля́тор* (тех.); — р. *ондуля́тор* (тех.), бр. **[андуля́ця]** «завивка», *андуля́тар* (тех.); — запозичення з польської мови; п. *ondulacja* «завивка», як і ч. *ondulace*, слц. *ondulácia*, вл. *ondulacija*, болг. *ондула́тор*, м. схв. *ондула́ција* «завивка», слн. *ondulácija* «тс.», походить від фр. *ondulation* «хвилювання води», що зводиться до пізньолат. *undula*, зменш. від лат. *unda* «хвиля», спорідненого з псл. *voda*, укр. *водá*. — ЭСБМ I, 114; Kopalinski 693; Holub—Lyer 345; Dauzat 513; Walde—Hofm. II 817—818. — Див. ще **водá**.

[бндьол] (тільки у лайках: *бнд'ол би тя побив*) Лизанец, **[андял]** «тс.» тж; — запозичення з угорської мови; уг. *angyal* «ангел», можливо, через посередництво слов'янських мов, зводиться до лат. *angelus*, яке походить від гр.

ἄγγελος «тс.» — Лизанец 614; MNTESz I 155. — Див. ще **ангел**.

[онé] «це», [онéе] «тс.»; — результат стягнення давнішої форми *онóе* «тс.» (як *те* з *тóе*) і пізнішого повторного приєднання *-е* до *онé* за аналогією до *онóе*, *тéе*. — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він**, **она́**, **онóй**.

[óне] «ось» Ж; — очевидно, результат злиття виразу *он е*. — Див. ще **он¹**, **е**. — Пор. **óте**.

[óниж¹] «аж» Ж; — результат злиття вказівної частки *он*, [онé] з часткою *же* (ж); паралельне до *аж*, *анiж*. — Див. ще **же¹**, **он¹**. — Пор. **аж**, **анiж**.

óниж² — див. **анiс**.

óний (заст.) «той, інший; той самий»; — р. *óний*, др. *онъ(и)* «той», ч. ст. *опей*, *вопей*, болг. *о́ня* (ст. *оный*), м. *оној*, схв. *о́нiй* «тс.»; — псл. *опъ-жь*, похідне утворення (членна форма) із займенниковим компонентом *ј(ь)* від вказівного займенника *опъ* «тс.», паралельне *тъ-жь*, укр. *той*. — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він**, **його́**.

[óник] «нуль»; — похідне утворення від *он* (назви літери **о**); зміна в семантиці пояснюється тим, що графічно літера **о** і цифра **0** збігаються. — Див. ще **он²**.

Онiкiй (чоловіче ім'я), *Анiкiй*, *Йоанiкiй*, *Йоанiкiй*, ст. *Йоанiкiй* «бл(а)г(ода)ти полнь» (1627); — р. *Аникéй*, *Анiкiй*, бр. *Аникéй*, *Анiкiй*, стсл. **Аникии**, **Йоаникии**; — єдиної етимології не має; розглядається як запозичення з грецької мови (пор. гр. 'Ανiκiος, 'Ανiκiος) і пов'язується з гр. *νiκη* «перемога» (Вл. імена 76; Петровський 50); припускається також походження від гр. 'Ιωαννiκiος, пестливої форми від 'Ιωάννης (чоловіче ім'я), звідки укр. *Ів́ан* (Спр. личн. імен 418; Constantinescu 85); можливо, що йдеться про два етимологічно не тотожних імені *Йоанiкiй* і *Анiкiй*, які зводяться до двох різних грецьких імен. — Пор. **Ів́ан**, **Микiта**.

[óним] «жаль; співчуття» Ж, [онiм-ливий] «соромливий, нерішучий; замк-

нутий; занадто скромний» Ж, [онiмно] «незручно; обтяжливо; нерішуче, збен-тежено» Ж, [онимáтися] «ніяковіти, вагатися, не наважуватися; бути нерішучим» Ж, [внимáтися] «бути соромливим, ніяковіти, соромитися» Ж; — очевидно, похідне утворення з префіксом *о-* від *імáти* «брати» (пор. *обнiмáти*), псл. *imati* «тс.» — Див. ще **імáти**, **йнiяти**, **о¹**.

Онiсiм (чоловіче ім'я), *Онiськó* Г, Ж, [Онiшкó] Г, Ж, ст. *Онисимъ* (1370), *Онiсiмъ* «пожитóчний, полезе(н), польователе(н)» (1627); — р. *Анiсiм*, бр. *Анiсiм*, стсл. **Онисимъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. 'Ονησιμος, букв. «корисний, благодiйний», пов'язане з *ὀνiνμη* «приношу користь, допомагаю», етимологічно неясним; виведення від гр. *δυνοσις* «виконання, завершення» (Вл. імена 76; Петровський 170) помилкове. — Беринда 225; Спр. личн. імен 441; Constantinescu 122; Dauzat Dict. des noms 456; Frisk II 395.

Онисифóр (чоловіче ім'я), ст. *Онисифóръ* «пожиток приносячий» (1627); — р. *Онисифóр*, *Анисифóр*, бр. *Анисифóр*, стсл. **Онисифоръ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. 'Ονησιφόρος, букв. «який приносить користь», утворене з основ *δυνοσις* «користь, благо, вигода», що не має певної етимології, і *φορός* «який несе», пов'язаного з *φέρω* «несу», спорідненим з лат. *fero* «тс.», псл. *berō*, *brati*, укр. *брати*. — Вл. імена 76; Беринда 225; Петровський 170; Спр. личн. імен 441; Frisk II 395—396. — Див. ще **брати**, **Онiсiм**. — Пор. **люцифёр**, **семафóр**, **фóсфор**.

Онiсiй (чоловіче ім'я), *Онiськó*, *Онiсiя* (жiноче ім'я), *Онiсья*, *Онiська*, ст. *Анисiа* (1494), *Анисiа* «свёршiенiе» (1627); — р. *Анiсiй*, *Анiсья*, *Анiсья*, бр. *Анiсiй*, болг. *Анiсья*, стсл. **Аноуциа**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. 'Ανυσιος, 'Ανυσια пов'язані з *ἄνυσις* «виконання, завер-

шення», похідним від *ἀνώω* (*ἄνωσι*) «завершую»; пов'язання з гр. *ὀνήσις* «користь» (Вл. імена 76) сумнівне. — Беринда 177; Петровский 170; Frisk I 115. — Див. ще **автентичний**.

о́нікс (мін.) «різновид агату»; — р. болг. м. *о́никс*, бр. *о́нікс*, др. *ониксъ*, п. *onyks*, *onich*, ч. слц. *опух*, схв. *òникс*, слн. *óniks*, стсл. **оникъсь**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *ὄνυξ* «напівдорогоцінний камінь онікс» є результатом перенесення на мінерал назви *ὄνυξ* «ніготь» (за подібністю кольору), спорідненої з лат. *unguis* «тс.», лит. *pagūtis* «ніготь, кіготь», псл. *погътъ*, *пога*, укр. *ніготь*, *нога*; виведення з латинської мови (лат. *опух*) через німецьку (н. *Опух*) (Фасмер III 141) відбиває лише вторинний пізніший процес. — СІС² 599; Kopaliński 695; Holub—Lyer 345; Matzenauer 265; Klein 1085; Frisk II 398—399. — Див. ще **ніготь**, **нога́**.

[**онікусь**] «недавно; днями; позавчора» Ж; — очевидно, результат діалектної видозміни вимови виразу *он* *яко́сь* «от одного разу» (> **он еко́сь* > **он ікусь*). — Див. ще **он¹**, **яко́сь**.

о́ніт, *о́нітува́ти* — див. **вомітува́ти**.

онкологія (мед.) «галузь медицини, що займається пухлинами», *онко́лог*, *онкологічний*; — р. болг. *онко́логия*, бр. *анкало́гія*, п. *onkologia*, ч. *onkologie*, слц. *onklóгія*, схв. *онко́лдіга*, слн. *onkologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Onkologie*, фр. *oncologie*, англ. *oncology* утворено з основ гр. *ὄνος* «купа, маса, ноша, тягар», пов'язаного з *ἐν-εὔκειν* «нести», спорідненого з псл. *nesti*, укр. *нести́*, і *λόγος* «слово, вчення». — СІС² 599; Kopaliński 694; Holub—Lyer 345; Klein 1083; Frisk I 512—513, II 347. — Див. ще **логіка**, **не́сти¹**.

онно́ «ось там»; — очевидно, результат фонетичної видозміни (злиття і редуції з асиміляцією приголосних) складного прислівникового утворення

онде-о, з *онде* і вказівної частки *о* (*онде-о* > *ондо́* > *онно́*). — Див. ще **онде**, **о²**.

[**оно¹**] (вказівна частка) «он»; — р. [*онó*] «от, адже», бр. [*онё*] «он», [*онё́о*] «тс.»; — очевидно, результат злиття вказівних часток *он* і *о*. — Див. ще **о²**, **он¹**. — Пор. **онно́**.

[**оно²**] (видільна частка) «лише, тільки»; — бр. [*онó*] (присл.) «тільки», п. [*опо*, *јопо*, *епо*, *јано*] «тс.»; — очевидно, псл. [*опо*] «тільки», утворене з вказівного компонента *о* і частки *-по*, подібно до *іпо* (< *і* + *по*) «тільки», укр. [*іно*] «тс.». — Див. ще **но¹**, **о²**. — Пор. **іно́**.

оно́³ — див. **она́**.

[**оногди**] «недавно, нещодавно, цими днями; позавчора Ж», [*о́нагди*] «тс.» Ж, [*о́ногда́*] «тс. Ж; нещодавно О», [*оногді*] «нещодавно О», [*оногда́шний*] «позавчорашній» Ж; — р. [*о́ногда́*] «недавно; іноді; колись; учора; тиждень тому; через тиждень; протягом минулого місяця, тижня», [*о́ногды́*] «недавно; колись, давно; раніше; одного разу; іноді», [*о́новда́*] «недавно», бр. [*ано́гды*] «позавчора, цими днями», [*анагды́сь*, *анагдай*] «тс.», п. [*onegdy*] «іноді; недавно», [*onegdyś*, *onegda*, *onegdaj*], ч. *onehda*, *onehdy*, [*onekda*, *onehda*, *onehdy*] «тс.», слц. [*onehdy*, *onehda*, *oñehda*, *voñahdá*, *oñahdy*, *voñahdy*] «недавно, яко́сь», схв. ст. *opagda* «тоді»; — псл. **опогъда*, **опогъду*, складні прислівникові утворення із займенникового елемента *оп-* (укр. *он*, *оно*) та формального елемента *-g(ъ)dy*, *-g(ъ)da*. — ЭСБМ I, 111; Brückner 379—380; Machek ESJC 414; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **він**, **гдась**, **іноді**, **он¹**. — Пор. **оноді**.

[**оногдивай**] «недавно; позавчора»; — р. [*оногдо́ва*] «днями, недавно», бр. [*анагдо́вень*, *анагдо́вінь*] «тс.», ч. *opohdyvá*, *onehdivá*; — результат розширення складного прислівникового утворення [*оногді́*] елементами займенникового походження *-ва-*,

пов'язаного з о-въ «той», і жь «той». — ЭСБМ I, 111; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **оногди**.

[оноді] «недавно»; — р. [оноде] (?), [оноды] «днями, недавно», [онады], бр. [анадысь, анбдысь, анадась] «тс.», слц. [voňadi], схв. ст. opadi; — паралельне до *іноді* і до [оногди] складне утворення із займенникового вказівного компонента *оно* (псл. оп-) і займенникової частки *-ді* (псл. -dě). — ЭСБМ I, 111; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **іноді**, **он¹**, **оногди**.

[оноб¹] (стверджувальна частка) «правда» О; — результат стягнення і злиття в усній мові сполучення [*оно є] «так».

оноб² — див. **оноб¹**.

[оноб¹] «той» О, [оноб¹ой] «тс.» О, [оноб¹е] «те»; — результат розширення вказівного займенника *онъ «той» (псл. опъ) займенниковим елементом -j(ь) (процес, аналогічний утворенню *той*). — Див. ще **йогб**, **він**, **он¹**.

[онольчик] «пагін для щеплення, прищепа» Ж; — неясне.

ономастика «розділ мовознавства, що вивчає власні імена», *ономастичний*; — р. болг. м. *ономастика*, бр. *анамастыка*, п. *onomastyka*, ч. слц. *onomastika*, схв. *ономастика*, слн. *onomástika*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opomástik*, фр. *opomastique*, англ. *onomastics* походять від гр. *ὀνομαστική* «мистецтво давати імена», *ὀνομαστικός* «який служить для найменування», пов'язаних з *ὀνομάζειν* «називати», похідним від *ὄνομα* «ім'я», спорідненого з псл. *jьпѣ, укр. *ім'я*. — СІС² 599; Kopaliński 694; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Dauzat 513; Frisk II 396—397. — Див. ще **анонім**, **ім'я**. — Пор. **омонім**.

ономатопея «звуконаслідування»; — р. *ономатопея*, бр. *анаматапéя*, ч. *onomatoroie*, слц. *onomatoroja*, м. схв. *ономатопéя*, слн. *onomatoréja*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opomatoröie*, фр. *onomatorée*, англ. пізньолат. *onomatoroeia* походять

від гр. *ὀνοματοποιία* «словотворчість, звуконаслідування», утвореного з основ *ὄνομα* (род. в. *ὀνόματος*) «ім'я» і *ποιεῖν* «робити». — СІС² 600; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Dauzat 513; Frisk II 396—397. — Див. ще **анонім**, **ім'я**, **пое́зія**.

[оноб¹] «той Ж; той, що далі О», **[онобна]** «та» Ж, **[ононоб¹]** «те» Ж, **[нон]** «той» Ж, **[нона]** «та» Ж, **[ноноб¹]** «те» Ж, (у сполученні з прислівником) **[ононраз]** «минулого разу» О; — зіставляється з ч. слц. слн. діал. *опеп* «той», ч. ст. *опеппо*, сл. **онънъ** «тс.» і разом з ними зводиться до псл. *опъпъ «отой» як підсилювального похідного від *опъ* «той». — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він**.

Онопрій (чоловіче ім'я), [Нуфрэй] (Ме), *Онупрій*, *Онуфрій*, [Онішко ВеБ, *Оніфер* О, *Оніфрій* О, *Оніфро* Ж, *Оніхро* Ж, *Оно́йко*, *Онофер* О, *Оно́фрий* ВеБ, *Онофрб* О, *Оно́фцьо* О, *Оно́шко*, *Онуфрэй* (Ме), *Ону́хрій*, *Ону́хро*] «тс.», [онофрэйка] (у сполученні [гречка-о.] «гречка, посіяна близько дня св. Онуфрія») Ж, ст. *Оножко* (1475), *Оношко* (1490), *Онуфрій* (1627); — р. *Онуфрій*, *Ануфрій*, бр. *Ануфрій*, [Анухрэй, *Анопрій*, *Анупрэй*, *Нупрэй*, *Нухрэй*], п. *Opufry*, слц. *Opufeg*, болг. *Онуфри*, *Онуфрий*, м. *Онуфрие*, схв. *Онуфрије*, стсл. **Оноуфрин**, **Онофрин**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Ὀνούφριος* (*Ὀυνόφριος*, *Ὀυνώφριος*, *Ὀυννόφρεος*) походить від єг. *Oпnophris, епітета бога Озіріса; виведення від гр. *ὄνος* «осел» і *φέρω* «маю, володію» (Вл. імена 76; Спр. личн. імен 441; Илчев 368) помилкове. — Constantinescu 123.

[онтар] «ривчачок, зроблений ножиком внизу на глиняному посуді» Мо, [вонтб¹ри] «утори (паз для дна у бочці)» Ж; — запозичення з польської мови; п. *wałtor* «утори» відповідає укр. *уто́ри* (див.).

онтогенез «індивідуальний розвиток організму від моменту зародження

до кінця життя», *онтогенезис*, *онтогенетичний*; — р. *онтогенез*, бр. *антагенез*, п. вл. *ontogeneza*, ч. *ontogenese*, слц. *ontogenéza*, болг. схв. *онтогенéза*, слн. *óptogenéza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Ontogenése*, фр. *ontogenèse*, англ. *ontogenesis* утворено з основ гр. ὄν (род. в. ὄντος) «існуюче», дієприкм. від. εἶμι (εἶναι) «бути», спорідненого з псл. *estъ, estь, укр. є, і уéвєσις* «виникнення, народження». — СІС² 600; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Frisk I 463—464. — Див. ще **генéза**, **є**. — Пор. **озія¹**, **філогенéз**.

онук, *онúка*, *онучá*, *онúчка* — див. **внук**.

онуфрèйка — див. **Онóпрій**.

онúча «шматок тканини, яким обмотують ноги перед взуванням; (розм.) ганчірка», *онúчка* «тс.», [*онúтя*] (зб.) «онучі» Ж, [*онучí*] ВеЗн, *онúччя* (зб.), [*онучáр*] «ганчірник» Она, [*онучáр*, *онúчник*, *онúшник*, *гонúшник* Л] «тс.»; — р. *онúча*, бр. *анúча*, п. слц. *опуса*, ч. *опусе*, ст. *опи́се*, схв. [*опи́са*], слн. *опи́са* «тс.», стсл. **оноу́шга** «взуття, сандалія»; — псл. **oputja*, очевидно, префіксальне похідне від дієслівної основи **-outei*, що збереглася у поєднанні з іншими префіксами (псл. *ob-uti*, укр. [*обу́ти*], *взúти*) і зводиться до іє. **eu-/ou-* «надягати»; префікс *op-*, можливо, походить від іє. **ap-* «на», звідки також лат. *ap-*, гр. ἄρα-, гот. *apa* «тс.», або, що менш імовірно, від іє. **op-* «в», звідки гр. ἔν, лат. *in*; припускається можливість походження псл. *op-* з префікса *o-* і вставного *-n-*. — Rudn. II 880; Фасмер III 142; Черных I 599; Преобр. I 650; КЭСРЯ 223; ЭСБМ I, 116—117; Brückner 380; Machek ESJC 415; Holub—Lyer 345; Bezlaj ESSJ II 249. — Див. ще **взу́ти**.

[**анци́христ**] «антихрист», [*анци́христ*] «тс.» Ж; — очевидно, як і [*анци́яш*] «тс.», запозичення з чеської або словацької мови, в яких діалектна фонетична форма [*ancikrist*] є результатом афективної видозміни нормативної

форми *antikrist* «антихрист». — Machek ESJC 37. — Див. ще **анти-, крест**. — Пор. **анци́яш**.

онь — див. **он¹**.

о́павка — див. **опа́лка**.

[**о́пад¹**] (у виразі *на два о́пади* «двічі, за двома заходами») О, [*о́пади*] (мн.) «окремі проміжки часу, окремі моменти, протягом яких щось відбувається» МСБГ, [*о́падь*] «раз; захід» (у виразі *на другу о.* «удруге») О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*opad*] «раз, повернення» є похідним від дієслова *padać* «падати», спорідненого з укр. *па́дати*. — Див. ще **па́сти²**.

о́пад², *о́пади*, *опа́дистий*, *о́падка*, *опадо́нько*, *опа́дчина*, *о́падь*, *опа́лий* — див. **па́сти²**.

опазо́літися — див. **зола́¹**.

[**опа́ці**] (заст., рідк.) «каганець» МСБГ; — неясне.

[**о́пак¹**] «назад; навпаки; навиворіт» Г, Ж, Куз, [*опаки́*] «тс.» Бі, [*опа́чний*] «вивернутий, невдалий Пі; особливий Бі», [*зо́пак*] (у сполученні *на зо́пак* «у зворотному напрямі»); — р. [*о́пак*] «назад; задом; ниць; навиворіт; навпаки», [*о́пакó*] «тс.; невміло; невчасно; без толку; ніяково, совісно; небезпечно», др. *опако* «назад, навпаки», *опаки* «тс.», п. ч. слц. *орак* «назад, навиворіт», вл. нл. *ворак* «неправильно, навпаки», болг. *о́пак* «назад, навпаки», м. *опако* «навиворіт, навпаки», схв. *о́пако* «навпаки, назад», слн. [па о́ра-к(о)] «навпаки», стсл. **опаки** «навпаки; назад; інакше»; — псл. *оракъ* «зворотний», *орако* «назад; навпаки; у зворотному напрямі»; — споріднене з дінд. *ápaкаñ* «збоку; який знаходиться позаду», *ápañc-* «повернутий назад», лат. *orācus* «тінистий». (<*«протипоставлений»), лит. *ара́сіа* «низ», лтс. *аракша* «тс.», дісл. *ofug* «повернутий в інший бік; зворотний; ворожий», двн. *abuñ* «тс.», вірм. *haka-* «проти-», які зводяться до іє. **aro-* «геть». — Фасмер III 142, 292—293; Brückner 380; Machek ESJC 415, 465; Младенов 382;

Bezlej ESSJ II 249; ESSJ Sl. gr. II 536—541; Pokorny 53—55. — Пор. **навпакі́, опачі́на¹, пак¹, по.**

опак² «сорт білої глини; гончарні вироби з глини»; — р. *опак* «тс.; вид скельної породи», бр. *апак* «опак», ч. *оракпі* (техн.) «непрозорий» (папір, скло та ін.); — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *орапе* «непрозорий» походить від лат. *орāсис* «темний, непрозорий» (< «відвернений від сонця»), спорідненого з псл. *оракъ* «назад, навпаки», укр. [*опак*] «тс.». — СІС² 600; Фасмер III 142—143; ССРЛЯ 8, 875; Dauzat 513; Walde—Hofm. II 210—211. — Див. ще **опак¹**.

[**опака**] «жадібний ненажера» Ж; — неясне.

опал (мін.) «прозорий камінь різного забарвлення» (деякі різновиди його вважаються коштовними), [*опаль*] «тс.» Куз, *опаловий*, [*опалевий*, *опальовий*] Куз; — р. болг. *опал*, бр. *апал*, п. *орал*, укр., ч. слц. *орал*, вл. *орал*, м. *опал*, схв. *опал*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opal*, фр. *opale* походять від лат. *oralus*, яке через гр. *опάλλιος* зводиться до дінд. *úpaḷaḥ* (ч. р.) «камінь», *úpaḷā* (ж. р.) «верхній камінь у млині», що може бути фонетичним варіантом *úpaḷaḥ* «нижчий, пізніший», пов'язаного з *úra* «біля, під, на». — СІС² 600; Фасмер III 143; Sł. wug. obcsuch 528; Holub—Lyer 345; Dauzat 513; Klein 1086; Walde—Hofm. II 211.

опала «немилість, неласка СУМ; [гнів] Ба», *опальник* «той, що зазнав опали», *опальний*, *опально* Бі; — бр. *апала* «опала», п. *ораџа* «неласка»; — запозичення з російської мови; р. *опала* (іст.) «царський гнів, немилість», як і др. *опалъка* «гнів», укр. *опал* «запал, збудження», пов'язане з *паліть* «палити». — Фасмер III 143; КЭСРЯ 309. — Див. ще **паліти**.

[**опалата**] (у сполученні *пуститися на всі опалати* «зникнути, втекти») Ж; — неясне.

опалати, опалачка, опаліни, опалка — див. **палати¹**.

[**опалка**] «мішок або торба для годівлі коней, у краї якого зашиті дві палиці, рептух; мотузьяна сітка або торба для сіна, з якої годують коней Л; корзина; кошик різної величини і форми на картоплю О; ночви; посуд, у якому провіюють зерно», [*опавка, упуїка*] «кошик різної величини і форми на картоплю» О, [*упалка*] «мішок для годівлі коней у дорозі» Корз, [*опалкі*] «велика торба, зшита з двох мішків, для годівлі коней» Л, [*упалки*] «мішок для годівлі коней у дорозі, що вішається на шию коню; в отвори по краях зашиті дві палиці» Л; — бр. [*апалужкі*] «коритце для очищення зерна в домашніх умовах», [*опалки*] «ночви для віяння збіжжя», п. *ораџка* «начиння для віяння збіжжя; кошик, коробка; кошик з рогожі, з лика, на дерев'яних, ліщинових прутах, для подавання вугілля до печі», ч. *оралка* «решето для просіювання зерна», слц. *оралка* «плетений кошик без ручки», нл. *hopalka* «віялка»; — пов'язане з [*опалати*] «віяти зерно», похідним від [*палати*] «тс.»; первісним, очевидно, було значення «посудина для віяння зерна»; перехід до значення «торба для годування, рептух» зумовлений зближенням назви *опалка* з *палка* і наявністю палиць у конструкції рептуха. — Фасмер III 307, 317; Brückner 392; Machek ESJC 429; Schuster-Sewc 319. — Див. ще **паліти**.

[**опалкі**] «дрібні обрізки, що залишаються після розпилювання дерева» Л; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *опілки* і *палка* або *опілки* й *опал*, *паливо*, *паліти*; може бути також похідним від дієслова *падати* (тобто те, що впало, відпало, опало при розпилюванні).

[**опалобік**] (зооб.) «личинка жаби» Дейн, [*апалобік*] «тс.» тж; — очевидно, результат видозміни форми *ополоник* ([*апалобнік, апалобнік*]) «тс.». — Див. ще **ополоник¹**.

[**опалубити**] «ударити палицею»; — очевидно, результат жартівливого переносного вживання дієслова *опалубити* «покрити настилом, оббити чим-небудь зовні (будівлю, споруду)», зближеного з основами слів *палиця* і *біти*. — Див. ще **палуба**.

Опанас — див. **Афанасій**.

опанча «старовинний верхній одяг у вигляді широкого плаща; [чоловічий вовняний одяг Ж]», [*опаньча*] (заст.) «якийсь верхній чоловічий одяг; старовинний одяг у вигляді широкого плаща» О, [*опанчє*] «верхня сіра одежина» ВеБ, [*опанчіна*] «опанча; погана опанча», [*панча́*] «опанча»; — р. [*опанча*] «опанча», *епанча́* «накидка, капюшон», [*япанча́, японча́*] «верхній одяг, плащ», бр. *апанча́* «опанча», др. *япончица* «накидка», п. *ороїсца, ст. жароїсца* «тс.», болг. [*япанджак*] (іст.) «плащ без рукавів з капюшоном», м. *япанцук* (заст.) «накидка, плащ»; — запозичення з турецької або кримськотатарської мови; тур. *уарипса* (*уарипса*) «накидка з капюшоном», крим.-тат. *япынцы* «тс.; плащ, попона» є похідними від тюрк. *яр-* «покривати». — Rudn. II 880; Фасмер II 20, IV 558—559; Шипова 133; Козырев Тюркизмы 21; ЭСБМ I, 121; Супрун та ін. Кримський укр. і ор. 124; Менгес 186—188; St. wug. obsuch 530; Mikl. EW 100, TEI I 315; Bern. I 445; Радлов III 261; Lokotsch 74; Севортян Ж, Ж, Й 127—129. — Пор. **опонча**.

[**обар**] (ент.) «нічний метелик, *Phaenax*», [*опариця* ВеНЗн, ВеЛ, *опарелиця* ВеНЗн, *оперіця* Ж, *опиріця* Ж] «тс.»; [*опирічка*] «тс.; совка, *Noctua* L.» Ж, [*вобар*] «(вид мурашки) *Murgina flava*» ВеНЗн, ВеБ, [*пиріця*] «метелик»; — пов'язане з *упір* «вампір», [*опір*] «упир, привид, кровопивця», [*опиріця*] «привид»; назви зумовлені народними уявленнями про зв'язок нічних метеликів з душами померлих, духами; пор. інші назви нічного метелика: [*смерть, смертка, смертний мотиль*]; форми з початковим *опар-*

відбивають вторинний зв'язок з *пирити*, *опарити* (вважається, що коли метелик сяде на обличчя, то опарить: «опарила опариця»). — Лукінова Сл. мовозн. 104; ВеЛ 444. — Див. ще **упір**¹.

[**опара**] (бот.) «кріп пахучий, *Aethum graveolens* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *опарити* «обварити, ошпарити кип'ятком»; назва могла виникнути в результаті сплутання омонімів *окріп* «кріп» і *окріп* «кип'яток» з наступною заміною другого омоніма близькозначним [*опара*]. — Німчук 271. — Див. ще **парити**¹.

[**опарантати**] «ввійти, вселитися в кого (про чорта); когось оплутати» Ж, [*опарантіюк*] «чорт» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни [*опентати*] «оплутати; вселитися» (про чорта), зумовленої впливом п. *орагає* «оточувати».

[**опариця**] «утриматися» Лекс-Пол; — неясне.

[**опариш**] (ент.) «личинка мухи зеленої падальної, *Lucilia caesar* L.» Дейн, [*апариш*] «тс.» тж; — неясне.

[**опарнік**] (бот.) «вид рослини Ж; рдесник блискучий, *Potamogeton lucens* L. Мак; рдесник плавучий, *Potamogeton patans* L. Мак», [*парник*] «рдесник блискучий» Мак; — очевидно, похідне утворення від *пирити*, *опарити*; мотивація назви не зовсім ясна; припускається можливість зв'язку з властивістю рослини допомагати при опіках (опарах) (ВеНЗн 52); назва може бути зумовлена також уявленням про подразливу дію водяних рослин на шкіру (пор. назву одного з видів рдесника [*кропивка водяна*] «*Potamogeton crispus* L.»). — Вісюліна—Клоков 116; Нейштадт 78. — Див. ще **парити**¹.

[**обас**] «варта, вартівник, охорона Ж, Пі; побоювання, страх», [*обаска*] «небезпека Ж; страх, побоювання», [*опасність*] «небезпека» О (з рос.?), [*опасітися*] «побоюватися, боятися», [*опасуватися*] «тс.»; — р. [*обас*] «побоювання, охорона», [*обаска*] «перед-

бачливість; страх; охорона, захист; небезпека», *опáсний* «небезпечний», *опáсáться* «побоюватися», бр. [апáска] «побоювання», др. *опас(ь)ная грамота* «охоронна грамота», *опасно* «уважно»; — похідне утворення з префіксом *о-* від *пáсти*, *пáсý*. — Черных I 599; Фасмер III 143; КЭСРЯ 309. — Див. ще **о¹**, **пáсти¹**.

[**опáска**] (заст.) «бандероль; смужка паперу, тканини, якою перев'язують або обкладають що-небудь; обв'язка, обклейка», [**опáска**] «скоба, яка тримає чересло на гряділі» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *opaska* «обв'язка; паперова смужка, якою обв'язують бандероль на пошті» є похідним від *opasać* «перев'язати, обвити», пов'язаним з *pas* «пояс». — Див. ще **пас¹**.

опасть, *опат* — див. **пáсти²**.

[**опáт**] «абат, католицький священик» Г, СЧС, [*опáтський*] «абатський»; — запозичення з польської мови; п. *opat* «абат» походить від ч. *opat*, що, як і слц. *opát*, схв. *opat*, укр. бр. *abát*, р. *abbát*, у свою чергу, походить від лат. *abbās* (зн. в. *abbātem*) «тс.» і, далі, від гр. ἄββας «тс.», ἄββᾶ «батько», араб. *abbā* «тс.». — Rudn. II 880; Richhardt 85; Brückner 380; Machek ESJC 415; Holub—Lyer 346; Skok II 559—560; Kluge—Mitzka 4—5.

[**опатérний**] «обережний, обачний» Ж, [*опатérність*] «обережність» Ж; — запозичення з польської мови; п. [*opatny*] «обережний, передбачливий, уважний» є фонетичним варіантом форми *opatrzny* «тс.», пов'язаної з *patrzyć* «дивитися»; пор. укр. [*опáтривати*] «турбуватися, оглядатися» Пі. — Richhardt 85; SW III 783. — Див. ще **о¹**, **пáтри**.

опахáло «віяло; пластинчаста частина пера птахів», *опáхувати*, *опáхну́ти*; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *опахáло* «віяло; [ковдра, покривало]», *опáхну́ть* «опахнути» є похідними від *пахну́ть* «війну-

ти, пахнути», [*пахáть*] «мести, підмітати», споріднених з укр. *пахну́ти*. — Фасмер III 143; Преобр. I 652. — Див. ще **о¹**, **пáхну́ти²**.

[**опáца**] «черниця, монахиня» Лизанец, [*гопáца*] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови, уг. *arács* «тс.» походить від схв. *opatica* «абатиса» або слн. *opática* «тс.», пов'язаних з схв. *opat* «абат», слн. *opát* «тс.». — Лизанец 614; MNTESz I 162. — Див. ще **опáт**.

[**опáч**] (зоол.) «черепашка *Venerupis*» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*опóка*] «скеля» і є калькою німецької назви *Felsen-Venusmuschel*, букв. «скельна венерина черепашка».

[**опáчйна¹**] «весло СУМ; правильне весло Л, Ж; весло на гребному судні Г; кермо на плотях О; велике весло Пі, Ж»; — бр. [*опачы́на*] «пристосування для керування плотом», [*пачы́на*] «весло», п. ст. *raszupa* «кермове весло», ч. ст., слц. *opacina* «задне весло; довгий брус у задній частині воза; протывага», болг. *опачы́на* «упертисть», м. *опачина* «зворотний бік», схв. *опачина* «грубість, жорстокість», слн. [*opacina*] «помилка»; — псл. *opacina*, похідне від *opакъ*, *opako* «назад, навпаки, у зворотному напрямі», оскільки веслом гребуть у напрямі, протилежному напрямку руху; на думку Махека, спочатку *опачина* уможливлювала зворотний хід причіпного судна; менш імовірна можливість зв'язку з укр. [*пáчити*] «повертати» (? — очевидно, [*пáчитися*] «коробитися») з розвитком значень «кермове весло» > «весло», або з др. *опашь* «хвіст», болг. *опашка* «тс.» (ЭСБМ I, 122—123). — Brückner 390; Machek ESJC 415. — Див. ще **опáк¹**.

опачы́на² — див. **пáчы́на**.

опáчний — див. **опáк¹**.

[**опáш**] (присл.) «накинувши на плечі; не засовуючи руки в рукави» Ж, *опáшки*, у сполученнях [*на опáш*, *на опáшки*] «тс.» Ж, *опáшень* «старовинний просторий довгополий каптан з короткими широкими рукавами», *на-*

опашки; — р. [о́пашень] «просторий верхній чоловічий одяг», [о́пашкой] «внакидку», [о́пашь] «наопашки», [о́пашь] «хвіст корови, коня», др. *опа-шень* «одяг», п. [opaszka] (у сполученні па opaszki «на плечах»), болг. *опа́шка* «хвіст; черешок (листка); охвістя», схв. *ораś* «хвіст; якась рослина», стсл. *опашь* «хвіст»; — псл. *ораśь* «хвіст; (присл.) наопашки», похідні утворення від рахпоти «війнути, пахнути». — Фасмер III 143; Skok II 559. — Див. ще **о¹**, **пахну́ти²**.

[**опента́ти**] «обплутати, затуманити голову Г, Ж, Пі; вселитися в когось (про чорта) Ж»; — бр. *апанта́ны* «шалений», [*апента́ны*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *орета́с* «оволодіти кимось, обплутати, довести до нестями» є похідним від *рета́с* «плутати», яке відповідає укр. *п'ютати*. — Richhardt 85; ЭСБМ I, 121. — Див. ще **о¹**, **пу́то**.

[**опе́ньгати**] (жарт.) «одружити, видати заміж», [*опе́ньгатися*] «одружитися»; — префіксальне похідне від [*пе́ньгати*] «запрягати; натягувати, напружувати; обтяжувати роботою», [*пе́ньгатися*] «напружуватися, робити зусилля, старатися»; значення «одружити(ся)» розвинулось, очевидно, на основі жартівливого переосмислення значення «запрягати, обтяжувати роботою». — Див. ще **о¹**, **пе́ньгати**.

опе́ньок (бот.) «опе́ньок справжній, Armillariella mellea (Fr. et Vahl.) Karsten. (Armillaria mellea Fr. et Vahl.); Agaricus melleus Vahl.); [Agaricus fragilis L. Mak], [*опенек*] «опе́ньок справжній» Мак, [*опе́нька*] «тс. Ж; Agaricus sulphureus Bull. Mak; Agaricus virescens Sch. Mak», *опе́ньки*, [*воп'о́ньок*] «опе́ньок справжній» ВеБ, Мак, [*гопе́нька*] «Agaricus alliaceus Jacq.; Agaricus esculentus Wulf.» ВеБ, Мак, [*підпе́нька*] «опе́ньок справжній» ВеБ, Мак, (Me), [*підпе́ньок*, *подпінка* Мак] «тс.»; — р. *опёнок*, [*опёнка*, *опёныш*], (мн.) *опёнки*, [*опёньки*], *опя́та* «тс.»; бр. *апёнька*, п. *оріе́нка*, ч. *орёнка*,

орейка, [vorinka], слн. *оріенок*; — похідне утворення від *пень*, можливо, ще праслов'янське (псл. *ob-rъpьka — Mashek ESJC 415); назва пояснюється тим, що ці гриби ростуть переважно на старих пенях або на нижній частині стовбурів хворих дерев чи навколо них. — Фасмер—Трубачев III 143—144; Преобр. I 690—691; КЭСРЯ 310; Цыганенко 275; Меркулова Очерки 160; Holub—Lyer 346. — Див. ще **о¹**, **пень**.

[**опе́р**] (бот.) «пахучка звичайна, Clinopodium vulgare L. (Calamintha Clinopodium Moris)» Ж, Мак; — неясне.

опера (вид музичного мистецтва); — р. бр. болг. м. *опера*, п. ч. слн. *орега*, схв. *дпера*, слн. *орега*; — запозичення з італійської мови; іт. *орега* «тс.» походить від лат. *орега* «праця, твір», мн. від *opus* (род. в. *operis*), пов'язаного з *ops* (род. в. *opis*) «сила, влада, могутність, здоров'я, багатство», спорідненим з дінд. *ара́* «робота», *áras-* «тс.; релігійний акт»; двн. *uoben* «починати роботу, практикувати», нвн. *üben* «практикувати». — СІС² 600; Черных I 599—600; КЭСРЯ 310; ЭСБМ 8, 82; Sł. wug. obcsuch 529; Holub—Lyer 346; РЧДБЕ 445; Skok II 560; Klein 1090. — Див. ще **о́пус**. — Пор. **опера́ція**.

опера́ція, *опера́тивка*, *опера́твник*, *опе́ратор*, *опера́торна*, *опера́ційна*, *опера́ціоніст*, *опера́твний*, *опера́ційний*, *оперува́ти*; — р. болг. *опера́ция*, бр. *апера́ция*, п. *орегасја*, ч. *орегасе*, слн. *орегасја*, м. схв. *опера́ција*, слн. *орегасја*; — запозичення з латинської мови; лат. *operatio* «дія, вплив» пов'язане з *operāgi* «працювати, трудитися, діяти», похідним від *opus* (*operis*) «праця, труд». — СІС² 601; Черных I 600; КЭСРЯ 310; РЧДБЕ 445; Sł. wug. obcsuch 529; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **о́пус**. — Пор. **опера**.

[**оперенчі**] «перила; поручні» Л; — результат видозміни деетимологізованого запозичення з польської мови [*поренча*, *поренчі*, *перенджі*] «тс.»;

можливо, зближеного з *опёртися*. — Див. ще **порєнча**.

оперета «музично-драматичний комедійний твір», *оперётка* «тс.»; — р. *operétta*, бр. *аперэта*, п. *operetka*, ч. слц. *opereta*, болг. м. *оперета*, схв. *оперета*, слн. *operéta*; — запозичення з італійської мови; іт. *operetta*, букв. «маленька опера», є демінутивом від *опера* «опера». — КЭСРЯ 310; Sł. wug. obcych 520; Holub—Lyer 346; РЧДБЕ (1964) 445. — Див. ще **опера**, **опус**. — Пор. **операція**.

оперіця, *опиріця*, *опирічка* — див. **опар**.

оперстник (у сполученні *о. сизак*) (бот.) «гикавка сіра, *Berteroa in-sapa* (L.) DC.» Ж, Мак, [*оперстик* (у сполученні *о. сизак*)] «тс.» Мак; — неясне.

опецок — див. **пєц**.

опецьок «товста, незграбна дитина; невисока на зріст, товста, незграбна людина; [будь-яка мала жирна тварина Бі]», [*опецок*] «опецьок» Ж, [*опешок*] «тс.» Ва, *опецькуватий*, [*опешкуватий*] Ва; — очевидно, результат перенесення назви [*опецок*] «припічок» О, [*опецьок*] «тс.». — Див. ще **пєц**.

опилісатися — див. **пелюскатися**.

опиніжитися «запізнитися» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації і дальшої фонетичної видозміни дієслів [*опізнитися*] «запізнитися» й *опиніти* «зупинити».

опір, *опєр*, *опиріця*, *опірь*, *опірь* — див. **упір**¹.

опітуватися «вітатися Ж; брикатися ЛексПол»; — похідне утворення від *питати*; значення «вітатися» розвинулось на основі значення «запитувати один одного про здоров'я, про справи (при зустрічі)» (напр., «як ся маєте?»); значення «брикатися», очевидно, виникло в результаті жартівливого вживання слова, можливо, зближеного з *копїто*. — Див. ще **питати**.

опіус, *опіюс*, *опіяка* — див. **пїти**.

опішки — див. **пїшки**.

[опієвнях] «опівночі» Л; — результат лексикалізації прийменникового сполучення **о півнях*; пов'язане з традицією визначати час за співом півня. — Див. ще **о**¹, **пїти**¹.

[опід¹] «тулуб, торс; корпус» Ж; — очевидно, похідне утворення від іменника *під* «низ, основа, фундамент». — Див. ще **о**¹, **під**¹.

[опід²] «опудало; страх, переляк» Ж; — результат фонетичної видозміни форми [*опуд*] (**opudъ*) «тс.»; кореневе і замість **у** відповідно до давнього *o-*, як у *заміж* (<*za možь*), *дїбрѡва* (<*dob-gava*) та ін. — Див. ще **пудити**.

опій «висушений сік з маківки, сильний наркотик» СУМ, Ж, *опіум*, *опійний*, *опіумний*; — р. *опий*, *опиум*, бр. *опій*, *опіум*, п. ч. вл. *оріум*, слц. *оріум*, болг. м. *опиум*, схв. *опијум*, слн. *оріј*; — запозичення з латинської мови; лат. *оріум* походить від гр. *оріон* «опіум», пов'язаного з *оріос* «бродильний сік з рослин», спорідненого з лит. *sakaī* «смола, живиця», псл. *sokъ*, укр. *сік*. — СІС² 601; Фасмер III 144; Преобр. I 653; ЭСБМ 8, 82; Sł. wug. obcych 529; Kopaliński 696; Holub—Lyer 346; Frisk II 405—406. — Див. ще **сік**¹.

опіка «пїклування, догляд; нагляд», [*опекальник*, *опекун*] Ж, *опікун* СУМ, Ж, Куз, *опікунство*, *опікунський*, *опікати(ся)*, *опікуватися* СУМ, Ж; — р. болг. *опєка*, бр. *апєка*, п. *орієка*, ст. *орієк*, ч. *орєка*, ст. *рєче*, слц. *орєка* (з р.); — генетично пов'язане з др. *пекуся* (*печи ся*) «турбуюся», стсл. **пєкж са** (**пешти са**) «тс.» і, далі, з псл. *реко* (**pekti*) «печу (пекти)»; в українській мові, можливо, запозичене з польської або з російської. — Фасмер III 143; КЭСРЯ 309; Цыганенко 275; ЭСБМ I, 123. — Див. ще **пекті**. — Пор. **пєчаль**, **пїклуватися**.

[опілка] «фартух» Ж, Куз; — очевидно, утворене з прийменника *о* та іменника *полд* (*пбли*) (див.).

опінія «громадська думка»; — бр. *апінія* «репутація»; — очевидно, запо-

зичення з польської мови; п. opinia «думка, погляд; репутація» походить від лат. opinio «думка, репутація», пов'язаного з opinog (opināgi) «припускати», можливо, спорідненим з псл. *(j)arati «дивитися», р. *внезапный* «раптовий». — ЭСБМ I, 124; Kopaliński 696; St. wyg. obcych 529; Walde—Hofm. II 212—213.

опір, *опіриці* — див. **пєрти**².

оплāv, *оплāва*, *оплавом* — див. **плісті**.

[оплāва] «облава»; — результат видозміни форми *облāва*, зближеної з основою *плāvати*. — Див. ще **облāва**.

[оплāток] «облатка» Ж, Куз; — р. *оплаток* «проскура в католицькій церкві», др. *оплатъкъ* «тс.», бр. *аплатка* «(мед.) облатка», п. *opłatek* «вид прісного тіста; кружок з того тіста», ч. *opłata* «вафля; (мед.) облатка», *opłatek* «тс.», цсл. **оплатъ** «проскура»; — через західнослов'янське і німецьке посередництво (бав. **opłata* «проскура») зводиться до лат. *oblāta* «тс.», звідки також пізніше запозичене *облāтка*. — Фасмер III 145; Brückner 380; Machek ESJC 416. — Див. ще **облāтка**.

[оплафовати] «зносити, затаскати» Пі; — неясне.

оплєн, *оплєна*, *оплєні* — див. **оплїн**.

[оплєнтати] «обплутати; зжерти»; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *opłatać* «обплутати, обвити; обманути, приголомшити» є похідним від *platać* «плутати», з яким пов'язане укр. *плутати*; значення «жерти» виникло, очевидно, на українському ґрунті під впливом **[оплітати]** «їсти». — Див. ще **плутати**. — Пор. **оплітати**, **плєнтати**.

[оплєцок] «оклецо; неповоротка, надмірно товста дитина» Па; — результат контамінації слів **[оклєцок]** і **[опєцок]** «тс.». — Див. ще **клець**, **опєцьок**.

опливāнка — див. **плісті**.

оплис — див. **офлис**.

[оплїн] «дерев'яна подушка на осі воза; перекладина в санях для з'єднання полозів Г; подушка на дивані, лаві Ж, Пі», *оплїнь* «частина воза; частина саней», **[оплен]** «дерев'яна підкладка на осі воза» Л, **[оплєн]** «частина саней» Па, МСБГ, **[оплєни, оплєни]** (мн.) «тс.» МСБГ, **[оплєна]** «подушка на осі воза» Ж, Куз, **[оплєні]** «дерев'яні подушки між ящиком і віссю воза До; два бруски поперек саней, що скріплюють полозки» Ва, **[оплончакі]** «полозки саней з перекладками» До; — р. **[оплєнь]** «верхня перекладина, що з'єднує полозки саней», бр. **[аплєнь]** «частина воза», **[опленка, оплїн, плєнь, воплєнь]**, ч. *oplín* «тс.», слц. *oplen* «частина воза (і вагона)», болг. **[оплєн]** «частина воза», схв. *òplen, òплен*, слн. *oplèp* «тс.»; — псл. *oplepъ*; — зіставляється з гр. *πλήμνη* «частина воза» (Machek ESJC 416); реконструюється також псл. **opelpъ*, яке виводиться з іє. *(s)p(h)el-, наявного також в укр. *поліно, поліця, палиця* та ін. (Persson Beitr. 174; Skok II 561; Schuster-Sewc 1656—1657); запозиченнями зі слов'янських мов є уг. *erlèny*, рум. *opleán*. — ЭСБМ I, 126; Bezlaj ESSJ II 251; Mikl. EW 249.

опліт, *опліток* — див. **плєсті**.

[оплітати] «їсти з апетитом Г; швидко щось робити, жадібно їсти Ж», *уплітати* «тс.» Она; — р. **[оплетати]** «швидко, жадібно й багато їсти», *уплетать* «тс.», бр. **[аплетать]** «жадібно їсти»; — не зовсім ясне; можливо, результат метафоризації *оплітати* «обплітати»; припускається зв'язок із *плоть*, бр. *плоць* «тіло» і порівнюється з р. **[плетєво]** «стан, талія» (ЭСБМ I, 128).

[оплітка] (бот.) «берізка польова, *Convolvulus arvensis* L.» Г, ВеЛ, Мак, **[оплітач]** «тс.» Мак; — ч. **[opletník]** «тс.»; — похідне утворення від *о(б)плітати*, префіксального похідного від *плєсті*; назва пояснюється властивістю берізки витися, плестися навколо стебел інших рослин; пор. **[овійка, по-**

вій, повитиця] «тс.» — Нейштадт 447; Machek Jm. rostl. 184. — Див. ще **о¹**, **плéсті**.

оплончаки — див. **оплі́н**.

оплòт «надійна опора»; — запозичення з російської мови; р. *оплòт* «тс.» походить від др. *оплотъ* «огорожа, стіна, загорожа; захист» (стсл. *оплотъ* «тс.»), пов'язаного з *оплести* (стсл. *оплести*), *плести*. — Фасмер III 145; Цыганенко 276; Преобр. I 653, II 73. — Див. ще **плéсті**.

[оплòчá] «одяг нареченої» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат фонетичної видозміни *[оплі́че]* «жіночий одяг», *[оплі́ча]* «сорочка; коротка жіноча сорочка з пазухою, розрізаною від шиї в напрямі пахви; вишивка на рукавах сорочки», пов'язаних з *плечé* (див.).

опóвзена — див. **півзен**.

оповідáти, *оповідáнка*, *оповідáння*, *оповідáч*, *оповідка*, *óповідь*, *опові́сник*, *опові́стка*, *óповість* — див. **відати**.

[óповсть] (бот.) «грудна трава, *Filago arvensis* L.» Куз, Ж, *[оповст полевий]* «тс.» Мак; — похідне утворення від *повсть*; назва пояснюється зовнішнім виглядом рослини — опушеної, білошерстої; пор. семантично подібні назви грудної трави в інших мовах: лат. *Filago* від *filum* «нитка», нім. *Filzkraut* (букв. «повстяна трава»). — Вісюліна—Клоков 315; Нейштадт 548; Machek Jm. rostl. 239. — Див. ще **повсть**.

опозі́ція, *опозиціо́нер*, *опозиціо́нерство*, *опозиціо́ніст*, *опозиці́йний*; — р. *оппозі́ция*, бр. *апазі́ция*, п. *орозу́сја*, ч. *оросі́се*, слц. *орозі́сія*, вл. нл. *орозі́сія*, болг. *опозі́ция*, м. схв. *опозі́ција*, слн. *орозі́сія*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opposition*, фр. англ. *opposition* походять від лат. *oppositio* «протиставлення», пов'язаного з *оррòпере* «протиставити». — SIC² 601; Kopaliński 696—697; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **позі́ція**. — Пор. **опонéнт**.

опóка «тверда, легка гірська порода, багата на кремнезем; рама для ливарних форм; форма для лиття металу Бі; [скеля Бі, Ж; фундамент будівлі Бі]», *[опу́ка]* «скеля; вапняк; річкова галька» Ж, *опóковий*, *[опóкуватий]* «кам'яний, скелястий» Куз, *[опоковáтий Ж, опóчийстий Бі, Ж]* «тс.»; — р. *опóка* «мергель, сіро-біла глина; форма для лиття металу», бр. *апо́ка* «тс.», др. *опока* «скеля, уламок скелі», п. *орока* «скеля, камінь, кам'янистий ґрунт; фундамент», ч. слц. *орика* «вапняк», ч. ст. *орока* «скеля», слн. *орóка* «вапняк, кам'янистий ґрунт», стсл. *опока* «скеля, уламок скелі»; — псл. *орока*; — не зовсім ясне; пов'язується з псл. **rekti*, укр. *пекті* (Фасмер III 145; Skok II 628; Mikl. EW 235; Berneker IF 13, 214), при цьому семантика слова викликає сумніви (Преобр. I 653); чеська форма *орика* розглядається як результат контамінації з коренем *рук-* «тріскатись», оскільки ця гірська порода крихка; сумнівне припущення (Machek ESJC 416) про первинність чеської форми з **-и-**; припускається також зв'язок з бр. *по́кацця* «тріскатися, розколюватися» (Супрун Веснік БДУ, 1970/2, 83—84); останнім часом висунуто думку (Варбот 164—167) про зв'язок псл. *орока*, як і (v)арьпо «вапно», з іє. **ār-* «вода» як назви осадової породи, що виявляється в басейнах морів і озер (пор. каш.-словінц. *[орока]* «болото, торфовище»). — ЕСБМ 1, 128—129; Куркина Етимологія 1985, 13—16; Мартынов Язык 55. — Пор. **опу́ка¹**.

опóлеток — див. **пóлоть**.

[опóли] «обапо́ли», *[опі́лок]* «край колоди, обапі́л» Ж, *[опóлок]* «обаполок Л; шкіра з живота тварини»; — р. *[опóлок]* «крайня дошка з колоди; краї оброблюваної шкіри; поли шуби; країна держави», бр. *апо́л* «крайня дошка з колоди», *апо́лак* «тс.», п. *оро́тек* «обапі́л»; — похідне утворення від др. *полъ* «бік, край», подібне до *окра́йок*. — ЕСБМ 1, 129. — Див. ще **пів**, **по́ла¹**. — Пор. **обапі́л**.

[**опóлистий**¹] «дуплавий» Ж; — очевидно, споріднене з [*ополошіти*] «опорожнити», р. *пóльий* «порожній», яке загальноприйнятої етимології не має.

[**опóлистий**²] «товстий, гладкий; широкий, розлогий; гіллястий; дебелий, великий (про тварин) Л; повний, широкий Пі»; — неясне; можливо, пов'язане з [*опóлистий*] «дуплавий».

[**ополóник**¹] (зоол.) «пуголовок жаби» Ж, Л, Дейн, [*полóник, полóник Л*] «тс.», [*ополóниця, опóлонік, ополóнка*] «личинка жаби» Дейн; — р. [*ополóвенки*] «пуголовки», [*полóник*] «пуголовок», бр. *аполóник, палóник* «тс.»; — результат перенесення назви розливної ложки з довгою ручкою на пуголовка за зовнішньою схожістю. — ЭСБМ 1, 120. — Див. ще **полóник**¹. — Пор. **ліжка**².

[**ополóник**²] «корж» ЛексПол, [*пуд-полóник*] «тс.» тж; — не зовсім ясне; очевидно, результат фонетичної видозміни запозиченого п. [*аралопек, аралопіес*] «печений хліб», пов'язаного з *раліс* «палити»; здається непереконливим припущення (ЭСБМ 1, 120) про перенесення на корж назви розливної ложки, за допомогою якої наливають тісто. — Див. ще **паліти**.

ополóник³ — див. **полóник**¹.

[**ополóничок**] «вид дитячої гри»; — неясне; зіставляється з бр. [*апалáнт*] «гра, учасники якої змагаються в умінні далі послати палку», [*палáнт*] «тс.», джерелом якого є п. *palant* «гилка», що походить від іт. *palla* «куля», *pallare* «грати в м'яч». — ЭСБМ 1, 119; Grückner 391.

ополóнка — див. **полóнка**¹.

[**ополóшити**] «опорожнити» ЛексПол; — очевидно, споріднене з [*опóлистий*] «дуплавий», р. *пóльий* «порожній», яке загальноприйнятої етимології не має.

опóна «завіса; попона; покривало, ковдра; давня сукняна тканина», *опóнник* (іст.) «робітник, який виробляв опони»; — р. *опóна* «завіса», бр. *апóна* «тс., покривало», др. *опона*, п. *оро-*

па, схв. *опона* «перепонка, шкірка», слн. *орóпа* «шпалери»; — псл. *оропа*, пов'язане чергуванням звуків з *реі* «напинати», *ррото* «путо», *ръроти* «пнути»; — зіставляється з вірм. *henum* «тчу, зшиваю», лит. *pinti* «плести», лат. *pendeo, pendēre* «висіти», далі з гот. двн. *spinnan* «прясти», двн. *sranpan* «натягувати»; виведення від гот. *faþa* «шматок тканини, полотна; рушник» (Hirt PBrV 23, 336) безпідставне. — Фасмер III 145—146; Преобр. I 654; ЭСБМ 1, 130; Супрун Белар. лінгв. 1972/1, 70—71; Grückner 380—381; Skok II 561; Trautmann 219. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **запóна, плóтати, попóна, пúто, спіна**.

опонéнт, опонува́ти; — р. *оппо-нэнт*, бр. *апанэнт*, п. ч. слц. вл. *оронент*, болг. м. *опонэнт*, схв. *опонент*, слн. *оронэнт*; — запозичення з німецької мови; нім. *Opponent*, як і англ. *opponent*, походить від лат. *oppōnēs* (род. в. *oppōnentis*) «той, що протиставляє, заперечує», похідного від *oppōnere* «протиставити», пов'язаного з *ppōnere* «класти». — СІС² 601; Черных I 600; ССРЛЯ 8, 941; Kopaliński 696—697; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **позиція**. — Пор. **опозиція**.

[**опóнець**] (бот.) «берізка польова, *Convolvulus arvensis* L.», [*припóнець*] «тс.» Нед; — р. [*попенек*], ч. *оропес*, *pirepes*, схв. *пòпонац*, [*попанац, попунац*] «тс.»; — похідне утворення від дієслова *пnúти(ся)*; назва зумовлена тим, що берізка оплітає інші рослини, пнеться на них. — Machek Jm. rostl. 184; Симоновић 138. — Див. ще **о**¹, **п'ясті**. — Пор. **опóна**.

[**опонник**] (бот.) у сполученнях [*о. яєчник*] «мухомор цезарів, *Agaricus caesareus* Scop. (*Amanita caesarea*) Мак, [*о. маримуха, о. моримух(а)*] «мухомор червоний, *Agaricus muscarius* L. (*Amanita muscaria*)» Мак; — утворене від *опóна* «покривало»; назва може пояснюватись тим, що молоде тіло багатьох видів пластинчастих грибів, зокрема мухоморів, спочатку роз-

вивається замкнутим у загальне покривало, плівку, яка ніби обпинає гриб. — УРЕ 9, 445. — Див. ще **опона**, **п'ясті**.

[**опонча**] «довгий сіряк з грубого сукна; верхній чоловічий одяг, який носила шляхта; довгий сукняний сіряк від талії зі зборками; плащ із сірого сукна внизу зі зборками і пелериною, який носили заможні селяни» О, [**опоньча**] «верхній чоловічий одяг ЛЧерк; верхній каптан Пі», [**опоньча**] (назва старовинного одягу або матерії) Ва; — бр. ст. *апонча*, *опонча*, п. *orończa* (ст. *jarończa*) «верхній одяг, яким загортаються від негоди; чоловічий верхній одяг; погано зроблений одяг»; — вважається результатом фонетичної видозміни запозиченого з тюркських мов [**опанча**] «верхній одяг», зближеного з *опона* «попона; покривало, ковдра; завіса; сукняна тканина» (ЭСБМ 1, 121; SW III 808); може бути залишком первісної звукової форми запозичення; пор. др. *япончица* «опанча», тур. *уарипса* «накидка, попона». — Пор. **опанча**.

опонь (зоол.) «вид слимака, *Amphiperlea* Ж; — не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від *опона* як часткова калька наукової назви лат. *Amphiperlea*, що складається з гр. *ἀμφι-* «подвійний; навколо» та основи лат. *perleum* «розкішний одяг, мантія»; пор. назву цього слимака нім. *Mantel-schnecke*, утворену з *Mantel-* «пальто; одяг» і *Schnecke* «слимак». — Див. ще **опона**. — Пор. **опонник**.

опоричка — див. **порічка**.

опортунізм, *опортуніст*, *опортуністичний*; — р. *оппортунізм*, бр. *апортунізм*, п. *oportunizm*, ч. *oportunismus*, слц. *oportunizmus*, вл. нл. *oportunizm*, болг. *опортунізмъ*, м. *опортунізам*, схв. *опортунізам*, слн. *oportunizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opportunismus*, фр. *opportunisme*, англ. *opportunism* походять від лат. *opportūnus* «зручний, корисний», утвореного з *ob portum* «(вітер, що віє) в напрямі порту» або з

ob portum (situs) «(розташований) перед портом». — СІС² 602; Черных I 600—601; ССРЛЯ 8, 942; Kopaliński 697; Holub—Lyer 346; Klein 1088; Дворецкий 707. — Див. ще **порт**².

опостін «стіна в стіну, по другий бік стіни, поруч; біля стіни, під стіною», *опостінь* «тс.»; — утворене з прийменників *o* і *po* та іменника *стіна* (див.).

опосум (зоол.) «*Didelphis L.* (американська сумчаста тварина)»; — р. *опоссум*, бр. *апосум*, п. *opos*, *opossum*, ч. *opossum*, слц. *opossum*, *oposum*, болг. *опосум*, схв. *опосум*, слн. *орбсум*; — через західноєвропейські мови (англ. *opossum*, фр. *opossum*, н. *Opóssum*) запозичено з індіанських мов Америки, пор. алгонкінське *arasum* «біла тварина». — Kopaliński 697; Holub—Lyer 346; Klein 1088.

[**опоясник**] (бот.) «плаун булавоподібний, плаун звичайний, *Lycopodium clavatum L.*» Мак, [**поясник**] «тс.» Мак; — похідне утворення від *опоясувати(ся)*, *пояс*; назва пояснюється тим, що в Україні жінки з лікувальною метою обв'язували навколо тіла пояси, сплетені з плауна; крім того, у різних народів з плауна плелись вінки і пояси, які розвішувалися навколо вікон, дзеркал для оберігання від злих духів, що відбивається і в таких назвах плауна, як схв. *vilin vinac*, слн. *trakovje* (зб. до *trak* «стрічка, смуга»), *povojski*, *povoji device Marije*, нвн. *Gürtelkraut* (букв. «поясне зілля»), *Hexengürtel*, *Johannisgürtel*. — Havlová Slavia 1982/2, 188—189; Machek Jm. rostl. 27—28; Симонович 286. — Див. ще **пояс**.

[**опранутися**] «перейти від відступу до наступу на противника» ЛЧерк; — бр. [*апрануць*] «сильно ударити, ударитися»; — очевидно, похідне утворення від [*прянути*] «кинути, жбурнути». — ЭСБМ 1, 133. — Див. ще **о¹**, **прядати**.

опрашки, *опрошкувати* — див. **навпрошки**.

опрена, *оприка*, *опрі́ни*, *оприня* — див. **вепріна**.

опріск, *опрі́скливий* — див. **пріскаати**.

опрі́чина (іст.) «система надзвичайних заходів, запроваджена Іваном Грозним; частина держави, підпорядкована безпосередньо Івану Грозному», *опрі́чина* «тс.», *опрі́чник* «дворянин, що служив в опричнині»; — бр. *апрі́чнина*; — запозичення з російської мови; р. *опрі́чина*, *опрі́чина*, ст. *опри́чина* пов'язане зі ст. *опрі́чьний* «окремый, особливий», похідним від *опрі́чь* «крім». — Фасмер III 146; КЭСРЯ 311. — Див. ще **опрі́ч**. — Пор. **опрі́шок**.

[опрі́шкуватий] «запальний, нестримний», **[напрі́шкуватий]** «зарозумілий, зухвалий, буйний», **[нарі́шкуватий]** Куз) «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої форми *опрі́скливий* «тс.», зближеної з *опрі́шок*. — Див. ще **пріскаати**.

опрі́шок (іст.) «повстанець; [розбійний, злодій; бешкетник]», **[опрі́шко]** «тс.», **опрі́шківство** (іст.), **[опрі́щина (опрі́щина)]** «час опришків» Ж, Куз, **опри́шувати** (іст.) «бути опришком»; — п. *orgyszek* «розбійник, бандит, злодій» (з укр.); — неясне; може бути зіставлене з *опрі́ч* «окремо, осторонь» як назва незалежного від пана чоловіка (теж не зовсім ясним) або з **[опрі́ск]** «скала, уламок», *опрі́скливий* «нестриманий; дошкульний», пов'язаними з *пріскаати*. — Москаленко УІЛ 40; ЭСБМ 1, 134—135; Grückner 437.

[опрі́лух] «плід латаття білого (*Nymphaea alba* L.)» Мак; — очевидно, пов'язане з *пріти* «гнити, тліти»; мотивація назви неясна. — Див. ще **пріти**.

опрі́сно́к (заст.) «корж, спечений з прісного тіста» СУМ, Ж, *опрі́сник* «тс.», *опрі́снячок* «ритуальний хлібець на похороні» ЛексПол; — р. *опрэ́сно́к*, бр. *апрэ́снік*, др. *опрѣснѣкъ*, *опрѣснокъ* «опріснок, маца, католицька проскура», п. *orgzasnek*, *przasnik*, ч. *prěs-*

ník, слц. *[opresek]*, слн. *oprésnik*; — очевидно, запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. *опрѣснѣкъ* пов'язане з *прѣснѣ*, якому відповідає укр. *прісний*. — Фасмер III 146; ЭСБМ 1, 137. — Див. ще **прісний**¹.

опрі́ч «крім; окремо, осторонь» СУМ, Г, Ж, **[опрі́че, опрі́ч Бі, опрі́че]** «тс.», **[опрі́чний]** «окремый, особливий», **[опрі́чий]** «інший» Ж, **[опрі́чник]** «чоловічий індивідуум» Пі, **[опрі́чниця]** «жіночий індивідуум» Пі; — р. **[опрі́чь]** «крім», **[опри́чї, опри́чї, опри́чь]**, бр. *апрі́ч* «тс.», *апрі́ч* «окремо», **[апрі́ч]** «крім», **[апрі́ч]** «крім, окремо», др. *опрочь*, *опроче* «крім, окремо», п. *orgócz* «крім», *rgócz* «тс.», ст. *orgócz* «без; крім», ч. *pruć* «геть»; — переконливої етимології не має; р. *опри́чь* пов'язувалося з *прок*, *прі́чий* (Преобр. I 654), з лат. *prīvus* (<*preivos) «сам по собі, одинокий, особливий» (Фасмер III 146), з *опрі́шок* «розбійник» (ЭСБМ 1, 134—135). — Machek ESJC 489; Holub—Kop. 298; ESSJ Sl. gr. I 220—221. — Пор. **прік**, **прі́ч**.

[опрі́нувати] «провіювати зерно» ЛексПол; — неясне.

опру́г — див. **пруг**.

[опру́ч] «крім» О, Корз; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *orgócz* «крім» відповідає укр. *опрі́ч* (див.).

[опрягтіся] «померти, сконати», **[опри́гну́тися]** «померти в муках» Ж, **[опря́га]** «смерть»; — р. **[опря́чься]** «померти, сконати», бр. *апрэ́чься* «здохнути; померти від чогось надмірного»; — неясне; зіставляється з бр. **[апрагчыся]** «набрякнути від надміру спожитого», **[апрагáцца]** «робити щось із жадобою (спати, їсти, пити)», **[опрегаць]** «палити, мучити», **[опрегацьца, (опрэ́гся)]** «знесилюватися, згорати від спраги; згорати від горілки», укр. **[пружати]** «лучити», р. **[опря́гть]** «жарити», **[опружеть]** «стати твердим», др. *опрягнути* «налягти, наперти з усіх бо-

ків»; різноманітність семантики білоруських слів пояснюється контамінацією ряду коренів: *праг(нути)* «бажати», *пряг-/пряж-* «смажити» і *пруг-/пряж-* «ставати пружним, твердим». — ЭСБМ 1, 136.

о́прятний — див. **п́рятати**.

оптика «розділ фізики, що вивчає світло; прилади й інструменти, виготовлені з урахуванням законів відбивання і заломлення світла», *оптик, оптичний*; — р. болг. м. *оптика*, бр. *оптыка*, п. *ортыка*, ч. слц. вл. нл. *optika*, схв. *оптика*, слн. *óptika*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Optik*, ст. *Optika*, можливо, через посередництво латинської (слат. *optica*, мн. с. р.) зводиться до гр. *ὀπτική* «наука про зір», *τά ὀπτικά* «оптика», похідних утворень від *ὀπτός* «бачений, видимий», пов'язаного з *ὄψομαι* «бачитиму», *ὄψ* «око, обличчя», *ὄπη* «отвір, дірка» і спорідненого з псл. *oko*, укр. *око*. — СІС² 602; Фасмер III 147; ССРЛЯ 8, 972; ЭСБМ 8, 82; Kopaliński 697; Holub—Lyer 346; Gr. Fwb. 534; Klein 1089. — Див. ще **о́ко**¹. — Пор. **офтальмологія**.

оптимальний «найкращий (з можливих варіантів); найбільш відповідний»; — р. *оптимальный*, бр. *аптымальный*, п. *ortymalny*, ч. *optimální*, слц. *optimalny*, вл. *optimalny*, болг. м. *оптимален*, слн. *optimálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *optimal*, англ. *optimal* утворено від лат. *optimus* «найкращий». — СІС² 602; Sł. wug. obszycz 479; Kopaliński 697—698; Holub—Lyer 346; Gr. Fwb. 524. — Див. ще **оптимізм**.

оптимізм «світосприймання, пройняте життєрадісністю, вірою в краще майбутнє»; *оптиміст, оптимістичний*; — р. *оптимізм*, бр. *аптымізм*, п. *ortymizm*, ч. *optimismus*, слц. *optimizmus*, вл. нл. *optimizm*, болг. *оптимизъм*, м. *оптимизам*, схв. *оптимизам*, слн. *optimizem*; — запозичення з французької мови; фр. *optimisme* створене езуїтами в 1737—1752 рр. на ос-

нові лат. *optimus* «найкращий», що виникло, можливо, з **opitimos* (< іє. **opri-*, яке виступає в *ops* «багатство»); *optimus* початково могло означати «найбагатший». — СІС² 602; Черных I 601; ССРЛЯ 8, 972; Kopaliński 697—698; Holub—Lyer 346; Dauzat 514; Klein 1089—1090; Walde—Hofm. II 216—217. — Пор. **оптимальний**.

оптом «великими партіями, усе разом», *оптовий, оптовий СУМ, Ж*; — р. *оптом*, бр. *оптам, аптovsky*; — не зовсім ясне; можливо, походить з **обьт-*, спорідненого з р. *общий, общество* (Грот Фил. раз. II 442; Шахматов Очерк совр. р. лит. яз. 76); з фонетичного боку сумнівне зіставлення з лит. *āpstas* «запас, достаток», *apstūs* «багатий», дінд. *арпаф* «виручка, майно, володіння», лат. *ops, opis* «сила, багатство» (Matzenauer LF 12, 163; Преобр. I 654) або з цсл. *овьдо* «скарб» (Горяев 240); зовсім неприйнятне зіставлення з тур. *top* «куля, ядро» (Mikl. TEL Nachtr. I 57). — Фасмер III 147; Черных I 601; ЭСБМ 8, 82.

[опу́гаться] «тепло вдягнутися, багато натягти на себе»; — пов'язане з *[впугувати]* «затушковувати, надягати багато важкого одягу»; безпосереднє пов'язання з бр. *[nygi]* «розширення вен», р. *[nyga]* «тупий кінець яйця» (Петлева Етимология 1985, 17) здається занадто прямолінійним. — Див. ще **впугувати**.

опуд, опуда, опудало, опудь, опужувати — див. **пудити**.

[опу́к] «особливий вид кримської білої солі»; — неясне; можливо, пов'язане з *опу́ка* «скеля».

опу́ка¹ (заст.) «м'яч; [гра в м'яч Ж; випукла частина (у бочки); стебло злакових Л]», *опукою* (у значенні присл.) «дуже швидко, відразу», *[опу́кий]* «опуклий» Ж, *опу́кий, опу́куватий* «трохи опуклий»; — р. *[опу́ка]* «м'яч», бр. *апўка, [апўка]* «тс.»; — похідне утворення від **опукати* «ставати опуклим, надуватися». — ЭСБМ 1, 138; Супрун Веснік БДУ 1970/1, 82—83. — Див. ще **пук**¹.

опука² — див. **опока**.

опунція (бот.) «рослина родини кактусових, *Opuntia Tournef.*»; — р. болг. *опунция*, бр. *опунция*, п. *орунсія*, ч. *орунсіе*, слц. *орунсія*, схв. *опунція*, слн. *орунсія*; — запозичення з латинської наукової номенклатури; нлат. *opuntia* походить від лат. *Opuntia (herba)*, букв. «рослина з Опунта», від назви давньогрецького міста *Ἰοῦντις* (*-οῦντος*) «Опунт». — СІС² 603; *Sl. wug. ob such* 531; *Holub—Lyer* 346.

опус «твір; музичний твір»; — р. бр. болг. м. схв. *опус*, п. ч. слц. вл. *opus*, слн. *opus*; — запозичення з латинської мови; лат. *opus* «праця; твір» споріднене з дінд. *apas-* «праця», *apas-* «праця, релігійний акт», днн. *uoben* (< **objan*) «розпочати роботу, практикувати», свн. *ueben*, нвн. *ueben* «практикувати, робити вправи», днн. *uoba* «святкування», *uobo* «фермер», свн. *uop* «сільське господарство; ужиток; звичка», днн. *objan* «святкування», гол. *oefenen*, дат. *øve* «робити вправи, практикувати», дангл. *æfna*, *efna* «виконувати». — СІС² 603; ССРЛЯ 8, 975; *Kopaliński* 696; *Holub—Lyer* 346; *Klein* 1090. — Пор. **опера**, **операція**.

[**опух**] (бот., у сполученні [*o. girкий*] «лопух, *Arctium (Lappa) L.*; лопух малий, *A. minus Bernh.*») Мак, [*вопух girкий*] «лопух» Мак, [*опуша*] «тс.», [*вопуша*] «лопушиння»; — результат видозміни назви *лопух*, зближеної з основою *пух* у зв'язку з наявністю дрібного пуху на лопухах. — Див. ще **лопух**. — Пор. **пух**.

[**оп'ятерічитися**] «впертися в землю»; — неясне.

[**оп'ять**] «знов», [*об'ят* ВеУг, *вп'ят* ВеУг, *уп'ят* ВеУг, *вп'ят* ВеУг, *вп'ять* Ж, *уп'ят* Нед] «тс.»; — р. *оп'ять*, бр. *оп'яць*, др. *оп'ять*, п. ст. *орієс*, *орієс*, ч. *ор'ет*, слц. *ор'ат* «тс.», схв. *оп'ет* «тс.; [назад]», слн. *zopet* «знову», стсл. **въсп'ать**; — псл. *ор'ет*, прислівник, утворений за допомогою префікса *o(b)-* від кореня *re-* у прикметниковій формі, наявного

також у псл. *pe*та «п'ята»; пор. аналогічні утворення в лит. ст. *atpent* «знову», жем. [*apent*] «тс.» і лит. *pentis* «обух; (розм.) п'ята», хет. *appanda* «позаду, знову, потім від аррап «заду, позаду, потім, пізніше»; розвиток значень ішов від «назад» (ніби «п'ятами назад») до «ще раз, знову». — Німчук Терит. діал. 76; Фасмер III 147; Черных I 601; Цыганенко 276—277; КЭСРЯ 312; Булаховський Вибр. пр. III 396; Преобр. I 654; ЭСБМ I, 141; *Brückner* 380; *Machek ESJC* 415; *Trautmann* 214; *Büga RR* I 472. — Див. ще **о', п'ятá**.

[**ор**] «жеребець» Ж, [*орь*] «тс.» Ж; — запозичений з російської мови (р. [*орь*] «тс.») або збережений в українських говорах давніший варіант звукової форми [*vir*] «тс.» (див.).

орава «юрба, натовп; [гамір Ж]»; — р. *орава* «велика кількість людей; [велика і багатодітна сім'я; скупчення якихось тварин, комах; артіль; крикун]», бр. *арава* «багато людей (тварин)»; — єдиної етимології не має; зіставлялося з р. *орать* «кричати», укр. [*орати*] «тс.», схв. *орити се* «відлунюватися» (про звук), лат. *orare* «говорити», дінд. *aryati* «вихваляє» (Фасмер III 147; КЭСРЯ 312; *Unbegaun BS1* 52, 173; *Mikl. EW* 225); пов'язувалося з *revet* (Горяев 240; Потєбня у Горяева); припускалась можливість запозичення без уточнення джерела (Преобр. I 654—655), комі-зырянське походження (Кононов ИАН ОЛЯ 1966/3, 228); заслуговує на увагу гіпотеза (Варбот РР 1974/3, 100—103) про зв'язок з каш. *ogava* «толока під час орання» і далі з псл. *ogati* «орати, обробляти землю». — Фасмер—Трубачев III 147; КЭСРЯ 312; Преобр. I 654—655; ЭСБМ I, 142. — Див. ще **орати**^{1, 2}.

оракул «пророцтво; жрець, який витлумачував пророцтво; особа, висловлювання якої визнаються незаперечною істиною; ворожильна книга»; — р. болг. м. *оракул*, бр. *аракул*, ч. *ogakl*, *ogakul*, слц. *ogakulum*, вл. *ogakl*, схв.

оракул (ум), слн. *orákelj*; — запозичення з латинської мови; лат. *oráculum* «прорікання, пророцтво» є похідним утворенням від *oro* «кажу, прошу». — СІС² 603; КЭСРЯ 312; ССРЛЯ 8, 993; Skok II 562; Klein II 1091. — Див. ще **оратор**.

орангутанг (зоол.) «рід людиноподібних мавп, *Pongo Lacér.*», *орангутан* «тс.»; — р. *орангутанг*, бр. *арангутанг*, п. ч. слц. *orangutan*, вл. *orang-utan*, болг. м. *орангутан*, схв. *орангутан*, слн. *orangútan*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Orang-Utan*, фр. *orang-outang*, англ. *orang-outang*, *orang-utan* «тс.» походять від мал. *orang-utan* (назва одного з лісових племен, букв. «дика (лісова) людина») складається з *orang* «людина» і *hutan* «ліс, пуша; дикий». — СІС² 603; Коваль 90; Черных I 601—602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; Sł. wyr. obcych 531; Machek ESJC 416; Dauzat 515; Klein 1091.

оранда, *орандар*, *орандаренко*, *орандарівна*, *орандарювати* — див. **оренда**.

оранжád «апельсиновий прохолодний напій»; — р. *оранжád*, п. *oranžada*, ч. слц. слн. *oranžáda*, вл. *oranžada*, болг. м. схв. *оранжáда*; — запозичення з французької мови; фр. *orangeade* «тс.» утворене від *orange* «апельсин» за аналогією до *lemonade* «лимонад» від *lemon*. — СІС² 603; Holub—Lyer 347; РЧДБЕ 512; Klein 1091. — Див. ще **оранжевий**.

оранжевий «жовтогарячий»; — р. *оранжевий*, бр. *аранжавы*, п. *oranž* «оранжевий колір», *oranžowu*, ч. *oranž*, *oranžovú*, слц. *oranž* «оранжевий колір», болг. *оранжев*, м. *оранж* «оранжевий колір», схв. *оранжаст*, слн. *oránžen*; — запозичення з французької мови; фр. *orange* «апельсин; оранжевий» через іт. *arancia* (ст. *melarancia*, букв. «апельсинове яблуко») зводиться до ар. *pāngān*, джерелом якого є перс. *pāngang*, що походить від дінд. *pāngāgāñ* «апельсинове дерево», яке не має даль-

шої етимології; фонетична зміна, що відбулася на ґрунті французької мови, може бути пояснена впливом назви міста Оранж, яке було важливим перевальним пунктом при перевезенні апельсинів. — Булаховський Нариси 55; Черных I 602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; ЭСБМ I, 142; Kopaliński 698; Machek ESJC 416; Dauzat 515; Klein 1091; Пизани 103—104.

оранжерéя «теплиця»; — р. *оранжерéя*, бр. *аранжарéя*, п. *oranžeria*, ч. *oranžerie*, слц. *oranžéria*, вл. *oranžerija*, болг. *оранжерия*, м. *оранжерија*, схв. *оранжерија*, слн. *oranžerija*; — запозичене з французької мови, можливо, через посередництво російської; фр. *oranjerie* є похідним від *orange* «апельсин»; для російської мови припускається німецьке посередництво. — СІС² 603; Черных I 602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; ЭСБМ I, 142; Kopaliński 698; Holub—Lyer 347; Dauzat 515. — Див. ще **оранжевий**.

орати¹ «обробляти землю плугом, сохою», [орак] «орна земля на узбіччях гір» О, *орáло* «знаряддя для оранки, рало», [орáльник] «орач» Ж, [орані́на] «орання; рілля» Ж, Куз, О, *орані́ця* «рілля; [земля, не орана кілька років; поле, яке треба орати; зоране поле; оранка] О», *оранка* «орання; рілля; [час орання]», [оранник] «орач» Ж, *орáтай*, [орáтель Ж] «тс.», *орáч*, [орáчка] «оранка», [орбá] «орання» Ж, О, [йорка] ВеЗа, [орéний] «зораний» Ж, О, *орний*, [відор] «відплата оранням», [зірки] «край ниви, де закінчуються борозни» Ж, [зорки] «тс.» Ж, [зброк, збрак Я] «стертий леміш», [заори] «краї поля, які з трудом заорюються через утрамбованість землі», [забрини] «тс.», *переор* «переорювання», *переорок* «переоране місце на дорозі», [підорати] «зорати трохи», [приорати] «при оранні захопити частину чужої землі», [приоратися] «при оранні дійти до якогось місця», [розор] «заглибина, яка утворюється плугом після певного прийому орання» (у сполучен-

ні *орати в розор*), *розора* «розор; межа між двома зораними полями, проведена плугом, або між грядками, зроблена заступом»; — р. *орать*, бр. *арать*, др. *орати*, п. *ogac*, ч. *ogati*, слц. *ogat'*, вл. *wogaś*, нл. *wogaś*, болг. *орá*, м. *ора*, схв. *òрати*, слн. *ogáti*, стсл. **орати**; — псл. *ogati*, *ogjō*; — споріднене з лит. *árti*, *ariù* «орати», лтс. *aft*, *aŕi*, лат. *ago*, *agāre*, гр. *ἀρω* «орю», сірл. *airim* «тс.», гот. *arjan* «орати», тох. А В *āre* «плуг», вірм. *agaug* «тс.», двн. *art* «зоране поле», а також, можливо, з лит. *irti* «розходитись у різні боки», стсл. **орити** «розв'язувати, пускати (на воду)», укр. *розоріти*; іє. **ar-* «орати». — Rudn. II 881; Фасмер III 148—149; КЭСРЯ 312; Преобр. I 655—656; ЭСБМ I, 144; Machek ESJC 416—417; Schuster-Sewc 1658—1659; Skok II 563—564; Bezlaj ESSJ II 252—253; Trautmann 13; Иванов Балто-сл. иссл. 1986, 52; Ernout-Meillet I 48; Walde—Hofm. I 69; Specht KZ 66, 29; KZ 68, 42; Pokorny 62—63. — Пор. **отора²**, **рало**, **розорити**.

[**орати²**] «кричати» Ж; — р. *орать*, м. *ори се* «розлягається, відлунюється», схв. *òрти се*, *òрим се* «відлунюватися», слн. *órti* «звучати, луна-ти»; — псл. *ogiti* «лунати»; — очевидно, споріднене з дінд. вед. *áryati* «вихваляє», гр. *ἀρή* (атт. *ἀρά*) «молитва», *ἀράομαι* «молюся, благаю», *ἀρω* «кричу, говорю», лат. *ōgo*, *ōgāre* «говорити, просити», лтс. *urdēt* «шуміти, бурмотіти», вірм. *uganam* «заперечую», хет. *arija* «запитувати, подібно оракулу», агуша(i)- «шанувати»; імовірно, в основі лежить іє. **ōg-/og-* «говорити, звати». — Фасмер III 149; КЭСРЯ 312; Преобр. I 656; Skok II 565—566; Bezlaj ESSJ II 253; Pokorny 781. — Пор. **оратор**.

оратор, *ораторство*, *ораторствувати*, ст. *оратор* (1642); — р. болг. м. *оратор*, п. ч. *orator*, слц. слн. *ogator*, схв. *òратор*; — запозичення з латинської мови; лат. *ōrator* «промовець» є похідним від *ōgo* «говорю, благаю, молюсь», можливо, спорідненого з дінд.

áryanti «хвалять», гр. гомер. *ἀρή* (атт. *ἀρά*) «молитва», вірм. *uganam* «я заперечую», псл. *ogiti* «лунати», укр. [*орати*] «кричати». — СІС² 603; Черных I 602; Фасмер III 148; ЭСБМ I, 143—144; Kopaliński 698; Walde—Hofm. II 224. — Див. ще **орати²**.

ораторія «великий музичний твір для хору, співаків-солістів і симфонічного оркестру», *ораторний*, *ораторіальний*; — р. болг. *оратория*, бр. *араторья*, п. *oratorium*, ч. *oratorium*, *oratoria*, слц. *oratórium*, вл. *oratorij*, м. *ораториум*, схв. *òраторијум*, слн. *ogatórij*; — запозичення з італійської мови; іт. *oratorio* походить від пізньюлат. *ōrātōrium* «місце молитви», пов'язаного з лат. *ōgo* «говорю, благаю, молюсь»; перейшло на назву музичного твору під впливом назви каплиці нар.-лат. *Oratorio di San Filippo Neri* в Римі, де вперше почали виконуватись такі твори. — СІС² 603; Филиппов РР 1975/1, 82—83; Kopaliński 698; Mestica 1062; Klein 1091. — Див. ще **оратор**.

орация «урочиста промова з якогонебудь приводу», [*орация*] «тс.» Бі; — р. *орация* «довга промова», *рацья*, бр. *арация*, п. *ogacja*, ч. *ogace*, слц. *ogácia*, схв. *òрација* «тс.»; — запозичене з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *ōrātio* «промова» є похідним від *ōgo* «говорю, благаю, молюсь». — Фасмер III 145; ЭСБМ I, 143—144; SW III 821; Kopaliński 698; Holub—Lyer 347; Walde—Hofm. II 224. — Див. ще **оратор**. — Пор. **орати²**.

[**орач**] (орн.) «жайворонок звичайний, *Alauda arvensis* L.»; — результат перенесення назви *орач* «плугатар», зумовленого, очевидно, тим, що жайворонок звичайний живе в полях, луках, степах (пор. його назви р. *жаворонок полевой*, нім. *Feldlerche*), і рано навесні його пісня супроводжує працю орачів. — Птицы СССР 390. — Див. ще **орати¹**.

орбіта «траекторія руху небесного тіла або космічного корабля; очна ям-

ка», *орбітальний, орбітний*; — р. болг. м. *орбіта*, бр. *арбіта*, п. ч. слц. *orbита*, схв. *òрбита*, слн. *òrbita*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orbit* «траєкторія руху», *Orbita* «очна ямка», фр. *orbite* «траєкторія; очна ямка», англ. *orbit* «тс.» походять від лат. *orbis* «коло, шлях», пов'язаного з *orbis* «коло», яке певної етимології не має. — СІС² 603; Черных I 602; Фасмер III 149; ЭСБМ I, 145; Kopaliński 698; Dauzat 515; Klein 1091; Walde—Hofm. II 219.

орган¹ «складова частина організму, механізму; знаряддя, засіб; установа; періодичне видання», *організатор, організація, організм, органік, організаційний, організуючий, органічний, організувати, переорганізація*, ст. *органъ* (1642); — р. бр. болг. м. *орган*, др. *ор(ъ)ганъ*, п. вл. нл. *organ*, ч. слц. слн. *orgán*, схв. *òргāн*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὄργανον* «знаряддя, інструмент; орган тіла» пов'язане чергуванням голосних з *ῥυον* «діло, робота», спорідненим з двн. *werc*, дісл. *verk*, вірм. *gorc* «тс.». — СІС² 603—604; Rudn. II 882; Черных I 602; Фасмер III 145; Преобр. I 656—657; ЭСБМ 8, 82; Kopaliński 700; Holub—Lyer 347; Klein 1093; Frisk I 548—549, II 410—411. — Пор. **орган², оргія**.

орган² (музичний інструмент), [*органи Ж, вурган ВеБ*] «тс.», *органіст, органік, органіний*; — р. *орган*, бр. *арган*, др. *ор(ъ)ганъ, арганъ*, п. слц. *organ*, ч. *orgánim*, болг. м. *орган*, схв. *òргāн, òргуље*, слн. *òrgle*; — як і *орган*, зводиться до гр. *ὄργανον* «знаряддя, інструмент, орган тіла», запозиченого в давньоруський період. — СІС² 604; Rudn. II 881; Черных I 602—603; Фасмер III 145; Преобр. I 656—657; Назарова РР 1977/4, 86—89; ЭСБМ I, 146; Kopaliński 700; Holub—Lyer 347; Klein 1093. — Див. ще **орган¹**.

організація, організатор, організаційний, організувати, організуючий — див. **орган¹**.

органка «старовинна вогнепальна зброя, схожа на рушницю; пищаль»; — р. ст. *органка* «пищальна батарея», *органки (арганки)* «припасовані один до одного мушкети для стрільби одним запалом» (1641), п. заст. *organki* «тс.»; — похідне утворення від *орган* (муз.); назва зумовлена подібністю з'єднаних мушкетних стволів до ряду труб в органі. — Див. ще **орган²**.

органчик (зоол.) «рід коралових поліпів, *Tubipora L.*», [*органки (червоні)*] «*Tubipora musica*» Ж; — р. *органчик*, слц. *organokoral* «тс.»; — похідне утворення від *орган*; назва зумовлена подібністю розташованих паралельно одна до одної трубчастих колоній цих поліпів до труб органа. — Див. ще **орган²**.

оргінія, оргінія, оргонія — див. **георгінія**.

оргія «в античних народів — святкування й обряди на честь богів вина і веселощів; бучний, нестримний бенкет»; — р. болг. *оргия*, бр. *оргія*, п. *orgia*, ч. слц. *orgie* (мн.), вл. *orgija*, м. *оргија*, схв. *òргија*, слн. *òrgija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orgie*, фр. *orgie*, англ. *orgy* походять від лат. *orgia* (наз. в. мн.), яке зводиться до гр. *ὄργια* (< **Ῥοργία*) «таємний обряд», спорідненого з *ὄργανον* «інструмент, орган тіла, музичний інструмент». — СІС² 605; Черных I 603; Фасмер III 149; Kopaliński 700—701; Klein 1094; Frisk II 412. — Див. ще **орган¹**.

[**оргел**] «орден» Ж; — не зовсім ясно; очевидно, результат фонетичної видозміни слова *орден* (див.).

[**орго́ни**] (бот.) «бузок, *Syringa vulgaris L.*» Мак, [*ворго́на, варго́ни, варко́ни, горго́на*] Лизанец; — слц. *orgovan*; — запозичення з угорської мови; уг. *orgona* «тс.» є результатом перенесення на бузок назви *orgona* «орган» (муз.), що походить від лат. *organum*; перенесена назва мотивується тим, що з бузку роблять сопілки; пор. нлат. *syringa* «бузок», утворене від гр.

oḡriḡ «дудка, свисток», нім. Pfeifenbaum «бузок» (букв. «дудкове дерево»), англ. pipe-tree «тс.»; перенесення назви було стимульоване фонетичною близькістю слова уг. orgona «орган» до давнішої слова уг. orgona «орган», яка через слов'янське посередництво (болг. [аргаван] «бузок», м. *јоргован*, схв. *јоргѡвѧн*, [јѡргѡвѧн, јергѡвѧн, ергѡван, хергѡван]) зводиться до тур. *erguvan*, що походить від перс. *arguwān* «тс.», очевидно, пов'язаного з гебр. *argāmān*, ассір. *argamān* «червона тканина». — Лизанец 614; MNTESz II 1090, 1091; Machek Jm. rostl. 180; Симонович 457; БЕР I 14. — Див. ще **оргán**².

[орд] «бочка» Ж, [ордів Ж, гордів Лизанец, гордів тж], ст. *гордовъ* (XVIII ст.) «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *hordó*, [hordóç] «тс.» пов'язане з *hordani* «носити, возити», успадкованим з праугорського періоду. — Лизанец 590; MNTESz II 145, 146.

орда «об'єднання кількох кочових племен у тюркських і монгольських народів; безладний, неорганізований на-товп», *ордінець* «член орди», [ордінчик] «тс.» Ж, *ордінщина*, [ордище] «місце стояння орди» Ж, *ордінський*; — р. болг. *орда*, бр. *арда*, др. *орда* «табір, кочовисько», п. *orda*, *horda*, ч. слц. *horda*, м. *орда*, схв. *хорда*, *ordija*, слн. *hórda*; — запозичення з тюркських мов; чаг. аз. каз. *orda* «палац, шатро султана, хана» (з монг.), тур. *ordu* «військовий табір», як і монг. *ordu*, *orda* «двір, табір, стоянка, орда» (з прототюрк.) зводяться до тюрк. *орут* «стояти або розташовуватися табором; зупинятися». — СІС² 605; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 24; Rudn. II 882; Черных I 603; Фасмер III 150; Шипова 250; ЭСБМ I, 146—147; Супрун Кримський укр. і ор. 126—127; Machek ESJČ 176; Младенов 386; Skok II 564; Mikl. EW 225; TEI II 137; Lokotsch 1594; Korsch AfSIPh 9, 660; Севортян I 471—472.

[орд́аля] «гайки, хороводи з піснями після Великодня» О, [вородаль, вородай] «тс.» О; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. *ordalia* «середньовічні методи визначення вини підозрюваного у злочині шляхом застосування вогню, води або розжареного заліза», ч. слц. *ordálie*, які зводяться до слат. *ordalia* (мн. від *ordalium* «тс.»), запозиченого з германських мов; може бути зіставлене також з [орд́аня] «Водохрещі» (коли запалювались вогнища і коло них влаштовувались ігри), пов'язаним з назвою річки Іордан. — Онишкевич I 144; Kopaliński 699.

орден «відзнака; чернеча або лицарсько-чернеча католицька громада; вид архітектурної композиції»; — р. болг. м. схв. *орден*, бр. *ордэн*, п. *orden*, ч. *orden*, слн. *orden*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Órden*, свн. *orden* «тс.; суспільний стан» зводиться до лат. *ōrdō*, *ōrdinis* «ряд, порядок», пов'язаного з *ōrdīri* «починати тканиня; починати», спорідненим з гр. *ὀρδείν* «тс.». — СІС² 605; Черных I 603; Фасмер III 150; Skok II 564; Klein 1092—1093; Kluge—Mitzka 524; Walde—Hofm. II 221.

ордер «письмове розпорядження»; — р. болг. *ордер*, бр. *ордэр*, п. вл. *order*, ч. слц. *ordre* «наказ», слн. *órdra* «тс.»; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. *Ordnung* «розпорядження») запозичено з французької; фр. *ordre* «порядок, наказ» походить від лат. *ōrdō* «ряд, порядок», до якого зводиться й укр. *орден*. — СІС² 605; Черных I 603—604; Фасмер III 150; Dauzat 516. — Див. ще **орден**.

[ордигач] (бот.) «бук, *Fagus L.*» О; — неясне; можливо, видозмінене запозичення з тюркських мов; пор. тур. крим.-тат. *ardıç* «ялівець; ялина; гірська рослина», *ağaç* «дерево».

ордина — див. **горд**.

ординарець «військовослужбовець, що виконує різні доручення командира або штабу»; — р. болг. м. *ординарець*, ст. *ординанц*, *ордонанц*, бр. *ардынарац*, п. *ordynans*, ч. *ordonance*, *ordo-*

panc, слц. ordonanc, вл. ordonanca, схв. *ордѡнанс*, *ордѡнанц*, слн. ordonánc, ordonánčnik; — через посередництво російської й німецької мов (н. Ordonnanz) запозичено з французької; фр. ordonnance «ординарець» є похідним від ordonner «наказувати», джерелом якого є лат. ordínāre «тс.», пов'язане з ordō «ряд; порядок». — СІС² 605; Фасмер III 150; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Dauzat 516. — Див. ще **орден**. — Пор. **орди́нарний**.

орди́нарний «звичайний, рядовий; (заст.) штатний»; — р. *орди́нарный*, ст. *ординари́йный*, бр. *арды́нарны*, п. ordynaryny, ordynaryjny, ч. ordinární «грубий», слц. ordinárny «тс.», м. *орди́нарен*, схв. *орди́наран*, слн. ordináren; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. ordínārius «звичайний» є похідним від ordō «ряд; порядок». — СІС² 605; Фасмер III 156; ЭСБМ 1, 147; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Skok II 564. — Див. ще **орден**.

[орєбїнови] (у сполученнях *[орєбїнова нуоч]* «горобина ніч; ніч, переважно в червні, коли буває сильна злива з громом і блискавкою» Л, *[рабїнова нуоч, рєбїнова нуоч]* Л, *горобїна ніч* «тс.»); — р. *[воробїная ночь]* «душна літня ніч з частими блискавицями; осіння грозова ніч з безперервним гуркотом грому», *[рябїновая ночь]* «душна ніч з блискавицею під час цвітіння горобини», бр. *рабїнавая ноч* «темна літня ніч з громом, блискавкою, зливою», *вєрабїная ноч* «тс.; найкоротша літня ніч», др. *рябиная ночь* «горобина ніч»; — похідне утворення від др. **орябь* «куріпка»; назва зумовлена тим, що в таку літню грозову ніч у гніздах, влаштовуваних куріпками на поверхні землі, гине багато куріп'ячих пташенят; пов'язання з назвою *горобець* є результатом пізнішої деетимологізації давнього виразу. — Німчук Булаховский и совр. языкозн. 236—245. — Див. ще **орябка**. — Пор. **рябчик**¹.

орєл (орн.) «Aquila L.», *[вірлѡ]* «орєл» Ж, *орлѡн* «морський орєл, Haliaeetus Sav.», *орлєнѡ*, *орлєк*, *орлїця*, *вірлїця*, *орлѡ*, *[вірлѡ]* «орлѡ», *орлѡнка*, *орлїний*, *орлїй*, *орлѡвий*, *орлѡчий*, *[вірлѡчий]* «орлїний»; — р. *орєл*, бр. *арѡл*, др. *орьлѡ*, п. orzeł, ч. orol, слц. orol, вл. worył, нл. jerjeł, болг. *орєл*, м. *орєл*, схв. *ѡрао*, слн. ѡrel, стсл. *орьлѡ*; — псл. orьлѡ; — споріднене з лит. erėlis, [arėlis] «орєл», лтс. ẽrglis (<*ẽrdlis), erelis, прус. arelie, гот. ara, двн. ago, нвн. Aar, сбрет. erer, корн. брет. er, хет. ɣaraš, род. в. ɣaraš «тс.», гр. ὄρνις «птаха», пов'язаними з гр. ὄρνυμι «піднімаюся», лат. orior «тс.»; іє. *er-/or-. — Rudn. II 882; Фасмер III 150—151; Черных I 604; Преобр. I 657; ЭСБМ 1, 150; Brückner 382—383; Machek ESJC 417; Schuster-Sewc 1661; Младенов 386; Skok II 563; Bezlaј ESSJ II 253; Eckert ZISl 8/6, 882, 888—889; Trautmann 13; Топоров 101—102; Pokorny 325—326. — Пор. **орїєнтальний**, **орїєнтувати**, **орнїєтологія**.

орєлі, *орєлѡ*, *орєлѡ* — див. **рєлі**.

орєнда «тимчасове користування будівлями, земельною ділянкою та ін. на договірних засадах; плата за таке користування; (іст.) шинок, корчма», *арєнда* «тс.», *оранда* (заст.) «шинок; річний чинш», *[ранда]* «шинок», *орандар* «орєндар; шинкар», *[оландар]* «орєндар» Ж, *[олондар]* «тс.» Ж, Пі, *орандарєнко* «син шинкаря», *[оландарєнко]* «син орєндаря» Бі, *орандарївна* «дочка шинкаря», *[оландарївна]* «дочка орєндаря» Бі, *[оландарка]* «дружина орєндаря» Бі, *орєндар*, *орєндарство*, *орєндатор*, *орєндарювати*, *орандарювати*, *[оландарювати]*, *орєндувати*, ст. *арєнда* (1586), *орєнда* «шинок» (1683), *арєндарѡ* (1583), *арєндовати* (1593); — р. болг. м. *арєнда*, бр. *арєнда*, п. ч. agenda, слц. ąrenda (з уг.), схв. *арєнда*; — через польську мову запозичено із середньолатинської; слат. agenda «річний чинш», agendāre «орєндувати, наймати», зводяться до префікса лат. ad- (ag-) «до-» і дієслова reddere, утвореного з префікса ge- «знову, назад» і

дієслова *dāre* «давати», спорідненого з псл. *dati*, укр. *да́ти*. — СІС² 606; ІУМ Лекс. і фраз. 487; Rudn. II 882; Фасмер I 85; Преобр. I 8; ЭСБМ I, 159; Brückner 6; Kopaliński 80; Holub—Lyer 83; Sadn.—Aitz. VWb. I 25. — Див. ще *да́ти*. — Пор. **ре́нта**.

оре́бл «німб; світлове коло, яке оточує що-небудь на темному фоні; (перен.) атмосфера слави, пошани навколо кого-небудь»; — р. болг. м. *оре́бл*, бр. *арэ́бл*, п. ч. слц. *augeola*, вл. *awgeola*, схв. *орё́бл*, *орё́ола*; — запозичення з французької мови; фр. *auréole* «сяяння» зводиться до лат. *augeolus* «золотий, позолочений» (< **augeus* «тс.»), похідного від *augum* (< **ausom*) «золото», очевидно, спорідненого з лит. *áuksas* «золото», прус. *ausis*, тох. А *wás* «тс.». — СІС² 606; Черных I 604; ССРЛЯ 8, 1018, 1019; Kopaliński 98; Holub—Lyer 88; Dauzat 60; Walde—Hofm. I 86.

Оре́ст (чоловіче ім'я), [*Яре́ст*, *Ори́сьо*, *Орко*], ст. *Оре́стъ* «оугодникъ Б(ог)у» (1627); — р. *Оре́ст*, бр. *Арэ́ст*, ч. слц. *Orest*, болг. *Оре́сти*, слн. *Orest*, стсл. **Оре́стъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Ὀρέστης* виводиться від іменника *ὄρος* «гора», очевидно, спорідненого з *орвум* «підіймаюсь», *орвіс* «птаха», псл. *огы́ь*, укр. *орел*. — Вл. імена 76; Петровский 171; Спр. личн. імен 441; Леков 369; Klein 1093; Frisk II 426. — Пор. **оре́л**.

оригіна́л «первинний, вихідний документ; (перен.) дивак», *оригіна́льний*, *оригіна́льничати*; — р. болг. м. *оригина́л*, бр. *арыгина́л*, п. *oryginał*, ч. слц. слн. *originál*, вл. нл. *original*, схв. *оригйна́л*; — запозичене з німецької мови, можливо, через польську; нім. *Originál* походить від лат. *originālis* «первісний, природний, самобутній», похідного від *origō* (род. в. *originis*) «початок, джерело, походження», пов'язаного з *origo*, *origī* «підніматися, з'являтися, ставати видимим», спорідненим з дінд. *ṛpōti*, *ṛpātī* «піднімається, рухає-

ться», *āṛta* «він рушав», ав. аг- «рухати, рухатися», дперс. *gasatiu* «приходить», вірм. *u-aṛnem* «піднімаюся, встаю», гр. *ὄρωμι* «тс.», гот. *gippan* «текти, бігти», дангл. *igpan*, *gippan* «тс.». — СІС² 606; Черных I 604; Фасмер III 152; ЭСБМ I, 156; Kopaliński 702; Holub—Lyer 347—348; Skok II 565; Kluge—Mitzka 524; Walde—Hofm. II 222—223. — Пор. **оре́л**, **орієнта́льний**.

[**орі́да**] (назва барана) Доп. УЖДУ 4, [**орі́ло**] «тс.» тж; — неясне.

[**орі́звіти**] «очуняти» Ба, [*оризьвіти*] «прийти до пам'яті; відсвіжитися» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *orzeźwieć* «освіжитися, оживитися» є похідним від *gzeźwu* «жвавий, бадьорий», якому відповідає укр. [*рі́звий*]. — О II 24; Ба 9. — Див. ще **рі́звий**.

Ори́на, *Ори́ся*, *Ори́шка* — див. **Іри́на**.

орі́в, *орі́в* — див. **рі́в**.

орієнта́льний «східний», [*оріє́нт*] «схід» Куз, *орієнта́лізм*, *орієнта́ліст*, *орієнта́лістика*; — р. *орієнта́льний*, бр. *арыєнта́льны*, п. *orientalny*, *Orient*, ч. *orientální*, *Orient*, слц. *orientálny*, *Orient*, вл. *orientaliski*, *orient*, болг. м. *ориєнта́лски*, *ориє́нт*, схв. *Ѡриєнта́лан*, *Ѡриє́нт*, слн. *orientálen*, *oriènt*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *orientálisch*, *Orient*, фр. англ. *oriental*, *orient* походять від лат. *orientālis* «східний», *oriēns*, *-entis* «сонце, що сходить; схід», пов'язаних з *origo*, *origī* «підніматися, ставати видимим, з'являтися». — СІС² 606; Черных I 603—604; Фасмер III 152; Kopaliński 701; Dauzat 517; Klein 1094. — Див. ще **оригіна́л**. — Пор. **оре́л**.

орієнтува́ти, *орієнта́тор*, *орієнта́ція*, *орієнти́р*, *орієнто́вний*; — р. *орієнти́ровать*, бр. *арыєнтава́ць*, п. *orientować*, ч. *orientovati*, слц. *orientovat'*, вл. *orientować*, болг. *ориєнти́рам*, м. *ориєнти́ра*, схв. *орієнти́рати*, *оріє́нтисати*, слн. *orientírati*; — запозичення з французької мови; фр. *orienter* «орієнтувати» утворено від *orient* «схід»,

що походить від лат. *origens* (-ntis) «тс.». — СІС² 607; Черных I 605; ССРЛЯ 8, 1026; Kopalinski 701; Dauzat 517; Klein 1095. — Див. ще **орієнта́льний**.

оріж, *оріже* — див. **ору́жжя**.

[**орі́ж**¹] «пропуск в оранці» Си; — бр. [*aréh*] «тс.»; — результат фонетичної видозміни (випадіння *г*) у слові *огріх* «тс.», зближеному з *горіх* або, можливо, з основою слова *орати*. — ЭСБМ I, 159. — Див. ще **гріх**.

орі́ж², *оріхове*, *орішення*, *орішина*, *орішник*, *орішниця*, *орішб́чник* — див. **горі́х**.

оріха́р, *оріха́рка*, *оріхі́вка*, *оріша́нка*, *оріша́р*, *оріша́рка* — див. **го-ріхі́вка**.

[**орі́я**] «вид рибальської сітки, яку закидають з човна і в нього ж витягають» Г, НЗ УжДУ 26/2; — запозичення з молдавської мови; молд. *оріе* (рум. *oríe*) «вид рибальської сітки» етимологічно неясне. — СДЕЛМ 294.

орка́н (заст.) «ураган»; — р. *орка́н* «тс.», п. вл. *orkan*, ч. слц. слн. *orkán*, м. *оркан*, схв. *орка́н*; — через західнослов'янські мови запозичено з німецької; нім. *Orkan* «ураган» через гол. *orkaan* зводиться до назви *hugasap* «тс.» в карибській мові таїно, звідки походить і форма *урага́н*. — СІС² 607; ССРЛЯ 8, 1029; Sł. wyg. obcych 534; Machek ESJC 417; Holub—Lyer 348; Bezlaj ESSJ II 253; Kluge—Mitzka 524. — Пор. **урага́н**.

орке́стр, *оркестра́нт*, *оркестріо́н*, *оркестро́вка*, *оркестра́льний*, *оркестро́вий*, *оркеструва́ти*, *переоркестро́вка*; — р. *орке́стр*, бр. *арке́стр*, п. *orkiestra*, ч. *orchestr*, слц. вл. *orchester*, болг. *орке́стър*, м. *оркестар*, схв. *оркестар*, слн. *orkéster*; — запозичення з французької мови; фр. *orchestre* походить від гр. *ὄρχηστρα* «місце для співу і танців у театрі», похідного від *ὄρχεομαι* «танцюю», можливо, спорідненого з дінд. *ghāyāti* «тремтить». — СІС² 607; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Коваль 164; Черных I 605;

Фасмер III 153; Преобр. I 658; ЭСБМ I, 148; Sł. wyg. obcych 534; Holub—Lyer 347; Klein 1092; Dauzat 515; Frisk II 433.

[**оркис**] (бот.) «полба, пшениця спельта, *Triticum spelta* L.», [*аркіш* Мак, *воркіш* Мак, *оркіс* Ж, *оркіш* Мак, *оркіш* Ж] «тс.»; — р. [*оркіш*] «полба», бр. [*оркіш*] «сорт ячменю», [*воркіш*] «тс.», п. *orkisz* «тс.; полба», ч. *okryž* «полба»; — виводиться з тур. або тат. *irkış* «просо, ячмінь», етимологічно неясного. — Німчук 268; Макарушка 14; Фасмер III 153; Преобр. I 658; Шипова 251; Brückner 381; Machek ESJC 412; Mikl. EW 226; TEI Nachtr. I 62.

оркі́ш, *оркіш* — див. **оркис**.

орлики¹ (бот.) «*Aquilegia* L.», [*ворлікі*] «орлики звичайні» Мак; — р. *орлик* «орлики», [*орлики*] «герань лучна, *Geranium pratense* L.», бр. *ворлікі* «орлики», [*горлікі*], п. *orlik*, [*orlica*], ч. слц. *orlíček*, слн. *orlica*, [*orlíček*, *vorlica*] «тс.»; — похідне утворення від *орел*; назва пояснюється будовою квітки орликів, пелюстки якої із загнутими вниз шпорцями нагадують кігті хижого птаха або голову хижого птаха із загнутим дзьобом; пор. [*голубкі*, *яструбец*] «тс.»; не виключена можливість калькування етимологічно неясної наукової назви лат. *Aquilegia*, яка інколи розглядається як похідна від *aquila* «орел», хоча припускається також, що вона може складатися з основ *aqua* «вода» і *lego* «збираю» (пор. р. *водосбо́р* «*Aquilegia*). — Вісюліна—Клоков 204; Травянистые растения СССР I 384—385; ЭСБМ 2, 196; Machek Jm. rostl. 44; Симоновић 42. — Див. ще **орел**.

[**орлики**²] (бот.) «розхідник плющовидний, розхідник звичайний, *Glechoma hederacea* L.» Мак, Ан; — можливо, похідне від *орел*; мотивація назви неясна.

[**орлі́на**] «жердина, кілок» Ж; — результат фонетичної видозміни форми [*ворі́на*] «тс.»; пор. [*вірлі́не*] «кілля». — Див. ще **вір**¹.

[**брлиця**] (орн.) «горлиця, *Streptopelia turtur*», [орлик, брличка Шарл, Дейн, брлиця Дейн] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *горлиця*, помилково зближеної з *орел*, *орлиця*. — Див. ще **гбрлиця**.

орляк (бот.) «вид папороті, *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn.»; — р. *орляк*, бр. *арляк*; — похідне утворення від *орел*; можливо, неповна калька латинської наукової назви, в якій компонент *aquilinum* (букв. «орлине») є похідним від *aquila* «орел»; назва пояснюється формою листя рослини, яка нагадує крило птаха; пор. слц. *karpad' orlićí* «орляк», ч. *křídlatěnc*, слн. *oglova praprot* «тс.». — ЭСБМ I, 148—149; Maček Jm. rostl. 33; Симонович 384. — Див. ще **орел**.

орнамент «візерунок», *орнаментация*, *орнаментика*, *орнаментіст*, *орнаментальний*, *орнаментувати*; — р. *орнамент*, бр. *арнамент*, п. ч. слц. вл. нл. *ornament*, болг. м. *орнамент*, схв. *орнамен(а)т*, слн. *ornament*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *ornamentum* «оздоба, прикраса» є похідним від *ornare* «прикрашати», яке виникло в результаті стягнення форми **ord(i)nare* «упорядковувати», пов'язаної з *ordō* «порядок». — СІС² 607; Черных I 605; Фасмер III 153; ЭСБМ I, 149—150; Kopaliński 701; Holub—Lyer 347; Klein 1095; Walde—Hofm. II 223. — Див. ще **орден**. — Пор. **ордер**.

орнітологія «розділ зоології, що вивчає птахів», *орнітолог*, *орнітологічний*; — р. болг. *орнитология*, бр. *арніталогія*, п. *ornitologia*, ч. *ornitologie*, слц. *ornitología*, схв. *орнитолџија*, слн. *ornitologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Ornithologie*, фр. *ornithologie*, англ. *ornithology* походять від нлат. *ornithologia*, утвореного з основ гр. *ὄρνις* (род. в. *ὄρνιθος*) «птаха», спорідненого з гот. *aga*, дангл. *eag* «орел», укр. *орел*, і *λόγος* «слово, розум». — СІС² 607; ССРЛЯ 8, 1037; Kopaliński 701; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ

516; Dauzat 518; Klein 1096. — Див. ще **орел**, **логіка**.

[**оробимець**] (бот.) «рогіз широколистяний, *Typha latifolia* L.» Мак; — р. [оробинец] «рогіз», ч. *ogobines* «тс.» (з рос.); — неясне; можливо, результат фонетичної видозміни назви [горобинець] «рогіз вузьколистяний, *Typha angustifolia* L.» (пор. також [горобинник] «рогіз широколистяний» Мак). — Maček Jm. rostl. 303; Holub—Lyer 348. — Пор. **горобинець**.

оробіна — див. **горобіна**.

орон — див. **ворон**.

[**ороний**] «жовтий, жовто-коричневий» Ж, Куз, [ороньбий] «золотий» Лизанец, [ороньбий] (сорт кукурудзи) Доп. УЖДУ 2; — пов'язане з уг. *arany* «золото», яке разом з відповідними словами інших фінно-угорських мов (комі удм. *зарни* «золото», ерз. *сырнэ* «тс.») походить з іранських мов (дперс. *huraṇya-*, ав. *zaranu-* «тс.»). — Лизанец 458; MNTESz I 170; Лыткин—Гуляев 104.

[**оронія**] «орава, купа»; — неясне.

[**орсак**] «сторона, країна; шосе, вимощений шлях» Г, Ж, [арсар] «бруківана чи шосейна дорога» ДзАтл II, [арсар, горсар, орсар, оросар] «тс.» тж, [орсук] «тс.» Ж, ст. *арсагъ*, *орсагъ* (XVII ст.); — п. *orszak* «почет; (ст.) натовп», схв. *рўсак* «країна», слн. [orsag] «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *országút* «шлях» утворене з іменників *ország* «край», варіанта давнішого *uraszág* «панство, становище пана, поміщика», похідного від *úr* «пан», етимологічно неясного, та *út* «дорога». — Дзензелівський УЛГ 51; Лизанец 614; Bezlaž ESSJ II 254; MNTESz II 1095, III 1035; Bárczi 225.

[**орсуля**] «червона кулька, що набігає після укусу комахи» ВеБ, [орсулька] «тс.» тж; — неясне.

ортодóкс «той, що неухильно дотримується певних переконань, напрямів, учень; правовірний», *ортодóксія*, *ортодóксальний*; — р. *ортодóкс*, бр.

артадо́кс, п. *ortodoks*, *ortodoksa*, ч. слц. *ortodox*, вл. *ortodoksija*, болг. *ортодо́ксия*, *ортодокса́лен*, м. *ортодо́ксен*, схв. *ортоддо́ксија*, слн. *ortodoksija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *orthodox* «ортодоксальний; правовірний», фр. *orthodoxe*, англ. *orthodox* «тс.» походять від пізньолат. *orthodoxus*, що зводиться до гр. ὀρθόδοξος «правовірний, який має правильну думку», утвореного з основ прикметника ὀρθός «правильний, прямиий, справжній», яке пов'язується з дінд. *ūrdhvá-* «високий», *várdhati* «піднімає», та іменника *δόξα* «думка», пов'язаного з *δοκέω* «здаюся добрим; думаю, вірю». — СІС² 608; ССРЛЯ 8, 1041; Корпалі́нські 391—392, 701—702; Holub—Lyer 348; Dauzat 518; Klein 1097; Frisk II 415—416. — Див. ще **до́ктор**. — Пор. **парадо́кс**.

ортопедія «галузь медицини, що займається деформаціями скелета», *ортопéд*, *ортопеді́ст*, *ортопедичний*; — р. болг. *ортопедия*, бр. *артапéдыя*, п. *ortopedia*, ч. *ortopedie*, слц. *ortopédia*, вл. нл. *ortopediski*, м. *ортопедија*, схв. *ортопéдија*, слн. *ortopedija*; — запозичення з французької мови; фр. *orthopédie* утворено лікарем Н. Андрі (N. Andry, 1658—1742) з основ гр. ὀρθός «прямий, правильний» і παιδεία «виховання, навчання, освіта, культура». — Klein 1098; Dauzat 518. — Див. ще **ортодо́кс**, **педаго́г**.

ору́да «керівництво; [робота, клопоти Г, СУМ; діло, справа, випадок, подія; заняття, дія, вчинок, підприємство; використання Ж]», *ору́да́р* «верховода, керівник», [*орудені́ця*] «оруда» Ж, [*ору́де*] «тс. Ж; зустріч сватача з батьком дівчини О», [*ору́дя*] «тс.» О, [*ору́дина*] «прилад, знаряддя Ж», [*оруді́нка*] «сапа; лопата; вила для картоплі» О, [*ору́дка*] «діло, справа», *ору́дник* «орудар; виконавець чужої волі; [керівник]», [*орудованя*] «справа, діло; покупка» О, [*орудованє*] «робота, дія, заняття, підприємство; використання» Ж, [*орудовні́цтво*] «тс.» Ж, [*орудок*]

«знаряддя, прилад» Ж, *ору́дний* (у сполученні *о. відмінок*), [*ору́ду́щий*] «командуючий», *ору́дувати* «вправно діяти; розпоряджатися; керувати; діяти; [мати діло; працювати, старатися; братися до кого О], [*поору́довати*] «довідатися; роздобути» О; — р. *ору́дие* «знаряддя, гармата; [справа, діло]», *ору́довать* «діяти; [торгувати; витворяти]», [*пору́дина*] «товсте полотно», [*обру́дить*] «обшити», бр. *ару́даваць* «орудувати», др. *орудие* «справа; судова справа; робота; зброя», *орудовати* «діяти», п. *ogędzie* «повідомлення, доручення», *ogędować* «клопотатися; виконувати доручення», ч. *ogudí* «знаряддя», болг. *оръ́дие* «знаряддя, орган», м. *орудие*, схв. *ору́ђе* «інструмент, справа», слн. *ogóđje*, стел. **орж́дик** «справа, дія»; — псл. *ogędъje*, пов'язане чергуванням голосних з *гęдъ* «ряд», *гęditi* «рядити»; припускається також (Machek ESJC 417) походження від *ogъ́ђе* «знаряддя» з пізнішим наближенням до *гęдъ*; менш переконливе виведення (Вайян Пробл. ист. и диал. 85—86; Uhlenbeck AfSIPh 15, 492; Hirt PBrV 23, 336; Matzenauer 63; Falk—Torp 1413) з дісл. *erinde* (*erendi*) «доручення, справа», двн. *arunti* «тс.». — Фасмер III 154; Черных I 605—606; Преобр. I 658—659; Петлева Этимология 1980, 36—41; ЭСБМ 1, 152; Младенцов 387; Skok II 567; Bezlaj ESSJ II 254; Pedersen KZ 38, 310; Persson Beitr. 857. — Див. ще **ряд**. — Пор. **напоруді́ти**, **оружжя**, **споруді́ти**.

оружжя (заст.) «зброя», [*оріж*, *оріже*, *ору́же*, *ору́жие*] «тс.» Ж, [*оружейня*] «зброяря» Ж, *оружі́на* «рушниця; [зброя Ж]», *ору́жний* (заст.) «озброєний», *ору́жно* «із зброєю в руках», [*ору́жити(ся)*] «озброїти(ся)» Г, Ж; — р. *ору́жие* «зброя», *ружьё* «рушниця», бр. *ружжо* «тс.», др. *оружие*, п. *ogęz* «зброя», ч. [ogizi] «знаряддя; зброя», болг. *оръ́жие* «зброя», м. *оражје*, схв. *ору́же*, слн. *ogóžje*, стел. **орж́жие** «тс.»; — псл. *ogъ́ъje*; — споріднене з лит. *reĩgtis*, *rengiuos* «споряд-

джатися», арреñgti «споряджати, одягати», аргапга «спорядження», ісьреñgti «здіймати, роздягати»; менш переконливе пов'язання (Преобр. I 659) з р. *ругáть* і реконструкція первісного значення як «лайка, знущання», яке зазнало впливу *огрѣје* «знаряддя» і стало сприйматися як «засіб ворожої дії». — Фасмер III 154, 512—513; Черных I 606; Brückner 381; Machek ESJC 418; Младенов 387; Skok II 567; Bezlaž ESSJ II 254; Bern. IF 31, 410; Matzenauer LF 18, 269—270.

орфографія «правопис», *орфографічний*; — р. *орфографія*, бр. *арфаграфія*, п. слц. *ortografia*, ч. *ortografie*, вл. *ortografija*, болг. *ортографія*, м. *ортографија*, схв. *ортографија*, слн. *ortografija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orthographie*, фр. *orthographe*, англ. *orthography* походять від лат. *orthographia*, яке зводиться до гр. *ὀρθογραφία* «правопис», утвореного з основ слів *ὀρθός* «прямий, правильний» і *γράφω* «пишу». — SIC² 609; Черных I 606; ССРЛЯ 8, 1048; Kopaliński 368, 701—702; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ 517; Dauzat 518; Klein 1098. — Див. ще **графá**, **ортодóкс**.

орфоенія «система правил вимови», *орфоенічний*; — р. *орфоенія*, бр. *арфаенія*, п. слц. *ortoeria*, ч. *ortoeria*, *ortoerika*, вл. *ortoerija*, болг. *ортоенія*, м. *ортоенија*, схв. *ортоенија*, слн. *ortoerija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orthoepie*, фр. *orthoépie*, англ. *orthoepu* походять від гр. *ὀρθοέπεια* «правильність вимови», утвореного з основ прикметника *ὀρθός* «прямий, правильний» і іменника *ἔπος* «мова, слово». — SIC² 609; ССРЛЯ 8, 1049; Kopaliński 284, 701—702; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ 517; Klein 1097. — Див. ще **эпос**, **ортодóкс**.

орхідея (бот.) «південна трав'яниста рослина», *орхідні* «Orchidaceae»; — р. болг. *орхидея*, бр. *архидея*, п. ч. слц. *orchidea*, вл. *orchideja*, м. схв. *орхи-*

деја, слн. *orhidėja*; — запозичення з латинської наукової номенклатури; нлат. *Orchideae* (пізніше *Orchidaceae*) утворено від *orchis* «орхідея», що походить від гр. *ὄρχις* «ядро, яечко, орхідея», спорідненого з вірм. *orjik* «яечко», ав. *əgəzi* «тс.», алб. *herdhë* «яечко», лит. *ežilas* «жеребець»; назва рослини пояснюється формою її бульб. — SIC² 609; Черных I 606; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Klein 1092; Frisk II 433—434.

орчик «валок, до якого прикріплюють посторонки в упряжці; барок»; — р. *орчик*, бр. *вбрчык*, п. *ogczyk*, вл. *worcik*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. *ortschît* (нвн. *Ortscheit* «тс.») складається з основ іменників *ort* «гострий кінець» і *schît* «поліно»; менш переконлива думка (Преобр. I 659) про зв'язок з р. [*арчák*] «дерев'яний каркас сідла» і зворотний вплив п. *ogczyk* на німецьке слово. — Дзендзелівський St. sl. 22/3—4, 292; Фасмер III 155; Преобр. I 659; ЭСБМ 2, 197; Schuster-Sewc 1659; Mikl. EW 225; Matzenauer 265.

оршад «прохолодний напій з мигдалевого молока з цукром»; — р. *оршад*, *оршад*, п. *orszada* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *orgeat* «оршад, мигдалеве молоко», походить від пров. *orjat* «напій з ячменю», пов'язаного з *ordi* (*orge*) «ячмінь», що зводиться до лат. *hordeum* «тс.», спорідненого з двн. *gersta*, гр. *χρῖ*, *χρῖθή*, алб. *drith(ë)* «тс.». — Фасмер III 152; Sł. wug. *obcych* 535; Dauzat 516; Gamillscheg 661; Walde—Hofm. I 656—657; Pokorny 446.

оряба, *орябина* — див. **горобина**.
[**орябка**] (орн.) «рябчик лісовий, *Tetrastes (Tetrao) bonasia* L.», [*ворябка* Ж, *орябець* Шарл, *орябок* Г, Ж, О, *оробка* Шарл, *рябóк*] «тс.»; — р. ст. *орябрь* «куріпка», бр. [*арабóк*] «рябчик», др. *рябрь* «куріпка», *ерябрь* «тс.», п. *jarzabek* «рябчик», [*jarzab*], ч. *jeřábek* «тс.», слц. *jarabica* «куріпка», болг.

яребица, [еребица] «тс.», схв. jārēb «гірська куріпка, *Perdix saxatilis*», jārēbiца «куріпка», jērēbiца «тс.», слн. jēgēb (jagēb) «куріпка (самець)», р.-цсл. гарьбъ «куріпка»; — псл. *agēbъ, *agēbъ, *agēbъкъ «рябчик, куріпка», пов'язане з *agēbina «горобина», gēbъ «рябий»; — споріднене з лит. jėgubė «рябчик», ĩgė, [jāgubė, jėgumbė], дісл. ĩagre «тс.», нвн. Reb-huhn «куріпка»; пов'язання з псл. jago «весна» (Meillet—Vaillant RÉS 13, 101—102) недостатньо обгрунтоване. — Німчук 206—207, 214—215; Фасмер III 155—156; Преобр. II 239—240; Sławski I 506—507; Brückner 200; Machek ESJC 223; Skok I 758; Bezlaj ESSJ I 227; Булаховський Вибр. пр. III 261; Трубачев Пробл. ист. и диал. 269—270; ЭССЯ I, 73—76; Верн. I 274—275. — Див. ще горобина. — Пор. рябий, рябчик.

орябок — див. **рябка**.

[орядивіна] «жирна, родюча земля»; — неясне; можливо, пов'язане з рядіти «[поліпшувати; заправляти жиром (наприклад, їжу); вносити добрива]». — Пор. ряд.

осá (ент.) «*Vespa*, [ос великий] «шершень, *Vespa crabro* L.» Дейн; — р. болг. осá, бр. асá, др. оса, п. слц. osa, ч. vosá, [osa, vos], вл. wosa, нл. esa, wosa, полаб. vása, м. оса, схв. óса, слн. ósa, стел. **оса, воса**; — псл. osa (< *opsa); — споріднене з лит. vapsà, vapsvà, лтс. wapsene, прус. wobse, нвн. Wespe, лат. vespa; іе. *цобhsá «тс.», очевидно, пов'язане з *цєbh- «ткати» (двн. weban «ткати», алб. venj «тчу», гр. ύφή «тканина», ύφαίνω «тчу», дінд. ubhñāti «затягує зав'язки», ũṅṛavābhis «павук», дісл. kṅṅurivāfa «тс.»); початкове v- у слов'янських мовах зникло, можливо, під впливом псл. ostrъ «гострий». — Фасмер—Трубачев III 156; Черных I 606—607; Преобр. I 660; ЭСБМ I, 160—161; Brückner 383; Machek ESJC 697; Schuster-Sewc 1663; Skok II 568—569; Bezlaj ESSJ II 255; Moszyński PZJP 217; Pedersen KZ 38(18), 312; Pokorny 1179.

осаву́л (іст.) «виборна службова особа; офіцерський чин у козачих військах дореволюційної Росії; осавула», осаву́ла (іст.) «прикажчик у панському маєтку; виборна службова особа», [аса-ву́ла, асау́л Пі, Ж, есау́л Ж, есау́ленко Ж, осау́л, осау́ла, саву́л, саву́ла, осау́ленко Ж, осау́лець, есау́лиха Ж], ст. асаулъ «ад'ютант; той, хто видав стройовою службою» (XVII ст.); — р. есау́л «козачий чин, перший після отамана», ст. ясаулъ, бр. есау́л, ст. есаулъ, ясаулъ (1590), асаулъ (1652); — запозичення з тюркських мов; чаг. тур. кумик. уйг. діал. jasaul «розпорядник, виконавець наказів», аз. уйг. йасав'у́л «ад'ютант», каз. ккалп. жасав'ыл «розсильний, кур'єр» походять від монг. йасафу́л < zasafúl «розпорядник, помічник командира загону» і разом з ним зводяться до дієслова тюрк. йаса- «приводити до ладу, влаштовувати». — Халимоненко УМЛШ 1977/9, 29; Rudn. II 883; Макарушка 8; Фасмер II 27—28; Преобр. I 218; Шипова 135; Дмитриев 533—534; Mikl. EW 414; ЭСТЯ 1989, 152—153; Räsänen Ver-such 191.

осанá — див. **осіна́**.

осáнна; — р. осáнна, бр. асáнна, др. осана, стсл. осана, осанна; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької, гр. ὠσαννά «врятуй, допоможи; слава» походить від гебр. hōša'nā «о, допоможи ж», утвореного з форми наказового способу hōši'a від дієслова jāśā' «допомагати», спорідненого з ар. uási'a «був здатний», і прохальної частки nā. — Rudn. II 883; Фасмер III 156; Преобр. I 660; Горяев 241; ЭСБМ I, 163; Kluge—Mitzka 317.

[осапі́това (ніч)] «горобина ніч, яка буває перед Петром» ЛЖит; — неясне; можливо, пов'язане з народно-розмовним варіантом власного імені Йосафáт (Осафат > *Осапат > *Осапит).

[освинуги] «розвиднитися; встати рано, вдосвіта» Ж, [освіти] «тс.» Ж,

[освіну́ти] «розвиднитися; видужати Г; освітити; стати світлим; розвеселитися; прояснитися Ж»; — р. [освену́ть] «розвиднитися», др. *освьнути* «рано встати, зустріти ранок», *освитати* «світати, зустрічати світанок», *свьнути* «розвиднитися», п. *świtać* «світати», ч. *svítati*, слц. *svitat'*, вл. *switać* «тс.», болг. *сѣмва* «світає», *сѣмна* «розсвіте», м. *самне* «світає», схв. *сванути* «розвиднитися», *світати* «світати», слн. *svítati se* «тс.», стсл. *освигати* «світати», *свигати* «тс.», *свнжти* «розвиднитися», *свнжѣти сѧ* «світитися»; — псл. *svitati*, *osvitati* < **sveitati*, **obsveitati* «світати», *svьnоті* < **svīnоті* «розвиднитися», *svьtětі* < **svītětі* «світити», пов'язані чергуванням голосних із *světъ* < **svoit-* «світ»; — споріднене з лит. *šviēsti* «світити», *švitėti* «блищати», дінд. *śvetáḥ* «світлий, білий», *śvitgáḥ* «білий», дперс. *spīdga*, двн. *hwīz* «тс.», лат. *vitrum* «скло»; іє. **Kueit-* «світити»; можливо, пов'язане також з псл. *květъ* «цвіт». — Фасмер III 575—576; Преобр. II 264—265; ЭСБМ I, 164; Супрун Веснік БДУ 1972/3, 50—52; Brückner 538; Machek ESJC 597; Skok III 368—369; Trautmann 310; Vaillant RES 13, 110—111; Pokorny 628—629. — Пор. **світ**, **цвіт**.

освірня, *осмірня* — див. **вісім**.

[освія́ти] «ставати занедбаним, за нехаяним; томитися, знемагати» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з др. *освѣнати* (*ся*) «усуватися, відмовлятися», *свѣнати ся* «тс.», яке може походити від двн. *swīnan*, *sweīnan* «зменшуватися», етимологічно неясного. — Срезн. III 290.

осёл¹, *віслюк*, *осліха*, *осліця*, *ослюк*, *осля*, [осля́к] «ослюк» Ж, [осля́р] «погонич ослив» Ж, *ослятина*, *осліний*, [ослі́й] Ж, *ослячий*, *осліти*; — р. *осёл*, бр. *асёл*, др. *осьль*, п. *osioł*, *osieł*, ч. *oseł*, слц. *osol*, вл. нл. *wosoł*, полаб. *asāl*, болг. *осёл*, схв. *осао*, [osal, osel], слн. *ōsel*, стсл. *осьль*, *осьль*; — псл. *osъlъ*; — запозичення з готської або латинської мови; гот. *asilus* «осел» по-

ходить від лат. *asellus*, зменш. до *asipus*, яке разом з гр. *ὄνος* (< **osonos*) через фрако-іллірійське посередництво прийшло з якоїсь малоазійської (можливо, іранської) мови; думка про балтослов'янський вік слова (Trautmann 14) викликає сумнів, оскільки лит. *āsilas*, прус. *asilis* могли бути запозичені незалежно від слов'янських мов, про що свідчить наголос на першому складі. — Фасмер III 157; Черных I 607; Преобр. I 661; Соболевский ЖМНП 1911 травень 163; Булаховський Нариси 117; ЭСБМ I, 165; Brückner 383; Machek ESJC 418; Schuster-Sewc 1666; Skok II 569; Bezlaј ESSJ II 255—256; Крищенко Вступ 532; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 98—99; Белецкий Принципы 100; Meillet Études 186; Kluge—Mitzka 175; Feist 59; Walde—Hořm. I 72—73.

[осел²] «зал» П; — не зовсім ясне, очевидно, пов'язане з *оселя*. — Див. ще **селó**.

оселéдець¹ (іхт.) «Clupea L.», *оселéдцеві*, [селéдець, селедцёві Ж, селéдка Ж], [силáдявка] «діжка з-під оселедців» Корз; — р. *сельдь*, *селёдка*, [оселéдец], ст. *сельдь* (1497), бр. *селядзёц*, [оселенец], п. *śledź*, ч. слц. *sled'*, полаб. *slid*, болг. *сёлда* (з рос.), схв. *слѣђ*, *слѣђ* (з ч., п.); — запозичено в давньоруську мову, очевидно, з давньоісландської; дісл. *sild*, *síld*, дшв. *sild*, шв. *sill*, норв. *sil* «тс.» могли бути запозичені з якоїсь неіндоєвропейської мови східного узбережжя Балтійського моря; на українському ґрунті слово зазнало формальної видозміни, зокрема, дістало приставне **о**. — Кримський Тв. III 221; Фасмер III 597; Преобр. II 274; ЭСБМ I, 190; Brückner 530; Machek ESJC 553; Skok III 283; Mikl. EW 290; Būga RR I 482; Vries AEW 475.

оселéдець² «чуб», [оселéдько] «тс.» Ж; — р. *оселéдец* (з укр.); — результат перенесення назви риби за зовнішньою схожістю. — Фасмер III 157. — Див. ще **оселéдець**¹.

[осёлка] «веселка» ВеБ, [осла́, осьёлка Л] «тс.»; — бр. [асёлка] «ве-

селка»; — результат фонетичної видозміни слова *весёлка*, зближеного з [осёлк] «брусок, точило», [осёлка] «тс.». — ЭСБМ I, 166. — Див. ще **веселий**. — Пор. **осла́**.

осельня — див. **гусениця**.

осерда́к — див. **серда́к**.

[осёт] (бот.) «осот сірий, *Cirsium саpum* М.В.; жовтий осот, *Sonchus L.*; будяк акантовидний, *Carduus acanthoides L.*», [восет] «осот» Мак, [осетень Мак, осетий ВеНЗн, осетій Ж, Мак, осетнік Мак, ВеУг, осятнік ВеУг] «тс.», [осётка] (ент.) «будяковий метелик, реп'яхівка, *Vanessa cardui L.*» Ж, [осетня́к] «тс.» Ж; — запозичення з польської мови; п. *oset* походить від псл. *osъtъ*, яке на східнослов'янському ґрунті розвинулося в *осот*. — Німчук 288; Онышкевич Исслед. п. яз. 231; Brückner 386. — Див. ще **осот**.

[осетáр] (орн.) «циглик, *Carduelis carduelis L.* Шарл. (*Fringilla carduelis Г*)»; — пов'язане з [осёт] «осот»; назва зумовлена тим, що циглик селиться коло осоту й живиться його насінням; пор. іншу назву циглика [будяшник], пов'язану з *будяк*. — Воїнств.—Кіст. 242. — Див. ще **осёт**.

осетёр (іхт.) «*Acipenser L.*», [осётр Ж, осятёр] «тс.», *осётрина* СУМ, Ж, [осятрина], *осетрові*, [ясётр]; — р. *осётр*, бр. *асётр*, др. *осетръ*, п. *jesiotr*, ч. слц. *jeseter*, вл. *jasotr*, нл. *jesotr*, болг. *есётра*, м. *есетра*, схв. *jesetra*, слн. *jeséter*; — псл. *esetrъ*, *jesetrъ* < **asetrъ* < **aĕetro-*, **oĕetro-*; — споріднене з лит. *erškėtas* (*erškėtras*, *arškėtas*) «осетр», лтс. *ešketras*, прус. *esketres* «тс.»; далі зв'язки неясні; спорідненість із *гострий*, псл. *ostrъ* (Горяев Доп. I 31; БЕР I 510; Loewenthal РВгВ 55, 317) здається сумнівною; заслуговує на увагу припущення (Leder II—14) про зв'язок з кельт. *esox* «вид великої риби»; пов'язання з двн. *sturio*, *sturo* «осетр», свн. *störe*, *stüre* «тс.» (Mikl. EW 105, Bern. I 265) недостатньо обґрунтоване; виведення слов'янської, балтійської і германської

назв з якогось праєвропейського субстрату (Machek ESJС 223) залишається гіпотетичним; непереконливе й пов'язання з лат. *exsetra* «змія» (Weise ВВ 6, 234) або з гр. *ΐταρ* «якась риба» (Bezzenberger ВВ 27, 163) та інші припущення. — Фасмер III 158—159; Черных I 607; Преобр. I 662; ЭСБМ I, 167; Sławski I 565—566; Holub—Kop. 152; Skok I 776; Bezljaj ESSJ I 228; Коломиец Происх. назв. рыб 97—98; Критенко Вступ 544; Bern. I 265; Trautmann 72; Fraenkel 122; Топоров II 88—91; Хэмп Этимология 1985, 51.

осетін, *Осетія*; — р. *осетін*, бр. *асецін*, п. *Osetiŋcy*, ч. *Osetinci*; — запозичення з грузинської мови; груз. *os*, *oset'i* походить з іранського джерела; очевидно, пов'язане з др. *ясін*, *яси* (назва предків сучасних осетинів, згадуваних у літописах), яке разом із чаг. *ас* (назва давніх алланів, предків сучасних осетинів) зводиться до дперс. *āsu* «швидкий» (перс. *āhū* «газель», дінд. *āsúh* «швидкий»). — Фасмер III 158, IV 564—565; Никонов 313—314.

[осі́га] (бот.) «стоколос, *Bromus L.*» Мак, ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з [овсюг] «тс.», [овсянка] «стоколос житній, *Bromus secalinus L.*».

осі́ка, *осі́на*, *осі́чина*, *осі́чник*, [осі́чка] «осика» Л, [осі́ка, гусика, ву́сіка] «тс.» Мак, *осі́ковий*, [осі́чний, осб́вий Ж, Л], *підосі́чний*, [подо́сі́новка] «гриб *Boletus aurantiacus Schiff.*» Пі; — р. *осі́на*, бр. *асі́на*, п. *osina*, *osika*, ч. слц. *osika*, вл. *wosa*, *wosyna*, нл. *wosa*, *wósa*, полаб. *vü'ösë*, *vüöseiné*, болг. *ясі́ка*, м. *јасика*, схв. *јасика*, слн. *jasika*, *jesika*; — псл. *osina*, *osika*, **osa* < **opsa*; — споріднене з лит. *āpušė*, *apušis*, *ėpušė* «осика», лтс. *apse*, прус. *abse*, двн. днн. *aspa*, свн. *aspe*, нвн. *Espe*, дангл. *æsp*, дісл. *qsp*, англ. дат. шв. *asp* «тс.»; слово потрапило також і в деякі тюркські мови: алт. *arsak*, тат. [awsak] «тополя», чув. *ëvës* «осика» як дуже давнє запозичен-

ня з якоїсь східноіндоєвропейської мови (найімовірніше, вірменської або іранської). — Rudn. II 883; Фасмер III 159; Черных I 607; Преобр. I 662; ЭСБМ I, 169—170; Grückner 383—384; Machek Jm. gostl. 132, 144; ESJČ 418; Holub—Kop. 257; Младенов 704; Skok I 759; Критенко Вступ 512; ЭССЯ I, 80—81; Sadn.—Aitz. VWb. I 32; Bern. I 31—32; Trautmann 11; Fraenkel 14; Топоров I 51; Kluge—Mitzka 175; Pedersen IF 5, 57. — Пор. **осина́**, **осокі́р**.

[**осилéнець**] «оселедець» ЛексПол, [*оселéнец* ЛексПол, *осі́лэнец* Л, *селéнеть* ЛексПол] «тс.»; — бр. [*оселéнец*] «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *оселéдець* та *солóний*. — Див. ще **оселéдець**¹, **сі́ль**.

[**óсимь**] «крім, за винятком» Пі; — очевидно, випадковий сербізм; схв. *осим*, [osvím, osvínj, osvjenj] «тс.» пов'язується з цсл. **свѣнь** (**свѣнѣ**) «без» **свѣннѣти** сл «утриматися» (Skok II 570).

[**осина́**] (у виразі *осина кому* «цур, пек кому») Г, Ж, [*осанá*] «тс.» Ж, [*осенáвець*] «чорт, біс» Ж, [*осина́вець*] «тс.» тж; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *осина* «осика», назви дерева, що в християнських народів вважається проклятим (за переказами, на осіці повісився апостол Іуда, який віддав на розп'яття Ісуса Христа); осиновий кіл забивали в могилу мерця, якого вважали упирем (щоб він не піднявся вночі); пор.: «Нехай йому осина» (Номис); «ТЬфу, осина тобі, маро!» (Франко). — Див. ще **осі́ка**.

[**осі́пець**] (зоол.) «морський жолудь, Согопіла» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *осипáти*, [*осипка*] «висип на шкірі, кір», *віспа* (псл. озьра); пор. німецьку назву цих молюсків Seeroscke, букв. «морська віспа». — Див. ще **сіпати**. — Пор. **віспа**.

[**осі́пник**] (ент.) «мармуровий хрущ липневий, *Melolontha fullo* (*Polyphylla fullo*)» Ж; — похідне утворення від *осипáти*; назва зумовлена, очевидно,

забарвленням цього хруща, обсипаного темними цятками. — Див. ще **о́**, **сіпати**.

[**осі́тий**] «трохи підгнилий» (про деревину, дерево) ЛексПол; — неясне.

оситня́г (бот.) «ситняг, *Heleocharis* R. Вг.; ситник, оситняк, *Juncus* L.; [сусяк зонтичний, *Butomus umbellatus* L.]», *оситня́к* «ситник, *Juncus* L.; [сусяк зонтичний *Мак*]», [*оситня́г*, *осі́тня́к*] «тс.», [*осетні́к*] «ситник розлогий, *Juncus effusus* L.», [*оситня́жок*] «тс.» *Мак*, [*оситник*] «куга Табернемонтана, *Schoenoplectus tabernaemontani* Gmel.» *Мак*; — результат видозміни слова *ситня́г*; початкове **о-** з'явилося, мабуть, під впливом слів *осóт*, *осокá* та інших подібних назв рослин. — Див. ще **силь**¹. — Пор. **осóт**.

[**óсить**¹] «сушарня для снопів», [*óсеть*] «тс.» Л; — р. [*осéть*, *асéть*], бр. *асéць* «тс.», п. *osieć* «сушарня для хмелю»; — неясне; зіставляється (ЭСБМ I, 167—168) з лтс. *sērt* «ставити збіжжя на сушіння», *sēta* «селянський будинок; двір»; зводиться також (Варбот 182—184) до іе. *ās- «пекти», яке зберігається в п. ст. ч. ст. *ozd* «сушарня» і гр. ἄζω «пекти, сушити»; реконструюється ще (Меркулова Етимология 1980, 87—89) псл. *obsetь «загорожа» і зіставляється з лтс. *sēta* «паркан, огорожа; двір»; зіставлення з лат. *sitis* «спрага», *siccus* «сухий» або з дінд. *kṣāyati* «спалює, обпалює», гр. ξηρός «сухий» (Petersson BSl. Wortst. 64—65), як і з болг. *сетен* «останній», *посетя* «відвідаю» (Grückner 383), необроблені. — Фасмер III 159.

[**óсить**²] «досить давно», [*оситні́й*] «досить давній», [*осéтня* (*пора*)] «чималий час» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з болг. *сетен* «останній», ст. *сетньъ* «тс.», яке зіставляється з лат. *sēgus* «тс.», *sēgō* «пізно», гот. *seirus* «пізній», *rapa-seips* «наступний після того», дангл. *sīð* «пізно», що зводяться до іе. *se-/sē- (< *sē(i)-) «пізній; той, що був потім» (Младенов 579).

[**осичиняк**] (ент.) «скрипун, вусач осиковий, *Saperda populnea* L.» Ж; — похідне утворення від *осі́ка*, *осі́чина*; назва зумовлена тим, що личинки цього жука живуть у деревині осик та тополь (Горностаев 171). — Див. ще **осі́ка**.

осі́нити «зробити рукою знак хреста над кимсь, чимсь; похрестити; благословити; освітлити, осяяти», *осі́няти*; — р. *осеніть*, бр. *асяніць*, др. *осьнити*, болг. *осенявам*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **осѣнѣти** «похрестити», як і м. *засени* «затінити», схв. *осенити* «затінити», слн. *osénciti* «тс.», утворене від іменника **сѣнь** (псл. *sěpъ*) «тінь, захисток, пристановище», спорідненого з укр. *сіни*. — Див. ще **о́**, **сіни**, **сінь**.

[**осі́нка**] (бот.) «очанка лікарська, *Euphrasia officinalis* L.; вид грибів» Ж; — похідне утворення від *осі́нь*; назва зумовлена тим, що ці рослини ростуть восени (зокрема, деякі види очанки цвітуть на луках після косіння — Нейштадт 501). — Див. ще **осі́нь**.

осі́нь, [*осень*] «осінь» Ж, [*осені́ця*, *вісень*] «тс.», [*осеннік*] (бот.) «пізньоцвіт осінній, *Colchicum autumnale* L.», [*осінник*] «тс.» Мак, [*осенівка*] (назва кошари) Доп. УЖДУ 4, [*осеня́рка*, *осеню́вище*] «тс.» тж, [*осі́нка*] «деякі рослини, квіти, що сіються восени; короткий жіночий одяг на ваті Ва; овочі, фрукти, що дозрівають пізньої осені Мо; сорт грибів Ж; тепле пальто Чаб; кошара Доп. УЖДУ 4», [*осі́нки*] «груша, *Pirus communis* L.» ВеНЗн, [*осі́нчак*, *осі́нчук*] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.» Мак, [*осі́нчик*] «літній жіночий жакет» Мо, *осі́нщина* «податок, який селяни сплачували восени поміщикаві, церкві тощо», [*осі́нька*] «піджак; жіночий одяг для осені» Чаб, *осені́ти* «починатися, наставати (про осінь); ставати осіннім», [*осенува́ти*] «утримувати худобу на осінніх пасовиськах; провести десь осінь» Ж, *восені́*, [*заосені́тися*] Ба, [*надго́сень*] ВеБ, [*підго́сень*, Г, Она, *увосені́*]; — р.

осень, [*эсень*], бр. *восень*, др. *осень*, п. *jesień*, ч. слц. *jeseň*, болг. м. *эсен*, схв. *јесѣн*, слн. *jesén*, стсл. **ксень**; — псл. *osень* > [**esень* > *jesень*]; **е** (**je**) виникло внаслідок асимілятивної дії наступного голосного переднього ряду; — споріднене з прус. *assanis* «осінь», гот. *asans* «пора жнив, літо», двн. *agan*, агп «жнива», нвн. *Ergte* «тс.», дісл. *opp* «польові роботи», а також із гр. *ὀπώρα* «пора збору овочів, осінь» (з **оп+ωσαρα*); іє. **es-en*, **os-en*; думка про запозичення зі слов'янських мов у германські (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 132—136) викликає сумнів. — Кочерган Мовозн. 1970/6, 47; Rudn. II 883; Черных I 607; Фасмер—Трубачев III 158; Преобр. I 661—662; Соболевский РФВ 8, 177; Stawski I 563; Brückner 206; Machek ESJC 223; БЕР I 509; Skok I 775; Milewski RSI 26/132; Eckert ZfSI 8/6, 884; Bern. I 265; Trautmann 71; Топоров I 130—131; Meillet Études 432; Kluge—Mitzka 173; Pedersen V 44; Pokorny 343.

[**осі́ч**] (бот.) (у сполученні [*о. алое́сова*] «водяний різак алоевидний, *Stratiotes aloides* L.») Ж, Мак; — похідне утворення від *сі́кти*; назва зумовлена колючим по краях листям рослини, здатним поранити тіло людини; пор. інші назви цієї рослини: *різа́к*, *мілорі́з*. — Нейштадт 84. — Див. ще **сі́кти**.

Осі́я (чоловіче ім'я), ст. *Осиа* «спаситель, спасение» (1627); — р. болг. *Осия*, бр. *Асия*, др. (*И*)*осиа*, ч. *Oseáš*, слц. *Oziáš*, стсл. **Осини**, **Осина**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Ὠση* походить від гебр. *hōšē'a* «порятунок», пов'язаного з *hōšī'a* «рятувати». — Вл. імена 76; Беринда 242; Петровский 171; Klein 745; Gesenius 210. — Див. ще **оса́нна**.

[**осі́янка**] «матка у бджіл», [*осі́янський*] «сіонський», [*осея́нська* (*гора*)] «фантастична (гора)» Ж; — пов'язане з народною назвою гори Сіон [*Осі́янська гора*]; поширилось у заклинаннях на відвернення лиха від бджіл з про-

ханням заступництва божественних сил з гори Сіон. — Див. ще **сіонізм**.

Оскар (чоловіче ім'я); — р. *Oskar*, бр. *Askar*, п. *Oskar*, слц. *Oskár*; — запозичення з якоїсь скандинавської або з англійської мови; англ. *Oscar* походить від дангл. *Osgar*, що складається з компонентів *ōs* «бог», спорідненого з дісл. *ās-*, *ōs-*, двн. *ans-* (у власних іменах) «тс.», гот. *anses*, *ansis* «боги», і *gāg* «спис, дротик», спорідненого з днн. двн. свн. *gēg* (нвн. *Ger*) «спис, піка». — Klein 640, 1099.

[оскарб] «гостроконечний молот, молот-пробійник (для колеса у млині)» Ж; — результат контамінації слів *оскард* і *карб(увати)* (див.).

оскард «кирка, якою насакають камінь у млині» СУМ, Ж, [*оскарда*, *оскорд* Ж] «тс.»; — р. [*оскард*, *оскарда*], п. *oskard*, ч. *oškrť*, ст. *oškrđ*, вл. *woškrōt*, слн. *oskrđ*, стсл. **оскръдъ** «тс.»; — псл. **oskrđъ*, утворене з префікса *o-* (<*ob-*) та кореня **skrđ-*, пов'язаного чергуванням голосних із **skord-iti* «скородити»; — споріднене з лит. *skeřsti* «колоти, різати», *skėrdėti* «тріскатися», *skardyti* «різати, бити, рити», лтс. *šķėrst* «розрізати», двн. *scartī* «розріз, надріз»; звукові форми з **-ар-** зумовлені впливом польської мови. — Фасмер III 160—161; Преобр. I 663; Brückner 384; Machek ESJC 421; Bezlej ESSJ II 256—257; Trautmann 265—266; Fraenkel 803; Persson Beitr. 863. — Пор. **скородити**.

оскип, [*оскіпище*] — див. **скіпа**.

оскілок «відбитий, відколотий шматок; скалка, тріска», *осколок* «тс.», *оскілками дивітися* «[дивитися, вищиривши зуби]; дивитися на кого-небудь неприязно, вороже»; — р. *осколок*, бр. *асколак*, слн. *oskálek*; — пов'язане зі [*скаліти*] «розбивати на скіпки, розщеплювати», *скала*, *щілина*; вираз *оскілками дивітися* спочатку мав пряме значення «дивитися, оскаливши зуби» (про собак та хижаків). — Фасмер III 160; КЭСРЯ 315; ЭСБМ 1, 173; Откупщиков 114. — Див. ще **скала¹**, **скалка¹**, **скеля**, **щіль**.

оскільки (спол. і присл.) «тому що, через те що; якою мірою, в якій мірі, наскільки»; — р. *поскольку*, бр. *паколькі*; — результат злиття прийменника *о* і прислівника *скільки*; можливо, зумовлене впливом р. *поскольку* і п. *o ile* «оскільки». — Див. ще **о¹**, **скілька**.

[оскірок] «оскілок»; — р. [*бскорка*] «лучина, скіпка для розпалювання вогню»; — не зовсім ясне; можливо, давній варіант форми *оскілок*.

осковік — див. **віск**.

[осколоватий] (у виразі [*осколовате зімно*] «пронизливий холод») Ж; — неясне.

оско́ма, *оско́мина*, *оско́містий*, *оско́мити* — див. **ско́мина**.

[оскомёлок] «уламок сухої гілки; дрючок; товста людина Па»; — р. [*оскомёлок*] «ошипане на лучину поліно», очевидно, контаміноване утворення із слів *оско́лок* та [*комель*] «товстий кінець зрубаного стовбура дерева». — Див. ще **комель**, **оскілок**.

[осла] «точильний камінь», [*осёлка*] «шматок масла у вигляді точильного каменя» Ж, [*осёлка*] «тс.» Ж, [*осёлк*] «брусок, точило» Бі, [*осьолок*] «брусок гострити бритву» До; — р. *оселок*, *осёлк*, бр. *асяло́к*, др. *осла*, п. *osła*, *osetka*, [*osotka*, *osetek*], слц. *osla*, *oslička*, нл. *wóslica*, полаб. *váslä*, слн. *ōsla*, стсл. **осла**; — псл. *osla*, споріднене з *ostrъ* (< **osr-*) «гострий»; — відповідає вірм. *aseŋ* (род. в. *aŋan*) «голка, шпилька», днн. *eggia* «лезо, меч», дангл. *egle* «костриця, вусик, щетина», нн. *agel*, *achel*, двн. *añil* «костриця», дкімр. *ocoluin* «осла», лат. *aculeus* «жало, колючка», а також гр. *ὄσλον* «осла», дінд. *aśāñiḥ* «белемніт; вістря стріли»; припускається також (ЭСБМ 1, 174—175) вихідне значення «камінь» і зіставляється з дінд. *áśtā* «камінь; небо». — Фасмер III 157; Преобр. I 661; Brückner 386; Machek ESJC 419; Schuster-Sewc 1665; Meillet Études 419; Trautmann 15. — Пор. **гострий**.

[**ослеме́ни**] «підпори, на яких держиться колиба» О; — бр. [ашла́н] «колода в останньому вінку зруба»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ślemię (szlemię) «горизонтальний брус у вершині даху» споріднене з ч. sléme (slemeo) «брус; гребінь, коник на даху», слц. slēmā, slemeo, болг. слеме, схв. шлеме, род. в. шлеме́на, слн. slēme, род. в. slēmēna, цсл. слѣма «тс.», які зводяться до псл. *selme, *selmene «тс.», спорідненого з лит. šelmuš, род. в. šelmeiš «покрівельний коник, фронтон; довгий брус». — Фасмер III 668—669; Срезн. III 441; Brüchner 531; Machek ESJC 553; Младенов 590.

ослі́нник (бот.) «енотера, *Oenothera L.* (*Oenagra biennis Scop.*), [осля́нка] «лілійник, *Heimerocallis L.* Мак; — р. *ослі́нник* «енотера», бр. *аслі́нник* «тс.»; — похідні утворення від *осел*; назви зумовлені схожістю листя рослин з вухами осла (пор. наукову назву енотери *Oenagra* від гр. *ὄναρος* «дикий осел, онагр». — Нейштадт 401; Вісюліна—Клоков 226. — Див. ще *осел*¹.

осліня́тися — див. *сліти*.

ослі́н «лава для сидіння», [вослі́н ВеБ, слонь Л]; — р. [осло́н], бр. *усло́н*, [асло́н] «тс.», м. *ослони* «притулити, обперти», схв. *òslon* «опора, підтримка»; — псл. *oslonъ*, пов'язане з (о)sloniti «притулити, обперти»; назва зумовлена, очевидно, тим, що цю лаву приставляли (прислоняли) до стіни; тлумачиться також (ЭСБМ I, 175) як назва того, «до чого можна прихилитися». — Див. ще *о*¹, *слоня́тися*.

осма́ни, одн. *осма́н* (давня назва турків — населення Османської імперії); — р. *осма́н*, бр. *асма́н*, ч. слц. вл. *osman*, болг. *осма́нец*, м. *османлија*, схв. *Османлија*, слн. *Osman*; — запозичення з турецької мови; тур. *Osmanlı* походить від засвоєного з арабської мови імені турецького султана, засновника Оттоманської імперії Османа (1259—1326); ар. *uthmān*, що є також

власним ім'ям, етимологічно неясне. — Klein 1100, 1103. — Пор. *отоманка*, *оттомани*.

осману́тися — див. *ошману́тися*.

[**осмічи**] «вісім разів» Ж; — похідне утворення від **осм(ь)*, давньої звукової форми числівника *вісім*, за зразком прислівників *двічі*, *тричі*; пор. [осма́чка] «восьма частина» Пі. — Див. ще *вісім*, *двічі*.

[**осмів**] «трухлий всередині пеня»; — неясне.

осмі́й (хім.) «твердий метал синюватого кольору»; — р. болг. *осмія*, бр. *осмія*, п. *osm*, ч. слц. вл. *osmium*, схв. *òсмійум*, *òсмій*; — назва, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *osmium* утворив у 1803 р. англійський хімік С. Теннант від гр. *ὀσμή* (< **òσμή*) «запах», спорідненого з лат. *odor* «запах, аромат», вірм. *hot* «тс.», лит. *uodžia*, *uosti* «нюхати», лтс. *uõži*, *uõst* «пахнути»; — назва зумовлена тим, що при розчиненні лужного сплаву осмію з іридієм у воді або кислоті виділяється запах, схожий на запах хлору або редьки. — СІС² 609; Волков 44; Фигуровский 99; Sł. wug. *obcych* 537; Kopaliński 703; Holub—Lyer 349; Frisk II 353—354; Klein 1075, 1100.

[**осміл**] (бот.) «омела, *Loranthus europaicus L.*» Мак, [восміл] «тс.» Мак; — очевидно, результат контамінації слів *омелá* і *смола́*; контамінація могла бути зумовлена липким вісцином у плодах омели, що використовувався як клей для ловлі дрібних птахів (Вісюліна—Клоков 163—164; Словн. бот. 382). — Див. ще *омелá*, *смола́*.

[**осна́ч**] «плотар», ст. *осначь* «тс.» (XVI ст.); — бр. *асна́ч* «плотар»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [осна́ч] «бурлака; річковий матрос» може бути похідним від [осн] < др. *остьнь* «гак, багор», спорідненого з *острий* «гострий», як «той, хто орудує багром»; виведення (Фасмер III 162; Matzenauer 12, 173; Bern. I 32; Mikl. EW 4) від гот. *asneis* «різнорабнік,

поденник», двн. asni «тс.», а також пов'язання (Даль II 1814) з р. *оснащувати* «оснащувати», *оснастка* помилкові. — ЭСБМ I, 177; Супрун Булаховский и совр. языкозн. 216—217. — Див. ще **гострий**.

оснідок — див. **сніть**.

основа, *оснівний*, *оснівниця*, *основіна*, *основний*, *основниця*, *оснувати* — див. **снувати**.

особа, *особ* «особина», *особень* «тс.», *особіна* СУМ, Ж, *особистість*, [*особитель*] «ізолятор» Ж, [*особність*] «самостійність; особливість» Ж, *особняк*, *осібний*, [*особенний*] «особливий» Ж, [*особітний*, *особний*] «тс.», [*особий*] «тс., окремий», *особистий*, *особливий*, [*особианий*] «особливий», *осібно*, [*осібне*, *осібе*, *особітно* ЕЗБ 25], *особліве* (заст.), *особліво*, [*осібне*, *осібно*, *особняком* Ж], [*особше*] «особливо», *безособовий*, *відособити*, [*зосібна*] «зокрема» Пі, *зосібна*, *знеособка*, *знеособити*, [*на-особі*] «окремо» Ж, [*надособний*] «особливий» Ж, [*одособитися*] Вел, [*по-особі*] «окремо» Нед, [*по-осібне*] «одиночно» Нед, *поособлівому*, *уособити*; — р. болг. *особа*, бр. *асоба*, др. *особь* (*особъ*) «окремо», п. ч. слц. *osoba*, вл. нл. *wosoba*, м. *особен* «особливий», схв. *òсоба*, слн. *oséba*, стсл. **осовь** «окремо», **осовѣ** «тс.»; — псл. *osoby* «осібно, окремо», що виникло з прислівникового звороту *o sobě, o sebě* «окремо, сам собі»; на ґрунті окремих слов'янських мов дало численні похідні; пор. і лат. *persona* «персона» з *per se* «про себе». — Німчук 309—310; Rudn. II 884; Черных I 608; Фасмер III 162; Преобр. I 663—664; Виноградов Очерки 32; ЭСБМ I, 177—178; Brücker 384; Holub—Lyer 349; Schuster-Sewc 1665—1666; Младенов 390; Mikl. EW 331. — Див. ще **о¹**, **сєбє**. — Пор. **засіб**.

[**осовище**] «хвороба худоби: ствердіння й опухання вим'я»; — р. [*усовь*, *усовье*] «колька; внутрішнє запалення», болг. [*усов*] «хвороба, пов'язана з опуханням грудей (у жінок)», схв.

[*úsov*] «гуля»; — очевидно, результат семантичного розвитку якогось праслов'янського дієслова, похідного від *šovati* «совати». — Фасмер IV 172; Skarič ZfSlPh 13, 349—351. — Див. ще **совати**.

осокá (бот.) «*Carex L.*» СУМ, Ж, *осокóві*, [*осоца*] «осока житня, *Carex secalina Wahl.*» Мак, [*осочина*] «осока» Ж, [*осочниця*] «осока, *Carex agriaria L.*» Мак, *осочняк* «зарості осоки», [*осокісний*] (у виразі *осокісне болото* «рівне, сухе місце на болоті, де росте осока») Л, *осочистий* «зарослий осокою; змішаний з осокою»; — р. *осóкá*, бр. *асакá*, п. *osoka*; — псл. [*osoka*], очевидно, пов'язане чергуванням голосних із **sěkti* «сікти, різати» (пор. діалектні назви осоки: *різчина*, *різія*, *різійка*, *різуха* та ін.); не виключений, проте, й зв'язок з коренем *os-* «гострий» (Mikl. EW 227, 290), др. *остръ*, укр. *осот* (пор. діалектні назви осоки: укр. *остриця*, ч. *ostřice*, слц. *ostrica*, болг. *острица*, схв. *òштрица* «тс.», а також лит. *āšaka* («риб'яча кістка; гостря», лтс. *asaka* «риб'яча кістка»). — Фасмер III 163; Черных I 608; Преобр. I 664; ЭСБМ I, 162—163; Бурлакова ВСЯ VI 56; Брандт РФВ 23, 100; Fraenkel 18; Mühl.—Endz. I 142; Walde—Hofm. II 504; Otrębski LP II 259.

осокір (бот.) «чорна тополя, *Populus nigra L.*», [*осикора* Мак, *оскор* Мак, *осокóр* Ж] «тс.», *осокірник* «осокорові насадження», [*осокора*] Мак, *осокоріна*, *сóкір*, [*сóкор* Нед, Л, *сокóра* Нед], *сокóріна*, [*сакари* Кур, *ясакар* Л, *ясекар* Л, *ясекор* Л, *ясикёр* Мак, *ясокір*, *ясокор* Л]; — р. *осокóрь*, бр. *ясакáр*, п. *sokora*, [*jasiokor*]; — складне утворення з компонентів **осо-*, можливо, пов'язаного з *осіка*, і *кор(а)* в значенні «дерево з такою корою, як в осики»; форми з початковим **я** виникли, очевидно, за народною етимологією від *яс(о)-* < псл. *jasьpъ* «ясний» і *кор(а)* (сприймалося як «яснокорий», «дерево з ясною корою»). — Фасмер—

Трубачев III 163; Преобр. I 664; Sadn.—Aitz. VWb. I 32; Moszyński PZJP 299; Mikl. EW 101.

осоруга «прикрощі, неприємність; почуття відрази, огиди», [осуруга] «тс.», осоружний «остогидлий, бридкий, ненависний», [осуружний] «тс.», [осоружити] «зганьбити, осоромити», осоружитися «до краю обриднути», [осоружитися] «тс.», [насоруга] «задержуватість? нав'язливість? причіпки?», [насоружний] «осоружний» Кур, [насоружати] «настренчувати, підбурювати»; — схв. *осбран* «різкий, грубий, драгливий, запальний; зарозумілий», *осорлив* «тс.», слн. *osóren* «різкий, грубий, жорсткий», *osóriti se* «стати проти, чинити опір», болг. [осорлив] «хворий, який часто мочиться», цел. **вѣсоръ** «жорсткий», **вѣсоривъ** «тс.»; — псл. *osog-*, префіксальне утворення від кореня *soq-*, який зіставляється з р. *ссора* «сварка» або з псл. *serq*, *сьгати*; компонент *-уг-* (*-уж-*) є, очевидно, суфіксом з презирливо-збільшувальною функцією, як у *дідуга*, *хануга*, *яруга*, *катюга*, *хитрюга*. — Skok II 571; Bezlaĵ ESSJ II 258; Škarić ZfSlPh 13, 346—349.

осот (бот.) «Cirsium L.; [цирцея паризька, Cirsaea lutetiana L.; жовтий осот польовий, Sonchus arvensis L.]», [осотий] «будяк пониклий, Carduus nutans L.; кнік, Cnicus L.», [осотій] «будяк акантовидний» Ж, [осіті] «осот», осотовий; — р. *осот*, бр. *асот*, п. ч. *oset*, слц. *óstie* «будяк», вл. *wóst*, нл. *woset*, полаб. *vástac* (*осътьсь), болг. [осътъ], схв. *осат*, слн. *osát*, стсл. **осътъ**, **осотъ**; — псл. *осътъ*; корінь *os-*, наявний також у слові (*г*)острий < іє. *ak- «тс.»; — споріднене з лит. *āšutas*, *ašutaī* «волосінь, кінський волос», лат. *acus* «гостряк, голка», асио «гострю, загострюю», гр. *ἄκινος* «будяк». — Фасмер—Трубачев III 163—164; Преобр. I 664; Меркулова Очерки 93; ЭСБМ 1, 178; Brückner 386; Machek ESJC 418; Jm. rostl. 256; Schuster-Sewc 1667—1668; Младенов 391; Skok

II 568; Bezlaĵ ESSJ II 255; Trautmann 15; Walde—Hofm. I 11; Meillet Études 299. — Пор. **гострий, осет, оситняг**.

[**оспробі**] «байдуже» Ж; — неясне; можливо, результат злиття давнішого **ось* (якось) про *Big* «(якось) дякуючи Богові».

ост¹ «східна сторона світу; східний вітер»; — р. бр. *ост*; — через російське посередництво запозичено з голландської мови; гол. *oost* «схід» споріднене з нвн. *Ost*, *Osten*, двн. *ostan*, дангл. *øast*, англ. *east* «тс.», далі з дінд. *usāh* «ранкова зоря», лат. *auroga*, гр. *ἠώς*, лит. *aušrà* «тс.». — SIC² 609; Фасмер III 164; Meulen 142; Kluge—Mitzka 525. — Пор. **ютро**.

ост², *остатий*, *остега*, *остень*, *осте*, *остівно*, *остіна*, *остійстий*, *ості*, *остюк*, *остяк* — див. **ость**.

Остап, *Євстафій*, *Євстахій*, [Остафій Ж, *Остах*, *Остаи*, *Стафій* (Me)], *Стах*, *Стахій*, *Стасьо*, *Сташ*ко, ст. *Еустатіу* (1455), *Стахіе* (1464), *Євстафій* «истинень, твердь» (1627), *Стахрї* «колос» (1627); — р. *Євстафій*, *Остап*, бр. *Астап*, др. *Еоустафїи*, п. *Eustachy*, ч. слц. *Eustach*, болг. *Евстату*(ї), *Евстаки*, м. *Евстатие*, *Евстахие*, схв. *Еустахије*, слн. *Evstahij*, стсл. **Євъстаѣни**, **Єтахи**; — результат злиття на українському ґрунті трьох імен, запозичених через церковнослов'янське посередництво з грецької мови; два з цих імен — **Євъстаѣни** і **Євъстахи** — змішались, очевидно, вже в церковнослов'янській мові; гр. *Εὐσταθίος* утворено від *εὐσταθής* «стійкий, міцний, урівноважений», що складається з компонентів *εὖ-* «добре» та *σταθεῖς* «той, що стоїть», пов'язаного з *ἵστημι* «ставити, споруджувати, будувати; стояти, спиратися», спорідненим з псл. *stati*, укр. *стати*; гр. *Εὐστάχιος* (*Εὐσταχῆς*) складається з того ж компонента *εὖ-* та основи *στάχης* «колос, плід», можливо, спорідненої з свн. *stunge* «колючка», лит. *stangūs* «затверділий»; гр. *Στάχης*

утворено на основі загальної назви *otóxus* «колос». — Вл. імена 77; Беринда 206, 234; Петровский 105, 204—205; Спр. личн. имен 409, 459; Илчев 194; Frisk II 779. — Див. ще **св́ан-геліе, ста́ти**.

[остацювати] «отаксувати» Ж; — неясне; можливо, результат контамінації слів *оста́ток* і *та́кса*, зумовленої народним осмисленням терміна *отаксувати* як «залишити якусь суму грошей (остаток) після взяття певної плати».

[о́стец] «пустеля, глушина» Ж; — запозичення з польської мови; п. *ostep* «лісові нетрі; частина лісу, оточена болотом або річкою» складається з префікса *o-* та кореня *step-*, наявного в словах *stępać, stąpić* «ступати, ступити», з якими споріднене укр. *ступати*. — Brückner 515; SW III 866—867. — Див. ще **о¹, ступа́ти**.

[о́стерба́ти] «зміцнити після хвороби, одужати» СУМ, Бі, **[о́стербну́ти]** «тс.» СУМ, Ж; — р. **[о́стербнуть]** «тс.», **[у́страбля́ти]** «лікувати», **[сте́рбнуть]** «твердіти, дубіти, черствіти», др. *усторобитися* «одужати», п. заст. *rostróbic* «зміцнити», ч. *strabiti*, ст. *ostrabiti* «тс.», слц. *strábit'* (sa) «гоїтися, заживати», *vustrábit'sa* «вилікуватися, одужати», стсл. **оу́стравити**; — псл. **storbiti* «гоїти, лікувати»; — лит. *stařpti* «підкріплятися, міцніти; одужувати», *stiřpti* «підростати, розвиватися, міцніти», *tařpti* «розквітати, підростати, одужувати», дінд. *třpuati* «насичується, задовольняється», гр. *τερπειν* «нагодовувати, задовольняти». — Фасмер III 756; ЭСБМ I, 188—189; Machek ESJC 580; Fraenkel 897, 1062—1063; Топоров II 55—57. — Пор. **осторо́битися**.

о́стержінь — див. **стри́жень¹**.

[о́стец] (бот.) «смілка поникла, *Silene nutans* L.» Мак; — похідне утворення від кореня *ос(т)-*, того самого, що і в (*г*)*ост(рий)*; назва зумовлена гострими зубцями на чашечці і коробочці плоду (Нейштадт 238—239). — Див. ще **го́стрий, осо́т, ость**.

[о́стець] «сип на тілі людини Си; речовина, яка заповнює кісткові порожнини Куриленко»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми **[госте́ць]** «тс. Си; ревматизм суглобів», зближеної з *ость*; разом з тим не виключено, що первісною є звукова форма без початкового *г*.

[о́стинки] «стоптані постолі»; — не зовсім ясне; очевидно, в якийсь спосіб пов'язане з *паты́нки* «туфлі без закаблуків». — Див. ще **паты́нок**.

о́стир — див. **острева́**.

о́сті — див. **осо́т**.

о́стібка — див. **стіба́ти**.

[о́стига́тися] «відмовлятися, вагаться, гаятися, баритися» Ж; — очевидно, результат видозміни слова **[отяга́тися]** «тс.» Ж, утвореного з префікса *o-* та кореня *тяг-*, наявного також у *тягти́*. — Див. ще **тягти́**.

осто́гидіти «до краю обриднути; стати гидким, нестерпним», *осто́гиднути*, *осто́гиджений*, **[осто́гидливий]**, *осто́гидлий*, *насто́гиднути*; — складне утворення з компонентів *o-*, *сто* і (*о*)*гиднути*; числівник *сто*, що підкреслює високий ступінь ознаки («огиднути сто разів»), трапляється і в інших подібних утвореннях (*остобісіти*, р. *осточертеть* тощо). — Фасмер III 164. — Див. ще **гид, о¹, сто**.

[о́сторкнути] «зупинитися, оселитися, осісти» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, походить від *торкнүти*, *торка́ти(ся)* (< псл. **střk-/třk-*) з наступним розвитком семантики: «до чогось доторкнутися» → «зачепитися» → «зупинитися» → «осісти, оселитися». — Див. ще **то́рка́ти**.

[о́сторобитися] «злякатися, розбігтися з переляку»; — етимологічно пов'язане з *торопіти* «боятися» (див.).

остракі́зм «у Стародавній Греції — вигнання за межі міста, держави без права повернення»; — р. *остракі́зм*, заст. *остраці́зм*, бр. *астракі́зм*, п. *ostracizm*, ч. *ostracismus*, *ostrakismus*, слц. *ostrakizmus*, вл. *ostracizm*, болг. *остракі́зъм*, схв. *остракі́зам*, слн.

ostrakízem; — запозичення з грецької мови; гр. ὀστρακισμός походить від ὀστρακίον «черепок» (у стародавніх Афінах прізвища звинувачених писали на глиняних черепках), очевидно, пов'язаного з ὀστέον «кістка», спорідненим з дінд. ásthi, asthnáh; лат. os «тс.». — СІС² 610; Kopaliński 704; Holub—Lyer 349; Frisk II 437.

[**острева́**] «закріплена вертикально на поверхні землі верхня частина стовбура дерева, на яку складають сіно або снопи», [острива́ ВеЗн, острів, острівка] «тс.», [остерва] «гостра палля, жердина для утримування сіна та снопів; кілок для хмелю» Ж, [острова, островіна, острівяниця] «тс.» Ж, [остірва] «остерва; тонко поколото дерево для парканів» Ж, [бостир] «кілок паркану» Ж, [острбв] «сукувата деревина для вилізання на дерево» Л, [острова, острбв'я] «тс.» Л, [остров'яниця] «острева; копиця з горсток конопель, які ставлять для просушування»; — р. [острбвье] «зрубані нетовсті дерева з обрубаним гіллям, з гостряками», бр. [астрбва] «драбина при стійлі; ялина із сучками», [астрбўка] «піраміда із сукуватих гілляк для сушіння сіна», п. ostrew «жердина із сучками», ч. ostrev (ostrve) «стовбур із сучками для просушування сіна», слц. ostrva «тс.», схв. [дствра] «кілок перед будинком, на який вішають зброю», слн. ostřv «жердина для просушування зернових культур»; — псл. ostrǫv- (< *osǫv-) «стовбур із сучками», пов'язане з ostrǫ «гострий». — ЭСБМ 1, 184; Brückner 386; Machek ESJC 420. — Див. ще **гострий**.

острижинок — див. **стріжень**!

[**остри́ш**] (іхт.) «йорж, Acerina cerpua L. ВеНЗн; окунь, Perca fluviatilis Шарл—Тат», [остри́ш] «тс.» ВеУг, [бострик] «колючка триголкава, Gasterosteus aculeatus L.» ВеНЗн, [остря́к] «тс.», [острах] «окунь» Л—Г; — р. [остре́ц] «окунь», [остря́к] «дрібний окунь», п. ostrzycsa «окунь», слц. ostriez «тс.», [ostroš] «йорж»; — псл. ostrišь,

ostrišь «окунь, йорж», пов'язане з ostrǫ «гострий»; назва зумовлена наявністю на тілі цих риб різних гострих частин. — Коломиец Происх. назв. рыб 10—11; Leder 142. — Див. ще **гострий**.

острів, **острів'янин**, [острбв] «острів» Ж, [острбвище] «місце, де був острів», [острбвік] «житель острова» Куз, **остров'янин** «тс.» СУМ, Ж; — р. болг. м. **остров**, бр. **вострай**, др. **островъ**, п. заст. ostrów, ч. слц. ostrgov, нл. wotšow, полаб. Våstrü'v (топонім), схв. **дствро**, слн. ст. ostròv, стсл. **островъ**; — псл. ostrovъ (< *o(b)-srovъ), букв. «той, що обтікається», від іє. *sreu-/srou- «текти»; очевидно, спочатку назва стосувалася тільки річкових островів, а потім і морських; — споріднене з лит. srovė «течія, потік, струм», лтс. straume «течія, потік», strāva «струміль, струм», гр. ῥόος «течія», ῥοή «ріка, потік», днв. stroum, нвн. Strom «течія», дангл. strēam, дінд. sǫvati «тече». — Rudn. II 885; Фасмер III 165; Черных I 609; Преобр. I 666—667; ЭСБМ 2, 199; Brückner 385; Machek ESJC 421; Schuster-Sewc 1680—1681; Младенов 391; Bezlaj ESSJ II 259; Кристенко Вступ 528; Otrębski LP II 1950, 93; Būga RR II 508—509; Trautmann 279. — Пор. **струміль**.

[**острівка**] (бот.) «проліска дволиста, Scilla bifolia L.» Мак; — пов'язане з **гострий**; назва мотивується тим, що стебло цієї рослини, витикаючись із землі, має гостру, списоподібну форму (Вісюліна—Клоков 72; Нейштадт 162). — Див. ще **гострий**.

[**острі́жка**] (бот.) «сокирки аяксові, Consolida ajacis L.», [острі́жок Мак, острі́шки Мак, острі́жка Ж] «тс.», [гострушка (гострушки)] «сокирки польові, Delphinium consolida L.» Мак, [острі́шки] «тс.»; — п. ostróžka «дельфіній, Delphinium L.», ч. ostrůžka, слц. ostrôžka, схв. **дстврожница**, слн. ostrôžnik «тс.»; — похідне утворення від **острбга**; назва зумовлена формою квітки, чашолистки якої видовжені в

шпорку, що нагадує острогу; пор. р. *шпóрник* «дельфіній». — Вісюліна—Клоков 124; Нейштадт 253; Machek Jm. rostl. 45. — Див. ще **острoгá¹**.

о́стрих — див. **стри́ха**.

[островець] (бот.) «вощанка мала, *Cerintho minor* L.» Мак; — неясне.

острoвкi — див. **острoкi**.

[островoвна] «свиня»; — складне слово, утворене з кореня прикметника (*г*)*бстрий* та іменника *вoвна*; можливо, виникло як табуїстична назва свині: «тварина з гострою вовною, тобто щетиною». — Див. ще **вoвна¹**, **гoстрий**.

острoг «в'язниця, тюрма; (іст.) у Київській Русі і в Російській державі до XVII ст. — огорожене частоколом місто, селище, укріплений пункт; стіна на валу фортеці із закопаних впритул у землю і загострених угорі стовпів; [тин з остришком]», **[остриг]** «пліт з дранок, із сучків ВеЛ; тин з остришком», **острoжoк** УРС, СУМ, **острoжник** «в'язень, арештант», **[острожи́на]** «палиця, жердина; очеретяний тин; огорожа» Ж, **[острoжити]** «обгороджувати загостреними кілками», **[остроже́ний]** «укріплений палисадом» Ж; — р. **острoг** «укріплення, в'язниця», бр. **астрoг** «тс.», др. **острогъ** «огорожа навколо міста», п. **ostróg** «огорожа із загострених кілків», ч. **ostroh** «укріплення, бастион», слц. **ostroh** «мис, стрілка», вл. **wotšog** «укріплене місце», полаб. **vāstrōg**, болг. **[острoг]** «жердина в копиці сіна», схв. **Острог** (назва гори), слн. **ostrōg** «табір, стан», стсл. **острогъ**; — псл. **ostrōgъ** «обгороджене гострими кілками місце», не зовсім ясне; очевидно, як і **острoгá¹**, пов'язане з **остгъ** «гострий»; припушуваний зв'язок із **стерегтi** (Mikl. EW 293; Горяев 243) малоімовірний. — Фасмер III 166; Преобр. I 666; ЭСБМ 1, 184—185; Machek ESJC 420; Holub—Lyer 349; Schuster-Sewc 1680; Младенов 391; Bezlaj ESSJ II 259; Meillet Études 287. — Див. ще **гoстрий**. — Пор. **острoгá¹**.

острoгá¹ «шпора; [колючка Бі]», **острoжити** (коня) «стискувати острогами», **[остроговáтий]** «який нагадує за формою шпори» Ж; — р. **острoгá¹** «шпора; [гострий мис, коса]», бр. **[астрoгá¹]** «зрубане дерево із суками», **[астрoжкa]** «шпора», п. **ostroga**, ч. **ostruha**, ст. **ostroha**, слц. **ostroha**, вл. **wotroha**, нл. **wótsog**, полаб. **vāstrūgā**, схв. **острога**, **оструга** «тс.», слн. **ostrōga** «тс.; кущ ожини»; — псл. **ostroga**, очевидно, як і **ostrogъ**, пов'язане з **остгъ** «гострий». — Фасмер III 166; Преобр. I 666; Schuster-Sewc 1678; Mikkola Berühr. 147. — Див. ще **гoстрий**. — Пор. **острoг**.

[острoгá²] «осторога» Ж, **[острoжний]** «обережний» Ж; — бр. **[острoжний]** «обережний»; — запозичення з польської мови; польському **ostroga** «осторога» відповідає східнослов'янська повноголосна форма **осторoгá¹**. — Див. ще **o¹**, **стерегтi**.

острогiн (бот.) «полин астрагон, *Artemisia dracunculoides* L.», **[острогoн** Ж, **острагон** Мак, **острогон** Мак] «тс.»; — р. **[острагoн]**, бр. **[острогoн]** «тс.»; — результат фонетичної видозміни назви **естрагoн** «тс.», зближеної з **[бoстрий]** «гострий», через гострий запах цієї рослини. — Див. ще **естрагoн**.

[острожина] (бот.) «ожина звичайна, *Rubus caesius* L.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. **ostrężyna**, **[ostrożyna]**, як і ч. слц. **ostružina**, ч. **ostruha**, нл. **wotšuž** «тс.», зводиться до псл. **ostrōga** «тс.», пов'язаного з **остгъ** «гострий»; назва зумовлена великою кількістю гострих колючок на рослині (Вісюліна—Клоков 209; Нейштадт 318). — Brückner 386; Machek Jm. rostl. 101; Schuster-Sewc 1681. — Див. ще **гoстрий**.

[остроїста] (бот.) «розторопша плямиста, *Silybium marianum* Gaertn.» Мак; — очевидно, складне утворення з основ (*г*)*бстрий* та *ост(ь)* (→ *исть*), тобто **гострoбста**; назва зумовлена наявністю колючок на листі й квітах цієї

рослини (Федченко—Флеров 1013). — Див. ще **го́стрий, ость**.

[остро́ки] «діри в постолах для волок; клапті з черевиків; кошлаті волокна, клапті» Ж, **[остро́вки]** «діри в постолах для волок» Г, Ж; — похідне утворення від **строка* «стьожка, смужка», яке зберігається у *строка́тий*, зменш. *стрічка* (див.).

[острокі́льник] (бот.) «гострокільний волосистий, *Oxytropis pilosa* (L.) DC.» Мак; — калька наукової назви лат. *oxytropis* (досл. «гострокільник»), утвореної з гр. *ὄξύς* «гострий» і *τρόπις* «кінь»; назва зумовлена загостреним кілем човника у віночку квітки (Нейштадт 351—352). — Див. ще **го́стрий, кі́ль**. — Пор. **остроло́дник**.

[остроко́л] (бот.) «біловус стиснутий, мичка, *Nardus stricta* L.» Мак; — складне утворення з основ *бoстрий* і *кіл*, род. в. *ко́ла*; назва зумовлена тим, що у біловуса високі стебла, загострені волоті без остюків або з коротеньким остюком, подібні до гострих кілків (Федченко—Флеров 138). — Див. ще **го́стрий, кі́л**.

[остроло́дник] (бот.) «гострокільний волосистий, *Oxytropis pilosa* (L.) DC.» Мак; — складне утворення з основ (*г*)*бoстрий* і [*ло́дка*] «човен», часткова калька наукової назви *oxytropis* (від гр. *ὄξύς* «гострий» і *τρόπις* «кінь»), букв. «гострокільник»; назва зумовлена тим, що човник квітки цієї рослини з одного боку має загострення (Нейштадт 351—352). — Див. ще **го́стрий, ло́дь**. — Пор. **острокі́льник**.

[остромоло́ч] (бот.) «молочай кипарисовидний, *Euphorbia cyparissias* L.» Мак; — складне утворення з основ (*г*)*бoстрий* і [*мо́лоч*] «молочай»; назва зумовлена загостреною, кипарисоподібною формою та білим молочним соком у стеблі й листі цієї рослини (Вісюліна—Клоков 162). — Див. ще **го́стрий, мо́локáн**.

[остропи́нті] «остовпіти» Лекс-Пол; — похідне утворення від *стропи́ло* (з яким пов'язується поняття неру-

хомості; пор. *остовпіти* від *стовп*). — Див. ще **о¹, стріп¹**.

[острога́] (орн.) «крохаль, *Mergus L.*» Шарл; — похідне утворення від [*бoстрий*] «гострий»; назва зумовлена, очевидно, гострим видовженим дзьобом крохаля (Птицы СССР 118). — Див. ще **го́стрий**.

[оструб] «дерев'яні стіни будівлі; зруб»; — неясне; можливо, пов'язане із *зруб*, похідним від *рубáти*.

остря́мок — див. **на́стрім**.

[осту́га] «смужка шкіри; ремінь для підперізування штанів» МСБГ, [*осту́гва*] «тс. тж; стрічка Ж»; — очевидно, пов'язане зі [*сту́га*] «коробка, корзина», [*сту́жка*] «стрічка», др. *сътуга* «зв'язок, скріпа». — Фасмер III 786; Вгückner 635. — Див. ще **сту́жка**.

[осту́да¹] «темно-жовта пляма на обличчі вагітної жінки; темні плями на тілі, нібито викликані чаклуванням Бі», [*осту́ди*] «родимі плями»; — очевидно, пов'язане з р. [*осту́да*] «сором, досада», др. *студъ* «стид», *студьный* «зганьблений»; — нерідко сплутується з [*осту́да*] «простуда; прищі від простуди». — Див. ще **стид**. — Пор. **сту́да**.

[остуда²] (бот.) «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, *осту́дник* «*Herniaria* L.; [вовчуг колючий, *Ononis spinosa* L.; льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill. Мак]; — р. [*осту́дник*] «остудник голий»; — очевидно, похідне утворення від *остудіти* з огляду на різноманітне застосування остудника в народній медицині (Носаль 164—165). — Див. ще **сту́да**.

осту́да³, осту́ди — див. **сту́да**.

ость «остюк; волосинки в хутрі тварини, що відрізняються від решти шерсті довжиною і кольором», *ост* «остюк; остень», [*осте́га*] «остюк», *остень* «риболовецьке знаряддя, схоже на вила», [*бoсте*] «остюки; костриця» Ж, [*остівно*] «дерев'яна ручка остеня», [*ості́на*] «ость» Ж, [*ості́ще*] «тс.» Ж, *бoсті* «гачки для ловлі риби», *остю́к, остю́ччя, [остя́к]* «остюк», [*ось*] «великий гачок

на дерев'яній ручці» Дз, [осьон] (< *осцон) «палиця з цвяхом на кінці, якою поганяють волів», [остатий] ВеУг, остістий, остюкуватий, безостий, [заостячити (коня)] «нагодувати (коня) половою з остюками Ж»; — р. *ость*, бр. *асцюк*, [осцень, асцюлька], *восць* «ость», *восці* «остень», [осці] «тс.», др. *остънъ*, *остънь* «гостряк, ріг; колючка, жало; гостра палиця», п. *ość* «остюк; риб'яча кістка», *oścień* «рогatina; остень», ч. *ost'* «ость», *osten* «голка, гостряк», слц. *ost'* «ость», *osteň* «голка, колючка, гостряк», вл. *wosć* «шпилька, гостряк», *wost* (бот.) «будяк, чортополох», нл. *wósc* «гребінь для розчісування льону», полаб. *vāstnū* «прядка», *vīstēn* «кілочок», болг. *остѣн* «палиця, якою поганяють худобу», м. *остен* «тс.», схв. *остан* «жало; ості; гарпун», *дстве* «остень, тризубець», *дствѣште* «ручка остеня», слн. *ost* «гостряк, гострий кінець», *osten* «колючка»; — псл. *ostь*, що, мабуть, спочатку означало «кістка»; — споріднене з лит. *akstis* «дерев'яний вертел», *akstis* «вертел для наколювання риби під час копіння», [akstyns] «колючка», лтс. *aksts* «тс.; гостряк», гр. *ἀμοστή* «ячмінь», гот. *ahs* «колючка», лат. *acus* «ость; голка»; іє. *ak-tei. — Фасмер III 165, 167; Черных I 609—610; Преобр. I 665, 667; ЭСБМ I, 188, 2, 200; Machek ESJC 419—420; Schuster-Sewc 1663—1664; Skok II 572; Bezlaj ESSJ II 258; Trautmann 5; Mühl.—Endz. I 65; Meillet Études 209, 444; Walde—Hofm. I 11; Pokorny 18—22. — Пор. **гострий, осот**.

остюк, остючка — див. **ость**.

[остянка] (бот.) «(вид ковили), *Stipa pennata* L.» Мак; — похідне утворення від *ость*; назва зумовлена тим, що колоскові луски суцвіття ковили загострені або витягнуті в довге остюкоподібне закінчення, а нижні квіткові луски мають довгі остюки (Вісюліна—Клоков 101). — Див. ще **ость**.

осу́га — див. **суга́**.

[осу́тися (ѳосу́тися)] «дуже поранитися, ушкодитися» ВеЗа; — не-

ясне; можливо, пов'язане з уг. *sütni* «пекти, припікати».

осцилограф «прилад для записів і спостереження змін у часі будь-яких фізичних величин після перетворення їх на зміни електричної напруги», *осцилографія, осцилографічний*; — р. *осциллограф*, бр. *асцылóграф*, п. *oscylograf*, ч. слц. вл. *oscillograf*, болг. м. схв. *осцилограф*, схв. *осцилограф*, слн. *oscillograf*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Oszillograph*, англ. *oscillograph*, фр. *oscillographe* утворені з основ лат. *ōscillo* «коливаюся, хитаюся», етимологічно неясного, і гр. *γράφω* «пишу». — СІС² 610; Ст. вуг. *obcuch* 537; РЧДБЕ 519; Walde—Hofm. II 226—227; Klein 1099. — Див. ще **графá**.

ось¹ (вказівна, підсилювальна частка), [ос] «тс.» Ж, *ось-ось*; — р. [восе], бр. *вось*, др. *восе, во се*; — результат злиття частки *о* і займенника *се* «це», який зазнав редукції. — ІУМ Морфологія 482; Фасмер I 356; ЭСБМ 2, 201; ESSJ Sl. gr. II 542—543. — Див. ще **о², сей**. — Пор. **осьде**.

ось², осьон — див. **ость**.

осьде «ось, ось тут», [озьде Г, Ж, озде Г, Ж, оздб Ме, озьдб Дз, вобьда Корз, оздиб Ме, оздиго Ме, озьдоб Дз, озьдека Ж, оздички Ме, озьдечки Ж, Л, озденька] «тс.»; — бр. ст. *воздзя*, слн. [ozdi]; — результат злиття частки *о* і прислівника *сьде < др. *сьде, сьдѣ* < псл. *сьде, сьдѣ* «тут» (пор. р. *здесь* «тс.») з пізнішим ускладненням частками *о* (повторно: *о-сьде-о*), -ка та ін. — ESSJ Sl. gr. II 624; Фасмер II 89—90. — Пор. **де¹, онде**.

[оська] «різновид польової трави» Ва; — неясно, про яку саме траву йдеться; можливо, виникло з *оська, пхідного від *ость*.

[осьмнік] «збирач податків» Ж; — очевидно, похідне утворення від [осьмий] «восьмий» Ж; назва могла бути зумовлена розміром податку, що становив восьму частину (чогось). — Див. ще **вісім**.

[осіорбуватий] «сутулий, згорблений» ЛексПол; — неясне.

[осятник] (бот.) «осот польовий, *Cirsium arvense* (L.) Scop.» Мак; — похідне утворення від *осот*, зумовлене впливом ботанічних назв типу [гусятник]. — Див. ще *осот*.

от (частка, прислівник, сполучник), *от-от*; — р. *вот*, бр. [от], п. *ot*, ч. [ot]; — результат видозміни давнішого *отб* «тс.». — Шанский ЭСРЯ I 3, 178; Фасмер I 318; Горяев 56; ЭСБМ 8, 83; ESSJ Sl. gr. II 548—551. — Див. ще *отб*. — Пор. *он*¹.

[отабуритися] «наїжачитися, розсердитися»; — неясне.

отава «трава, що відростає на місці скошеної», [отавиця] «тс.», [отавит] «косити траву недбало, з пропусками» Л, [заотавитися] «покритися отавою» Ж, [підотавитися] «підрости після косіння»; — р. болг. *отáva*, бр. *atáva*, п. *otawa*, ч. слц. *otava*, вл. нл. *otawa*, м. *otava*, схв. *otava*, слн. *otáva*; — псл. *otava*, пов'язане з *otaviti* «оживити, зміцнити», *otyti* «ожиріти» (чергування голосних, як в *ubaviti* — *ubyti*); пор. стсл. *тыти* «жирніти», п. *otawić się* «ожити», ч. ст. *otaviti se* «поправитися, зібратися із силами», слн. *otáviti* «оживити, освіжити, зміцнити»; — споріднене з дінд. *taviti* «має силу, владу»; іе. *tēu-/tǝ-; менш переконливе зведення (Holub—Kop. 258; Machek ESJCS 345) до префікса *ot-* «знову» і дієслова *aviti se* «з'явитися, вбитися в силу»; необгрунтоване пов'язання з лит. *atólas* «отава» (Trautmann 6; Mikl. EW 228), як і з тюрк. *от-* «трава» (Шипова 252—253; Дмитриев 541). — Rudn. II 885; Фасмер—Трубачев III 168—169; Преобр. I 668; Брандт РФВ 18, 7; Желтов ФЗ 1876 VI 69; ЭСБМ I, 191—192; Супрун Кримський укр. і ор. 128—129; Brückner 386; Machek ESJC 422; Schuster-Sewc 1673; Младенов 392; Skok II 577; Bezlaj ESSJ II 261; Pokorny 1080. — Див. ще *тук*¹.

[отагас] «старший чабан»; — пов'язане з *ватáг* «тс.». — Див. ще *ватáга*.

отáй — див. *таїти*.

отáман «ватажок козацького війська; ватажок, керівник» СУМ, Ж, [атáман] Г, Ж, *отаманénко* «син отамана», *отамáниха*, *отамáнівець* «козак, що служив у одному з козацьких полків лейб-гвардії», *отаманівна* «дочка отамана», *отамáння* (зб.), *отамáнство*, [атамáнство] Ж, *отамáнша*, *отамáниця* «опозиційний до радянської влади рух у роки громадянської війни», *отамáнити*, *отаманувáти*, [підотамáнчий] «помічник отамана», ст. *ватаманъ* «староста» (1422); — р. бр. *атаман*, др. *ватаманъ*, п. ч. слц. *ataman*; — запозичення з кримсько-татарської мови; крим.-тат. *атаман* «великий батько, найстарший» пов'язане з *ата* «батько» (-*ман* — збільшувальний суфікс); у татар спочатку, очевидно, означало «старший пастух», букв. «батько пастухів»; ці ж отамани верховодили і під час грабіжницьких наскоків на українські землі; з української мови проникло в сусідні, а через російське посередництво як вторинне запозичення — і в сучасні тюркські мови (татарську, киргизську, казахську, азербайджанську); виведення з нім. Hauptmann (< heubtmann) (Mikl. EW 5; Bern. I 378) помилкове. — Халимоненко УМЛШ 1977/9, 25—26; Фасмер—Трубачев I 95; Шанский ЭСРЯ I 1, 169—170; Шипова 41; Добродомов РР 1972/5, 110—114; Дмитриев 523; ЭСБМ I, 193—194; Brückner 8; Sadn.—Aitz. VWb. I 36.

отара «великий гурт овець, кіз; [загорожа для відпочинку худоби Л]», [отáриця] «отара» Си, *отáрник* «чабан», [отáрщик] «тс.» Ж; — р. *отара*, бр. *атара*; — запозичення з кримсько-татарської або з північнокавказьких тюркських мов; крим.-тат. *отáр* «паша; гурт овець» походить від *от-* «трава», спорідненого з кирг. *отор* «далеке від аулу пасовисько», туркм. *отар* «вигін,

пасовисько», башк. *утар* «хутір». — Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 169; Фасмер III 169; Преобр. I 668; ЭСБМ I, 194; Дмитриев 541.

[отати] «ослабнути, знесилити»; — очевидно, префіксальне утворення від *[táti]* «падати, опускатися». — Див. ще **танути**.

отверзати «відкривати», *отверзти́*; — р. *отверзатъ*, др. *отверзати*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *отгъвързати*, стсл. *отгъвързати* «тс.» утворене з префікса *отгъ-*, якому відповідає укр. *від-*, та дієслова *вързати*, стсл. *вързати* «в'язати», спорідненого з укр. *верзти́*. — Фасмер I 298; Преобр. I 75—76. — Див. ще **верзти́, від.** — Пор. **розверзати**.

[отвирати] «відчиняти» Ж, ВеУг, *[отворити]* «відчинити» МСБГ, *[утворити]* «тс.», *[отвиратель]* «той, що відкриває (відчиняє)» Ж, *отвір*, *[отвором]* «навстіж», *[повтваряти]* «повідчиняти» О, *[повтверяти, повтворяти]* Куз «тс.»; — р. *отворитъ*, др. *отворити*, п. *otwierac̄, otwóř*, ч. *otvirati, otvirati, otvor*, слц. *otvárat', otvor*, вл. *wotewęrac̄*, нл. *wótewęrac̄, wótwor*, болг. *отварям, отвор*, м. *отвора, отвор*, схв. *отварати, отвор*, слн. *otvóriti, otvóř*, стсл. *отгъворити*; — псл. *ot-voriti, *otverti* «відчинити», утворене за допомогою префікса **ot-* від **verti* «зачинити» і пов'язане чергуванням голосних з *otvorg* «отвір», *ot-voriti*, пізніше було сприйняте як *o-tvoriti* під впливом *tvoriti*, у зв'язку з чим з'явилося *za-tvoriti* «зачинити»; — споріднене з лит. *atvėrti* «відкрити, відчинити», лтс. *atvėrt* «тс.», прус. *etwerreis* «відчини», лат. *aperio* (< **apverio*) «відкриваю, відчиняю», *operio* (< **opverio*) «вкриваю, зачинаю, ховаю». — Смаль-Стоцький *Slavia* 5, 44; Rudn. II 886; Фасмер III 169—170; Черных I 610; Буга РФВ 75, 252; Brückner 387; Schuster-Sewc 1687; Fraenkel AfSlPh 39, 71; Trautmann 351. — Див. ще **верєя, від, вір¹**. — Пор. **верєта, затворити, обора¹**.

отвір — див. **отвирати**.

[отдакаль] «звідкись» Ж; — результат злиття применника *от* «від» і прислівника **дакаль* «десь», утвореного з неозначеної частки *[да]* і прислівника *[откаль]* «звідки». — Див. ще **да³, откаль**.

[отей] «старшина, вождь племені» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *отець*.

[отелити] «із силою кинути на землю» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни *[гателити (гатилити)]* «бити (кулаками)», *[гатляти]* «кидати на купу» (пор.).

[отенський] «батьківський» Ж, *[отенський]* «тс.» Ж; — др. *отнь* «тс., батьків», цсл. *отгнь* «тс.»; — пов'язане з *отець* (псл. *ot-ьсь*). — Див. ще **отець**.

[отерезбитися] «витверезитися» Ж; — очевидно, результат видозміни форми **отерезвитися*, що зводиться до псл. **terzvъ* «тверезий». — Див. ще **тверезий**.

отерок — див. **терти**.

[отерпати] «рвати на шматки»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *[targać]* «рвати, дерти, смикати, тріпати», *[terpać]* «тс.» зіставляється з р. *[торпице]* «верета, рогожа», *[торпье]* «тс.» і зводиться до псл. **tʰrpati* «дерти, рвати». — Меркулова *Этимология* 1966, 101—102.

отеса — див. **отоса**.

отетерити — див. **тетеря¹**.

отець (род. в. *вітця́*), *[тец]* Шейк, *[отчик]* (зменш.) «бачечко» Ж, Куз, *вітчийзна, вітчійм, [вітцівщина]* «батьківщина», *вітчийна, отчийзна, отчийна, [отечина]* «батьківщина» Ж, *[отечи́на]* «тс.» Ж, *[отечник]* «книга життєпису отців церкви» Ж, *[отцєвщина]* «батьківщина», *[отцєвич]* «спадкоємець» Ж, *[отчик]* «син, що, згідно із звичаєм, залишається на хазяйстві батька» О, *[тец]* «батько» Шейк, *[утцю́знина]* «батьківщина» НЗ УжДУ 26, *отєцький, [отцєвський]* «батьківський» Ж, *[отчєський]* Пі, *отчий* «тс.», *отчийний, [отчийтий]* «вітчиняний»

Бі, Пі, [вітцєвий] «батьківський», [вітцївський, вотєнський Ж] «тс.», вітчизняний, (заст.) безо́тчина Я, прао́тець; — р. о́тець, [отек, а́тка], бр. айце́ц, др. о́тець, п. oјсіес, ч. слц. отес, вл. wótc, wóces, нл. wośc, болг. о́тець, м. отец, схв. о́тац, слн. о́се, стсл. о́тьць; — псл. о́тьсь «батенько» < *о́тькъ, похідне від *о́ть «батько» (пор. псл. о́тьп «батьківський»); — споріднене з гр. а́тта «батько», лат. ата, хет. attaš, гот. atta, двн. atto, свн. нвн. дісл. ätte, алб. а́т «тс.», дінд. atta «мати, старша сестра»; іє. *atta < *ā́t, можливо, звуконаслідувальне (у дитячій мові). — Бурячок 16—19; Rudn. II 887; Коваль 181; Трубочев Терм. родства 25—30; Фасмер—Трубочев III 170; Черных I 610—611; Преобр. I 668; ЭСБМ I, 222—223; Brückner 377; Machek ESJC 422; Holub—Kop. 259; Schuster-Sewc 1673—1674; Skok II 576—577; Bezljaj ESSJ II 239—240; Критенко Вступ 503—504, 540; Бенвенист 147—148; Frisk I 182; Walde—Hofm. I 77; Meillet Études 343; Pokorny 71. — Пор. **о́тєнський**.

[о́тє, о́то́нє] «тут і там» Ж, [о́тес є] «ти тут» Ж; — не зовсім ясне; можливо, утворилося з часток *от*, *он* та дієслова *є*. — Пор. **о́нє**.

о́тже (частка, що вказує на зв'язок між частинами думки), [о́тжек] «отже» ВеЛ, [о́тжик] «тс.» ВеЗа; — складне утворення з часток *от* і *же* (див.). — Пор. **о́то́ж**.

о́тїт (мед.) «запалення слизової оболонки вуха»; — р. болг. о́тїт, бр. а́тїт, п. ч. otitis, слц. otitída, схв. о́титис, слн. otitis; — запозичення з новолатинської наукової термінології; нлат. ótitis «тс.» утворене за допомогою суфікса -itis від гр. о́їс (род. в. о́їтос) «вухо», спорідненого з лат. auris «тс.», псл. ихо, укр. в́ухо. — СІС² 611; РЧДБЕ 520; Klein 1103; Frisk II 448—449; Walde—Hofm. I 85. — Див. ще **в́ухо**.

[о́тїк] «ніби, неначе»; — результат фонетичної видозміни словосполучення *от як*. — Див. ще **от**, **як²**.

[о́тїкати́ся] «відстати в дорозі» Ж, [о́текну́тися] «тс.» Ж, [о́кекну́тися] «залишитися» Ж; — неясне.

[о́тїсок] «шматок заліза» Ж; — очевидно, пов'язане з [о́то́са] «пристрій із залізного прута, дроту, яким прикріплюють край голоблі до осі» (див.).

[о́тїчок] «черинь печі» Л; — очевидно, пов'язане з [тїчо́к] «утоптане або вирівняне місце». — Див. ще **тїк¹**.

[о́тїша] (назва вівці за мастю) Гриц, [вóтїша, вóтїшер] «тс.» тж; — запозичення з молдавської чи румунської мови; рум. [vótişǎ] «вівця з чорним біля очей», [oat'eşǎ, ǎakişi] «тс.» є діалектними варіантами назви oacheş(ǎ), до якої зводиться й запозичене укр. [вакешка] та ін. — Клепикова 71. — Див. ще **вакешка**.

[о́ткаль] «звідки» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. odkiaľ' співвідносне з укр. відкі́ль. — Фасмер III 170. — Див. ще **відкі́ль**. — Пор. **о́ткаль**.

[о́ткальси] «звідкись» Ж; — складне утворення з прислівника [о́ткаль] «звідки» та зворотної частки *си* (давніша форма частки -ось). — Див. ще **десь¹**, **о́ткаль**.

[о́ткївізїти] «відстовбурчити» Лекс-Пол; — неясне.

[о́ткїлок] «відприск, нащадок» Лекс-Пол; — утворення з префікса *от-*, співвідносного з нормативним *від-*, та польського слова kiełek «росток, паросток», що зводиться до псл. koľ «кілок» (з огляду на загострений верх паростка). — Brückner 227. — Див. ще **від**, **кіл**.

[о́ткóсник] (бот.) «заяча конюшина, перелет, Anthyllis vulneraria L.» Мак; — пов'язане з р. о́ткóс «схил», утвореним від *кóсoй* «косий, скісний», якому відповідає укр. *кóсий*; назва зумовлена, очевидно, поширеністю цієї рослини по схилах і косогорох (Нейштадт 347). — Див. ще **від**, **кóсий**.

[о́тля́к] «поганий горщик» Ж; — неясне; можливо, похідне утворення від *тлі́ти* «гнити; [псуватися від часу]». — Желех. 584. — Див. ще **тлі́ти**.

ОТМІН — див. **ТМИН**.

[отмінець] «чорт» Ж; — пов'язане з **[відмінча]** «чортеня, яким підмінено дитину». — Див. ще **від, міняти**.

отó «от» (вказівна частка) СУМ, Ж; — п. *oto* «от, ось»; — псл. *oto*, утворене з частки *o* і займенникового компонента *to*, етимологічно тотожного з ть «той», *to* «те». — Пор. **от**.

отóж, тож; — п. *otóž*; — результат злиття часток (*o*)*tó* і *ж(e)* (див.).

отóка, отбцини — див. **текті**.

[отокуватися] «стати стоянкою», **[отакуватися]** «зупинитися для відпочинку» Си, **[утакуватися]** «влаштуватися, розміститися, заспокоїтися» Ме, **[утóкмити]** «розташувати, примістити, вмістити» О, **[утóкмитися]** «розташуватися, приміститися» О; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від *тік*, зближене в частині форм з основами **[токма]** «рішення» або **так**.

отомánка «широкий м'який диван без спинки», *отомána* «тс.»; — р. *от-томánка*, бр. *атамánка*, п. *otomana*, ч. слц. вл. *otomán*, болг. *отомánка*, м. *отоман*, схв. *отóман*, слн. *otomána*; — запозичення з французької мови; фр. *ottomane* «отоманка» утворене від власного імені тур. *Othman* «Осман» (за словник Османської імперії, 1259—1326), яке зводиться до ар. *'uthmán*. — ССРЛЯ 8, 1658; Koralinski 704; Holub—Lyer 350; Вуяклија 661; Klein 1100. — Див. ще **оттомани**.

[отóра¹] «закваска», *затір*; — р. *затóр* «тс.»; — похідне утворення від *тёрти* (закваску робили з борошна, яке перед тим затирали); (пор. р. **[отóря]** «полова, дрібна солома та короткі колоски після молотьби», бр. **[отора]** «обмолочене порожнє колосся»). — Див. ще **тёрти**.

[отóра²] «перша борозна попід межею» Гриц; — р. **[отóр]** «поперечна борозна»; — не зовсім ясне; у російській мові пояснюється як запозичення з литовської мови; лит. *atarà* «поперечні борозни в кінці ріллі; кінець ріллі» (Лаучюте 123); може розглядатись і як

деетимологізований залишок псл. **ot-oga*, похідного від *ot-ogati* «відорати».

[отóса] «пристрій у возі із залізного прута, дроту або мотузки, яким прикріплюють край голоблі до осі для вирівнювання ходу», **[отéса, вотóса]** ВеБ, **[вотісник]** ВеБ «тс.»; — р. **[отóс, отóса]**, бр. *атóса*, п. *[otos, otosa, odos, odosa]* «тс.»; — очевидно, псл. *otos-*, утворене на основі виразу *отъ осі* «від осі»; менш переконливе виведення (Лаучюте 18; Otrębski SO 19, 475; Fraenkel 756) від лит. *atāsaja, atāsija* та ін. «тс.» — Даль II 743; ЭСБМ I, 199; Urbutis Baltistica 5/2, 161. — Див. ще **від, вісь**. — Пор. **отісок**.

[отóча] (у сполученні **[о. окоча]** «час від часу, зрідка») Ж; — результат злиття і стягнення виразу др. *о то чина* «в той час, тоді»; форма **[окóча]** «коли» утворилася за аналогією до *оточа* від співвідносного із займенником *то* займенникового елемента *ко-*. — ESSJ Sl. gr. II 517. — Див. ще **о¹, той, чин**.

[отóчини] «сало на кишках у свиней Г, ЛЖит; перетоплене свиняче сало із шкварками ЛексПол», **[отóчина]** «тельбухи» Ж; — слц. **[otoky]** «нутряне сало», **[otočky]** «тс.»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з дієсловом *оточіти* як «сало, що оточує кишки» або з *отекті* як «сало, що стікає при витоплюванні». — ЭСБМ I, 199—200. — Див. ще **текті, точіти¹**.

оточіти — див. **точіти¹**.

[óтрас] (бот.) «конюшина шарудлива, *Trifolium strepens* Crantz. (*T. agrarium* L.)» Корз, **[натрэсник]** «тс.» тж; — похідне утворення від *трясті(ся)*; назва зумовлена, очевидно, тим, що цей вид конюшини, підсохши, розтрушує своє насіння по землі. — Див. ще **трясті**.

отреміте — див. **терміття**.

отримати «одержати»; — бр. *ат-рымáць*; — запозичення з польської мови; п. *otrzymać* «тс.» є префіксальним утворенням від *trzymać* «держати» (пор. аналогічне утворення укр. *одёр-*

жати). — Леков Език и литература 1954/4, 276; Вгückner 583. — Див. ще **о¹, тримати.**

о́триб, *отри́бка, отро́ба* — див. **отро́ба**.

отрї́й, *отрї́йниця* — див. **труї́ти**.

[отро́вниця] (бот.) «беладона лікарська, *Atropa belladonna* L.» Ж, **[отравниця]** «тс.» Мак; — похідне утворення від **[отро́ва]** «отрута», **[отра́ва]** «тс.»; назва зумовлена отруйними властивостями беладони (Вісюліна—Клоков 273; Словн. бот. 49). — Див. ще **траві́ти**.

о́трок «хлопець-підліток» СУМ, Ж, *о́троцтво, о́трочий*; — р. *о́трок* «отрок», бр. *о́трак* «тс.», др. *отрокъ* «дитя, дружинник, воїн, слуга»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стел. **о́трокъ** «хлопчик, слуга», як і п. ст. *otrok* «отрок», *jotrok, jótrok, jétrok* «тс.», ч. слц. *otrok* «раб; (ст.) слуга, наймит», вл. *wotročk* «наймит», полаб. *uótrok/uotruók* «син», болг. *о́ро́к* «отрок», схв. *о́трок* «слуга; [дитина]», слн. *otròk* «тс.», походить від псл. **ot(ъ)гокъ* «той, хто не має права говорити», утвореного з префікса *отъ-* і кореня *гок-*, пов'язаного чергуванням голосних з **rekti* «казати, говорити» (пор. *ви́рок, проро́к, уро́к*); недостатньо обгрунтоване припущення (Moszyński JP 35/2, 130—133, PZJP 243), що слово етимологічно розпадається на префікс *о-* й основу *-trokъ* «той, хто бігає навколо, прислуговує» (→ «слуга, раб»), яка зводиться до незасвідченого кореня **trek-* «бігти»; непереконливе також зіставлення (Львов Лексика ПВЛ 228) з слн. *títa* «лоза», *třš* «пень». — Німчук 297—298; Rudn. II 887; Фасмер—Трубачев III 172—173; Трубачев Терм. родства 46—47; Черных I 611; Преобр. I 669; Варбот Sl. Wortst. 161—162; Шабалин ЭИРЯ III 54—55; Копечный Этимология 1966, 54—61; Machek ESJC 423; Schuster-Sewc 1677—1678; Mikl. EW 228. — Див. ще **від, ректі́**.

[отро́ка] «торба для корму, рептух» Ж; — р. **[отро́чить]** «відв'язати

сіль»; — не зовсім ясне, можливо, пов'язане з п. **[otrok]** «мотузка для обв'язування; мисливська сіль», утвореним з префікса *о-* та кореня *trok-*, якому відповідає укр. *тороки́, торочи́ти*. — Копечный Этимология 1966, 61.

[о́труби] «тирса; висівки МСБГ», **[отрубі]** «висівки» ЛЖит; — р. *о́труби* «тс.», **[о́трубь]** «полова; лупа (у волоссі)», бр. *во́труб'е* «висівки», **[во́трубы]**, др. *отруби, отрубы*, п. *otręba, [otrąb]*, ч. слц. *otruby*, вл. *wotruby*, нл. *wótsuby*, слн. *otrób*, цсл. **о́тръби** «тс.»; — псл. *otrōbi*, утворене, очевидно, з префікса *ot-* і дієслова *robiti* «бити, рубати»; первісне значення — «те, що збите із зерна»; виводиться також (Mikl. EW 228; Moszyński PZJP 318; Specht 267) від кореня **terti* «терти» (із суфіксом *-ob-*). — Фасмер—Трубачев III 173; Преобр. I 670; ЭСБМ 2, 202. — Див. ще **від, руб.** — Пор. **тру́бити**.

[отру́дник] (ент.) «присмерковий бражник молочайний, *Deilephila euphorbiae* L.» (гусінь) ВеНЗн, ВеЗа; — очевидно, пов'язане з *отру́та* (пор. **[прі́трут]** (ент.) «ведмедиця, *Arctia*» (гусінь), з огляду на отруйність волосяного покриття деяких видів гусені). — Див. ще **труї́ти**.

отру́йний, *отру́та, отру́ювач, отру́я* — див. **труї́ти**.

[о́трунки] «уламки, сміття» Ж; — р. **[во́тра]** «полова; потерта солома», **[во́три́на]** «тс.», бр. **[во́трыны]** «потерта солома, відходи після молотьби», ч. **[oteřiny]** «розсипані залишки сіна»; слц. **[oteriny]** «тирса»; — псл. **o-tyr-*, пов'язане з **terti* «терти». — ЭСБМ 2, 202—203. — Див. ще **те́рти**. — Пор. **трі́на**.

отру́нок — див. **тру́нок²**.

[отруци́зна] (бот.) «повитиця європейська, *Cuscuta europaea* L.» Мак; — пов'язане з *отру́та* (п. *trucizna* «отрута»); назва зумовлена отруйними властивостями повитиці (Нейштадт 449—450). — Див. ще **труї́ти**.

[отря́ха] «шибеник, пустун», **[отря́х]** «неохайна, погано одягнена люди-

на» Ва, [отряхуватий] «задириливий, розбишакуватий»; — р. [отряха] «неохайна людина», бр. [атряха] «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. *неряха* «неохайна людина», яке виводиться від основи *рях-а* < *ря(д)х-а*, пов'язуваної з *ряд* (пор. укр. [рядіти] «прибирати, наводити порядок», [рядітися] «збиратися, готуватися», [рядний] «акуратний, господарський», рос. *нарядный* «ошатний», [ряхая] «красива, ошатна, чепурна»). — Фасмер III 66; Преобр. I 601; Потебня РФВ 42, 192; ЭСБМ I, 201. — Див. ще **ряд**.

[бтсаль] «звідси» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [отсіль] Пі, *відсіль* «тс.» за аналогією до [бтмал] «звідти». — Див. ще **відсіль**.

[отслотітися] «відстати, відчепитися» ЛексПол; — похідне утворення від [слота] «сльота», [слотіти] (про сльоту) в значенні «перестати чіплятися сльотою». — Див. ще **сльота**.

[отсіюль] «звідси» Пі; — бр. *адсіюль*; — результат контамінації форм [отсіль] Пі, *відсіль* «тс.» і *сюдій*. — ЭСБМ I, 85, 91. — Див. ще **відсіль**, **сюдій**.

[бтгаль] «звідти» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *odtiaľ* «звідти» утворене з прийменника *ot*, якому відповідає укр. *від*, і займенникового компонента *tiaľ*, що зводиться до псл. *toljъ*. — Див. ще **відтіль**.

[бтгамаль] «звідти» Ж, [бтгамале] Ж, *отамаль* ЕЗб 25] «тс.»; — складне утворення з прийменника [от] «від», прислівника *там* і обмежувальної частки [ле] (> -ль). — Див. ще **від**, **ле**, **там**.

[оттіченький] «ось такий» Пі; — результат злиття частки *от* і займенника [тіченький] «такий». — Див. ще **от**, **тіцький**.

оттомани (давня назва турків); — р. *оттоманы*, бр. *атаманські*, п. *Ottoman* «турок», ч. заст. *otomanský*, слц. *Ottoman*, болг. заст. *отоманин*, слн. *Ottoman*; — запозичене із середньогре-

цької мови, очевидно, через західноєвропейські (нім. *Ottomane*); срп. 'Oттоманоі «османи» походить від 'Oт(о)манос, імені засновника Оттоманської імперії хана Османа I (1259—1326), засвоєного з арабської мови й сприйнятого в арабській огласовці ар. *Uthmān*, яке певної етимології не має. — Фасмер III 172; Klein 1103; Kluge—Mitzka 526. — Пор. **османи**, **отоманка**.

[отторобати] «обтрушувати, струшувати, скидати» Ж; — утворене з префікса [от-] «від» і кореня *торос-*, очевидно, від псл. **tors-* «трясти, трусити», що на східнослов'янському ґрунті розвинулося в повноголосну форму. — Пор. **торсати**.

[отупний] «страшний, жажливий» Вел, [отупно] «тривожно, моторошно» Ж, Вел; — запозичення з польської або словацької мови; — п. [otępno, otupno] «страшно, сумно», слц. *otupný* «тужний, журливий» походять від п. *tępy* «тупий», слц. *tupý* «тс.», яким відповідає укр. *тупий*; первісне значення — «отупляючий, такий, що не викликає інтересу, викликає байдужість, навіть відразу». — Machek ESJC 661. — Див. ще **тупий**.

[отуха] «утіха»; — запозичення з польської мови; — п. *otucha* «бадьорість, моральна сила, дух» утворене з префікса *o-* і кореня *tuch-* «заспокоєння», наявного також в укр. *тухнуть* «пригасати, спадати», *тушити* «гасити»; виведення від п. *tusza* «гладкість, опасистість» (Brückner 585) позбавлене ґрунту. — Machek ESJC 661—662. — Див. ще **тухнуть**!

[отушаний] «оббитий, утеплений» ЛексПол; — очевидно, пов'язане з *тушкувати* «закутувати, закривати» (див.).

[отхвоїти] «відхаювати» ЛексПол; — результат видозміни форми [отхаяти] «оживити, відхаяти», очевидно, зближеної з *хвоя*. — Див. ще **хаяти**.

[отян] «підзорна труба, телескоп» Ж, [отяна] «тс.» Ж; — запозичення з румунської або молдавської

мови; рум. *osheań* «підзорна труба, бінокль», молд. *okяn* «тс.» походять від *ochi* (молд. *okь*) «око», яке зводиться до лат. *os(и)lus* «тс.», спорідненого з псл. *oko*, укр. *око*. — СДЕЛМ 290; Руссагі 106. — Див. ще **око**¹.

офeня (іст.) «у дореволюційній Росії бродячий дрібний торговець»; — бр. *afеня*; — запозичення з російської мови; р. *офeня* «тс.» певної етимології не має; пов'язують з *ахвес*, що являє собою традиційне читання імені іудейського бога *Jhwh* (так званий «тетраграматон») як *Jahveh* і могло проникнути в жаргон офенів з мови єврейського населення; припускається також (Фасмер III 174) походження від гр. *ἀφηναιος* «афінський» від *Ἀθήναι* «Афіни». — Фасмер—Трубачев III 174; Преобр. I 671; Кипарский ВЯ 1956/5, 135; Бондалетов ЭИРЯ VII 38; Арапов Этимология 1964, 120—126; ЭСБМ I, 214.

оферма «тюхтій, мамула» О; — бр. [*афeрма*] «неохайна жінка, опущена людина», [*ахвeрма*, *ахeрма*, *оферма*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *oferma* «недолуга, нездатна людина» етимологічно неясне; зіставляється з нім. *ohne Form* «без форми» (SJP V 843). — ЭСБМ I, 211.

офeрта «пропозиція про укладення угоди», *офeрт* «тс.»; — р. болг. *офeрта*, бр. *афeрта*, п. ч. слц. вл. *oferta*, схв. *офeрт(a)*, слн. *oferta*; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; нім. *Offerte* «пропозиція» зводиться до лат. *offero* «пропоную, подаю», що етимологічно розкладається на префікс *ob-* і дієслово *fero* «несу, підіймаю, показую», споріднене з псл. *berę* «беру», укр. *беру́*. — СІС² 611; Koralinski 686; Walde—Nořm. I 483—485. — Див. ще **брати**.

офіра «жертва», [*охвіра*, *офіра* Пі, *охвіра* Пі, *хвіра* Нед] «тс.», [*офірка*] «свічка, яку ставлять у церкві за душу померлого» Ж, [*офірник*] «жертводавець» Ж, [*офірoвщина*] «побажання хрещених батьків дитині» Ж, [*офірува-*

ти] «жертвувати», [*охвірувати*, *охвірувати* Пі] «тс.», ст. *офера*, *оферовати* (XVI ст.), *офeра* (XVII ст.); — бр. *ахвіра*; — запозичення з польської мови; п. *ofiara*, як і ч. *ofeřa*, слц. *ofeřa*, походить від двн. *orfag* (свн. *orfeg*), утвореного від дієслова *orfagōp* «жертвувати» (свн. *orfegp* «тс.»), яке зводиться до лат. *offero* «пропоную» (Шелудько 41; ЭСБМ I, 215; Brückner 375; Holub—Lyer 342) або до лат. *operari* у спеціалізованому значенні «жертвувати милостиню» (Kluge—Mitzka 523). — Дзєндзелівський УЗЛП 96—97. — Див. ще **операція**, **офeрта**.

офіт (мін.) «світлий мінерал різноманітних відтінків, різновид серпентину»; — р. болг. *офіт*, бр. *афіт*, ч. слц. *ofit*, схв. *офит*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὄφιτης* «серпентин», букв. «змійовий», походить від *ὄφις* «змія», спорідненого з дінд. *áhiṣ*, ав. *aži-* «тс.» (іє. **ogʰhi-s*). — Frisk II 453; Boisacq 732—733.

офіцeр, *офіцeрня*, *офіцeрство*, *офіцeрша*; — р. болг. м. *офицeр*, бр. *афицeр*, п. *oficer*, ч. слн. *oficir*, слц. *oficier*, вл. *oficēr*, схв. *офицiр*; — запозичено через російське й польське посередництво (від форм непрямих відмінків) з німецької мови; нім. *Offizier* «офіцeр» походить від фр. *officier* «командир загону», яке зводиться до слат. *officiarius* «той, хто має посаду», пов'язаного з *officium* «служба, посада», від якого походить також укр. [*офіція*]. — Фасмер—Трубачев III 174; Черных I 611; Преобр. I 671; Sl. wyg. obcych 522; Holub—Lyer 342; Kluge—Mitzka 520. — Див. ще **офіція**.

офіціна «флігель» Ж, [*офіцінка* Ж, *офіціни*, *охвиціни*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ofisupa* (заст.) «бічний будиночок при палацові для челяді; бічна або задня частина кам'яниці; майстерня», як і ч. *oficina* «майстерня», слц. *officina* «перукарня», схв. *офиціна* «майстерня», походить від лат. *officīna* «майстерня, місце виготовлення чогось», яке було результа-

том видозміни форми *orificina*, похідної від *orifex* «творець, майстер, ремісник», що утворилося з компонентів *opus* «робота, твір, праця, заняття» і *facio* «роблю, створюю, виготовляю». — Kopaliński 687; Holub—Lyer 342; Walde—Hofm. II 204—205, 217—218. — Див. ще **опус, факт**.

[**офіція**] «служба», *офіціал* «високопоставлений чиновник», *офіціаліст* «службовець в адміністрації приватного маєтку», *офіціант*, *офіціоз* «періодичне видання, що офіційно не є органом уряду або правлячої партії, але виражає їхні погляди», *офіціальный*, *офіційний*, *офіціозний*; — р. *официальный*, бр. *офіціял* «офіціал», п. *oficialpu* «офіціальный», ч. *oficial* «дрібний чиновник», слц. *oficial* «реєстратор», вл. *oficialpu* «офіціальный», болг. *официален*, м. *официален*, схв. *офйцй* «служба Божя», *официјалан* «офіціальный», слн. *офісіј* «служба Божя», *oficialen* «офіціальный»; — запозичення з латинської мови; лат. *officium* «служба, посада» виникло з **orifici-om* > **orificium* «заняття, виробнича професія; виготовлення, робота», похідного від *orifex* «творець, майстер, ремісник». — Черных I 611—612; Kopaliński 686—687; Holub—Lyer 342; Walde—Hofm. II 204—205. — Див. ще **офіціна**.

[**офлис**] «тонкий дерев'яний стовбур, що використовується на дрова або на огорожу; хворостина; обапіл МСБГ»; [*офлис*] «край необрізаної дошки» Корз; — неясне.

офорт «гравірування на металі за допомогою кислот»; — р. болг. *офорт*, бр. *афорт*, слц. *eaufort*; — запозичення з французької мови; фр. *eau-forte* «азотна кислота» (якою витравлюють малюнок на металі) утворене з компонентів *eau* «вода», що походить від лат. *aqua* «тс.», і *fort(e)* «сильний, дужий, стійкий, міцний». — SIC² 612; Dauzat 260. — Див. ще **акварель, форт**¹.

офсайд (спорт.) «положення поза грою»; — р. болг. *офсайд*, бр. *афсайд*,

п. *ofsaid*, *off-side*, ч. *offside*, *ófsaid*, слц. *offside*, м. *офсайд*, схв. *офсајд*, слн. *off-side*, *ófsajd*; — запозичення з англійської мови; англ. *offside* «тс.» складається з прийменника *off* «за, поза» та іменника *side* «сторона, бік», спорідненого з днн. *sida*, дісл. *sida*, дат. *side*, шв. *sida*, снідерл. *side*, гол. *zij(de)*, двн. *sīta*, свн. *site*, нвн. *Seite* «тс.», а також із дангл. *sīd* «довгий, широкий, просторий», двн. *sīto* «вільний, в'ялий», слн. *sīd(e)* «низький», лит. *sietuva* «глибоке місце в річці», сірл. *sith-* «довгий» тощо. — SIC² 612; ССРЛЯ 8, 1739; Идрисов РР 1983/5, 148—150; Kopaliński 686; Holub—Lyer 342; Klein 1442; Kluge—Mitzka 701.

офсет «спосіб друкування, при якому зображення передається з друкарської форми на гумову стрічку, а з неї на папір»; — р. болг. *офсет*, бр. *афсет*, п. *offset*, слц. вл. *offset*, ч. *offset*, *offset*, схв. *офсет*, слн. *offset*; — запозичення з англійської мови; англ. *offset*, букв. «зміщення», утворене з прийменника *off* «за, поза» та іменника *set* «ряд, добір, серія, партія, комплект», що виникло з сангл. *sette*, *sett*, *set*, похідних від фр. ст. *sette* «послідовність, ряд, порядок», що є варіантом слова *secte* від лат. *secta* «послідовники; почет; секта». — SIC² 612; ССРЛЯ 8, 1739; Kopaliński 686; Holub—Lyer 342; Klein 1077, 1425. — Див. ще **сékта**.

офтальмія «захворювання очей»; — р. *офтальмія*, бр. *афтальмія*, п. слц. *oftalmia*, ч. *oftalmie*, схв. *офтальмија*; — запозичено через латинську мову (лат. *ophthalmia*) з грецької; гр. *офтальмія* «запалення ока» походить від *офтальмос* «око», що спочатку могло бути віддієслівним іменником («бачення, погляд»), похідним від незасвідченого **офтальлоμαι* «дивитися», яке зводиться до назви **офталь(λ)ос*, що виявляється в беот. *офтальлос* «око», лак. *офталь(λ)ос* тощо, споріднених з дінд. *áksi* «тс.». — SIC² 612; Kopaliński 687; Holub—Lyer 342; Frisk II 452.

офтальмологія «наука про очні хвороби», *офтальмолог*, *офтальмологічний*; — р. *офтальмологія*, бр. *офтальмологія*, п. *oftalmologia*, ч. *oftalmologie*, слц. *oftalmológia*, болг. *офтальмологія*, схв. *офтальмологіја*, слн. *oftalmologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Ophthalmologie*, фр. *ophtalmologie*, англ. *ophthalmology* утворені з гр. *ὀφθαλμός* «око» і *-λογία* «вчення». — СІС² 612; Копалиński 687; Holub—Lyer 342; Klein 1087. — Див. ще **логіка**, **офтальмія**.

ох (виг.), *оxати*, *оxкати*, [оxтіти] «оxати, скаржитися», [оxми] «зітхання» Ж, [оxохó] Ж; — р. бр. др. болг. м. *ох*, ч. слц. вл. нл. *och*, схв. *оx*, слн. *oh*; — результат фонематичного оформлення первісного вигуку *ох*. — ЕСБМ 2, 205; 8, 83. — Пор. **ах**, **ех**, **о²**, **ух¹**.

[оxабити] «залишити; зіпсувати», [оxабляти] «залишати; псувати», [оxабитися] «забути, загубити; залишитися», [ухабіти] «залишити» ДзУЗЛП, [оxаб] «калюжа, болото, старе русло річки; негідник, негідниця», [оxаба] «тс.; гнила колода; ледар, нероба» О, [оxаб] «падло» О, [оxаби] «рештки дрібних дров на зрубі» О, [оxап] «пропуск в оранці» О, [оxабисько] «калюжа, болото, старе русло річки», [оxабище] «тс.», [оxаблєнник] «безтолковий, недбалий, неохайний, розбещений, нікчемний» Ж, [зоxабити] «знехтувати, занедбати; залишити, покинути» Ж, [поxабитися] «залишити, покинути»; — др. *оxабитися* «покинути, залишити; перестати, припинити; відстати, утриматися», п. [ochab] «болото», ч. *ochabovat* «слабнути», ст. *ochabiti* (*ochabouti*) «знесилитися, утратити здатність», слц. *ochabovat'* «слабнути, занепадати»; — префіксальне утворення від **xабити*; пор. р. [поxабить] «псувати», п. *chabeta* «шкапа», [chaby] «кістки, що виступають з-під шкіри», стл. **xабити** «псувати, гноїти», які зводяться, очевидно, до псл. *habiti*; дальші зв'язки неясні. — Дзендзелівський УЗЛП 97—98; Фасмер III 175;

Срезн. II 835; Machek ESJČ 194; Bern. I 380—381; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 139. — Див. ще **хаб**.

[оxайлүчити] «виполоти; очистити від гілок (щепу)»; — результат видозміни форми *оxайчити* «надати чому-небудь приємного, охайного вигляду, очистити», очевидно, зближеної зі словами *хай*, [лүчиче] «краще». — Див. ще **о¹**, **хяяти**.

оxайний «старанно, чисто і дбайливо одягнений; чисто, старанно прибраний», [оxайливий] «тс.», [неоxая] «нечепура»; — бр. *аxайны*, п. [ochajny] (з укр.); — похідне утворення від *хяяти* (< псл. *xati*, *xajati* < іе. **ks-/kes-*); утворилося, можливо, через проміжну дієприкметникову форму *обxаяний*. — Мельничук Етимология 1966, 218. — Див. ще **хяяти**.

оxанүтися — див. **схаменүтися**.

[оxапкi] «обрізки, кухонні відходи від м'яса?» Ж; — не зовсім ясне; може бути результатом видозміни незасвідченого **оxапкi* «залишки, відходи», похідного від [оxабити] «залишити», або пов'язаним з [оxлáp] «обрізки, відходи від м'яса», що зводиться до п. *ochřar* «покидьки, недоїдки, м'ясо для собак».

[оxарáскуватися] «відмовлятися»; — результат видозміни форми *відкарáскуватися* (*одкарáскуватися*). — Див. ще **відкарáскатися**.

[оxвар] «чарівник» Ж, [оxвара] «відьма, чаклунка», [оxварка] «відьма» О, [оxварство] «чаклунство» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми [огвара] «обмова, зближеної з [оxвара] «щось дуже велике; незграбна істога». — Пор. **гвар**, **окар**.

оxвара — див. **окар**.

[оxват] «хвороба попереку; обгодування або опій, хвороба худоби, переважно коней ЛексПол», [оxватити] «обгодувати або обпоїти (худобу)» Ж, ЛексПол, [оxватитись] «захворіти на охват» ЛексПол, [оxвачений] «хворий на охват» ЛексПол; — бр. [аxват] «захворювання худоби», слц. [ochvat]

«тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ochwat* «хвороба худоби та коней» пов'язане з *ochwasić, ochwasać* «спричинити запалення копит у коня» (у XV ст. — також і хвороба людини), утвореним з префікса *o-* та кореня *chwatać* (ст.) «хапати, охоплювати», якому відповідає укр. *хвата́ти*. — ЭСБМ 1, 213—214; *Brückner* 188, 374; *Machek ESJC* 210. — Див. ще **хвата́ти**.

охвота¹ «старовинний верхній жіночий одяг»; — мабуть, запозичення з польської мови; п. *ochwota* «вид спідниці», очевидно, пов'язане з *ochwycić* «обняти, огорнути», *chwycić* «охопити», ст. *chwatać* «хапати, охоплювати», якому відповідає укр. *хвата́ти* (див.).

[**охвота**²] «бажання, охота, задоволення», [*охвітний*] «приємний, зручний Г; охочий Ж»; — р. [*охвота*] «охота», бр. *охвота* «тс.», др. *охвота* «радість, задоволення»; — давніший варіант слова *охота* «бажання, прагнення; схильність», що, можливо, утворився від праслов'янського прикметника **охвъѣ* «жвавий, веселий»; заперечення зв'язку з *хотѣти* «хотіти» (*Brückner* 374) недостатньо обґрунтоване. — *Фасмер III* 175; ЭСБМ 1, 214—215; *Bern. I* 398—399. — Див. ще **хотіти**.

охіза — див. **хіза**².

[**охинтай**] «нікчема, квота людина» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*хиножити*] «нищити, марнувати», р. [*хинь*] «дрібниці, непотрібні речі», [*хинить*] «ганити».

охлань — див. **хлань**.

[**охлап**] «обрізки, кухонні відходи від м'яса» Ж, О, [*охлапок* Ж, *охлапок* ЛексПол, *охлапки* тж] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ochłap* «покидьки, недоїдки, м'ясо для собак» виводиться від *chłapać* «жадібно хватати, глитати», *chłap* «гам!», очевидно, звуконаслідувального походження. — *Онышкевич Исслед. п. яз.* 246; *Brückner* 373, 380. — Пор. **охапки**.

[**охлудити**] «заклякнати, захолюнути» ЛексПол; — бр. [*ахлудзець*] «за-

стигнути, одубіти, затверднути»; — похідне утворення від [*хлуд*] «кийок, різка»; у семантиці, можливо, зазнало впливу п. *ochłód* «охолодження», *chłód* «холод». — ЭСБМ 1, 218. — Див. ще **хлуд**.

[**охлямити**] «обманути, обдурити» Ж; — видозмінене запозичення із західнослов'янських мов; п. *okłamać* «обманути, обдурити», ч. *oklamat*, слц. *oklamat'* «тс.» є префіксальними утвореннями від п. *kłamać* (ч. *kłamat*, слц. *kłamat'*) «говорити неправду, брехати, обманювати», спорідненого з лит. *klópti* «обдурювати, брехати», лтс. *kgāpti* «тс.». — *Brückner* 236; *Machek ESJC* 250.

охляп «без сідла; недбало; наопаши (про одяг)», [*охлепом* Ж, *наохляп*] «тс.»; — р. [*охлябь*] «без сідла», бр. [*охліп*] «тс.», слн. *ohlār* «простір; слабкість»; — похідне утворення від *хляпати(ся)* «хитатися при поганому прикріпленні до чогось» (підкреслюється незручність їзди без сідла); бр. [*охліп*] зводиться до п. *oklep* «охляп», яке пов'язується з *klepać* «ударяти, хлопати» (*Brückner* 233). — *Shevelov Hist. phonol.* 483; ЭСБМ 2, 186. — Див. ще **хляпати**.

[**охляпнути**] «охлянути»; — р. [*охлябнуть*] «тс.»; — результат видозміни форми [*охлябнути*] «розтрястися, розкачатися, ослабнути», зближеної з *охлянути* «ослабнути, виснажитися». — Див. ще **хлябати**.

[**охматися**] «бажати, прагнути», [*охмання*] «бажання»; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття виразу *ох, мати* або похідне утворення від [*охми*] «зітхання», пов'язаного з *ох*.

[**охмиріти**] «засумувати, спохмурніти»; — очевидно, результат видозміни форми *охмуріти*. — Див. ще **хмурий**.

[**охмолоста́ти**] «відлущувати, побити» Ж; — префіксальне утворення від **хмолостати*, що могло бути результатом контамінації форм [*холоста́ти*] «товкти в ступі» і *молотіти*.

[охомолостатися] «звикнути»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *охмолостами*.

охорона — див. **хороніти**.

охо́та, *охітний*, *охіть*, *охіч*, *охіти-*
тися, *охотливий*, *охотний*, *охотник*,
охотуватися, *охоцький*, *охочий* — див.
хотіти.

охра «мінеральна фарба червоно-
брунатного або жовтого кольору», *вохра*
«тс.», *охряній*, *охристий* СУМ, Ж,
вохристий; — р. болг. *охра*, бр. *вохра*,
охра, п. *ochra*, ч. *okg*, слц. вл. *okeg*, схв.
окер, слн. *okeg*, *okga*; — через польське
посередництво запозичено з латинської
мови; лат. *ochra* «охра» походить від гр.
ὄχρα «жовта охра», пов'язаного з
ὄχρος «блідо-жовтий», спорідненого з
дінд. *vu-āghra-ḥ* «тигр». — Пономарів
Мовозн. 1974/2, 41; Фасмер III 176;
Черных I 613; Преобр. I 672; Горяев
244; ЭСБМ 2, 205; Sl. wyg. obcych 521;
Holub—Lyer 343; Frisk II 1153—1154;
Boisacq 1085.

о́храк «худий кінь; шкапа» О; —
неясне.

Охрім, *Ефрём*, [*Ехрём*, *Хрім*, *Юх-*
рім (Ме), *Яхрём*], ст. *Охрѣмъ* (бл.
1392), *Ефремъ* (1398), *Ефримъ* (1489),
Ефрёмъ «оуружайный, плодови(т),
носень [добрь служител]» (1627); —
р. болг. *Ефрём*, бр. *Ахрём*, др. *Еф-*
рѣмъ, стсл. *Юфрёмъ*; — через цер-
ковнослов'янське посередництво запо-
зичено в давньоруську мову з грецької;
гр. *Ἐφραίμ* походить від гебр. *Ḥifraim*,
можливо, пов'язаного з *rēg* «плід». —
Беринда 206; Спр. личн. имен 411;
Илчев 201; Constantinescu 49; Klein
530.

[охрянути] «охлянути, знесиліти,
виснажитися», [*охряти*] «тс.»; — др.
охрянути, *охърянути* «стомитися,
ослабнути», п. [*ochrzęty*] «кволий»,
цсл. *охрянжти* «голодувати, хотіти їс-
ти»; — похідне утворення від неза-
свідченого **хрянути* «слабнути, висна-
жуватися» (пор. р. [*хрять*] «худнути,
сохнути, хиріти», [*хрядеть*, *хрянуть*]
«тс.», ч. *chřadnouti* «терпіти нужду, бі-

дувати», ст. *chřieda* «виснаження, зне-
силення», *chřěda* «тс.»), яке зіставля-
ється з двн. *scriptan* «тріскатися»,
scrunta «тріщина», лит. *skraifidas* «старе
хутро». — Фасмер IV 280; Bern. I 401. —
Пор. **хляти**¹.

[о́хтем] «глибоке зітхання, плач»
Ж, [*на вічний о.*] «назавжди, навіки»
Ж, [*охте́мний*] «злидений» Ж, [*ох-*
тьбовий] «тс.» Ж, [*заохте́мити*] (ду-
шу) «запропастити» Ж; — пов'язане з
[*афтёмний*] (> **охтемний*) «навіки
проклятий» (пор. вираз [*на афтёму*]
«ущент, зовсім, дотла» О). — Див. ще
афтёмний.

[о́хух] «дурень»; — неясне; може
бути результатом фонетичної видозмі-
ни слова [*о́глух*] «тс.» або помилкового
написання замість *о́лух*.

[оца́піти] «очманіти» ГрицАВ; —
очевидно, результат видозміни деети-
мологізованої форми типу [*очіпіти*]
«застигнути, завмерти з переляку»,
зближеної з основою *цап*. — Див. ще
оцупіти.

[оца́ріти] «одужати; подужати» О; —
очевидно, результат видозміни запо-
зиченого рум. (молд.) *oțări* (a se) «роз-
гніватися, драгуватися», яке зводиться
до болг. *оцєря* «вищирити, оскалити
(зуби)», спорідненого з укр. *щі́рити*. —
СДЕЛМ 298. — Див. ще **щі́рити**.

оца́рок — див. **ца́рина**.

[оцвёнок] «шматок, обрубок (дере-
ва, заліза)», [*оцванок*] «колода» Ж; —
неясне.

оце́й (*оце́*, *оці́*, *оця́*), *цей* (*це*, *ці*,
ця); — результат злиття і дальшої ре-
дукції вказівної частки *от* і вказівного
займенника *сей* (*се*, *сі*, *ся*). — ІУМ Мор-
фологія 133. — Див. ще **от**, **сей**. —
Пор. **о́цек**.

оцелот (зоол.) «великий дикий кіт у
Центральній та Південній Америці, *Felis*
pardalis»; — р. болг. *оцелот*, бр. *ацэ-*
лот, п. слц. вл. *ocelot*, схв. *оцелот*; —
запозичення з німецької або французь-
кої мови; нім. *Ozelot*, фр. *ocelot* «тс.» по-
ходять від нагуатльського *ocelotl* «тигр,
ягуар». — ССРЛЯ 8, 1779; Kopaliński

684; Gr. Fwb. 543; Dauzat 508; Klein 1072; NSD 1707; Lokotsch 50.

[**бцель**] «шип на підкові» Ж, [оціль] «сталь» ВеУг, [бцілок] «кресало; залізний шпат» Ж, [наоцеліти] «загартувати» ВеУг; — др. оцѣль «загартоване залізо, сталь», оцѣль «тс.», п. осел «шип на підкові; сталь», осул «тс.», слц. осел' «сталь», вл. wocel, схв. òцѣл, слн. [осѣл], р.-цсл. оцѣль, оцѣль «тс.»; — через польську мову запозичено з чеської; ч. осел «сталь», очевидно, походить з нар.-лат. *aciāle, пов'язаного з лат. aciēs «гостряк, лезо», спорідненим з гр. ἄκίς «жало, шип, колючка», двн. еска «гостряк», днн. eggja «кут, край, гострота, лезо», дісл. egg, дангл. esg, англ. edge «тс.», псл. osļa «точильний камінь». — Machek ESJC 408; Holub—Kop. 251; Holub—Lyer 341; Kluge—Mitzka 151; Walde—Hofm. I 8. — Див. ще **осла́**.

оцет «водний розчин оцтової кислоти», оцѣтница, [оцѣтник] «виготовлювач оцту» Ж, Куз, оцтѣвий СУМ, Ж, [оцѣтѣвий] Ж, [оцтѣвець] (бот.) «сумах коротковолосий, оцтове дерево, Rhus typhina L.», ст. оце(т) (1642); — р. заст. м. оцет, бр. воцат, др. оцѣтъ, п. ч. oset, слц. osot, болг. оцѣт, схв. òцат, слн. òset, стсл. оцѣтъ; — псл. осьтъ, запозичене, очевидно, з готської мови; гот. akeit «оцет» походить від лат. acētum «кисле вино, оцет», пов'язаного з асео «бути кислим, окислюватися», асег «гострий», aciēs «гостряк, лезо», спорідненими з гр. ἄκρος «гострий», лит. aštrūs, псл. ostrъ (< *osr-) «тс.», укр. гострий; могло бути запозичене в праслов'янську мову й безпосередньо з латинської; в українській мові, можливо, відновилося під впливом польської. — Фасмер III 176—177; Преобр. I 672—673; Брандт РФВ 23, 95; ЭСБМ 2, 205—206; Brückner 373; Machek ESJC 408; Holub—Lyer 341; Младенов 405; Skok II 540; Bezljaj ESSJ II 239; Критенко Вступ 531; Kiparsky GLG 127; Meillet Etudes 110; Mikl. EW 219; Walde—Hofm. I 6—7. — Див. ще **гострий**.

[**бцек**] «ось як» Ж, [оцїк] «тс.» ВеУг; — результат злиття словосполучення *ось як*; можливо, поряд з *ось* існував варіант *оць (< *от сь), паралельний до *оце* (< от се); як у говорах змінилось у [ек, їк]. — Див. ще **ось¹, як²**.

[**оцисе́**] «оце» Ме, [оцисе-о́, цисе́, цисе-о́] «тс.» тж; — результат злиття займенників с. р. одн. оцѣ та се. — Див. ще **оцѣй, сей, цей**.

[**оцїлітися**] «розстатися, розлучитися, відступити; прикинутися, симулювати» Ж; — неясне.

бцілок — див. **бцель**.

бці́нки, бці́нки — див. **бценьки**.

оцупалок «оцупок»; — очевидно, результат контамінації слів *оцупок* і *цур(у)палок* (див.).

[**оцупіти**] «замерзнути» МСБГ, [оцініти] «застигнути, завмерти з переляку» тж; — очевидно, пов'язане з *ціпеніти* «замерзати», *ціпити* (про мороз) «бути сильним» (див.). — Пор. **оцапіти**.

оцупок «обрубок, уламок» СУМ, Ж, [оцупок] «тс.» Ник; — р. [оцупок] «обрубок дерева», [оцупок] «товста палка, кийок», бр. [ацупак] «оцупок; малорослий товстун; телепень», п. осурек «коротка, але товста колода дерева» (з укр.?). — очевидно, похідне утворення від звуконаслідувального кореня [цуп] (звук від удару при відрубванні). — ЭСБМ I, 224; SW I 355, III 557.

[**оцюді**] «осюди»; — результат злиття частки *от* і прислівника *сюді* (тс > ц). — Див. ще **от, сюді**.

[**бцяпк**] «обгорілий кінець скіпки» Ж; — очевидно, результат контамінації слів *оцупок* «обрубок, уламок» і [цяпка] «цятка, пляма». — Див. ще **оцупок, цяпати**.

[**оцай**] «ачей, раптом, можливо», [йочей] «можливо» ВеЗа, [очий] «тс.» тж; — фонетичні варіанти форми *ачей* «тс.» (див.).

очамріти, очмаріти — див. **чамріти**.

очанка (бот.) «*Euphrasia L.*», [*вічник*] «кравник, *Odontites Pers.* (*Euphrasia odontites L.*)» Мак; — р. *очанка*; — похідне утворення від *бчі*; назва зумовлена застосуванням очанки в народній медицині для лікування очей (Носаль 47—48; Нейштадт 501). — Фасмер III 177; Преобр. I 673. — Див. ще **око**¹.

[**бчап**] «дерев'яна балка в стіні біля одвірка Ж; крайня верхня балка; балка на подовжній стіні хати; балка, на якій лежить стеля О», [*бчаб*] «карниз; шпонка» О, [*очапнути*] «з'єднати одвірок з кутком за допомогою дерев'яної балки» Ж; — р. [*бчáp*] «жердина», [*бчáp*] «тс.», *бчеп*, *бчеп*, бр. *ачэп* «колода на зрубі», п. осзар «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*чáпнути*-(с)я] «доторкатися, прив'язувати, зв'язувати». — ЕСБМ 1, 232—233. — Див. ще **о**¹, **чáпнитися**. — Пор. **бщеп**.

[**очáпатися**] «опритомніти, прийти до свідомості»; — р. [*очáпaться*], бр. [*ачапáцца*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *чáпати* «повільно йти», букв. «насилу прийти до свідомості». — ЕСБМ 1, 228. — Див. ще **чáпати**.

[**очéньпати**] «очуняти, встати після хвороби»; — неясне; можливо, пов'язане з [*очáпатися*] «опритомніти», *очуняти*, *вічуняти* «видужати» (пор.).

очерёт (бот.) «*Phragmites Trin.*», *очеретина*, [*очеретівка*] (орн.) «очеретянка, *Ascoserphalus Naumann*» Куз, [*очеретниця*] (орн.) «очеретянка; кропив'янка, *Sylvia agropinasea*» Ж, [*очеретя́ник*] «чорт, що живе в очереті» Г, Ж, *очеретя́нка* «(орн.) *Ascoserphalus*; [(бот.) канаркова трава, *Phalaris agropinasea L.*» Мак; заболочена низина; заросле болото Ч], [*черёт*] «очерет» Нед, Мак, [*черті́на*] «очеретина», [*чаратя́нка*] (орн.) «очеретянка» Л, [*очеретува́тий*] «порослий очеретом», *очеретя́ний*; — р. [*бчерёт*, *черёт*], бр. *чарóт*, п. *oczeret* (з укр.), схв. *чрёт* (*црёт*) «лісова драговина, болотяний простір», слн. *črěta* «болотяна місцевість, очерет»; — псл. **čertъ*, пов'язане, очевидно, з **čьrtq̄*, **čersti* «різати,

дряпати гострим предметом», іє. **ker*-«різати» з огляду на гостре листя рослини; допускається також зв'язок з іє. **ker(t)*-«крутити, сукати, вити». — Німчук 287; Меркулова 47—48; Фасмер—Трубачев III 178, IV 342—343; Трубачев Рем. терминол. 247; ЭССЯ 4, 80; Верп. I 150; Топоров III 238. — Пор. **черётка**.

[**очикнў́тися**] «прокинутися, пробудитися»; — р. [*очкнў́ться*] «прийти до свідомості, отямитися, прокинутися», ст. *очхнутися*, п. *оскпа́с сіє* «тс.»; — результат видозміни форми [*очнў́тися*] «прокинутися, прийти до пам'яті, отямитися»; можливо, вже праслов'янський фонетичний варіант етимологічної форми **otъjъnq̄ti sę* «тс.». — Див. ще **очнў́тися**.

[**очинéшник**] «соняшник» Кур; — очевидно, результат видозміни форм [*насо́нешник*, *насенéшник*] «тс.», зумовленої впливом слова *бчі* (внаслідок сприйняття розквітлого соняшникового кошика як подібного до ока). — Див. ще **насенéшник**, **насо́нешник**, **око**¹.

[**очисник**] «очиток їдкий, *Sedum acre L.*» Мак, [*очи́жник* См, *очисток* Мак, *очі́тки* См] «тс.», *бчійток* «заяча капуста, *Sedum L.*», [*очитка*] «очиток шестирядний, *S. sexangulare L.*» Мак, [*очипак*] «очиток пурпуровий, *S. telephium L. (S. purpureum)*» Мак; — р. *очі́ток* (з укр.); — похідне утворення від *очи́стити*; назва зумовлена тим, що очиток використовували в народній медицині при болях у животі (Даль II 2020), а також, можливо, в косметичі для очищення шкіри, про що свідчать інші народні назви рослини: [*молодень*, *молодильник*, *молодило*, *молодишник*, *моложай*, *рум'янило*]; форма *очи́ток* виникла з [*очисток*] внаслідок детимологізації. — Меркулова 109; Фасмер—Трубачев III 178. — Див. ще **чійстий**. — Пор. **чист**, **чистець**.

бчійток, *очитка* — див. **очисник**.

очі́пок — див. **чепець**.

[**очки**] (бот.) «грицики звичайні, *Capsella bursa-pastoris (L.) Medic.*» Мак,

[*очка жабині*] «незабудка польова, *Myosotis intermedia* Link.», [*очко волове*] «оман верболистий, *Inula salicina*»; — бр. [*жаб'ї ачки*] «незабудка болотна, *Myosotis palustris*», [*жабинья вочки*] «тс.», болг. *очé* (бот.) «братки»; — результат семантичної видозміни демінутивної форми слова *око*, *оци*; асоціація з оком пояснюється окоподібною формою квітів або яскравим кольором (Вісюліна—Клоков 269; Нейштадт 457, 552). — Див. ще **око**¹.

очко — див. **око**¹.

очкур, *очкурнік*, *очкурня* — див. **учкур**.

очманá, *очманіти*, *очуманіти* — див. **чманá**.

[**очнутися**] «прокинутися, опритомніти; відпочити» Ж; — р. *очнуться*, бр. *ачнѹцца*, п. *оскпаѣ сіѣ* «тс.», ч. *ocitnouti se* «опинитися, попати, потрапити», *ocitnouti se*, слц. *ocitnut' (sa)* «тс.»; — псл. **ot-jъtnqti se*, пов'язане чергуванням кореневих голосних з **ot-jutiti se*; ці форми зазнали морфологічного перерозподілу в **o-tjъtnqti*, **o-tjutiti se* (пор. ч. *procitnouti* «прокинутися, опритомніти», стсл. **оштоцтити**, **оштоцштати** «відчувати»); — споріднене з лит. *atjūsti*, *atjaūsti* «відчувати», лтс. *atjustiūs* «опритомніти, прокинутись». — Булаховський Вибр. пр. III 425; Фасмер III 178—179; Brüskner 374; Machek ESJC 87—88; Graepkel 191. — Пор. **вічуняти**, **прочнутися**.

[**очняк**] (ент.) «п'ядун (метелик), *Hipparchia*» Ж; — похідне утворення від *оци*; назва зумовлена кольоровими цятками на крилах комахи, що асоціюються з очима; пор. нім. *Randaugenfalter* «п'ядун», букв. «метелик з очима по краях». — Див. ще **око**¹.

[**очон**] (орн.) «крук, *Corvus corax* L.» Шарл; — неясне.

очуматися «опритомніти, прийти до пам'яті», *прочумати* «привести до пам'яті», *прочуматися*, [*прошуматися*] Нед; — результат контамінації слів *очунятися*, *прочунятися* «тс.» і *очу-*

маніти «очманіти». — Див. ще **вічуняти**, **чманá**.

очуняти — див. **вічуняти**.

ошада, *ошадіна*, *ошадіна*, *ошадіти*, *ошедина*, *ошедіна*, *шошаделіна* — див. **шадій**.

[**ошадець**] (бот.) «сідач конопляний, *Eupatorium cannabinum* L.» Мак, ВеНЗн; — похідне утворення від [*шадій*] «сивий» (пор. і літературну форму *сідáч*); назва зумовлена, очевидно, брудно-рожевим або білим кольором квітів сідача, що створюють враження сивини (Федченко—Флеров 949). — Див. ще **шадій**.

[**ошалемоніти**] «ошаліти», [*ошоломіти*] «оглушити, приголомшити» Ж, [*ошоломоніти*] «тс.» Ж; — р. *ошеломіть*, [*ошаломанеть*] «утратити свідомість, одуріти», [*ошеломанеть*] «тс.», бр. [*ашаламець*] «одуріти», [*ошоломонець*] «тс.»; — очевидно, пов'язане зі звуконаслідувальною основою **шолом* «шум (у голові)», збереженою у бр. [*шблам*] «тс.»; виведення від *шолом* «військовий головний убір» (Фасмер III 179; Преобр. I 674) натрапляє на ряд труднощів. — ЕСБМ 1, 234; Супрун Рус. и сл. языкозн. 244—248. — Пор. **шаламатня**.

[**ошанути**] «охопити»; — очевидно, пов'язане з р. [*ошануть*] «легенько доторкнутися до когось», утвореним від [*шануть*] «колихнути, штовхнути», що виникло з *шатнуть* «хитнути». — Пор. **шататися**.

ошанутися — див. **ошманутися**.

[**ошара**] «обірванець»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*ошара*] «волоцюга, злодій, п'яниця, обірванець» пов'язане з [*ошарить*] «нишпоряти знайти, обікрасти, обікрати; тинятися», *шарить* «нишпорити», укр. *шарити* (див.).

[**ошвар**] «обаполок», [*ошварень*] «тс.» О, [*ошварі*] «відходи від розпилювання дощок» ВеЗн; — запозичення з польської мови; п. [*oszwarg*] «обаполок» походить, очевидно, від нвн. *Schwarte* «тс.», пов'язаного з свн. *swart(e)* «люд-

ська шкіра, шкіра на голові; вкрита волоссям або пір'ям шкіра тварин і птахів; кора, лико», спорідненим з дфриз. снідерл. swarde «шкіра на голові», дангл. swæard (swearþ) «шкіра, оболонка, кора, лико, скоринка (на хлібі)», англ. sward «шкіра; газон, дерн», дісл. svǫrdr «поросла волоссям шкіра людини (на голові); шкіра кита; дерн». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Kluge—Mitzka 690; Klein 1551.

ошелéшити «сильно вдаряючи по голові, довести кого-небудь до неприємного стану; надзвичайно здивувати, приголомшити»; — пов'язується із звуконаслідувальним *шéлех* «шурхіт, шелест», давніше *«шум у голові», як [ошоломіти] з *шолом «шум». — Супрун Рус. і сл. яз. 248. — Див. ще *шелест*¹.

[ошемоніти] «знепритомніти»; — р. [ошеманéть] «остовпіти»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слова [ошалемоніти] «ошаліти», р. [ошеломáнэть] «знепритомніти».

[ошепуліти] «оглушити ударом»; — р. [ошелопу́тить, ошалопу́тить] «тс.»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ошелéшити* «тс.» (пор.).

[ошешéлитися] «зірватися й упасти з висоти»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ошелéшити* «приголомшити» (пор.).

[ошімок] «шматок хліба»; — неясне; — пор. р. [ошвáлок] «великий, неакуратно відрізаний краєць хліба».

[ошкáпитися] «одружитися» Ж; — похідне утворення від *шкáпа* з переносним значенням «худа, погана жінка». — Див. ще **о¹**, *шкáпа*.

[ошколянік] «школяр» ВеУг, [ошкóлш, ошкóльш] «тс.» НЗ УжДУ 14; — похідне утворення від уг. [oskola], ([askola], iskola) «школа», запозиченого з латинської мови, як і укр. *шкóла*. — Німчук НЗ УжДУ 14, 178; Bárczi 138; MNTESz II 237. — Див. ще *шкóла*.

[ошкúритися] «одружитися» Ж; — похідне утворення від *шкúра* з не

зовсім ясною словотворчою мотивацією. — Див. ще *шкúра*¹.

[ошману́тися] «ошукатися» Ж, [ошману́тися] «тс.» Ж, [ошану́тися] «обманутися, помилитися, прогадати»; — п. [oszmanić] «ошукати»; — неясне; можливо, пов'язане з *очманіти*.

ошоломіти, *ошоломоніти* — див. **ошалемоніти**.

[ошолоп] «йолоп, бовдур, телепень» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації запозиченого р. *остолоп* «йолоп, дурень» і (роз)*шолопати*; р. *остолоп* ([остолоб]), пов'язане зі *столп* (*столб*) «стовп», сягає язичницьких часів, коли ідолів робили у вигляді стовпів; негативного значення воно набуло пізніше. — Фасмер III 165; Соболевский РФВ 64, 124. — Див. ще **стовп**, **шолопати**.

ошукати «обманути», [обшукáти] «тс.», [ошук] «обман» СУМ, Куз, [ошúка] «тс.», *ошукáнець* «обманщик», *ошукáнство*, [ошукáч] «ошуканець», [ошукня] «ошуканство, лестощі» Бі, [ошуком] «обманом» Ж; — р. [ошукáть], бр. *ашукаць*; — запозичення з польської мови; п. *oszukać* «обманути» є похідним від *szukać* «шукати» і, можливо, являє собою кальку нвн. *versuchen* «випробувати, спокушати», утвореного від *suchen* «шукати». — Фасмер III 180; ЭСБМ 1, 239; Brücker 557; Kluge—Mitzka 762. — Див. ще **о¹**, **шукати**.

[ошум] (у виразі з *ошумом* «цілком, повністю») Ж; — очевидно, пов'язане з *шум* «піна». — Див. ще **о¹**, **шум²**.

ошур, *ошурки* — див. **шурувати²**.

[ошуст] «наклепник, шахрай» Пі, [ошúста] «обманщик»; — р. [ошúстатъ] «обдурити», бр. [ошуст] «шахрай»; — запозичення з польської мови; п. *oszust* «шахрай», *oszustać* «ошукати» походять від *szustać* «розтрачувати, розкидатися (чимось)», що в XVII ст. вживалося в значенні «міняти», звідки й розвинулося значення «ошукувати, шахраювати»; первісно мало значення швидкого руху, галасу;

споріднене з укр. *шўснути*. — ЭСБМ 2, 207; 8, 84; Вrўckнер 385. — Див. ще **шўснути**.

ошўя — див. **шўя**.

ошавистий, *ошавілий*, *ошавіти* — див. **шавá**.

[ошáпний] «який добре прилягає до тіла (про одяг)» ЛексПол; — пов'язане з р. *[шáпнть]* «франтити», *[шáп-ливий]* «вишуканий, франтовитий», *[шáп]* «франт; зарубка, засічка сокирою на дереві для добування смоли», *шэпá* «кусок дерева, скіпка»; первісне значення — «підрізаний, добре підігнаний» (пор. аналогічне явище в німецькій мові: Stutzer «франт» від *stutzen* «підрізувати, підстригати; обрубувати»). — Фасмер IV 496; Преобр. II 114. — Див. ще **шэпíти**.

[ошэп] «бруси й колоди для зведення стін дерев'яних будівель», *[ошчп]* «тс.», *[ошчпина]* «скріплені з чотирьох боків верхні балки будівлі, до яких прикріплюють стелю й дах», *[ошчпн]* «тс.» ЛЖит, *[ошчпíти (хáту)]* «покласти скріплені з чотирьох боків верхні балки хати»; — очевидно, пов'язане з *шчпíти* «прищеплювати», *шчэпа* «прищепа»; зведення до *шчэпáти* (псл. *skerati) «розколювати» здається помилковим. — Див. ще **шчпíти**. — Пор. **очáп**.

[ошэрт] (бот.) «стародуб, *Laserpitium* L.» Ж; — неясне.

[ошэтіти] «загубити, втратити» Ж; — очевидно, давніше **о-тщетити*, пов'язане з *[тщий]* «пустий, марний», стсл. **тъщэга**. — Див. ще **тщий**.

ошщпок, *ошщпок* — див. **щпáти**.

[ошщтець] (бот.) «шоломниця звичайна, *Scutellaria galericulata* L.» Ж, Мак; — похідне утворення від *щитíти* «захищати, оберігати»; назва зумовлена шоломоподібною формою квітки і є, очевидно, калькою латинської наукової назви, похідної від *scutum* «щит». — Див. ще **щит**.

[ошщтниця] (у сполученні *о. воскова*) (бот.) «воскова пальма, *Согуpha cerifera* Агг.» Ж, Мак; — похідне утворення від *щитíти* «захищати, оберігати»; назва зумовлена тим, що листя цієї пальми вкрите тонким шаром воску, який захищає її від надмірної втрати вологи (БСЭ 9, 155, 158). — Див. ще **щит**.

[ошщток] (бот.) «молодило дахове, *Sempervivum tectorum* L.» Ж, Мак; — очевидно, похідне утворення від *щитíти* «захищати, оберігати»; назва зумовлена повір'ям, що ця рослина захищає від блискавки (через це її розводять на дахах). — Анненков 326. — Див. ще **щит**.

[ошщця] «нічний метелик; міль» Ж; — очевидно, давніше [**ношщця*] «нічний метелик», пов'язане з *ніч* (див.).

[ошщп] «спис» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *oszczer* «спис», як і ч. *ošťer*, слц. *ošter* «тс.», нл. *wóšćer* «скіпка, лучина», утворене за допомогою префікса *o(b)-* «об-» від *szczerać* «розколювати, щепити»; первісно, мабуть, означало розщеплену дерев'яну палицю. — Вrўckнер 534; Machek ESJC 421—422. — Див. ще **шчпíти**.

па «окремий рух у танці; танцювальний крок»; — р. бр. *pa*, п. ч. *pas*, схв. *pa* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *pas* «крок» походить від лат. *passus* «тс.», утвореного від *passo* «розширюю, розкриваю, розстилаю», пов'язаного з *patere* «відкриваюся, простилаюся», спорідненим з ав. *paḍapa-* «широкий, довгий, просторий», хет. *pittar* «тарілка», гр. *πετάλινος* «розкриваю, розстилаю», *πέταλος* «розпростертий, широкий», *πέταλον* «листок», дісл. *faḍm* «обійми; сажень, нитка», дангл. *faerft* «розпростерті руки, сажень», двн. *faḍam* «сажень; міра завдовжки в розпростерті руки», *faḍum* «тс.», гот. *faḗa* «паркан, огорожа», свн. *vade* «тс.», лит. *petỹs* «плече», прус. *pette*, *pettis* «тс.». — СІС² 612; Sł. wug. obcych 554; ТСБМ III 450; Dauzat 536; Walde—Hofm. II 244—245, 261—262. — Пор. **пас**², **пасаж**, **пасажір**.

па- (префікс переважно в іменних утвореннях типу *па́гін*, *па́губа*, *па́рубок*, *па́синок*, *па́сіка* тощо, який указує на просторову або часову близькість, схожість або ідентичність, недостачу властивості, якості тощо); — р. бр. др. болг. м. схв. *pa-*, п. ч. слц. вл. нл. *pa-*, стсл. *pa-*; — псл. *pa-* (< *рѡ-), співвідносне з *ро*, як *рга-* з *рго-*, *раз-* з *роз-*; — споріднене з лит. *рѡ* «на, після», прус. *ро* «під, на, після, згідно з ..., відповідно до ...», алб. *pa* «без, не», лат. *ro-* (*rogeō* «утримую, зупиняю»), ав. *pa-* (*pa-zdaueiti* «проганяє, відтісняє, лякає»); іє. *рѡ-. — Фасмер III 180—181; Преобр. II I; Maček ESJČ 424; Holub—Lyer 351; Младенов 407; Skok II 583; ESSJ Sl. gr. I

160—161; Mikl. EW 253; Trautmann 203; Pokorný 54—55. — Див. ще **по**.

[**па́бороди**] «бакенбарди» Нед, [*па́бороток* О, *паврѡта* О] «тс.»; — результат видозміни форми [*фаборѡта*] «тс.», зближеної з основами слів *бородá* і *рот*. — Див. ще **фаборѡта**.

[**па́бородник**] (бот.) «козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.» Нед, [*побороднік*] «тс.»; — похідне утворення від *бородá*; назва зумовлена схожістю нерозкритого кошика квітки цієї рослини з цапиною бородою; пор. р. *козлоборѡдник*, бр. *казлабарѡд*, схв. [*коззѡбрадник*] «тс.», що є, очевидно, кальками наукової назви роду *Tragopogon*, яка походить від гр. *τράγος* «цап» і *πῶγων* «борода» (Нейштадт 584). — Див. ще **бородá**, **па-**.

па́ва (орн.) «птах родини фазанових, *Pavo cristatus* L.»; самка павича; пір'їна павича, *пáвїч* СУМ, Нед, [*пáвир*] «павич» ВеБ, ВеНЗн, *пáвїчка* «пава», [*пáвїха*, *пáвїця*] «тс.» Нед, [*пáвїр*] «павич», [*пáвїн*] «тс.» тж, [*пáвїнець*] (зоол.) «павиохвіст, *Pavonia*» Нед, [*пáвїк*] «павич», [*пáвїк*] «тс.» ВеНЗн, [*пáвїн*] «павич; пір'їна павича», [*пáвїн*] «павич» ВеНЗн, [*пáвїнка*] «пава» ВеНЗн, [*пáвїр*] «павич» Г, ВеБ, ВеНЗн, [*пáвїриця*] «пава», [*пáвїрка* Г, ВеНЗн, *пáвїриця* Шарл, ВеНЗн] «тс.», *пáвїн*, *пáвїний*, *пáвїчєвий*, *пáвїчий* СУМ, [*пáвїй*] «павиний» Нед, [*пáвляний*] Нед, *пáвѡвий*] «тс.»; — р. *пáва*, бр. *пáва*, [*пáвїк*, *пáвїлѡк*], п. нл. *raw*, *rawa*, ч. *ráv*, *rávıce*, слц. *raw*, *rawa*, вл. *raw*, *rawıca*, болг. *paўн*, *пауни́ца*, м. *паун*, *пауни́ца*, схв. *paўн*, *паўни́ца*,

слн. *rāv*, *rāvica*; — через германське посередництво запозичено з латинської мови; двн. *rāwo*, свн. *rā(we)*, днн. *rāo*, снн. *rāwe*, снідерл. фриз. *raц*, гол. *rauw*, дангл. *rāwa*, рѐа, англ. *rēa*, дісл. *rāi* «тс.» походять від лат. *rāvo* «пава», яке певної етимології не має; вихідним вважається якесь східне джерело, оскільки зі Сходу (з Індії) походить і сам птах. — Шелудько 41; Фасмер III 181; Черных I 614; Преобр. II 1—2; Machek ESJČ 438; Schuster-Sewc 1052—1053; Младенов 415; Skok II 625; Mikl. EW 234; Kluge—Mitzka 541; Walde—Hofm. II 267.

павз, *павзе*, *павзіна*, *павзине*, *павзиту* — див. **паву́з**.

[**павзу́ні**] (бот.) «настурція лікарська, *Nasturtium officinale* (L.) R. Вг.» Л; — похідне утворення від *павзу́ти*; назва зумовлена, мабуть, лежачим біля основи стеблом настурції, яке вкорінюється (Носаль 146; Федченко—Флеров 467). — Див. ще **повзті**.

[**павіс**] (бот.) «аномодон, *Anomodon*» Нед; — очевидно, похідне утворення від *висі́ти* (*повиса́ти*); мотивація назви неясна. — Див. ще **вісі́ти**.

[**пави́тця**] (бот.) «березка польова, *Convolvulus argvensis* L.» ВеУг, Мак; — результат контамінації назв *пови́тця* і [*паву́тця*] «тс.». — Див. ще **ві́тень**, **паву́тця**.

паві́ан (зоол.) «рід вузьконосих мавп родини мартішкових, *Pario* Egxl.»; — р. болг. *паві́ан*, бр. *паві́ян*, п. *rawian*, ч. слц. *ravián*, м. *пави́ян*, схв. *пави́ян*, слн. *raviján*; — через німецьке і голландське посередництво (н. *Rávian*, гол. *baviáan* «тс.») запозичено з французької мови; фр. *babouin* «паві́ан» (первісне значення «дурень, телепень») вважається контамінацією двох слів звуконаслідувального походження: *babine* «висяча губа в деяких тварин, зокрема в мавп», і *baboue* «гримаса, скривлене обличчя». — СІС² 612; Фасмер III 181; КЭСРЯ 321; Sl. yug. obcyh 559; Holub—Lyer 363; Kluge—Mitzka 536; Klein 138; Dauzat 66; Gamillscheg 68.

пави́льйон «невелика легка будівля з покриттям; споруда для розміщення експонатів виставки; приміщення для кінозйомок і фотографування»; — р. *павильон*, бр. *павильён*, п. *rawilon*, ч. слц. *ravilón*, болг. *павилион*, м. *павилйон*, схв. *павильон*, слн. *raviljón*; — запозичення з французької мови; фр. *ravillon* «тс.» походить від лат. *rāpilio* (зн. в. *rāpiliónem*) «метелик; метеликоподібна палатка, шатро» (за зовнішньою подібністю навісу до розпростертих крил метелика), спорідненого з псл. **repelъ* «перепел», укр. р. *пéрепел*, лит. *piépara*, лтс. *paipala* «тс.». — Москаленко УІЛ 51; СІС² 612; Фасмер III 182; Черных I 614; Sl. yug. obcyh 559; Kopaliński 732; Holub—Lyer 363; Dauzat 541; Walde—Hofm. II 249—250. — Див. ще **пéрепéл**.

[**павкати**] «кричати» (про перепела), [*пáлкати* ВеЛ, *підпáлáкати*, *підпáлкувáти*] «тс.», [*підпáвок*] «перепел», [*підпáлáйка*, *підпáлáк*, *підпáлок*] «тс.»; — похідне утворення від звуконаслідувального вигуку *пав*, що імітує крик перепела (передається також як *підполю*, *подь* *полóть* — ВеНЗн).

[**павлик¹**] (зоол.) «равлик, слимак, *Helix* L.»; — фонетичний варіант форми *равлик*, що виник у результаті її зближення з власним ім'ям *Павлик*. — Пор. **Павло́**, **пéтрик²**, **равлик¹**.

[**павлик²**] «кухоль; взуття загнутої форми із суцільного шматка шкіри»; — не зовсім прозорі позначення, які могли виникнути в результаті перенесення назви [*павлик*] «равлик» за подібністю форми предметів.

Павлі́н (чоловіче ім'я), *Павлі́на* (жіноче ім'я), [*Паво́лька*, *Пау́лька*], ст. *Павлінь* (1627); — р. болг. *Павлі́н*, бр. *Паўлі́н*, п. *Paulin*, ч. слц. *Pavlípa*, м. схв. *Павли́н*, слн. *Pavlip*; — запозичення з латинської мови; лат. *Paul(i)nus* «Павлі́вський» є похідним від власного імені *Paul(1)us* «Павл». — Вл. імена 77; Петровский 172; Спр. личн. имен 443. — Див. ще **Павло́**.

Павло́ (чоловіче ім'я), *Павла́* (жіноче ім'я), [*Павелко* ВеЛ, *Павко* ВеЛ], *Павлик*, *Павліш*, *Павлії*, *Павлінь*, *Павліньо*, [*Павльо*] ВеЛ, *Пашко́* Г, Нед, ст. *Павелъ* (1368), *Павелъ* «уста труби або спокійны ... слабы» (1627), *Пагла* (1627); — р. бр. болг. *Павел*, др. *Павелъ*, *Паулъ*, п. *Raweł*, ч. слц. слн. *Pavel*, вл. *Rawoł*, *Raweł*, м. *Павле*, схв. *Павао*, *Павле*, стсл. *Павьль*, *Паоуль*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Паўλος* походить від лат. *Paulus*, утвореного від прикметника *paulus* «малий», пов'язаного з *paucus* «тс.», спорідненим з гот. *fawai* «мало», дісл. *fağ*, двн. *fao*, *fō*, дангл. *fēa*, англ. *few* «тс.». — Вл. імена 77; Беринда 227; Фасмер III 181; Петровский 171—172; Спр. личн. имен 442; Илчев 372; Walde—Hofm. II 265—266.

павло́внія (бот.) «декоративне дерево з великими листками, *Paulownia* Sieb. et Zucc.»; — слн. *pravlónnija*; — запозичення з російської мови; р. *павло́вния* «тс.» пов'язане з власним ім'ям *Павел*; рослину було названо на честь принцеси Анни Павлівни (1795—1865), дочки царя Павла I (очевидно, в цей час це дерево поширилося в російських дворянських парках). — Klein 1141. — Див. ще **Павло́**.

[павні́к] (ент.) «павине око, *Vanessa io L.*» Нед, [*павчик*, *русалка-паві́нка*] «тс.», [*паві́нчий*] тж; — похідні утворення від *па́ва*; пор. *павине око*, р. *павлиний глаз* «тс.»; назви зумовлені схожістю у забарвленні крил метелика і хвоста павича. — Див. ще **па́ва**.

па́волока — див. **волокти́**.

па́вори, *павроня*, *павро́та* — див. **фаборо́та**.

[паворо́жка] (ент.) «сонечко, *Sospipella*», [*паворож* ВеЛ, *пвороз* Нед] «тс.»; — похідне утворення від *ворожити*; назва зумовлена тим, що комаху пускали летіти і за польотом вгадували свою долю. — ВеЛ 445. — Див.

ще **ворожити**, **па-**. — Пор. **папа-ру́жка**.

[паворо́з] «вусик у витких рослин»; — префіксальне утворення від основи [*воро́за*] «мотуз, шнурок» (див.). — Пор. **ворожі́ля**.

[паворо́чка] «шовкова або бавовняна тканина» Нед; — результат видозміни форми **паволочка*, похідної від [*паволока*] «тс.», можливо, зближеної зі словом *ворочок* «торбинка для віддавлення сиру».

павпрі́ця — див. **по́рплі́ця**.

[павро́зі] «вистріпані нитки в одязі» ЛЖит; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *rowgozek* «мотузка», *rowgóz* «канат» споріднені з укр. *пвороз*, *поворо́зка*. — Brückner 433. — Див. ще **воро́за**.

[павс] «кімнатна рослина» О; — неясне.

[паву́з] «рубель, жердина» Нед, ВеБ, [*павз* ДзАтл II, *павзанка*, *павза́чка* тж, *павзе* Нед, *павзі́на* Нед, ДзАтл II, *павзіне* Нед, *паву́зизна* ДзАтл II, *палу́с* ВеБ, *пау́з* Г, ДзАтл II] «тс.», [*паужі́ня*] «те, що висипається з-під рубля», [*пау́зник*] «мотузка для прив'язування рубля», [*павзити*] «притискати рублем» О, [*припаву́зити*] Нед, [*розпаву́зити*] «відв'язати рубель» О; — очевидно, запозичення із словацької мови; слц. *pravuz*, *pravuza*, як і п. *raważ*, ч. *pravuza* «тс.», походить від псл. **ra-ozъ*, паралельного іншому префіксальному варіанту **ro-ozъ*, до якого зводиться укр. [*півзен*] та ін. «тс.». — Brückner 400; Machek ESJC 439; Holub—Lyer 364. — Див. ще **па-**, **півзен**, **узи**.

паву́к «(зоол.) *Araneus Cl.*; [прилад для ловлі риби Ва]», [*пау́к*] «павук», [*пау́тиня́к*] «снувальник, *Theridion Walck.*» Нед, [*пауко́вець*] «крабпавук, *Maia*» Нед, *паву́тіна*, *паву́тіння*, [*паву́тте*] «бабине літо; павутиння» Л, [*паву́чіна*] «павутина», *паву́чіха*, *паву́чіще*, *паву́чця*, [*пау́тіння*] Нед, *пау́чіна*, *пау́чіня*], *паву́кастий*, *паву́ковий*, *паву́тінний*, *паву́тіно-*

вий, павутінячий, павучий, павуті-
нитися, [запавутати] «вкрити паву-
тиною» Ж, [опавутіти] «тс.» Ж; — р.
паўк, [павук], бр. павук, др. паўк, п.
paјak, ч. pavouk, слц. pavuk, вл. нл.
pawk, полаб. ројак, болг. паяк, м.
пајак, схв. пѣук, слн. рајек, [pavok],
стсл. пажчина, павчина; — псл.
*paqъ/raeqъ, що складається з пре-
фікса ра-, кореня *q-/e-, пов'язаного з
(j)eti «брати, хватати», і суфікса -k-;
менш переконалив виділення в цьому
слові кореня *qk-, спорідненого з лат.
apcus, upcus «загнутий, крочкуватий»,
гр. ἀγκύλος «кривий, вигнутий», ὄγκος
«гак», дінд. aṅkāḥ «вигин, гак», з огля-
ду на характерні для павука дугоподіб-
ні ноги (Фасмер III 218—219; Brückner
390—391; Machek ESJČ 439; Schuster-
Sewc 1053; Skok II 624), як і пов'язан-
ня з дінд. pūviḥ, utāḥ від кореня *ca-/p-
«ткати» (Горяев 251); Потєбня рекон-
струє вихідну форму *пауть і зістав-
ляє ут- з двн. wāttaп «одягати», wādh
«тканина» (РФВ I, 88). — Складенко
Мовозн. 1992/5, 11—12; Basara Z pol-
skich studiów sławist. 6, 32—41. —
Пор. омéла.

[павун] (бот.) «бобівник трилистий,
Menyanthes trifoliata L.» Мак, [тавун]
«тс.» Мак; — неясне; пор. р. [павун]
«зміячка, Scorzonera L.», яке пов'язу-
ють з пáva з огляду на яскраві волоха-
ті квітки зміячки (Фасмер III 183; Пре-
обр. II 1).

павутиця (бот.) «березка польова,
Cephalovulus arvensis L.», [павутиця]
Корз, павутиця Ме] «тс.», [паутиця]
«тс.; повитиця льонова, Cuscuta epilip-
um Weihe» Нед; — бр. [павутка] «бе-
резка»; — результат видозміни форми
[повитиця] «тс.», зближеної з павути-
на, павутиня. — Шамота 123. —
Див. ще віти¹. — Пор. павитиця.

павуцькало — див. пугу.

[павучкі] (бот.) «чорнушка дамаська,
Nigella Damascena L.», [паучки]
«тс.» Мак; — результат перенесення
назви павучок (зменш. від павук), зу-
мовленого, очевидно, зовнішнім вигля-

дом голубих квіточок, оточених тонко-
розсіченими зеленими верхівковими
листочками; пор. інші назви чорнушки
дамаської: [чорнушка нечоса, нечесані
панночки, дівиця в зелені]. — БСЭ
47, 197—198. — Див. ще павук.

[павхати] «палахкотіти» Нед, [па-
вучати] «тс.» тж; — не зовсім ясне;
можливо, пов'язане з палахтіти, па-
лахкотіти; може бути й самостійним
звуконаслідувальним утворенням.

[пага] «жолобок, виріз, паз» Нед,
О, [пагувати] «робити знаки» О, [па-
жити] «вирізувати пази на гонтах»
Нед; — слц. paḥ «жолобок на гонті»,
paḥa, páḥa «тс.»; — неясне; можливо,
псл. paḡa, співвідносно з разъ < *paḡ-,
до якого зводиться укр. паз.

[пагатіть] «сплатити, погасити
(борги)» Л; — очевидно, результат ви-
дозміни слова погасіти, можливо,
зближеного з гатіти. — Див. ще га-
сіти.

пагін, пагіння, пагонець, пагін-
ня — див. гнати.

пагінація «нумерація сторінок
книги або рукопису», [пагінувати]
«нумерувати» СЧС; — р. болг. паги-
нація, бр. пагінація, п. paginasja, ч.
paginace, слц. paginacia, вл. paginować
«пагінувати», м. схв. пагинація, слн.
paginacija; — запозичення із західно-
європейських мов; фр. англ. pagination
«пагінація», нім. paginieren «пагінува-
ти» зводяться до лат. pagina «скріпле-
ні смужки папірусу; сторінка, листок»,
пов'язаного з pagō «вбиваю, втикаю;
закріплюю», спорідненим з гр. πῆχυμι
«скріплюю, збиваю, зміцнюю», πάγος
«твердий, міцний, щільний», πῆχυς
«остов, скріплення», дінд. paś-, páśa-
«вірвовка, шнур», ав. pas- «зв'язува-
ти», псл. разъ «виїмка, заглиблення»,
укр. паз. — СІС² 612; КЭСРЯ 321;
Kopaliński 707; Holub—Lyer 352;
Dauzat 523; Klein 1110, 1111; Walde—
Hofm. II 235, 245—246. — Див. ще
паз.

[пагічити] «орати; дерти» О; —
неясне.

[па́гніздъ] «ніготь» Нед, ВеБ, [па́гність, па́гнісць Ме] «тс.», [па́гністи] «нігті» Мо, [па́гністки] (вид рослини), [па́гнозди] «нігті» Нед, [па́ннізть] «ніготь» ВеБ, [па́нісць] «тс.» Нед; — результат метатези з—г у слові [па́знізть] «ніготь» (див.):

паго́в'є — див. пуга́.

па́года «буддійський храм»; — р. болг. м. *па́года*, бр. *па́гада*, п. ч. слц. вл. *pagoda*, схв. *па́года*, слн. *pagóda*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *pagoda*, н. *Pagóde*, фр. *pagode* походять від порт. *pagoda*, яке через там. *pagavadí* «будинок, що належить богам» зводиться до дінд. *bhágavati* «велична, божественна», утвореного від *Bhágaḥ* «бог багатства, достатку». — СІС² 612; КЭСРЯ 321; Stiller RO 1957/1, 139; St. wug. *obcyh* 540; Kopaliński 707; Klein 1111; Kluge—Mitzka 527—528; Dauzat 523.

[па́д] «горище, верхній поверх у млині, в клуні» Нед; поміст над сіньми або током у клуні О», [па́дбк] «поміст над сіньми або током у клуні» О, [па́т] «тс.; катафалк» О, [па́ток] «поміст над сіньми або током у клуні» О; — запозичення з угорської мови; уг. *pad* «горище; лава для сидіння; парта; ліжко; сцена; долівка» є запозиченням з південнослов'янських мов; болг. *под* «підлога, долівка», схв. *пѣд*, слн. *pòd* «тс.» відповідають укр. *під* «нижня поверхня приміщення, ями, печі; дно; [горище]». — MNTESz III 54—55. — Див. ще під¹.

[па́далець] (зоол.) «веретільниця, *Anguis fragilis* L.», [па́давка ВеНЗн, па́даличник, па́далишник тж, па́далюк, па́далюх ВеНЗн, па́дальник, па́дальниця Нед, па́данец, па́данка тж, па́дүлка ВеНЗн] «тс.», [па́дюх] «вуж, гадюка» ГрицАВ, [па́падінець] «веретільниця» Нед; — бр. [па́данка] «змія (мідянка?)», п. *padales* «веретільниця»; — псл. **padalьsь, padanьka*, похідні від *padati* «падати»; назви зумовлені, очевидно, особливостями рухів веретільниці. — Див. ще па́сти².

[па́дальник] (зоол.) «гусениця метелика ведмедика, *Arctia (eucsa)*» ВеБ, [па́далник] «тс.; гусениця бражника» ВеБ, Корз; — похідне утворення від *па́дати*; назва пояснюється забобонним уявленням про те, що в того, хто наступить на цю гусеницю, розпадеться нога. — ВеБ 282. — Див. ще па́сти².

[па́данка] (бот.) «дикий мак, максамосій, *Papaver rhoeas* L.» Куз, Мак; — похідне утворення від *па́дати*; назва зумовлена тим, що насіння маку випадає (висівається) на землю через отвори у верхній частині коробочки. — Шамота 123. — Див. ще па́сти².

па́дати, па́д, па́далиця, па́далишній, па́далка, па́даль, па́девий, па́деж, па́дина, па́діж, па́дкій, па́дковітий, па́длечина, па́дліна, па́длічна, па́дло, па́длюка, па́длючий, па́док, па́дь, па́дьма — див. па́сти².

падегра́с «бальний повільний танець, а також музика до нього»; — р. *падегра́с*, бр. *падэгра́с*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення *pas de gráce* «тс.» складається з компонентів *pas* «крок» і *gráce* «грація», що походить від лат. *grátia* «краса». — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 990. — Див. ще гра́ція, де-, па.

па-де-де́ «парний танець, а також музика до нього»; — р. *па-де-де́*, бр. *па-дэ-дэ́*, болг. *па-де-дѣ́*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення *pas de deux* «тс.», букв. «крок двох» складається з компонентів *pas* «крок» і *deux* «два», що походить від лат. *duos* < *duo*, спорідненого з псл. *d(ъ)va*, укр. *два́*. — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 989—990; Dauzat 243; Bloch 218. — Див. ще два, де-, па.

падека́тр «бальний танець чотирьодольного розміру, а також музика до нього»; — р. *падека́тр*, бр. *падэка́тр*, болг. *па де катѣр*; — запозичення з французької мови; фр. *pas de quatre* «тс.», букв. «крок чотирьох», складається з компонентів *pas* «крок» і *quatre* «чотири», що походить від лат. *quat-*

tuog, спорідненого з дінд. *catvāraḥ*, *catvāri*, псл. *četyrę*, укр. *чотіри*. — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 990; Dauzat 601; Walde—Hofm. II 400—401. — Див. ще **де-**, **па**, **чотіри**.

падепатинёр «бальний танець дводольного розміру, а також музика до нього»; — р. *па-де-патинёр*, бр. *па-дэ-патынёр*; — запозичення з французької мови; фр. *pas de patineur* «тс.», букв. «крок ковзаняра», складається з компонентів *pas* «крок» і *patineur* «ковзаняр», похідного від *patin* «ковзан», яке утворилося від *patte* «лапа, нога» неясного походження. — СІС² 613; Dauzat 539, 540. — Див. ще **де-**, **па**.

падеспань «бальний танець тридольного розміру, а також музика до нього»; — р. *падеспань*, бр. *падэспань*; — запозичення з французької мови; фр. *pas d'Espagne* «тс.», букв. «іспанський крок» утворене з компонентів *pas* «крок» і *Espagne* «Іспанія». — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 991. — Див. ще **па**.

па-де-труа́ «балетний танець для трьох виконавців, а також музика до нього»; — р. *па-де-труа́*, бр. *па-дэ-труа́*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення *pas de trois* «тс.», букв. «крок трьох», складається з компонентів *pas* «крок» і *trois* «три» від лат. *trēs* «три», спорідненого з дперс. *tri*, *tri*, гр. *τρεῖς*, лит. *trīs*, псл. *trъje*, укр. *три*. — СІС² 613; Dauzat 728; Walde—Hofm. II 703. — Див. ще **де-**, **па**, **три**.

[падіво́лос] (бот.) «хвощ польовий, *Equisetum arvense* L.; хвощ лісовий, *Equisetum silvaticum* L.», **[паде́-волос]** «тс.» Ко, **[падоволос]** «лікоподій булавоподібний, *Lycoperidium clavatum* L.» Мак; — складне слово, утворене з компонентів *паді́* (імператив дієслова *па́дати*) та *во́лос*; назва, очевидно, стосувалася спочатку лікоподію і була зумовлена, мабуть, тим, що ця рослина іноді застосовувалась проти ковтунів у волоссі; пор. ч. *koltunova zelina* «лікоподій»; назва перенесена на хвощ за

зовнішньою подібністю рослин. — *Maček Jm. gostl. 27*. — Див. ще **во́лос**, **па́сти**².

падиша́х «титул монарха в деяких країнах Близького і Середнього Сходу»; — р. болг. *падиша́х*, бр. *падзіша́х*, п. *padyszach*, ч. слц. *radišah*, *radišach*, м. *падишах*, схв. *падиша́х*, слн. *radišáh*; — запозичення з турецької мови; тур. *radişah* «монарх, султан» походить від перс. *pādšāh*, букв. «захисник-король», яке складається з компонентів *pād* «господар, володар», спорідненого з дінд. *pátih* «господар, чоловік», гр. *πάσις* (< **пóтис*) «чоловік», лит. *pàts* «сам; чоловік», псл. **gospodъ* «господар, володар», укр. *Госпо́дь*, *i šah* «король». — СІС² 613; Sł. wyg. obcych 540; Klein 1110, 1125; Räsänen Versuch 377. — Див. ще **госпо́дь**, **шах**.

[падкан] (бот.) «пошкоджене сливове дерево» ВеЛ, **[падканя]** «тс.» ВеЛ; — результат видозміни назви **[паткан (патканя)]** «тс.», зближеної з *па́дати* (на цих деревах плоди звичайно опадають незрілими). — Див. ще **паткан**.

[па́дко] (у вигуку **[па́дку мій]**, який виражає здивування, радість, переляк та ін.), **[па́донько]** «доля (нещасна)», **[па́дкатися]** «клопотатися, піклуватися», **[па́дкати, па́дькати]** Нед, Пі «тс.»; **бідкати́ся** (< кричати *падку*), **[па́дкувати]** «тс.», **па́дкувати́ся** «турбуватися, піклуватися», **[па́дковитий]** «старанний»; — очевидно, давніше **па́док* «доля (те, що випало)» (пор. **[па́док]** «випадок»), похідне від *па́дати*; значення «клопотатися» у дієслів **[па́дкати]** і под. розвинулось на основі значення «бідкати́ся» (*кричати *падку*) і могло бути підтримане значенням дієслова *уна́дати* «турбуватися; домагатися прихильності». — Див. ще **па́сти**².

падолі́ст «листопад; опале листя»; — очевидно, результат видозміни форми **падилист* «тс.», утвореної з дієслова *па́дати* в наказовому способі та іменника *лист*, під впливом форми

зі сполучним *o* в *листопáд*. — Ноўі́-ска-Ваганова 69. — Див. ще **лист, па́сти**². — Пор. **листопáд**.

[**падтїмачка**] (бот.) «сорт яблук» Л; — неясне.

па́дуб (бот.) «*Ilex aquifolium* L.», [*падубок*] «тс.» Мак; — р. бр. *па́дуб*; — похідне утворення від *дуб* з префіксом *па-*, що вказує на неповний ступінь вияву ознаки; назва зумовлена зовнішньою схожістю листя обох рослин (УРЕ 10, 460; БСЭ 31, 543). — Див. ще **дуб, па-**.

[**па́дух**] (ент.) «галерука, *Galegusa Geoffr.*» Нед; — неясне.

па́дчерка «нерідна дочка одного з подружжя, яка доводиться рідною іншому», *па́дчірка* «тс.», [*падчереня́*] «падчерка-дитина», [*падчериня́*] «тс.» Нед, [*па́черка*] «падчерка» Л, [*па́дчериця́*] «тс.» Нед, Пі; — р. *па́дчерица*, бр. *па́дчарка*, *па́дчарыца*, ч. *pastorkyně*, слц. *pastorkuňa*, слн. *pásterka*, *pásterka*, стсл. *падьштерица*, *падьшти*; — псл. **padьkter-*, утворене за допомогою префікса *ра-*, вжитого для вказівки на неповноту виявлення ознаки, від основи **dьkter-*, відбитої в стсл. **дцерьь**, р. *дочь*, укр. *до́чка* тощо; споріднене з лит. *ródukra* «падчерка», прус. *rodusce* (кличний в.) «тс.». — Фасмер III 184; Преобр. II 2—3; Брандт РФВ 22, 214—215; Fraenkel 110. — Див. ще **до́чка, па-**.

паж «нижча придворна посада, а також особа на цій посаді», [*пазь*] «тс.» Нед, *па́жеський*; — бр. болг. м. *паж*, ч. *paže*, слц. *paža*, схв. *pāж*, слн. *paž*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *паж*, у свою чергу, запозичено з французької мови за часів Петра I; вважається, що фр. *page* «паж» походить від іт. *raggio* «хлопчик, підліток», яке зводиться до гр. *παῖδιον* «дитина»; Доза (*Dauzat* 523) вважає французьке слово давнішим від іт. *raggio*, зв'язок якого з гр. *παῖδιον* для нього також сумнівний. — СІС² 613; Фасмер III 184; Преобр. II 3; Gamillscheg 669.

[**пажа́рок**] (бот.) «рід грибів болет, *Boletus* sp.» Л, [*пажа́рки*] «тс.» Л; — очевидно, похідні утворення від *жар*, *пожа́р* «пожежа»; назва може бути зумовлена золотисто-жовтим або червоним кольором шапочки грибів (Зерова 40—41). — Див. ще **жар**. — Пор. **пожа́рниця**.

[**па́жиги**] (зоол.) «морські медузи, *Ascalepha*» Нед; — похідне утворення від *жигáти* «обпікати, жалити»; назва зумовлена захисними властивостями щупалець медузи, здатних жалити. — Див. ще **жегті, па-**.

па́житниця (бот.) «*Lolium* L.», [*пажит* Мак, *пажить* Нед] «тс.»; — бр. *жа́біцк* «тс.», [*жытвіца*] «пажитниця розсунута, *Lolium remotum* Schrank.»; — похідне утворення від *жі́то*; назва зумовлена деякою схожістю колосків пажитниці, яка належить до родини злакових, з житніми і поширенням цього бур'яну серед хлібних посівів. — БСЭ 33, 231—232. — Див. ще **жі́то, па-**.

[**па́жить**] «пасовисько, вигін» Нед, ВеУг; — р. [*па́жить*] «луг, вигін, пасовище», [*па́жа*] «тс.», др. *пажіть* «луг, пасовисько», ч. *pažit* «молодий луг; дерн, мурава», слц. *pažit'* «тс.», стсл. *пажить* «луг, пасовисько, вигін»; — префіксальне утворення від *жі́ти*; зближення р. [*па́жить, па́жа*] з ір. **pažah* «поверхня, рівнина», дінд. *pažaḥ* «тс.», ос. *foez*, *foezoe* «рівне, вкрите травою поле, рівнина, вигін» (Абаев ИЭСОЯ I 466—467) не має під собою достатніх підстав. — Фасмер—Трубачев III 185; Преобр. II 3; Holub—Lyer 364; Trautmann 76. — Див. ще **жі́ти, па-**.

[**пажові́тий**] «ненажерливий, ненаситний» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *жува́ти* або з *па́жера* «ненажера».

паз «вузька довга щілина між дошками, колодами і т. ін.; виїмка, заглиблення, гніздо в якій-небудь деталі», *пазові́к, па́зовий, пазува́ти*; — р. бр. *паз*, др. *пазъ*, п. ч. *паз*; — псл. *pažь*; — споріднене з гр. *πάζυμι* «скріп-

люю», пѣуца «підставка, полиця», пауос «лід, мороз», лат. *paugo* «вдавлюю, вирізаю, вбиваю», *compāges* «стик, паз, шов», ав. *pas-* «в'язати», гот. *fāhan* «схоплювати», днв. *fah* «обійми; мур; відділення», нвн. *Fach* «відділ, галузь, ділянка», а також з лат. *pacisco*, *paciscog* «укладаю договір», *pacum* «пакт, договір», днв. *fuoga* «паз, шов», *fāhan*, *fangan* «ловити, піймати»; іє. **rag-/pak-* «зміцнювати, скріплювати, зв'язувати, плести». — Фасмер III 185; Преобр. II 4—5; Горяев 245; Brückner 400; Schuster-Sewc 1054—1055; Трубачев Рем. термиол. 158; Топоров Этимология 1970, 37—44; Trautmann 209; Matzenauer LF 12, 326; Walde—Hoim. II 231, 245; Pokorny 787—788. — Пор. **па́зуха**, **пах**¹.

[**паздэрнік**] «жовтень», [**паздзірнік**] «тс.» О; — бр. [**паздэ́рнік**, **паздэ́рнік**]; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *październik* «тс.» походить від *paździerze* «костриця», з яким співвідносне укр. [**па́здір**] «зідране лико або костриця»; назва місяця мотивується тим, що на цей час припадає обробка льону та конопель; пор. у зв'язку з цим і бр. *кастры́чнік* «жовтень» від *кастры́ца* «костриця». — Німчук 88; Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 194; Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Ноўі́нска-Ваганова 65; Brückner 400. — Див. ще **па́здір**.

[**па́здір**] «зідране лико або костриця», [**пазді́р'я**] «костриця», [**паздеро́**] «тс.» ВеБ, [**па́здері́ти**] «очищати від костриці» Г, Нед, [**па́зди́рити**] «міцно бити» О, [**паздері́стий**] «розтрісканий; щепистий»; — р. [**па́здер**] «стебла хлібних рослин; костриця», [**па́здеріе**] «тс.», др. *паздеръ* «солома», п. *paździez* «костриця»; *paździerz*, [*paździor*, *paździoro*], ч. *paždeří*, слц. *pažderie*, вл. *paždzer*, нл. *paždzeř*, *paždžera*, болг. *па́здеръ*, схв. *пòздер*, *пòздэ́рка*, слн. *paždér*, стсл. **паздеръ**, **поздеръ**, **поздерик**, **поздэ́рье** «тс.»; — псл. *paždeř*, *rozdeř*, утворене за допомогою префіксів *paž-* (< іє. **rōz-*) і *roz-* (< іє.

rōz*), наявних в утвореннях типу *paž-pogъtь* «суглоб пальця, на якому росте ніготь» і споріднених з дінд. *paścāt* «позаду, назад», *paścā* «ззаду», ав. *pasča* «тс.», тох. В *postam* «після», лат. *post* «після», лит. *pās* «біля, до, у», від кореня *der-*, того самого, що в *dero* «деру»; сумнівною здається реконструкція (Schuster-Sewc 1053) основи псл. **pažd-(erъ)* як розширеного варіанта основи *pažь* (< іє. **rağ-*), до якої зводиться й укр. *паз*. — Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 194; Фасмер III 185—186; Преобр. II 3; Brückner 400; Machek ESJC 439; Holub—Lyer 364; Младенов 407; Трубачев Рем. термиол. 82; Mikl. EW 41, 253; Meillet Études 161; Trautmann 207; Walde—Hoim. II 347. — Див. ще **де́рти.

па́зити «пильнувати, стежити; доглядати» СУМ, Нед, [**па́зати**, **пазува́ти**, **па́цити** ГрицАВ] «тс.», [**пазінáти**] «возитися, турбуватися, берегти», [**пазові́тий**] «турботливий, клопітливий; який добре пасеться, добре їсть Нед»; — болг. *па́зя* «берегти, стерегти, охороняти», м. *пази* «тс.», схв. *па́зити* «бути уважним, уважно наглядати, піклуватися», слн. *pažiti* «доглядати, спостерігати, чатувати», стсл. **пазити** «тс.»; — псл. *pažiti*, пов'язуване з *pašti* «пильнувати, стежити, стерегти, пасти», що зводиться до іє. **pā-/rō-* «наглядати, охороняти»; зіставляється також (Топоров Этимология 1970, 41) з псл. *pažь* «паз», *pažuxa* «пазуха» як первісне «прикривати, берегти». — Младенов 408; Skok II 626; Mikl. EW 234. — Див. ще **па́сти**¹.

па́зілки — див. **зола**¹.

[**пазмій**] (бот.) «синяк звичайний, *Echium vulgare* L.» Мак; — похідне утворення від *змій*; очевидно, калька наукової назви *Echium*, утвореної від гр. *ἔχις* «гадюка» у зв'язку зі схожістю тичинок на квітці рослини з тілом гадюки. — Нейштадт 458. — Див. ще **змій**.

[**па́знігть**] «ніготь» Нед; — р. [**па́зногть**] «суглоб пальця, на якому росте

ніготь», бр. *пазногаць* «ніготь», [*пазнокаць*] «тс.», др. *пазногъть* «крайній суглоб пальця; нижня частина ноги тварини над копитом», п. *razpokieć* (< *razpogieć*) «ніготь», ч. *razneht* «копито», ст. *raznehet*, *raznohet*, слц. *razpecht* «тс.», вл. *rapocht* «ніготь», нл. *rapnocht(a)* «тс.», болг. *пазнѣт* «копито; ніготь», слн. *ра̀зноht* «тс.», стсл. **пазногъть** «копито»; — псл. *разпогъть*, утворене з префікса *raz-*, ужитого в обмежувальній функції, і основи *погъть* «ніготь»; споріднене з лит. *pospāgas* «копито», *rapagė* «місце під нігтем». — Фасмер III 186; Преобр. I 610, II 3; Brückner 400; Machek ESJČ 439; Holub—Lyer 364; Schuster-Sewc 1041; Младенов 408; Meillet Etudes 161. — Див. ще **ніготь**, **паздір**. — Пор. **па́гніздь**.

пазоліна, *пазолки* — див. **золá**!

[**пазоручити**] «позирати, наглядати, пильнувати» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пазі́ти* «тс.» і [*пазорувáти*], пов'язаного із [*зі́рити*] (див.).

пазур «гостре загнуте рогове утворення на кінцях пальців багатьох тварин і птахів; кіготь», [*пазорь*] «кіготь, ніготь», [*пазор*] «палець на нозі, пазур» Нед, [*пазюр*] «кіготь» ВеБ, [*пазүри* Пі, *пазюра* Бі] «тс.», [*пазёрник*] «з великими кігтями» Нед, [*пазёрний*] «з кігтями» Нед, *пазури́стий*; — р. бр. [*пазүр*], п. *razur*, [*razdur*], ч. *razour*, слц. *razúr*, вл. *razor(a)*, нл. *razora*; — не зовсім ясне; очевидно, псл. *razur* і *razor*, похідні від *разъ* (< **paġ-*) «паз; затвердіння»; вважається також (Фасмер III 186; Machek ESJČ 439) скороченою формою на -гъ від *разпогъть* «ніготь»; виведення (Agrell Zwei Beitr. 74) з **raz-* і *dog-* від *deŕo* «деру» фонетично не вмотивоване. — Schuster-Sewc 1053—1054. — Див. ще **паз**.

пазүрник (бот.) «*Saucalis* L.», [*пазүрки*] «нагідки лікарські, *Calendula officinalis* L.» Мак, [*пазюрці*] «тс.» Мак, ВеНЗн; — р. [*пазүрник*] «тс.»; — похідне утворення від *пазур*; назва зу-

мовлена пазуроподібними колючками, якими вкриті плоди обох рослин (Вісюліна—Клоков 20). — Див. ще **пазур**. — Пор. **нагідкі**.

пазуха «простір між грудьми й одежею, яка до них прилягає; проріха в сорочці», [*пазухáнь*] «куркуль» ЛЧерк, [*пазуші́на*] «пазуха», [*пазүшниця*] «кишеня в пазусі» О, [*пазүшия*] «пазуха, місце за пазухою»; — р. бр. *пазуха* «пазуха», др. *пазуха*, п. *razucha* «тс.», ч. слц. *razucha* «пахва», вл. нл. *paža* «пазуха, пахва», болг. *пазуха* «пазуха», *пазва*, м. *пазува* «тс.», схв. *пазүх* «пахва», *пазүхо* «тс.», слн. *pažduha* «пазуха», стсл. **пазоүха** «тс.»; — загальноприйнятого пояснення не має; реконструюється псл. **razduxa*, що складається з префікса *raz-*, наявного в *razdeġ* «костриця», і кореня **dux-a*, спорідненого з дінд. *dōṣ*, род. в. *dōṣāḥ* «передпліччя, рука», ав. *daḍša-* «верхня частина руки, плече», перс. *dōš* «плече», ір. *dōe*, *dōat* «рука», лтс. *raduse* «пахва, пазуха» (Фасмер—Трубачев III 186—187; Преобр. II 4; Berg. I 233—234; Mikl. EW 52; Абаев ИЭСОЯ I 384; Matzenauer LF 12, 325; Uhlenbeck 131); зникнення *d* пояснювалося (Berg. I 233—234) дисимілятивними процесами в словосполученні *rodъ razduxo*, що викликало заперечення Ільїнського (ИОРЯС 20/3, 82), або пов'язувалося (Ендзелін СБЭ 108) з можливою контамінацією слова **raduxa* і відповідника до лит. *pažastis* «тс.», спорідненого з дінд. *hastāḥ* «рука», ав. *zasta-* «тс.»; припускалося (Ильинский ИОРЯС 20/3, 81—82), що в праслов'янській мові, поряд з формою **raz-duxa*, існувала форма **roduxa*, яка з часом стала сприйматися як *rod-uxa*; при повній тотожності семантики слів *rod-uxa* і *raz-duxa* могла відбуватися їх контамінація, в результаті якої з'явилася форма *raz-uxa*; реконструюється (Топоров Этимология 1970, 37—44; Schuster-Sewc 1054—1055) псл. *razuxa*, пов'язане з *разъ* «паз», і його розширений варіант **razduxa*; непере-

конлива гіпотетично реконструйована (Agrell Zwei Beitr. 76) розширена форма *padzduxa, як і припущення (Uhlenbeck KZ 40, 553) про діалектну зміну на слов'янському ґрунті *zd* у *z*; маловірогідна гіпотеза (Machek ESJCS 358, ESJC 439) про зв'язок псл. *pazduxa з духь «дух»; Брюкнер (Brückner 400) заперечує можливість форми *pazduxa, оскільки вона засвідчена тільки в словенській мові.

пазюрки, *пáзюрці* — див. **пáзурник**.

[паівний] «який добре їсть (?); який дає багато їжі (?); стравний» О; — неясне; можливо, пов'язане з *їда*, *їсти*.

[паїж] (зоол.) «(вид морського їжака), Echinometra» Нед; — похідне утворення від *їжак*; пор. і наукову назву Echinometra від гр. *ἐχίνοσ* «їжак; морський їжак». — Див. ще **їж**, **па-**. — Пор. **паїжка**.

[паїжка] (у сполученні [*п. гильніста*]) «їжача голівка гілляста, Sparganium ramosum Huds.» Нед, Мак; — р. *ежеголовник* «їжача голівка, Sparganium L.», п. *jeżogłówka*, ч. [ježák], слц. *ježohlav*, слн. *ježak* «тс.»; — похідне утворення від *їжак*; назва зумовлена плодоносними голівками рослини, схожими на їжака (Віскуліна—Клоков 82, Нейштадт 74). — Machek Jm. gostl. 303. — Див. ще **їж**, **па-**. — Пор. **паїж**.

Паїсій (чоловіче ім'я), ст. *Паусіе* (1476); — р. *Паїсий*, бр. *Паїсий*, болг. *Паисий*), стсл. **Пансин**; — запозичення з грецької мови; гр. *παῖσιος* походить від *παῖς* «дитина». — Вл. імена 78; Петровский 172; Спр. личн. имен 443; Илчев 373.

пай «частка, яку вносить у що-небудь спільне окремий учасник або яка припадає на кого-небудь; [шматок, кусок О], *пайка* «частка чого-небудь спільного, яка дістається комусь при розподілі», *пайок* «продовольство, цигарки і т. ін., що видаються за певними нормами», *пайовик* «той, хто вніс пай

у що-небудь, має пай у чомусь», *пайцік* «тс.», *пайовий*, *пайовати* «длити що-небудь на частини», [*спайоват*] «розділити» Л; — р. бр. болг. *пай*, п. *рај*, м. *пај*, схв. *пâј*; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. *рај* «пай, частина», аз. тат. кирг. *пай* «тс.» походять від кит. *раі*. — СІС² 613; Фасмер III 187; Черных I 615; Преобр. II 5; Горяев 245; Шипова 255; Огиенко 34; Mikl. EW 230; TEI 2, 138; Lokotsch 129; Räsänen Versuch 378.

[пайда¹] «приношення, дарунок; щастя, талан», [*хвайда*] «користь, прибуток», [*пайдіти*] «щастити, таланити»; — неясне; можливо, пов'язане з [*пайда*] «окраець, велика скибка хліба», [*байда*] «тс.». — Пор. **байда⁵**.

пайда² — див. **байда⁵**.

пайза¹ (бот.) «поскуха хлібна, Echinochloa frumentacea Link. (Roxb.)»; — запозичення з російської мови; р. *пайза*, *пайдза* «тс.» походить від кит. *баі* (*байцзи*) «тс.». — ССРЛЯ 9, 36.

пайза² (іст.) «табличка як посвідчення і перепустка, яку видавали монгольські хани особам, виряджуваним з певним дорученням»; — р. *пайза*, *пайдза*, *пайцза*; — запозичення з китайської мови (кит. *раі* (*пайцзи*) «табличка»). — ССРЛЯ 9, 36.

[пайбл] «поміст із дощок на великому човні» Дз, [*пайбли*] «постелені дошки в кубрику» Берл; — результат семантичної видозміни запозиченого іт. *раі(у)біо* «гарматна платформа». — Богородский Вестник ЛГУ. Серия ист., яз. и л-ры 3, 87.

[пайс] «посування колоди (спеціальними ключками) вперед» О, [*пайсувати*] «тягнути волоком колоду»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни запозиченого нім. *passen* «передавати, пасувати» (спорт.); пор. також нім. *pas auf* (виг.) «увага».

[пайстра] (текст.) «вибійка», [*пайстрівий*] «вибійковий»; — неясне.

[пайташ] «приятель» Нед, О, Лизанец, [*пайташечка* Нед, *пойташ* Лизанец,

нец, *бойташ* тж] «тс.», [*пайдаш*] «тс.; злодій»; — п. [*paĵaś, paĵasz*], ч. слц. [*paĵtaś*], схв. *pajmāsh, pajdāsh*, слн. *paĵdāś* «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *paĵtás* «тс.», очевидно, походить від тур. *paŷdaş* «пайщик; учасник, компаньйон», похідного від *paŷ* «пай, частина, частка». — Лизанец 617; *Sulán St. sl.* 5, 409—415; *MNTESz* III 60—61. — Див. ще **пай**.

пак¹ (частка); «пізніше, потім; але; же, ж») О, *пакіу* «тс.»; — р. [*пак*], п. ч. вл. нл. *пак* «тс.», полаб. *пак* «але», болг. м. *пак* «знову, ще», схв. *пак* «пак», слн. *пак* «тс.», стсл. **пакы** «знову»; — псл. *пакъ* «але, же», *паку* «знову»; — очевидно, результат видозміни форм *оракъ, ораку* «назад; навпаки»; початкове **о**, сприйняте як префікс, відпало. — Фасмер—Трубачев III 188—189; Преобр. II 6; Гринкова УЗ ЛГПИ 104 (1955), 192—195; *Brückner* 380; *Machek ESJC* 428; *Schuster-Sewc* 1035; Младенов 408; *Skok* II 558—559. — Див. ще **опак¹**. — Пор. **вспак, паче**.

пак² «багаторічний дрейфуючий морський лід, який створює міцні льодові поля»; — р. бр. болг. *пак*, п. *пак* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *pack(-ice)* «тс.», букв. «масовий (лід)», утворено з іменника *пак* «маса, купа, велика кількість, тюк, пакунок», який походить від снн. *раске* (рак) «в'язка, пака». — *SIC²* 613; *ССРЛЯ* 9, 36; *Sł. wug. obcuch* 541; *Kleip* 1109. — Див. ще **пака**.

пака, паківка, пакувальник, пакунок, пачечник, пачка, пачкар «контрабандист», **пачкарство** «контрабанда», **пакувальний, пачечний, пакувати, [пачкарювати]** «займатися контрабандою», [**пачкувати**] «тс.» Нед, *перепаківка, розпаківка, упаківка* (з р.); — р. *пачка* «пачка», бр. *пак* «пака», п. *рака* «ящик, скриня», ч. *пак* «пакет», *расек*; *раклік* «пачка», слц. *раклік* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови на початку XVIII ст.; н. *Раскен, Раск* «пакет, в'язка, пака» походить від снн.

раске, пак «тс.», етимологія яких неясна; слово здавна вживалося в мові фландрійських торгівців вовною. — Шелудько 41; Фасмер III 188; Черных I 615; Преобр. II 5; *Brückner* 391; *Нолуб—Лyer* 353; *Kluge—Mitzka* 527.

[**пакати**] «палити люльку», [*пакнути*] «тс.» Нед, *паккати* «тс.; випускати газ, пару (про машини)»; — похідне утворення від звуконаслідувальних вигуків *пак, пах*.

пакгауз «склад для короткострокового зберігання вантажів»; — р. бр. *пакгауз*, п. *пакгауз*; — запозичено з німецької мови в петровську епоху; н. *Раскhaus* «склад, амбар» утворене з основ слів *раскен* «укладати, пакувати», *Раск* «пака», до якого зводиться укр. *пака*, та *Нaus* «будинок», спорідненого з двн. свн. днн. дангл. дісл. *hūs* «тс.», які виводяться з герм. **hūsa-* (< **kūso*), звідки походить псл. **хузъ*, укр. *хіжа*. — *SIC²* 613; Фасмер III 188; Преобр. II 5; *Kluge—Mitzka* 294. — Див. ще **пака, хіжа**.

[**пакелат**] «жіночий головний убір»; — неясне.

пакет; — р. бр. болг. *пакет*, п. *пакіет*, ч. слц. вл. *пакет*, м. *пакет*, схв. *пакет*, слн. *пакет*; — запозичено з німецької мови в петровську епоху; н. *Пакет* походить від фр. *paquet* «тс.», що зводиться, у свою чергу, до н. *Раск* «пакет, в'язка, пака»; французьке слово виводиться також (*Dauzat* 530) з англійської або голландської мови. — *SIC²* 613; Фасмер III 188; Черных I 615; *Sł. wug. obcuch* 541; *Kluge—Mitzka* 528; *Gamillschég* 677. — Див. ще **пака**.

[**пакисель**] «кисіль (?)» Нед; — р. [*пакисель*] «розчин вівсяного борошна на дріжджах, заквашеного для киселю»; — утворене з префікса *па-*, що вказує на приблизну подібність, та іменника *кисіль* (ідеться, очевидно, не про сам кисіль, а схожу на нього справу). — Див. ще **киснути, па-**.

пакість «капость; [витівки, шкідливі бешкети О], *пакость, пакісник,*

пакосник, пакісний «капосний; [норовливий О]», *пакосний, [пакісливий]* «капосний», *пакостити*; — р. *пакость* «капость, пакість», бр. [*пакасць*] «екскременти; зло, шкода, погань», др. *пакость* «шкода, зло, розорення, грабіж, нещастя, кара, хвороба, кривда», п. ст. діал. *ракоś* «злість, зло, неприємність», *ракоśнік* «подагра», ч. *pakost* «шкода, збиток, зло, нещастя, неприємність», слц. *pakostnica* «подагра», вл. *pakosćis* «підцуплювати, красти», нл. *pakosć* «похитливість», *pakosćis* «бешкетувати; красти», болг. *пакост* «шкода, псування, збиток, зло, пакість», м. *пакост* «пакість», схв. *пакѡст* «тс.», слн. *пакост* «неприємність, зло; шкода», стсл. *пакость* «тс.»; — псл. *pakostь*, пов'язане з *kostь* «кістка; труп забитого; останки трупа»; пор. р. *костя* и *пакости* в народних замовляннях; пов'язування з прислівником ораку «навпаки, назад», орако «тс.» (Фасмер III 189; Преобр. II 5; Brückner 391; Machek ESJC 428; Schuster-Sewc 1036; Mikl. EW 224; Meillet Etudes 283; Брандт РФВ 18, 7) є помилковим. — Мельничук Етимология 1966, 238—240; Варбот Етимология 1964, 36—41; Черных I 615—616; Соболевский ЖМНП 1886 вересень 152. — Див. ще **кість**.

[**паклик**] «пачка» ВеУг, [*пакля*] «тс.» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. *paklık* «пачка», як і ч. *paklık* «тс.», пов'язане з н. *Pack* «пакет, в'язка», до якого зводиться також укр. *пак* (див.).

[**паклун**] (бот.) «самосил білоповстистий, *Teucrium polium* L.» Г, Нед; — р. [*пахлун, паклун*] «тс.»; барбарис звичайний, *Berberis vulgaris* L.»; — неясне.

пакля «клоччя», [*паклі*] «довгий тіпаний льон або коноплі Бі; відходи після тертя конопель Л», [*пакуле*] «тс.» Корз, [*пакуліна*] «волоконце льону, конопель» ЛексПол, *обпаклювати*; — р. *пакля*, бр. *пакулле*, [*пакулля, пакылля*], п. *paikuty*, [*pakula, paiku-*

le, paklepy]; — запозичення з литовської мови; лит. *pakulos* «пакля», як і лтс. *pakulas* «тс.», пов'язане з *kulti* «молотити, бити, вибивати», *kalti* «кувати, стукати, бити молотком», лтс. *kaft* «кувати, бити, ударяти», спорідненими з псл. **kolti* «колоти». — Москаленко УІЛ 31; Лаучюте 18; Фасмер—Трубачев III 189; Черных I 615; Преобр. II 5; Brückner 391; Bern. I 551; Trautmann 114; Fraenkel 211—212. — Див. ще **колоти**.

[**пакослівити**] «лихословити» Нед; — складне слово, утворене з *пакость* і *слово*; виникло, можливо, як антонім до *славослівити*. — Див. ще **пакість, слово**.

пакт «міжнародна угода, звичайно великого політичного значення», ст. *пактъ* (1720); — р. бр. болг. м. *пакт*, п. ч. слц. вл. *пакт*, схв. *пакт*, слн. *пакт*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *pactum* «договір, умова» походить від *paciscor* «домовляюся, приходжу до згоди, укладаю договір», пов'язаного з *rangō* «скріплюю, роблю міцним», *pāgus* «район, округ, дільниця», *pāgipa* «сторінка», до якого зводиться укр. *пагінація*. — СІС² 613; Sł. wug. obsyeh 541; Klein 1110; Walde—Hofm. II 245—246. — Див. ще **пагінація**.

[**пактой**] «після того, потім» Нед; — очевидно, складне слово, утворене з частки *пак* та займенникового компонента *той* (можливо, редукованого *тоді*). — Див. ще **пак¹**. — Пор. **тоді, той**.

пакуліна — див. **пакля**.

[**пакуг**] «пучок, в'язка»; — очевидно, результат видозміни запозиченого слова *пак* (див.).

палавхати — див. **палахтіти**.

Палагна, Палагбійка, Палажка, Палазя — див. **Пелагія**.

паладій (хім.) «рідкісний тугоплавкий метал сріблясто-білого кольору»; — р. *палладий*, бр. *паладъий*, п. *palad, paladium*, ч. слц. *paladium*, болг. *паладий*, схв. *паладії, паладіјум*,

слн. paládij; — запозичення з новолатинської мови; нлат. palladium «тс.» походить від лат. Pallas, род. в. Palladis (ім'я грецької богині війни Афін); назву утворив у 1803 році англійський хімік Вільям Волластон (1766—1828), що відкрив цей метал, на честь виявленої в 1802 році малої планети Паллади, названої ім'ям грецької богині війни; гр. Παλλάς, род. в. Παλλάδος «Паллада», букв. «дівчина», пов'язане з παλλαγή, παλλαγίς «коханка, наложниця»; пор. з ав. raigikā «вродлива жінка, що зваблює цнотливих чоловіків» (звідки сперс. raik «фея, чарівниця», перс. rāgī «тс.»); не виключено, що грецьке й авестійське слова — семітські запозичення (пор. гебр. pīlēghesh «коханка, наложниця», араб. pīlagtā «тс.»). — СІС² 614; Волков 43—44; Фигуровский 99—100; Sł. wug. obcsych 543; Kopaliński 710; Holub—Lyer 353; Frisk II 469; Boisacq 743; Klein 1115.

[пала́жка] (іхт.) «гірчак, Rhodius atagus» Нед; — результат видозміни звукової форми [пара́шка] «тс.», зближеної з жіночими особовими назвами Пара́шка і Пала́жка. — Див. ще **пара́шка**.

пала́лай — див. **паліти**.

палама́р «служитель православної церкви, що допомагає священникові під час богослужіння; дячок, псаломщик, причетник», [паломáр Пі, палямáр ВеБ] «тс.», палама́рка «дружина паламаря; паламарня», паламарчúк «син паламаря», паламарéнка «тс.», паламарівна «дочка паламаря», [паламарі́ха] «дружина паламаря» Нед, палама́рня «приміщення в церкві для зберігання обрядових речей», [паламарі́ти] «бути паламарем» Нед, паламарюва́ти «тс.»; — р. [понома́рь], др. парамонарь, пономарь, п. pařatar (з укр.), pařatarz, цсл. парамонарь, пономарь; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. παραμονάριος «наглядач церкви» є похідним від παραμονή «перебування, збері-

гання», що складається з компонентів παρα- «при, поряд, біля» і μονή «перебування на місці; зупинка, затримка», пов'язаного з μένω «стою на місці, залишаюся, перебуваю», спорідненим з лат. тапео «залишаюся», дінд. ав. дперс. тап- «залишатися, чекати», вірм. тпат «тс.». — Булаховський Вибр. пр. II 239; Фасмер III 325; Frisk II 209; Boisacq 627; Pokorny 729. — Див. ще **пара́бола**.

паламедéя (орн.) «Palamedea cornuta» Шарл (Anhima cornuta L.); — р. паламедéя; — запозичення з латинської наукової номенклатури; лат. Palamedea «тс.» походить від гр. Παλαμήδης «Паламед» (давньогрецький герой, славетний майстер і винахідник), утвореного від παλάμη «долоня, рука», спорідненого з лат. palme «пальма; долоня». — NSD 1773. — Див. ще **пальма**.

палами́да¹ (іхт.) «пеламида, Sarda (Palamus sarda) Сув.; [дерев'яний манекен хижої риби паламида, за допомогою якого заганяють рибу в невід Дз]», [палами́да] «пеламида» Берл, пелами́да, [палами́дити] «заганяти манекенами паламида рибу в невід Дз; — р. [палами́да], пелами́да, п. pelamida, ч. слц. palamida, болг. паламúд, м. паламид, схв. палáмида, слн. palamida; — запозичення з новогрецької мови; нгр. паламúδα походить від гр. πηλαμύς «тс.», утвореного, мабуть, від πηλός «мул, болото» (за місцеперебуванням риби), яке переконливої етимології не має. — Фасмер III 190; Skok II 591; Mikl. EW 230; Frisk II 527—528.

[палами́да²] (бот.) «Apargia hirta Scop. (L.)» Пі, [палу́мида] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов; молд. пэлэмíдэ «різнovid осоту; будяк», рум. pǎlămidă «осот» виводиться від болг. палами́да «будяк», схв. [палáмида (палáмуда)] «осот», джерелом яких вважається нгр. паламі́ди «вовчуг давній, Oponis antiquum L.». — СДЕЛМ 346; DLRM 594; Младенов 408—409; Skok II 591.

[**паланички**] (бот.) «плоди диких калачиків Нед; калачики дрібненькі, *Malva pusilla* Sm. (*Malva rotundifolia* L.) Мак», [*паланиця*] «алтея лікарська, *Althaea officinalis* L.» Мак; — результат семантичної видозміни назви [*паланичка*] «паланичка» за зовнішньою подібністю плодів калачиків до калача, хлібини; пор. інші назви цієї рослини: *калáчки*, *проскурняк* (від *прóскура*). — Шамота 75. — Див. ще **паляниця**.

палáнка¹ «на Запорізькій Січі у XVIII ст. — невелике укріплення, обнесене частоколом; адміністративний округ у запорожців; полкове укріплення у запорожців», [*полáнка*] «селище, село, острог; невеликий замок; область і повіт одружених запорожців» Бі, [*палáнок*] «тин, палісадник» ВеУг; — р. [*палáнка*] «містечко, укріплення з паль, палісад, іноді земляне укріплення», п. *pałanka* «паланка», *pałanka* «тс.», болг. *палáнка* «містечко, велике поселення», м. *паланка* «провінційне містечко», схв. *пáлáнка* «містечко»; — запозичення з італійської мови; іт. *palapca* «військове укріплення у вигляді частоколу; стовп, велика жердина» походить від нар.-лат. *palapca* < лат. *phalanx* «фаланга (загін війська в зімкнутому строю)», а це — від гр. *φάλαγξ* «фаланга; бойовий порядок важкоозброєної піхоти; військовий табір», до якого зводиться укр. *фалáнга*. — Потебня РФВ 3 (1880), 105; Фасмер III 190; Преобр. II 6; Младенов 409; Frisk II 985—986; Boisacq 1011. — Див. ще **фалáнга**.

[**палáнка**²] «під у косарському таборі Г; під із сирої землі Нед»; — не зовсім ясне; може бути результатом семантичної видозміни слова *палáнка* «невелике укріплення, обнесене частоколом», або пов'язаним з дієсловом *пáлити*.

паланкін «у деяких країнах — криті ноші, засіб пересування для багатих осіб»; — р. *паланкін*, бр. *паланкін*, п. слц. *palankin*, ч. *palankin*,

palankún, слн. *palankín*; — через західноєвропейські мови (н. *Palankín*, фр. англ. *palanquin*) запозичено з португальської; порт. *palanquin* походить від яванськ. *pèlaniki*, яке через інд. *pālakī* зводиться до дінд. *palyankaḥ*, *paṅyankaḥ* «тс.», букв. «те, що обгинається навколо тіла», утвореного з компонентів *rági* «навколо», спорідненого з гр. *περι-* «навколо», лат. *per-* «через», псл. *per-* «тс.», укр. *пере-*, і *aĩcatī* «гнеться, вигинається», спорідненого з лат. *angulus* «кут», псл. **ogъlъ* «тс.», укр. *вугóл*. — СІС² 614; Фасмер III 190; Sł. wyg. obcych 541; Holub—Lyer 353; Dauzat 524; Klein 1113; Mayrhofer I 24, II 216. — Див. ще **вугóл**, **пере-**.

[**палáнский**] (у виразі *палáнская гліна* «особливий високоякісний сорт білої глини») Ме; — очевидно, похідне утворення від назви одного із сіл *Паланка* (у Вінницькій та Черкаській областях).

[**паларія**] (у виразі [*закрутіти(ся) під паларію*] чи [*парарію*] «надягти хустину на голову кінцями назад, не під підборіддя») Ме, [*парарія*] «тс.» Ме, [*паралія*] «солом'яний або фетровий бриль» Мо; — болг. *паларія* «капелюх з широкими крисами», м. *паларія* «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. рум. *pălăgie* «капелюх» виводиться від сгр. *ἀπαλαρέα* «тарілка» або пов'язується з алб. *pëliare*, *paralie*. — Мельничук Молд. эл. 170; Мо 55; СДЕЛМ 346; DLRM 594.

[**пáлас**] «мортира» Пі; — неясне.

[**паласувáти**] «нищити» ВеБ, [*паласлівий*] «марнотратник» ВеБ; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*палашувáти*] «краяти без вимірювання, на всі боки».

палáта «великий, багатий будинок, палац; окрема кімната для хворих; назва деяких державних установ», *палáтка* «намет», [*палáтник*] «палатний наглядач» Нед, [*полáтки*] «під, нари, постіль» Нед; — р. бр. болг. *палáта*, др. *полата*, *палата*, п. *pałata*, ч. заст.

palata, м. *палата*, схв. *пала́та*, стсл. **палата**; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *παλάτιον* «палац» походить від лат. *palātium* «тс.», до якого зводиться й укр. *пала́ц*; можливість прямого запозичення з латинської мови (Meillet *Études* 183) сумнівна. — СІС² 614; Булаховський Вибр. пр. III 348; Фасмер III 307; Черных I 616; Преобр. II 7; Львов Лексика ПВЛ 117—118; Младенов 409; Skok II 590; Mikl. EW 255. — Див. ще **пала́ц**.

палатальний «(приголосний звук), який завжди вимовляється з додатковим піднесенням спинки язика до твердого піднебіння», *палаталізований* (звук) «пом'якшений», *палаталізація* «пом'якшення приголосних звуків завдяки додатковій участі у вимові спинки язика», *палаталізувати* «піддавати палаталізації»; — р. *палатальны́й*, бр. *палатальны*, п. *palatalny*, ч. *palatální*, слц. *palatálny*, болг. *палатален*, м. *палатален*, схв. *пала́талан*, слн. *palatálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. фр. англ. *palatal* утворено від нлат. *palatalis* «піднебінний», похідного від лат. *palātum* «піднебіння», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з етруським *fala(n)dum* «небо». — СІС² 614; Sł. wyg. obsyeh 541; Kopaliniński 708; Holub—Lyer 353; Klein 1113; Walde—Hofm. II 237.

[**пала́ти**'] «очищати зерно від лузги та інших легких домішок, підтрушуючи його в решеті чи коритці», [*опала́ти*] «злегка прим'яти, підкидаючи в посудині» (варену картоплю) О, [*опала́чка*] «посудина, в якій очищають зерно від лузги», [*опалини*] «лузга, сміття, що відділяються від зерна, коли його очищають», [*опалка*] «корзина; посудина, в якій очищають зерно від лузги»; — р. [*пала́ть*] «провіювати зерно», [*пола́ть*], бр. *пала́ць* «тс.», п. *paľac* «очищати зерно від полови», *oraľac* «тс.», ч. *paľati* «коливати; трясти, чистити», слц. *opaľka* «корзинка», вл. *paľoc* «віяти», нл. *hopaľka* «віялка», слн. *paľati* «колихати; віяти»; — псл. *palati*, **polti*

«трясти, трусити (про процес віяння); очищати від полови», пов'язане з **pelva* «полова», **pelti* «полоти», укр. *полова*, *полоти*; — споріднене з лит. *pil̃ti*, *pil̃i* «лити, сипати», гр. *πάλλω* «розмахую, струшую»; за іншим припущенням (Преобр. II 90—91), може бути похідним утворенням від якоїсь неясної назви посудини для зерна, спорідненої з гр. *πέλλα*, *πέλλη* «дійниця», лат. *pélvis* «цебер, тазок», дінд. *pālavī* «вид посудини», *paľam* «мішок для зерна», *pallař* «велика посудина для зерна», що зводяться, очевидно, до іє. **pel-* «наповнювати». — Фасмер III 307; Brückner 392; Machek ESJC 429; Schuster-Sewc 1087; Куркина *Этимология* 1981, 11; Trautmann 213. — Пор. **полова**, **полоти**.

пала́ти² — див. **паліти**.

[**пала́ти**] «один ряд хат по вулиці» До; — неясне; можливо, пов'язане з *пала́та*.

палахтіти «горіти, даючи яскраве, нерівне світло», [*полохтіти*, *пала́вхати*] «тс.» Нед, *палахну́ти*, *палахкотіти* «горіти, знищуючись у вогні; давати або випромінювати яскраве, звичайно нерівне світло», *палахкота́ти* «тс.», *спалахну́ти*, *спала́хувати*, *спалах*, *спблoх* (*спблoхи*) «спалах», [*спблoхи*] «північне сьйво», [*сплохну́ть(ся)*] «спалахнути» Чаб; — п. *paľachsieć* «палахтіти»; — пов'язане з *пала́ти*; можливо, результат контамінації слів *пала́ти* і *пахтіти*, *пахтіти*, *пахкотіти*. — Див. ще **паліти**.

пала́ц СУМ, Куз; — бр. *пала́ц*, п. нл. *paľac*, ч. слц. *paľac*, болг. *пала́т*, м. *палат*, схв. *пала́ц*, *пала́ча*, слн. *paľac̃a*; — через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. *palazzo* «палац» походить від лат. *palātium* «тс.», первісно «резиденція Августа на Палатинському горбі в Римі»; назва центрального із семи горбів Рима *Palātium*, очевидно, етруського походження і пов'язана з ім'ям італійського бога скотарства *Palēs*. — СІС² 614; Акуленко 135; Hüttl-Worth 18; Фасмер III 190;

Sl. wyg. obcych 544; Machek ESJČ 428; Holub—Lyer 353; Skok II 590. — Пор. **пала́та**.

пала́ш «холодна зброя з двосічним клинком на кінці, яка нагадує шаблю СУМ, Нед; великий ніж О»; — р. *пала́ш*, бр. *палаш*, ст. *палашь* (1582), п. *pałasz*, ч. *paľaš*, слц. *paľoš*, м. *пала*, схв. *пала*, *пала*, слн. *paľaš*; — запозичення з угорської мови; уг. *pallós* «кавалерійська шабля», очевидно, походить від тур. *pala* «шабля з коротким широким клинком», етимологія якого неясна; зводилось (Младенов 408) до аріо-алтайського *(s)pal-/ (s)pel- «розсікати надвое, розполовинювати»; припускалось (Lokotsch 129) індоєвропейське походження і зіставлялося з курд. *rola* «шабля з коротким широким клинком», перс. *pūlad* «тс.». — СІС² 614; Акуленко 137; Richhardt 86; Балецький St. sl. 9, 338; Фасмер III 191; Черных I 616; Преобр. II 7; Одинцов Этимология 1979, 107—109; Brückner 392; Sl. wyg. obcych 544; Machek ESJČ 429; Holub—Lyer 353; Mikl. EW 230; MNTESz III 73; Bárczi 233.

[**палашувати**] «краяти без вимірювання, на всі боки» Макарушка; — очевидно, похідне утворення від *пала́ш* «холодна зброя, яка нагадує шаблю» (див.). — Пор. **паласувати**.

[**палга́**] «плита», [*палгі́*] «шари в дереві» ВеУг, [*палговітій*] «шаруватий, плитоподібний»; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *pálha* «клинець, вставка; прилисок, листовий наріст».

пале́вий «блідо-жовтий з рожевим відтінком»; — р. *пале́вий*, бр. *пале́вы*, п. *paliowy*; — запозичення з французької мови; фр. *pâle* «блідий» походить від лат. *pallidus* «тс.», спорідненого з дінд. *palitáh* «старий, сивий», гр. *пелі́ос* «безбарвний, блідий, сіро-блакитний», *полі́ос* «сивий», дісл. *folr* «блідий», да́нгл. *fealo*, двн. *falo*, лит. *pálšas* «тс.», *paľvas* «блідо-жовтий», псл. **polvъ* «сірий, сивий», укр. *полові́й*; менш переконливе пов'язання (Горяев 246;

Matzenauer LF 12, 187) з фр. *paillé* «пале́вий, солом'яного кольору», утвореним від *raille* «солома», похідного від лат. *palea* «полова, висівки». — Фасмер III 191; Черных I 616—617; Преобр. II 7; Dauzat 523, 525; Walde—Hofm. II 239—240. — Див. ще **полóвий**.

пале́нка «горілка» СУМ, ВеУг, О, [*палінка* ЕЗб 25, НЗ УЖДУ 26/2, *палю́нка* ВеЛ, *палю́нка*, *пальо́нка*] «тс.», [*паленча́рня*] «винниця», [*палінча́рня* НЗ УЖДУ 14, *палінча́рня*] «тс.»; — п. [*palepka*], ч. слц. *pálepka*, вл. нл. *palepc*; — похідне утворення від *палі́ти*; назва зумовлена способом виготовлення цієї горілки, яку «випаляють» із спеціальної закваски; послідовне вживання цього слова в західноукраїнських говірках пояснюється, очевидно, впливом сусідніх словацької та чеської мов. — Дзендзелівський УЗЛП 98. — Див. ще **паліти**.

палеографі́я «дисципліна, що вивчає зовнішній вигляд і письмо стародавніх рукописів», *палеограф*, *палеографічний*; — р. болг. *палеографія*, бр. *палеаграфі́я*, п. слц. *paleografia*, ч. *paleografie*, вл. *paleografija*, м. *палеографі́я*, схв. *палеографі́я*, слн. *paleografija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Paläographie*, фр. *paleographie*, англ. *pal(ae)ography* утворені з основ гр. *пала́іос* «давній, старовинний», похідного від *пала́і* «колись, раніше, давно», спорідненого з дінд. *saḡatá-* «крайній, кінцевий», і *γράφω* «пишу», до якого зводиться укр. *графá*. — СІС² 615; КЭСРЯ 323; Kopaliński 709; Holub—Lyer 353; Dauzat 525; Klein I 113; Frisk II 465. — Див. ще **графá**.

палеозо́й «третя ера геологічної історії Землі», *палеозо́йський*, *палеозо́йчний* «палеозойський»; — р. *палеозо́й*, бр. *палеазо́й*, п. *paleozoiczpu*, ч. слц. *paleozoikum*; болг. *палеозо́йски*, м. *палеозо́йски*, схв. *палеозо́дик*, слн. *paleozoík*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *paleozoicum* утворив у I пол. XIX ст. Адам Седгвік (A. Sedg-

wick, 1785—1873) з основ гр. παλαιός «давній, старовинний» і ζωή «життя». — SIC² 615; Kopaliński 709; Holub—Lyer 353—354; Klein 1114. — Див. ще **зоологія, мезозой, палеографія.**

палеоліт «давній кам'яний вік; перший, найраніший період кам'яної доби», *палеолітичний*; — р. болг. м. *палеоліт*, бр. *палеаліт*, п. ч. слц. *paeolilit*, вл. *paeolilitikum*, схв. *палеоліт*, *палеолітик*, слн. *paeolftik*; — запозичення з англійської мови; англ. *pal(a)eolith* є результатом скорочення назви *pal(a)eolithic* «тс.», утвореної Дж. Лаббоком (1834—1913) з основ гр. παλαιός «давній, старовинний» і λίθος «камінь». — SIC² 615; Sł. wug. obsyeh 542; Kopaliński 709; Klein 1114. — Див. ще **неоліт, палеографія.**

палеонтологія «наука, що вивчає рослинний і тваринний світ минулих геологічних епох», *палеонтолог, палеонтологічний*; — р. болг. *палеонтологія*, бр. *палеанталогія*, п. *paeoontologia*, ч. *paeoontologie*, слц. *paeoontologia*, вл. *paeoontologija*, м. *палеонтологія*, схв. *палеонтолџија*, слн. *paeoontologia*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Paläontologie*, фр. *paléontologie*, англ. *pal(a)entology* утворені з основ гр. παλαιός «давній, старовинний», ὄντο- від ὄν, род. в. ὄντος «існуюче», пов'язаного з εἶμι «я є», εἶστί «він є», спорідненого з дінд. *ásti*, лат. *est*, гот. нвн. *ist*, лит. *ėsti*, псл. *(j)estъ «тс.», укр. *є*, і гр. λογία від λόγος «слово, вчення». — SIC² 615; Kopaliński 709; Holub—Lyer 353—354; Dauzat 525; Klein 1114. — Див. ще **є, логіка, палеографія.** — Пор. **озія¹, онтогенез.**

палестина «місцевість, край», *палестини* «краї, землі»; — р. *палестина* «тс.»; — результат семантичної видозміни топоніма *Палестина*, що походить від гр. Παλαιστίνη «Палестина», яке зводиться до гебр. *pələsheth* «Філістимська земля». — ССРЛЯ 9, 55; Фасмер III 191; Преобр. II 7; Klein 1114. — Пор. **філістер.**

[палетіця] «палиця»; — не зовсім ясно; можливо, результат контамінації слів *пáлиця* і *[пáлет]* (заст.) «ордер на виконання вироку», *[палета]* «записка солдатів із зазначенням місця його квартири».

палётка «розділена на квадрати прозора пластинка, яка служить для обчислювання площ на планах і картах»; — р. *палётка* «прозора пластинка», п. ч. слц. вл. *paleta* «палітра», болг. *палёт(к)а* «палетка», м. *палета* «палітра», схв. *палёта*, слн. *paleta* «тс.»; — через посередництво французької мови (фр. *palette* «палетка; палітра; лопатка») запозичено з італійської; іт. *paletta* «лопатка», зменш. від *pala* «лопата», зводиться до лат. *pāla* «тс.», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з лат. *pālus* «кіл, стовп». — SIC² 616; Sł. wug. obsyeh 542; Machek ESJC 429; Gr. Fwb. 546; Klein 1114; Dauzat 525; Gamillscheg 672; Walde—Hofm. II 236. — Пор. **палітра.**

палець, [пáльок] «палець рукавиці Нед; зубець на зубчатому колесі, кулак у колесі; віник без листя», *[пáлюх]* «палець; стовп», *[пáлюшка]* «рука, лапа» Пі, *[пальченя]* «пальчик», *[пальча]* «рукавичка» ЛЧерк, *[пальчатка]* «рукавичка», *пáльцевий, пальчастий, пáльчиковий, [палечний]* (про колесо) «зубчастий», *[пальчатий]* «пальцеподібний» Нед, *безпáлько* «безпала людина», *безпáлок* «безпала істота», *безпáлий* «який не має пальця або пальців», *безпáльчий* «безпалій», *[напáл(ь)ок]* «палець рукавички; перев'язка на пальці; наперсток решітника», *[напáлькі]* «удари по пальцях» Ж; — р. бр. *пáлец*, др. *пáльць*, п. *pales* «палець», ч. слц. *pales* «великий палець», вл. *palc* «тс.», нл. *palc* «палець», полаб. *rolác* «тс.», болг. м. *пáлец* «великий палець», схв. *пáлац*, слн. *pálec* «тс.»; — псл. *paľ* «палець», *paľсь* «тс.» (первісно, мабуть, «великий палець»); — цілком надійних відповідників у індоєвропейських мовах немає; можливо, споріднене з гр. *φάλλω* «смикаю (струни, тятиву

лука)», φαλμός «натягування (струн, лука)», оскільки при стрільбі з лука, натягуванні струн значну роль відіграє великий палець (Moszyński PZJP 127); зіставляють також з лат. pollex «великий палець» (Ernout—Meillet 918; Мартынов Язык 82—83), перс. pāidan «шукати, відчувати», двн. fuolen «відчувати» (Фасмер—Трубачев III 191—192; Machek ESJC 429; Holub—Lyer 353); зіставлення (Uhlenbeck 162) з лат. palro «гладжу, голублю», гр. παλάμη «долоня, рука», лат. palma «тс.», двн. folma «рука», дінд. pāñiñ «тс.» помилкове; припушуваний зв'язок з *пáлиця*, *пáлка* (Брандт РФВ 23, 302; Brücker 391; Petersson Verm. Beitr. 135) сумнівний. — Черных I 617; Преобр. II 7—8; Младенов 409; Кристенко Вступ 528, 542.

[**палерушка**] (бот.) «первоцвіт весняний, *Primula veris* L. (*Primula officinalis* Jack.)» Мак; — неясне.

[**пáлет**] (заст.) «ордер на виконання вироку; доручення» Нед, [*палет*] «записка солдатів із зазначенням місця його квартири; квитанція про сплату мита Пі», [*палётник*] «службовець при суді» Нед, *пальётник* (іст.) «судовий виконавець» О; — запозичення з польської мови; п. palet «письмове повідомлення на податок; квитанція про сплачене мито; картка на постій солдатів» походить від іт. bolletta, bulletta «розписка, квитанція, повідомлення на оплату комунальних послуг», яке зводиться до слат. bulla «грамота, документ». — Richhardt 86; Brücker 392; Mestica 233. — Див. ще **бу́лла**. — Пор. **бюлетень**.

пáлівода «відчайдушна людина, що нікого і нічого не боїться і ні перед чим не зупиняється», [*пáліводник*] «тс.» Ме; — п. paliwoda «брехун, хвастун»; — складне слово, утворене з основ дієслова *паліти* та іменника *водá*; спочатку, очевидно, мало значення «брехун, хвастун, що видає за правду неймовірні речі». — Див. ще **водá**, **паліти**.

[**пáліга**¹] «покрівля у шахтовому ході»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. ratuga «узгір'я, височина».

пáліга² — див. **пáлиця**.

[**пáлигува́ти**] «жадібно жерти» Нед; — похідне утворення від [*лі́га-ти*] «глитати, жерти». — Див. ще **лі-ка́ти**, **па-**.

Пáлікопа «християнське літне свято на честь святого Пантелеймона 27 липня (9 серпня)»; — р. [*Пáлікопа*] «день Бориса і Гліба 24 липня (6 серпня)», п. Palikora «день св. Петра»; — складне слово, утворене з основ дієслова *паліти* та іменника *копа́*; назва пов'язується з іменами різних святих на тій підставі, що їхні дні припадають на період жнив, коли під час грози блискавка спалює на полі копи хліба; за народними повір'ями, святі в такий спосіб карають людей за гріхи. — Див. ще **копа́**, **паліти**.

[**пáліля**] «інструмент, знаряддя (?)» Пі, [*паліля*] «тс.» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з *полір* «інструмент для полірування».

[**пáлимон**] «велика палиця»; — афективне утворення, пов'язане з *пáлиця* (див.).

[**пáлістка**] (зоол.) «листяний слимак, *Phyllirhoë*» Нед; — р. *листовица*; — похідне утворення від *лист*; назва зумовлена способом життя цих слимаків, які за допомогою щупальців присмоктуються до листя. — Див. ще **лист**.

[**пáлистя**] (бот.) «(вид ламінарії) *Laminaria cloustonii* Le Jol.» Мак; — похідне утворення від *лі́стя*; назва зумовлена характерними для ламінарії вузькими й довгими пластинками, що виконують роль листя у цих морських водоростей (пор. і наукову назву *Laminaria* від лат. *lāmina* «лист, пластинка, смужка»). — ССРЛЯ 6, 49. — Див. ще **лист**, **па-**.

паліти «знищувати вогнем; обдавати жаром; пекти», *пáліти* «горіти», *пáленіти* «яскраво горіти, палати; [до-зрівати, червоніти (?) О]», *пáліти* «червоніти, рум'яніти», *пáльну́ти* «вистре-

лити з вогнепальної зброї», *пал* «дуже сильне тепло», [*пала́йка*] «вогнище, багаття» Л, [*пала́лайі*] «велике вогнище, пожежа» Ва, *паленіна* «випалене місце в степу, в лісі; топка», [*палені́ця*] «випалене місце; печений прісний коржик», [*па́лёнка*] «горілка; обпалена цегла Л», [*па́лінка*] «обпалена цегла Л», [*па́лянка*] «тс.» Л, [*паливни́чий*] «кочегар» Она, *па́ливо*, *палі́льник* «той, хто займається паленням, обпалюванням», *палі́льня* (текст.), *палі́й*, *палі́йка* «та, що зробила підпал; [запалювальна машина Нед], *палі́йство*, [*палю́вка*] «обпалена цегла» Л, [*палю́нка*] «горілка» ВеЛ, [*па́люх*] «жмут клоччя, який спалюють при врожінні; багаття, яке розпалюють перед світанком на Новий рік» Г, Нед, [*па́люх*] «старі посохлі коноплі» Мак, [*палю́чка*] «гарячка» Нед, [*палю́шка*] «пампушка» ЛЖит, [*па́ля*] «жар, полум'я» О, [*паль*] «тс.» О, [*па́лянка*] «горілка; коржик з вівсяного борошна», [*паля́р*] «палій» ВеЛ, [*па́лятина*] «щось спалене, зі специфічним запахом паленого» СУМ, Нед, [*палятко*] «маленька паляниця» ВеЛ, *пальба́* «стрілянина з вогнепальної зброї», *пальне́* «паливо (для двигунів)», *пальні́к* «прилад для спалювання горючої рідини або газу», [*пальові́ско*] «паливо», [*пальові́ско* Нед, *пальові́на* Нед, *пальові́ще* ВеЗн] «тс.», *па́лений*, *па́ливний*, *палі́льний* «який служить для опалення, освітлення, обігрівання або обпалювання», *палкі́й*, *палю́чий*, [*палькі́й*] «палкий» Нед, *пальні́й*, *ві́пал* «випалювання; одночасний постріл з кількох рушниць, гармат; залп», *ві́паліна* «випалене місце», *ві́палювач* «той, хто виготовляє або обробляє що-небудь способом випалювання», *ві́палювальний*, *ві́дпал* «термічна обробка металів», *ві́дпалка* «тс.», *ві́дпальник* «робітник, що здійснює відпалювання», *за́пал* «велике внутрішнє збудження, порив або піднесення», *запа́л* «пристрій для запалювання вибухової речовини; пошкодження зерна злакових у колосі

внаслідок посухи чи суховіїв; (вет.) хвороба свійських тварин, здебільшого коней», *запа́лення*, *запа́лка* (заст.) «сірник», [*запа́лько*] «гаряча голова» Ж, [*запа́льок*] «тс.» Ж, *запа́льник* «робітник, який підпалює запали; пристрій для здійснення спалаху вибухової речовини», *запальні́чка*, [*запа́лістий*] «запальний» Г, Ж, *запа́лювальний*, *запа́льний*, [*запа́льчастий*] «запальний, гарячий», [*запальчі́вий* Ж, *запальбо́ний*] «тс.», [*зу́палу*] «раптом, несподівано» ВеУг, [*на́рзпальці*] «спересердя», *недо́пал* «що-небудь не до кінця випалене, спалене», *недо́палок* «недокурок; недопалена частина», *неопалі́мий* «який горить і не згоряє», *неспалéнный*, *опа́лювати*, *опаля́тися* «опалюватися; [загоряти]», *о́пал* «опалення, паливо», *опа́ла* «немилість, неласка; [вогнь Ж]», [*опа́ленець*] «відчайдушний хлопець, вітрогон» Ж, [*опа́леніна*] «загар» Куз, [*опа́лений*] «порушник спокою, підбурювач» Ж, *опа́лення*, [*опа́лінки*] «обпалені дерева» ВеЛ, [*опа́лість*] «вогнь» Ж, *опа́лювач*, [*опа́люх*] «обгоріле дерево в лісі, обгорілий пень», [*опа́люша*] «тс.» ВеНЗн, [*опа́лянок*] «паляниця», [*опа́листий*] «запальний» Ж, *опа́лювальний*, *перéпал*, *перéпалка* «перестрілка; суперечка; сварка», *підпа́л* «підпалювання; матеріал для розпалювання (в печі)», [*підпалéнный*] «підпалювач» Нед, *підпа́ліна* «пляма іншого кольору на шерсті тварини або на хутрі», [*підпа́лля*] «тонкі тріски для розпалювання», [*підпа́лок*] «вид плоского хліба; матеріал для розпалювання», [*по́пал*] «почервоніння хмар» ВеНЗн, [*попа́лень*] «випалене місце в лісі» Ч, [*попа́ліще*, *попелі́ще*] «тс.» Ч, [*подпа́лок*] «коржик з хлібного тіста» ЛексПол, [*подпа́лек*, *подпа́льник*, *пудпа́лок*] «тс.» ЛексПол, *підпа́лювач* «палій», [*підпа́ляч*] «тс.» Нед, [*підпа́льник*] «розпал; запальничка» Куз, Она, [*підпа́листий*] «палевий» ВеЛ, [*пропа́люватися*] «половіти, дозрівати» О, *пропа́лений*, *ро́зпал* УРС, Нед, *ро́зпалка*

«дрібні дрова, тріски для розпалювання», [р^озпалок] «розпал» Нед, розп^алювач, розпаленілий, розп^алювальний, розп^альний «розпалювальний» УРС, Нед, спаленіти, спалахну́ти, сп^алах, [спалені́на] «пригоріла страва на кухні» Нед, спалені́ще «випалене місце», [спалі́ще] «тс.» Нед, [спалі́нник] «підпалювач» Нед, спалі́чка «обпалене бадилля» ВеНЗн, [спалі́] «випалене місце в лісі», спалені́лий, спалені́лий, спалені́лий, [упалі́ти] «дуже горіти» Шейк; — р. палі́ть, бр. палі́ць, др. палити, п. вл. palić, ч. páłiti, слц. pálit', нл. paliś, болг. п^аля, м. пали, схв. п^аліти, слн. páłiti, стсл. палити; — псл. paliti, пов'язане чергуванням голосних з rolēti «горіти, палати», *rolmep- «полум'я»; — споріднене з прус. pellane «попіл», лит. pelėnā, лтс. pelpi «тс.»; іє. *rol-, *rļē-, *rļō- «палити»; далі зіставляється (Иллич-Свитыч Этимология 1965, 337) з урал. *ra'а- «горіти», драв. *ra'а- «блискати». — Фасмер III 192—193; Черных I 617—618; Преобр. II 9; Вrückner 392; Machek ESJC 429—430; Holub—Lyer 354; Schuster-Sewc 1038; Младенов 409; Skok II 593; Otrębski IF 74, 149; Meillet Études 230; Trautmann 212—213; Pokorny 805. — Пор. поліно, полум'я, попіл.

[паліус] «дрібний хмиз для підпалу» ВеНЗн; — похідне утворення від паліти; компонент -ус не зовсім ясний. — Див. ще паліти.

[паліхвіст] (орн.) «горихвістка, (Lusciola) phoenicurus (i tithys)»; — складне слово, утворене з основ дієслова паліти та іменника хвіст; назва зумовлена яскраво-рудим оперенням хвоста горихвістки (Воїнств.—Кіст. 326—327). — Див. ще паліти, хвіст. — Пор. горихвіст.

п^алиця, [п^аліга] «велика палиця», п^аличка, [п^аличник] «служник при суді» Нед, п^аліччя, п^алка «палиця; [шишка на болотяних рослинах, стеблина без колоска], [п^албчня] (зоол.) «корина, Согупа» Нед, п^альг^а «велика

палиця», [п^алюх] «стовп», п^аля (дит.) «палиця»; — р. п^алка «палиця», [п^алица], бр. п^алка, др. п^алька, п^алиця «тс.», п. pa'а «дрюк, дрючок, ломака», pa'а «ціпок, кий, палиця», ч. paliće «палиця, кий; дерев'яний молот», слц. вл. pa'а «дрючок», нл. palića «палиця», болг. м. п^алица, схв. п^алица, слн. pálića, стсл. п^алиця «тс.»; — псл. palića, pa'а, зменш. від pa'а, мабуть, пов'язаного з paliti «палити»; назва могла виникнути в час примітивного видобування вогню тертям палиці об палицю або внаслідок використання палиці як знаряддя для підтримування вогню; за іншим припущенням (Machek ESJC 429), зв'язок із паліти може мотивуватися тим, що очищені від кори гілки деяких дерев палили над вогнем, щоб одержати коричневу або темно-червону фарбу; менш прийнятні гіпотези про запозичення з німецької мови (двн. r'fal «стовп, п^аля» від лат. p^аlus — Корш у Преобр. II 9), про спорідненість із п^алець (Брандт РФВ 23, 302; Вrückner 391); припускається також зв'язок з р. располоть «розколоти надвое», двн. spalten «колоти», дінд. sphá'ati «розколює», p^аlakam «дошка», p^аlati «лопатеється, тріскається» (Фасмер III 193; Младенов 409; Schuster-Sewc 1037; Skok II 592; Mikl. EW 255). — Черных I 618.

паліатів «засіб, що тимчасово полегшує хворобу, але не виліковує її», паліатівний; — р. палліатів, бр. паліятів, п. paliatyw, ч. paliativum, слц. paliativum, болг. паліатів, м. паліятів, схв. п^аліятів, паліятів, слн. paliatív; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Palliativ, фр. palliatif, англ. paliative «тс.» утворені від лат. palliatus «прикритий, одягнений у плащ», похідного від pallium «плащ, пальто», пов'язаного з palla «довгий верхній одяг римських жінок», етимологія якого непевна; можливо, споріднене з псл. pelėpa, укр. пеленá (Persson Beitr. 225). — CIC² 616; Фасмер III 192; Sl. wyr. obcsych 543; Кора-

liński 709; Kleip 1115; Walde—Hofm. II 238—239. — Пор. **пальто**.

[паліпля] «палаюча солома, вугілля»; — неясне; можливо, пов'язане з *паліти*.

палісад «старовинна оборонна споруда у вигляді частоколу», [паліса́да] «тс.» Нед, *паліса́дник* «невеликий обгороджений садок перед будинком»; — р. *паліса́д* «легкий суцільний паркан із жердин; оборонна споруда у вигляді частоколу; ряд забитих у землю паль для укріплення насипів, укосів», п. *palisada* «палісад», ч. слц. слн. *palisáda*, болг. *паліса́да*, м. *паліса́д*, *паліса́да*, схв. *паліса́д* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *palissade* «палісад» виникло з пров. *palissada* «тс.», утвореного від *palissa* «частокіл», що походить від лат. *pālus* «кілок», пов'язаного з *rango* «вбиваю, втикаю; закріплюю», спорідненим з гр. πῆγυμι «втикаю, вбиваю; скріплюю», πῆγυα «скріплення, зв'язок», πῆγυς «міцний, сильний, могутній», дінд. *paṅgāh* «товстий, міцний, дужий». — СІС² 616; Фасмер III 192; Черных I 617; St. wug. *obcuch* 543; Kluge—Mitzka 528; Dauzat 525; Walde—Hofm. II 243, 245—246. — Пор. **пагіна́ція, паз**.

паліти — див. **паліти**.

палітра «дощечка, пластинка, на якій живописець змішує і розтирає фарби; сукупність виражальних засобів у творчості письменника, композитора та ін.»; — р. *палітра*, бр. *палітра*, п. ст. *paletta*, п. ч. слц. вл. *paleta*, м. *палета*, схв. *палета*, слн. *paléta* «тс.»; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Paléte* «палітра», фр. *palette* «тс.» походять від іт. *paletta* «лопатка», до якого зводиться укр. *палетка*; кінцеве *-тра* не зовсім ясне. — СІС² 616; Фасмер III 192; Черных I 617; КЭСРЯ 323; Преобр. II 9; Gr. Fwb. 546; Dauzat 525. — Див. ще **палетка**.

палітура «палітурка», *палітурка*, *палітурка* «тс.», *палітурник*, *палітурня*, [палітурки] «палітурки; невеликий валик для передачі фарби при друкуванні на полотні» Нед, [палітурка] «палітурка» Ме, *палітурний*; — результат видозміни слова *політура* «лак» (палітурки для книг спочатку виготовляли з дерев'яних дощок, які старанно шліфували і покривали лаком або шкірою). — Див. ще **політура**.

[палітурка] (у виразі [цур п.] (вигук того, хто відганяє, обороняється) Нед); — неясне.

Палладій (чоловіче ім'я), ст. *Палладій* (1627); — р. *Палладій*, бр. *Палладій*, болг. *Паллади*, цсл. *Палладіа*; — запозичено через церковнослов'янську мову з грецької; гр. Παλλάδιος утворене від назви богині Παλλάς, род. в. Παλλάδος («Афіна» Паллада, до якого зводиться й укр. *паладій*). — Петровський 173; Илчев 374. — Див. ще **палладій**.

паломник «той, хто відвідує святі місця; мандрівний богомолець; прочанин», *паломництво*, *паломничати*; — р. *паломник*, бр. *паломник* «тс.», др. *паломьникъ* «тс.»; книга, де описуються мандрівки по святих місцях»; — похідне утворення від *пальма «пальма», аналогічне слат. *palmarī* «паломники», *palmarī* «тс.», пов'язаними з лат. *palma* «пальма»; буквально означало «той, що несе пальмову гілку» (стосувалося богомольців, що відвідували святі місця в Палестині й приносили з собою пальмові гілки). — Фасмер III 193; Черных I 618; Преобр. II 10. — Див. ще **пальма**.

[палóчник] (бот.) «рогоз вузьколистий, *Typha angustifolia* L.» Г, Нед, [палка] «тс.» См, [палки] «тс. См; очерет ВеНЗн»; — р. [палочник] (бот.) «рогоз вузьколистий; тимофіївка, *Phleum* L.; грястиця збірна, грястиця звичайна, *Dactylis glomerata* L.», ч. ст. *palicku* «рогоз», слц. *palka* «тс.», схв. *палацка* «невеликий початок на стеблі рогозу або очерету», *палачник* «тс.»; — похідне утворення від *палка*; назва зумовлена наявністю двох циліндричних квіткових початків на стеблі рого-

зу й очерету; пор. бр. [кїѣўка] «рогіз широколистяний», похідне від кїй «палиця». — Меркулова Очерки 51; Machek Jm. rostl. 303. — Див. ще пáлиця.

пáлтус (іхт.) «риба Hippoglossus vulgaris», пáлтусина «м'ясо палтуса», [пáлтўха] «морська камбала, Rhombus maximus» Нед; — р. пáлтус, ч. platýs «камбала», platejs «тс.»; — цілком певної етимології не має; найімовірніше, утворене від фін. pallas, род. в. paltaan «камбала» або кола-лапськ. саам. [pāldes], род. в. [pāltazi] «вид камбали»; кінцеве -us, можливо, є наслідком штучного підрівнювання форми слова до латинських іменників на -us; вважається також (Преобр. II 10) германським запозиченням (н. Platteise «камбала», гол. pladijs «тс.»), хоч таке припущення фонетично невмотивоване; нема достатніх підстав порівнювати з фр. flétan «білий палтус», англ. flatfish «палтус» (Горяев 247). — СІС² 616; Фасмер—Трубячев III 193; Черных I 618; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимоотног. 56.

пáлўба «горизонтальне перекриття в корпусі або надбудові судна СУМ, Нед; [дошки для покрівлі будівель Л; візок з дахом; дах вулика; критий столик на базарі для продажу товарів; дуплистий пеньок; край трухлявого дерева О; жолоб з дуплавого дерева О; лушпайка О; порожнеча, впадина; пересувна будка для трактористів Ва, Мо; старий предмет або стара людина О]», [пáлуб] «будка; візок з дахом; дах вулика; критий столик на базарі; пересувна будка Ва; віз, оббитий дошками Ва», [пáлоба] «тоненькі дошки на дах під бляху» До, [пáлоб] «ящик, скриня» Нед, [пáлубець] «малий віз на двох колесах» Пі, [пáлубець] «дерев'яний ящик з ручками» Чаб, [пáлўбка] «палітурка» О, пáлубник «товстий тес або дошки, призначені для палуб», [пóлубка] «дерев'яний дашок вулика», пáлубчáстий «який має палубу», опáлубка «опалублення; тимчасово встановлювана форма для виготовлення бе-

тонних або залізобетонних конструкцій», опáлубник «робітник, який зводить опалубку», опáлубний «пов'язаний зі спорудженням опалубки», опáлубити «покрити настилом», [обпáлубвáть (хату)] «покрити палубою» ЛЧерк, розпáлубка «розбір опалубки після того, як бетон стане досить міцним», розпáлубити «зробити розпалубку», розпáлублений; — р. бр. болг. м. пáлуба «суцільне перекриття на судні», п. paľuba «верх (буда) візка; кибитка, візок з верхом (будою)», paľub «тс.», ч. слц. paluba «палуба», вл. paľubja, схв. пáлуба, слн. pálúba «тс.»; — похідне утворення від луб; первісно, мабуть, означало «підлога або дах, зроблені зі схожого на луб матеріалу». — Фасмер III 194; Черных I 618; Преобр. II 10; Вгückner 392; Machek ESJC 430; Holub—Lyer 354; Skok II 594. — Див. ще луб, па-.

[пáль'] «загнутий кінець інструмента дереворубів»; — неясне, можливо, пов'язане з пáлець.

пáль² — див. пáля¹.

пáльма (бот.) «вічнозелена, переважно деревна рослина з великим перистим або віялоподібним листям», пáльмові «Palmae», пáльме́та «орнамент, який нагадує пальмове листя; рослина, гілки якої формуються в одній площині, як лист пальми», пáльме́тка «орнамент, який нагадує пальмове листя», пáльмі́тін «хімічна речовина, що входить до складу пальмової олії», пáльмóвий СУМ, Нед, [пáльмяний] «пальмовий» Нед; — р. бр. пáльма, п. ч. слц. вл. нл. palma, болг. м. пáлма, схв. пáлма, слн. pálma; — очевидно, через посередництво німецької мови (н. Pálme < двн. palma «пальма») запозичено з латинської; лат. palma «тс.; долоня» (рослина названа так за схожістю пальмового листка з розчепіреними пальцями руки), споріднене з двн. folma «рука», дангл. folm «кисть руки», гр. παλάμη «долоня», ав. рэгэпа «жменя», дінд. pāñiñ «рука». — СІС² 617; Фасмер III 194; Черных I

618—619; Преобр. II 10; Hüttl-Worth 15; Korpaliński 710; Kluge—Mitzka 528—529; Klein 1116; Walde—Hofm. II 240—241.

[пальміці] (бот.) «коноплі звичайні (плоскінь), *Сannabis sativa* L. (mascula)» Нед, Мак; — очевидно, похідне утворення від *пальма*; назва могла бути зумовлена схожою будовою листя рослини з пальмовим. — Див. ще *пальма*.

пальовік (зоол.) «круглий черв'як, *Strongylus Müller*» (паразит у кишкового тварин і зрідка людини); — похідне утворення від *паля*; пор. р. *сва́йник* «тс.» від *сва́я* «паля»; назва зумовлена, очевидно, властивістю пальовика проникати в окремі органи, як паля в землю. — Див. ще *паля*.

[пальочник] (бот.) «перстач, *Potentilla anserina* L.; *P. argentea* L.; *P. verna* L.» Мак; — похідне утворення від *палець*; назва зумовлена пальчастою формою листків (Вісюліна—Клоков 210); пор. назву *перстач* (від ст. *перстъ* «палець»), п. рієс *pałców* «тс.». — Див. ще *палець*.

пальошки, *палюшки* — див. *пелюшки*.

пальпація «медичне обстеження шляхом обмацування», *пальпувати* «обмацувати»; — р. *пальпація*, бр. *пальпацыя*, п. *palpacja*, ч. *palpase*, слц. *palpacia*, болг. *palpacija*, схв. *palpacija*, слн. *palpacija*; — запозичення з латинської мови; лат. *palpatio* «погладження» походить від *palpo* «гладжу, голублю», спорідненого з гр. *ψηλαφάω* «обмацую, гладжу, оглядаю», можливо, з днв. *fuolep* «відчувати; намацувати», дісл. *falpa* «брести помацки, непевно обмацувати». — SIC² 617; Korpaliński 711; Walde—Hofm. II 241—242.

пальто, *пальтечко*; — р. *пальто*, бр. *паліто*, п. *palto*, *paltot*, ч. слц. *paletto*, вл. *paletot*, болг. *палто* «піджак; пальто», м. *палто* «тс.», схв. *пал(е)тѡ* «пальто», слн. *paletó*; — запозичення з французької мови; фр. *paletot* «пальто» походить від ісп. *palletoque* «плащ з капюшоном», яке зводи-

ться до лат. *palla* «довгий верхній парадний одяг давніх римлян», що певної етимології не має. — Москаленко УІЛ 54—55; Коваль 129; Черных I 619; Фасмер III 194; Преобр. II 10; Сл. вуг. обсуч 544; Dauzat 525; Gamillscheg 672; Walde—Hofm. II 238—239.

[пальха] «частина земельної ділянки» Нед; — очевидно, давніше **паліха*, **паляха* «тс.», пов'язане з [*ляха*] «грядка» (див.).

[пальцат] «(барабанна) палиця, язик дзвона; запалювальна жердина» Нед, ст. *пальцатъ* «жезль» (1627); — п. *palcat* «прут, палиця», ч. слц. *palcat* «палиця, булава»; — запозичення з угорської мови; уг. *palcat* є формою зн. в. іменника *palca* «палиця, різка, посох», яке виводиться від сл. *palica* «палиця». — Сл. вуг. обсуч 541; MNTESz III 70; Bárczi 233. — Див. ще *паліця*.

[пальцетуватися] «битися, боротися» Нед; — бр. [*пальцаты*] «дуель, бійка сам на сам»; — очевидно, похідне утворення від [*пальцат*] «(барабанна) палиця, язик дзвона» (див.).

[пальчак] «стебло, стрижень, ніжка гриба, тичинка», [*пальчак* ВеЗн, *пальчак* тж, *пальчак* Нед] «тс.»; — пов'язане з *палець*; назва зумовлена пальцеподібною формою стебла. — Див. ще *палець*.

пальчатка (бот.) «куряча лапка, *Digitaria Heist.*»; — п. *palcznica*, *palusznik* «тс.»; — похідне утворення від *палець*; назва зумовлена пальцеподібною формою квіткової волоті рослини (Сл. бот. 391; Федченко—Флеров 77); можливо, калька лат. *digitaria* «тс.» (від *digitus* «палець»); пор. слц. *prstovka* «пальчатка» від *prst* «палець» (калька латинської назви — Machek Jm. *rostl.* 294). — Див. ще *палець*.

[пальчик] (бот.) «герань лісова, *Geranium silvaticum* L.», [*пальчики*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *палець*; назва зумовлена пальчастим листям рослини (Сл. бот. 128; Нейштадт 369). — Див. ще *палець*.

пáля¹ «стовп, що забивається у ґрунт для опори чи огорожі; (заст.) загострений кілок, на який насаджували страчуваних», *паль* «тс.», [*пáлька*] «кіл, яким відмежують поле» О, [*пáльковáти*] «позначати кілками межу» О, ст. *паль* «пáля як межовий знак» (1430), *пáличники* «шибеничники, караючі кати» (1627); — р. бр. *пáля*, *pal* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Pfahl (< двн. phāl) «пáля, стовп» походить від лат. *pālus* «кілок». — Шелудько 41; Фасмер III 194; Преобр. II 10; Потебня РФВ 1879/1, 263; Kluge—Mitzka 540. — Див. ще **палісáд**.

[**пáля²**] (заст.) «удар лінійкою по долоні», [*пáлі дати*] «ударити лінійкою по долоні»; — р. [*пáля*] «тс.»; — очевидно, запозичення з латинської мови; лат. *pāla* «лопатка» етимологічно неясне. — Преобр. II 10. — Див. ще **палéтка**.

[**пáляндрувáти**] «обшарювати, нищпорити, ритися» Нед; — бр. [*пáляндравáць*] «лютувати, палити вогнем»; — очевидно, результат видозміни слова *пáлюндрувáти*, зближеного з *палі́ти*; пор. бр. [*пáляндра*] «чума, пошесть у вигляді білої гарячки», яке вважається похідним від *пáляні́ць* «пальнути, ударити» (Носович 391). — Див. ще **палі́ти**, **пáлюндрувáти**.

пáляні́ця «вид хлібини», [*пáляні́ця*] «тс. Нед; круглий пиріжок з прісного тіста [Me]», [*пáленя́*] «пáляничка; вид вівсяного хліба», [*пáлінка*] «пáляниця» Корз, [*пáля, пáля́тко*] «тс.», [*пáляні́шник*] «булочник» Пі, *пáляні́шниця* «жінка, яка пече і продає пáляниці», [*пáлянка*] «маленький коржик з вівсяного борошна», [*пáляні́чити*] «пекти пáляниці?», [*розпáляні́чити*] «розплюснути» Ме, [*розпáлені́чити*] «тс.» Нед; — р. [*пáлені́ця*] «пáляниця», бр. [*пáляні́ця*] «тс.»; — похідне утворення від *палі́ти*; назва зумовлена тим, що при випіканні такого хліба чи печива на ньому утворюється суха, іноді пригоріла

скоринка; пов'язання з гр. *πέλανος* «жертвний пиріг» (Фасмер ГСЭ 138) пізніше автором було відкинута. — Фасмер III 191; Преобр. II 10. — Див. ще **палі́ти**.

[**пáляруш¹**] «приступ подагри» ВеБ; — похідне утворення від *палі́ти* «пекти», очевидно, зумовлене впливом п. *palagusz* «параліч». — Див. ще **палі́ти**.

пáляруш² — див. **пуля́рес**.

[**пáля́ти**] «ганяти, гасати, швидко йти» Ме, Мо, [*пáлювáти*] «іти навпростець» Корз; — неясне.

пáма — див. **памéг**.

Пáмво (чоловіче ім'я), ст. *Пáмвонъ* «нітрий (?) жител» (1627), *Пáмва* (1627); — р. бр. *Пáмва*; — запозичення з грецької мови; гр. *Πάμφω* переконливої етимології не має; пов'язується з *Πάμφωνος* «багатоголосий» (Вл. імена 78; Спр. личн. імен 443), *Πάμφων* (чоловіче ім'я); може бути зведене до *Πάμφωτος* (жін. р. *Παμφώτισ*) «який усіх годує». — Беринда 226.

[**памéг**] «хмара» ЛексПол, [*пáмеги*] «хмари», [*пáма*] «чорна недошова хмара» Л, [*пáмога*] «мжичка, дрібний дощ» Нед; — р. [*пáмга*] «туман, що випадає у вигляді мжички; похмура погода з мжичкою», [*пáмжа*] «погода (звичайно погана)»; — псл. [**ратьгъ*, **ратьга*] «хмара, туман, мжичка», пов'язане з *пъžitі* < **miti* «мжичити». — Меркулова Етимология 1973, 58—60. — Див. ще **мжі́ти**.

[**памич**] (бот.) «мній (мох), *Mnium* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *мі́чка* «пучок конопель або льону, підготовлений для прядіння», *микати* «чесати льон або коноплі для прядива»; назва зумовлена схожими на куделю повстистими дернинами, що їх утворюють стебла цього моху (Словн. бот. 354). — Див. ще **мі́кати**. — Пор. **мі́чка**.

пáмка, **пáмок** — див. **пáм'ять**.

пáмога — див. **памéг**.

[**пáмолоток**] «вольт, суцвіття у вигляді мітелки»; — неясне, можливо,

давніше **наволоток*, похідне від *во- лоть*.

[**паморка**] (ент.) «мертва голова, ахеронція, *Acherontia Laspr.*» Нед; — похідне утворення від *моріти*; назва зумовлена своєрідним малюнком на тілі метелика між крилами, схожим на людський череп (символ смерті), звідки також і назва *мертва голова* (Горностаев 238). — Див. ще **мор, па-**

паморок, паморока, памороть, паморочити, паморочка, паморочливий, паморочний — див. **морок**.

[**памота**] «бавовна» Нед; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *patut* «тс.» через словацьке та південнослов'янське посередництво (слц. *patuk* «бавовняна нитка», болг. *памук* «бавовна, вата», м. *памук*, схв. *памук* «тс.») зводиться до тур. *patuk* (*patug*) «бавовна», яке походить від перс. *pāmbā* (сперс. *pāmbāk*) «тс.». — *Масчек ESJCS* 351; *Младенов* 410; *MNTESz* III 78—79; *Bárczi* 234. — Пор. **боббак, бумага**.

[**памоба**] (бот.) (у сполученні [*лб- мінъ п.*] «ломикамінь моховидний, *Saxifraga bryoides* L.» Нед); — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена тим, що ця рослина своїм зовнішнім виглядом нагадує мох (Флора УРСР 479—480). — Див. ще **мох, па-**

пампаси «область Південної Америки із субтропічним кліматом і степовою рослинністю», *пампа* «тс.»; — р. *пампас, пампасы*, бр. *пампасы*, п. *patpas, patpasy*, ч. *patpasy*, слц. *patpa*, болг. *пампа, пампаси*, схв. *пампас*, слн. *патра*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *patpas* є формою множини іменника *patpa* «тс.», запозиченого з мови кечуа; кеч. *patpa* «рівнина». — *SIC*² 617; *ССРЛЯ* 9, 83; *Sł. wug. obsucz* 544; *Kopaliński* 711; *Klein* 1117.

[**памплик**] «червона китиця як відзнака доброго стрільця» Нед; — очевидно, пов'язане з нім. *patpelp* «висіти, колихаючись, погойдуючись», *patpelp* «висіти, теліпатися», *patpelp* «тс.», що

вважаються результатом наслідування звуку дзвона *bim-bam-baum*. — *Kluge—Mitzka* 48, 57, 110—111.

пампуха «пампушка», *пампұх, пампұшка, пампұшок*, [*панпұх* Нед, *панпұха, панпұшка* *ЛексПол*] «тс.», *пампұшкуватий* «який нагадує собою пампушку; пухкий»; — р. бр. *пампұшка*, п. *patpuch, patpuszka, pattuch*, рапкuk, ч. *patpuška*, слц. вл. *patpuch*, нл. *patpug, patpuch, patruk, patpušk*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Pappkuchen* «оладок, млинець» (видозмінене, можливо, під впливом слов'янської морфем *пух-*, пор. *пухкий, пұхнути*) утворене з основ іменників *Pappe* «сковорода», що виникло з двн. *pappa* (свн. *pappe*), до якого зводиться псл. **rapu*, укр. [*пánва*] «тс.», і *Kuchen* «пиріг, печиво» (двн. *chuohho, kuoch*, свн. *kuoche*), спорідненого з снн. *снідерл. kōke, сангл. cake, дісл. kaka* «тс.». — *Москаленко УІЛ* 29; *Шелудько* 41; *Shevelov Hist. phonol.* 742; *Фасмер III* 194; *Преобр. II* 10; *Mashek ESJCS* 431; *Schuster-Sewc* 1038—1039; *Kluge—Mitzka* 409, 541. — Див. ще **кекс, пánва**.

[**пампухи**] (бот.) «білі сливи, *Pgenus insititia* L.» *ВєНЗн*; — очевидно, результат семантичної видозміни *пампұха* «пампушка»; назва зумовлена зовнішнім виглядом плодів, схожих на пампушки. — Див. ще **пампуха**.

[**памула**] «варені чорниці» *ВєЗа*; — неясне.

памфіль «вид гри в карти; [жировий валет, старша карта в цій грі]», *пánфиль* «гра в карти»; — запозичення з польської мови; п. *patfil* (назва карти) походить від фр. *patphile* «жировий валет», що зводиться, очевидно, до гр. *Пáμφιλος* «всім любий». — *Kopaliński* 711; *Sł. wug. obsucz* 544. — Див. ще **Памфіл**.

Памфіл (чоловіче ім'я), *Панфіл*, ст. *Памфілъ* «всѣ(м) милы(и), вседруже(н)» (1627); — р. болг. *Памфіл*, бр. *Памфіл*, п. слц. *Patfil*, ч. *Patfilos*,

м. *Памфил*, схв. *Памфилије*, слн. *Pamfil*, стсл. **Памфилъ**, **Панфилъ**; — запозичення з грецької мови; гр. *Πάμφιλος* походить від складного прикметника *πάμφιλος* «всім любий, всіх улюбленець», утвореного з основ *πάν* «увесь; кожний» і *φίλος* «улюблений, милий, дорогий», пов'язаного з *φιλέω* «кохаю, люблю». — Вл. імена 78; Беринда 226; Петровский 173; Спр. личн. имен 443; Илчев 376. — Див. ще **пан-**, **філологія**.

памфлѐт «сатиричний твір, спрямований проти якого-небудь суспільного явища чи особи», *памфлетист*, [*памфлѐтник*] «памфлетист» Нед; — р. бр. болг. *памфлѐт*, п. ч. слц. вл. *ramflet*, м. *памфлет*, схв. *пәмфлет*, слн. *ramflét*; — через німецьке посередництво (н. *Ramphlét*) запозичено з англійської мови; англ. *ramphlet* «брошура, памфлет» походить від фр. ст. *ramphilet* «тс.», утвореного від назви комедії XII ст. слат. *Ramphilus seu De Amore* «Памфил, або Про кохання», в якій власне ім'я *Ramphilus* відтворює гр. *Πάμφιλος* «Памфил». — СІС² 617; Фасмер III 195; КЭСРЯ 324; Brückner 392; Holub—Lyer 354; Kopaliński 711; Kluge—Mitzka 529; Klein 1117; Dauzat 526—527. — Див. ще **Памфил**.

пам'ять, [*памка*] «пам'ять», [*памок*] «тс.» Па, *пам'ятка*, *пам'ятник*, [*пам'ятниця*] «побиття на спомин» Нед, *пам'яток*, [*пам'ятунок*] «видимий знак» Нед, [*пам'ятух*] «очевидець; той, хто пам'ятає про щось» О, *пам'яткий* «пам'ятливий», *пам'ятковий*, *пам'ятливий*, *пам'ятний*, *пам'ятуючий* «який має добру пам'ять», *пам'ятати*, *пам'ятувати* «пам'ятати», *безпам'ять* «безпам'ятство», *безпам'ятство*, *безпам'яття* «тс.», [*безпам'ятько*] «людина, що має погану пам'ять», *безпам'ятний*, *впам'ятку* «пам'ятається, не забувається», [*запам'яток*] «пам'ятник» Ж, [*запам'ят*] «на пам'ять, на згадку» Пі, *запам'ятати*, *напам'ять*, *непам'ять*, *невпам'ятку* «не пам'ятається, не пригадується»,

опам'ятати «вивести кого-небудь із стану непритомності, забуття», *опам'ятувати* «тс.», *опам'ятатися*, [*обезпам'ятити*] «втратити пам'ять» Ж, [*пропам'ятник*] «альбом і твір, присвячений пам'яті кого-небудь» Нед, *пропам'ятний* «пам'ятний», [*спам'ятати*] «пам'ятати, заспокоїти» Нед, [*спам'ятувати*] «тс.» Нед, [*спамнятати(ся)*] «привести (прийти) до розуму, стримати(ся); заспокоїти(ся)» Ме, *упам'ятку* «пам'ятається, не забувається»; — р. *памяць* «пам'ять», бр. *памяць*, др. *памяць* «тс.»; спогад, повість, запис, грамота; заупокійна служба, п. *памієс* «пам'ять», ч. *памѐт*, слц. *ramät'*, болг. м. *памет* «тс.», схв. *пәмѐт* «розум», слн. *ramet* «пам'ять, розум», стсл. **памать** «тс.»; — псл. *ramęть* < **ramęть* «пам'ять», пов'язане чергуванням голосних із *mpęti* «думати»; — споріднене з лит. [*mintis*] «загадка», *atmintis* «пам'ять», ст. *mintis* «думка, ідея», лат. *mēns*, род. в. *mentis* «розум, здоровий глузд», гот. *gamunds* «пам'ять», днв. *gimunt* «тс.», ав. *maiti-* «думка», дінд. *matih* (*mátiḥ*) «думка, погляд, намір»; іє. **men-ti-*, **mę-ti-* «розум, думка». — Стоянов Мовозн. 1968/2, 72; Фасмер III 195; Преобр. II 11; Горяев 247; Brückner 392; Machek EŠJC 430; Holub—Lyer 354; Младенов 410; Skok II 445; Бернштейн Очерк 1974, 261; Trautmann 181; Walde—Hofm. II 69—70; Pokorný 726—728. — Див. ще **мніти**. — Пор. **помина́ти**.

пан, ст. *панъ* (1349), *панва́* (зб.), [*панвія*] «пані» ВеУг, [*панѐнтьо*] «паненя» Нед, *паненя́* «дитина пана», [*паненя́тко*] «тс.» Пі, [*панѐнство*] «незайманість, непорочність» Нед, [*панѐць*] «паночок» Нед, [*панѐя*] «пані» Нед, [*паніско*] «пан» Нед, *паніч*, ст. *паничъ* (1426), *панічик* (зменш.), *пані́*, ст. *пани* (1378), *паны* (1462), *пані́йка* (зменш.), *панія́* «пані», ст. *панія́* (1480), [*панка*] «панна, пані» Нед, *панна́*, ст. *панна* (XV ст.), *панъну* (1471), *панночка* (зменш.), [*панну́ня*,

панну́ся ВеЗа] «тс.», [панова́] «панва», панок, панотá (зб.) СУМ, Нед, [пано́ша Нед], панство, [паньство, панцтво] «тс.» Нед, ст. паноша «дрібний шляхтич» (1433—1443), панство «держава» (1388), [пану́ньо] «паночок» Нед, [панча́] «паненя», [панчу́к] «панич» Нед, панца́нннн «кріпак» СУМ, Нед, панца́нник, [панца́р] «тс.», панци́зна «панщина», панци́нна СУМ, Нед, [паньчи́на, пайнци́на] «тс.» Нед, панци́нник «кріпак», [панцо́ни] «кріпаки» Пі, паню́га (знев.) СУМ, Г, па́ня «пані», паня́ «дитина пана чи пані», [паня́га] «панюга», [паня́не] «панове» Нед, [паня́нин] «пан», паня́нка «панна», паня́нство «дівування», [паня́тко] «паненя» Пі, [пане́нський] «дівоцький» Нед, пани́чівський, пани́вний, панові́тий «гордовитий, як пан», [пановлі́вий] «панівний» Нед, ст. панскии (1435), [панскова́тий] «пановитий» Нед, панца́нний, панци́зня́ний, панци́нний, паня́нський «належний паняниці; [дівочий, незайманий]», [паневкаві́то] «по-панському» ЛексПол, [пані́ти] «подобатися або бути потрібним; [служити Шух]», пані́тися «триматися по-панському», [пани́чувати] «жити як панич» Нед, пані́ти «триматися по-панському; байдикувати», пано́шитися «панитися», панува́ти, ст. пановати (1499), па́нькати, па́нькати́ся, [впанова́тися] «утвердитися в пануванні, в панстві» Пі, [ві́панок] «молодий пан» Она, допанува́тися, допа́нькатися, запані́ти, [запанчи́тися] «загордитися, зазнатися» Пі, [недо́панок] «той, хто вдає із себе пана», [непанца́нний] «не зобов'язаний відбувати панщину» Нед, опанува́ти, [опанува́тися] «прийти до влади», [опану́ть] «охопити, оволодіти» ЛексПол, підпа́нок «не дуже багатий або збіднілий пан; той, хто перебуває на службі у пана», по-па́нському, по-па́нськи, [по-па́нській] «по-панському», полупа́нок, попані́ти «стати паном», [попаня́читися] «попаніти», розпа́ношитися «стати паном; прийти до вла-

ди; встановитися», спани́лий «який став паном; з панськими манерами, звичками», спани́ти «запаніти», [спано́шитися] «тс.», [упанува́тися] «стати володарем панського маєтку», [упа́нькати] «умовити когось, запобігливо догодити, прислужитися, добившись вигоди з цього» Шейк; — р. бр. болг. м. пан; — запозичення з польської мови; п. рап, як і ч. ра́п, ст. hráп, слц. ра́п, вл. нл. рап, зводиться до псл. [*гърапъ], що цілком певної етимології не має; очевидно, запозичення з давньоіранського джерела; ір. *gu-rāpa-/ *gau-rāpa- «коров'ячий пастух, охоронець скоту» складалося з основ ір. gau- «корова, бик, велика рогата худоба» і rāpa- «захист, охорона, сторожа», похідної від *rā- «берегти, захищати»; менш переконливе традиційне пов'язування *гърапъ з [жупа́н] «начальник округу (у різних слов'янських землях)» (Фасмер III 195—196; Преобр. II 13; Brückner 393; Holub—Lyer 355); безпідставною була спроба (Соболевский РФВ 71, 442—443) відокремлення рапъ від *гърапъ і пояснення його як запозичення з дакійської мови; недостатньо обгрунтованою є й спроба (Machek ESJC 431; Holub—Kop. 263) пояснення рапъ як вторинного утворення до рапі, яке зіставляється з гр. πόντια «володарка, пані», дінд. rátnī «тс.». — Richhardt 86; Фасмер—Трубачев III 195—196; Черных I 619; Schuster-Sewc 1039—1040; Трубачев Этимология 1965, 71—75; ЭССЯ 7, 197—198; Верп. I 368.

пан- (перша частина складних слів, що відповідає основі *все-*: панаме́рикані́зм, панге́рмані́зм, панславі́зм і под.); — р. бр. болг. м. схв. пан-, п. ч. слц. вл. слн. рап-; — запозичення з грецької мови; гр. παν- «все-» пов'язане з πας (< *παυς, с. р. pāv) «всякий, кожен; весь, цілий», етимологія якого неясна; можливо, споріднене з дінд. *śáśvant «весь, всі підряд, кожен». — CIC² 617; Brückner 393; Frisk II 476—477; Boisacq 748—749.

[панаджин] «земельна спадщина», [понаджин] «тс.» Нед; — результат видозміни запозиченого рум. молд. *ra-gápină* «пустка; переліг», очевидно, утвореного від уг. *parlag*, *parlag* «тс.» (з укр. *переліг*, род. в. *перелігу*) під впливом рум. молд. *țelînă* «цілина, неорана земля». — *Vipsenz* 4; *СДЕЛМ* 302; *DLRM* 583. — Див. ще **лежати**. — Пор. **паразина**.

панама «літній капелюх з широкими крисами»; — р. бр. болг. м. *панáма*, п. слц. *рапата*, ч. *рапатак*, вл. *rapamski klobuk*, схв. *pánáma-šěšipr*, слн. *rápата*; — запозичення з французької мови; фр. *рапата* «літній крилатий капелюх з волокон пальми» походить від назви республіки *Rapата* «Панама». — *СІС*² 618; *Черных* I 619; *КЭСРЯ* 324; *Sl. wyg. obsyчh* 544.

Панас — див. **Афанасій**.

[панас] «гра в піжмурки»; — очевидно, походить від імені *Панас*; мотивація назви неясна.

панахати «розривати, розтинати», [пенэхать] «різати» Чаб, [панахи] «ганчірки, клапти, лахміття» Нед, *розпанэхати* «роздерти» СУМ, (Ме); — п. [рапачас] «дерти на дрібні шматки»; — неясне; пор. *пелэхати*.

панахίδα «церковна служба по померлому», [панахїдник] «той, хто служить панахиду»; — р. болг. м. *панахїда*, бр. *панїхїда*, др. *панихїда*, п. *rapichida*, *rapachida*, ч. *rapuchida*, слц. *rapuchída*, схв. *панихїда*; — запозичення із середньогрецької мови; ср. *πανυχїс*, род. в. *панυχїδος* «цілонічна служба», утворене з основ *пан-* «все-» і *υχї* «ніч», спорідненого з псл. *поктъ «ніч». — *Фасмер* III 197—198; *Черных* I 620; *КЭСРЯ* 325; *Преобр.* II 11; *РЧДБЕ* 529; *Frisk* II 327; *Voisacq* 674. — Див. ще **ніч**, **пан-**.

панацєя «ліки в алхіміків, які нібито допомагають від усіх хвороб; універсальний засіб, який нібито зараджує при розв'язанні всіх проблем»; — р. болг. *панацєя*, бр. *панацїя*, п. *рапасеит*, *рапасеа*, ч. слц. *рапасеа*, схв.

панàцєя, слн. *рапасєја*; — запозичення з французької мови; фр. *рапасєе* походить від лат. *рапасєа* «всецілющий засіб», яке зводиться до гр. *πανάκεια* «тс.», пов'язаного з *πανακїс* «який усе зціляє», утвореним з основ *пан-* «все-» і *акос* «ліки», що переконливої етимології не має. — *СІС*² 618; *КЭСРЯ* 324; *Горяев* 247; *Sl. wyg. obsyчh* 544; *РЧДБЕ* 528; *Klein* 1118; *Frisk* I 56; *Voisacq* 387. — Див. ще **пан-**.

панбархат «вид тонкого оксамиту»; — запозичення з російської мови; р. *панбархат* «тс.» складається з компонентів *пан-*, що походить від фр. *раппе* «пис, тканина, схожа на оксамит», яке зводиться до лат. *реппа* (<*petnā) «крило птаха», спорідненого з дінд. *rátgam* «крило, перо», дісл. *fjōđg* «тс.», двн. *fedaga* «перо», гр. *πτερών* «крило», *πέτομαι* «лечу, літаю», можливо, також псл. *рего*, укр. *перо*, і *бархат* «оксамит». — *Фасмер* I 129; *Преобр.* I 18; *Walde—Hofm.* II 282—283. — Див. ще **бархан**², **перо**.

[панва] «сковорода» Г, Куз, [панвяр] «вігтовлювач сковорід» Нед, *панівка* «частина затвора у старовинних кремінних пістолетів і рушниць, на яку насипали порошок; [заглиблення, в якому крутиться нижній кінець веретена шестерні в млині; лист, бляха; сковорода Нед], [панїлка] «панівка; сковорода» Нед, [пановка] «тс.» Нед, [панówka] «панівка Пі; невелика сковорода Вел», [панвиця] «подружнє ложе» Нед; — бр. [панва] «сковорода»; ч. *ránev*, *rápvička*, слц. *rapva*, вл. *rópoj*, *rópwička*, нл. *rapej*, *rapewka*, *rapwa*, болг. м. *паница*, схв. *паница*, слн. *рòнев* «тс.», р.-цсл. **паны** «жаровня»; — запозичено з польської мови не пізніше середини XVI ст.; п. *рапew* «сковорода», *рапewка* «панівка; сковорідка» виникло з псл. *рапу «сковорода», яке вважається давнім німецьким запозиченням; двн. *рһаппа* «сковорода» (свн. *rfappe* «тс.») зводиться до лат. *ratina* «миска, неглибока каструля, сковорода» (> нар.-лат. *patna > раппа), що похо-

дить від гр. πατάνη «пласке блюдо, тарілка, сковорода», пов'язаного з πετάνη «розстеляю, розгортаю, розширюю», яке прямих позагрецьких відповідників не має. — Дзендзелівський ДБ VIII 83; Шелудько 41; Фасмер III 198; Галай Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 394; Machek ESJC 432; Бернштейн Очерк 1974, 237; Mikl. EW 231; Kluge—Mitzka 541; Walde—Hofm. II 264; Frisk II 480, 520; Boisacq 750.

пандан (бот.) «*Pandanus* (L.) Rumph.», *панданові*; — р. *пандан*, *панданус* «тс.», бр. *панданавья*, п. слц. *pandan*, ч. *pandán*, болг. *пандан*(ус); — запозичення з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *Pandanus* походить від мал. *pandang* «тс.», букв. «показний, помітний». — Симоновић 335; NSD 1781.

пандемія «найвищий ступінь розвитку епідемії, що поширилась на більшість населення однієї чи кількох країн», *пандемічний*; — р. *пандемія*, бр. *пандэмія*, п. *pandemia*, ч. *pandemie*, слц. *pandémia*, болг. *пандемия*, схв. *пандѐмија*, слн. *pandemija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Pandemie*, фр. *pandémie*, англ. *pandemic* «тс.» походять від гр. πανδημία «весь народ», утвореного з основ παν- «весь» і δῆμος «земля, країна, народ». — СІС² 618; Kopaliński 712; РЧДБЕ 528; Kleip 1118—1119. — Див. ще **демагог**, **пан-**.

[**пандурити**] «непокоїтися» Корз, [*прѐндурити*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [*пѐндити*] «нести, тягти; *гнати».

[**паневички**] (бот.) «орлики звичайні; *Aquilegia vulgaris* L.» Мак; — очевидно, результат видозміни назви **павлині вічки*; пор. [*павлине око*] «тс.» Мак; назва зумовлена гарним голубим кольором квітів рослини. — Див. ще **око¹**, **пава**.

панегірик «похвальний відзив, захоплена похвала (часто нещирі або іронічні)», *панегірист*, *панегіричний*; — р. м. *панегірик*, бр. *панегірык*, п. ра-

pegiruk, ч. слц. *rapegurik*, болг. *панегірик*, схв. *панегірик*, слн. *rapegirik*; — через латинське посередництво (лат. *panēgurgicus* «похвальне слово, панегірик») запозичено з грецької мови; гр. πανηγυρισός (λόγος) «похвальна промова на урочистих усенародних зборах» є похідним від πανηγυρίς (παναγυρίς) «урочистість, усенародне свято», що складається з основ παν- «все-» і ἄγυρις «зібрання, натовп», пов'язаного з ἀγείρω «збираю, скликаю». — СІС² 618; Фасмер III 197; Горяев 247; Brückner 393—394; Kopaliński 712; Holub—Lyer 355; Kleip 1119; Frisk I 8—9; Boisacq 6—7. — Див. ще **гор-тати**, **пан-**.

панель «доріжка для пішоходів на узбіччі дороги; тротуар; дошка, яка є частиною щита або пульта управління, елемент конструкції збірної будови у формі плити»; — р. *панель*, бр. *панэль*, ч. слц. вл. *panel*, болг. *панел*, м. *панел*, схв. *панел*, слн. *panél*; — запозичення з німецької або голландської мови; нвн. *Paaneel* «панель», гол. *paneel* «тс.» походять від фр. ст. *panel* «тс.», яке зводиться до нар.-лат. **panpellus* < лат. *panpulus*, зменш. від *panpus* «шмат тканини, полотно», спорідненого з гр. πῆνος «тканина», πῆνη «тканина, нитка, веретено», двн. *pano* «тканина, хустка», гот. *pana* «кусок тканини, хусточка», псл. *peṭi* «п'ясти», укр. *п'ясті*. — СІС² 619; Фасмер III 197; Черных I 619—620; КЭСРЯ 324; Преобр. II 11; Kleip 1119; Walde—Hofm. II 247—248. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **панно**.

[**панера**] «корзина з верболозу для овочів» Мо, [*панѐр*] «тс.» Чаб; — запозичення з болгарської мови; болг. *панѐр* «плетений кошик» походить від іт. *paniera* «круглий кошик (з двома ручками)», що виникло з лат. *pānārium* «кошик для хліба», утвореного від *pānis* «хліб», пов'язаного з *pāscō* «пасу; годую; їм, харчуюся», спорідненим з гот. *fōdjan* «живити, вигодовувати», двн. *fuotar* «їжа, корм», гр. πατέομαι «їм; п'ю», псл. *pasti*, укр. *пастити*. —

РЧДБЕ 529; Walde—Hofm. II 246—247, 260. — Див. ще **па́сти**¹. — Пор. **ком-па́нія**.

[**паникадило**] (бот.) «люпин жовтий, *Lupinus luteus* L.» Мак; — результат перенесення на рослину назви *паникадило*; перенесення зумовлене тим, що квіти цієї рослини, зібрані у вертикальні стоячі китиці, схожі на свічки у паникадилі (УРЕ 8, 318). — Див. ще **паникади́ло**.

панібра́т «хороший знайомий, задушевний приятель», *панібра́тство* «надмірна невимушеність; безцеремонність, фамільярність; компанія, товариство (звичайно безцеремонне, фамільярне)», *панібра́тчик* «учасник панібратства», *панібра́татися* «входити в приятельські, фамільярні стосунки, видаючи себе за рівню з ким-небудь», *панібра́тствувати* «поводитися з ким-небудь занадто невимушено, безцеремонно, фамільярно», *запанібра́та*, *по-панібра́тськи*; — р. заст. *панибра́т*, бр. *панібра́т*; — результат видозміни вживаного серед шляхти звертання п. рапіе брасіе, букв. «пане брате». — Фасмер III 197; Черных I 620; Преобр. II 11. — Див. ще **брат**, **пан**.

[**пані́йка**] «оладка, пампушка» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми [*пáнівка*], похідної від *пáн-ва́* «сковорода»; первісне значення — «спечене чи підсмажене на сковорідці». — Див. ще **пáн-ва́**.

па́ніка, *паніке́р*, *паніке́рство*, *пані́чний*, *паніке́рствувати*, *панікува́ти*; — р. болг. м. *па́ника*, бр. *па́ника*, п. ч. слц. вл. рапіка, схв. *па́ника*, слн. рапіка; — запозичення з німецької мови; нім. *Ránik* через фр. *rapíque* «паніка; панічний» і, далі, лат. *rapícus* «панічний» зводиться до гр. *πανικός* (φόβος) «раптовий, безпідставний страх, що його, за міфологічними уявленнями, навіював бог лісів і пасовиськ Пан», похідного від імені цього бога *Πάν*. — СІС² 619; Фасмер III 197; Черных I 620; КЭСРЯ 325; Горяев 247; Sł. wug. obcsuch 546; Holub—Lyer 355;

Kluge—Mitzka 529; Dauzat 528; Klein 1120; Frisk II 470—471.

панікади́ло «велика люстра зі свічками або стоячий канделябр перед іконами, звичайно в церкві», [*паникади́ло*] «тс.»; — р. *паникади́ло*, бр. *паникадзіла*, др. *паникадило*, *понекадило*, *поникадѣло*, *поникандѣло*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *πολυκάνδηλος* «багатосвічник» утворене з основ слів гр. *πολύς* «численний», що в цьому слові внаслідок деетимологізації перетворилося на *пани-*, і *κάνδηλα* «свічка», пов'язаного з лат. *capdēla* «тс.». — Фасмер III 197; Черных I 620; Преобр. II 11; Горяев 247; Желтов ФЗ 1878 IV 36; Mikl. EW 231. — Див. ще **канделя́бр**, **полі-**.

Панкρά́т (чоловіче ім'я), *Панкρά́тій*, [*Кра́тик*]; — р. болг. *Панкρά́тій*, бр. *Панкρά́т*, п. Рапкгасу, ч. слц. *Pankrás*, м. *Панкратие*, схв. *Панкратије*, *Панкратије*, слн. Рапкгасіј, стсл. **Пантькратии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Παυκράτιος* пов'язане з *Παυκράτης* «всевладний, всесильний, всемогутній», яке складається з основ *παν-* «все-» і *κράτος* «сила, міць, влада». — Вл. імена 79; Петровський 173—174; Спр. личн. имен 443; Суперанская 81; Илчев 377. — Див. ще **аристокра́т**, **пан-**.

[**панна**] (бот.) «гриб вовнянка, *Lactarius torminosus* (Schaeff.) Fr. (*Agaricus pectorator* Bull.)»; — очевидно, результат перенесення на гриб назви *пáнна* «панська дочка»; перенесення могло бути зумовлене рожевим з червонуватими концентричними зонами забарвленням шапочки гриба (Зерова 123, 171). — Див. ще **пан**.

панно́ «картина, барельєф та ін., що кріпиться звичайно до стіни; частина стіни або стелі, обрамлена орнаментом чи ліпленням і звичайно заповнена живописним зображенням або скульптурним рельєфом»; — р. *панно́*, бр. болг. м. *пано́*, п. ч. слц. раппеау, схв. *па̀но̀*; — запозичення з французь-

кої мови; фр. раппеау «панно» утворилося від нар.-лат. *rappelus «шматок тканини, полотно». — СІС² 619; ССРЛЯ 9, 111; Kopalinski 713; Dauzat 528. — Див. ще **панель**.

[па́нога] «велика гілка» Нед; — схв. па́нога «усохла нога, кукса ноги; окреме відгалуження річки; корінь зуба і под.», слн. рапога «галузь діяльності»; — похідне утворення від *нога*, псл. пога в переносному значенні «паросток, паросток кореня». — Див. ще **нога́, па-**

панора́ма «вид на далекий простір; картина, на якій плоский живописний фон поєднується з об'ємним предметним переднім планом», *панорамувати* «обертатися навколо вертикальної або горизонтальної осі при безперервному зніманні кіноапаратом великого простору»; — р. болг. м. схв. *панора́ма*, бр. *панара́ма*, п. рапогата, ч. слц. вл. слн. рапога́та; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Рапога́та, фр. англ. рапогата утворені з основ гр. παν- «все-» і ὄραμα «вид, видовище», похідного від ὄραω «бачу, дивлюся, оглядаю, споглядаю», спорідненого з лат. vegēō «дивлюся зі страхом, боюся», дісл. vaгг «пильний, уважний», гот. wars «обережний», двн. giwar «обізнаний», свн. gewar «тс.». — СІС² 619; КЭСРЯ 325; Фасмер III 198; Черных I 620—621; Преобр. II 12; Горяев 242; Kopalinski 213—214; Holub—Lyer 356; Dauzat 528; Klein 1120; Frisk II 411. — Див. ще **пан-**

пансіо́н «закритий навчальний заклад з гуртожитком; невеликий готель, будинок, де здаються кімнати з повним утриманням; утримання тих, хто живе у кого-небудь», *пансіона́т* «вид закладу для відпочинку», *пансіоне́р* «той, хто вчиться (живе) в пансіоні»; — р. болг. м. *пансио́н*, бр. *пансіён*, схв. *пансио́н*, *пенсио́н*; — запозичення з французької мови; фр. pensioп «плата за утримання» походить від лат. pēnsiō (зн. в. pensioem) «плата, внесок». — СІС² 620; КЭСРЯ 325; Фасмер III 198;

Преобр. II 12; Горяев 247; Dauzat 546. — Див. ще **пенсія**.

панталони́ «штани; жіноча білизна, яка покриває нижню частину тулуба»; — р. бр. *панталони́*, п. ч. pantalony, слц. раптало́ну, болг. м. *панталони́*, м. *панталоне́*, слн. pantalóni; — запозичення з французької мови; фр. pantalon «тс.»; блазень, паяц, скоморох походить від іт. Pantalone, Pantaleone, імені популярного персонажа народних комедій, що носив просторі й довгі штани. — КЭСРЯ 325; Фасмер III 198; Черных I 621; Преобр. II 12; Горяев 247; Kopalinski 714; Holub—Lyer 356; Dauzat 529.

[па́нтарка¹] (орн.) «цесарка, Numida meleagris», [па́нтарчий] «цесарський» Нед; — запозичення з польської мови; п. pantarka «цесарка» походить від фр. pintade «тс.», яке зводиться до порт. pintado «мальований, строкатий, плямистий, крапчастий», пов'язаного з pintar «фарбувати, малювати, розписувати», що походить від лат. pingo «малюю», спорідненого з дінд. piṅktē «малює», piṅgaḥ «рудуватий, коричнюватий», piṅgalaḥ «тс.», гр. πίνυαλος «ящірка», псл. рёгъ «плямистий», укр. [піга́нистий] «плямистий». — Śl. wyg. obcych 547; Ślawski JP 39/5, 382; Fraenkel 570; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 305. — Див. ще **піга́нистий**.

[па́нтарка²] (бот.) «гречка татарська, Fagopyrum tataricum (L.) Gaerth.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни [та́тарка] «тс.», зближеного з [па́нтарка] (орн.) «цесарка».

пантеї́зм «філософське ідеалістичне вчення, яке ототожнює Бога з природою», *пантеї́ст*, *пантеї́стичний*; — р. *пантеї́зм*, бр. *пантеї́зм*, п. вл. раптеїзм, ч. pantheismus, panteismus, слц. panteizmus, болг. *пантеї́зъм*, м. *пантеї́зам*, схв. *пантеї́зам*, слн. panteizem; — запозичення з французької мови; фр. panthéisme «пантеїзм» походить від англ. pantheism «тс.», pantheist, ут-

вореного в 1705 р. ірландським філософом Дж. Толандом (J. Toland, 1670—1722) з основ гр. παν- «все-» і θεός «бог». — СІС² 620; ССРЛЯ 9, 121; Kopalinski 714; Dauzat 529; Kluge—Mitzka 529; Klein 1121. — Див. ще **атеїзм**, **пан-**. — Пор. **пантеон**.

Пантелеймон (чоловіче ім'я), *Пантелемон*, *Пантелій*, *Панько*, [*Панталімон* Нед, *Палтимін* Куз, *Палтимон* Куз, *Палій Пі*, *Талімон* (Ме)] «тс.», [*Паньчіха*] «дружина Панька» Нед, ст. *Пантелеймон* «всем(и)л(ос)тивъ» (1627); — р. *Пантелеймон*, бр. *Панцеляймон*, болг. *Пантелеймон*, *Пантелей*, м. *Пантелејмон*, *Пантелеј*, схв. *Пантѣлејмон*, слн. *Pantelejmon*, стсл. **Пантелеимонгь**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; ср. *Пантелеѣμων* утворене з основ гр. παν- «все-» і ἐλεῖν «милосердний, жалісливий», похідного від ἔλεος «жалість, співчуття», етимологічно неясного. — Вл. імена 79; Беринда 227; Петровський 174; Суперанская 81; Илчев 378; Frisk I 490; Boisacq 241. — Див. ще **пан-**.

пантели́к¹ (у виразі *збити з пантелику* «викликати замішання в когонебудь; спантеличити, дезорієнтувати, заплутати»), [*панталік* Нед, *пантіліга* Ме, *пентелик* Бі] «тс.», *пантеличити*(ся), *спантеличити*; — р. бр. *панталык*, п. *panatuk*; — не зовсім ясне; разом з [*пантлік*] «стрічка», [*пантліка*] «тс.», п. [*petlik*] «петля, зав'язка», [*petlika*] «тс.», слц. *pantik* «петля», [*pentl'a*] «стрічка» виводиться від австро-баварського [*panl*] «зав'язка, стрічка» (нвн. *Band* «зав'язка»); безпідставне припущення Корша (у Преобр. II 12) про походження від аз. *pan* «мистецтво, хитрощі, виверт» (пор. Черных I 621). — Фасмер—Трубачев III 199; Горяев Доп. 2, 28. — Див. ще **пантліка**.

[**пантели́к**²] «гак для вішання одягу» Нед, [*панталік*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*пантлі-*

ка] «стрічка», [*пантлічка*] «петля з тасьми».

[**пантели́ха**] «стара будівля» Нед; — неясне.

пантеон «храм, присвячений усім або багатьом богам; місце поховання видатних людей»; — р. болг. м. *пантеон*, р. ст. *панфеонъ* (XVII ст., з сгр.), бр. *пантеон*, п. *pantheon*, ч. *pan(t)heon*, слц. *pantheon*, схв. *пантеон*, слн. *pantheon*; — через французьке і латинське посередництво (фр. *pantheon*, лат. *pantheon*) запозичено з грецької мови; гр. *Πάνθειον* «храм, присвячений усім богам», утворено з основ παν- «все-» і θεός «бог». — СІС² 620; Черных I 621; Горяев 247; Kopalinski 714; Holub—Lyer 356; Klein 1121; Dauzat 529. — Див. ще **атеїзм**, **пан-**. — Пор. **пантеїзм**.

панте́ра (зоол.) «*Panthera* Ок.»; — р. *панте́ра*, ст. *пантир(ь)* (XV—XVI ст.), *пантеръ* (1512), *панфиръ* (XVI ст.), бр. *панте́ра*, др. *паньфиръ*, п. *pantera*, ч. слц. *panter*, болг. *панте́ра*, м. *пантер*, *пантера*, схв. *панте́р*, слн. *panter*, цсл. **пантьонрь**; — нове запозичення з французької мови; фр. *panthère* через лат. *panthera* «тс.» зводиться до гр. *πάνθηρ* «тс.» (у давньоруській та церковнослов'янській мовах — безпосередньо з грецької); слово, очевидно, індійського походження; пор. дінд. *panḍāgama* «тигр» (букв. «жовта тварина»), пов'язане з *panḍagaḥ* «білувато-жовтий». — Фасмер III 199; Черных I 621; КЭСРЯ 325; Преобр. II 12; Горяев 247; Brückner 393; Sl. wyg. obcych 547; Kluge—Mitzka 529; Klein 1121; Dauzat 529; Frisk II 471.

панті «молоді роги оленів», *пантіч* «олень з пантами», *пантувати* «добувати панті мисливством»; — р. бр. *панты*, п. *panty*, болг. *панты*; — через російське посередництво запозичено з маньчжурських мов; маньчж. *фунту* «панті» споріднене з нанайськ. *пунту*, евенк. *пѣнту* «тс.». — ССРЛЯ 9, 126; Kopalinski 715; ССТМЯ II 47.

[пантліка] «стрічка» Нед, [пантлічка] «петля з тасьми», [пáнтлик] «стрічка» ВеУг, [пантліка] «тс.» ЕЗб 25; — п. [pętlík] «петля, зав'язка», [pętlíka] «тс.», слц. pętl'a «стрічка», pętlíčka «стрічечка», ч. pętle «стрічка», pętlíčka «стрічечка», м. схв. pántlika «стрічка, тасьма»; — запозичення з угорської мови; уг. pántlika «стрічечка» утворене від ст. pántli «стрічка», яке походить від нвн. Bändel, зменш. від Band «стрічка»; у гуцульських говірках слово могло бути запозичене з румунської мови (рум. [pántlică] «стрічка»). — Вгückner 404; Machek ESJC 444; MNTEsz III 86; Kluge—Mitzka 78; Vincenz 9.

пантоміма «вистава без словесного тексту, в якій зміст розкривається за допомогою міміки, жестів і виразних рухів; сюжетна сцена в балеті, опері, драмі і т. ін., основана на безсловесній драматичній грі виконавців», *пантомім, пантоміміка, пантоміміст, пантомімічний*; — р. болг. м. схв. *пантоміма*, бр. *пантаміма*, п. ч. слц. вл. *pantomima*, слн. *pantomíma*; — запозичення з французької мови; фр. *pantomime* «пантоміма, (ст.) пантомім» через лат. *pantomimus* «пантомім» зводиться до гр. *παντομίμος* «пантомім (актор)», букв. «той, що все наслідує», утвореного з основ *πᾶν* (род. в. *παντός*) «все» і *μίμος* «мім». — СІС² 620; Черных I 621; КЭСРЯ 325; Koralinski 715; Holub—Lyer 356; Klein 1121; Dauzat 529. — Див. ще **мім, пан-**.

пантопón (фарм.) «лікарський препарат опію, знеболювальний, снотворний засіб»; — р. болг. *пантопón*, бр. *пантапón*, п. ч. слц. *pantoron*; — запозичене, очевидно, з німецької мови; н. *Pantorón* «тс.» утворене з основ гр. *πᾶν* (род. в. *παντός*) «все» та лат. *оріум* «опій»; назва зумовлена тим, що цей лікарський препарат являє собою суміш алкалоїдів опію. — СІС 497; ССРЛЯ 9, 125; Sł. wug. obsyeh 547. — Див. ще **опій, пан-**.

пантофля (мн. *пантофлі*) «м'яка кімнатна туфля, звичайно без закаблуків», *пантофель*, [пантохля, пантүхель Нед] «тс.», ст. *пантофль* (1627); — р. *пантофли*, бр. *пантофлі*, [панто́плі], п. ч. *pantofel*, слц. *pantofl'a*, нл. *pantopla*, *pantochla*, болг. *пантоф*, *пантофка*, м. *пантофли*, схв. *пантофле*, *пантүфле*; — очевидно, через польське і німецьке посередництво запозичено з французької мови; фр. *pan-toufle* (н. *Pantóffel*) походить від іт. *pantofolo* «тс.», джерелом якого вважається сгр. **παντοφέλλος*, букв. «весь корок, весь зроблений з корка», утворене з гр. *πᾶν* (род. в. *παντός*) «весь» і *φέλλος* «корок», яке переконливої етимології не має. — Акуленко 134; Шелудько 41; Фасмер III 199; Галай Веснік БДУ 1978/2, 34; Вгückner 394; Machek ESJC 432; Holub—Lyer 356; Младенов 411; Ванков БЕ 1960/1, 32; Kluge—Mitzka 529; Dauzat 529; Frisk II 1001. — Див. ще **пан-**.

пантрувати «дивитися пильно, уважно; доглядати, дбати», [панітрувати Нед, пáнтрити, патрувати] «тс.», [пантрівний] «обачний Нед; заподливий О», [неопантровність] «необачність, нерозважливість»; — очевидно, результат видозміни запозиченого п. *patrzyć* «дивитися», *opatrywać* «забезпечувати; [уважно оглядати]», зближеного з [pantrować] (*penetrować*) «нишпорити, ритися, проникати», що походить від лат. *penetro* «проникаю, досягаю, вступаю», пов'язаного з *penitus* «всередині, глибоко, далеко», *penātes* «пенати»; п. *patrzyć*, споріднене з ч. *patřiti* «дивитися; належати», слц. *patřít'* «належати», *pátrat'* «шукати, розшукувати», загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить як давнє запозичення від ір. *pátrāi* «берегти, захищати» (з іє. **pā-* «пасти, берегти»). — Трубачев Этимология 1965, 47—51; Вгückner 399; Machek ESJC 438. — Див. ще **пенати**.

[пантрушіти] «тіпати коноплі» Мо; — не зовсім ясне; можливо, ре-

зультат видозміни запозиченого п. [pantroszyć] (patroszyć) «патрошити, патрати», похідного від patroschy «нутрощі», спорідненого з укр. *пóтpox* (пор.).

[пáнуш] «листя кукурудзяного качана» ВеНЗн, [пану́ша] «тс.» Гриц; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. (молд.) *pănușă* «оболонка кукурудзяного качана» є похідним від *păpă* «перо, пір'я», яке зводиться до лат. *pīppa* «перо, крило», *penna* «тс.», споріднених з дінд. *pátram*, гр. *πτερών* «тс.», двн. *fedaga* «перо», псл. *pero*, укр. *перо́*. — Гриц. 153; СДЕЛМ 302; DLRM 580, 595; Walde—Hofm. II 282, 306—307. — Див. ще *перо́*.

[панушо́я] «кукурудза» Нед; — очевидно, результат контамінації слів [панушо́я] «кукурудза» і [пáнуш] «листя кукурудзяного качана» (див.).

[панца́к] «зварена ячмінна крупа» ВеЛ, [панцаки ВеЗа, пенцак Мак] «тс.»; — бр. [панца́к] «перлова крупа»; — запозичення з польської мови; п. [pęsak] «ячмінна, пшенична крупа», *pęszak* «тс.» пов'язуються з *pęczpieć* «набухати, набрякати», *pęcać* «лопатися, лускатися», спорідненим з укр. *пук*, *пúкати*. — Brückner 403; SW IV 127. — Див. ще *пук*¹.

пáнцир, *пáнцир*, *пáнцирний*, *пáнцирний*, *пáнцирний* «воїн, одягнений у панцир; автомобіль, поїзд, військовий корабель, покритий панциром», *пáнцирник* «тс.» СУМ, Г, *опанцерувáти* «одягти в панцир» Ж, ст. *панцирь* (1627); — р. *пáнцирь*, *пáнцирь*, бр. *пáнцир*, п. *panceiz*, ч. *panceř*, *pancř*, слц. *pancier*, вл. *panceg*, нл. *panceř*, болг. *пáнцир*, *панци́р*, м. *панцир*, схв. *пáнцир*; — через польське або чеське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *panc(e)g* походить від фр. ст. *panciege* «тс.», яке продовжує лат. *panctex* «живіт, пузо» (отже, первісне значення — «те, що прикриває живіт»), пов'язане з *pānus* (**pank-nos*) «пухлина», спорідненим з псл. **poŋk-*, укр. *пук*; за іншою версією

(СІС² 620; Шелудько 41; Преобр. II 13; Горяев 247), н. *Panzer* походить від іт. *panciere* < слат. *pansege* «панцир», лат. *panctex* «живіт». — Hüttl-Worth 19; Черных II 3; Фасмер III 199; КЭСРЯ 325; Brückner 393; Machek ESJC 432; Holub—Lyer 355; Kluge—Mitzka 529; Walde—Hofm. II 248.

пáнцирник (зоол.) «тварини родини ссавців у Південній і Центральній Америці, броненосець, *Dasypus reba*» УРС, Нед, *пáнцирник*; — п. *pancernik*; — похідне утворення від *пáнцир*; назва зумовлена тим, що тіло цих ссавців зверху і з боків укрите товстим панциром із закаменілих шкіряних щитків. — УРЕ 2, 100; 10, 501; БСЭ 6, 139. — Див. ще *пáнцир*.

[панцур(а)] (якась міра) Нед; — р. [пáнцир] (у виразі [без пáнциру] «без міри»), [пáнцирь] (у виразі [без пáнциря] «наосліп, без толку»; — неясне; можливо, пов'язане з *пáнцир*).

панчо́ха, *панчішка*, *панчішник* «робітник, який виготовляє панчохи», *панчішниця*, [панчішництво] Куз, [пончо́шенка] «панчішка» Нед, *панчішний*, ст. *панчохи* (1596); — р. [панчо́ха, пáнчехи], бр. *панчо́ха*, п. *poŋczocha*, ч. *pančocha*, слц. *pančucha*, вл. *pančoch*; — через польське і словацьке посередництво запозичено з німецької мови; н. *Bündschuh* «в'язаний черевик; легке, в'язане шнурками аж до колін селянське взуття», австр. [puntschuch], свн. *buntschuoch* «тс.» утворені з основ *Bund* «в'язка, в'язанка, моток», пов'язаного з *binden* «в'язати, плести», і *Schuh* (свн. *schuoch*, двн. *scuoh*) «черевик, взуття», спорідненого з днн. *skōh*, дісл. *skōg*, дат. шв. *sko*, гот. *skōhs* «тс.». — Москаленко УІЛ 29; Коваль 131; Shevelov Hist. phonol. 513; Шелудько 41; Richhardt 86; Фасмер III 200; Потєбня РФВ 1, 263; Brückner 686; Zareba JP 41/1, 5; Machek ESJC 499; Sadn.—Aitz. VWb. I 5, 369; Mikl. EW 267; Kluge—Mitzka 111, 682. — Див. ще *бант*, *бунт*^{1,2}. — Пор. *пантлі́ка*.

[панчува́ти] «вибраковувати, вибирати» Нед; — ч. *pančovatí* «розбавляти водою вино, молоко», слц. *pančovat'* «тс.»; — через чеське і словацьке посередництво запозичено з німецької мови; н. [*pantschen*] «підмішувати, розбавляти водою», *panschen* «тс.» походить від прізвиська австрійського шинкаря XV ст. *Panschenwein* (звуконаслідувального характеру). — *Machek ESJC* 432; *Holub—Kor.* 263; *Kluge—Mitzka* 529.

[паня́] (зоол.) «квакша звичайна, *Нула arborea*» Нед; — неясне.

[паня́нки] «солодка внутрішня частина молодого явора або рогозу, яку можна споживати» Ва; — неясне.

паня́ти «поганяти; рушати; прямувати», *паня́й* «поганяй» Нед, [*паня́й-лочка*] «прут для поганяння коня»; — результат стягнення форми *поганя́й*. — Див. ще **гна́ти, по**.

па́па¹ (дит.) «хліб», *па́пка* «тс.»; — р. [*pápa*] «білий хліб», бр. [*pápa*] «хліб», п. *parpa* «кашка», ч. *parati* «їсти», *parapi* «їжа», слц. *para* «їжа», вл. *paras* «їсти», болг. м. *pápo* «хліб», схв. *pápmi* «їсти»; — результат редуплікації вигуку *pa-*, який у дітей не має конкретного значення, але якому приписали значення «їсти»; наявне в багатьох навіть не близькоспоріднених мовах; пор. слат. *parra* «каша», *parrāre* «їсти»; нлн. *Páppe* «дитяча каша», свн. гол. англ. *par* «каша» тощо. — *Фасмер III* 200; *Преобр. II* 14; *Brückner* 394; *Machek ESJC* 432—433; *Schuster-Sewc* 1041—1042; *Kluge—Mitzka* 530; *Klein* 1122.

па́па² «глава католицької церкви», [*папéжник*] «римський католик» Нед, *папі́зм* «католицизм; течія, що пропагує встановлення політичної влади римського папи», *папі́ст* «прихильник папізму», *па́пство* «центр католицької церкви на чолі з Папою Римським», *па́пський, папі́стський*, ст. *папешский* «папський» (1388), *papa* (1627); — р. бр. болг. м. схв. *pápa*, др. *papa, папешъ*, п. *pariež*, заст. *para*, ч. *parež*,

слц. слн. *rárež*, стсл. *папа, папешъ*; — запозичення з латинської мови; лат. *pāpa* «папа» є результатом семантичної видозміни слова *pāpa* «батько», яке походить від гр. *πάπας, πάπτα* «тс.», що утворилося на основі дитячого вигуку *pa-ra*; існує думка (*Преобр. II* 13), що в старослов'янську та давньоруську мови могло бути запозичене безпосередньо з грецької, оскільки гр. *πάπας* вживалося також у значенні «патріарх (православний)». — *СІС*² 621; *Фадеев Мовозн.* 1970/6, 54—55; *Черных II* 3; *Фасмер III* 200; *Горяев* 248; *Brückner* 394; *Machek ESJC* 433; *Holub—Lyer* 356; *Mikl. EW* 231; *Frisk II* 471. — Пор. **па́па**³.

па́па³ «батько», *папа́ша*, ст. *pápa*; — р. *pápa*, бр. [*páпочка*], п. *para*, ч. слц. *pará*; — очевидно, через російське і польське посередництво запозичено з французької мови; фр. *para* «батько» походить від лат. *pāpa*, *parra*, яке зводиться до гр. *πάπας* «тс.», *πάππος* «дід», що являють собою результати редуплікації в дитячій мові вигуку *pa-*, який ліг в основу назв батька в ряді мов; пор. гр. *πατήρ*, лат. *pater*, гот. *fa-đar*, дінд. *pitár-*, ав. *pitar* тощо. — *Фасмер III* 200; *Горяев* 248; *Brückner* 394; *Holub—Lyer* 356; *Frisk II* 471—472. — Пор. **па́па**².

папавері́н «кристалічна речовина, ліки для заспокоєння болю і розширення судин»; — р. болг. *папавері́н*, бр. *папаверы́н*, п. *paraverupa*, ч. *paraverin*, слц. слн. *paraverin*, м. *папаверин*, схв. *папаверин*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *paraverinum* «тс.» утворено від лат. *parāver* «мак», яке цілком певної етимології не має; найвірогідніше, походить від **parāves* «надутий, розпухлий» звуконаслідувального походження. — *СІС*² 621; *ССРЛЯ* 9, 130; *Sl. yug. obcyh* 549; *Klein* 1122; *Walde—Hofm. II* 249.

[папаї́ка] «людина з дефектом мови Си; заїка Чаб»; — очевидно, результат контамінації слів [*папа́й*] «людина,

що чавкає губами» і *за́йка*. — Див. ще **гика́ти, іка́ти, папáй**.

[**папáй**] «людина, що чавкає губами»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення (від **па-па*, імітації плямкання губами).

[**папару́жка**] (ент.) «сонечко, *Soscinella L.*» ВеНЗн, [*папару́шка* ВеУг, *папару́за* ВеНЗн, ВеУг] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [*пáворожка*] «тс.»; можливий також якийсь зв'язок з рум. молд. *paraúgă, bubugă*, укр. [*бабару́нка*] «тс.». — Див. ще **пáворожка**.

[**папафі́йка**] «головний убір греко-католицького священика» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *папа́ха* «висока хутряна чоловіча шапка» і *скуфі́йка* (зменш. від *скуфія́* «головний убір священика в православній церкві»). — Див. ще **папа́ха, скуфія́**.

папа́ха «висока хутряна чоловіча шапка»; — р. бр. *папа́ха*, п. ч. слц. *parasha* (з р.); — запозичене з тюркських мов Кавказу (найімовірніше, з азербайджанської) на початку ХІХ ст., мабуть, за російським посередництвом; аз. *papax* «папах», споріднене з туркм. *papak* «кепка, кашкет, шапка», зіставляється з черкеськ. *па-* «шапка». — Дмитриев 541; Черных II 3; Фасмер III 200; Преобр. II 14; Шипова 256; Радлов IV 1207.

[**папері́чка**] (бот.) «тирса, ковила пірчаста, *Stipa pennata L.*» Нед, Мак; — очевидно, пов'язане з *перо́*; назва зумовлена характерними для тирси пірчастими остюками (Вісюліна—Клоков 101). — Див. ще **перо́**.

[**папе́рник**] (бот.) «папірус, *Surgus rarygus L.*» Нед, [*папірник*] Мак; — похідне утворення від *папі́р*; очевидно, калька наукової назви лат. *rarygus*. — Див. ще **папі́р**.

па́перть «церковний ганок»; — р. *па́перть*, бр. *па́перць*, др. *папъртъ*, *папъртъ*, болг. *папрѣт*, стсл. *папрѣтъ*; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з р. [*перть*] «жила карельська хата», др. *пъртъ* «лаз-

ня», спорідненими з лит. *pir̃tis* «лазня», лтс. *pir̃ts* «тс.» і пов'язаними з псл. **per̃ti* «бити», *rygati* «тс.», укр. *пёрти*, *прати*, а також з р. *попирáть* «топтати»; тобто первісне значення було «місце, яке топтали, на якому стояли ногами»; за іншою точкою зору (Meillet *Études* 287, 302; Горяев 248), являє собою подвоєний корінь **per-* із суфіксом *-ti-* (як у дінд. *pir̃anti* «(він) наводить, виводить, рятуює») і споріднене з гр. *πεῖρω* «проколюю, пронизуюю», *περάω* «переїжджаю, перепливаю, переходжу», *πόρος* «прохід» тощо. — Фасмер III 201; Черных II 3; Преобр. II 14; Желтов ФЗ 1876/4, 52—54; Ильинский РФВ 70, 265; Попов Ист. лекс. 22; Варбот *Этимология* 1965, 111; Mikl. EW 231; Nieminen LP 213—214. — Див. ще **па-**, **пёрти́**¹, **прати́**.

[**паперу́шина**] (бот.) «папороть, *Aspidium filix mas Sw*; цистоптерис (вид папороті), *Cystopteris Bernh.*» Нед, [*паперушина гірська*] «цистоптерис гірський, *C. montana Lk.*» Мак; — очевидно, похідне утворення від *па́пороть*, зближене з *перо́* (пор. іншу назву цієї рослини — [*перичка*]); зближення могло бути зумовлене пірчастороздільним листям рослини (Носаль 216—217; Нейштадт 51—52). — Див. ще **па́пороть**.

пап'е-маше́ «пластична маса з паперу чи картону і клейких речовин, з якої роблять іграшки, маски»; — р. *пап'е-маше́*, бр. *пап'е-машѣ́*, п. *papier maché*, ч. *parípmášé*, слц. *papier maché*, вл. *parpmášej*, болг. *папиѐ-машѐ*, схв. *папирмашѐ*, слн. *parípmášé*; — запозичення з французької мови; фр. *papier maché*, букв. «жований папір», складається з іменника *papier* «папір», що походить від лат. *rarygus* «папірус, папір з папірусу», і дієприкметника *mâché* «жований», пов'язаного з *mâcher* «жувати», що зводиться до лат. *mas-ticâre* «жувати», яке походить від гр. *μαστιχάω* «скрегочу зубами», пов'язаного з *μαστιχήη* «жувальна смола». — СІС² 621; КЭСРЯ 326; Sl. wyg. obcych

549; Holub—Lyer 356; Klein 1122. — Див. ще **ма́сти́ка**, **папі́р**.

[папі́жа] «листки на качані кукурудзи» ДзАтл II, **[папі́жіння]** «тс.» тж; — запозичення з польської або чеської мови; п. [papierzyna], ч. pápeřina «тонке волокно, волосина; пушина» пов'язані з п. рі́бо «перо», ч. pero «перо, пух», спорідненими з укр. *перо́*; пор. **[пі́р'я]** «листя на качані кукурудзи», **[пі́ріння]** «тс.» — Дзензелівський RKJ LTN 15, 145—146. — Див. ще **перо́**.

папі́льйо́тка «шматочок паперу, тканини для домашньої завивки волосся; паперова трубочка, яку надягають на ніжку смаженої птиці, кісточку відбивної котлети»; — р. *папилью́тка*, бр. *папильё́тка*, п. ч. papilot, слц. papilota, болг. *папилот*, м. *папи́лота*, схв. *папи́лота*, слн. papilót; — запозичення з французької мови; фр. papillote «папі́льйо́тка» утворене від papillon «метелик», що походить від лат. pāpilio «метелик; намет, шатро». — Черных II 3; Sł. wug. obsyeh 548; Holub—Lyer 356; Klein 1123; Dauzat 530. — Див. ще **паві́льйо́н**.

папі́р, **[па́пéр]** «папі́р» Г, Пі, **[папéра]** «тс.», **[папéрець]** «папі́рець», **[паперик]** «папі́рець; паперовий гульден» ВеЗа, **[папері́на]** «аркуш паперу», *паперові́к* «папі́рник», **[папéрок]** «папі́рець» Нед, **[папі́ра]** «папі́р; документ», *папі́рець* СУМ, Нед, **[папі́рка]** «папі́рець; асигнація», *папі́рник* «працівник паперової промисловості; гаманець; продавець паперу» Пі, **[папі́рниця]** «портфель» Пі, *папі́рня* «паперова фабрика», **[па́пірок]** «папі́рець» Г, Нед, **[папі́ря]** «багато паперу» Ба, *паперо́вий*, **[папі́рний]** «паперовий», **[папі́рочий]**, *папі́рчатий* Нед, Пі, *папі́рнячий* Нед «тс.», ст. *паперу* (род. в.) (1571); — р. **[папéра]** «папі́р», бр. *папéра* «тс.», др. *папиръ* «гніт», п. *papier* «папі́р», заст. діал. *papig*, [papíog], ч. *papig*, слц. *papieg*, вл. нл. *papjeга*, полаб. *papig*, схв. *papir*, слн. *papig* «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, за польським

посередництвом; н. *Papier* «папі́р» походить від лат. *papirus* «тс.», джерелом якого є гр. *πάπιρος* «папі́рус (болотяна рослина Єгипту)». — Акуленко 134; Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Коваль 66; Richhardt 87; Hüttl-Worth 15; Шелудько 41; Фасмер III 201; Преобр. II 14; Brückner 395; Machek ESJC 433; Holub—Lyer 356; Schuster-Sewc 1042; Kluge—Mitzka 530; Walde—Hofm. II 250. — Див. ще **папі́рус**.

[па́пірка] «ратиця О, Нед; частина ратиці О», **[па́пирка]** «тс.» О, **[па́пірці]** «рогова оболонка на ногах у копитних» Нед, **[па́пірок]** «плавальна перетинка між пальцями в качок та гусей» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. [papky] «ратиці, кігті», [papče, papčku] «тс.» етимологічно не зовсім ясне. — Онишкевич II 39.

[па́пірник] «особа, зайнята у вівчарстві» Доп. УжДУ 4; — неясне.

папі́рoвкa «сорт яблуні з ранніми плодами»; — р. *папировка*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *papierówka* «сорт яблуні, білий налив» пов'язане з *papier* «папі́р» (очевидно, за білим кольором плодів), якому відповідає укр. *папі́р*. — SW IV 46. — Див. ще **папі́р**.

папі́рoсa «цигарка», **[папі́рос]** Куз, *папі́рoска* «тс.», *папі́рoсник* «той, хто виготовляє папіроси або торгує ними», *папі́рoсниця* «та, хто виготовляє папіроси або торгує ними; портсигар»; — р. болг. *папирóса*, п. *papieros*, ч. *papigosa* (з рос.), *papigosa*, слц. *papigosa*, схв. *папироска*, слн. *papiróska*; — запозичення з польської мови; п. *papieros* «папі́роса» утворене від *papier* «папі́р» за зразком ісп. *cigarros* (мн.) «сигари». — Фасмер III 201; Черных II 3—4; КЭСРЯ 325; Преобр. II 15; Горяев 248; Brückner 394; SW IV 46. — Див. ще **папі́р**.

папі́рус «тропічна багаторічна рослина родини осокових, у єгиптян та інших стародавніх народів — матеріал для письма, *Syperus papyrus* L.»; — р.

болг. *папѝрус*, бр. *папѝрус*, п. *papirus*, ч. слц. вл. *parugus*, м. *папѝрус*, схв. *папѝрус*, *папѝрос*, слн. *ра́рѝгус*, *ра́рѝгос*; — через німецьке посередництво (н. *Papirus*) запозичене з латинської мови; лат. *parūgus* походить від гр. *πάπυρος* «папірус, болотяна рослина Єгипту», яке прийшло з Єгипту; етимологія невідома. — СІС² 621; Коваль 66; Фасмер III 201; Преобр. II 15; St. wug. *obscych* 549; Holub—Lyer 356; Frisk II 472. — Пор. **папір**.

па́пка «обкладинка для зберігання паперів»; — р. бр. болг. м. *па́пка*, п. *парка*; — запозичення з німецької мови; н. *Pappe* «картон» є результатом перенесення назви *Pappe* «каша» (через товсті прошарки клейстеру, яким раніше скріплювали шари паперу), співвідносне з укр. *па́па* «хліб». — Фасмер III 201; Черных II 4; Преобр. II 15; Горяев 248; Brückner 394; Kluge—Mitzka 530. — Див. ще **па́па**¹.

па́плиця «паличка, якою добувають коробки, щоб збільшити розміри у висоту; палиця; товсте поліно» НикНикТЛ, [*па́плиска*] «рожен у снях Кур; палиця, якою добувають ящик воза, щоб збільшити його розміри у висоту; валок для стягування або скручування ланцюга (дроту) НикНикТЛ», [*па́плица*] «один з кілочків, що вертикально вставляються в короб чи кріпляться до драбини воза» НикНикТЛ, [*па́плюска*] «тс. тж; уламок палиці ЛексПол»; — бр. [*па́плиска*] «батіг», [*папліска*] «кийок», *па́плиска* «палиця, кийок», [*пліска*] «драбини у возі»; — неясне; пов'язання з *плеска́ти* (НикНикТЛ 97—98) сумнівне.

па́плюга, *паплю́жити*, *паплю́жий* — див. **плюга́вий**.

па́пля¹ «мокра погода»; — очевидно, афективне чи звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*ба́бло*] «болото, трясовина» (пор.).

па́пля² «халтурник, поганий робітник» Нед, [*па́пляти*] «халтурити, погано працювати» Нед; — бр. [*па́пля*] «маруда»; — очевидно, афективне утворення, паралельне до [*ба́блятися*]

«бабратися», ч. *riplat* «копатися, возитися». — Пор. **ба́бло**.

па́пля³ (бот.) «крислата тополя, *Populus alba* L. ВеБ, ВеНЗн, Мак; осика УЗ БашкГУ 18/8»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Pappel* «тополя» (свн. *popel*, *parel*, двн. *parilboim*) походить від слат. *populus* (лат. *pōpulus*) «тс.». — Kluge—Mitzka 530—531. — Див. ще **тополя**.

па́пляти «балакати, базікати» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *parlać* «тс.», *parla* «говорун, балакун, базікало», *parlacz*, [*parlarz*, *parlak*, *parłała*, *parługa*, *parłot*] «тс.» вважаються звуконаслідувальними утвореннями. — Brückner 394; SW IV 48.

па́пнюх «брунька» ВеНЗн, [*папелюх*] «бутон» О; — неясне.

папо́лома «попона; [ліжник Шух]»; — др. *паполома* «покривало», схв. *па́пльон* (*па́пльн*) «ковдра, покривало», слн. [*paplum*] «тс.»; — давнє запозичення з грецької мови; сгр. *πάπλωμα* «покривало» походить від гр. *ἐφαπλώμα* «тс.», пов'язаного з *ἐφαπλώω* «розгортаю, натягаю», утвореним з префікса *ἐπι-* «до-, на-, при-» і дієслова *ἀπλόω* «розгортаю», похідного від *ἀπλό(ο)ς* «простий», можливо, спорідненого з лат. *simplex* «тс.». — Критенко Мовозн. 1973/2, 31; Огієнко РМ 1935/3, 131—132; Фасмер III 202; Преобр. II 15; Горяев 248; Mikl. EW 258; Frisk I 121—122.

па́пора (бот.) «вид рогози» Мо, Дз, [*папѝра*] «рогіз» Мо; — болг. *папѝр* «рогіз; [кукурудза]»; — запозичення з молдавської мови; молд. *па́пурэ* «рогіз», як і рум. *ра́ригă* «рогіз, комиш, очерет», походить від лат. *parūgus* «папірус». — Мо 55; СДЕЛМ 302; DLRM 582; Pușcariu 110. — Див. ще **папірус**.

па́порз «кістка крила» Нед; — р. [*па́порзок*] «плечова кістка», [*па́поротка*, *па́пороток*] «другий суглоб крила у птаха»; — неясне; можливо, пов'язане з [*па́рзний*] «скоромний».

[папорзи] «кольчуга» Нед; — др. *папорзи* «наплічник, верхня частина броні»; — задовільного пояснення не має; деякі дослідники «Слова о полку Ігоревім» (Jagić AfSlPh 7, 658; 8, 158; Лотман Труды Отдела др.-русск. лит. 1958, 37—38) схильні читати давньоруське слово як *паворози* «ремінці, що прикріплюють шолом до підборіддя»; можливо, пов'язане з [папорз] «кістка крила», р. [папорзок] «плечова кістка». — Фасмер—Трубачев III 202; Преобр. II 15.

папороть (бот.) «щитник чоловічий, *Dryopteris filix mas* (L.) Schott. (*Aspidium filix mas* Sw.); асплений, *Asplenium* L.; безщитник, *Athyrium* Roth», [папароть] «щитник» Мак, [папора Мак, папорка См, папорок, папорота, папорох, папороч, папрадь тж] «тс.», *папоротеві, папороті* «*Filicales*», *папоротник, папоротниця*] «папороть жіноча» Нед, [папортина] «папороть», [папортиняк] «порода комах, що живе на папороті», *папоротевий, папоротин;* — р. *папороть*, бр. *папараць*, п. вл. *парго́с*, ч. *pargad'*, *pargat*, слц. *pargad'*, нл. *pargoś*, болг. *папрат*, м. *папра, папрат, папрад*, схв. *па́прāt*, слн. *grárgot*; — псл. **raportь*, пов'язане чергуванням голосних з рего «перо» (пор. гр. *πτερις* «папороть» — *πτέρον* «перо»; — споріднене з лит. *parártis* (*parartys*) «папороть», *sraĩpas* «крило», лтс. *pararnde* «папороть», [parorts] «тс.», *spārgns* «крило», двн. *faġa* «папороть», ірл. *raith* «тс.», ав. *paġəpa-* «крило, перо», дінд. *paṅpām* «тс.»; іє. **rog-/reg-* «летіти». — Коваль 76—77; Меркулова Очерки 118; Фасмер—Трубачев III 202; Черных II 4; Преобр. II 15; Горяев 248; Brückner 395; Machek Jm. rostl. 32; Schuster-Sewc 1042—1043; Младенов 411; Skok II 602; Otrębski LP 9, 33; Mikl. EW 231; Karulis II 18; Mayrhofer II 223. — Див. ще **перо́**. — Пор. **прапо́р**.

паприка (бот.) «перець, *Piper* L.», [папри́га] «тс.» О, [нопри́га] «стручковий перець однорічний, *Capsicum annuum* L.» ВеНЗн, [ноприга] «перчи-

ця» НЗ УЖДУ 14, [папри́га] (бот.) «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» ВеУг, *нопер* «перець», [паприкува́ти] «приправляти перцем» Нед; — р. болг. *паприка*, бр. *папрыка*, п. *паргукя*, ч. слц. вл. *parrika*, болг. *паприка́ш* «м'ясо зі стручками перцю і соусом», м. *паприкаш* «тс.», схв. *па́прика, па́пар*, слн. *ráprika*; — запозичення з угорської мови; уг. *parrika* походить від схв. *паприка, па́пар*, яке через лат. *riper* зводиться до гр. *πίπερι* (<*πέπερι*) «перець». — СІС² 621; Німчук 262; Балецкий St. sl. 9, 338; Reychman JP 31/5, 204—205; Zareba JP 31/3, 118; Sł. wyg. obcych 548; Brückner 410; Machek ESJC 433; Jm. rostl. 205; Holub—Lyer 357; Skok II 601; Mikl. EW 270; MNTEsz III 93—94; Walde—Hofm. II 308—309. — Див. ще **перець**.

папуа́си (одн. *папуа́с*) «племена, що населяють Нову Гвінею та деякі інші острови Меланезії»; — р. бр. *папуа́с*, п. *Paruas*, ч. *Paruán(ec)*, слц. *Paruánes*, болг. *папуа́си, папуа́*, схв. *папуанац*; — запозичення з малайської мови: мал. *paruwah* «кучерявий». — ССРЛЯ 9, 140; Klein 1123.

папу́га (орн.) «*Pittacus* L.», *папу́жка, папу́жок, папу́жий, папу́жний*] «кольору папуги» Пі; — р. *попуга́й*, бр. *папуга́й*, п. *paruga*, ч. *rároušek*, ст. *paruch*, слц. *paragáj*, вл. *paruch*, р. *paragaј*, нл. *paragaј*, болг. *папага́л*, м. *папагал*, схв. *папа́гај*, слн. *ráriġa, paragáj*, цсл. **папоу́гъ**; — очевидно, давнє запозичення з турецької мови; тур. *paraġan* «папуга» походить від ар. *babagā, babaghā* «тс.», що є, можливо, звуконаслідувальним; у російську мову увійшло, мабуть, за посередництвом західноєвропейських (гол. *parregaai*, снн. *paragoie*, свн. *parageu*, фр. ст. *paragai*, ісп. *paragaуо* від ар. *babaghā*). — Фасмер—Трубачев III 328; Черных II 57; Преобр. II 105; Sł. wyg. obcych 548; Stiller RO 22/1, Brückner 395; Machek ESJC 433; Holub—Lyer 357; Kluge—Mitzka 530.

[папудзя] «скручене листя тютюну» ВеЛ; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слова *папуша* «в'язка, пака тютюнового листя».

[папуля] «повний місяць Нед; товста морда, пика ВеБ»; — неясне; можливо, пов'язане з лат. *parula* «пухир, прищ, гуля».

[папуці] «валянци, повстяні черевики» Нед, [папуці] «капці» Сл. и балк. языкозн. 1983; — р. [пампуши] «черевики, капці», п. *parucie* (одн. *paruc*) «пантофлі, хатні черевики, капці», ч. *pariše* «теплі кімнатні черевики», слц. *pariša* «черевик», *pariše* «домашні черевики», болг. *папуци* (одн. *папук*) «черевики», м. *папучи* (одн. *папуча*) «домашні черевики», схв. *папуча* «домашній черевик»; — запозичення з кримськотатарської мови; крим.-тат. тур. *pariç* «черевик», походить від перс. *pariṣ* «тс.», що складається з основ слів *parā* «нога» і *pariṣidān* «покривати». — Семенова Сл. и балк. языкозн. Пробл. лексикол. 1983, 169—170; Фасмер III 195, 203; Преобр. II 11; Радлов IV 1209—1210; Brückner 395; Machek ESJČ 433; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 357; Lokotsch 130.

папуша «в'язка, пака тютюнового листя; пачка», [папушина] «кукурудзяне листя» Нед, *папушити* «зв'язувати тютюн у папуші»; — р. *папуша*, [пампуша], бр. *папуша*, п. *parusza*; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. *parișă* «лялька; в'язка; початок молодої кукурудзи» утворене від лат. **parā*, що було варіантом форми *pira* «лялька», походження якого неясне; за іншим припущенням (Горяев 248; Matzenauer LF 12, 189—190; Reychman JP 31/5, 209), слов'янські форми походять від тур. *pariç* «черевик» (нібито через схожість в'язки тютюну з черевиком), що дуже сумнівно. — Акуленко 138; Scheludko 139; Vincenz 11; Vrabie Romanoslavica 14, 165; ССРЛЯ 9, 141; Фасмер III 202; Преобр. II 16; СДЕЛМ 346; Pușcariu 109—110; DLRM 595; Walde—Hořm. II 389—390.

папушник «вид печива з дріжджового тіста» СУМ, Нед; — р. [папошник] «здобний хліб або пряник», [папушник] «хліб із пшеничного борошна», п. *parusznik* «вид булки»; — похідне утворення від *папа* «хліб». — Фасмер III 202; Преобр. II 16; Горяев 248. — Див. ще **папа**¹. — Пор. **пампуха**.

[папушобя] «мамалига; кукурудза Ме», [папушобя] «кукурудза» Ме, Мо, [папушо(у)їня] «кукурудзиння» Мо, [папушобійнисько] «бадилля кукурудзи, кукурудзиння» Мо, [папушобійний] «кукурудзяний» (про борошно і под.) Ме; — р. [папушобі] «кукурудза»; — запозичення з молдавської мови; молд. рум. *parișoi* «кукурудза» утворене від *parișă* «початок молодої кукурудзи». — Мельничук Молд. эл. 170; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 165; СДЕЛМ 346; Pușcariu 109—110; DLRM 595. — Див. ще **папуша**.

пар¹ «рілля, залишена на одне літо без посіву», [паранівка] «земля, зорана на зиму» О, [парена] «толока» Нед, [пареніна] «пар», [пареніця, паріна] «тс.», [паринина] «неглибоко зорана земля під посів» О, [парі] «осінні й весняні сходи посівів» ЛЧерк, [паровина] «поле, зоране на зяб», [паробк] «поле, на якому росло просо» Мо, [паренати] «орати на зяб», [паренити, паренувати] Нед, [паринати] О «тс.», [паринувати] «лежати під паром» Корз, [парити] «залишати під паром (землю)», [підпарок] «поле, виоране після скошення хліба, на якому будуть сіяти восени» Мо, [попар] «пар» НикСгЛ, [попар] «земля, зорана на зиму» тж; — р. бр. *par*, п. (помор.) [p^uoraġ] «парове поле»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого пов'язується з *пара*, *парити*, *пріти* в значенні «гноїти, перегнивати»; зводиться також (Варбот Этимология 1977, 25—28) до псл. **portī* «орати, мотижити, корчувати» (пор. [побрати] «розпушувати ралом», р. [прать] «мотижити і корчувати») або до *porati* «обробляти» (пор. *побрати* «обробляти (землю)», п. *porać się* (*parać się*) «займати»

ся, трудитися») чи до **per̥ti* «перти; топтати» (як *толо́ка* «пар» пов'язане з *товкту́*, псл. **tʰ*kt̥i в значенні «витоптувати худобою при випасанні»). — Дзензелівський St. sl. 10/1—2, 45—48; Фасмер III 203; Преобр. II 20; Младенов 411; Meillet Études 255; Matzeпауег LF 14, 180; Trautmann 231. — Пор. **па́ра**¹.

[**пар**²] «дерев'яний кіл, за допомогою якого рибалки підтягують крило невода» Дз, Мо, Берл, [*паршчійк*] «рибалка, що забиває кіл при перетягуванні невода вперед» Дз, [*па́рчик*] «тс.» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *пар* «кілок», рум. *раг* «загострений кіл, жердина, тичина» походять від лат. *palus* «кілок, стовп». — СДЕЛМ 302; DLRM 582—583; Puşcariu 110. — Див. ще **палісад**, **па́ля**¹.

па́ра¹ «газоподібний стан води», [*пар*] «тс.» Нед, [*парені́на*] «обварена окропом подрібнена трава на корм свиням», [*парі́ло*] «теплиця» ВеУг, *парі́льник*, *парі́льня*, [*парі́вка*] «лазня» Куз, [*па́рінка*] «обварена окропом січка» Нед, *парні́к* «засклене приміщення для вирощування розсади, овочів; [ящик, що запобігає обмерзанню колеса водяного млина; вид спиртного напою, що виготовляється шляхом випаровування певного розчину]», *парникáр*, *парникáрство*, [*парно́та*] «духота, спека» Нед, *па́рня* «відділення у лазні, де паряться; приміщення, де парять і гнуть дерево для обіддя; спека з надмірною вологістю» СУМ, Нед, [*парове́ць*] «пароплав» Куз, *парові́к*, [*парові́чник*] «кочегар» Куз, [*парові́чня*] «парильня» Куз, [*па́ровня*] «вологе тепло із сирих дров для виготовлення ободів» Нед, *парити парка́* «діяти з надзвичайною поспішністю, гарячковістю», [*паро́та*] «духота» Нед, [*па́рба*] «ряжанка» Куриленко, [*парену́ха*] «тс.» тж, [*па́ру́ха*] «тс. тж; сметана з пареним молоком; горілка», *парі́льний*, *паркі́й*, *парні́й*, *парові́й*, *парові́чний* «уживаний для спалювання в паровоз-

них топках» (про вугілля), [*парухова воню́чість*] «сивушне масло, що погано пахне», *па́рити* «піддавати дії пари», *парува́ти*, *ві́пар*, *ві́парка* «випарювання», *ві́парки* «те, що лишилося після випарювання», *випарні́к* «прилад для випаровування рідини», *випарні́й*, *ві́дпар* «негуста пара; випари», *запа́ра* «рідке тісто, виготовлене запарюванням борошна», *запа́рка* «запарювання; запара; велике напруження, поспішність у роботі внаслідок невстигання; казан або якийсь пристрій для запарювання», [*і́зпа́р*] «випаровування» Ж, [*і́зпа́рище*] «тс.» Ж, [*на́пар*] «відвар; настій на гарячій воді» Ж, [*напа́ренє*] «тс.» Ж, [*невипарлі́вий*] Ж, *бпа́р* «легенький туман; випари; місце на болоті, що ніколи не замерзає; ополонка, переважно утворена течією», *опа́ра* «запара; [окріп Пі], [*бпа́рі*] «червоний сип» Ж, *опа́рник* «посуд для запару», *опа́ритися* «обшпаритися», *опа́рювати* «обшпарювати», *па́дпа́р* «вовна з оброблених на шкіру овечих шкур», [*па́дпар*] «виплетене із соломи прикриття для тютюнової розсади» Нед, [*не да́ти па́пару*] «не дозволити відпочинку» Нед, *припа́рка* СУМ, Нед, [*припа́рник*] «гарячий камінь» Нед, [*при́парок*] «сонячна спека влітку в проміжках між дощами» Нед, *пропа́рка*, *пропа́рювання*, *пропа́рений*, *пропа́рювальний*, *ро́зпар* «розпарювання», [*ро́зпа́ри*] «відлига», [*спа́р*] «спека; рана у коня, натерта сідлом», [*спа́рний*] «душний», [*спа́рно*] «жарко, душно»; — р. *пар*, бр. болг. м. *па́ра*, др. *пара*, *паря*, п. *рага*, [rag], ч. *рага*, слц. вл. нл. *рага*, схв. *па́ра*, слн. *рага*, стсл. **па́ра**; — псл. *рага*, *рагъ*, пов'язане чергуванням голосних з **pr̥eti* «прити»; — споріднене з лит. *pẽti* «парити», *pirtis* «лазня», лтс. *pėrties* «паритися»; іє. **rōg-/reg-* «вивітруватися, випаровуватися, паритися». — Фасмер III 203; Черных II 4; Преобр. II 19—20; Brückner 395; Machek ESJC 434; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 357; Schuster-Šewc 1043; Младенов 411; Skok II

604—605; Trautmann 231; Pokorny 809. — Див. ще **пріти**.

па́ра² «двое», [па́рка] «пара; час токування у птахів» Нед, *парови́ця* «парні воли, запряжені разом; спарований одяг, одягнений разом», [па́рок] «снопи житньої соломи для покрівлі, які в'яжуться по два разом» Мо, *па́ристий* «парний, спарений», *па́рний*, [па́ровий] «парний», *парувáльний*, [па́рма] «парою» Нед, [па́ромá] «тс.» Нед, *напа́рник*, [непа́рнийстий] «непарний» Ж, *попа́рно* «по двое», [ро́зпари] «непарні воли», *ро́зпарки* «непарні» (про чоботи, рукавиці); — р. бр. *па́ра*, п. *para*, ч. слц. *pař*, м. *par*, схв. *pār*, слн. *pař*; — запозичено з німецької мови, очевидно, за польським посередництвом; нвн. Рааг «пара» (двн. свн. *pař* «тс.») походить від лат. *pař* «рівний, однаковий, парний; пара», спорідненого з ав. *pařuante* «порівнюються, зіставляються», гр. *περῶντι* «продаю, торгую» (власне, «даю за рівну вартість»), дінд. *prāti* «проти», псл. *protivъ* «тс.», укр. *проти*. — Коваль 156; Шелудько 42; Фасмер III 203; Черных II 4; Преобр. II 16; Hüttl-Worth 16; Brückner 395; Machek ESJC 434; Holub—Lyer 357; Skok II 603—604; Mikl. EW 232; Kluge—Mitzka 527; Walde—Hofm. II 250—251. — Пор. **паритет**, **проті**.

парабелум «різновид автоматичного пістолета»; — р. *парабеллум*, бр. *парабелум*, п. ч. *parabellum*, болг. *парабел*, м. *парабел*, *парабелум*, схв. *парабелум*, слн. *parabellum*; — запозичення з німецької мови; н. *Parabellum* (вид пістолета) виникло в результаті конденсації латинського виразу *para bellum* «готуйся до війни», що складається з *para* «готуй» від *pařo* «готую, організовую», і *bellum* (наз. і зн. в.) «війна», (ст. *duellum* «тс.»), можливо, спорідненого з гр. *δαίω* «підпалюю, загоряюсь, горю», алб. *dipe* «горе, біль», двн. *zuscen* «підпалювати». — СІС² 621; Коваль 185; ССРЛЯ 9, 150; Sł. wyr. obsyч 492; Walde—Hofm. I 100,

II 256—257. — Див. ще **апарат**. — Пор. **парірувати**.

парабола «незамкнута крива, кожна точка якої однаково віддалена від даної точки (фокуса) і даної прямої (директриси); притча, іносказання», [па́раболіст] «той, хто пише параболи» Нед, *параболічний*, *парабольний*; — р. болг. м. *парабола*, бр. *парабала*, п. ч. слц. *parabola*, вл. *parabla*, схв. *парабола*, слн. *parábola*; — запозичення з латинської мови; лат. *parabola* «парабола» походить від гр. *παραβολή* «зіставлення, порівняння, суміжне розташування», пов'язаного з *παραβάλλω* «підкидаю, кладу поряд, зіставляю, протиставляю, наближаюсь», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, біля» і дієслова *βάλλω* «кидаю, метаю». — СІС² 621; Фасмер III 203; Горяев 248; Sł. wyr. obsyч 549; Holub—Lyer 357; Младенов 411; Frisk I 215; II 472—473. — Див. ще **балістика**. — Пор. **гіпербола**.

[па́раван] «ширма», [па́рован] «тс.» Пі; — п. *parawan*, ч. слц. *paraván*, болг. *параван*, м. *параван*, схв. *параван*; — запозичення з французької мови; фр. *paravent* «ширма» походить від іт. *paravento* «ширма, заслона від вітру», утвореного з основ дієслова *parare* «захищати, відвертати», що зводиться до лат. *pařo* «готую, організовую», та іменника *vento* «вітер», що походить від лат. *ventus* «тс.». — СІС² 622; Коваль 131—132; Sł. wyr. obsyч 551; Brückner 396; Holub—Lyer 358; Dauzat 532; Gamillscheg 679. — Див. ще **апарат**, **вентилювати**. — Пор. **пара-соль**, **парашут**.

пара́граф; — р. бр. *пара́граф*, п. ч. слц. вл. *paragraf*, болг. *параграф*, м. *параграф*, схв. *параграф*, слн. *paragraf*; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. *paragraphus* «параграф» походить від гр. *παραγράφος*, букв. «написаний поруч (знак)», пов'язаного з дієсловом *παραγράφω* «приписую, вписую», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, біля» і

дієслова ὑράφω «пишу, дряпаю». — СІС² 622; Фасмер III 203; Черных II 4; Горяев 248; Sł. wug. obcych 550; Holub—Lyer 357; Младенов 411; Kluge—Mitzka 532; Kleip 1125. — Див. ще графа́.

пара́д, [пара́да] «парад» Нед, [пара́дник] «франт, чепурун», [пара́дош] «тс.» Нед, [пара́дницья] «горда дівчина» Нед, *пара́дний*, *парадува́ти* «брати участь у параді»; — р. бр. болг. *пара́д*, п. вл. *parada*, ч. слц. *parada* «убір, наряд», м. схв. *paráda*, слн. *paḡáda*; — запозичено з французької мови, можливо, за польським та російським посередництвом; фр. *parade* «парад, огляд військ» походить від ісп. *parada* «зупинка, місцеперебування», пов'язаного з *parar* «зупинятися, робити привал», яке зводиться до лат. *paro* «готую, організовую». — СІС² 622; Коваль 191; Черных II 4—5; Фасмер III 204; Holub—Lyer 358; Dauzat 532; Gamillscheg 678. — Див. ще **апара́т**.

параді́гма «взірець; системний ряд або таблиця форм відмінювання чи дієвідмінювання окремого слова», ст. *пара́дигма* «зводь» (1627); — р. болг. м. *пара́дигма*, бр. *парады́гма*, п. *paradygmat*, ч. слц. вл. *paradigma*, схв. *paraды́гма*, слн. *paradigma*; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. *paradigma* «парадигма» походить від гр. *παράδειγμα* «зразок, модель», пов'язаного з *παράδεικνυμι* «показую, експоную», утвореним з префікса *παρ-* «поруч, біля» і *δείκνυμι* (*δείκνυω*) «показую, виявляю, демонструю», спорідненого з дінд. *diśati* «вказує, зазначає, позначає», *diṣtiḥ* «назва, позначення», лат. *dicere* «говорити», хет. *tekkuššati* «показую». — СІС² 622; ССРЛЯ 9, 155; Sł. wug. obcych 549; Holub—Lyer 357; Dauzat 531; Klein 1124; Frisk I 355—356; Boisacq 170—171. — Див. ще **дикта́т**.

[параді́чка] (бот.) «помідор, *Solanum lycopersicum* L.» ВеНЗн, ВеУг, Мак, [*бороді́чки*] «тс.» НЗ УжДУ 26; — запозичення з угорської мови; уг. *para-*

dicsom «помідор; рай» (помідор ще називають райським яблуком) походить від пізньолат. *paradisus* «рай» (< гр. *παράδεισος* «парк, сад, рай»). — Бевзенко НЗ УжДУ 26/2, 169. — Див. ще **бороді́чки**.

парадо́кс «думка, судження, що різко розходиться із загальноприйнятим; несподіване явище, яке не відповідає звичайним науковим уявленням», *парадоксали́ст*, *парадокса́льний*; — р. бр. болг. м. *парадо́кс*, п. вл. *paradoks*, ч. слц. *paradox*, схв. *paraдо́кс*, слн. *paradóks*; — запозичення з французької мови; фр. *paradoxe* через лат. *paradoxum* «парадокс» зводиться до гр. *παράδοξον* «тс.» (*παράδοξος* «такий, що суперечить усталеній думці, незвичний, неймовірний»), утвореного з префікса *παρ-* «поруч, біля; порівняно з та іменника *δόξα* «думка, погляд», пов'язаного з *δοῦμα* «тс.; положення, догма», *δοιέω* «вважаю, думаю». — СІС² 622; КЭСРЯ 326; Sł. wug. obcych 549; Holub—Lyer 357; Младенов 42; Klein 1125; Dauzat 531; Frisk I 360, 404—406; 409—410; Boisacq 122, 194, 196. — Див. ще **до́гма**.

[парази́на] (бот.) «польова осока, *Carex pseudocyperus* L.» Пі, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з молд. *пара́жинэ* «пустка», рум. *paraḡină* «переліг, необроблювана земля, вкрита бур'янами». — Пор. **панáджин**.

пара́зит «організм, що живиться тканинами, соками іншого організму; той, хто живе, експлуатує чужу працю», *паразити́зм*, *парази́тство*, *паразитáрний*, *паразити́чний*, *парази́тний*, *паразитова́ти*, [паразитнича́ти] Нед; — р. болг. *парази́т*, бр. *парази́т*, п. *parazyt*, ч. *parazit*, *parasit*, слц. вл. *parazit*, м. *паразит*, схв. *пара́зит*, *пара́сит*, слн. *parazit*; — запозичення з французької мови; фр. *parasite* «паразит» походить від лат. *parasitus* «співтрапезник; паразит», джерелом якого є гр. *παράσιτος* «тс.», букв. «той, хто їсть поруч з ким-небудь», утворене з прийменника *παρά* «поруч,

біля» та іменника οἶτος «хліб, продукти, харчі», етимологічно неясного. — СІС² 622; Фасмер III 203; Черных II 5; Sł. wug. obcych 551; Holub—Lyer 358; Младенов 412; Klein 1128; Dauzat 532; Frisk II 711—712.

[пара́й] «мучитель» Нед, [пара́йна] «наси́льство, примус», [пара́йна] «тс.» тж, [пара́йти] «підганяти, квапити тж; настирливо вимагати, просити» ВеБ, [ві́парайти] «настирливо домогтися» Ж, [запара́йти] «настирливо вимагати» Ж, [упора́йти] «вимучити» ВеЗн; — неясне; виведення від рум. răgăi (rîgăi) «тріщати» (Scheludko 129) видається сумнівним.

[пара́кліс] «молебень» Нед; — болг. пара́клис, цсл. паракансѣ «тс.»; — запозичено за церковнослов'янським посередництвом з грецької мови; гр. παράκλησις «заклик, відозва, прохання» пов'язане з παρακαλέω «закликаю, прошу», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля» і дієслова καλέω «гукаю, кличу, закликаю», спорідненого з лат. са́о «скликаю», псл. *kolkoľ «дзвін», укр. [колокі́л] «тс.» — Младенов 412; Frisk I 762—763; Boisacq 397—398. — Див. ще колокі́л.

пара́лелепі́ед «шестигранник, гранями якого є паралелограми з попарно паралельними площинами»; — р. параллелепі́ед, бр. паралелені́ед, п. paralelepipéd, болг. паралелопі́ед, м. паралелепипе́д, схв. паралелопі́нед, слн. paralelepiréd; — запозичення із середньолатинської мови; слат. parallelēlepipēdum походить від гр. παράλληλεπίπεδος «тс.», утвореного з основ прикметника παράλληλος «паралельний» та іменника ἐπίπεδος «рівнина, площа» чи прикметника ἐπίπεδος «рівний, плоский», що складаються з основ присл. ἐπί «на, зверху» та іменника πέδος «грунт, земля», спорідненого з дінд. pađám «крок, ступня, слід, колія», лит. pėdà «ступня, стопа», лат. pēs (род. в. pēdis) «нога, ступня», дісл. fet «крок», гот. fōtus «нога», англ. foot «ступня, стопа, нога». — СІС² 622;

ССРЛЯ 9, 170; Klein 1126; Frisk II 485—486. — Див. ще епіго́н, пара́лель. — Пор. футбо́л.

пара́лелогра́м «чотирикутник, протилежні сторони якого рівні й паралельні»; — р. параллелогра́м, бр. паралелагра́м, п. ч. слц. вл. paralelogram, болг. м. паралелогра́м, схв. паралелдо́грам, слн. paralelográ́m; — запозичення із середньолатинської мови; слат. parallelogrammatum походить від гр. παράλληλογράμμα «тс.», утвореного з основ прикметника παράλληλος «паралельний» та іменника γράμμα «лінія, пов'язаного з дієсловом γράφω «пишу». — СІС² 623; ССРЛЯ 9, 171; Фасмер III 204; Klein 1126. — Див. ще гра́фіка, пара́лель. — Пор. діагра́ма, епігра́ма.

пара́лель, пара́лелі́зм, пара́леліза́ція, пара́лельний; — р. параллель, бр. паралель, п. ч. слц. вл. paralela, болг. паралел, м. паралела, схв. паралела, слн. paralela; — запозичено з латинської мови, можливо, за французьким посередництвом (фр. parallèle «паралель, паралельний»); лат. parallelus «паралельний» походить від гр. παράλληλος «тс.», букв. «який іде поруч», утвореного з присл. παρά «поруч, біля» і займенника ἀλλήλων «між собою, один одного», що є редуплікативним утворенням від ἄλλος «інший», спорідненого з вірм. ayl, лат. alius, гот. aljis, дірл. aile «тс.» — СІС² 623; Фасмер III 204; Черных II 5; Sł. wug. obcych 550; Holub—Lyer 357; Младенов 412; Kluge—Mitzka 532; Klein 1126; Dauzat 531; Frisk I 76—77.

пара́лес, пара́льос, парельос — див. пуля́рес.

[пара́ліж] «параліч», [пара́люш] «тс.»; — бр. пара́люш; — запозичення з польської мови; п. paraliż «параліч», [paralusz] «тс.» походять від лат. paraly-sis «розслаблення, параліч». — Hüttl-Worth 15; Sł. wug. obcych 550; Brückner 395; SW IV 55. — Див. ще пара́ліч.

пара́ліч «захворювання, що позбавляє який-небудь орган здатності нор-

мально діяти», *параліза́тор* «те, що змінює хід процесу», *параліза́ція*, *паралі́тик* «людина, хвора на параліч», [*пара́ль*] «параліч» Нед, *паралі́тичний*, *пара́лічний*, *паралізува́ти*; — р. *пара́ліч*, бр. *пара́ліч*, п. *paralizi*, ч. *paralyza*, *paralyza*, слц. *paralyza*, вл. *paralyza*, болг. *пара́лич*, м. схв. *паралі́за*, слн. *paraliza*; — запозичення з латинської мови; лат. *paralysis* «розслаблення, параліч» походить від гр. *παράλυσις* «тс.», пов'язаного з *παράλυω* «ослаблюю, слабну, знесильюю», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, повз, пере-, від-» і дієслова *λύω* «розв'язую, розпускаю, ослаблюю». — СІС² 623; Фасмер III 204; Черных II 5; Преобр. II 16; Dauzat 531; Kluge—Mitzka 532; Klein 1126. — Див. ще **аналіз**.

паралія — див. **паларія**.

пара́метр «величина, властива якомуньбудь предметові, явищу», *пара́метричний*; — р. бр. *пара́метр*, п. ч. слц. *parametr*, слц. вл. *parameter*, болг. *пара́метър*, схв. *па́раметар*, слн. *parameter*; — запозичення із західноєвропейських мов (можливо, з німецької); н. *Paramester*, фр. *paramètre*, англ. *parameter* походять від гр. *παράμετρον* «міряю, відмірюю», утвореного з префікса *παρα-* «поруч, біля, від-» і дієслова *μετρέω* «міряю», похідного від *μέτρον* «міра». — СІС² 623; ССРЛЯ 9, 174; Ст. вуг. *obscyh* 550; Kopaliński 719; Holub—Lyer 358; Klein 1126. — Див. ще **метр**¹.

Парамо́н (чоловіче ім'я), ст. *Парамо́нь* «терпливе тр(и)ваючі(й)» (1627); — р. бр. *Парамо́н*; — запозичення з грецької мови; гр. *Παραμόνος* походить від *παράμονος* (*παράμουνος*) «міцний, вірний, надійний», пов'язаного з *παράμεινω* «залишаюся, тримаюся, триваю», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, біля, пере-» і дієслова *μένω* «стою на місці, стійко тримаюся», спорідненого з лат. *maneo* «залишаюся, чекаю», вірм. *տնատ* «тс.», дінд. *man-* «вагатися, баритися; стояти нерухомо». — Вл. імена 79; Беринда 226; Петровский

175; Frisk II 208—209, 253; Boisacq 627; Walde—Hofm. II 26.

[**параму́д**] (ент.) «жовта мурашка, *Murgisca flava* ВеБ; велика мурашка, *Camponotus herculeanus* L. ВеНЗн; дрібна мошка Корз»; — неясне.

паранджа́ «халат мусульманських жінок з волосяною сіткою, що закриває обличчя»; — р. бр. *паранджа́*, п. *parandza*, слц. *parandza* «тс.»; — через російську мову запозичено з тюркських; кирг. *паранжи*, *баранжи*, узб. *паранджі* «тс.» через перське посередництво зводиться до ар. *farānġa*, *farānġija* «тс.». — Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Шипова 257; Ст. вуг. *obscyh* 551.

[**пара́нний**] «блискучий, начищений» Нед, [*пара́нник*] «франт, чепурун» ВеУг; — результат видозміни *пара́дний*. — Див. ще **пара́д**.

парано́я «психічне захворювання зі стійкими маячними ідеями при збереженні формальної логічності мислення», *парано́їк* «людина, хвора на параною», *парано́їчний*; — р. *парано́їя*, бр. *парано́я*, п. *paranoja*, ч. слц. *paranoja*, болг. *парано́йа*, схв. *пара́ноја*, слн. *paranoja*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *paranoia* «параноя» походить від гр. *παράνοια* «божевілля», пов'язаного з *παράνοος* «божевільний, нестямний, скажений», утвореним з прийменника *παρά* «поруч, біля» та іменника *νόος* «думка, розум», походження якого неясне. — СІС² 624; ССРЛЯ 9, 176; Kopaliński 719; Klein 1058, 1127; Frisk II 322—323.

парапёт «невисока огорожа»; — р. бр. болг. *парапёт* «тс.», п. ч. слц. *parapet* «парапет; підвіконник, підвіконня», м. *parapet*, схв. *paraṅpet*, слн. *parapet* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *parapet* «поруччя, парапет, бруствер» походить від іт. *parapetto* «тс.», утвореного з основ дієслова *parare* «захищати, відвертати» та іменника *petto* «груди», що походить від лат. *pectus* «тс.», спорідненого з тох. А *paššām* «обое грудей», тох. В

pāscane «тс.». — СІС² 624; ССРЛЯ 9, 176; Фасмер III 204; Kopaliński 719; Holub—Lyer 358; Dauzat 532, Walde—Hofm. II 270. — Див. ще **параван**.

[парасійник] «чоловіча сорочка з тканини темного кольору» Мо; — очевидно, пов'язане з *парусіна* «груба тканина». — Див. ще **парус**¹.

[параска] (ент.) «ванеса будякова, реп'яхівка, *Vanessa cardui* L.» Нед; — очевидно, пов'язане з власним ім'ям *Параска*; мотивація назви неясна. — Див. ще **Парасковія**.

Парасковія (жіноче ім'я), *Параска*, *Параскева*, *Параня*, *Парася*, *Парасу́ня*, [*Парáхна*, *Парáця*, *Парáшка*], *Пáша*, ст. *Параскеви* «п'яток, приготоване», *Параскевіа* «п'ятка» (1627); — р. *Праскóвья*, *Параскéва*, бр. *Параскóўя*, *Парáска*, болг. *Параскéва*, схв. *Параскéва*, *Параскéвија*, стсл. **Параскєьгини**; — запозичення з грецької мови; гр. *Παρασκευή* пов'язане з *παρασκευή* «п'ятниця, переддень суботи; буденний день узагалі», похідним від *παρασκευάω* «підготовляю, споряджаю», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, пере-, від-» і дієслова *σκευάω* «готую, влаштовую, споряджаю, озброюю», похідного від *σκεβός* «предмет, обладнання, знаряддя, одяг, пожитки», можливо, спорідненого з лит. *šauti* «стріляти, сунути, штовхати», псл. *sovati*, укр. *сóвати*. — Вл. імена 153; Беринда 226; Петровский 175, 182—183; Фасмер III 354; Frisk II 727; Voisacq 874. — Див. ще **сóвати**.

парасоль «складаний каркас на палиці для захисту від дощу і сонця» СУМ, Нед, *парасолька* «тс.»; (бот.) кручені паничі, *Tromaea rugruga* L., *парасóлик* «парасоль»; — р. бр. *парасóль*, нл. *parasol*, болг. *парасóл*, схв. *парáсòл*, *парáзòл*, слн. *parazól*; — запозичення з французької мови; фр. *parasol* «парасоль» походить від іт. *parasole* «тс.», букв. «заслона від сонця», утвореного з основ дієслова *parage* «захищати, відвертати» та іменника *sole* «сонце», що походить від лат. *sōl* «тс.»,

спорідненого з лит. *sáulė*, псл. **s¹l̥p̥se* «тс.», укр. *сонце*. — Акуленко 136; Коваль 131—132; ССРЛЯ 9, 177; Ст. вуг. *obscyh* 551; Brückner 395; Dauzat 532; Gamillscheg 679; Walde—Hofm. II 553. — Див. ще **параван**, **сónце**.

парастас «заупокійна відправа; [три калачі, складені один на одного для відправи (Me)]», ст. *парастась* (1462), *парастас* (1488); — болг. *парастас*, м. *парастас*, *парастос*, схв. *парáстос*, слн. *parastos*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **парастась** «парастас» походить від гр. *παράστασις* «тс.», букв. «стояння поруч», утвореного з префікса *παρα-* «поруч, біля» та іменника *στάσις* «стояння на місці, нерухомість, спокій». — Младенов 412; Skok II 607. — Див. ще **стáтика**.

[паратáри] «вузенький довгий килимок над лавою попід вікнами» Ме, Мо, Дз, [*палатáри*] «тс.» Дз; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. рум. *păretăr* «килим» пов'язане з *părete* (*perete*) «стіна, стінка», яке походить від лат. *pariēs, -etis* «тс.», що певної етимології не має. — Дзєн-зелівський НЗ УжДУ 13, 104—105; Мельничук Молд. эл. 170; Scheludko 139; СДЕЛМ 347; DLRM 596, 604; Rușcariu 111; Walde—Hofm. II 254.

паратіф «гостре заразне захворювання, схоже на черевний тиф», *паратифóзний*; — р. болг. *паратиф*, бр. *паратыф*, п. вл. *paratyfus*, ч. *paratyf(us)*, слц. *paratyfus*, м. *паратифус*, схв. *пáратифус*, слн. *paratifus*; — запозичення з латинської мови; лат. *paratyphus* «паратиф» утворене з префікса *para-* від гр. *παρα* «поруч, біля» і *typhus* «тиф». — СІС² 624; Kopaliński 720; Holub—Lyer 358. — Див. ще **тиф**.

парафін «воскоподібна легкоплавка речовина», *парафінува́льний* «який провадить парафінування», *парафінува́ти* «покривати шаром парафіну; просочувати парафіном»; — р. болг. м. *парафін*, бр. *парафін*, п. *parafina*, ч.

paraŋín, paraŋín, слц. слн. paraŋín, вл. paraŋín, схв. *paraŋfín*; — запозичення з німецької мови; н. Paraffin «парафін» утворив у 1830 р. німецький хімік К. Райхенбах (1788—1869) з основ латинських слів parum «мало, трохи», пов'язаного з parvus «малий, короткий, незначний», спорідненим з гр. παῦρος «тс.», дінд. pōtaḥ «звірятко», лит. putūtis «звіря; пташеня», псл. *rъta, rъtica «птаха», укр. *птиця*, і лат. affinis «суміжний; пов'язаний» від ad ūpēs «до кінців», отже, лат. parum affinis, букв. «малопов'язаний», оскільки парафін нейтральний до реактивів. — СІС² 625; ССРЛЯ 9, 178; Фасмер III 204; Sl. wug. obcsyh 549; Holub—Lyer 357; Klein 259, 1125, 1141; Walde—Hofm. I 21. — Див. ще *птиця*, *фініш*.

парафія «нижча церковно-адміністративна організація, що об'єднує віруючих, яких обслуговують церковнослужителі одного храму», *парафіянин*, *парафіяльний*; — р. [парафія], бр. *paraŋia*, п. paraŋia, paraŋia, ч. paraŋie, слц. paraŋia, стсл. **парафна**; — за посередництвом польської мови запозичено з пізньолатинської; пізньолат. paraŋia «парафія» походить від сгр. παροιῖα «тс.», букв. «те, що знаходиться біля будинку», утвореного з прийменника παρὰ «поруч, біля» та іменника οἶκος (<Φοῖκος> «будинок, приміщення». — Richhardt 87; Фасмер III 205; Преобр. II 16—17; Потєбня РФВ 1879 I 263; Brückner 395; Mikl. EW 232; Klein 1131. — Див. ще *весь*². — Пор. **еконómія**, **пáрох**.

парафр́аз(а) «переказ яких-небудь думок; інструментальна п'єса на запозичену тему», *парафрастичний*, *парафразувати*; — р. бр. болг. м. *paraŋfraza*, п. вл. paraŋfraza, ч. paraŋfraze, слц. слн. paraŋfraza, схв. *paraŋfraza*; — запозичення з латинської мови; лат. paraphrasis «парафраза, опис» походить від гр. παραφρασίς «тс.», пов'язаного з παραφράζω «переказую зміст своїми словами, парафразовую», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля, пере-» і

дієслова φράζω «вказую, показую; кажу». — СІС² 625; Kopaliński 717—718; Holub—Lyer 357; Klein 1127. — Див. ще **фр́аза**.

[пара́шка] (іхт.) «гірчак, Rhodeus amarus; чебак гіркий, Cyprinus amarus» Куз, [пара́шка] «гірчак»; — р. [пара́шка, паранка] «тс.», [пара́ха] «бичок, Cottus gobio L.», [пара́ша] «тс.», п. [paraszk] «гірчак»; — результат видозміни назви [кара́сик] «гірчак», р. [кара́сь], п. [karaška], ч. [karas] «тс.», перенесеної з карася за зовнішньою подібністю гірчака до невеликого карасика (Сабанєєв 360). — Див. ще **кара́сь**. — Пор. **пала́жка**.

пара́шут, *парашутізм*, *парашутіст*, *парашутувати*; — р. *параши́ют*, бр. болг. *parašút*, ч. parašutista, слц. parašut (з р.), схв. *parašitist(a)*; — запозичення з французької мови; фр. parachute «парашут», букв. «той, що захищає від падіння», утворив французький аеронавт Ф. Бланшар (1753—1809) з компонентів para- «той, що захищає», пов'язаного з іт. parare «захищати, запобігати», і фр. chute «падіння» від ст. cheoite «тс.», нлат. *cadectus, утвореного від *cadēre (лат. cadere) «падати». — СІС² 625; Коваль 131—132; Черных II 5—6; Фасмер III 205; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 358; Dauzat 175; Gamillscheg 678. — Див. ще **декада́нс**, **парава́н**.

[пардигува́ти] «жадібно жерти» Нед; — очевидно, результат контамінації слів [палигува́ти] «тс.» і [парди́га] «великий шматок хліба». — Див. ще **палигува́ти**, **парти́ка**.

па́рдус (зоол.) «пантера леопард, барс, Panthera pardus L.», [па́рд] «пантера, Kelis pardus» Нед, [па́рдужі́ця] «самиця леопарда», [па́рдужі́й] «леопардовий» тж; — р. *paŋdus* «пантера леопард», *paŋd* «леопард», др. *paŋdusъ* «барс, леопард», п. вл. paŋd «барс», ч. слц. paŋdál «леопард», вл. paŋdal «гепард», схв. *paŋdus* «пантера», слн. paŋd «леопард»; — запозичення з латинської мови; лат. pardus «барс» походить

від гр. *πάρδος* «пантера», *πάρδαλις* «тс.», яке вважається запозиченням з невідомого східного джерела (пор. согдійське *puḡdnk* «пантера», дінд. *ṛḡdākuḥ* «пантера, тигр», гебр. *bāḡōdh* «плямистий»). — Преобр. II 17; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 358; Klein 1129; Walde—Hofm. II 252; Frisk II 473. — Пор. **леопард**.

па́рень «хлопець», [*па́ринь*] Нед, *пареньбѣк*, [*парняга*]; — запозичення з російської мови; р. *па́рень* «хлопець», очевидно, виникло з **paḡe*, зменш. від *paḡobъкъ* «парубок». — Фасмер III 206; Соболевский РФВ 66, 335; Mikl. EW 225; непереконливе пов'язання (Черных II 6) з р. *па́рить*. — Див. ще **па́рубок**.

[**па́рі¹**] «гроші» Нед, [*па́річка*] «стара турецька монета» Нед; — болг. *па́рі* «гроші», м. *пари* «дрібні гроші», схв. *па́рїѣ* «копієчка, грїш», *па́рица* «монетка, невеликі гроші»; — запозичено з турецької мови, можливо, через південнослов'янське посередництво; тур. *para* «монета вартістю в 1/40 турецького гроша», як і аз. крим.-тат. *пара* «гроші; частина, шматок», каз. *пара* «подарунок», походить від перс. *pārah* «монета; хабар». — Klein 1123; Räsänen Versuch 380.

[**па́рі²**] (гра в карти) Пі; — неясне; може бути зіставлене з [*па́рі*] «гроші» або з *па́рі* «заклад».

париватка — див. **пирій**.

па́ріло (бот.) «*Agropyron L.*», [*парник*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *па́рїти*; назва зумовлена тим, що цю рослину використовували для випарювання посуду. — Анненков 16. — Див. ще **па́ра¹**.

[**па́рімух**] (бот.) «гриб мухомор, *Ataripita muscaria Pers.* (*Agaricus muscarius L.*) ВеБ», [*парімұха*] «тс.» ВеБ; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни назви [*марімұх*, *морімұх*] «тс.».

па́рірувати «відбивати удар противника (у спорті); відбивати, спростовувати напади або докази противника

в суперечці»; — р. *па́ріровать*, бр. *па́рїраваць*, ч. *parigovat*, слц. *parigovat'*, болг. *па́рірам*, м. *па́рїра*, схв. *па́рїрати*, слн. *parigati*; — запозичення з німецької мови; н. *parieren* «відбивати» через фр. *parer* «тс.» зводиться до лат. *paro* «готую, влаштовую, організовую». — SIC² 626; Фасмер III 207; Klein 1133; Dauzat 533; Kluge—Mitzka 532. — Див. ще **апа́рат**. — Пор. **па-рабелум**.

па́рістий¹ — див. **па́ра²**.

па́рістий² — див. **пе́рістий**.

па́ритет «принцип рівності, рівноправності сторін у чому-небудь»; — р. болг. м. *па́рїтѣт*, бр. *па́рїтѣт*, п. *parytet*, ч. слц. *parita*, схв. *па́рїтѣт*, слн. *pariteta*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Parität*, фр. *parité* походять від лат. *paritas*, род. в. *paritatis* «рівність», пов'язаного з *pāg* «рівний, однаковий». — SIC² 626; Dauzat 334; Klein 1112, 1131. — Див. ще **па́ра²**. — Пор. **па́рі**.

па́рїти¹ «триматися, летіти в повітрі на нерухомо розпростертих крилах» СУМ, Нед, [*спарїти*] «підіймати» Нед, Пі; — р. *па́рїть*, др. *парити*, стсл. **па́рїти**, **па́рїж**; — псл. *pariti*, пов'язане чергуванням голосних з *ryati*, *perq* «летіти»; — споріднене з дінд. *pārayati* «веде», *pīparti* «переправляє, перевозить», ав. *pārayeiti* «веде», гот. *faran* «їхати», хет. *partawar*, род. в. *partaunaš* «крило». — Фасмер—Трубачев III 207; Черных II 6; Преобр. II 123—124; Trautmann 215—216; Kluge—Mitzka 180; Pokorny 816—817. — Пор. **перо**.

[**па́рїти²**] «сильно бити» Нед, [*парнїти*] «ударити», [*парла́ція*] «сильне побиття», [*парло́*] «тс.» тж, [*парнік*] «стусан» Нед, ВеЗн, [*па́рїн*] «тс.» Нед; — бр. *па́рїць* «бити, лупцювати», п. заст. *parzyc* «сильно бити, стріляти», болг. [*парна́р*] «стружка»; — очевидно, псл. *pariti* «бити», пов'язане чергуванням голосних з *ryati*, **perti* «тс.» — Младенов 412. — Див. ще **па́рати**.

[**па́рихта**] «решта, залишок, останній шматок» Нед; — неясне.

[**паричів**] «старе язичницьке кладовище» Нед; — неясне.

[**пáричок**] «молодий ріг у рогатій худобі» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *рік*.

[**пáриш**] «кваша» ЛексПол, [*пá-решка, парóха*] «тс.» тж; — р. [*пá-рыш*] «тісто із солоду для кваші»; — похідне утворення від *пáрити*; назва зумовлена тим, що страву готують із борошна, запареного окропом. — Див. ще **пáра**¹.

парі «угода про виконання якогонебудь зобов'язання тією особою, що програє»; — р. *парі*; — запозичення з французької мови; фр. *pari* «парі» утворене від *parier* «іти на парі, битися об заклад», що походить від лат. *pario* «розраховуюся, торгую», пов'язаного з *par* «рівний, однаковий; парний». — Фасмер III 206; Черных II 6; Dauzat 533, 534. — Див. ще **пáра**². — Пор. **паратэт**.

пáрібок, *пáрібковане*, *пáрібщина* — див. **пáрубок**.

пáріг, *пáріжниця* — див. **ріг**.

[**пáріпок**] (бот.) «жовтушник, *Erysimum L.*» Нед, [*пáріпок лікарський*] «сухоребрик лікарський, *Sisymbrium officinale Scop.*» Мак; — пов'язане із [*суріпок*] «жовтушник лакфіолевидний, *Erysimum cheiranthoides L.*», р. [*сурéпа, сурéпица*] «тс.». — Див. ще **суріпиця**.

пáрісний — див. **ряса**².

[**пáрісник**] (бот.) «віха отруйна, *Cicuta virosa L.*» Мак; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *пáросток* або з [*пáрісний*] «густий, рясний».

[**пáрічка**] (у виразі *п. дика*) «конвалія звичайна *L.*» Мак; — результат видозміни слова *порічка*; назва зумовлена формою й червоним кольором плодів конвалії, схожих на плоди порічки. — Див. ще **порічка**.

пáрія «особа з нижчої касті індіців; знедолена, безправна, пригноблювана істота»; — р. *пáрия*, бр. *пáрый*, *пáрья*, п. *paria*, *parias*, ч. слц. *paria*, болг. *пáрий*, м. *паруј*, *паруја*, схв. *пá-рија*, слн. *parija*; — запозичення із за-

хідноєвропейських мов, найімовірніше, з англійської; англ. *pariah*, н. *Paria*, фр. *paria* «парія» походять від там. *paraiyan* «(потомствений) барабанщик», пов'язаного з *parai* «великий барабан»; у південній Індії на традиційних фестивалях барабанщиками були довбиші з найнижчої касті. — SIC² 626; ССРЛЯ 9, 195; Kopaliński 721; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 533—534; Klein 1130.

парк; — р. бр. болг. м. *парк*, п. ч. слц. вл. *park*, схв. *пáрк*, слн. *park*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Park*, фр. *parc*, англ. *park* походять від слат. *parcisus* «обгороджене місце, парк», яке зводиться до іберійського **parra* «грати, решітка, шпалерник (для квітів), підпирки (для фруктових дерев)». — SIC² 626; Черных II 6—7; Фасмер III 207; Sl. wyg. obcych 552; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 532; Klein 1131. — Пор. **паркán**, **паркэт**.

пáрка (міф.) «за римською міфологією — одна з трьох богинь долі, які від народження людини до смерті пряли її «нитку» життя»; — р. бр. болг. *пáрка*, п. *Parca*, слн. *parka*; — запозичення з латинської мови; лат. *Parca* «богиня долі» походить від дієслова *pario* «народжую», пов'язаного з *paro* «готую, влаштовую, органіжую». — SIC² 626; Фасмер—Трубачев III 207; SJP VI 128; Klein 1128. — Див. ще **апарат**. — Пор. **парабелум**.

паркán «стіна, огорожа, звичайно дерев'яна», [*паркánня, баркán*] «тс.», [*впаркánити*] «огородити парканом» Ж, ВеБ, [*запаркánити, опаркánити*] «тс.»; — р. [*паркán*], бр. *паркán*, п. слц. *parkan*, ч. *parkán*, нл. *parchan*; — через польське та чеське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *parkán* через фр. ст. *parc* «огорожа», лат. *parcus* «тс.» зводять до іберійського джерела. — Richhardt 87; Фасмер III 208; Schuster-Sewc 1045; Gamillscheg 679. — Див. ще **парк**. — Пор. **паркэт**.

[**паркані**] (бот.) «слива садова, *Prunus domestica* L.; *Prunus insititia* variet.» Мак; — очевидно, результат контамінації форм [паткані] і [пуркавки] «тс.». — Див. ще **паткан**, **пуркавка**.

паркѐт, *паркѐтина*, *паркѐтник*; — р. бр. болг. *паркѐт*, п. *parkiet*, ч. слц. вл. *parket*, м. *паркет*, схв. *пàркѐт*, слн. *parkét*; — запозичення з французької мови; фр. *parquet* «паркет; невелике огорожене місце» є демінутивною формою від *parc* «тин, огорожа; огорожена площа, парк». — СІС² 626; Фасмер III 208; Черных II 7; *Sł. węg. obcych* 552; *Dauzat* 535; *Gamillscheg* 682. — Див. ще **парк**.

[**паркотати**] «базікати, теревенити», [*паркотлівий*] «балакучий», [*паркотлівець*] «базікало, балакун»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *воркотати*, *муркотати*.

парламент «законодавчий орган, побудований на виборних засадах», *парламентар* «парламентарій», *парламентаризм*, *парламентарій* «член парламенту», *парламентарний*; — р. бр. *парламент*, п. ч. слц. вл. *parlament*, болг. м. *парламент*, схв. *парламент*(а)т, слн. *parlament*; — запозичене з англійської мови за італійським (іт. *parlamento* «обговорення, переговори, збори») та польським посередництвом; англ. *parliament* «парламент» виникло з сангл. *parlement*, що походить від фр. ст. *parlement* «зібрання, розмова» (первісне значення — «говоріння, обговорювання»), пов'язаного з *parler* «говорити», яке зводиться до пізньолат. *parabolāre* «говорити алегоріями, притчами», похідного від *parabola* «притча, повчання, оповідання, порівняння, зіставлення». — СІС² 626; Черных II 7; *Kopaliński* 722; *Holub—Lyer* 359; *Kluže—Mitzka* 532; *Dauzat* 534; *Klein* 1131. — Див. ще **парабола**. — Пор. **пароль**.

парламентѐр «особа, уповноважена однією з воюючих сторін вступити в переговори з іншою», *парламентѐрство* «обов'язки, функції парламентаря»; —

р. *парламентѐр*, бр. *парламентѐр*, п. *parlamentarz*, ч. *parlamentář*, слц. *parlamentár*, вл. *parlamenter*, болг. *парламентѐр*, м. *парламентар*, схв. *парламентар*(ац), слн. *parlamentárec*; — запозичення з французької мови; фр. *parlementaire* «парламентар» пов'язане з *parler* «говорити», *parlement* «парламент». — СІС² 627; *Kopaliński* 722; *Dauzat* 534. — Див. ще **парламент**.

Пармѐн (чоловіче ім'я), ст. *Пармѐнъ* «чекаючий» (1627); — р. болг. *Пармѐн*, бр. *Пармѐн*, *Пармѐн*, *Пармѐній*; — запозичення з грецької мови; гр. *Парменов* пов'язане з *παρμενῶν*, *παρμενῶν* «залишаюся, стійко тримаюся», утвореним з префікса *παρ-* «поруч, біля, пере-» і дієслова *μένω* «стою на місці, залишаюся, стійко тримаюся». — Вл. імена 79; Беринда 226; Петровский 175; Илчев 381. — Див. ще **Парамѐн**.

пармѐн «сорт яблуні з пізніми плодами»; — р. *пàрмѐн*, ч. слц. слн. *parména*, болг. *пàрмена*, схв. *пàрмѐнка* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. *romi di Parma* «яблука з Парми» містить назву північноїталійського міста Парми. — *Machek ESJC* 435; *Holub—Lyer* 359.

[**пàрна**] «перина ВеУг, ДзАтл II; подушка Лизанец», [*пàрніюх*] «перина» ДзАтл II, ст. *парна* «подушка» (XVII ст.); — запозичення з угорської мови; уг. *párna* «подушка» є результатом видозміни запозиченого з якоїсь слов'янської мови слова *perina* «перина». — Дзєндзелівський УЛГ 56; Лизанец 615; *MNTESz* III 111; *Bárczi* 236. — Див. ще **перѐ**.

парнас «символ поезії, поезія взагалі, поетична творчість», *парнасець*, *парнаський*; — р. бр. *парнас*, п. ч. слц. *Parнас*, болг. *Парнас*, схв. *Пàрнас*, слн. *parnás*; — запозичення з грецької мови; гр. *Πάρναξ(ος)*бс «висока гора в Греції, де, за уявленнями стародавніх греків, жив Аполлон з музами». — СІС² 627; ССРЛЯ 9, 103; *Kopaliński* 722.

[**парник**¹] (бот.) «чистотіл, *Chelidonium majus* L.; козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.; подорожник великий, *Plantago major* L.» Мак; — бр. [*шпарник*] «подорожник середній, *Plantago media* L.»; — похідне утворення від *пáрити*; назва чистотілу зумовлена застосуванням його для випарювання глечиків (пор. інші його назви [*глекопар*, *глечкопар*, *гладишник*, *гладушник*]); подібна мотивація стосується, очевидно, й назв інших двох рослин; пор. [*пражець*, *п्राживник*] «козельці», ч. [*smetaník*] «тс.» (Machek Jm. rostl. 235—236). — Див. ще **пáра**¹.

парник² — див. **пáра**¹.

[**пáрно**] «просторо» До; — неясне.

[**паробрód**] «пароплав» Нед; — запозичення з південнослов'янських мов; м. *пароброд*, схв. *пáробрód*, слн. *parobród* «тс.» утворено з основ іменників *пара* (*para*) «пара» і *брód* (*brod*) «судно» як калька нім. *Dampfschiff* «пароплав», утвореного з іменників *Dampf* «пара» і *Schiff* «судно». — Див. ще **бресті**, **пáра**¹.

[**паровина**] «довга товста лозина Нед; палиця ВеНЗн; жердина»; — похідне утворення від *пáрити*; назва зумовлена тим, що свіжозрізані жердини обсмажують над полум'ям для надання їм більшої міцності і, в разі потреби, стійкої загнутої форми. — Див. ще **пара**¹.

пародія «сатиричний твір, що використовує які-небудь риси іншого твору; сатиричне, іронічне наслідування когось, чогось-небудь», *пародіст*, *пародійний*, *пародійний*, *пародіювати*; — р. болг. *пародия*, бр. *пародья*, п. *parodia*, ч. *parodie*, слц. *paródia*, вл. *parodija*, м. *пародија*, схв. *пáрдија*, *пáрддија*, слн. *parodija*; — запозичення з латинської мови; лат. *parodia* походить від гр. *παρωδία* «комічна переробка, спів навиворіт», утвореного з прийменника *παρά* «поруч, біля, проти, порівняно з...» та іменника *ὄδη* «пісня». — СІС² 627; Фасмер III 208; Черных II 7; Преобр. II 18; Горяев 249; Sl. wug. ob-

sych 553; Holub—Lyer 359; Klein 1132. — Див. ще **ода**.

пароксизм «сильний приступ, раптове загострення хвороби»; — р. *пароксизм*, бр. *параксизм*, п. *paroksyzm*, ч. слц. *paroxysmus*, болг. *пароксизъм*, м. *пароксизам*, схв. *пароксизам*, слн. *paroksisem*; — запозичене із західноєвропейських мов; нім. *Paroxysmus*, фр. *paroxysme*, англ. *paroxysm* походять від сгр. *παροξυσμός* «подразнення», пов'язаного з *παροξύνω* «серджу, дратую, подразнюю», утвореним за допомогою префікса *παρα-* «поруч, біля» від прикметника *ὀξύς* «гострий, різкий». — СІС² 627; Kopaliński 723; Holub—Lyer 359—360; Dauzat 535; Klein 1133. — Див. ще **оксид**.

пароль «секретне умовлене слово, фраза для розпізнання своїх людей»; — р. бр. *пароль*, п. *parol*, ч. слц. вл. *parola*, болг. м. схв. *парóла*, слн. *paróla*; — запозичення з французької мови; фр. *parole* «слово, мова» зводиться до лат. *parabola* «притча, повчальне оповідання, промова, мовлення». — СІС² 627; Фасмер III 208; Черных II 7; КЭСРЯ 327; Kopaliński 723; Holub—Lyer 359; Младенов 412; Kluge—Mitzka 533; Klein 1132; Dauzat 534. — Див. ще **парабола**.

парóm, **парómник** — див. **порóm**.

парóнім «слово, зовнішньою формою близьке до іншого слова», *пароніміка*; — р. *парóним*, бр. *парóнім*, п. *paronim*, ч. слц. *paropunit*, вл. *paroput*, болг. *паронім*, м. *пароним*, схв. *парòним*, слн. *paronim*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Paroput*, фр. *paropute*, англ. *paroput* походять від гр. *παρώνυμος* «похідне слово; прізвисько», утвореного з прийменника *παρά* «поруч, біля» та іменника *ὄνομα*, що є діалектною формою слова *ὄνομα* «ім'я». — СІС² 627; Sl. wug. obsych 553; Dauzat 535; Klein 1132. — Див. ще **ономастика**.

[**парóтка**] (бот.) «ротика, *Antirrhinum* L.» Нед, Мак; — похідне утворення від *рот*; назва зумовлена схожістю

квітки рослини на роззявлену пащу тварини; пор. назви цієї рослини в інших мовах: р. *львіный зев*, нім. *Löwepaul* (*Löwe* «лев», *Maul* «паща, зів») тощо. — Див. ще **па-**, **рот**.

[**па́рох**] «парафіяльний піп», [*па́ро́хія*] «парафія» Нед; [*па́рохо́ва*] «попада» Нед, [*па́рохія́нін*] «член парафії», ст. *па́рохъ* (1710); — п. *paroch* «парафіяльний піп», слц. *parochia* «парафія», м. *парох* «парафіяльний піп», схв. *па̀рѡх* «тс.»; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. *parochus* «парафіяльний піп» походить від сгр. *παροῖα* «парафія», букв. «те, що знаходиться біля будинку». — Дзєндзєлівський УЗЛП 98—99; Richhardt 87; SW IV 62; St. wyg. *obscych* 553; *Walde—Hofm.* II 257; Klein 1131. — Див. ще **па́рафія**.

[**па́рошки**] «перстач прямостоячий, *Potentilla tormentilla* Schr.» Мак; — неясне.

[**па́рпати**] «порпати» Нед, [*па̀рплі*] «лупа (на голові)» Нед; — запозичення з польської мови; п. [*parpac*] «порпати(ся)», [*parple*] «лупа» відповідають укр. *па̀рпати*, [*па̀рплі*]. — Див. ще **па̀рпати**.

[**па́рск**] «пирханья» Нед; — запозичення з польської мови; п. *parskać* «пирхати, фиркати» відповідає укр. *па̀рскати*, *па̀рскати* (див.).

па́рсуна «обличчя, фізіономія», ст. *парсуны* (род. в.) «особи» (1388), *парсуна* «обличчя» (XVI ст.); — р. ст. *парсуна*, бр. [*парсо́на*], п. [*parsuna*], слц. *parsún* «тс.»; — результат давньої видозміни запозиченого лат. *persona* «особа». — Див. ще **пе́рсо́на**.

па́рта¹ «учнівський стіл»; — р. бр. *па́рта*; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з нім. *арат* «збоку, окремо» від фр. *à part* «тс.» — Коваль 148; Фасмер III 209; Черных II 8.

[**па́рта²**] «вид жіночого головного убору», [*па̀рті́ця*] «стрічка» Г, Нед; — ч. *porta* «облямівка, кайма», *borta* «тс.», слц. *parta* «головна оздоба дівчат», вл. нл. *borta* «корона нареченої»,

м. *па́рта* «верхня частина жіночої сорочки», слн. *parta* «стрічка з різними прикрасами»; — запозичення з угорської мови; уг. *parta* «головний убір, вінець» виводиться від свн. *borte* «облямівка, кайма». — Machek ESJC 435; MNTESz III 115.

[**па́рта́л**] «рештки вівці, з'їденої вовками», [*па̀рта́ль*] «тс.»; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. молд. *partál* «чверть, клопоть; четвертина туші» виводиться від лат. *quārtāgius* «чверть (міри рідин, грошової одиниці)», похідного від *quārtus* «четвертий»; пов'язується також з болг. м. [*партал*] «клопоть», [*парталав*] «порваний, понівечений», що походять від псл. *p^ortъ «цупке полотно». — Scheludko 139; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 137; *Vrabie Romaposlavica* 14, 166; СДЕЛМ 304; DLRM 587; Младенов 412—413. — Див. ще **кв́арта**, **па̀рт¹**.

па́ртані́на — див. **па̀рта́ти**.

па́рта́ч «людина, яка робить щонебудь невміло або недбало», *па̀рта́цтво*, *па̀рта́цький*, *па̀рта́чити*; — р. *па̀рта́ч*, *па̀рта́ч*, бр. *па̀рта́ч*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *partacz* «халтурник, партач, поганий ремісник» (у середньовіччя — «ремісник, що не належав до цеху») походить від *partac* «халтурити, партачити; ткати, перетинати нитками», пов'язаного з *part* «цупке полотно домашнього виробництва», якому відповідає укр. [*порт*] «конопляна або льяна нитка в сукні; полотняна хустка». — SW IV 66, 67; Brückner 347. — Див. ще **па̀рт¹**.

па́ртёр «нижній поверх театального залу з місцями для глядачів»; — р. болг. *па̀рте́р*, бр. *па̀ртэ́р*, п. ч. слц. вл. *parter*, м. *партер*, схв. *па̀ртэ́р*, слн. *partêr*; — запозичення з французької мови; фр. *parterre* «задні ряди партеру» утворене з приименника *par* «по, на», що походить від лат. *per* «через, по», спорідненого з псл. *per-, укр. *пере-*, та іменника *terre* «земля» від

лат. terra «тс.». — СІС² 627; Фасмер III 209; Черных II 8; Sł. wyg. obcsuch 554; Kluge—Mitzka 533; Klein 1134; Dauzat 535, 706. — Див. ще **пере-територія**.

[партѣс] «музичні ноти», [партѣси] «тс.» Бі, партѣсний; — р. партѣсний «партесний», бр. [партѣс], партѣсны «партесний», п. слц. partes, ч. partesy; — запозичення із середньолатинської мови; слат. partēs «голоси» походить від лат. pars, род. в. partis «частина, партія (в співі), роль», спорідненого з гр. ἔσπορον «дав, приніс», дінд. pūrtām «нагорода», хет. paṛṣiya- «частка, частина». — ССРЛЯ 9, 226; Фасмер III 209; Brückner 237; Machek ESJC 435; Walde—Hofm. II 257—259.

партизан, партизанство, партизанщина, партизанити; — р. м. партизан, бр. партызан, п. partyzant, ч. partisan, partysán, partyzán, слц. слн. partizán, вл. partizan, болг. партизанин, схв. партизѣн; — запозичення з французької мови; фр. partisan «партизан» походить від іт. partigiano «прихильник, прибічник», пов'язаного з parte «частина», яке зводиться до лат. pars, род. в. partis «тс.». — СІС² 628; Москаленко УІЛ 40; Коваль 189—190; Черных II 8; Фасмер III 209; КЭСРЯ 327; Корчагина УЗ ЛГПИ 258 (1965), 211—227; Kopaliński 724—725; Brückner 397; Holub—Lyer 360. — Див. ще **партѣс**.

[партіка] «скиба, шматок хліба», [партіка] «велика скибка хліба, великий шматок хліба» Ме; — запозичення з польської та чеської мов; п. partyka «скиба (хліба)», parteka, ч. ст. parték(a) «тс.»; шматок хліба, який давали жebraкам походять від слат. parteca «тс.», яке виводиться від сгр. παραθήκη «внесок», пов'язаного з гр. παρὰθήκη «пропону, подаю; вкладаю», утвореним з префікса пара- «поруч, біля» і дієслова τίθημι «кладу». — Brückner 397; Machek ESJC 435; Holub—Lyer 360. — Див. ще **апте́ка, те́ка**.

партикуляри́зм «прагнення окремих частин держави до відособлення,

до недоторканності місцевих прав, привілеїв на шкоду загальнодержавній справі», партикулярний; — р. партикулярі́зм, бр. партыкуляри́зм, п. partikularyzm, ч. слц. partikularizmus, вл. partikularizm, болг. партикуларі́зм, м. партикуларі́зам, схв. партикуларі́зам, слн. partikularizem; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Partikularismus, фр. particularisme, англ. particularism походять від лат. particulāris «окреми́й, частковий», похідного від particula «частинка», зменш. від pars, род. в. partis «тс.». — СІС² 628; Фасмер III 209; Kopaliński 724; Brückner 397; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 459; Dauzat 536; Klein 1134. — Див. ще **партѣс**.

партиту́ра «сукупність партій багатоголосого музичного твору»; — р. болг. м. схв. партиту́ра, бр. партыту́ра, п. partytura, ч. вл. partitura, слц. слн. partitúra; — запозичення з італійської мови; іт. partitura «партитура», букв. «розділ, розподіл» утворене від (s)partite, (s)partito «партитура; розділений на частини», пов'язаного з spartire «ділити на частини, розділяти», що походить від лат. pars, род. в. partis «частина; партія (в співі)». — СІС² 628; ССРЛЯ 9, 223; Sł. wyg. obcsuch 554; Brückner 397. — Див. ще **партѣс**.

па́ртія, партієць, парті́йка, парті́йний, безпарті́йний, позапарті́йний, по-парті́йному; — р. болг. па́ртия, бр. па́ртыя, п. слц. partia, ч. partie, вл. partija, м. партија, схв. па́ртија, слн. pártija; — запозичення з німецької мови; н. Partéi походить від фр. partie «партія; частина», пов'язаного з partit «ділити на частини», яке походить від лат. partio «ділю, поділяю, розділяю», пов'язаного з pars, род. в. partis «частина». — СІС² 628; Коваль 159—160; Фасмер III 209; Преобр. II 19; Kopaliński 723—724; Brückner 397; Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 533; Klein 1135; Dauzat 535, 536; Walde—Hofm. II 257—259. — Див. ще **партѣс**.

партнёр «учасник гри; компаньйон, товариш у якій-небудь справі»; — р. бр. *партнёр*, п. ч. слц. вл. *partner*, болг. *партньор*, м. *партнер*, схв. *партнер*, слн. *pártneg*; — запозичення з французької мови; фр. *partenaire* «партнер» походить від англ. *partner*, що виникло з сангл. *partener* «тс.», варіанта слова *partener* «співспадкоємець», яке зводиться до слат. *partidnāgius* «той, хто має пай, частку», утвореного від лат. *partitio* «поділ, частина», пов'язаного з *partio* «ділю, розділяю», *pars*, род. в. *partis* «частина». — СІС² 628; Фасмер III 210; Черных II 8; Горяев 449; Kopaliński 724; Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 533; Dauzat 535; Klein 1128, 1135. — Див. ще **партёс**.

[**партовіна**] «скатерть» Нед; — пов'язане з [*порт*] «конопляна або льяна нитка в шерстяній тканині або в сукні; вид полотняної хустки»; очевидно, зазнало впливу п. *part* «грубе полотно». — Див. ще **порт**¹.

партолити «партачити», [*партобрити*] «тс.», [*партоліна*] «погана робота» Нед, [*партобльник*] «партач», [*партобльний*] «партачний», [*партор*] «партач» тж; — запозичення з польської мови; п. *partolić* «халтурити, партачити» є результатом видозміни форми *partaś* «тс.»; спроба пов'язання з [*партал*] «залишки вівці, з'їденої вовками» (Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 138) позбавлена підстав. — Вгückner 397; SW IV 68. — Див. ще **партач**.

[**партъ**] «доля, частина; дар О; уміння, хист О»; — очевидно, результат скорочення запозиченого з румунської мови слова *parte* «частина, частка, пай, доля», що походить від лат. *partē*, род. в. *partis* «тс.». — СДЕЛМ 304; Ruşcariu 111. — Див. ще **партёс**.

пáрус «молодий чоловік, юнак; нежонатий чоловік», [*пáрбок*] «парубок» РМ 1935/1, (Me), [*пáрібок*] «наймит» ВеБ, [*пáрібковане*] «парубкування» ВеЛ, [*пáрібщина*] «тс.», [*пáробій*] «парубок» Нед, [*пáробійка* Пі, *пáробіка* Нед] «тс.», [*пáробіцтво*]

«парубоцтво» Бі, [*пáробок*] «парубок», [*пáрубень* Она, *пáрубєць*, *пáрубій*] «тс.», *пáрубійка* «хлопець, який стає парубком», *пáрубійко* «тс.», [*пáрубіка*] «парубок», [*пáрубічка*] «тс.» Нед, *пáрубота*, *пáрубоцтво* «парубота; парубкування», *пáрубча*, *пáрубчак* «парубок», [*пáрубчєня*] «парубча», *пáрубчийна* «парубок», *пáрубчийсько* «тс.», [*пáрубчійк*] «парубчак», [*пáруб'я*] «парубча», *пáруб'ята*, [*пáрубєцький*], *пáрубоцький*, *пáрубочий*, [*пáруб'ячий*], *пáрубкувати*, *пáрубочити*, *підпáрубок* «підліток», [*підпáробочий*] «молодий робітник» Пі, *підпáрубчак* «підліток», [*підпáрубочий*] «тс.», [*підпáрубочня*] «молоді парубки», *понарубкувати*, *по-пáрубочому*, *по-пáрубоцьки*, *по-пáрубоцькому*; — р. [*пáрубок*] (з укр.), бр. [*пáробок*] «найманний робітник», п. ч. *parobek* «невільник, раб»; — псл. **paogbъkъ* «молодий слуга, молодий робітник», похідне від **ogbъ* «раб, слуга». — Німчук 304; Фасмер III 208; Вгückner 459. — Див. ще **па-робіти**.

[**парумбеля**] (бот.) «сорт сливи або терну, *Prunus insititia* L.» Пі, [*парумбрелє*] «тс.» Мак; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. *roşumbăr* «терен», *roşumbél*, молд. *porumbrel* «тс.», *roşumbă* «ягода терну» пов'язані, можливо, з лат. *palumbinus* «сизий, сіривато-блакитний», *palumbēs* «сизий (дикий) голуб», спорідненими з лит. *palvas* «половий», псл. **polvъ*, укр. *половій*. — DLRM 645; Walde—Noftm. II 242. — Див. ще **полóвій**.

пáрус¹ «вітрило», [*пáріс*] «полотняний парус» Берл, *пáрусіна*, *пáрусник*, [*пáрусістий*] Нед, *пáрусіти* «надуватися, як парус; [дути, віяти Нед]», [*зпáрусіти*] «закласти просвіти в крилах вітряка» Я, [*напáрусіти*] «натягти полотно в крилах вітряка», [*напáросіти*] «тс.», [*опáрусіти*] «начепити вітрила» Пі; — р. бр. болг. ст. *пáрус*, др. *пáрусъ*, п. [*parusina*] (з р.); — запозичення з грецької мови; гр. *φάρος*, *φάρος* (< **φάρφος*) «тканина, полотнище,

парусина; вітрило; покривало, плащ» етимологічно неясне; помилково зіставлялося (Boisacq 1016) з лит. *burgva* (вид одягу), *biùrė* «вітрило», лтс. *burgves* «малі вітрила», *bugas* «тс.». — Филін Образ. яз. 168; Фасмер III 210; Черных II 8—9; Преобр. II 19; Frisk II 993—994.

па́рус² «промінь», [*па́рос*] «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *φάρος* «маяк» походить від назви острова *Фάρος* «Фарос» біля Александрії Єгипетської, на якому було споруджено славнозвісний маяк. — Дворецкий II 1715; Klein 1171.

па́русник (зоол.) «велела (вид медузи), *Verella Lam.*», [*парусніця*] «тс.» Нед; — р. *па́русник* «тс.»; — похідне утворення від *па́рус* «вітрило»; назва зумовлена наявністю у велели вітрилоподібного утворення, за допомогою якого вона рухається по поверхні води; пор. наукову назву лат. *verella*, пов'язану з *velum* «вітрило». — Brehm 52—53. — Див. ще **па́рус¹**.

[**па́рухи**] «локони навколо вух» Нед, [*па́рути*] «причесана гривка на чолі у дівчат» О; — результат видозміни форми *перу́ка*, зближеної, можливо, з п. [*рагика*] «перука»; пор. слц. *ragošĭa* «перука». — SW IV 120. — Див. ще **перу́ка**.

Парф́еній, *Парф́ен*, *Парф́ентій*, [*Парт́ен*, *Пархв́ен*, *Пархв́ін*, *Пархі́м* Нед], *Пархі́м*, *Пархóм*, ст. *Паръѣнїй* «д(ѣ)в(с)твенникъ» (1627); — р. *Парф́еній*, бр. *Парф́ен*, болг. *Парт́енїй*, *Парт́ени*, *Парт́ен*, стсл. **Паръѣнни**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Пард́еніос* пов'язане з прикметником *пард́еніос* < *пард́ево́с* «чистий, цнотливий», похідним від іменника *пард́ево́с* «діва», етимологічно неясного. — Беринда 226; Петровский 176; Илчев 381; Frisk II 474—475.

парф́уми, *парфумёр*, *парфумерія*, *парфумёрник*, [*перфóма*] Бі, *парфумёрний*, *парф́умити* «оприскувати, напахувати парфумами»; — р. *парфю-*

мерія, бр. *парф́ума*, [*парф́ум*], п. *perfūma*, ч. *parfém*, *parfum*, слц. *parfum*, вл. *parfim*, болг. *парф́юм*, м. *парфем*, схв. *пàрфѣм*, слн. *parfúm*; — запозичення з французької мови; фр. *parfum* «пахощі, духи» пов'язане з *parfumer* «сповнювати пахощами, насичувати духами», спорідненим з іт. заст. *parfūmāge* (тепер *profūmāge*) «тс.», що походить від слат. *perfūmāge* «тс.», утвореного з префікса *per-*, що означає посилення, завершення; дію, спрямовану через щось, спорідненого з псл. **per-*, укр. *пере-*, та *fūmāre* «димити, курити, парувати», утвореного від *fūmus* «дим», спорідненого з дінд. *dhūmāñ* «дим, пара», лит. *dūmai* «дим», псл. *дуть*, укр. *дим*. — SIC² 628; Коваль 135; Черных II 9; Sł. wug. obcych 564; Holub—Lyer 359; РЧДБЕ 539; Dauzat 533; Walde—Hofm. I 561, II 284. — Див. ще **дим**, **пере-**.

парх «заразне шкірне захворювання», *па́рхи* «тс.», [*парх́ач*] «паршивець, шолудивець», *парші́вець*, *парші́вка* (назва певного сорту вовни) Доп. УЖДУ IV, [*парші́ня*] «волосся» Пр. XI діал. н., *па́рші*, [*парші́вкі*] «вид груш із шершавими плодами» Нед, [*парші́к*] «паршивець» Нед, *парх́атий*, [*парх́ачий*] Нед, *парші́вий*, [*парші́вний*] Нед, *парші́віти*, [*спарканіти*] «попаршивіти» Вел; — р. *парх*, *парш(а)*, *паршь*, бр. *парші́а*, [*па́рхі*]; — запозичення з польської мови; п. *parch* «парші, пархи», *parchu* «тс.» споріднене з нл. *parch* «тс.», р. [*перх*] «лупа», [*перші́а*], *пёрхоть* «тс.», укр. [*пёрхнути*] «ставати трухлим, крихким». — Фасмер III 210, 247—248; Черных II 9; Преобр. II 19; Меркулова Этимология 1970, 153—155; Вгückner 396, 410—411. — Див. ще **пёрхнути**. — Пор. **пóрох**.

парце́ла «невеличка ділянка землі», заст. *парце́ля* «тс.», *парцеля́ція* «розподіл на парцели (про землю); виділення частин єдиного речення в окремі неповні речення», *парцеля́рний* «малоземельний», *парце́льний* «тс.»

парцелювати «дрібнити землю на маленькі ділянки»; — р. *парцелла*, бр. *парцэла*, п. ч. слц. вл. *parcela*, болг. *парцел(а)*, м. *парцела*, схв. *парцела*, слн. *parcéla*; — запозичення з французької мови; фр. *parcelle* «частинка» походить від нар.-лат. **particella* (лат. *particula*) «тс.», утвореного від *pars* (род. в. *partis*) «частина», до якого зводиться й укр. *парть*. — СІС² 628; Корпаліński 720; Holub—Lyer 358; РЧДБЕ 539; Dauzat 532. — Див. ще **парть**.

парціальний «такий, що становить частину чогось; окремий»; — р. *парціальный*, бр. *парцыяльны*, п. *parcialny*, ч. *parciálny*, слц. *parciálny*, болг. *парциален*, м. *парцијален*, схв. *пярцијалан*, слн. *parciálen*; — запозичення з французької мови; фр. *partiel* «частковий, окремий», *partial* «небезсторонній», давніше «частковий», походить від слат. *partialis* «частковий», утвореного з лат. *pars* (род. в. *partis*) «частина», до якого зводиться й укр. *парть*. — Ст. выг. *obscych* 551; Holub—Lyer 358; Dauzat 535, 536. — Див. ще **парть**.

[парцувати] «ритися, нишпорити» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *[parcić]* «дивитися, стежити, шукати» пов'язане з *patrzyć* «тс.», якому відповідає укр. *[партити]* «дивитися, спостерігати». — SW IV 58, 90—92; Brücker 399. — Див. ще **партити**.

парцьошка — див. **барцьожки**.

партча «густа шовкова тканина із золотими, срібними або подібними до них нитками» СУМ, Нед, *[фартча]* «тс.» Нед; — р. бр. болг. *партча*; — запозичення з тюркських мов; тур. *parça* «шматок, клаптик», чаг. *parça* «тс.» походять від перс. *parčā* «тс.». — СІС² 628; Макарушка 12; Фасмер III 210; Черных II 9; Преобр. II 19; Шипова 257; РЧДБЕ 539; Mikl. EW 232; Радлов IV 1157; Lokotsch 130—131; Räsänen Versuch 380.

[паршенá] «щастя, гаразд» Нед, Шух, Ко; — не цілком ясно; виводиться (Кобиланський Гуц. гов. 85) від рум.

Parce «Парки (богині доли)», що походить від лат. *Parcae* «тс.» (мн. від *Parca*), спорідненого з *pariō* «народжую, створюю, добуваю», можливо, також з лит. *pėgas* «личинка, яєчко», *perėti* «вистиджувати, сидіти на яйцях», дінд. *pṛthukaḥ* «маля, дитина, молода тварина», укр. *віпороток* «мертвонароджена тварина». — DLRM 585; Walde—Hofm. II 251—256. — Див. ще **віпороток**.

[паршивка] (бот.) «повитиця льонова, *Cuscuta epilinum* Weihe; *Peziza ciborioides* Hoffm.» ВеНЗн, *[парха]* «*Peziza sib.*» Мак; — пов'язане з *паршивий*; назва зумовлена, з одного боку, негативним ставленням до цих шкідливих витких рослин і, з другого боку, тим, що рослини, на яких вони паразитують, робляться чахлими. — Вісюліна—Клоков 263. — Див. ще **парх**.

[паршук] «порося» Непокупный, *[порсюк]* «дикий кабан» Нед, *[паршук-паршук]* (вигук для підкликання кабанів) ЛексПол; — р. *[парсук]* «кастрований кабан», бр. *[паршук]* «кабан», *парсюк* «тс.», п. *[parsjuk]* «порося», *[porszuk]* «дорослий вгодований кабан»; — запозичення з литовської мови; лит. *paršiukas* «порося», *rašas* «тс.» споріднене з псл. **porse* «порося», укр. *порося*. — Непокупный 188; Фасмер—Трубачев III 209; Трубачев Назв. дом. жив. 63—64; SW IV 65; Лаучюте 19; Fraenkel 542. — Див. ще **порося**.

[парюга] «злодій, шахрай» Нед; — неясне.

[паряк] (іхт.) «хариус, *Salmo thymallus*» Нед; — неясне.

пас¹ «пояс; ремінь; смуга; промінь», *[паса]* «смуга на тілі тварини від удару батою» Л, *[пасіна]* «вовняний жіночий пояс О; поганий пояс», *[паскі]* «мотузочки» Пі, *пасок*, *[пасюг]* «смуга від удару» Л, *[пасастий]* «смугастий» ЛексПол, Л, *[пасистий]* «тс.», *[пасовій]* (у виразі *пасові чоботи* (заст.) «чоботи із суцільної смуги (паса) шкіри»), *запаса*, *[запасчаний]*, *опасання* «суцільна крита галерея навколо будів-

лі», [о́пасáнь] «тс.» Бі, о́па́ска (заст.) «бандероль; смужка паперу, тканини для перев'язування або обклеювання», [о́па́сок] «пояс; ремінь для носіння бандури», [о́пасáти] «підперезати», [пéре́паска] «поперечна перев'язка» Нед, [нідо́пасáнь] «нижня частина стін гуцульської церкви», [ні́дпасок] «стєгно» Нед, [при́паска] «фартух» Чопей, [ро́зпасáти] «розперезати» Она, [у́па-сáтися] «оперезатися»; — р. заст. *пас* «один із товстих ременів для підвішування коробка карети», бр. *пас*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pas* «пояс», як і ч. слц. слн. *pás*, вл. нл. *pas*, схв. *pās* «тс.», є результатом випадіння *j* між голосними *o* та *a* і стягнення цих голосних у основі, яка зводиться до псл. *rojaś* «пояс». — Коломієць Вступ 79—80; Фасмер III 211; Brückner 398; Machek ESJC 435. — Див. ще **пояс**.

пас² (заява про відмову брати участь у грі), *пасувáти*; — р. бр. болг. *пас*, п. ч. слц. *pas*; — запозичення з французької мови; фр. (je) *passé* «(я) пропускаю (обминаю)», зводиться до нар.-лат. **passāre* «іти», похідного від лат. *passus* «крок, хода, слід ноги». — Коралиński 725; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 539; Dauzat 537. — Див. ще **па**.

пас³ «передача м'яча, шайби комусь із гравців своєї команди», *пасовка* «тс.», *пасувáти*, *розпасовка*; — р. бр. болг. м. *пас*, п. ч. слц. *pas*, схв. *pās*; — запозичення з англійської мови; англ. *pass* «передавати» генетично пов'язане з фр. *passer* «передавати, переходити, проминати». — СІС² 629; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 539; Klein 1136. — Див. ще **пас²**.

пас⁴ «рух гіпнотизера»; — р. *пасс*, бр. болг. *пас*, п. *passy* (мн.), ч. *pass*; — запозичення з французької мови; фр. *passé* «тс.» пов'язане з дієсловом *passer* «переходити, пропускати, проводити рукою». — ССРЛЯ 9, 262; РЧДБЕ 539. — Див. ще **пас²**.

[**пас⁵**] «паспорт» Нед; — п. ч. слц. вл. нл. *pas*, схв. *pāsoi*; — запозичен-

ня з німецької мови; н. Раß «паспорт», як і гол. *pas* «дозвіл на проїзд, паспорт», походить від іт. *passo* «тс.; крок», яке разом з фр. *pas* «тс.» зводиться до лат. *passus* «крок, хода». — Holub—Lyer 360; Вуяклија 690; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **пас²**. — Пор. **пáспорт**.

[**пас⁶**] «прохід» Пі; — р. [*пас*] «звірина стежка в лісі, лаз», п. ч. вл. нл. *pas* «прохід, ущелина у горах, перевал»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Раß «гірський перевал» походить від фр. *pas* «прохід», яке зводиться до лат. *passus* «крок, хода, слід ноги». — Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 534; Dauzat 536. — Див. ще **пас²**.

[**пас⁷**] «пастор» Пі; — не зовсім ясне; можливо, є скороченою формою слова *пáстор*.

паса́ж; — р. *пассáж*, бр. болг. м. *паса́ж*, п. *pasaż*, ч. слц. *pasáž*, вл. *pasaza*, схв. *pāsāж*, слн. *pasáža*; — запозичення з французької мови; фр. *passage* «перехід; паса́ж» походить від дієслова *passer* «переходити, проходити». — СІС² 629; Фасмер III 213; Коралиński 725; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 539; Вуяклија 690; Dauzat 537. — Див. ще **пас²**.

пасажи́р; — р. *пассажі́р*, бр. *паса́жы́р*, п. *pasażer*, ч. *pasážér*, слц. *pasażier*, вл. *pasażēr*, болг. м. *паса́жёр*, схв. *pasāжёр*, слн. *pasážír*; — запозичення з німецької мови; н. *Passagier* «тс.» походить від іт. *passaggiere* «паса́жир», пов'язаного з *passare* «переходити», похідним від *passo* «крок»; виведення німецької форми від фр. *passager* «паса́жир» (Преобр. I 21—22; Черных II 10; Фасмер III 213) неправильне. — Hüttl-Worth 18; Kluge—Mitzka 533—534. — Див. ще **пас⁵**.

[**пасамán**] «тасьма для обшивання одягу, позумент», [*пáсмán*] «смуга», [*пáсамánник*] «позументник» Нед, [*пáсамúга*] «смуга від удару батогом» Л, [*пáсмáни́стий*] «смугастий» Нед, [*пáсмéни́стий*] «тс.» Нед; — запозичення

з польської мови; п. *pasamon*, *pasaman* «тс.» походить від іт. *passamano* «позумент» або від фр. *pasement* «тс.». — Коралі́нські 725; SW IV 72; Brückner 398; Dauzat 536. — Див. ще **басаман**. — Пор. **позумент**.

пасат «постійний сухий вітер між тропіками та екватором»; — р. *passát*, бр. болг. *pasát*, п. вл. *pasat*, ч. слц. слн. *pasát*, схв. *pasáti* (мн.); — запозичення з німецької мови; нім. *Passát* «тс.» походить від гол. *passaat*, яке зводиться до ісп. *pasado* «тс.», що виникло, можливо, внаслідок скорочення вислову **viento de pasada* «прохідний вітер»; ісп. *pasada* утворене від дієслова *pasar* «переїздити, переходити», спорідненого з фр. *passer* «переходити, проходити, проминати». — СІС² 629; Коралі́нські 725; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуякля́жа 690; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **пас²**.

[**пасемок**] «боковий пагін рослини НЗ УЖДУ 26; нерідний син одного з членів подружжя Нед, Шух», [**пасемки**] «розгалужені кінці оленячих рогів» ВеУг, [**пасемниця**] «нерідна дочка» НЗ УЖДУ 26, [**пасим'я**] (зб.) Нед, [**пасинкувати**] «пасинкувати» Нед; — п. *pasetko* «маленьке пасмо; розгалужений кінець лосячого рога»; — результат контамінації слів *пасемко* (зменш. від *пасмо*) та *пасинок*. — SW IV 73. — Див. ще **пасинок**, **пасмо**.

пасерб «пасинок; [брат чоловіка О]», [**пасербник**] «тс.», [**пасербиня**] «нерідна дитина», *пасербиця* «падчірка», [**пасербля**] «нерідна дитина» НЗ УЖДУ 26/2; — р. бр. [**пасерб**], п. *pasierb*, цсл. **пасръвъ**; — утворене за допомогою префікса *па-* від іменника **серб* (< **sъrbъ*), який загальноприйнятої етимології не має; зіставлявся (Brückner 398) з п. заст. *sařbač* (укр. *сьорбати*), як назва «того, хто сьорбав (свав) те саме молоко»; пов'язувався (Преобр. II 20, 266) з етнонімом *серб* та словом [*сябер*] «учасник земельного володіння, спільник у торговельній справі». — Кобилянський Зб. наук. праць I

86; Бурячок 42; Трубачев Терм. родства 53; Фасмер III 211; Критенко Вступ 538. — Див. ще **па-**, **серб**, **сьорбати**. — Пор. **присербитися**, **сябер¹**.

[**пасербіта**] (бот.) «анемона, *Anemone pulsatilla* L.» ВеБ, ВеНЗн; — неясне.

пасерувати «обсмажувати борошно, овочі, коріння перед закладанням їх у страву»; — р. *passerováti* «тс.»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *passer à la flamme* «потримати над вогнем», букв. «пропустити крізь вогонь», має в своєму складі дієслово *passer* «пропустити». — Див. ще **пас²**.

пасів, **пасівний**; — р. *passiv*, бр. *pasiv*, п. *pasuva*, ч. слц. *pasiva*, вл. *pasiv* (грам.), болг. *pasiv*, м. *pasiv*, схв. *pasiv*, *pasiva*, слн. *pasiv*; — запозичення з латинської мови; лат. *passivus* «недіяльний; той, що зазнає чогось» походить від *pati* «терплю, зазнаю», спорідненого з гр. *πάσις* «нешастя, страждання», *παρός* «паралізований, сліпий». — СІС² 629; Коралі́нські 728; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуякля́жа 690; Walde—Hofm. II 264. — Пор. **пасія**.

пасинок «нерідний син одного з членів подружжя; боковий пагін рослини», [**пасениця**] «нерідна дочка» Си, *пасіння* СУМ, Л, *пасинкувальниця*, *пасинкувати* «обрізувати бокові пагони рослин»; — р. *pasynok*, бр. *pasynak*, др. *pasynъкъ*, п. *pasunek*, болг. [**пасинче**], м. *пасинок*; — псл. *pasypъкъ*, утворене за допомогою префікса *ра-* від іменника *supъкъ*; — прус. *passons*, лит. *pasūpis* «тс.» є запозиченнями зі слов'янських мов. — Бурячок 42; Трубачев Терм. родства 53; Фасмер 216; SW IV 81. — Див. ще **па-**, **син**.

[**пасиночок**] «рядочок, смужечка» Мо, [**пасинестий**] «з візерунком у смужку» (перев. про тканину) Корз; — неясне.

пасіка «місце, де стоять вулики; ділянка лісу, призначена на зруб», [**пасіка**] «тс.» Нед, [**пасік**] «рід вулика»

Л, [пáсичисько] «місце, де була пасіка» Нед, пáсичник, [пáсичниківна], пáсичніцтво, [пáсичниця] «дружина пасічника», [пáсичниченко Бі, пáсичничка Бі, пáсішник, пáсішниківна, пáсішниця], [пáсока] «пасіка» Л, [пáсочник] «пасічник» Пі, пáсичний, пáсичніцький, [пáсичничий] Нед, [пáсичити] «чистити, готувати цілину під посів», пáсичникувати, [пáсечниковати Бі, пáсичнічити Нед, пáсішникувати]; — р. бр. пáсека, п. pasieka, ч. слц. paseka «лісосіка»; — псл. pasěka, утворене, очевидно, від дієслова *posěkti «посікти» як назва місця, де вирубано ліс, з подовженням **o** в префіксі (**o** > **a**), характерним для відіменних утворень. — Дзендзелівський УЗЛП 99—100; Фасмер III 211; Преобр. II 26; Вгückнер 398; Machek EŠJС 436; Пелева Етимология 1967, 176. — Див. ще **па-**, **сікті**.

пáсія (заст.) «любов, пристрасть; церковна відправа в перші чотири тижні Великого посту; [гнів, роздратування; злюка Л]», [опáсія] «страсні Євангелія» Бі, [фасія] «гнів», [пáсійбнний] «дуже злий» Ме, [пáсіювати]; — р. пáссия, бр. пáсія, [пáсіонат] «запальний, злий», п. pasja, ч. pašije «страсті (Христові)», слц. pasia, вл. pasion «пристрасть, захоплення, страсті Господні», нл. pasuja, м. пасія, схв. пáсија, слн. pasjóp «пристрасть, особлива схильність»; — запозичення з латинської мови; лат. passio «страждання, хвороба; афект» пов'язане з patior «терплю, зазнаю». — СІС² 629; Kopaliński 726; Вгückнер 398; SW IV 75; Skok II 613. — Див. ще **пасів**.

пáск (фарм.) «протитуберкульозний лікувальний засіб»; — р. бр. болг. пáск; — аббревіатура, що виникла на основі виразу *параміносалицилова кислота* «тс.». — ССРЛЯ 9, 254.

пáска «великодній хліб», [пáскар] «посудина, в якій носять святити паски» Нед, [пáсчаний] «стосовний до паски», [пáсчин] «тс.»; — р. [пáска] «великодній свячений сир», бр. пасха,

[пáска], др. паска «пасхальний хліб в іудеїв», п. pascha «великодня їжа», [pas-ka] (з укр.), стсл. пáска; — запозичення з грецької мови; гр. пáσχα є фонетичним варіантом слова пáσχα «пасха»; існує думка (Преобр. II 26; Соболевский Лекции 145) про виникнення фонетичної форми паска з пасха на слов'янському ґрунті. — Фасмер III 216; ГСЭ III 145; SW IV 75. — Див. ще **Пáсха**.

[пáсквитися] «глузувати, лягтися» Бі; — очевидно, результат контамінації слів [пáствитися] «тс.» і пáсквіль. — Бі 273. — Див. ще **пáсквіль**, **пáст-витися**.

пáсквіль «твір образливого, наклепницького характеру», пáсквільянт, [пáшквель Нед, пáшквіль Нед, Бі]; — р. пáсквиль, (заст.) пáшквиль, бр. пáсквиль, п. paszkwil, ч. paskvil, paškvil, слц. paškvil, болг. пáсквїл, м. пáсквил, пáсквила, схв. пáсквїл, пáсквила, пáсквіла, слн. paskvil; — запозичення з німецької мови; н. Pasquill «тс.» походить від іт. ст. pasquillo «тс.», зменш. від pasquino «тс.», утвореного від назви скульптурної групи в Римі, на якій вивішували сатиричні вірші; свою назву скульптурна група дістала від імені дотепника Pasquino, що мешкав поблизу. — СІС² 629; Коваль 161—162; Черных II 9—10; Фасмер III 211; Преобр. II 20; Kopaliński 728; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуяклија 691; Gr. Fwb. 558; Klein 1136.

[пáсклін] «клин, яким прикріплюють косу до кісся; леміш» Г, Нед, [пáсень ГрицАВ, пáсинок Гриц, пáсквин ЛЧерк, пáсквинь Нед, пáсквіль ГрицАВ, пáскиль Нед, пáскин ГрицАВ, пáсклень Нед, пáсклинь Л, пáсклін Ва, Си, пáсколень ГрицАВ, пáскрин ГрицАВ, пáскувїнь Корз, пáспилін До, пáсплин ГрицАВ, пáстїлін ЛЧерк, пáстїнь НикСгЛ, пáст(к)олень Ва, пáстїльнї ГрицАВ, пáстовень, пáстоль тж, пáсцил О, пáсцинь О, пáцклин ГрицАВ, пáскїнь ГрицАВ] «тс.»; — п. [paskwil] «частина замка, в якій ключ з'єднуєть-

ся з пружиною; вид засува», [paszkwil] «тс.» (з укр.?)); — не зовсім ясне; очевидно, утворене з префікса *па-* та іменника *клин*, первісно як назва меншої (допоміжної) з двох плішок, що вживалися для прикріплення коси; походження елемента *-с-* неясне. — Дзєндзелівський НЗ УжДУ 37, 56—57; ГрицАВ 120; SW IV 82. — Див. ще **клин**¹.

паскúда¹ «мерзота; мерзотник», [паскúд] «мерзотник», [паскúди] «захворювання очей у худоби» Нед, паскúдник «[тс. Нед; хвороба коней]; мерзотник», [паскúдниця] (зоол.) «гадюка, Pelias berus», Мо, ВеУг, ВеНЗн, паскúдство, [пáскудь] «паскуда» Нед, [пацкúда Нед, пацкудище ВеЗн] «тс.», [паскúдивий], паскúдний, [пацкудний] ВеЗн, паскúдити, [запаскúднити], препаскúдний; — р. паскúда, бр. паскúда, пóскузь, п. слц. paskuda, ч. [paškudít] «псувати», [paskudit] «тс.»; — псл. paskoda, утворене за допомогою префікса *ра-* від основи прикметника *skod-ьпъ* «скудний»; первісно означало «бідність, злиденність». — Фасмер III 212; Преобр. II 21; Јакобсон 636; Вгückнер 398; Machek ESJC 436; Mikl. EW 298. — Див. ще **па-, скúдний**.

[паскуда²] (бот.) «гельвела, Helvella suspecta Kromb.» Мак; — пов'язане з паскúда «мерзота»; назва зумовлена отруйними властивостями цього гриба (пор. назву іншого отруйного гриба *погáнка*). — Сл. бот. 125; УРЕ 5, 297. — Див. ще **паскúда**¹.

паслін (бот.) «Solanium L.», [паслен Мак, паслен Мак, пáслин Нед, пасліна, пасльон], пасльонина, [песлина Мак, пєсліни Нед, пєсьлон Мак, писклука См, писклюква См, пислени Мак, писліна Нед, пислінець ВеУг, писльони Мак, піскльон Л, послен Мак, прислини «тс.», пасльонові, [запасльонити] «замазати в паслін»; — р. бр. паслєн; — др. *пасльнъ, утворене, очевидно, за допомогою префікса *па-* від основи *слън-, яка зберігається в р. [слєн] «твердий слиз на рибі» і

перебуває у зв'язку з основою іменника *слина*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ягоди пасльону викликають блювання і надмірне виділення слини; пов'язання з основою *съл-* «сонце» (Преобр. II 21) необгрунтоване. — Коваль 51; Фасмер III 212, 669; Меркулова Очерки 127—128; Булич ИОРЯС 10/2, 429; Вiга RR II 511. — Див. ще **па-, слина**.

[пáсля] «після» Нед; — неясне; можливо, залишок давнього утворення з префіксом *па-*, паралельного до др. *посльдь* (> р. *пóсле*, укр. [пóсли], *після*).

[пáсмер] (бот.) «водяна сосонка звичайна, Hippuris vulgaris L.» Нед, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з пáсмó (через подібність цієї рослини до хвоста або до пасма волосся). — Вісюліна—Клоков 228; Нейштадт 405—406.

пáсмó СУМ, Корз, [пáсемко] «мотузка або нитка для перев'язування пасма», [пáсемник] «тс.» Нед, [пасемцє] (у виразі *п. овець* «тридцять голів») Нед, [пасмістка] (назва вовни) Доп. УжДУ 4, [пасмовєць] (ент.) «метелик, Limenitis» Нед, [пасьомка] «обшивка в кожусі, тасьма» Л, [пасемістий] «смугастий», пасманістий, [пасмáти] «розпатланий» Л, [пасмістий] «смугастий», [пасмовáтий] «розташований пасмами (про гори)» Нед; — р. м. пáсмó, бр. пáсма, п. вл. нл. pasmo, ч. слц. pásmo, полаб. posma, болг. пáсмó, схв. пáсмó; — псл. pasmo, *pasme; — споріднене з лтс. *pušms* «ланка, відрізок; пасмо», свн. vase «волокно, торочки, облямівка», снн. снідерл. vėse, двн. faso (чол. р.), fasa (жін. р.), дангл. foes «тс.»; значенням «жмут ниток, що майорять під вітром» наближається до кореня *pēs- «дути, віяти», до якого зводяться й укр. *пахnúти, пáхнути*, схв. *пáхўль* «жмут, пасмо»; наявність слова у латиській мові (лит. *pōsmas* «пасмо» може бути слов'янським запозиченням) і його загальнослов'янське поширення виключають думку (Räsänen Tschuw. L. 182) про його тюркське

(чуvasьке) походження. — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 14, 120; Трубачев Рем. термиол. 102—103; Бернштейн Очерк 1974, 185; Фасмер III 212; Преобр. II 21; Machek ESJC 436; Holub—Lyer 361; Skok II 613; Mühl.—Endz. III 458; Karulis II 74; Fraenkel 640; Kluge—Mitzka 185. — Пор. **па́хну́ти**².

па́сока — див. **сік**¹.

[**па́соці**] «ласоці» Пі; — неясне; можливо, результат контамінації слів *ласоці* і *па́ска* або *пасти́ла* чи *па́тока*.

паспа́рту «картонна рамка для портрета, гравюри»; — р. бр. болг. *паспарту́*, п. *passe-partout*, ч. *rasparta*, схв. *паспарту*; — запозичення з французької мови; фр. *passe-partout* «ключ, що підходить до багатьох замків; картонна рамка для портретів» складається зі слів *rasse* «проходить, пропускає», *par* «через, крізь, по» і *tout* «увесь, цілий», спорідненого з нар.-лат. **tottus*, що є експресивною формою лат. *tōtus* «тс.». — СІС² 630; Коралиński 727; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541; Вуяклија 652; Dauzat 716—718. — Див. ще **па́ртер**, **пас**², **го́тальний**.

па́спорт, *паспорті́ст*, *паспортиза́ція*, [*пачепóрт*] Бі, *па́шпорт*, *паспортизува́ти*; — р. м. *па́спорт*, бр. *па́шпарт*, п. *paszport*, ч. *pasport* «супровідний лист, перепустка», слц. заст. *pasport*, болг. *паспóрт*, схв. *па́спoр*; — запозичення з німецької мови; н. заст. *Paßport* походить від фр. *passerport*, букв. «дозвіл на прохід через порт», пізніше «пропускне свідоцтво, паспорт», утвореного зі слів *rasse* «проходить» та *port* «порт, гавань»; форма *па́шпорт* прийшла через польське посередництво. — СІС² 630; Акуленко 140; Фасмер-III 213; Черных II 10; Сергеев РР 1974/1, 74—75; Преобр. II 21; Сл. ыуг. obcych 556; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 541; Klein 1137. — Див. ще **пас**², **порт**². — Пор. **пас**⁵.

па́ста; — р. бр. болг. м. *па́ста*, п. ч. слц. вл. *pasta*, схв. *па́ста*, слн. *pás-ta*; — запозичення з італійської мови;

іт. *pasta* «тісто, тістечко» пов'язане з пізньюлат. *pasta* «тс.», яке походить від гр. *πάσθη* «борошняна підлива», спорідненого з *πάστος* «солоний, посипаний сіллю», пов'язаним з *πάσσω* «посипаю, насипаю», спорідненим з лат. *quatio* «трясу, штовхаю, махаю, коливаю». — СІС² 630; Фасмер III 213; Черных II 10; Преобр. II 22; Сл. ыуг. obcych 556; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692; Klein 1137; Boisacq 749; Walde—Pok. I 511.

пастала́кати «базікати», [*пашта-ла́гати*, *паштала́ти*] «тс.» Нед, [*пасталака*] «незграбна чи необережна у висловах людина» Ме, [*паштала́га*] «дурна, зухвала особа» Нед; — очевидно, результат контамінації дієслівних форм *постола́кати* «базікати» та *па́т'якати* «тс.». — Див. ще **па́тя**, **постола́кати**.

[**пастала́тій**] «незграбна чи необережна у висловах людина» Ме; — очевидно, результат видозміни іменника [*пастала́ка*] «тс.» за зразком форм типу наявного в цій місцевості прізвиська *Магала́тій* (від *магала́* «частина населеного пункту, куток»). — Див. ще **пастала́кати**.

[**паста́я**] «стручок (квасолі, гороху) ВеНЗн; (бот.) луна́рія оживаюча, *Lupalia rediviva* L.» (рослина дає стручки овальної форми), [*пастал*] «луна́рія оживаюча» Мак; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *păstăie* «стручок», [*păstăle*] «тс.», очевидно, пов'язане з алб. *pishtajë* (*bishtajë*) «луна́рія», *bisht* «хвіст». — Габинский Вост.-сл. молд. взаим. II 137—138; Карпенко НЗ ЧДУ 31 (1958), 117—118; Vincenz 8; DLRM 597; СДЕЛМ 347; Prahagi 832.

па́ства «віруючі однієї парафії, парафіяни, [пасіння]»; — р. бр. *па́ства* «парафіяни», др. *паства* «отара», п. *pastwa* «пасовисько; (рідко) парафіяни», ч. слц. *pastva* «пасовисько, вигін», вл. нл. *pastwa*, полаб. *postvo* «тс.», болг. *па́ство* «паства», м. *паства*, схв. *па́ства* «тс.», стсл. **паства** «стадо»; —

похідне утворення від *па́сти*¹; значення «парафіяни» є, очевидно, старослов'янською калькою грецького вислову *ποιμνῆ* (поі́μνiоv) тоб Хри́стою «отара Христа». — Преобр. II 22—23. — Див. ще **па́сти**¹.

[**па́ствитися**] «глузувати, лаятися» Бі, [*па́ствитьця*] «зловтішатися; радити з чужого нещастя» Пі; — запозичення з польської мови; п. *pastwić się* «знущатися, мучити; (заст.) годуватися» пов'язане з п. ст. *pastwić* «пасти», похідним від *pastwa* «пасіння, їжа, корм»; значення «глузувати, мучити» в п. *pastwić się* розвинулось через проміжне значення «втішатися, розкошувати» (пор. нвн. *weiden* «пасти, пастися», *sich weiden* (an) «втішатися, милуватися»). — SW IV 81; Brückner 398. — Див. ще **па́сти**¹.

па́стель «м'які кольорові олівці для живопису; малюнок, виконаний такими олівцями; відповідний жанр живопису»; — р. *pastéľ*, бр. *pastěľ*, п. ч. слц. вл. *pastel*, болг. *pastěl*, м. *pastel*, схв. *pastel*, *pastèla*, слн. *pastél*; — запозичення з французької мови; фр. *pastel* походить від іт. *pastello* «тс.», демінутива від *pasta* «тісто» (оскільки кольорові олівці виготовляють із спеціальної суміші з сухими фарбами). — СІС² 630; Фасмер III 213; Преобр. II 22; Kopalíński 727; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692; Dauzat 537. — Див. ще **па́ста**.

па́стеризува́ти «знищувати мікроорганізми в рідинах нагріванням», *па́стериза́тор*, *па́стериза́ція*, *па́стериза́ційний*, *па́стеризова́ний*; — р. *pasteryzować*, *pasteryzować*, бр. *pastěryzaváć*, п. *pasteryzować*, ч. *pasterisovati*, *pasterizovati*, *pasterovati*, слц. *pasterizovat'*, вл. *pasteurizować*, болг. *pastьоризу́вам*, м. *па́стеризу́ра*, схв. *па́стеризу́рати*, *па́стєризова́ти*, слн. *pasterizirati*; — запозичення з французької мови; фр. *pasteuriser* «тс.» утворено від прізвища бактеріолога Л. Пастера (Pasteur 1822—1895), що запропонував цей спосіб консервування. —

СІС² 630; УРЕС II 749; Булаховський Нариси 99—100; Kopalíński 727; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692.

па́стерна́к (бот.) «*Pastinaca L.*» Г, Нед, [*па́стирнак* Мак, *постерна́к*, *постирнак* ВеБ, *пустернак* Пі, *пусторнак* Мак], ст. *постернаковъ* (1597); — р. *пастерна́к*, бр. *пастарна́к*; — запозичення з польської мови; п. *pasternak* «тс.», як і ч. *pastinák*, *pastrnák*, *paštrnák*, слц. *pastrnák*, *paštrnák*, вл. *pastyrnak*, нл. *pasternak*, *pašternak*, болг. *пащърна́к*, м. *паштрнак*, схв. *пастрнăк*, *пастрънăк*, слн. *pastinák*, *pastináka*, зводиться до н. [*Pasternak*], що є варіантом н. *Pástinak(e)* «тс.», яке походить від лат. *pastināca* «тс.», спорідненого з *pastinum* «мотика для копання ґрунту», яке загальноприйнятої етимології не має; думка про контамінацію запозиченого *pastinak* із слов. **па́стрнакъ* (Преобр. II 22) недостатньо обґрунтована. — Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 134; Шелудько 42; Фасмер III 213; Черных II 10; Brückner 398; Machek ESJC 437; Skok II 616; Walde—Hofm. II 261.

па́сти¹ (свійських тварин), [*па́сати* Нед, О, *па́свити* Нед], *па́стухува́ти*, *па́стугли́ти*, [*па́сва*] «випас» О, [*па́свиско*] «пасовисько» Нед, [*па́свище* Нед, *па́сище*, *па́сівнік* Ва], [*па́сло* О] «тс.», [*па́сня*] «пасовисько, паша» Л, [*пасові́на*] (назва, пов'язана з обліком та господарськими розрахунками) Доп. УЖДУ 4, *па́сові́сько* Г, Нед, ВеБ, [*пасові́ця*] «пасовисько, час пасіння худоби», *пасові́ще* СУМ, Нед, [*па́ства*] «пасіння; паша Нед», *па́стівень* «пасовище», [*па́стівне́*] «луки поблизу городу» ВеБ, [*па́стівнік*], [*па́стов*] «паша» Нед, [*па́стовень*] СУМ, Л, Ч, [*па́стовище*] «пасовисько» Нед, [*па́стовнік*] «вигін» Бі, Л, [*па́стовня́*] «огороджений вигін Нед; сіножать ЛексПол», *па́стух*, *па́стуха́*, *па́стухеня́*, [*па́сту́шка*] «батіг, яким поганяють корів», [*па́сту́шня*] «отара овець; пасіння корів за чергою» Л, [*па́сту́шина*] «па́сту-

хування Кур; платня пастухові», [*пастьба́*] «паша, пасіння», [*пасьба́*] «пасіння Нед; ніколи не орана земля Л», *паша* «трава на пасовиську», [*пасевний*] «який добре напасається» О, [*пасний*] «відгодований» ВеЗа, [*пастівний, пастовний*], *пастушачий, пастуший*, [*пасом*] «пасасом» Нед, *віпас*, [*напашити*] «напасти (худобу)», [*напасочка*] «пасіння», [*обпас*] «невелике місце для пасовиська в саду», *опасистий* «огрядний», [*обпасний*] «вгодований, жирний» Ж, *підпасач, підпасич, підпасок* СУМ, Нед, [*підпасичик*] «хлібинка, яку навесні дарують пастухові», *попасати* «пасти в дорозі», *обпас* «пасіння в дорозі; пасовисько, випас», *попасання* «корм на пасовиську», [*попасене*] «пасіння в дорозі; пасовисько», *попасище* «випас», [*попашка*] «пасас» Нед, *попаски, обпасом*, [*попашувати*] «згодувати траву чи посіви на пні», *розпастися* «відгодуватися», [*розпас*] «огрядність, повність» Нед, *спасати* «робити спаш», [*спась*] «спаш» Нед, *спаш* «пошкодження трав або посівів тваринами; пасовище Нед», [*спасовець*] «той, хто пускає худобу пастися на чуже поле», [*спасне́*] «спашне» Нед, *спаш, спашне́* «гроші за спаш», [*спасний*] «жирний, гладкий» Нед, [*упасний*] «легковідгодовуваний»; — р. *пасті́*, бр. *пасьвіць, пасьціць*, др. *пасті*, п. *pasć, pasac*, ч. *pásti*, слц. *pást'*, вл. нл. *pasć*, полаб. *posě, post* «пастися», болг. *pasá*, м. *пасе*, схв. *пасті*, слн. *pásti*, стсл. *пастн*; — псл. *pasti*; — споріднене з лат. *pāscō* «пасу; годую, утримую; викохую», *pābulum* «їжа, харчі, корм», тох. А *pās-* «стерегти, пасти», тох. В *pāsk-* «тс.», хет. *paḥḥši* «стерезу, пасу», гр. *πατέομαι* (аор. *ἐπαράμην, πασ(σ)άμην*) «ім, п'ю», *ἄπατος* «той, що нічого не їв, не пив», дінд. *pāti* «охороняє, стереже», гот. *fōdjan* «годувати, утримувати», двн. *fuotar* «харчі, їжа, корм», дісл. *fōstr* «годування, харчування», що зводяться до іє. **pā-* «пасти (худобу); стерегти; доглядати»; пов'язання з р. *питать*

«харчувати, жити» (Walde—Hofm. II 260; Trautmann 207) та з лит. *pūšti* «прикрашати, приборати» (Zubaty St. a. čl. I 2, 83—85) сумнівні. — Фасмер III 215—216; Черных II 10—11; Преобр. II 22—24; Иванов Сб. статей по языкозн. Памяти М. В. Сергиевского 1961, 105—119; Мачек ESJC 436—437; Вгückner 399; Skok II 614; Мартынов Язык 64—65; Pokorny 787. — Пор. **па́стир, па́ша**¹.

па́сти² «упасти, звалитися», *па́дати, па́датися* «упадати (перед кимсь)», *па́длючити, пад* «низьке місце, западина; [падіння; каскад; тераса Нед]», [*па́давка*] «епілепсія» Нед, [*па́далник, па́дачка*] «тс.» Нед, *па́далиця* СУМ, Нед, *па́далка*, [*па́дало*] «парашут» Нед, [*па́дальюхи*] «падалиця» Нед, *па́даль*, [*па́дальниця*] «падальна муха» Нед, [*па́деж*] «занепад; падіж» Нед, *па́дина* «невелика долина», [*па́дичій*] «водоспад», *па́діж* СУМ, Нед, [*па́дліна*] «падаль» СУМ, Нед, [*па́длічина*] «тс.» Нед, *па́дло́* «тс.; негідна людина» СУМ, Нед, [*па́длічина*] «повалений вітром ліс» О, *па́длюка*, [*па́док*] «випадок Нед; отвір у жорнах, крізь який сиплеться борошно О», *па́дуча* «епілепсія», *па́дь* «глибока долина, яр; солодка липка рідина на листі», *па́девий (мед)* «який бджоли виробляють з па́ді», *па́далишний*, [*па́дкій*] «охочий», [*па́дковітий*] «старанний», *па́длючий*, [*па́дьма́*] (у виразі *п. упасті* «зовсім завалитись») Нед, [*впад*] «падіння; водоспад Ж; занепад Пі», *впа́дина* «западина», [*впа́дниця*] «грузило, лот» Ж, *віпасти* «трапитися», *віпад*, *віпа́док* СУМ, Ж, *випа́дковий, випа́дом, відпа́д*, [*відпа́дки*] «відходи», [*допа́сти*] «добратися; схопити», [*допа́стися*] «з жадністю взятися за щось; накинутися», *запа́стися* «опуститися, провалитися, зникнути», [*запад*] «верша», [*запа́день*] «заглибина», [*запа́дець*] «людина із заходу» Ж, *запа́дина*, [*запа́дниця*] «западня, пастка», *запа́дня* «пастка; [западина], [*запа́довець*] «західний вітер» Ж, [*запа́док*] «занепад; руй-

ни; задне стегно у тварини» Ж, [*западо́к*] «западня», [*запа́д'я*] «баюра, калюжа» Мо, [*за́пад'ь*] «глибокий сніг», *запа́дистий* «який трохи западає», *запа́лий*, [*запа́дний*] «розташований у западині», [*запа́дний*] «сніжний» Ж, *занепа́сти*, *занепа́д*, *занепа́дник*, *занепа́дни́цтво*, *занепа́док* (заст.) «занепад», *занепа́лий*, *запопа́сти* «дістати, роздобути, натрапити, захопити; домогтися», *запопа́дати* «сумлінно ставитися, докладати багато зусиль», *запопа́дливий*, *запопа́дний*, *запропа́сти* «пропасти», *запропа́сти́ти*, [*запропа́лий*] «даремний», [*за-пропа́ле*] «даремно» Ж, *напа́сти*, [*напа́стувати*] «нападати», *на́пад*, [*на́паде́нь*] «ятір на обручі», [*на́падка*] «напад Ж; рибальський сак», *напа́дки*, *напа́дник*, [*напа́док*] «напад; переслідування» Ж, [*на́пад'ь*] «напасть», *напа́сник*, *напа́сть*, *напа́сливий*, [*на́пасний*] «причіпливий, нав'язливий» СУМ, Ме, [*напа́дкуватий*] «напасливий», [*напа́дний*] «тс.» Ж, [*напропа́діме*] «на погибель», *напропа́ле*, *невпопа́д*, *опа́д* «опале листя; [напад Ж; крижані бурульки або роса на деревах]», *опа́ди*, [*опа́дка*] «западина», [*опа́д'ю́чка*] «нешасна доля» Ж, [*опа́дчина*] «відходи» Ж, [*опа́дь*] «глибокий сніг» Ж, [*опа́сть*] «сніг, іній на деревах», [*опа́т*] «сніг на деревах; несподіваний сніг; сніжна зима» О, *опа́дистий* «спадистий», *опа́лий*, *перепа́стися* «виснажитися», *перепа́д*, [*перепа́дистий*] «непостійний», [*підпа́сти*] «бути схожим», [*підпа́дистий*] «з низьким підйомом» (про чобіт) Нед, [*піднепа́сти*] «підупасти, ослабнути», [*піднепа́лий*], *підупа́сти*, *підупа́д*, *підупа́лий*, *попа́сти* «влучити; потрапити», *попа́стися*, [*попа́датися*] «потріскатися» (про шкіру) О, [*попа́дливий*] «запопадливий, схильний» Нед, *припа́сти* «дістатися», *припа́док* «приступ (хвороби); [випадок]», [*припа́дь*] «низинне місце; частина рибальської вершки», [*припа́дистий*] «крутий Нед; пологий; низький у підйомі», [*припа́дковий*] «випадковий», [*припа́дливий*] «ни-

зинний», [*припа́днистий*] «дошовитий» Нед, [*припа́дком*] «випадково», [*приопа́сти*] «підупасти Нед; вибитися із сил Ме; збідніти Дз», [*приупа́сти*] «підупасти» Нед, [*приупа́док*] «занепад» Нед, *пропа́сти*, [*пропа́д*] «погибель; падіння» Нед, [*пропа́док*] «втра-та» Нед, [*пропа́дь*] «пошесть» Корз, *пропа́жа*, [*пропасна́*] «прірва», [*пропа́сник*] «чорт ВеУг; параліч О», *пропа́сниця*, [*пропа́сть*] «погибель; прірва», [*пропа́дистий*] «крутий, бездонний» Нед, [*пропа́дний*] «пропаший» Нед, [*пропа́ду́щий*] «минуший» Нед, [*пропа́жений*] «пропаший», *пропа́лий*, *пропа́сний* «згубний Нед; пов'язаний з пропасницею, з прірвою», [*пропа́стливий*] «крутий, з прірвами» Нед, *пропа́щи́й*, *пропа́дом* (у виразі *пропа́сти п.*), *ро́зпад*, *ро́зпа́дина* «ущелина», *ро́зпа́док*, [*ро́зпа́лина*] «тс.», [*ро́зпа́дно*] «пристрасно» Нед, [*ро́зпопа́дний*] «запопадний» Нед, *спа́сти* «припасти, дістатися», [*спа́датися*] «траплятися» Чаб, *спа́д*, *спа́де́нь* (заст.) «захід», *спа́дина* «спадиста поверхня; [водоспад Нед]», *спа́дки* «спадщина», [*спа́дкі́вщина*] Нед, *спа́док* «тс.», *спа́дщина*, [*спа́д'я*] «велика злива; спад» Ба, [*спа́дь*] «падь на листях Нед; частина рибальської вершки», *спа́дистий* «похилий; [крутий Нед]», *спа́дковий*, *спа́дний*, *упада́ти* «занепадати; турбуватися, піклуватися; домагатися прихильності», *упада́тися* «доводитися, траплятися», *упа́д* «падіння; [нешастя]», [*упа́дник*] «запобігливий чоловік» Нед, [*упа́док*] «падіж», [*упа́дь*] «тс.», [*упа́донько*] «горе, нещастя», [*упа́ль*] «опале збіжжя; гнила солома» ВеНЗн, [*упа́дливий*] «запопадливий», [*упа́дний*] (у виразі *упа́дна година* «остання година») Нед, *упа́лий*; — р. *пасть*, *па́дате*, бр. *па́сці*, *па́даць*, др. *пасти*, *па́дати*, п. *paść*, *padać*, ч. *padat*, ст. *pasti*, слц. *padat'*, вл. *pađać*, нл. *padaś*, болг. *па́дам*, *па́дна*, м. *падне*, схв. *па́сти*, *па́дати*, слн. *paści*, *pađati*, стсл. *пасти*, *па́дати*; — псл. *pasti* (< *padti), *padati*; — споріднене з дінд. *paduate* «падає, іде», ав.

paĩduyeiti «спускається, лягає», дангл. letan «падати», двн. gifezzan «тс.», лат. pessum «додолу, вниз», далі також з псл. родь «дно, підвалина, під», дінд. pāt «нога», гр. ποῦς, ποδός, лат. pēs, pedis, гот. fōtus «тс.». — Фасмер III 184; Преобр. II 25—26; Brückner 390; Machek ESJC 425; Holub—Kop. 260; Schuster-Sewc 1032—1033; Младенов 407; Skok II 615—616; Mikl. EW 229; Meillet Études 10; Pokorny 790—791. — Пор. **пасть**, **па́ща**, **під'**, **піший**.

пасти́ла «тістоподібний кондитерський виріб», *пасти́лаж* «фігурний виріб з тіста, цукру; скульптура з розім'ятої і обпаленої глини», *пасти́лка*, *пасти́льник*, *пасти́льний*; — р. *пасти́ла*, бр. *пасти́ла*, п. *pastylka*, ч. слц. вл. *pastila*, схв. *па́стила*, слн. *pastila* «солодка таблетка»; — запозичення із західноєвропейських мов; джерелом може бути фр. *pastille* «таблетка, пастилка, маленька кругла цукерка» або іт. *pastiglia* «таблетка, коржик»; фр. *pastille*, іт. *pastiglia* виникли на підставі лат. *pāstillus* «кулька, пігулка; запашний коржик для жування», що є демінутивом від лат. *pālis* «хліб», спорідненого з *pāso* «пасу», стсл. **пасти**, укр. *па́сти*. — SIC² 630; Фасмер III 214; Черных II 11; Преобр. II 24; Sł. wuj. obsyeh 556; Holub—Lyer 362; Вуяклија 692; Walde—Hofm. II 246—247. — Див. ще **па́сти'**.

па́стир «священик; [па́стух Нед]», [*пасти́рка*] «па́стуха; крилатий жіночий капелюх» Нед, *па́стирство* УРС, Нед, [*пасти́рка*] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УжДУ 4; — р. *па́стырь*, бр. *па́стыр*, др. *па́стырь*; — запозичення з церковнослов'янської мови (у значенні «па́стух», очевидно, з чеської); стсл. **пасти́рь** «па́стух; духовний наставник», як і болг. *пасти́р* «па́стух», *па́стир* «священик», м. *пастир* «па́стух, па́стир», схв. *па́стир*, слн. *pastír*, ч. *pastýř* «тс.», вл. *pastyr* «па́стух», нл. *pastýř* «тс.», загальноприйнятої етимології не має; найчастіше вважається власне

слов'янським утворенням із суфіксом -(t)уґь від основи дієслова *pasti* «пасти» або від основи іменника *pastь* «па́сіння, пасовище» (Шанский ЭИРЯ III 70); вважалося також (Преобр. II 24; Meillet Études 182, 186; Vondrák I 159) запозиченим з латинської мови через германське посередництво (нар.-лат. *pāstōr(e)* «па́стух»); пор. також п. *pastierz* «па́стух; па́стир», слц. *pastier* «тс.». — Фасмер III 215; Machek ESJC 436; Schuster-Sewc 1050; Младенов 413—414; Skok II 614. — Див. ще **па́сти'**. — Пор. **па́стор**.

па́стка — див. **пасть**.

[**па́стовник**] «жаль за вмерлим» Пі; — неясне.

па́стор «парафіяльний священик у протестантській церкві», *па́сторат*, *па́сторство*, *па́сторша*; — р. *па́стор*, бр. *па́стар*, п. ч. слц. *pastor*, болг. м. *па́стор*, схв. *па́стор*, слн. *pastor*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Pāstor* «тс.», свн. *pastor* «священик», снн. *pastōr*, нн. *pāster* «тс.» походять від слат. *pastor* «духовний па́стир, духовний отець», що виникло на підставі лат. *pāstor* «па́стух, па́стир», пов'язаного з *pāso* «пасу, годую, доглядаю», з яким споріднені псл. *pasti*, укр. *па́сти*. — SIC² 630; Фасмер III 214; Преобр. II 24; Kopaliński 727; Holub—Lyer 362; Machek ESJC 437; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **па́сти'**.

па́сторáль «твір, що ідилічно зображує сцени сільського й па́стухого життя»; — р. *па́сторáль*, бр. *па́ста-ра́ль*, п. *pastoralia*, *pastorale*, ч. слц. *pastorála* (муз.), *pastorále* (літ.), болг. м. схв. *па́сторáла*, слн. *pastorála*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; фр. *pastorale* (> н. *Pastorále*) «тс.» утворено від лат. *pastōrālis* «па́стухачий», похідного від *pāstor* «па́стух», з яким пов'язане укр. *па́стор*. — SIC² 630; Фасмер III 214; Kopaliński 727—728; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Skok II 616; Вуяклија 692; Dauzat 538. — Див. ще **па́стор**.

[пастрáма] «солонина з баранини Г; копчена або сушена баранина Нед», [пастрома] «тс.», [пастря́ма] «дрібно покришена варена баранина» (так її звали запорожці) Бі, [пастрьóма] «шматок м'яса або сала в пастці як принада для звіра», [пострóма] «копчена або сушена баранина» Нед; — п. [bastramy] «сушена баранина», болг. *пастърма* «сушена солонина», м. *пастрма* «тс.», схв. *пáстрма* «копчене м'ясо»; — запозичення з турецької мови; тур. *pastırma* «пресована солонина» є фонетичним варіантом до *bastırma* «тс.», утвореного від *bastırma*к «змушувати чавити, давити», пов'язаного з *basma*к «давити, чавити, пресувати». — Младенов 414; Skok II 616; Sadn.—Aitz. VWb. I 256—257; Lokotsch 22; Радлов IV 1192, 1525, 1537. — Пор. **бáсмá**.

пастригувáти — див. **фастри́га**.

[пастри́да] «сушена риба» Нед; — неясне.

[пасту́х] (орн.) «пастушок, *Rallus aquaticus* L.» Шарл, [пастух рожевий] «рожевий шпак, *Pastor roseus* L.» Нед, [пасту́шка] «одуд, *Urupa erops* L.» Шарл, *пастушок* «*Rallus aquaticus*», [пастухувати] «*Rallidae*» Шарл, *пастушкові* «тс.»; — р. [пасту́х] «лиска, *Fulica atra* L.»; водяна курочка, *Porzana pusilla* Pall., *Porzana parva* (Scopoli)», *пастушкі* «пастушкові»; — пов'язане з *пáсти*; назви зумовлені, очевидно, різними ознаками, зокрема тим, що пастушок, утікаючи від переслідування, бігає подібно до пливки білої, яка має діалектні назви [пасту́шка, пастушо́к, пасту́рка], або тим, що деякі з цих птахів кричать «ду-ду», подібно до пастуха, який грає на сопілці; назва рожевого шпака може бути калькою латинського терміна *Pastor*, букв. «пастух». — Булаховський Вибр. пр. III 209—210; Страутман 124; БСЭ 36, 629; 43, 666. — Див. ще **пáсти**¹. — Пор. **пасту́шка, пастушка**.

[пасту́шка] (орн.) «плиска біла, *Motacilla alba* L.», [пастушо́к, пастирка]

«тс.»; — п. [pasterka, pastyrka], схв. *пастурица* «тс.», *пáсту́рка* «плиска жовта, *Motacilla flava*», слн. *pastirica* «тс.»; — пов'язане з [пасту́шка] «чабанка»; назва зумовлена тим, що ці птахи часто трапляються поблизу худоби на пасовиськах. — Страутман 124; Булаховський Вибр. пр. III 209—210; Strutyński 109; Ferienc. Nazv. vtákov 227. — Див. ще **пáстир**. — Пор. **пасту́х**.

пасть «паша; пастка», [пáста] «пастка на мишей та щурів», [пáсочка] «пастка» Нед, *пáстка*; — р. *пасть* «тс.», бр. [пáсць] «паша», п. *paść* «паша; пастка», ч. *past* «пастка», слн. *past'*, слн. *pást* «тс.»; — псл. *pastь* < **padь*, пов'язане з *pasti* (< **padti*) «упасти»; первісне значення «прірва, западня» (пор. [прóпасть]). — Фасмер III 215; Черных II 11; SW IV 85; Brückner 390; Machek ESJC 425; Holub—Kop. 260, 266. — Див. ще **пáсти**². — Пор. **пáща**.

пасувáти «підходити, личити; відповідати», [пáсити] «щастити» Нед, [пáсівній] «підхожий, слухний» Нед, *припасувáти, припасóвка, припасóвувальний*; — п. *pasować* «пасувати», ч. *pasovati*, слн. [pasovat'] «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, через польську ([пáсити] безпосередньо з німецької); н. *passen* «тс.» походить від фр. *passer* «проходити, надягати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW IV 78; Kopaliński 725; Brückner 398; Holub—Lyer 361; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **пас**².

[пáсуд] «непомітна яма в болоті» Ч, [пáсудка] «тс.» Ч; — р. [пáсудка] «мишоловка», бр. [пáсыдка] «пастка», [пáсытка] «тс.»; — результат видозміни слова *пáстка* «западня», можливо, зближеного з основою *пóсуд*. — Див. ще **пáсти**².

[пасу́ля] (бот.) «квасоля, *Phaseolus* L.» ДзАтл II, [пáсо́ля, пасу́лі тж, пасу́ліна] Пр. XI діал. нар.] «тс.»; — слн. [pasula]; — запозичення з угорської мови; уг. *pasuly* «боби, квасоля» походить від схв. *пáсӯль*, [фáсӯль], джере-

лом якого є нгр. *φασούλι* «тс.». — Німчук 276; Фасмер IV 187; Machek ESJC 141; Bárczi 237; MNTESz III 126—127. — Див. ще **квасо́ля**.

Пасха «Великдень; іудейське свято на честь виходу з єгипетського рабства», *Паска* (розм.) «Великдень», *пасхалія* «таблиця для визначення часу святкування Великодня та інших свят», *пасхальний* «великодній», [*пасховий*] «тс.» Нед; — р. *Пасха*, др. *Пасха*, п. *Pascha*, ч. слц. *Pascha*, болг. *Пасха*, м. *Пасха* (єврейське свято), схв. *Пасха* «тс.», слн. *Pasha*, стсл. **Пасха**; — запозичення з грецької мови; гр. *πάσχα* «тс.» походить від араб. *paṣḥā* «пасхальне ягня, свято Пасхи», пов'язаного з гебр. *pāsaḥ* «тс.»; форма *пасхальний* утворена під впливом слат. *paschālis*. — Фасмер III 216; ГСЭ III 145; Черных II 11—12; Преобр. II 26; Brückner 398; Kopaliński 726; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541—542; Вуяклија 693; Gesenius 684—685. — Пор. **паска**.

пасья́нс «вид картярської гри; спосіб ворожіння»; — р. бр. *пасья́нс*, п. *pasjans*, ч. *pasjans*, *patience*, слц. *pasjans*, болг. *паси́анс*, схв. *паси́янс*, слн. *pasjansa*; — запозичення з французької мови; фр. *patience* «терпіння; пасьянс» походить від лат. *patientia* «терпіння, терпличість, витривалість», пов'язаного з *patio* «терплю, зазнаю», *passio* «страждання, хвороба». — СІС² 630; Черных II 12; Kopaliński 726; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуяклија 691; Dauzat 539; Walde—Hofm. II 264. — Див. ще **пáсія**.

пат¹ (положення в шаховій грі); — р. бр. болг. м. *пат*, п. ч. слц. *pat*, схв. *pāt*; — запозичення з французької мови; фр. *pat* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить від іт. *patto* «договір, угода; умова», що зводиться до лат. *pacum* «тс.». — СІС² 630; Kopaliński 728; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Skok II 619; Вуяклија 693; Dauzat 538; Gamillscheg 685. — Пор. **пакт**.

пат², *паток* — див. **пад**.

патарайка — див. **путарайки**.

[пáтеленок] «шматок дерева» Нед; — неясне.

[патéльник] «оладка з гречаного борошна» ЛексПол, [*питéльник*] «тс.» тж; — очевидно, похідні утворення від контамінованих основ іменників [*патéльня*] «сковорода» і *пíтель* «тонко змелене і просіяне борошно» (див.).

[патéльня] «сковорода», [*патéля, потéля* Чаб] «тс.»; — бр. *патéльня* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *patelnia* (< ст. *patela*) «тс.» походить від фр. *patelle* «металева блюдо, таця» або іт. *patella* «сковорода, тазик», які зводяться до лат. *patella* «мілка каструля, сковорода; жертвна чаша», демінутива від *patina* «миска, сковорода», що походить від гр. *πάτινῃ* «миска», спорідненого з лат. *patera* «чаша», хет. *pitár* «тарілка». — Москаленко УІЛ 14; SW IV 86; Dauzat 538, 569; Walde—Hofm. II 262; Frisk II 480.

патéнт «посвідчення про винахід; свідоцтво на право торгівлі чи промислу», *патéнтика* (зб.) «патентовані лікувальні засоби», *патентува́ти* «видавати або одержувати патент»; — р. болг. м. *патéнт*, бр. *патéнт*, п. ч. слц. вл. *patent*, схв. *pātent*, слн. *patènt*; — запозичення з німецької мови; н. *Patènt* походить від фр. *patente* (< *lettre patente*) «свідоцтво, диплом; патент», що виникло з слат. *littera patens* «відкритий лист», пов'язаного з лат. *patēre* «бути відкритим, помітним», *patera* «чаша», *patella* «сковорода». — СІС² 630; Фасмер III 216; Черных II 12; Преобр. II 26; Kopaliński 729; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Вуяклија 693; Kluge—Mitzka 535; Dauzat 538. — Див. ще **патéльня**.

пáтер «католицький чернець, що має сан диякона або іерея; католицький священник», *пáтерство*; — р. болг. схв. *пáтер*, бр. *pātэр*, п. *pater*, ч. слц. слн. *páter*; — запозичення з латинської мови; лат. *pater* «батько, предок» споріднене з гр. *πατήρ*, дінд. *pitár*, тох. А *pāsar*, тох. В *pāser*, дірл. *athir*, вірм. *haug* «тс.». — СІС² 631; Но-

lub—Lyer 362; Walde—Hofm. II 262—264.

патерік «збірка, що містить життя святих отців»; — р. *патерік*, бр. *патэрык*, др. *патерикъ*, п. *pateryk*, ч. *paterik*, болг. *пáтерик*, цсл. **патерикъ**; — запозичення з грецької мови; гр. *πατερικόν* «тс.» походить від вислову *πατερικόν βιβλίον* «книга отців», пов'язаного з *πατήρ* «батько», спорідненим з лат. *pater* «тс.». — СІС² 631; Фасмер III 216; Преобр. II 26; РЧДБЕ 542. — Див. ще **пáтер**.

патерія «посох духовної особи; велика палиця із загнутим кінцем СУМ, Пі; [милиця, протез Ва]», [*пáтер*] «посох», [*пaтирiя*] «палиця» Мо, [*пaтирiя*] «патерія» Нед, Пі; — р. [*пaтeрiя*] «архієрейський посох», болг. *пáтерица*, м. *патерица*; — запозичення з грецької мови; гр. *πατερική βακτηρία* (пaтeрикoв бáктpоv) «посох духовної особи», нгр. *πατερίτσα* «тс.» пов'язані з *πατήρ* «батько», спорідненим з лат. *pater* «тс.». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Фасмер III 216; Преобр. II 26—27; РЧДБЕ 542. — Див. ще **пáтер**.

[**патерсáч**] «ошкребки, покидьки» Нед, [*пaтeрсáчe*] «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з *тiрca* (від пиляння дерева). — Див. ще **тiрca**¹.

патетика «пристрасність, піднесеність», *патетичний*; — р. болг. м. *пaтeтiкa*, бр. *пaтэтыкa*, п. *patetyczność*, ч. *pathetika*, слц. *patetika*, вл. *patetiski* «патетичний», схв. *пaтeтiкa*, слн. *patétika*; — запозичення з французької мови; фр. *pathétique* «тс.» через пізньолат. *patheticus* пов'язане з гр. *παθητικός* «піднесений, схвильований, пристрасний, перейнятий почуттям», похідним від *πάθος* «враження; пристрасть; страждання». — СІС² 631; Пономарів Мовозн. 1974/2, 43; Kopaliński 730; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Dauzat 539. — Див. ще **пáфoc**.

пaтeфóн; — р. болг. *пaтeфóн*, бр. *пaтэфóн*, п. *patefon*; — запозичення з французької мови; фр. *pathéphone* є торговельною назвою, утвореною з при-

звища засновника фірми, що випускала перші патефони, Ch. Pathé (1863—1957) та грецького іменника *φωνή* «звук, голос» (очевидно, за зразком форми *grammophone*). — СІС² 631; Коваль 200; Черных II 12; Kopaliński 728; РЧДБЕ 542. — Див. ще **фoн**². — Пор. **гpaмoфóн**.

пaтiк «палиця», *пaтiкa* «палиця; шкапа; неметка, неповоротка, тупа людина», [*пáтiкa*] «сапа» НикСГЛ, *пaтiчнa*, *пaтiчóк*, [*пaтiччя*] «паліччя; дрібний хмиз»; — п. ч. діал. слц. *pa-tyk*; — за допомогою префікса *pa-* утворено від основи слова *тiкaти*, *ткнiти* (пор. *пaкiл*); менш переконливе виведення (Brückner 399) від того самого кореня, що й *пáлeць*. — Machek ESJC 438. — Див. ще **пa-**, **тiкaти**.

пáтiнa (спец.) «наліт різних відтінків на поверхні виробів з міді; біляста плівка на поверхні крем'яних знарядь», *пaтiнувáти* «покривати патиною»; — р. *пáтiнa*, бр. *пáтына*, п. *patyna*, ч. слц. вл. *patina*, болг. *пaтiнa*, м. *патина*, схв. *пáтина*, слн. *ráti-na*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Pátina*, фр. *patine* походять від іт. *patina* «тс.», можливо, пов'язаного з лат. *patina* «миска, мілка каструля» (якщо припустити, що первісне значення італійського слова «тьмава пляма на металевій тарілці»). — СІС² 631; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 542; Вуяклија 693; Klein 1138, 1140; Boisacq 775. — Див. ще **пaтeльня**.

пaтiнoк «черевик без закаблука»; — р. *пáтынок*, м. *пaтiкa*, схв. *пáтика* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *patunek* «тс.» походить від фр. *patin* «ковзан; сталева або дерев'яна підпірка» чи іт. *pattino* «тс.», пов'язаних з фр. *patte* «лапа, нога (у тварин); ніжка», етимологія якого тлумачиться по-різному. — SW IV 92; Brückner 399; Dauzat 540; Gamillscheg 687; Klein 1141.

пaтисóн (бот.) «різновид гарбуза, *Cucurbita pepo* L.»; — р. *пaтиссóн*, бр.

патысбн; — запозичення з французької мови; фр. *râtisson* «тс.» утворено від *râté* «пиріг» (плоди цієї рослини формою подібні до пирога), що походить від *râte* «тісто, паста», пов'язаного з пізньолат. *pasta* «тс.». — СІС² 631; УРЕ 10, 566; Dauzat 538. — Див. ще *пáста*.

[**паткан**] (бот.) «вид сливи, *Prunus insititia* variet.» ВеНЗн, Мак, [*патканя*] «тс.» (зб.) тж, [*паткани*] «*Prunus domestica* variet.» Мак; — неясне; можливо, виникло на підставі романського **ponticāna* (< *pontica*) «понтійська (рослина)» і зводиться до гр. *δέυδρεον* *понтйбн* «черемха, *Prunus padus*» (шлях проникнення в українську мову невідомий); у такому разі споріднене з [*паткань*]. — Дворецкий II 1355; Machek ESJC 475. — Див. ще **паткань**. — Пор. **паркани**.

[**паткань**] (зоол.) «великий пацюк, *Mus decumanus*, [*поткан*] «тс.» ВеНЗн; — болг. [*паткán*] «пацюк»; — запозичення з угорської мови; уг. *patkány* «тс.» походить від слц. *potkan*, що, як і ч. *potkan*, слн. *podgápa* «тс.», виводиться від іт. [*pategan(a)*, *patekana*, *rontekana*] «тс.», утворених з лат. **ponticāna* «миша» (< *pontica*), пов'язаного, можливо, з гр. *понтйбсмйбс* «понтійська миша»; гр. *понтйбс* «морський» утворено від *пбнтос* «(відкрите) море» (а також назва Середземного й Чорного морів), спорідненого з дінд. *pánthāh* «слід; шлях, дорога», псл. *роть*, укр. *путь*. — Machek ESJC 475; Bárczi 237; MNTESz III 132; Дворецкий II 1355; Frisk II 578—579. — Див. ще **путь**. — Пор. **пацкán**.

[**патламити**] «робити безладдя»; — очевидно, пов'язане з [*патлама́*] «погане' болотяне сіно з осокою, очеретом»; може бути зіставлене і з *пáтлати* «кошлатити» або з тур. крим.-тат. *patlama* «вибух». — Пор. **батлама́**.

пáтли «довгі пасма волосся», [*пáтли*] «тс.», *патла́нь*, *патла́ч*, [*пакла́ч*] «кінь з великими гривою і хвостом» Бі, [*пакля́*] «довге волосся» Бі, *патла́-*

туй, [*пакла́туй*] «волохатий, з довгим волоссям або густою гривою і хвостом» Бі, *пáтлати*, [*розпáкла*] «розтріпана, простоволоса жінка» Бі, *розпáтланий*, [*розпáклатий*] «розтріпаний» Бі; — р. *пáтлы*, [*пáдлы*], бр. *пáтлы*, п. [*patlāty*] «патлатий» (з укр.); — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. *пáкля* «клоччя, відходи обробки льону, конопель», укр. [*пáкли*] «довгий тріпаний льон або коноплі», бр. *пáкулле* «клоччя», п. *раку́* «тс.», які виводяться від лит. *pākuļos* (мн.), лтс. *rakulas* «тс.», пов'язаних з лит. *kūlti* «бити, молотити». — Фасмер—Трубачев III 189.

[**патній**] (у виразі *патна́ дорбга* «дорога, якою гуси відлітають восени») Нед; — неясне; можливо, первісно **потна́ дорога* (звук **а** в першому складі міг з'явитися за законом переходу **о** в **а** перед складом з постійно наголошеним **а**); у такому разі *патна* споріднене з *потя́*, а *патна́ дорога* означало «пташина дорога». — Див. ще **пóтя**.

пáтока «густа, цукриста речовина з крохмалю; [чистий мед; нектар Лекс-Пол]», *пáтоковий*, [*пáточний*] Нед; — р. *пáтока*, бр. *пáтака*, [*пáтыка*], п. *patoka*, ч. *patoky* (мн.) «пивна гуща», вл. нл. *patoki* (мн.) «рідке пиво», болг. м. *пáтока* «сивуха», схв. *пáтока* «тс.», слн. *pátoka* «вино з виноградних вичавок»; — псл. *patoka* «рідка речовина», утворене за допомогою префікса *pa-* від основи дієслова **tekti* «текти», *točiti* «точити». — Фасмер III 216—217; Черных II 12; Преобр. II 27; Machek ESJC 438; Schuster-Sewc 1051—1052; Младенов 414; Mikl. EW 347—348; Meillet Études 255; Trautmann 317. — Див. ще **па-**, **текті**.

патологія «наука про хворобливі процеси в організмі; відхилення від норм життєдіяльності організму», *патблог*, *патологічний*; — р. болг. *патологія*, бр. *паталогія*, п. *patologia*, ч. *patologie*, слц. *patológia*, вл. *patologija*, м. *патологија*, схв. *патолбгија*, слн. *patologija*; — запозичення із захід-

ноевропейських мов; н. Pathologie, фр. pathologie, англ. pathology, мед. лат. pathologia утворені з основ гр. *πάθος* «страждання, хвороба» та *λόγος* «слово, вчення». — СІС² 632; Kopaliński 730; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Ву-якклија 694; Klein 1139. — Див. ще **ло-гіка**, **пáфос**.

пáтолоч — див. **тóлок**.

[паторовáтий] «заболонний» Нед; — неясне.

[пáтороч] «клопіт, турботи», [*пáторочи* Ко, Шух, *пáторош* Нед] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, утворене з префіксом *па-* від основи дієслова *торóчити* (див.).

[патрамент] «покоління (худоби)»; — неясне.

[патранжай] (бот.) «петрушка, *Petroselinum sativum* Hoffm.» Мак; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *pátrunjél* (мн. *pátrunjéi*) «тс.» зіставляється з ч. *petržel*, [*petružel*], слц. [*patržen*], а також з уг. *petrezselyem* «тс.», які походять від лат. *petroselinum*, що зводиться до гр. *πετροσέλινον* «тс.». — DLRM 598; СДЕЛМ 348; Holub—Lyer 371; MNTESz III 176—177; Фасмер III 253. — Див. ще **петру́шка**¹.

пáтрати «виймати нутроші із забоитої тварини; обскубувати пір'я», [*пáтрать*] «рвати (фрукти, овочі, траву)» Чаб; — очевидно, результат скорочення форми *пáтрóшити* (див.).

Патрікі́й (чоловіче ім'я), *Патрикéй*, ст. *Патрикии* (1352), *Патрикѣи* (1466), *Патрикій* (1627); — р. *Патрікіий*, *Патрикéй*, бр. *Патрыкéй*, др. *Патрикии*, ч. *Patrik*, слц. *Patricius*, *Patrik*, болг. *Патрікіий*, м. *Патрикие*, схв. *Патрикије*, *Patricije*, *Патрик*, слн. *Patricij*, стсл. **Патрикин**; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Πατρικιος* походить від лат. *Patricius*, утвореного на базі субстантивованого прикметника *patricius* «патрицій, благородний». — Фасмер III 217; Петровский 176; Спр. личн. имен 444. — Див. ще **патріці́й**.

[пáтрити] «дивитися, пильнувати, спостерігати» Бі, [*патриковáти* Бі, *патрикувáт* Л, *патрувáти*] «тс.», [*опатéрний*] «обачний» Ж, [*опáтрний*] «тс.; обережний» Бі; — бр. [*пáтрыць*] «шукати, виглядати», п. *patrzeć*, *patrzyć* «тс.», ч. *patřiti* «тс.; належати», слц. *pátrat* «розшукувати», схв. *пáтрити* «належати»; — псл. *patřiti* «дивитися, доглядати»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого зіставляється з дінд. *pāti* «стереже, пасе», лат. *pāscō* «пасу; доглядаю; годую», псл. *pasti*, укр. *пáсти*; виводиться також як давнє запозичення (Трубачев Етимология 1965, 48; Мартынов Язык 47; Dukova ZfSl 24/1, 14) від ір. **pātrg-* (ав. *pāθrāi*) «стерегти, охороняти, захищати»; думка (Machek ESJC 438) про спорідненість з р. *смотрéть* (а отже, й з укр. [*смотріти*]) недостатньо обґрунтована; не виключена можливість запозичення в українську (як і білоруську) мову з польської. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Фасмер III 217; Skok II 623; Walde—Hofm. II 260. — Див. ще **пáсти**¹. — Пор. **пант-рувáти**.

патріці́й «представник родової знаті в Давньому Римі; (у середньовіччі) представник міської аристократії», *патриціáнка*, *патриціáт*, *патриціáнський*; — р. болг. *патриций*, бр. *пáтрыцьий*, п. *patrycjusz*, ч. *patricij*, *patricius*, слц. вл. *patricij*, м. *патріциј*, схв. *пáтрыціј*, слн. *patricij*; — запозичення з латинської мови; лат. *patricius* «належний до родової римської знаті» утворене від *pater* «батько, предок; родоначальник; (мн.) патриції». — СІС² 632; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543—544; Ву-якклија 695; Walde—Hofm. II 263. — Див. ще **пáтер**.

патріáрх «голова племені, родоначальник; міфічний предок народу; найвища духовна особа в православній церкві», *патріархáльщина* «патріархальні звичаї, стосунки», *патріархáт*, *патріáрхія* «церковна область, підпорядкована патріархові», *патріáришет-*

во, *патріархальний, патріарший, патріархувати*; — р. болг. *патриарх*, бр. *патрыярх*, др. *патриархъ*, п. ч. слц. нл. *patriarcha*, вл. *patriarch*, м. *патриярх*, схв. *патријярх*, слн. *patri-árh*, стсл. *патриархъ, патриархъ*; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *патріархис* «батько роду, родоначальник» утворене з основ слів *патір* (род. в. *патірос*) «батько, предок», спорідненого з лат. *pater* «тс.», та *арх* «починаю; йду попереду; керую, владарюю»; *патріархальний, патріархат* походять від слат. *patriarchalis, patriarchatus*. — СІС² 632; Фасмер III 217; Черных II 12; Преобр. II 27; Kopaliński 730; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Вуяклија 694. — Див. ще **архаїчний, патер.**

[**патрієскавати**] «величати, називати» (Його́ па́ном патрієскавали) Л; — неясне.

патріот, *патріотизм, патріотичний, патріотствувати*; — р. болг. м. *патриот*, бр. *патрыёт*, п. *patriota*, ч. слц. вл. *patriot*, схв. *патриот(а)*, слн. *patriót*; — запозичене з французької мови; можливо, через німецьку; фр. *patriote* (> н. *Patriót*) «патріот» виникло на підставі слат. *patriōta* «тс.», яке походить від гр. *патріотіс* «земляк, співвітчизник», утвореного від *патріос* «батьківський, успадкований від батьків», пов'язаного з *патір* (род. в. *патірос*) «батько», спорідненим з лат. *pater* «тс.». — СІС² 632; Коваль 180; Фасмер III 217; Преобр. II 27; Kopaliński 730—731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Вуяклија 695; Kluge—Mitzka 535. — Див. ще **патер.**

патрон¹ «вельможна особа, що протегувала незаможним громадянам (у Давньому Римі); заступник; начальник, господар», *патронаж* «протегування; система медичного обслуговування вдома», *патронат* «заступництво, опіка», *патронеса, патронка, патронша, патрувати* «опікуватися»; — р. болг. м. *патрон*, п. ч. вл. *patron*,

слц. слн. *patrón*, нл. *patronat* «патронат», схв. *пàтрѡн*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Patrón*, фр. англ. *patron* «тс.» походять від лат. *patrōnus* «тс.», утвореного від *pater* «батько»; *патронаж* походить від фр. *patronage, патронат* від лат. *patrōnātus*, *патронеса* від фр. *patronesse; патрувати* й решта слів цього гнізда виникла на українському ґрунті від запозичених форм. — СІС² 633; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 217; Черных II 13; Преобр. II 27; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Skok II 623; Вуяклија 695; Dauzat 540; Kluge—Mitzka 535. — Див. ще **патер.**

патрон² (військ., тех., спец.) «набій; прилад для закріплення на металорізальних верстатах деталей та інструментів; зразок для викрійки», *патронник, патрувати* «кроїти за патроном»; — р. бр. болг. м. *патрон*, п. *patron*, ч. вл. *patrona*, слц. *patron, patgóna*, слн. *patróna*, схв. *пàтрѡн, патрѡна*; — запозичення з німецької мови; н. *Patrōne* «патрон, шаблон» походить від фр. *patron* «викрійка; патрон; шаблон, модель», утвореного від слат. *patronus* «взірець, зразок», похідного від лат. *patrōnus* «вельможний захисник; оборонець». — СІС² 633; Фасмер III 218; Черных II 13; Преобр. II 27; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Вуяклија 695; Kluge—Mitzka 535; Dauzat 540; Gamillscheg 687. — Див. ще **патрон**¹.

патронташ; — р. м. *патронташ*, бр. *патранташ*, п. *patrontasz*, ч. [patrontaška], слц. *patrónťaška*, болг. *патронташ, патрондаш*, схв. *пàтрѡнташа*; — запозичення з німецької мови; н. *Patrónentasche* (< *Patrónentasche*) утворено з основ слів *Patrōne* «патрон, набій» і *Tasche* «кишеня; портфель». — СІС² 633; Фасмер III 218; Kopaliński 731; РЧДБЕ 544; Вуяклија 695. — Див. ще **патрон**², **ташка.**

[**патрохі**] «мох або глиця для підстилання» ВеЗа; — бр. *патруха* «потьрть», п. [patrucha] «дрібне сіно»; —

очевидно, давніше **патрухи*, що утворилося за допомогою префікса *па-* від *труха́*. — SW IV 88. — Див. ще **па-**, **труха́**¹.

[**патрошіти**] «патрати» Нед, Си, [*патроха́ти*] «тс.», [*розпатрошіти*] «розпанахати, розбити, розкидати» (Ме), [*розпатрошіти*] «розбити» Пі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *patroszyć* «патрати, потрошити» пов'язане з *patroszy* «нутроші дичини», утворенням з префіксом *ра-*, якому відповідає укр. *пóтрох* (з префіксом *по-*). — Macek ESJC 475. — Див. ще **пóтрох**.

патру́ль, *патру́льний*, *патрулюва́ти*; — р. бр. *патру́ль*, п. *patrol*, ч. слц. *patrola*, вл. *patrulja*, болг. *патру́л*, м. *патрoла*, схв. *патрoла*, заст. *пáтрoль*, *патрoльа*, *патру́ла*, *патру́ља*, слн. *patrúlja* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *patrouille* «патруль; обхід; дозир» утворено від *patrouiller* «ходити дозором, патрулювати; тупцювати», що є результатом видозміни форми *patouiller* «тупцювати (по болоту)», похідної від *patte* «лапа, нога (у тварин); ніжка». — SIC² 633; Фасмер III 218; Черных II 13; Sł. wyg. obcych 558; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Skok II 623; Dauzat 540; Klein 1141. — Див. ще **патінок**.

[**пату́ра**] (у виразі *біль патурами бере* «біль бере приступами, з проміжками») Нед; — утворення з префіксом *па-*, пов'язане з *пóтур*; таким чином, наведений вираз первісно означав «біль то посилюється, то потурає (слабшає)». — Див. ще **потура́ти**.

пaтьoк — див. **текті**.

[**пaтьoxa**] «розвага, потіха» Нед, [*пaтьoхи*] «теревені; розваги Си»; — афективне утворення, пов'язане з *пaтьякати*; значення «розвага», очевидно, вторинне і розвинулося під впливом *потіха*. — Див. ще **пaтья**.

[**пaтья**] (вигук, що передає базікання, просторікування), [*пaтья-пaтья*] «тс.» Нед, *пaтьякати*, *пaтьякало* «базіка», *пaтьяканіна*, [*пaтьяки*] «балач-

ки»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення.

[**пáуга**] (зоол.) «джгутиковий скорпіон, *Phrygus*» Нед; — очевидно, давніше *пáуга*, що могло виникнути як збільшувальна форма від *пáу́к* (оскільки скорпіони належать до ряду павукоподібних). — Див. ще **паву́к**.

пáуз, *пау́зник* — див. **пáвúз**.

пáуза «перерва; зупинка; проміжок», *пáу́зник* (віршовий розмір), [*пáвзува́ти*] «перепочивати, спинятися» Нед; — р. болг. м. *пáуза*, бр. *пáўза*, п. слц. *paуza*, ч. *pausa*, *paуza*, схв. *пáуза*, *пáуза*, слн. *pávza*; — запозичення з німецької мови; нім. *Páuse* «пауза» походить від лат. *pausa* «зупинка, затримка», яке зводиться до гр. *παύσις* «тс.», пов'язаного з *παύω* «стримую; зупиняю, перериваю», яке зіставляється з прус. *pausto* «дикий, відлюдний», псл. *pustь*, укр. *пустий*. — SIC² 633; Фасмер III 218; Черных II 13; КЭСРЯ 330; Sł. wyg. obcych 559; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Вујаклија 696; Klein 1142; Frisk II 483; Boisacq 753. — Див. ще **пустий**.

[**пау́кі**] (бот.) «любочки, *Leontodon taraxacum* L.; дзвіночки скупчені, *Campanula glomerata* L. ВеНЗн», [*пáвучкі́*] «чорнушка дамаська, *Nigella damascena* L.», [*пау́чки*] «тс.» Мак; — назви, похідні від *пáвúк*; зумовлені подібністю квітів або плодів цих рослин до павука чи павутиння. — Нейштадт 532, 533, 585; Вісюліна—Клоков 123. — Див. ще **паву́к**.

паупер «бідняк, позбавлений засобів до існування», *паупериза́ція* «масове зубожіння населення», *пауперизм* «злиденність», *пауперистичний*, *пауперизува́тися*; — р. болг. м. *паупер*, бр. *пáўпер*, п. *pauper*, ч. *pauperizace* «пауперизація», слц. *pauperizácia* «тс.», схв. *пáупер*, слн. *pávper*; — запозичення з англійської мови; англ. *pauper* походить від лат. *pauper* (<**pauc(o)-pars*) «бідний» (букв. «той, що мало має»), утвореного з основ слів *paucus* «малий», спорідненого з гот. *fawai* «нечис-

ленні», двн. fao, fō «мало», та ragio «виробляю; здобуваю», спорідненого з лит. *regėti* «висиджувати, плодити», укр. *віпороток*. — СІС² 633; Коралиński 732; РЧДБЕ 544; Вуяклија 696; Dauzat 541; Klein 1130, 1141—1142; Walde—Hofm. II 255, 265—266.

паури — див. **фаборота**.

[паутинець] (бот.) «віхалка гілляста, *Anthericum ranosum* L.» Нед; — похідне утворення від *паутина*; назва зумовлена зовнішньою подібністю суцвіття цієї рослини до павутиння. — Словн. бот. 104. — Див. ще **павук**. — Пор. **паукі**.

паутиця — див. **павутиця**.

[паучайка] «повіка» ВеЛ; — не зовсім ясне; тлумачиться (ВеЛ 447) як результат видозміни давнішого **паочайка*, утвореного від *око*. — Див. ще **око¹**, **па-**.

Пафнүтій (чоловіче ім'я), ст. *Пахнотіи* (1446), *Пафнүтій* (1627); — р. *Пафнүтий*, бр. *Пафнүцій*, болг. [*Пахлүти*], стсл. **Пафнүтти**, **Пафнотти**, **Пафнотть**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Пафноүтiос* загальноприйнятої етимології не має. — Спр. личн. имен 444.

пáфос; — р. *пáфос*, бр. *пáфас*, п. вл. *patos*, ч. *pathos*, *patos*, слц. слн. *pátos*, болг. м. *пáтос*, схв. *пáтос*, стсл. **патосъ**; — запозичення з грецької мови; гр. *пáθος* «враження; сприйняття; страждання, хвороба; стан» пов'язане з *пáσχω* «терплю, страждаю, зазнаю», *пένυος* «сум, горе; жалоба», спорідненими з лит. *kęsti* «терпіти», дірл. *sęs(s)im* «страждаю». — СІС² 633; Фасмер III 220; Черных II 14; Коралиński 730; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 543; Вуяклија 694; Skok II 622; Frisk II 460, 478—479; Boisacq 766. — Пор. **патетика**, **патологія**.

[пафталі] «жіноче вбрання» Нед, [*пафталія*] «золота пряжка, обсилана дорогоцінним камінням» Бі; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *paftále* є формою множини від *paftá* «пряжка», що, як і

болг. м. *пáфта* «жіночий пояс, пряжка», схв. *пáфта* «тс.», походить від тур. *pafta* «прикраси для плаття у вигляді металевих кульок або пластинок». — Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 165; СДЕЛМ 307; DLRM 576.

пах¹ «місце між стегном і нижньою частиною живота», [*пáхá*] «внутрішня частина плечового згину» СУМ, Нед, [*пахá*] «невелика мішкоподібна западина в рибальських сітках» Дз, Мо, [*пáфá*] «тс.» Дз, [*пáфина*] «пахва» ВеБ, *пáхвá* СУМ, Нед, *пахвіна́* «крайня частина черева», [*пахівка*] «пахва» Нед, [*паховіна*] «пахвина» Нед, [*пахі́*] «тельбухи (тварин)» ВеУг, [*пáшйна́*] «пахва Г; м'яко вичинена шкіра, замша Бі», *пахві́нний*, *пахвóвий*, *пахові́й*, *підпахівник*, [*підпахів'я*] «підпахівник» Она, [*підпáшки*] «піт під пахвами» Куз, [*пудпáшок*] «кількість сіна, яку можна взяти під пахву» Корз; — р. *пах*, бр. [*пахвá*] «пахва», *пахвіна* «пах», п. *раша* «пахва», *рашвіна* «пах», ч. [*раш*], вл. *rodраш* «пахва», болг. *пáхá*; — загальноприйнятої етимології не має; з огляду на ч. *paždí* «пахва», *paže* «рука», слц. *podpažie* «пахва», вл. нл. *paža*, *rodpaža* «тс.», слц. *podpažušie*, *podpažie* «пахва» пов'язувалось із *пáзуха* (Brückner 389; KZ 43, 309; Muske II 98); зіставлялось також з дінд. *pačšáḥ* «плече, бік; половина», *pačšáḥ* «бік», *pačšáḥ* «черевна порожнина»; зближується (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 126—127) з дінд. *pašáḥ* «петля, зв'язок, мотузка», дангл. *fægan* «приладувати, з'єднувати»; з погляду фонетики й семантики сумнівне зіставлення з дінд. *pašáḥ* «чоловічий член», гр. *πέος*, лат. *pēnis* «тс.» (Потебня РФВ 4, 185); думка про походження від *пáхнүти*² (Преобр. II 39; Младенов 415) недостатньо обгрунтована. — Фасмер III 220; Brückner 389. — Див. ще **пáзуха**.

пах² (вигук, що імітує звуки пострілу, важкого дихання), *пáхкати* «[важко дихати]; видавати звуки при випус-

канні газу, пари; затягуючись, випускати дим при курінні», *пахкотіти*, *пахтіти* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *бах*, *пих* (пор.).

[пáхáти] «орати» СУМ, Нед, [пáханиць] «орач» Л, [пáхань] «рілля» Л, [пáхár] «орач» СУМ, Нед, [пáхárство] «хліборобство» Нед, [пáхатъ] «час орання і сівби» Л, [пáхáч] «орач» Л, [пáхíття] «оранка» Г, Нед, [пáхота] «час орання» Л, [пáхáтний] «рільничий» Нед, [пáхóтний] «орний» Нед, [безпáхíшя] «час, коли не орють» Я, [пропáшник] «лапчастий культиватор» Гриц, [пропáшний] «просапний» Куз, [розпáшкувáти] «плужкувати міжряддя» Мо, [розпáшка] «плужок для обробки міжрядь просапних культур» Мо, *розпáшник* (с.-г.) «просапник», [унáхувати] «збирати з поля»; — р. пáхáть, бр. [пáхата] «оранка», [пáхáць] «рілля», др. *пахати*, п. *раша́с* «згрібати, згортати; (ст.) орати», ч. *ра́хати* «робити (щось погане), броїти», слц. *ра́хат'* «робити, чинити», болг. [пáхам] «орю і сію»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалось (Fick I 672; Froehde BB 16, 208; Pedersen IF 5, 52; Младенов 414) з лат. *pāla* (< **pastlā*) «лопата, рискаль», *pastinum* «мотика для копання ґрунту»; зіставлялось (Petersson Beitr. z. lat. u. griech. Etymol. 4) з ос. *fadin* (*fadyн*) «колю, розколюю», вірм. *hatanem* «розколюю, розгинаю», *hату* «гострий», що зводяться, можливо, до іє. **pad-* або **pat-*; існує думка (Brückner 387; Holub—Kor. 261) про спорідненість з *пáхнути*^{1,2}; відбив східнослов'янських форм від західнослов'янських (Machek ESJC 426) недостатньо обґрунтований. — Фасмер III 220; Черных II 14; Преобр. II 28; Дерягин ЭИРЯ VI 46—51; Младенов 415; Walde—Hofm. II 236. — Пор. *пашня́*.

пахі́тоса (заст.) «тонка цигарка з тютюну, загорнутого в кукурудзяне листя», *пахі́тоска* «тс.»; — р. *пахитоса*, *пахитос*, п. *раchitos* «тс.»; —

запозичення з іспанської мови; ісп. *rajitos* є формою називного відмінка множини від *rajita* «соломинка; пахітоса», що походить від *раја* «солома», яке разом з фр. *paille* «тс.» зводиться до лат. *palea* «полова; висівки», генетично пов'язаного з лит. *pelai* «полова», укр. *поло́ва*. — СІС² 634; Фасмер III 221; Ушаков III 72; Dauzat 523; Walde—Hofm. II 238. — Див. ще *поло́ва*.

*пáхну́ти*¹ «видавати запах» СУМ, Нед, [пáхати] «нюхати», [пáхніти] «пахнути» Нед, [пáхтіти] Нед, *пахті́тися* «душитися», *пахті́ти*, [пáхть] «пахнути» Л, *пахі́ти* «тс.; виділяти багато тепла», *пах* «запах», [пáхно́, пáхно́та́] «тс.», [пáхню́чка] «дика м'ята» О, [пáхнючо́к] (бот.) «дика груша, *Rugus communis* L.; запашна рослина» Л, [пáхню́шка] (бот.) «вид запашної груші» Нед, [пáхню́чка] «тс.», *пáхощі*, [пáхті́ло] «парфуми» Нед, [пáхучка] (бот.) «агератум, *Ageratum* L.; маренка пахуча, *Asperula odorata* L.» Мак, [пáху́щик] (бот.) «*Mugistica clinopodium*», [пáхну́чий, пáхню́чий], [пáхню́щий, пáхню́чий], *паху́чий, паху́щий, паші́стий, [паші́ний]* «пахучий» Нед, [запáхати] «чути слід звіра» ДзАтл II, *за́пах, запаху́щий, запáшійстий* УРС, Я, *запáшнийй, [запáшнійстий]* Ж, [пóпáх] «понюх» Нед, *прі́пах* «неприємний запах», *пропáхнути* «сповнити пахощами», *пропáханий* «сповнений пахощів», *пропáхлий, пропáхчений* «тс.», *розпáшійлий*; — р. *пáхнуть*, бр. *пáхнуць*, п. *раchnieć, раchна́с*, ч. *ра́chnouti* «смердіти», слц. *ра́chnut'* «тс.»; — результат семантичної видозміни *пáхнути*² «повіяти» через проміжне значення «повіяти (ударити) в ніс». — Фасмер III 221; Черных II 14—15; Преобр. II 29; Brückner 389; Holub—Lyer 352; Machek ESJC 426. — Див. ще *пáхну́ти*².

*пáхну́ти*² «повіяти, подути, донестися, обдати» СУМ, Нед, *опахáло*; — р. *пахáть* «дути, мести», *пахну́ть* «війнути», др. *пахати* «віяти», вл. *раша́с* «димити, чадити», нл. *раша́с* «ку-

рити тютюн, надуватися, обмахувати (віялом)», схв. *páxati* «обмітати (порох, павутину)», слн. *páhati* «обмахувати (віялом)», *paɦljáti* «тс.»; — псл. *pa-xati*; — може бути споріднене з дінд. *bhástrā* «міх; міхур», дангл. *fæs* «торочки», снн. *vese* «полова; нитки, торочки»; дісл. *foɲp* «сніг на виступах стіни»; іє. **rěš-* «дути, віяти» від звуконаслідувального кореня **re-*, **ra-*, поширеного компонентом *-s-* (> *-x-*). — Фасмер III 220—221; Черных II 15; Преобр. II 29; Brückner 389; Schuster-Sewc 1034; Skok II 585—586; Мельничук Етимология 1984, 143; Рокоту 823—824. — Пор. **пахну́ти¹**, **пісок**, **піхур**.

пахолок «слуга; хлопчик», [*пахол* Бі, *пахольк*] «тс.», *пахолья* «хлоп'я», [*пахольтко*] Нед, [*пахольний*] «бідний» О; — р. *páxолок* (заст.) «хлопчик, підліток», бр. [*пахолак*] «селянський хлопець», [*пахольк*] «бідний селянин», п. *pachołek* «слуга, холоп; солдат», ч. (заст.) *pacholek* «наймит; негідник», заст. *pacoholk* «хлопчик», слц. *pacholok* «наймит», *pachol'a* «дитина», вл. *pachoł* «хлопець, юнак», *pachoło* «отрок, хлопчина, прислужник», нл. *pachoł* «сильна людина, хлопець», *pachoło* «хлопчик»; — псл. **paχolę*; — похідні утворення з префіксом *pa-* від основи слова *χоліти*; первісне значення «плекана дитина». — Фасмер III 221; Holub—Lyeč 352; Machek ESJC 426; Schuster-Sewc 1034—1035; ZfSl 9, 241—246; Mücke II 9; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 135. — Див. ще **па-**, **холіти**.

Пахом (чоловіче ім'я), *Пáша*, [*Пáшкó*] Нед, ст. *Пахóмий* «тол(ст) плечима» (1627); — р. бр. *Пахóм*, др. *Пахомий*, болг. *Пахóм*, ст. *Пахóмий*, стсл. *Пахóмни*, *Пахóчумъ*; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Пахóμιος* складається з основ слів *παχός* «товстий, грубий», спорідненого з дінд. *baɦú-* «щільний; рясний; численний», ав. *bažah-* «висота, глибина», вірм. *bazum* «багато», та *βίμος* «плече», спорідненого з дінд. *ápisaɦ* «плече», вірм. *us* (род.

в. *usoɥ*) «тс.», лат. *umerus* «передпліччя, плече»; отже, дослівне значення «широкоплечий». — Беринда 227; Петровський 177; Илчев 384; Frisk II 484; Boisacq 753, 1081.

[**пахтіти**] «палахкотіти» Нед; — результат скорочення слова *пахтіти* і зближення його з *пахтіти* «пахкати». — Див. ще **палахтіти**, **пах²**.

[**пахторити**] «нюхати повітря» (про собак); — очевидно, результат контамінації слів *пахати* (*пахтіти*, *пахтіти*) і *нішпорити*. — Див. ще **пахну́ти¹**, **нішпорити**.

[**пац**] «невипалена цегла, вальок із глини» Дз, Мо, [*пáца*] «тс.» Мо; — запозичення з польської мови; п. [*раса*] «тс.» виводиться (Brückner 389) від н. *Patzen* «пляма, ляпка», утвореного від *patzen* «жужмити; погано працювати»; більш імовірним здається зв'язок з нн. *Batzen* «вальок, товстий кусок», пов'язаним з дієсловом *batzen* «бути липким, м'яким». — Kluge—Mitzka 56. — Див. ще **бац**.

[**пáца**] «удар долонею, ляпанець» Нед, *пáцати* «ляскати, бити», [*пáцати(ся)*] «брикати(ся)»; — бр. [*пац*] (вигук на позначення удару), п. *рас*, *раса*, слц. *раc* «тс.», схв. *пáцка* «удар (різкою по долоні)»; — очевидно, утворено від звуконаслідувального вигуку **пац*, псл. *рас*, паралельного до *бац*. — Brückner 388. — Пор. **бац**.

[**пацалáк**] «листок часнику» ВеБ; — неясне.

[**пáцало**] «шлунок корови» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *pacal* «тельбухи» загальноприйнятої етимології не має. — MNTESz III 50—51; Bárczi 231.

[**пацалува́тий**] «товстощокий» Нед; — запозичення з польської мови; п. [*pacalowaty*] «тс.» є результатом фонетичної видозміни слова *pacalowaty* «товстогубий, товстощокий», що, як і *pacaty* «тс.», походить від *pac* «губа; (пухла) жока», пов'язаного з *pek* «пук, жмут». — SW IV 1; Brückner 403, 447. — Див. ще **пук¹**. — Пор. **буц¹**.

пацан «хлопчак», *пацаня́, пацаньячий*; — р. *пацан* (з укр. ?); — пов'язується зі словом *пацюк* «поросся; шур». — Фасмер—Трубачев III 222; Черных II 15. — Див. ще **пацюк**¹.

[пацельний] «спритний Шух; меткий, кмітливий Нед; зручний Ко»; — неясне.

[пацікілок] «невеличкий кіл»; — очевидно, результат афективної видозміни форми *пакіл(ок)*. — Див. ще **кіл**.

[паціти] «збиткуватися, кепкувати, лютувати Нед; зазнавати прикросців, бідувати Ме»; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *păți* «зазнавати, переживати; терпіти, страждати» виникло на підставі лат. *patiō* «терплю, зазнаю». — Schedulko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 165; Nița-Armaș та ін. Romanoslavica 16, 92; СДЕЛМ 348; DLRM 598. — Див. ще **пасія**.

пацифізм «політична течія, що засуджує будь-які війни», *пацифікатор* «учасник збройного придушення повстання», *пацифікація* «збройне придушення повстання», *пацифіст* «прихильник пацифізму», *пацифікувати* «придушувати (повстання)»; — р. *пацифізм*, бр. *пацыфізм*, п. *pacifism*, ч. *pacifismus*, слц. *pacifismus*, вл. *pacifist* «пацифіст», болг. *пацифизъм*, м. *пацифизам*, схв. *пацифизам*, слн. *pacifize*; — запозичення із західноєвропейських мов, найімовірніше з французької; фр. *pacifisme*, *pacification* походять від *pacifier* «умиротворяти, встановлювати мир; заспокоювати», що виникло з лат. *pacifico* «мирюся, укладаю мир; заспокоюю, пом'якшую», утвореного з основ іменника *рах* (род. в. *pācis*) «мир, спокій; мирний договір», пов'язаного з *pacum* «договір, угода», та дієслова *facio* «роблю, чиню, творю». — СІС² 634; Kopaliński 706; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 54; Вуяклија 697; Dauzat 523; Walde—Hofm. I 440, II 231, 268. — Див. ще **пакт, факт**.

пацієнт «хворий, що звертається до лікаря»; — р. болг. м. *пацієнт*, бр.

пацыєнт, п. *pacient*, ч. слц. вл. *pacient*, схв. *пацієнт, пацієнт*, слн. *pacient*; — запозичення з латинської мови; лат. *patiēns* (род. в. *patientis*) «який терпить» походить від *patiō* «терплю, зазнаю». — СІС² 634; Черных II 15; Kopaliński 706; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 545; Вуяклија 697. — Див. ще **пасія**.

[пацкан] (зоол.) «пацюк, *Mus domesticus* ВеУг, ВеНЗн; повчок великий, *Glis glis* Нед», **[пацкун]** «пацюк» ВеУг, ВеНЗн; — очевидно, результат контамінації слів **[паткань]** «великий пацюк» і *пацюк*; як назва повчка могло виникнути в результаті семантичної видозміни з огляду на зовнішню подібність (димчасто-сіре хутро) цієї тварини до пацюка. — УРЕ 11, 8, 281. — Див. ще **паткань, пацюк**¹.

[пацур] «товстошока людина» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *пацалуватий* «товстошокій» (див.).

[пацькати] «бруднити» Нед, **[пачкати]** «тс.» Нед; — р. *пачкать*, бр. **[пачкаць]** «тс.», п. *рачкас* «бруднити, ляпати», *рескас* «бруднити», ч. *раскати* «погано робити, халтурити», слц. *раскат'*, *рачкат'* «тс.», слн. *расати*, *расати* «бруднити, робити плями», *раскати* «бруднити»; — звуконаслідувальні експресивні утворення, подібні до нвн. *patzen* «жужмити; погано працювати», *patsehen* «плескати, ляпати, ляскати»; є думка (Преобр. II 31; SW IV 102) про походження від н. *patsehen*. — Фасмер—Трубачев III 223; Machek ESJC 425.

[пацьорки] «намисто, намистинки; мотузки, нитки, шнурки, пасма; маленькі коси; край непідрубленого або порваного одягу», **[пацьорок]** «намистина» О, **[пачірки]** «намисто; жаб'яча ікра; ікра у раків ВеЛ», **[пацьорки]** «намисто» Г, ДзАтл II, **[пачьор]** «намистина», **[пачьори]** «намисто», **[пацьорина]** (назва вівці) Доп. УЖДУ 4, **[пацьорка]** «намистина Ме; назва вівці» Доп. УЖДУ 4, **[пацьора]** «вівця з білою смужкою на шії» ВеНЗн, **[пацьориста]** (у виразі *п. вівця*) «з білим кружком нав-

коло шиї» ВеНЗн; — бр. *пацьеркі* «бісер; чотки», вл. *paśerki*, нл. *paśerki* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *paśiogki* «чотки, намисто» є формою множини від *paśiogek* «молитва; намистинка» (намистинками на чотках відраховується кількість прочитаних молитов); п. *paśiogek* є демінутивом від *paśiegz* «молитва», яке зводиться до лат. *pater* «батько, отець» (першого слова молитви *Pater noster* «Отче наш»). — Дзєндзелівський УЗЛП 100—102; SW IV 6; Brückner 390; Schuster-Sewc 1032. — Див. ще *па́тер*.

[**пацьорки**²] (бот.) «калачики, *Malva rotundifolia* L.», [*пацьерки* *Мак*, *пацьірки*, *пацьорки*] «тс.», [*пацьірник*] «алтея лікарська, *Althaea officinalis* L.; калачики лісові, *Malva silvestris* L.», [*пацьурнік*] «тс.», [*пацьюрнік*] «калачики непомічені, *Malva neglecta* Wallg.» *Мак*; — бр. [*пацьеркі*] «калачики непомічені»; — пов'язане з [*пацьорки*¹] «намисто»; назви зумовлені тим, що плоди зазначених рослин подібні до намистинок (пацьорок). — Вісюліна—Клоков 186—187; Нейштадт 384. — Див. ще *пацьорки*¹.

пацьок¹ (зоол.) «щур, *Rattus*», [*пац*] «тс.» *Ник*, *пацьоченя*, *пацьочий*; — р. [*пасюк*] «щур», бр. *пацьук*, п. [*расук*], схв. *пацьов*, *пацьов*, *пацьов*, *пацьов* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *пацьок* «поросся», оскільки великий жирний щур схожий на поросся; лит. *patsukas* «пацьок» запозичене з білоруської чи польської мови. — Німчук 183; Фасмер III 222; Преобр. II 31. — Див. ще *пацья*¹. — Пор. *бацьук*.

[**пацьок**²] (ент.) «хрущак борошняний, *Tenebrio molitor*»; — пов'язане з *пацьок* «щур», очевидно, з огляду на те, що ці жуки, як і щури, псують харчові продукти, зокрема борошно. — УРЕС III 703; *Urania Tierr. Insekten* 251. — Див. ще *пацьок*¹.

[**пацьок**³] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus sericeus amarus* (*Syrpinus amarus*)» Нед; — р. [*пасюк*] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*пац*] «тс.» (Фасмер

III 223), можливо, пов'язаного з нгр. *пáтсоc* (іхт.) «лобан, *Mugil cephalus*», яке загальноприйнятої етимології не має. — Фасмер ГСЭ III 147; Маркевич—Короткий 81, 206, 207.

[**пацьок**⁴] (тех., спец.) «цапфа; затичка, чіп» Нед; — очевидно, пов'язане з *пацьок* «поросся» за зовнішньою подібністю цієї деталі до свинячого носа. — Див. ще *пацья*¹.

пацья¹ «поросся» СУМ, [*пацьінча* *О*, *пацьок*] «тс.», [*пацьа*] (дит.) «свиня» Куриленко, [*пацьятина*] «поросятина» Нед, [*пацьятинка*] «тс.» Нед, [*пацьятник*] «матка у свині», [*пацьна*] (свиня) «поросна», *пацьючий*, [*пацьитися*] «пороситися» Г, Нед, [*паць*] (вигук для підкликання свиней), [*пацьік-пацьік*, *пацью*] «тс.», [*паць-паць*] (вигук для підкликання малих поросят) Л; — п. [*расіук*] «поросся, свиня» (з укр.), ч. *pašik* «свиня», *paš(ú)-paš(ú)* (вигук для підкликання свиней), слн. *paśek* «поросся»; — похідні утворення від звуконаслідувального вигуку *паць*, що первісно вживався для імітації звуків, які видає свиня під час їди, а згодом став використовуватися для підкликання свиней. — Фасмер III 222; Преобр. II 30; Brückner 389; Machek ESJC 437.

пацья² «вид дитячої гри; кістка надкопитного суглоба (копитних тварин), що використовується для гри», [*пацьі*] (мн.) «вид дитячої гри» Нед; — очевидно, пов'язане з *пацья* «свиня», оскільки в цій грі діти використовують кісточку з ноги свині або теляти. — Кур. 29. — Див. ще *пацья*¹.

[**пацьяра**] «борошняний відвар з молоком» ВеЗа; — запозичення з польської мови; — п. [*расіара*] «борошняний суп на воді; галушки, залиті молоком» походить від [*расіаc*] «занурювати в щось рідке», пов'язаного з *paścać* «бруднити, ляпати». — SW IV 5. — Див. ще *пацькати*.

[**пачайло**] «бурлака, мандрюха» Нед; — неясне.

[**пачвѣте**] «курити, палити тютюн» Корз, [*пачва*] «курець» Корз; — неяс-

не; можливо, пов'язане з [пáчиво] «печіння» Корз.

пáче (у виразі *тим п.* «тим більше»); — р. болг. *páче* «більше», др. *pache* «тс.», схв. *páче* (*páче*) «тим більше, навіть; напроти, навпаки»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **паче** «більше» походить від (о)ракъ «назад, знову», до якого зводиться й укр. *пак'*. — Фасмер III 223; КЭСРЯ 330; Преобр. II 6, 31; Skok II 558—559. — Див. ще **пак'**.

[**пачесте**] «пачоси» Нед; — результат видозміни слова [пáчесья] «тс.» із вставним т. — Див. ще **чесати**.

[**пáчитися**¹] (*пáчити шя*) «подобатися» ЕЗб 25; — запозичення зі словацької мови; слц. *ráčit'* sa «подобатися», як і ч. [ráčiti se] «тс.», виникло внаслідок семантичної видозміни дієслова *ráčit'* «дивитися», ч. [ráčiti] «тс.», пов'язаного з *báčit (пор. слц. [báčit'], ч. [zbačit']) «стежити», п. *ba-czyć*, укр. *бáчити*. — Machek ESJC 425. — Див. ще **бáчити**.

[**пáчитися**²] «викривлятися, жолобитися» Нед; — запозичення з польської мови; п. *raszyć się* «жолобитися, викривлятися» походить від *raszyć* «жолобити, викривляти», що, як і ч. *ráčiti* «вивертати, перевертати», вл. *ráčiti* «перекидати; піднімати (ломом)», нл. *rasuť* «тс.», схв. *пáчити* «шкодити, перешкоджати», зводиться до псл. *орáčiti (де згодом о стало сприйматися як префікс), утвореного від оракъ «зворотний», до якого зводиться й укр. *бпáк*. — SW IV 8; Brückner 380, 391; Machek ESJC 425; Holub—Lyer 351—353; Muske II 2; Skok II 558—559. — Див. ще **бпáк'**.

пачулі (бот.) «тропічна запашна рослина *Pogostemon patchouli* Pell.; парфуми з ефірної олії цієї рослини», *пачуля* Мак; — р. болг. *пачули*, бр. *пачулі*, п. *paczula*, ч. *pačuli*, слц. *paču-la*, схв. *páчули*; — запозичення з англійської мови; англ. *patchouli* «тс.» походить від тамільських слів *pacchai* «зе-

лений» та *ilai* «листок». — СІС² 634; St. wug. *obscych* 540; Holub—Lyer 352; РЧДБЕ 545; Вуякляжа 697; Klein 1138.

пáша¹ «трава на пасовиську, пасовисько; [нажива на вудочку]», *пашня* «пасовище», [пашнівка] (ент.) «трав'яна блощиця, *Phytocoris rabulinus* Нед, [пашістий] «родючий; поживний» Нед, [пашній] «багатий на пашу» Нед, [пашністий] «буйний, пишний СУМ; родючий Нед»; — р. [пáша], бр. болг. м. *páша*, п. *pasza*, ч. слц. *paša*, схв. *páша*, слн. *paša*, стсл. **паша**; — псл. *paša* < *pasja, пов'язане з *pasti* «пас-ти». — Фасмер III 223; Преобр. II 23, 31; Brückner 399; Machek ESJC 436; Skok II 614. — Див. ще **пáсти**¹.

пáша² «титул найвищих військових та цивільних сановників у мусульманських країнах» СУМ, Нед, [пашá] (с.р., род. в. *пашáти*) «молодий паша, син паші» Нед; — р. бр. болг. *пашá*, п. *pasza*, ч. слц. *paša*, м. *паша*, схв. *páша*, *páша*, слн. *paša*; — запозичення з турецької мови; тур. *paša* «тс.» походить від перс. *pātaxšā* (перс. *pādišāh*) «король». — СІС² 634; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 26; Макарушка 12; Фасмер III 223; Преобр. II 31; Шипова 258; Дмитриев 541—542; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 545; Вуякляжа 697; Skok II 617; Lokotsch 131. — Пор. **башá**, **падишáх**.

[**пашина**¹] «жили в м'ясі» ВеУг; — р. [пашіна] «жилиста яловичина»; — очевидно, похідне утворення від *пак'* (див.).

пашіна² — див. **фашіна**.

пашіти — див. **пáхнути**¹.

[**пашкúт**] (орн.) «дрізд омелюх, *Turdus viscivogus* L.» Шарл; — запозичення з польської мови; п. *paszkot* «тс.» загальнопринятої етимології не має.

пашня «хліб у зерні або на стеблі», [пáшейка] «міра землі (частина поля)» Нед, [пашніна] «хлібне зерно», *пашніця* «хліб (у зерні або на стеблі)», [пашничобк] «хлібороб» Нед, [пашенний] «хлібний»; — р. *пáшня* «нива, рілля», бр. [пашня] «збіжжя»; — похід-

не утворення від др. *пахати* «орати» з видозміненим значенням. — Выгонная Белар. лексікал. і этым. 27—28. — Див. ще **пахати́**.

[пашо́к] «рід гри в карти»; — неясне.

паштёт, [пашкѐт] «паштет», *паштетна*; — р. *паштѐт*, бр. *паштѐт*, п. *pasztet*, ч. *paštika*, ст. *pašteta*, слц. *paštét(a)*, вл. *pasteta* «паштет, пиріжок (з м'ясом)», болг. *пастѐт*, м. *паштѐта*, схв. *паштѐта*, слн. *pastéta*; — запозичення з німецької мови; н. *Pastéte* «паштет, пиріжок» походить від слат. *pastátus* «запечений у тісті», пов'язаного з *pastare* «розчиняти тісто», яке зводиться до лат. *pasta* «тісто». — СІС² 634; Фасмер III 223—224; Черных II 15; Hüttl-Worth 17, 19; Sł. wug. obc. such 557; SW IV 83; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вуяклија 697; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **паста**.

паша, [паш] «паша» Нед, [паша́] «щелепа» Куриленко, [пашаний] Нед; — бр. *пашча*, п. *paszcza*, *paszcz* «паша», ч. [ра́ща] «пика, паша»; — результат видозміни слів [пашть, пашта], зближених з *паше́ка*. — SW IV 82; Machek ESJC 437. — Див. ще **пашть**, **паше́ка**.

паше́ка «паша», [паше́ки] «виллиці», [пашеко́ване] «лайка, хвастощі» Нед, *пашеку́ха*, [пашцику́ха], *пашекува́тий*, [пашцикува́тий], *пашекува́ти*, [пашцикува́ти] «пашекувати», [пашцикува́ти] «тс.», *пашекува́ти* «розпустити плітки, осудити; [швидко заговорити, почати грубіянити]», [пашцикува́ти] «накричати», [пашекува́ти] «зганьбити»; — р. [паше́ка] «щелепа, шока», бр. [пашча́ка] «(нижня) щелепа», п. *paszczęka*, ст. *paszczeka* «паша», ч. *paštěka* «тс.», слц. [pašćeka] «щелепа»; — похідне утворення від *щока́* (< *щека*). — Фасмер III 224; Преобр. II 31, 116; Brückner 399; SW IV 82; Machek ESJC 437. — Див. ще **пашь**, **шока́**. — Пор. **паша**.

пашюс «плівка, в якій лежить ікра в риби», *пашюсний* (у виразі *пашюсна ікра́* «гатунок пресованої ікри, посоленої в

пашюсах»); — бр. *пашюс*; — запозичення з російської мови; р. *пашюс*, очевидно, пов'язане з р. ст. *пашюс* «мішечок (з риб'ячого мішура, шкіри)», яке може бути зіставлене з п. *rawaz* «рубель для притискання соломи, сіна», ч. [rawuz, rawz] «тс.» і зведене до псл. *rawozъ*, похідного від *vezati* «в'язати»; пов'язання з фін. *raipaa* «давити, тиснути» або *rajoittaa* «бити» (Грот. Фил. раз. II 502; Преобр. II 31; Черных II 15) і зіставлення з дінд. *raūiŋ* «задній прохід» (Pisani Paideia 10/4 (1955) 262) недостатньо обгрунтовані. — Фасмер—Трубачев III 224; Трубачев ЭИРЯ II 32—34. — Див. ще **в'язати**, **пашь**, **пашюс**.

паяти, *паяний*, *пайка*, *паяльник*, *паяльщик*, *паяльний*, *відпайка*, *перепайка*, *припай* «метал або сплав для паяння; [смуга землі між крутим морським берегом та водою]», *припайка*, *припай*, *розпайка*, *спойти*, *споювати* «з'єднувати, приганяти», *спай*, *спайка*, *спайність*, [спайон] «колодій» Нед, [спайч] «паяльщик» Нед; — р. *паять*, бр. *паяць*, др. *паяти* «кувати», п. *sprać*, *sprać*, ч. *rajeti* «паяти», слц. *rajat'*, болг. *споявам*, м. *спојува*, схв. *спојути*, слн. *spajati* «тс.», стсл. **спьонити** «з'єднати»; — не цілком ясне; пов'язувалось (Преобр. II 31; SW VI 310; Machek ESJC 427) з *пйти*, *пойти* (пор. *упиватися* (зубами, пазурами)); порівнювалось (Pettersson BSl. Wortst. 88) з дінд. *uāuti* «прив'язує», *uutāŋ* «прив'язаний». — Фасмер III 224. — Пор. **пйти**, **пойти**.

паяц «блазень, клоун»; — р. бр. *паяц*, п. *rajas*, слц. *rajać*, вл. *rojas*, нл. *rijas*, болг. *паячо*, м. *палјачо*, схв. *пайяц*, слн. *rajać*; — запозичення з італійської або французької мови; іт. [rajazzo], *ragliaccio* (> фр. *raillasse*) «солом'яний матрац; легковажна людина; паяц (персонаж із народної комедії, одяг якого подібний до мішка, набитою соломою)» походить від *raglia* «солома», що виникло з лат. *palea* «полова, висівки». — СІС² 634; Акуленко

140; Фасмер III 224; Черных II 15—16; Преобр. II 32; Sł. wug. obcsuch 541; Schuster-Sewc 1119; РЧДБЕ 527. — Див. ще **пахітоса**.

пеан «хвалебний гімн; чотирискладова віршова стопа», *пеон* «чотирискладова віршова стопа»; — р. бр. болг. *пеан*, п. *реан*, ч. *рапан*, *рајан*, заст. *реан*, *реан*, слц. *реан*, схв. *пѣан*; — запозичення з грецької мови; гр. *παιάν*, еп. *παιών*, атт. *παιών* «(первісно) величальна пісня на честь Аполлона; (згодом) урочиста пісня; віршовий розмір» походить, можливо, від вигуку *і́й παιών*, *і́ω παιών*, що ним починався гімн; *і́й*, *і́ω* — вигуки звертання «гей, о», *пαιών*, *пαιών* пов'язують із **παΐῶ*, **παΐ-ῶ* «удар», що походить від *παίω* «б'ю», спорідненого з лат. *rauiō* «б'ю, топчу, трамбую». — СІС² 634, 638; Kopaliński 732; Holub—Lyer 352; РЧДБЕ 545; Вуяклија 697; Frisk II 460, 461, 464; Boisacq 740.

півний, *півен*, *півність*, [*півно́та*], [*півня́к*] «півний», *півне*, *півно*, *допівне*, *допівнитися*, [*запівне*, *запівно*], *запівнити*, *напівне*, *напівно*, [*непів*] «непівний» Ж, *непівний*, [*опівня́тися*] «упевнятися» Ж, *упівнений*, *упівнити*; — р. [*півний*] «справжній, істинний», бр. *пѣны*; — запозичення з польської мови; п. *rewny*, паралельне до ч. слц. *rewný* «твердий, міцний; півний», виникло з п. ст. *rwa* «надія, довіра», пов'язаного з *rwaś* «вірити, сподіватися», яке зводиться до псл. *rwati*, що знайшло своє відображення у стсл. (оу)*пъвати*, укр. *упова́ти*. — Richardt 88; Фасмер IV 164; Brückner 403; SW V 447; Machek ESJC 123, 447. — Див. ще **упова́ти**.

[**півніти**] «виконувати»; — бр. [*пѣніць*] «тс.»; — пристосоване до української (і білоруської) фонетики і зближене з *півний* запозичення з польської мови; п. *reñić* «виконувати» утворено від *reñny* «повний», спорідненого з др. *пълнъ*, укр. *повний* (пор. р. *выполня́ть* «виконувати»). — Преобр. II 95; Brückner 402. — Див. ще **півний**.

Пегас (міф., астр.) «крилатий кінь — символ натхнення поетів; назва сузір'я»; — р. бр. болг. *Пегас*, п. *Pegaz*, ч. *Pegas*, *Pegasus*, слц. *Pegas*, схв. *Пѣгас*, слн. *Pegaz* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *Pégase* через лат. *Pēgaseus* зводиться до гр. *πήγασος* «тс.», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з *πηγή* «струмінь, джерело» або з *πηγός* «міцний, сильний, потужний». — СІС² 634; Фасмер III 225; Kopaliński 734; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 545; Вуяклија 697; Dauzat 543; Frisk II 525; Boisacq 777.

педагог, *педагогіка*, (заст.) *педагогія* «педагогіка», *педагогічний*; — р. бр. болг. м. *педагог*, п. ч. вл. *pedagog*, слц. слн. *pedagóg*, схв. *пѣдагог*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську або західноєвропейські (лат. *paedagogus*, фр. *pédagogue*, н. *Pädagoge*); гр. *παιδαγωγός* «слуга, що наглядає за дитиною; керівник, вождь; учитель, вихователь» утворено з основ слів *παις*, род. в. *παιδός* «дитина; хлопчик» (< **παΐ-ι-δ-*), спорідненого з лат. *paupere* «бідний, незможний», та *αγωγός* «провідник, проводир». — СІС² 634; Коваль 145; Москаленко УІЛ 25; Огієнко РМ 1938/1, 39; Hüttl-Worth 14; Черных II 16; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 697; Frisk II 463. — Див. ще **демагог**, **паупер**.

педагогіка — див. **педагог**.

педаль, *педалізація*, *педалізува́ти*; — р. бр. *педаль*, п. *pedał*, ч. слц. слн. *pedál*, вл. *pedal*, болг. м. *педал*, схв. *пѣдал*, *пѣдала*; — через французьку мову (фр. *pédale*) запозичено з італійської; іт. *pedale* «тс.» утворено з лат. *pedālis* «ножний», що походить від *pēs*, род. в. *pedis* «нога», спорідненого з дінд. *pāt* (зн. в. *pādam*, гр. дор. *πῶς*, атт. *πῶς*, род. в. *πῶδος* «тс.», дінд. *padām* «крок, слід», лит. *pėda* «ступня, стопа», стсл. *подъ*, укр. *під*. — СІС² 634; Фасмер III 225; Черных II 16; Sł. wug. obcsuch 559; Holub—Lyer 364; Skok II 629—630; Klein 609, 1146;

Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще під¹.

педáнт «людина, що дотримується формального порядку; догматик, буквоід у науці», *педантизм, педáнтство, педантичний, по-педáнтському*; — р. болг. м. *педáнт*, п. ч. слц. вл. *pedant*, схв. *педант*, слн. *pedánt*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; фр. *pedant* '> н. *Pedánt*) походить від іт. *pedante* «педант», букв. «учитель», яке зводиться до лат. *paedagogus* «педагог» або до гр. *παιδευω* «виховую», похідного від *παις* (*παιδός*) «дитина». — СІС² 634; Фасмер III 225; Черных II 16; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698; Frisk II 462—463. — Див. ще **педагог**.

пéдель «наглядач над студентами»; — р. *пéдель*, п. *pedel, bedel*, ч. слц. *pedel*, схв. *пéдел*, слн. *pedél* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Pedell* «шкільний сторож, шкільний швейцар; службовець вищої школи» походить від слат. *pedellus* «розсильний при суді», *bedellus, bidellus* «тс.», що зводяться до двн. *bitil* «тс.», пов'язаного з нвн. *biten* «пропонувати, надавати», двн. *bitan* «тс.», спорідненим з дангл. *bēodan* «сповіщати, повідомляти», гр. *πυνθάνομαι* «розпитую, вивідаю», стсл. **бъдѣти, боудити**, др. *бъдѣти, будити*, укр. *будити*. — СІС 1951, 491; Фасмер III 225; Преобр. I 21; Hüttl—Worth 18; Kopaliński 733; Machek ESJC 441; Holub—Lyer 364; Вуяклија 698; Kluge—Mitzka 75, 76, 536; Klein 171. — Див. ще **будити**¹.

педерáст «той, хто займається мужолозством», *педерáстія* «мужолозство»; — р. болг. м. *педерáст*, бр. *педэра́ст*, п. *pederasta*, ч. слц. вл. *pederast*, схв. *педера́ст*, слн. *pederást*; — через західноєвропейські мови (фр. *pedéras-te*, н. *Päderást*) запозичено з грецької; гр. *παιδεραστής* (букв.) «любитель хлопчиків» утворено зі слів *παις* (*παιδός*) «дитина, хлопчик» та *εραστής* «палко закоханий; шанувальник, прихильник»,

пов'язаного з *εραμαι* «кохаю». — СІС² 635; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698. — Див. ще **ерóтика, педагог**.

педикю́р «догляд за нігтями й видалення мозолів на ногах», *педикю́рша*; — р. болг. *педикю́р*, бр. *педыкю́р*, п. *pédicure*, ч. *pedikúra, pedikýra*, слц. слн. *pedikúra*, вл. *pedikíra*, м. *педикю́ра*, схв. *педикю́р*; — запозичення з французької мови; фр. *pédicure* «тс.» утворено з основ лат. *pēs* (*pedis*) «нога» та *cūgo* «пikлююся, дбаю; доглядаю». — СІС² 635; Kopaliński 733—734; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698. — Див. ще **курува́ти, педáль**. — Пор. **манікю́р**.

педіáтр «лікар дитячих хвороб», *педіáтрія* «вчення про дитячі хвороби й методи їх лікування», *педіáтричний*; — р. *педіáтр*, бр. *педыáтр*, п. *pediatra*, ч. *pediatr*, слц. вл. *pediater*, болг. *педиáтър*, м. *педиáтар*, схв. *педиáтар*, слн. *pediáter*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Pädiáter*, фр. *pédiatre*, англ. *pediatrist* утворено з основ гр. *παις* (*παιδός*) «дитина» та *ιατρος* «лікар», пов'язаного з *ιαμαι* «лікую, зціляю» і, далі, з *ιαίνω* «нагріваю; тишу, підбадьорюю; відраджую». — СІС² 635; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698; Frisk I 704—705; Boisacq 364; Klein 763, 1146. — Див. ще **педагог**.

педóлог «фахівець або прихильник педології», *педологія* «напря́м у психології та педагогіці, що об'єднує біологічні, соціологічні та психологічні підходи до розвитку дитини», *педологічний*; — р. *педóлог*, бр. *педóлаг*, п. ч. *pedolog*, слц. *pedológ*, вл. *pedologija* «педологія», болг. *педоло́г*, схв. *педóлог*, слн. *pedológ*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *pedologie* «педологія», *pedologue* «педолог», *pedologique* «педологічний», англ. *paedology*, н. *Pädologie* утворено з основ гр. *παις*, род. в. (*παιδός*) «дитина» і *λόγος* «слово; вчення, наука». — СІС² 635; Sł. wyg. obcych 560; Holub—Lyer 365;

РЧДБЕ 546; Вуяклија 699. — Див. ще логіка, педагог.

педринець — див. **бедринець**.

пейзаж, *пейзажіст*; — р. бр. болг. *пейзаж*, п. *rejzaž*, ч. *rejzáž*, слц. *rejsáž*, м. *пейзаж*, схв. *пéјзáж*, *пéјсáж*; — запозичення з французької мови; фр. *paysage* є похідним від *paus* «країна, земля, місцевість; земляк», що зводиться до пізньолат. *pāgensis* «мешканець села», утвореного від лат. *pāgus* «сільська громада; село», з яким пов'язані стсл. **погань**, др. *поганъ*, укр. *погáний*. — СІС² 635; Черных II 17; Преобр. II 84; Kopaliński 734; РЧДБЕ 547; Вуяклија 699; Dauzat 541; Klein 1143. — Див. ще **погáний**.

пейзан «ідилічний образ селянина в літературі й мистецтві», *пейзани*, *пейзанин*, *пейзанка*, *пейзанство*; — р. болг. *пейзан* «тс.», п. *rejzanka* «овочева юшка; просте сільське вбрання; пейзанка»; — запозичення з французької мови; фр. *paysan* «селянин» утворене від *paus* «країна, земля, місцевість; крайнин, земляк». — СІС² 635; Kopaliński 734; РЧДБЕ 547; Dauzat 541. — Див. ще **пейзаж**.

пейси «довгі пасма волосся на скронях у патріархальних євреїв», *пейс* (одн.), [*пейсáч*] Нед, *пейсики*, [*пéсик*] «кучерик на чолі», *пейсáтий*; — р. *пéйсы*, бр. *пéйсы*, п. *rejsy*, ч. *rejzy*, слц. *rajesy*, схв. *пéјаси*; — запозичення з мови ідиш; ід. *rejes* «тс.» походить від гебр. *рé'от* «кучері над вухами», що є формою множини від *рé'а* «кут; кінець, край; кучер над вухом», спорідненого з *рá'а* «розколювати, розтинати; поділяти». — Фасмер III 225; Machek ESJC 441; Holub—Lyer 365; Gesenius 664—665.

пек¹ (заст., у виразі *пек тобі*, *цур* виражає досаду, відсторонення, відмову, незадоволення, бажання відвернути що-небудь, позбутися когось, чогось); «[слов'янський бог пекла]», [*пек-пéком*] (лайка) Нед, [*пеци*] (у лайці *бодай тя пеци били*) ВеЗа, [*пéкати*] «відстороняти, відганяти», [*пéкатися*]

«цуратися», *відпéкатися*, [*запéкати*] «запроторити», *спéкатися*; — п. [*pek* (*tobie*)] (очевидно, з укр.); — виникло, очевидно, з др. *пеклъ*, *пеколъ*, *пекълъ* «смола», що походить від стсл. **пъклъ** «смола; пекло». — Німчук ІУМ Морфологія 511—512; Преобр. II 32; Потебня К ист. зв. III 56—58; SW IV 104. — Див. ще **пéкло¹**.

пек² «речовина, яка залишається після перегонки деревного, торф'яного або кам'яновугільного дьогтю та дистильції жирних кислот», [*пéк*] «смола, якою смолять човни та канати» Берл; — р. бр. болг. *пек*, п. *рак* «тс.»; — запозичення з голландської мови; гол. *pek* «смола», як і нвн. *Pech*, англ. *pitch* «тс.», походить від лат. *pix* (род. в. *picis*), спорідненого з гр. *πίσσα*, лит. *pišis* «тс.», стсл. **пъклъ** «тс.; пекло». — СІС² 636; Kluge—Mitzka 536; Klein 1191; Walde—Hofm. II 312. — Див. ще **пéкло¹**. — Пор. **пек¹**.

[**пекéць**] (вигук на позначення раптового падіння) Нед, [*перепихіцьнути*] «перекинутись» Нед; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [*пец*] (вигук на позначення падіння), бр. [*пэц*] «тс.»; може бути зіставлене також з *беркіць*, *кéцати* (див.).

пéкло¹, *пекéльний* «диявол, мешканець пекла», [*пекéльниця*] «змія, гадюка» ГрицАВ, [*пекóльний*] «пекельник» Нед, [*пекóльниця*] Нед, [*пекúн*] «пекельник» Мовозн. 1980/1, *пекéльний*, *пекéльницький*, [*пекляний*], *пекóльний*] Нед; — р. **пéкло** «сильний вогонь, полум'я; пекло», бр. *пéкла*, [*пéкло*], др. *пеклъ* «смола», п. *piekto* «пекло», ч. слц. *peklo*, вл. *pjekto*, нл. *pjakto*, болг. *пéкло*, [*пéкъл*], м. *пекол*, схв. *пáкао*, слн. *pekèl* «тс.», стсл. **пъкълъ** «пекло», **пъцьлъ** «смола»; — псл. **рк-l-* «смола»; — споріднене з лит. *pišis* «смола», лтс. *pišis* «тс.», лат. *pix*, род. в. *picis* «смола, дьоготь», гр. *πίσσα* (< **πίσα*), атт. *πίττα* «смола», що зводиться до іє. **рl-* «сік»; значення «пекло» з'явилося у слов'янських мовах з прийняттям

християнства, згідно з яким грішники киплять у пеклі в смолі, горять у вічному вогні; через те в народній етимології слово *пéкло* пов'язується з *пекти*. — Німчук ІУМ Морфологія 512; Булаховський Нариси 176; Фасмер III 226; Преобр. II 33; Brückner 407; Machek ESJC 441—442; Holub—Lyer 365; Schuster-Sewc 1076; Младенов 537; Skok II 588; Мартынов Язык 83; Роголпу 794. — Пор. *пек*^{1, 2}.

[пéкло²] «яма в болоті; трясовина» Ч; — результат видозміни слова [пéлька] «тс.», зближеного з *пéкло* «місце під землею, де мучаться душі померлих грішників». — Див. ще *пéлька*².

[пéкно] «пляма» Пр. XI діал. н.; — похідне утворення від *пекті́*, оскільки пляма нагадує випалене місце. — Німчук Пр. XI діал. н. 160. — Див. ще *пекті́*.

пекті́, [пекáрити], пекарюва́ти, [печі́] «пекти» Нед, пічникува́ти, пéка́р СУМ, Нед, [пекáриxa] Нед, [пекáриця] «печія, нудота» Л, [пекáрiвна], пéка́рка СУМ, Нед, пекáрня, пéка́рство СУМ, Нед, [пекáричк], [пéковица] «печія» ЛексПол, [пекотá] «спека» Нед, [пекúчка] «печія До; (бот.) гарбуз звичайний, Cucurbita pepo L. (його перед уживанням печуть) ВеНЗн; кропива жалка, Urtica urens L. ВеНЗн», [пéцяк] «розпечений дрiт для пропалювання чубуків у люльках» Нед, [пéтúх] «тс.» Нед, [печ] «піч» Нед, [пéчáйка]. «печія» Л, [пéчáк] «печений качан кукурудзи» Нед, [печик] «тс.» Нед, [печенiна] «печеня», [печенiця] «сушені яблука чи груші», [печенúх] «печене яблуко» Нед, [пéчэра] «отвір, де печеться хліб» ВеБ, пéчэня, [пéчэя] «печія» Нед, пéчиво, [пéчина] «обпалена глина в печі», пéчище «рештки розваленої печі, дир печі; спалене сонцем місце», пéчiйка «печія», [пéчiльник] «пекар», [пéчiльниця] «пекарка; печія», [пéчúр] «пічкур», [пéчник] «пічник» Нед, [пiканка] «дiжа для тiста» Л, [пичáйка] «тс.» ЛПол, [пичiн] «вмита водою яма в глеюватій землі;

затверділі краї цієї ями» Мо, [пичiна] «шматок перепаленої глини в печі» Па, [пiкарiст] «пекар» Дз, [пiкúн] (ент.) «мурашка, Formica (бо ця мурашка пече, тобто кусає); вид горщика для запікання» Нед, [пiкунéць] «тс.» Нед, пiч, [пiчкúга] «хатина» Бі, [пiчка] «яма» Гриц, пiчкúр «ледар; [опалювач, грубник]», [пiчкúра] «піч» Бі, пiчник, пiчúрка, пекáрний, [пековий] «уживаний при випіканні хліба» ВеЛ, пекúчий, пéчений, [пiкальний Л, пiкiвний, пiкний Г, Па], пiчний, пiчовий, впектiся «набриднути», вiпiк, вiпiчка, допектi, [дóпiк] «дошкуляння» Я, [дóпiклiвий] «пекучий, болісний» Ж, [зাপiчкúритися] «звикнути лежати на печі», [зáпек] «запічок» Я, [зাপéка] «злюка, упертий; мозоля» Ж, [зáпéцек] «запічок» Я, [зáпiк] «тс.» Я, запiкана, запiканка, зাপiчок, запéклий, [зাপéкуватий], [зাপéкуватий] «дуже строгой», зাপiчний, недóпiк, недóпiчка, [опéчка] «пічурка для попелу» Л, [опéчок] Л, óпiк, [опiканка] «спечена на вогні риба» Мо, Берл, óпiчок (заст.) «край печі», опiкаючий, [перепéча] «вид коржа», [перепéчáйка, перепéчка] Нед] «тс.», [перепiч] «припічок» Нед, [перепiча] «вид коржа» Бі, перепiчáйка (заст.) «вид коржа; жінка, що пече хліб», перепiчка «вид коржа; невелика хлібина Нед», передпiчний, пiдпéка, пiдпéкар, [пiдпiч] Нед, пiдпiчок, пiдпiччя, [подпéчини] «мурована основа печі» О, [прiпек] «припічок», [прiпiк] «тс. ЛЧерк, пiдпiччя Нед», прiпiкáльне (мед.), прiпiкáльний (мед.), прiпiкáч (мед.), прiпiчка, прiпiчок, спéка, спекóвисько, спекóвище, спекóтá, спéклий, спекóвiтий, спекотлiвий, спекóтний, спéчний «жаркий», спiклiвий, спiкний; — р. пéчь, [пéчи, пектi], бр. пiчá, [пéци], др. печи, п. рiес, ч. рéси, слц. рiес¹, вл. рiес, нл. рiас, полаб. рiет, болг. пекá, м. пече, схв. пéћи, слн. рéси, стсл. пешти; — псл. *pekti «пекти», *pektь «піч»; — споріднене з лит. kèpti «пекти», лтс. серт «тс.» (< балт. *pekō), дiнд. pácati

«варить, пече, смажить», ав. paçaiti «тс.», гр. πέσσω (< *πέσιω) «печу, варю», лат. соquō (< *quequō) «варю; обпикаю», алб. pjek «печу», тох. В рарак-ши «варений», дангл. āfigen «обпалений»; іє. *реку- «варити, готувати»; слово *пéкар* (з пізнішими похідними), як і р. *пéкарь*, бр. *пéкар*, п. *piekarz*, ч. *pekař*, утворено під впливом нвн. *Bäcker* «пекар» (Hüttl-Worth 18; Фасмер III 226; Brückner 406; Holub—Kop. 268). — Фасмер III 227; Черных II 29; Преобр. II 54; Machek ESJC 440; Holub—Lyer 364; Schuster-Sewc 1073; Младенов 416; Skok II 628—629; Кристенко Вступ 518, 554; Trautmann 211; Uhlenbeck 152; Pedersen Kelt. Gr. I 38, 129; Walde—Hofm. I 270—271; Гамк-релидзе—Иванов 699; Pokorny 798.

[пеку́лька] (орн.) «водяна (болотяна) курочка, *Gallinula chloropus* Lath.» ВеБ, ВеНЗн, [пéкур] «бекас, *Capella gallinago* Л; коловодник-телегуз, *Fringa ochropus* L. Шарл»; — очевидно, звуконаслідувальні утворення, подібні до п. [piekut] «вівчарик (бекас)», який дістав свою назву через те, що співає *pieku, pieku*. — SW IV 147.

Пелагія (жіноче ім'я), *Пелагéя*, *Пелáга*, [Пелягéя], *Палáга*, *Палáгна*, [Палагóйка] О, *Палáжка*, *Палáзя*, [Палáнка Пі, Полáгна Нед, Паза ВеЛ, Пазíна, Пазúлька], *Пáзя*, [Пáзьга ВеБ], *Пáзька*, [Пáйза ВеЛ, Позíна Нед], ст. *Пелагіа* «ближица, пучиннаа» (1627); — р. *Пелагéя*, ст. *Пелагія*, бр. *Пелагéя*, *Палáга*, п. *Pelagia*, ч. *Pe-lageja*, слц. *Pelagia*, болг. *Палагія*, *Пелагія*, стсл. **Пелагна**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Πελαγία пов'язане з прикметником πελάγιος «морський», похідним від πέλαγος «(відкрите) море». — Вл. імена 153; Беринда 227; Петровский 177; Фасмер III 227; Спр. личн. имен 516; Илчев 387. — Див. ще **архіпелáг**.

пелáгра (мед.) «хронічна хвороба, викликана авітамінозом»; — р. *пелáгра*, п. ч. слц. *pelagra*, болг. *пелáгра*,

схв. *пéлагра*, слн. *pelagra*; — запозичення з італійської мови; іт. *pellagra* «тс.» утворено з основ лат. *pellis* «шкіра», спорідненого з дангл. *fell* «хутро, шкура; шкіра», двн. *fel* «тс.», гр. πέλιος «підшва», стсл. **пелена**, укр. *пелéна*, та гр. ἄγρα «хапання; полювання, лови», пов'язаного з ἄγρω «ловлю, захоплюю», спорідненим з дірл. *agr* (**agrā*) «перемагати», вал. аег «бій, боротьба», дкорн. *hair* «лихо, нещастя». — SIC² 636; Kopaliński 734—735; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Вуяклија 700; Mestica 1144; Klein 1149; Walde—Hofm. II 275—276; Frisk I 14—16. — Див. ще **пелéна**.

пеламіда — див. **паламіда**¹.

пеларгонія (бот.) «*Pelargonium* L.'Herit»; — р. *пеларгонія*, *пеларгониум*, бр. *пеларгонія*, п. *pelargonja*, ч. *pelargónie*, слц. *pelargónia*, вл. *pelargonija*, болг. *пеларгонія*, схв. *пелагонија*, *пеларгонија*, слн. *pelargónija* «тс.»; — запозичення з новолатинської ботанічної номенклатури; нлат. *pelargonium* «тс.», утворено від гр. πέλαργός «лелека» (з огляду на подібність плодів цієї рослини до дзьоба лелеки), що виникло з *πελα-*φάργος* «чорно-білий», перша частина якого пов'язана з *пеліос* «синій, посинілий», *пеллос* «темно-сірий, темно-бурий, темний», *поліос* «сивий», далі споріднена з лат. *palleo* «блідну», *pallidus* «блідий», друга частина *φάργος* (< **φάργος*) «білий, яскравий, блискучий» споріднена з дінд. *řj-gāř* «блискучий, яскравий», ав. *ēřzata* «срібло», тох. А *ārki* «білий», тох. В *arkwi* «ясний», вірм. *arcat* «срібло». — SIC² 636; БСЭ 32, 296; Sł. wyg. obcych 561; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Симонович 341—342; Dauzat 525; Klein 103, 1148; Frisk II 492. — Див. ще **пáлевий**.

[пелéвня] «стайня, хлів; стодола», [пелевен ВеЛ, пелéвень Г, Нед, пелéвник Г, Нед] «тс.»; — р. [пелéвня] «полівник», п. ст. *plewnia*, ч. [plévnā, plevník], слц. *plevinc*, *plevník*, *plevín* «тс.», болг. *плéвня* «будова для зберігання

полови, соломи, сіна», *плéвник*, м. *плевна*, схв. *плéвѣна* «тс.»; — похідне утворення від **пелева* «полова» (пор. р. [*пелéва*, *пелёва*] «тс.», яке зводиться до псл. *peleva*, що було варіантом звукової форми **pelva* «тс.». — Фасмер III 227, 312, 317; Преобр. II 97; Grückner 418; Machek ESJC 459. — Див. ще **полóва**.

[**пéлевонь**] (бот.) «пижмо бальзамічне, канупер, *Tapacetum balsamita* L.» ВеБ, ВеНЗн, Мак, [*пелевóнь*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з п. **peľnowopny* «сповнений пахощів», оскільки квіти цієї рослини мають приємний запах. — УРЕ 11, 136.

пéленá «покривало, поділ; суцільний покрив» СУМ, Г, Нед, [*пелéник*] «дитина в пелюшках; білоручка» О, [*пеленіця*] «білорука» О, [*пелёнка*] «пелюшка» Нед, [*пеленя́*] «дитина в пелюшках» Нед, [*пелі́нка*] «пелюшка», [*пеленко́вий*] Нед, *пеленáти* «сповивати», [*пелені́тися*] «ніжитися» О, [*пеленува́ти*] «тс.», [*впелені́тися*] «проникнути» Ж, [*опелі́нок*] «дитина в пелюшках» Нед; — р. болг. *пеленá*, бр. *пялёнка*, др. *пелена*, ч. *plépa* «пелена, пелюшка; мозкова оболонка», слц. *plépa* «хустка; мозкова оболонка», полаб. *plépenka* «пелюшка», м. *пелена* «пелюшка, пелена», схв. *пёлена* «пелюшка», слн. *plépiśa* «пелюшка, пелена», стсл. **пелена**; — псл. **pelna*, *pelepa*; — споріднене з лат. *pellis* (< **pellnis*) «шкіра», гр. *πέλις* «підощва», двн. *fel* «хутро, шкура; шкіра», англ. *fell* «тс.», дангл. *filmen* «шкірка, крайня плоть», лит. *plėpė* «шкірка, перетинка»; іє. **pel-* «шкіра»; припускається (Machek ESJC 55, 458; Мартынов Sl. Wortst. 62—63) давній паралелізм псл. *pel(e)na*. і **bólna* «оболонка» (іє. **pel-*: **bhol-p-*). — Фасмер III 228—229; Черных II 17; Преобр. II 33; Machek ESJC 458; Holub—Lyer 377; Skok II 632; Pokorný 803. — Пор. **пелю́ха**, **пліва́**.

пéленг «кут між напрямком компасної стрілки й напрямком, у якому видно даний предмет або чути звук», *пе-*

ленга́тор, *пеленга́ція*, *пеленгаці́йний*, *пеленгува́ти* «визначати місце перебування якогось об'єкта»; — р. бр. болг. *пéленг*, п. *peleng*, схв. *пеленг*; — запозичення з голландської мови; гол. *reiling* «визначення, вимірювання, зондування, пеленгація» пов'язане з *reilen* «вимірювати глибину, зондувати ґрунт, пеленгувати», утвореним від *reil* «футшток; рівень (води); норма, міра», що, як і англ. *rail* «цебер, баддя», дангл. *rægel* «маленька міра; винна чаша», походить від слат. *rāgella* «міра», лат. *rāgella* «колонка, стовпчик, сторінка», зменш. від *rāgina* «сторінка». — СІС² 636; Kopaliński 735; РЧДБЕ 547; Вуякклија 700; Kluge—Mitzka 537; Klein 1111. — Див. ще **пагіна́ція**.

пелері́на «короткий плащ або кругла накидка з відлогою; великий круглий комір»; — р. болг. м. схв. *пелері́на*, бр. *палярі́на*, п. *peleguna*, ч. слц. *palerína*, вл. *pelegina*, слн. *pelegína*; — запозичення з французької мови; фр. *pèlerine* «тс.» пов'язане з *pèlerin* «прочанин, мандрівник», що зводиться до лат. *pelegrinus* (< *peregrinus*) «чужинець, іноземець», похідного від *peregrē* «поза батьківщиною, за кордоном», яке складається з *per* «через» та *ager* (*agrī*) «земля, область, територія, поле». — Москаленко 55; Фасмер III 229; Черных II 17; Weiss-Brzezinaowa Prace językoz. 21, 155; Machek ESJC 442; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Вуякклија 700; Dauzat 544; Walde—Hofm. II 284. — Див. ще **агра́рний**, **пере-**, **пілігрім**.

[**пелеса́тий**] «патлатий, з довгим скуповдженим волоссям» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пелеса́тий* і *волоса́тий*. — Див. ще **во́лос**, **пéлех**¹.

пéлех¹ «пасмо волосся; патлянь, [старий дід], [*пелеха́нка*] «неохайна жінка», [*пелеха́ня*] «тс.; жінка з пишним волоссям Нед», [*пелеха́чка*] «сніпок» Нед, [*пелеху́ля*] «жінка з пишним волоссям» Нед, [*пелешо́к*] «віл з довгою й густою гривою» Нед, *пеле-*

хатий, [розпелéшити] «розпатлати» Нед; — р. [пéльки] «скроні; патли, пелехи», п. [peřechy] (мн.) «пелехи» (з укр.), схв. [пéлеш] «коса на голові у чоловіків»; — неясне; можливо, пов'язане з ч. *pelichati* «линяти», *plchú* «лисий», укр. *пліш*, *плішівий*; зіставляється також (ВеЛ 453) з лат. *pilus* «волос», *pilosus* «волохатий». — SW IV 105; Brückner 408; Holub—Kor. 269. — Пор. **повхатий**.

[пéлех²] (бот.) «плаун булавовидний, плаун звичайний, *Lusorodium clavatum* L.» ВеНЗн, [пелешáтник] «тс.» Нед, [пелéшник] «тс. Нед; пухівка, *Egiphogum* L. ВеНЗн»; — пов'язане з пéлех «пасмо волосся»; назва зумовлена тим, що стебла або оцвітини цих рослин подібні до пасма волосся. — Вісюліна—Клюков 60. — Див. ще пéлех¹.

[пéлех³] «дріб'язок» (у виразах *розб'їтися в п.* «розбитися на тріски», *нема й пéлеху «і сліду нема»*) Л; — неясне.

[пелехáти] «рвати (щось у великій кількості)», [напелехáти] «набрати», [напелéшкатися] «набратися», [обпелéхати] «зовсім обірвати, обнести» Ва, [обпенéхати] «тс.» Ва; — очевидно, афективне утворення, паралельне до *панáхати* «розривати» (пор.).

[пелехáчики] «вид поганої картоплі» Нед; — неясне; можливо, похідне від пéлех «пасмо волосся».

пелікán (орн.) «*Pelecanus* L.»; — р. болг. м. *пеликán*, бр. *пелікán*, п. вл. нл. *pelikan*, ч. слц. слн. *pelikán*, схв. *пелікán*; — запозичено з латинської мови, можливо, через французьку або німецьку; лат. *pelicānus*, *pelecanus* (> фр. *pélican*, н. *Pélikan*) «тс.» походить від гр. *πελεκάν*, *-άνος* «тс.», утвореного від *πέλεκυς* «сокира» (за подібністю дзьоба цього птаха до сокири), спорідненого з дінд. *paraśūḥ*, *paraśūḥ* «колун, сікач», ос. *færæt* «сокира». — SIC² 636; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 230; Черных II 17; Преобр. II 35; St. wуг. *obcuch* 561; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 548; Skok II 633; Frisk II 496; Mayrhofer II 213.

пелун — див. **полін**.

пéлька¹ «рот, глотка; [шлунок Ва]»; — р. [пéлька] «частина одягу на грудях та біля горла», бр. [пéльки] «груді»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Фасмер III 230; Преобр. II 35) з *пеленá* (у такому разі за первісне значення слід визнати «частина одягу біля горла»); пов'язується також (Толстой Етимологія 1967, 145—157) з [пéлька] «ополонка», запозиченим з балтійських мов. — Пор. **пелéна, пéлька²**.

[пéлька²] «ополонка; вода, що з'являється на річці поверх льоду Л; яма в болоті; яма, наповнена водою Ч; галявина в лісі Ник», [пéль] «невелике гниле болото Ч; галявина Ник», [опéлька] «ополонка» Л; — р. [пéлька] «ополонка», бр. [пéлька] «тс.», [пелка] «низина серед поля», [пéль] «тс.», п. [pelka] «погана земля, низина, болото», [peřka] «тс.»; — запозичення з литовської мови; лит. *pélke* «болото», як і лтс. *pelce* «калюжа», прус. *pelku* «драговина, болотисте місце», пов'язане з *pālios* «велике болото», спорідненим з лтс. *palas* (*pali*) «болотистий берег озера», дінд. *palvala-* «ставок, калюжа», *palvalū-* «болотистий», лат. *palus* «болото»; далі зіставляється з лит. *palvas* «блід-жовтий», двн. *falo* «бляклий, блідий». — Толстой Етимологія 1967, 145—148; Филін В чест на академик Владимир Георгиев, София, 1980, 275—277; Лаучюте 19—20; Fraenkel 567. — Пор. **пéкло²**.

пельмéні (кул.), *пельмéнь*, *пельмéнна*; — бр. *пельмéні*, ч. *pelmeně*; — запозичення з російської мови; р. *пельмéни* походить із мови комі, де *пель-нянь* (букв.) «вушка з хліба» (за зовнішньою подібністю) утворено з слів *пель* «вухо» та *нянь* «хліб». — Москаленко УІЛ 58; Акуленко 142; Фасмер III 230; Черных II 17—18; Преобр. II 35; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 58; Попов Ист. лекс. 29.

[пелю́скатися] «унаджуватися, чіплятися» Нед, [впелесі́тися] «унадити-

ся» Ж, [впелюскатися, опилісатися] «тс.» Ж; — неясне.

[пелюста] «гобля; (мн.) зубці у ткацькому верстаті Куз; приладдя для підймання дишла Нед», [пелюстка] «широкий боковий зуб у прядильному гребені; бокові стінки терниці Л»; — неясне; можливо, пов'язане з р. [пелюстка] «ручка келиха», що також не має певної етимології і зіставляється з комі, удм. *pel'* «вухо», удм. *pel'äs* «вушко, петля» (Фасмер III 230).

пелюстка «листок із віночка квітки; листок капусти СУМ, Нед, [страва; обгортка качана кукурудзи НикСГЛ; шоста частина волосся, що йде в косу; зварена цілою четверта частина головки капусти Л]», [пелюстик] «пелюстка» Пі, [пелюстки] (кул.) «голубці» Нед, пелюсток «пелюстка» СУМ, Нед, [полюстонька] «тс.» Нед, пелюсткастий; — бр. пялестак «пелюстка»; — очевидно, давніше *пелістка, що виникло внаслідок метатези з лепістка, спорідненого з р. лепесток (< лепест), др. лепень «листок, пелюстка»; форма пелюстка з *пелістка виникла, очевидно, внаслідок семантичного зближення з пелюшка. — Булаховський Вибр. пр. II 273; Shevelov Hist. phonol. 744. — Див. ще лепістка.

[пелюха] «пелюшка», [палюшки ЛексПол, пелюхи (мн.) Нед] «тс.», пелюшка, [пелюшник] «немовля» Нед, [пілюх, пілюша, пілюшка, поліюша] «тс.» Нед; — бр. [пялюшкі] «пелюшки», [пелюшкі] «тс.», п. *pielucha*, ч. *pěluška*, слц. *pel'ucha*, *pel'uš(о)ка*, вл. *pjelcha*, нл. *pjelucha*; — псл. *peljuxь*, похідне утворення від *pelna, *pelena* «пелена». — Фасмер III 228—229; Преобр. II 34; Brücker 408; Machek ESJC 443; Schuster-Sewc 1077—1078. — Див. ще пеленá.

пелюшка (бот.) «кормовий горох, польовий горох, *Pisum arvense* L.»; — п. [peluszká], ч. [peluška], нл. *pjeluška* «тс.»; — неясне. — Machek ESJC 443.

[пелюшки] (кул.) «косячками порізане тісто; пампушки» Л, [палюшки Л,

пальошки ЛексПол] «тс.», [полюхэ] «галушки» ЛексПол; — р. [пелюстка] «варениця, квадратний шматочок тіста для вареника», п. [paluszkí] «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви пелюстка «листок капусти; [страва]», зближеної з пелюшка. — Див. ще пелюстка.

[пеля] «велика ковбана з водою» Л, [пиля] «низина в лісі, де косять сіно» Л; — як і р. [пеля] «глибоке місце в стоячій воді», бр. [пеля] «низька, незорана ділянка поля, де звичайно стоїть вода; низьке мокре місце в лісі, поросле травою, мохом», утворене шляхом зворотного слотвору з пелька, яке було сприйняте як зменшувальна форма з суфіксом -ка. — Толстой Сл. геогр. терм. 167—169. — Див. ще пелька².

пелядь (іхт.) «*Coregonus peled*»; — запозичення з російської мови; р. пелядь, [пеледь] «тс.» загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить із мови якоїсь народності Сибіру, де поширена ця риба. — УРЕ II, 27; Фасмер III 228.

пемза, пемзувальный, пемзувати «обробляти пемзою»; — бр. болг. пемза, ч. слц. вл. *petza* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. пемза походить від двн. *pimíz*, яке зводиться до лат. *pītex* «тс.», утвореного з *spīta* «піна», спорідненого з прус. *sroaupo* «тс.», лит. *spāinė* «смужка піни», псл. *pēpa*, укр. *піна*. — СІС² 636; Фасмер III 231; Черных II 18; Преобр. II 35; Sł. wug. obcsuch 554; Machek ESJC 443; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вуяк-лија 794; Walde—Hofm. II 389, 580; Klein 605, 1271. — Див. ще піна.

пенал; — р. бр. болг. пенал, ч. слц. заст. *penál*; — запозичення з німецької мови; н. *Pennál* походить від слат. *penpāle* «коробка на пера, пенал», утвореного від лат. *penpa* «перо», спорідненого з дінд. *pātram* «крило, перо», гр. *πτερόν* «крило», псл. *perо*, укр. *перо*. — СІС² 637; Фасмер III 231; Черных II 18; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ

548; Kluge—Mitzka 538; Walde—Hofm. II 282. — Див. ще **перо́**.

пéна́льті (спорт.) «одинадцятиметровий штрафний удар без захисту воріт»; — р. *пéна́льти*, бр. *пéна́льці*, ч. слц. *penalta*, болг. *пéна́лти*, слн. *penaltik* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *penalty* «тс.» походить від фр. *penalité* «кара, штраф; штрафний удар», яке зводиться до слат. *roepālitās* «карність», утвореного від лат. *roepālis* «каральний», похідного від *roepa* «кара». — СІС² 637; Идрисов РР 1983/5, 148; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Klein 1150; Dauzat 545. — Див. ще **пеня́**¹, **ціна́**.

[пенáрство] «худоба; хатнє майно»; — неясне, можливо, пов'язане з рум. молд. *riine* «хліб; злаки; худоба», [*riine*] «тс.».

пенáти «рідна домівка, домашнє вогнище»; — р. бр. *пенáты*, п. *penaty*, ч. слц. слн. *penáti*, болг. м. схв. *пéна́ти*; — запозичено з латинської мови через німецьку або французьку; лат. *penátēs* (> н. *Penáten*, фр. *penates*) «боги-охоронці домашнього вогнища; житло, хата» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з *penitus* «усередині; внутрішній», *penes* «близько», *penus* «внутрішнє святилище храму богині Вести», *penetro* «вводжу, вставляю; проникаю». — СІС² 637; Фасмер III 231; Черных II 18; Kopaliński 558; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вуяклија 701; Klein 1150; Walde—Hofm. II 278.

[пенді́ка] «базіка; базікання» Нед, [*пенді́чити*] «базікати», [*пренді́чити*] «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з *пéндити* «нести, тягти» (див.).

[пéндити] «нести, тягти» Лекс-Пол, [*ві́пéндити*] «вигнати, випроводити». Ме, [*допéндити*] «дістати, роздобути» (Ме), [*попіндлі́вий*] «похапливий, швидкий» Ме; — запозичення з польської мови; п. *peńdzić* «гнати, мчати, нести» зводиться до псл. *rođiti* «гнати», від якого походять також стсл. **пáджити**, укр. *пúдити*. — Фасмер III 402; Преобр. II 150; Brück-

ner 403; Machek ESJČ 497. — Див. ще **пúдити**.

[пендра́к] «малюк, опецьок Нед, Пі; личинка Велл»; — запозичення з польської мови; п. *peńdrak* «вид гусениці; личинка; (жарт.) малюк, опецьок» загальноприйнятої етимології не має; можливо, пов'язане з [*peńder*] «болячка, виразка (на губах, на спині)», яке пов'язують з *peńd* «(стрімкий) рух, біг, літ, гін». — Richhardt 88.

[пéндюр] (у виразі *п. водити* «лятися»); — не цілком ясне; можливо, пов'язане з р. [*пéндерь*] «ледар, дармод», [*пéндюра*] «тс.».

[пенді́орка] «мала, дрібна річ» Си, [*пенді́орк*] «малий каганець» Си; — очевидно, афективне утворення.

пéнзель, [*пéнзіль* Нед, *пендзель* О], [*пензельковáтий*] «пензлеподібний» Нед, [*пензльóваний*] «мальований олійними фарбами»; — бр. *пéндзаль*; — запозичення з польської мови; п. *peńdzel* «пензель», *peńzel* «тс.» походить від свн. *pensel* (нвн. *Pinset*) «тс.», яке, можливо, через фр. ст. *pinset* «тс.» зводиться до нар.-лат. **pēnicellus*, що виникло з лат. *pēnicillus* «тс.», пов'язаного з *pēniculus* «хвостик», зменш. від *pēnis* (< **pes-nis*) «хвіст; membrum virile», спорідненого з дінд. *pásah* «membrum virile», гр. *πέος* «тс.». — Шелудько 42; Richhardt 88; SW IV 109; Brückner 402; Holub—Lyer 367; Kluge—Mitzka 551; Walde—Hofm. II 281.

пеніцилін; — р. *пенициллин*, бр. *пеницилін*, п. *peniculina*, ч. слц. слн. *penicilin*, вл. *penicilin*, болг. м. *пеницилін*, схв. *пеницилїн*; — засвоєна слов'янськими мовами новолатинська назва *penicillinum*, утворена в 1929 р. англійським бактеріологом А. Флемінгом від назви грибка нлат. *Penicillium*, з якого виготовляється цей антибіотик; нлат. *Penicillium (notatum)* «китицеподібна пліснява» утворено з лат. *pēnicillum* «китиця, пензлик» (за зовнішньою подібністю цього виду грибка до китиці); лат. *pēnicillum* є демінутивом до *pēniculus* «хвостик; китиця, волоть». —

СІС² 637; Черных II 18—19; Kopaliński 736; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вуяклија 702; Klein 1151. — Див. ще **пéнзель**.

[**пéнкнути**] «стукнути, тріснути» Нед; — запозичення з польської мови; п. *pekać* «тріскати, лопати», *pekać* споріднене з укр. *пúкати*¹ (див.).

пéнсія, *пенсіон* (заст.) «пенсія», *пенсіонер*, *пенсійний*, *пенсіонерський* «який одержує пенсію», [*пенсійнувати*] «відправляти на пенсію» Нед; — бр. *пéнсія*, болг. *пéнсия*; — запозичення з російської мови; р. *пéнсия*, як і п. *pensja* «платня», ч. *penze* (*pense*) «пенсія», слц. *penzia* «відставка, пенсія», вл. *pensija*, м. схв. *пéнзија*, слн. *рэнзіја*, походить від нім. *Pensión*, яке зводиться до лат. *pēnsiō* «платня, внесок», утвореного від *peno* «плачу; важу, зважую; ціную, поважаю», що загальноприйнятої етимології не має. — СІС² 637; Фасмер III 232; Черных II 19; Kopaliński 737; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 549; Вуяклија 702; Gr. Fwb. 566; Dauzat 546; Klein 1151, 1152; Walde—Hofm. II 278—280. — Пор. **пуд**, **фунт**.

пенснé «різновид окулярів»; — р. болг. *пенснé*, бр. *пенснé*; — запозичення з французької мови; фр. *pinces* є складним утворенням з основ слів *pinces* «стискати» та *nez* «ніс», що зводиться до лат. *pāsus* «тс.», спорідненого з дінд. *pāsā* «тс.», псл. *posъ*, укр. *ніс*. — СІС² 637; Фасмер III 232; Черных II 19; РЧДБЕ 549; Dauzat 499, 560. — Див. ще **ніс**, **пінцéт**.

[**пентлина**] «бабка (путова кістка в коня)» ВеЗа, [*пентлиця*] «тс.» ВеЗа; — на думку Верхратського (ВеЗа 201), пов'язане з п. *pečina* «тс.», утвореним від *pečo* «путо», спорідненого з укр. *путо*. — Brückner 403. — Див. ще **путо**.

[**пентоно́га**] «біла вівця з чорними ногами або чорна вівця з білими ногами» НЗ УЖДУ 24/2, [*пентоніжка*] (назва вівці) Нед; — складне утворення, перша частина якого пов'язана з п.

piętno «відбиток, знак; родимка; тавро», спорідненим з укр. *п'ятно́*, а другою є основа слова *нога́*. — Brückner 412. — Див. ще **нога́**, **п'ятно́**.

[**пéнтюх**] «рептух, мішок для годівлі коней у запряжці» НикНикТЛ; — неясне.

[**пентюхі́**] «пагони від кореня» Нед; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з п. реф «стрімкий рух, літ, біг, гін». — Преобр. II 150; Brückner 403.

[**пентюховáтий**] «нудний; млявий; незграбний» Нед; — р. [*пентюховáтий*]; — похідне утворення від **пентюх*, що, як і р. болг. *пéнтюх* «тютій, телепень», бр. [*пенцю́х*] «оцупок; товстун», загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з **пень** (Matzeпауег LF 12, 331; Преобр. II 36); розглядалось як афективне утворення від імені *Пантелій* (Чернышев RS1 13, 157); зіставлялося з укр. [*бендю́х*] «пузо» (Bonkalo AfSlPh 36, 467). — Фасмер III 232; Черных II 19.

[**пенца́к**] «ячмінні крупи» Нед; — запозичення з польської мови; п. *peśak* «ячмінні або пшеничні крупи, каша з цих круп» пов'язується з реф «паросток; пук», раф «брунька», спорідненими з укр. *пук*. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW II 125; Brückner 403. — Див. ще **пук**¹.

пень «нижня частина стовбура дерева; [вулик], [*пеньковé*] «плата лісничому за вирубку лісу» (?) Нед, [*пеньковщина*] «ліс на зруб», [*пняк*] «стовбур, колода» Нед, *пенькува́тий* «такий, що має багато пнів», [*вопéньки*] «опеньки» ВеБ, [*вопóньок*] «опеньок» ВеБ, [*гопéньки* ВеБ, *опенек* Мак, *опéнок* Бі, *опéнька* Нед] «тс.», *опéньок*, [*підпéнька*] «опеньок» СУМ, Нед, [*підпéньок*, *подпінка* Мак] «тс.», [*пріпіньюк*] «уламок, корінець» Лекс-Пол, [*спень*] «стовбур» ВеЛ, *упéнь* «наголову, цілком, дотла»; — р. бр. *пень*, др. *пень*, *пнь*, п. *rień*, ч. *reň* «стовбур», слц. *reň* «стовбур, пеня», вл. нл. *rjeńk* «пень, колода; палиця; ко-

реневище», полаб. рап, болг. *пън*, м. *пен*, схв. *пънь*, слн. *рѣпј*, стсл. *пънь* «тс.»; — псл. *ръпъ*; — споріднене з гр. *πίναξ* «дошка, картина», дінд. *рiпāкат* «палиця, стебло»; іє. **рiп-* «шматок дерева, деревинка»; зіставлення з лит. *рi-пас* «жердина в тині» (Machek ESJC 443) не вправує зв'язку цього литовського слова з лит. *рiпi* «плести, вити», спорідненим з укр. *п'ястiй, пнiти* (Fraenkel 594). — Фасмер III 233; Преобр. II 36; Holub—Lyer 366; Schuster-Sewc 1079; Младенов 785; Saur Et. Вгуп. 112; Frisk II 539; Pokorny 830.

[пенґарити] «мляво, ліниво щось робити» Нед, **[пинґарити]** «важко працювати; бідувати» О; — неясне.

[пєньгати] «натягати, напружувати; обтяжувати» Нед, **[пєньгатися]** «напружуватися», **[напєньга]** «напруження» тж; — неясне; можливо, пов'язане з *пнiти*.

пенґовий — див. **пiнка**¹.

пєньюар «домашнє жіноче вбрання, вид капота»; — р. бр. *пєньюар*, п. *репiуар*, ч. *репоар*, болг. *пєньюар*, м. *пєньюар*, схв. *пєньюар*; — запозичення з французької мови; фр. *реiноiр* «тс.» утворене від *реiгнє* «чесати», похідного від *реiгнє* «гребінець», що виникло з лат. *рестє* «тс., чесалка», пов'язаного з *рєсто* «розчісую, зачісую», спорідненим з гр. *пємω* «чешу, стрижу», *пєктєω* «стрижу», *итєiс*, род. в. *итєвiс* (< **рkтєn-*) «гребінь, граблі», а також дінд. *рākшман* «брови, волосся», перс. *рашм* «вовна», вірм. *асг*, род. в. *асу* «вовна, руно». — СІС² 638; Kopaliński 736; РЧДБЕ 549; Вуяклија 704; Dauzat 543; Walde—Hofm. II 269—270.

пеня¹ «штраф за невиконання зобов'язань; докір, незадоволення, скарга; напасть, лихо; [причєпа, нав'язлива людина], **[пєнний]** «такий, що має борги; сварливий» Г, Нед, **[пєнякуватий]** «причєпливий; нав'язливий», **пєняти** «нарікати»; — р. бр. *пєня*, п. *репа* «грошова кара»; — запозичення з латинської мови; лат. *роєпа* «кара» походить від гр. *πωιvή* «викуп; помста, ка-

ра», спорідненого з ав. *каēпā* «штраф, помста», лит. *каiпа* «ціна, вартість», псл. *сєпа*, укр. *цiна*. — Фасмер III 233; Черных II 19; Преобр. II 37; SW IV 109; Walde—Hofm. II 329—330; Frisk II 573—574. — Див. ще **цiна**. — Пор. **пєнальтi**.

[пєня²] «затримка, перешкода; відстрочка» Нед, **[пєнюк]** «чорт, який в усьому перешкоджає» Нед, **[пєнiти]** «зволікати» О, **[пєняти]** «затримувати, перешкоджати, зволікати, опиратися» Нед; бути недбалим, незграбним», **[пєнявий]** «недбалий, незграбний», **[пєнякуватий]** «упертий», **[пєнькуватий]** «тс.»; — результат артикуляційної видозміни ненаголошеного **и** в слові **[пiнiти]** і його похідних, зближених з основою слова *пєня* «штраф, покарання». — Див. ще **пiнiти**. — Пор. **пєня**¹.

пєнязь (заст.) «монета» Бі, **пiнязь** «тс.», **[пiняжка]** «найдрiбнiша монета» тж; — р. *пєнязь* (заст.) «монета, гроші», п. *рiєпiадз* (мн. *рiєпiадзе*) «гроші», ч. *репiз* «монета», *репiзе* «гроші», слц. *репiаз* «монета», *репiазє* «гроші», вл. *рjєпjєз*, *рjєпjєзу*, нл. *рjєпjєз*, *рjєпjєзе*, болг. **[пєнєз]** «монета як прикраса», схв. *пєнєзи* «гроші», слн. *рєпєз* «монета», стсл. **пѣнъзь** «монета»; — псл. *рєпєдзь*; — запозичення з германських мов; днв. *рjєпning* «франкський срібний динар», днн. *рєпning* «тс.» зводиться до лат. *рondus* «вага; гиря; римський фунт», пов'язаного з *рєпдєо* «важити, висіти» (*рєпдєо* «висіти»), спорідненим з гр. *тєвоцаi* «труджуся» (< **«напружуюся»*) або з дінд. *спандатє* «здригається». — Фасмер III 233—234; Brückner 408; Machek ESJC 443; Schuster-Sewc 1079; Младенов 417; Skok II 670; Kluge—Mitzka 542; Walde—Hofm. II 279—280.

[пєпєлiще] «пєпєлiще» Нед; — р. болг. *пєпєлiще*, схв. *пєпєлiште*, м. *пєп(є)лiште*; — книжнє слово, утворене від стсл. **пєпєль**, фонетичного варіанта слова **пєпєль**. — Див. ще **пiл**.

пеперушина — див. **паперушина**.
пéпін (сорт яблук); — р. *pepín*, бр. *pepín*; — неясне; можливо, походить від фр. *pépín* «зернятко, насінина», утвореного від кореня *pípp-, яке загальноприйнятої етимології не має (Dauzat 546; Gamillscheg 693).

[пепона] (бот.) «огірок, *Cucumis sativus* L.» Пі, **[пепини]** «тс.» Мак; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. рум. *pépepe* «тс.»; диня, кавун» походить від лат. *perop*, *peripis* «сорт дині», яке зводиться до гр. *πέπων* (род. в. *πέπωνος*) «достиглий; гарбуз», (нгр. *πέπονι* «диня»), утвореного від *πέσσω* «роблю достиглим; варю», спорідненого з лат. *соquo* «тс.», дінд. *расуате* «достигає», псл. **ректі*, укр. *пекті*. — СДЕЛМ 309; DLRM 603; Дворецкий—Корольков 644; Frisk II 509—510, 519—520. — Див. ще **пекті**.

пепсін (фарм.); — р. болг. *пепсін*, бр. *пепсін*, п. *pepsyna*, ч. вл. *pepsin*, слц. слн. *pepsin*, м. *пепсин*, схв. *пèпсін*; — запозичення з німецької мови; н. *Pepsin* утворено в 1835 р. природознавцем Т. Шванном (Th. Schwann) від гр. *πέψις* «готування їжі; травлення», пов'язаного з *πέσσω* (атт. *πέπτω*) «печу, варю», спорідненим з лат. *соquo* «тс.», дінд. *расуате* «достигає», псл. **ректі*, укр. *пекті*. — СІС² 639; Sł. wug. obsyuch 563; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 550; Вуякляжа 704; Klein 1154; Frisk II 509—510, 519—520. — Див. ще **пекті**.

[пепшиця] (бот.) (у сполученні **[п. лісова]** «арум (кліщинець) *Bessera*, *Agum besserianum* Schott.») Мак; — результат семантичної видозміни п. *piepzyca* «хрінниця, *Lepidium* L.», утвореного, очевидно, під впливом лат. *pipperata*, ч. *pipperát* «тс.», від *piepertz* «перець», яке є відповідником др. *пъпърь* «тс.»; перенесення назви з хрінниці на арум пояснюється пекучим присмаком обох рослин. — SW IV 154; Machek Jm. rostl. 60—61, 301. — Див. ще **пéрець**.

[пер] (іхт.) «хариус, *Thymallus vexillifer* (*Salmo thymallus*)», **[періі]** «тс.»

Нед, **[пир]** «*Thymallus thymallus* L.» Л—Г, **[пирьок]** «тс.» Л—Г; — очевидно, пов'язане з *перо́*; назва могла бути зумовлена подібністю довгого спинного плавника цієї риби до пера. — БСЭ 46, 75.

[пéраць] (бот.) «саговник відігнутий (відгорнений), *Cycas revoluta* Thunb.» Нед, Мак, **[ператні]** «*Cycadeae* Pers.», **[ператневаті]** «*Cycadipneae*», **[ператеваті]** «тс.» Мак; — неясне.

[первєсниця] (бот.) «первоцвіт весняний, *Primula veris* L.» Нед, **[первісночка]** «тс.» Мак; — п. *piegwiosnek*, *piegwiosnka*, слц. **[prviesienka]** «тс.»; — можливо, **первісниця*, утворене від *пéрвісний*, оскільки ця квітка одна з перших розквітає навесні; звук **е** в другому складі міг з'явитися під впливом слова *весна*; можна припустити також результат гаплогогії з **первовєсниця*, утвореного з основ слів *пéрвий* та *весна*. — Machek Jm. rostl. 172; Нейштадт 436. — Див. ще **пéрвий**.

пéрвий, **[первенцеві]** (бот.) «*Primulinae*» Мак, **[первенцеваті]** (бот.) «*Primulaceae* Vent.» Мак, **[первєнький]** «народжений раніше, старший» Нед, **[первєньствєнний]** «первісний» Нед, **первінний**, **[первічний]** «незайманий; первинний» Нед, *пéрвісний*, **[первóтний]** «первісний» Нед, **[первóшний]** «двоюрідний» Нед, **[пéрве]** «спершу, раніше», **[пéрво]** «тс.», *первák* «первісток; новачок; спиртний напій першого виділення; товар першого гатунку; [перший рій бджіл; перший сніг]», *первáчка* «перша дочка», *пéрвєнець* СУМ, Нед, **[первєньствó]** «першість» Нед, **[пéрвець]** «первак» Нед, *первинá*, *пéрвінка* СУМ, Нед, **[первінчики]** «перша частина гри», **[первічка]** «перша дочка», **[первінець]** «перший рій» Нед, **[первінчик]** «тс.», **[пéрвісник]** «первісток» Нед, **[пéрвіснок]** «тс.» Нед, *пéрвістка*, *пéрвісток*, **[первісте]** «теля корови-первістки» Нед, **[пéрвітка]** «первістка, перша кохана» Г, Нед, **[первóха]** «корова-первістка» ВЕНЗн, **[пер-**

вошка] «тс.» ВеНЗн, [допéрва] «щойно; лише, тільки», [изпéрва] «спершу» Я, [напéрве] «уперше» Ж, поперва́х «спочатку», спéрва «спершу» Куз, [спéрву] Куз, [упéрве, упервині] «тс.»; — р. пéрвый, бр. [пéрвий], др. пьрвыи, пьрвыи, п. ст. p̄iegwu, ч. p̄gvní, p̄gvú, слц. p̄gvú, нл. p̄iegwu, полаб. paḡā, болг. п̄ърви, пр̄эв, м. прв, схв. п̄рв̄й, слн. p̄rvi, стсл. пр̄въ; — псл. *p̄gv̄; — споріднене з дінд. p̄rvaḥ «передній, перший», p̄rvaḥ «тс.», ав. paivva «перший», дперс. paivva-, алб. paḡe «тс.», тох. A p̄agwat «найстарший», тох. В p̄agweṣṣe «перший», дангл. forwost «ватажок; призвідник», лит. p̄igmas «перший», лтс. p̄igmais, прус. p̄igmas «тс.», лат. p̄igmus «передній, перший»; іє. *p̄g-vos < *p̄gō- «перед (чимсь), раніше». — Фасмер III 235; Черных II 20; Преобр. II 38; Brückner 410; Holub—Lyer 400; Machek ESJČ 488—489; Schuster-Sewc 1082; Младенов 538; Skok III 61—62.

пéргá «квітковий пилок, яким харчуються бджоли; [(перен.) поганий крам Нед], [запéржіння] «розлад шлунка у бджіл» Я, [запéржитися] «захворіти розладом шлунка» (про бджіл) Нед, Я; — р. пeргá «квітковий пилок; [лупа на голові]», п. p̄ierzga «перга», схв. п̄рга «смажене сорго; соргове борошно», слн. p̄rga «великий пісок», стсл. пр̄ъга «пряжені хлібні зерна»; — споріднене з дінд. paḡāgaḥ «квітковий пилок», лит. p̄rōga «осколок; паросток», sp̄rōgti «вибухати, тріскати», лат. spargo «розбризкую, розсіюю», гр. σπαργάω «набухаю, набрякаю, розростаюся», стсл. пр̄ъжити «пражити», укр. пра́жити; іє. *(s)p(h)eg- «розсипати, бризкати». — Фасмер III 235; Преобр. II 38—39; Skok III 38—39; Fraenkel 643; Frisk II 757; Persson Beitr. 418, 868; Pokorny 996—998. — Див. ще пра́жити.

пeргáмен «спеціально оброблена шкіра тварин як матеріал для письма; рукопис на такому матеріалі», пeргáмент «тс.; ізоляційний цупкий папір»; — р. пeргáмент, пeргáмен, бр. пeргá-

мент, п. pergamin, ч. слц. pergamen, вл. pergament, болг. м. пeргáмeнт, схв. пeргáмен(а)т, пeргáмeна, слн. pergament; — запозичення з латинської мови; слат. pergamentum «тс.» утворено від лат. pergamentus «пергамський», яке походить від гр. περγαμινός «тс.», прикметника від назви малоазійського міста Пергама (гр. Πέργαμον), де цей матеріал почали виробляти в II ст. до н. е.; форма пeргáмент запозичена з німецької мови (н. Pergament). — SIC² 639; Коваль 150—151; Черных II 20; Фасмер III 235; Weiss-Brzezina JP 1970/1, 46—55; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 550; Skok II 639.

пeргáч, пeрoгáч — див. пиргáч.

[пeргáмoткa] (бот.) «цитрон, Citrus medica Bergamia Risso» Мак; — запозичення з польської мови; п. pergamotka є демінутивом від pergamota, фонетичного варіанта слова bergamota «груша бергамот». — SW I 116, IV 115. — Див. ще бeргáмoт.

пeрдíти, пeрдíж, пeрдúн, [пeрд] «випускання шлункового газу» Нед, пeрдь (виг.), [вúпeрдoк] (лайл.) Я; — р. пeрдéть, бр. пьрдзéць, п. pierdzieć, ч. p̄rděti, слц. p̄rdiet', вл. p̄jerdžec, нл. p̄jerdžes, полаб. pardē, болг. п̄р̄д̄я, м. п̄рди, схв. п̄рд̄jeti, слн. p̄rděti; — споріднене з лит. p̄ersti «пердіти», лтс. p̄irst «тс.», дінд. p̄ardatē (3 ос. одн.), ав. p̄agadən (3 ос. мн.), гр. п̄eрдoμα (1 ос. одн.), дангл. feortan, двн. ferzap; зводиться до іє. *perd- «голосно випускати газу». — Фасмер III 235—236; Machek ESJČ 482; Schuster-Sewc 1080; Skok III 29—30; Frisk II 512; Pokorny 819.

пере- (префікс на позначення переміщення в просторі, перетворення, зміни, короткочасності дії, надмірності, переваги, багатооб'єктності дії тощо); — р. др. пeре-, бр. пeра-, п. p̄ze-, ч. вл. p̄je-, слц. слн. p̄re-, нл. p̄se-, болг. м. схв. пeре-, стсл. пр̄ѣ- «тс.»; — споріднене з префіксами і прийменниками лит. p̄eī, p̄eī-, лтс. p̄āg-, прус. p̄eg, дінд. p̄āgi, ав. paigi, гот. f̄aig, нвн. veġ-, гр. пe-

рі, пєри-; іє. *рег «через, крізь; навколо», *рег- «переводити; проходити». — Фасмер III 236; Черных II 20—21; Преобр. II 39; Brückner 440—441; Machek ESJC 491; Holub—Lyer 401; Schuster-Sewc 1169; Skok III 30—31; ESSJ Sl. gr. I 162—169; Karulis II 18—19; Pokorny 810. — Пор. **пєрти**¹.

перebarанча́ти «заважати, перебивати, [вередувати Нед, Ме]»; — утворено, очевидно, від *вibarанча́ти* за зразком дієслів *перебивати, перешкоджати, перебирати* «вередувати». — Див. ще **вibarанча́ти**.

перebасáнитися — див. **перebесáжитися**.

перebэндя «базікало, жартун; вередун», [*перebэндa*] «жарт, базікання», *перebэндi* «балаканина», [*перebэндюха*] «вередуха», [*перebэнджувати*] «робити на злість» Нед, *перebэндювати* «базікати; вередувати», [*пирибэндзювати*] «байдикувати, розважатися» ЛекСпол, [*прebэндювати*] «вередувати» Нед; — р. [*перebэндивать*] «хімерувати, вередувати, вигадувати»; — за допомогою префікса *пере-* утворено, можливо, від **бєндiти*, що могло виникнути з [*бєлєндiти*] «базікати» внаслідок випадіння *лє*; можливо, запозичене і видозмінене п. *przebęde* «перebуду», *przebędzie* «перebуде» і т. д.

[**перebесáжитися**] «перехилитися, переважитися на бік» О, [*перebасáнитися*] «перегнутися на один бік, перевиснути» Ме; — пов'язане з [*перebесáжити*] «взяти бесагу (бесаги) на плече», оскільки людина з важкими бесагами на одному плечі нахилиється в протилежний бік. — Див. ще **бєсáги**. — Пор. **наперebесá**.

[**перebздiкнўти**] «перекинутися, беркицьнутися» Г, ВеБ; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з дієсловом *бздiкати*. — Див. ще **бздiти**.

[**перebiгўлька**] (орн.) «плиска біла, Motacilla alba» ВеНЗн, Шарл; — очевидно, результат метатези іншої назви цього самого птаха [*поберегўлька*]

(плиски оселяються по берегах водойм) і зближення з дієсловом *перebiгўти*. — Птицы СССР 417—418. — Див. ще **бiгти, пере-**. — Пор. **бєрег**.

[**перebлавўчити**] «перebuти голодний час перед новим урожаєм» О; — похідне утворення від [*блавўчити*] «морити себе голодом» О, [*блавўти*] «морити голодом» О, що є, очевидно, результатом семантичної видозміни [*блавўчити*] «сидіти без діла, лінуватися» (див.).

перebувати «перевзувати», *перebўти* «перевзути»; — результат контамінації форм [*обувати*] і *перевзувати* (морфологічного перерозкладу форми [*об-увати* → *о-бувати*] з приєднанням префіксального **б** до кореня й осмисленням початкової частини префікса *об-* як цілого префікса *о-* та наступної заміни цього *о-* префіксом *пере-*). — Див. ще **взўти, о¹, пере-**. — Пор. **набувати**.

[**перebурикати**] «обнишпорити, перерити» Нед; — очевидно, префіксальне утворення від дієслова **бурикати*, що могло виникнути внаслідок контамінації слів *бўрити*¹ та *нiкати* (див.).

перebўтлiти, перebўтляний — див. **бугiти**¹.

[**перebўтляти**] «потолочити; збовтати» Мо; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *перebўтати*.

перевéсло СУМ, Нед, [*вересло*] НикСГЛ, *перевéсло* тж, *перев'ясло* тж, Нед, *первесло* РМ 1, *перемесло* Нед, *повересєле* тж, *повересiля* О, *пóвереслó* Нед, Пр. XI діал. н., *поровéсло* Нед; — р. *перев'ясло*, [*перевеслó*], бр. [*перав'ясла*], п. *przewiaśto*, *powrósto*, ч. *powřísto*, слц. *powrieslo*, вл. *powrjestlo*, нл. *powrjaslo*, полаб. *priiveslě*, схв. *powrijęslo* «тс.»; — очевидно, псл. **pervežslo*, **pervþžslo*, **poverzslo*, похідні утворення від дієслівних основ **pervežati* «перев'язати», **pervþžati* «тс.», **poverzti* «пов'язати». — Дзєндзелiвський St. sl. 10/1—2, 75—76; НикНикЕЛ 185; Фасмер III 236; Brückner 433; Machek ESJC 477; Schuster-Sewc 1145. —

Див. ще **верзті, в'язати, пере-, по.** — Пор. **вєсло², перевесно.**

перевесник¹ «ровесник, одноліток»; — результат видозміни слова *ровесник*, зближеного з *весна* або з [*вєрсник*] «ровесник», похідним від *верствá* «покоління». — Пор. **верствá², рівний.**

[**перевесник²**] «біс, перелесник»; — результат видозміни слова *перелєсник* «тс.». — Див. ще **лєсть.**

[**перевесно**] «перевесло» Нед, НикСгЛ; — варіант словотвірної форми *перевєсло*, можливо, давній. — НикНикЕЛ 185. — Див. ще **перевєсло.**

[**перевіця**] «вудочка» Г, Нед; — похідне утворення від дієслова *перевивати*; назва зумовлена тим, що в змотаної вудочки вудлище перевивається волосінню. — Див. ще **віти¹, пере-**

[**перевідка**] «вироджена пшениця» Куз, ВеБ, [*перевóдка*] «здрібніла, вироджена порода», [*перевóднjá*] «тс.» Г, Нед; — похідне утворення від дієслова *перевóдитися* «вироджуватися». — Див. ще **вєсті, пере-**

[**переворотень**] (бот.) «печіночниця, *Hepatica Mill.*» Нед; — похідне утворення від *перевертати*; назва зумовлена тим, що вночі або у вологу погоду квітки печіночниці закриваються й перевертаються донизу. — Нейштадт 256. — Див. ще **вертіти, пере-**

[**перев'язник**] (ент.) «жук з родини вусачевих (рагій колючий), *Rhagium togdax* Der.» Нед; — похідне утворення від *перев'язати*; назва зумовлена тим, що цей жук має на надкриллях жовті перев'язі, і, можливо, тим, що своїми довгими вусами він охоплює (перев'язує) стовбур дерева. — УРЕ 3, 60; Горностаев 160. — Див. ще **в'язати, пере-**

перегана, переганка — див. **гана.**

[**перегеня**] «переряджена дівчина, що жартома лякає подруг; обмотана червоними поясами дівчина, що йде попереду полільників у панський двір, скінчивши полоти буряки Кур», [*перогєня*] «тс.»; — неясне.

[**переголотітися**] «вибратися з тисняви» Нед; — результат видозміни форми [*переголотітися*] «тс.», зближеної зі словом *голта*. — Див. ще **глотá.** — Пор. **голий.**

[**перегузня**] (зоол.) «тхір степовий, *Putorius evermanni* Куз; — не цілком ясне; очевидно, пов'язане з *гузно*. — Див. ще **гузá.**

перёд¹ (прийменник), *перед-, пєреді, пєредо*, [*пєрид, пєридь*] Нед, *пєперед, спєред*; — р. *пєред, пред*, бр. *пєрад*, др. *пєредъ*, п. *przed, przede*, ч. вл. *před*, слц. *pred*, нл. *před*, болг. м. *пред*, схв. *пред, прєда*, слн. *pred*, стсл. *прѣдъ*; — псл. **perdъ*, утворене з **per* та компонента *-дъ*, того самого, що й у прийменниках *падъ* «над», *родъ* «під». — Німчук ІУМ Морфологія 415; Черных ІІ 21; Фасмер ІІІ 237; Преобр. ІІ 40; Grückner 442; Machek ESJC 491; Schuster-Sewc 1171; Младенов 506; Skok ІІІ 32; ESSJ Sl. gr. І 170—173. — Див. ще **над, пере-**

перёд² «передня частина», [*пєредáр*] «старший пастух» Нед, *пєреді* «передня частина взуття», [*пєрєдище*] «передгір'я» Куз, *пєредкі* «пєреди», *пєреднік* «фартух; [шевський передній копил Нед; передпокій]», [*пєредниця*] «старша робітниця; призвідниця» Куз, *пєредня* «передпокій», [*пєреднjáк*] «той, хто йде попереду», *пєредовá*, [*пєредóвєць*] «передовик» Нед, *пєредовік*, *пєредовіця* «передова стаття», [*пєредóвка*] «передній ланцюг на возі» Л, [*пєредовніцтво*] «начальствування, старшинування; начальство, старшина», *пєредок*, [*пєредкóм*], *пєредніш(e)* «раніше», [*пєредóm*] «попереду; раніше», [*пєредше*] «раніше», [*пєріже*] «тс.» Нед, [*пєредістий*] «з розвиненою передньою частиною тіла», *пєредній*, *пєредніший* «давніший, колишній», [*пєредуций*] «передній; попередній», [*пєредший*] «колишній», [*пєридний*] «передній» Куз, [*пєрєжий*] «керівник, заспівувач» Нед, [*пєредіти*] «випереджати» Нед, *пєредувáти, віпєредити, [напєредник]* «старший робітник» Куз, [*напєредóвєць*]

«той, хто йде попереду» Г, Ж, *напéрéd, напéреді, [напередкі]* «надалі» Ж, *[наперід]* «наперед, насамперед» ВеБ, *наввіпередки, [наввіперед]* «попереду» Па, *наввіпередки, [наввіперед]* «заздалегідь; поперед» Г, Ме, *[наповперед]* «передусім», *[наповпередити]* «випередити», *[опéрéd]* «перед» Г, ВеЛ, *[пóпередень]* «дощечка, що з'єднує головки двох полозків у санках» Г, Чаб, *[поперéдок]* «тс.» Чаб, *поперéдження, [поперéдка]* «манишка; гіпотеза» Куз, *поперéдник* «той, хто передує кому; [фартух; передня частина запаски; епитрахиль]», *[поперéдниця]* «фартух Чаб; передня частина запаски», *[пóпередок]* «дощечка, що з'єднує головки двох полозів у санках», *поперéд* «раніше», *попéреді, поперéдóчку, попéреду, [поперідь]* «попереду», *поперéджальний, поперéджувальний, поперéдливий, поперéдній, поперéдити, [спéреда]* «спереду», *спéреду, [сперéдити]* «випередити», *уперéд, [уперід]* «надалі» Нед, *[уперéдний]* «попередній» Нед, *уперéдити*; — р. *пéрад*, п. *przód*, ч. *předek*, ст. *před*, слц. *predok*, вл. *prědk*, нл. *prjedk*, болг. *пéрдница, пéрдник, м. пéрдница*, слн. *[prědek]*; — псл. **perǵь* «перед», утворене від прийменника **perǵь* «перед». — Фасмер III 237; Преобр. II 40; Вгүцкнер 442; Machek ESJC 491; Schuster-Sewc 1154—1155. — Див. ще **пéред¹**.

[переднівок] «час перед жнивими, перед збиранням нового хліба, овочів», *[переднівка, передновінок Нед, передновок Нед]* «тс.», *[переднівкувати]* «голодувати навесні; перебувати голодний час перед новим урожаєм» О; — п. *przedpówek* «час перед жнивими»; — префіксальні утворення від *новій, новина*. «хліб нового врожаю». — SW V 65. — Див. ще **новій, пéред¹**.

[передряга] «неспокій, сум'яття» Нед; — запозичення з російської мови; р. *передряга* «струс; різка зміна, потрясіння; колотнеча» утворене, мабуть, від *[дрягá]* «судомо, корчі», спорідненого з укр. *драгвá* «трясовина», *[дряг-*

вá] «тс.». — КЭСРЯ 333; Преобр. I 199. — Див. ще **драгвá**.

передтогід, передтогідь — див. **тогід**.

[перезіжка] «глиняний посуд, обпалений удруге після покриття свинцевою поливою»; — пов'язане з *жигáти, жегті* (див.).

[пéрез] «через», *[перес]* «тс.» Кур, *[перезók]* «поясок», *[перезáти]* «підперізувати», *[заперізка]* «облямівка, що вживається для оперізування» Ж, *[заперезáти]*, *[оперізка]* «пов'язка» Ж, *[підпéріз]* «пояс» Г, Куз, *[підперізок, підперізь]* «тс.» Куз, *підперезáти, розперезáти, [спаразáти]* «уперіщити» ЛексПол, *уперезáти*; — р. *[пéрез]*, п. *przez*, ч. *přes*, ст. *přes*, вл. *přez*, нл. *přez*, болг. м. схв. *през*, стсл. **пр'ѣзь**; — псл. **perǵь*, утворене з **per-* та компонента *-зь*, за аналогією до прийменників *bezь* «без», *ǵьзь* «із» та ін. — Бузук ЗІФВ 7, 71; Фасмер III 237—238; Преобр. II 41; Вгүцкнер 444; Machek ESJC 491; Schuster-Sewc 1175; Младенов 509; Skok III 38; ESSJ Sl. gr. I 175—178; Mikl. EW 239. — Див. ще **без², пере-**. — Пор. **пéред¹, през¹**.

перéйма, перéймаць, перéйми, перéймом — див. **імáти**.

[перéка] «суперечність, протидія Г; заперечення Нед», *[перечéнь]* «поперечна планка в санях» НикНикТЛ, *перéчка* «різновид перемету; [суперечка Нед]», *[перéчний]* «суперечний; заперечний» Нед, *перéчити, [перéчитися]* «сперечатися» О, *бéзпереч, безперéчний, [впопéрек]* «упоперек» Ж, *всу́переч, [заперéчка]* «заперечення» Ж, *заперéчення, заперéчник, заперéчувач, заперéчливий, заперéчний, на(в)пóперék, [неперéчний]* «незаперечний», *[несперéчливий]* «поступливий», *пóпéрék СУМ, Нед, поперéчина, поперéчка, поперéчник, [поперéчниця]* «поперечка; стежка між полями Нед; частина ткацького верстата», *поперéчний, [поперéчуватися]* «перехрещуватися», *сперечáльник, сперéчка* «суперечка», *сперéчник, сперечлівий, [сперечáти]*

«утримувати; перешкоджати, забороняти», *спереча́тися*, [*спереча́тися*] «перечити, противитися», [*супере́ка*] «суперечка», [*суперекáнт*] «супротивник на процесі» Нед, [*суперéта*] «сварка» ВеБ, [*супереч*] «заперечення» Куз, *суперéчка*, [*суперече́*] «суперечки, чвари» Нед, [*супоро́к*] «суперечка», *суперéчливий*, *суперéчний*, [*суперкува́тий*] «упертий» Куз, [*супереча́ти*] «суперечити» Куз, *суперéчити*, [*супреча́тися*] «сперечатися» Куз, [*суперек*] (у виразі на с. «усупереч») Нед, [*упе́рек*] «поперек», [*уперéчка*] «вид плахти», *упо́перек*, *усупереч*; — бр. [*не́рак*] «упоперек», др. *перекъ* «ширина, поперечка», п. ст. *przek(o)* «упоперек», ч. [rǐku], вл. *ргєкі*, нл. *ргєкі*, болг. *пряко* «тс.», м. *преку* «через, понад, усупереч», схв. *преко* «тс.», слн. *ргєк* «упоперек», стсл. *прѣкъ* «тс.»; — псл. **регкъ* «упоперек, поперек», утворене від **рег* за допомогою елемента -*ко*- (пор. *ргокъ* від *рго*). — Фасмер III 238; Черных II 22; Преобр. II 41; Brückner 443; Schuster-Sewc 1155; Младенов 534; Skok III 1042; Persson Beitr. 177. — Див. ще **пере-**

[**перекаба́тити**] «перевернути, перекинути; перетягти (когось) на свій бік Нед», [*перакаба́тити*] «швидко перегнати» О, [*перекаба́тися*] «перейти до іншої партії, змінити своє переконання» Нед, [*кабата піти*] «піти перекидом, шкереберть» ВеЗн; — пов'язане з [*кабу́тати*] «кидати палицю так, щоб вона вдарялась об землю то одним, то другим кінцем» (див.).

[**перекараба́ркатися**] «перекопитися» Нед; — афективне утворення, близьке до [*перекарабу́лятися*] «перевернутися», [*карабу́льці*] «шкереберть», [*калабу́рці*] «тс.» (пор.).

[**перекарабу́лятися**] «перекинутися, перевернутися» Куз; — очевидно, результат контамінації слів [*перекаба́тити*] «перевернути, перекинути» і [*карабу́льці*] «шкереберть». — Див. ще **калабу́рці**, **перекаба́тити**.

[**переки́нути**] «перекинутися», [*переки́нутися*] Нед, [*переки́нутися*]

«тс.», [*пирикéц*] (вигук на означення перекидання малої дитини під час гри); «вихрест» Корз; — похідні утворення від [*киц*, *кіц*] (вигуки на позначення котіння) Ж, паралельних до *кіть* «тс.»; очевидно, сюди ж належить і *беркіць* (з **перекиць*). — Див. ще **котіти**. — Пор. **беркіць**.

[**перекі́п**] (бот.) «шандра, Marrubium peregrinum L.», [*перекóп*] Нед; — р. [*перекóп*] «тс.»; — пов'язане з *перекі́п* «перекопане місце»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця трава росте в Криму (біля Перекопу?). — Див. ще **копа́ти**!

[**перекі́р**] «місяць у другій чверті» ВеБ; — результат видозміни форми [*перекрї́й*] «місяць у другій чверті», зближеної з [*перекорі́тися*] «змінитися» (див.).

[**перекобі́ритися**] «скривитися, перекоситися» Мо; — не цілком ясне; можливо, результат видозміни форми *перекоробі́тися* (з метатезою).

перекOVERса́ти «зіпсувати; перекрутити», [*перекOVERза́ти*, *перекOVERка́ти*] «тс.» Нед; — результат контамінації префіксальних утворень *перекопи́рса́ти* і [*перекOVERта́ти*] від *копи́рса́ти* і [*коVERTа́ти*] «повертати» (див.).

перекOкÓшити «перебити, повбивати»; — запозичення з російської мови; р. *перекOкÓшить* «тс.» є префіксальним утворенням від [*кOкÓшить*] «бити, убивати», що пов'язується з укр. *кOкÓшитися* «чванитися», [*кÓкош*] «півень», як таке, що первісно означало «нападати на когось по-півнячому»; припускається також зв'язок з основою дієслова р. *кOкÓть* «цокасти; розбивати». — Фасмер—Трубачев II 284.

перекOна́ти, [*перекÓн*] «переконання» Куз, *перекOна́ння*, *перекOна́льний* Куз, *перекÓнливий*; — бр. *перакана́ць*; — очевидно, калька п. *przekopać* «довести до кінця, довершити; переконати», похідного від *копа́с* «конати; вики́чувати; довершувати», спорідненого

з укр. *конати*. — Sławski JP 42/2, 87. — Див. ще **конати, пере-**. — Пор. **вйконати**.

[перекóпниця] (зоол.) «щитень ракоподібний, *Arus cancriformis*» Нед; — похідне утворення від *перекóпувати*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ці тварини викопують гнізда в мулі для відкладання яєць; деякі з щитнів підкопують і об'їдають коріння рису. — БСЭ 48, 273. — Див. ще **копати¹, пере-**.

[перекорітисся] «перетворитися, змінитися, виродитися» Нед; — неясне.

[перекрехті] «струхлявіти» О, **[перекрехлий]** «трухлявий» О; — очевидно, результат видозміни основи *перетрухнути* (*перетрухлий*), зближеної, можливо, з ч. *křehký* «крихкий, розсипчастий».

[перекрій] «місяць у другій чверті»; — похідне утворення від *перекрóити* «перерізати (напіл)». — Див. ще **крóити**.

[перекстіти] «перехрестити» О; — р. **[перекстіть]** «тс.», **[кстіть]**, бр. **[перакстіць]**; — результат спрощення др. *перекрестити* «тс.», похідного від *крестити* «хрестити», *крестъ* «хрест». — Вел 447; Фасмер III 393. — Див. ще **крест**.

[перекуліцца] «перекинутися» Л; — запозичення з білоруської мови; бр. *перакуліцца* «тс.» утворене від *куляць* «перекидати», що походить від п. *kulać* «котити»; утвореного від *kula* «куля». — Brücker 281. — Див. ще **куля¹**.

[перелаз] (бот.) «переступень білий, *Viburnum alba* L.»; — похідне утворення від *лазити*; назва зумовлена тим, що переступень має лазяче стебло (Вісюліна—Клоков 306). — Див. ще **лазити, пере-**. — Пор. **переступ**.

перелесник, перелесниця — див. **лесть**.

перелет (бот.) «заяча конюшина, *Anthyllis* L.; [енотера дворічна, *Oenothera biennis* L.; астрагал шерстистоквітковий, *Astragalus dasyanthus* Pall. Mak; лобода доброго Генріха, *Chenopo-*

dium bonus henricus L. Mak; в'язіль барвистий (кучерявий горошок), *Sonchilla varia* L. Mak; злинка канадська, *Erigeron canadensis* L. Mak; тирлич хрестовидний (лихоманник), *Gentiana cruciata* L. Mak; лядвенець рогатий, *Lotus corniculatus* L. Mak; гострокильник волосистий, *Oxytropis pilosa* (L.) DC Mak; первоцвіт лікарський, *Primula officinalis* Jacq. Mak», **[перелета]** «анемона альпійська, *Anemone alpina* L.; заяча конюшина Mak; енотера дворічна; лобода доброго Генріха Mak»; — р. **[перелет-трава]** «енотера; лядвенець рогатий», бр. *пералет* «заяча конюшина», п. *przelot* «тс.»; — похідні утворення від *перелетіти*; назви зумовлені тим, що насіння більшості з цих рослин пристосоване до поширення вітром, наприклад, насіння енотерових має пучок волосинок, за допомогою яких перелітає (Вісюліна—Клоков 225). — Див. ще **летіти, пере-**.

[перелійка] (бот.) «переломник північний, *Androsace septentrionalis* L.» Mak; — очевидно, запозичення з російської мови; р. **[перелойка, перелойная трава]** «тс.» утворені від *перелой* «гонорея, трипер; [витікання сімені або подібної за виглядом рідини]», пов'язаного з *лить* «лити»; назва зумовлена тим, що в народній медицині вона, можливо, застосовується для лікування згаданої хвороби. — Див. ще **літи**.

[перелім] «гребінь з очерету на хаті» Мо. **[перелім]** «тс.» Дз, **[перелом]** «назва верхньої частини даху, зробленої з очерету; гребінь даху» Ва; — похідне утворення від *переломіти* (очерет на гребінь загинають, переломлюють). — Див. ще **ламати, пере-**.

переліска (бот.) «печіночниця звичайна, *Hepatica triloba* Gilib., *Mercurialis* L.» СУМ, Нед; — р. *перелеска*, бр. *пралеска*, п. *przyłaszczka, przelaszczka* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *ліс* (ці рослини здебільшого ростуть у лісах та чагарниках); пов'язання (Потебня К ист. зв. III 96) з *лізти* су-

мнівне. — Фасмер III 374; Преобр. II 131; Machek Jm. gostl. 48. — Див. ще **ліс, пере-**. — Пор. **пробліска**.

переломник (бот.) «Androsace L.», [перелом] «переломник північний, Androsace septentrionalis L.» Мак; — р. *проломник*, [переломная трава], бр. *праломник* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, префіксальне утворення від дієслова *ломити* (ця рослина росте на кам'янистих місцях); не виключено також, що р. [переломная трава] є результатом видозміни назви [перелойная трава] «тс.»; у такому разі наведені українські назви пов'язані з [перелійки] «переломник північний».

перелюб, *перелюбець*, [перелюбки] «перелюб», *перелюбник*, *перелюбниця*, *перелюбство*, *перелюбний*, *перелюбствувати*; — др. *прѣлюбы*, м. *прѣлюб*, *прѣлуба*, схв. *прѣлюб*, *прѣлуба*; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **прѣлювы** «перелюб» за допомогою префікса **прѣ-** утворено від *лювы* «любов». — Фасмер III 359. — Див. ще **любити, пере-**.

[**перелюстка**] «пелюстка»; — результат видозміни *пелюстка*, зумовленої деетимологізацією слова. — Див. ще **пелюстка**.

[**перемарчити**] (про дрібний дощ) Нед; — префіксальне утворення від **марчити* «мрячити», що виникло внаслідок метатези з [мрачити] «тс.» — Див. ще **мряка, пере-**.

перемежєнитися — див. **межень**.

[**перемжитися**] «припинитися, перерватися на деякий час (про роботу в полі)»; — очевидно, похідне утворення від *мжити*; в такому разі первісно означало «припинитися, перерватися на деякий час через мжичку» (про роботу в полі). — Див. ще **мжити, пере-**.

[**перемішль**] «промисел» Нед; — очевидно, калька п. *przemysł* «тс.», утвореного за допомогою префікса *prze-* «пере-» від основи *mysl-* «думка, мисль», пов'язаного з *mysl* «тс.» — Brückner 350; SW V 142. — Див. ще **мисль, пере-**. — Пор. **пробисел**.

[**переміти**] (у вислові *зложити гвіри в п.*) «піраміди» Нед, [переміти] (у вислові *зброя в перемітах*) «тс.» Нед; — результат видозміни слова *піраміда*, зближеного з основою *переміт-* (*перемітати*). — Див. ще **піраміда**.

перемогті, *перемагати*, [перемочі] Нед, [перемага] «перевага», *перемога*, *переможець*, *переможник* (заст.), *переможний*; — р. [перемочь] «перемогти», [перемогать], бр. *перамагчы*, *перамагачь*, др. *перемочи*, п. *przemóc* «тс.», *przemagać* «перемагати, переважати», ч. *přemoci* «перемогти», *přemáhati*, слц. *přemōst'*, *přemáhat*, вл. *přemōs*, нл. *přemōti*, схв. *премоћи* (*премоћи*), *премагати*, слн. *prēmōči*, *prēmāgati*, стсл. **прѣмоци** «тс.», **прѣмагати** «перемагати, переважати»; — псл. **permogti*, **permagati* «перемогти, переважати», давніше «перетягти», похідне від **mogti* «могти» < **тягти*. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 44—45; Непокупный 84—86. — Див. ще **могті**. — Пор. **вимагати, змагати, намагати-ся, допомогті**.

[**перемоєць**] «винагорода за переймання загуленої речі» Нед; — результат метатези в [перемєць Нед, *перейма*] «тс.» — Див. ще **імати**.

[**перемутка**] (ент.) «мурашка руда лісова, *Formica rufa* L.»; — неясне.

перенджі — див. **поренча**.

перепел (орн.) «*Coturnix coturnix* L.» СУМ, Нед, [пелеліця] ВеНЗн, [перепела] «перепілка», *перепеленя*, [перепелєчник] «лягавий собака» Куз, [перепеліха] «самка перепела», *перепеліця*, [перепелка], [перепелюх] «перепел» Нед, *перепеля*, *перепелятник*, [перепеліця] ВеНЗн, [перепівка] «перепілка» Шарл, *перепілка*, [перепіювка Шарл, *перпеліця* ВеНЗн] «тс.», *перепеліний*, *перепелічий*, *перепелястий* «сірий (кольору перепела)», *перепелячий*, *перепілчин*, [перепелікати] «підпадьомкати» Куз, [перепелюкати] «тс.» Нед; — р. *перепел*, бр. *перепелка*, п. *przepiór*, *przepiórka*, ч. *křepelka*, ст. *křepel*, слц. *perpelica*, вл. *přerperka*, болг.

прéпелица, прéперица, м. *препелица*, [*преперица*], схв. *прéпелица*, слн. *prepelica*; — псл. **perpelъ*, що виникло внаслідок подвоєння звуконаслідувального кореня **pel-* або **reg-*, який відтворює крик перепела або його пурхання з наступним розподібненням сонорних; аналогічного походження, очевидно, прус. *repalo* «перепел», лит. *rieralai, rùtrelė*, лтс. *raipala* «тс.». — Булаховський Вибр. пр. III 263; Німчук 206; Черных II 21; Фасмер III 238—239; Преобр. II 41—42; Брандт РФВ 23, 296; Соболевский Лекции 144; Fortunatov AĬSĬPh 4, 578; Brückner 443; Machek ESJC 299—300; Holub—Lyer 270; Младенов 512; Mikl. EW 243; Fraenkel 586; Schrader Reallexikon II 613.

[пéрепело] «ключиця»; — очевидно, пов'язане з р. [*перепелó*] «перепонка крила кажана», походження якого не зовсім ясне; зближення його з р. *плівá* «пліва» (Преобр. II 70) непереконливе; можливо, пов'язане з *п'ясті́* (пор. *перепóнка*).

перепла́вний (у вислові *Переплавна середа* «одне з православних свят у середині між Великоднем і Трійцею»); — р. *преполовѣние* «тс.», др. *прѣполовление* «тс.; середина»; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. *прѣполовление* «Переплавна середа» утворено від дієслова *прѣполовити* «розділити пополам», похідного від *поль* «половина». — Фасмер III 359. — Див. ще **пере-, пів, полови́на**.

[перепоймі́ти] «стати на перешкоді; розстроїти, зірвати» Нед, [*перепомня́ти*] «ставати на перешкоді; розстроювати, зривати» Нед; — префіксальне утворення від **поймі́ти* «піймати, схопити» (пор. [*піймі́ти*] «тс.»), похідного від [*імі́ти*] «узяти, схопити»; букв. «перехопити». — Див. ще **іма́ти, пере-, по**.

[переполо́х] (бот., у сполученні [*п. мужицький*]) «дзвоник шорсткі, *Campanula cervicaria* L.» Мак; — р. [*мужицький переполо́х*] «тс.»; — пов'язане з

поло́хати; мотивація назви неясна. — Див. ще **поло́хати**.

[переполо́шник] (бот.) «миколайчики польові, *Eryngium campestre* L.» Нед; — р. [*переполо́шник, чертополо́х*] «тс.»; — пов'язане з *чортополо́х* (назва різних видів будяків); назва зумовлена наявністю у миколайчиків, подібно до чортополоху, колючок на листках і квітках.

перепóна, перепóн, перепóня — див. **запóна**.

[перепр́иця] (зоол.) «молюск *Bulla zebra*» Нед; — неясне.

[перéрва] (бот.) «вербозілля лучне, *Lysimachia nummularia* L.; цикорій дикий, петрові батоги, *Cichorium intybus* L. Нед», [*перéрванець*] «зірочник середній, *Stellaria media* (L.) Суг.» Г, Мак, [*підорва*] «вербозілля лучне» Мак, [*прірва*] «тс.» Мак; — похідні утворення від *рвáти, переривáти*; назви зумовлені тим, що ці рослини розмножуються відрізками (обривками) стебла (вербозілля лучне, зірочник середній) або кореня (цикорій дикий). — Вісюліна—Клоков 255; Нейштадт 230, 439, 582. — Див. ще **пере-, рвáти**.

[пересáда] «перебільшення» Нед, [*пересáдний*] «надмірний» Нед; — калька п. *przesada* «перебільшення», пов'язаного з *przesadzić* «перебільшити; перескочити; пересадити», похідним від *sadzić* «садити, бігти, перескакувати», якому відповідає укр. *саді́ти* (див.).

[пересакува́ти] «відокремити, роз'єднати» Нед; — очевидно, похідне утворення від *сак* «сумка». — Див. ще **сак'**.

пересві́дчити «переконати», *пересві́дчення* «переконання»; — калька ч. *přesvědčit* «переконати» (слс. *presvedčit'* «тс.»), що складається з *pře-* «пере-», *svědčit* «свідчити» і, у свою чергу, є калькою нвн. *überzeugen* «переконати», утвореного з префікса *über-* «пере-» і дієслова *zeugen* «свідчити». — Див. ще **пере-, сві́док**.

[пéресень] «орчик» О, [*пéресинь*] «тс.» О; — неясне.

пересічний; — калька нім. durchschnittlich «середній, пересічний», похідного від Durchschnitt «розріз, пересічення; середнє (число)», що складається з префікса durch- «пере-, про-» і основи дієслова schneiden «різати, сікти». — Див. ще **пере-, сікти**.

[**перескаржати**] «перешкоджати, заважати» Нед, [*перескаржати*] «перешкодити, завадити», [*переска́рга*] «перешкода» Нед; — результат семантичної видозміни запозиченого з польської мови [przeskarżać] «звинувачувати, оскаржувати заново», [przeskarżyć] «звинуватити, оскаржити заново», викликаної аналогією до фонетичного переплутування дієслів *перепиняти* «перешкоджати, заважати» і [**перепеняти*] «оскаржувати заново», похідного від *пеняти* «докоряти, звинувачувати». — Див. ще **пере-, ска́рга**¹. — Пор. **пеня**¹, **пиніти**.

[**пересливуватий**] «перев'язаний, перетятий» ВеЛ; — очевидно, результат видозміни форми [*пересилуватий*] «тс.» ВеЛ, утвореної від [*силіти*] «зав'язувати вузол». — ВеЛ 448. — Див. ще **пере-, силіти**.

переслю́га, *переслю́гуватий* — див. **слю́га**.

пересмішник (орн.) «Mimus polyglottus L.»; — р. *пересме́шник*, бр. *перасме́шник* «тс.»; — результат семантичної видозміни *пересмішник* «той, хто пересміює когось»; назва зумовлена тим, що цей птах наслідує крики інших птахів, ніби пересміюючи їх. — ССРЛЯ 9, 895; БСЭ 32, 459. — Див. ще **сміятися**. — Пор. **смішо́к**.

переса́па, *переса́п*, *переса́пниця* — див. **сіпати**.

[**перестра́х**] (бот.) «в'язіль барвистий (кучерявий горошок), Soropilla varia L.» Нед; — пі. przestrach «хвощ, Equisetum L.»; — результат перенесення на рослину назви *перестра́х* «переляк», зумовленого тим, що ця рослина вживається в народній медицині для лікування дітей від переляку. — SW V 201. — Див. ще **страх**.

[**перестрі́тник**] (бот.) «лутига широколиста, Atriplex latifolium Whlhb.» Г, Мак; — очевидно, похідне утворення від [*перестрі́т*] «пристріт», можливо, пов'язане з використанням цієї рослини для лікування пристріту. — Див. ще **пристрі́т**¹. — Пор. **прострі́тник**.

перестрі́ч (бот.) «Melampyrum L.»; — неясне.

[**переструна**] «певна частина проса для товчіння» Нед; — неясне.

переступ (бот.) «Bryonia L.», *переступе́нь* «тс.» СУМ, Пі; — р. *переступе́нь*, бр. *пя́реступ*, п. przester «тс.»; — похідне утворення від *переступа́ти*; назва зумовлена тим, що рослина має лазяче стебло, за допомогою якого переміщується. — Вісюліна—Клоков 306. — Див. ще **пере-, ступа́ти**. — Пор. **перелаз**.

[**перетник**] «перелісок» Пі; — похідне утворення від *тніти*; пор. *перетника* «смуга дерев, чагарнику, що розмежує окремі ділянки землі». — Див. ще **тяти**.

[**перетохма́тися**] «проштовхатися, пробитися, протиснутися (крізь назовп)» Нед; — очевидно, результат видозміни форми **перетокма́тися*, похідної від дієслова [*токма́чити*] «товкмачити, штовхати, бити». — Див. ще **товктьі**.

[**перехі́д**] «епілепсія (у дітей)» Си; — р. [*перехо́д*] «тс.»; — очевидно, калька складової частини латинської наукової назви хвороби (paroxismus epilepticus) praeteriens, букв. «минуший, такий, що проходить», паралельна до [*мимохі́д*] «тс.» (див.).

[**перехня́бити**] «нахилити», [*перехня́битися*] «перекоситися; нахилитися, похилитися, зігнути, згорбитися»; — очевидно, афективне утворення.

пéрець (бот.) «Piper L.», *пéречниця* «невеличка посудина на перець», *перце́ві* «Piperaceae», *перці́вка* (вид горілки), [*перці́юга*] (бот.) «перець стручковий однорічний, Capsicum annuum L.» Нед, *перча́ківка* «перці́вка», [*перчанні́к*] (вид печива з перцем та ін-

шими спеціями) Нед, [перча́нка] «перечниця» Куз, *пе́рчик*, *пе́рчийна*, *пе́рчийця* «стручковий перець», *пе́рцевий*, [пе́рцьовий] Нед, [пе́рцюва́ти] «гарячкувати; ляяти когось», *пе́рчити* СУМ, Нед; — р. *пе́рец*, бр. *пе́рац*, др. *пърьь*, *пърьць*, п. *pięrz*, ч. *perř*, слц. [pięrog, pereg, pięeg], вл. *porřej*, нл. *perřej*, болг. *пипер*, м. *пипер*, схв. [пъ-пар], слн. *pōreg*, стсл. *пърьь*; — псл. *рърьгь*; — запозичення з латинської мови; лат. *pięeg* «перець» походить від гр. *πέπερι* «тс.», що зводиться до дінд. *pirrař* «зернина перцю». — Німчук 261—262; Коваль 50; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Черных II 21—22; Преобр. II 44; Brückner 409; Machek ESJC 444; Holub—Lyer 367; Walde—Hofm. II 308—309; Klein 1123, 1154.

[**переч**] (бот.) «підмаренник трирогий, *Galium tricornе* With.» Мак; — очевидно, пов'язане з *пе́рець*, хоча мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **пе́рець**.

[**перечниця**] (бот.) «хрінниця посівна, *Lepidium sativum* L.» Мак, [перчак] «хрінниця смердюча, *Lepidium ruderale* L.» Мак; — похідні утворення від *пе́рець*; назви зумовлені, очевидно, тим, що свіже листя цих рослин використовується замість перцю як гостра приправа до страв (Нейштадт 291). — Див. ще **пе́рець**.

[**перешапорити**] «перерити; розтратити, витратити» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації слів *переша́рити* й *переша́порити*. — Див. ще **нішпóрити**, **ша́рити**.

[**перешлюговатий**] «неодноманітний, нерівномірний, з прогалинами, неповний» Нед; — очевидно, пов'язане з [переслю́га] «смуга, лінія». — Див. ще **слю́га**.

[**перещик**] «наріст у формі кільця на стовбурі дерева»; — пов'язане з [*перещикну́ти] «прищикнути поперек». — Див. ще **прищикну́ти**.

[**перейка**] «перегородка»; — очевидно, похідне утворення від [перейти] «перейняти»; пор. *перебірка* від

перебра́ти. — Петлева Етимология 1986—1987, 64—65. — Див. ще **пере-, я́ти**.

[**пержи**] (бот.) «слива садова, *Rugus domestica* L.» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з вл. *rjeřpica* (сорт груші), так само неясним.

[**пери**] (бот.) «груша звичайна, *Rugus communis* L.» Пі; — запозичення зі східнороманських мов; рум. молд. *rářă* «груша (плід)», *rář* «груша (дерево)», зводяться до лат. *pięum* «груша (плід)», *pięus* «груша (дерево)», запозиченого з невідомого джерела, як і гр. *ἄπιον* «груша (плід)», *ἄπιος* «груша (дерево)». — Puşcariu 110; СДЕЛМ 346; DLRM 595; Walde—Hofm. II 309—310.

перигей «найближча до центру Землі точка орбіти Місяця або штучного супутника Землі; — р. болг. *перигей*, бр. *перыгей*, п. *perigeum*, *perigeum*, ч. слц. *perigeum*, схв. *перігѣй*, слн. *perigěj*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *perigēum*, *perigaeum* «приземний, близький до Землі» походить від гр. *περίγειον*, форми середнього роду прикметника *περίγειος* «приземний, колоземний», утвореного з прийменника *περί* «навколо», спорідненого з дінд. *paři* «навколо; через, кризь», ав. *paři* «тс.», лат. *per* «через», псл. *per-* «пере-», укр. *пере-*, та іменника *γῆ* «земля». — СІС² 640; Kopaliński 740; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 469; Вуяк-лија 706; Frisk II 512—513. — Див. ще **апогей**, **пере-**.

перика́рд (анат.) «зовнішня оболонка серця; навколосерцева сумка», *перика́рдій* «тс.», *перика́рдіт* (мед.) «запалення перикардія», *перика́рдіальний*; — р. *перика́рд*, бр. *перыка́рд*, ч. слц. *perikard*, болг. *перика́рдиѝ*, м. *перика́рдит(ис)* «перикардит», схв. *перика́рд*, слн. *perikárd*; — запозичення з медичної латини; нлат. *pericardium* «перикард» походить від гр. *περικάρδιον*, форми середнього роду прикметника *περικάρδιος* «навколосерцевий», утвореного з прийменника *περί* «навколо» та іменника *καρδία* «серце». —

СІС² 640; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуякля 707; Klein 1158. — Див. ще **кардіограма**, **перигей**.

періла (бот.) «*Perilla* L.», [періля] (у сполученнях [п. *васильковата*, п. *чорна*]) «перила васильковидна, *Perilla ocimoides* L.» Мак, [перілясті] «*Lomentaceae*» Мак; — р. *перілла*, ч. *perilla*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *perilla* «перила» походить від ісп. *perilla*, зменш. від *pega* «груша», що виникло з нар.-лат. *pīra* (лат. *pīra*) «тс.», форми множини від *pīrum* «груша (плід)»; назва рослини зумовлена, очевидно, тим, що її плід (тригранний горішок) нагадує плід груші. — УРЕ 11, 75; Klein 1144, 1159. — Див. ще **пері**.

[**періло**] «перегородка», *періла* «поруччя», [поре́льце] «тс.» Нед, *перільчастий*; — р. *періла* (мн.), болг. *періло*; — похідне утворення від *пёрти*; букв. «те, на що можна спертися». — Булаховський Вибр. пр. III 367; Черных II 22; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Преобр. II 44. — Див. ще **пёрти**².

периметр «довжина замкнутого контуру, або сума довжин усіх сторін замкнутого багатокутника на площині»; — р. *периметр*, бр. *периметр*, п. *perimetр*, болг. *периметър*, схв. *периметар*; — запозичення з грецької мови; гр. *περίμετρος* «коло, обвід» за допомогою префікса *περι-* «навколо» утворене від *μέτρον* «мірило, міра». — СІС² 640; КЭСРЯ 334; St. wуг. *obcsuch* 567; РЧДБЕ 470; Вуякля 707; Klein 1159. — Див. ще **метр**¹, **перигей**.

[**перінка**] «личинка мурашки»; — результат семантичної видозміни *перінка* «мала перина»; назва зумовлена тим, що личинки мурашок нагадують подушечку або перинку. — Див. ще **перо**.

перипетія «несподівана, раптова зміна»; — р. *перипетія*, бр. *перипетія*, п. *peripetia*, ч. *peripetie*, слц. *peripetia*, болг. *перипетия*, м. *перипетия*, схв. *перипетія*, слн. *peripetija*; — запозичено з грецької мови, очевидно,

через французьку (фр. *peripétie*); гр. *περιπέτεια* «несподівана подія, раптова зміна» утворено від *περιπέτης* «той, що падає», пов'язаного з *περίπτω* «падаю, випадаю», утвореного за допомогою префікса *περι-* «навколо, близько» від *πίπτω* «падаю», пов'язаного з *πέτομαι* «літаю», спорідненим з дінд. *pátati* «літає, падає», ав. *pataiti* «тс.», лат. *peto* «кидаюся, злітаю». — СІС² 640; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуякля 708; Klein 1159; Dauzat 548; Frisk II 521—522, 542—543. — Див. ще **перигей**.

периско́п, *перископичний*, *периско́пний*; — р. болг. *периско́п*, бр. *периско́п*, п. *peryskor*, ч. слц. вл. *periskop*, м. *periskop*, схв. *пёрископ*, слн. *periskóp*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Periskóp* «перископ», фр. *periscop*, англ. *periscop* «тс.» утворено від гр. *περισκοπέω* «дивлюся навколо», що складається з префікса *περι-* «навколо» і дієслова *σκοπέω* «стежу, пильную». — СІС² 640; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуякля 708; Klein 1160, 1400. — Див. ще **епіскоп**, **перигей**.

перистальтика «ритмічні скорочення стінок стравоходу, шлунка й кишечнику», *перистальтичний*; — р. *перистальтика*, бр. *перистальтыка*, п. *perystaltyka*, ч. слц. *peristaltika*, болг. *перисталтика*, схв. *перисталтика*, слн. *peristáltika*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Peristáltik* «перистальтика», фр. *peristaltique* «тс.», англ. *peristaltic* «перистальтичний» походять від гр. *περισταλτικός* «який охоплює, стискає», пов'язаного з дієсловом *περιστέλλω* «одягаю; захищаю; дбаю», що складається з префікса *περι-* «навколо» і дієслова *στέλλω* «лаштую, споряджаю; шикую; впорядковую», спорідненого з лат. *lātus* (<**stlātos*) «широкий», *stlāta*, *stlatta* «широке торговельне (згодом піратське) судно», псл. *stlāti* «стелити», укр. *слати*. — СІС² 640; Kopaliński 743—744; РЧДБЕ 470; Вуякля 709; Klein 1160; Frisk II

786—788; Walde—Hofm. I 772. — Див. ще **перигей**, **слати**².

пéрити, *пéрнути* — див. **пéрти**³.

перитоніт (мед.) «запалення очеревини»; — р. болг. *перитоніт*, бр. *пеританіт*, ч. *peritonitis*, слц. *peritonitída*, м. *перитоніт(ис)*, схв. *перитон(е)итис*, слн. *peritonítis*; — запозичення з медичної латини; нлат. *peritonitis* «тс.» утворено від гр. *περιτόναιον* «очеревина», пов'язаного з *περιτείνω* «натягаю навколо, обтягаю», яке складається з префікса *περι-* «навколо» та дієслова *τείνω* «напружую, натягаю», спорідненого з дінд. *tapōti* «розтягає, натягає», лат. *tendo* «тягну, витягаю; надуваю», лит. *tinti* «пухнути», *tiñklas* «сітка, невід», псл. *teneto* «тенето», укр. *тенето*. — СІС² 641; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 709; Klein 1160; Frisk II 863—865; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **перигей**, **тенета**.

периферія, *периферічний*, *периферійний*; — р. *периферія*, бр. *периферія*, п. *periferia*, ч. *periférie*, слц. *periféria*, вл. *periferija*, болг. *периферія*, м. *периферија*, схв. *перифèрија*, слн. *periferija*; — запозичення з французької мови; фр. *périphérie* «периферія» виникло з лат. *périphēria* «тс.», що зводиться до гр. *περιφέρεια* «околиця, периферія», пов'язаного з *περιφέρω* «ношу (воджу) навколо; кручу, обертаю», яке складається з префікса *περι-* «навколо» і дієслова *φέρω* «несу, ношу», спорідненого з дінд. *bhāratī* «бере», лат. *ferō* «несу», псл. *vyrati*, укр. *брати*. — СІС² 641; Черных II 22; КЭСРЯ 334; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 709; Klein 1159; Walde—Hofm. I 483—485; Frisk II 1003—1005. — Див. ще **брати**, **перигей**.

перифраза «заміна назви предмета або явища його описом», *перифраз* «тс.», *перифрастичний*, *перифразувати*; — р. болг. м. схв. *перифраза*, бр. *перифраза*, п. *perifraza*, ч. *perifráze*, слц. слн. *perifrāza*, вл. *perifraza*; — оче-

видно, запозичення з французької мови; фр. *périphrase* «перифраза» виникло з лат. *périphraſis* «тс.», що походить від гр. *περίφρασις* «описовий вислів», пов'язаного з *περιφράζω* «висловлююся описово», яке складається з префікса *περι-* «навколо» і дієслова *φράζω* «говорю, повідомляю». — СІС² 641; КЭСРЯ 334; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 709; Klein 1159—1160. — Див. ще **перигей**, **фраза**.

[перічка] (бот.) «щитник, *Dryopteris Adans. (Aspidium Sw.)*» Нед, **[пірнічка]** «орляк звичайний (папороть), *Pteridium aquilinum Kuhn. (L.) (Pteris)*» Нед, Мак; — похідні утворення від *перо*; назви зумовлені пірчасторозсіченою формою листків папороті. — Вісюліна—Клоков 55. — Див. ще **перо**.

пéрі «(у перській міфології) добра фея»; — р. болг. *пéри*, бр. *пéры*, п. ч. *perí*; — запозичено з перської мови, можливо, через англійську (англ. *perí* «тс.»); перс. *pāri* «ангел, фея» виникло з сперс. *paṛikā* «тс.», що походить від ав. *paṛikā* «прекрасна жінка, яка спокушує побожного чоловіка», пов'язаного, очевидно, з гебр. *pīlēghesh* «наложниця, коханка», араб. *pīlaqtā*, гр. *παλλάκη* «тс.». — СІС² 641; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54, 61; St. wug. *obcuch* 564; РЧДБЕ 469; Klein 1115, 1158. — Див. ще **паладій**.

[перій] (іхт.) «хариус, *Thymallus thymallus L.*» Нед, **[періка]** «вид дрібної риби» О, **[пірь]** «тс.» О, **[перніця]** «хариус», **[пірь Маркевич—Короткий, пірьок тж, пірь ВеНЗн]** «тс.»; — п. **[пур]** «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *перо*, оскільки тіло хариуса вкрите на боках великою лускою. — Маркевич—Короткий 73—74; УРЕ 15, 427. — Див. ще **перо**.

період, *періодизація*, *періодика*, *періодичний*, *передперіод*; — р. *період*, бр. *перыяд*, п. *period*, ч. вл. нл. *perioda*, слц. слн. *perióda*, болг. *період*, м. *період*, схв. *periód*; — запозичен-

ня з французької мови; фр. *période* «період» виникло з лат. *periodus*, що походить від гр. *περίοδος* «обертання, обіг», утвореного за допомогою префікса *περι-* «навколо» від *ὁδός* «шлях, дорога», спорідненого з дінд. *ā-sad-* «іти, наближатися», ав. *apaṇad-* «відходити», лат. *cēdo* «іду, ходжу», псл. *hoditi*, укр. *ході́ти*. — СІС² 641; Черных II 22; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Kopaliński 740; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуякляја 707; Dauzat 548; Walde—Hofm. I 193—194; Frisk II 350. — Див. ще **перигей**, **ходіти**.

перістий «строкатий», [*пaрiстий*] «тс.» Пі, *перістий* «укритий пір'ям; строкатий», [*пeрaстий*] «строкатий» ВеЗа; — бр. *пярэсты* «строкатий, перістий», ч. *peřestý* «тс.»; — псл. **peřestь* «пір'ястий; перістий», похідне від *pero* (*peřьje*) «перо (пір'я)». — Трубачев Етимологія 1972, 33—35. — Див. ще **перо**.

періцити «сильно бити, сікти, шмагати» (про дощ) сильно, безперервно йти», [*пaрiщити*] «тс.» ВеБ; — очевидно, пов'язане з [*пeрити*] «бити, шмагати». — Див. ще **перти**³.

[**пeрiя**] «ряд (будинків), бік (вулиці) СУМ, Нед; вулиця в місті; ринок О»; — бр. ст. *перeя*, *перия* «бік вулиці»; — запозичення з польської мови; п. *pierzeja* «тс.», як і ч. *peřej* «поріг (річковий)», слц. *pegej* «тс.», задовільної етимології не має; пов'язується (Фасмер III 240) з стсл. **перж** «лечу, рухаюсь», укр. [*пeрть*] «стежка, по якій ганяють овець». — Machek ESJC 445.

перкаль (текст.) «тонка бавовняна тканина»; — р. *перкаль*, бр. *паркаль*, п. *perkal*, ч. слн. *perkáľ*, слц. *perkán*, болг. *перкал*, схв. *пeркaль*; — запозичення з французької мови; фр. *percale* походить від ісп. *percal*, яке зводиться до перс. *pārgāl(ā)* «тс.». — СІС² 642; Фасмер III 242; Горяев 449; Sl. wug. *obsuch* 564; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуякляја 710; Lokotsch 131; Klein 1155.

[**перкась**] (орн.) «стрепет, хохітва, Otis tetrax L.» Шарл, [*пeркoшa*] «тс.» Нед, [*пeркaч*] «дрізд омелях, Turdus visciosus L.» Шарл, [*пирскач*] «тс.»; — очевидно, назви звуконаслідувального походження, утворені від вигуків, що імітують крики цих птахів. — Птицы СССР 203—204.

[**перкун**] (орн.) «пірникоза велика, Podiceps cristatus L.» Нед; — п. *perkoz* «пірникоза» (з укр.); — очевидно, похідне утворення від [*пeркaтий*] «такий, що має задерті догори роги» (цей птах має на голові пишне пір'я, яке нагадує роги). — Strutyński 145. — Див. ще **пиркатий**.

[**Перкун**] (міф.) «Перун»; — очевидно, пов'язане з *Перун*; споріднене з лит. *perkūnas* «грим», лтс. *pėrkons*, прус. *Percunis* «тс.»; балтійські слова, для яких встановлюється первісне значення «дубовий бог», часто пов'язують (Гамкрелідзе—Иванов 615, 792—793; Fraenkel ZfSlPh 20, 59; Walde—Hofm. II 402—403; Uhlenbeck 158) з дісл. *Fjörgynn* (назва певного бога), *Fjörgyn* «мати Тора», гот. *faīrguni* «скеля», лат. *quercus* «дуб», алб. *perëndi* «бог». — Фасмер III 247; Преобр. II 47—48; Fraenkel 575. — Див. ще **Перун**.

перламутр «внутрішній шар черепашок деяких молюсків», [*пeрлaмyт* Нед, *перломутер* Куз] «тс.», *перламутривка* (ент.) «метелик з перламутровими або сріблястими цятками на нижній частині крил», *перламутритися*; — р. бр. *перламутр*, болг. *перламутър*, схв. *перлмутер*; — запозичення з німецької мови; н. *Pérlmutter*, [*Perlemutter*], утворене з іменників *Perle* «перлина» та *Mutter* «мати», є калькою слат. *māter perlārum* «мати перлів» (назва черепашки). — СІС² 642; Булаховський Нариси 128; Черных II 23; Фасмер III 242; Преобр. II 44; РЧДБЕ 471; Вуякляја 710; Klein 1008; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **мати**¹, **перло**.

[**пeрлик**] «рибальський пристрій, жердина, на якій є залізний молоток з діркою, ударяючи яким по каменю, ви-

ганяють рибу»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *perlik* «молот для товчіння каменю», як і ч. *perlik* «кувалда, молот», вл. *ругла* «молоток», походить від двн. свн. *perel* «молот». — Тихий РМ 1938/6, 267; Machek ESJC 444; Holub—Lyer 368.

перлівка (бот.) «*Melica L.*», [*перловник*] «перлівка висока, *Melica altissima L.*» Мак; — р. *перловник*, бр. *пёрлайка*, п. *perłówka*; — похідне утворення від *пёрло*; назва зумовлена, очевидно, наявністю на колосках цієї рослини кулястих грудочок, складених з недорозвинених квіток (Вісюліна—Клоков 94); пор. р. [жемчужник] «перлівка», нвн. *Perlgras* «тс.». — Див. ще *пёрло*.

пёрло «перламутрове зерно, що утворюється в черепашках деяких молюсків» СУМ, Нед, *пёрла* (жін. р.), *пёрли* (мн.), *пёрліна*, [*пёрельник*] «ловець перлин» Нед, [*пёрельництво*] «добування перлин», [*пёрлінок*] (зоол.) «вид равлика, *Glaucoma*» тж, [*пёрліця*] (орн.) «цесарка, перлова курка» Куз, *пёрлівка* «перлові крупини», *пёрлівниця* «вид молюска, *Unio*» СУМ, УРЕ, [*пёрловець*] (ент.) «перламутрівка», *пёрластий*, *пёрлінний*, *пёрлістий*, *пёрловий*, [*пёрліти*] «прикрашати перлами» Куз, [*пёрлітися*] «яскрити» Куз, ст. *пёрла* (XVII ст.); — р. *перл*, бр. *пёрлы*, п. *perła*, ч. слц. *perla*, вл. нл. *parla*, болг. м. схв. *пёрла*, слн. *përla*; — запозичення з французької мови (форма *пёрла*, жін. р., з німецької); фр. *perle* «перлина», очевидно, походить від іт. *perla*, що, як і нім. *Pèrle*, зводиться до нар.-лат. **perla*, яке виникло з лат. *perla* «стегна; вид молюска», спорідненого з дінд. *pārṣṇīḥ* «п'ята», ав. *pašna-*, гр. *πτέρνη*, гот. *faírza*, двн. *fersana*, нвн. *Ferse* «тс.». — Шелудько 42; Черных II 22—23; Фасмер III 242; Преобр. II 44; Галай. Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 402; Machek ESJC 444; Schuster-Sewc 1045; РЧДБЕ 471; Klein 1144; Dauzat 549; Kluge—Mitzka 538; Walde—Hofm. II 289—290.

перлон «штучне синтетичне волокно, а також тканина з нього»; — р. бр. болг. *перлѳн*, п. ч. слц. *perlon*, слн. *përlon*; — запозичення з німецької мови; н. *Perlon* «тс.» утворено від *Pèrle* «перло» за зразком *нейлѳн*, *силѳн*. — Коломієць Розвиток лексики сл. мов 243; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471. — Див. ще *пёрло*.

перлюстрація «розпечатування й перегляд поштової кореспонденції без відома адресата», *перлюстраційний*, *перлюструвати*; — р. болг. *перлюстрация*, бр. *перлюстрация*, п. *perlustracja*, ч. *perlustrace*, слц. *perlustrácia*, схв. *перлустрация*, слн. *perlustrácia*; — запозичення з латинської мови; лат. *perlustratio* «перегляд» пов'язане з *perlustro* «оглядаю, переглядаю», утвореним за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *lustro* «оглядаю, обстежую». — СІС² 642; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 710. — Див. ще *ілюстрація*, *пере-*.

перманент «завивка волосся, яка довго тримається», *перманентний* «постійний, безперервний»; — р. бр. *перманент*, п. вл. *permanently* «перманентний», ч. *permanentní*, слц. *permanentný*, болг. м. *перманентен*, схв. *перманентан*, слн. *permanénten* «тс.»; — запозичення з французької мови (як назва зачіски є, очевидно, другим компонентом фр. вислову *coiffure permanente* «перманентна (постійна) зачіска»); фр. *permanent* «постійний, незмінний; безперервний» виникло з лат. *permanens* (род. в. *permanentis*) «такий, що триває», похідного від *permanēre* «тривати», яке за допомогою префікса *per-* «через, пере-» утворено від *manēre* «лишатися, тривати», спорідненого з гр. *μένω* «залишаюся», дінд. *man-* «зволікати, стояти нерухомо», ав. дперс. *man-* «залишатися, чекати», вірм. *manat* «залишаюся, чекаю». — СІС² 642; Черных II 23; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 710; Dauzat 549; Walde—Hofm. II 26.

перм'як «представник народності фінно-угорської мовної групи»; — р. болг. *пермяк*, бр. *пярмяк*, ч. *Permtjak*; — похідне утворення від *Перм*, яке спочатку було етнонімом або топонімом (назвою території); топонім *Перм* задовільної етимології не має; пов'язується з комі рагта «тайга», реґеґета «успадкована земля», з фін. *Perätaa*, похідним від *perä* «задня (крайня) частина». — Фасмер III 242; Никонов 327; Мельхев 68.

[**перна́к**] «личинка гедзя» Нед, [*перна́дель* ВеНЗн, ВеЛ, *перна́діль* ВеНЗн, *пирна́дель* ВеНЗн, ВеЛ, *перна́ль* Нед] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [*перна́к*] «напірник», [*перінка*] «личинка мурашки», за схожістю личинки до подушечок, перин. — Див. ще **перо́**. — Пор. **перінка**.

[**перна́тка**] (зоол.) «жаба» ВеБ; — неясне.

[**перна́ток**] (бот., у сполученні [*блávат п.*] «волошка фригійська, *Centaurea phrygia* L.») Нед; — похідне утворення від *перна́тий*; назва зумовлена, очевидно, пірчасто-роздільною формою придатків обгортки кошиків цієї рослини. — Див. ще **перо́**.

[**перна́чка**] «кров'яна ковбаса» Vinсenz, [*перначкі́*] «товсті овечі кишки» Нед; — очевидно, результат видозміни запозиченого рум. молд. *sâpnâț* (*sâpnat*) «ковбаса», що походить від нар.-лат. **сагнасеус* «м'ясний», пов'язаного з лат. *сагō* (род. в. *сарніс*) «м'ясо», спорідненим з умбр. *keru* «частина», *каґне* «кусок м'яса», дісл. *hōrund* «м'ясо», гр. *κεῖρω* (*καρῖναι*) «відрізую», лит. *kertù* «рубая», псл. **čerslo* (< **kertslo*) «чересло», **čьrta* «нарізка, риска». — Vinсenz.13; СДЕЛМ 221; DLRM 154; Walde—Hofm. I 170. — Див. ще **чересло́**, **чэртá**.

перо́ «рогове нашкірне утворення у птахів; знаряддя для писання й малювання; [плавець у риби; парасолька ВеУґ]», [*пиро́*] «лопатець весла; зелені стебла цибулі» Корз, [*перэ́чко*] «пірце» ВеЛ, *пері́на*, [*пері́стка*] (зоол.) «пе-

нарія (вид корала), *Pennatula*» Нед, [*перія́н*] «строкатий віл» ВеНЗн, [*перівні́ця*] «пенал» Куз, [*пері́ня*] «строката корова» ВеНЗн, [*перна́к*] «напірник» Нед, *перна́ті*, [*перна́тка*] (зоол.) «пенарія» Нед, *перна́ч* (іст.), *перні́к* «пенал» Нед, [*перце́*] «листя до появи колосся; поперечний щабель у борони» О, [*пер'я́н*] «перістий віл», *пірі́на* «пір'іна», *пір'і́на*, [*пірна́к*] «хвостове перо в півня» ВеБ, [*пірна́ті*] «пернаті», *пірна́ч* «пернач», *пірні́к* «пенал» Куз, [*піро́*] «перо» Нед, *пірце́* «маленьке перо; листок розгозу, цибулі або часнику», *пір'я*, [*пір'я́н*] «періста тварина», [*пір'я́нка*] «пір'інка» Нед, *перна́тий*, [*пірі́стий*] «строкатий» Нед, *пір'і́стий*, [*пірна́тий*] «пернатий», [*пірні́й*] «укритий пір'ям» Нед, *пірча́стий*, *пір'я́стий*, [*прія́ний*] «вид масті рога тої худоби» Нед, [*пря́ний*] «смугастий», [*пря́ністий*] «тс.» Нед, [*піри́ти(ся)*] «лягати, скидати пір'я» Нед, *напірна́ч* «футляр на пера в старовинній чорнильниці; напірник», *напі́рник*, [*невпі́рий*] «неоперений» Куз, [*оперна́тими*] «оперитися; розбагатіти», *опер'я́тися*, [*опі́рити*] «вкрити пір'ям» Куз, [*упі́рений*] «укритий пір'ям» Нед; — р. болг. *перо́*, бр. *пяро́*, др. *перо*, п. ріоґо, ч. *реґо*, *реґо*, слц. *реґо*, вл. нл. *рґеґо*, м. *перо*, схв. *пєро*, слн. *реґо́*, стсл. **перо**; — псл. *реґо*, пов'язане з **per̥ti* «перти»; — споріднене з лит. *спра̃gnas* «крило», лтс. *spāgnas* «тс.», дінд. *раґнат* «крило, перо», ав. *раґəпа-*, нперс. *раґг* «тс.», двн. *řаґп* «лапороть»; іе. **per-*; менш обґрунтоване зіставлення (Pedersen Kelt. Gr. I 90; Machek ESJC 444—445; Kluge—Mitzka 188; Walde—Hofm. II 282) з гр. *πτερόν* «перо, крило», двн. *fədara* (< **péterā*) «перо», дінд. *pātram* «крило», вірм. *t'ir* (< **pter-*) «літання, політ», лат. *acci-piter* «яструб», іе. **ret-* «літати». — Фасмер—Трубачев III 243; Черных II 23; Преобр. II 44—45; Горяев 256; Brückner 414; Младенов 418; Mikl. EW 240; Meillet Études 238; Karulis II 257; Persson Beitr. 417; Pokorny 816—817. — Див. ще **пєрти́** ¹.

перон «залізнична платформа»; — р. *perrón*, бр. болг. *перон*, п. *peron*, ч. слц. слн. *perón*, м. *перон*, схв. *пѣрѣн*; — запозичення з французької мови; фр. *perrón* «під'їзд; ганок; перон» пов'язане з *pièrre* «камінь», що виникло з лат. *petra* «скеля, камінь», від гр. *πέτρα* «тс.». — СІС² 643; Черных II 24; St. wug. *obscyh* 565; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 471; Вуяклија 711; Klein 1163; Dauzat 550. — Див. ще **Петрѣ**.

[перѣч] (бот., у сполученні [*п. болотяна*] «плавушник болотяний, *Hottonia palustris* L.») Нед; — похідне утворення від *перѣ*; назва зумовлена гребінчасто-пірчасто-розсіченою формою листя цієї рослини. — Вісюліна—Клоков 34, 251; УРЕ 11, 229. — Див. ще **перѣ**.

перпендикуляр «пряма лінія, що утворює прямий кут з даною прямою або площиною», *перпендикулярний*; — р. болг. *перпендикуля́р*, бр. *перпендикуля́р*, п. *perpendikularny* «перпендикулярний», слц. *perpendikulárny* «тс.», м. *перпендикуля́р(а)*, схв. *пѣрпендикуля́ран* «перпендикулярний»; — запозичення з латинської мови; лат. *perpendiculáris* «прямовисний» є похідним від *perpendiculum* «висок», пов'язаного з *perpendo* «точно виважую», утвореного за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *pendo* «важу, зважую», пов'язаного з *pendeo* «звисаю». — СІС² 643; Черных II 23—24; Фасмер III 243; Корали́нські 741; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 711; Klein 1151, 1162. — Див. ще **апѣндикс**, **пере-**. — Пор. **пѣнсія**.

перс «представник основного населення Ірану», *персі́янин* «тс.», *Пѣрсі́я*, *персі́дський*, *персі́янський*, *пѣрський*, ст. *персінѣ* «перс», *Персі́да* «Персія» (XVII ст.); — р. бр. *перс*, п. вл. *Pers*, ч. *Peršan*, слц. *Peržan*, болг. *персіец*, схв. *Персі́янац*, *Перзі́янац*, слн. *Përzijes*, стсл. *персъ*; — запозичення з грецької мови; гр. *Πέρσης* «перс», як і *Περсіς* (род. в. *Περсіδος*) «Персида (історична назва теперішнього Фарсиста-

ну в Ірані)», походить від етимологічно нез'ясованого дперс. *Pārsa* «Персія», до якого зводяться також перс. *Pārs*, *Fārs*, гебр. *Pārás*, ар. *Fāris* «тс.»; від гр. *Περсіς* походить цсл. **Пѣрсьсида**, звідки й укр. *персі́дський*. — Фасмер III 243; Никонов 159—160; Vasmer *Festschr. Čuževskýj* 297; Klein 1163.

пѣрса, *пѣрси*, [*пѣрста*] «перса», [*пѣрса*] «тс.» Пі, [*пѣрсні*] «груди в коней» Л, [*пѣрсти*, *пѣрці*] «тс.» Л, [*пѣрстка*] «груди» О, [*спѣрси*] «тс.» Гриц, *персі́стий*, [*персній*] «грудний» Куз, [*персѣвий*] «випуклий» Нед, [*напѣрсник*] «частина упряжі»; — р. *пѣрси*, [*персть*] «груди в коня», др. *пѣрсь* (одн.), *пѣрси*, п. *piers* (одн.), ч. *prsa*, *prsy*, ст. *prsi*, слц. *prsia*, нл. [*pjers*], схв. *пѣрса*, *пѣрси*, слн. *prsi*, р.-цсл. *пѣрси*, *пѣрси*; — псл. **pʀ̥sʷ*, **pʀ̥si* «груди»; — споріднене з лит. *pišys* «груди в коня», дінд. *pārśu* «ребро», ав. *pərəsu-* «ребро, бік», ос. *fars* «бік»; іє. **perk-* «ребро, груди»; форми з **т**, **т'**, **н** (< **тн**) постали, очевидно, внаслідок зближення з *перст*. — Фасмер III 245; Преобр. II 45—46; Горяев 256; Brückner 410; Machek *ESJC* 486; Holub—Kop. 296; Schuster-Šewc 1081—1082; Критенко Вступ 508; Mikl. *EW* 243; Meillet *Études* 262; Trautmann 220; Būga *RR* II 515; Эндзелін СБЭ 196; Zubatý *AfSIPh* 16, 411; Зализняк *ВСЯ* VI 38; Pokorny 820.

пѣрси́к (бот.) «*Persica* Mill.», [*перски́ня*] «персик звичайний, *Persica vulgaris* Mill.» Мак; — р. *пѣрси́к*, бр. *пѣрси́к*; — запозичене із середньолатинської мови, очевидно, через середньонімецьку; слат. *persica* «персик» (> снн. *pěrsik* «тс.») постало з лат. *persicum* (у сполученні *mālum p.* «перське яблуко»), що є формою середнього роду прикметника *persicus* «перський», утвореного від *Persa* «перс» (з гр. *Πέρσης* «тс.»). — Черных II 24; Фасмер III 243; Преобр. II 46; Kluge—Mitzka 544. — Див. ще **перс**. — Пор. **бросква**.

персона «особа; поважна особа», [*парсона*] «тс.», *персона́ж*, *персона́л*,

персоналізм (філос.), *персоналії*, *персоналіст* (філос.), *персональний*, *персоналізувати*; — р. бр. болг. м. схв. *персона*, п. ч. *persona*, слц. *persóna*, вл. нл. *personal* «персонал», слн. *personal* «тс.»; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *persōna* «маска; роль; особа» виникло з етр. *persu* «маскована постать» (перв. назва бога чи демона потойбічного світу, що приймав душі померлих та супроводжував їх у пекло), спорідненого з першим компонентом гр. *Περσε(φ)ώνη* «Персефона» (ім'я дочки Зевса й Деметри, що стала дружиною бога підземного царства Аїда); *персонаж* походить від фр. *personnage* «персонаж» (з лат. *persōna*), а *персонал(ьний)* від пізньолат. *persōnālis* «особовий». — СІС² 643; Фасмер—Трубачев III 244; Черных II 24; Hüttl-Worth 16; Преобр. II 46; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 712; Будагов История слов 134—139; Klein 1163—1164; Walde—Hofm. II 291—292; Frisk II 518. — Пор. **парсуна**.

персоніфікація «уособлення», *персоніфікувати* «уособлювати»; — р. болг. *персонификация*, бр. *персаніфікация*, п. *personifikacija*, ч. *personifikace*, слц. *personifikácia*, м. схв. *персонификација*, слн. *personifikacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Personifikation*, фр. англ. *personification* «уособлення» утворено від лат. *persōna* «особа» за допомогою компонента *-ficatio*, пов'язаного з *facere* «робити, чинити». — СІС² 643; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 713; Klein 1164; Dauzat 550. — Див. ще **електрифікація**, **персона**, **факт**.

перспектіва, *перспективний*; — р. болг. м. схв. *перспектіва*, бр. *перспектіва*, п. *perspektywa*, ч. *perspektiva*, слц. слн. *perspektiva*, вл. нл. *perspektiva*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *perspective* «перспектива», н. *Perspektive* «тс.» виникло з слат. *perspektiva* (*ars*) «мистец-

тво перспективного зображення», що являє собою форму жіночого роду від *perspectivus* «перспективний», похідного від лат. *perspectus*, дієприкметника минулого часу до дієслова *perspicio* «дивлюся через», яке складається з префікса *per-* «крізь, через, пере-» і дієслова *specio* «дивлюся». — СІС² 643; Фасмер III 244; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 713; Dauzat 550; Klein 1164. — Див. ще **аспéкт**, **пере-**.

перст «палець руки», [*персть*] «тс.» Нед, *пёрстень* «обручка, каблучка; [наперсток ДзАтл I]», [*пёрстінь*, *перстеніна*] «тс.», *пёрсні* (мн.), [*перстéні*] «персні» Куз, [*пёрсник*] «перстенець», *перстенéць*, *перстéник*, [*перстеніна*] «перстень» О, [*перстіна*] «тс.» Куз, [*перстіня*] (зб.) «персні» Ме, [*пирістень*] «перстень» ГрицАВ, [*пёрсний*] «перстеневий» Куз, *перстенéвий*, [*перстенюватий*] «кільцеподібний, персноподібний» Куз, [*напёрсник*] «онучка (для пальців ніг)», [*напёрсниця*] «тс.», *напёрсток* «захисний ковпачок на палець при шитті; залізне кільце, яким коса кріпиться до кілля; [перстень Л]»; — р. *перст*, др. *пърстѣ*, п. *parst*, ч. слц. *prst*, вл. *porst*, полаб. *pårstèn* «перстень», болг. *прѣст*, м. *прст*, схв. *прѣст*, слн. *přst*, стсл. *прѣсть*; — псл. **přstь* «палець»; — споріднене з лит. *pīřtas*, лтс. *pīrksts*, прус. *pīrsten* «тс.», а також, очевидно, з двн. *first* «гребінь даху», снн. *vorst* «стовп», лат. *postis* «тс.», дінд. *přřhām* «хребет, вершина», ав. *paršta-* «спина»; іє. *(s)per- «дотикатися, спиратися»; менш переконливе пов'язання (Wiedemann ВВ 27, 229; Machek Recherches 59—60; Schuster-Sewc 1137) з псл. **přsь*, **přsi* «груди», укр. *пёрса*. — Фасмер—Трубачев III 244; Черных II 24—25; Brückner 397; Machek ESJC 486; Младенов 533; Крищенко Вступ 542; Mikl. EW 243; Trautmann 220; Būga RR II 515; Mühl.—Endz. III 224; Solmsen IF 31, 454; Мартынов Язык 82; Brugmann IF 11, 285; Walde—Hofm. II 349; Pokorny 813.

перстáч (бот.) «*Potentilla L.*», [*перстáк*] «тс.» Куз; — похідне утворення від *перст*; назва зумовлена пальчастою формою листя цієї рослини. — Вісюліна—Клоков 210. — Див. ще **перст**.

[**перстенєць**] (бот.) «повитиця, *Cuscuta L.*»; — похідне утворення від *пёрстень*; назва зумовлена тим, що пови́тиця обвивається навколо стебел інших рослин, утворюючи кільця. — Вісюліна—Клоков 263. — Див. ще **перст**.

[**перстенівка**] (ент.) «кільчастий шовкопряд, *Malacosoma neustria L.*» Куз; — похідне утворення від *пёрстень*; назва зумовлена тим, що кладка яєць цього метелика має вигляд кільця. — УРЕ 6, 421. — Див. ще **перст**.

[**перстенякі**] (зоол.) «кільчаки, кільчасті черви, *Annelides*» Нед; — п. *piersciencie* «тс.»; — похідне утворення від *пёрстень*; назва зумовлена тим, що тіло цих червів складається з великої кількості однакових за будовою пернеподібних члеників. — УРЕ 6, 421. — Див. ще **перст**.

персть (заст.) «земля»; — р. *персть*, др. *пърсть*; п. ст. *piersć*, ч. слц. *prst'*, вл. *pjeršč*, болг. *пръст*, м. *прст*, слн. *přst*, стсл. *пръсть*; — псл. **přstь*, пов'язане з **рогъ* «порох»; — споріднене з лит. *piškšnus* «жар, присок», лтс. *piškstis* «присок», дінд. *přšan* «плямистий, строкатий», дісл. *iors* «водоспад». — Фасмер III 245; Преобр. II 47; Machek ESJC 487; Holub—Lyer 399; Schuster-Sewc 1082; Младенов 534; Mikl. EW 243; Meillet Etudes 285; Trautmann 206; Mühl.—Endz. III 223; Pedersen IF 5, 54. — Див. ще **пóрох**.

пёрти¹ «іти; швидко просуватися, *пиряти* «швидко бігати, гасати; гнати на коні»; — р. *переть*, бр. *пёрці*, др. *перети*, п. *przec*; — псл. **perti* «іти, просуватися, не рахуючись з перешкодами»; — споріднене з гр. *πεῖρω* (<**περῖω*) «прокладаю шлях, прориваюся вперед», *περάω* «переходжу, проходжу, проникаю», *πόρος* «переправа, перехід», *πορθμός* «протока, (вузький)

прохід», дінд. *píparti* «перевозить, переводить, супроводжує», вірм. *hordan* «відходити», лат. *porta* «брама; прохід; ущелина», *portus* «гавань, приплав», ав. *pəṛətu-* «брід», двн. *fagan* «їхати», гот. *farjan* «тс.»; іє. **per-* «переводити на той бік; проникати, проходити». — Фасмер III 240; Trautmann 215; Frisk II 491—492; Walde—Hofm. II 343—344; Uhlenbeck 166; Pokorny 816—817. — Пор. **пере-**.

пёрти² (уживається здебільшого з префіксами), [*перетися*] «тиснутися, пхатися» О, [*пёрла*] «підпора» О, [*безприпóрий*] (про вола) «який не має припору», *відпирáти*, [*запёртя*] «замкнене, таємне приміщення» Я, *запёр*, *запёрка*, *запёр*, [*заопирувáти*] «упертися, вчинити опір», *напёр* «тиск, натиск; [маточина колеса]», *напёрний*, *напёристий*, [*неспёртий*] «неспростовний» Ж, *опёрти*, *опирáти*, *опирáтися*, [*оперáч*] «крісло», *опертя*, [*опирáло*] «спинка (крісла), опертя» Ж, *опёр*, [*опёрка*] «опертя» Ж, *опóra*, [*опёр*] «опираючись», [*опіром*, *опёрці*] «тс.», *обпирáти*, *обпирáтися*, *підпирáти*, *підпёртя*, *підпёр*, *підпёрка*, *підпóra*, *підпёрка*, [*нопёр*] «підтримка» Нед, [*нопóra*] «тс.» Нед, [*пёрпёр*] «частина шиї у вола, в яку впирається ярмо», [*пёрпёр*] «тс. Г; запор, замок, спокій, перепочинок; невідкладна потреба; кругий шхил Нед», [*припóra*] «запор, замок» Нед, [*припёрóвище*] «пристановище» Нед, [*припёристий*] «(про вола) з добре виступаючою частиною шиї, в яку впирається ярмо; (про сани) з полозами, загнутими під прямим кутом», *пропирáти*, *розпирáти*, *рóżпёр*, *рóżпёрка*, *розпирáльний*, *розпёрний*, [*спёр*] «затори криги; запор; астма» Куз, [*спор*] «астма» Нед, [*супóra*] «підпёрка», *упирáти*, *упирáтися*, [*упёрка*] «трикутний пліт для захисту плавучої валюшні від інших плотів», *упёр*; *узапёрти*; — р. *переть*, бр. *пёрці*, др. *перети*, п. *przec*, ч. *zapřít* «сховати», слц. *zapriet'* «замкнути, заперти», вл. *prěc so* «опиратися», нл. *prěc* «тс.», болг. *запёрам* «зу-

пиняю, затримую; запираю», м. *запира* «зупиняє, затримує», схв. *запрѣти* «заперти», слн. *zaprěti* «тс.»; — псл. **perti* (з чергуванням *per-*, *rog-*, *ryg-*); — споріднене з лит. *spirtĩ* «підпирати», *pãsparas* «підпірка», лат. *paries* «стіна», днн. *spargo* «жердина», снн. *sparge* «тс.»; іє. *(s)*per-* «кроква; жердина; спис». — Фасмер III 240—241; Черных II 21; Преобр. II 42—43; Brückner 441—442; Machek ESJČ 495; Holub—Lyer 403; Мейє ОЯ 177; Trautmann 275; Vūga RRI 475; Persson Beitr. 417, 472—473; Walde—Hofm. II 572—573; Pokorny 990—991.

[пёрти³] «перечити» О, [пёртися] «сперечатися», [перѣтися] «тс.» О, [пёрити] «бити» ЛексПол, [пёрнути] «сильно вдарити» тж, *пёрити* «сильно бити; (про дощ) дуже лити», [пёрчити] «лупцювати, бити», [пир] «суперечка, сварка» Нед, [пёр] «тс.» О, *пря* «спір, боротьба», [заспёр] «суперечка» Ж, Пі, [навсупор] «наперекір», [неспёртий] «незаперечний», *опиратися*, *опір*, *опірний*, [одпёра] «опір» Ж, [перепёрти] «переспорити», [рбзпра] «ворожнеча» Нед, [спёртися] «упертися, затятися», [спіратися] «сперечатися, проявляти впертість», [спірити] «відлупцювати», *спорити*, *споритися*, *спір*, *спірка*, [спірнік] «суперник» Нед, [спёрник] «тс.», [спорлівець] «сперечальник», [спірлівий] «сварливий», [спорлівий] «тс.; спірний», [спёрний] «тс.» тж, *спірний*, *супёрник*, *супёрництво*, [(на) супёр] «наперекір» Нед, [супірець] «суперник», [супор] «опір, ворожнеча», [супёрник] «суперник», [супорок] «суперечність» Нед, [супра] «суперечка» Нед, *упиратися*, [упирувати] «бути впертим», *упертюх*, *упирання*, [упиряка] «упертюх» Нед, [упір] «упертість» Нед, *упёртий*, [упіристий] «упертій» Нед, [упірний], *упірчивий* Нед, *упорчівий* Нед] «тс.», [упірливо] «уперто», [упором] «силоміць»; — р. *прёния* (з цсл.), *пря*, *спор*, *спорить*, бр. [спёрка] «спірка», [спёраваць] «сперечатися», др. *пья* «суперечка, заперечення; перемога; судова справа», п.

заст. *przeć* «заперечувати», ч. *přiti se* «сперечатися», слц. *priet'sa* «тс.; сваритися», вл. *prěć* «заперечувати», нл. *prěś* «тс.», болг. *препирам се* «сперечаюся», м. *препира се* «сперечається», схв. *прѣти* «обвинувачувати», *прѣти се* «сваритися, сперечатися», слн. *perpirati se* «сваритися», стсл. *прѣти сл* «сперечатися», *пърѣти сл* «тс.», *пърѣти* «противитися, заперечувати»; — псл. **perti*, *ryg* «відбивати, боротися, заперечувати», можливо, пов'язане з **perti*, *ryg* «тиснути»; — споріднене з лит. *peĩti* «бити, хльоскати віником», лтс. *peĩt* «лупцювати», *pirėĩtiės* «сваритися», дінд. *pr̥t-* «боротьба, суперечка», ав. *pr̥t-* «тс.»; іє. **per-* «бити». — Фасмер III 240—241; Skok III 37; Schuster-Sewc 1153—1154; Maughofer II 331; Pokorny 818—819. — Пор. **перішити**, **пёрти²**, **праті**.

[пертрактация] «переговори» Куз, *пертрактация*, *пертрактации* «тс.», [пертрактувати] «вести переговори» Куз; — слц. *pertraktovat'* «вести переговори»; — запозичення з польської мови; п. *pertraktacja* «перетрактація» походить від лат. *pertractatio* «заняття, робота (над чимсь)», пов'язаного з дієсловом *pertracto* «розробляю, вивчаю», утвореним за допомогою префікса *per-* «пере-, через» від *tracto* «розробляю; готую». — Kopaliński 743. — Див. ще **пере-**, **трактувати**.

пертурбація «раптове порушення нормального ходу чогось», *пертурбаційний*; — р. болг. *пертурбація*, бр. *пературбація*, ст. *пертурбація* (з п.), п. *perturbacja*, ч. *perturbace*, слц. *perturbácia*, вл. *perturbacija*, м. схв. *пертурбація*, слн. *perturbacija*; — запозичення з латинської мови; лат. *perturbatio* «розлад, сум'яття» пов'язане з *perturbo* «приводжу в безладдя; розладную; приголомшую», утвореним за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *turbo* «хвилюю, порушую». — СІС² 644; Kopaliński 743; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 713. — Див. ще **пере-**, **турбувати**.

[**перть**] «гірська овеча стежка», [*пирть*] «тс.» Нед, ВєНЗн; — р. [*перть*] «тс.», п. [perć] «крута гірська стежка», ч. слц. prt' «лісова стежка», болг. *пъртина* «стежка в снігу», схв. *прт* «шлях по снігу», *пртина*, *пртина* «тс.»; — псл. *r^bgtь, очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *perť «іти, просуватися, не рахуючись з перешкодами». — Фасмер III 246; Machek ESJC 487; Младенов 539; Коломиец Етимология 1984, 98, 102; Mikl. EW 243—244. — Див. ще **пєрти**¹.

перука «головний покрив з чужого або синтетичного волосся», *перукар*, *перукарня*; — р. (заст.) *перук*, *перука*, п. вл. *peruka*, ч. слц. *raguka*, болг. *перука*, м. *перика*, схв. *пєрика*, *пєрука*, слн. *perika*; — через польське посередництво запозичене з французької мови; фр. *peruque* «перука» походить від іт. *ragussa* «тс.», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з пров. *регасат* «подібний до папуги; з гарною зачіскою». — СІС² 644; Акуленко 134; Фасмер III 206—207; Sl. wug. obsuch 566; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 472; Вуяклија 706; Dauzat 550; Klein 1165.

Перун (бог дощу, грому та блискавки в слов'янській міфології), [*пєрім*] «грім» ГрицАВ, [*пєрум* тж], *пєрун* СУМ, О «тс.», [*перуняк*] (мін.) «фульгурит» Нед; — р. *Перун*, *пєрун* (заст.) «грім, блискавка», бр. *Пярун*, *пярун* «грім», др. *Перунъ*, п. *Piogun*, *piogun* «грім», ч. *Perun*, *perun* «грім», слц. *Perún*, полаб. *Peräunedån* «четвер» (калька нім. *Donnerstag*), схв. *Perun*; — псл. *Регупъ*; назва бога виникла, очевидно, з назви грому *регупъ*, пов'язаної з *ръгати* «бити, ударяти»; проте можливе й зворотнє перенесення; — сумнівне з фонетичного погляду пов'язання (Mikola IF 8, 303) з гр. *κεραυνός* «грім, блискавка», букв. «той, хто б'є, руйнує»), *κεραϊζω* «руйную, спустошую; вбиваю», дінд. *српāti* «роздрібнює»; непереконливе виведення (Stender-Petersen 269) псл. *Регупъ* з гот. **Fairhūns* (пор. гот. *faiguni* «гори»), а також

припущення (Korsch RSI 4, 179; Mikola Berühr. 101; Pedersen BB 20, 228—229; Vasmer RSI 4, 179) про запозичення цього слова з мови іллірійців. — Німчук 159—160; Фасмер—Трубачев II 246—247; Преобр. II 48; Горяев 257; Machek ESJC 445; Holub—Kop. 270; Младенов 419; Skok II 643—644; Meillet Études 452; Зализняк ВСЯ VI 42; Иванов ИОРЯС 8/4, 145—146; Lidén Agm. St. 88—89; Гамкрелидзе—Иванов 615, 792—793. — Див. ще **прати**. — Пор. **Перкун**.

перфєкт (грам.) «дієслівна форма в індоєвропейських мовах, що виражає минулу дію, результат якої наявний і в момент мовлення», [*перфєкція*] «довершеність» Куз, *перфєктивний* (грам.), [*перфєктний*] «довершений» Куз; — р. бр. болг. *перфєкт*, п. *perfectum*, ч. слц. *perfektum*, вл. *perfekt*, м. *перфект*, схв. *пєрфєк(а)т*, слн. *perfekt*; — запозичення з латинської мови; лат. *perfectum* (*tempus*) «доконаний (час)» пов'язане з *perficere* «готувати, виконувати, закінчувати», утвореним за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *facere* «робити, чинити». — СІС² 644; Koraliński 739; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 472; Вуяклија 714. — Див. ще **електрифікація**, **пере-**, **факт**.

перфорация «пробивання отворів по краях стрічок, карток, дисків; (гірн.) відокремлення частини гірської породи; (мед.) прорив», *перфоратор* «машина для пробивання отворів; (гірн.) машина для механічного буріння шпурів», *перфораторник*, *перфорацийний*, *перфорувальний*, *перфорувати*; — р. болг. *перфорация*, бр. *перфарация*, п. *perforacja*, ч. *perforace*, слц. *perforacija*, м. схв. *перфорация*, слн. *perforacija*; — запозичено з пізньолатинської мови через західноєвропейські (н. *Perforation*, фр. *anгл. perforation*); пізньолат. *perforatio* «просвердлювання; пробивання» походить від лат. *perforatus*, дієприкм. мин. ч. від *perforo* «просвердлюю; пробиваю, проколюю», утвореного за допомогою пре-

фікса рег- «пере-, через, крізь» від його «буравлю, свердлю», спорідненого з лит. *bãgas* «ділянка, смуга», псл. **bo-*па, укр. *борона́*; *перфоратор* походить від лат. *perforator* «той, хто проломлює, пробиває». — СІС² 644; Kopaliński 740; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 472; Вуякля 714; Klein 1157. — Див. ще **борона́**, **пере-**.

[пёрхати] «пурхати», **[перхнути]** «пурхнути ВеЗа; пробігти; понаїжджати»; — п. *piezchać* «утікати; зникати», ч. *prchati* «тікати; вивітруватися», слц. *prchat'* «тс.»; — псл. **pr̥χati* «легко перелітати з місця на місце», як і паралельне **pr̥χati* «тс.», пов'язане чергуванням голосних з **rogx̥* «порох». — Фасмер III 336; Меркулова Етимология 1970, 154; Machek ESJC 483; Брандт РФВ 23, 295; Шахматов ИОРЯС 7/2, 336; Matzenauer LF 14, 95—96; Trautmann 206. — Див. ще **пóрох**. — Пор. **пёрхати**, **пóрхати**, **пурх**.

[пёрхнути] «ставати крихким» Нед, **[перхкий]** «крихкий, ламкий» Нед, **[спёрхнути]** «стати пухким» Корз, **[спёрхлий]** «пухкий» тж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *piezchać* «тріскатися, репатися» пов'язане з *piezchać* «утікати; зникати», укр. **[пёрхати]** «пурхати». — SW IV 166; Brückner 410—411. — Див. ще **пёрхати**.

[пёрчити] «запліднювати самицю» (про цапів), **[перть]** «цап» Нед, **[перч]** «тс.», **[пёрчун]** «молодий цап»; — ч. **[prčiti se]** «бігатися, паруватися» (про кіз), **[prčā]** «коза», **prskati se** «паруватися» (про кіз), слц. **prčit' sa** «надиматися», **prskać** «цап», болг. *пърцам* «злягаюся» (про тварин), *пърч* «цап», *пърчи* «тс.», схв. **prčati se** «злягатися» (про кіз), *пърч* «баран, цап», слн. **prč** «цап»; — псл. **pr̥χati* «паруватися, злягатися» (про тварин), пов'язане з **porse* «поросся»; — споріднене з дінд. **sr̥šáti** «дотикається», лит. **buĩkštis** «паруватися» (про кіз та овець), лат. **rogus** «свиня». — Клепикова 37—44; Machek ESJC 482; Младенов 393; Walde—Nořm. II 341. — Див. ще **порося́**.

пёрший, **[пёршенський]** «головний, перший» Куз, **[першінський]** «тс.» Куз, **[першак]** «початківець; новачок; ініціатор» Нед, **[першачка]** «кобила з першим лошам» Нед, **першінство** СУМ, Нед, **першина́**, **пёршість**, **[першун]** «чемпіон» Куз, **перш** «спочатку, раніше», **пёрше** «тс.», **[перші]** «давніш» О, **першенствувати**, **[першувати]** «тримати першість; вести перед» Она, **[впёршу]** «напочатку; вперше» Пі, **[запёрше]** «раніше, передніше» Ж, **[напершу]** «спочатку» Ж, **[навпёрше]** «найперше» ВеУг, **сперш**, **[спёрше]**, **спёршун** СУМ, ВеУг, **[спершунку]** «спершу» Нед, **упёрш**, **упёрше**, **[упершині]** «колись»; — бр. *пёршы*, п. **[pierszy]**, **pierszy**; — очевидно, давніше **первший*, що виникло як форма вищого ступеня від **[пёрвий]**. — SW IV 164—165. — Див. ще **пёрвий**.

пес, **песеня́**, **пёсик**, **[песок]** «песик» Куз, **песюга**, **[песюги]** «дрібні неїстівні гриби» ВеБ, **[песюк]** «песеня» Нед, **песя́**, **[песятісько]** «песеня» Нед, **псар**, **псарня́**, **[псаря́]** «син псаря» Нед, **[псенник]** «гицель», **псі́на**, **[псісько]** «пес» Нед, **[псіця]** «сука», **[псінкій]** «неїстівні гриби», **псота́** «злидні; погана погода; лайка», **[псотник]** «каверзник» Она, **псю́га**, **псю́ка**, **[псю́рка]** «(зоол.) кліщовоша, *Trichodectes latus*; (бот.) вид ранніх поганих слив; поганий гриб» Нед, **[псю́рник]** «псар», **[псю́рниківна]** «дочка псаря» Бі, **[псю́рництво]** «полювання з псами» Бі, **[псю́рниця]** «дружина псаря; аматорка псів», **[псю́рниченко]** «син псаря» Бі, **[псю́рня]** «псарня», **пся́ка**, **[псяр]** «псар», **[пся́рка]** «печериця, що росте на гної» Ме, **[пся́рник]** «псар Г; бешкетник Ме», **[пся́рня]** «псарня», **[пся́рня́]** (зб.) «бешкетники» (Ме), **[пся́рство]** «мерзота» Нед, **пся́тина**, **[пся́чка]** «собаче лайно», **[псі́й]** «псячий» Нед, **[песце́вий]** «тс.» Куз, **песя́чий** СУМ, Нед, **[песький]** «псячий», **псі́ний**, **[псі́й]** «псячий», **[псобо́вий]** «тс.» Нед, **[псото́ний]** «псячий; тлінний, згубний» Бі, **[псю́рницький]** «псарний» Бі,

псячий, [псіти] «хворіти» (про худобину), [псіти] «жити убого (по-собачому); ледащі О», псувати, [псюрникувати] «полювати з псами» Бі, [псякувати] «лаяти (як собаку)», [псячити, псьокати Нед, псьобчити Нед] «тс.», зіпсуття, зопсуття, [зопсіти] «зіпсуватися», [поспсу] «псування» Куз, [розпсотитися] «зіпсуватися морально», [розпсьобітисся] «зійти ні на що» Нед; — р. бр. пёс, др. пьсь, п. pies, ч. слц. pes, вл. ros, нл. rjas, полаб. rás, болг. м. пес, схв. пās, слн. pēs, стсл. пьсь; — псл. рьсь; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого зіставляється (Ильинский РФВ 69, 13; 73, 286, AfSIPh 34, 11—12; Brückner 411; Mikl. EW 271; Schmidt KZ 25, 126—127; Prellwitz 253; Bartholomae 881) з лат. pecus «худоба, свійська тварина», pesci (с. р.) «тс.», дінд. pášu «худоба», ав. rasu- «тс.», гот. fāhu «гроші», днв. fihu «худоба», гр. пёмо «шкура; вовна» як таке, що первісно означало «волохатий», або «сторож худоби»; зближується (Meillet Études 238) з лат. specio «дивлюся, спостерігаю», дінд. pášyati «дивиться, поглядає», ав. spasyeiti «вистежує», первісне значення «сторож (худоби)»; ряд дослідників (Schulze Kl. Schr. 125; Hujer LF 40, 302; Petersson BSl. Wortst. 33; AfSIPh 36, 140—141; Specht 121—122) пов'язує з дінд. piśāṅgaḥ «рудуватий, брунатуватий», piśāḥ «лань», ав. raēsa- «прокажений» (перв. «плямистий»), гр. ποιμίλος «строкатий», псл. рьстръ, укр. [пестрий] «тс.»; існує також припущення (Machek ESJČ 445; Kořínek LF 58, 427) про походження псл. рьсь від вигуку ps-ps, яким підкликають псів. — Фасмер III 248; Черных II 25; Преобр. II 51—52; Holub—Lyer 370; Schuster-Sewc 1137—1138; Skok II 611—612; Критенко Вступ 546; Трубачев ВСЯ II 40—41; Гамкрелідзе—Иванов 590.

песець (зоол.) «полярна лисиця з хутром білого або блакитного кольору», псцєвий; — р. псєц, бр. пясєц,

др. пьсьць, п. piesak «тс.»; — результат семантичної видозміни на давньоруському ґрунті слова пьсьць «щениця, цуцення», похідного від пьсь «пес». — Булаховський Вибр. пр. III 356; Фасмер—Трубачев III 249; Черных II 25; КЭСРЯ 335; Горяев Доп. 33. — Див. ще **пес**.

[песик¹] «більмо»; — очевидно, пов'язане з *пес*; мотивація перенесення назви неясна. — Див. ще **пес**.

[песик²] (частина ткацького верстата); — результат перенесення на знаряддя назви *песик* «малий пес»; назва зумовлена тим, що ця частина верстата впирається в зубці триба і періодично затримує їх (Грінч. I 137—138). — Див. ще **пес**. — Пор. **собачка⁵**, **сұка¹**.

[песики] (бот.) «ротики садові, Antirrhinum majus L.» Мак; — результат перенесення на рослину назви *песик* «малий пес», зумовленої подібністю зіва квітки цієї рослини до роззявленого рота пса; пор. назву *лев'яча паща* «тс.». — УРЕС III 180. — Див. ще **пес**.

песимізм «світосприймання, пройняте безнадією, зневірою», *песиміст*, *песимістичний*; — р. *пессимізм*, бр. *песімізм*, п. *pesymizm*, ч. *pesimismus*, слц. *pesimizmus*, вл. нл. *pesimizm*, болг. *песимізмъ*, м. *песимізам*, схв. *песимізам*, слн. *pesimizem*; — запозичення з французької мови; фр. *pesimisme* «тс.» утворено від лат. *pessimus* «найгірший», пов'язаного з *peior* «гірший», *pressum* «донизу, додолу», *pēs* (род. в. *pedis*) «нога, ступня», спорідненими з дінд. *pādyaate* «падає», лит. *pėdà* «ступня», стсл. *подъ*, укр. *під*. — СІС² 644; Koralinski 744; Holub—Lyer 370; РЧДБЕ 473; Вуяклија 715; Klein 609, 1148, 1166; Dauzat 551; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще **під¹**.

[песлінка] (бот.) «печериця, *Agaricus virescens* Sch.» Нед, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з п. [pieslak] «старий гриб».

[песлянка] «несвоечасно опалий, передчасно достиглий плід, зокрема

слива» Нед, [післянка] «тс.» Нед; — неясне.

[пестик] «маленький пензлик» Нед; — результат семантичної видозміни запозиченого з російської мови *пестик* «товкачик», зменш. від *пест* «товкач», що зводиться до псл. *pestь* «тс.», пов'язаного з рьхати «пхати, товкти» і спорідненого з лит. *piestà* «ступа», *paistyti* «товкти (ячмінь)», лтс. *piesta* «ступа», лат. *pinso* «товчу, розтираю», дінд. *pināsti* «товче, розтирає». — Фасмер III 250; Преобр. II 65; Brückner 405; Machek ESJC 451; Matzenauer LF 15, 168; Trautmann 221; Walde—Hofm. II 307; Uhlenbeck 166. — Див. ще *пхати*.

пестіти, [пестити] «пестити», [пеститися] (про старших дітей) «уживати властивих переважно малим дітям інтонацій і вимови слів» Ме, *пестувати* СУМ, Нед, [пестувати] «пестувати» Нед, [пестунчити] «бути нянькою», [пестунчити] «тс.» Нед, *пестій*, [пестінка] «мазуха, пустунка» Нед, *пестоці*, *пестун* «вихователь; улюбленець, плеканець, мазунчик», [пестун] «тс.» Нед, *пестунка* «вихователька», [пестунка] «тс.» Нед, [пестя] «пестій», [пестота] «пестоці», [пестливий] «пестливий» Нед, [пестелівий] Нед, *пестівий*, *пестлівий*, [розпестити] «розпещування, пестоці» Нед; — р. *пестовать* «пестувати», бр. *пестіць* «пестити», др. *пестовати* «виховувати», п. *pešćić* «пестити», ч. *pěstít* «виросувати, виховувати», слц. *pestovat'* «пестувати», вл. *pěstić* «доглядати, виховувати», *pěstować* «доглядати», нл. *pěstować* «тс.», болг. [пестя] «економлю, бережу», м. *пести* «економить, зберігає», слн. *pěstovati* «доглядати», стсл. **пестовати** «виховувати»; — псл. *pěstiti* «годувати», утворене від **pěstь* (< **pěttь*) «їжа», пов'язаного чергуванням голосних з *pitati* «годувати, харчувати»; деякі дослідники висловлюють сумнів щодо цього пов'язання (Meillet MSL 14, 352; Machek ESJC 446). — Фасмер III 251, 268; Черных II 26; Преобр. II 163; Brückner 405, 411; Schus-

ter-Šewc 1058; Младенов 419. — Див. ще *пїтотий*.

[пестра́к] «залізні граблі» Нед; — неясне.

[пестрий] «строкатий» Нед, [пестрий] «тс.», [пестракуватий] «веснянкуватий», [пестровий] «виготовлений із строкатого полотна» Нед, [пестриговатий] «перістий; веснянкуватий» ВеУг, [пеструлістий] «який має білі цятки на морді» ВеНЗн, *пестрявий*, *пестровий* «виготовлений з пістрі», [пестра] «вид візерунка на хустках» Нед, [пестри] «строката хустка» Куз, [пестринá] (текст.) «китайка», [пестра́к] «личинка гедзя» ВеНЗн, [пестракі] «ластовиння», [пестринá] «строкате полотно» Нед, [пестриня] «строкатість» Нед, Пі, [пестринь, пестротá] «тс.» Нед, Куз, [пестрюга] «пістря без лиску» Пі, [пестря́к] «бородавка» ВеЗа, [пїйстра] «вид тканини», [пестрі́к] «нарив, гнійний пухир» Нед, [пестру́ля] (назва вівиці) Доп. УЖДУ IV, *пестря* «вид лляної або бавовняної тканини», [пестря́к] «прищ; вкрита наривами гуля» Нед; ластовиння Г; смугастий халат Бі; рубець на тілі від рани Бі, [пестря́чка] «шкірна хвороба» Пі, [пестрі́ти] «рябити» Нед, [пестрі́ти] «рябити» Нед, [пестрі́ти] «тс.», *пестря́вити*, *пестря́вити*; — р. *пестрый*, др. *пѣстръ*, п. *pstry*, ч. слц. *pestrý*, болг. *пѣстър*, слн. *pěster*, стсл. **пестръ**; — псл. *pěstrъ* (< **pěrgъ*), пов'язане чергуванням голосних з *pisati* «цяткувати, мазати, фарбувати»; — споріднене з лит. *pašas* «пляма (від сажі)», двн. *fēh* «строкатий», гр. *ποικίλος* «строкатий, плямистий», дінд. *pēṣaḥ* «форма, вид; колір», ав. *paēša-* «тс.». — Фасмер III 251; Черных II 26; Преобр. II 50; Brückner 415; Machek ESJC 446; Младенов 539; Mikl. EW 270—271; Meillet Études 403; Trautmann 211; Fraenkel 526; Uhlenbeck 175. — Див. ще *писати*.

[пестря́к] (бот.) «наріст на дереві, губка», [пестря́к] «тс.», [пестра́к] «(вид печериці) *Agaricus glutinosus* Sch.» Мак, [пестру́х] «їжовик луска-

тий, *Hydnum imbricatum* Fr.» Нед, [*ністрак*] «*Agaricus glutinosus* Sch.» Мак, [*ністраль*, *ністрик*] «тс.» Мак; — р. [*пестря́к*] «наріст на дереві», п. *piestrzenica* «гриб строчок звичайний, *Gyromitra esculenta* Fr.»; — результат перенесення на гриби назви [*ністря́к* (*ністрик*)] «гуля, пухир», зумовленого зовнішньою схожістю. — Див. ще **пéстрий**.

[**песю́ха**] (ент.) «(вид гедзя) *Hippobosca equina*» Нед, [*песя́чка*] «тс.» Нед; — похідні утворення від *пес*; назви зумовлені тим, що ці комахи дуже причепливі і кусючі (як собачі мухи). — *Urania Tierr. Insekten* 509. — Див. ще **пес**.

[**пéтeк**] (вид сукняного півкаптана) Г, НЗ УЖДУ 26/2, [*пета́к*, *петечіна*, *петок* *Romanoslavica* 16] «тс.», [*петечія*] «неваляне сукно»; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *pétes* «клапоть, шмат, ганчірка; лата, латка» виникло, очевидно, з слат. *pettaciump* «шмат тканини», що походить від лат. *pittaciump* «шматок пергаменту або тканини», яке зводиться до гр. *πιττάκιον* «аркуш, сторінка», етимологія якого спірна; можливо, воно пов'язане з *πίσσα* (атт. *πίττα*) «смола». — *Scheludko* 140; *Puşcariu* 112, 114; *Walde—Hofm.* II 311; *Frisk* II 544.

[**петельгу́зий**] «який шкутильгає; кульгавий»; — неясне; можливо, утворене з основ слів *петля́* і *гу́зно*.

[**петеля́**] «кормова віялка» ВеБ; — очевидно, результат видозміни слова [*пателя́*] «сковорода»; назва зумовлена тим, що ця віялка має форму блюда або сковороди. — Див. ще **пательня**.

петі́т (вид друкарського шрифту); — р. болг. *petít*, бр. *petýt*, п. ч. слц. *petít*, м. *petít*, схв. *pètít*, слн. *petít*; — запозичення з французької мови; фр. *petit* «малий, дрібний» виникло на підставі нар.-лат. **pittittus* «тс.», етимологічно неясного, можливо, звуконаслідувального походження (з дитячої мови). — *СІС*² 645; *Kopaliński*

745; *Holub—Lyer* 370; *РЧДБЕ* 473; *Буякля* 716; *Dauzat* 552.

петі́ція «письмове, переважно колективне прохання, звернене до органів державної влади»; — р. болг. *petúcija*, бр. *petыцыя*, п. *petycja*, ч. *petice*, слц. *petfcia*, вл. *peticija*, м. *petиција*, схв. *petиција*, *pèтйција*, слн. *peticija*; — запозичення з латинської мови; лат. *petitio* «прохання, вимога» пов'язане з *peto* «прошу, вимагаю», спорідненим з гр. *πέτομαι* «лечу, біжу», дінд. *pátati* «летить; падає, опускається». — *СІС*² 645; *Kopaliński* 746; *Holub—Lyer* 370; *РЧДБЕ* 473; *Буякля* 716; *Klein* 1167; *Walde—Hofm.* II 297—298.

[**петлехатий**] «пелехатий» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пелехатий* і *патл́атий*. — Див. ще **пáтли**, **пéлех**¹.

[**петлі́вка**] (ент.) «странгалия, *Strangalia Serv.*» Нед; — похідне утворення від *петля́*; назва зумовлена, очевидно, поперечною борозною на тілі цього жука (Горностаев 163). — Див. ще **петля́**.

петля́, *петелька́*, *петельник*, *петлі́ця*, *петля́стий*, *петлі́ти*, *петлюва́ти*, *петля́ти*; — р. *пéтля*, бр. *пята́ля*, др. *петля*, п. *petla*, ч. *petlice* «накладка для висячого замка; гачок на дверях», болг. *petélka*, м. *petelka*, схв. *pèтля*, слн. *pèntlja*, стсл. *petlma*; — псл. **petylja* або *petylja*, *petylь*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Преобр. II 52; Соболевский Лекции 82; Горяев 258; Младенов 420; *Machek ESJC* 447) з *peti* «п'ясти», *puto* «путо»; виводиться також як запозичення (Фасмер III 252; *Matzenauer LF* 12, 336—337; *Uhlenbeck AFSIPH* 15, 105) від герм. **fetil-* (пор. дісл. *fetill* «кайдани, пути», двн. *fezzil* «тс.», нвн. *fassen* «хапати»). — Черных II 26—27.

пéтрати «розуміти»; — очевидно, похідне утворення від власного імені *Петро́*; пор. *микі́тити* від *Микі́та*. — Див. ще **Петро́**.

[**пéтрик**¹] (ент.) «сонечко, *Coccinella L.*» Нед, Л, [*pèтро́*] «тс.» Ник; —

результат видозміни назви [бédрик] «тс.», зближеної з власним іменем *Пéтрик*. — Див. ще **бédрик**¹.

[пéтрик²] (зоол.) «равлик, *Helix*»; — результат перенесення на равлика власного імені *Пéтрик* за аналогією до іншої назви цього моллюска *пáвлик* від *Павло́*. — Див. ще **Петрó**.

Петрó (чоловіче ім'я), [Пéльo Нед, Пéлькo Нед], *Петру́нь*, *Петру́ньо*, *Петру́сь*, *Петру́хно*, *Петру́ха* «Петрова дружина», *Петру́вка* «Петрів піст (церк.); [сорт дині]», [петру́вки] «яблука, що досягають на Петра» ВеУг, *Петру́вочка* «ніч у Петрів піст; пісня, що співається в Петрівку», [петру́вици-на] «подарунок пастухові на Петра» Нед, [петру́вний] «петрівський», *петру́вський*, [петру́вчаний] «петрівський», [петру́вати] «святкувати день Петра» О, ст. *Петръ* (1349), *Петро* (1419), *Петръ* «опока от опоки» (1627); — р. *Пётр*, бр. *Пётр*, *Пятрó*, др. *Петръ*, п. *Piotr*, ч. слц. *Petr*, вл. *Pětr*, нл. *Pètr*, *Pěťš*, болг. *Пётър*, м. *Петар*, схв. *Пётар*, слн. *Peter*, стсл. **Петръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Пётрос утворене від пётрос «камінь», пов'язаного з пётра «скеля, бескид, кам'яна брила», етимологія якого неясна; існують малопереконливі зіставлення з гр. πῆπτω «падаю», πετάννυμι «простягаю, розстеляю», лат. (im)petigō «хронічна шкірна хвороба, струп»; необгрунтованим є виведення пётра з *тетра і пов'язання його з лат. taberna «хатина, колиба». — Вл. імена 80; Беринда 227; Фасмер III 253; Петровский 178; Спр. личн. имен 445; Кореšný 111; Илчев 392; Klein 1167; Frisk II 523; Boisacq 776.

[петрó] (орн.) «деркач, *Crex crex* L.»; — очевидно, результат перенесення на птаха власного імені *Петрó*; мотиви перенесення неясні. — Див. ще **Петрó**.

петрóлеум (спец.) «нафта», [петро́леў] «гас» ДзАтл II, [петро́лія, петро́лоў] «тс.» ДзАтл II, *петро́леў*-

ний; — р. бр. *петрóлеум*, ч. слц. *petrolej*, вл. *petrol(ej)*, болг. *петро́л*, м. *петро́л*, *петро́лeй*, схв. *петрóлеум*, слн. *petroléj*; — запозичення з німецької мови; н. *Petroleum* «нафта, гас» походить від слат. *petroleum* «тс.», утвореного з основ лат. *petra* «скеля, камінь» (з гр. пётра «тс.») та *oleum* «олія». — СІС² 645; Holub—Lyer 371; РЧДБЕ 473; Вуякляја 716; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **олія**¹, **Петрó**.

[петру́к] «гусениця метелика ведмедиці, *Arctia (eruca)* ВеНЗн, ВеБ, [петру́т] «тс.» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми [пру́трут] «тс.» (вважається, що ця гусениця, коли на неї наступити босою ногою, викликає болячку). — ВеНЗн 28. — Див. ще **тру́ти**.

петру́шка¹ (бот.) «*Petroselinum Hoffm.*», [петру́ха] «дика морква кминолиста, *Selinum carvifolia* L.» Нед, *петру́шковий*, [петру́щаний] «петрушковий», [петру́щин Куз] «тс.»; — р. *петру́шка*, бр. *пятру́шка*, п. *pietruszka*, ч. *petržel*, слц. *petržen*, вл. *pětršilka*, *pětruška*, нл. *peterzilija*, схв. *пёршун*, слн. *petersilj*; — через польське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *petersilje* «петрушка» походить від лат. *petroselinum* «тс.», що зводиться до гр. пётросéлінов «гірська (скельна) селера», утвореного з основ слів пётра «скеля» та сéлінов «селера». — Булаховський Нариси 115—116; Коваль 123—124; Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 134; Фасмер III 253; Черных II 27; Преобр. II 52—53; Brückner 412; Machek Jm. rostl. 156; Matzenauer 275; Mikl. EW 245; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **Петрó**, **селера**.

петру́шка² «головний комедійний персонаж російського народного лялькового театру; ляльковий театр»; — запозичення з російської мови; р. *петру́шка* «тс.» первісно було зневажливою кличкою ляльки-базня в ляльковому театрі, пов'язаною з *Пётр*. — Черных II 27. — Див. ще **Петрó**.

петунія (бот.) «*Petunia* Juss.»; — р. болг. *петунія*, бр. *петунія*, п. *petunia*, ч. *petúnie*, слц. *petúnia*, схв. *pětúnija*, слн. *petúnija*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *Petunia* «тс.» утворено від фр. *petun* «тютюн», що походить від порт. *petum*(e) «тс.», яке зводиться до слова з мови гуарані *peñ* (з носовим *i*) «тютюн». — Черных II 27; Sł. wug. obcsuch 568; Holub—Lyer 371; РЧДБЕ 473; Вуяклија 717; Klein 1168; Dauzat 552.

[пету́ра] «тонке літнє уквивало» Мо; — як і болг. *пéтура* «тонко розкачане тісто; кора», запозичено з румунської і молдавської мов; рум. молд. *rátură* «покривало» походить від лат. **pittula* «шар», зменш. від **pitta*, яке зводиться до гр. *πίττα* (πίσσα) «смола; дьоготь, коломазь» (пор. нгр. *πίττα* «листочковий піриг»). — СДЕЛМ 348; DLRM 598; Ruščarju 112—113. — Див. ще **пéтэк**.

[пету́чина] «невеликий (нічний) горщик» ВеБ, **[пету́чка]** «тс.» ВеБ; — неясне.

[петь] (виг.) «пек» Нед; — результат видозміни вигуку *пек*, очевидно, зближеного з *геть*. — Див. ще **пек¹**.

петьмо́ — див. **п'ятно́**.

петьо́х — див. **пекти́**.

[петю́шка] (іхт.) «щиповка звичайна, *Cobitis taenia*» Нед; — неясне.

[пец] (вигук, що передає момент падіння); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до **[бенц, пуць]** «тс.».

[пеціцький] «маленький» ВеУг; — афективне утворення, паралельне до **[маціцький]** «тс.».

[пецка́р] (іхт.) «пічкур, *Sobio*» Л; — результат контамінації назв *піска́р* і *пічку́р* «тс.», зближених з п. ріес «піч». — Див. ще **піска́р, пічку́р¹**.

[пецу́х] (орн.) «берегова ластівка, *Riparia riparia* L.» Куз, **[пецу́х ВеНЗн, попецу́х Куз, поцу́х Шарл]** «тс.»; — пов'язане з **[пец]** «піч»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ці птахи вигрибають дуже великі норі (ніби піч-

ки) по берегах річок, по схилах ярів і балок і мостять у них гнізда; пор. **[печушо́к]** «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» ВеБ, **[печушо́к]** «тс.» тж, що походить від п. *piecuszek* (орн.) «вівчарик весняний, *Phylloscopus trochilus* L.», зумовленого формою гнізда цієї пташки, схожого на пічку (обидва птахи дуже малого розміру). — Strutyński 104. — Див. ще **пец**. — Пор. **печурі́чка**.

[пéцькаться] «панькатися» Нед, **[пéськаться]** «бруднитися»; — запозичення з польської мови; п. *peśkać się* «бруднитися, мазатися; возитися, копошитися» надійної етимології не має; можливо, пов'язане з н. *ratschen* «хлопати, ляпати», р. *пáчкаць* «мазати, бруднити» (SW IV 102).

пéцяк — див. **пекти́**.

пéчаль, **[пéчальний]** «сумовитий», **пéчальний**, **пéчальти** СУМ, Нед, **[пéчальти]** «жити в печалі» Нед, **[пéчальувати(ся)]**, **[запéчальля]** «печаль»; — р. *пéчаль*, др. *печаль*, болг. *пéчъл*, м. *печал*, схв. *pěčāl*, слн. **[pečâl]**, стсл. **печаль**; — псл. **pečalь* (< **pekělь*), пов'язане з **pekti* «пекти». — Булаховський Нариси 218; Вибр. пр. III 368; Черных II 28; Фасмер III 254; Преобр. II 53; Младенов 421; Skok II 628—629; Mikl. EW 234. — Див. ще **пекти́**.

[печарка] (бот.) «печериця, *Agaricus campestris* L.», **[пічарка]** «тс.» Мак; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. *pieczarka* «печериця», ч. *pečárka*, слц. *pečiarka* «тс.» відповідають укр. *печері́ця*. — Machek ESJC 441. — Див. ще **печері́ця**.

пéчать «печатка; відбиток», **[пéчатальник]** «друкар», **пéчатка**, **[пéчатка́р]** Нед, **[пéчатка́рня]** «майстерня для виготовлення печаток» Куз, **пéчатник**, **[пéчатня]** «друкарня» Нед, **[пéчэцька]** «печатка» О, **пéчатати** «опечатувати; друкувати Нед», **[пéчатувати]** «опечатувати Нед; друкувати Ме», **допéчатка**, **[напéчаток]** «слід; враження» Нед; — р. *пéчать*, бр. *пя-*

чаць, др. *печать*, п. *pieczęć*, ч. *pečet'*, слц. *pečat'*, вл. *pječat*, болг. *pečát*, м. *печат*, схв. *пèчат*, слн. *pečát*, стсл. **печать**; — псл. *pečatь*, пов'язане, очевидно, з **pekti* «пекти» (букв. «знаряддя для випікання знаку»); зіставлення з лтс. река «лапа», гр. *πεσόν* «гральна дошка», *πεσός* «гральна кістка» (*Zubatý AfSIPh* 16, 407) непереконливе; неприйнятне також припущення (*Mikola FUF* 2, 78) про походження від тюрк. *bitik* «літера». — Фасмер III 255; Черных II 28—29; Преобр. II 53; Желтов ФЗ 1876/6, 69; Brückner 407; Младенов 421; Matzenauer LF 12, 328. — Див. ще **пекті**.

печеніг, мн. *печеніги* «тюркські племена, які у VIII—IX ст. кочували між Волгою та Уралом, а в середині IX ст. переселилися в причорноморські степи»; — р. болг. *печенег*, бр. *печанег*, др. *печенѣгъ*, п. *Pieczungowie* (мн.), ч. *Pečepěnové* (мн.), слц. *Pečepěnovia* (мн.); — запозичення з тюркських мов; пор. чаг. *бацінак* «свояк», утворене від *баца* «старша сестра», тур. *басапак* «свояк», *баспак* «свояк; печеніг» (Радлов IV 1523), дтюрк. *bečānāk* «печеніги». — Shevelov Hist. phonol. 193; Фасмер III 255; Дмитриев 562.

печэра «порожня в землі, що має вихід; [заглибина під берегом річки; нора Л; дірка Л; яма, рів; місце для вогню Гриц]», [*печэря*] «печера», *печэрник*, [*печура*] «печера Ч, [*печу́рка*] «тс.» Ч, *печэристий*, [*печеркува́ти*] «ловити руками раків, рибу в підмивах берега» Л, [*печерува́ти*, *печіркува́ти*] «тс.»; — р. *пещэра* (з цсл.), [*печэбра*], бр. *пяхэбра*, *пяхэра*, др. *печера*, п. *pieczaga*, болг. *пещэра́*, м. *пештера́*, схв. *пèштера*, *пèшина*, стсл. **пештера́**; — псл. **pektera* «печера, яма», утворене від **pektь* «піч»; зіставлення з лат. *specus* «печера» (*Meillet Etudes* 168) недостатньо обгрунтоване. — Німчук 112; ГрицАВ 107—108; Булаховський Вибр. пр. III 430; Фасмер III 256; Черных II 30; Преобр. II 54; Мла-

денов 421; Brückner 407; Skok II 628—629; Mikl. EW 244. — Див. ще **піч**.

[**пéчерисько**] «рештки зруйнованої печі цегельного заводу» ЛЧерк; — очевидно, результат контамінації слів **печисько* «місце, де була піч» та *печэра*. — Див. ще **печэра**, **піч**.

печеріця (бот.) «*Agaricus campestris* L.», [*печаріця*, *печеричка*, *печориця*] «тс.» Мак, [*печірка*] (у сполученні [*п. ядовита*] «печериця отруйна, *Agaricus vittadini* Mor.») Мак; — р. *печеріца* «печериця», бр. *пяхурыца*, п. *pieczarka*, ч. *pečárka*, слц. *pečiarǫka*, болг. *печу́рка*, м. *печурка*, схв. *пèчу́рка* «тс.»; — надійної етимології не має; найчастіше пов'язується з *пекті*, *печу́* (Непокупний Мовозн. 1974/6, 59—60; Фасмер III 256; Младенов 421; Mikl. EW 235); виводиться також від *печэра*, тобто «гриб, що росте в печерах» (*Brückner* 407); є думка (*Machek ESJC* 441) про виникнення назви на основі сполучення [*печэня ту́рова*] (назва гриба червоного кольору). — Меркулова Очерки 171.

[**печіхвіст**] «вітрогін, гульвіса»; — складне слово, утворене з форми *печі* від дієслова *пекті* та іменника *хвіст*; семантична мотивація утворення неясна; пор. аналогічні утворення *вертіхвіст*, *деріхвіст*. — Див. ще **пекті**, **хвіст**.

печінка, [*пéчени*] «печінка» Нед, [*печеня*, *печень*] «тс.» ВеЗа, Куриленко, *печінкі* «нутроші», [*печэночки*] «молочко риби» Л; — р. *пéчень*, бр. *пéчань*, др. *печень*, слц. *pešej*, стсл. **печень**; — похідне утворення від *пекті* (пор. лит. *kėrupus* «печінка», *kėrti* «пекти»), первісно означало «смажена печінка»; пор. *печэня* «страва із смаженого м'яса», п. *pieczeń* «печення», ч. *pečepě*, слц. *pešej* «тс.»; малообгрунтоване припущення (Ульянов РФВ 47, 182) про спорідненість з гр. *παχύς* «товстий, жирний». — Булаховський Нариси 218; Вибр. пр. III 368; Німчук 314, 336—337; Фасмер III 255; Преобр. II 54; Черных II 29; Machek ESJC

441; Младенов 421; Mikl. EW 234; Meillet Etudes 432. — Див. ще **пекті**.

[печінківець] (бот.) «сидач конопляний, Eupatorium cannabinum L.» Куз, **[печінік]** «парило звичайне, Agrimonia eupatoria L.» Куз, **[печеночник]** «тс. Мак; чистотіл звичайний, Chelidonium majus L. Мак»; — р. **[печёночник]** «парило звичайне; чистотіл»; — похідні утворення від **печінка**; назви зумовлені тим, що ці рослини використовуються як ліки при захворюваннях печінки. — Нейштадт 328, 545; Лік. росл. 220—221. — Див. ще **печінка**.

печіночник (бот.) «гриб *Fistulina hepatica* Schaeff. ex Fr.», **печіночниця** «квіткова рослина *Hepatica* Mill.»; — р. **печёночник** (гриб), бр. **пяхёначнік** «тс.»; — похідні утворення від **печінка**; назви зумовлені тим, що гриб формою і кольором, а печіночниця формою листя нагадують печінку; пор. п. grzyb wątrobowy «печіночний гриб, печіночник». — Нейштадт 256; Atlas grzybów leśnych 72. — Див. ще **печінка**.

печіночники (бот.) «мохи *Hepaticae* Juss.», **печіночник** (мох), **[печеночник]** «тс.» Куз, **[печінічник]** «маршанція (мох), *Marchantia* L.» Мак; — р. **печёночники** «печіночники», бр. **пяхёначнікі**, слц. реşейовку «тс.»; — очевидно, кальки наукової назви *Hepaticae*, утвореної від гр. ἥπαρ (род. в. ἥπατος) «печінка»; назва зумовлена тим, що ці мохи формою слані та кольором нагадують печінку. — Див. ще **печінка**.

[печіс] «бурячиння» ВеУг; — неясне.

[печоглядини] «оглядини», **[печоглядини]**, **печоглодини** Нед «тс.», **[печогляд]** «учасник оглядин»; — складне утворення з основ слів **піч** (род. в. **пéчі**) та **глядіти** (на оглядинах родичі нареченої удають, що оглядають піч); форми **печоглядини** й **печоглодини** виникли внаслідок семантичного зближення, відповідно, з **глядіти** і **глодати** (родичі нареченої гладять, мажуть піч, за що їх частують). —

Грінч. III 150. — Див. ще **глядіти**, **піч**.

[печурічка] (орн.) «берегова ластівка, *Upupa epops* L.» Нед, **[печеріца]** Ник, **печкёр** НикНикЕЛ, **пічкёр** тж «тс.»; — похідні утворення від **[печура]** «нора в березі», **[пічка]** «ямка»; назви зумовлені тим, що ці птахи гніздяться в норах по берегах річок, на схилах ярів і балок. — Воїнств.—Кіст. 336. — Див. ще **піч**. — Пор. **печу́х**, **пічкёр**¹.

[пешестиця] (бот., у виразі **[п. муцистка]** «*Isaria farinosa* Fr.») Мак; — неясне.

[пещера] «печера» Нед; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **пещера**, стсл. **пештера** відповідають др. **печера**, укр. **пещера**. — Фасмер III 256. — Див. ще **пещера**.

п'едестал; — р. **пъедестал**, бр. **п'едэстал**, п. **pieostał**, ч. **pedestal**, слц. слн. **pedestál**, болг. м. **пиедестал**, схв. **пиједестал**; — запозичення з французької мови; фр. **piédestal** «п'едестал, підніжжя» походить від іт. **pedistallo** «тс., підставка», що є результатом злиття виразу **piè di stallo**, який складається зі слів **pie(de)** (< лат. **pēs** (зн. в. **pedem**)) «нога», **di** (< лат. **dē**) «від; для» та **stallo** «крісло, місце» германського походження; пор. двн. **stall** «стійло, стайня; стояння», нвн. **Stall** «стайня», англ. **stall** «крісло; стійло», споріднені з дінд. **sthálati** «стоїть міцно», гр. **στέλλω** «шикую; впорядковую», прус. **stallit** «стояти», псл. **stati**, укр. **ста́ти**. — СІС² 645; Фасмер III 422; Sl. wyg. obcych 569; Holub—Lyer 371; РЧДБЕ 556; Вуяклија 718; Klein 1146, 1502—1503. — Див. ще **де-**, **педаль**, **ста́ти**.

[пéкний] «гарний» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. **piękny**, **[piękn]**, ст. ***pięknę**, **pięknę**, як і ч. **pekný**, слц. **pekný**, вл. нл. **peknę** «тс.», походить від псл. ***peknę** (назальність у польській мові вторинна), що виникло з ***peknęs**, спорідненого з лит. **puikùs** «чудовий, блискучий», лат. **pulcher** «гар-

ний, прекрасний»; припущення (Brückner 412) про походження від кореня рієк- «старатися» недостатньо обгрунтоване. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Machek ESJC 442; Holub—Lyer 365. — Пор. Пульхерія.

[перна́сія] (бот.) «сорт картоплі» Л; — неясне.

п'єса; — р. п'єса, бр. п'єса, ч. рієса, слц. заст. рієса, болг. м. пиєса, схв. пијєса, пијєса, слн. рієсе; — запозичення з французької мови; фр. рієсе «шматок, частина; п'єса» виникло з ст. ресе «тс.»; що зводиться до нар.-лат. *pettia галльського походження; пор. вал. reth «малий», брет. rez «тс.» — SIC² 645; РЧДБЕ 556; Вуяклија 718; Dauzat 557; Klein 1184.

[пец] «піч» Нед, [пец] «тс.» ДзУЗЛП, [п'єцбк] «пічка» О, [пец'ух] «домувальник, сидень, той, що сидить на печі» Нед, [п'єцушок] «хлопчина, що взимку сидить на печі» О, [оп'ецок] «припічок» Нед; — запозичення з польської мови; п. рієс «піч» відповідає укр. піч. — Дзендзелівський УЗЛП 104—105; Richhardt 92. — Див. ще пекті.

півзи, півзини, пизвіни — див. півзен.

півво, [півак] «аматор пива» Нед, [півар] «тс.» Нед, піварня, півна, [півник] «продавець пива», півніця, північка, [північник] «буфетник, виночерпєць, гарсон» Нед, [північний] «тс.» Нед, півній; — р. др. болг. м. піво, бр. піва, п. вл. нл. ріво, ч. слц. ріво, схв. півво, слн. ріво, стсл. пиво; — псл. ріво, пов'язане з дієсловом ріти «пити»; — пов'язання з дінд. р'іва «жир»; ав. ріва-, гр. πῶρ «тс.» (Uhlenbeck 168) безпідставне. — Фасмер III 258; Преобр. II 56; Machek ESJC 452; Schuster-Sewc 1071; Младенов 421; Скок II 667; Критенко Вступ 552; Meillet Etudes 373. — Див. ще піти.

[півва] (бот.) «айва звичайна, айва довгаста, Cydonia vulgaris Pers. (Cydonia oblonga Mill.)» Куз, [півва Куз, півва Нед] «тс.»; — р. [півва], п. пігва «тс.»; ч. ст. піхва «фіга»; — через

польську і старочеську мови запозичено з давньовірхньонімецької; днв. фіга «фіга» походить від лат. ficus «тс.»; менш переконлива думка (Иллич-Свистыч ЭИРЯ II 75—77) про запозичення слов'янського *pigu через тюркські мови з іранських (пор. перс. beh «айва», афг. bihi, тадж. биҫи «тс.»). — Німчук 260; Фасмер—Трубачев III 259; Преобр. II 57; Mikl. EW 246. — Див. ще фікус.

[пигіда] «плаксі» Ва; — р. [півгалить] «канючити, плакати, набридати»; — звуконаслідувальне утворення з основою пиги-, що передає плач, квиління. — Пор. пигіця.

[пигіця] (орн.) «чайка, Vanellus vanellus L.» Нед, [пигікавка ВеНЗн, пигічка, піголиця Нед] «тс.»; [пигікати] «жалібно кричати» Она; — р. [півгалица, півгалка, півголка], п. [рісчутка] «тс.»; — суфіксальні утворення від звуконаслідувального пиги-, паралельного до вигуку кигі, що передають крик цього птаха; пор. [кигіця] «чайка», [кигічка] «тс.» — Булаховський Вибр. пр. III 192; Фасмер III 258; Преобр. II 56—57; Потєбня РФВ 4, 213; Младенов 422. — Пор. кигі, пигіч.

[пигіч] (орн.) «сіра сова, Strix aluco L.» Шарл, ВеБ, ВеНЗн; — похідне утворення від звуконаслідувального пиги-, що передає крик цього птаха; пор. пугач від пугу (крик пугача). — Пор. пигіця.

пиж «пучок вовни, повсті для забивання набоу у вогнепальну зброю, яка заряджається з дула; [шип]» О; — бр. пьж «тс.»; — запозичення з російської мови; р. пьж «клейтих»; [пузань] зіставляється з пужо, пужір, а також з р. [пужа] «тупий кінець яйця», лтс. райгурс «пагорб», рауга «подушка, м'яка підкладка хомута», дінд. р'іга «купа; юрба», гр. πῶρ (анат.) «зад». — Фасмер III 399, 417; Черных II 87; Преобр. II 159; Младенов 422; В'іга RR I 332, II 528; Petersson AfSIPh 36, 147—148; Matzenauer LF 15, 164. — Див. ще пужо.

[пижельник] (бот.) «кадило мелісолисте, *Melittis melissophyllum* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *пиж.*

[піймо¹] «запахна речовина тваринного або рослинного походження, мускус» Куз, **[пижма́к]** (зоол.) «мускусовий щур, *Fiber zibethicus*» Нед, **[пижма́нець]** (зоол.) «спрутовик мускусовий (головоногий молюск), *Eledone*» Куз, **[пижмі́нець]** «тс.» Нед, **[пижмо́вець]** (зоол.) «кабарга (мускусова), *Moschus moschiferus*» Нед; — бр. ст. *пижмо* «мускус», п. *piżmo*, ч. слц. вл. *piżmo* «тс.»; — через посередництво польської і чеської мов запозичено з давньоверхньонімецької; днв. *bisamo* (> нвн. *Bisam*) «мускусу» походить від слат. *bisamum* «тс.», яке зводиться до гебр. *besem* «пахощі», спорідненого з сір. *besmō* «тс.». — Шелудько 42; Richardt 92; Фасмер III 259; Преобр. II 57; Булька 243; Brückner 416; Machek ESJC 453; Holub—Lyer 374; Kluge—Mitzka 79; Gesenius 131. — Пор. **бальза́м.**

піймо² (бот.) «*Tanacetum* L.; [адокса мускусна, *Adoxa moschatellina* L. Мак; юринея волошкава, *Jurinea suapoides* DC Мак; морквічник, *Silaus beseeri* DC Мак]», **[пижма]** «гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria* Maxim. Куз; деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Мак; шандра, *Marrubium* L. Мак», **[пижмачка]** «адокса мускусна» Мак, **[пижмівник]** «тс.» Мак, **[пійзьмо]** «пижмо», **[пійзма** Мак, **пійзмо** Мак, **пійзма** Мак] «тс.»; — р. *пійзма* «*Tanacetum*; [деревій]», **[пижма́чка]** «адокса мускусна», бр. *пійзма* «*Tanacetum* L.», ч. **[piżmo]** «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Ness.»; — результат перенесення на рослини назви **[пійзьмо]** «мускус», зумовленого тим, що ці рослини мають сильний мускусний запах. — Фасмер III 259; Меркулова Очерки 105. — Див. ще **піймо¹.**

[пійза] «пика» Нед, **[пійзатий]** «пикатий» Нед, **[пійзитися]** «дутися, бундючитися»; — запозичення з польської

мови; п. *pyza* «пика; товстощокий» пов'язане чергуванням голосних з **[pyzo]** «черево»; дієслово **[пійзитися]** пов'язується також (Куркина Етимология 1971, 71—72) з р. *пійжиться* «надуватися, силкуватися», яке належить до того ж етимологічного гнізда. — Brückner 450. — Див. ще **пійзо.** — Пор. **пійзи.**

[пійзи] (кул.) «зварені кульки з кислого гречаного тіста, які їдять із часником та олією», **[пійжик]** «оладка з тертої картоплі» Корз; — запозичення з польської мови; п. *pyzu* (одн. *pyza*) «галушки з тертої картоплі» пов'язане чергуванням голосних із **[pyzo]** «черево». — Brückner 450. — Див. ще **пійзо.** — Пор. **пійза.**

[пійзя] «рева, плаксі» ЛексПол, **[пійзи]** «рюмси», **[пійзати]** «рюмсати, плакати» тж; — очевидно, пов'язане з **[пійзда]** «плаксі» (див.).

пійка, пійко — див. **пійка¹.**

[пик] (у виразі **[ані п.]** «ні пари з уст») Нед, **[пійкати]** «видавати слабкий звук; бурмотіти» Нед, **запійкати́ся, запійкува́тися**; — звуконаслідувальний корінь *pi-*, *pi-*, розширений компонентом *-k-*; аналогічні за походженням лтс. *rika* «плаксива дитина», прус. *picle* (вид дрозда); пор. також лат. *pirio* «цвірінькаю», *pirio* «пищу», *pirib* «голуб'я, пташеня», гр. *πιπίζω* «пищу» (про пташеня), *πίπος* «зелений дятел», дінд. *pirrakā* (вид птаха). — Фасмер III 260; Преобр. II 58; Pjinskij KZ 43, 179; Walde—Hofm. II 309. — Пор. **писк, пікати.**

пійка «велике, товсте обличчя; обличчя з надутими щоками», **[пійцўра, пійцўра]** «тс.», **пійкати́й**; — р. **[пійка]** (з укр.), бр. **[піка]** (з укр.); — пов'язане чергуванням голосних з *пійкати* «тріскати, лопати»; пов'язання з р. *пійкати́й, пійкнуть* (Трубачев Етимология 1964, 133) викликає сумнів. — Соломоновский ФЗ 3—4, 1888, 16. — Див. ще **пійкати¹.**

[пикніця] «ковбаса»; — очевидно, етимологічне **пекніця*, пов'язане з *пекти́* (див.).

пил «порох; курява», *пи́лина*, [пи́лка] «порошинка», [пи́ловник] «грифель» Нед, *пи́лок* (бот.), [пи́ловня] «пиловник» Куз, *пи́люга́*, [пи́люжина] «порошина», *пи́люка*, [пи́люра] «пилюка», *пи́ляк* (бот.), *пи́ляка*, *пи́ловік*, [пи́линкува́тий] «пилуватий» Нед, *пи́лува́тий*, *пи́лястий*, *пи́льний* «курний», *пи́ли́ти*, *запи́лювач*, *запи́льник* (бот.), *запи́льний* (бот.), *запи́лювати* (бот.), [опи́лки] «обметиця» ЛЖит, *обпи́лювач*, *обпи́льник*, *обпи́льний*, *обпи́лювальний*, *обпи́лювати*, *обпи́лювач*, [розпи́ляч] «розпилювач»; — р. *пыль*, бр. *пыл*, п. *pył*, ч. *pyl* (бот.) «пилкок», слц. *peł'*, *pył'* «тс.»; — псл. *pyłь*, утворене, очевидно, від іє. *p(h)ṽ-«дути», до якого зводяться також гр. *φυσάω* «дму, пихкаю, сопую», лит. *pūsti* «дути, віяти», лтс. *pūst* «тс.», псл. *рухати* «дути, пихкати, сопіти», укр. *пихкати*; менш певним є пов'язання з лат. *pulvis* «пил, дрібний пісок» (Machek ESJC 502; Holub—Lyer 406). — Фасмер III 418; Черных II 87—88; Brückner 449; Trautmann 233. — Див. ще **пих.**

пи́ла «пилка; [лісопилка O]», [пи́лаві́ни] «тріски при пилянні дров» Нед, [пи́линня] «тирса», [пи́лові́ни, пи́лові́ння] «тс.», *пи́лка*, *пи́льник* «терпуг», *пи́льний*, *пи́льний* «приміщення, де пиляють деревину», *пи́ляр*, *пи́лкува́тий* «пилоподібний, з дрібними зубцями по краях» Куз, *пи́лястий*, [пи́лястий] Нед «тс.», *пи́ляти*, *ві́пилка*, *напи́лок*, *напи́льник* Куз, *на́дпи́л*, [опи́лок] «обаполок», *обпи́ловник*, *обпи́лювач*, *перепи́лка*, *підпи́лка*, *підпи́лок* СУМ, Нед, *пропи́л*, *пропи́лка*, *ро́зпил*, *ро́зпи́лювач*, *ро́зпи́лювальний*, *спи́лок*; — р. *пи́ла* «пилка», бр. *пи́ла*, др. *пи́ла*, п. вл. нл. *piła*, ч. *piła*, слц. *piła* «тс.», болг. *пи́ла* «терпуг», м. *пи́ла* «пилка», схв. *пи́ла* «пилка; терпуг», слн. *piła* «терпуг», стсл. **пи́ла** «пилка»; — псл. *piła*, запозичене з германських мов; герм. *fīla (двн. днн. fīla «терпуг», нвн. Feile, дангл. fēol, fīl, англ. file «тс.») споріднене з лат. *pingo*, -ere «ма-

лювати; вишивати; прикрашати», гр. *πίρρος* «гострий», дінд. *piṁśāti* «вирізує, вирубує», псл. *rysati*, *pisati*, укр. *писати*; думка про спорідненість з лит. *peilis* «ніж», лтс. *peilis*, прус. *peile* «тс.» (Trautmann 210; Fraenkel 563; Mühl.—Endz. III 192) викликає сумнів; неприйнятне припущення (Fick KZ 22, 379) про зв'язок із лит. *piāuti* «різати», *piūklas* «пилка». — Фасмер III 261; Черных II 32; Преобр. II 58; Brückner 414; Machek ESJC 449; Holub—Lyer 372; Skok II 656; Трубачев Рем. терминолог. 376—377; Šaur Et. Brun. 107—109; Младенов 422; Uhlenbeck AfSIPh 15, 490; Mikkola Berühr. 150—151; Holthausen AeWb. 105; Kluge—Mitzka 190; Klein 591, 1112; Walde—Hofm. II 305; Frisk II 535—536. — Див. ще **пестрий**, **писати**.

пи́лав «плов», [пи́лав Она, пу́лава Бі] «тс.», *плов*; — р. *пи́лав*, бр. *пи́лаў*, п. *piław*, *piław*, *piłaf*, ч. *piłav*, слц. *piłav*, *piłaf*, болг. *пи́лаф*, м. *пи́лав*, *пи́лаф* «тс.», схв. *пи́лаў* «рисова каша»; — запозичення з турецької мови; тур. *pi-lâv* «пилав» походить від перс. *paīāv* «тс.». — Москаленко УІЛ 58; Фасмер III 261; Шипова 260; Преобр. II 58; Дмитриев 542; Kopaliński 750; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 557; Mikl. TEI II 143; Радлов IV 1337; Klein 1185.

[пи́лас] (іхт.) «пила-риба, *Squalus pristis*» Куз; — похідне утворення від *пи́ла*; назва зумовлена тим, що відростки по боках цієї риби схожі на зуби пили. — УРЕС II 791. — Див. ще **пи́ла**.

[пи́лачка] (ент., у сполученні [п. *сосно́ва*]) «пильщик сосновий, *Lophyrus pini* (*Tenthredo pini*)» Нед, *пи́льщик* «комаха родини *tenthredinidae*», [пи́люх] «пильщик, *Tenthredo*» Нед, [пи́люхо́вець] «комаха *Sasia tenthrediniformis*» Нед; — р. *пи́лильщик*, слц. *pi-liarka* «тс.»; — похідні утворення від *пи́ла*, *пи́ляти*; назви зумовлені тим, що яйцеклад цих комах своєю формою нагадує пилку. — ССРЛЯ 9, 1188; БСЭ 33, 37. — Див. ще **пи́ла**.

[**пиленя́**] «індича, курча, гусеня», [*пiленя́*] «курча»; — вл. *piło* «качення», нл. *pile* «гусеня», полаб. *peilá* «курча», болг. м. *пiле* «курча; пташеня», схв. *пiле* «тс.»; — псл. *pile* звуконаслідувального походження, як і лит. *rūlé* «качка», лтс. *pile* «тс.», прус. *pile* (вигук для підкликання качок); пор. також крим.-тат. *nili* «курча» (Радлов IV 1338), тур. *pile* «тс.», чаг. *біліч* «молодий птах» (Радлов IV 1766). — Фасмер III 262; Преобр. II 59; Младенов 422; Trautmann 217.

Пиліп, *Пиліпко*, [*Филіп*, *Філіп* (Me), *Філіпп* Куз, *Філь* Шейк, *Філько*, *Хвілко*, *Хвіль*, *Хвілько*, *Хілко*, *Хіль* тж], *Пиліпенко*, *Пиліпиха*, *Пиліпівна*, *Пиліпівка* (церк.) «Різдвяний піст, піст святого апостола Пилипа», [*пиліпівчаний*] «який буває в Пилипівку», [*пиліпівний*] «тс.», ст. *Филипъ* (1427), *Пилиповъ* (1487), *Филіппъ* «конелюбець» (1627); — р. *Филіпп*, бр. *Піліп*, др. *Филипъ*, п. ч. слц. вл. *Filip*, болг. *Филіп*, м. *Филип*, схв. *Філіп*, слн. *Filip*, стсл. **Филіппъ**, **Пиліппъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Філітпос* «той, що любить коней», утвореного з основ дієслова *φιλέω* «люблю» та іменника *ἵππος* «кінь». — Вл. імена 80; Беринда 239; Фасмер IV 194; Петровский 222; Спр. личн. имен 468; Кореснұ 65; Илчев 510. — Див. ще **Архіп**, **філантроп**.

пиліпiн «представник розкольніцької секти російських старообрядців, що з XVII ст. почали оселятися в західних губерній колишньої Російської імперії»; — р. *филіпповец*, [*филіпiн*], бр. [*пiліпiн*, *пiліпiнец*], п. *filipon* «тс.»; — пов'язане з ім'ям засновника секти стрільця-втікача Фотія, що прибрав собі ім'я Пилипа (Філіппа). — ССРЛЯ 16, 1378; Ст. wуg. obsyч 218. — Див. ще **Пиліп**.

[**пиліш**] «місце, де лежить свиня; забруднене місце» Нед; — неясне.

[**пiлка**] «м'яч»; — бр. [*пiлка*] «тс.»; — запозичення з польської мови;

п. *piłka* утворено від ст. *piła* «тс.», що походить від лат. *pila* «м'яч, куля», пов'язаного з *pilus* «волосся», *pileus* «повстяна кругла шапка», спорідненим з гр. *πίλος* «повість», псл. **pil'stь*, укр. *повість*. — SW IV 193; Walde—Hofm. II 302, 303. — Див. ще **повість**.

[**пилі́чник**] (бот.) «плаун звичайний, *Lycopodium clavatum* L.»; — похідне утворення від *пилі́к*; назва зумовлена тим, що спори цієї рослини (сім'яний пилок) збираються і широко використовуються, зокрема, вживаються в медицині для пересипання пілюль, а також як дитяча присипка. — Вісюліна—Клоков 60; Нейштадт 60. — Див. ще **пил**.

пiльга — див. **пiльга**.

пильний, [*пильновiтий*] «старанний, дбайливий», [*пиліти*] «спонукати; відзначати, помічати, звертати увагу; уважно спостерігати, стежити» Нед, [*пилувати*] «поспішати», *пильнувати* «охороняти, стерегти; стежити, спостерігати; дбати», [*пильнуватися*] «бути напоготові, насторожі; оберегатися», [*пильювати*] «спішити» О, [*спильнувати*] «з'явитися вчасно; улучити час», *спільна* «пильно», [*упильнований*] «ретьельно виконаний» Нед; — р. [*пильный*] «старанний, дбайливий», бр. *пильны* «тс.; потрібний, необхідний, терміновий», др. *пильныи* «винятковий, видатний»; — не зовсім ясне; вважається запозиченням з польської мови (Преобр. II 59; Richhardt 92; Witkowski SOg 19/2, 210); п. *piłny* «дбайливий, старанний; негайний, терміновий», як і споріднені з ним ч. *piłny* «тс.», *piłit* «поспішати», ст. *pileti* «старатися», слц. *piłny* «старанний, дбайливий; терміновий», вл. нл. *piłny* «старанний, дбайливий», етимологічного пояснення не має; припускається (Saur Et. Brun. 111) зв'язок з гіпотетичним псл. **pit-ti* «турбуватися», іє. **peit-* «тс.»; можливо, сюди ж належить р. [*пильчiк*] «око», [*пиле*] «пора термінової літньої роботи»; непереконливе припущення (Tedesco Language 27/1, 18—28; Ma-

chek ESJC 449) про походження від псл. *při-lyg-ьпъ (р. *прилѣжный*), як і пов'язання (Ondruš Sl. Wortst. 118—119) з псл. *piliti* «бити, сікти, різати», *pila* «пилка»; сумнівне також зіставлення (Schuster-Sewc 1064) з псл. *p^hipъ «повний». — Фасмер III 262; Brückner 413; Mikl. EW 246.

[**пильніця**] (ент.) «комаха *Xylota* (*Xylita?*)» Нед; — пов'язане з *пила*, *пиляти* (пор. нім. *Sägefliege* «тс.», букв. «пила-муха, пила-комаха»); мотивація назви неясна. — Див. ще **пйла́**.

пйльщик, *пйлю́х*, *пйлюховець* — див. **пйла́чка**.

[**пйлю́к**] (орн.) «лунь, *Cirrus*»; — р. [*пйлю́к*] «канюк, сич, невелика сова різних видів», болг. [*пйлюк*] «хижий птах, що краде курчат», [*пйляк*] «тс.», схв. *пйльуга* «кібець», слн. [*piľjúh*] «шуліка; лунь»; — псл. *piľjukъ* «птах, що краде курчат, каченят, гусенят», похідне утворення від *piľę* «курча, каченя, гусеня». — Фасмер III 262; Преобр. II 59; Младенов 422. — Див. ще **пйленя́**.

пйля — див. **бйлія́**.

Пймін (чоловіче ім'я), *Пймон*, [*Пй-мён*], ст. *Пйминъ* «пастыр» (1627); — р. *Пймен*, бр. *Пймен*, болг. *Пймен*; — запозичення з грецької мови; гр. *ποιμῆν* утворене на основі іменника *ποιμῆν* «пастух, вівчар; пастир», пов'язаного з *ποιμαίνω* «пасу, вівчарюю; турбуюсь, пікуюсь», спорідненим з лит. *piemti* «пастух», *piemenáuti* «бути пастухом, пасти», дінд. *рауі-* «пастух, сторож», *ра́ті* «пасе, стереже», ав. *рāуав-* «сторож». — Вл. імена 80; Беринда 227; Петровский 179; Спр. личн. имен 445; Илчев 395; Frisk II 573; Boisacq 800—801.

пйнда¹ «зарозумілість, пиха, чванство», [*пйндження*], *пйндик* «чванько», [*пундик*] «маленький товстий хлопчик чи дівчинка; карлик» Бі, [*пундире́га*] «чванько» Корз, [*пйндя́*] «тс.» Бі, [*пундйю́ха*] (назва корови, очевидно, товстої), *пундйю́чливий* «пихатий, бундючний», *пундйю́чний* «тс.», [*пендйю́чи-*

ти] «надувати; настовбурчувати» Бі, *пйндитися* «пиндючитися», *пундйю́чи-ти* (у виразах *п. ніс*, *морду* «бундючитися»), [*пендйю́читися*] «надуватися, бундючитися; настовбурчуватися» Бі, *пундйю́читися* «тс.», [*пйндйю́чити*] «на-тягати» Пі, [*пундйю́чити*] «надувати, настовбурчувати» Бі, [*пундйю́читися*] «надуватися, настовбурчуватися; бундючитися», [*запйндоритися*] «запишатися, набундючитися» Ж, *напундйю́чений* «чванливий», *розпйндитися* «дуже запишатися, розпиндючитися»; — бр. [*пйнда*] «пихата жінка, що любить пишно одягатися», [*пйндйріць*] «пишно одягати, випинати, п. *pinda* «франтиха, ч. *pindík* «карлик»; — не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, пов'язане з *випина́ти*, *напина́ти*; виведення від рум. *pîndă* «засада» (Schedludko 140) позбавлене підстав. — Пор. **бундйю́читися**, **пйнда**, **п'я́сті**.

[**пйнда²**] «стрічка» ВеБ; — результат видозміни форми *бйнда* «тс.» (див.).

[**пйндй́га**] «юшка з кислого молока» Нед; — очевидно, переосмислене запозичення з польської мови; п. [*pińduga*] «напій, горілка» є афективним утворенням від ріс «пити», спорідненого з укр. *пй́ти*. — SW IV 194. — Див. ще **пй́ти**.

[**пйндик**] «хвіст» Нед; — афективне утворення.

[**пйндорити**] «наполягати, наполегливо проводити» Нед; — неясне.

[**пйндря́чити**] «мрячити» (?) (у конструкції *надворі дощ пйндря́чить*), імовірніше «періцити», пор. [*запйндря́чити*] «увігнати, засунути» Я; — афективне утворення.

[**пйниги**] (бот.) «круглі малі сливи, *Prunus insititia* L.» ВеНЗн, Мак; — неясне.

[**пйні́ти**] «заважати, перешкоджати», [*пйня́ти*] «зволікати», [*пеня́ти*] «бути неакуратним, незграбним», [*пйня́вий*] «повільний, неквапливий» СУМ, ВеБ, [*пеня́вий*] «неакуратний, незграбний», [*пйнь*] (невідм.) «затримка, пере-

починок» О, [піня] «уперта людина» Кур, *безупінний, впин* (у виразі *нема впину*), [запінити] «зупинити, припинити», *запінатися* «зупинятися в мовленні; перериватися, припинятися (про голос, розмову та ін.)», *запнїтися*, *зап'ястися* «тс.», [запїна] «перешкода», *запїна* «тс.», *запїнка* «зупинка в мові; (заст.) кома», *зупинїти, зупїн* (у виразі *нема зупину*) Г, Ж, *зупїнка* Г, Ж, *невпінний, [незупінно]* «безперервно» Ж, [неприпінний] «нестримний; безперешкодний», *неспінний, неупінний, [опенїтися]* «зупинитися» Ж, *опинатися* «чинити опір; [запинатися в мові]», *опинїти* «зупинити», *опинїтися* «потрапити, з'явитися; зупинитися», [обїнка] «перешкода» Ж, *перепинїти, [перепїня]* «перешкода» Пї, *перепїн* (у виразі *нема ні впину, ні перепину*), *перепїнка* «зупинка; перешкода», *перепїна* «перешкода», [перепїня] «тс.» Бі, *припінїти, [припїн]* «зупинка, затримка» Г, Нед, [припїна Нед, припїнка] «тс.», *спинїти, спин* (у виразі *нема спину*), *спїнок* «тс.», [спїна] «перепона» Бі, *упинїти* «зупинити, стримати», *упїн, упїнка* (заст.) «кома» Нед; — р. [пинить] «затримувати» (?), [запінать] «зупиняти, затримувати», *запінаться* «зупинятися в мовленні», *запїнка*, бр. *запїна́ца, запїнка*, схв. *запїн* «затримка, зупинка»; — характерні головним чином для української мови похідні утворення від псл. ретї, рьрѣ «п'ясти, пну», які розвинулись, очевидно, на ґрунті префіксальної похідної форми *za-pinati* «запинати, затягувати (дорогу) якимись перепонами». — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **запїна**.

[пінтати] «шукати, стежити» О, [пінт] «слід; настрої» О, [напінтати] «знайти, напінтати» О, [напінтатися] «попасти під руку» О; — очевидно, результат зближення з *пінтати(ся)* запозиченого рум. *pîndi* «підстерігати, вистежувати», *pîndă* «засідка», яке виводиться від болг. ст. цсл. **пждити** «гнати», спорідненого з укр.

[пудити] «тс.». — СДЕЛМ 344; DLRM 623. — Див. ще **пудити**.

[пїпа¹] «люлька» О, [пїпа] «тс.» ВеУг, [пїпка] «тс. О; мундштук люльки Нед», [пїпка] «тс.» Нед; — р. [пїпка] «люлька», бр. *пїпка*, п. слц. *пїрка*, ч. [пїра] «тс.»; — через західнослов'янські мови запозичено із середньовісньонімецької; свн. *pīfe* (двн. *pīf(f)a* «трубка, дудка, цівка», нвн. *Pfeife* «свисток, дудка; люлька»), як і днн. дісл. *pīra*, дангл. *pīre* «дудка; люлька», фр. *pīre* «люлька», походить від нар.-лат. **pīra* «дудка», пов'язаного з лат. *pīrāge* «пищати» (про птахів). — Фасмер III 264; Kluge—Mitzka 542. — Див. ще **писк**.

[пїпа²] (дит.) «вода» Л, Па; — редукативне утворення (характерне для слів дитячої мови) від основи *пипити*. — Див. ще **пїти**.

[пїпа³] «вид дитячої гри» (в якій один з учасників накидає на себе простираadlo і лякає решту гравців з темної кімнати); — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з р. [пїпа] «короткозора, підсліпувата людина».

[пїпак] «мозоль», [пїпа] «нарїст у коней» О, [пїпак] «підколїнна пухлина (у коня) Нед; нарїст, гуля ВеУг», [бїбак, пупак] «тс.» тж; — п. *пїрак* «хворобливий нарїст на носі коня»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нїм. *Pīppasche* «підколїнний опух» складається з іменників *Pīpps* «опух», який походить від іт. *pīpita* «пипоть», що зводиться до лат. *pītuīta* «сопля, гнійна рїдина», спорідненого з гр. *пїар* «жир», *пїων* «жирний», дїнд. *pīpāh* «тс.», стсл. **пнтати** «годувати», і *Наске* «п'ята», спорідненого з снідерл. *has*, *hасke*, гол. *hak*, фриз. *hakke*, дісл. *hōkill* «суглоб на задній носі», лат. *соха* «стegno», дїрл. *coss* «нога». — Шелудько 42; SW IV 200; Berg. I 581, 585; Kluge—Mitzka 279; Walde—Hofm. I 283, II 211—212, 311.

[пїпка] «сосок на грудях; носик молочника, чайника», *пїпоть* «хворо-

бливий нарiст на кiнчику язика у курей», [кiпiть] «тс.» Мо, Дз, [пiптик] «тс.; сосок»; — бр. [пiпоць] «пипоть», [пiпло], п. рурес, ч. ст. рiрес, болг. пiпка «тс.»; — звуконаслiдувальне утворення, спорiднене з лит. рiрuti «пищати», лат. рiреге «тс.», англ. рiр «пипоть»; семантичний зв'язок пояснюється тим, що птахи, у яких з'являється пипоть, видають своєрiдний писк; реконструкцiя псл. *pitiťь «пипоть» i зведення його до iє. *pitu- «слиз, смола» (Machek ESJC 643) мало обгрунтованi. — Преобр. II 59; Brückner 449; Holub—Kop. 273; Младенов 423; Mikl. EW 249. — Пор. писк.

[пiпнати] «копатися, мудрувати» Нед, [пiпнавка] «порпання, копанина», [пiпнанiя] «тс.» тж; — р. [пiпнитъ] «копатися», [пiпнитъ] «тс.», бр. [пiпницъ] «повiльно робити, копатися», [пiплиць] «тс.», п. [рупiаць] «робити недбало i повiльно, бабратися», [рупiаць, рупiаць] «тс.», ч. рiplatí se «возитися, копатися», рipatí «мацати», ст. oрiplatí «обмацати», слц. рiplat' sa «виконувати дрiбну роботу; копатися, возитися», вл. рiрiаць «тс.», рiрiаць so «копатися, возитися», болг. пiпам «мацаю, хватаю», м. пипа «мацає, обмацує», схв. пiпати «мацати, зволiкати», слн. рipatí «витягувати, виривати»; — псл. рipatí «мацати»; — єдиного пояснення не має; вважається звуконаслiдувальним утворенням (Фасмер III 419; Holub—Kop. 273; Skok II 659); пов'язується також (Младенов 423; Machek ESJC 450) з iє. *peip-, тим самим, що й у лат. palpare «погладжувати», укр. пiлець. — Schuster-Sewc 1066.

пир¹ (заст.) «бенкет», пирувiальник (заст.) «учасник пиру, любитель бенкетiв, бенкетник», [пирливиий] «щедрий на бенкети, охочий до бенкетiв» Нед, [пирний] «жирний, поживний» Нед, пирувати (заст.) «бенкетувати»; — р. болг. м. пир, др. пиръ «бенкет», схв. пiр «тс.; весiлля», слн. рiг «бенкет», стсл. пиръ; — псл. рiгъ «тс.», пов'язане з рiti «пити» (як datъ з dati). —

Фасмер III 264; Черных II 34; Преобр. II 60; Младенов 423; Skok II 660; Mikl. EW 246. — Див. ще пiти.

пир² — див. пiрти³.

[пiрiа] «собака-дворняжка» Г, Нед, [пiрiа] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [пир] «сварка» як позначення злого собаки. — Пор. пiрти³.

пирiаць (зоол.) «кажан, Vespertilio L.», [пирiаць ДзУЗЛП, перiаць, перогiаць тж, пирiаль ВеНЗн, пирiаць ДзУЗЛП, поперiаць, спирiаць, чипирiаць тж] «тс.»; — п. [pyrgacek, pyrhacz, prhacz], слц. [pirgac, pirihač, špirhač, šperač, mišperhač, višperhač], схв. [пiраць] «тс.»; — складне утворення з компонентiв пир, того самого, що входить i до складу назви нетопiр «кажан», i гач-, пов'язаного з [гiацi] «штани» (пор. п. gasek «кажан», [gacoriez] «тс.», (букв.) лiтаючий у штаних); форма [спирiаць], можливо, пов'язана з слц. [špirhač], яке є результатом скорочення складеної форми [mišperhač] з початковим компонентом miš (< тушь) «миша»; думка (Дзензелiвський УЗЛП 102—103) про запозичення українських назв з польської мови не зовсiм переконлива. — Бандрiвський Досл. i мат. V 6; Нiмчук 201; Smyl Pog. jęz. 1958/4, 181; Sławski I 244—245. — Див. ще гiацi, нетопiр. — Пор. миш-пирiаць, нешперiаць, пiриця.

[пирей] «солом'яний попiл» Нед, [пирiй] «тс.» Нед, [пирiти] «загоратися вiд гнiву» Нед, [пирний] «пряний», [пирнiачий] «пряний; (про запах) гострий Нед», [запиритися] «червонiти вiд гнiву» Нед; — р. [пiрей] «присок, гарячий попiл; припiчок, загнiтка», п. perz «присок», [pyrzupa], ч. руг «тс.», слц. ругiна «перегорiлi рештки, попiл», вл. ругiаць «топити, опалювати, грiти», ругiаць so «червонiти», нл. ругiна «iскра, гарячий попiл; трут», ругiаць «запалювати, розпалювати», схв. пiрiан «тушковане м'ясо», пiрити «смажити», слн. регiаць «тлiти, гнити», рiг «тлiння», рiгав «тлiнний», регав «тс.»; — псл. *ругъ «тлiючий попiл, жар»; — спорiднене з

гр. πῦρ «вогонь», вірм. hug, умбр. rīg, ірл. úg, дісл. lúgg, fúgg, двн. fiug, fuir, нвн. Feuer, дангл. дфриз. fiug, англ. fire, снідерл. гол. vuug, тох. А роґ, тох. В rwār, гот. fōn, прус. rapno, хет. paḥhur «тс.», дінд. pāvate «очищає», punāti «тс.», pūtāh «чистий», лат. pūrus «тс.», putāre «чистити»; іе. *рецōг «вогонь». — Фасмер III 419; Преобр. II 159—160; Brückner 402; Machek ESJC 502—503; Holub—Kop. 307; Schuster-Sewc 1197—1198; Skok II 661; Кристенко Вступ 517; Kluge—Mitzka 195; Walde—Hofm. II 390; Klein 593—594, 1278; Vries NEW 147—148; Jóhannesson 537; Falk—Torp I 286; Pokorny 828.

[пиренка] (бот.) «рястка зонтична, Ornithogalum umbellatum L.» Мак; — р. [пыренка] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *пирей* (пор. іншу назву цієї рослини з *пшеничка*) ВеНЗн; назва мотивується, очевидно, схожістю листків обох рослин (Флора УРСР III 218). — Див. ще **пирій**.

пирій — див. **пірій**.

[піриця] «метелик Papilio; Phalaena» Г, ВеНЗн, [піричка ВеНЗн, піриця ВеЛ, опариця ВеНЗн, опер ВеНЗн] «тс.»; — очевидно, пов'язане з основою *пир*, тією самою, що й у [пиргач] «кажан», *нетопір* «тс.» (пор. слц. [pigasik] «вид метелика»). — Див. ще **нетопір**. — Пор. **пиргач**.

пиріг, [пиріг, пирій О], *пиріжечник* «той, хто пече або продає пироги», *пиріжник* «тс.», *пиріжкова* «крамниця, де продають пиріжки», [пирожата] «вареники» О, [пирожачья] «великі пироги», [пирожене] «вода, в якій варилися пироги» Нед, [пирожини] «п'ятий день весілля», [перожини] «тс.» тж, *пирожне* «тістечко» (з р.), *пирожниця* «форма для випікання кондитерських виробів», *пирожитися* «здійматися (перев. про тісто); [величатися]»; — р. *пирог*, бр. *пірóg*, др. *пирогъ* «пшеничний хліб», п. *рієрóg* «вареник, пиріжок», *рігóg* «тс.», ч. *рігоh* «пиріг», слц. *рігоh* «вареник»; — псл. *рігогъ*, утворене від *рігъ* «бенкет» за допомо-

гою суфікса -огъ (як р. *творóg*); припускалося також (Преобр. II 60; Соболевский РФВ 66, 348) походження від руго «пшениця», др. *пыро* «полба» під впливом *рігъ* «бенкет»; виведення (Ramstedt 67; Räsänen ZfSlPh 20, 448) з тюркських мов (чув. *rügək, крим.-тат. тур. чаг. böğək «пиріг з м'ясом») не узгоджується з відсутністю слова в південнослов'янських мовах. — Филин Образ. яз. 213; Фасмер III 265—266; Черных II 34—35; Шипова 260; Brückner 410; Machek ESJC 451; Mikl. VGr. II 283; EW 247. — Див. ще **пир'**.

пирій (бот.) «Agropyrum Gärtn., Elytrigia Desv.», [пириватка Мак, пергій Куз, переватка Мак, переіватиця Нед, переіватка Мак, перійка Нед, пирватка Мак, пирей Нед, пирійка, пірій Нед, приюватка Мак] «тс.», [перій] «тс.»; тимофіївка альпійська, Phleum alpinum L.; стоколос безостий, Bromus inermis Leyss.» Нед, *пирійник* (зб.), [пиріяка], *пиріюватий*, [періюватий], *запирієний*, [заперієний] Ж; — р. *пырей*, бр. *пірнік*, др. *пыро* «полба, двозерна пшениця, Triticum spelta L.», п. *perz* «пирій», ч. слц. *руг*, вл. *руг*, нл. *руг*, болг. *пірей*, м. *пирей* «тс.», схв. *пйр* «полба», слн. *ріг*, стсл. *пыро* «тс.»; — псл. *ругъ, *ругьъ пов'язане з руго «полба»; — споріднене з лит. *рігаі* «озима пшениця», *рігас* «зерно озимої пшениці», лтс. *рігі* «озима пшениця», прус. *риге* «стоколос», гр. *πυρός* «пшениця», дангл. *furg* «пирій»; іе. *rūgo- «зернина». — Німчук 268; Фасмер III 419; Меркулова Этимология 1964, 75—76; Brückner 402, 647—648; Machek ESJC 502; Jm. rostl. 283; Schuster-Sewc 1197; Skok II 660; Бернштейн Очерк 1974, 290—291; Trautmann 232; Сабалаяскас Rakstu kr. Endzelinam 221—223; Mühl.—Endz. III 449—450; Fraenkel 671; Frisk II 631; Pokorny 850.

[пирка́тий] «з піднятими вгору рогами; кирпатий Нед»; — п. [pyrkaty] «кирпатий», [perkaty] «тс.»; — очевидно, сюди ж схв. *прѣав* «кирпатий», *прѣити* «піднімати, дерти (ніс); наду-

вати губи; кривити рот»; — глибша етимологія неясна; тлумачення української форми як результату метатеми в слові *кирп'ятій* (Булаховський Мовозн. 8, 1949, 48) здається сумнівним.

[**пірса**] «дерев'яна тирса» Л; — не цілком прозоре; можливо, результат контамінації форм *тірса* і *пірскати*.

пірскати «бризкати, пирхати», *пірскнути* «швидко побігти», *пирск*, [*пірскалка*] «бризкалка, зроблена з бузини або іншої рослини» Л, [*пирський*] «швидкий, баский», [*напірскливий*] «запальний, сердитий» Ж, *опріскливий*, *опришкуватий* «тс.»; — р. *пірскать* «бризкати, пирхати; несподівано вискакувати», бр. *пірскаць* «бризкати, пирхати», п. [*pyrskáć*] «бризкати, прискати», нл. *pyrŕuc se* «розлітатися; бити» (про дощ), схв. *прскати* «тс.»; — не зовсім ясне; вважається результатом метатеми у формі *пріска-ти* (пор. аналогічні співвідношення у [*пирці*] — *приці*, [*кирв'авий*] — *крив'авий*), при цьому припускається вплив *пёрскати* (Булаховський Вибр. пр. II 273); пояснюється також (Фасмер III 333—334; Шахматов ИОРЯС 7/2, 338) як експресивний варіант форми *пёрскати*. — Пор. **пёрскати**, **пріс-кати**.

[**пирскáč**] (орн.) «вид дрозда, *Turdus viscivorus*.» Г, Нед; — слц. [*prskavec*, *prskota*], *trskota* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, в якому відображається крик цих птахів, коли вони лякаються або злітають. — Feriánc Názv. vtákov 195.

[**пирх**] (вигук для передачі вильоту), [*пірхати*] «злітати», [*пірхнути*] «пролетіти», [*пёрхати*] «пурхати; неспокійно стрибати Везн», [*перхнути*] «побігти; набігти, наїхати»; — р. [*пёркнуть*] «злетіти», бр. *пёрхаць* «пурхати», п. *pierchnąć* «пурхнути; утекти», ч. *prchatí* «утікати; звітруватися, випаровуватися», слц. *prchat'* «тс.», вл. *prerchać* «пурхати», *prerchnuc*, нл. *prerchaś*, болг. *пёрхам* «тс.», схв. *прхнути* «пурхнути, полетіти»; — очевидно, зву-

конаслідувальне утворення, паралельне до *пёрхати*, *пёрхати*; вважається також (Machek ESJC 483) пов'язаним з давнім коренем іє. **perx-* «утікати», наявним у хет. *parx-* «тс.». — Skok III 39.

пірхати «шумно випускати повітря з ніздрів чи рота; судорожно кашляти», [*перхати*] «кашляти» Бі, [*перхота*] «лоскотання в горлі» Бі, *пирхота* «тс.; кашель», *запірханий* «який задихався», *поперхнутися*; — р. *перхать* «кашляти», бр. *пірхаць* «пирхати», *пёрхаць* «кашляти», п. [*pierszeń*] «чихотна трава, тисячолісник», ч. *prchati* «прискати», слц. *prchúlat'* «кашляти», болг. *прхам* «пирхаю», слн. *prhati* «пирхати»; — остаточно не з'ясоване; вважається звуконаслідувальним утворенням (Фасмер III 247); висловлювалося також припущення (Преобр. II 48—49; Brückner 410—411) про зв'язок з коренем **perx-*/**rogh-* < **perx-*, тим самим, що і в *персть*, *пёрхоть*, *пёрох*, причому вважалось, що первісним значенням тут було «з кашлем виділяти бризки», можливо, пов'язане з [*пёрхати*] «кашляти» (пор.).

[**пірця**] (назва вівці за мастю) Доп. УЖДУ 4, [*пирцяня*, *пирча́ня*] «тс.» тж; — неясне.

пирц — див. **прищ**¹.

пиря́ти¹ «носити, тягати», [*пиря́чить*] «насилу нести; таскати» Л, [*пирити*] «багато набирати (в кишеню, поділ, мішок)» Ме, [*напирити*] «багато набрати Ме; надягти багато одягу Пі»; — р. *пиря́ть* «кидати, совати», ч. *vrpřiti* «втиснути»; — очевидно, пов'язане з *пёрти*, р. *переть* «нести важку ношу». — Див. ще **пёрти**².

пиря́ти² — див. **пёрти**¹.

[**пісар**] (іхт.) «верховодка, *Alburnus alburnus* L. (*A. bipunctatus*)» Нед, [*пісарка*] «тс.» Нед; — р. [*писарь*] «*Alburnus Baldneri*», [*писарка*] «тс.», слц. [*pišorka*] «*Alburnus bipunctatus*», схв. [*pisar*] «підуст, *Chondrostoma nasus*» Етимологія 1973; — результат перенесення назви *пісар* «секретар»,

зумовленого, очевидно, тим, що вздовж бокової лінії цієї риби є темні смуги і паралельні точки. — Коломиец Прорисх. назв. рыб 29; Усачева Этимология 1974, 101. — Див. ще **писати**.

писати, [писати] «бути писарем» Нед, [писарчати] Нед, писарювати «тс.», [писувати] «часто писати» Нед, [письмачити] «вчити грамоті» Нед, писак «металевий різець для різби по дереву; [писака; залізне клеймо бондаря]», писака, писало «перо; [олівець, все, чим пишуть Нед]», писальце «інструмент для розмальовування писанок», писанина, писанка «кращанка», [писанка] «портрет, картина» Пі, писанкар «той, хто розмальовує писанки», писання, писар, писаренко «син писаря», писаріха (знев.) «писар», писаріха «дружина писаря», писарівна «дочка писаря», писарка «дружина писаря; [жінка, яка розписує писанки О]», [писарка] «писарство, служба писаря» Нед, [писарня] «канцелярія» Г, Пі, [писарня] (зб.) «писарі», писарство «посада писаря» СУМ, Нед, писарча «молодий початкуючий писар», писарчук «син писаря, молодий писар», писарша «дружина писаря», [письмель] «письменник» Нед, [письмелство] «заняття літературною працею» Нед, [писачка] «паличка для розписування підшов Г; прилад, яким розписують писанки О; фумель, лощило (інструмент для лосніння шкіри у шевців) Нед», [писачок] «інструмент для орнаментування металу», [писемко] (зменш.) «лист», [писемце] «тс.» Нед, писемність, [писемство] «література, письменство» Бі, писець «у Давній Русі переписувач і упорядник рукописних книг; [письменник Нед]», [писовня] «правопис» Нед, [писуля] «писака Нед; цидулка Бі; ряба корова О», писулька «цидулка», [писче] «плата за писання» Нед, [писчик] «грифель» ВеЛ, письменак «письменна людина; письменник», [письмак] «письменна людина» Пі, письменство (знев.) «письменництво», [письмачене] «почат-

кова освіта, грамота» Нед, письмена, [письменець] «письменник» Нед, письменник, письменництво, письменність, письменство «література; грамота; писемність», письменб «писемність; грамота; лист; рукопис», письменовець (заст.) «письменник», письменник (заст.) «збірник зразків для листування», [письмовність] «письменність» Нед, [пищик] «перо для писання» Нед, [писуля] «ряба корова» О, [писяг] «смуга на шкірі тварини від удару» Л, [писяга] «тс.» Куриленко, писальний, писаний, [писаристий] «різнокольоровий, перистий» Нед, писарський СУМ, Г, [писастий] «прикрашений вишивкою», писемний, писцевий (у виразі писцеві книги), письменний, [письменничий] «письменницький» Нед, [письменський] «письмовий» Нед, письменвий, [писулистий] «цяткований» О, [безписьменний] «неграмотний» Я, [впис] Ж, вписка, впис, вписка, відпис, відписка, дбпис, дбписка СУМ, Я, дописувач «кореспондент», запис, [запись] «запис» Ж, записка, записник «книжечка для записів; [протокол Ж]», [записничий] «протоколіст» Ж, записувач, напис, надпис, [надпись] Ж, надписка, надписний, [невиписаний] «який важко або неможливо описати» Ж, неписьменність, неписаний, неписьменний, обпис СУМ, Пі, описка, [обиска] «барвник у гончарів», описувач, [одпись] «письмова відповідь» Пі, перепис, переписка СУМ, Нед, переписувач, [переписуватель] «переписувач» Нед, [перепись] Нед, переписний, перезапис, підпис, підписар (заст.) «помічник писаря», [підписарчий] «тс.» Нед, підписка СУМ, Нед, [підписок] «писарчук; канцелярист» Пі, Бі, [підписчик] «тс.» Бі, підписний СУМ, Нед, [писис] «список, перелік» Нед, припис, [приписанець] «той, що заново приписався до громади», приписка, приписник, пропис, прописка, [пропись] «напис; пропис» Нед, прописний, прописочний, рбпис, розписка, спис «список; опис», списатель (іст.) «переписувач»,

[*списне́*] «плата за рекомендований лист» Нед, *спі́сок*, [*у́пис*] «вписування; список; зміст Нед», [*уписний*] «той, що вписується»; — р. *писа́ть*, бр. *писа́ць*, др. *писати*, п. вл. *писа́ć*, ч. *psáti*, слц. *pisat'*, нл. *писа́ś*, болг. *пи́свам* «пишу», м. *пише*, схв. *пи́сати*, слн. *pisáti*, стсл. **пѣсати, писати**; — псл. *rysati*, пов'язане з *ръстръ* «перістий»; — споріднене з лит. *piěšti* «малювати», прус. *reisāi* «пишуть», дінд. *piś-*, *piśáti* «вирубую, прикрашає, формує», ав. *paēs-* «розмальовувати, прикрашати», дперс. *piřištanau* «писати», перс. *nivištan*, ос. *finsun*, *fyssyn* «тс.», тох. А *pek-* «малювати», В *paik-* «тс.», гот. *faihs* «перістий, строкатий», двн. *fēh*, дангл. *feh* «тс.», лат. *ringere* «малювати», гр. *ποικίλος* «перістий»; іє. **reiĥ-*, **piĥ-* «прикрашати, робити строкатим»; відбулося перенесення значення від «малювати, пестрити, фарбувати» (яке зберігається в переважній більшості слов'янських мов, напр. укр. *писанка* «крашанка» та ін.) до «писати». — Фасмер III 266; Черных II 35; Преобр. II 61; Brückner 415; Machek ESJC 495; Holub—Kop. 302—303; Schuster-Sewc 1067; Младенов 539; Skok II 662—663; Leeming RSI 34/1, 24—25; Trautmann 210—211; Fraenkel 526, 587; Абаев ИЭСОЯ I 501—502; Kluge—Mitzka 189; Гомн 235; Walde—Hofm. II 305—306; Гамкрелидзе—Иванов 110, 632; Pokorny 794—795. — Пор. **пес, пестрий**.

писк, [*пискава*] «писк, пискотня» Бі, *пискавка*, [*пискалка*] «пискавка; криклива дитина», [*писківка*] «курка, що перший рік несеться» Г, Нед, *пискіт*, *пискля́*, [*пискля́*] «курча», [*пискнява*] «писк» Пі, [*писнява*], *пискотня́*, [*пискотнява*] «тс.», *писку́н*, [*пищавка*] «сопілка» Г, О, [*пищалька*] «тс.» Нед, Куз, [*пищало*] «пищик, свисток», *пищик*, [*пищівка*] «сопілка» О, [*пищобк*] «лівер, сифон Нед; мундштук люльки», *пищу́ха* (зоол.) «сіноставець, Ochotona Link», *писку́ха* «тс.», *пискльивий*, *писклявий*, *писку́чий*, *писка-*

ти, *пискотіти*, *пискнути*, *писнути*, *пищати*, *запискотати*; — р. *писк*, *пищать*, бр. *писк*, п. ч. слц. вл. *pisk*, нл. *piskaś*, полаб. *paisté* «пищить», болг. *писък* «писк, плач», *пискам*, *пищя́* «пищу, плачу», м. *писок* «писк, вереск», схв. *писак* (чол. р.), *писка* (жін. р.) «тс.», слн. *pisk* «свисток, свист», *piska-ti* «свистати», стсл. **пискъ** «свист, звук, тон», *пискати* «грати на сопілці»; — псл. *piskъ*, *piskati*, **pisčati* < **piskēti*; — звуконаслідувальне утворення, споріднене з лит. *pūpti* «пищати», лтс. *pikstēt* «тс.», *pikstiens* «писк», лат. *pī-rāge*, гр. *πιπίζω* «пищу», дінд. *piṛrakā* (вид птаха), *piṣchorā* «сопілка; флейта», *piṣchola* «тс.», нвн. *pierep* «пищати», англ. *peep* «цвірінькати; пишати», *pip* «цвірінькати, щебетати», *pipe* «співати» (про птахів), фр. *périer* «цвірінькати»; іє. **pi-*. — Фасмер III 271; Черных II 35; Преобр. II 62; Горлев 260; Brückner 415; Machek ESJC 451; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1068; Младенов 424; Saur Et. Brun. 81—83; Kořinek 221—222; Mikl. EW 247; Trautmann 221; Mayrhofer II 272, 285; Walde—Hofm. II 309; Klein 1147; Pokorny 830.

[пискавецъ] (бот.) «поросинець, Hurochoeris L.»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *писк*, *пискати* або з *писок* «морда, свиняче рило» (пор. інші назви: *поросінець*, *вепрінець*, нім. *Ferkelkraut*, власне, «поросяче зілля»). — Симоновић 243.

[пискар] (іхт.) «пискар, пічкур, Gobio gobio L.», [*писку́р*] «тс.» О; — р. [*писка́рь*, *писка́н*, *писку́н*], п. [*piskorz*], ч. [*piskoř*], вл. *piskor*, болг. [*писка́л*], схв. *пискор*, слн. [*piskor*] «тс.»; — результат видозміни назви *писка́р*, зближеної з основою *пискати* ([*пискі́р*] «в'юн, Misgurnus fossilis»). — Коломиец Происх. назв. рыб 42. — Див. ще **писка́р**. — Пор. **пискі́р**!

пискати — див. **писк**.

[пискі́р] (іхт.) «в'юн, Misgurnus fossilis (Cobitis fossilis)» Г, Нед, [*пискор* ВеБ, *пискор* ВеНЗн, *писку́р* Нед] «тс.»; — р. [*писка́рь*, *писка́н*, *писку́н*],

бр. [пiскар, пiскун], п. piskorz, [piskun], ч. (paskovaný) piskoř, слц. вл. piskor, нл. piskoř «тс.», схв. пiскор «рiчкава мiнога, Lampetra fluviatilis L.; [в'юн]»; — похiднi утворення вiд писк, пишати; назви зумовленi тим, що пiйманий в'юн видає своєрiднi звуки, заковтуючи повітря (вiн узагалi може дихати повітрям, видаючи при цьому характерний писк); пор. iншi назви в'юна: п. sukawies, лит. ryplys вiд rųpti «пищати», лтс. rikste вiд rikstēt «пищати»; позбавлене пiдстав виведення (Попов Ист. лекс. 15—17; Крищенко Вступ 511; Младенов 424; Pokorny 796) вiд iе. *reisk-/pisk- «риба». — ВеБ 284; Фасмер III 267; Brücker 415; Machek ESJC 451; Schuster-Sewc 1068; Skok II 663—664; Коломиец Происх. назв. рыб 37; Рыбы СССР 227; Matzenauer 277. — Див. ще писк. — Пор. пiскар.

[пiскiр²] (зоол.) «землерийка, Sorex L.», [пiскiвка, пiскiр, пiскавка, пiскор, пiскiчка Нед, пiц(ь)кавка, цiпкор, цiпавка] «тс.» ВеНЗн; — слц. piskor, нл. piskac «тс.»; — похiднi утворення вiд писк; назви мотивуються тим, що цей звiрок свистить i пишть (особливо пiд час гону); пор. пiскiуха «сiноставець, Ochotona Link.», пишiуха, пiскiуха, р. пишiуха «тс.» з подiбною мотивацiєю. — ВеЛ 449; Фауна України I 162. — Див. ще писк. — Пор. пiскiр¹.

[пiсклиюка] (бот.) «паслiн, Solanum nigum L.» Мак, [пiскльбн] «тс.» Л; — р. [пiслиюк] «тс.»; — результат видозмiни деетимологiзованої форми паслiн (*паслюк > *пислюк), зближеної з основою писк. — Преобр. II 21. — Див. ще паслiн.

[пiскозуб] (вид риби) Нед; — очевидно, результат видозмiни форми [пiскозуб] «пiчкур, пiскар», зумовленої впливом слова [пiскар] «тс.» або пiсок «морда». — Див. ще пiскозуб.

[пiсконiти] «мартувати, парувати» (про глухаря, тетерева) ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з писк, пiскаати,

оскiльки глухарi й тетереви пiд час парування, прикликаючи самок, видають своєрiднi звуки. — Див. ще писк.

[пiскороватий] «сiро-чорно-бiлий» (про корову) Нед; — неясне; можливо, результат видозмiни форми [пестракуватий] «плямистий; веснянкуватий». — Пор. пестрий.

[пiскоруб] (вид риби) Нед; — не зовсiм ясне; очевидно, пов'язане з пiскозуб, пiскозуб (див.).

пiсок «обличчя; морда, паща; рот, горло; [шока Па]», [писк] «писок», [пiскач] «пиката людина» Нед, [пiски] «шоки Нед; губи Ме», [пiскiля] «пиката людина» Нед, [пiсьо] «личко; ротик (Ме)», [пiскаатий] «мордатий; смiливий на висловлювання; галасливий, пашекуватий Ме», [пiскуватий] «рiзко вiдмовляти; базикати» Нед, [пiщити] «рити» Нед, [спiскаати] «зжертити; знищити» Куз; — р. [пiск] «рило, паща, морда», [пiскаать] «рити», бр. [пiск] «скроня з шокою, пiса «морда», [пiскака] «скроня з шокою; ляпас», п. rysk «пика, рило, паща», rusek «тс.», ст. pisk, pisek, ч. слц. rysk «губа, морда», вл. нл. rysk «обличчя; морда; рило; дзьоб», ryskaty «з великим дзьобом»; — псл. ryskь < *rūsk-, очевидно, пов'язане з ruxnōti < *rou-s- «пухнути», iе. *reu-s-, *rū-s- «пухнути, надиматися»; порiвнювалося з лит. rūškas «прищик», rūškūoti «важко дихати» (Vūga RR II 527); непереконливо пов'язуалося (Machek ESJC 503) з дiнд. rūschañ «задня частина; кiнець; хвiст». — Фасмер III 420; Преобр. II 160; Brücker 450; Holub—Kop. 307; Holub—Lyer 407; Schuster-Sewc 1198—1199; Mikl. EW 270. — Див. ще пих, пухнути.

[пиастація] (бот.) «фiсташка, Pistacia lentiscus L.» Мак; — п. pistacija, ч. pistácie, слц. pistácia, схв. пиастація; — запозичено з латинської мови, очевидно, через посередництво польської i нiмецької (н. Pistázie); лат. pistacium «фiсташка» походить вiд гр. πiστάμη «фiсташкове дерево», πiστάμιον «фiсташка», яке зводиться до перс. pistah

«фісташка», етимологічно неясного; в церковнослов'янській мові було слово **пистаконьный** «фісташковий», запозичене безпосередньо з грецької мови. — Срезн. II 938; Kopalinski 753; Holub—Lyer 374; Вуяклија 725; Kluge—Mitzka 552; Dauzat 562; Klein 1190; Frisk II 544. — Пор. **фіста́шка**.

[**пистелка**] «фартух» Мо, [*nistélka*] «тс.» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. рум. *pestelcă* «тс.» походить від болг. *престилка*, *престелка* «тс.», утвореного з префікса *пре-*, що відповідає укр. *пере-*, і основи дієслова *стелю* «стелю», спорідненого з укр. *стеліти*. — СДЕЛМ 312; DLRM 610. — Див. ще **пере-**, **слати**².

[**письменець**] (бот.) «графіс написаний, *Graphis scripta* (L.) Arch.» Мак; — очевидно, штучне утворення від *писати*; назва зумовлена тим, що органи спороношення цього виду лишайнику, витягнуті у вигляді рисочок, надають слані вигляду східного письма, пор. р. *письменный лишай*, н. *Schriftflechte*, фр. *graphide* «тс.». — Словн. бот. 152; Симоновић 220. — Див. ще **писати**.

[**питати**] «годувати, живити; виховувати» Нед, [*питува́ть*] «годувати» Л, [*пи́ща*] «їжа» (із стсл.) Нед, [*напелтаний*] «просякнутий; проїнятий» Корз, [*пропитувати*] «прогодувати», [*пропитане*] «харч» Нед, [*пробиток*] «тс.»; — р. *питать* «годувати, живити», др. *питати* «годувати, живити; виховувати», *питѣти* «тс.», схв. *пйтати* «годувати», слн. *pítati* «відгодувати», стсл. *питати*, *питѣти* «годувати»; — псл. *pítati*; — споріднене з лит. *piētūs* «обід», гр. *πατέομαι* «ім, п'ю», ав. *piθwā* «їжа», дперс. *piṭu-*, *piṭav-*, дінд. *piṭúḥ* «тс.», перс. *piḥ* «сало, жир», ос. *pyd* «м'ясо», можливо, також ірл. *ithim* «ім», лат. *orīmus* «жирний, відгодований; родючий», гот. *fōdjan* «годувати», нвн. *fett* «жирний», англ. *feed* «харчувати(ся); живити(ся); пасити(ся); відгодовувати», ісл. *foeda* «годувати, живити»; іе. **peitu-/pitu-*, яке

вважається варіантом іе. **pā(i)-* «пасити» (Skok II 666; Frisk II 480; Klein 608; Jóhannesson 563); є думка (Львов Лексика ПВЛ 23), що в східнослов'янській мові слово потрапило книжним шляхом зі старослов'янської. — Фасмер III 268; Трубачев Етимология 1965, 14; Черных II 36; Преобр. II 64; Горяев 260; Brücker 405; Machek ESJC 452; Holub—Kop. 274; Holub—Lyer 371; Младенов 424; Trautmann 207—208; Абаев ИЭСОЯ I 488—489; Bartholomae 905; Mayrhofer II 278; Walde—Hofm. II 260; Kluge—Mitzka 227; Vries AEW 115—116; Pokorny 793—794.

питати(ся), *питальник*, [*питанка*] «розпитування; розшук; спроба» Нед, *питання* СУМ, Нед, [*питка*] «вид групової гри з розпитами про предмет, що йде з рук до рук» Нед, *питальний*, [*питайний*] «питальний» Нед, *питливий* «допитливий», *віпит*, [*випитачка*] «вивідувачка» Я, *допитувати*, *допит*, [*допитка*] «питання» Ж, *допитувач*, *допитливий*, *допитний*, *запитуватися* «питати; [намагатися, пробувати Я]», *запит*, *запитальник*, *запитання*, *запитувач*, *запитальний*, *запитливий*, *іспитувати*, *іспит*, *іспитник*, *опитувати*, [*опитуватися*] «вітатися» Ж, *опит*, *опитувач*, *опитний* «який стосується опиту», [*опитний*] «досвідчений» Ж, *перепит*, [*перепитки*] «розпити; один з моментів старовинного обряду сватання» ЛексПол, *передопит*, [*переспиткувати*] «перепробувати» Нед, *попит*, [*попитка*] «спроба» Нед, [*попиток*] «попит» Нед, [*поспитать*] «попробувати, покуштувати» ЛЖит, [*поспит*] «попит; спроба», *розпит*, *розпиток*, *розпитувач*, *спитувати* «пробувати, випробовувати», [*спит*] «спроба, випробовування; розпит», [*спиток*] «спроба, випробовування»; — р. *пытать* «мучити при допиті; питати», бр. *пытáць* «питати», др. *пытати* «питати; досліджувати; вивчати; пробувати; допитувати», п. *pytać* «питати», ч. *ptáti se*, ст. *ptáti* «тс.»

мор. [ptáti] «просити, жебрати», слц. *pytat'* «тс.», вл. *pytać* «шукати, розшукувати», нл. *pytaś* «тс.», болг. *пѣтам* «питаю», м. *пита* «жебрає», схв. *пѣтати* «питати, випитувати», стсл. *пытати* «випитувати, вивідувати»; — псл. *pytati*, **pyta-*; — споріднене з лат. *putāre* «обдумувати, вважати; підводити підсумки; різати», тох. А *put-k* «міркувати, розрізняти», можливо, також з хет. *ripus(š)* «питати, досліджувати»; висловлювалося припущення, що первісне значення псл. *pytati* було «краяти, різати» (Brückner 450), при цьому порівнювалося з ч. *pitva* «анатомія», п. [pitwać] «різати, потрошити; coire cum femina». — Фасмер III 421; Трубачев Этимология 1965, 62; Черных II 88; Machek ESJC 496; Holub—Lyer 304; Schuster-Sewc 1199; Младенов 424; Skok II 666; Mikl. EW 270; Pokorny 827. — Пор. **пти**.

питель (заст.) «млин для дрібного помолу; пристрій для просіювання борошна; борошно, змелене у питлі», [пѣтиль] «мучний пилок; якась пилова маса» Ме, [пѣтель] «водяний млин» Ва, [пѣтель] «питель» Л, *питлівка* «питльоване борошно», *питльованка*, *питльовка* «тс.», [пѣтельованець] «вигодований білим хлібом» Нед, *питльованик* «хліб з питльованого борошна», *питльований*, [пѣтлюватий] (у виразі п. *млин* «млин, який меле біле борошно») ЛЧерк, *питлювати*, [пѣтлювати] Куз; — р. *пеклеванный* «питльований», *пеклевать* «питлювати», бр. *пыцель* (род. в. *пытля*) «машина для обдирання», *пытлявець*; — запозичення з польської мови; п. *pytel* «пристрій для просіювання борошна; мішок; млин», як і ч. *pytel* «мішок», слц. *pytel'* «мішок на борошно», походить від свн. *biutel* (двн. *butil*) «мішок» (нвн. *Béutel* «гаманець; мішечок»), спорідненого з дангл. *būdil*, гол. *bui(de)*, снідерл. *būdel*, снн. *būdel*, псл. *vixnōti*, укр. *бұхнути*. — Шелудько 42; Фасмер III 226; Черных II 17; Преобр. II 32; Brückner 450; SW V 454; Machek ESJC 503;

Holub—Kop. 307; Holub—Lyer 407; Kluge—Mitzka 72. — Див. ще **бұхнути**.

піти «споживати рідину; [видзобувати з колосся (зерно) О]», *півати*, *пѣчити*, [пѣчити] ВеБ, [пѣвэрня] «пивниця», *півна*, [пѣвник] «глек, дбан для питної води; продавець пива», *півніця* «пивна; (винний) погріб; [підвал]», *північка*, *піво*, *півоб*, *пѣтець* «хто постійно п'є спиртні напої, може багато випити хмільного», [пѣтїме] «пиття, напої», [пѣтїн] «посуд для пиття; пѣтець; невеликий горщик Л», [пѣтїтко] «посудина для пиття» Нед, [пѣявка] «стравохід» ВеНЗн, *пѣяк* «[тс. ВеНЗн]; п'яниця», *пѣяк* «п'яниця», *пѣяка*, *пѣяка* «тс.», *пѣятїка* «випивка», *пѣятїка* «тс.» УРС, Нед, *пѣяцтво*, [пѣяцтво], [пѣячїско] «п'яниця» ВеБ, [пѣйка] «пятика, пир» Нед, *пѣйло*, [пѣйня] «приміщення для пиття» Куз, [пѣтя] (дит.) «вода» Л, [пѣячїра] «п'яниця» ВеБ, *пѣвній*, *пѣтній*, *пѣтїщїй*, *випѣвака* «п'яниця», *випѣвачка* «пятика», *вѣпѣвка*, *випѣвон* «тс.», [вѣпѣток] (у виразі: *під вѣпѣтком* «п'яний, під чаркою»), [випѣйка] «п'яниця, випивака» Я, *запѣватїся* «пячити», [запѣвїло] «п'яниця», [запѣвачка] «тс.» Я, [запѣта] «наречена після запоїв» ЛексПол, [запѣтїй] «змарнілий, виснажений від пяцтва», [запѣтяний] (про хворобу, що з'явилася від пиття чоґо-н.), *запѣй*, [запѣйка] «п'яниця» Я, [запѣїни] «обрядова вечеря в будинку нареченої за кілька тижнів до весілля» ЛексПол, *запѣїний*, [запѣїщїй] «той, що страждає від запоїв» Ж, *запѣем*, [запѣтойки] «пити» ВеБ, *напѣток* Г, СУМ, *напѣй*, [напѣйка] «пятика» Ж, [напѣї] «поливні грядки» Мо, [напѣтїний] «напоений» Корз, *напѣтїй* «який багато напився, напоений; нетверезий; [навмисний Бі]», [напѣїлий] «п'яний, сп'янілий», [напѣїльний] «тс.» Бі, *напѣїпїтку*, [недѣїпївок] «недопите», *недѣїпїтки*, *недѣїпїток*, [недѣїпїло] «чарівний напій» Ж, [опѣлство] «сп'яніння; пяцтво» Бі, [опѣус] «п'яниця», [опѣїс] «тс.» Ж,

Куз, *опіяка* «п'яниця», [*опіяка*] «тс.», *опій* (вет.), [*опійство*] «пияцтво», [*обпивало*] «той, хто багато п'є», [*обпоі*] «опій» Л, [*опілий*] «який перепився», [*перепітки*] (весільний обряд), *перепіі* «тс.; надмірно випиті алкогольні напої; [учасник весільного обряду], [*перепієць*] «невеликий весільний хлібець особливої форми; брат нареченої на весіллі», [*перепієця*] «вид білого хліба, калачів» Пі, [*перепієщина*] «дарунки молодим під час перепою», [*перепоець*] «п'яниця» Пі, [*перепобіц*] «коровай, що кладеться у весільному обряді під гільце» Л, *підпіток* (у виразі *на підпитку* «у стані сп'яніння»), *підпілий* «сп'янілий», *підпітий*, [*попівкати*] «повільно попивати», [*попій*] «пиятика» Нед, [*пропійці*] «учасники весільного обряду», [*пропійці*] «тс.», [*пропіяка*] «п'яниця», [*пропіі*] «весільний обряд; п'яниця» тж, [*пропобець*] «п'яниця», *розпівочна*, *упиватися* «напиватися», [*упій*] «сп'яніння» Нед, [*упіюс*] «п'яниця» Корз; — р. *пить*, бр. *піць*, др. *питу*, п. вл. *ріс*, ч. *řiti*, слц. *řit'*, нл. *riś*, полаб. *rait*, болг. *пійя*, м. *пие*, схв. *пйти*, слн. *řiti*, стсл. **пйти**; — псл. *řiti*; — споріднене з лат. *bibo*, *bibere* «пити, вбирати в себе» (< **řibo*), рѣтѣре «тс.», рѣтус «випитий; питво, напій», лит. *puotà* «бал, бенкет», гр. *πῖνω* «п'ю, випиваю», *πῖνον* «ячмінний напій, пиво», *ποτέος* «питний», *ποτίζω* «пою, поливаю, зрошую», дінд. *řibati* «п'є», *řitáh* «випитий», *řāti* «п'є», прус. *roieiti* «пийте», алб. *pi* «п'ю», дірл. *ibim* «тс.»; іє. **roi-/ri-/ro-/rei-*. — Фасмер III 269; Черных II 36; Преобр. II 63—65; Горяев 260, 261; Brückner 405—406; Machek ESJC 452; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1061; Младенов 425; Skok II 667; Критенко Вступ 509; Saur Et. Brun. 91—93; Trautmann 228—229; Walde—Hofm. I 103—104; Абаев ИЭСОЯ I 427—428; Гамкрелдзе—Иванов 77; Pokorny 839—840. — Пор. **поіти**, **п'яній**.

Питирім (чоловіче ім'я); — р. *Питирім*, бр. *Піцірім*; — неясне.

пiтoмий «власний, властивий; рідний», *пiтiмий* «тс.», [*пiтoмeнний*, *пiтbомий* Нед] «тс.», [*пiтiмa*] «годувальниця» Пі, [*пiтoмeнник*] «власник» О, [*пiтoмeць*] «вихованець» Нед, [*пiтoмствo*] «власність, властивість» Нед; — р. *пiтbмeц* «вихованець», др. *пiтoмьш* «той, якого годують, якому дають їжу; відгодований», ч. *řitomu* «дурний; (ст.) той, якого годують, доглядають», слц. [*řitom*] «тс.», болг. *пiтoмeн* «смирний, ручний; виплеканий», м. *пiтoм* «тс.; родючий», схв. *пiтoм* «ручний; смирний; культивований», слн. *řitoven* «відгодований», стсл. **пiтoмын** «той, якого годують; відгодований»; — псл. *řitomъ*, пасивний дієприкметник від *řitati* «годувати». — Machek ESJC 452; Skok II 666. — Див. ще **пiтaти**.

[**пiтiя**] «непутяща, неохайна в роботі й мові жінка» Ме; — неясне.

пих (виг.) «чмих, пах», *пiхкати* «пихтiти; чмихати; спалахувати», *пiхкoтiти* «тс.», *пiхтiти*, [*пiхтiй*] «сопун» Нед, *пoпiхувати*, *пoпiхжувати* «диміти люлькою», *спiхнути*; — р. *пых*, *пыхать* «важко дихати; спалахувати, курити, палити», *пыхтeть* «пихтiти», бр. *пых*, *пыхкаць* «пихтiти; попихкувати люлькою», др. *пыхати* «важко дихати, задихатися», п. *рукас* «попихкувати люлькою», ч. *pučhtěti* «пихтiти», слц. *řučavka* «гриб порхавка, Lycoperdon», нл. *pučh* «дихання», *pučas* «важко дихати», болг. *пѣхам* «тс.», м. *пишка* «пихтить (від натуги)», схв. *пижхати* «важко дихати; вдихати; задихатися; умирати», слн. *řihati* «дути», *řih* «подув»; — псл. *puhati* (< **řūsati*); — давнє звуконаслідувальнє утворeння, спорідненe з лит. *pušti* «здуватися, роздуватися», *pušti* «дути, вiяти; роздувати; надувати; пучити», *puštis* «бундючитися, чванитися», *puškėti* «пихтiти, важко дихати», *puškėtyti* «дути, подувати; мести, замiтати (про сніг)», лтс. *pušt* «дути, вiяти; зiтхати», лат. *pustula* «міхур», гр. *φύσα* «тс.; подув», *φυσάω* «дую, надуваю», вірм.

р'ук' «подув, вітер», перс. rūk «дутья», дінд. phutkarōti (phūtkarōti) «дує; кричить», норв. [f(j)usa] «із силою вилітати; свистіти (про вітер)», føyk «метелиця; заметіль»; іє. *p(h)u-/p(h)ou-/p(h)ou-s-. — Фасмер III 421—422; Черных II 88—89; Преобр. II 161; Machek ESJC 502; Schuster-Sewc 1196—1197; Младенов 539; Mikl. EW 268—269; Trautmann 233—234; Walde—Pok. II 79—81; Falk—Torp I 284—285; Mayrhofer II 398; Pokorny 847—848. — Пор. пax², пух.

пиха́ «гордість, зарозумілість, бундючність» СУМ, Нед, [пихотá] «тс.; розкіш» Нед, пійшність, пишнота, [пійшня] «горда та пишна дівчина» Нед, [пишнóха] «тс.» Нед, пихáтий, пихлівий, пиховітий, пихувáтий, пійшній СУМ, Бі, [пійшон] «пишний» Нед, [пиховáти] «гордовито піджимати губи» ЛексПол, пишáти «пишатися, красуватися», пишáтися «гордитися, красуватися», [пиші́тися] «гордитися» Бі, [пишні́тися] «пишатися», [пишні́ти, пишні́тися] «тс.», [запишáти] «розквітнути», [запиші́ти] «зробити гордим, зарозумілим» Ж, запишні́тися «загордитися; стати зарозумілим», запишний «пишний; [бундючний, загорділий Я]», [непійшен] «негордий» Кур, [непійшний] «скромний; негордий; засоромлений», [опиховáти] «зарозуміло піджимати губи» ЛексПол, [перéпих] «пишнота», препійшний, [розпійшнитися] «пишно розвісти», [спихóйка] «спишна», спійшна «гордо, зарозуміло»; — р. пышний «величний, урочистий; розкішний; чванливий, гордий, бундючний», [пыхать] «чванитися, бундючитися», бр. пыха «зарозумілість, бундючність», пышны «пишний», пышыца «бундючитися, гордитися», п. руша «пиха», ч. рúша «тс.», руšniti se «пишатися, гордитися», слц. рúша «пиха», вл. руша «прикраса, дорогоцінності; гарне вбрання; розкіш, велич, пишність», руšić «прикрашати, вбирати», руšić so «гордитися», нл. руша «пиха», болг. пийшен «пишний» (з р.); — псл.

руха, пов'язане з рухати «дути, дихати; надиматися» (пор. слн. ríhati «дути, пихтїти; бути пихатим, бундючним», лит. rūstis «бундючитися, чванитися», рўsti «дути, віяти; роздувати, надувати»). — Булаховський Нариси 57; Фасмер III 421; Черных II 89; Булыка 272; Brückner 449; Machek ESJC 502; Holub—Kop. 307; Schuster-Sewc 1197; Mikl. EW 268—269. — Див. ще пих.

пихáти, пихáч, пихі́ть, пихі́ць, пихоні́ти, пихорні́ти — див. пхáти.

[пихті́р] «мішок для годівлі коней», [пихті́р Л, пихті́р] «тс.», [пухті́р] «тс.; великий мішок пудів на 7—8» Мо, [пухті́р] «мішок для годівлі коней» Л; — бр. пяхцёр «мотузяний мішок для сіна», [пехцёр] «тс.; товстун», [пихцёр] «мішок для годівлі коней», [пехцёріць] «набивати, напихати»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [пехтёрь] «корзина, козуб; великий кошіль для сіна; незграбна людина, товста дитина», [пехтёрить] «багато напихати; багато їсти», [пéстёрь] «кошик, козуб; незграбна людина», [пéстёр] «тс.», [пéщер, пéщор, пéщур] «кошик, козуб» задовільного етимологічного пояснення не має; порівнювалося з р. пихáть (як кошіль, у який напихають сіно) (Преобр. II 50); пояснювалося як віддієслівне утворення від [пехтёрить], що тлумачилось при цьому як афективне утворення від пихáть (Даль III 105; Носович 413); неправильне пояснення українського слова [пухті́р] (Мо 62) як запозичення з молдавської мови (цьому суперечить географія поширення відповідних слів); непереконливі пов'язання російських слів з р. пéстрый (Matzenauer LF 12, 325) або з тур. bister «стоянка» (Mikl. TEI. Nachtr. 2, 87). — Фасмер III 250, 254.

[пихькати] «погано працювати, копатися; пиячити» Нед, [пихькати] «тс.» Нед; — бр. пьцкаць «бруднити; робити невміло», пьцкацца «бруднитися; погано працювати, возитися, копатися»; — очевидно, запозичення з польської мо-

ви; п. [руска́с] «бавратися; копатися, погано працювати», [реска́с] «тс.» виводяться від нім. *ratschen* «чалапати; хлюпати (по воді)», *rantschen* «тс.», утворених від звуконаслідувального вигуку *ratsch*. — SW IV 102; Kluge—Mitzka 529, 535.

[пицюріна] «*renis*», [пуцюріна (Me), пўцька Куз, пўцка] «тс.»; — можливо, запозичення з польської мови; пор. п. [русіурка, ресіє, ресіор] «тс.», похідні від *puta* «*renis*»; пор. також п. *puta*, вл. *pusa*, нл. *puša*, болг. *путка* «тс.», можливо, пов'язані з псл. **putja* «курка». — SW V 448, 453.

пишáтися, пїшній, пишніти, пишнота, пишнѡха, пишня — див. пїхá.

пїшка «пампушка»; — бр. пїшка «тс.»; — запозичення з російської мови; р. пїшка «тс.» походить від пїшний «пухкий», спорідненого з укр. пїшний, пїхá. — Фасмер III 422; Преобр. II 157. — Див. ще пїхá.

[пишкáч] (орн.) «горихвістка, *Phoenicurus phoenicurus* L.» Шарл, [пишкач ВеНЗн, пиштикач ВеЗа] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [пїшкї] «пир'я пташеняти».

[пїшкї] «пир'я пташеняти» Г, Нед, [пїшбк] «стрижень пташиного пера» Нед, [пїшбк] «тс.» ВеУг, [пїщик] «тс. Нед; залишок стрижня пера в оскубаній і осмаленій курки чи гуски (Me)», [пїшáк] «сліди пуху і корінці пир'я на обскубаній і обсмаленій курці чи гусці» Дз, [пїшцек] «велике гусяче перо» О, [пїшковáти] «обростати молодим пир'ям» ВеУг, [опїшки] «залишки стрижнів пир'я на оскубаній птиці» Ж; — ч. *pisk* (*pysk*) «зародок пера; стрижень пера», [piskor] «стрижень пера», *piskovat* (*pyskovat*) «обростати молодим пир'ям»; — псл. **pūs*-(*ьк*-), **pūsk*- «пух, пушок», пов'язане з **pūsá* «пиха», **pūsati* «пихати, дути(ся)»; пов'язування ч. *pisk* без урахування українських відповідників (Варбот 66, Етимологія 1976, 35—38) з схв. [piska] «короткий кіл», [piska] «обрубок дерева», болг.

[пўска] «клин у дишлі» і з псл. *přhati* (*přhati*) «пхати, штовхати», як і виведення (*Zubatý St. a čl. I 2, 130*) від псл. *piskati* «пищати, свистіти» або зближення (*Machek ESJC 451*) з псл. *šipr* «колючка», лит. *speiglys* «зародок пера», необгрунтовані; зближення з писк, пишáти відбулось в українській і чеській мовах пізніше після деетимологізації слова. — Див. ще пих, пїхá, пух.

[пишнўля] «корова наполовину червона, наполовину біла» О; — результат видозміни назви [писўля] «ряба корова», зближеної з основою прикметника пїшний. — Див. ще писáти.

пищáль «старовинна вогнепальна зброя, схожа на рушницю; старовинна гармата»; — р. пишáль «тс.; сопілка», бр. пїшчáль, др. пишчаль «сопілка», п. *piszczel* «тс.», ч. *píšťala* «сопілка; (ст.) вогнепальна зброя», слц. *pišťol'a* «тс.», вл. *piščel* «сопілка», нл. *pišćala* «тс.», болг. пишя́л «гомілкова кістка», м. [пиштало] «знаряддя для стрільби», схв. пїштáлька «сопілка», слн. *piščál*, стсл. пишчаль «тс.»; — псл. **piščalь* < **piskělь*, похідне від **piščati* < **piskēti* «пищати»; значення «сопілка, дуда, трубка» згодом на підставі схожості було перенесене на вогнепальну зброю. — Коваль 184; Фасмер III 271; Преобр. II 62; Мельников *Slavia* 36/1, 111; Brückner 415; Machek ESJC 451—452; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1069—1070; Skok II 663—664; Kluge—Mitzka 552. — Див. ще писк. — Пор. пїс-тóль.

пишáти, пишáвка, пишáлка, пишáло, пишчик, пишівка, пишбк, пишўха — див. писк.

[пиший] «гострий кінець яйця, носик» Нед; — неясне.

[пищик] (бот.) «лепешняк водяний, *Glyceria aquatica* L. (*Glyceria spectabilis* M. et K.)» Мак; — р. [пїщик] «водяна трава»; — похідне утворення від пишáти; назва зумовлена, очевидно, тим, що з листя цієї рослини роблять пищики. — Див. ще писк.

пiщок¹ — див. **писк**.

пiщок² — див. **пiщик**.

пiщуха (орн.) «пiдкоришник, *Certhia familiaris* L.», [*пiщух* (у словосполученнi *п. деревiч*) Нед, Шарл] «тс.»; — р. *пiщуха* «тс.»; гризун, який видає пiскливі звуки, *Lagomys ladacensis*; — пов'язане з *пiщати*; назва могла бути зумовлена пiскливим криком пташки (схожим на *тсiй-тсiй*). — Булаховський Вибр. пр. III 202; Птицы СССР 531. — Див. ще **писк**.

[пiяки] (бот.) «лохина, *Vaccinium uliginosum* L.», [*пiякi, п'яниця* Мак, *п'янка, п'янушник* тж] «тс.»; — р. [*п'яниця*], бр. [*п'яниця, п'янишниця*], вл. [рjеiс, рjеiса, рjеiсупа] «тс.»; — похiднi утворення вiд *пiти* (*пiяк*); назви зумовленi оп'яняючим впливом плодiв лохини на людину. — Див. ще **пiти, п'яний**. — Пор. **буяхi**.

пi (назва грецької букви π; вживається в математицi для позначення числа, що виражає вiдношення довжини кола до дiаметра); — р. болг. *пи*, бр. *пi*, п. вл. *рi*, ч. слц. *рi*, схв. *пi*; — запозичення з грецької мови; гр. π (назва лiтери π) запозичено iз семiтських мов (пор. гебр. *рe*, *рeн*, назва 17-ї лiтери гебрiйського алфавiту, букв. «рот», за характером вимови цього звука); у математичному значеннi буква π була застосована, очевидно, як початкова буква слова гр. *περιφέρεια* «коло, периферiя». — СiС² 645; БСЭ 33, 11; ССРЛЯ 9, 1159; Kopaliński 746; Вуяклија 717; Fremdwörterbuch 543; Klein 1143; Gesenius 664.

пiялi «невелика чашка без ручки, поширена в Середнiй Азiї»; — р. *пiялi*, бр. *пiялi*, болг. *пiялi* «тс.»; — через посередництво тюркських мов (узб. *пiяла*, туркм. *пiяла*, тур. *piyale*) i, можливо, таджицької (тадж. *пiяла* «тс.») запозичено з перської; перс. *ре-уалe* «чаша, кубок, бокал, чашка» невідомого походження, можливо, пов'язане з гр. *φιάλη* «чаша», етимологiчно неясним. — СiС² 646; ССРЛЯ 9, 1159; Баскаков та iн. Взаимод. и взаимообог.

53; Шипова 259; Радлов IV 1327. — Пор. **фiял**.

пiано (муз.) «тихо», *пiанiзм* «характернi риси фортепiанної музики», *пiанiно, пiанiст, пiанoла* «пристрiй для автоматичної гри на фортепiано», *пiанiновий, пiанiстiчний* «власливий пiанiзовi», *пiанiсимо* «дуже тихо»; — р. болг. *пиано, пианино*, бр. *пiяна*, п. ч. *piano, pianino*, слц. *piapo, pianino*, вл. *piapo*, м. *пiяно* «пiанiно», схв. *пiяно, слн. piapo, pianino*; — запозичення з iталiйської мови; iт. *piano* «повiльно, гладко; тихо, пiано» походить вiд лат. *plānus* «плоский, рiвний; ясний, зрозумiлий». — СiС² 646; Черных II 30; Назарова РЯШ 1973/2, 94—95; Kopaliński 746; Holub—Lyer 371; Младенов 421; Вуяклија 718; Kluge—Mitzka 549; Klein 1181; Mestica 1183.

пiастр «iталiйська назва старовинної iспанської монети песо; грошова одиниця в деяких арабських та iнших краiнах»; — р. *пiастр*, бр. *пiастр*, п. ч. *piastr*, слц. *piaster*, болг. *пiастръ*, схв. *пiястер*, слн. *piaster* «тс.»; — запозичення з iталiйської мови (можливо, через iншi захiдноєвропейськi); iт. *piastra* «плита, пластинка; монета пiастр» вважається похiдним вiд слат. *plastum* «пластинка (срiбла); пластир, гiпс», яке зводиться до гр. *εμπλαστρον* «пластир, мазь; глина». — СiС² 646; ССРЛЯ 9, 1162; Kopaliński 746; Holub—Lyer 371; Вуяклија 718; Klein 1182. — Див. ще **пiастир**.

пiв «половина», [*iзпiльщина*] «найм землi з половини» Я, *напiв* «наполовину», [*напол* Кур, *наполi* Вел] «тс.», *навпiл*, [*опoли*] «по обох боках, навколо», [*опoлок*] «обапiл» ЛЖит, [*обпoлок*] «тс.» тж, [*упiл*] «пополам», [*упiльний*] «двостороннiй, взаємний» Нед; — р. *пол* «половина; статъ», бр. *пол* «статъ», *поў*, др. *полъ* «половина; статъ; берег, сторона», п. рoф «половина», ч. *pól*, ст. *роf*, слц. *роf*, вл. нл. *роf*, полаб. *röl* (**роfъ*) «тс.», болг. м. *пол* «статъ; [половина]», схв. *пo* «половина», *пoла* «тс.», *пол* «статъ», слн. *роf*

«половина», стсл. *полъ* «половина; стать; сторона; берег»; — псл. *роль* (< **rolj*); — можливо, споріднене з алб. *ralë* «сторона, партія, розділ», перс. *rahl* «сторона», тадж. *rahi* «бік, ребро, сторона»; здебільшого пов'язується з іє. *(s)p(h)el- «розколювати (надвое)», від якого походить і псл. *роль* «піл», укр. *піл*; останнім часом робляться спроби пов'язати індоєвропейські форми з фінно-угорськими (Попов Из ист. лекс. 38; Machek ESJC 499); для порівняння притягаються лів. *riol* «половина», ст. *rool* «тс.; сторона», фін. *ruoli*, мокш. *пяле* «тс.», ерз. *пель* «половина», мар. *пеле* «тс.», комі *пѳв* «половина, частинка», удм. *пал* «половина; сторона; один з пари», манс. *pal* «сторона, поздовжня половина». — Фасмер III 306; Черных II 50—51; Преобр. II 100—101; Брандт РФВ 23, 302; Grückner 429; Machek ESJC 406; Holub—Kop. 305; Schuster-Sewc 1122; Младенов 465; Skok II 696—697; Mikl. EW 256—257; Būga RR II 520—521; Pokopny 985—986. — Пор. *піл*, *пола́*¹, *поліця́*¹, *половіна*, *спіл*.

південь (сторона світу), *південець* «житель півдня», *південник* (заст.) «меридіан», [*південниця*] «південний схил гори» Ч, *полднє* (заст.) «південь» Бі, [*полудне*] Нед, [*полуднєвець*] «південець» Нед, *південний*, *полуденний* «південний» СУМ, Г, *полуднєвий* «тс.»; — р. заст. поет. *пѳдєнь* «південь», бр. *poŭdzenj*, п. *poŭdnie* «тс.», ч. *poledník* «меридіан», слц. *poludnie* (заст.) «південь», *poludník* «меридіан», вл. нл. *rol(d)pijo* «полудень; південь», болг. [*пладне*], схв. заст. *пѳдне* «тс.», слн. *roldnėvnik* «меридіан»; — очевидно, пся. *рольдьпъ*; — результат перенесення назви половини дня, утвореної з іменників *роль* (< **rolj*) «половина» і *дьпъ* «день», на назву сторони світу, оскільки саме опівдні сонце знаходиться на півдні; пор. лит. *piētūs* «обід, полудень; південь», лат. *meridiēs* «середина дня; південь», гр. *μεσημβρινόν* «тс.»; можливо, що лат. *meridiēs* справило

вплив на розвиток значення слов'янських форм. — Німчук 47; Stieber JP 21/4, 169—171; Schuster-Sewc 1123—1124; Младенов 426, 467. — Див. ще *день*, *пів*. — Пор. **меридіан**.

півень, *півник* СУМ, ВеБ, [*півня*] «півник», *півником* (у виразах *іти* (ходити, виступати) п.) «погордливо, по-півнячому», [*пійк*] «півень» Ба, *півнячий* СУМ, Г, [*півнитися*] «триматися півнем, забіякувати» Нед; — р. [*півень*, *півень*] (з укр.), бр. *півень*, п. [*piweń*] (з укр.); — пов'язане з *півти* «співати»; пор. аналогічні щодо семантики й творення р. *пєтїх* від *пєть*, схв. *пєвац* «півень» від *пєвати* «співати». — Булаховський Вибр. пр. III 201; Коваль 92; Німчук 190—191; Bzdyszewska 73. — Див. ще *півти*¹.

півзен «жердина, що закріплює солому на даху або скиртах», [*півзєнь*] «тс.», [*півзіна*] «тс.; пучок очерету, що в'яжеться для укріплення вздовж усього очеретяного тину» Дз, [*півзини*] «зв'язані лозини на стозі сіна або соломи» До, [*півззи*] «кріплення для солом'яного даху, стогу з гілляк» ЛексПол, [*півззи*] «жердини, що закріплюють сіно на возі» ЛексПол, [*півзіни*] «тс.» Нед, [*півзине*] «перевесло на верху солом'яного даху» Нед, [*півзіни*] «дерев'яні підпори, на яких тримається стеля; жердини, що тримають солому на покрівлі» Ва, [*півзінка*] «перевесло для закріплення соломи на даху, скиртах» Г, Нед, [*підбзине*] «тс.» Нед, [*плюзіне*] «жердина для закріплення сіна» Нед, [*півзіна*] «кроковка, перев'язані гілки для укріплення верха солом'яної покрівлі, стіжка» Л, [*півзняк* Л, *опузозняк* Л, *опѳвзєна* Л, *опѳвзєнь* НикНикБЛ, *опѳвзи*, *опѳвзняк*, *прівзе* тж] «тс.», [*пѳвїаз*] «дрюк, яким притискають снопи чи сіно на возі» ДзАтл II, [*півзіна*] «тс.» тж, [*опівзіти*] «сісти верхи на коня», [*привізіти*] «укріпити дрючками» Г, Нед; — п. [*pauzina*] «півзіна» (з укр.), *paważ* «гніт для прив'язування сіна або снопів до воза», ч. *paвуza*, слц. *paвїz*

«тс.», полаб. *püvoz*, схв. *paуzница* «дранка; планка; рейка», слн. *rovoz(a)* «дрюк для закріплення снопів і под.»; — очевидно, псл. **ro(v)oz-ьпъ*, -іпа, утворене за допомогою префікса *ro-* від основи *oz-*, паралельної до *(v)ez-* «в'язати». — Трубацев ЭИРЯ II 34; SW IV 93; Machek ESJC 439. — Див. ще **по**, **узи**. — Пор. **павуз**.

півзіна — див. **півзен**.

півники (бот.) «ірис, *Iris L.*; гладіолус, *Gladiolus L.*; [чина весняна, *Lathyrus vernus (L.) Bernh.* Нед; ряст порожнистий, *Coquydales cava Schw. et Kög.* Нед; гребінець, *Celosia cristata L. Mak*]; — р. [півники] «ірис» (з укр.), схв. *півевац* «ряст порожнистий»; — результат перенесення назви птаха **півник**, зумовленого тим, що ці рослини мають волоть яскраво-червоних квітів, які нагадують гребінь півня (а іноді хвіст, пор. ч. *kohúti ocas* «чина весняна», букв. «півнячий хвіст», р. *петушкі* «маленькі півні; ірис»). — Меркулова 136; Нейштадт 168, 169, 271, 358—359; Machek Jm. rosl. 127—128. — Див. ще **півень**.

північ (сторона світу), **північанин** «мешканець півночі», **північний**, ст. *полночь* (1627); — р. заст. *пóлночь* «північ (сторона світу)», бр. *пóўнач*, п. *ро́пос*, ч. заст. *ро́пос*, слц. заст. *ро́пос*, вл. *ро́пос*, нл. *ро́пос*, слн. *ро́поѝ* «тс.»; — результат перенесення назви середини ночі на сторону світу за аналогією до назви **південь** «середина дня» і «сторона світу, протилежна півночі»; назва утворена з основ *пів* «половина» і *ніч*. — Німчук 47; Schuster-Sewc 1123. — Див. ще **ніч**, **пів**. — Пор. **південь**.

півняк «залізний стрижень, на який надівається штельвага»; — неясне.

півонія (бот.) «багаторічна квіткова рослина *Raeonia L.*», [півонія, півонь, півонія, павонія *Мак*, *полонія* ВеНЗн] «тс.»; — р. *півон*, [півонія], бр. *півоня*, п. *piwonja*, ч. *piwonja*, *piwojka*, слц. *piwonja*, *piwonka*, вл. *piwonja*,

схв. *пёбнија* «півонія лікарська, *Raeonia officinalis L.*»; — через польське посередництво запозичене із середньолатинської мови; слат. *pionia* є результатом видозміни лат. *raebnia*, яке зводиться до гр. *παιωνία* «тс.», остаточно не з'ясованого; пов'язується (Фасмер III 264) з *Παιωνία*, назвою місцевості в Македонії (Паннонія); виводиться також (Kluge—Mitzka 529; Klein 1154) від імені бога медицини *Παιών* або від пов'язаного з ним прикметника *παιώνιος* «цілющий» (Преобр. II 65—66); *v* в слов'янських мовах або вставне, або зумовлене впливом п. *wonieć* і под. «пахнути». — Richhardt 92; Черных II 33; Горяев 259; Brückner 416; SW IV 214; Machek ESJC 453; Jm. rosl. 41; Holub—Kop. 275; Holub—Lyer 374; Schuster-Sewc 1071; Matzenauer 277.

піворити «кричати Нед; пишати, кричати (про птахів) ВеНЗн», [запіворити] «запишати, заплакати» МСБГ; — неясне; виводилося (Vincenz 4) з рум. *piu* «пишати» (про птахів); може бути зіставлене і з п. *piu*, вигуком, що передає крик деяких птахів.

піворлик (орн.) «орел скигльак малий, *Aquila naevia Brass.* ВеБ; — результат діалектної видозміни форми *підорлик* «тс.», зближеної з основою *пів* «половина». — Див. ще **орел**, **пів**.

півперек (присл.) «поперек» Нед, [півперек] «тс.» Нед, [півперечка] «поперечка» О; — очевидно, результат метатези компонентів початкового [впоперек] «тс.» (> **повперек*) і наступного зближення з *пів*. — ГрицАВ 121. — Пор. **пів**, **півперек**.

півсеток (заст.) «міра полотна (50 аршинів)», [полусаток О, полусеток Г, Нед] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *rośsetek* «тс.» утворене з основ *ро́* «пів, половина», спорідненого з укр. *пів*, і *sto (set)* «сто». — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; SW IV 955. — Див. ще **пів**, **сто**.

півтора, **півторі**, [півторак] «все мірою в $1\frac{1}{2}$ », [півтораку] «пара волів

неоднакового розміру» Нед, [півторáчка] «дошка в півтора цілі завтовшки» Нед, [півторак] «півторак» ВеЛ; — р. полторá, бр. паўтарá, п. ро́лтога, вл. ро́лтра, нл. ро́лтера; — результат злиття виразу псл. ро́ль вѣтого «пів другого (один і половина другого)» (пор. аналогічні утворення [півтрéтя] «два з половиною», [півчвáрта, півчвéрта] «три з половиною», [півп'я́та] «чотири з половиною», [півшóста] «п'ять з половиною», др. полъ друга «півтора»); в (v) випало після зникнення зредукованих (лвт > лт). — Булаховський Вибр. пр. III 404; Фасмер III 319; Черных II 54; Преобр. II 99; ШW IV 959; Machek ESJC 499; Schuster-Sewc 1122—1123. — Див. ще втóра, пів.

[півть] «великий шматок сала з цілого боку свині», [півть] «тс.», [півтик] «кусок (сала)» О, [півтіна] «половина стовбура ялини, розколеного вздовж», [полóтки] «закопчена грудинка гуски» Нед, [полотóк] «розрізана вздовж надвое грудинка гуски або просолена й прокопчена гуска», [пóлоть, род. в. півля] «тс.», [полть] «половина; продовгуватий шматок яловичини, солонини, окіст» Пі, [повть] «тс.» Пі, [пóлець] «солонина» Нед, [опóлеток] «тс.» Нед; — р. полотóк «половина копченої або солоної птиці, риби», пóлоть (заст.) «половина м'ясної туші, розрубана вздовж; великий шматок м'яса», полть «тс.», бр. [полць] «половина гуски або качки; вирізаний уподовж шматок сала», [апóлац] «шматок сала», др. полоть «шматок, пласт, туша», полъть «тс.», п. ро́теc «шмат (сала, м'яса); бік тварини», ч. [polt] «довгий шмат сала свинини», слц. ро́лт «(копчений) бочок, довгий шматок сала для копчення», вл. ро́ц «боковина сала», нл. ро́ц «тс.», полаб. pólât «тс.», слн. plát (чол. і жін. р.) «сторона, бік; розрубані половини»; — очевидно, псл. *ро́льть, утворене від ро́ль «бік, сторона» (як погъть, ларъть). — Фасмер III 316; Преобр. II 97; Брандт РФВ 23, 302; Brückner 430; Machek ESJC 470;

Schuster-Sewc 1122; Mikl. EW 255; Вiга RR II 520—521. — Див. ще пів.

[півці] «поля, розмежовані кущами та ін.» Нед; — очевидно, пов'язане з пóле (*пільце → *пільці) з переходом л > ѣ, характерним для багатьох українських говорів. — Див. ще пóле.

[півчортяк] (орн.) «вільшанка, Eri-thacus rubecula L.» ВеЛ; — неясне.

[піваністий] «рябий, плямистий СУМ, Нед; жовтий О»; — р. [пегáний] «строкатий, плямистий»; — пов'язане з р. пегий «рябий, плямистий», др. пѣгый «двокольоровий, плямистий», п. рієгі «веснянки», ч. ріга «веснянка», слц. рега, вл. ріга, нл. ре́га, болг. [пéга], схв. пѣга «тс.», пѣгав, пѣгаст «плямистий, веснянкуватий», слн. ре́га «пляма, веснянка», що зводяться до псл. ре́гъ «строкатий»; іє. *роіг-/реік-. — Фасмер III 225; Преобр. II 161; Brückner 407; Holub—Kop. 272; Schuster-Sewc 1061—1062; Skok II 670; Mikl. EW 245; Pokorny 794—795. — Пор. пестрий, писати, пігмент.

півга, півга — див. півга.

півмэй «карлик»; — р. болг. пивмэй, бр. півмэй, п. півтеј, ч. слц. ругтеј, вл. Ругтеј, м. пивмеј, схв. півмѣј; — через німецьке (н. Ругтáе) або французьке посередництво (фр. ругтáе) запозичено з латинської мови; лат. ругтаеус «півмэй» походить від гр. πυγμαίος «тс.», букв. «завбільшки з кулак», пов'язаного з πυγμή «кулак», спорідненим з лат. ригнус «тс.», рунго «колю», рїгїб «кинджал», можливо, також з двн. fēhtan «фехтувати», нвн. fechten «тс.». — СІС² 646; Черных II 30; Фасмер III 259; Преобр. II 57; ССРЛЯ 9, 1166; Горяев 259; Kopalinski 748; Holub—Lyer 406; Младенов 422; Вуяклија 717; Klein 1277; Kluge—Mitzka 188; Dauzat 599; Frisk II 619—620; Boisacq 827; Walde—Hofm. II 383.

пігмент, пігментáція, пігментний, пігментований «забарвлений пігментом», пігментувати; — р. болг. пивмент, бр. півмент, п. ч. слц. вл. pigment, м. пивмент, схв. пивмент,

слн. pigment; — можливо, через французьке посередництво (фр. pigment) запозичено з латинської мови; лат. pigmentum «фарба, барвник» пов'язане з ringo «малюю фарбами, розмальовую; описую, зображаю», спорідненим з псл. pьsati, pisati, укр. писати. — СІС² 646; КЭСРЯ 337; Горяев 259; Koraliński 749; SW IV 185; Holub—Lyer 371; Младенов 422; Вуяклија 717; Walde—Hofm. II 305; Klein 1184. — Див. ще писати. — Пор. пiганiстий.

[пiгриц] (орн.) «чайка, чибiс, Vanellus vanellus L.» ВЕНЗн, Шарл, [пiгрицбк] «тс.» ВЕНЗн; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, яке певною мірою передає жалібний крик цього птаха.

[пiгiлка] «пiлюля, таблетка», [пiгiлка Нед, пiгiля Бі, пiгiлька Бі] «тс.», [фiгiлка] «отрута (для звiрiв)» ГрицАВ; — бр. [пiкiлка] «пiлюля»; — запозичення з польської мови; п. pigułka «тс.» походить від давнішого piguła; g замість ł пояснюється (Brückner 413) як наслідок дисиміляції або впливом слів gałka, gula (SW IV 185). — St. wug. obcsuch 69. — Див. ще пiлюля.

пiд¹ (род. в. пiду) «низинне місце, западина; [низина, ніколи не орана Ва]; нижня горизонтальна площина приміщення, ями, печі; горище; [пiдлога, пiдстилка в хлiві Ва; дощана стеля ДзАтл I]; місце для стiжка, скирти; [насад у возі Гриц], [пiдбк] «низина, ніколи не орана; пiдлога, пiдстилка в хлiві Ва, [пiд] «тс.» Ва, пiдена «основа для стoгу з камiння, гiлляк i соломи», [пiдiне] «помiст пiд сiньми» О, [пiденик] «стеля в стайні», [пiдина] «місце для копиці» ДзАтл I, [пiдинок] «стеля над хлiвом» О, [пiд] «дощана стеля» ДзАтл I, пiдспiд «спiд», [пiдспiдник] «млин, який приводиться в дію пiдливним колесом» Нед, пiдспiдок «таємниця; [спiдня скоринка], [пiдспiдом] «знизу» Ме, спiд «низ, виворiт», спiдка «тс.; пiдкладка; спiдня скоринка хлiба; [дно великого цовна; рукавичка в шкiрній рукавиці], спiдник «ниж-

ній камiнь (у жорнах)», спiдниця (частина жiночого одягу), [спiдниця] «дошка на дні воза» Нед, спiдні «кальсони», [спiдняк] «нижній камiнь у жорнах; частина гончарного верстата; дно кобзи; нижній пильщик; зняте молоко», [спiднярка] «дошка на дні воза» Нед, [шпiднярка] «тс.» Вел, [спiдбк] «пiдставка, маленька тарiлка Куз; пiдвалина Нед», спiдишка «спiд; нижня скоринка хлiба», [спiдняк] «дно ящика воза» Л, [спiдени] «частина гончарного круга», [спiди] «нижній край снасті» Дз, [спiдовик] «рибалка, що тягне спiди» Дз, [спiдовина] «осад, осадок» Нед, [спiдовине] «шар ґрунту» Нед, [спiдбк] «спiд Нед; частина люльки, в яку вставляється чубук; пiдставка; маленька тарiлка», спiдний, [спiдовиий] «нижній» Нед, спiдом «низом, знизу» УРС, Г, спiдспiду «знизу», [спiдспiддя] «тс.» Нед, [успiди] «на дні; на низу»; — р. под «дно, низ», бр. под «пiд печі (промислової)», др. подъ «низ, пiдошва гори», п. spod «низ, дно; черiнь печі», ч. rōda «ґрунт, пiдлога; територія; горище», слц. rōda «ґрунт, земля, територія, (заст.) пiдлога», вл. rōda «тс.» (з ч.), полаб. rōd «дно вогнища», нл. spōdk «дно, основа, нижня частина», болг. м. под «пiдлога», схв. pōd «тс.», слн. rōd «тс.; тiк», стсл. подъ «низ»; — псл. podъ (< *podū-); — споріднене з лит. pādas «пiдошва, тiк; черiнь печі», pēda «ступня, стопа; фут», лтс. pēda «тс.; пiдошва; п'ята», дiнд. padām «крок, слiд ноги, місце», ав. padāt «слiд», вірм. het «тс.», гр. пiдов «ґрунт, пiдлога», лат. oppidum «місцевість, місто; укріплене місце», pēs, род. в. pedis «нога, ступня; фут; лапа», гот. fōtus «нога, ступня», тох. А ре, В раі «нога (ступня)»; iе. *pēd-/rōd- «нога». — Фасмер III 295—296; Черных II 48; Преобр. II 87—88; Brückner 424—425; Machek ESJC 497; Schuster-Sewc 1112; Младенов 439; Mikl. EW 254; Trautmann 209; Būga RR II 519; Karulis II 30—31; Horn 77; Kluge—Mitzka 226; Klein 609; Walde—

Hofm. II 293—295; Frisk II 485—486; Mayrhofer II 204—205; Pokorný 790—792. — Пор. велосипéd, фут¹.

під² (прийменник), **під-** (префікс), *піді, піді-, підо, підо-*; — р. *pod, pod-, подо*, бр. *pad, pada, pad(a)-*, др. *podъ*, п. ч. вл. нл. *rod, rode*, слц. *rod, rodo*, полаб. *rüd*, болг. м. схв. *pod*, слн. *rod*, стел. **подъ**; — загальноприйнятої етимології не має; висловлювалось припущення про спорідненість з іменником *під* (Фасмер III 296; Черных II 48; Брандт РФВ 23, 301; Погодин Следы 203; Brugmann Grundriss II 2, 733; Младенов 424—425; Zubatý St. a čl. I 2, 204; Эндзелін ЛП I 5); найчастіше пояснюється як слов'янський новотвір з прийменника *po* і частки *-дъ* (Преобр. II 87; Brückner 424—425; Machek ESJC 466; Schuster-Sewc 1112—1113; ESSJ Sl. gr. I 197—198; Mikl. EW 254; Vondrák II 298; Meillet MSL 14, 341); *-дъ* пояснювалось як видозміна прийменника *do* (Otrębski LP 8, 309), як споріднене з гр. *-δεν* «звідки» (в *ἀνωθεν* «зверху, з висоти» від *ἀνω* «вгору» (Фасмер III 296; Machek ESJC 466)). — Пор. **над, під¹, по**.

[підбэхтувати] «підбивати, підбурювати, підмовляти» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rodbechtować* «тс.» складається з префікса *rod-*, спорідненого з укр. *під-*, і ітеративної форми дієслова *bechtac* «підмовляти», пов'язаного із звуконаслідувальним коренем **bъx-*, спорідненим з укр. *бух, бұхати*. — Sławski I 29; Brückner 19. — Див. ще **бух, під²**.

[підбіг] (ент.) «гусениця *Bombyx gubi* Г, *Arctia egea* ВеНЗн», **[підбіль ВеНЗн, підбій (Me)]** «тс.»; — неясне; можливо, похідне утворення від *біг* як назва, зумовлена тим, що людина, наступивши босою ногою на цю гусеницю, відчуває біль і починає бігти.

підбіл (бот.) «мати-й-мачуха, *Tussilago* L.; [деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Мак; перстач гусячий, *Potentilla anserina* L. Мак]», **[підбус]** «мати-й-мачуха» О, **[підбій]** «тс.» Ко,

О, **[підбіль]** «тс. Г, Нед; кремена, *Petasites Gaertn.* Нед», **[підбіл]** «кремена» Нед, **[підбілка]** «деревій звичайний» Мак, **[підбел, пудбел, пудбіл]** «тс.; мати-й-мачуха; перстач гусячий; молочай кипарисовидний, *Euphorbia cyparisias* L.; бурачок кам'янистий, *Alyssum saxatile* L.» ЛексПол; — р. **підбел** «андромеда, *Andromeda* L.; кремена; [мати-й-мачуха; деревій звичайний]», бр. **падбел** «мати-й-мачуха; [деревій звичайний]», п. **rodbiał** «тс.», **rodbiała** «кремена», ч. **rodbeľ** «мати-й-мачуха», слц. **rodbel'**, болг. м. **подбел**, схв. **підбел**, слн. **[podbela]** «тс.»; — псл. **rodъbělъ*, складне утворення з іменника *rodъ* «під, низ» і прикметника *bělъ* «білий»; назва зумовлена тим, що нижня частина листків цієї рослини має білопвстистий колір (пор. інші назви підбілу: **[білі листки, білокопйтник, білпұх]**). — Вісюліна—Клоков 329—330; Нейштадт 568; Machek ESJC 466; Jm. gostl. 250; Holub—Lyer 380. — Див. ще **білий, під¹**.

[підбуреник] (орн.) «кропивник, волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» Шарл, **[підбуреник]** «*Troglodytes parvulus* Koch.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, назва зумовлена буруватим кольором забарвлення птаха або пов'язана з **підбурювати** «підбивати, спонукати» (пор. **[зводітель]** «тс.; спокусник»). — Воїнств.—Кіст. 332; Птиці СССР 430.

[підбурок] «багор для витягування спійманого на гачок сома Г; залізний гак, багор для розпутування сітей Мо»; — неясне.

підвал «приміщення під першим поверхом», **[підвала]** «балка в основі дерев'яної стіни» Нед, **підвалина**, **[підвалок О]** «тс.»; — р. **подвъл** «підвал», **[підваль]** «щось підкинуте», бр. **падвъл** «підвал», **падвалина** «підвалина», п. **rodwalina** «тс.», ч. **rodval** «підвалина в стелі або стіні», слц. **rodval** «шпала; лага під підлогою», болг. діал. м. **підвал** «колода, підкладена під бочку», схв. **підвалак** «те, що підкладається

для укріплення»; — псл. *rodъvalъ* «підкладений, підкочений предмет», пов'язане з *rodъvaliti* «підкотити, підкласти», похідним від *valiti* «котити, качати по землі» (пор. укр. [*підваліти*] «підкотити» Нед, р. [*подваліть*] «тс.; підсунути, підкласти; підсипати», схв. *подваліти* «підкласти, підкотити», слн. *rodvaliti* «підсунути, підкинути»); значення «приміщення під першим поверхом» (в українській мові, очевидно, з російської) розвинулось із значення «підвалина, лага»; пов'язування з коренем *вал-* у значенні «падіння» (Булаховський Вибр. пр. III 369), як і з *вал* «земляний насип» (Преобр. I 63), помилкове. — Лучыц-Федарэц Белар. лінгв. 3, 56—57. — Див. ще **валіти**, **під²**.

[**підва́рок**] «миза, маєток, фільварок, ферма» Г, Бі, [*підвірок, підвóрок*] «тс.» Г, Бі; — результат видозміни форми *фільва́рок* під впливом слів [*підвір'я*], *подвір'я* та ін. — Шелудько 50. — Див. ще **фільва́рок**. — Пор. **двір**.

[**підві́сок**] «залізна пластина під дерев'яною віссю» О; — результат видозміни деетимологізованої форми *підві́сок* (*піді́сок*) «тс.», зближеної з основою *віз* (*візо́к*). — Див. ще **підві́сок**.

[**підві́н**] «хвороба від вітру; сп'яніння» О, [*підві́на*] «навіжена, люта без причини людина» Па, [*підві́нь*] «лихий вітер» Корз, *підві́й* «хвороба від вітру», [*підві́нути*] «уразити вітром» О, [*підві́нений*] «уражений вітром; п'яний» О, [*підві́няний*] «навіжений, лютий без причини» Па; — похідне утворення від *підві́яти* «уразити вітром». — Див. ще **ві́яти**.

підві́сок «залізна пластинка під нижньою частиною дерев'яної осі», [*підді́ска* До, *підбóсок* НикНикТЛ] «тс.», *піді́сок* «тс.»; [залізна пластинка під дерев'яним ковзаном (Me)], [*під'і́сок*] «залізна пластинка під дерев'яним ковзаном» (Me), [*під'і́сок*] «тс.» (Me); — р. *подбóска* «залізна смуга під віссю»,

подбóсина, [*подбóса*], бр. *падбóсак*, п. *podosek* «тс.»; — результат злиття прийменника *під* (< *rodъ*) та іменника *вісь* (< *ось*). — Див. ще **вісь**, **під²**. — Пор. **підві́зок**.

[**підві́я**] (бот.) «лілія лісова, *Lilium martagon* L.», [*підвóя*] «тс.» Нед; — очевидно, похідне утворення від *віти*, *вітися*; назва зумовлена загнутою назад, завинutoю формою оцвітини лілії лісової (пор. іншу назву цієї ж рослини: *лілія кучерява*, рос. *лилия кудрявая*). — Шамота 117; *Randuška* 353. — Див. ще **віти¹**, **під²**. — Пор. **завбе́ць**.

підво́да «запряжений віз; примусовий обов'язок перевезення; [осідланий кінь О]»; — р. *подво́да* «віз для перевезення вантажу; [віз, сани з конем, особливо виставлені від земства]», бр. *падво́да* «запряжений віз», др. *подводы* «коні з упряжжю; перекладні коні, що підставляються («підводяться») місцевими жителями князям, гінцям, послам; повинність надання коней для їзди і перевезення вантажів», п. *rodwo-da* «запряжений віз, що надається властям для перевезень; повинність перевезення»; — псл. [*rodъvoda*] «те, що підводиться; перекладна тяглова сила», похідне від *rodъvoditi* «підводити», утвореного з префікса *rodъ-* «під-» і дієслова *voditi* «водити». — Див. ще **вє́тій**, **під²**.

[**підворотень**] «горщик заввишки в 5—7 вершків (22,5—31,5 см)», [*підворотня*] «тс.», [*підворотній*] «(горщик) заввишки в 3,5—5 вершків (18,75—22,5 см)»; — неясне.

[**підгайник**] (бот.) «кінський часник лікарський, *Alliaria officinalis* Andrz.» Мак; — похідне утворення від *гай*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина часто зустрічається в гаях, лісах і чагарниках. — Федченко—Флеров 456. — Див. ще **гай**, **під²**.

[**підгайса́тися**] «підкотити спідницю» О; — результат видозміни деетимологізованої форми *підкаса́тися* «тс.». — Див. ще **закаса́ти**. — Пор. **підка́систи́й**.

[**підгалистий**] «з високим тонким стовбуром і рідкою кроною» (про дерево) Нед, [**підгалустий**] «тс.» ВеНЗн; — р. [**подгаливать**] «підчищати», бр. *падгалисты* «довгоногий», п. *podgały* «підкасаний, оголений знизу; (про дерево) позбавлений нижніх гілляк»; — очевидно, пов'язане з *підголіти*, п. *podgolić*, *podgalać*, утвореним з префікса *під-* (псл. *podъ-*) і основи прикметника *голий* (псл. *goły*). — SW IV 354, 356. — Див. ще **галуза¹**, **голий**, **під²**.

[**підгейстер**] «(у возі) міцна жердина, що одним кінцем прикріплюється до нижнього кінця шворня, а другим до задньої осі», [**падгейстра** Л, **підгайстер**, **підгейстра**, **підгейрець** Дз, **підгейрець** Дз, **підгейрстя**, **підгейрсть**, **підгейрце** ЛЧерк, **підгейрць** Нед, ЛЧерк, **пудгейстра** Л] «тс.»; — бр. *падгерац* «залізний гак, що притягує шворинь до трійні», [**падгериц**, **падгесьцер**] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*podgierty*] «обручі, що приєднують полудрабки в драбинястому возі до кінців задніх спиць» етимологічно неясне.

[**підгібати**] «украсти»; — неясне.

[**підгорілка**] (орн.) «червоноголова чернь, *Nyctaga ferina* L. (*Anas ferina*)»; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *podgorzałka* «тс.» походить від *podgorzały* «темно-жовтий; підгорілий», утвореного від дієслова *podgorzeć* «підгоріти», похідного від *gorzeć* «горіти», спорідненого з укр. *горіти*; назва зумовлена тим, що цей птах має каштаново-рудий колір. — Воїнств.—Кіст. 136; Strutyński 106, 145; SW IV 356. — Див. ще **горіти¹**, **під²**.

[**підгориця**] (орн.) «зобастий голуб, *Columba gutturosa*»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *підгорля* «підгруддя, воло» (з огляду на велике воло, яким відзначається цей птах) або з назвою іншого схожого птаха *гориця* (як *підорлик* з *орлик* і под.).

[**підгориця**] «нижня частина ярма; частина верші, куди пропливає ри-

ба після того, як пройде вхідний отвір (горло)», [**підгориця**, **підгориця**] «тс.» НикНикТЛ; — результат видозміни форми [**підгориця**] «тс.», зближеної з основами *горино* або *горніти*, а також *горилий*. — Див. ще **горло**, **під²**.

[**підгризень**] (ент.) «червневий хрущ, нехрущ, *Amphimallon solstitialis* L.»; — префіксальне утворення від *гризти*; назва зумовлена тим, що личинки цього жука підгризають підземні частини рослин. — Горностаев 124, 125. — Див. ще **гризти**, **під²**.

[**підгарля**] «воло, підборіддя, підшийок Ме, Па; нижня планка ярма НикНикТЛ», [**підгарлина**] «підборіддя» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. *podgardle* «підгорля, підшийок» утворене з прийменника *pod*, спорідненого з укр. *під*, та іменника *gardło*, спорідненого з укр. *горло*. — ВеБ 284; SW IV 355. — Див. ще **горло**, **під²**.

[**підданчливий**] «приємний, спокійний, зручний» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *піддаватися*; пор. р. *податливый* «м'який, слухняний, миролюбний, податливий». — Див. ще **дати**, **під²**.

[**піддрягнути**] «підсохнути» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *підтряхнути* «тс.», похідної від *тряхнути¹* «сохнути» (див.).

[**піддубрівник**] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.» Мак, [**піддубровник**, **піддубравник**] «тс.» Мак; — р. [**поддубровник**] «тс.»; — похідне утворення від [**дуброва**] «діврова»; назва зумовлена тим, що ця рослина поширена в лісостеповій смузі й росте у світлих лісах, чагарниках тощо. — Нейштадт 546. — Див. ще **діврова**, **під²**.

піджак, **піджачина** «поганенький піджак», **піджачник** «кравець, що шие піджаки», [**піньджак**] «піджак» Л, [**піньжак**, **піньджак**] «тс.» Л; — бр. *пінжак*, п. *pidżak* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пиджак* походить від англ. *pea jacket* «куртка, піджак», яке зводиться до гол. *pijkket*

«куртка з грубої тканини», утвореного з іменників ріж (< снідерл. ріе) «груба вовняна тканина; одяг з грубої вовни», і jekker «жакет», пов'язаного з фр. jaquette «тс.». — Москаленко УІЛ 56; Коваль 129—130; Черных II 30—31; Фасмер III 259; Преобр. II 57; Koraliński 747; Klein 1184; Vries NEW 518—519. — Див. ще **жакет**.

[піджарий] «худий» Нед, До; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *поджарый* «тс.» пояснюється звичайно як результат скорочення форми *поджаристый* «худий», утвореної від *поджарить* «підсмажити, підсушити»; висловлюється припущення (Фасмер—Трубачев III 297; Трубачев Назв. дом. жив. 26—27), що р. *поджарый* первісно стосувалося гончого пса з підпалинами (пор. бр. *паджары* «мургий», п. *podzary* (про коней, гончих собак) «підпалій, з підпалинами». — Фасмер III 297; Преобр. II 86. — Див. ще **жар**, **під**².

[піддеря́ти] «підбивати на злочин» Нед; — афективне утворення, пов'язане з **[підитурити]** «нацькувати, підбурити», **наштурити** «підбурити, підбити» (див.).

[піджіпка] «зад, сідниці» Нед, **[піджопок]** «тс.» Нед; — похідне утворення від незасвідченого **жопна*, спорідненого з р. *жопна*, яке переконливої етимології не має; найчастіше порівнюється з р.-цсл. *жу́па* «яма», укр. *жу́па* «соляна яма». — Фасмер II 61—62. — Пор. **жу́па**¹.

підзелюва́ти, підзилюва́ти — див. **зо́ля**.

підзира́ти, підзі́рити, підзирки, підзі́р, підзі́рний, підзі́р, підзі́рний, підзі́ра, підозре́нний, підозріва́ти, підозрі́ливий, підозрі́лий, підозрі́ний, підозрюва́ти — див. **зрі́ти**¹.

підзо́л, підзі́л, підзо́листий, підзо́льник — див. **зола**¹.

підійма́ти, підійма́льний, підійма́ч, підійо́м, підійо́мка, підійо́мний, підійо́мник, підійо́мні, підніма́льний, підніма́ти — див. **іма́ти**.

підка́менець, підкаменю́х — див. **ка́мінка**.

підка́менщик (іхт.) «бабець, Cot-tus L.», **підка́мінник, [підка́мінчик]** Нед; — бр. *падка́меншык* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подка́менищик* «тс.» утворене з прийменника *под* «під» та іменника *ка́мень*; назва зумовлена тим, що ця риба завжди тримається під камінням. — Маркєвич—Короткий 195—196; Сабанєєв 59—60. — Див. ще **ка́мінь, під**².

підка́пок — див. **ка́па**¹.

[підка́систи́й] «підбраний, підсуканий; пузатий» Нед; — пов'язане з *підкаса́ти* «підіткнути, підібрати» (про одяг). — Див. ще **закаса́ти**.

[підкове́ць] (зоол.) «підковonos (вид кажана), *Rhinolophus*» Нед; — п. *rodkowies* «тс.»; — пов'язане з *підко́ва*; назва зумовлена тим, що у кажанів цього виду сильно розвинений носовий придаток, який своєю формою нагадує підкову. — СУМ VI 437; ССРЛЯ 10, 399; SW VI 365. — Див. ще **кува́ти**¹, **під**².

підкозо́бель — див. **піскозо́ба**.

[підко́лос] (орн.) «перепілка, *Coturnix coturnix* L.», **[підко́лосниця]** «тс.» ВеБ; — результат видозміни звуконаслідувальної назви перепела **[підко́лоть]**, зближеної з конструкцією *підко́лоссям*; таке зближення мотивується тим, що перепілки звичайно живуть у хлібах. — ВеБ 284. — Див. ще **ко́лос, під**². — Пор. **підко́лоть**.

[підко́лотник] (орн.) «куріпка сіра, *Perdix perdix* L.» Нед; — пов'язане з **[підко́лоть]** «перепілка»; обидва птахи належать до родини фазанових і ведуть схожий спосіб життя. — Птици СССР 182—183, 185—186. — Див. ще **підко́лоть**.

[підко́лоть] (орн.) «перепілка, *Coturnix coturnix* L.» ВеНЗн, **[підко́лотько тж, підко́лок Шарл, підко́луп** Нед, **підпо́лоть** ВеНЗн, **підско́лодка Шарл, підско́лоцка, ВеНЗн]** «тс.», **[підпо́лотькати]** «кричати» (про перепела) ВеБ; — назви звуконаслідувального походження; пор. імітацію голосу цього

птаха [подоь полоть] ВеНЗн, а також назви [підпалак] «перепілка», [підпалок], лит. pūtrelė «тс.»; початкова частина звуконаслідувальної назви адаптована під префікс. — Булаховський Вибр. пр. III 228.

підкоморій «у старій Росії і в Україні — суддя, який займався межуванням володінь; у феодальній Польщі — двірський сановник», [підкоморій] «межовий суддя» Пі, Бі, **підкоморство** «посада підкоморія», [підкомориха] «дружина підкоморія» Пі, [підкоморич] «син підкоморія» Пі, [підкоморівна] «дочка підкоморія» Пі, **підкоморський** «який стосується межового суду або межового судді»; — р. *подкоморий* «межовий суддя»; — запозичення з польської мови; п. *podkomorzy* «вищий придворний сановник у Польщі, камергер; межовий суддя» утворено, можливо, під впливом ч. ст. *podkomorie* «тс.» (Stieber RES 39, 8) з прийменника род «під» та іменника комога «комора» і є частковою калькою слат. *subcamerarius* (sub «під», camera «кімната, комора»). — Richhardt 88; Witkowski SOр 19/2, 208; Фасмер III 297. — Див. ще **комора**, **під**².

підкориста «особливий тип сапи, яка робиться під гострим кутом до ручки; совкова лопата» Ва, [підкористо] «під кутом, зігнуто» Ва; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *корá* як назва сапи (лопати), що розпушує (знімає) верхній затверділий шар ґрунту.

підкропівниця (бот.) «суниці зелені, *Fragaria viridis* Duch., (*Fragaria collina* Ehrh.)»; — похідне утворення від *кропівá*; назва зумовлена схожістю листків обох рослин або тим, що суниці часто заростають кропивою. — Див. ще **кропівá**, **під**².

підкукундати «підмовити» Нед; — афективне утворення.

підкульок «заколесник» Нед, [підкулька] «підпірка задньої ручки воза; задня ручиця з підпіркою» О, [підкульок] «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. [podkulek] «люшня,

заколесник» утворене з прийменника род «під» та іменника [kula] «дуга в ярмі, крива палиця». — SW IV 367. — Див. ще **куля**³, **під**².

підкустрана «(жінка) в короткій, вузькій спідниці» Си, [підпущрена] (?) «(жінка) з підбраною спідницею» Ва; — очевидно, пов'язане з [кустратий] «кудлатий», [закустраний] «розпатланий», можливо, зближеними з [підкаса́ти] «підіткнути (подолок, поли)». — Див. ще **кустра**. — Пор. **закаса́ти**.

підлабу́за, **підлабу́зливий**, **підлабу́зник**, **підлабу́зництво**, **підлабу́знюватися** — див. **лабу́знитися**.

підла́сий, **підла́систий** — див. **ла́сий**².

підле́пливий, **підле́пний**, **підле́пчастий** — див. **лі́пнути**.

підлизник (бот.) «зіновать подільська, *Cytisus podolicus* Blocki; *Cytisus capitatus* Jack.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *лизáти*; мотивація назви неясна.

підлий, [під́лий] «хворий» ВеЗа, [під́лий] «підлий», [під́лячий] «тс.» Нед, [під́лий] «поганий» ВеУг, **підло́бтний**, **підло́та**, **підло́тник**, **спідлєний** «який став підлим», **спідлєлий** «тс.», [спідлє́ти] «принизити, спаплюжити» Нед, **спідлєтися** «стати підлим», **спідлєти** «тс.»; — р. *під́лий*, бр. *під́лы*; — запозичення з польської мови; п. *podły* «підлий», як і ч. *podlý*, болг. *під́ъл*, *під́ли*, схв. *під́дал*, *під́дао*, надійної етимології не має; виводиться від *podlec* «підлягти» (КЭСРЯ 347); від прийменника род «під» (Преобр. II 87; Grückner 425; Младенов 450; Mikl. EW 253—254); від *podle* «біля» (Фасмер III 298; Machek ESJC 467; Holub—Kop. 282; Holub—Lyer 380). — Черных II 49.

підлі́сник (бот.) «копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.», [підлі́сник, подлесник] «тс.» Мак; — похідне утворення від *лист*; назва зумовлена тим, що ця рослина перезимовує під покривом з опалого листа (Нейштадт 206); окремі звукові форми виникли

внаслідок зближення з *ліс*. — Див. ще **лист, під²**. — Пор. **підолішник**.

[**підліжка**] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Шарл, ВеНЗн, [**підліжок**] «тс.» тж; — похідне утворення від *лежати*; назва зумовлена, очевидно, тим, що в лісі цей птах оселяється в купах хмизу, вітровалу, тобто під тим, що лежить (Птицы СССР 430). — Див. ще **лежати, під²**.

[**підлітка**] (іхт., у сполучі [*n. довгоплівка*]) «летюча риба, Exocoetus volitans L.» Нед; — похідне утворення від *підлітати*; назва зумовлена тим, що ця риба вистрибує з води і може летіти деяку відстань у повітрі (Рыбы СССР 242). — Див. ще **летіти, під²**.

[**підлічки**] «віжки для пари коней» О; — пов'язане з [*лійці*] «віжки» (див.).

[**підліщки**] (бот.) «печіночниця звичайна, Hepatica nobilis Gars. (Hepatica triloba Gilib.)» Г, Мак, [**підліска** Нед, **підліски** Мак, **підлісок**] «тс.»; — п. podlaszczka «фіалка болотна, Viola palustris L.; печіночниця звичайна», ч. [podliška] «печіночниця», [podleska], ст. podleščka, podleštka «тс.»; — утворене з прийменника *під* та основи іменника *ліщина*; назва зумовлена тим, що печіночниця росте в листяних і мішаних лісах (Нейштадт 256—257; Лік. рослин. Енци. дов. 337), зокрема, під ліщиною. — Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **ліска¹, під²**.

підлог «підробка, фальшивка»; — бр. *падлог* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подлог* «тс.», пов'язане з *подложить* «підложити», утворенням з префікса *под-* «під» і дієслова *ложить* «ложити». — Див. ще **лежати, під²**.

підлога, підлогвий, підлогже, підлогжся, підлогжниця — див. **лежати**.

[**підлогоння**] «підхвістя при сидлі»; — запозичення з польської мови; п. *podogonie* «ремінь у кінській упряжі, який іде до хвоста» утворено з прийменника *pod* «під» та іменника *ogon* «хвіст»; звук *л* в українській мові з'я-

вився, очевидно, під впливом слова [*підложити*] «підкласти». — SW IV 389. — Див. ще **огін, під²**.

[**підмагулити**] «підмовити» Нед; — п. [podmagulic] «одурити, ввести в оману, підманути»; — пов'язане з [*магулити*] «підмовляти» (див.).

[**підмачулити**] «допомогти, підсилити, підхарчувати» Ва; — не зовсім ясне; можливо, давніше **підмочулити*, пов'язане з **підмочи* «підмогти, допомогти».

[**підмёт¹**] «невелика грядка, ділянка землі; коноплице; низинна місцевість, де пасуть худобу, сіють коноплі Ва; орна земля за селом Ва; природно зрошувана низина в полі, на якій сіють коноплі, садять капусту Ме», [*підмётець*] «квітник», [*підміт*] «частина поля, на якому сіють коноплі» Нед, Бі; — р. [*подмет*] «поле, приготоване для баштану», п. *podmiot* «гній, сміття, викинуте в одне місце»; — похідне утворення від *метати* «кидати»; назва зумовлена, очевидно, тим, що на цих ділянках розкидали гній або пасли худобу. — Дзєндзелівський St. sl. 10/1—2, 46. — Див. ще **метати, під²**.

підмет² (член речення), *підметбвий*; — п. *podmiot*, ч. *podmět*, слц. *podmet*, вл. *podmjet*, нл. *podmjat*, м. схв. *підмет* «тс.»; — калька лат. *subjectum* «підмет», пов'язаного з дієсловом *subjicere* «метати, кидати, класти під, підкладати», утвореного за допомогою префікса *sub-* «під» від *jacere* «метати, кидати». — Holub—Lyer 380. — Див. ще **метати, під²**.

підмётка, підмёток, [підмітка] «солом'яна устілка в чоботі; підошва» Нед, [*підміток*] «тс.» Нед; — р. *подмётка* «підметка», болг. *подмётка* «тс.»; — похідне утворення від *метати* «шити, обкидати». — Фасмер III 298. — Див. ще **метати, під²**.

піднебіння, піднебіння, піднебінний, підніб'я — див. **небо**.

[**підневідити**] «підштовхнути на щось, підвести», [*спідневідити*] «обдурити; обнадіяти і не виконати»; —

«очевидно, давніше «підштовхнути на несвідомий учинок, вивести з розуму; ошукати», похідне від *не відати* «не знати». — Див. ще **відати, не, під**².

[**підовину́ти**] «розпогодитися, випогодитися» О, [**підовину́тися**] «засяяти щастям, розвеснитися» О; — помилково написання замість [**підсвини́ти**, **підсвини́тися**], пов'язаних з [**освини́ти**] «розвиднитися» (див.).

[**підойма**] (бот.) «герань темна, *Geranium phaeum* L.; сіверсія гірська, *Sieversia montana* (L.) R. Br. (*Geum montanum* L.); калган (перстач прямо-стоячий), *Potentilla erecta* (L.) Hampe (*Tormentilla erecta* L.; *Potentilla tormentilla* Schr.); підлісник європейський, *Sanicula europaea* L.; волошка лучна, *Sentaurea jacea* L.» ВЕНЗн, [**підійма**] «гравілат струмковий, *Geum rivale* L.; сіверсія гірська» Мак, [**підойна**] «сіверсія гірська» Мак; — похідні утворення від *підійма́ти*, [**підойми́ти**] «підняти»; назви зумовлені тим, що в народній медицині частина з названих рослин використовується, щоб поставити на ноги хворих на різні недуги; деякі рослини (герань темна, калган) вживаються при хворобах, викликаних підніманням важких речей. — Шамота 142—143; Анненков 90, 157, 269—271, 315. — Див. ще **іма́ти, під**².

[**підолішник**] (бот.) «копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.» Мак, [**підолішник**, **подолішник** Нед, Пі] «тс.» Мак; — бр. [**падалішник**] «тс.»; — результат видозміни слова [**підорішник**] «тс.», викликаній впливом *ліщина*; обидві назви зумовлені тим, що копитняк росте під ліщиною (лісовим горіхом). — Budziszewska 235. — Див. ще **підорішник**. — Пор. **підлісник**.

підопліка, **підоплічка**, **підопліччя** — див. **плечі**.

[**підорва**] (бот.) «чина лісова, *Lathyrus silvester* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *підірва́тися*; назва зумовлена тим, що в народній медицині цю рослину застосовують при

надривах нутроців. — Шамота 68—69; Анненков 187. — Див. ще **рва́ти**.

[**підорішник**] (бот.) «копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.» Нед, [**подорішник**] «тс.» Нед; — р. [**подорішник**] «тс.»; — утворене з прийменника *під* та іменника *оріх* «горіх»; назва зумовлена тим, що копитняк росте під ліщиною (лісовим горіхом); пор. інші його назви: укр. [**підорішна трава**], схв. *лєсков кдрєн, сподлесак*, нім. *Haselwurz* (букв. «ліщинний корінь»). — Budziszewska 235. — Див. ще **горіх, під**².

[**підоря**] «свиня» Пі, [**підорка**] «тс.» Пі; — похідне утворення від *підора́ти* в значенні «підкопати, підрити» (пор. вираз *ора́ти носом* «рити носом»); назва зумовлена тим, що свині підривають куці картоплі та ін. — Див. ще **ора́ти**¹.

[**підосінник**] (бот.) «гриб красно-головець, підосичник, *Boletus aurantiacus* Pers.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *podosinnik* «тс.» утворено з прийменника *pod* «під» та іменника *osina* «осика». — Див. ще **осі́ка, під**².

[**підосовець**] (бот.) «вид їстівного гриба» ВеБ; — очевидно, утворене з прийменника *під* і основи прикметника [**осовій**] «осиковий», пов'язаного з *осі́ка*. — Див. ще **осі́ка, під**².

підобшва, **підобшвний** — див. **шіти**.

підпáвок, **підпáлáйка**, **підпáлáк**, **підпáлáкати**, **підпáлкува́ти**, **підпáлок** — див. **пáвкати**.

підпáдьомкати — див. **підпідьом**.

[**підпáленик**] (орн.) «малинівка (вільшанка), *Erithacus rubecula* L.» ВЕНЗн; — похідне утворення від *підпáлений*; назва зумовлена тим, що у цього птаха горло, воло і груди яскраво-рудого кольору (Воїнств.—Кіст. 330; Птицы СССР 463); пор. інші назви малинівки: [**рудня́к**, **червоне вольце**, **черленоград**, **червеня́к**]. — Див. ще **пáли́ти, під**².

[**підпі́га**] (ент.) «стягівка, *Catocala* Schrk.» Нед; — неясне.

[**підпідьом**] (вигук, що передає крик перепела), *підпадьомкати* «видавати своєрідні уривчасті звуки» (про перепелів), *підпідьомкати* «тс.» СУМ, Пі; — звуконаслідувальне утворення; пор. наукову передачу голосу («бою») перепела: *відь-підь-підь* (Фауна України 4, 50), *піль-піль* (Птиці СРСР 183).

[**підпіль**] «вигук, що передає крик перепела» Нед, [*підпілька*] «перепел, *Coturnix coturnix* L.», [*підпількати*] «кричати» (про перепела) Нед; — звуконаслідувальне утворення; пор. інші вигуки, що передають крик перепела: [*подь полоть*] ВеНЗн, [*підполю*] ВеНЗн, *відь-підь-підь* (Фауна України 4, 50), *піль-піль* (Птиці СРСР 183).

[**підпін**] «проста горілка»; — похідне утворення від *пінна* «горілка». — Див. ще **пін**.

[**підплитник**] (орн.) «берегова ластівка (шурик), *Riparia riparia* L.; маленький птах, що гніздиться під камінням Нед», [*підплитника*] «тс.» Нед; — похідне утворення від *пліта* «брила каменю»; назва зумовлена тим, що ці птахи часто гніздяться під камінням по берегах річок. — Див. ще **пліта**.

підполота, *підполотькати* — див. **підполоть**.

[**підполя**] «біла вівця з великою чорною плямою чи навпаки» НЗ УжДУ 26/2, [*підполістий*] «спіднизу білий, світліше забарвлений» ВеНЗн; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *підпаліна* «пляма іншого кольору», похідним від *паліти* (див.).

підприємство, *підприємець*, *підприємник*, *підприємництво*, *підприємливий* «заповзятливий»; — очевидно, калька нім. *Unternehmen* «підприємство; справа», пов'язаного з дієсловом *unternehmen* «розпочати, взятися», яке складається з префікса *unter-* «під-» і дієслова *nehmen* «брати, приймати». — Див. ще **ім**, **під**, **при**.

[**підпріжик**] (ент.) «ковалик, *Elaeter* L.» Нед; — похідне утворення від [*прігати*] «стрибати, плигати»; назва зумовлена тим, що цей жук, упавши

на спину, підстрибує за допомогою виступу передньогрудей (УРЕ 6, 518). — Див. ще **прігати**.

підпруга, *підпружити* — див. **пруг**.

[**підпуюки**] «перевесла з осоки, намотані на споди невода, щоб вони не загрузали в болото» Мо; — очевидно, похідне утворення від *пук'* «в'язка» (див.).

[**підпустка**] «частина шлунка жуйної тварини, що вживається для згурджування молока» Куз, [*підпуюшник* Куз, *підпуюшник* Нед] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *podpuszka*, *podpuszczka* «закваска для молока» походять від *podpuszczać* (*mleko*) «заквашувати (молоко)», утвореного за допомогою префікса *pod-* «під-» від *puszczać* «пускати» (шматочок згурдженого молока кидають в удій молока, щоб воно швидше згурдилося). — SW IV 404. — Див. ще **під**, **пукати**.

[**підрад**] «матеріал, яким підбивають халяви та переди в чоботях» Па; — запозичення з російської мови; р. [*подряд*] «підбій, шкіряна підкладка у взутті» пов'язане з *рядить* «тримати в порядку», якому відповідає укр. *рядити*. — Див. ще **під**, **ряд**. — Пор. **підряд**.

[**підривка**] «вид рибальської сітки» Г, Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *podrywka* «мала сітка типу черпака» пов'язане з *podrywać* «шарпати вгору», утвореного за допомогою префікса *pod-* «під-» від дієслова *rywać* «рвати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW IV 411. — Див. ще **під**, **рвати**.

підрі, *підря* — див. **підра**.

[**підрімани**] «вид жіночого одягу» Нед; — неясне.

підручник; — бр. *падручник* «підручник»; — калька п. *podręcznik* «тс.», похідного від прикметника *podręczny* «який знаходиться під рукою», утвореного з прийменника *pod* «під» та основи іменника *reka* «рука». — SW IV 406. — Див. ще **під**, **рука**.

підряд «зобов'язання виконувати роботу на чие-небудь замовлення за певну оплату; робота, що виконується за таким зобов'язанням», *підрядний, підрядити*; — бр. *падряд*, п. [podrad] «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подряд* «тс.» пов'язане з *подрядить*, утвореного за допомогою префікса *под-* «під-» від дієслова *рядить* «наймати, домовлятися про плату», якому відповідає укр. *рядити*. — Преобр. II 240; SW IV 405. — Див. ще **під², ряд.** — Пор. **підрад.**

[підсадівка] (бот.) «печериця їстівна, *Agaricus edulis Pers.*» Нед, *[підсадка]* «тс.» Нед; — похідне утворення від *підсадити*; назва зумовлена тим, що цей гриб розводять штучно в садибах (БСЭ 47, 510). — Див. ще **під², садити.**

[підскібиця] (орн.) «чайка, *Vanellus vanellus L. (Vanellus cristatus Meyer)*» ВеНЗн; — утворене з прийменника *під* та іменника *скіба* «смуга землі при оранці»; назва зумовлена тим, що гніздо цього птаха, яке являє собою ямку в землі, буває часто під скибою. — Булаховський Вибр. пр. III 228; Воїнств.—Кіст. 62. — Див. ще **під², скіба.**

[підскірниця] «ризоморфи (своєрідні нитчасті утворення у грибів, які сприяють їх поширенню), *Rizomorpha*» Нед, *[підшкірниця]* «тс.»; — похідні утворення від *[скіра]*, *шкіра*; назва зумовлена тим, що ризоморфи розростаються під корою дерева (Словн. бот. 463). — Див. ще **під², шкіра.**

підсметанник — див. **сметанник.**

[підсніжча] «сорт горщика заввишки в 5—7 вершків», *[підсніжок]* «сорт горщика» Нед; — неясне, можливо, пов'язане зі *[сніз]* (мн. *[снізи]*) «тоненькі палички для підтримування стільників у вулику». — Пор. **сніза.**

підсобіти «допомогти», *підсобка* «допоміжне приміщення», *підсобник, підсобний*; — бр. *[падсобіць]* «трохи допомогти»; — очевидно, запозичення

з російської мови; р. *подсобить* «допомогти» є результатом видозміни форми *пособить*, що відповідає укр. *пособіти* «тс.» — Див. ще **засіб.**

[підсобійка] «дошата коробка під нависом дахового схилу» НикНикБЛ, *[підсобівка, підсобейка, підсобівка, підсобойка]* «тс.» тж, *[підсубійка]* «стріха» тж, *[підсубітка]* «тс.» тж, *[подчебітка]* «поперечна дошка, в яку впираються нижні торці дахових дошок і гонту» тж, *[поспособійка]* «карниз із дошок під стріхою»; — запозичення з польської мови; п. *podsiębitka* «дошане підбиття під балками стелі; дерев'яна стеля» утворене з прийменника *pod* «під», займенника *się* «себе» й основи дієслова *bić* «бити». — Див. ще **бити¹, під², ся¹.**

підсобійний, підсебійний, підсобей, підсобій, підсобійник, підсобій — див. **підсубійний.**

[підсокіритися] «піддобритися, здобути довір'я» Ва; — неясне.

підспідок — див. **під¹.**

підспіль — див. **спіль.**

[підспоруга] «ремонт, поновлення» Нед; — очевидно, похідне утворення від *[споружити]* (< псл. *sъporogŭtei) «спорудити, справити», генетично пов'язаного з *оружжя* (псл. oğŭžje < *ogongŭi). — Див. ще **оружжя, під².**

[підсрібняк] (ент.) «перламутрівка, *Argynnis F.*» Нед; — похідне утворення від *срібний*; назва зумовлена тим, що нижня сторона задніх крил цього метелика вкрита перламутровими (сріблястими) плямами (Горностаев 231). — Див. ще **срібл^о.**

[підстрішник] (орн.) «перепелятник (малий яструб), *Accipiter nisus L.*» Нед; — похідне утворення від *стріха*; назва зумовлена тим, що перепелятник живиться дрібними птахами, в тому числі й горобцями, які в сільській місцевості часто оселяються під стріхами (пор. р. *[подстрішник]* «горобець»; пор. іншу назву перепелятника *[вороб'ятник]* Шарл. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **під², стріха.**

підстру́нчити, *підстру́чити* — див. **стрѐнчити**.

[підсубі́йний] «підливний» (про млин, про колесо у млині), *[підсебі́йний Нед, підсобі́йний]* «тс.», *[підсобі́й]* «рух водяного колеса знизу догори; тип млина за таким рухом колеса» Ник, *[підсобі́й, підсобі́й]* «тс.» тж, *[підсобі́йник]* «підливний млин», *[підсубі́йка Нед, підсубі́йник, підсубі́йок]* «тс.»; — р. *[подсобі́йный]* (у сполученні *[подсобі́йная мельница]* «підливний млин»); — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *podsiębierny* (у сполученні *koło podsiębiernie* «підливне колесо у млині») утворене з прийменника *pod* «під», займенника *się* «себе» й основи дієслова *brać* «брати» (дієприкм. *bierny*). — SW IV 415. — Див. ще **бра́ти**, **під²**, **се́бе**.

[підсу́канець] «вид їжі (кукурудзяне борошно, розбовтане в молоці з водою)»; — похідне утворення від *[сука́ти]* «колотити». — ВєЗн 49. — Див. ще **сука́ти**.

[підтики] «натяки» О; — похідне утворення від *ті́кати*, *ткнѐти* «доторкатися; (перен.) наблизитися словами», аналогічне до *прі́тча* (від псл. *prítъknōti* «приткнути»). — Коломієць Мовозн. 1992/5, 43; Фасмер III 368. — Див. ще **під²**, **ті́кати**. — Пор. **надточі́ти**, **натяк**, **прі́тча**.

[підті́нник] (бот.) «ранник вузлуватий (ранник бульбистий), *Scrophularia podosa* L.», *[подтинник]* «тс.» Мак; — р. *[подты́нник]*, бр. *[надты́нник, пацценнік]* «тс.»; — похідне утворення від *тин* «огорожа»; назва зумовлена тим, що ця рослина полюбляє затінені місця. — Див. ще **тин**.

підти́чка — див. **надточі́ти**.

[підті́панка] «неохайна, жінка із забрудненою пеленою; повія»; — результат контамінації форм типу *поті́паха* «розпусниця» і *неті́паха* (*неті́панка*) «неохайна жінка» (див.).

[підті́чка] (зоол.) «кріт, *Talpa europaea* L.» ВєНЗн, О; — похідне утворення від *точі́ти* «рити»; пор. *[підто́-*

чина] «порита кротом земля»; назва зумовлена тим, що кроті риють землю. — Див. ще **під²**, **точі́ти**¹.

[підтовáрник] «колодка, що підкладається під човен при витягуванні його на берег»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *подтовáрник* «тонкі колоди, жердини, що застосовуються в будівництві й гірничій промисловості, а також для підкладання під вантажі на суднах, складах» утворене з прийменника *под* «під» та іменника *товáр* «товар». — Див. ще **під²**, **товáр**.

підто́ка — див. **надточі́ти**.

підтро́піки «субтропіки», *підтропі́чний*; — р. *подтро́піки*, бр. *надтро́піки*; — часткова калька лат. *subtropicus* «субтропічний», першим компонентом якого є прийменник *sub* «під», другим *tropicus* «тропічний». — Див. ще **під²**, **тро́пік**.

[підтру́няти] «підбурювати, піддрочувати» Пі; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *подтру́нявать* «жартувати, глузувати» походить від *тру́нить* «тс.», етимологія якого неясна (Фасмер IV 109); може бути пов'язане й з *[підстру́нчити]* «підбурити».

піду́ст (іхт.) «*Chondrostoma nasus* L.», *[підву́ст Кол, підуста Кол, піду́ства, піду́стка Нед, піду́стов, подуст Кол, подуста, поду́став, пуду́ства, пуду́ства тж]* «тс.»; — р. *поду́ст*, бр. *подуст*, *[паду́ст]*, п. *podusta*, *[podustwa]*, ч. *[podoustev]* «рибець, *Vimba vimba* L.», слц. *podustva* «підуст», схв. *подуст*, *подуста*, *поду́ства*, слн. *podúst* «тс.»; — псл. *podustь*, *podusty*, утворене з прийменника *podъ* «під» та іменника *usta* «рот»; назва мотивується тим, що рот у підуста розташований знизу під виступаючим уперед носом; помилкова думка (Budzi-szewska 130) про запозичення з румунської мови (рум. *roduť* «лящ»). — Коломієць Происх. назв. рыб 21—22; Герд Белар. лексікал. і етым. 38—39; Даль III 213; Brückner 425; Machek ESJC 467. — Див. ще **під²**, **уста́**.

підустіти, *підустливий*, *підуща́ти* — див. **уста́**.

[підуфа́лій] «занадто довірливий; сміливий, зухвалій» Нед, [*подуфа́лій, подуфні́й*] «тс.» Нед, [*пудуфа́льний*] «хвальковитий» Ме, [*подуфа́льство*] «довірливість; сміливість, зухвальство» Нед, [*подуфа́не*] «тс.» Нед; — запозичення з польської мови; п. [*podufaly*] «дружній, фамільярний; самовпевнений, зухвалій» пов'язане з [*podufać*] «довіритися», утвореним за допомогою префікса ро- «по-» від дієслова [*dufać*] «довіряти». — Вгückner 103; SW IV 431. — Див. ще **ду́фати**, **по**. — Пор. **зухва́лий**.

[підха́тничка] (орн.) «сіра мухоловка, *Muscicapa striata* Pall.» Куз; — похідне утворення від *ха́та*; назва зумовлена тим, що ці пташки мостять гнізда в щілинах будівель (Воїнств.— Кіст. 297). — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **під²**, **ха́та**.

[підці́рка] (орн.) «чубатий жайворонок (посмітюха), *Galerida cristata* L.» Шарл; — очевидно, назва звуконаслідувального походження, можливо, пов'язана з [*ціці́рік*] (орн.) «лісова тинівка, *Prunella modularis* L. (Accentor modularis)».

підцобрити — див. **цубрити**.

[підча́с] «юшка з молодих буряків і молодого бурячиння; молода головка капусти Нед; страва з листя молоді капусти Нед», [*підчи́с*] «молода головка капусти; страва з листя молоді капусти» Нед, [*пичба́*] «страва з ячмінної крупи і лободи» Корз, [*пу(т)чи́с*] «тс.», [*пучба́ха*] «страва з молоді капусти і м'яса» тж; — запозичення з польської мови; п. [*podczas*] «молода головка капусти; страва з листя молоді капусти, буряків», *podczas* «тс.» пов'язане з *podczesać* «підчесати», утвореним за допомогою префікса роd- «під-» від дієслова *czesać* «чесати, чухрати». — Вгückner 425; SW IV 345. — Див. ще **під²**, **чеса́ти**. — Пор. **підчи́с**.

підча́ший (іст.) «помічник чашника (придворна службова особа)», [*під-*

ча́шник] «тс.» Нед; — р. *подча́ший*, бр. *падча́шы* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *podczaszy* є префіксальним утворенням від *czasza* «ча-ша». — Фасмер III 301; Вгückner 425; SW IV 344. — Див. ще **під²**, **ча́ша**.

[підчері́ти] «зняти кору (з дерева)» О, [*підчерéти*] «тс.» О, [*підчеря́ти*] «зняти кору з живого дерева, щоб сохло» О, [*черті́ця*] «дерево з обідраною навколо корою»; — очевидно, псл. [**podъčerti, *podъčersti*], похідне від **čersti, *črtq* «рубати, різати» (пор. др. *чърсти, чърту* «проводити борозну, орати», пов'язане чергуванням голосних з *koга* «кора»; — споріднене з лит. *kĩfsti, kertũ* «рубати, ударяти», дінд. *kártati* «ріже, відрізує»; іє. **(s)ker-t-* «різати». — Фасмер IV 349; ЭССЯ 4, 75—76; Вегн. I 172; Рокотну 938—942. — Див. ще **чёрта́**. — Пор. **ко́ра**, **чересло́**, **черпа́ти**.

підчихві́ст «підлиза СУМ; негідник, пройдисвіт Г», [*печі́хвіст*] «вітрогон, шелихвіст»; — очевидно, споріднене з р. *чихвостить* «чухрати; шпетити, коренити», етимологічно неясним, пов'язуваним з *чи* «чи» і *хвостить* «бити» (Фасмер IV 368) або з **тъце* «пусто» і *хвастати* (Соболевский РФВ 67, 213).

[підчі́пок] «підшипник»; — утворене з прийменника *під* та іменника [*чіп*] «стержень, на якому що-небудь ходить, хитається або обертається; шип»; — пор. *підшипник* від *шип*. — Див. ще **під²**, **чіп¹**.

[підчи́с] (бот.) «перекотиполе, *Gypsophila paniculata* L.», [*підчос*] «спаржа лікарська, *Asparagus officinalis* L. Мак»; — р. [*подчес*] «спаржа лікарська»; — похідні утворення від *чеса́ти*; назви зумовлені зовнішньою подібністю кущів цих рослин до вичесаного волосся; пор. іншу назву спаржі лікарської [*козя борода*] Мак. — Див. ще **під²**, **чеса́ти**. — Пор. **підча́с**.

[підчмелі́ти] «упоїти, сп'янити» Нед; — похідне утворення від виразу *під джмелем* «напідпитку», що виник,

очевидно, як наслідок видозміни виразу *під хмелем* «тс.». — Див. ще **джміль, під², хміль**.

[підчу́лити] «в плоту сплавного дерева зрізати кінці колод знизу навскіс»; — неясне; можливо, пов'язане з *[чу́лити]* «щурити» (вуха).

[підші́йник] «підшипник»; — очевидно, калька р. *[подшейник]* «підшипник, підкладка під кінець машинної осі», утвореного з прийменника *под* «під» та іменника *[ше́йка]* «кінець машинної осі, шип», похідного від *ше́я* «шия». — Див. ще **під², шія**.

підшми́ритися — див. **чмир³**.

під'ю́дити, під'ю́джувати — див. **ю́дити**.

[під'ядлі́вчак] (орн.) «поповзень, *Sitta europaea* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *[ядлі́вчак]* «дрізд чикотень, *Turdus pilaris* L.»; зв'язок назв обох птахів зумовлений, очевидно, подібністю в їхньому забарвленні; думка про зв'язок назви поповзня з характером місцевості чи флори, де цей птах водиться (Булаховський Вибр. пр. III 227), недостатньо конкретизована. — Птицы СССР 433, 526. — Див. ще **ядлі́вчак**.

[під'я́шник] (бот.) «моховик напівповстистий, *Boletus subtomentosus* L.» Мақ; — похідне утворення від *[я́шник]* «*Agaricus caesareus* Scop.»; зв'язок назв обох грибів зумовлений, очевидно, їхньою зовнішньою схожістю. — Див. ще **під², яйце**.

[під'я́рка] «велике винне яблуко» ВеБ, *[під'я́рвіки]* «літні яблука» Нед; — похідне утворення від *я́рий* «весняний»; назва зумовлена тим, що ці яблука рано досягають (пор. *[ярові́нники]* «ранні винні яблука» ВеНЗн). — Див. ще **під², я́рий¹**.

[під'я́рок] (зб.) «піврічні ягнята, з яких можна стригти вовну»; — очевидно, пов'язане з *я́рка* «молода однорічна вівця» (пор. аналогічно утворене *підсвинок* від *свиня*). — Див. ще **під², я́рий¹**.

піе́тет «глибока пошана», *піе́тизм* «релігійна течія; удаване благочестя»,

піе́тист «прибічник піетизму; релігійна людина» Куз, *піе́тичний* Куз; — р. болг. м. *pietét*, бр. *pietém*, п. *pietuzm* «піетет, піетизм», ч. слц. *pieta*, вл. *pietizm* «піетизм», схв. *pijètm*, слн. *pietéta*; — запозичення з німецької мови; н. *Pietät* «піетет» походить від лат. *pietās* «побожність, благочестя; відданість», пов'язаного з *pius* «побожний, благочестивий; справедливий; відданий», зіставлюваним з *pūgus* «чистий, бездоганний». — СІС² 646; Корали́нські 748; РЧДБЕ 556; Вуякля́лія 718; Klein 1184, 1188; Walde—Hofm. II 312. — Див. ще **пире́й**.

піжа́ма «спальний костюм»; — р. болг. м. схв. *pižama*, бр. *pižama*, п. *pižama*, *pidžama*, ч. слц. *pižama*, слн. *pižama*; — запозичення з англійської мови; англ. *pyjamas, pajamas* «піжама» походить від гінді *pājāma, pāijāma* «штани», букв. «вбрання для ніг», що складається з перс. *pā, pāi* «нога», спорідненого з ав. *pad-*, гр. *πούς* (род. в. *ποδός*), лат. *pēs* (род. в. *pedis*) «тс.», і *jāma* «одяг, убрання», спорідненого з дінд. *yāma-* «вуздечка», *yacchati* «держить, керує, надає». — СІС² 646; Акуленко 141; Фасмер III 259; Черных II 31; Корали́нські 754; РЧДБЕ 556; Вуякля́лія 717; Kluge—Mitzka 571; Horn 63, 93; Klein 1112. — Див. ще **педа́ль, пі́ший**.

[пі́жда] «проценти з капіталу» Нед, *[поже́д, поже́дь* Нед, *по́жид* Нед] «тс.»; — похідне утворення від *[пі́ждати]* «пождати, почекати» (пор. *[пі́зва]* «позов, скарга» від *[пі́звати]* «позвати»); назва зумовлена тим, що позикодавець жде повернення своїх грошей і за це вимагає плати. — Див. ще **жда́ти, по**.

пі́жити «дуже лити (про дощ); бити, лупцювати»; — р. *[запі́жить]* «забити (у щось)», *[пéжить]* «натискати, притискати, давити за горло», бр. *[ані́гáсіць]* «ударити»; — псл. *pežiti* «бити, лупцювати; сильно лити; давити, душити»; — очевидно, споріднене з гр. *πιγγυμι* «втикаю, вбиваю; збиваю, згур-

товую», лат. *rango*, *perigi* «вбиваю; зміцнюю»; можливо, іє. **ræg-*, варіант до **rāg-/rāg'*-, до якого зводиться псл. разь «паз». — Горячева *Этимология* 1982, 55—57. — Пор. **паз**, **пазуха**, **репіжити**.

[**піжма**] «покривало» Пі, [*піжмо*] «тс.» Пі; — неясне.

піжбн «пуста, франтувата людина, джигун», *піжбнство*; — р. *пижбн*, бр. *піжбн*, п. *pižon* «тс.», схв. *пижон* «голуб»; — запозичення з французької мови; фр. *pigeon* «голуб; бевзь, дурень, простак», походить від пізньолат. *рірібпет*, зн. в. від *ріріб* «птаха, що цвірінькає», яке зводиться до лат. *ріріге* «пищати, цвірінькати» звуконаслідувального походження, спорідненого з укр. *пищати*. — SIC² 646; Черных II 31; КЭСРЯ 338; SW IV 215; Вуякчија 717; Klein 1184; Dauzat 558; Walde—Hofm. II 309. — Див. ще **писк**.

[**піз**] «через» Нед; — пов'язане з [*без*³] «тс.» (див.).

[**пізма**] «ненависть, мстивість, злість; зло, несправедливість» Нед, [*пізмо*, *пізна*, *позна*] «тс.» Нед, [*пізьма*] «тс. Нед; завзяття; невдоволення О», [*пізлівий*] «ненависний, мстивий» Нед, [*пізмувати*] «злитися, ненавидіти» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *пізма* «заздрість, злість» походить від болг. м. *пізма* «ненависть, упертість», схв. *пізма* «тс.», які зводяться до гр. *πεῖσμα* «упертість, настирливість», пов'язаного з *πεῖθω* «переконую, вмовляю», спорідненим з лат. *fido* «вірю, довіряю, покладаюся», псл. *bēditi* «умовляти, ганьбити», р. *убедіть* «переконати», укр. [*бідіти*] «лаяти, ганьбити». — Пономарів *Мовозн.* 1973/5, 65; Scheludko 140; Vrabie *Romanoslavica* 14, 166; Vincenz 14; Младенов 422; Mikl. EW 248; СДЕЛМ 313; DLRM 622; Frisk II 487—488. — Див. ще **аутодафе**.

пізній, [*пізний*] «пізній» Нед, *пізненський*, [*пізні*] «пізно ввечері» Мо, [*пізнюркі*] «дуже пізній виводок курчат» Мо, [*пізняк*] «відсталий; пізно

народжений Куз; особа, що запізнилася О», *пізнитися* «запізнюватися», *допізна*, *запізній*, *запізнілий*, *запізнитися*, [*надпізь*] «запізно», [*опізнілець*] «пізно народжений; невіглас, обскурант» Нед, *опізнити* «затримати (в часі)», [*опоздіти*] «тс.» Нед, [*припізний*] «запізнілий» Нед, *припізнєня*, *припізнювач* «швидкісна кінокамера (для уповільненого показу руху)» Куз, *спізнілий*, [*спізнити*] «запізнитися», *спізнити* «стемніти», *спізнюватися*, [*упаздітися*] «запізнитися» ВеУг, [*упоздітися*] «тс.» ВеУг, [*упаздждітися*] «запізнюватися» тж; — р. *поздний*, бр. *позні*, др. *поздъный*, п. *ро́зпу*, ч. *rozdní*, слц. *rozdný*, вл. *pozdzé* «пізно», *rózdní*, нл. *rozdzé*, *rózпу*, полаб. *pūzпū*, болг. [*позден*], м. *позен*, схв. *позан*, слн. *pōzen*, стсл. **поздъ** «пізно», **поздънь** «пізній», **поздъ** «тс.»; — псл. *rozdzъ*; — споріднене з лит. *pas* «при, біля, до», *pāskui* «потім, услід», *pāstargas* «останній», лат. *post* «після, потім», дінд. *paścā* «ззаду, після», ав. *pasca* «потім, услід», алб. *pas* «після», гр. *ἔπι-οθεν* «ззаду, позаду; після», вірм. *əst* «після, потім», тох. В *pošam* «тс.»; іє. **pos-*; кінцева *-дъ* того самого походження, що і в падь «над». — Фасмер III 303; Черных II 50; Преобр. II 89; Вгückner 433; Machek ESJC 477; Holub—Kop. 290; Schuster—Sewc 1146; Младенов 456; Skok III, 19; Mikl. EW 253; Zubatý AfSjPh 13, 315; Trautmann 207; Meillet *Études* 161; Ernout—Meillet 933; Walde—Hofm. II 347—348; Pokogny 841. — Див. ще **над**, **по**.

[**пізніхірка**] «пізній плід» Куз, [*пізніхірочка*] «пізно народжена дитина; пізно виведене пташеня», [*пізніхірчат*] «курчата, що виводяться в жнива» До, [*познихірочка*] «наймолодша дитина» Нед; — пов'язане з *пізній*; кінцева частина слова неясна. — Див. ще **пізній**.

піїт «поет», [*піїт*] Нед, *піїта* «тс.», *піїтика* «поетика», *піїтський*; — р. болг. *пийт* «поет»; — запозичення з грецької мови, що відбиває Рейхлінову

(новогрецьку) вимову: гр. ποιητής «творець, поет». — Пономарів Мовозн. 1974/2, 43; Фасмер III 259. — Див. ще **поєзія**.

[пійка¹] (орн.) «лісовий шеврик, *Anthus trivialis* L.» Куз, **[пійка** Нед, **пійко** ВеЛ] «тс.»; — очевидно, назва звуконаслідувального походження. — Пор. **пїкавка**.

пійка², пійло — див. **поїти**.

[пійма¹] «полонення, взяття в полон» Нед; **[пійма]** «повінь; заплава; зміст» Нед; — р. бр. **пійма** «заплава»; — похідне утворення від **пійма́ти** «зловити, вхопити; [охопити, обійняти]». — Див. ще **іма́ти, по**.

пійстра — див. **пестрий**.

пїк «гостра гірська вершина; найвища точка в розвитку чогось»; — р. болг. *пик*, бр. *пїк*, п. *рік* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *ріс* «гірська вершина» пов'язане з *ріquer* «колоти, проколювати», що виникло з нар.-лат. **ріссāge* «проколювати, протикати», похідного від **ріссus* «дятел», лат. *ріsus* «тс.», спорідненого з дінд. *рікаф* «індійська зозуля», дісл. *spætr* «дятел», двн. свн. *speht*, нвн. *Specht* «тс.». — СІС² 646; Фасмер III 260; Черных II 31; *Sł. wyg. obcuch* 569; РЧДБЕ 474; Dauzat 556, 561; Kluge—Mitzka 549; Klein 1183, 1184—1185.

пїка¹ «довгий полегшений спис з металевим наконечником», **[пїкува́ти]** «губити»; — р. болг. *пїка*, бр. *пїка*, п. слц. *ріка*, ч. *ріка*, м. *пїк*, схв. *пїк* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *ріque* «пїка, спис» утворене від дієслова *ріquer* «колоти, проколювати». — СІС² 647; Фасмер III 260; Черных II 31; Одинцов Етимология 1975, 86—90; Преобр. II 57—58; Hüttl-Worth 18; *Sł. wyg. obcuch* 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Kluge—Mitzka 550; Klein 1185; Dauzat 561. — Див. ще **пїк**.

пїка² «чорна масть у картах із зображенням наконечника списа, вино», **пїки** «тс.»; — р. болг. *пїка*, *пїки*, бр. *пїка*, *пїкі*, п. ч. *пїк*, слц. *пїку*, схв. *пїк*,

м. *пїк*, слн. *пїк* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *ріque* «тс.» походить від *ріque* «пїка, спис». — Фасмер III 260; Черных II 32; *Sł. wyg. obcuch* 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Kluge—Mitzka 550; Dauzat 561. — Див. ще **пїка¹**.

[пїкавка] (орн.) «шеврок, *Anthus* L.» Нед, **[пїкї́лик** Нед, **пїцї́к]** «тс.»; — похідне утворення від **пїкати** «пищати»; назва зумовлена характерним криком птахів цього роду («пїт», «цїт-цїт» тощо; див. Птицы СССР 408, 409, 411); пор. також назву цього птаха нім. *Ptereg*, букв. «пискун» (від *піrep* «пищати»). — Див. ще **пїкати**. — Пор. **пійка¹**.

пїкадо́р «вершник, що в кориді розлючує бика уколами списа»; — р. болг. *пїкадо́р*, бр. *пїкадо́р*, п. ч. слц. *пїкадог*, схв. *пїкадо́р*, слн. *пїкадо́г*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *пісадог* «тс.» є похідним від *пісаг* «колоти», яке зводиться до нар.-лат. **піссāge* «проколювати». — СІС² 647; Корали́нські 749; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Klein 1182. — Див. ще **пїк**.

пїка́нтний «гострий на смак, прямиий, який викликає гострий інтерес; привабливий; спокусливий»; — р. *пїка́нтный*, бр. *пїка́нтны*, п. вл. *пїканти*, ч. *пїканти*, слц. *пїканти́*, болг. м. *пїка́нтен*, схв. *пїка́нтан*, слн. *пїка́nten* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *ріquant* «колючий; гострий, різкий; цікавий, спокусливий, привабливий» є похідним від дієслова *ріquer* «колоти; щипати, пекти; бути цікавим; збуджувати». — СІС² 647; Черных II 31; Корали́нські 749; Holub—Kop. 272; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Kluge—Mitzka 550; Klein 1189; Dauzat 561. — Див. ще **пїк**.

пїкати «пищати», **[пїйка́ти]** «тс.» Нед, **[пїкати]** «видавати негучний звук, пїкати» Нед, **[пїкотї́ти]** «пищати» ВеНЗн, **[пїкало]** «музична шка-тулка» Нед; — р. *пїка́ть* «пищати», бр. *пїкаць*, п. вл. *пїка́с*, ч. *пїрат*, слц. *пїрат'*, нл. *пїка́с*, болг. *пїка́м* «тс.»; —

псл. *pikati* (*pirati*); — звуконаслідувальне утворення (від **pi-*), як і лит. *pūpti* «свистіти», лтс. *pika* «плаксива дитина; (іхт.) в'юн, піскар», нім. *pieper* «пищати», лат. *piro* «пищу», *pipilo* «цивірнітка», гр. *πίπος* «вид дятла», *πίπος* «тс.», *πίπιζω* «пищу», дінд. *pirrakā* (вид птаха), *pirrikā* «птаха». — Фасмер III 260; Преобр. II 58; Brückner 413; Младенов 422; Machek ESJC 450; Schuster-Sewc 1062—1063; Matzenauer LF 12; 340; Mühl.—Endz. III 230; Kluge—Mitzka 549; Walde—Hofm II 309; Pokorny 830. — Пор. **писк**.

піке¹ (текст.) «шовкова або бавовняна тканина з рельєфним візерунком», *пiкeйний*; — р. болг. *пикé*, бр. *пiкe*, п. *pika*, ч. *pič*, *pičé*, слц. слн. *pičé*, вл. *pičej*, схв. *пiкe*; — запозичення з французької мови; фр. *piqué* «тс.», букв. «поколотий, стьобаний» є похідним від дієслова *piquer* «колотити; стьобати». — СІС² 647; Сл. вуг. обсуч 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Dauzat 561. — Див. ще **пiк**.

піке² «стрімкий політ літака майже вертикально вниз», *пiкiрyвальник*, *пiкiрyвати*; — р. болг. *пикé*, бр. *пiкe* «тс.», п. *pikować* «пiкiрyвати», ч. *pičé* «пiкe», слц. *pičet* «тс.», м. *пiкiра* «пiкiрyє», схв. *пiкiрати* «пiкiрyвати», слн. *pičigati* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *piqué* «пiкe, пiкiрyвання» утворене від дієслова *piquer* «колотити» у виразі *piquer une tête* «кинутися вниз головою». — СІС² 647; ССРЛЯ 9, 1177; Сл. вуг. обсуч 570; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719. — Див. ще **пiк**.

пiкeт¹ «невеликий військовий сторожовий загін, застава; група страйкарів, що не допускає на об'єкт штрейкбрехерів; міра довжини залізничної колії; точка місцевості, положення якої визначається при проведенні геодезичної зйомки», *пiкeтник*, *пiкeтyвати*; — р. болг. *пикeт*, бр. *пiкeт*, п. *pikieta*, ч. *piketa*, слц. *pičet* «тс.», схв. *пiкeт* «геодезична точка»; — запозичення з

французької мови; фр. *piquet* «кіл, кілок; пiкет, невеликий загін, сторожовий пост; конов'язь» є похідним від *piquer* «колотити»; значення «сторожовий пост» розвинулося на основі значення «конов'язь» (власне «кіл, увіткнутий у землю»). — СІС² 647; Черных II 31; Фасмер III 260; Преобр. II 57—58; Коралиński 749; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Dauzat 561. — Див. ще **пiк**.

пiкeт² «старовинна гра в карти»; — р. болг. *пикeт*, бр. *пiкeт*, п. *pikieta*, ч. слц. *pičet*, м. *пикет*, схв. *пiкeт*, слн. *pičét*; — запозичення з французької мови; фр. *piquet* (вид гри в карти) є зменш. від *pič* «мотика, кирка; пiк» (у виразі *faire pič* «робити пiк», що вживається при грі в пiкет). — СІС² 647; Фасмер III 260; Горяев Доп. I 33; Коралиński 749; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Dauzat 561. — Див. ще **пiк**.

пiкiнeр (іст.) «солдат (козак), озброєний пікою», *пiкинiр*, *пiкинiр* Куз «тс.», [*пiкинeрия*] (зб.), [*пiкинeренко*] «син пiкинeра» Бі, [*пiкинeрiвна*] «дочка пiкинeра» Бі, [*пiкинeрка*] «дружина пiкинeра» Бі, *пiкинeрyвати* «служити пiкинeром»; — р. *пiкинeр*, п. *pičinič* «пiкинeр»; — запозичення з німецької мови; нім. *Pikenič* «пiкинeр» походить від фр. *piquier* «списник, пiкинeр», утвореного від *pique* «пiка, спис». — SW IV 188; Fremdwörterbuch 482; Dauzat 561. — Див. ще **пiка¹**.

[**пiкiр**] (орн.) «польовий жайворонок, *Alauda arvensis* L.» Шарл, [*пiкeр*] «плиска» О; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. [*pičere*] «цесарка, *Numida meleagris*» вважається похідним від звуконаслідування *pičiri* (DEx. 686). — О II 72.

пiкiрyвати «пересаджувати молоді рослини за допомогою кілочка — пiки»; — р. *пiкирyватъ*, бр. *пiкiрyвaць*, п. *pikować*, ч. *pičigovati*, слц. *pičigovat'*, вл. *pičigować*, болг. *пiкiрам*, схв. *пiкiрати*, слн. *pičirati* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. *pičieren*

«пересаджувати сiянци, пiкирувати» походить вiд фр. *riquer* «колоти». — СiС 1951, 501; ССРЛЯ 9, 1180; SW IV 188; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Ву-якляж 719; Fremdwörterbuch 482. — Див. ще **пiк**.

пiклувати́ся, [пеклувати́ся, пiклатися ВеУг], [пiклóванець] «опiкувана особа, протеже» Она, [пiклувáнець] «тс.; вихованець» Куз, пiклувáльник, пiклувáння, [пiклувáтельство] «пiклування» Куз, [пiклúнка] «опiкунка» Куз, пiклувáльний, [пiклувáтий] «дбайливий, турботливий» Нед; — пов'язане з р. *péčься* «пiклуватися», др. *печи ся*, п. *pieczołować się*, ч. *pečovat*, схв. *печалити се*, стсл. *пещи сѧ* «тс.»; розвиток на українському ґрунті, очевидно, був таким: *печися* → **пектисся* → **пекливий*, **пiкливий* (пор. р. [пéчливий] «дбайливий», п. [pieczliwy] «тс.») → **пекловитий*, **пiкловитий* (або **пеклуватий*) → *пеклувати́ся*, *пiклувати́ся*; пор. у зв'язку з цим словотворчу групу: *горди́тися* — *гордлiвий* — *гордовитий*, *гордувати́тий* — *гордувати́ти*. — Ткаченко УМШ 1958/4, 74. — Див. ще **пектiй**.

пiкнiк «замiська розважальна прогулянка компанiєю»; — р. болг. *пикник*, бр. *пiкнiк*, п. ч. слц. *pičnik*, м. *пикник*, схв. *пiкник*, слн. *pičnik* «тс.»; — запозичення з французької або англiйської мови; фр. *riquer-piquer* «пiкнiк» (звiдки англ. *picnic*) вважається римованим утворенням вiд *riquer* «колоти; викликати iнтерес, подобатися; (ст.) шукати поживи». — СiС² 647; Черных II 32; Фасмер III 261; Kopaliński 749—750; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Ву-якляж 719; Kluge—Mitzka 549; Klein 1183; Dauzat 561; Gamillscheg 687. — Див. ще **пiк**.

[пiкнóване] «пляма» Нед; — очевидно, видозмiнене запозичення з польської мови; п. *piełnowanie* «плямування» пов'язане з *piełnować* «плямувати; таврувати», похiдним вiд *piełno* «пляма; тавро», якому вiдповiдає укр. [п'ятнó] «пляма»; щодо замiни **т** на **к**

пор. [пéкно] «пляма». — Див. ще **п'ятнó**.

[пiкóлок] «пiч Нед; огрiвна частина груби; виступ у грубi над плитою Корз»; — бр. [пiкóлак] «припiчок; загнiтка в печi»; — видозмiнене запозичення з польської мови; п. *piekiełko* «припiчок», ст. *piekiełek* «запiчок», як i ч. [pekýlek] «мiсце над пiчню», [pekelec] «тс.», являють собою результат семантичної видозмiни демiнутивних утворень вiд *piekło* «пекло». — SW IV 146—147. — Див. ще **пéкло**¹.

пiктографiя «найдавнiша форма письма, що являє собою зображення подiй, предметiв умовними малюнками», *пiктографiчний*; — р. болг. *пиктография*, бр. *пиктаграфия*, п. *piktografia*, ч. *piktografie*, слц. *piktografia*, схв. *пиктографiя*, слн. *piktografija*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. *Piktographie*, фр. *pictographie*, англ. *pictography* утворено вiд лат. *pic-tus* «писаний фарбами, намальований», пов'язаного з *pingo* «пишу фарбами, малюю» i гр. *γράφω* «пишу». — СiС² 647; Kopaliński 750; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Ву-якляж 720; Fremdwörterbuch 483; Klein 1183. — Див. ще **графá**, **писати**. — Пор. **пiгмeнт**.

[пiкульник] (бот.) «жабрiй звичайний, *Galeopsis tetrahit L.*» Mak; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пiкúльник* «тс.» пов'язане з [пiкáль] «метелик», [пiкeль, пiкiль] «тс.», походження яких неясне; назва рослини зумовлена, очевидно, тим, що вона як дуже добрий медонос i перга-нос приваблює метеликiв (Словн. бот. 200—201); пор. iншу її назву [медiвник, медовник]. — Анненков 150; Фасмер III 226, 260.

[пiкúн] (ент.) «мурашка, *Formica L.*» Нед, [пiкунeць] «тс.» Нед; — похiдне утворення вiд *пектiй*; назва зумовлена тим, що укуси цiєї мурашки дуже лекучий (ВеНЗн 33). — Див. ще **пектiй**.

пiкша (iхт.) «вахня (вид трiски)»; — бр. *пiкша* «тс.»; — очевидно, запози-

чення з російської мови; р. *пiкша*, [*пiкшуй*] «тс.», можливо, пов'язане з *пiкать* «пiкати, пищати». — Фасмер III 261.

пiл «нари в селянській хаті, розміщені між пiччю і протилежною до печі стіною», [*пул*] «тс.» Нед, *пiлка* «пiдстилка на пiдлогу, долівку», [*половiк*] «килимok, що стелеться на пiдлогу», [*половiця*] «мости́на, окрема дошка пiдлоги», *запiлля* «пiдпiлля», *запiльник* «пiдпiльник», *запiльний* «пiдпiльний», [*напiльний*] (у виразі [*напiльна стiна*] «стiна, до якої прилягає пiч і пiл»), [*опiлок*] «обапiл» Нед, *пiдпiлля* «мiсце, простiр у примiщеннi пiд пiдлогою; нелегальне становище, нелегальна дiяльнiсть», *пiдпiльник*, *пiдпiльний*, *припiлок* «високий помiст у лазнi, на якому паряться», [*припiлок*] «дошка бiля печi, на якiй лежать дошки пiдлоги»; — р. *пол* «пiдлога; пiл», бр. *пол* «помiст, пiл, нари», др. *полъ* «низ, основа, пiдлога», болг. *пол* «пiдлога» (з рос.); — псл. *роль*; — спорiднене з дiнд. *phálakam* «дошка, планка», дiсл. *fjof* «дошка», дат. *fjæl*, шв. *fjöl* «тс.», норв. *fjel* «коротка дошка», а також з гр. *σφέλας* «лавочка, табуреточка», *οτολάς* «вичинена шкiра; хутрянний плащ; шкiрянний нагрудник», лат. *spólicum* «знята шкура; руно», дiсл. *spjald*, *speld* «чотирикутна дошка; маленька дощечка для ткання», дат. *spjæld* «пiчна заслiнка; клин у сорочцi», шв. *spjäll* «скалка, скабка, уламок; полiно», дангл. *speld* «тс.», англ. *spall* «трiска, лучина, скалка, уламок; розколювати», гот. *spilda* «дошка; таблиця; стiл», двн. *spaltan* «розколювати», свн. нвн. *spalten*, снн. *spalden*, *spolden* «тс.», прус. *spe-lanxtis* «скалка, трiска»; iе. *(s)peI-/ (s)p(h)el- «розколювати»; неприйнятне припущення (Jóhannesson KZ 36, 370—371) про запозичення **роль* з давньоiсландської мови (дiсл. *rallr* «сходина»). — Фасмер III 310; Черных II 50; Machek ESJC 470; Skok II 968; Trautmann 204; Mikkoла IF 6, 312; Meillet MSL 8, 154; Pedersen KZ 39, 370; Uhlenbeck PBrB

29, 335; Fick III 237; Kluge—Mitzka 718—719; Klein 1480; Frisk II 771, 828; Boisacq 890, 928—929; Walde—Hofm. II 577—578; Jóhannesson 902—904.

пiлiгрiм «прочанин; мандрiвник, подорожнiй», [*пелгрiм* Бi, *пильгрiм* Она] «тс.», *пiлiгрiмство*, [*пелгрiмство*] Бi, [*пилигрiмка*] «пiлiгримка» Нед; — р. болг. *пилигрiм* «пiлiгрим», бр. *пiлiгрiм*, п. *pielgrzym*, [*pilgrzym*] «тс.», ч. *peregrinace* «мандрування, подорожування», м. *пилигрим* «пiлiгрим», *пилигрин*, схв. *перегринус* «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичене з давньоверхньонiмецької мови; двн. *piligrim* «пiлiгрим, мандрiвник» походить від ст. *pellegrino* «тс.», яке через пiзньолат. *pelegrinus* зводиться до лат. *peregrinus* «чужоземець, чужинець», похiдного від *perere* «поза домом, за кордоном», утвореного з *per-* «про, пере-, через» і *agri*, форми мiсц. в. слова *ager* «земля, територiя». — CIC² 648; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 261—262; Черных II 32; Смирнов 224; Sł. wyg. obcych 569; SW IV 148; Brückner 408; РЧДБЕ 557; Младенов 422; Вуяклија 705; Kluge—Mitzka 550; Klein 1156, 1185; Walde—Hofm. II 286—287. — Див. ще **аграрний, пере-**

пiлiкати «погано грати, терликати»; — бр. *пiлiкаць* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пiлiкать* «терликати, погано грати (на музичному iнструментi)» пов'язується з *пилить* «пиляти; терликати, погано грати (на музичному iнструментi)»; припускається також звуконаслiдувальне походження (Преобр. II 59). — Фасмер III 262; КЭСРЯ 338. — Пор. **пiлá**, **пiкати**.

пiлка — див. **полá**!

пiлoн (архiт.) «масивна споруда у формi зрiзаної пiрамiди; масивний сто-як мосту»; — р. болг. *пiлoн*, бр. *пiлoн*, п. *pylon*, *pilon*, ч. *pylon*, слц. *pylón*, схв. *пiлoн*, слн. *piłón*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; нiм. *Pyłón*, фр. *pylón*, англ. *pylon* «тс.» походять від гр. *πυλών* «брама з вежею»,

пов'язаного з πύλη «ворота, брама; вхід» неясного походження. — СІС² 648; Kopaliński 805—806; Holub—Lyer 407; РЧДБЕ 557; Вуяклија 720; Fremdwörterbuch 521; Dauzat 599; Klein 1278; Frisk II 623—624.

пілót, *пілотаж*, *пілótка*, *пілотува́ти*; — р. болг. *пилот*, бр. *пилот*, п. ч. слц. *pilot*, м. *пилот*, схв. *пилот*, слн. *pilót*; — запозичення з французької мови; фр. *pilote* «лоцман, керманіч; пілот, льотчик; провідник, керівник» походить від іт. *pilota* (*piloto*) «тс.», яке через іт. ст. *pedota* і гіпотетичне віз-гр. *πῆδότης «рульовий, керманіч» зводиться до гр. πῆδον «лопасть весла, весло», пов'язаного з πέδη «пута», πέδον «грунт, земля», ποῦς (род. в. ποδός) «нога, стопа, ступня», спорідненого з лат. *pēs* (род. в. *pedis*) «тс.», псл. *rodъ*, укр. *під* «низ, западина; основа». — СІС² 648; Коваль 40; Черных II 32; КЭСРЯ 338; Kopaliński 750; Holub—Lyer 372; Machek ESJC 449; Вуяклија 720; Kluge—Mitzka 550; Klein 1186; Dauzat 559; Frisk II 527; Boisacq 778—779, 808—809. — Див. ще **під**¹.

пілті́на — див. **півть**.

[пілу́піток] «півкопи» ВеБ; — результат видозміни деетимологізованого слова *полукіпок* «тс.», паралельний до **[колу́піток]** «тс.». — Див. ще **копа́**, **полу-**. — Пор. **колу́півок**.

піль (вигук, що вживається як наказ собаці кидатись на дичину); — р. *пиль*, бр. *пиль* «тс.»; — запозичено, очевидно, через російське посередництво з французької мови; фр. *pille* «бери, хапай, крадь» є наказовою формою дієслова *piller* «грабувати, розкрадати; обкрадати», яке, можливо, через іт. *pigliare* «брати, хапати, захопити, оволодіти» зводиться до нар.-лат. **piliare*, лат. *pilāre* «красти, викрадати, привласнювати чуже», етимологічно пов'язаного, мабуть, з *pileus* (*pilleus*, *pilleum*) «повстяна куляста шапка», пізньолат. *pilleus* «кусок, шмаття, клапот», *pilus* «волос; волосяний покрив», спорідненими з гр. πῖλος (*πῖλος) «повсть,

фетр», πῖλέω «валяю повсть; пресую, стискую, ущільнюю», псл. **p'istъ* «повсть», укр. *повсть*. — ССРЛЯ 9, 1193; Даль III 111; Klein 1185, 1186; Dauzat 559; Walde—Hofm. II 302—305. — Див. ще **повсть**.

пільга «привілей; полегкість, по-блажливість; (заст.) вільність; полегшення; пристосування для ослаблення тиску Нед; кожа з двох колод, підкладена для скочування важких предметів; дрючок під купою дерева, щоб не гнило від землі О; прут О», **[польга]** «тс.» Пі, **[пільга]** «турбота; піклування Нед; пристрій для прикріплення вичинованої шкіри», *пільговік* «той, кому надаються пільги», **[пільга]** «колодка» Ник, *пільговій СУМ*, Нед, **[пільгува́ти]** «полегшувати, послабляти», **[пільжіти, польгува́ти]** «тс.» Нед; — р. *пільза* «користь, вигода», **[пільга]** «тс.», бр. **[ільга]** «пільга», **[пільжэ́нне]** «полегшення», др. *польза* «благо, користь, вигода», п. *ulga* «полегшення, пільга», полаб. *pü'ölga*, болг. *пөлза* «користь, вигода», м. *полза*, стсл. **пoльза, польза** «тс.»; — псл. **[pölyga]** «полегшення, вигода, користь», давнє префіксальне утворення від основи іменника **[льга]** «полегшення, можливість» (пор. р. бр. **[льга]** «тс.»), генетично пов'язаного з псл. *льгъкъ* «легкий», укр. *лєгкий*; слово, очевидно, зазнало впливу з боку п. *folga* «полегшення, пільга», *folgować* «потурати, попускати», запозиченого з німецької мови. — Фасмер III 321; Черных II 54—55; Соболевский Лекции 30, 87; Преобр. I 442—443; Durnovo ZfSlPh 1, 487; Grückner 293—294; Bern. I 753—754; Mikl. EW 163; Meillet Etudes 165, 254; Būga RR I 472; Trautmann 158. — Див. ще **по**, **лєгкий**. — Пор. **нєльга**¹, **фольга**.

[пільх] (зоол.) «польова миша, *Agvicolā*»; — запозичення з польської мови; п. *pilch* «землерийка, *Crossopus fodiens*; вовчок, соня, *Myoxus glis*» споріднене з укр. **[повх]** «польова миша; вовчок, соня; полівка, нориця; картоп-

ляна миша; кріт; хом'як, *Cricetus frumentarius* Pall». — Brückner 413; Mozyński JP 38/5, 378; Machek ESJC 460. — Див. ще **повх**¹.

пілюля «тверда кулька з лікувальної речовини», *пілюльник*; — р. *пілюля*, бр. *пілюля*, п. *pięuła*, *pięułka*, ст. *pięuła*, ч. *piľulka*, слц. *piľulka*, рідк. *piľula*, болг. *пиľула*, м. *пиľула*, схв. *пиľула*, слн. *piľula*; — запозичене, очевидно, через французьке посередництво (фр. *pilule*) з латинської мови; лат. слат. *piľula* «кулька» є демінутивною формою від *piľa* «м'яч, клубок», мабуть, первісно із значенням «клубок з волосся», пов'язаного з *piľus* «волос; волосяний покрив», *piľeus* (*pilleus*) «повстяна куляста шапка», спорідненими з гр. *πιλος* (< **πιλος*) «повсть, фетр», псл. **piľstь*, укр. *повсть*. — СІС 1951, 501; Черных II 32—33; Фасмер III 262, 277; КЭСРЯ 338; Горяев 259; Смирнов 226; Brückner 413; РЧДБЕ 558; Младенов 422; Holub—Lyer 373; Machek ESJC 367; Holub—Kop. 273; Matzenauer 276; Вуяклија 720; Dauzat 559; Gamillscheg 695; Walde—Hofm. II 302—305. — Див. ще **повсть**.

пілюх, *пілюша́*, *пілюшка* — див. **пелюха**.

піля — див. **біля**.

пілястр «плоский, схожий на колоду, виступ на поверхні стіни чи стовпа», *пілястра* «тс.»; — р. *пілястра*, *пілястр*, заст. *пиластр*, бр. *пілястра*, п. ч. *piľastr*, п. слц. *piľaster*, болг. *пиластър*, *пиластра*, схв. *пиластер*, слн. *piľaster*; — запозичення з французької мови; фр. *piľastre* походить від іт. *piľastro* «тс.», що зводиться до слат. *piľastrum*, утвореного додаванням суфікса *-aster* (від гр. *-αστηρ*) до основи іменника *piľa* «стовп», який виводиться з гіпотетичного **peilā*, співвідносного з оск. *eh-peilatasset* «засновують, підіймають, зводять, створюють». — СІС² 648; Фасмер III 262; St. wug. *obcuch* 570; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Вуяклија 720; Klein 1185, 1186; Gamillscheg 694; Dauzat 559; Walde—Hofm. II 302.

пімі (одн. *piľm*) «чоботи з оленьчої шкури шерстю назовні; валянки»; — бр. *пімі* (мн.), *piľm* (одн.), ч. *piľmu*, болг. *пимі* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пімі* (мн.), *piľm* (одн.), можливо, через комі-зир. *piľm*, *пими* «тс.» зводиться до нен. *piľma* «чобіт», *пимиэ*, *пи́мэ* «штани, шаровари», споріднених з нган. *faéti* «зимові чоботи». — СІС 1951, 501; Фасмер III 262—263; Черных II 33; Лыткин—Гуляев 221; Лыткин Яз. нар. СССР III 296; Wichmann FUF II 180.

пімперля́ «недоросток, недоліток»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. *piľperľaj* «карлик, карапуз, крихітка, малюк, шмаркач», ч. заст. *piľperľe* «лялька, маріонетка; [(знев.) карлик, маленька людина]», слц. заст. *piľperľ'a*, *piľperľ'a*, *piľperľ'ik* «тс.» походять від нвн. *Piľperľeg* «розпещений; той, що хникає», яке разом з формами *Piľperleĩ* «хникання, розпещеність», *piľperľig* (*piľperľig*) «розпещений», *piľperľich* «тс.», *piľperľn* «хникати, нити, лементувати» зближується із звукобразжальним *biľm* «бім» і зіставляється з [*peľpen*] «дзвін». — Шелудько 42; SW IV 194; Kluge—Mitzka 550.

пімше́ «пізніше, потім, після того» Нед, [*piľмиш*] «тс.» Нед; — неясне.

піна́ СУМ, Нед, [*piľни́ця*] «піна» Нед, *piľнка* «[коров'яче масло, вершки ВеЗн]; густа плівка на поверхні молока, що утворюється при нагріванні», [*piľні́на*] «горілка» Г, Нед, [*piľні́нік* Нед, *piľні́няк*] «тс.», [*piľні́я*] «брижі на воді від швидкої течії» Ч, *piľнява* «піна», [*piľні́як*] «жбанок, кухоль» ВеУг, *piľні́стий*, *piľні́вий*, *piľні́ний*, *piľні́явий*, *piľні́ястий*, *piľні́ти*, *piľні́тися*, [*piľні́нок*] «проста горілка»; — р. бр. м. *piľна*, др. *piľна*, п. *piľпа*, ч. вл. нл. *peľпа*, слц. *peľпа*, болг. *piľна*, схв. *piľна*, слн. *peľпа*; — псл. *peľпа* «піна»; — споріднене з прус. *spoaupo* «осад, гуща, покидьки; дріжджі; піна на пиві, що бродить», лит. *spáinė* «шар піни», дінд. *rhépañ* «піна, накип», ав. *spāta-* «слиз», согд. *puľ'kh* «піна», ос. *fuľk/fiľ'ká* «піна», дангл. *fátm*, двн.

veim, feim, лат. *spūta* «тс.; шипуча піна», *pūtex* «пемза»; іє. *(s)roimno- «піна, накип». — Фасмер III 231; Черных II 18; Преобр. II 162; Горяев 290; Brücker 404—405; Machek ESJC 443; Holub—Kop. 269; Schuster-Sewc 1057; Младенов 540; Skok II 670; Mikl. EW 245; Būga RR III 110; Moszyński PZJP 179; Meillet Études 227; Trautmann 227; Walde—Hofm. II 580; Ernout—Meillet 968, 1137; Uhlenbeck 184; IF 17, 94; Kluge—Mitzka 190; Абаев ИЭСОЯ I 498—499; Mayrhofer II 399; Семереньи ЭИРЯ II 16—17; Pokorný 1001. — Пор. **пемза**.

пінгвін (орн.) «*Spheniscus Brisson*»; — р. болг. *пингвін*, бр. *pingvin*, п. *pingwin*, ч. слц. вл. *pinguin*, м. *пингвин*, схв. *пінгвін*, слн. *pingvín*; — запозичене, можливо, через німецьке посередництво (н. *Pinguin*) з англійської мови; англ. *pinguin* «пінгвін», мабуть, утворене з етимологічно неясного вал. *rep* (*repp*) «голова» і *gwyp* «білий», спорідненого з брет. *gwenn*, корн. *guyn*, дірл. *find*, ірл. *fionn*, гал. *vindo-* «тс.»; первісно словом *pinguin* називали велику гагарку (*Plantus impennis*), зовні дуже схожу на пінгвіна; помилкове виведення слов'янських і західноєвропейських назв пінгвіна (СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1197; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Вуяклија 721) від лат. *pinguis* «товстий, жирний, гладкий». — Черных II 33; St. wug. *obsuch* 571; Fremdwörterbuch 483; Dauzat 560; Klein 1151; NSD 1827—1828; ODEE 664.

пінг-пінг «настільний теніс»; — р. болг. *пинг-пінг*, бр. *ping-pong*, п. ч. *ping-pong*, слц. вл. *pingprong*, м. *пинг-понг*, схв. *пінг-пінг*, слн. *pingpóng*; — запозичення з англійської мови; англ. *Ping-Pong* «тс.» є звуконаслідувальним утворенням; виведення з французької мови (КЭСРЯ 338), очевидно, помилкове. — СІС² 648; Коваль 177; Крысин 100; ССРЛЯ 9, 1197; Kopalinski 751; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 558; Вуяклија 721; Klein 1187.

[піндзі] (мн.) (у виразі *на піндзьох стояти* «стояти на кінчиках пальців, навспинячки») Нед; — очевидно, семантично видозмінене запозичення з польської мови; п. *piędź* «п'ядь, довжина проміжку між великим і середнім пальцями чоловічої руки; міра; стопа; шкала» відповідає укр. *п'ядь*. — Richardt 88. — Див. ще **п'ядь**.

пінетки «легкі виворотні черевички для немовлят»; — р. *пинетки*, бр. *пінетки* «тс.»; — неясне.

[пінішниця] (бот.) «вид пузатого гриба, дошовик, *Spumaria*»; — похідне утворення від *піна*; очевидно, калька старої номенклатурної назви цього гриба нлат. *Spumaria*, генетично пов'язаної з лат. *spumāre* «пінитися, покривати(ся) піною», *spūta* «піна». — Див. ще **піна**.

пінія (бот.) «вид сосни, *Pinus pinea* L.», **[пінолка]** «тс.» Мак; — р. болг. *пінія*, бр. *пінія*, п. *pinja*, *pinia*, ч. *pinie*, слц. *pinia*, вл. *pinija*, м. *пинија*, схв. *пїнија*, слн. *pinija*; — назва заведена з новолатинської наукової номенклатури; нлат. лат. *pinea* (букв. «соснова») пов'язане з лат. *pinus* «сосна, смерека», спорідненим з гр. *πίτυς* «сосна», дінд. *pitūh* «сік, смола, їжа», *pitū-dāruh* (вид сосни). — СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1197—1198; Горяев 259; St. wug. *obsuch* 571; Holub—Lyer 373; Holub—Kop. 273; РЧДБЕ 558; Вуяклија 720; Walde—Hofm. II 306.

пінка¹ «легкий вогнестійкий пористий мінерал, з якого виробляють курильні люльки та інші дрібнички; морська пінка, різновид сепіоліту», **[пенькóвий]** «пінковий» (з р.); — р. бр. *пінка*, п. *piana morska*, *pianka morska*, ч. *mořská pěna*, слц. *morská pěna*, болг. *морска пѐна*, м. *морска пена*, схв. *морска пѐна*, слн. *morska pěna*; — очевидно, калька р. *пінка* «тс.», що є результатом спрощення термінологічного виразу *морская пенка*, де друга частина походить від іменника *пѐна* «піна», якому відповідає укр. *пінá*; назва мінералу зумовлена тим, що він, утворив-

шись на дні морів і океанів, нагромаджується біля морських берегів під час руйнування їх прибоєм хвиль. — ССРЛЯ 9, 377; SW IV 133; БТР 749. — Див. ще **пінá**.

[пінка²] (орн.) «зяблик, *Fringilla coelebs* L.» ВеЛ, Шарл, ВеНЗн, [пінкавка Куз, Шарл, пінкас ВеБ, пінкис Шарл, пінька ВеНЗн, пінькавка Нед, пінькало Нед, пінькус ВеБ] «тс.», [піночка] «берестянка, вівчарик садовий, *Phylloscopus collybita* Vieill.» Куз, Шарл, [шпінка] «зяблик» Шарл, [шпінкало] «тс.» ВеНЗн; — р. пінка «[жовтоголовий корольок, золотомушка жовточуба, *Regulus regulus* L.]; берестянка, вівчарик садовий; вівчарик-ковалик, *Phylloscopus Voie*», піночка «тс.», бр. піначка «тс.», п. піенка «коноплянка, *Carduelis cennabina* L.; щиглик, *Carduelis carduelis* L.», піеніца, піанка, піақа «тс.», пієнка «плиска, *Motacilla*», ч. [pink] (вигук, що передає крик зяблика), [pinkat] «кричати як зяблик», рєнісе «кропив'янка, *Sylvia*», [рєнка] «зяблик», рєнкава, [рєнкавісе], пінка, [пінкава], слц. пінка, пінкавка, заст. пінкава «тс.», репіса «берестянка, вівчарик садовий», нл. рєпіса «кропив'янка», слн. рєпіса «тс.»; — переконливої етимології не має; можливо, давнішими слід вважати форми українсько-словацько-чеського ареалу звуконаслідувального походження, що ближче стоять до передачі крику зяблика — «піньк-піньк», вівчарика *Phylloscopus trochiloides* L. — «пії» тощо; пор. кіпр. пінс «зяблик», брет. пінт, уг. пінты, іт. пінционе, фр. пінсон, ст. піңун, ісп. піңхон, піңзоп «тс.», двн. піңс(һ)о, свн. піңке, нвн. Fink, гол. vink, дангл. фінс, англ. finch, гр. σπίνυος «тс.»; укр. піночка, очевидно, походить від поширеного р. піночка; менш обґрунтоване пов'язання (Мука II 31, 41) нл. рєпіса, ч. рєнісе з коренем *рє- (рєті «співати»), як і зближення п. піенка з назвами конопель п. піенка, пієнка (Brückner 409; SW IV 152, 153), або виведення ч. рєнісе, слц. репіса, п. піеніца, нл. рєпіса

через гіпотетичну форму *рєнісе від рєнза (Machek ESJC 443). — Воїнств. — Кіст. 241—242, 251—252, 270, 290—291, 300—302, 310—315; Птицы СССР 471—481, 581—582; Фасмер III 231—232; Преобр. II 162; Булаховський Вибр. пр. III 251; Schuster-Sewc 1057—1058; Mikl. EW 245; Kluge—Mitzka 198; Falk—Torp I 219; Klein 592, 1490; Dauzat 560; Frisk II 766—767; Persson Beitr. 266, 402; Pokorny 999. — Пор. **пінькати**.

пінта «старовинна одиниця виміру рідини, сипких продуктів»; — р. болг. пінта, бр. пінта, п. ч. слц. пінта, схв. пінта, слн. пінта(a); — запозичення з англійської мови; англ. pint «пінта», сангл. pinte виводиться від фр. ст. pinte «тс.», що походить, як і пров. ст. ісп. іт. pinta «тс.», від нар.-лат. *pincta, слат. pīn(c)ta, лат. pīcta «прикрашена», форми жін. р. дієприкметника pīctus «прикрашений, витончений, гарний; порожній» від дієслова pīgere «писати фарбами, малювати; розписувати», спорідненого з псл. рєгь «різнокольоровий, строкатий», укр. [пінтаністий] «тс.». — СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1198; Koralinski 751; Sł. wyg. obcych 571; Machek ESJC 450; Holub—Kop. 273; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Ву-яклија 721; Klein 1188; Kluge—Mitzka 551; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 305. — Див. ще **писати**, **пінаністий**.

пінцёт «пружинні щипчики»; — р. болг. пинцёт, бр. пінцёт, п. pēseta, pīnceta, ч. pīnceta, pīnceta, слц. pīnceta, вл. pīnceta, м. пінцєта, схв. пінцєта, слн. pīncēta; — через російське посередництво запозичене з французької мови; фр. pīncette «щипці, пінцет, лещата» пов'язане з дієсловом pīncet «щипати, ущемляти, стискати», що виводиться від нар.-лат. *pīncetiāre, звуконаслідувального утворення або, можливо, результату контамінації дієслів *pīncetiāre, похідного від лат. pīncētum «укол, ужалення; крапка, пункт», і *pīncēre «колоти, щипати, жалити, ку-

сати» (фр. *ricuer* «колоти; протикати, пронизувати, жалити», *ricue* «піка, спис»), що виводиться від лат. *ricus* «дятел, гриф», спорідненого з дінд. *ri-kaḥ* «індійська зозуля», прус. *picle* «сірий дрізд», дісл. *spætr* «дятел», днн. свн. *spëht*, снн. *spëcht*, нвн. *Specht*, дат. *spette*, норв. *spett(a)*, шв. *päckspett* «тс.». — СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1198—1199; Kopalinski 751; Holub—Lyer 373; Вуяклија 721; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 299—300; Kluge—Mitzka 722; Klein 1187; Jóhannesson 904, 1184; Vries AEW 534. — Пор. **пенснэ, піка, пункт.**

пінчер «порода невеликих кімнатних або мисливських собак»; — р. болг. *пінчер*, бр. *пінчэр*, п. *pinczeg*, ч. *pinč*, *pinčl*, слц. *pinčlák*, *pinč*, болг. *пилчар*, схв. *пінч*, слн. *pinč*; — запозичення з німецької мови; н. *Pinscher*, *Pintscher* разом з формами *Pinsch*, *Pintsch* «тс.» зводяться до англ. *pinch* «щипати, ущемляти», що походить від нар.-лат. **pinctiāre* і відповідає фр. *pinser* «тс.». — СІС² 649; ССРЛЯ 9, 1199; Sł. wyg. obcych 571; Holub—Lyer 373; БТР 583; Вуяклија 721; Kluge—Mitzka 551; Klein 1187; Weekley II 1096; Dauzat 560. — Див. ще **пенснэ, пінцэт.**

[пінькати] «пищати, цвірінкати» Нед, Куз; — р. *[пінькати]* «видавати слабі звуки» (про птахів), ч. *[pinkati]* «видавати звук *пінк*, стукати», *pinkat* «стукати; цвірінкати; [озиватися, мукати]», слц. *pinkat'* «видавати звуки *пі, пінк*», вл. *pinkač* «бриньчати, брязкати; бриніти; пищати; кричати як зяблик», нл. *pinkotaš* «бриньчати»; — звуконаслідувальне утворення. — Holub—Lyer 373; Machek ESJC 450; Schuster-Sewc 1065. — Пор. **пінка**².

пінявка (ент.) «*Cercopis Fabr.*; слинявка, *Arthropoga Germ.*», *[пінниця]* «пінявка» Нед, *[піняк]* «слинявка; пінявка» Нед; — похідні утворення від *піна*, кальки номенклатурної назви нлат. *spumaria*, пов'язаної з лат. *spumāre* «пінитися, покривати(ся) піною»,

spūta «піна»; назви зумовлені тим, що личинки цих комах оточують себе шматочками піни. — Горностаев 74; *Urania Tierr. Insekten* 169, 174. — Див. ще **піна**.

[пінязок] «зародок у яєчному жовтку» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з *[пінязь]* «монета».

[пінязь] «монета вартістю у півкрейцера», *[піняз]* «тс.», *[пінязі]* «гроші», *[пінязь]* «монета, півшага сріблом» Бі, *[пінязька]* «найдрібніша монета, половина півшага, євангельська лепта» Бі, ст. *пінязь* «гріш» (1456), *пінязи* «гроші» (1386—1418); — р. ст. *[пінязь]* «дрібна монета (срібна або мідна)», *[пеняз]*, др. *пенязь* «динарій, срібна римська монета; монета (золота, дрібна або іноземна); (мн.) гроші», *пінязь* «тс.», п. *pieniadz* «монета; (мн.) гроші», ч. *peníz*, слц. *peniaz*, вл. нл. *pjenjez*, полаб. *paž* (*pāz*), болг. ст. *пенязь* «тс.», *[пінез]* «монета на намисто», схв. *[пінези]* (мн.) «гроші», слн. *pépez* «монета», стсл. *пінязь* «тс.; динарій»; — ранне сл. *pēpędz* «тс.»; — очевидно, як і прус. *penningans* «монета», лит. *piningas* «тс.», запозичення (не раніше VIII ст., можливо, в епоху Карла Великого) з давньоверхньонімецької мови; днн. *pfenning* «пфеніг», днн. *penning* «франкський срібний динар» через посередництво дфриз. *penning*, *panning*, *panning* «тс.» виводяться від лат. *pondus* «ваговий римський фунт; вага; гиря», пов'язаного з *pendo* «вішаю, зважую», *pendeo* «вішаю, завишаю», спорідненими з псл. *peđь* «п'ядь, міра довжини», *peđi* «натягувати», укр. *п'ядь*, *п'ясті* «випинати; напружуючи, надимаючи, виставляти наперед»; сумнівне виведення балтійських і слов'янських форм з гіпотетичного гот. **pinings* (Stender-Petersen 383—384) або **panniggs* (Kluge—Mitzka 542); необгрунтоване віднесення запозичення цього слова у слов'ян до I ст. н. е. (Соболевский РФВ 64, 92—93) або виведення германських слів від слов'янських (Lothner KZ 11, 174; Matzenauer

65). — Шелудько 42; Фасмер III 233—234; Преобр. II 162; Горяев 290; Sobolevskij AfSlPh 26, 561; Brückner 408—409; Machek ESJC 443; Holub—Lyer 175, 366; Holub—Kop. 270; Schuster-Sewc 1079; Polański—Sehnert 108; Младенов 417; Критенко Вступ 532; Ekblom ZfSlPh 30, 6; Beke ZfSlPh 16, 324; Meillet Etudes 184; MSL 11, 182; Vondrák I 117—119; Mikl. EW 245; Schroeder KZ 48, 248—249; Kiparsky GLG 256—257; Jóhannesson 1008—1009; Walde—Hofm. II 278—280. — Див. ще **п'ядь, п'ясті**. — Пор. **пуд, пудити**¹.

піонер «людина, яка однією з перших проникає в новий, недосліджений край, освоює його; член масової дитячої організації в СРСР», *піонерія, піонерство*; — р. болг. м. *пионер*, р. заст. *пионір*, бр. *пйнер*, п. слц. *piohier*, ч. *pioňug*, вл. *pioňet*, схв. *пиднір*, слн. *pioňig*; — запозичення з французької мови; фр. *pioñnier* (ст. *raoñnier*) спочатку «піхотинець; армія працівників», з XIX ст. «піонер, дослідник; сапер» походить від іменника *pioñ* «піхотинець; пішак (у шахах); шашка», ст. реоп «піхотинець», що виводиться з нар.-лат. *redbñet*, зн. в. від лат. *redb* «піхотинець», *pedes* «тс., пішохід; плебей; сухопутна армія», пов'язаних з *pēs* (*pedis*) «нога, стопа, ступня», спорідненим з псл. *rodь*, укр. *під* «низ, основа»; суфікс фр. *-ier* виводиться від лат. *-āgius*, який входить також в основу укр. *комісар, нотаріус* тощо. — СІС² 521; Коваль 144; Черных II 33—34; Фасмер III 264; Смирнов 227; Kopaliński 752; Brückner 414; Holub—Lyer 373; Holub—Kop. 273; БТР 583; Вуяклија 722; Klein 1188; Dauzat 560; Gamillscheg 705; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще **під**¹.

піп¹ (служитель релігійного культу), *попеня* «тс. (зменш.); дитина попа», *попенко* «син попа», *пбпик*, [*попіна*] «попик» Нед, *попісько, попівна, попівство* СУМ, Нед, *попіщина, поповець* «клірик» Нед, *попович* «син попа; хлопець, чоловік попівського ро-

ду», [*попбвичка*] «дружина попа» Нед, [*пуп*] «піп» Нед, [*пбпити*] «бути попом, мати парафію» Г, Нед, *попувати* «тс.», *безпопівство* (розкольніцькі секти), *безпопівщина* «тс.», *безпоповець*; — р. бр. болг. м. *поп* «піп», др. *попъ*, п. ч. слц. вл. нл. рор «тс.», полаб. *pür* «проповідник; духовна особа, священник; шкільний учитель», схв. *пдп* «піп», слн. *pöör*, стсл. *попъ* «тс.»; — псл. рорь «проповідник; духовна особа, священник, піп»; — очевидно, запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. *přaffo* «духовна особа, священник» разом із свн. *přaffe*, снн. *снідерл. päre*, дфриз. *pāra* (пгерм. **papo*) виводяться від нар.-лат. *papa* «тс.», утвореного на базі гр. *πάπᾱς* «молодша духовна особа, молодший священник, мабуть, пов'язаного з *πάπᾱς* («римський) папа»; малообгрунтоване виведення слов'янських форм (Корш. Сб. ОРЯС 75, 24; Фасмер ГСЭ 2, 267; 3, 156—157; Sobolevskij AfSlPh 33, 479; Соболевский ЖМНП 1911, травень, 165; Горяев 274; Mikkola Berühg. 154) безпосередньо від гр. *πάπᾱς* «священник»; неможливе також запозичення їх із готської (гот. **papa*, Stender-Petersen 428—429) або давньоісландської мови (дісл. **papo* «священник», Uhlenbeck AfSlPh 115, 490). — Огієнко РМ 7—8, 289; Фадеев Мовозн. 1970/6, 54—59; Фасмер III 326—327; Черных II 56—57; Преобр. II 106; Dolobko ZfSlPh 3, 139, 144, 187; Срезн. II 1191; Brückner 430—431; Taszycki ZfSlPh 6, 530; Machek ESJC 472; Holub—Lyer 385; Knobloch ZfSl 1961, 301; Schuster-Sewc 1131; Polański—Sehnert 118; Младенов 489; Kurz LF 56, 113; Критенко Вступ 532; Mikl. EW 258; Kiparsky GLG 259—260; Jagić AfSlPh 23, 537; Skok RÉS 7, 186; Schwarz AfSlPh 41, 124—125; Rudolf ZfSlPh 18, 269; Kluge—Mitzka 540; Frisk II 471—472. — Див. ще **папа**². — Пор. **попадя**¹.

[**піп**²] (ент.) «бронзівка золотиста, *Cetonia aurata* L.; прусак, чорний тарган, *Periplaneta orientalis* L. ВеНЗн» —

результат перенесення на жуків назви *pip* «священик», зумовленого подібністю золотисто-зеленого блискучого забарвлення бронзівки до попівських риз і чорного забарвлення прусака до чорної рясни священика. — Горностаев 127. — Див. ще **піп¹**.

[**піп³**] (бот.) «мухомор червоний, *Agaricus muscarius* L. (*Amanita muscaria* Qué.)» Мак; — п. [por] «тс.»; — результат перенесення на гриб назви *pip* «священик», зумовленого, очевидно, схожістю забарвлення мухомора до чорного одягу священика. — Див. ще **піп¹**.

[**піп⁴**] (орн.) «лиска, *Fulica atra* L.»; — очевидно, результат перенесення на птаха назви *pip* «священик»; мотивація перенесення неясна. — Див. ще **піп¹**.

[**піпа¹**] «міра для рідини (велика бочка)» Куз; — р. заст. болг. *піпа* «іспанська і португальська міра для вина (велика довга бочка)», п. ч. слц. *піра* «тс.»; — запозичення з романських мов; ісп. порт. іт. *піра* «довга бочка (для вина)» споріднені з фр. *піре* «велика бочка; люлька; розривний снаряд» і, далі, з сангл. англ. *піре* «труба; люлька; флейта, сопілка, дуда», снн. снідерл. дфриз. дангл. *піре*, шв. *піра*, днн. дісл. *піра*, днв. *піп(і)а*, свн. *піпе*, сн. *піе* «тс.», разом з якими зводиться до нар.-лат. **піра* «труба», *піраге* «пищати». — Фасмер III 264; Смирнов 226; Brücker 415; Holub—Lyer 373; Matzenauer LF 12, 341; Mestica 1200; Dauzat 560—561; Walde—Hofm. II 309; Klein 1189; Jóhannesson 1116. — Див. ще **писк**. — Пор. **піпа¹**.

піпа², *піпка* — див. **піпа¹**.

піпа³, *піпак* — див. **піпак¹**.

піпетка «скляна трубочка для накапування рідини»; — р. болг. *піпетка*, бр. *піпетка*, п. ч. слц. вл. *pipeta*, схв. *піпета*, слн. *пірета* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *pipette* «трубка, піпетка» є зменшувальною формою від *піре* «люлька; велика бочка». — СІС 1951, 502; КЭСРЯ 339; Kopaliński 752; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ

558; Вуяклија 722; Klein 1189; Dauzat 560—561. — Див. ще **піпа¹**.

пір¹ — див. **порей**.

пір² — див. **перій**.

піраміда, *пірамідальний*, *пірамідний*; — р. болг. м. схв. *піраміда*, бр. *піраміда*, др. *піраміда*, п. *piramida*, ч. вл. *pyramida*, слц. *pyramída*, слн. *piramida*, р.-цсл. **пyрамидa**; — запозичено, можливо, через німецьке посередництво (н. *Pyramide*) з латинської (лат. *pŷramis*, *-idis*) або грецької мови (у русько-церковнослов'янську безпосередньо з грецької); гр. *πύραμις* (род. в. *πύραμιδος*) «піраміда», можливо, зводиться до єг. **pīmar* «тс.», видозміненого внаслідок метатези, або є результатом перенесення назви гр. *πύραμις* «пиріжок» (за подібністю форми), похідної від *πύρος* «пшениця». — СІС² 649; Фасмер III 264—265; Горяев 259, 433; Срезн. II 932; Ст. вуг. *obscuch* 572; Holub—Lyer 407; Младенов 423; Вуяклија 722; Kluge—Mitzka 571; Klein 1278; Frisk II 629; Boisacq 829; Kretschmer Glotta 10, 243.

пірамідон «амідопирин, жарознижувальний, болезаспокійливий засіб»; — р. болг. м. *пірамідон*, бр. *пірамідон*, п. *piramidon*, ч. *pyramidon*, слц. *pyramidón*, схв. *пірамідѡн*, слн. *piramidón*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Pyramidón*, фр. англ. *pyramidon* утворено з гр. *πύρ* «вогонь», спорідненого з хет. *paḥḥur* «тс.», псл. **ругь* «тліючий попіл, жар», і видозміненої основи слат. *amidum* «амід» (вид хімічної сполуки), пов'язаної з лат. *ammoniacum* «аміачний». — СІС 1974, 521; Черных II 34; Ст. вуг. *obscuch* 572; БТР 584; Вуяклија 722; Frisk II 627—629. — Див. ще **амоній**, **пирей**.

пірат «морський розбійник», *піратство*; — р. болг. *пірат*, бр. *пірат*, п. вл. *pirat*, ч. слц. слн. *pirát*, м. *пират*, схв. *пірат*; — запозичення з французької або німецької (н. *Pirat*) мови; фр. *pirate* «пірат, грабіжник, хижак; піратське судно», як і англ. *pirate* «пірат», іт. *pirata* «тс.», через лат. *pirāta* «тс., морський розбійник» зводиться

до гр. *πειράτης* «пірат, корсар», пов'язаного з *πειράω* «намагатися, атакувати, нападати», *πειρά* «випробування, іспит; спроба; досвід», спорідненими з лат. *peritus* «досвідчений, вправний, знаючий». — Черных II 34; КЭСРЯ 339; Фасмер III 265; Горьев 259; Korański 752; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Вујаклија 722; Kluge—Mitzka 551—552; Dauzat 561; Klein 1189; Boisacq 756—757; Frisk II 489—490. — Див. ще **експеримент**.

пірётрум (бот.) «маруна, *Pyrethrum cinerariaefolium* Trev.; порошок проти шкідливих комах»; — р. болг. *pirétрум*; — номенклатурна назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; лат. *pyrethrum* «піретрум, стожильник» походить від гр. *πύρεθρον* (бот.) «стінниця, *Anthemis pyrethrum*», похідного від *πῦρ* «вогонь, полум'я»; грецька назва зумовлена зігрівальними властивостями рослини. — Вісюліна—Клоков 238; СІС² 650; ССРЛЯ 9, 1209; Нейштадт 563; БТР 584; Klein 1278; Frisk II 627—629. — Див. ще **пирей**, **пірамідон**.

пірзний — див. **пóрзний**.

[пірий] «порожній» Пі, [*пíрий*] «тс.» Нед; — неясне.

піріт (мін.) «сполука заліза із сіркою»; — р. болг. *pirít*, бр. *pirýt*, п. *pirýt*, ч. слц. вл. *pirít*, м. *pirít*, схв. *pirýt*, слн. *pirít*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. англ. *pyrite*, нім. *Pyrit* походять від гр. *πυρίτης* (у виразі π. λίθος «вогняний камінь; камінь, з якого добувають вогонь», потім «пірит»), похідного від *πῦρ* «вогонь, полум'я». — ССРЛЯ 9, 1209; St. wug. ob such 574; Holub—Lyer 407; Вујаклија 723; Dauzat 599; Klein 1279. — Див. ще **пирей**.

пірити¹ — див. **пéрти³**.

пірити² — див. **пиря́ти¹**.

пірити³ — див. **перо́**.

[пірка] «жвава дівчина Нед; розпушниця Бі»; — очевидно, пов'язане як переносна назва з [*пірка*] «стріла з пером», похідним від *перо́* (див.).

пірке́ «прищеплювання на шкірі, за допомогою якого встановлюють наявність або відсутність в організмі туберкульозної інфекції»; — р. *пирке́* «тс.»; — результат скорочення виразу *реакція Пірке*, до складу якого входить прізвище австрійського педіатра К. Пірке, що запропонував цей вид щеплення у 1907 р. — УРЕ 8, 379; ССРЛЯ 9, 1209; БСЭ 33, 72.

[піркút] (орн.) «дикий голуб» Нед, Пі; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *бе́ркút* «орел» (див.).

пірна́ти, пірну́ти, {порну́ти, пурну́ти}, порина́ти, поріну́ти, {пурина́ти} «пірнати», **пірна́ло** (тех.) «плунжер», **порі́нач** «тс.», [*пірна́чка*] «телячий шлунок» (очевидно, спочатку як засіб для сквашування молока), [*перна́чка*] «товста кишка вівці» Нед, [*пурина́ч*] «нирець», **зріну́ти** «виринути», [*зірну́ти, зорну́ти*] «тс.»; — результат контамінації дієслів *ниря́ти* «пірнати» і *ріну́ти* «бурхливо текти, литися», спочатку, очевидно, в префіксальних основах *виниря́ти—вирина́ти* (*ві́рнути*), потім, за аналогією, *порина́ти—пірну́ти*. — Потєбня К ист. зв. 222; Pleváčová Slavia 1974/4, 359. — Див. ще **ниря́ти, ріну́ти**. — Пор. **віри́нути**.

пірна́ч — див. **перо́**.

[пірна́чка¹] (ент.) «широкони́жка, *Taпurus*» Нед; — неясне.

пірна́чка² — див. **пері́чка**.

[пірник] «пряник; пряник з перцем» Г, Пі, [*пíрник*] «пряник з перцем Пі; коржик, медяник ЛексПол», [*пéрник*] «тс.; солодкий коржик» ЛексПол, [*пирний*] «пряний», [*пирнячий*] «тс.»; — р. [*пéрник*] «пряник», бр. *пéрнік* «тс.», п. [*pirnik*] «медяник», *riegnik* «пряник, медяник», ч. слц. *perník* «тс.»; — пізне псл. **рьрьгпíкь* «пряник», **рьрьгпéпъ* «пряний», похідні від *рьрьгь* «перець» (пор. др. *пэльрь, пэльрь* «тс.»); початкове **п** перед зниклим слабким **ъ** закономірно відпало. — Фасмер III 243; Machek ESJC 444; Holub—Kop. 270. —

Див. ще **пéрець**. — Пор. **па́прика**, **пря́ний**¹.

пірнікоза (орн.) «норець великий, Podiceps (Columbus) cristatus L.», [пірніке́за Она, пурнікоза, впірнікоза ЛексПол] «тс.»; — складне слово, утворене з основ дієслова *пірнати* та іменника *коза́*; назва птаха зумовлена тим, що всі норці чудово плавають і пірнають, а великий норець має на голові парний чуб, схожий на роги кози. — Булаховський Вибр. пр. III 225, 229, 274; Воїнств.—Кіст. 109—111; Птицы СССР 26—32. — Див. ще **коза́**¹, **пірнати**.

піро́га «вузький довгий човен»; — р. болг. *пиро́га*, бр. *піро́га*, п. ч. вл. *ri-goga*, схв. *пирога*, слн. *riǫga*; — запозичення з французької мови; фр. *rigogue* «тс.», *rigagua*, як і англ. *rigogue*, *rigagua*, н. *Rigoge*, *Rigagua*, виводяться від ісп. *rigagua* «тс.», що походить від етимологічно неясного каріб. *rigagwa* «видовбаний або випалений з цілого стовбура човен». — SIC² 650; Kopaliński 753; Вуяклија 723; Klein 1189; Dauzat 561.

піроксилін «тринітроклітковина (вибухова речовина)»; — р. болг. м. *пироксилін*, бр. *піраксілін*, п. *pirok sylina*, ч. *piroxylin*, слц. *pyroxylin*, схв. *пироксилин*; — запозичення з французької мови; фр. *pyroxyline* «тс.» утворене французьким хіміком Пелузом (Th. Pelouze) у 1836 р. з основ гр. *пῦρ* «вогонь, полум'я» і *ξύλον* «зрубаний ліс, колоди», можливо, спорідненого з лит. *šūlas* «стовбур, стовп», бр. укр. діал. *шу́ла* «стовп»; менш певне виведення (SIC² 650; ССРЛЯ 9, 1215; РЧДБЕ 560) від гр. *пῦρ* «вогонь, полум'я» і *ὄξύς* «гострий, кислий». — Sł. wug. *obcych* 573; БТР 584; Младенов 424; Вуяклија 724; Klein 1280; Boisacq 679. — Див. ще **пирей**, **шу́ла**. — Пор. **пірамідон**, **пірит**.

піротехніка «галузь техніки, що займається виготовленням вибухових і горючих сумішей, ракет, феєрверків», *піротехнік*, *піротехнічний*; — р. болг.

м. *пиротехника*, бр. *піратэхніка*, п. *pirotechnika*, ч. слц. вл. *pyrotechnika*, схв. *пиротехника*, слн. *pirotehnika*; — запозичення із західноєвропейських мов (очевидно, безпосередньо з німецької); нім. *Pyrotechnik*, фр. *pyrotechnic*, англ. *pyrotechnics* утворено з основ гр. *пῦρ* «вогонь» і *τέχνη* «майстерність, мистецтво». — SIC² 651; ССРЛЯ 9, 1217; Sł. wug. *obcych* 573; Holub—Lyer 407; БТР 584; Младенов 424; Вуяклија 725; Fremdwörterbuch 522; Klein 1279—1280; Dauzat 599. — Див. ще **пирей**, **техніка**. — Пор. **пірамідон**, **пірит**, **піроксилін**.

пірс «висунута в море портова споруда, до якої причалюють судна з обох боків»; — р. *пирс*, бр. *пірс*, п. *pirs*; — запозичення з англійської мови; англ. *pier* (мн. *piers*) «стовп, паля, стояк (моста, арки); пристань; простінок; дамба, мол, хвилеріз» через сангл. *pere*, *per*, дангл. *per* виводиться, як і фр. ст. *pere*, від слат. *pera* «стояк», що, можливо, походить від лат. *petra* (< гр. *πέτρα*) «скеля, камінь». — SIC² 651; Черных II 35; Kopaliński 753; Kluge—Mitzka 549; Klein 1184; ODEE 679; Walde—Hofm. II 298. — Див. ще **Петр**. — Пор. **перон**.

піруєт «крутий поворот тіла на носку; поворот коня на задніх ногах»; — р. *піруєт*, бр. *піруєт*, п. *piruet*, ч. слц. вл. *pirueta*, болг. *пируєт*, м. *пируєта*, схв. *пируєта*, слн. *piruēta*; — запозичення з французької мови; фр. *pirouette* «дзига, вертушка (іграшка); пірует, вольт (коня)» не зовсім ясне; можливо, результат контамінації фр. *girouette* «флюгер» з іт. *piruolo* «вістря дзиги» або зближення запозиченого іт. *piruolo* з давнім фр. *rouet* «коліща», зменш. від *roue* «колесо». — SIC² 651; Черных II 35; Kopaliński 753; Holub—Lyer 373; Вуяклија 725; Klein 1189; Dauzat 363; Gamillscheg 705.

пірчити — див. **пёрти**³.

пір'я, *пірина*, *пірити*, *пірнák*, *пірній*, *пір'янка*, *пір'ястий* — див. **пёр**.

піскар (іхт.) «пічкур, *Gobio Cuv.*», [*пескар, пецкар*] «тс.» Л, *пісочник* «*Neogobius fluviatilis Pallas*; [пічкур Л—Г]», [*пішкар*] «голець, *Nemachilus barbatulus L.*» ВеНЗн; — р. *пескарь* «пічкур», [*пескун, песчаник*], бр. [*пескар*], п. [*piaszczurka*], слц. [*peskár*], схв. [*pesak, pijesak*] «тс.»; — псл. [**pěškarъ*] та ін., похідне від *рěшкъ* «пісок»; назва зумовлена тим, що піскарі здебільшого перебувають у місцях з піщаним дном; пов'язується також з іє. *peisk-/pisk- «риба» (Рокоту 796). — Коломиец Происх. назв. рыб 42; Черных II 25—26; Сабанеев 117; Leder 103—104. — Див. ще **пісок**. — Пор. **піскір**¹.

[піскоглід] (іхт.) «мінога струмкова, *Lampetra (Petromyzon) planeri Vl.*»; — складне утворення з основ іменника *пісок* і дієслова *глодати* «гризти»; назва зумовлена тим, що статевозріла мінога струмкова до нересту не живиться («гризе пісок»), а потім гине; пор. р. [*пескорбіка*] «мінога струмкова». — Světem zvířat IV 22—23. — Див. ще **глодати, пісок**.

[піскозоба] (іхт.) «щипівка звичайна, *Cobitis taenia L.*», [*підкозобель*] «тс.» Л—Г, [*піскозоб*] «піскар, *Gobio gobio L.*», [*піскозоблиця*] «мінога струмкова, *Lampetra (Petromyzon) planeri Vl.*», [*піскозобниця*] «тс.»; — р. [*пескозоб*] «щипівка звичайна; піскар», п. *piaskozob* «щипівка звичайна»; — складне утворення з іменника *пісок* і дієслова [*зобати*] «дзьобати»; назва зумовлена тим, що щипівка заривається глибоко в пісок, де живе часто разом з личинками міноги. — Фасмер III 249; Сабанеев 506; Světem zvířat 193. — Див. ще **зобати, пісок**. — Пор. **маскозоб, піскозуб**.

[піскозуб] (іхт.) «піскар, *Gobio gobio L.*» Мо, Л—Г; — р. [*пескозуб*] «тс.» п. [*piaskoząb*] «щипівка звичайна, *Cobitis taenia L.*»; — результат видозміни деетимологізованого другого компонента *-зоб* у назві [*піскозоб*] «піскар, *Gobio gobio L.*», [*піскозоба*] «щи-

півка звичайна», зближеного з іменником *зуб*. — Див. ще **піскозоба**.

[піскомір] (зоол.) «піщана черепашка, *Psammobia*» Нед; — очевидно, початкове [*піскомір*], утворене з основ іменника *пісок* і дієслова *міряти*; назва могла бути зумовлена тим, що ця черепашка повільно рухається по піщаному ґрунті. — Див. ще **міряти, пісок**.

піскор¹ — див. **піскір**¹.

піскор² — див. **піскір**².

[піскір] (іхт.) «бичок, що водиться на піщаному дні Дністровського лиману» Мо, *пісочник* «тс.» Мо, [*піскір*] «бичок, *Cobitis fossilis*» Нед, [*піскір* Г, Нед, *піскор* ВеБ] «тс.»; — р. [*пескан*] «вид бичка, *Syrpinus gobio*»; — очевидно, результат вторинного зближення назви [*пічкур*] «бичок трав'яний, *Gobius orphiocephalus*» з основою слова *пісок*. — Див. ще **пічкур**¹. — Пор. **пісок**.

піскуха, піскучка — **піскір**².

[післище] «ремінь, на якому висять стремена; права нога (ловця диких коней)» Нед; — неясне.

післіг — див. **слати**¹.

[післід] «після» Нед, [*післідь*] «тс.» St. z fil. 12; — р. [*послѣдѣ*] «нарешті, під кінець, потім», др. *послѣдъ* «після, потім, згодом», *послѣдъ* «тс.», *послѣди* «потім, згодом», п. [*poślad*] «заду, позаду (чого-н.)», ч. [*posled'*] «пізніше; після, згодом», нл. [*poslĕd*] «заду, позаду, нарешті, за», полаб. *püsl'od* «після», болг. ст. *послед* «слідом», схв. *пѣслијед* «потім», стел. *послѣдь* «після»; — псл. *poslĕdъ*, що складається з прийменника *po* «по» і основи іменника *slĕdъ* «слід»; початкове **пі** замість закономірного **по** викликане деетимологізацією. — Німчук ІУМ Морфологія 358; Дзензелівський St. z fil. 12, 184; Brückner 530; Machek ESJC 553; ESSJ Sl. gr. I 238—239. — Див. ще **по, слід**¹. — Пор. **після**.

після «через деякий час; потім, пізніше; за, слідом за» СУМ, Г, [*после*] Нед, *послі*, [*посля*] «потім» Ме, [*нав-*

після УРС, СУМ, *навпослі, навпосля, напослі* Нед], [*напрінаслі*] «наприкінці» Кур, *опісля, [упісля, упослі]*; — р. болг. м. *после* «після», бр. *насла, после*, др. *послѣ*, ч. [poslě], схв. *послѣ* «після, слідом за», стсл. *послѣ* «після»; — очевидно, пізне псл. *poslē* з давнішого *poslědъ* «слідом за»; менш переконливе виведення (Соболевский Лекции 87; Преобр. II 112; Mikl. EW 297) з прийменника ро «по», вказівного займенника *сь «цей» і частки *-lě, або зближення (Loś RSI IV 244) з псл. *rozďъ «пізній», дінд. *paścā* «позаду, слідом, пізніше», ав. *paśca* «тс.»; після, потім». — Німчук ІУМ Морфологія 358—359; Фасмер III 339—340; Черных II 60; ESSJ Sl. gr. I 201—203. — Див. ще **післід, по, слід**¹.

пісній, пісник, пісника́ти, пісникува́ти, пісніна, пісні́ха, пісні́ця, пісні́ти, пісно́та, піснюва́ти, пісня́к, пісня́кати — див. **піст**.

пісня, пісельник, пісє́нний, пісє́нник, пісник, пісника́р, пісні́ти, піснь, пісня́р, пісня́рство — див. **піти**¹.

пісо́к, [піскова́тиця] «піщана земля», [*піскове́ць*] «осадочна гірська порода з піском» Нед, *піскові́к, піскові́на* «тс.», [*пісковіско*] «купа піску; піщане поле, піщана рівнина» Нед, [*пісковіще*] «тс.» Нед, [*пісковнік*] «піщаний берег» Ч, *піскува́тість* «вміст піску», [*піскува́ха*] «низьке піщане місце», *пісочни́ця* «пристрій, за допомогою якого посипали піском написане чорнилом для просушування», [*пісча́нка*] «піщаний ґрунт» ВеУг, [*пісчи́на*] «тс.; піщаний степ» Нед, [*пісчу́га*] «тс.» Нед, *піща́ник* «пісковик; піщаний берег Ч», *піщу́на, піщу́га* «глибокий пісок; [відходи з-під молотарки; пилюка з вітром Дз], [*піскова́тий*] «який містить у собі пісок» Нед, Г, *піскові́тий, піскува́тий, піскові́й, [пісоча́нний]* «піщаний», [*пісоча́нний*] Нед, *пісочни́й, піща́ний* СУМ, Куз, *піща́нистий, [впіскува́ти]* «вчистити піском; перетерти піском стіни перед побілкою» МСБГ, [*запісо́ч*] «пологий пі-

щаний насип біля річки», *запіскува́ти* «засипати піском», *супісо́к* «пісковина; [піщаний ґрунт, піщана місцевість Нед], *супісо́вий, супіскува́тий* «супісковий» СУМ, Г, *супіща́ний* «тс.»; — р. *песо́к* «пісок», бр. *пясо́к*, др. *пѣсѣкъ*, п. *piasek*, ч. *pišek*, слц. *piesok*, вл. нл. *pěsk*, полаб. *posāk*, болг. *пјасѣк*, м. *песок*, схв. *пийєсак, пєсак*, слн. *pěsek*, стсл. *пѣсѣкъ* «тс.»; — псл. *pěsěkъ* «пісок» споріднене з дінд. *pāmsuḥ* «пил, пісок», *pāmsukāḥ* (мн.), ав. *paṣnuš* «тс.», *paṣnav-* (*paṣanav-*) «пил, порошок; сміття, шебінь», вірм. *pošī* «пісок»; малообґрунтоване пов'язання (Торп 240) з дісл. *fōpp «сніговий замет, кучугура», утвореним від *fazni-, яке зближують з псл. *rahati* «дути, віяти»; сумнівне також зіставлення (Ильинский ИОРЯС 20/3, 73) з р. [*пexа́ть*] «штовхати, бити, товкти». — Фасмер III 249—250; Черных II 26; Brückner 405; Machek ESJC 451; Schuster-Sewc 1058; Младенов 540; Skok II 654—655; Mikl. EW 245; Zubatý LF 25, 239; Trautmann 216—217; Mayrhofer II 243; Зализняк ВСЯ IV 37; Абаев ИЭСОЯ I 449; Bartholomae 904; Hübschmann Arm. I 501; Pedersen IF 5, 47; Pokorny 824.

пісочник¹ (орн.) «зуйок, Charadrius L.», *піщани́к* «морський зуйок, Ch. alexandrinus L.»; — р. *песочник* «зуйок»; — похідне утворення від *пісо́к*; назва зумовлена тим, що малий зуйок оселяється на піщаних косах річок і озер та піщаних кучугурах коло боліт, морський зуйок — на солонцюватих і піщаних берегах солоних озер або на березі моря. — Воїнств.—Кіст. 56—61, 66—69, 71; Птицы СССР 223—226, 239—248. — Див. ще **пісо́к**.

[пісочник²) (бот.) «піщанка, Aegagria L. Нед; види стелюшка, Spergularia media Presl., Spergularia rubra Pers. Mak; зірочник злаковидний, Stellaria graminea L.», *піщанка* «Aegagria L.»; — р. *песча́нка* «піщанка», п. *piaskowiec*, ч. *pišečnice*, слц. *piesočnica*, слн. *peščenka* «тс.», схв. [*пешчанка*] «тс.»; шпер-

гель, Spergula»; — похідні утворення від *пісок*; назви рослин зумовлені тим, що вони зустрічаються переважно на піщаному ґрунті; назви піщанки є, очевидно, кальками новолат. *arenaria* «піщанка», похідного від лат. *agēpa* «пісок» (*agēpāgius* «піщаний»). — Словн. бот. 425; Вісюліна—Клоков 152, 155—156; Нейштадт 230—232, 233, 235; Machek Jm. rostl. 240. — Див. ще **пісок**.

пісочник³ — див. **піскар**.

піспа «борошняний відвар з крейдою для побілки стін; борошняний відвар для квашення яблук», [*піспа*] «вид клею; кислота» ZfSlPh 27, [*піспити*] «змазувати білені стіни відваром, щоб не бралася глина» Си; — р. [*поспа*] «гороховий відвар для пійла вівцям; розсіл з відвару висівок для квашення яблук; сусло на квас або пиво; борошняний відвар з білою крейдою для обмазування стін», ст. *поспа* «хліб у зерні, збіжжя», *поспа* «тс.»; — очевидно, др. *поспа* «щось посипане, насипане», псл. [розъра] «тс.», пов'язане з *розурати* «посипати», *сър* «сиплю». — Див. ще **посипати**. — Пор. **віспа**, **прізьба**.

піст «невживання скоромної їжі», *пісник* «той, хто поститься», [*пісніха*] «пісниця», [*пісніна*] «пісна їжа», [*пісно́та*] «тс.», [*піснійця*] «неврожайна земля» О, [*піснійк*] «пісник», [*постник* Нед] «тс.», [*пістнійця*] (*п'ятниця-п.* «пісна п'ятниця») Нед, [*постнічество*] «піст» Нед, [*поступки*] «тс.» Пі, *пісній*, [*пісніка́ти*] Г, Нед, *пісникува́ти*, [*пісніти*] «бліднути» Нед, [*піснічати*] «поститися» Си, [*піснюва́ти*] «постити» Нед, [*пісняка́ти*], *пості́ти(ся)*, [*постника́ти*, *постникува́ти* Нед], *постува́ти* «тс.», [*випістні́кати*] «випостити» Я, *спості́тися*, [*спіщувати́ся*]; — р. бр. болг. м. *пост*, др. *постъ*, п. *post*, ч. *půst*, сл. *pōst*, вл. *pōst*, нл. *spot* (< **pōst*), схв. *pōst*, сл. *pōst*, стсл. *постъ*; — пізне псл. *postъ* «піст»; — запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. *fasto* «піст», *fasta* «тс.» разом із спорідненими діє-

слівними формами двн. *fastēn*, гот. (ga)*fastan*, дангл. *fæstan*, дісл. *fasta* з первісним значенням «тримати міцно, держатися стійко», переносним «утримуватися від їжі», а також з двн. днн. *festi* «міцний, твердий; стійкий, сталий», дфриз. *fest*, дангл. *fæst*, *fasta*, дісл. *fastr* «тс.» відповідають вірм. *hast* «тс.», дінд. *pastyām* «стале місце; дім, двір; місце, де живуть»; необґрунтоване припущення (Младенов 496; Bernker IF 9, 364) про давню спорідненість псл. *postъ* і двн. *fasto*. — Німчук 61; Фасмер III 340—341; Черных II 60—61; Преобр. II 114; Горяев 276; Brückner 432; Holub—Kop. 306; Machek ESJC 500—501; Schuster-Sewc 1139—1140; Skok III 14—15; Mikl. EW 260; Uhlenbeck AfSlPh 15, 490; Janko Slavia 9, 352; Kiparsky GLG 261; Stender-Petersen 430; Kluge—Mitzka 186; Klein 576; Jóhannesson 534—535.

пістелка — див. **пистелка**.

пістолет; — р. болг. *пистолет*, бр. *писталет*, п. *pistolet*, сл. *pistolét*; — запозичення з французької мови; фр. *pistolet* «пістолет, гудок» є демінутивною формою від *pistole* «пістолет». — СІС² 652; Коваль 184; Черных II 35—36; Фасмер III 267; Мельников Slavia 36/1, 105; КЭСРЯ 339; Brückner 415; Machek ESJC 451; БТР 585; Dauzat 562; Kluge—Mitzka 552. — Див. ще **пістоль**.

пістоль (заст.) «пістолет», *пістолья* СУМ, Нед, [*піцоль*] «тс.» Нед; — р. *пистоль*, [*пистолья*], бр. *пистолья*, п. [pistol], ч. *pistole*, сл. *pistol'*, *pištol'a*, вл. нл. *pistola*; болг. *пищов*, м. *пиштол*, схв. *пиштолъ*, *пиштолъя*, сл. *pištola*; — запозичено, можливо, через польське і через російське посередництво з французької мови; фр. *pistole* «пістолет» виводиться від нвн. *Pištōle* «тс.», що походить від ч. *pišt'ala* «пишаль», якому відповідає також укр. *пищаль*; менш обґрунтоване виведення фр. *pistole* «пістолет», іт. *pistola* «тс.» (СІС² 652; Фасмер III 267; Diez 250) від назви італійського міста Пістої. —

Brückner 415; Machek ESJC 451—452; Schuster-Sewc 1069; Dauzat 562; Gamillscheg 706; Kluge—Mitzka 552; Klein 1190. — Див. ще **пищаль**. — Пор. **пістолёт**.

пістón «ковпачок з вибуховою речовиною в патронах або снарядах; металева оправа, яку прикріплюють, пробиваючи отвір у шкірі, картоні; клапан у мідному музичному духовому інструменті»; — р. болг. *пистон*, бр. *пистон*, п. ч. слц. *piston*, схв. *пистон*; — запозичення з французької мови; фр. *piston* «поршень, кнопка з пружиною, клапан музичного інструмента; (ст.) великий товкач (для ступки)» походить від іт. *pistone* «товкач», пов'язаного з *pistare* «товкти, колотити», *pestare* «тс.», які виводяться з пізнього лат. *pistāre* «тс., бити», пов'язаного з лат. *pīnsere* «товкти, терти, молоти; бити, шмагати», спорідненим з псл. *pestь* «товкач», *рѣхати*, укр. *пестик*, *пхати*. — СІС² 652; Фасмер III 263; КЭСРЯ 339; Kopaliński 753; Holub—Lyer 373—374; Вуяклија 725; Klein 1190; Dauzat 562; Gamillscheg 706; Walde—Hofm. II 307—308. — Див. ще **пхати**. — Пор. **пестик**.

пістряк¹, *пійстра*, *пістриговатий*, *пістрік*, *пістріти*, *піструлістий*, *піструля*, *пістря*, *пістрявий*, *пістрявіти*, *пістрячка* — див. **пестрий**.

пістряк², *пістрак*, *пістраль*, *пістрик* — див. **пестряк**.

пісуар; — р. *писсуар*, бр. *писуар*, п. *pisuar*, ч. слц. слн. *pišoár*, вл. *pissoir*, болг. м. *писоар*, схв. *писоар*; — запозичення з французької мови; фр. *pissoir* пов'язане з *pisser* «мочитися; випускати рідину, текти», до якого зводиться також укр. [*пісяти*] (дит.) «мочитися». — СІС 1951, 504; ССРЛЯ 9, 1237; Kopaliński 754; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 561; Младенов 424; Вуяклија 725; Dauzat 562; Gamillscheg 705—706. — Див. ще **пісяти**.

пісулістий, *писуля* — див. **писати**.

[пісчánка] (зоол.) «черв'як сабела, *Sabella L.*» Нед; — р. [*песчánка*] «моллюск, що живе у вологому піску, *Tellina*», [*пещánка*] «тс.», п. *piaskeřka* «*Sabella*»; — очевидно, калька наукової назви роду нлат. *Sabella*, утвореної, мабуть, на основі лат. *sabulum* (< **psaf-lom*) «грубий пісок, гравій»; назва черв'яка могла бути зумовлена тим, що він живе у піску. — Див. ще **пісок**.

[піськавка] (орн.) «мухоловка сіра, *Muscicapa striata* Pall.» Шарл; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з наслідуванням криків різних видів мухоловки: *тсіть-тіт*, *пік-пік*. — Воїнств.—Кіст. 296—297; Птицы СССР 510—514. — Пор. **пійкати**.

пісяг, *пісяга* — див. **писати**.

пісяти (дит.) «мочитися», *пісі* «тс.»; — р. *пійсать*, [*пійсать*], бр. [*пійсіць*] «тс.», п. [*piška*] «чоловічий член (у дитини)», полаб. *pisot* «мочитися»; — очевидно, запозичення з германських мов; нвн. снн. *pissen* «мочитися», шв. *pissa*, дат. *pisse*, гол. *pissen*, дфриз. *pissia*, англ. *piss* «тс.» виводяться з фр. ст. *pissier* «тс.; випускати рідину, текти», звуконаслідувального утворення з мови годувальниць (пор. пров. *pissar*, іт. *pisciare* «тс.»). — Фасмер III 266; Holub—Lyer 373; Polański—Sehnert 111; Kluge—Mitzka 552; Klein 1190; Mestica 1202; Dauzat 562; Gamillscheg 705—706.

піт, *пітнік*, [*потóвиця*] «випотина» Нед, *пітній*, [*пітнявий*] «пітний» Нед, [*потівий*] Куз, *потовій*, *пітніти*, [*потітися*] Куз, *потіти*, *вініти*, *віноти*, *вінотина*, [*запотіти*] «вкрити потом» Я, *пропітнілий*, *пропотілий*, *спітнілий*, *спотілий*; — р. бр. болг. м. *пот*, др. *потъ*, п. ч. слц. *pot*, вл. слн. *róť*, схв. *пòť*, стсл. *потъ*; — псл. *potъ* «піт», очевидно, результат спрощення давнішого **рок-to-*, пов'язаного із **ректі* «пекти»; з формального погляду співвідносне з кіпр. *roeth* «жаркий, гарячий»; із семантичного погляду можливе порівняння з схв. *знōj* «піт» — р. *зной* «спека», лит. *prākaitas* «піт»,

kaĩtulys «тс.» поряд з kaĩtinti «нагрівати, розжарювати, розпикати», kaĩsti «нагріватися, пітніти, червоніти, пріти»; пов'язання з гр. ποταμός «річка» (Wiedemann BB 27, 256), ποτόν «волога, вода», лат. p̄ituita «слиз, мокрота, гнійна рідина; нежить», дінд. pithah «вода» (Горяев 277) сумнівне. — Фасмер III 342—343; Черных II 61; Преобр. II 117—118; Brückner 432; Machek ESJC 474; Holub—Kop. 288; Schuster-Sewc 1141; Младенов 497; Skok III 17; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 69—70; Zupitza KZ 35, 266; Meillet Etudes 297; Mikl. EW 260; Pokorny 798. — Див. ще **пекті**.

пітекáнтроп «найдавніший морфологічний тип людини»; — р. болг. м. *питекáнтроп*, бр. *pitэкáнтрап*, п. *pitекантроп(us)*, ч. *pithecanthropus*, слц. *pitекантроп*, вл. *pitекантропус*, схв. *питекантропус*, слн. *pitекáнтроп(us)*; — номенклатурне позначення, засвоєне з новолатинської наукової мови; нлат. *pithecanthropus* (*ērectus*) «пітекантроп (що стоїть прямо)», утворено в кінці XIX ст. лікарем голландської армії Е. Дюбуа (Dubois) з основ іменників гр. πῖθηκος «людиноподібна мавпа» (споріднене з πῖθων «маленька мавпа»), етимологічно не зовсім ясного, і ἄνθρωπος «людина». — СІС² 652; ССРЛЯ 9, 1258; Kopaliński 754; Holub—Lyer 374; БТР 586; Вуяклија 726; Klein 1191; Frisk II 534; Boisacq 782. — Див. ще **антропологія**.

[**пітель**] (орн.) «півень, Gallus domesticus Bris.» ВеНЗн; — р. заст. м. *пéтел*, болг. *петéл*, схв. *пéтао*, слн. *petélin*, стсл. *пѣтъль*, *пѣтьель*; — пізне псл. *рѣтъль*, *рѣтьель* «тс.», похідне утворення від *рѣти* «співати». — Фасмер III 252; Преобр. II 163—164; Brückner 404; Machek ESJC 447; Младенов 540. — Див. ще **піти**¹.

[**пітелю́га**] (орн.) «вивільга, Oriolus galbula L.» ВеНЗн, [*купителю́га*, *купителю́жник*, *потелі́жник*, *телю́га*] «тс.» ВеНЗн; — результат стягнення і спрощення складної назви [*купителю́-*

га (*купителю́га*)], утвореної з основ дієслова *купі́ти* та іменника [*телю́га* (*телю́га*)] «віз» як наслідування крику іволги; пор. вислів «покинь сани, бери віз», яким розтлумачується крик синиці. — Див. ще **купіти**, **телю́га**. — Пор. **філю́га**.

піти¹ «співати», *піяти* «тс.», [*піснї-ти*] «співати» Нед, *пісельник* «співак, той, хто пише або збирає пісні» СУМ, Куз, *пісенник*, [*пісник*] «співак» Нед, [*пісника́р*] «тс.» Нед, [*піснь*] «пісня» Нед, *пісня*, *пісня́р*, *пісня́рство* Куз, *пісенний* СУМ, Нед, [*непівний*] (у виразі *н. час* «коли півні не співають, від півночі до світанку») Бі; — р. *пéть*, *пою́*, бр. *пець*, др. *пѣти*, п. *ріа́с* «співати (про півня); прославляти», ст. *ріе́с*, ч. *рѣти* «співати, оспівувати», слц. *riet'* «оспівувати», полаб. *rot*, болг. *пéя*, м. *пее*, схв. *пѣвати*, *пѣти*, слн. *рѣти*, стсл. *пѣти*, *пож*; — псл. *рѣти* (< **roi-*) «співати»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *ро́жити* «поїти», *рiти* «пити» (первісно як позначення обряду жертвовного узливання або пісенного супроводу бенкету); зіставляється також (Ondruš Sl. Wortst. 118—119) з гіпотетичним псл. **ri-* «бити» (пор. *ріла* «пилка» та ін.); не доведений зв'язок з гр. ποίαν «пеан, спочатку — хоровий гімн», гот. *faian* «гудити, ганити», гр. εἰπτικός «досвідчений, розумний» (Schrader Reallexikon I 187; Wiedemann BB 28, 38; Младенов 540); сумнівне також виведення з кореня *ri-k-* (Mikl. EW 245; Горяев 290; Skok II 651). — Фасмер—Трубачев III 350; Трубачев ВСЯ IV 135—138; Сл. яз. козн. 1988, 319; Šaur Et. Brun. 84—87. — Див. ще **поїти**. — Пор. **співа́ти**.

піти², [*пісмі*] «піти» Нед, *пімі́ся*; — результат фонетичної еволюції префіксального псл. *poiti* (> др. *poити* > укр. **по́йти* > *пійти*) за законом зміни **о** > **і** в нових закритих складах. — Див. ще **іті**, **по**.

[**пітільбон**] (бот.) «садова айстра китаїська, Callistephus chinensis Nees. (Aster chinensis)» ВеНЗн; — результат видозміни назви [*компоштільбон* (*ко-*

пистильон)], пов'язаної з [кампустé-ля] «тс.» (див.).

пітoн (зоол.) «велика гадюка з родини удавів, Python Daud.», *піфoн* «тс.»; — р. болг. *питoн*, бр. *пітoн*, п. *pyton*, слц. *pyтoн*, м. *питон*, схв. *пйтoн*, слн. *piton*; — номенклатурна назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; нлат. *python* походить від гр. Πύθων «Піфон» (міфічний змії, нібито вбитий Аполлоном там, де потім був споруджений храм Аполлона Дельфійського), що виводиться від етимологічно неясного топоніма Πύθω «Піфо», давньої назви місцевості, де знаходилось місто Дельфи. — СІС² 652; ССРЛЯ 9, 1261; Kopaliński 806; БТР 568; Вуякляіа 726; Klein 1280—1281; Дворецкий II 1440.

пітpоха, *пітpошити* — див. **пoтpox**.

[пiтькати] «кричати» (про перепелиць тощо); — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з імітацією крику перепела *пiть-пiбiть*. — Птицы СССР 182—183. — Пор. **пiськавка**.

[пiтiя] «курча, пташеня» Нед, [пiтiя] «молодий півник» ВеНЗн; — результат контамінації форм [пoтiя] «пташеня» і [пiтель] «півень» (див.).

[пiханий] «добротний, пухкий, м'який (хліб)» Си; — неясне; можливо, пов'язане з *пшениця* (пор.).

пiхва «(заст.) футляр для шаблі, кинджала, меча, ножа; (бот.) нижня частина черешка або пластинки листка, що обгортає стебло; (анат.) вагіна», *пiхви* «футляр для шаблі та ін.», [пiхвиця] «футляр, чохол» Нед, [пoхвi] Г, Пі, *пoхiвник* Нед] «тс.»; — бр. *пoхвa* «пiхва», п. *rochwa*, ст. *poszwa*, ч. *rochva*, заст. *pošva*, слц. *pošva*, нл. *rochwa* «тс.»; — остаточно не з'ясоване; можливо, псл. *рošва, пов'язане з *pošiti* «пошити, обшити», яке пізніше зазнало зближення з (po-)ховати «(за)ховати»; менш певне пов'язання (Фасмер III 221; Брандт РФВ 23, 301; Корєснý ZVSZ 227; Pedersen IF 5, 65—66) з р. [пaxвi] «пiдхвiснi ременi у

збруї», п. ст. *rochwy*, ч. *rochvu*, схв. [пoхви, пoхве] «тс.» і, далі, з псл. *раху (рахъve)/роху (рохъve) «пахва», рахъ «пах». — Brückner 423; Machek ESJC 468; Holub—Kop. 283—284; Mikl. EW 254.

[пiхoтi] (бот.) «квасоля пiша, Phaseolus compressus DC.» Нед, ВеБ, [пiхoткa] «тс.» Л, [пiхoтнa] (у сполученні [п. фiзoлiя]) Мак, *пiша* (у сполученні п. квасoлiя) «тс.»; — п. [pischota], схв. [пешак] «тс.»; — похідні утворення від *пiший* «який iде пiшки»; назви зумовлені сланким (невитким) характером стебел цього виду квасолі, які стеляться по землі; пор. [лежух] «квасоля пiша», похідне від *лежати*. — Словн. бот. 252; Нейштадт 360—361. — Див. ще **пiший**.

пiхтiр — див. **пихтiр**.

[пiхyр] «пузир, пухир», [пiхyр] «тс.» ВеБ, [oпiхурiати] «покривати пухирями» Ж; — результат контамінації слів *мiхyр* і *пухyр*; зiставляється також (Куркина Этимология 1971, 87; Prusík KZ 35, 601) з ч. *rešúg* (анат.) «матка», цсл. *пѣхурь* «бульбашка», які зводяться (Petersson PBrV 43, 141—153) до iе. *pois-/reis- «дути». — Див. ще **мiхyр**, **пухyр**.

[пiхурка] (бот.) «гриб порхавка, Lycoperdon Tourm.» Мак, [пiхурник] «вид пузирника, Solutea arborescens L.» Мак, [пiхурниця] «фізалис, Physalis Alkekengi L.» Нед; — похідні утворення від [пiхyр] «пузир, пухир»; назви рослин зумовлені зовнішньою подібністю їхніх плодів чи загальної будови до пухиря; пор. інші назви фізаліса — [мiхурниця звичайна, пузируха, мiхурка, мохунка], пузирника — [пузирчатка, пухирник, мiхурник, мiхуринка, мошоночник звичайний], порхавки — [мiхунка]. — Вісюліна—Клоков 214, 272. — Див. ще **пiхyр**.

пiцвiк, **пiцвeлок** — див. **свинiя**.

пiцкiто «добування звуків із струнних інструментів щипком пальців; музичний твір або його частина, що виконується таким способом», *пiц-*

чича́то «тс.»; — р. *пицика́то*, заст. *пицика́то*, бр. *пицька́та*, п. ч. слц. болг. *пицика́то*, схв. *пицикато* «тс.», слн. *pizzicáto*; — запозичення з італійської мови; іт. *pizzicato* «тс.», жін. р. *pizzicata* «тс., щипок» є формами субстантивованого дієприкметника від дієслова *pizzicare* «щипати, обскубувати; смикати; клювати; виконувати піцикато», пов'язаного з *pizzare* «жалити, уражати; колоти», утвореним від іменника *pizzo* «вістря», можливо, звуконаслідувального походження або спорідненого з *picca* «піка». — СІС² 652; ССРЛЯ 9, 1269—1270; Ст. выг. obcyh 575; Holub—Lyer 372, 374; Вуяклија 726; Klein 1192; Mestica 1207.

піч, *пічка*, *пічку́га*, *пічку́р*, *пічку́ра*, *пічний*, *пічник*, *пічникувати*, *пічовий*, *пічу́рка* — див. **пекті**.

[**піча́вка**] (бот.) «земляна груша, топінамбур, *Helianthus tuberosus* L.» Нед, Мак; — неясне.

[**пічка**] «вирізка на вухах овець як розпізнавальний знак», [*пічка́тий*] «з вирізкою на вухах»; — похідне утворення від **пекті**; первісно означало не вирізку, а випечене тавро. — Див. ще **пекті**.

[**пічка́тися**] «возитися з обмазуванням глиною або з побілкою будинку»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *піч(ка)*, оскільки печі й хати обмазують глиною і білять.

[**пічку́га**¹] (орн.) «птах» Бі; — не зовсім ясне; можливо, співвідносне з р. *пи́чу́га* «маленький птах», пов'язаним з *піка́ть* «пикати». — Фасмер 270; Преобр. II 57, 58, 65. — Див. ще **пікати**.

[**пічку́га**²] — див. **пекті**.

пічку́р¹ (іхт.) «піскар, *Gobio gobio* L.», [*печку́р*] «тс.»; — р. [*печку́р*], бр. *пяхку́р*, слн. *piškúg* «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви *піскар* «тс.», зближеної з *піч*, [*пічка*] «ямка». — Див. ще **піскар**.

[**пічку́р**²] «опалювач, грубник», [*пичкурня́*] «кочегарка на цукровому за-

воді», [*пичкурува́ти*] «бути опалювачем»; — бр. [*пяхку́р*] «пічник»; — складне утворення з основ слів *піч* і *ку́рити* (див.).

[**пічла́з**] «розпусник»; — складне утворення з основ слів *піч* і *ла́зити*; первісно означало «той, хто лазить на піч». — Див. ще **ла́зити**, **пекті**.

[**пічова́га**] (іхт.) «вид маленької рибки, *Rhodeus amarus* ВеНЗн; — неясне.

пішва — див. **ші́ти**.

піший «який іде пішки; який здійснюється пішки; який виконується без допомоги тяглової худоби; [який не має тяглової худоби ЛЧерк; домашній, свійський (про птицю)], *піхотний* «належний до піхоти; [піший Нед], [*піхотий*] «піший» Нед, [*піше́чий*] (у сполученні *п-а дорога* «пішохідний») Нед, *піхота* «рід військ, що діє в пішому строю», [*піхотйна*] «пішохід», *піхотинець* «[тс.]; той, хто служить у піхоті», [*піхотник*] «пішохід» Нед, [*піхотниця*] «стежка для пішохідів» Нед, [*піхурка*, *піша́чка* ДзАтл II] «тс.», *піхтурá* «піхота, піхотинець», *піша́к* «[тс.]; фігура найнижчої цінності в шахах; (заст.) давня українська неофіційна земельна одиниця міри від 0,5 га до 5 га», [*пішані́ця*] «пішохід», [*пішені́ця* Нед, *піше́ць* Нед] «тс.», [*пішка*] «стежка», [*пішні́к*] «тс.; той, хто йде пішки Куз», [*пішувка*] «стежка» ДзАтл II, [*пішурка*] «тс.» тж, [*піхóm*] «пішки» Г, Нед, [*піхотóю*, *піхóю*, *піхтурá*, *піхтурóю*, *пішака́*, [*пішані́цею*], *пішечки*, [*пішка́ми*] Нед, *пішки*, *пішкóм*, [*пішо*] «тс.», [*опіші́лий*] «який став лінивим, повільним», [*опішний*] «лінивий, повільний», *опішити* «зробити пішим, залишивши без коня», [*опішити*] «стати лінивим, повільним», *спішити*, *спішитися*; — р. *пéший*, [*пéхий*] «піший», *пяхóта* «піхота», бр. *пéшы* «піший», *пяхóта* «піхота», др. *пъшыи* «піший, піхотинець», *пъшыци* «піхота», п. *pieszy* «піший», *piechota*, ч. *pěchý* «піший», *pěší* «тс.», *pěchota* «піхота», слц. *pechota* «тс.», *pěší* «піший»,

вл. *pěši*, нл. *pěšu* «тс.», болг. *pěши* «піший», м. *peш* «тс.», схв. *pěшāk* «пішохід», слн. *pěšes* «тс.», стсл. *pěшь* «пішки»; — псл. *pěшь* «пішки», *pěšъ* «тс., піший»; — пов'язане з іє. **pēd-* «нога (ступня), крок», якому відповідає також псл. *rodъ* «основа, низ; ґрунт, дно», укр. *pid* «нижня поверхня приміщення»; загальноєвропейської етимології слов'янських форм із -š- немає; найбільш імовірно походження їх від іє. **pēdsjos* «піший»; корінь **pēd-* «нога (ступня)», засвідчений у лат. *pēs* «нога», лит. *pėda* «стопа, ступня; слід ноги», лтс. *pėds* «слід ноги», рѣда «підшва, стопа, п'ята», дінд. *padām* «слід ноги, стопа», лит. *pėščias* «піший», *pėkščias* «тс.»; звукові форми з *x* (*ch*) на місці *ш* (*š*) здебільшого вважаються давнішим рефлексом суфіксального -s-, але можуть бути і результатом вторинної видозміни, зумовленої аналогією до закономірних співвідношень типу *тихий* — *тиша*, *пастух* — *пастуший*. — Фасмер—Трубачев III 254, 257; Черных II 29; Преобр. II 164—165; Горяев 290; Brückner 406; Otrębski LP 8, 263; Machek ESJC 446; Holub—Kop. 271; Schuster-Sewc 1059—1060; Младенов 421; Skok II 670—671; Mikl. EW 245; Trautmann 209—210; Fraenkel 561—562; Mühl.—Endz. III 205—206; Mayrhofer II 201; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще *pid*¹. — Пор. *пасти*², *педаль*.

пішнія «важкий лом на дерев'яному держаку», *плішнія* «тс.», [*пешня*] «інструмент для видовбування човнів, вуликів, пазів у дереві» Л, [*пешня, пішня, плєсня*] «тс.» Л, [*плісня*] «довге залізне долото з дерев'яним держаком» ВеБ; — р. *pěшнія* «пішня», бр. [*пьяшня*] «лом», п. *piesznia* «вид сокири (інструмент пасічника)», [*piešnia*] «тс.»; — півн.-сл. [**pěšnja*] «лом, тесло», очевидно, пов'язане з псл. *pestь* «товчак» або рхати «пхати, штовхати, товкти». — Фасмер III 258; Преобр. II 56; Соболевский Лекции 137; Būga RR I 30; Matzenauer LF 12, 336; 15, 168. — Див. ще *пестик*, *пхати*.

піщак — див. *пікавка*.

піщаний, *піщаник*, *піщанистий*, *піщанна*, *піщуга* — див. *пісок*.

піщаник¹ (зоол.) «жовтий ховрашок, *Spermophilus (Citellus) fulvus*», *піщанка* «тс.; вид земляної миші, *Meriones*»; — р. *песчаник* «жовтий ховрашок», *песчанка* «*Meriones*»; — похідні утворення від *пісок*; назви зумовлені тим, що ці гризуни заселяють піски пустель і напівпустель. — УРЕ 11, 226; БСЭ 32, 571—572. — Див. ще *пісок*.

піщаник² — див. *пісочник*¹.

піщанка¹ (іхт.) «морська риба з родини окуневих, *Ammodytes*»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *песчанка* «тс.» є похідним від *песок* «пісок»; назва зумовлена тим, що ця риба водиться біля берегів на піщаному ґрунті. — БСЭ 32, 572. — Див. ще *пісок*. — Пор. *піскар*.

піщанка² — див. *пісочник*².

піяк, *піяка*, *піятіка*, *піяцтво*, *піячити*, *піячіра* — див. *піти*.

піякі — див. *пияки*.

піяти — див. *піти*¹.

[**піячка**] «потилиця» Нед; — неясне.

[**плав**¹] «купа снопів у полі» О, [**плавок**] «великий стіг снопів» О; — результат видозміни слова [*плай*] «ряд, шар; рівне поле; стежка», зближеного з основою *плав-*. — Див. ще *плай*.

плав², *плавак*, *плавальник*, *плавати*, *плавач*, *плавачка*, *плавба*, *плавень*, *плавєць*, *плави*, *плавильник*, *плавильня*, *плавінна*, *плавине*, *плавінка*, *плавіння*, *плависко*, *плавистий*, *плавка*, *плавки*, *плавкий*, *плавля*, *плавма*, *плавний*, *плавник*, *плавні*, *плавня*, *плавок*, *плавом*; *плавун*, *плавучий*, *плавці*, *плавця*, *плавчий*, *плавя* — див. *плісті*.

[**плавзати**] «плазувати, повзти»; — результат контамінації слів *плазувати* і *повзати*. — Див. ще *плав*¹, *повзти*.

плавік «сполука кальцію і фтору, флюорит, плавиковий шпат»; — бр.

плав'ік; — запозичення з російської мови; р. *плав'ік* «тс.» утворене від *плав'ить* «плавити, виплавляти, одержувати сплав»; назва мінералу зумовлена, мабуть, тим, що він використовується в металургії як флюсовий матеріал, тобто додається для прискорення плавки; пор. р. [*плавень*] «флюсовий матеріал». — УРЕ 11, 227; БСЭ 33, 150. — Див. ще **плісті**.

[**плавн'ювка**] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L. Дз; загальна назва трави, що росте в плавнях Мо»; — похідне утворення від *плавні*; народна назва перстачу зумовлена тим, що він росте в плавнях, на болотах і вогких луках та у вогкіших борах; пор. інші його назви: *болотнянок*, *болотянок* тощо. — Мо 58; Вісюліна—Клоков 210—211; Нейштадт 323. — Див. ще **плісті**.

[**плавст'юда**] «незграбна, неповортка людина; роззява» Ва; — неясне.

плавта — див. **платва**.

[**плавун**] (бот.) «плакун верболистий, *Lythrum salicaria* L.» Мак, *плаўн* «п'ядич, *Lycorodium* L.», *плаун'ові* «п'ядичеві, *Lycorodiaceae*»; — р. *плав'ун* «плакун верболистий; п'ядич», *плаўн* «п'ядич», ч. *plavun*, слц. *plavun* «тс.»; — похідне утворення від *плавати*; назва зумовлена тим, що різні види цих рослин або плавають у стоячих водах, або ростуть по вогких місцях, по берегах річок, ставків, по вогких луках, біля канав і боліт. — Вісюліна—Клоков 60—61, 224—225; Нейштадт 59—61, 397—398; Machek Jm. rossl. 27; ESJC 456. — Див. ще **плісті**. — Пор. **плав'унчик**.

плавунець (ент.) «водяний хрущ, *Dytiscus* L.», [*плив'ець*] «тс.» Нед; — р. *плавунець* «тс.»; — похідне утворення від *плавати*; назва жука зумовлена тим, що плавунець і його личинки мають плавальні ноги і добре плавають. — УРЕ 9, 228; БСЭ 33, 155; Станек 187—188; Urania Tierr. Insekten 206—209. — Див. ще **плісті**.

плав'унчик (орн.) «птах ряду куликоподібних, *Phalacropterus*», *плавунець*,

плав'уха «тс.»; — р. *плав'унчик* «тс.»; — похідне утворення від *плавати*; назва зумовлена тим, що плавунчик, маючи пальці, облямовані шкірястими лопатями, прекрасно тримається на воді, дуже добре плаває. — Воїнств.—Кіст. 78—79; УРЕ 11, 228; Птицы СССР 270—271; БСЭ 33, 155. — Див. ще **плісті**.

[**плав'уха**] «полова корова» Нед; — видозмінене запозичення зі словацької або чеської мови; слц. [*plavuša*, *plavul'ka*, *plavočka*, *plavka*], ч. *plavka* «тс.» є похідними від ч. слц. *plavú* «світло-жовтий, світло-рудий, буланий, положий», якому відповідає укр. *пол'овий*, — Фасмер III 272, 313; Machek ESJC 456. — Див. ще **пол'овий**. — Пор. **плов'я**.

плав'унчик (бот.) «*Hottonia palustris* L.»; — р. [*плав'унчик*] «тс.»; — похідне утворення від дієслова *плавати*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте на вогких луках і водах. — Шамота 121; Вісюліна—Клоков 251; Нейштадт 438—439. — Див. ще **плісті**. — Пор. **плавун**.

плагіат «привласнення авторства; використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора», *плагіатор*, *плагіаторство*, *плагіювати* «учиняти плагіат»; — р. болг. *плагіат*, бр. *плагіят*, п. вл. *plagiat*, ч. слц. слн. *plagiát*, м. *плагіјат*, схв. *плагіјат*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Plagiát* «плагіат», фр. *plagiat* «тс.» походять від нар.-лат. *plagiátus* «викрадення, пов'язаного з *plagiāre* «викрадати», похідним від лат. *plagiūm* «викрадення, крадіжка», що виводиться з гр. *πλάγιος* «косий, похилий; розміщений збоку», *πλάγιον ἄγειν* «виводити силою», похідного від *πλάγος* «сторона, бік», генетично пов'язаного з *πέλαγος* «море; (переважно) відкритий морський простір», лат. *plaga* «сітка для полювання», а також *plānus* «п'який, рівний», лит. *plānas* «тонкий», лтс. *plāns* «тс., п'який», хет. *palŋi* «широкий», псл. *polje*

«поле», укр. *пóле*. — СІС² 652; Коваль 171; Черных II 37; Фасмер III 272; Kopaliński 755; Brückner 417; Holub—Lyer 374—375; РЧДБЕ 561—562; Младенов 426; Вујаклија 727; Fremdwörterbuch 485; Dauzat 563; Walde—Hofm. II 318; Frisk II 493—494, 547; Pokorný 805—806, 831—832. — Див. ще *пóле*. — Пор. **план**.

плажатура — див. **прежитурі**.

плаз¹ «гад, плазун», *плазун*, *пλάзом* «повзком, повзучи», [*пλάзьма*] «тс.», [*плазовітий*] «який плазує», *плазувати*, [*навпλάз*] «плазом» Куз, [*пóплазка*] «гадина» (?) Нед, [*розпλάзний*] «плазуючий» Нед; — запозичення з польської мови; п. *řřaz* «плазун», [*řřazać*] «плазувати» виводиться (Brückner 420) від ст. *řřazíc* як ітератива до давнішого *řřozíc* «повзти», але може бути й запозиченням з чеської мови (ч. *řřaz* «плазун» відповідає п. *řřoz* «полоз саней», укр. *пóлоз*). — Див. ще **повзті**, **пóлоз**.

плаз² «покладена палка в деяких дитячих іграх, у яку ціляться своїми палками учасники гри *Ме*»; (заст.) гра з такою палкою; [довгий прут у великодній грі; плоский бік (знаряддя) Нед], [*пλάзень*] «плоский бік (коси і под.)» Нед, [*плазівка*] «паличка в грі у плаз», [*пλάзка*] «кладка Пі, Нед; пральна дошка (на річці) Нед», [*плас*] «загнутий кінець келепа», [*пλάзоватий*] «плоский, нищий, вульгарний» Пі, [*плазовітий*] «плоский; підлий», *пλάзом* «пласкою стороною донизу», [*пλάзма* ЛексПол, *пλάзьма*] «тс.», [*пλάзитися*] «ставати плоским, нищим» Нед, [*плазувати*] «бити плазом Нед; попадати палкою в покладену палку (плаз); падати (про великий сніг) Корз»; — бр. [*плаз*] «плоский бік», *пλάзам* «плазом»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *řřaz* «дерев'яна балка, зверху і знизу плоско оброблена; плоский бік меча (шаблі)», *řřazować* «ударяти плазом» пов'язується (Brückner 420) з п. *řřaski* «плоский»; пор. р. *плашмя* «плазом; крижем, плиском» (Фас-

мер III 276; Преобр. II 70). — Див. ще **плаский**.

пλάзма «рідка частина крові; (заст.) протоплазма; речовина в дуже іонізованому стані», *плазматичний* «який складається з плазми»; — р. бр. болг. м. *пλάзма*, п. ч. слц. *plazma*, вл. *plazma*, схв. *пλάзма*, *пλάзма*, слн. *plázma*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Plásma*, фр. *plasma*, англ. *plasm(a)* походять від пізньолат. *plasma* «щось виліплене, фігура; утворення», що виводиться з гр. *πλάσμα* «тс.», похідного від етимологічно не зовсім ясного *πλάσσειν* «ліпити (з глини, воску тощо); відливати; формувати, утворювати». — СІС² 653; ССРЛЯ 9, 1291; Kopaliński 758; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 562; Вујаклија 727; Fremdwörterbuch 486; Dauzat 565; Klein 1196; Frisk II 550—552.

плай «(гірська) стежка; дорога для їзди верхи Нед; рівне поле О; ряд, шар», [*плайбк*] «стежка в горах» О, [*плайчók*] «тс.», [*плая*] «стежка» Ко, [*поплайщина*] (назва, пов'язана з розрахунками у вівчарстві) Доп. УЖДУ 4, [*розплайтисся*] «розкритися» (про дорогу) Нед; — п. [*řřaj*] «стежка», слц. [*řřaj*] «тс.», схв. [*řřaj*] «невелика рівнина під горою»; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. *plai* «полонина, плоскогір'я; країна, край» виводиться від лат. **plagijs* (*plaga*) «країна, область», що походить від гр. *πλάγιος* «косий; боковий». — Кобилянський Гуц. гов. 85; Scheludko 140; Vgäbie Romanoslavica 14, 166; Skok II 673—674; Десницькая Сл. языкозн. 1978, 149; Crânjala 442; Mikl. EW 248; Kalužn. 18; СДЕЛМ 316; DLRM 625; Ciogănescu 633; Cihac II 260. — Див. ще **плагіат**.

плакát, *плакати́ст* «художник, що малює плакати», *плакати́ник* «тс.»; — р. бр. болг. м. *плакát*, п. вл. *plakat*, ч. слц. слн. *plakát*, слц. *plagát*, схв. *пλάкāt*; — запозичення з німецької мови; н. *Plakát* «плакат» (як і гол. *plakkaat* «тс.») походить від фр. *placard* «об'ява,

афіша, плакат», що через посередництво пров. *plasa* «плита, дощечка» (> **placat*) і фр. ст. *plaquier* «накладати тонкий шар (металу), плакувати; приліплювати, наклеювати (фанеру та ін.)» зводиться до снідерл. *placken* «латати; накладати пластир», спорідненого із свн. *placke* «пляма», нвн. *Placken* «тс.»; германські форми етимологічно неясні; зіставляються з нвн. *Plage* «лихо», англ. *plague* «чума», лат. *plāga* «удар, поштовх, рана», *plangere* «з шумом ударяти», гр. *πλήσσω* (**plān̄iω*) «хлопаю, топаю; ударяю, вражаю», псл. *plakati*, укр. *плакати*. — СІС² 653; Фасмер III 272; Черных II 37; Sł. wug. obcsuch 575; Brückner 417; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 453; БТР 588; Вуяклија 728; Klein 1192; Kluge—Mitzka 552—553; Dauzat 563; Gamillscheg 707; Vries NEW 525; Jóhannesson 1118; Falk—Торп II 834; Walde—Hofm. II 315—316; Frisk II 561—562. — Пор. **плакати**.

плакати, *плакатися*, *плакальник* (заст.) «той, хто оплакує мерців», *плакальниця*, [плакій] Она, *плакса*, *плаксівіці* «хвороблива плаксивість у дітей» СУМ, Нед, *плаксівіця* «тс.», *плаксій*, *плаксун*, *плаксуня*, *плаксуха*, *плакун*, *плач*, [плачка] «плакальниця», *плачниця*, [плакливий] Она, *плаксівий*, *плакучий*, *плачівний*, *плачливий*, *плачний*, *плачовий*, *заплачка* «складова частина заспіву в думках; обрядовий плач і плачевні пісні молоді», *заплаканий*, *сплакнүти*, *сплаканий*; — р. *плакать*, бр. *плакаць*, др. *плакати*, п. вл. *plakaś*, ч. *plakati*, слц. *plakat'*, нл. *plakaś*, полаб. *plokät*, болг. *плача*, м. *плаче*, схв. *плакати*, слн. *plakati*, стсл. **плакати**; — псл. *plakati* (*se*) «плакати (б'ючи себе в груди)»; — споріднене з лит. *plakti* «шмагати, сікти; батожити; битися, колотитися; відбивати, збовтувати, збивати», лтс. *placināt* «плющити», гр. *πλήσσω* (< **plāk̄iō*) «хлопати, топати; ударяти, бити, вражати; збивати; підганяти, розбивати», перф. *πέπληχα*, *πέπληγα* «тс.», *πληγή* «удар; забите

місце; укол», дор. *plāyá* «тс.», лат. *plangere* «з шумом ударяти, бити; бити себе в груди», сірл. *lēn* (**plakno-*) «жалкування, скорбота, сум», двн. *fluohhōn* «проклинати, ганити», гот. *faiflōkun* «уболювати, сумувати»; іе. **plāk-* (**plāg-*) «ударяти, бити»; значення «плакати» розвинулося з більш давнього «ударяти, бити себе в груди, зіплювати руки (в розпачі)»; необгрунтоване твердження (Hirt PBrV 23, 336) про запозичення з готської мови. — Фасмер III 272; Черных II 37—38; Преобр. II 66; Brückner 419; Holub—Kop. 275; Machek ESJC 453—454; Schuster-Sewc 1084; Младенов 426; Skok II 674; Mikkola Ursl. Gr. III 80, 90; Kiparsky GLG 79; Mikl. EW 248; Trautmann 222; Fraenkel I 602—603; Mühl.—Endz. III 314; Ernout—Meillet 906; Frisk II 561—562; Walde—Hofm. II 314—315; Гамкрелидзе—Иванов 30; Pokorny 832.

[**плаксун**] (бот.) «гортензія, *Hydrangea hortensis*» Л; — похідне утворення від *плакса*; народна назва цієї хатньої квітки зумовлена, мабуть, тим, що на листках її за два-три дні перед випаданням дощу з'являються краплини води. — Лисенко 162; Machek ESJC 456. — Див. ще **плакати**.

плакувати «покривати виробу з металу або деревини іншим металом, іншою деревиною», *плаке*, *плакіровка* (з рос.), *плакувальник*, *плакувальня*; — р. *плакировать*, бр. *плакіраваць*, п. *plakować*, болг. *плакірам*, схв. *плакірати*; — запозичення з французької мови; фр. *plaquer* «накладати тонкий шар металу, плакувати; наклеювати фанеру, наліплювати», ст. *plaquier* «тс.» виводиться від снідерл. *placken* «латати, лагодити; накладати пластир». — СІС² 653; ССРЛЯ 9, 1295—1296; Kopaliński 756; Sł. wug. obcsuch 576; РЧДБЕ 562; Вуяклија 728; Dauzat 565; Vries NEW 525. — Див. ще **плакát**.

плакун¹ (бот.) «підбережник, *Lythrum salicaria* L.; [зніт вузько-

листой, *Epilobium angustifolium* L.]»; — р. *плакун* «тс.»; [вид звіробою, *Hypocistis ascyron*.], бр. *плакун* «*Lythrum* L.», ч. *plakun*, *plakun* (з р.) «тс.»; — похідне утворення від дієслова *плакати*, зумовлене, можливо, повір'ям про те, що від трави *Lythrum*, корінь якої збирають в Іванову ніч, плачуть біси й відьми. — Даль III 119; Machek Jm. gostl. 140. — Див. ще *плакати*.

[*плакун*²] (орн.) «коловодник великий, *Tringa glottis* L. (*T. nebularia* Gunn.?)» Шарл; — похідне утворення від *плакати*, зумовлене, очевидно, тим, що цей вид птаха, як і всі уліти, неспокійно поводить себе коло гнізда, літаючи кругом з криком, наче плачучи, особливо тоді, коли є небезпека для пташенят. — Булахівський Вибр. пр. III 222; Воїнств.—Кіст. 73—77; Птицы СССР 253—259. — Див. ще *плакати*.

план, *плановік*, *планувальник*, *планувати*, *безплановий*, *надплановий*, *позаплановий*, *понадплановий*; — р. бр. болг. м. *план*, п. вл. *plan*, ч. слц. слн. *plán*, схв. *plân*; — через польське і німецьке посередництво (нім. *Plan*) запозичено з французької мови; фр. *plan* «план, креслення; побудова, задум, проект; площина», ст. *plant* «план» зводиться до лат. *planta* «підосва, ступня», спорідненого з гр. *πλατύς* «плоский, широкий», лит. *platus* «широкий», псл. *plesna* < **plestna*, **pletje*, укр. *плесно́*, *плече́*; неточним є виведення фр. *plan* (СІС² 653; Черных II 38; Преобр. II 67; Kopaliński 755; Grückner 417; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 562) від лат. *plānus* «рівний, плоский». — Фасмер III 273; Machek ESJC 454; Ву-яклија 728; Kluge—Mitzka 553; Klein 1194; Dauzat 564; Gamillscheg 708; Walde—Hofm. II 316—317. — Див. ще *пласт*, *плесно́*, *плече́*.

планёр «безмоторний літальний апарат», *планерізм*, *планеріст*, *планеруючий*, *планерувати*; — р. бр. *планёр*, болг. *планьор*, м. *планер*, схв. *планер*; — запозичення з французької

мови; фр. *planeur* «планер» походить від дієслова *planer* «планерувати, ширяти; висіти в повітрі», що виводиться від лат. *plānus* «плоский, рівний». — СІС² 654; КЭСРЯ 341; РЧДБЕ 564; Ву-яклија 728; Dauzat 564. — Див. ще *аероплан*.

планета, *планетарій*, *планетник* «астроном; [астролог; чаклун, маг Нед]», *планіда* «доля; [планета; темна сила, чорт; настрої Ме]», [*планіта*] «велика грозова хмара Корз; дур О; доля О; (у сполученні [*п. гірська*] «гірська богиня» Нед)», [*планітник*] «чаклун» О, [*пленида*] «планета», *планетарний*, [*планетува́тий*] «який знається на астрономії» Нед, [*планитува́тий*] «який знає про вплив планет на погоду», [*планітний*] «корисний», [*планітува́ти*] «допомагати», [*планобшити*] «йти на здоров'я, служити здоров'ю» О, [*планужити*] «тс.» О, ст. *планіта* «блукуюча зірка» (1627); — р. бр. болг. м. схв. *планета*, п. ч. *planeta*, слц. *planéta*, вл. *planet*, слн. *planét*, р.-цсл. *пани́та*, *пани́тъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичене з грецької мови, пізніше через польське посередництво з латинської; пізніше лат. *planēta* «планета» через лат. *planētae* «планети», *planētes* «тс.» виводиться від гр. *πλανήτης* «бродячий, мандрівний, блукаючий; мандрівник; планета», паралельного до *πλάνης* «тс.», пов'язаного з етимологічно не зовсім ясним *πλανᾶσθαι* «бродити, блукати, мандрувати», *πλανᾶν* «примушувати блукати, відводити вбік; збитися з дороги». — СІС² 654; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Німчук 20; Фасмер III 273; Черных II 38; Преобр. II 67; Карпенко Назв. зв. неба 74—75; КЭСРЯ 341; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 755; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; РЧДБЕ 503; Младенов 426; Ву-яклија 728; Walde—Hofm. II 318; Frisk II 549—550.

[*планіця*] «частина паркана від стовпа до стовпа; планка в паркані», [*плениця*] «тс.»; надвое розрізаний стов-

бур будівельного дерева», [планіче] (зб.) «гілля, суччя» Нед, [впленийчтися] «зайняти багато місця» Ж; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з *плáнка*¹ «дощечка, рейка, брусок» і з [плáнка²] «дика яблуня», [планча] «тс.; дика груша».

планіметрія, *планіметр* «прилад для вимірювання площі плоских фігур»; — р. болг. *планиметрия*, бр. *планиметрія*, п. слц. *planimetria*, ч. *planimetrie*, вл. *planimetrija*, м. *планиметрија*, схв. *планиметрија*, слн. *planimetrija*; — запозичення з латинської мови; слат. *plānimetria* утворено, очевидно, за зразком лат. *geōmetria* «геометрія», гр. γεωμετρία «землемірство, геометрія», з основи лат. *plānus* «рівний, плоский», *plānum* «площина», спорідненого з лит. *plonas* «тонкий», лтс. *plāns* «плоский, рівний, тонкий», хет. *palji-* «широкий», та словотворчого компонента *-metria*, гр. *-μετρία*, пов'язаного з дієсловом *μετρέω* «міряти, вимірювати». — СІС² 654; ССРЛЯ 9, 1309—1310; Копалиński 755—756; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Вуяклија 728; Walde—Hofm. II 318. — Див. ще **метр**¹. — Пор. **геометрія**.

плáнка¹ «дощечка, рейка, брусок»; — р. бр. болг. *плáнка* «тс.», п. *plánka* «планка, обшивна дошка», ч. *plánka* «дошка (для паркана), балка, брусок, штахетник, кілок (у паркані)», нл. *plánka* «планка, рейка», схв. *plánka* «товста дошка», слн. *plánka* «дошка (для паркана), необтесана рейка, кілок (у паркані)»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Plánke* «дошка, мостина; планка» разом із свн. *planke*, *blanke*, снн. *снідерл.* сангл. *дфриз.* дат. *planke*, нн. гол. англ. *plank*, пізньодісл. шв. *plánka* «тс.» походить від фр. ст. *planque* (пікард. *planke*) «дошка, брусок з дерева; зміцнення, укріплення», пов'язаного з фр. ст. *planche* «тс.», що утворилося з слат. *plānsa* «дошка, брусок», результату видозміни давнішого *phalanga* «жердина, стовп», яке зводиться до гр. *φάλαγγα* «тс.», пов'язаного

з *φάλαγξ* «стовп (очищений від гілля), колода»; пов'язання слов'янських форм з лит. *plonas* «тонкий, худий; тонкий шар» (Matzenauer LF 12, 346) необгрунтоване. — Фасмер III 273; Преобр. II 67; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; Skok II 676; Kluge—Mitzka 553; Falk—Torp 835; Klein 1195; Jóhannesson 1118—1119; Walde—Hofm. II 299; Frisk II 985—986. — Див. ще **фалáнга**.

[**плáнка**²] (бот.) «дика яблуня, *Pirus malus* L. (*Malus silvestris* Mill.)», [планкі] «дикі плоди» Нед, [планча] «дика яблуня, груша, *Pyrus communis* L.» Мак; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *plánka* «дичка, дике яблуко, груша, слива», як і ч. *plánka* «тс.», п. *plópka* «дичка», вл. *plónc*, нл. *plópica* «тс.», пов'язане з ч. слц. *planý* «пустий, неродючий, неврожайний», пізніше «той, що росте сам по собі (без обробітку), дикий», п. *plópu* «тс.», які походять від псл. **roipþ*, пов'язаного з *roļe* «поле». — Дзендзелівський УЗЛП 161—162; Machek ESJC 455; Brückner 422. — Див. ще **пóле**. — Пор. **плáнний**.

планктóн «сукупність рослинних і тваринних дрібних організмів, що проводять все життя у воді в завислому стані», *планктóнный*; — р. бр. болг. *планктóн*, п. ч. вл. *plankton*, слц. *planktón*, м. *планктон*, схв. *плáнктóн*, слн. *plánkton*; — через російське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Plánkton* «планктон» утворено фізіологом В. Генсеном (1835—1924) на основі гр. *πλαγκτόν* «блукуюче», пов'язаного з *πλάζω* (< **πλάγγω*) «блукую, броджу», *πληγή* «удар; рана, укол», *πλήσσω* «б'ю, ударяю, вражаю», спорідненими з лат. *plangō* «з шумом ударяю, б'ю», псл. *plakati*, укр. *пλάкати*. — СІС² 654; ССРЛЯ 9, 1312; Копалиński 756; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Вуяклија 729; Klein 1195; Walde—Hofm. II 315—316; Frisk II 561—562, 548—549. — Див. ще **пλάкати**.

[**плáнний**] «змарнілий, худий Нед; неродючий, необроблений Вел», [пла-

ниця] «крижина площею в кілька десятків квадратних метрів» Берл, [планник] «негідник, нікчема» ВеЛ, [планниця] «неродюче, необроблене поле» ВеЛ, [планніти] «марніти, нидити» Нед; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. *planý* «дикий (про рослини); неродючий; пустий, даремний; поганий», разом із спорідненими п. *řopny* «неродючий; неврожайний; пустий (без плоду); даремний, марний», заст. [řopny] «тс.», вл. нл. *řopny* «неродючий» походять від псл. **roľnъ* «пустий, неврожайний», пов'язаного з *roľje* «поле». — Дзєндзелівський St. sl. 10/1—2, 39; Grückner 422; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; Holub—Kop. 276; Schuster-Sewc 1090. — Див. ще **по́ле**. — Пор. **пláнка**².

[**планок**] «ділянка землі розміром у шість десятин»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з нім. *Plan* «площа».

пláнсер, **пláнцер**, **пláнцир** — див. **планшір**.

пláнтáж «глибокий обробіток землі під спеціальні культури»; — р. бр. болг. *пláнтáж* «тс.», ч. слц. *plantáž* «плантація», вл. *plantaža* «тс.», м. схв. *пláнтáжа* «тс.; велике спеціалізоване землеробське господарство», слн. *plantaža* «плантація, насадження»; — запозичено, очевидно, через російське посередництво з французької мови; фр. *plantation* «посадка (рослини)» пов'язане з дієсловом *planter* «садити, висаджувати (рослини)», яке зводиться до лат. *plantāre* «тс.». — SIC² 654; ССРЛЯ 9, 1315; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Dauzat 565. — Див. ще **пláнтáція**.

пláнтáція, **пláнтáтор**, **пláнтáторство**; — р. болг. *пláнтáция*, бр. *пláнтáция*, п. *plantação*, слц. *plantação*, м. *пláнтáция*, схв. *пláнтáция*, слн. *plantação*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *plantatio* «насадження (рослин), пересадка» пов'язане з *planto* «саджу», похідним від *planta* «рослина», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з *planta*

«підшва» через посередництво незафіксованого дієслова **plantāre* «обтоптувати землю навколо саджанця» або «зрівнювати, згладжувати землю для засівання». — SIC² 654; КЭСРЯ 341; Kopaliński 756; РЧДБЕ 563; Dauzat 565; Klein 1195; Walde—Hofm. II 317—318. — Пор. **пláнтáж**.

пláнча — див. **пláнка**².

пláншét «дошка з натягнутим на неї креслярським папером; плоска сумка для географічних і топографічних карт; тонка дощечка, пластинка; підлога сцени, зроблена з окремих щитів», **пláншétка** «сумка для карт»; — р. болг. *пláншét*, бр. *пláншét* «тс.», схв. *пláншета* «дощечка»; — очевидно, через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *planchette* «дощечка, планшет геодезичний, планшетка корсета» є демінутивним утворенням від *planche* «дошка, фільонка, планка», спорідненого з фр. ст. *planque* «дошка, брусок з дерева». — SIC² 654; Черных II 38; КЭСРЯ 341; Kopaliński 756; РЧДБЕ 563; Вуґаклиґа 729; Dauzat 564. — Див. ще **пláнка**¹.

пláншір «захисний обвід на краях палуби судна, на борту човна чи яхти», [пláнсер] «планка, що прибивається понад кромку борту човна» Дз, [пláнцер] «дерев'яна планка, прибита до борту човна зверху» Берл, [пláнцир] «тс.» Берл; — болг. *пláншір* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *пláншір* «дерев'яний брус або поздовжня стальна полиця по обводу корпусу судна», *пláншір*, [пláншер] «тс.», [пláнцир] «верхній поздовжній брус по краю борту, поручнів суден» походить від англ. *planksheer* «планшир», *planesheer* «тс.», яке є результатом народноетимологічної видозміни застарілої форми *plancher* «тс.», що походить від фр. *plancher* «підлога (з дошок), дощана обшивка, дошки», пов'язаного з *planche* «дошка, планка». — SIC² 654; ССРЛЯ 9, 1317—1318; РЧДБЕ 654; Klein 1194, 1195; Dauzat 564. — Див. ще **пláншét**.

[**плань**] «смуга, водяна поверхня серед трясовини» Ч, [**планок**] «вузький і довгий острівець на болоті; дорога через болото» Ч; — неясне.

[**пласа**] «сітка з прив'язаним до неї держаком» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *plásă* «сітка, рибальська сітка» (рум. *plásă* «тс.») є семантично видозміненим запозиченням зі слов'янських мов; пор. ціл. **пласа** «смуга», болг. [**пласа**] «шкіряна смуга», схв. *plása* «кусень; пляма, веснянка», [*plásã*] «смуга, польова смуга», слн. *plása* «тс.», які відповідають укр. *полосá*. — СДЕЛМ 317; DLRM 627. — Див. ще **полосá**'.

[**пласкач**] (бот.) «ячмінь дворядний, *Hordeum distichum* L.» Мак, [**пласкач**] «тс.» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. [*plaskacz*] «вид ячменю», *plaskur* «ячмінь дворядний» пов'язані з *plaski* «пловий», якому відповідає укр. *пловий*; назви зумовлені тим, що цей вид ячменю має пловий колосок; пор. іншу назву цієї ж рослини [*пловик*]. — Вісюліна—Клоков 88; Нейштадт 126—127; SJP VI 490; Вгюскпег 419; SW IV 248. — Див. ще **пловий**. — Пор. **пловик**.

плаский «пловий», *пласкуватий* «плескуватий», [**пласк**] «пловість, рівнина» Пі, [**пласина**] «площина Нед; місце на річці, куди вода наносить пісок, мул Корз», [**пласувина**] «пловий берег» Корз, [**розпласити**] «розплескати, зробити пловим» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *plaski* «пловий», *plaszczyna* «площина» відповідають укр. *пловий*, *площина*. — Вгюскпег 419—420. — Див. ще **пловий**.

[**пласковець**] «лапаний сніг» Нед; — результат контамінації слів [**пласковець**] «тс.» і **плаский** «пловий». — Див. ще **пласт**, **плаский**.

[**пласун**] (іхт.) «азовський пузанок, *Alosa caspia tanaica* (*Caspialosa kessleri pontica* Eichwald)», [**пласун**] «тс.» Л—Г, [**пласунець**] «тс. Л—Г; вид чорноморського оселедця»; — за-

позичення з російської мови; р. [**пласкун**, **пласун**, **пласунець**] відображають акаючу вимову назв [**пловкун**, **пловкунець**] «тс.», пов'язаних з *пловий*; назви зумовлені, очевидно, тим, що каспійсько-чорноморські оселедці мають дуже стиснуте з боків видовжене тіло. — Маркевич—Короткий 58, 59; Сабанеев 188. — Див. ще **пловий**.

[**пласник**] (бот.) «печінковидна папороть, *Osmunda regalis* L.» Нед; — неясне.

[**пласнути**] «зменшуватися (про налив, опух)» Нед, [**спласати**] «тс.» Нед; — не зовсім ясне; можливо, давніше **пласкнути*, пов'язане з [**плаский**] «пловий».

пласт «шар; [гілля хвойного дерева; збита купа сіна О]», [**паста**] «гілля хвойного дерева» О, **пастина**, **пастинка**, **пастивець**, (мн.) **пастивці** «клапти, шматки чого-небудь пухнастого, м'якого», **пастивень**, (мн.) **пастивні** «тс.»; [**пастовень**] «лапаний сніг», [**пастовець**, **пастовик**] «тс.», **пастун** «тс.»; розвідник, який пересувається плазом, на животі; (заст.) кубанський козак», [**пастив'я**] «пласт, шар; шар зрубаного гілля», [**пастив'є**] «тс.» Нед, ВеНЗн, [**пасток**] (у гончарів) «овальна грудка розмішаної глини», [**пастуєнка**] «оберемок сіна» О, [**пастатий**] «великими пластами; лапаний» Нед, **пастинковий**, **пастинчастий**, [**пастоватий** Нед, **пастовністий**] «лапаний», [**пастовий**] (у виразі [*п-а дошка*] «звичайна дошка») Нед, [**пастати**] «повзти, вилазити; насилу йти, грузнути; підкрадатися», **пастувати** «пересуватися плазом; плазувати; [класти (сіно) шарами Нед]», **розпастати** «покласти навзнік, крижем» (з р. ?); — р. бр. болг. м. **пласт** «пласт», п. діал. вл. *plást* «стільник меду», ч. слн. *plást* «шар», слц. *plást* «стільник», полаб. *plost* «одиниця міри поля», схв. *plást* «копиця сіна», стсл. **пластъ** «згин»; — псл. *plastъ* (< **plattъ*)

«тс.; тонкий шар; міра землі, поля»; — споріднене з лит. *platus* «широкий», гр. *πλατύς* «тс.; рівний»; іє. **plōt-/plāt-/plēt-* «розлогий, широкий, плоский». — Фасмер III 273—274; Черных II 38—39; Преобр. II 67—68; Brücker 420; Holub—Kop. 276; Machek ESJC 455; Schuster-Sewc 1084—1085; Polański-Sehnert 112; Младенов 427; Skok II 677; Meillet MSL 14, 342; Trautmann 223; Matzenauer LF 12, 349—350; Būga RR I 473; Pokorný 833—834. — Пор. **плечé, плóскій, полотнó.**

[**пластé**] «жердина для будівель» Л; — неясне; можливо, пов'язане з [*пластова дошка*] «звичайно розпиляна дошка» (під *пласт*).

пла́стик «пластмаса», *пластичний* «не ламкий; пластмасовий»; — р. *пла́стик* «пластмаса», бр. *пла́стык*, п. *plastyk* «тс.», ч. слц. *plastik* «штучна шкіра», вл. *plasta* «пластик», слн. *plástik* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *plastic* «тс.» пов'язане з прикметником *plastic* «пластичний», що походить від слат. *plasticus* «тс.». — SIC² 655; Sł. wyr. obcych 578; Klein 1196. — Див. ще **пла́стика.**

пла́стика «скульптура, твори скульптури; гармонійність форм, зображень; узгодженість рухів, жестів», *пластичний*; — р. болг. м. *пла́стика*, бр. *пла́стыка*, п. *plastyka*, ч. слц. вл. *plastika*, схв. *пла́стика*, слн. *plástika*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Plástik*, англ. *plastic*, фр. *plastique* через пізньолат. *plastica* «творення», слат. *plasticus* «пластичний» пов'язуються з гр. *πλαστική* «пластика, скульптура, образотворче мистецтво», *πλαστικός* «пластичний, піддатливий; образотворчий», похідним від прикметника *πλαστός* «виліплений, ліпний», пов'язаного з етимологічно не зовсім ясним дієсловом *πλάσσειν* «ліпити (з глини, воску); відливати, виливати; формувати, утворювати». — SIC² 655; ССРЛЯ 9, 1321; Koralinski 757; Brücker 417; Holub—Lyer 375; БТР 656; РЧДБЕ 564; Младенов 427; Вуяклија 729; Klein 1196;

Fremdwörterbuch 486; Dauzat 565; Walde—Hofm. II 318—319; Frisk II 551—552. — Пор. **пла́зма.**

пласти́лін; — р. *пластелін*, *пластилін*, бр. *пластылін*, п. *plastelina*, ч. *plastelin*, *plastelína*, слц. *plastelín*, *plastelína*, вл. *plastilin*, болг. *пластилін*, м. *пластелін*, схв. *пластелін*, слн. *plastelín*; — через російське і польське посередництво запозичено з німецької або італійської мови; нім. *Plastilina*, *Plastilín* виводиться від гр. *πλαστός* «виліплений, ліпний»; іт. *plastilina* вважається утвореним з основи *plastico* «пластичний» (з лат. *plasticus* «тс.») і лат. *lino* «намажую, покриваю» (*Mestica* 1209). — SIC² 655; ССРЛЯ 9, 1321; Sł. wyr. obcych 577; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 564; Вуяклија 729; *Fremdwörterbuch* 487. — Див. ще **пла́стика.**

пла́стир, [*пля́стер*] «пластир; стільник меду»; — р. *пла́стырь*, др. *пластырь*, бр. *пластыр*, п. *plaster*, заст. *plastr*, *flastr*, *flaster*, ч. ст. *flastr*, слц. [*flajster*], вл. *plester*, нл. *flastař*, болг. *пластир*, схв. *фля́стер*, слн. *flaster*, стсл. **пластырь**; — запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. *pflastar* «лікувальний пластир; підлога» походить від слат. *plastrum* «пластир» з давнішого *emplastrum* «тс.», що виводиться від гр. *ἐμπλαστρον* «пластир, цілюща мазь», утвореного від прикметника *ἐμπλαστός* «вимазаний», пов'язаного з дієсловом *ἐμπλάσσειν* «накладати пластир, намазувати», похідним від *πλάσσειν* «ліпити»; слов'янські відповідники з початковим *f* (ф) є пізнішими запозиченнями з німецької мови (нвн. *Pfláster*); безпосереднє пов'язання з гр. *ἐμπλαστρον* (Mikl. EW 248) сумнівне з фонетичного погляду; неприйнятне також гіпотетичне гр. **ἐμπλαστήριον* (Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 154). — SIC² 655; Фасмер III 274; Черных II 39; Преобр. II 68; Срезн. III 954; Sł. wyr. obcych 577; Gebauer I 383; Младенов 427; Вуяклија 1014; Meillet *Études* 187; Mikl. Lex. 569; Knutsson GL 27; Kluge—

Mitzka 544; Walde—Hofm. I 402; Frisk II 551—552. — Див. ще **плазма**. — Пор. **піастр**.

пластун — див. **пласкун**.

плат «шматок полотна або іншої тканини; [фартух ДзАтл I; хустка]», [платаник] «фартух» ДзАтл I, [платина] «хустка; клопот» Нед; крижмо О», *платок* «хустина; [пласт; пелюстка; латка]», [платка] «латка», *плаття* «вид одягу», [плат(т)янійця] «та, що зодягається у плаття» Г, Нед, [платянка] «онуча» Г, Нед, *платаний* «розрізаний уздовж; [(про рибу) певним способом засолений Дз; латаний]», [платканийстий] «рябий» О, [платкований] «плямистий, поплямований» Нед, *платтьовий*, *платтяний* «призначений для плаття; [полотняний]», [платчастий] «латкастий, поділений на латки» Нед, [платчастий] «тс.» Нед, *платати* «латати» СУМ, О; розтинати (рибу) навпіл уздовж», [наплата] «залізна оббивка полоза саней» Нед, [приплаток] «жіночий фартух» ДзАтл I, [розплататися] «розпластатися (упавши)», [суплаття] «одяг, білизна, дрібні домашні речі», [шуплаття] «тс.»; — р. *плат* «хустина, покривало», бр. *платце* «одяг (узагалі); білизна», [платок] «хустина», др. *платъ* «частина, шматок; шматок тканини», п. вл. нл. *plāt* «кусок (тканини, дерева), шматок (м'яса); латка, частина поверхні, що виділяється, ч. *plāt* «шматок, лист, пелюстка», слц. *plāt* «великий тонкий плоский шматок», болг. м. діал. *плат* «тканина», схв. *платта* «скатерть; простирадло», стсл. *платъ* «шматок тканини, лахміття»; — псл. *plātъ* «частина, шматок (тканини)», очевидно, пов'язане з *plata* «плата», **polit*-но (**politno*) «полотно»; — споріднене з ірл. *lontā* (< **plotnā*) «тс.», лит. *platus* «широкий», лтс. *plats*, гр. *πλατός* «тс.»; неогрунтоване припущення (Meillet Etudes 220; Brückner AfSIPh 23, 536; Johansson KZ 36, 372) про запозичення з германських мов (гот. *plāt* «клопот, ганчірка, латка»); викликає сумнів по-

в'язання (Варбот 45; Куркина Этимология 1982, 20) з псл. *pletō* (*plesti*) «плету» (з іє. **plekt-* ?). — Фасмер—Трубачев III 274; Преобр. II 69—70; Срезн. II 955—956; Brückner 420; Schuster-Sewc 1085—1086; Младенов 427; Skok II 678; Mikl. EW 249; Потебня РФВ 1895 I—II 329, III 187; Matzeпауег LF 12, 352; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 172—175; Uhlenbeck РВГВ 29, 336; Pokorny 986. — Пор. **плата**, **плесно**, **плече**, **полотно**.

плата, [плат] «плата» Нед, *платіж* СУМ, Нед, [платіжка] «платіж», *платнік*, *платня*, [платен] «платний» Нед, *платіжний*, [платнічий] «платіжний» Нед, *платити*, *платитися* «втрачати що-небудь; коштувати», *безплатний*, [безоплата] «безмитна торгівля» Я, *безоплатний*, *віплат*, *віплата* СУМ, Нед, *відплата*, *відплатуватися* «віддячувати; [повертати борг; розплатуватися]», *доплата*, *заплата*, [заплатчення] «плата» Я, [надплата] «переплата» Нед, *недоплата*, [недоплата] «недоплата» Нед, *недоплата*, *неплатник*, [незаплатний] «неоплатний» Нед, [неоплатний] «тс.» Нед, *неоплатний*, *оплата*, [оплата] «оплата» Нед, *оплатки* (заст.) «грошові податки; оплата або збирання податків», *оплатъ* (заст.) «податки; видатки, витрати», *переплата*, *передплата*, *передплатник*, *передплатити*, [ноплатка] «податок» Нед, [передплата] «передплата», [передплатник] «передплатник», [передплатити] «передплатити» тж, *приплата*, *розплата*, [розплата] «платіж», [сплат] «сплата» Нед, *сплата*, [сплатне] «плата частинами» Нед, [уплата] «оплата» Нед; — р. бр. болг. м. схв. *плата*, др. *платити* «платити, давати данину», п. *plāsa*, ч. *plāt* «плата», слц. *plāt*, *plāsa* «платня», вл. *plācić* «платити, коштувати», нл. *plāś* «плата, ціна», полаб. *plotě* (**plati*) «коштує», схв. *платна*, слн. *plāča* («заробітна) плата», стсл. *платта* «ціна», *платта* «тс.», *платити* «платити»; — псл. *plata* «ціна,

плата», **plátja* «тс.», похідні утворення від *plátъ* «частина, шматок (тканини)»; як свідчать арабські та інші джерела, ще у IX—X ст. шматок тканини був досить поширеною стандартною одиницею виміру в давній обмінній торгівлі; роз'єднання форм *плат* і *плати* й пов'язання останньої з див. *plōzan* «приносити в жертву», *blōzen*, гот. *blōtan* «шанувати, поважати» (Погодин РФВ 33, 329) або з р. *плен* «полон», укр. *полон* (Горяев 262) не обґрунтоване. — Фасмер III 274—275; Преобр. II 68—69; Потебня К ист. зв. III 50; Brückner 420; Holub—Lyer 376; Holub—Kop. 276; Machek ESJC 455; Schuster-Sewc 1083; Младенов 427; Skok II 678; Критенко Вступ 529; Mikl. EW 248; Schrader Reallexikon I 325. — Див. ще **плат**.

платан (бот.) «чинара, *Platanus L.*», *платанові*; — р. бр. болг. *платан*, п. ч. слц. *platan*, вл. *plataka*, м. *платан*, схв. *платан*, слн. *plátana*; — через французьке посередництво (фр. *platane*) запозичено з латинської мови; лат. *platanus* «тс.» походить від гр. *πλάτανος* «явір, платан, чинара» (букв. «дерево з широкою кроною»), пов'язаного з *платос* «широкий, просторий», спорідненим з лит. *platus* «тс.», псл. *plátъ* «плат», *plástъ* «пласт», *plēsna* «плесно». — СІС² 655; БСЭ 33, 210; Фасмер III 275; Черных II 39; КЭСРЯ 341; Преобр. II 69; Sł. wug. obcych 578; Holub—Lyer 376; Holub—Kop. 276; Machek ESJC 455; Младенов 427; РЧДБЕ 564; Вуяклија 730; Dauzat 565; Walde—Hofm. II 319; Frisk II 552—554. — Див. ще **пласт**, **плат**. — Пор. **плесно**, **плече**.

[платати] «робити, коїти, витворяти» Кур; — п. *platać* «тс.; (заст.) бити, калічити»; — неясне.

[платва] «зрубаний стовбур дерева; велике дерево, що сплавляють ВеЗн; балка, на якій укріплені крокви; лата (дахова) Ме; частина журавля, яким тягають воду Мо», **[платва]** «відрізана частина деревного стовбура завдовжки

8 метрів», **[платвина]** «поздовжня колода над даховим гребенем» НикНикЕЛ, **[платов]** «балка; лата (дахова) Нед; — ч. *[plátva]* «лежень (балка, на якій укріплені крокви)», слц. *[plátev, plátva]* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *plátwa, plátew, [pláteń, pláteń, plótwa]* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; зіставляється (НикНикЕЛ 170) з *пласт*, *платха*¹. — SW IV 254; Machek ESJC 456.

платина (хімічний елемент), *платина́т*, *платиніт*, *платинувати*; — р. м. *платина*, бр. *платина*, п. *platina*, ч. слц. *platina*, вл. *platin*, болг. *платина*, схв. *платина*, слн. *plátina*; — через російське посередництво запозичено з іспанської мови; ісп. *platina* «тс.» є деминутивною формою від *plata* «срібло», що виводиться від пров. ст. *plata* «лист заліза» або від генетично з ним пов'язаного фр. ст. *plate* «тс.», в основі якого лежить, очевидно, іменник *plat* «плоска, горизонтальна, рівна поверхня», пов'язаний з прикметником *plat* «плоский, рівний, гладкий», нар. лат. **plattus* «тс.», що походить від гр. *πλατύς* «широкий, рівний, плоский, просторий»; метал дістав назву від срібла через подібність його сріблястобілого кольору до кольору срібла. — УРЕ 11, 242; СІС² 656; Волков 23; Фигуровский 100; Фасмер III 275; Черных II 39; Преобр. II 69; Kopaliński 757—758; Holub—Lyer 376; Machek ESJC 455; РЧДБЕ 564; Младенов 427; Вуяклија 730; Kluge—Mitzka 554; Fremdwörterbuch 487; Klein 1197; Dauzat 565, 566. — Див. ще **пласт**, **плат**, **платан**.

[платінник] (бот.) «печериця, *Agaricus L.*» Нед, **[платинники]** «гриби родини пластинчастих з порядку агарикових, *Agaricaceae*» Мак, *платинникові* «*Agaricales*», *платинчасті* «тс.»; — слн. *[platinica]* «печериця»; — похідні утворення від етимологічно пов'язаних **[платина]** «клапоть», *платина*; назви зумовлені тим, що на нижньому боці шапки цих грибів розміщені пласт-

тинки. — Зерова 56; Словн. бот. 427—428. — Див. ще **пласт**, **плат**.

платівка (заст.) «пластинка»; — очевидно, за аналогією до ч. слц. *plát* «тс.» утворено від запозиченого нвн. *Plátte* «тс., плита, блюдо», яке через двн. *platta* (*blatta*) «кам'яна плита» зводиться до нар.-лат. **plattus* «рівний, плоский», що походить від гр. *πλατύς* «широкий». — *Мачек ESJC* 455; *Kluge—Mitzka* 554. — Див. ще **плат**, **платан**.

плато́ «пласкогір'я, підвищена рівнина»; — р. бр. болг. м. *плато́*, п. *plateau*, ч. слн. *plátó*, слц. *plátó*, *plateau*, вл. *plátow*, схв. *плàтō*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *plateau* «піднос, тарілка, круг; плоскогір'я, плато, майданчик» виводиться від ст. *plat* «пласка, горизонтальна, рівна поверхня», пов'язаного з прикметником *plat* «плаский, рівний, гладкий», в основі якого лежить нар.-лат. **plattus* «тс.», утворене від гр. *πλατύς* «широкий, просторий, рівний, плоский». — *СІС²* 656; *ССРЛЯ* 9, 1340; *Kopaliński* 757; *Holub—Lyer* 376; *РЧДБЕ* 565; *Klein* 1197; *Dauzat* 565. — Див. ще **плат**, **платан**.

Плато́н, [*Плати́н*], *Плато́ша*, ст. *Плѣтънъ* «прострѣтъ, або широкъ» (1627); — р. бр. болг. *Плато́н*, ч. *Platon*, слц. *Plátón*, схв. *Плѣтѣн*, *Плѣтон*, слн. *Pláton*, *Plato*, цсл. *Платѣнъ*; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Πλάτων* «Платон», псевдонім давньогрецького філософа Арістоклеса, що, можливо, означав «широкоплечий» (як натяк на його широкі плечі) і був утворений від прикметника *πλατύς* «широкий, просторий, рівний, плоский». — *Вл. імена* 81; *Беринда* 227; *Петровский* 186; *Спр. личн. імен* 446; *БСЭ* 33, 221; *Илчев* 399; *Klein* 1197. — Див. ще **плат**, **платан**.

[**платсо́н**] «витесана балка» Л; — неясне.

плаття́, *платтьовий*, *платтяний*, *платя́нийця*, *платя́нка* — див. **плат**.

платфо́рма; — р. бр. болг. *платфо́рма*, п. ч. слц. *platforma*, м. *платфо́рма*, схв. *плѣтфо́рма*, слн. *plátfoггга*; — запозичення з французької мови; фр. *plate-forme* «пласка покрівля, дах; платформа; площадка (вагона)» пов'язане з ст. *plate-forme* «пласка, рівна, горизонтальна форма», складеним утворенням з основ прикметника *plat* (жін. р. *plate*) «плаский, рівний, гладкий» та іменника *forme* «форма». — *СІС²* 656; *Фасмер III* 275; *Преобр. II* 69; *St. wуг. obcuch* 578; *Holub—Lyer* 376; *РЧДБЕ* 565; *Вуяклија* 731; *Klein* 1197; *Kluge—Mitzka* 554; *Dauzat* 565. — Див. ще **плато́**, **фо́рма**.

плау́н — див. **плавун**.

плафо́н «стеля, оздоблена живописом, ліпленням, мозаїкою; стеля взагалі; абажур у формі півкулі, зрізаного конуса»; — р. бр. болг. *плафо́н* «тс.», п. *plafon* «розмалювана стеля», ч. *plafond* «стеля», слц. слн. *plafón*, м. *плафон*, схв. *плѣфѣн* «тс.»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *plafond* «стеля, плафон» походить від середньовічної форми *plafond* (букв.) «плаский ґрунт», утвореної з основ прикметника *plat* «плаский, рівний, гладкий» та іменника *fond* «дно, низ; глибина, основа». — *СІС²* 656; *Фасмер III* 275; *Kopaliński* 755; *St. wуг. obcuch* 575; *Holub—Lyer* 374; *РЧДБЕ* 565; *Вуяклија* 731; *Dauzat* 332, 563; *Gamillscheg* 699. — Див. ще **плато́**, **фонд**.

п'ляха¹ «дерев'яна колода, на якій відрубували голову засудженому до страти; великий з'пласкою поверхнею шматок; [частина сохи До; складова частина невода, полотнище невода; верхня частина свинячої туші — шар сала; частина зораного поля ЛексПол; шматок розколотої навіп'л деревини, колоди; поліно; широка дошка], [*п'ляшанка*] «малі санки з дощок» Вел, [*п'ляшанкі*] «малі санки з двох широких дощок» Нед, *п'ляшка* «невелика металева пластинка; [пастка з дошкою, що опускається; широка дошка, лавка

О; тріска, уламок Нед; половина головки капусти ЛексПол], [п^лашку-в^атій] (про дрова) «з широких полін, п^лах»; — р. бр. п^ла^ха «частина колоди, поліно, колода (у т. ч. для відрубання голови)», п. (s)r^la^hсe^h «латка, клапоть (грунту)», р.-цсл. п^ла^ха «поліно», п^лашіне (зб.) «дрова»; — псл. п^ла^ха «плаха», пов'язане чергуванням голосних з р^lо^hа «площина», p^lo^hkъ «плоский», пор. ч. слц. p^lo^hсhа «площа, поверхня», нл. p^lo^hсhа «тс.»; необгрунтоване твердження (Uhlenbeck AfSIPh 16, 373; Holub—Lyer 378) про запозичення з двн. p^lа^h «плоский, рівний»; сумнівне також зіставлення (Matzenauer LF 12, 345) з лит. p^lė^hsti «рвати, дерти, скубти», лтс. p^lė^hst «тс.» — Фасмер III 275; Преобр. II 70; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112; Mikl. EW 248. — Див. ще п^ло^бс^кий.

[п^ла^ха²] (якась стара торгова одиниця виміру солі); — можливо, пов'язане з р. ст. п^ло^шька (п^ло^шька) «вид мита із соляних варниць»; — неясне.

[п^ла^хі^тка] «опух, пухлина; матка» Нед; — неясне.

п^ла^хт^а¹ «жіночий одяг замість спідниці; картата декоративна тканина; покривало або килим з такої тканини; [рід білої хустки, схожої на широкий рушник; простирadlo, одяльце, в яке загортають маленьку дитину Мо], [п^ла^хі^тка] (зменш.), [п^ла^хотка], п^ла^хт^іна «тс.», п^ла^хі^тт^я (зб.) «плаття», [п^ла^хт^іня] «рядно» О, [п^ла^хтовіна] «ряднина» О, [п^ла^хт^яний] «плахтовий» Пі; — р. бр. п^ла^хт^а (українська кустарна тканина), п. r^la^ht^ha «рядно», [r^la^ht^ha, p^lo^ht^ha], ч. слц. r^la^ht^ha «вітрило, парусина, покривало», вл. нл. r^la^ht^ha «простирadlo», полаб. p^lo^ht^hā «хустка, скатерка, простирadlo», схв. п^ла^хт^а «скатерка; простирadlo, накривка, покриття (для меблів); намет (з полотна)», слн. p^lā^ht^ha «покривало; полона (для коней); навіс, тент», p^lah^ut^ha «грубе лляне полотно, простирadlo; висячий край покривала», стсл. п^ла^хт^а «парусина, полотно»; — псл. p^lа^ht^ha

«полотно, простирadlo, покривало, навіс», очевидно, похідне утворення від p^lа^hа «плаха» (пор. укр. п^ла^ха «складова частина невода, полотнище невода; верхня частина свинячої туші — шар сала»); необгрунтоване виведення західнослов'янських форм від двн. p^lа^h «плоский, рівний» (Преобр. II 70) або з герм. *p^lah^ta (двн. flech) «шмаття, лахміття, ганчірка»; сумнівне також пов'язання (Москаленко УІЛ 28; Holub—Lyer 375; Holub—Kop. 275; Machek ESJC 453; Kluge—Mitzka 553; Torp 285) з двн. blaha «грубе лляне полотно, простирadlo», свн. blahe, нвн. Blahe «парусина, брезент», сілез. P^lau^e «грубе лляне полотно (для укривання, застилання воза)», австр. blā^hn^h «штори». — Ник-НикЕЛ 79; Фасмер III 275—276; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112; Brückner AfSIPh 419; KZ 43, 310; AfSIPh 29, 112; Otrębski JP 62/3, 193; Schuster-Sewc 1084; Popović ZfSIPh 24, 36; Matzenauer LF 12, 345; Mikl. EW 248. — Див. ще п^ла^ха¹. — Пор. п^лас^кий, п^лат, п^ла^ц.

[п^ла^хт^а²] «дошаний щит у крилі вітряка Л; частина сохи, на яку накладаються сошники ЛексПол», [п^ла^хт^іна] «частина сохи» ЛексПол; — результат видозміни форми і значення слова п^ла^ха «дерев'яна колода; [широка дошка]», зближеного з генетично пов'язаним п^ла^хт^а «покривало, полотно». — Див. ще п^ла^ха¹. — Пор. п^ла^хт^а¹.

п^ла^ц «площа для військових строювих занять, парадів; [майдан; місце, особливо таке, де раніше було житло], [п^ля^ц] «тс.», [п^ле^ц] «тс. Нед; садиба», [п^ля^цовé] «плата за місце на базарі» Нед; — р. болг. м. п^ла^ц, бр. п^ля^ц, п. ч. p^lас, слц. p^l'ас, схв. п^ля^ц, слн. p^lас; — запозичене через російське і польське посередництво з німецької мови; нвн. Platz «місце; площа, п^ла^ц», як і англ. сангл. p^lасе «місце, посада; місто, село, селище», виводиться від фр. p^lасе «місце, вільний простір; площа, майдан, п^ла^ц; ринок, міс-

то», що походить від нлат. *plattea (< лат. plātēa) «місце, відкритий простір, вулиця», в основі якого лежить гр. πλατῆα (ὄδος) «вулиця; (букв.) широка дорога», жін. р. від прикметника πλατός «широкий, плоский, рівний». — СІС² 656; Фасмер III 276; Sł. wug. ob-such 575; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Вуяклија 731; Kluge—Mitzka 555; Klein 1192; Dauzat 563; Walde—Hofm. II 319. — Див. ще **плат, платан**.

[пла́ца] (зах.) «плата, платня» ДзУЗЛП; — ст. *плаца* (XVII ст.); — запозичення із західнослов'янських мов; п. płasa «плата», слц. plása «заробіток», нл. płaś «плата» споріднені з укр. *плат* «тс.». — Дзендзелівський УЗЛП 105, 170; Вгückner 419, 420. — Див. ще **плат**.

плацдарм «укріплений район»; — р. бр. болг. *плацдарм*, м. *плацдарм*, схв. *плас д'арм*; — через російське посередництво (пор. давніше р. *пласдарм*) запозичено з французької мови; фр. place d'armes спочатку «площа для військ», потім «плац-парад», далі «плацдарм» складається з іменника place «місце, вільний простір; площа», приіменника de «з, від, про та ін.» та іменника armes, мн. від arme «зброя; рід військ», яке походить від лат. arma «зброя; війна, боротьба, бій; збройні сили, армія, війська». — СІС² 656; Фасмер III 276; БТР 590; РЧДБЕ 565; Вуяклија 729. — Див. ще **армія, де-плац**.

плацента «дитяче місце, послід; (у рослин) тканина, до якої прикріплюються насінні зачатки у зав'язі», *плацентарні* «підклас ссавців, у яких зародок пов'язаний з тілом матері плацентою», *плацентарний*; — р. болг. м. *плацента*, бр. *плацэнта*, п. ч. слц. placenta, схв. *пלאцэнта*, слн. placenta; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Plazenta, англ. фр. it. placenta «тс.» (як анатомічний термін уперше застосоване італійським анатомом XVI ст. Р. Коломбо) походить від лат. placenta «пиріг», що виводиться від гр. πλακόν-

εις (зн. в. плаκόνεα) «коржик», утвореного від прикметника плаκόνεις «плоский», пов'язаного з πλάξ «площина, рівнина; плита, пластинка, коржик», спорідненим з псл. ploskь «плоский», укр. *плоский*. — СІС² 656; ССРЛЯ 9, 1348; Kopaliński 755; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Вуяклија 731; Dauzat 563; Klein 1192—1193; Walde—Hofm. II 313; Frisk II 550—551. — Див. ще **плоский**. — Пор. **плачінда**.

плацкарта, безплацкартний; — р. бр. болг. *плацкарта*, п. plackarta; — запозичене, можливо, через російське і польське посередництво з німецької мови; н. Platzkarte «плацкарта» складається з основ іменників Platz «місце, площа» і Karte «карта, квиток». — СІС² 656—657; ССРЛЯ 9, 1348; РЧДБЕ 565. — Див. ще **карта, плац**.

плач, плачевний, плачка, плачливий, плачний, плачниця — див. **платкати**.

плачінда «вид пирога», [*плачінда*] «тс.» Куз, [*плачінда*] «великий пиріг з капустою, сиром, гарбузом чи картоплею» Дз, [*плачінта*] «листявий пиріг», [*пличінда*] «вид пирогів або ватрушок із сиром чи гарбузом», [*пличінда*] «солодкий пиріг»; — р. [*пличінда*] «листявий солодкий пиріг», болг. [*плакента*] «листявий пиріг», [*плакента*] «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *плэчінтэ* (рум. plăcintă) «листявий пиріг» походить від лат. placenta «коржик, пиріг». — Дзендзелевський Молдаванізми 154; Дзендзелівський НЗ УЖДУ 13, 106; Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 166; Десницкая Сл. языкозн. 1978, 150; Младенов 426; СДЕЛМ 320; DLRM 628; Puşcariu 116—117. — Див. ще **плацента**.

плащ, плащаниця «полотнище із зображення Христа у труні», [*плащаниця*] «тс.», [*плащина*] «поганенький плащ», [*платок*] «сорочка без рукавів, у яку зодягають дитину до першого причащення», *плащуватий* «одягнений у плащ або в одяг, схожий на плащ»; —

р. болг. *плащ*, бр. *плащч*, др. *плащъ*, п. *plaszcz*, ч. слц. *plašt'*, вл. нл. *ptašć*, м. *плашт*, схв. *plāшт*, слн. *plášč*, стсл. **плаштъ**; — псл. **plašćь* «плащ», очевидно, похідне від *plastъ* «пласт» або від пов'язаного з ним *platъ* «плат» чи, можливо, від *ploskъ* «пловий»; зіставляється також (Абаев Пробл. ист. и диал. 14) з перс. *palas* «шерстяний або волосяний грубий одяг», ос. *roelæz* «накидка з грубої тканини». — Фасмер III 277; Черных II 39; Преобр. II 70; Ильинский ИОРЯС 20/3, 313; Brücker 420; KZ 43, 310; Holub—Kop. 276; Machek ESJS 455; Schuster-Šewc 1085; Младенов 428; Skok II 677; Mikl. EW 248; Meillet Etudes 392. — Див. ще **пласт**, **плат**, **плóскій**.

[плащак] (ент.) «чорний тарган, прусак, *Blatta orientalis* (*Periplaneta orientalis*) L.» ВеНЗн, **[плещак]** «тс.» ВеНЗн; — похідні утворення від *плаский*, *плескатиий*; назви зумовлені широкою і плоскою формою таргана. — Горностаев 48; Urania Tierg. Insekten 103, 106, 107. — Див. ще **плаский**, **плескатиий**.

плебан «парафіяльний католицький священник», *плебанія* «парафія католицького священника; садиба, дім парафіяльного католицького священника»; — бр. *пльбан* «парафіяльний католицький священник»; — запозичення з польської мови; п. *pleban*, як і ч. слц. заст. *plebán* «тс.», походить від слат. *plēbānus* «тс.», утвореного від лат. *plēbs* «простий народ, плебс; натовп». — Brücker 417; Sł. wug. obsyeh 579; Holub—Lyer 376. — Див. ще **плебс**.

плебісцит «всенародне голосування, референдум», *плебісцитарний*, *плебісцитний*; — р. болг. *плебисцит*, бр. *плебисцит*, п. *plebiscyt*, ч. слц. вл. *plebiscit*, м. *плебисцит*, схв. *плебісцит*, слн. *plebiscit*; — запозичення з французької мови; фр. *plébiscite* «тс.» походить від лат. *plēbiscitum* «плебісцит, народне голосування», що є результатом злиття виразу *plēbis* (*plebei*) *scitum*, букв. «народне рішення», який

складається з іменників *plēbis*, род. в. від *plēbs* «народ» і *scitum* «визначення, постанова, рішення», очевидно, утвореного від *sciscere* «пізнавати, вивідувати; висловлюватися, схвалювати, приймати; визначати», пов'язаного із *scire* «знати, вирішувати», спорідненим з дінд. *chyati* «обрізує, відрізує», ав. *su-*, *sā-* «забороняти, перешкоджати», *frasānəm* «руйнування, спустошення», сірл. *scian* «ніж», кімр. *usgïen* «тс.», гр. *σχάω* (< **skhəiō*) «розсікаю, розтинаю», *σχάζω* (< **skhədiō*) «тс.», дісл. *skeggja* «сокира», *skeiþa* «легко поранити», двн. *skēgi* «тонкий, гострий (у розшукуванні, пізнанні тощо)», дангл. *scīgan* «розрізняти, розпізнавати», можливо, також псл. *cēva*, *cēvъ*, укр. *цівка* (*Jóhannesson* 813); сюди ж належать лат. *scindere* «різати, розколювати, розсікати, розтинати», гр. *σχίζειν* «тс.», рвати, роздирати», гот. *skaidan* «ділити, відокремлювати», псл. *cēditi* «проціджувати», *čistъ* «чистий», укр. *цідіти*, *чистий* (*Jóhannesson* 17, 818, 823; Klein 1397, 1433); усі ці форми пов'язані з лат. *secare* «зрізувати, стригти, розколювати, обрубувати», псл. **sēkti* «рубати, різати, сікти», укр. *сікти* (*Boisacq* 932). — СІС² 657; КЭСРЯ 342; Koralinski 758—759; Holub—Lyer 376; Буяклија 731; РЧДБЕ 565; Klein 1199; Dauzat 566; Walde—Hofm. II 493—494, 495—496. — Див. ще **плебс**, **ціва**. — Пор. **сікти**, **цідіти**, **чистий**.

плебс, *плебей*, *плебейство*; — р. болг. *плебс*, п. ч. слц. вл. *plebs*, м. *плебеј*, схв. *плёбс*, слн. *plēbs*; — очевидно, через посередництво німецької мови (н. *Plebs*) запозичено з латинської; лат. *plēbs* «плебс, простий народ, натовп», *plēbis*, заст. *plēbēs* «тс.» разом з *plēnus* «повний», *plēre* «наповняти» споріднене з гр. *πλήθος* «безліч, більшість; населення, народні маси, народ», *πλήρης* «повний», псл. **pl̥p̥nъ*, укр. *пóвний* і більш віддаленими псл. **pledmenъ* «плем'я», укр. *плем'я*. — УРЕ 11, 246; Черных II 39; Koralinski

758; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 565; Вуяклија 731, 732; Klein 1199; Walde—Hofm. II 322—323. — Див. ще **плém'я, пóвний**.

[**плева**] (назва худого, охлялого вола з розлогими рогами); — неясне.

[**плевéл**] (бот.) «костянець зонтичний, *Holosteum umbellatum* L. Мак; італійський райграс, *Lolium multiflorum* Lam. (*Lolium italicum* A. Br) Мак; англійський райграс, *Lolium perenne* L.; пажитниця п'янка, *Lolium temulentum* L. Нед», *плéвели* «бур'ян», [*плевéльніця* (*перійка*)] «перій, *Agropyrum repens* (L.) P. B. (*Triticum repens*)» Нед; — р. *плéвел* «пажитниця, *Lolium* L.», *плéвельи* «бур'ян», бр. [*плéвы*] «пусті колоски», др. *плъвелъ* «бур'ян»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. *плъвелъ* «тс.» відповідає др. *половелъ* «тс.», укр. *полова*; пор. ч. *plevel* «костянець», вл. *plëwjel* «тс.», схв. *плéвель* «пажитниця розсунута, *Lolium remotum*». — Фасмер III 227, 312; Преобр. II 72; Brückner 418. — Див. ще **полóва, полóти**.

плéвpa «оболонка, що вкриває легені та стінки грудної порожнини», *плеврít* «запалення плеври», *плеврáльний*, *плевриті́чний*, *плеврítовий*; — р. болг. *плéвpa*, бр. *плéуpa*, п. ч. слц. *pleuga*, м. *плеврит*, *плеврítис*, схв. *плéуpa*, слн. *plëvga*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Plëuga*, *Pleurítis* через нове лат. *pleuga* «плевра», *pleurisis* «плеврит» зводяться до етимологічно неясного гр. *πλευρά* «ребро, бік; сторона, край, околиця», *πλευρίτις* «колька в боці». — СІС² 657; Hüttl-Worth 14; ССРЛЯ 9, 1361—1362; Kopaliński 760; Sł. wug. *obsuch* 581; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 565; Младенов 428; Вуяклија 734; Fremdwörterbuch 488; Klein 1200; Frisk II 559.

[**плевúн**] (зоол.) «кашалот, *Physeter catodon* L.» Нед; — р. [*плевúн*] «один з видів китових»; — пов'язане з *плювáти* (р. *плевáть*); назва зумовлена тим, що кашалоти, як і інші китові, вики-

дають (випльовують) через ніздрю фонтан повітря, який захоплює із собою воду. — Див. ще **плювáти**.

плед «покривало, яке використовують як хустку або ковдру»; — р. бр. болг. *плед*, п. *pled*, ч. слц. слн. *pléd*, схв. *плѣд*; — запозичення з англійської мови; англ. *plaid* «шотландський плед, вживаний замість плаща; (про тканину) шотландка» виводиться від шотл. *plaid(e)* «шерстяна ковдра», що, очевидно, є скороченою формою іменника *reallaid* «бараняча, овеча шкіра», пов'язаного з *reall* «шкіра, шкура», що походить від лат. *pellis* «тс., хутро», **pelnis* «тс.», спорідненого з гр. *πέλιμα* «підощва (ноги, взуття)», лит. *plėvė* «перетинка, пліва; оболонка», псл. **rel(e)na* «пелена», укр. *пеленá*. — СІС² 657; Акуленко 141; Фасмер III 277; Черных II 40; Sł. wug. *obsuch* 580; Holub—Lyer 376; Вуяклија 732; Klein 1193; Walde—Hofm. II 275; Frisk II 499—500. — Див. ще **пелéна**.

[**плезувáти**] «припускати, гадати» Нед; — неясне.

плекáти «з любов'ю вирощувати, виховувати, викохувати; з любов'ю зберігати в пам'яті, пристрасно мріяти про здійснення чогось; [годувати груддю], [*плекті́, плечі́*] «тс.» Нед, [*плекáти*] «годувати груддю; поїти, годувати ягня, теля, що залишилися без матері», [*плекáльниця*] «вихователька; доглядальниця, няня» Куз, *плéканець* «годованець, пестунчик; об'єкт догляду, піклування», [*плéканка*] «приймачка, оточена увагою й піклуванням» Нед, Куз, [*плекáнниця*] «тс.» Нед, [*плéканчик*] «годованець, пестун» Нед, [*плекáтка*] «годувальниця», [*плекáчка*] «тс., нянька», [*плекáтель*] «той, хто турбується про кого-небудь або що-небудь; вихователь, наставник» Нед, [*плекотóра*] «вівця (коза), яка годує чужих ягнят (козенят)» Нед, [*плекотúря*] «мамка, годувальниця» ВеУг, [*плекúн*] «ягня, яке вигодувала коза», [*плекáтóра*] «дійна вівця» ГрицАВ, [*плекунчá*] «ягня, яке не живиться мате-

ринським молоком», *плéканий* «викоханий; зніжений доглядом, піклуванням»; — р. [плекáть] «годувати груддю, сосками», п. [plekać] «тс.; давати ссати, годувати», ч. [plekati] «тс. (про дитину); напувати, поїти молоком (теля, ягня)», [naplekati] «відлучити (дитину)», [proplekati, odplekati] «тс.», слц. plekat' «годувати груддю; виховувати»; — очевидно, запозичено як карпатський чабанський термін з румунської і молдавської мов; рум. [plesá] «годувати груддю», арлесá (молд. *аплекá*) «тс.», plesátoáre «вівця, яка дає молоко» пов'язані з арлесá (молд. *аплекá*) «нахиляти, нагинати», утвореним на базі лат. *aplicáre* «прикладаю; приставляю, притискую, наближаю, з'єдную». — *Vrabie Romanoslavica* 14, 166; *Sgr̃njaĵa* 359—360; *SW* IV 229; *Machek ESJC* 457; *СДЕЛМ* 32; *DLRM* 35; *Ruřcaricu* 9. — Див. ще **аплікáція**. — Пор. **кóмплекс**, **плéстí**.

плекотóра, *плекотóра* — див. **плекáти**.

плексиглáс «органічне скло з поліметакрилових смол»; — р. болг. *плексиглáс*, бр. *плексиглáс*, п. *pleksiglas*, *plexiglas*, ч. *plexigláz*, слц. *plexiglas*, м. *плексиглас*, схв. *pleksiglas*, слн. *pléksiglas*; — нове запозичення з німецької мови; н. *Pléxiglas* утворено з основи лат. *plexus* «сплетіння; сплетений», похідного від дієслова *plectere* «плести, вити», спорідненого з псл. *plesti*, укр. *плéстí*, або з основи гр. *πλήξω* «удар», пов'язаного з *πλήξω* «ударяю», та іменника н. *Glas* «скло», з яким, як і з двн. *glas* «тс., бурштин», снн. *glagen* «блищати, палати», іноді пов'язують також псл. **glazъ* «куля (кам'яна); камінь», р. *глаз* «око», укр. [*глазкі*] «залізні-грузила для невода». — *СІС²* 657; *Крысин* 143; *Коралиński* 759; *Sł. wug. obcsuch* 580; *Holub—Lyer* 377; *РЧДБЕ* 566; *Fremdwörterbuch* 488; *Kluge—Mitzka* 259. — Див. ще **апоплéксíя**, **плéстí**, **глазкі**.

плéм'я, *плім'я*, [*племéнник*] «небіж», [*племéнниця*], [*племéнність*] «на-

ціональність» Нед, *племінник*, *племінниця*, [*плем'я*] «племінник або племінниця», [*плем'яник* ЛЧерк, *плем'яник* Нед], [*племéнничка*] «племінниця», [*племéнный*] «племінний» тж, *племінний*, [*безплемінний*] «безрідний, без племені»; — р. бр. *плéмя*, др. *плѣмя*, *племя*, п. *plémie*, ч. *plémě*, ретено, слц. *plémepo*, заст. *plémã*, болг. м. *плéме*, схв. *плѣме*, слн. *pléme*, стсл. **плéма**; — псл. *plémę* (< **plédmen-*) «плем'я», пов'язане з *plodъ* «плід»; — споріднене з ірл. *loth* «лоша» (з давнім іє. -t-); можливий генетичний зв'язок з псл. **r^hl̥p̥*, укр. *пóвний*, гр. *πλήθος* «безліч, більшість, основна частина; населення, народні маси, народ», лат. *plēnus* «повний», *plēbēs* «пלבс». — Фасмер—Трубачев III 278; Черных II 40; Преобр. II 72; *Brückner* 418, 421; *Holub—Kor.* 277; *Machek ESJC* 457; *Младенов* 428; *Шустер-Шевц Этимология* 1984, 225; *Meillet Études* 424; *Мейе ОЯ* 570; *Vondrák I* 661; *Persson Beitr.* 668. — Пор. **плід**, **пóвний**.

пленá «тріщина у металі», [*плінá*] «осколок, відламок» Нед, [*плінка*] «полом, тріщина», [*пленістий*] «ламкий, крихкий», [*пліністий*, *пліноватий*] «тс.», [*пленітисця*] «ставати ламким, крихким» тж; — р. [*пленá*] «щілина; тріщина, розколина у металі, на камені», бр. [*плéнка*] «щербинка, зазублина», ч. слц. [*pléna*] «дефект у залізі», [*pléh*] «дефект на сокирі; вибоїна, тріщина», болг. [*пленá*] «тріщина, щілина у залізі, сталі», слн. [*plépa*] «зазублина, тріщина», [*plèp*] «зазублина леза ножа», стсл. **плéнь** «тріщина»; — псл. *plépa* «тріщина, щілина (на металі, у камені)»; — перекозливі етимології не має; можливе зіставлення з лтс. *pláva* «неглибока тріщина у металі», яке пов'язують або з *plépe* «окалина», спорідненим з укр. *плівá* «тонка ніжна шкірка, оболонка» і [*плінá*] «тс.», або з лит. *plėpys* «попіл, зола», лтс. *plėnes* «біла зола на вугіллі, сніжинка». — Фасмер III 278; *Machek ESJC* 458; *Mikl. EW*

250; Mühl.—Endz. III 332, 339. — Пор. **пляма**.

плениця — див. **планиця**.

[**пленичити**] «базікати, верзти; марити у гарячці» Нед, [**пленичитися**] «снитися Нед; верзтися, довго і незв'язно снитися Ме», [**плени́татися**] «мріяти, марити; бачитися уві сні» Нед; — неясне; можливо, віддалено пов'язане з **плутати**, **пльонтати**.

плентати «іти, їхати, пересуватися повільно, через силу; іти, їхати далеко або неохоче; блукати», **плентатися** «тс.», [**приплянтатися**] «приблукатися, приблудитися» ВеЗа, **приплента́ч** «приблуда» СУМ, Нед; — запозичення з польської мови; п. *plętać się* «шлятися, вештатися; блукати», [*plętać się*] «тс.» пов'язані з *plętać* «плутати, заплутувати; вплутувати; сплутувати», [*plętać*] «тс.», яким, очевидно, відповідає укр. **плутати**; зіставляється також (Serech ZfSlPh 23, 160) з **плесті́ся**. — Richhardt 88; Фасмер III 287—288; SW IV 226. — Див. ще **плутати**. — Пор. **пльонтати**.

плénum «збори членів виборного керівного органу», **пленарний** «належний, властивий пленуму»; — р. бр. болг. м. схв. *плénum*, п. вл. *plenum*, ч. слц. слн. *plénum*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Plénum*, *Plenár-*, фр. англ. *plenum* походять від лат. *plénum* «повне», форми с. р. від *plépus* «повний, заповнений», спорідненого з псл. **pl̥*п̥, укр. **півний**. — SIC² 657; Черных II 40—41; Kopaliński 759; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Ву-яклија 733; Klein 1200; Gr. Fwb. 590—591; Walde—Hofm. II 322—323. — Див. ще **півний**.

плеона́зм «сполучення близьких за значенням слів, з яких одне або кілька зайві», **плеонастичний**; — р. **плеона́зм**, бр. **плеана́зм**, п. вл. *pleonazm*, ч. *pleonasmus*, слц. *pleonazmus*, болг. *плеона́зъм*, м. *плеона́зам*, схв. *плеона́зам*, слн. *pleonázem*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Pleonásmus*, фр. *pléonasme*, англ. *pleonasm*

походять від пізньолат. *pleonasmus* «плеоназм», яке зводиться до гр. *πλεονασμός* «тс.», похідного від дієслова *πλεονάζειν* «бути плеонастичним, вставляти зайві слова; бути надмірним, перебільшувати, сповнювати, рясніти», утвореного від прикметника *πλέων* (*πλείων*) «більш численний, більший», що є формою вишого ступеня прикметника *πολύς* «численний; великий», співвідносно з *πλέως* «повний, цілий», *πλέος* «тс.», спорідненими з лат. *plēnus* «тс.», псл. **pl̥*п̥, укр. **півний**. — SIC² 657; ССРЛЯ 9, 1380; Kopaliński 760; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Ву-яклија 733; Klein 1200; Dauzat 566; Frisk II 556. — Див. ще **півний**.

[**плéсень**] (зоол.) «вид плоского молюска, дискофор, *Discophora* (*Cassiopea*)» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з **плескати́й** «плоский».

плеск, [**плеска́ч**] «ляпанець», **плескіт**, **плескотливий**, **плеска́ти**, **плеск** (звуконаслідування, що передає звук від плескання), [**плісь**] «тс.» Нед, **віплеск**, **відплеск**, **обплеск** «плескання в долоні, аплодисменти», **обплески** «тс.», [**опліскувати**] «плескати» Нед, **переплéск** «переплескування», **розпліскувати** «розбризкувати; робити плескати́м; розголошувати (таємницю)», **розплéсканий** «розбризканий; плескати́й», **сплеск** «плеск»; — р. **плеск**, **плеска́ть** «плескати», бр. **пляск**, **плéскаць**, **плéскаць**, др. **плескати**, п. [*plesk*] «сніг з дощем; сльота, болото; негода, злива», [*pleskać*] «шльопати, ляскати; плескати (в долоні); бризкати, обливати, хлюпати», ч. *plesk* «плеск», *pleskati* «плескати», ст. [*pleštitì*] «бити, стукати, грюкати (дверима)», слц. *plesknút'* «упасти з шумом; кинути; грюкнути, стукнути (дверима); ляснути», *pleštit'*, *plieskat'* «тс.», вл. *pleskać* «плескати», нл. *plēšyúš* «вливати, лити», болг. **плéскам** «ударяти, бити; базікати, говорити дурниці», **плéця** «базікати, говорити дурниці», м. **плеска** «бити, ляскати долонею; аплодувати; замішувати тісто», **плесок**

«сплеск, оплеск, аплодисменти», схв. *пльѣскати* «ляскати, бити долонею; аплодувати», *пльѣсак* «сплеск, оплеск, аплодисменти», слн. *pléskáti* «ляскати, бити; плескатися», стсл. **плескати** «бити, ляскати, грюкати; аплодувати», **плескъ** «плеск (руками)»; — псл. *pleskъ* «плеск»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, споріднене з лит. *pleškėti* «ляскати, плескати», *plekšėnti*, *plekšėti* «тс.», лтс. *plekšēt* «тс.; базікати, вирувати; товкти м'яку землю або глину»; сюди ж належить з іншим ступенем вокалізму слн. *plóskati* «бити, ляскати»; аналогічними звуконаслідувальними утвореннями вважаються також стсл. **пшиць** «шум», гр. *πλαταγέω* «ляскаю», *πλάσσω* «відливаю у форму, формую; виліплюю (з глини, воску)»; зіставляється також (Варбот Сл. яз. козн. 1988, 74) з псл. **polkati* «полоскати», **polkati* «тс.». — Фасмер III 279; Brückner 419; Machek ESJС 458; Schuster-Sewc 1101; Младенов 429; Skok II 691; Mikl. EW 249; Vūga RR I 473; Trautmann 225; Fraenkel 601—602; Mühl.—Endz. III 320, 325. — Пор. **плюск**, **пляскати**.

[**плескавіця**] (іхт.) «густера, *Blicca bjořkna* (L.), (*Abramis* (*Blicca*) *argyroleuca*)», [*плéскавка* Нед, *плесканка*, *плоскавіця*, *плоскир* Л—Г, *плоскішка* Л—Г] «тс.»; — р. [*плоскушка*, *плоскиря*], бр. [*плéскаўка*, *пласкірка*], слц. [*pleskač* (*malý*), *pl'askura*] «тс.»; — назви, пов'язані з *плеска́тий*, *плóскій*; зумовлені тим, що тіло у густери, як і в ляща, дуже стиснуте з боків (Маркевич—Короткий 118). — Коломиец Происх. назв. рыб 12—13. — Див. ще **плеска́тий**, **плóскій**.

[**плеска́на**] «вид страви: шматки гречаної лемішки, обсипані конопляним насінням і засмажені»; — очевидно, видозмінене запозичення з литовської мови; лит. [*pleiskānė*] «плоскінь, чоловіча рослина конопель», *plaskānis* «тс.» пов'язується з *plāskana* «лупа (на шкірі)» і зіставляється зі шв. ст. *flas* «тс.», дісл. *flasa* «щілина, тріщина». —

Трубачев *Slavia* 29/1, 27; Лаучюте 92; Fraenkel 604. — Пор. **пóскінь**.

плеска́тий, *плеско́ватий*, *плескува́тий*, *плиска́тий*, *плиско́ватий*, *плискува́тий*, *плескане́ць* «плеска́тий коржик; плеската глиняна посудина», *плéсканка* «плеската посудина; плеска́тий кусок, круг», [*плеска́ч*] «плеска́тий хліб; плеска́тий предмет», [*плиска́ч*] «плеска́тий хліб», *плиско́м* «плоским боком донизу»; — бр. *пльска́ты* «плеска́тий», ч. [*pleskatý*] «тс.»; — псл. *pleskatъ*, пов'язане чергуванням голосних з *ploskъ* «плоский»; кореневе **е** збереглося, очевидно, під впливом дієслівної основи псл. *pleskati*, укр. *плеска́ти* «ударяти, поплескувати». — Див. ще **плеск**, **плóскій**.

[**плеска́ч**] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus sericeus amarus*» Нед, [*плеско́нька* ВеНЗн, *пльска́нка*, *пльска́ня*, *пльска́чка* тж] «тс.»; — пов'язане з [*плиско́ваня*] «лящ» Л—Г, слц. *pleskač* «тс.»; варіанти назви, очевидно, перенесені з ляща на гірчака з огляду на подібність гірчака до маленького ляща (Сабанеев 360). — Див. ще **лящ**¹.

[**плеско́вчина**] «посуд у вівчарстві» Доп. УЖДУ 4; — неясне.

плеску́ха — див. **плоску́ха**.

плéсно «частина стопи між п'ятою і основою пальців; зап'ясток» СУМ, Г, [*плéсо*] Нед, *плёсно*, [*плюсна́* ВеНЗн, Бі] «тс.», [*передплéсниця*] «частина стопи між голінкою і плесном» Нед, *передплéсно*, *передплёсно*, [*передплёсна* Куз] «тс.»; — р. *плесна́* «плесно», *плюсна́*, бр. *плюсна́*, [*плéсна*] «тс.», др. *плесна* «нижня частина ноги, стопа; слід», п. [*plošna*] «стопа людини, верх стопи людини», [*plosnia*] «тс.», ч. [*plesna*] «плесно», слн. *plésno* «тс.», стсл. **плесна** «стопа, підошва»; — псл. [*plesna*] «тс.; слід»; — споріднене з прус. *plasmėno* «підошва ноги», лит. *plāšnas*, лтс. *plęsa*, *plęksna*, балт. **plet-snā* «тс.», які зіставляються з дінд. *gráthaj* «ширина», ав. *graθah-*, гр. *πλάτος* «тс.», лат. *planta* «ступня, підошва», що зводяться, як і псл. **pletje* «плече»,

до іє. *plāt-/plēt-/plet- «поширений, плоский, рівний; широкий». — Фасмер III 279—280; Machek Slavia 16, 191; Mikl. EW 249; Meillet Études 164—165; MSL 14, 342; Trautmann 225; Эндзелін СБЭ 196; Fraenkel 601; Pokorny 833—834. — Пор. плечé.

плéсо «ділянка річки зі спокійною течією між двома перекатами, закрутами; вільна від заростей спокійна ділянка водойми; спокійна, чиста водна гладінь», [плісо] «плесо» Кур, [зплетесок] «затоплене водою місце» Нед; — р. [плéсо] «плесо», плéс, бр. плéс «тс.», п. [plos] «глибоке спокійне місце в річці; наповнене озеро», [plos] «тс.; оболонь, лука, вигін», ч. слц. pleso «гірське озеро», нл. plos «глибина; вир; безодня»; — загальноприйнятої етимології не має; реконструюється (Фасмер III 280) псл. pleso < *pletso «спокійне й широке місце в річці, озері; гірське озеро», пов'язане з plesna «стопа, підосва; слід»; припускається також (Schuster-Sewc 1106) походження від іє. *plek-, похідного від *rel- «текти, лити, наповнювати»; менш переконливе зближення з плескати (Преобр. II 73), р. polosá «смуга» (Горяев Доп. II 29), з гр. дор. πᾶλός «глина, мул, бруд, болото», лат. pullus «темносірий, темний» (Loewenthal AfSlPh 37, 383) або з лит. rélké «болото, драгва» (Holub—Kop. 278; Skok II 682; Matze-pauer LF 13, 163—164); вважається також «праєвропейським» (Machek ESJC 458—459; Holub—Lyer 377). — Дзєндзелівський Onomastica 17, 133; Nahtigal Wien. sl. Jb. 4, 15.

плéстї (нитки, павутину, косу, вінок, язиком), плéстїся «витися; плентатися; снитися», [плетар] «плетена огорожа, плетені ворота; плетений виріб; матеріал для плетіння» Нед, [плетéнь] «тс.», [плетéне] «що-небудь сплетене; кошик» тж.; [плетéник] «плетений виріб з білого тіста», [плéтеник] «обплетений лозою бутель» Л, [плетеніці] (мн.) «плітки, базікання» Нед, плетеніця «вінок, гірлянда; складне

переплетення; низка однорідних явищ; фігура в танцях, іграх; [плетений виріб; стрічка в косі; пліт, загорода, загін Нед; соломина на капелюхи О]», [плéтенка] «плетена верхня частина батога» О, плéтення, [плетеняк] «пліт, плетені ворота; плетений виріб» Нед, плéтіво СУМ, Нед, [плетінь] «лозовий пліт, клуня з лозяними стінами, плетена з лози стіна будівлі» Л, [плетін] «тс.» Л, [плéтінь] «тс. Л; плетена огорожа; плетений виріб, вінок, гірлянда Нед», [плéтище] «плетене пужално» Нед, [плетіи] «той, хто плете, заплітає Нед; верхня заплетена частина комишевого тину Мо», плетільник «майстер, що виготовляє плетені вироби», плетінка «плетена сумка; кошик; обплетений лозою, дротом глиняний або скляний посуд; оздоба з переплетених смужок шкіри, стрічок; виріб з переплетених лозин, смужок шкіри, лика, що використовується як тара; вид плетіння; плетення; [сплетена із соломи бочка для збіжжя О; в'язана шерстяна рукавиця; вид вишивки]», плетіння, [плéтка] «плітка», [плéтні] «тс., базікання; брехня» Нед, [плетніцтво] «плетіння, трикотажне в'язання» Нед, [плéття] «гудина огірків» Л, плетун «пліткар», плетуха, [плéтчик] «донощик, обмовник; наклепник» Нед, [плетюга] «тс. Нед; брехун», [плитюга] «тс.; брехня» ЛексПол, [плéтянка] «плетений виріб; вінок, гірлянда Нед; сплетена із соломи стрічка, яка йде на виготовлення капелюха, обгороджена криниця», [плéтька] «батіг, канчук, пуга» ЛЧерк, [плетьонка] «обмотаний довгий жмутик соломи по краях дверей для утеплення» Л, [плетушка] «невеличкий лозовий кошик з мотузаною ручкою» Л, [пліетка] «булка з переплетених шматочків тіста» Л, пліт «плетений тин», [пліті] (мн.) «покарання різками» Нед, плітка «побрехенька, поговорі; нижня частина веретена О; один хід, ряд, виток у плетінні Нед», пліткар, [плітня] «плітка, поговорі» О, пліть «витке стебло; пле-

тений, грубий батіг, нагайка; [сплетена із соломи стрічка, з якої зшивається бриль; плетіння, що-небудь сплетене, коса (волосся) Нед], [в'я́плітка] «стрічка з коси», [заплі́тє] «поле, яке лежить за тином» Ж, [за́плітка] «стрічка для коси», [зоб́лет] «шевська дратва» Ж, обплéтєння «тканина, якою покривається ізоляція електропроводів, зовнішня поверхня шлангів», обплі́тальник «робітник, який обплітає електропроводи, шланги», [оплéта] «плетіння, плетений виріб», [оплéтини] «стрічки для коси, заплітки в косі», [об́літ] «загороджене місце (для скирт сіна) Ж; тин», [об́літка] «плетений виріб» Куз, [об́літок] «тин», *переплéсті* «обвити; змішати; зшити (сторінки книжок, зошитів), оправити» СУМ, Нед, [переплéтник] «палітурник» Нед, [переплéтчик] «тс.» Нед, *переплéтєння*, *переплеті́ння*, [перéплітка] «стрічка для коси» Нед, [переплітові́чка] «вид вишивки», [перепліто́нок] «крендель, що печеться на Різдво для корови» Ме, [підплетєнь] «перевесло з пруття» О, підплéтина «брак у тканинах у вигляді потовщеної нитки; [батіг Шух], [поплі́тати] «обвивати, обплітати, зв'язувати (горшки дротом)», [поплéтниця] «жінка, яка плете вінок нареченій» Нед, Куз, [по́пліт] «плетений виріб, плетіння» Нед, Куз, [по́пліть] «плетена загорожа, пліт; [верхня частина тину]», [поплі́тійко] «в'язальник дроту» Нед, [по́плітка] «коса (волосся), вплетена в іншу Нед; зв'язка для скріплення плетеного виробу Нед; верхнє пасмо у мотузки; червона гарусна нитка, якою обплітають зверху коси», *приплéстися* «прийти небажаним; несподівано з'явитися», *приплі́татися* «тс.; приєднуватися», [при́плітка] «що-небудь доплетене, вплетене», [при́плітки] (мн.) «вузькі стрічки у кінчиках коси» Нед, [роб́зпліт] «розплітання (коси)» Нед, [роб́зплітка] «стрічка для коси» Куз, Мо, *сплéсті* «виплести, зсувати; вигадати» УРС, Г, [сплет] «сплетіння» Нед, [сплéтєнє] «тс.» Нед,

[сплéтка (дротяна́)] «трос» Нед, *спліт* «сплетення; [в'язка, жмут Нед], *сплітка* «плітка», [уплі́тати] «багато й з апетитом їсти; їти» Шейк, [уплéти] «стрічки для коси» Нед, [уплі́т] «стрічка для коси; жіноча зачіска», [у́плітка] «стрічка для коси Шейк, Нед; гарусна стрічка у косах; чуже волосся, що влітається жінками у коси», [уплéбт] «стрічка для коси» Нед; — р. *плéсті*, бр. *плéсці*, др. *плести*, п. *pleść*, ч. *plésti*, слц. *pliest'*, вл. *pleść*, нл. *plásć*, полаб. *plitot*, болг. *плетá*, м. *плете*, схв. *плэсти*, слн. *plésti*, стсл. **плэсти**; — псл. *plesti* < *pletti < *plekti «плести, вити, в'язати»; — споріднене з лат. *plecto* «плету; сплітаю, звиваю», гр. *плéκω* «тс.», *плoκή* «плетіння», двн. *flehtan* «плести, в'язати; заплітати (косу)», дісл. *flētta* «тс.; коса (волосся)», дінд. *prašpaḥ* «плетений виріб (кошик, тюрбан); плетіння»; іє. *plek-t- «плести, вити», похідне від *plek- «тс.; в'язати, заплітати, сповивати, можливо, пов'язаного з *pel- «морщити»; висловлюється думка (Мартынов Язык 81—82) про проникнення в праслов'янську мову з італійських мов. — Фасмер III 280; Черных II 41; Цыганенко 347; Brückner 418; Holub—Kop. 278; Machek ESJC 459; Schuster-Sewc 1100—1101; Младенов 429; Skok II 682—683; Mikl. EW 250; Meillet Études 180; Мейє ОЯ 103—104, 172; Trautmann 224; Walde—Hofm. II 321; Frisk II 557—558; Kluge—Mitzka 203; Klein 1204; Jóhannesson 580; Uhlenbeck 179; PBrB 19, 518—519; Persson Beitr. 346; Pokorny 834—835.

[плетє́нцє] «невеликий пліт (пором)» Нед; — очевидно, результат контактації основ неспоріднених слів *плéсті* «вити, в'язати» і *плит* «пліт», зумовленої їх народноетимологічним зближенням. — Див. ще **плéсті**, **плі́сті**.

[плеті́ця] (іхт.) «краснопірка, Scardinus (Leuciscus) erythrophthalmus» Нед, [п. біла] «плітка, Rutilus (Leuciscus) rutilus L.»; — запозичення з поль-

ської мови; п. [pleciczka] «плітка», [plet, pleta, pletka] «тс.», як і ч. [plet-pík] «краснопірка», відповідають укр. [плитиця] «плітка», [плотиця] «тс.». — Див. ще **пліть**.

плету́ха (бот.) «Calystegia L.», [пліту́ха] «тс. (Convolvulus sepium L.)»; — похідне утворення від *плéсті*; назва зумовлена тим, що плетуха має довгі виткі стебла (УРЕ 8, 410; Нейштадт 448); пор. семантично подібну до неї назву р. *повой*. — Див. ще **плéсті**.

[плеті́юх] (бот.) «повій звичайний, Lysium barbatum L.», [плеті́] (у сполученні *чортіві п.* «тс.») Мак; — похідні утворення від *плéсті*; назви зумовлені тим, що молоді пагінці повою міцно переплітають куші й дерева (Вісюліна—Клоков 271; Нейштадт 485). — Див. ще **плéсті**. — Пор. **плотнік**².

[плéу́зкаты] «говорити дурниці, плескати нісенітницю» Л; — бр. [пль-вúзгаць] «тс.»; — пов'язане з [блєвúз-нити] «тс.» (див.).

[плéхатыся] «повільно йти, плентатися»; — не зовсім ясне; у якийсь спосіб пов'язане зі слц. *plachocit' sa* «тс.», ч. *plachociti* «тинятися», теж недостатньо ясними; фонетично зближене з близькозначним *плéнтатыся*. — *Maček ESJC 453*. — Пор. **плéнтати**, **плуганити**.

плець — див. **плац**.

плече́, [плечáнка] «сорочка без зборок біля коміра» Нед, [плечéй] «широкоплеча, кремезна людина» Л, [плеченя́] (зменш.) Нед, [плéчика] (мн.) «вставки на сорочці, що покривають плечі», *плечісьво*, [плечіці́] (мн.) «маленькі плечі», [плéчка] (мн.) «плічка сорочки» Нед, [плечко́] «лопатка (у забитих тварин)» Нед, *плічка* (мн.) «вішалка для одягу», [плічки] (мн.) «підтяжки» До, [плічце́] «маленьке плече» Нед, *плічко́* «тс.»; стрічка через плече в платті без рукавів, у сорочці, ліфчику; окіст (лопатка свині тощо) СУМ, Г, *пліч-о-пліч* «впритул, поруч», *плечáстий*, [плечáтий] Нед, *плечістий*, [плечністий] «плечистий» Нед, [плéч-

ний «плечовий» Нед, *запліччя* «частина спини біля плечей», [заплічка] «дві симетричні лиштви на грудях і плечах» МСБГ, [заплічки́] «тс.» тж, Ж, [заплічник] «жебрацька сумка, дорожня сумка» Ж, *заплічний* «який носить за плечима», [наплéча] «еполети» Ж, [наплечки] (мн.) «потилиця, шия, спина, плече», [наплéчник] «наплічна прикраса панцира, броні; спинний пояс; (військовий) плащ, накидка» тж, *наплічник* «наплічна прикраса або частина одягу у вигляді вузької смужки на плечах; металеве покриття на плечах воїна», *наплічний*, *надпліччя* «частина тіла вище плечей, між плечима і шиєю», [оплéче] «жіноча сорочка» Ж, [опліччя] «тс.», *оплічник* «спинка (крісла та ін.)», [оплоча́] «сорочка нареченої» Ж, *опліч* «поруч, пліч-о-пліч», *передпліччя*, [підоплечка] «підкладка або вставка в сорочці, в предметах одягу від плечей до половини грудей і спини», [підопліка, підопліче], *підопліччя*, *підоплічка* «тс.», [підоплечка] «підопліччя в чоловничій сорочці» Дз, [підплéчник] (анат.) «пахвова западина, пахва» Нед, [підоплечувати] «підшивати підоплічку», [поплéчник] «помічник Пі, Куз; прихильник, послідовник Куз», *поплічник* «тс.»; [ровесник Пі; той, що несе на плечах Нед, Куз], [пóплеч] «поруч, поряд» Л, *пóпліч* «тс.», *пліч-о-пліч*, [поплічний] «рівний, однаковий, тотожний» Пі, [посплічний] «який стоїть поруч Нед; суцільний Куз», *приплічник* «співучасник, спільник; посіпака», [сплек] «хвороба плеча у коня» Я, [сплечитися] «звихнути плече» (про коня); — р. *плечо́*, бр. *плячо́*, др. *плече*, п. *plęc*, [plęcо], ст. *plęcе*, ч. *plęc*, *plęcе*, слц. *plęcе*, вл. *plęcо*, нл. *plęcо*, полаб. *plіcě* (plęc), болг. *плéщї* (мн.), м. *плéки*, схв. *плéћа*, *плéћи* «тс.», *плéће* «лопатка, плечова кістка; (тех.) плече», слн. *plęcá* «плечі», стсл. **плеште** «плече»; — псл. *pletje (*plet'e) «плече», споріднене з ірл. *leithe* (< *pletjā) «лопатка», хет. *paftana-* «тс.», а також з лит. *plęsti* «поширювати, розгортати»,

platus «широкий», гр. πλατύς «тс., широко розкиданий; широкоплечий, повний; плоский, рівнинний», ὠμοπλάτη «лопатка», що пов'язуються з балт. *pletsnā «підшва ноги», псл. [plesna] «стопа, підшва, слід», укр. плесно́ «частина стопи між п'ятою і основою пальців»; менш імовірно псл. *plektje «плече», яке зіставляють з лтс. pļešs «тс.», лит. plókščias «рівний, плоский», а також з гр. πλάξ «площина, рівнина; плита, верхня площадка», πλακός «гірська рівнина, площина», дісл. plá «уступ прямовисокої скелі», лат. placidus «спокійний, смирний, ручний», псл. ploskъ «плоский, широкий, просторий», укр. плóскій (Mühl.—Endz. III 332—333; Persson Beitr. 944; Uhlenbeck RBv 19, 519; Holthausen Awn. Wb. 64). — Фасмер—Трубачев III 281; Черных II 41—42; Цыганенко 347—348; Brückner 417; Machek ESJC 457; Schuster-Sewc 1098—1099; Младенов 429; Skok II 680; Иванов ВСЯ II 26; Mikl. EW 250; Meillet Etudes 392; MSL 14, 342; Trautmann 225; Stokes 247; Frisk II 553—554; Walde—Hofm. II 316—317; Ernout—Meillet 862, 907; Pokorny 833—834. — Див. ще плесно́. — Пор. плóскій.

плещак — див. плащак.

[плещук] «тонка дощечка для гри в гаївки Нед; вид святкової гри»; — результат видозміни деетимологізованого слова [лещук] «тс.», зближеного з плеска́ти «бити (з ляскотом)». — Див. ще лещата, плеск.

плеяда «група видатних діячів», Плеяди «зоряне скупчення у сузір'ї Тельця»; — р. бр. болг. плеяда, п. plejada, ч. слц. слн. plejáda, м. схв. плея́да; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Plejáde «сузір'я Плеяди, сонм поетів», фр. pléiade «плеяда, група семи французьких поетів XVI ст.» походять від гр. Πλειάδες (іон. Πληϊάδες) «сім дочок Атланта і Плейони; сім зірок у сузір'ї Тельця», Πλειάς (іон. Πληϊάς) «тс.»; плеяда — група із семи александрійських поетів-трагіків III ст.

до н. е.», остаточно не з'ясовано; можливо, пов'язане з плέω «пливу» (як назва зоряного орієнтира моряків) або з πέλεια «дикий голуб». — СІС² 658; Черных II 42; Фасмер III 282; Карпенко Назв. зв. неба 49; Koraliński 759; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Младенов 429; Вуяклија 732; Dauzat 566; Fremdwörterbuch 488; Klein 1199; Frisk II 555.

плив, пливáк, плівáти, пливáч, пливéць, пливкíй, плівний, пливтí, пливún, пливúчий — див. плісті.

[пливák] (орн.) «птах з роду качок, Sterna» Нед, [пливáч] «тс.» Нед; — похідне утворення від пливтí; назва зумовлена тим, що цей птах оселяється на річкових косах, берегах озер і морів, живиться переважно дрібною рибою, яку ловить, плаваючи на воді; пор. інші назви цього птаха: водний птах, водяник, воднік, рибáлка, рибоїд, риболо́в, рибáк, рибник тощо. — Воїнств.—Кіст. 102—104; Шарл. 30; Птицы СССР 312. — Див. ще плісті.

[пливáя] «корова з розложистими рогами» ВеНЗн, [плева] (назва худого вола з розложистими рогами); — неясне; можливо, результат семантичної видозміни назви [пловáя] «світло-жовта корова» (пор.).

плігáти «стрибати; різко коливатися, тремтіти», плиг(о)ну́ти, [пліка́ть] «стрибати» Л, [плиг] «стрибок», плигún, плигúnка, плигúха, плігом «стрибками», плиг (виг.); — бр. [плігаць] «стрибати»; — очевидно, пов'язане з [прігати] «підскакувати, стрибати»; зіставлялося (Львівський ЗІФВ 21—22, 4) з пгерм. *pleugh- (*pleuk-) «летіти». — Потєбня РФВ 4, 214; Корєспу́ Езиков. изсл. Младенов 375, 380. — Див. ще прігати.

[плійма] «сила-силенна, безліч, тьма-тьмуша» ЛексПол; — р. [плóйма] «велика кількість (дітей)», бр. плóйма «безліч; натовп, юрба»; — неясне. — Фасмер III 284.

плин, плини́ця, плінний, плінúти, плинь — див. плісті.

плис «вид бавовняної ворсистої тканини, бавовняний оксамит», *плісбівий* СУМ, Нед; — р. болг. *плис*, бр. *плис*, п. *plis* «плюш»; — через російське посередництво запозичено зі шведської або німецької мови; шв. *plys* «плюш» є результатом фонетичного спрощення іменника *plysch* «тс.», що, як і норв. дат. *plys(ch)*, ґрунтується на нвн. *Plüsch* «тс., оксамитова тканина», до якого зводиться також укр. *плюш*. — СІС 1951, 510; Фасмер III 282; Черных II 42; Преобр. II 75; SW IV 242; РЧДБЕ 484; Kluge—Mitzka 556; Vries NEW 531. — Див. ще **плюш**.

плисва — див. **пліска**¹.

пліска¹ (орн.) «трясогузка, *Motacilla*», [*плістка*, *пліска*, *пліства*] «тс.», [*плісочка*] «біла ластівка, *Motacilla alba* L.» ЛексПол, [*плисавка*, *пліська*] «тс.» тж, [*плисва гірська*] «гірська пліска, *M. cinerea*», [*пліскавка*] «трясогузка» ВеНЗн, [*плісква*] «біла пліска» Нед, [*плисківка* Шарл, *плюска* Л] «тс.», [*плішка*] «жовтобрюшка, *Motacilla flava* L.», [*флістка*] «пліска» Нед; — р. *пліска* «пліска; [крутиголовка, *Juph torquilla* L.]», бр. *пліска*, п. *pliszka*, [*plizga*, *pliska*], ч. слц. [*pliska*], вл. *pliška*, нл. *spliska*, [*spliška*], схв. *пліска*, слн. [*pliska*] «тс.»; — псл. *pliska*, **pliška* «тс.», очевидно, пов'язане з **plisk-/plesk-* «шум, плеск» (пор. стсл. *плиштъ* «шум», ч. *plíšť* «ремство, тужіння», нл. *plíšč* «тс.»); назва, очевидно, зумовлена криком цього птаха, що передається як «піс-піс», або, більш імовірно, тим, що пліски люблять держатися біля води. — Воїнств.—Кіст. 269—272; Трубачев ЗИРЯ II 41—42; Фасмер III 283; Преобр. II 75; Птицы СССР 415—418; Вгүсқнег 418; Machek ESJC 460; Schuster-Sewc 1104—1105; Младенов 430; Мікл. EW 250—251. — Див. ще **плеск**. — Пор. **бліска**.

[**пліска**²] (орн.) «ліска, *Fulica atra* L.»; — результат видозміни форми *ліска* «тс.», фонетично зближеної з *пліска* «трясогузка». — Див. ще **ліска**. — Пор. **пліска**¹.

плискатий, *плискáč*, *плискóва-тий*, *плискуватий*, *плискóм* — див. **плескатий**.

плісті СУМ, Нед, [*пливсті*], *пливті*, [*плівати*] «плавати», *плінүти* СУМ, Нед, *плівати*, *плівити* «розтоплювати; [сплавляти]», *плав* «плавання; потік; предмети, що пливають по річці суцільним потоком; мулуватоторф'янисті плавучі утворення; ділянка трясовини, де під шаром рослинності є вода», *плавба* «плавання», [*плавіло*] «плаваюча деревина у невода, поплавок» Нед, [*плавакі*] (мн.) «тс.» Нед, [*плавák*] «плаваючий млин», [*плавальник*] «той, хто пливе; хто вміє плавати» Она, *плавéць* «тс.; орган руху в риби і водоплавних тварин», [*плавáч*] «той, хто плаває на судні, на плоту; гарний плавець» Г, Нед, [*плавáчка*] «сплавляння дерева (промисел); пліт з дерева, яке сплавляють», *плавéнь* «речовина для прискорення плавлення домішок; флюс; речовина для надання міцності глині; [засіб проти флюсу Нед]», [*плавi*] (мн.) «махові пера (птахів)» Нед, *плавiльник* «фахівець з плавлення; прилад для плавлення», *плавiльня* «приміщення, в якому плавлять метал», [*плавiне*] (зб.) «все легке, що тримається над водою й пливе; сплавний ліс, плаваючі дерева» Нед, [*плавiнá*] «тс.; рідина, текучість; розплавлена речовина Нед; заросле болото До», [*плавiнка*] «плавальна перетинка (у птахів)» Нед, *плавка* «[тс.; плавець (риби) Нед; один захід рибальською снастю Дз]; плавлення; один виробничий цикл плавлення металу», [*плавiння*] «дерево, що його несе із собою повінь», [*плавiско*] «місце для купання коней» Нед, *плавки* (мн.) «чоловічі труси для плавання», [*плавля*] «болотисті луки, *плавник* «плавець (у риби і водоплавних тварин); дерева, уламки суден, що плавають у воді або викинуті водою на берег; [плавальник; вид човна Нед]», *плавні* (мн.) «заболочені береги річок; що затоплюються під час повені», *плавня* (одн.) «тс.»

плавóк «поплавок; [слід від птаха, який пливе; трясовина, грузьке болотисте місце ЛЧерк]», плавóн «той, хто любить плавати; [джерело у колодязі, що несе з водою пісок чи глину Па]», [плавóці] (мн.) «ті, що сплавляють ліс, плоти; поромники» Нед, [плавóя] «болотиста місцевість» Нед, [плив] «потік, течія; плав», [пливóць] «плавець», [пливóк] «тс.; плаваючий млин; поплавок; плаваюче дерево Нед», [пливóч] «тс.» Нед, пливóн «перенасичені водою породи, здатні розпливатися, рухатися», плин «пропливання, рух, течія; [рідина]», [плині́ця] «невеликий пліт на річці» Л, [плині́ця] «тс.» Л, [плинь] «перебіг, протікання» Нед, [плит] «пліт (на воді)», [пліта] Нед, пліт, [плот Нед, плоть] «тс.», [плітце́] «невеликий пліт, пором» Нед, плотáр «робітник, який збиває плоти, а також гонить їх при сплаві», [плóтнице] «колоди, призначені для плоту» Л, [плотóвця] «пліт, сплавлене дерево» Нед, плавáльний «призначений для плавання», [плавні́чий, плавчій] «тс.» Нед, [плавíстий] «плаваючий, плавучий» Куз, плавкíй «здатний плавитися; рівний, плавний; здатний добре плавати або ковзати; багnistий, грузький; дуже швидкий, стрімкий; [пологий ЛексПол]», плав́лений, плав́ний, плавóчий, [плавчáтий] «який має плавці; який має плавальні перетинки» Нед, пливкíй «здатний плавитися; плавкий; розпливчастий; швидкий; [рідкий, текучий Нед]», [пли́вний] «рідкий, текучий, проточний; плавний, легкий; прудкий» Нед, пливóчий «який легко розмивається (про ґрунт); плавний», плинний, [плавма] «вплав» Она, плавóм, [плавця́, пливóм Нед] «тс.», впливáти, вплив, впливóвий, вплав, вплин «вплав», вплинь «тс.», ві́плавка, ві́плавок «шматок виплавленого металу», випливáти, ві́плив «вилив; [повінь]», відпли́в, до́плив «надходження; притока», заплáв «частина річкової долини, що затоплюється під час весняної повені; [дрова, комиш, що плавають

під час повені]», заплáва, заплáвина «тс.; [заливні луки]. [заплáвцець] «чужинець, зайда, заволока», заплів «змагання з плавання або гонки на човнах», [запліванець] (вид взуття), заплівний «залитий», на́плив СУМ, Ж, [на́плинок] «земля, що осунулась, напливла» Ж, [наплáвистий] «запальний; шалений», [наплівóстий] «тс.» Ж, наплáвний «який тримається на плавучих опорах», [наплівний] «намивний, намулений» Ж, [оплáв] (у сполученні в о. «розкидано; купами, натопом») Ж, [оплáва] «гора з підмитим схилом» Ч, [опливáнка] «тс.» Ч, [оплавóм] «суцільною масою» МСБГ, переплáв, переплáвка, переплáвний «отриманий шляхом переплавлення; (у виразі *Переплáвна середá* «православне свято між Великоднем і Трійцею)», підпли́лий, [пóплав] «низина біля сажби, що заливається водою під час дощу; левада; місце, відведене для трави в городі; сіно, вирощене на пустирі» Л, [пóплов] «тс.» Л, [пóплавá] «болотисте пасовище» Г, Нед, пóплавéць «поплавок» СУМ, Нед, поплавóще «прикріплений до дна предмет, що утримується на поверхні води і вказує на місцезнаходження рибальського знаряддя», [пóплавка] «поплавок; настоювання квашених овочів у чані» Нед, поплавóк, [поплавні́(й)] «низинний, властивий поплаву» ЛексПол, [пóплавчий] «плавучий» Нед, пóплавóм «рівно, повільно; плавно», прі́плив «пристань», прі́плив СУМ, Нед, проплáв «проплавлення (руди, металу)», проплáвка «тс.», проплів «плавання, змагання з плавання на велику відстань», рóзплав «однорідна рідка суміш розплавлених речовин», [розплáва] «потік (при плавленні)» Нед, розплáвка «розплавлення», [розплáвник] «ливарник, емальвальник» Нед, [розплі́ва] «канавка (для стоку), витік, відвід у бік», [розплáвний] «вкритий емаллю» тж, розплівчáстий СУМ, Нед, розплівчáтий «тс.», сплав «сплавляння, сплавка; пліт (із сплавного лісу); [злива; потік, боло-

то; вид жіночої хвороби; острів Нед]», [сплавáчка] «перевезення по воді», [сплавба́] «сплавляння лісоматеріалів» Нед, [сплавéць] «поплавок», [сплáвіне] «уламки дерев, колод, сміття, які повинь залишає після себе», [сплавíско] «тс.», [сплавíще] «місце, де був пором» тж, сплáвка «сплавляння (металів)»; [сплавляння лісу Нед]», сплáвлювач «той, хто сплавляє метали», сплáвник «той, хто сплавляє лісоматеріали; плотар, поромник» УРС, Г, сплáвщик «тс.», [сплавні́цтво] «сплавна справа (промисел)» Нед, [сплавня́] «кровотеча під час пологів; менструація», [сплáвняне] «сплавка (металів)» Нед, [сплáвок] (у сполученні [с. шкляний] «емаль»), [сплáвці] (мн.) «плавці (риби)», [сплавчúк] «хлопчик на поромі», [сплавíстий] «похилий, косий», [спланíстий] «тс.» тж, сплáвний СУМ, Нед, [сплавová] «хвора на сплав», [у́плів] «влив Г, Нед; стік (рідини), течія, перебіг, хід Нед», [уплívний] «похилий» Нед, уплáв «вплав», уплívн, уплívннь «тс.»; — р. плыть, плáвать, бр. плы́сці, плыць, плáваць, др. плути, плавати, п. pływać, ч. plouti, plavati, ст. plúti, слц. plut', plávat', вл. pływać, ст. pływać, нл. pływać, ст. pływać, полаб. pļajē «пливе», болг. плúвам, плáвам, м. плива, плови, схв. плýти, плýвати, [плáвати], слн. plúti, plávati, стсл. плóути, плаватн; — псл. pluti < *plouti (*pleuti) «плисти», plavati (< plaviti «пускати вплав»); — споріднене з лит. pláuti «полоскати; мити, промивати, обмивати», лтс. [plevināt] «гнати хвилі», гр. плéω «пливу», плóνω «мию; полощу», лат. pluit «дощить», двн. flawen (flewen, flouwen) «полоскати, мити», дангл. flōwan «текти, литися; лити», дісл. *flба «затопляти, заливати», fleу «судно, корабель», тох. В plewe «тс.», вірм. luanam «мию», дінд. plávate «пливе»; іе. *pleu- «текти; литися, пливти», пов'язане з *pel- «лити, наливати; наповнювати», до якого зводиться і псл. *р]пъ «повний». — Фасмер III 271—272, 288—289; Черных II 45;

Brückner 422—423; Holub—Kop. 280; Machek ESJC 462—463; Schuster-Sewc 1093—1094; Polański—Sehnert 111; Младенов 429, 430; Mikl. EW 252—253; Trautmann 223—224; Fraenkel 609—610; Mühl.—Endz. III 327; Эндзелин СБЭ 85; Kluge—Mitzka 210—211; Klein 603; Jóhannesson 560—561, 576; Frisk II 559—560; Walde—Hofm. II 326—327; Pokorny 798—800, 835—837. — Пор. пóвний.

плись — див. плеск.

плит, плита — див. плісти́.

пліта́ «плоский уламок каменю, металу; вид печі» СУМ, Нед, плітка, плитняк «вапнякова або піщана порода, яка залягає плитами», [пліття́] (зб.), плитковій, плітний Г, СУМ, плитняковій, плитовій СУМ, Нед, плітчастий, плітяний; — р. пліта́, бр. пліта́, др. плита «камінь, цегла», п. płyta «плита», болг. [пліта] «цегла; плита», м. плитар «саман, невипалена цегла», схв. плитарица «плоска посудина, блюдо», плітица «тс.», стсл. плитга «плита»; — не зовсім ясне; очевидно, псл. [plita] «тс.», споріднене з гр. плίνθος «цегла; плитка, брусок», а також, можливо, з більш віддаленими дангл. flint «галька, кремій», двн. flins, свн. vlins «тс.», нвн. Flinte «кремій», дат. flint, шв. flinta «тс.»; неприйнятне з фонетичних міркувань припущення (Преобр. II 75; Грот Фил. раз. II 371; Brückner KZ 43, 372; Младенов 430; Kiparsky Baltend. 172; Matzenauer LF 8, 10; Mikl. Lex. 573; Meillet Études 188) про запозичення з грецької мови (гр. плίνθος). — Фасмер III 283; Черных II 42; Frisk II 562—563; Boisacq 796; Kluge—Mitzka 207.

[плита́іс] «інструмент, за допомогою якого який швець загладжує кінці підшви» Дз; — запозичення з німецької мови; н. Plätteisen «тс.; праска» складається з основ слів Plätte «тс.», plätten «прасувати», які через нар.-лат. *plat-tus «рівний, плоский» зводяться до гр. платύς «широкий», спорідненого з лит. plātus «тс.», псл. plastъ «пласт», *ple-

тје «плече», та Eisen «залізо», що походить від двн. *īsan*, яке разом з іншими германськими формами та кельт. **īsar-* по- вважається запозиченням з іллірійської мови. — Kluge—Mitzka 160—161, 554. — Див. ще **пласт**, **плечє**.

[плитарь] «посуд у вівчарстві» Доп. УЖДУ; — неясне; можливо, пов'язане з схв. *плитарица* «пласка посудина, блюдо». — Пор. **пліта**.

[плиткий] «мілкий, неглибокий (про річку, воду); поверховий», **[плитий]** «тс.» Нед; — бр. *пліткі* «мілкий, мілководний, мілководний», п. *plutki* «мілкий (про річку, тарілку); неглибокий, поверховий», ч. слц. *plutkú* «неглибокий, мілкий; поверховий, пустий», болг. *плітъкъ*, м. *плиток*, схв. *плітак*, *пліткѧ*, слн. *plítek*, *plítev* «тс.», стсл. *пльгъкъ* «неглибокий»; — псл. *plytкъ* (**plytvъ*) «тс.»; — не зовсім ясне; здебільшого пов'язується з *pluti* «плисти»; зіставляється також (Варбот ОЛА 1976, 274—277; Vaillant BSL 31/2, 45—46) з дінд. *prtaḥ* «широкий, плоский», гр. *πλατύς* «тс.». — Brückner 422—423; Holub—Kor. 280; Machek ESJC 464; Младенов 430; Skok II 685; Mikl. EW 253. — Див. ще **плісті**.

[пліточка] (назва корови); — неясне.

[плихати] «висіти, розвіватися; пурхати»; — не зовсім ясне; очевидно, запозичення з чеської мови; ч. *plihnouti* «обвисати, звисати», *plihý* «обвислий, розм'яклий», ст. *plíhati* «бруднити», *plíhavý* «брудний; ідіотський» пов'язується з *pliziti se* «плазувати», слц. *[pl'uhavú]* «плюгавий», п. *plugawy* «тс.» (Machek ESJC 463; Holub—Kor. 278); зіставляється також (Варбот Сл. яз. козн. 1988, 75) з п. *[plichtac, plechtač]* «розпліскувати воду», схв. *[plihati]* «плавати, розливатися», слн. *[plihati]* «хвилюватися» (про воду).

пліця «лопать (колеса); (заст.) черпак, ківш, яким відливають воду з човна; дерев'яний черпак для зерна або борошна, залізний черпак для ву-

гілля»; — р. *пліца*, **[пліца, плічка]**, бр. *пліца* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, псл. *рѣса*, пов'язане з **rolovъ-nikъ* «ополоник», *ispolъ* (цсл. **исполь**) «черпак, ківш». — Фасмер III 283; Преобр. II 75. — Пор. **полоник**¹.

плішка — див. **пліска**¹.

[плищагі] (мн.) «огорожа зі щільно поставлених жердин» ЛексПол; — неясне; можливо, пов'язане з *плит* (**[плит]**) «огорожа» (під *плесті*).

плі (команда стріляти); — бр. *пли*; — запозичення з російської мови; р. *пли* «тс.» є результатом видозміни форми *пали* «пали, підпалюй (порох)»; команда була зумовлена конструкцією середньовічної вогнепальної зброї. — Фасмер III 282; Даль III 12. — Див. ще **паліти**.

пліва «тонка оболонка тваринного або рослинного організму», **[плюва]** «тс.» Нед, *плівка* «тонка оболонка; тонкий покрив, шар; стрічка (кіно, фото-), **[плівкі]** (мн.) «повіки» Нед, *плівчастий*; — р. *плевá*, бр. *плéўка*, *пльвá*, слнц. **[plieva]** «райдужна оболонка (ока)», полаб. *plevo* «плівка на яйці», слн. **[pléva]** «повіка»; — псл. *pléva*; — споріднене з лит. *plėvė* «перетинка, пліва, оболонка», *plėvėlė* «плівка», лтс. *plėve* «пліва», з якими пов'язане також лит. *plėpė* «тонка оболонка, райдужна оболонка», укр. *пелéна*. — Фасмер III 277; Преобр. II 70—71; Matzenauer LF 13, 164; Trautmann 226; Fraenkel 620; Mühl.—Endz. III 342. — Пор. **пелéна**.

плівний — див. **плінний**.

плід, **пліднік** «жіночий орган розмноження у рослин, маточка; самець, від якого народжується потомство (у тварин)», **[плідниця]** «плодовита самка», **плодівність**, **[пліднік]** «матка», **[плідниця]** «та, що народжує дітей» Г, Нед, **плодовітість**, **плідішка** «коротка плодова гілка», **[пліді]** «тварина; все, що плодиться», **плідючість**, **плідлівий** «плідний; родючий, плодovitий» СУМ, Г, **плідній** СУМ, Нед, **[плідливий, плідний]** Нед, **плідністий**, **пло-**

довітий, плод'ючий, [плод'ючий Нед] «тс.», плодівничий, плодівницький, плод'їти СУМ, Нед, плод'їтися, безпліддя, безплідний, віплід «виплодження; витвір», віплодок (лайл.), [заплід] «запліднення, розвід», запліднювач, запліднювальний, запліднити, [наплід] «приплід, нащадки», [наплодок] «тс.» Ж, непліддя, [неплідниця] «безплідна», [недоплід] «недорід» Ж, бплодень «частина плоду рослини, що оточує насіння», обезпліднити, обезплод'їти, обезплод'їти, приплід СУМ, Нед, приплідок «виводок», [приплодок] «приплід» Нед, рбзплід, розплідник «племінне господарство; розсадник», розплбдоок «виводок», [сплід] «народження» Нед, супліддя; — р. бр. болг. м. плод, др. плодъ, п. вл. р'од, ч. слц. plod, нл. р'od, схв. плбд, слн. р'од, стсл. плодъ; — псл. р'odъ, пов'язане чергуванням голосних з р'etę (< *r'ed-men) «плем'я, рід»; іе. *r'ē-d- «плід, порода»; очевидно, сюди ж належить більш віддалене іе. *r'ot-, якому відповідає ірл. loth «лоша» (Pedersen Kelt. Gr. I 135, 186; Persson Beitr. 668). — Фасмер III 278, 283—284; Черных II 43; Brückner 421; Machek ESJC 461—462; Schuster-Sewc 1087; Младенов 430, 537; Skok II 687; Mikl. EW 251; Meillet RS1 6, 132; MSL 20, 99; Peterson Sl. Wf. 23. — Див. ще плем'я. — Пор. пбвний.

[пліден] (бот.) «миколайчики польові, Eryngium campestre L.» Мак; — неясне.

плік «битва» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з полк, ч. р'uk «полк».

плін «полон» Нед, [плініти] «полонити, поневолити» Нед, [плінчити] «тс.» Нед; — можливо, через російське посередництво (р. плен «полон», пленить «полонити») або безпосередньо запозичено з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. пл'нъ «полон» відповідає укр. полон (див.).

[пліна¹] «тонка шкірка, тонка оболонка, пліва» ВеБа, ВеУг, [плінка] «дуже тонкий шар, тонке покриття, мемб-

рана» Нед, [плінъ] «тонка оболонка, пліва» ВеБа, [плінуватий] (у гребінників про роги) «з наростами і плівками»; — р. пленá «пліва, перетинка», р. бр. плénка «плівка», п. [r'ipka] «плівка, шкіра на рані, що загоюється», ч. слц. r'epa «тонка шкірка, оболонка (мозку тощо)»; — псл. [r'èpa] «пліва»; — споріднене з лит. r'èpė «тс., оболонка, перетинка», лтс. r'èpė «тонкий шар», прус. r'epupis «мозкова оболонка»; генетично пов'язане з псл. r'èva, укр. пліва й семантично більш віддаленим пелéна. — Фасмер III 278; Machek ESJC 458; Matzenauer LF 13, 162; Trautmann 226; Fraenkel 615; Mühl.—Endz. III 339. — Див. ще пліва. — Пор. пелéна.

пліна², пліністий, плінка, пліноватий — див. пленá.

[плінівка] (бот.) «льонолісник, Thesium L.» Мак; — неясне.

плінка «плівка (фото-, кіно-)»; — р. бр. плénка «тс.»; — очевидно, зумовлений впливом російської мови результат семантичної видозміни іменника [плінка] «тонкий шар; тонка тканина, оболонка», зменш. від [пліна] «тс.» (див.).

[плінний] «багатий, щедрий, прибутковий» Нед, [плівний] «тс.» Нед; — запозичення з чеської мови; ч. заст. r'ipný «прибутковий», [r'ipvny] «тс.», r'epný «родючий, прибутковий» є похідними від заст. r'ep «здобич; полон», спорідненого з п. r'op «урожай, прибуток; (ст.) здобич», укр. полон. — Machek ESJC 457—458; Holub—Kop. 277; Brückner 418—419; Schuster-Sewc 1105—1106. — Див. ще полон^{1,2}.

плінтус «дерев'яний брусок уздовж внутрішніх стін будинку», плінтовка, плінтувати; — р. болг. плінтус, бр. плінтус, п. plintus, п. слц. plinta «плита під колоною», ч. слц. plint, болг. плинт, схв. плінта «тс.»; — через російське посередництво запозичено з латинської мови; лат. plinthus «плінтус, нижня частина п'єдесталу колони» походить від гр. πλίνθος «цегла; плитка,

брусок» (пор. др. *плинтъ* «цеглина»), очевидно, спорідненого з псл. [plita] «плита». — СІС² 658; Фасмер III 282; Koraliński 760; РЧДБЕ 567; Matzenauer 403; Klein 1201; Frisk II 562—563. — Див. ще **пліта**.

[**плінь**] «діяльна, старанна, настирлива людина» Нед; — неясне.

плісе́, *плісирóвка*, *плісирувáти*; — р. *пліссé*, бр. *плісэ́*, п. *plisa*, ч. слц. слн. *plisé*, вл. *plisej*, болг. м. *плісе́*, схв. *плісэ́*; — запозичення з французької мови; фр. *plissé* «плісе» пов'язане з дієсловом *plisser* «плісирувати, гофрувати, робити складки, морщити», похідним від іменника *pli* «складка, вигин, зморшка», пов'язаного з дієсловом *plier* «згинати, згортати», що зводиться до лат. *plisāre* «складати, згортати, звивати, сплітати», **plēsāre* «тс.». — СІС² 658; ССРЛЯ 9, 1404; Sł. wyg. obcych 581; Holub—Lyer 378; РЧДБЕ 567; Вуяклија 734; Dauzat 567. — Див. ще **аплікація**, **плéсті**.

плісень, [плісниці́] (мн.) «вид грибів, Mucedineae, Mucedines (Hymenocetes)» Нед, Мак, [пліснь] «цвіль; плісень; мукор-головчастий, Mucog musedo L. (Mucog Mich.)» Нед, [плісінь] Нед, *плісіність* Нед, *плісінь Г*, Нед] «тс.», [плісня́] «плісень», *пліснява*, *пліснявина*, [плісня́вка] «хвороба (нажив) язика», [плісня́нка] «тс.; плісень» Нед, [пліснякі́] (мн.) «слизняки, Mucophycetes» Нед, *пліснявий*, [плісніти́] Нед, *пліснявіти*; — р. *плéсень*, др. *плéснь*, бр. *плéсня*, п. *plēsñ*, ч. *plíseñ*, слц. *plēsēñ*, вл. нл. полаб. *plēsnaivé* «пліснявий», болг. м. *плéсен*, схв. *плéсан*, *плéсань*, слн. *plēsen*, стсл. *плéснь*; — псл. *plēsñ* «плісень»; — споріднене з лит. *pelėti* «пліснявити», *plėkti* «тс.», *pelėsis* «блідий», *pelėjaĩ*, *plėkaĩ* «тс.», *plėšas* «блідий, ясно-сірий», лтс. *plėšs* «тс.», *pelėks* «сірий, попелястий», а також з більш віддаленими р. [пелéсый] «плямистий, перістий», слн. [pelésast] «плямистий», дінд. *palitah* «сірий», гр. *pelíoc* «безколірний, блідий», *pelítvoc* «сірий», лат. *pallēre* «ставати блідим,

бліднути», *pallidus* «блідий, бляклий, блідо-зелений, укритий пліснявою, цвілий», *pullus* «темно-сірий, темний, темно-зелений». — Фасмер—Трубачев III 279; Черных II 41; Преобр. II 81; Brückner 418; Macher ESJC 460; Holub—Kor. 278; Schuster-Sewc 1103; Младенов 429; Skok II 683; Mikl. EW 250; Fortunatov AfSlPh 4, 580; Matzenauer LF 12, 330; 13, 164; Эндзелин СБЭ 55; Trautmann 212; Fraenkel 534, 566; Mühl.—Endz. III 63, 196; Schulze Kl. Schr. 112; Bezzenberger BB 17, 223; Vondrák I 403; Uhlenbeck 160; Frisk II 498; Walde—Hofm. II 239; Pokorny 804.

[**пліска**¹] «чашечка жолудя або горіха», ст. *плéска* (1627); — др. *плюска* «тс.»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне. — Німчук 246.

пліска², *пліства* — див. **пліска**¹.

[**плісній**] «плотар, сплавщик (лісоматеріалів)» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пліт* і *лісній*. — Див. ще **ліс**, **плісті**.

[**плісня́вка**] (ент.) «стонога, мокриця стінна, *Oniscus asperatus* Cuv. (L.)» ВеНЗн; — похідне утворення від *плісень*; назва зумовлена тим, що мокриці найчастіше сидять у пліснявих місцях. — Див. ще **плісень**.

плісо — див. **плéсо**.

пліт¹, *пліті*, *плітка*, *плітка́р*, *пліть* — див. **плéсті**.

пліт², *плітце́* — див. **плісті**.

[**плітні́вка**] (орн.) «лісова завирушка, *Prunella modularis* L.» Шарл; — очевидно, похідне утворення від *пліт* «тин», паралельне до *тині́вка* «тс.»; мотивація назви неясна. — Воїнств.—Кіст. 330—332; Птицы СССР 534—538. — Див. ще **плéсті**. — Пор. **тині́вка**.

пліту́ха — див. **плету́ха**.

пліть (іхт., зб.) «плітки, *Rutilus rutilus* L.», *плітка*, *плотва́* «плітка; [краснопірка, *Scardinius erythrophthalmus* (L.), (*Leuciscus erythrophthalmus*) Нед]», *плоті́ця*, [плотні́ця] «тс.» Г, Нед, [плоті́чка] «краснопірка» Нед, [плоть Нед, площі́ця Нед] «тс.»; — р.

плотва́ «плітка, [краснопірка]», *плотвіца*, *плотвічка*, *плотвіца*, *плотвічка*, [плотвішка] «тс.», бр. *плотка*, п. *plot* «плітка», ч. *plotice*, слц. *plotica*, вл. *plotica*, нл. *plotica*, полаб. *plutvaiśā*, болг. *платіка*, м. *платица*, схв. *platika* «тс.», рлòtica «краснопірка», слн. *platnica* «*Leuciscus virgo*»; — очевидно, псл. **pl̥t-*, *plot-*, пов'язане з *plyti* «плисти»; можливо, що основою *plot-* первісно позначались плаваючі мальки на відміну від ікри; менш переконливою є реконструкція псл. *ploty*, *-tve* і зіставлення його з гр. *πλατύς* «широкий, плоский», лит. *platus* «широкий» (Фасмер III 285; Brückner 421; Machek ESJC 462; Schuster-Sewc 1087). — Коломиец Происх. назв. рыб 70—74. — Див. ще **плістї́**. — Пор. **плетїця́**.

[**плі́ха**] «клинець для заклинювання, заклепування» Нед, *плішка*, *плішити* «закріплювати плішкою», *заплішка* «плішка», *заплішити*, [узапліши] «заклинивши»; — бр. *плешка* «верхня розширена частина ніжки, стрижня; [головка цвяха]», *плішчыца* «протискуватися»; — очевидно, запозичення з германських мов; пор. нвн. *pflock* «кілочок, дерев'яний цвях», *pflocken* «прикріпляти кілочками», норв. *pligg* «колючка, клинець», етимологічно неясні. — Kluge—Mitzka 545.

плі́ш «місце, на якому облізла шерсть; лисина на голові людини; позбавлене рослинності місце серед поля, в лісі»; *плішина* «тс.», [плі́ха] «весняна проталина; місце, на якому не з'явилися сходи» Корз, [плі́шівець] Нед, *плішівий* «лисий, позбавлений рослинності», *плішівити* «ставати плішивим»; — р. *плешь* «пліш», бр. *плеш*, *плех*, др. *pl̥shь*, п. *plesz*, [plech, plecha, plisz], ч. *pleš*, слц. *plešina* «тс.», *plechatý* «плішивий», вл. нл. *plēch* «лищина», болг. *плешів* «плішивий, лисий», схв. *плешив* «тс.», *плеша* «пліш», слн. *plēša* «тс.», стсл. *pl̥shivъ* «плішивий»; — псл. *plēxъ* (*plēšъ*) «пліш, лисина»; — споріднене з лит. *plikas* «лисий, го-

лий», *plėikė* «лищина, пліш», *plėikė* «тс.; гола рівнина», лтс. *plėiks* «лисий (про голову)», *plėiks* «тс.», норв. [flēin] «голий, лисий, безшерстий», [flēina] «ставати плішивим, лисим; оголюватися; глузувати, кепкувати, скалити зуби», шв. [flēn] «голий, оголений», дісл. *flim* «глум, глузування»; іє. **pli(kh)-* (**pl̥oi(kh)-*) «порожній; голий, відкритий» пов'язані з **pl̥i-* (**pl̥ēi-*, **pl̥āi-*) «лисий, голий»; сумнівне зближення з нвн. *Blässe* «блідість, безбарвність; біла пляма» (Matzenauer LF 13, 170) або зіставлення з р. *плесень* «плісень» (Brückner 418; KZ 43, 309). — Фасмер III 281—282; Черных II 42; Преобр. II 81—82; Machek ESJC 459; Holub—Kop. 278; Schuster-Sewc 1102—1103; Младенов 429; Skok II 684—685; Петлева Этимология 1967, 177; Бернштейн Очерк 1974, 274; Mikl. EW 250; Мейе ОЯ 22; Meillet Etudes 174, 358; Trautmann 226—227; Fraenkel 611; Mühl.—Endz. III 334, 344; Эндзелін СБЭ 125; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 127; Jóhannesson 574, 905—906; Pokorny 834.

[**плі́шанка**] (орн.) «лиса камінка, Oenante pleschanka Lepeschin (*Saxicola leucomelas*)» Нед; — р. *плешанка* «вид плиски, Oenante hispanica (*Motacilla leucomela*)», п. *pleszka* «горихвістка, *Phoenicurus phoenicurus*»; — похідне утворення від основи *пліш* «лищина»; назва зумовлена темним і темно-бурым забарвленням з білуватими й білими смугами і плямами над оком, на шії, на криючих перах крила, на боках грудей, на рульових перах, надхвісті птаха. — Воїнств.—Кіст. 324—325; Страутман 162, 163. — Див. ще **плі́ш**.

[**плі́шити**¹] «мучити» ВеБ, [*виплішити*] «знищити» Я, [*заплі́ха*] «утиск, гноблення, набридання; утискувач, набридлива особа» ВеБ, [*заплі́шити*] «набриднути, змучити; розтринькати, змарнувати (гроші)» ВеБ, [*заплі́чити*] «тс.» ВеБ; — видозмінене запозичення з румунської мови; рум. *pleşci* «мародерствувати, грабувати; гнатися за заробітком», *pleşci* «грабіжник», *pleaşci*

«здобич; несподіваний прибуток; (заст.) мародерство, грабіж» походять від схв. *пльйчка* «грабіж», яке зводиться до гр. *πλαώνω* «давити; розплющувати», пов'язаного з *πλάξ* «площина; плита», спорідненим з двн. *fluoh* «скеля», а також *flah* «плоский», псл. *ploskь* «тс.». — DLRM 629; СДЕЛМ 320; Skok II 690; Frisk II 550—551; Kluge—Mitzka 200, 209. — Див. ще **плѳскій**.

плішійти², *плішка* — див. **пліха**.

плішній «лом на дерев'яному державу; [знаряддя, яким кололи колоди, бруси, пластини О]», [*плісній, плішень, плішній*] «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *пішній* «лом» і *плішка*. — Див. ще **пішній, пліха**.

[пліщ] (іхт.) «лящ, *Abramis brama* L.», [*пліскованя*] «тс.» Л—Г; — слц. *pleskač*, [*plieskač*], схв. [*plosk*, *plošič*], слн. *plôšič* «тс.»; — псл. *plesk-/plesč*, пов'язане з основою *pleskati* «плескати», паралельне до *лящ*, [*лещ*], пов'язаного з основою *ляскати* (*лящати*); назва має звуконаслідувальний характер і передає плескання лящів, які граються під час нересту. — Коломиец Происх. назв. рыб 65; Усачева ОЛЯ 1975, 110—123; Сабанеев 328; Leder 80—81; Sławski IV 172—173; Machek ESJC 120—121. — Див. ще **плеск**. — Пор. **лящ**¹.

плов — див. **пилів**.

[плѳва] «злива СУМ, Нед; повинь Нед»; — очевидно, псл. [*plova*] «злива», пов'язане з *plovъ* «течу, пливу», *plyti* «плисти»; — споріднене з лат. *pluit* «іде дощ», *pluvia* «дощ»; виводиться також від рум. *plăie* «дощ» (*Scheludko* 140) або *plăvă* «іде дощ» (*Vrabie Romanoslavica* 14, 167). — Див. ще **плістій**.

[пловая] «світло-жовта корова» ВеЛ, ВеНЗн, [*пловайста*] (у сполученні *п. корова* «тс.») ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. [*plowula*] «корова світло-жовтої масті», [*plowucha*, *plowysza*] «тс.», [*plowysz*] «віл світло-жовтої масті» утворені від *plowu* «половий, світло-рудий, світло-жовтий (про

масть тварин)», що, як і вл. нл. *plowu* «світло-жовтий, половий», споріднене з укр. *полівий* «тс.». — Фасмер III 313; Brückner 422; Schuster-Sewc 1091—1092. — Див. ще **полівий**.

[плѳдіст] (бот.) «цибуля трубчаста, *Allium fistulosum* L.» Нед, [*плѳдістець* Нед, *плѳдістиця* ВеНЗн, *плѳдістиця* Мак, *плѳдісток* Нед, *плѳдістець* Мак, *плѳдішка* ВеНЗн] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*plodzist*] «цибуля, *Allium* L.», [*plodziszek*] «тс.» зводяться через ст. *plodzisty* «плодовитий» до іменника *plód* «плід», якому відповідає укр. *плід*; мотивація назв неясна. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Brückner 421. — Див. ще **плід**.

плѳіти «завивати (волосся) рівними хвилями; робити рівні складки (на тканині), гофрувати», *плѳійка*, *плѳійчастий*, *плѳійчатий*; — бр. *плѳіць* «плѳіти»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *плѳіть* «плѳіти», *плѳій* «складка, зморшка», *плѳійка* «тс.; спеціальні щипці», можливо, через посередництво гол. *plóoien* «робити складки, морщити», *plóoi* «складка, зморшка, згин» і, далі, *снідерл. plóoi*, *plóue* «тс.», зводиться до фр. ст. *plói* «складка, зборка; згин, вигин; зморшка», пов'язаного з дієсловом *plóuer* «згинати, згортати», що походить від лат. *plícāre* «складати, згортати». — Фасмер III 284; Преобр. II 76; Грот Фил. раз. II 400; Dauzat 567. — Див. ще **аплікація, плѳсті**. — Пор. **плісі**.

плѳмба «рід свинцевої печатки, компактна твердіюча маса», *плѳмбір* «пристосування для накладання плѳмби», *плѳмбувальник*, *плѳмбувати*; — р. бр. болг. м. *плѳмба*, п. ч. слц. вл. *plombā*, схв. *плѳмба*, слн. *plómba*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Plómbē* «плѳмба» утворено від дієслова *plómbieren* «плѳмбувати, накладати плѳмбу», що походить від фр. *plómbēre* «плѳмбувати (зуб); навішувати плѳмбу», пов'язаного з *plómb* «свинець; куля; свинцева плѳмба», яке зводиться

до лат. *plumbum* «свинець», очевидно, запозиченого з іберійських мов. — СІС² 658; Фасмер III 284; Черных II 43; Sł. wyg. obcych 581; Holub—Lyer 378; РЧДБЕ 567; Вуяклија 734; Kluge—Mitzka 555; Dauzat 567; Walde—Hofm. II 325—326.

пломбір (морозиво); — р. болг. *пломбір*, бр. *пламбір*, п. *plombir*; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *plombières* «тс.» утворене за назвою французького курортного міста *Plombières* «Пломб'єр», де цей вид морозива був уперше виготовлений. — СІС² 658; Коваль 121; Черных II 43; Фасмер III 284; Sł. wyg. obcych 581; РЧДБЕ 567.

пломінь «полум'я», *племінець*, *племіністий*, *племініккій*, *племінітися*, *племініти*; — бр. [*пломень*] «полум'я»; — запозичення з польської мови; п. *plomień* «полум'я» відповідає укр. *пóломінь*, *пóлум'я* (див.).

[плонка] «лісова яблуня, лісова груша» Нед; — запозичення з польської мови; п. *plonka* «дике дерево; польова яблуня, дичка; лісне яблуко; сорт яблук, яблуко», [*plonka*], заст. *plonina* «тс.» споріднені з вл. *plon* «дика яблуня», нл. *plon* «лісове дерево, дичка; дике яблуко», *plonica* «тс.», ч. *plánka* «дичка (про плід), дика груша», слц. *pláпка* «дике дерево, дичка». — Brückner 422; Schuster-Sewc 1089; Machek ESJC 454. — Див. ще **планка**², **планний**.

[плоска]¹ «плоска пляшка», [*плоскун*] «вид глиняного глечика»; — р. [*плоска*] «баклажка на воду», ст. *плоскы* (род. в. *плоскѣве*, зн. в. *плосковы*) «плошка, плоска посудина», болг. [*плоска*] «дерев'яна фляжка (на вино)»; м. *плоска* «плеската пляшка», схв. *плѡска*, *плѡска* «тс.»; — очевидно, псл. [**plōsky*] (род. в. **plōskъve*) «пляшка, баклажка», [**plōska*] «тс.»; — запозичення з германських мов (пгерм. **flaskō* «фляга», двн. *flasca* «тс.»), зближене з псл. *plōskъ* «плоский». — Фасмер III 284; Преобр. II 78; Skok II

688—689; Mikl. EW 251; Knutsson GL 38—39; Stender-Petersen ZfSIPh 7, 252; Uhlenbeck AfSIPh 15, 490. — Див. ще **фляга**. — Пор. **пляшка**.

[плоска]² (ент.) «постільний клоп, блошиця, (*Acanthia lectularia* L.)» ВеНЗн, *пложіця* «лобкова воша, *Phthirus pubis* L.»; — очевидно, похідне від прикметника *плоский*, споріднене з утвореннями типу р. [*плоск*] «воша», *пложіця* «плошиця», п. [*plōszczka*] «блошиця», [*plaszka*, *plōszczycza*, *plaszczycza*] «тс.», ч. морав. [*ploška*] «лісова блошиця», [*plōščka*], *plōštice* «тс.», слц. *plōštica* «блошиця»; — псл. *plōska* «блошиця», **plōščica* «тс.», пов'язані з *plōskъ* «плоский, сплющений»; назви зумовлені плоскою формою блошиць. — Фасмер III 287; Ильинский ИОРЯС 20/3, 313; Brückner 419; Machek ESJC 462; Holub—Lyer 378; Mikl. EW 252. — Див. ще **плоский**. — Пор. **бложіця**.

[плоскавка] (ент.) «кровососка кінська, *Hippobosca equina* L.» Нед; — очевидно, похідне утворення від *плоский*; назва зумовлена тим, що всі мухи з родини кровососки мають сплюснуте тіло. — Горностаев 327; Urania Tierr. Insekten 509—510. — Див. ще **плоский**.

[плосква] (зоол.) «скорпіоновидка водяна, *Nera cinerea* L.» Нед; — неясне.

плоский «з рівною поверхнею; пологий; сплющений; рівний, як дошка; який має невелику товщину або висоту і рівну поверхню; розміщений в одній площині» СУМ, Нед, [*плоскатиий*] «плоский, рівний» ВеБ, [*пложістий*] «тс.» Нед, *пложічний* «який здійснюється на площині», *плоскість* «банальність; [площина, площа, рівнина; розміри поверхні] Нед», [*плосінь*] «площа Нед, О; площина, рівнина», [*плоскань*] «тс.» Нед, [*плоскаль*] «плоскостопий» Нед, *плōща*, [*плōщавина*] «площа» Нед, *плōщадка* (з рос.), [*плōщик*] «плоско розкладений сніг для покриття даху; металевий наконечник стріли», *плōщинá* СУМ, Г, Пі, *пложічка* «пло-

ска частина споруди, пристрою; рівне місце між маршами сходів», *площинність* «зображення, розміщення в одній площині», [пліщинь] «площина» Куз, [пліщність] «розміри поверхні, площа» Нед, [пліщинність] «тс.», [пліщити] «гладити, розгладжувати, сплющувати» тж, *сплющити*; — р. *плоский* «плоский», бр. *плоскі*, др. *плоский* «тс.; широкий; низький, сутулуватий», п. *plaski* «плоский», ч. слц. *plasky* «плоский», нл. *plāšcis* «робити плоским», болг. *плосък* «плоский», м. *плоскава*, схв. *плосан* «тс.; сплющений», слн. *plōsk* «плоский», стел. *плоскъ* «тс.; широкий, просторий»; — псл. *plōskъ* «тс., сплющений», пов'язане з *plastъ* «пласт, шар»; — споріднене з лит. *plōkščias* «рівний, плоский» (виводиться від **plāšk̃tjas* «тс.»), *plāštaka* (<**plāšk̃kata*) «долоня; кисть (руки)», лтс. *plaskains* «рівний, широкий; плоский», *plāskains* «тс.», *plaka* «низько розташоване місце; рівнина, площа, поверхня», *plakaпs* «рівний, плоский», *plakt* «робитися плоским», гр. *πλάξ* «площина, рівнина; плита; верхня площадка; коржик», двн. *flah(h)* «плоский, рівний», дангл. *flaka* «підшва (ноги)», дісл. *flaka* «камбала», *flōki* «тс.», лат. *placidus* «спокійний; рівний, гладкий, плоский», тох. *plāki* «згода, порозуміння»; іе. **plāk-* (**plāg-*, **pelāg-*) «широкий, плоский, рівний; розширяти, розстилати, розгортати, простягати»; можливе також псл. **plotsk-*, яке зіставляється з дінд. *gráthah* «ширина», ав. *fraθah-* «тс.», гр. *πλατύς* «широкий, плоский», що, як і псл. **pletje* «плече», зближуються ще з псл. *plesna* «стопа, підшва; слід; плесо» (Meillet Etudes 332; Младенов 430; Hofmann 274; Frisk II 553—554; Pokorny 833). — Фасмер III 284—285; Черных II 43; Brückner 417, 419—420; Otrębski LP 1, 124; Machek ESJČ 462; Holub—Kop. 205; Schuster-Sewc 1085; Ильинский ИОРЯС 20/3, 113; Брандт РФВ 23, 299; Mikl. EW 251—252; Trautmann 222—223; Būga RR I 474, II 300; Persson Beitr.

561; Specht 188; Frisk II 550—551; Kluge—Mitzka 201; Jóhannesson 571—572; Walde—Hofm. II 313—314; Pokorny 831. — Див. ще *пласт*. — Пор. *плоский, плескати́й, плесно́, плечé*.

[*плоскір*] (ixт.) «густера, Blisca bjoerkpa L.» Марк.—Кор., [*плоскиря* Л—Г, *плоскушка* Л—Г] «тс.»; — р. [*плоскиря, плоскирка, плоскушка*], бр. [*пласкыр, пласкірка*], слц. [p'as-kura] «тс.»; — похідні утворення від *плоскі́й*; назви зумовлені тим, що тіло густери дуже стиснене з боків. — Коломиец Происх. назв. рыб 12—13; Маркевич—Короткий 118; Сабанев 357. — Див. ще *плоский*. — Пор. *ласкір*.

плоскінь «чоловічі рослини конопель; полотно з них», [*плоскинь* Мак, *плоскін* Мак, *плоскі́нка, плоскі́нка* ВеНЗн, *плоскунь* Мак, *плоскуні* Л, *плоскури* ВеЗа] «тс.», [*плоскі́нний, плоскі́нний*] Нед, [*поплоско́битися*] (про коноплі) «виростаючи, поділитися на плоскінь і матірку»; — бр. [*плоскани́*] (мн.) «плоскінь», [*пласко́ня, пласкуні́*], п. [płoskoń, płoskun, płoskuń, płaskoń, płaskun, płaskaп], слн. [ploskovnica] «тс.»; — можливо, вже псл. **ploskopъ* результат видозміни детимологізованої назви *роскопъ*, укр. *поскінь* «тс.», зближеної з основою *plōskъ* «плоский». — Фасмер III 339. — Див. ще *поскінь*.

плоску́ха (бот.) «півняче просо, Echinochloa Crus galli L.; [чаполоч, Hierochloa R. Вг.]», [*плеску́ха*] «тс.» Мак, [*плошку́шка*] «чаполоч пахуча, H. odorata (H. borealis R. et Sch.)» Мак; — р. [*плоску́шка*] «чаполоч»; — похідні утворення від прикметників *плоский, плескати́й*; назви, мабуть, зумовлені плоскою й досить широколінійною формою листків цих рослин. — Вісюліна—Клоков 91—92, 100—101; Нейштадт 95—96. — Див. ще *плескати́й, плоский*.

[*плот'*] «плита, пластина» Нед, [*плоть*] «тс.», [*плотня́*] «жерстяна плита кухонної печі» тж; — неясне.

плот², *плоть*, *плотар*, *плотнище*, *плотовиця* — див. **плісті**.

плотва, *плотиця*, *плотичка*, *плотниця*, *плоть* — див. **пліть**.

[**плотка**] (іхт.) «плітка, *Rutilus rutilus* (L.) (*Leuciscus rutilus* L.)» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. *plotka* «плітка», рґос «тс.» відповідає укр. *плітка*, *пліть* «тс.» (див.).

плотник¹ «тесляр», [*плотня*] «дервообробна майстерня» Па, *плотникувати* «теслярувати»; — запозичення з російської мови; р. *плотник* «тесляр» (др. *плотъникъ* «майстер, що виготовляє вироби з дерева, зводить дерев'яні будівлі») пов'язується з др. *плотъ* «пліт, тин». — Фасмер III 285. — Див. ще **плісті**.

[**плотник**²] (бот.) «повій звичайний, *Lucium barbarum* L.» Нед, [*поплотина*] «тс.» ВеНЗн; — похідні утворення від *пліт* «паркан»; назви зумовлені, мабуть, тим, що густі зарослі повою по краях садиб утворюють ніби живий тин (Вісюліна—Клоков 271; Нейштадт 485; пор. слц. *živý plot* «повій»). — Див. ще **плісті**. — Пор. **плетіюх**.

[**плотник**³] (орн.) «волове очко, кропивник, *Troglodytes troglodytes* L.» Нед, [*плотик*, *поплотник* ВеНЗн, *поплоток* тж] «тс.»; — похідне утворення від *пліт* «тин»; назва пов'язана з тим, що ця дрібна пташка пробігає крізь нещільний тин, як і крізь зарослі бур'яну, хмизу; пор. інші назви кропивника: [*стріліпліт*, *трескопліт*] ВеНЗн, нім. *Zaupköpfig* (букв. «король плоту, тину»), *Zaunschlüpfer* «прошмигувач крізь тин». — Воїнств.—Кіст. 332—333; Страутман 167; Птицы СССР 430; Kluge—Mitzka 878. — Див. ще **плісті**.

[**плотовець**] (бот.) «махорка, *Nicotiana glauca* L.»; — очевидно, похідне утворення від *пліт* «тин» як назва тютюну, що висушують на тині. — Див. ще **плісті**.

плоть «тіло», *безплотний*; — р. *плоть*, бр. *плоць*, др. *плъть* (*плоть*)

«тіло; поверхня тіла, шкіра, колір шкіри; істота; кровна спорідненість», п. рґеє «стать, колір обличчя», ч. слц. *plet'* «шкіра (людини)», нл. *pleś* «колір обличчя, колір; пристрасне, палке бажання», болг. *плът* «м'ясна частина тіла, тіло», м. *плот* «плоть», схв. *път* «тс., тіло; шкіра (людини)», слн. *ролт* «колір шкіри, обличчя; плоть», стсл. *плъть* «м'ясо, плоть; тіло»; — псл. *рлтъ* «тіло, шкіра»; — споріднене з лит. *plutà* «кірка, кора», лтс. *pluta* «тіло, плоть, шкіра», *plutas* (мн.) «гола (ніжна) шкіра, шкіра з голови»; дальші генетичні зв'язки не зовсім ясні; зближення (Matzenauer LF 13, 168) з р. *пóлоть* «половина свинячої, баранячої туші», укр. [*пóлоть*] «груди гуски чи гуска, розрізана навпіл» або дінд. *plutáh* «той, що пливе» сумнівне. — Фасмер III 286; Brückner 420—421; Machek ESJC 459; Schuster-Sewc 1101—1102; Младенов 431; Критенко Вступ 525; Trautmann 227; Mühl.—Endz. III 359; Fraenkel 635; Porzeziński RSI 4, 8.

плохий «поганий, кепський; не злий, не сварливий (про людину); спокійний, смирний; німечний, кволий», [*плохутий*] «тс.» Нед, [*плоховитий*] «тс. Нед; несмілий», [*пліхший*] «гірший» О, ВеНЗн, Пі, [*плбхший*] «тс.» Нед, *плохуватий* «поганенький», [*плбхість*] «хиба» Нед, [*плохота*] «смирна людина» Пі, [*плохута*] «тиха, спокійна, несміла людина», [*плохутка*] «квола людина» Пі, Нед, [*плохішати*] «ставати гіршим» Нед, *плохувати* «діяти необдуманно, допускати помилки, промахи», *плошати* «тс.», [*пліхше*] «гірше» Пі, [*поплбхшати*] «принишкнуту, стати тихішим»; — р. *плохбй* «поганий», бр. [*плбхій*] «тс., кволий»; — загальновизнаної етимології не має; очевидно, давнє запозичення з польської мови; п. рґосчу «легковажний; необачний, нерозважний; пустотливий; (заст.) полохливий; (ст.) незначний, дрібний» відповідає укр. *полохливий*, *полбхати*; у такому разі не слід ототожнювати з р. *плохбй* «поганий», яке пов'язується

з *плóский* (Куркина ОЛА 1976, 281—282; Фасмер III 286; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112—113; Брандт РФВ 23, 299). — Черных II 43—44; Преобр. II 78; Pedersen IF 5, 56. — Див. ще **полохати**.

пложóвник (бот.) «обліпиха, щець, *Hierrophae* L.»; — запозичення з російської мови; р. [пложóвник] «тс.» є результатом видозміни деетимологізованої назви [лохóвник] «маслинка, лох, *Elaeagnus hortensis*», зближеної з основою *плохой*; перенесення назви з маслинки на обліпиху зумовлене зовнішньою подібністю цих рослин, що належать до однієї родини. — Див. ще **лох**¹.

плóшка «глиняне блюдо з гнотом, яке наповнюють жиром для освітлення, каганець»; — р. *плóшка* «тс.; посудина з невисокими краями», ст. *плóшки* (мн.) «жирові світильники», др. *плóшька* «вид мита з соляних варниць», п. [płoszka] «мала макітра, горщик, глечик; каганець» (з укр.); — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з др. *плóскъ* «плоский»; може бути виведене також з двн. *flasca* «пляшка» або через р. ст. **плоша* «пляшка» з нвн. *Flasche* «тс., фляга». — Фасмер III 287; ГСЭ III 153; Преобр. II 78; Соболевский Лекции 137; Ильинский ИОРЯС 20/3, 113. — Пор. **плóска**¹, **плóский**.

плóща, **плóщавина**, **плóщадка**, **плóщик**, **плóщинá**, **плóщинка**, **плóщинність**, **плóщинь**, **плóщість**, **плóщиність**, **плóщинний**, **плóщистий** — див. **плóс-кий**.

[**плóщик**] (бот.) «ячмінь дворядний, *Hordeum distichum* L.» ВеБ, ВеНЗн; — похідне утворення від *плóский*; назва зумовлена тим, що колос цього ячменю має плоску форму на відміну від ячменю чотирирядного. — Див. ще **плóс-кий**. — Пор. **пласкач**.

[**плóщити**] «базікати, балакати, говорити»; — цсл. **плóщити** «поширювати (слова, думки); вигадувати»; — не зовсім ясне; можливо, залишок псл. **plosčiti* «плескати, ліпити», пов'язано з *pleskati* «плескати (язиком)».

[**плóщця**¹] (іхт.) «плотва, *Rutilus rutilus* L.; краснопёрка, *Scardinius (Leuciscus) erythrophthalmus*» Нед, [плóс-кушка] «плотва» Усачева; — р. [плóщця, плóсқуша], бр. [плóщчыца, плóсқуха], п. *płaskuny* «тс.»; — похідне утворення від *плóский*; назва зумовлена плоскою формою тіла плотви; можливий зв'язок і з більш давньою назвою плотви від основи псл. **plъtъ-/plъt-*. — Коломиец Происх. назв. рыб 11—12, 74. — Див. ще **плóский**. — Пор. **пліть**.

плóщця² — див. **плóска**.

[**плóщовина**] «чагарник» Нед; — неясне.

пług, **пługár** «той, хто оре плугом; той, хто працює біля плуга на копальних роботах», **пługáтар**, [пługáтiр] «плугатар», [пługáтор Нед, пługáч, пługáтар О, пługанiн Нед, пługжник Она] «тс.», [пługовé] «податок від плуга» Нед, [пługовiця] «відбування панщини з плугом» Нед, [пługжнiця] «вид плуга, косуля», **пługжбк** «невеликий культиватор», **пługжнiй** «оснащений плугом», **пługжiти** «орати плугом; обробляти землю плужком; везти, таланти» СУМ, Нед, О, [пługжкóватъ] «пропюлювати за допомогою підгортальника» Л, **передпługжник**, [пiдпługжанки] «бики до плуга» О, [пiдпługжник] «віл, придатний для роботи з плугом» Нед, **пóплługжне** (заст.) «поземельний податок від плуга», [рóзпługга] «борозна» Нед; — р. бр. болг. м. *пług* «плуг», др. *пługъ*, п. нл. *pług*, ч. слц. *pluh*, вл. *płuh*, полаб. *pług*, *pług*, схв. *plųg*, слн. *plųg*, стсл. **плóуғъ** «тс.»; — псл. *plųgъ* «плуг»; — загально визнаної етимології не має; можливо, похідне утворення від *plųžiti* «тягти по землі», з яким пов'язане ч. *plouhati*, *ploužiti* «тс.», п. ст. [płųžyc] «тягатися; волочитися, вештатися», укр. [пługánити] «повільно йти, плентатися», де, як і в псл. *plųgъ* «плуг», основа *plų-g-* визнається суфіксальним розширенням давнього іє. **plųc-* (**plųc-*) «тягти; текти, лити, литися» (Brückner AfSIPh 23, 626;

Machek ESJČ 463—464; Holub—Lyer 379; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 175—178; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 307; Moszyński JP 36, 1—5; Terras ZfSlPh 19, 123); менш імовірно виведення слов'янських форм (Фасмер III 287; Преобр. II 78; Brückner 422; AfSlPh 42, 142; Holub—Kop. 206; Schuster-Sewc 1093—1094; Skok II 690; Критенко Вступ 532; Мейе ОЯ 130; Kiparsky GLG 258; Meringer IF 16, 184—185; 17, 100—101; 18, 244—245; Uhlenbeck AfSlPh 15, 490; PBrB 35, 176—177; Torp 222; van Wijk LF 23, 366—367; 28, 125—126; Meillet Études 179; Stender-Petersen 407—408) з пргерм. *plōga «пруг», до якого зводяться див. pluoog, pliuos, дісл. plōgg, пізні дангл. plōg, plōh «тс.». — Черных II 44; Младенов 430—431; Критенко Вступ 551—552; ZVSZ 318; Mikl. EW 252.

[пруганити(ся)] «повільно пересуватися (йти, їхати); плентатися», *[випруганитися]* «вибратися на хорошу, відкрити дорогу» Я, *[припруганитися]* «повільно дійти»; — ч. plouhati «волочити (плаття по землі)», plouhati se «вештатися, блукати, повільно йти, плентатися», plíziti se «підповзати, підкрадатися», слц. plízit' sa «повзти»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з псл. *r^hlzi «повзти»; зіставляється також з ч. plihpouti «обвисати», plihý «розм'яклий, обвислий». — Machek ESJČ 453; Holub—Kop. 279, 280. — Пор. **плéхатися**.

[плужак] (орн.) «звичайна горлиця, Turtur auritus Br. (Streptopelia turtur L.)» ВеНЗн, *[плужікати]* «воркувати» (про голуба) ВеУг; — слц. plúžik «голуб-синяк, Columba oenas», plúženie (вид полювання на птахів); — вважається звуконаслідувальним утворенням (Ferganec Názv. vtákov 25; пор. Воїнств.—Кіст. 30—34; Страутман 29; Птицы СССР 336—345); — можливо, в якийсь спосіб пов'язане з *пугач* «Vubo L.».

плутати, плутатися, плутаник, плутаніна, плутаніця, плутанка

«спосіб в'язання петель гачком; безладне, хаотичне сплетення, переплетення; плетиво», *плутні* «хитрий, нечесний вчинок, обман; шахрайство», *плутощі* «тс.», *плутяга* «лукава, хитра людина; шахрай», *плутаний*, *[переплут]* «вузол» Пі; — р. *плутать* «плутати», бр. *[плутать]* «тс.; вештатися, блукати; брехати», п. platać «плутати, заплутувати, сплутувати, спутувати (надівати пута)», [plętać] «тс.»; — очевидно, псл. [plutati (plót-, plęt-)] «плутати», пов'язане з ple(s)t- «плисти»; неприйнятне зіставлення з лит. plaujoti «жити безтурботно, блукати (у пошуках)», гол. flauw «слабий, млявий», англ. flew, нвн. flau «тс.» (Petersson BSl. Wortst. 76) або з гот. flauts «хвалькуватий», flautjan «хвастати» (Matzenauer LF 13, 167). — Фасмер III 287—288; Преобр. II 79; Варбот Этимология 1983, 36—37; Желтов ФЗ 1876, 6, 70; Brückner 417; KZ 45, 324. — Див. ще **плéсті**.

плутей (бот.) (у словосполученні *п. оленячий* «Pluteus cervinus (Schäff.) Quél.»), *плутей* «тс.»; — р. *плутей* (у словосполученні *п. олений* «Pluteus cervinus (Schäff.) Quél.»); — запозичення з новолатинської мови; нлат. Pluteus «вид грибів» пов'язане з лат. pluteus «облоговий щит (плетений і обтягнений шкірою); постійний бруствер на баштах», спорідненим з лит. plūtas «приполок», лтс. plaukts «полиця», дісл. fleudog «перекладаина» і більш семантично віддаленими лит. plauti «полоскати; мити, промивати, обмивати», псл. pluti «плисти», укр. *плісті*; назва, можливо, мотивується подібністю форми шапинок плутею до форми обтягнутого шкірою щита. — Фасмер III 288; Graepkel 608—609; Walde—Hofm. II 328—329. — Див. ще **плісті**.

плутократія «політичний лад, за якого вся влада зосереджена в руках найбагатшої верхівки панівного класу; плутократи, багатії», *плутократ* «представник плутократії»; — р. *плутокра-*

тия, бр. *плутакратыя*, п. *plutokracja*, ч. *plutokracie*, сл. *plutokracia*, вл. *plutokratija*, болг. *плутократија*, м. *плутократија*, схв. *плутократија*, *плутократија*, сл. *plutokracija*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Plutokratie*, фр. *ploutocratie*, англ. *plutocracy*) запозичено з грецької мови; гр. *πλουτοκρατία* «плутократія, влада багатів» утворене з основ іменника *πλοῦτος* «багатство» (можливо, пов'язаного з *πλέω* «пливу, плаваю») і дієслова *κρατέω* «правити, володіти, бути сильним», пов'язаного з *κράτος* «сила, влада». — СІС² 658; ССРЛЯ 9, 1460; Коралиński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Вуяклија 735; Klein 1203—1204; Frisk II 563—564. — Див. ще **аристократ**, **плісті**.

плутоній «штучно одержаний радіоактивний хімічний елемент»; — р. болг. *плутоний*, бр. *плутоний*, п. *pluton*, ч. вл. *plutonium*, сл. *plutonium*, схв. *плутоній*, *плутоніум*, сл. *plutónij* «тс.»; — запозичення з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *plutonium* «плутоній» походить від *Pluton* «Плутон (планета, розміщена у Сонячній системі за Нептуном)», що виводиться через лат. *Plūtōn* «Плутон (у давньогрецькій міфології бог земних надр)» від гр. *Πλούτων* «тс.», пов'язаного з іменником *πλοῦτος* «багатство»; наукова назва цього другого трансуранового хімічного елемента (відкритого у 1940—1941 рр. американськими фізиками Г. Сіборгом, Е. Мак-Міланом, Дж. Кеннеді, А. Валем) утворена в 1948 р. від назви планети Плутон за аналогією до хімічного терміна нлат. *neptunium* «нептуній», що позначає перший трансурановий елемент і є похідним від назви планети Нептун, розміщеної в Сонячній системі за Ураном. — Волков 101; Фигуровский 101; Коралиński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Вуяклија 755; Klein 1203, 1204; Frisk II 563—564. — Див. ще **плутократија**.

[**плуца**] «легеня» Нед, [**плюца**] «тс.» О, [**плуцний**] «легеневий» Нед, [**оплуцниця**] «плевра» Нед, ст. *плюца* «легені» (XVI ст.); — запозичення з польської мови; п. *pluca* «легені (мн.)»; [легеня], [*pluca*] «легеня», [*pluce*] «тс.», як і ч. *plíce* «легені», ст. *plíce*, сл. *plúca*, вл. нл. *pluco*, полаб. *plausă* (*plausa*) «тс., легеня», р. ст. *плюче* «тс.», схв. *плуће* «легеня», сл. *pljuca*, стсл. **плюшта** «тс.», виводяться від псл. [**plut-ja* (*pl'ut'a*)] «легені», пов'язаного з **plūti* «плисти» (легені плавають на воді) і спорідненого з лит. *plaičiai*, лтс. *plaušas* «тс.», прус. *plauti* «легеня» (первісно «те, що плаває») і гр. *πλεύμων* «легеня», дінд. *klōman-* «права легеня». — Дзензелівський УЗЛП 106, 170; Richhardt 88; Фасмер III 290; Brückner 422; Machek ESJC 460; Schuster-Sewc 1092; Skok II 689—690; Berneker IF 10, 154; Mikl. EW 252; Trautmann 226; Fraenkel 607; Mühl.—Endz. III 327; Frisk II 558—559; Гамкрелідзе—Иванов 815; Pokorny 837—838. — Див. ще **плісті**.

[**пльова**] «вид гри у м'яча», [**пльовакі**] «тс.»; — неясне.

пльондр, **пльондрований** — див. **плянтро**.

[**пльондратися**] «шльопати, йти по воді», [**пльондратися**] «тс.»; — афективне утворення.

[**пльонтати**] «плутати (про нитки, пряжу)» Ме, [**пльонтатися**] «плутатися» (про ноги) О, [**розпльонтати**] «розпутати» Нед; — запозичення з польської мови; п. *plętać* «плутати, заплутувати (про нитки); сплутувати (надівати пута)», [*plętać*] «тс.» відповідає укр. *плутати*. — Фасмер III 287—288. — Див. ще **плутати**. — Пор. **плентати**.

[**пльохати**] «плескати» ЛексПол; — запозичення з білоруської мови; бр. *плéхаць* «тс. (про воду); бризкати; падати (у грязь, воду)» разом з р. [*плéхатъ*] «плескати, лити, бризкати», нл. *pléšyś* «текти, литися» пов'язане з бр. *плескаць* «плескати», р. *плескать* «тс.».

укр. *плéска́ти*. — Фасмер III 279, 281; Ильинский Slavia 9, 585. — Див. ще **плеск**.

плюва́ти, *плюва́тися*, *плю́нути*, [плюва́ка], *плюва́льниця* «посудина для спльовування», [плюва́чка] «тс.», *плюво́к* «виплюнуте», [плюй] «тс.», [плюйко́] «той, хто любить плювати», [заплюва́тися] «завестися, гніздитися» (про воші, миші) Ж, [заплю́нутися] «тс.» Ж, [проплю́ти] «виплювати частинами» Нед; — р. *плевáть*, [плюва́ть], бр. [плюва́ць], *плевáць*, др. *плевати*, *пльвати*, п. *pluc*, ст. *plwaś*, ч. *plíti*, *plivati*, ст. *pl'váti*, слц. *pl'ut'*, *pl'uvat'*, вл. *pluwaś*, нл. *pluwaś*, болг. *плювам*, м. *плука*, [пљука], схв. *пљувати*, слн. *pljuvátì*, стел. **пльвати**, **пльнжти**; — псл. *pl'uti* (**pjuti*), *plvati* (**rjvati*); — споріднене з лит. *spiauti* «плювати», *spiovimas* «плювання», лтс. *spjaũt* «плювати», гр. *πτῶω* «плюю», *πτῶλον* «слина», дінд. *ṣṭhívati* «плює», лат. *spuo* «плюю», гот. *speiwan* «плювати»; іє. *(s)peu-, *(s)pi-, *spei- звуконаслідувального походження, як варіанти передачі звуків плювання. — Фасмер III 291; Черных II 39—40; Brücker 419; Machek ESJC 461; Schuster-Sewc 1108—1109; Младенов 431; Skok II 692; ZVSZ 319; Mikl. EW 251; Trautmann 276; Fraenkel 866—867; Mühl.—Endz. III 1007; Meillet MSL 14, 358; Schulze KZ 45, 95; Frisk II 617—618; Walde—Hofm. II 580—581; Pokorny 999. — Пор. **піна́**.

[плюва́чка] (іхт.) «вид білої риби Нед; елец, *Surpinus alburnus*; сиг прохідний, *Salmo lavaretus*; білуха, *Delphinapterus leucas*» Куз; — очевидно, пов'язане з дієсловом *плюва́ти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **плюва́ти**.

плюга́вий «непоказний, миршавий, незначний, мізерний; огидний, мерзенний, підлий», [плю́га] «плюгава людина Нед; некрасива, бридка жінка», [плюга́ва́] «жінка підозрілої поведінки» Пі, *плюга́вець* «плюгава людина», *плюга́ш* «тс.», *плюга́виця* «бридка, амо-

ральна жінка; гнойова муха, *Scatophaga*; [яшірка Нед], [плюга́вка] «тс.» тж, *плюга́вість*, *плюга́вство*, *плюга́вити* «робити брудним; ганьбити, поганити», *плюга́вити* «ставати плюгавим» СУМ, Г, *наплю́жий*, *наплю́га*, *наплю́жити*; — р. *плюга́вий* «плюгавий», бр. *плюга́вы*, п. *plugawy* «тс.», ч. *plouhavý* «повільний, закрадливий, повзучий», ст. *plíhavý* «тс.; брудний; дурний, ідіотський», слц. *pl'uhavý* «плюгавий»; — очевидно, псл. [pljugavъ] «плюгавий»; — загальноновизнаної етимології не має; можливо, пов'язане з псл. *pl'uti* (*plvati*) «плювати» (Фасмер III 289; Brücker 419); зіставляється також (Machek ESJC 462; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 175) з ч. *plouhati* «тягти, волочити по землі», *ploužiti* «тс.», п. ст. [plūžyc] «тягатися; волочитися, вештатися»; непереконливе зіставлення з двн. *flēs(cho)* «пляма» (Matzpenauer 13, 171), як і з дінд. *prōkṣa* «обприскування, кроплення», *prōkṣitavyaḥ* «щоб зрошувати» (Berneker IF 10, 154). — Черных II 45; Виноградов Этимология 1963, 96.

[плюга́вка] (зоол.) «пуголовок» ВЕНЗн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *пуголовок*, зближеної з основою *плюга́вий*. — Див. ще **пуголовок**.

[плю́житьь] «іде сильний дощ, злива» Ник, [плю́житьь, пля́житьь, пля́шійть] «тс.» Ник; — очевидно, результат контамінації основ [плюхо́та] «негода, сніг з дощем і вітром» і [пльга́] «мокра погода», [пльха́] «тс.». — Див. ще **плюск**, **пльга́**².

плю́зіне — див. **півзен**.

[плю́ндри] (мн.) «замшеві штани у галицьких міщан», [плю́дри] «шаровари» Нед, [віплю́ндруватиси (-ся)] «нарядитися, причепуритися» МСБГ; — бр. [плю́дры] «штани; лахміття, поганий, подраний одяг», п. *plądry* «шаровари, рейтузи», [pluder] «тс.», п. вл. *pludry* «шаровари», ч. заст. *plundry* «широкі короткі штани (до коліна)», слц. *pl'undry* «тонкі полотняні штани»; — через польське посередництво

запозичено з німецької мови; нвн. Plüderhosen «шаровари», як і дат. plüderbukser «тс.», пов'язане з свн. plüdern «балакати» і нвн. plüdern «відставати, бути просторим, бовтатися, коливатися (про одяг)», ст. «набрякати, здуватися; надуватися», свн. blüdern «шуміти, шарудіти, дзюрчати; вирувати», blädern «тс.» звуконаслідувального походження. — Шелудько 42; Rich; hardt 89; SW IV 239; Machek ESJC 463; Holub—Lyer 379; Kluge—Mitzka 555, 556.

плюндрувати «руйнувати, спустошувати, нівечити, псувати», [*пліндрувати*] «грабувати, руйнувати, спустошувати», [*пліндровина*] «пограбоване, зруйноване, спустошене місце», ст. *плюндровати* «грабувати, спустошувати, розкрадати» (XVII ст.); — п. plądrować «пустошити, плюндрувати», ст. plundrować, plondrować «тс.», ч. plundrovat «знищувати, руйнувати по-хижацькому», слц. pl'updrovat' «нівечити»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нім. plündern «грабувати, розкрадати», свн. plündern «тс.», первісно «відбирати домашнє майно, речі», є похідним від plünder «домашні речі, одяг, білизна», що виводиться від снідерл. plunder «речі, добро; домашні речі», спорідненого з гол. *plundje «одяг», ріуніж. фриз. plunje, plonje, ploapje «тс.». — Шелудько 42; Потебня РФВ I, 263; Sł. wug. obcuch 579; Grückner 419; Holub—Lyer 379; Kluge—Mitzka 556; Vries NEW 532—533; Falk—Torp 840—841.

плюралізм «філософське вчення, за яким в основі світу лежать численні самостійні духовні сутності; множинність (думок, поглядів)», *плюраліст* «прибічник плюралізму», *плюральный* «множинний»; — р. *плюралізм*, бр. *плюралізм*, п. вл. pluralizm, ч. pluralismus, слц. pluralizmus, болг. *плюралізм*, схв. *плюралізм*, слн. pluralizem; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Pluralismus, англ. pluralism, фр. pluralisme утворено від лат.

plūgālis «множинний, різноманітний», похідного від plūs «більше». — СІС² 659; ССРЛЯ 9, 1468; Kopaliński 760—761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Ву-яклија 735; Fremdwörterbuch 489; Klein 1203; Dauzat 568; Walde—Hofm. II 327—328. — Див. ще **плюс**.

плюс «математичний знак для позначення дії додавання; позитивна сторона; перевага, вигода», *приплюсувати*; — р. бр. болг. *плюс*, п. вл. ч. слц. plus, м. *плус*, схв. *плус*, слн. plus «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. plūs «більше» споріднене з гр. πολύς «численний; великий, значний», πλείων «численніший, великий», πῶον «тс.», дінд. ригіш «багато», ав. rougu-, дперс. рагу- «тс.», дірл. il «численний», гот. двн. днн. filu «численний, багато», свн. vil, нвн. viel, дфриз. fēlo, fēl(e), дангл. fela, feala, feola, дісл. fjøl- «тс.», псл. *r'plъ «повний». — СІС² 659; Черных II 45; Kopaliński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 568; Ву-яклија 735; Walde—Hofm. II 322—323, 327—328. — Див. ще **півний**. — Пор. **плебс**, **полі-**.

плюск «шум від руху, падіння води, удару по поверхні води, падіння на неї», *плюскіт*, [*плюскота*] «тс.», *плюскітлівий*, *плюскотлівий*, *плюсь* (виг.), *плющати* «рухаючись, видавати плюскіт; ударятися з плюскотом; ударами, рухом у воді створювати плюскіт, *плюскати* «тс.; з плюскотом лити воду, бризкати водою», *плюскотати*, *плюскотіти*, *плюснути* «тс.; упасти з плюскотом, з шумом», *плюскатися* «падати з плюскотом», *плюхати* «з плюскотом падати (в що-небудь рідке); випльовувати», *плюхкати* «тс.; бризкати», *плюхатися* «швидко або незграбно сідати, опускатися», *плюхнути* «тс.; упасти з шумом; кинути з шумом (у воду)», [*плюхота*] «сніг з дощем і вітром» Корз, [*заплюск*] (у виразі *свідкам в очі дати з. «звинуватити в обмані»*) Ж; — р. [*плюснуться*] «з плюскотом упасти (у щось рідке); швидко або незграбно сісти не на своє місце»,

плюхнуться «тс.», *плюх* (виг.), [*плющати*] «плескати», бр. *плюскаць* «цмокати (цілувати)», *плюснуць* «тс.»; [ляснути долонею; швидко, раптово впасти], *плюсь* «цмок», *плюх* «шльоп, лясь», *плюхаць* «плюхати, плескати, бризкати», *плюхнуць* «тс.»; [дати ляпаса], др. *плюскъ* «звук (?)», плеск (?), п. *plusk* «плеск, плескіт, плюсь», *pluskać* «плескати, плюскати», *plusnąć* «тс.», ч. [*pluskot*] «плескіт», [*pluskotati*] «плескати» (про воду, дощ), слц. *plúskat'* «тс.», вл. *plusk* «плеск, плескіт; ляпка, пляма», *pluskać* «плескати» (про воду), нл. *pluskać* «тс.», болг. *плюсѣк* «удар (батога)», *плющя* «бити, ляскати (батогом); плескати; лопотіти на вітрі», м. *плюска* «плюхатися», *плюсне* «плюхнутися», схв. *плюс* (виг.) «лясь, бах; плюсь», *плюскати* «плюскати, плескати, бризкати; виливати (воду з човна)», *плюснути* «тс.; впасти», слн. *pljúsk* «плюскіт», *pljúskati* «плюскати, ляскати», стсл. *плюскъ* «шум»; — псл. *pljuskъ* «тс., плюск»; — очевидно, звуконаслідувальне, як і паралельне з іншим ступенем вокалізму *pleskъ* «плеск»; пор. аналогічні утворення лит. *pliauškėti* «бити, ляскати (батогом), плескати (руками); плескатися (у воді)», *pliaukšti* «базікати». — Фасмер III 289—290; Черных II 45—46; Brückner 419; Machek ESJC 460—461; Schuster-Sewc 1107; ZVSZ 316; Ильинский ИОРЯС 20/3, 88; Mikl. EW 251; Meillet Etudes 220; Trautmann 226; Būga RR I 475. — Пор. **плеск.**

[**плюта**¹] «дощ, дощова погода», [*флюта*] «мокрый сніг» О, [*плютить*] «іде дощ» Нед; — п. *pluta* «негода; [калюжа на дворі, стояча вода; поплавець]», ч. слц. [*pl'uta*] «дощова погода», нл. ст. *plut* «повінь»; — загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється (Machek ESJC 464) з лат. *pluit* «іде дощ»; пов'язується (Brückner 419) з п. *pluchota* «негода», *pluskota* «тс.», *pluskać* «плюскати, плескати»; нл. *plut* виводиться (Schuster-Sewc 1108) від нвн. *Flut* «повінь».

[**плюта**²] (назва пса) ВеБ; — неясне.

плютей — див. **плутей**.

[**плютка**] (бот.) «рід грибів іноцибе, *Ипосубе*» (у сполученні [*п. щелиста*] «вид печериці, *Agaricus rimosus* Bull. (*Ипосубе*)» Нед, Мак); — п. [*plutka*] «вид сиріоїжки»; — неясне; можливо, пов'язане з *плютей* «рід грибів *Pluteus*».

[**плюха**] (ент.) «м'ясна муха, *Sarcophaga carnaria* L.»; — очевидно, пов'язане із *заплювиця* «тс.» (див.).

плюхати, плюхкати, плюхнути — див. **плюск.**

плюца — див. **плуца**.

[**плюцник**] (бот.) «цетрарія ісландська, ісландський мох, границя, *Cetraria islandica* (L.) Ach.» Мак; — похідне утворення від [*плюца*] «легені»; назва зумовлена застосуванням ісландського моху в народній медицині для лікування туберкульозу і коклюшу (Лік. росл. 169); пор. іншу його назву [*легковець*], похідну від [*легке*] «легеня». — Див. ще **плуца**.

плюш «схожа на оксамит тканина з м'яким ворсом»; — р. бр. болг. *плюш*, п. *plusz*, заст. *plisz*, *plisia*, *plísnia*, ч. слц. *plyš*, м. *плиш*, схв. *плйш*, слн. *plíš*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Plüsch* (*Plisch*, *Pluss*) «плюш, оксамитова тканина» походить від фр. *peluche* «тс.», утвореного від фр. ст. *peluchier* «смикати, сіпати; скубити», що зводиться до галло-ром. нар.-лат. *pilūscāre* «позбавляти волосся», похідного від лат. *pilāre* «виривати, зстригати волосся», утвореного від *pilus* «волос; волосся»; фр. *peluche* виводиться також (Dauzat 544) від іт. *peluzzo* «сорт тонкого сукна; (букв.) волосинка, ворсинка». — СІС² 659; Черных II 46; Фасмер III 290; КЭСРЯ 345; Преобр. II 75; Sł. węg. obcych 582; Holub—Lyer 379; Machek ESJC 464; БТР 594; Вуяклија 734; Matzenauer 279; Kluge—Mitzka 556; Klein 1203; Gamillscheg 691. — Див. ще **пілюля, півств**.

[**плюшняк**] (бот.) «куга озерна, *Schoenoplectus palustris*» Л, Нед; — р.

[плюшник] «вид лепешняку, *Glyceria spectabilis*»; — результат видозміни назви *лепешняк* «*Glyceria R. Br.*; лепеха, *Asogus calamus L.*», похідної від *лѣпѣхѧ* (див.).

плющ (бот.) «прочитан, *Hedera L.*»; — р. *плющ*, бр. *плющ*, полаб. *pl'äust'* (*pl'äust'ä*), схв. *пльѣшт*, слн. *plúšć* «тс.»; — псл. [*pljušćь*] «плющ, прочитан», пов'язане з *pl'uti* (*pl'vati*) «плювати», паралельне псл. [*bljušćь*] «плющ, *Hedera helix L.*» від *bl'vati*, *bljujo* «блювати, блюю»; назви зумовлені блювотними властивостями, неприємним смаком ягід плюща; сумнівне зіставлення *плющ* з лтс. *plauskas* «лупа», схв. *пльѣскѣ* «висип», лит. *plūskos* «пасмо волосся», норв. [*flustr*] «скалка, лупа», [*flus, flusk*] «тс.» (*Būga RR II 518; Specht 117—118*) або з дінд. *ruscháf* «хвіст; прут, лозина» (*Agrell Zur bsI. Lautgesch. 35*). — Шамота 141; Фасмер III 290—291; Черных II 46; *Polariński—Sehnert 112; Симоновић 223—224; Mikl. EW 251; Berneker IF 10, 151.* — Див. ще **плювати**. — Пор.

блющ.

плющай (бот.) «лепеха, *air*, *Asogus L.*» Л; — бр. *плющай* «їжача голівка, *Sparganium L.*», п. [*pluszczaj*] «лепеха звичайна, *Asogus calamus L.*»; — пов'язане з *плющити* «робити плоским, роздавлювати»; назва зумовлена тим, що цвітяне стебло у лепехи сильно сплющене (Флора III 6; Вісюліна—Клоков 83—84; Нейштадт 145—147; Симоновић 9). — Див. ще **плющити**.

плющити «натискаючи, роздавлювати, робити плоским; закривати, заплющувати (очі)», [*плюска́ч*] «стручок гороху, в якому ледь з'явилася зав'язь; плюскле зерно» Л, [*плюща*] «блощиця» О, *плющільник* «робітник, що займається плющенням», *плющільня* «приміщення, де відбувається плющення», [*плюска́тий*] «плоский, рівний» Нед, [*плюскі́й*] «тс.», *плюсклий* «тс.», сплющений; порожній, дірчастий всередині (про плоди); [незрілий, нестиглий Нед], [*плюско́ватий*] «плоский, сплющений,

із зморшками», [*пріплюсток*] «надто плоский дах» Нед, [*сплюскли*] «сплюснутий, плоский» Л; — р. *плющить* «робити плоским», [*плюснуть*] «тс.», бр. *плющчыць* «плющити», [*плюскаць*] «заплющувати (очі)», [*пльщиць*] «сплющувати», п. *pluskwa* «блощиця»; — псл. [*pljusk-* (*pljušt-*)] «робити плоским», пов'язане чергуванням голосних з *plōskъ* «плоский»; — можливо, споріднене з лит. *plauskà* «велика лучина, тріска, скалка», *pliaūskė* «тс.», *pliauskà* «поліно, плаха, колода», лтс. *plauksta* «доложня», *plausta* «тс.» — Фасмер III 289, 291; Преобр. II 83; Mikl. EW 250—251; Брандт РФВ 18, 22; *Būga RR II 301; Mühl.*—Ендз. III 325.

плющити «сочитися, просочуватися» Ме, [*плюща*] «злива, zalivний дощ», [*сплюща*] «тс.»; — р. [*плющать*] «(про дощ); текти струменем», бр. [*плющчыць*] «періщити (про дощ); текти ціркою (про кров)», [*плющить, плющыць*] «тс.», [*плюхчиць*] «литися, періщити (про дощ), *плюхаць* «тс.», п. *pluszczė* «тс.; цебеніти, юшити (про кров)», слц. *pl'ušť* «погана погода (з дощами)», [*pl'ušťava*] «тс.», *pl'ušťat'* «сильно лити, періщити (про дощ); швидко текти (про кров)», болг. [*плющя́*] (про дощ), схв. *пльѣскати* «лити, періщити» (про дощ), *пльѣштати* «тс.», *пльѣсак* «злива, zalivний дощ»; — псл. [*pljušć-* (<**pljuskj-*)] «швидко текти; сильно лити, періщити» (про дощ), не зовсім ясне; можливо, результат контамінації звуконаслідувального *pljuskъ* «шум; плюсок» і [*pljuta*] «злива, негода, дощова пора»; пор. лтс. *plīkškēt* «стукати» (про дощові краплі), лит. *plūkata* «рідке болото». — Пор. **блюхавіна**, **плюск**, **плюта**!

плющу́х (орн.) «звичайна оляпка, *Cinclus cinclus L.* (*Cinclus aquaticus L.* (Brehm.))» Нед; — п. *pluszcz*, вл. *plušč* (з п.) «тс.»; — похідне утворення від *плюскати* (при падінні у воду); назва зумовлена тим, що цей птах з плюском пірнає під воду за комахами та іншими безхребетними (Воїнств.—Кіст. 333;

Страутман 167). — SW IV 242; Schuster-Sewc 1108. — Див. ще **плюск**.

[плявдувати] «йти на користь Нед; допомагати О», **[плярдувати]** «тс.» Ба, **[плярдівкий]** «ефективний» (про ліки) О, **[плярдівний]** «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. **[plaudować]** «йти на користь, допомагати» є, очевидно, результатом видозміни слова **[plagować]** «тс.», зближеного з **[plaudować]** «аплодувати, схвалювати». — Див. ще **аплодувати, плягувати**.

[плярвужити] «йти (про сильний дощ і мокрий сніг)» ЛексПол; — очевидно, афективне утворення; можливо, пов'язане з **[плярга²]** «дуже сира погода».

[плярга¹] «лихо, злидні Пі; кара, удар, мука Бі», ст. **плярга** (XVII ст.) «тс.»; — бр. **[плярга]** «удар різкими або батоном; кара, стихійне лихо», п. **plaga** «удар, тілесна кара, поразка; лихо, горе; мука; Божа кара; (заст.) рана; (мн.) побої», ч. **[pl'aga]** «страждання, мука», **[plaga]**, слц. **plāga**, вл. ст. нл. **plōga** «тс.», **plōgowaś** «мучити», м. **[плярга]** «рана»; — через польську і німецьку мови (н. **Plāge** «мука, лихо») запозичено з латинської; лат. **plāga** «удар, втрата, шкода, збиток; лихо, нещастя» пов'язане з **plangere** «ударяти, бити; шуміти», спорідненим з псл. **plakati**, укр. **пляркати**. — Brückner 416; Machek ESJC 453; Schuster-Sewc 1105; Walde—Hofm. II 315—316. — Див. ще **пляркати**.

[плярга²] «мокра погода» О, **[плярха]** «дуже сира погода, сльота» ЛексПол, **[плярбога]** «сльота; злива» О; — бр. **плярга** «сльота, мокра погода»; — запозичення з польської мови; — п. **[plaga]** «сльота, злива, мокротеча, тривала негода; zalivний дощ», давніше **flaga** «злива; сльота; гроза, буря» виводиться від нн. **flage** «гроза, буря, шторм»; укр. **[плярха]** може бути зіставлене з п. **plucha** «негода»; пор. також слн. **plōha** «злива». — Brückner 123; SW I 750, IV 219.

[пляргувати] «йти на користь, бути корисним» Нед; — запозичення з поль-

ської мови; п. **[plagować]** «догоджати, бути вигідним, сприяти, служити; йти на користь; подобатися, припасти до смаку», як і слц. **[pl'agavat']** «годувати; плекати», **[pl'agat']** «тс.», пов'язане з **pielegnować** «доглядати, вирощувати, плекати», **pielegować**, **pielegować** «тс.», які зводяться до нн. **plēgen** «доглядати, піклуватися», днн. **plēgan** «тс.», спорідненого з дфриз. **plē** «небезпека; піклування»; менш обгрунтоване пов'язання (SW IV 219) з п. **[plakować]** «подобатися, бути вигідним, догоджати», лат. **placere** «подобатися». — Brückner 408, 417; Kluge—Mitzka 544.

пляж, пляжник, пляржитися; — р. бр. **пляж**, п. **plāža**, ч. слц. **pláž**, болг. **плярж**, м. **пляржа**, схв. **пляржа**, слн. **plāža**; — запозичення з французької мови; фр. **plage** «пляж, узбережжя, узмор'я» походить від іт. **piaggia** «пляж, узбережжя; косогір, схил», яке через нар.-лат. **plagia** «сторона, бік; морський берег, узбережжя» зводиться до лат. **plaga** «простір; країна, сторона; зона», спорідненого з гр. **πλάγος** «сторона, бік», **πέλαγος** «море, відкритий морський простір», можливо, генетично пов'язаними з псл. **rojje**, укр. **пале**. — SIC² 659; Фасмер III 291; Черных II 46; Sł. wyr. obcych 579; Holub—Lyer 376; Machek ESJC 457; РЧДБЕ 562; Вуяклија 727; Gamillscheg 699; Dauzat 563; Mestica 1181; Walde—Hofm. II 314. — Пор. **пале**.

пляржить — див. **пляржить**.

[пляржка] «посягання» Пі; — запозичення з румунської мови; рум. **pleașca** «мародерство, грабіж» походить від схв. **плярчка** «грабіж». — Див. ще **пляршити¹**.

[пляр] (вигук; що передає пляркання губами), **пляркати**; — р. **[пляркати]**; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 291.

плярма, [плярмина] «плярма», **[плярмий]** «плярмистий» Нед, **плярмистий**, **[плярмовитий]**, **плярмуватий** «тс.», **плярмити**, **плярмитися** «виступати плярмами», **плярмити** «виділятися, виднітися

плямою», *плямува́ти*, *поп'ямлений* «забруднений», *сп'ямлений* «тс.»; — бр. *п'я́ма*, ч. ст. *pláma*, *pláma*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pláma* «пляма; цятка, крапка; місце іншого кольору на шерсті тварини; чорна тріщина, подряпина, щілина на залізі від поганого кування» є результатом видозміни ст. *plápa* «пляма, цятка (на хутрі, шерсті)», спорідненого з ч. слц. *[pléna]* «дефект у залізі», укр. *пленá* «тріщина у металі». — Фасмер III 278, 279; Brückner 417; Machek ESJC 454; Mikl. EW 250. — Див. ще *пленá*.

[**п'я́мка**] «клямка», [*п'ямчу́к*] «защипка кришки люльки», [*п'ямкати́*] «стукати клямкою» До; — р. [*п'я́мка*] «клямка»; — результат видозміни детимологізованого іменника *кля́мка*, зближеного з *п'ямкати* «цякати». — Див. ще *кля́мка*. — Пор. *п'ям*.

[**п'я́мник**] (ент.) «вид п'ядениці, Zegene» Нед; — похідне утворення від *п'я́ма*; назва зумовлена, очевидно, характером забарвлення метелика. — Див. ще *п'я́ма*.

п'ямчу́к — див. **п'я́мка**.

[**п'я́нтро**] «поверх, ярус; трибуна; горище, під» Нед, [*п'льонтро*] «тс.» Mikl. FW, [*п'льондр*] «поверх», [*п'льондри*] «поперечні балки (у хаті)», [*п'льондріваний*] «у декілька поверхів»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *piętro* (*piątro*) «поверх» споріднене з укр. [*п'ятра*] (мн.) «полиці для готового посуду (у гончарів)». — Richardt 89; Фасмер III 425—426; Brückner 412—413. — Див. ще *п'ятра*.

[**п'я́пля**] «плетуха, балакуха, цокотуха» Нед; — п. ст. *plaplać* «базікати»; — звуконаслідувальне утворення; пор. нл. *plapraś*, нл. *plapraś*, болг. *п'ямпам* «тс.», укр. *ляп-ляп* (про ляпання язиком).

[**п'я́с**] «танець» Нед, [*п'ляса́виця*] «танцівниця» Бі, [*п'лясо́виця*] «танцювальна забава» Нед, [*п'ляса́ти*] «танцювати, починати танець» Нед, [*п'ліса́ти*] «тс.» Нед, ВеЛ, [*п'лясу* (*дати*)] «драла

дати» Л; — р. *п'я́с* «танець», *п'яса́ть*, др. *п'ясаъ*, *п'ясати*, п. *plasać* «водити танок», *plęsać*, ст. *plasać* «тс., танцювати», ч. *ples* «великий танцювальний вечір», *plesati* «радіти, святкувати; відвідувати бали; (заст.) танцювати, п'лигати», слц. *ples* «великий танцювальний вечір», *plesat'* «радіти, святкувати; [розважатися на балу]», полаб. *pl'ósat* «танцювати», болг. [*п'леса*] «тс.», схв. *плѣс* «танець; танок, танці; бал», *плѣсати* «танцювати; (заст.) топтати, м'яти», слн. *plés* «танець», *plésati* «танцювати», стсл. **п'лассати** «тс.»; — псл. *plęsati* «п'лигати, танцювати; радіти»; — споріднене з лит. [*plęšti*] «шуміти, бушувати», ст. *plėnšti* «танцювати, радіти, торжествувати», *pląšti* «шуміти, шелестіти; шарудіти», дальші зв'язки яких непевні; гот. *plinsjan* «танцювати» запозичено від слов'ян; сумнівне пов'язання з псл. *plesk-* (**plēsk-*) «плеск» (Brückner 417; KZ 45, 323; Holub—Kop. 277) і лит. *pasilinksinti* «бавитися, розважатися» (Machek ESJC 458). — Фасмер—Трубачев III 291—292; Черных II 46; Преобр. II 83—84; Holub—Lyer 377; Младенов 429; Skok II 681—682; ZVSZ 317; Mikl. EW 249; Trautmann 225; Fraenkel 619—620; Specht KZ 57, 158—159; Uhlenbeck AfSiPh 16, 375; Hirt PBrV 23, 336.

п'я́сканка, *п'ясканя*, *п'яскáчка* — див. **п'леска́ч**.

[**п'я́скати**] «плескати», [*п'лясканка*] «грудка розм'якшеної руками глини» Нед, [*п'ляскáч*] «удар, ляпанець», [*ф'ляск*] «плеск» Шейк, [*ф'ляскати*] «плескати» Нед, [*ф'ляцкати*] «бити долонею з ляскотом»; — бр. *п'ляскаць* «бити, плескати; ляскати, бити в долоні, базікати, говорити дурниці», *п'ляск* «плескання, плескіт», п. *plask* «плескіт, плеск», *plaska* «шльопати, ляскати (в долоні); плескати; упасти», ч. [*pláskat*] «плескати (про воду, дощ; прапори); бити з ляскотом; базікати», слц. *pl'asknút'* «ляснути чим-небудь плоским; упасти (у болото, калюжу)», нл. *plaskaś* «полоскати», болг. *п'я́с* «шльоп,

плюсь, лясь», р.-цсл. **пласкъ** «плеск, аплодисменти»; — псл. pl(j)askati «пляскати», звуконаслідувальне утворення, паралельне до pleskati «плескати», pljuskati «плюскати»; пор. аналогічні звуконаслідувальні утворення: лит. plaskuoti «ляскати (в долоні)», лтс. plaskata «лясь, шльоп», plakšēt «плескати, ляскати». — Фасмер III 279; Schuster-Sewc 1097, 1101; Младенов 429; Mikl. EW 251; Ульянов РФВ 20, 28; Fraenkel 601—602; Mühl.—Endz. III 325. — Пор. **плеск, плюск**.

[**пляскури**] (бот.) «чоловічі рослини конопель, Cannabís sativa masculi» Мак; — очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. [płaskun] «плоскінь», [plaskur] «ячмінь дворядний» (з плоским колоском), які відповідають основі укр. *плоск-*. — Див. ще **плоскінь**. — Пор. **пласкач**.

[**пляха**] «пляма» ВеУг; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. flaki (fleki) «плями», як і ч. flek «пляма, [латка, місце]», походить від свн. vlēs (нвн. Fleck) «пляма; шматок, шматок матерії, кусок землі, місце; шматок розрізаних нутроців», спорідненого з дісл. flekkr «пляма іншого кольору» і, можливо, з лат. plaga «місцевість», plangere «ударяти», псл. plakati, укр. *плáкати*; за іншим тлумаченням (Walde—Hořm. II 314), германське слово зводиться до лат. plaga як запозичення, а plaga з plangere генетично не пов'язане. — Sławski I 231; Brückner 123; Kluge—Mitzka 203.

[**пляцати**] «чмокати, плямкати, жвакати; цямкати (про свиню, поросля)» ВеБ, [пльцкати] «тс.» ВеНЗн; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, не пов'язане з ч. plácati «хлопати, плескати (руками по воді); верзти».

[**пляцик**] «хлібинка, випечена в певній формі з доброякісної муки; паска» Ва, [плéцик] «коржик з борошна в суміші з макухою, картоплею» Мо, [пльцек] «млинець з потертої або гнилої картоплі; оладка» ЛексПол, [пльцок] «тс. ЛексПол; низької якості

корж, перепічка Ме; плоска глевка хлібина Па; коржик, оладка Нед»; — п. plasek «коржик; солодкий пиріг; весільний коровай», [plecak] «тс.», ч. [placek] «печена або смажена страва з тіста», plaska «тс.», слц. plaska «поганий коржик», вл. plack «цукерка, карамелька»; — очевидно, через польське і через чеське посередництво запозичено з німецької мови; н. Platz «тонке тістечко, печиво; пиріг» пов'язується з Fladseł «оладка, коржик», похідним від іменника Fladen «тс.», спорідненого із снідерл. vlade «коржик», сангл. flape «тс.», гр. πλατός «широкий», лит. platus «тс.», псл. plasty «пласт». — Machek ESJC 453; Holub—Lyer 374; Kluge—Mitzka 201, 554—555. — Див. ще **пласт, плоский**.

пляшка, [пльха́] «велика пляшка» Г, Пі, *пльшкар*, [пльщйна] «невелика пляшка», [фляша, фляшка, флящйна, льяшка Ж, льяшка Ж]; — бр. *пльшка*; — запозичення з польської мови; п. flasz «велика пляшка», flaszka «пляшка», flaszczyna «пляшечка», як і ч. flaše «пляшка», flaška, слц. fl'aša, fl'aška, вл. bleša, bleška, схв. *фляша*, слн. fláša «тс.», походять від нвн. Flásche «пляшка», яке зводиться до двн. flaska, спорідненого з дісл. шв. норв. flaska, дангл. flasce, flaxe, англ. flask, лат. plecto «плету», псл. pletō (< *plektō) «тс.». — Москаленко УІЛ 14; Шелудько 42; Kiparsky GLG 128; Sławski I 231; Machek ESJC 144; Kluge—Mitzka 201—202. — Див. ще **плес-ті**. — Пор. **фляга**.

[**пляшувати**] (у чинбарів) «міздрити, обчищати овчину від міздрі»; — неясне.

пневматика «розділ фізики, який вивчає газоподібні тіла; сукупність пристроїв, механізмів, які приводяться в дію стисненим повітрям», *пневматик* «пристрій, механізм для стиснення або розрідження повітря», *пневматник* «робітник, який користується пневматичними інструментами», *пневматичний*; — р. болг. *пневматика*,

бр. *пнеймáтыка*, п. *pneumatyka* «тс.», ч. *pneumatika* «автопокришка; пневматична система», слц. *pneumatika* «автопокришка», вл. *pneumatika* «пневматика», м. *пнеуматичен* «пневматичний», схв. *пнеумáтичан* «тс.», слн. *pneumátika* «шина»; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *pneumatic* «пневматичний», фр. *pneumatique* «тс., повітряний; пневматика», н. *Pneumátik* «пневматика». утворені на базі лат. *pneumaticus* «пневматичний, який діє за допомогою стисненого повітря», що походить від гр. *πνευματικός* «повітряний, дихальний; наповнений газами», пов'язаного з *πνέω* «подув, вітер; дихання», *πνέω* «дую, вію, дихаю», *πνέω* «тс.» звуконаслідувального походження. — СІС² 659; ССРЛЯ 9, 1480; Коралиński 761—762; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 568; Вуяклија 736; Klein 1204—1205; Dauzat 568; Fremdwörterbuch 489; Frisk II 566—567.

пневмонія «запалення легень», *пневмонічний*; — р. *пневмонія*, бр. *пнейманія*, п. *pneumonia*, ч. *pneumonie*, слц. *pneumonija*, вл. *pneumonija*, болг. *пневмонія*, м. *пнеумонија*, схв. *пнеумонија*, слн. *pneumonija* «тс.»; — назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; нлат. *pneumonia* «пневмонія» утворено на базі гр. *πνευμονία* «легенева хвороба», похідного від іменника *πνεύμων* «легеня», що є результатом видозміни деетимологізованого *πλεύμων* «тс.», зближеного з *πνέω* «подув, дихання». — СІС² 660; ССРЛЯ 9, 1481; Коралиński 762; Holub—Lyer 379; Вуяклија 737; Klein 1205; Dauzat 568; Frisk II 565—566. — Див. ще **плуца, пневматика**.

[пнўра] «дика свиня» Нед, Пі, **[пону́ра]** «свиня»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни іменника *кнур* «кабан», зближеного з *пону́рий*.

пнўти, пнўтися, пнўти — див. **п'ясті**.

по, по-; — р. бр. др. болг. м. схв. *по, по-*, бр. *па, па-*, п. ч. слц. вл. нл.

слн. *ро, ро-*, ч. *рў-*, полаб. *рў, ри-*, схв. *по, по-*, стсл. **по, по-**; — псл. *ро, ро-*, пов'язане чергуванням голосних з ра- «па-»; — споріднене з лит. ра- «по-», рб- «тс.», лтс. ра «під, через, пере-, на», прус. ра- «по-», ро-, лат. ро- «тс., пере-», ав. ра- «від, геть», алб. ра «без, знову», хет. рē «туди», а також з більш віддаленими гр. *ἀπό* «від», *ἐπί* «на», дінд. *ára* «геть, назад», *ári* «теж, також; до цього»; частково пов'язане з іє. **pos* «після, потім, слідом», до якого зводиться й псл. **pozdzь* «пізній». — Фасмер III 292—293; Черных II 46—47; Brückner 423; Skok II 692—693; Machek ESJC 465; Младенов 432; ESSJ Sl. gr. I 178—191; Mikl. EW 253; Rozwadowski RSI 2, 94; Meillet Etudes 155; Trautmann 203; Эндзелін СБЭ 199; ЛП I 141—142, II 71—72; Karulis II 5; Mühl.—Endz. III 1; Ernout—Meillet 916; Uhlenbeck 161; Frisk I 122, 535; Osten-Sacken AfSIPh 32, 126; Walde—Hofm. I 2; Pokorny 841. — Пор. **па-, пізній**.

[побалазувати] «забруднити (пальцями)»; — неясне; можливо, афективне утворення.

[побáяти] «втихомирити (дитину)» О; — пов'язане з **[бáяти]** «розповідати», *бай-бай* (приспів колицької пісні). — Див. ще **бáяти**.

[побéрдитися] «поталанити, пощастити»; — неясне.

поберєжнік¹ (орн.) «*Calidris* (птах з роду куликів); [грязьовик, *Limicola falcinellus* Шарл.]»; — р. **[поберєжник]** «річковий, береговий кулик»; — похідне утворення від *бéрег*; зумовлене тим, що ці птахи, як і інші куликові, зустрічаються по узбережжях великих річок, озер і морів (Воїнств.—Кіст. 66—69, 71, 336; Шарл. 14, 15, 17, 22, 29; Птицы СССР 215, 235—247). — Булаховський Вибр. пр. III.227. — Див. ще **бéрег**.

[поберєжнік²] «лісовий сторож, лісник» Г, О, **[поперєжнік]** «тс.», **[поберєжнічтити]** «бути лісником»; — пов'язане з *берегти* (див.).

побережниця (бот.) «*Litorea* L. (Berg.)»; — р. *прибрежник*, бр. *прибярэжнік* «тс.»; — похідне утворення від *бэрег*, можливо, калька наукової назви цієї рослини лат. *litorea*, пов'язаної з лат. *litus* «берег, узбережжя»; назва зумовлена тим, що побережниця росте по берегах річок і озер, іноді просто біля берега у воді (Федченко—Флеров 903; Симонович 278). — Див. ще *бэрег*.

[побирячити] «побруднити калом» (про овець та зайців) О; — пов'язане з **[бэркати]** «заляпувати, задрипувати» (див.).

побит — див. **бити**?

побіда «перемога, [біда, горе Нед]», **[побідитель]** «переможець» Нед, **побідник** «тс.», **побіджати** «перемагати» Куз, **побіждати** «тс.»; — р. болг. *побѣда*, др. *побѣда* «перемога, війна», м. *победа*, схв. *пѣбеда*, цсл. стсл. **погѣда** «тс.»; — пізніе псл. *roběda* «тс., війна; біда», пов'язане з *roběditi* «скривдити», *běda* «біда». — Фасмер III 293; Младенов 432; Брандт РФВ 21, 209; Ляпунов ИОРЯС 31, 37; Berg. I 54; Rozwadowski RSI 2, 107. — Див. ще **бідá**!

побідит «металокерамічний твердий сплав»; — бр. *пабядзіт* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *победит* «тс.» утворено в 1929 р. від іменника *победа* «перемога». — УРЕ 11, 269; БСЭ 33, 332. — Див. ще **побіда**.

[побідник] (бот.) «цибуля переможна, *Allium victoriale* L.» Нед, Мак; — неповна калька другого компонента наукової назви лат. *victoriale*, букв. «переможне», похідної від іменника *victōria* «перемога, побіда»; назва, можливо, зумовлена цілющими лікарськими властивостями рослини, яку вживають проти укусів змії (Флора III 120, 122; Вісюліна—Клоков 71—72; Нейштадт 157—160; Симонович 20—22). — ВєНЗн 37; Дворецкий—Корольков 931. — Див. ще **побіда**.

[побірніці] (бот.) «поскінь, *Sanpabis sativa mascula*»; — похідне утво-

рення від *побрати* «вирвати, висмикати (льон, коноплі)»; назва зумовлена тим, що поскінь вибирають з-поміж матірки, яка ще залишається в ґрунті (Флора IV 158; Вісюліна—Клоков 136; Нейштадт 201—202). — Див. ще **брати**.

[побічка] «печінка бичка (риби)» Берл, Мо; — неясне.

побородник — див. **пáбородник**.

[поборсень] «посторонок»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з **[бэрсати]** «низати, силяти, затягувати, шнурувати» (пор.).

[побріндзати] «побрести»; — очевидно, пов'язане з **[брэндами]** «бродити, вештатися» (див.).

[поброніти] «не вродитися, не вдаватися» (про с.-г. культури) О; — неясне.

[побрукатися] «поборсатися»; — очевидно, пов'язане з **[бру́кати]** «бруднити, мазати» (див.).

[повáла] «стеля; горище О», **[повáліна]** «стеля» Г, Нед, О, **[повалінья]** «тс.» О, **[повалійний]** «розташований на стелі» О; — ч. **[povaľ]** «стеля; балка в стелі», слц. **rowala** «горище; стеля», **[rowal]** «тс.»; — вважається (Дзендзелівський УЗЛП 106—107) запозиченням з польської мови; п. **rowała** «стеля; накат», **[rowaľ]** «тс.» є похідним від ст. **rowalać** «завалювати, накочувати», пов'язаного з **walić** «валити; (ст.) котити», якому відповідає укр. *валіти*. — Brückner 599—600. — Див. ще **валіти**.

[пóвгар] «капюшон; той, хто носить капюшон Нед; потвора, виродок О», **[повгáрь]** «хлоп'я» О; — неясне; можливо, пов'язане з уг. **polgár** ([poɟgar]) «громадянин; (іст.) міщанин»; пор. слц. **polgár** «громадський слуга, поліцай, наглядач» (з уг.).

[повеліка] (бот.) «березка, *Convolvulus* L.; повитиця; *Cuscuta* L.» Нед, **[повиліця]** «тс.» Нед, **[повелиця]** «повитиця» Мак, **[повилика Мак, повиліця Пі, поливика Мак]** «тс.», **[повиліюха]** «березка» Нед, Мак; — р. **повилі-**

ка «повитиця; [березка; плющ, Hedeга]», [повелика] «повитиця», бр. [павіліца] «тс.; березка»; — похідні утворення від *віти*, *в'ю*, паралельні до *повитиця*. — Шамота 115. — Див. ще **вітень**, **віти**¹.

[**повережіня**] «картоплиння, стеблина картоплі разом з листям» ВеУг; — пов'язане з [пáвороз] «вусик витких рослин», [ворожіля] «підземні частини картоплі; картоплиння» (див.).

пóверэслó, *повересэле*, *повересіля* — див. **перевéслó**.

[**повéри**] «вороття» Нед, [пóвiрнік] «пасовисько, на яке вівці виганяються повторно (на ніч)» Нед; — похідні утворення від *поверну́ти*. — Див. ще **вертіти**.

[**поверхóвиця**] (іхт.) «верховодка, *Alburnus alburnus* L. Нед; *Aspius lucidus*»; — похідне утворення від *верх*; назва зумовлена тим, що ці риби влітку тримаються біля поверхні води. — Маркевич—Короткий 97—98, 116. — Див. ще **верх**. — Пор. **верховóдка**¹.

[**повз**¹] (бот.) «багатоніжка, *Polypodium* L.» Нед, [пóвзунка] «тс.» Мак; — похідне утворення від *повзти́*; назва зумовлена тим, що багатоніжка має повзучий корінь.

повз² «мимо», [пóуз] «тс.», [пóз] «тс.; біля», [пóс] «повз, крізь» ЛЧерк, [пóнівз] «повз» Нед; — бр. *паўз* «мимо, вздовж»; — складний прийменник, результат стягнення прийменників *по* і [уз] «біля, при, повз». — Мельничук СМ III 127, 151. — Див. ще **по**, **уз**.

пóвзик (орн.) «*Sitta europaea* L.», [пóвзун] Нед, Шарл, *пóповзень* УРЕ, Нед «тс.»; — р. *пóползень*, бр. *пóпаўзень* «тс.»; — похідне утворення від *повзти́*; назва зумовлена тим, що повзик дуже добре лазить по деревах уверх і вниз головою (Воїнств.—Кіст. 280; Страутман 131; Птицы СССР 527). — Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **повзти́**.

пóвзина, *пóвзняк* — див. **півзен**.

повзти́, *пóвзати*, [пóвзало] «зсув» ВеНЗн, [пóвзáч] «пролаза, пройда; під-

лесник; підлабузник» Нед, *повзун* «тс. Куз; той, хто повзає; деталь механізму, яка повзає», *повзунéць* «народний танець, у якому більшість па виконується на зігнутих ногах; па в танці», *повзункі* «одяг для немовлят», *повзунóк* «дитина, яка ще не вміє ходити; (тех.) повзун», *повзúха* «та, що повзає», *повзúчий*, [пóвзúчий] «повзучий» Нед, *пóвзкóм* «поповзом, повзучи» СУМ, Пі, *óповз* «зсув», *óповзень* «тс.», *пóповз* «рух або перехід, зроблений повзучи», *пóповза* «поповзом», *пóповзки*, *пóповзом* «тс.», [пóпiповзком] «підповзаючи» Нед, [пóпiвзнути] «сплинути, зникнути» Нед; — р. *ползти́*, *пóлзати*, бр. *паўзці*, *пóўзаць*, др. *пълзти* «повзти, танути, розтоплюватися», *пълзати* «повзати», п. *peřzać* «тс.», ч. [plzký] «слизький», болг. *пълзя* «повзу», м. *ползи* «повзе», схв. *пўзити*, *пўзати*, слн. *polzėti* «повзати», *plézati* «дертися вгору, лізти, лазити», стсл. **пльзати** «повзати», **пльзати** «тс.»; — псл. *p^hl^hz^hti, *p^hl^hz^hati, *pelzti, *pelzati «повзти, повзати», пов'язане чергуванням голосних з *polzь «полоз»; — очевидно, споріднене з днн. *folgēn* «іти слідом», днн. *folgon*, дангл. *folgian*, *fyłgan*, пгерм. *folg-, *fulg- «тс.», можливо, також кельт. *olg- «слід, іти слідом»; іє. *pelg'h-/polg'h-/plg'h- «ковзати, повзти», співвідносно з *pelk-/polk- «повертати, обертати». — Фасмер III 309; Черных II 51; Преобр. II 92—93; Brückner 402; Machek ESJC 456; Holub—Kop. 277; Младенов 537—538; Mikl. EW 237; Trautmann 218; Аникин Этимология 1980, 41—49; 1981, 131—140. — Пор. **пóлоз**, **полóса**¹.

повідло, [паві́дло] «повидло», [пові́ла] «тс.» Нед, [повидля́нка] «страва з повидла», [пови́ля́нка] «тс.» Нед; — р. *пові́дло*, *пові́дла*, бр. *паві́дла*; — запозичення з польської мови; п. *powidła* «повидло», як і ч. *rovidla* «тс.», загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 433) з п. *wić* «вити, крутити»; виводиться (Machek ESJC 476—477) від кореня іє. *rečə-

«чистити» > «цідити» (пор. дінд. *raivīga* «чистий», лат. *pūgus* «тс.»). — Shevelov *Hist. phonol.* 80; Черных II 47; Фасмер—Трубачев 294.

[**пóвіж**] «вище, зверху, зверх, нагорі Нед», [*пóвіжше*] «зверх» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *powuż* «вище», *powużej* «тс.» *powuższy* «вищезгаданий» є результатом видозміни давнішого *powysze* «вище», що складається з прийменника *po* «по» і прислівника *wysze*, пов'язаного з прикметником *wysz(sz)*у «вищий»; видозміна зумовлена аналогією до основи *niższy* «нижчий». — *Grückner* 639. — Див. ще **вись**, **по**.

повилика, **повиліця**, **повилюха** — див. **повеліка**.

[**повину́ти**] «наринути, нахлинути»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слів [*полину́ти*] «полетіти», [*полінути*] «потекти» з властивою західним говорам заміною л на в (**ў**).

[**повиншивля́ти**] «повитягати, повиймати» Мо; — неясне.

повинь — див. **полін**.

пови́ця (бот.) «*Cuscuta* L.; [березка польова, *Convolvulus arvensis* L.], [*поватиця*] «березка польова», [*повитель*] «повитиця чебрецева, *Cuscuta epithymum* Murr.» Мак, [*повитниця*, *повитуха*] «тс.», [*повій*] «березка польова; іпомея, кручені паничі, *Iropoea* L.» тж, [*пові́йка*] «тс.; повитиця льонова, *Cuscuta epilinum* Weihe Мак; плющ, *Hedera helix* L.», [*пові́йник*] «березка польова Нед, Мак; повитиця чебрецева Мак», [*пові́тиця*] «повитиця», [*приві́тиця*] «тс.» Куз, [*приві́тиця*] «повитиця одноствпчикова, *Cuscuta monogyna* Vahl.» Нед, [*приві́тиця*] «тс.», [*приві́тниця*] «повитиця чебрецева, *Cuscuta epithymum* Murr.», [*приві́туха*] «тс.» Мак; — р. [*пові́тель*] «повитиця; березка», [*повилика*] «плющ», бр. *паві́юха* «повитиця», [*паві́й*] «березка»; — похідні утворення від *ві́тиця*; назви зумовлені тим, що ці рослини обвиваються навколо інших рос-

лин. — Шамота 115; Меркулова *Очерки* 107—108; *Machek Jm. rostl.* 184. — Див. ще **віти**¹. — Пор. **вітень**, **павути́ця**, **повелі́ка**, **повути́ця**.

пові́ддя, **пóвідь**, **пово́ддя**, **пово́день** — див. **водá**.

[**пóвідник**] (орн.) «уліт, коловодник, *Tringa* L.; травник, *Tringa totanus* L. (*Totanus*)» Шарл, *BeH3n*; — похідне утворення від *водá*; назва зумовлена тим, що ці птахи відшукують поживу (комахи та їх личинки) у воді і на вогких місцях (Воїнств.—Кіст. 74; Стратман 36; Птицы СССР 255—258); пор. інші назви цих птахів: [*колово́дник*, *коловоди́ця*, *болотéнник*] *BeH3n*, нім. *Wasserläufer* «тс.», букв. «водяний бігун, бігун по воді». — Булаховський *Вибр. пр.* III 227. — Див. ще **водá**, **по**.

[**повілі́ти**] «залишити» О; — неясне; можливо, пов'язане з *во́ля*, *звільні́ти*.

пові́льний «нешвидкий; тривалий; положистий; [помірний; вільний; нетісний (одяг)], [*пові́льний*] «тс.; поступливий, поблажливий» Нед, *спові́лнити*, *спові́льнювач*, *упові́лнити*, *упові́льнювач*; — пов'язане з *во́ля* (див.).

[**пові́нець**] (бот.) «жабурник, *Hydrocharis* L.» Нед, Мак, [*пові́нцевáти*] «жабурникові, *Hydrocharideae* Juss.» тж; — неясне.

пóвінь «розлиття річки, значне підвищення рівня води у водоймі», [*пове́ніти*] «викликати повінь» О; — р.-исл. **пово́нь** «повідь, потоп, розлиття річки; потік, річка»; — результат спрощення давнішого **пові́днь* (<**rovodьнь*), р.-исл. **пово́днь** «повідь; потік», яким відповідають ч. сл. *rovodeň* «повідь, розлиття, повінь», п. *powódz* «повінь», схв. *pъvъdanъ*, *pъvъdanъ*, слн. *rovódenj* «тс.»; — псл. *rovodьнь* «тс.», похідне від *voda*. — Див. ще **водá**.

пові́смо «пучок оброблених конопель або льону, готових для прядіння, а також одержана з нього пряжа; пасмо; міра прядива; [60 мітків, пучків (пряжі) разом Нед]], [*пові́сьмо*] «тонке полотно; найкраще полотно; в'язка» О,

[*повісьм'яниця*] «найкраще полотно на сорочки» О, [*повісн'яний*] (у виразі [*повісн'яне полотно*] «різновид тонкого полотна»); — р. [*повесмо*] «пучок обробленого льону; жменя пряжі або дві жмені льону (для вичісування); міра обробленого льону; міра пряжі, ниток (моток у 40 обертів)», [*повесма*] «тс.», бр. [*навесма*] «пучок обробленого льону (від 10 до 12 жмень)», др. *повѣсмо* «пучок (льону), міток, пасмо», п. [*rowiŝmo*] «пучок вичесаного і сплетеного прядива» (з укр.), ч. [*rověsno*] «10 жмень льону», слц. *rověsno* «пучок льону або коноплі», [*rověsno*] «тс.»; дві жмені обробленого льону або коноплі», нл. *rowěsto* «пасмо», *rowězto* «жмут обробленого льону», болг. *повесмо* «куделя, жмут коноплі, льону, вовни», *пов'ясмо* «тс.», м. *повесмо* «куделя; пасмо», схв. *повесмо* «пасмо», слн. *rověsto* (*rověsto*) «жмут обробленого льону»; — очевидно, псл. *rověsno* «пасмо, пряжа; пучок, жмут обробленого льону або коноплі», пов'язане з *rověsiti* «повісити», семантично видозмінене під впливом *vězati* «в'язати»; менш переконливе безпосереднє виведення (Machek ESJC 476) з псл. **ro-věz-ъto* як похідного від *vězati* «в'язати». — Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 196—197; Даль III 144—145; Носович 434; SW IV 853; Schuster-Sewc 1143; Младенов 437; Трубачев Рем. терминол. 102. — Див. ще *вісіти*, *по*.

[*повісник*] (бот.) «гвоздики дельтовидні, *Dianthus deltoides* L.» Мак; — неясне.

повісти, *повістка*, *повість*, *повістяр* — див. *відати*.

повіт (іст.) «адміністративно-територіальна одиниця, складова частина губернії», *повітовий*; — р. *повѣт* «повіт», бр. *навѣт*, п. *rowiat* «тс.», болг. [*повѣт*] «округ»; — очевидно, псл. *rověť* «округ», давніше «межа, відгороджена гілками ділянка землі», пов'язане з **rovětiti* «позначити гілками», *věť* «гілка»; думки про запозичення з польської мови (Фасмер III 293) і про

безпосередній зв'язок польського відповідника з *wiat-* (< псл. **větiti*) «говорити» (Brückner 432—433, 614) недостатньо обгрунтовані. — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 110. — Див. ще *витати*¹, *відвічати*. — Пор. *привіт*.

повітка «господарське приміщення; покрівля на опорах, накриття», [*навѣть*, *півѣть*] «тс.»; надбудова над погребом; погрібник» Л, [*повіт*] «хлів» Пі, [*півіть*] «хлів для худоби (частіше відкритий); навіс із соломі біля такого хліва»; — р. [*повѣтка*] «повітка», *навѣть*, *повіть*, бр. *навѣць* «тс.», п. *rowieć* «критий перехід; місце для проходу через двір або в городі; накриття, навіс», *rowietka* «тс.»; [невеличкий сарай]; — псл. *rověť* (*rověť*) «накриття», очевидно, пов'язане з **rovětiti* «покрити гілками»; менш переконливе пов'язання (Mikl. EW 387) з *vějati* «віяти» або зіставлення (Moszyński JP 37, 297) з псл. *jata* «хлів» (пор. укр. *ятка*). — Фасмер—Трубачев III 293—294. — Див. ще *віт*¹, *по*.

[*повітренниця*] (бот.) «кремена лікарська, *Petasites officinalis* Mnch. (*Petasites hybridus* G.M.Sch.)» Нед; — неясне.

повітря — див. *вітер*¹.

[*повіхтериця*] «вихор, буря»; — пов'язане з [*віхтелиця*] «тс.», частково зближеним з *віхор*. — Див. ще *віхтелици*.

повія, *повійниця* — див. *віяти*.

півний, *півен*, [*півніненький*] «заповнений ущерт, дуже повний», *півнісінський*, [*півнеча*] «скупчення; заповнення; повно, повно-півнісінсько», [*півніця*] «велика кількість; потік, хвиля» Нед; *повна* посудина, чарка», [*повниць*] «жбанок» Везн, *півнота* СУМ, Г, [*повнь*] «досконалість, повнота» Нед, *півня* «півний місяць; надмір (почуття); [повнота; достаток, велика кількість, численність Г, Нед; друга фаза місяця, підповня Л]», *півнява* «надмір (почуття); огрядність СУМ; [повнота; достаток, велика кількість, числен-

ність]», [повняк] (у сполученні *п.-місяць* «повний місяць» Нед), *пóвнити* «наповняти; [виконувати (службу, обов'язки)]», *пóвнитися*, *повніти*, *повнішати*, *пóвністю*, *повното́ю* «повністю», [зупóвний] «повний», *напóвнювач*, [напідпóвні] «під час другої чверті місяця», *неповне́нний* «нездійснений» Куз, [неповні́мий] «тс.» Нед, [непóвний] «неповний» Нед, *непóвна* «не повністю, не цілком», [перéпóвня] «надмір (почуттів, переживань)», *підпóвня* «друга фаза, друга чверть місяця; [повний місяць, повня Нед]», *поповні́лий*, *попóвненець* «той, хто прибув у військову частину у складі поповнення», *попóвнення*, *поповня́ти* «збагачувати; замінювати нестачу; повертати, відшкодовувати; [учиняти]», [спóвний] «повний» Нед, [сповні́чка] «склянка; повна посудина, чарка» Нед, [сповені́ти] «наповнити, наситити, просочити», *спóвна* «цілком, повністю», [упóвень] «повня» Нед, [упóвні] «з повною посудиною; про повний місяць; про вагітну жінку; цілком, повністю, доволі, досхочу» Г, (Ме); — р. *пóлный*, бр. *пóўны*, др. *пълнь*, *пълныи*, п. *peŋny*, ч. сл. *plný*, вл. нл. *roŋny*, полаб. *raŋnĕ* (*raŋnĕ*), болг. *пълн*, м. *полн*, схв. *пўн*, слн. *ропн*, стсл. *пльнь*; — псл. **р'лпъ* «наповнений, цілий, повний»; — споріднене з лит. *pilnas* «повний», лтс. *pilns*, прус. *pilpaŋ* (зн. в. одн.), дінд. *pilpaŋ*, ав. *paŋpa-*, гот. *fulls*, дангл. *full*, двн. *fol*, дісл. *fullg*, дірл. *lān* «тс.», лит. *pilti* «лити, сипати, бити, катати», а також, з іншим ступенем вокалізму, дінд. *grāpaŋ* «повний», лат. *plēnus* «тс., наповнений, надутий», гр. *πλήρης* «повний, наповнений», *πίπλημι* «наповнюю, навантажую», лат. *plēo* «наповнюю», дірл. *līpaiŋ* «тс.»; іє. **р(е)лĕ-* «наповняти, набивати; заповнювати (простір)», що є розширенням кореня **rel-* (**rl-*) «тс.». — Фасмер III 312; Brückner 402; Holub—Lyer 378; Machek ESJC 461; Schuster-Sewc 1123; Polański—Sehnert 107; Младенов 537; Критенко Вступ 556—557; ZVSZ 352;

Mikl. EW 236; Meillet Études 294; Мейе ОЯ 215; Trautmann 218; Fraenkel 592; Mühl.—Endz. III 216; Jóhannesson 560; Kluge—Mitzka 826; Klein 627; Белецкий Принципы 57; Frisk II 537—538, 561; Boisacq 783—784; Walde—Hofm. II 322—323; Pedersen Kelt. Gr. I 52, 178; Uhlenbeck 166, 173; Pokorny 798—799.

[повнігува́ти(ся)] «стомити(ся), вибити(ся) із сил» ЛЧерк; — очевидно, пов'язане з [ніга́] «розслабленість, зніженість, пестоці» (див.).

[пóвночі] «темно, поночі» Л; — очевидно, результат видозміни форми *пóночі* під впливом *північ* «середина ночі» (пор. бр. *poŋnac* «тс.»). — Див. ще *ніч*, *по*.

[повну́шка] (бот.) «пелія, *Pellia Radici* Мак; — можливо, похідне утворення від *пóвний*; мотивація назви неясна.

повня́к (бот.) «чорнобривці, *Tagetes L.*», [пóвнике] «тс.» Корз, [повне́к] «чорнобривці прями, *Tagetes erectus L.*» Мак, [повню́к Мак, повню́х ВеНЗн, Мак, повню́хі ВеНЗн, помня́к Па, Мак, поню́х ВеНЗн, Мак] «тс.», [повня́кі] «гвоздики, *Dianthus L.*» ЛЧерк, [помня́к] «чорнобривці» ВеБ; — похідне утворення від *пóвний*; назва зумовлена махровою, повною формою квітки цих декоративних рослин (Вісюліна—Клоков 159—160, 317). — Див. ще **пóвний**.

[пóволоди] (мн.) «смуги при заході сонця» Нед; — результат видозміни детимологізованої назви [пóмолодки] «білі хмарки» і под. — Див. ще **молодітися**.

пóвороз¹ — див. **пáворожка**.

пóвороз², **поворі́зка**, **поворóзка** — див. **ворóза**.

повпřed, **повпředство**; — р. болг. *полпřed*, бр. *пайпřed*; — складноскорочене слово, утворене в радянський період з перших частин слів *повнова́жний представні́к* за зразком р. *полпřed* (*полномóчний представі́тель*). — ССРЛЯ 10, 1075.

повсегда́, **повсіда** — див. **всігда**.

повста́ти, *повста́нець*, *повста́ння* — див. **ста́ти**.

повсть, *повсти́на*, *повстка* «повсть; [повстяна підбивка на внутрішній частині хому́та]», [повсти́ще] «шматок сукна на дощі, яким гребінники полірують гребінці», *повстя́к* «зимове взуття з повсті, валянок», *повстя́ник* «тс.», *повстя́нка* «шматок повсті; [одяг із повсті Нед]», *повстя́р* «той, хто виготовляє повсть», *повстя́рня* «повстяна фабрика» Куз, *повсти́нний* «виготовлений з повстини», *повстя́ний* «виготовлений з повсті», [повстя́ністий] «тс.; схожий на повсть» Нед, [повсти́ти] «валяти, збивати (повсть)» Нед, [посповщува́тися] «позбиватися» (про вовну) О; — р. *полсть* «полотнище, повстяне покривало, простирадло», [побость] «повсть», [полсти́на] «тс.», бр. *поўсьць* «(у тварин) шерсть, вовна; підшерстя», др. *пѣльсть* «повсть, повстяний килим», п. *pilść* «повсть, повстина; фетр (кращий сорт)», *pilśń*, ч. *plst*, слц. *plst'*, вл. *pjelsć* «тс.»; м'яке волосся тварин», *pjelsć* «тс.», болг. *пльст* «повсть; повстина, кошма», схв. *пўст* «повсть, фетр», слн. *rólst* «тс.», стсл. *пльсть* «повсть»; — псл. **p'lstь* «тс.; шерсть, вовна»; — споріднене з лат. *pileus* (*pilleus*) «повстяна куляста шапка», *pileum* (*pilleum*) «тс.», гр. *πίλος* «повсть», а також, можливо, з більш віддаленими двн. *filz*, дангл. *felt* «тс.», двн. *falzan* «бити», лат. *pello* «б'ю, штовхаю; коливаю; рухаю»; іє. **peldos-* «збитий, зваляний», **pilos-* «волосся», **pilo-* «тс.». — Фасмер—Трубачев III 318; Шахматов ИОРЯС 7/1, 303; Срезн. II 1751; Brückner 413; Machek ESJC 463; Schuster-Sewc 1078; Младенов 431; ZVSZ 352; Mikl. EW 236; Fortunatov AfSlPh 4, 585—586; Frisk II 536; Walde—Hofm. II 303—304; Kluge—Mitzka 197—198; Schrader Reallexikon I 311; Pokorny 801.

повсю́да, *повсю́дейка*, *повсю́дний*, *повсю́дніти* — див. **всю́ди**.

повтвара́ти, *повтверя́ти*, *повтво́рятьти* — див. **отвиря́ти**.

повти́шкувати — див. **ти́скати**.

повто́р, *повторі́ти*, *повто́рний* — див. **вто́ра**.

[повути́ця] (бот.) «березка польова, *Convolvulus arvensis* L.» Мак; — результат контамінації форм *павути́ця* і [пови́тиця] «тс.» (див.).

[повх¹] (зоол.) «польова миша, *Arvodelmus* (*Arvicola*); вовчок, соня, *Glis glis* L. (*Myoxus glis* Schreb) Нед; картопляна миша Нед; кріт ЛексПол; хом'як, *Cricetus frumentarius* Pall. Нед», [повха́рня] «сховище для вовчків, (*gligarium*)» Нед; — р. *полчѡк* «вовчок, соня», [полчѣк] «соня, земляна білка; садова соня, *Eliomys quercinus*», бр. [поўх] «горіхова соня, *Muscardinus avellenarius*; садова соня», п. *pilch* «землерийка, *Crossopus fodiens*; вовчок, соня», [pilk] «вовчок, соня», ч. *plch* «тс.»; садова соня», слц. *plch* «садова соня», *plcha*, *plšica* «тс.», нл. *pjelch* «вовчок», болг. *плѣх* «щур, *Mus rattus*», схв. *пўх* «вовчок, соня», слн. *rólh*, стсл. *пльхъ* «тс.»; — псл. **p'lxъ* «соня, вовчок; польова миша», очевидно, пов'язане з *plēsнь* «цвіль»; — споріднене з лит. *pelė* «миша» (первісно, мабуть, «сіра тварина»), лтс. *pele* «миша», а також з лит. *pelėti* «пліснявити, цвісти», *pelėsis* «цвіль», лтс. *pelėcis* «сірий (про вовка, зайця); сірко (про коня)», *pelėjums* «цвіль»; іє. **pel-/b(h)el-*; менш обгрунтоване виведення псл. **p'lxъ* від двн. *pilih* «соня», *bilih*, свн. *bilch* «тс.» (Holub—Kop. 278; Holub—Lyer 377; Meillet MSL 11, 179; Osthoff Parerga 185; Pedersen Kelt. Gr. I 98; IF 5, 56), скоріше німецькі форми є давнім запозиченням із слов'янських мов. — Фасмер III 319—320; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114; Matzenauer LF 13, 168; Brückner 413; Machek ESJC 460; Schuster-Sewc 1077; Младенов 431; Kiparsky GLG 99; Kluge—Mitzka 76; Schrader IF 17, 29. — Пор. **пільх**, **плісень**.

[повх²] (ент.) «звичайний хрущ, *Melolontha vulgaris* Fabr.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, результат се-

мантичної видозміни назви [*повх*] «польова миша; вовчок» (див.).

[**повхатий**] «волохатий»; — неясне; можливо, пов'язане з *пелехатий*.

[**пóвхта**] «баюра, болото» ВеНЗн, [*пóхта*] «тс.» ВеНЗн; — неясне.

[**пóвчик**] (ент.) «кровососка кінська, *Niprobosca equipa L.*» ВеУг, ВеНЗн; — неясне.

[**повшédний**] «повсякденний, щоденний, звичайний», ст. *повшедный* (XVII ст.); — бр. ст. *повшедный* «тс.» (1561); — запозичення з польської мови; п. *rowszedni*, [*rowszedny*], як і сл. заст. *rovšedny* «тс.», утворене з прийменника ро «по», давньої займенникової основи *wsze-* «все-» та основи іменника *dzień* «день» (мн. *dni*), якому відповідає укр. *день*. — Булька 247; SW IV 868, VII 765, 772. — Див. ще **по, весь¹, день**.

[**повшóнок**] «маленький хлопчик», [*повшóк*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [*повх*] (зоол.) «польова миша; вовчок; картопляна миша; хом'як» (див.).

[**пов'язок**] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina L.*» Мак; — результат видозміни і перенесення назви [*зав'язник*] «перстач прямостоячий, калган, *P. tormentilla Neck.* (*P. erecta L.*)»; назва могла бути частково зумовлена й тим, що перстач гусячий має повзучі стебла, які вкорінюються по вузлах (Словн. бот. 414—415; Вісюліна—Клоков 210—211; Нейштадт 323—324; Симонович 375—376). — Шамота 142—143. — Див. ще **зав'язник**.

погав'є, погів'є, погов'є — див. **пуга**.

поганий, поганкуватий «трохи поганий, не дуже добрий; негарний, некрасивий», [*поганькуватий*] «досить поганий» Нед, *поганючий*, [*паганець*] «поганець» Нед, *поганець* «той, хто викликає огиду, відразу; (заст.) нехристиянин», *поганін* «тс.; [вовк]», *паганство* «язичество» Куз, *поганство* (заст.) «тс., язичники», [*поганьство*] «тс.; погань» Нед, *поганка* «негарна жінка;

лихоманка; річ, яка викликає чиесь незадоволення», *пóгань, погánити* «робити поганим, неприємним, псувати; неславити, безчестити», *погánитися* «безчестити себе; допускати помилки», *поганіти* «ставати поганим», *поганішати, поганішати*, [*поганічати*] «тс.», *препогánий*; — р. *погánый* «поганий», бр. *пага́ны* «тс.», др. *поганыи* «язичник; еретик; іноземний; нечистий; грубий», п. [*rogan*] «язичник», *roganin* «тс.», [*roganny*] «поганий, негідний», нл. *rogan* «язичник», ч. сл. *vl. rohan* «тс.», болг. *погáнец* «тс.; погана, неприємна людина; [пацюк]», м. *поган* «поганий, огидний, [нехрещений]», *поганец* «поганець, огидна людина», схв. *пòган* «язичницький; поганий, огидний; злий; брудний», *погáнац* «поганець», *пòганік* «огидна, погана людина; язичник», *пòганин* «тс.», слн. *rogan* «язичник», стсл. **поганъ** «варвар, кат; іноземний, варварський, поганський, язичницький»; — давнє запозичення з латинської мови; лат. *ragānus* «сільський; селянський, простий, неосвічений; язичницький» є похідним від *ragus* «сільська громада, село; сільське населення; область, район, округ», пов'язаного з *rago* «вбиваю, заганяю, встромлюю, вдавлюю, вирізую», спорідненим з псл. [*разъ*] «виїмка», укр. *паз*; функціонування цих запозичених форм на позначення поняття «язичник», а також розвиток значень типу «брудний, бридкий; забруднювати, неславити, безчестити, псувати» були підтримані на слов'янському мовному ґрунті фонетично близькими власне слов'янськими утвореннями, пов'язаними з псл. *gapa* «образ», *ganiti* «докоряти», укр. *гана* «осуд, ганьба, сором», *гánити* «гудити; докоряти, ляяти». — Фасмер III 185, 294—295; Черных II 47; Brückner 426; Holub—Lyer 381; Machek ESJC 467—468; Schuster-Sewc 1118—1119; Младенов 437; Skok II 694; RES 7, 193; Критенко Вступ 531; Meillet Etudes 185; Schwarz AfSlPh 41, 129; Meyer IF 3, 71; Grünepthal ZfSlPh 9, 380; Boháč LF 35, 443;

Walde—Hofm. II 236, 245—246. — Див. ще **паз.** — Пор. **пагiна́ція, пакт.**

[погáнка¹] (бот.) «гrecька звичайна, *Fagorugum sagittatum* Gilib.; гrecька татарська *Fagorugum tataricum* Gaerth. (L.)» Нед, Мак; — п. ст. [roganka] «гrecька», ч. роһанка, слц. роһáнка «тс.»; — очевидно, результат семантичної видозміни назви погáнка «нехристиянка, язичниця»; пор. нім. Heidekorn «гrecька», букв. «поганське зерно» (Heide «язичник», Korn «зерно»); назва зумовлена тим, що гrecька прийшла до країн Середньої Європи від татар-язичників у XV ст.; пор. інші назви гrecьки: [татáрка], р. [татáрка], слц. tataraka, схв. татарська елда «гrecька татарська», нім. Buchweizen tatarischer, фр. sarrazin de Tartarie «тс.» — Фасмер IV 27; Brückner 426, 567; Machek ESJC 468; Kluge—Mitzka 107—108. — Див. ще погáний.

погáнка² (бот.) «неістівний гриб; [*Agaricus* L. Мак]; — р. погáнка «будьякий поганій, неістівний або отруйний гриб», бр. пагáнка «тс.»; — похідне утворення від погáний «недобрий, некорисний, шкідливий». — Шамота 108. — Див. ще погáний.

[погáнка³] (орн.) «білоока чернь, *Nygosa nygosa* Güld.; сірощокий норець, *Podiceps griseigena* Bodd.; червоноший норець, *Podiceps auritus* L.» Шарл; — р. погáнка «норець, пірникоза», бр. пагáнка «тс.»; — похідне утворення від погáний; назва птахів зумовлена тим, що їх м'ясо має неприємний присмак. — Див. ще погáний.

[погáнка⁴] (зоол.) «жаба, *Bufo* ВеНЗн; чорна гадюка, *Pelias berus* Merr. (P. cherssea); веретільниця, *Anguis fragilis*»; — похідне утворення від погáний «непривабливий, негарний, бридкий на вигляд»; назва зумовлена бридким зовнішнім виглядом цих тварин. — Budziszewska 91. — Див. ще погáний.

[погáр] «кубок, келих СУМ, ВеУг; підвісні ізолятори зі скла та ін. Лизанець», [погáрик] «мала чарка» Лиза-

нець, [погарiсько] «велика чарка» Лизанець, [пугáр] «склянка», [пугарчá] «чарчина» ВеУг, [пугáрчик] «чарка»; — п. ruhar «бокал, келих», ч. роһáг «чаша, келих, бокал, кубок», слц. роһáг «склянка, чарка, банка, бокал, кубок»; — запозичене з угорської мови (можливо, через словацьке посередництво); уг. роһáг «склянка, чарка; бокал, келих, кухоль» разом з болг. [пахáр] «глибока миска», схв. пèхáр (пèхáр) «кубок, келих», слн. рèһаг «солом'яний кошик, схожий на миску; (заст.) [кубок, келих, чаша]», стсл. пахáрьникъ «виночерпій», пèхáрьникъ «тс.» (очевидно, через двн. bèhñari) зводиться до нарлат. bīcārium (*rīccārium) «бокал, келих», яке походить від гр. βίσιος «глиняна посуда (карафка або глечик)», можливо, пов'язаного з сір. bīq «ваза чи глечик з двома ручками», гебр. baq-bīq «пляшка» (Klein 138, 156, 1191) або з ег. b:q.t «посудина для масла, вживана як звичайна міра» (Frisk I 237). — Дзєндзелiвський НЗ УжДУ 14, 102—103; Лизанець 617; Brückner 447; SW IV 475, V 429; Holub—Lyeґ 381; Holub—Kop. 283; Machek ESJC 468; Младєнов 415; Sadn.—Aitz.VWb. I 264; Mikl. EW 234; MNTESz III 237; Bárczi 245; Kniezsa I 719—720; Korbut PF 4, 419; Kluge—Mitzka 58.

[погáрець] (орн.) («вид птаха) Нед; одуд, Урира ерорс L. Г», [погаре́ц] «одуд» Шух; — очевидно, результат видозміни назви [бугуре́ц] «сич» (див.).

погáш — див. фóгáш.

[погiй] «висока хвиля, бурун; вода, кров, що рине, б'є» Нед, [погiй] (мн.) «тс.» тж; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. ruhoi(u) (rovói) «потік», молд. пухóй (пубóй, повóй) «тс.» походять від стсл. повiнь «повiнь». — Vinzenz 5; СДЕЛМ 343; DLRM 677. — Див. ще повiнь.

[погiйновáти] «стратити, знищити» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми погайнувáти ([гейнувати]) «витратити марно, розтратити». — Див. ще гáйнувáти.

погін «велика швидкість», [*погінка*] «переслідування, нарікання», [*погінка*] «тс.», [*погінь*] «погоня», [*погінь*], *погіня* «тс.»; — похідні утворення від *гоніти*, *гнати* (див.).

[погіншливо] «успішно»; — неясне; можливо, пов'язане з *гоніти*, *гнати*.

[погнійка] (ент.) «жовта калоїдка, *Scatophaga stercoraria* L.» Нед; — похідне утворення від *гній*, *погній* «добре угноєна земля»; назва зумовлена тим, що ця муха живе у гної (Горностаєв 328; *Urania Tierr. Insekten* 491); пор. інші її назви: *калоїдка*, р. *жёлтая навóзная му́ха*, нім. *Dungfliege*, букв. «гнойова муха», *Kotfliege*, букв. «калова муха». — Див. ще **гніти**.

[погнявити] «подушити» ВеУг; — неясне.

погода, *погіде*, *погідливий*, *погідний*, *погбддя*, *погодіна*, *погоді*, *погбдка*, *погбдник*, *погодя*, *погбжий* — див. **год**.

погодити «узгодити», *погбджувати* «тс.», *погодіти* «сприяти; помирити; домовити; [почекати Нед]», *погоджати* «мирити, домовляти», *погбдитися* «дати згоду, прийти до згоди», *погодітися* «помиритися; ужитися; домовитися», *погбжувальний*, [*не-погді*] «як стій, не готуючись» Ж; — пов'язане з *год* (див.).

[погодяник] (зоол.) «павук-бокхід, *Thomisus viaticus*» Нед, [*погбдянка*] «тс.» тж; — очевидно, похідне утворення від іменника *погода*; назва зумовлена, мабуть, тим, що павук певним чином (напр., формою плетеної сітки) реагує на наступні погодні зміни. — Див. ще **год**.

[поголоастий] «пологий, спадистий, похилий»; — неясне; можливо, результат видозміни слова *полóгий*, зумовлений впливом *голоастий*.

[поголоніти] «зголодіти» Нед; — результат спрощення форми *поголодіти* «тс.», похідної від *голод* (див.).

погон¹ «знак розрізнення військового або іншого форменого одягу»; — бр. *пагон*, болг. *пагон*, *погон*; — запози-

чення з російської мови; р. *погон* «тс.; ремінь, тасьма для носіння чогось (звичайно рушниці) через плече; прут або смуга, по яких що-небудь ходить»], очевидно, пов'язане з *погонять* «поганяти»; менш переконливе виведення (Грот Фил. раз. II 445; Преобр. II 85) з п. **рогоп* від *огоп* «хвіст, шлейф». — Черных II 47—48; КЭСРЯ 346; Фасмер III 295; Даль III 152—153; РЧДБЕ 523; Младенов 438. — Див. ще **гнати**.

[погон²] «тимчасова гатка на міліні річки під час ловлі риби волоком» Л; — очевидно, похідне утворення від *гоніти*, *гнати*, можливо, як назва того, що примушує рибу йти (жене) у волок. — Див. ще **гнати**.

погон³ — див. **гнати**.

погонич (орн.) «*Porzana Vieillot*; [пастушок водяний, *Rallus aquaticus* L. Шарл]»; — р. *погоньш* «погонич»; — результат перенесення на птаха назви *погбнич* «той, хто поганяє або супроводжує коней, волів»; перенесення назви зумовлене, очевидно, тим, що ці птахи свистять, як погоничі, пастухи (Даль III 155). — Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **гнати**.

[погонки] (бот.) «вид ушанки, *Otites Adans (Silene otites Sm.)*» Мак; — неясне.

[погоня] «місце, що заливається водою під час повені або після дощів; сіно, скошене на місцях, які заливаються водою» ЛексПол; — неясне; можливо, результат видозміни давнішого **повоня* (<**поводня*) «повінь».

[погоріджа] «пожежа, пожарище»; — очевидно, результат контамінації слів [*погоріще*]. «пожарище» Нед, [*погорілище*] «тс.», пов'язаних з *горіти*, і *пожежа*. — Див. ще **горіти¹**, **жегті**.

[погорика] (бот.) «купина, *Polygatum Adans. (Tourgn.)*» Мак; — очевидно, похідне утворення від *горіти*; можливо, назва пов'язана з біблейською легендою про кущ купини, що горить, але не згорає. — Див. ще **горіти¹**.

[погороніне] «палені пожежею дерева, хліба» Нед; — очевидно, пов'язане з *горіти* (див.).

погост — див. **гість**.

поготів «тим більше», [поготов] «тс.» Нед; — р. [поготово], бр. *пагатбі*, [поготови] «тс.», п. заст. *rogotowit* «тс.; особливо», схв. *поготово*, *поготову* «тс.»; — результат злиття псл. ро *gotově* (ро *gotovu*?) «по готовому», можливо, з давнішим значенням «по ходженому» чи «по підготовлених передумовах або можливостях наступної дії». — Німчук Терит. діал. 76. — Див. ще **готовий, по**.

пограбнути «заклякнути, замерзнути», *пограбіти* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *rograbieć* «покостеніти, поклякнути, подубіти» є похідним від *grabieć* «костеніти, клякнути, дубіти», очевидно, пов'язаного з *grabie* «граблі, грабки» (первісно «ставати подібним до грабель»). — Sławski I 334; SW IV 468. — Див. ще **граблі, по**.

[поград] (бот.) (у сполученнях: *п. ключень* «ломиніс лозний, Clematis vitalba L. Ж; *п. прямиий* «ломиніс прямиий, Clematis recta L.» Мак); — очевидно, утворене з прийменника *по* та іменника [ограда] «огорожа, загорожа», співвідносного з *огорбда*; назва зумовлена тим, що ці чіпкі рослини часто розводять для декорування огорож (Словн. бот. 317; Флора V 91, 94—95, 97; Нейштадт 258). — Див. ще **город, по**.

[погребіца] «загорода для худоби; обора» Л; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *погребіця* «надбудова над погребом». — Див. ще **гребті, по**.

[погривить] «косячи, поробити пропуски» Л; — похідне утворення від *грива* «смуга трави, хлібних культур, що залишається нескошеною; довге волосся на шиї і хребті деяких тварин» (див.).

[погрузка] (зоол.) «вид болотного слимака, *Bythinia*» Нед; — очевидно, похідне утворення від [грузь] «трясовина»; назва слимака зумовлена тим, що він живе в трясовині; пор. н. *Sumpfr-*

schnecke (Sumpf «болото, трясовина», *Schnecke* «слимак»), букв. «болотний слимак». — Див. ще **груз**¹.

[погуковщина] «внесок у громадський капітал на благодійні цілі»; — очевидно, похідне утворення від *погук* «заклик». — Див. ще **гук**¹.

[поглайхатися] «погодитися» Ве-Уг; — видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *sich ausgleichen* «тс.; домовитися, помиритися» пов'язане з *gleich* «подібний, рівний», двн. *gilih*, що зводиться до пгерм. **ga-lika* «тс.», похідного від **lika* «тіло». — Kluge—Mitzka 259—260.

под, *подена*, *подення*, *поденок*, *подіна*, *подіне*, *подинок* — див. **під**¹.

[подабатися] «захотітися» О; — пов'язане з *подобатися*. — Див. ще **доба**.

подагра «захворювання суглобів і тканин, викликане відкладанням солей», *подагрик* «хворий на подагру», *подагричний*; — р. болг. *подагра*, бр. *падагра*, п. ч. слц. *podagra*, м. *подагра*, схв. *пòдагра*, слн: *ródagra*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *podagra* «подагра (лише в ногах)» походить від гр. *ποδάγρα* «ревматичний біль ніг, подагра», первісно «ножне сільце, капкан», що складається з основ слів *πούς* (род. в. *πόδος*) «нога, ступня; підніжжя, підошва», спорідненого з псл. *родь* «низинне місце, нижня поверхня», укр. *під* «тс.», і *ἄγρα* «полювання, лови; мисливська здобич, вилов; воєнна здобич», пов'язаного з *ἄγρεω* «полюю, ловлю; хапаю, вириваю», можливо, спорідненим з дірл. *āg* «поразка», кімр. вал. аег «битва, бій; боротьба», дкорн. *haig* «лихо, катастрофа», дінд. -*ajga*- «споживання, з'їдання», ав. *azga*- «полювання, переслідування». — SIC² 660; Фасмер III 296; Черных II 48; КЭСРЯ 346; Hüttl-Worth 14; Koraliński 762; Holub—Lyer 380; РЧДБЕ 569; Младенов 439; Вуяклија 737; Walde—Hofm. II 329; Frisk I 14—16, II 587—588. — Див. ще **під**¹.

[подáлий] «гнилий» О; — очевидно, пов'язане з *подáтися* «схуднути». — Див. ще *дáти*.

[подáмент] «дощана підлога» ДзАтл I, [падáмент, падимéнт, пидíмэнт] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови; уг. [pádiment (págyament)] «підлога» походить від лат. *pavimentum* «кам'яна мозаїчна підлога», пов'язаного з *pavio* «б'ю, трамбую», спорідненим з *puro* «ріжу», лит. *piáuti* «різати, жати, забивати (тварину)». — Лизанец 614; MNTESz III 55; Walde—Hofm. II 267; Grautmann 217; Fraenkel 584. — Пор. *ампута́ція*.

пóдвиг, *пóдві́ги*, *пóдві́жник*, *пóдві́жництво* — див. *дві́гати*.

[подвигник] (бот.) (у сполученнях: *п. чоловічий* «рамішія однобока, *Ramischia secunda* (L.) Garcke, *Pirola secunda* L.»; *п. жіночий* «зимолоубка зонтична, *Chimaphila umbellata* (L.) Nutt., *Pirola umbellata* L.») Мак; — похідне утворення від *дві́гати* «пересувати, носити; [підіймати]»; назва зумовлена, очевидно, тим, що в народній медицині зимолоубку зонтичну використовують при пошкодженні внутрішніх органів від надмірного зусилля, натуги (Анненков 95). — Див. ще *дві́гати*.

[подвúрак] «хазяїн» Л; — похідне утворення від [двур] «двір», паралельне до п. ст. *rodwoznik* «власник, орендар садибки, дворика». — Див. ще *двір*, *по*.

[подгреб] (бот.) «бабка звичайна, підберезник, *Boletus scaber* Fr. ex Bull. (Gilb.) (B. leucophaeus Pers.)» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [подгрéб] «підгруздок, *Russula delica* Fr.» вважається результатом видозміни назви *подгриб* «підберезовик», похідної від *гриб* (у розумінні «білий гриб»). — Меркулова 187. — Див. ще *гриб*.

пóде- (початкова частина слів типу *пóдеколи*, *пóдекуді* СУМ, Пі), [пóдé-який] «дехто, деякий»; — результат злиття прийменника *по* і частки *де*² (див.).

пóде́не, *пóде́нок* — див. *дно*.

пóде́нка, *пóде́нне*, *пóде́нний*, *пóде́нник*, *пóде́нщина*, *пóде́нька* — див. *день*.

[пóде́нькувати] «подейкувати» Нед; — результат видозміни деетимологізованого слова *пóде́йкувати* «говорити, розповідати, передавати чутки», похідного від *дéйкати* (див.).

[пóді́] «зажди, зачекай» Нед, [пóді́т] «заждіть, зачекайте» Нед; — результат видозміни форми [пóгді́] «зажди, зачекай» Нед, що виникла з [пóгoді́] «тс.», форми наказового способу від [пóгoді́ти] «почекати». — Див. ще *пóгoді́ти*.

пóді́йма «двір, будинок з димоходом» Пі, [пóді́йма] «тс.» Пі; — результат видозміни запозиченого п. ст. *rodynie* «загальна кількість жилих будинків у селі», похідного від *dym* «дим; (ст.) селянська хата». — Див. ще *дим*.

[пóдирба́ти] «поторгати, потрясти»; — очевидно, афективне утворення.

[пóді́рдати] «швидко побігти шквильгаючи» Ба; — пов'язане з [дúрдати] «тупотіти, стрибати» (див.).

пóді́бний, *пóді́б'є* — див. *добá*.

[пóді́бниця] (бот.) («(вид дзвоника) *Specularia speculum* DC. (*Campanula speculum* L.)» Нед, Мак; — похідне утворення від *пóді́бний*, очевидно, калька наукової назви цієї рослини лат. *speculum* букв. «подібність; дзеркало»; назва, очевидно, дана за схожістю віночка квітки (білого посередині і лілово-фіолетового чи голубого по краях) із дзеркалом (Вісюліна—Клоков 308—309; Нейштадт 531—533). — Див. ще *добá*.

[пóді́лок] «десять горсток конопель, зв'язаних до купи, коли коноплі мочать у річці» Мо; — очевидно, пов'язане з *пóді́л*, *ді́лі́ти* (див.).

[пóдкán] (зоол.) «сірий (рудий) пацюк, *Rattus decumanus* (*Mus decumanus*)» ВеУг, [пóткán] «тс.» тж; — ч. *potkap* «водяний пацюк», [pótkán] «тс.», слц. *potkap* «пацюк»; — можливо, че-

рез чеське чи словацьке посередництво запозичено з угорської мови; уг. *potkán* «щур, пацюк», *potkány*, *patkány*, як і слн. *podgána* «тс.», походить від іт. [*pan-tegan(a)*, *rantescapa*, *pontescana*] «тс.», яке виводиться від ром.-лат. *ronticāna* «чорноморська, понтійська (миша)», що походить від гр. Ποντικός «понтійський», пов'язаного з Πόντος «Понтійське царство, Понт», πόντος «море, шлях по морю», спорідненим з псл. *poťь*, укр. *путь*. — *Machek ESJC 475*; *Holub—Kor. 288*; *Mikl. EW 253*; *Kniezsa I 402—404*; *Bárczi 237*; *MNTESz III 132*; *Battisti—Alessio 2752*; *Frisk II 578—579*. — Див. ще **путь**.

[**пóдле**] «згідно з; відповідно до; поруч» Доп. УжДУ II, [*пáдля*] «згідно з» ДзУЗЛП; — бр. [*подли*] «по, згідно з»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. *podla* «згідно», ч. *podle*, слц. *podl'a* «тс.» відповідають др. *podьlъ* «біля, вздовж». — Німчук Доп. УжДУ II 94; Дзєндзелівський УЗЛП 107—108; *Brückner 425*; *Holub—Kor. 282*. — Див. ще **біля**.

[**подлужник**] (бот.) «копитняк європейський, *Asagum eugoraеum L.*» Мак; — неясне; можливо, результат видозміни назви [*підлісник*] чи [*підлістник*] «тс.».

подо́ба, *подо́бати*, *подо́батися*, *подо́бенство*, *подо́бенъ*, *подо́бізна*, *подо́бина*, *подо́битися*, *подо́бінь*, *подо́бний*, *подо́бно* — див. **доба**.

[**подо́ль**] (у виразі [*у подо́лі*] «у вагітності») Нед; — неясне.

подо́ро́жник, *подо́ро́жник* — див. **дорóга**.

подпінка — див. **пень**.

[**пóдра**] «сідало для курей; горище; сінник (для зберігання сіна); полиця під дахом», [*пóдря*] «тс.; настил Нед; постіль ВеУг», [*пóдрачка*] «сідало для курей» Мо, [*пóдро*] «поверх; горище» Нед, [*пóдрйна*] «дрючок, жердка на помості» О, [*підра*] «сінник», [*підря*] «тс.; сідало», [*підри*] (мн.) «тс.», [*підре*] «горище над хлівом» О, [*підри*] «закутки, закапелки»; — болг. [*подьръ*] «сте-

ля», [*подаре*, *пóдере*] «тс.»; — псл. [*podra*, *podrъ*], очевидно, утворене з прийменника *po* й основи **drъ*- «дерево», яка зводиться до іє. **dru-* «тс.»; пов'язання з основою *др-* «дерти» (ВеЗн 51) менш переконливе; виведення від рум. *pod* «горище», *podеálă* «підлога; стеля» (*Vincenz 12*) помилкове. — *Rusek Zborník filoz. fak. Univ. Komen-ského 26, 77—78*. — Див. ще **дрóва**, **по**. — Пор. **одр**.

[**подрéнчити**] «спішно піти, затюпати» ЛексПол; — очевидно, афективне утворення, можливо, пов'язане з [*дрéнути*] «швидко побігти, втекти», *дремéнути* «тс.».

[**подривіти**] «стати гнилим, трухлявим» ВеУг; — пов'язане з [*древніти*] «загнивати, робитися трухлявим» (див.).

[**подриніти**] «побігти, піти» О; — пов'язане з [*дрéнути*] «тс.» — Див. ще **дремéнути**.

[**подріпати**] (згруб.) «піти»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *дрáпати* «швидко тікати, швидко відступати».

[**подрі́жнітися**] «наслідувати кого-н.»; — неясне; можливо, результат видозміни етимологічно не зовсім ясного стсл. цсл. **подрáжати**, др. *подрáжати* «тс.».

[**подрóцькати**] «злегка побити, поколотити» Нед; — пов'язане з [*дрóцькати*] «роздрібнювати, товкти, розбивати» (див.).

подтебénки — див. **тебénка**.

[**подупельник**] «ласун, пустун; ловелас»; — очевидно, пов'язане з *дуплó* (див.).

[**пó-душ**] «вдосталь, досить» Нед; — очевидно, утворене з прийменника *po* й основи іменника *душá*; пор. р. *до душі* «дуже, у найвищій мірі». — Див. ще *душá*, **по**.

пóдушка СУМ, Нед, *подо́уся* (дит.) «подоушка», [*подо́уша*] «подоушка» Нед, *подоущина* (зменш.); — р. *подо́ушка*, бр. *падо́ушка*, др. *подоушька*, п. *poduszka*, ч. слц. *poduška*, ч. ст. *poducha*; — псл. [*poduška*]; — загальноприйнятої

етимології не має; здебільшого зіставляється з п. *dushna* «велика подушка; нічний ковпак, підбитий пухом», ч. *dushna* «перина», схв. *дўхна* «тс.» і зводиться до псл. *dux* «дух» як назва надутої речі; виводиться також (Преобр. II 87; Machek ESJC 467; Holub—Lyer 381) із сполучення родь *ихо* «під вухо» (пор. фр. *oreiller* «подушка» від *oreille* «вухо»). — Дзєндзелівський УЗЛП 108—109; Фасмер III 301; Ильинский ИОРЯС 20/3, 81; Brückner 102, 426; Holub—Kop. 283; Верн. I 234—235.

[**подячитися**] «подобатися» О; — запозичення з польської мови; пор. п. *powdzięczyć się* «пококетувати», *wdzięczyć się* «лащитися»; маніритися», *wdzięczyć* «милий, приємний; вдячний», *dzięk(a)* «дяка». — Див. ще **дяка**.

по́езія, *по́ема*, *по́ет*, *поетиза́ція*, *по́етика*, *поетичний*, *поетизува́ти*; — р. *poëzia*, бр. *paëzia*, п. *poezja*, ч. *poezie*, *poesie*, слц. *poëzia*, вл. *poezija*, болг. *poëzia*, м. *poezija*, схв. *poëziya*, слн. *poezija*; — запозичено, можливо, через польське і через російське посередництво, з латинської мови; лат. *poësis* «поезія, мистецтво поезії» походить від гр. *ποιῆσις* «тс.»; віршований твір, поема; творчість; виготовлення», *ποιητής* «творець, поет», пов'язаних з *ποιεῖν* «робити, виготовляти; будувати; діяти; народжувати; складати, творити», спорідненим з псл. *čipiti* «робити, виробляти», укр. *чинити*. — SIC² 661; Черных II 49—50; Фасмер III 350; Koralinski 762; Holub—Lyer 381; Младенов 451; Вујаклија 738; Dauzat 569; Klein 1207; Kluge—Mitzka 557; Walde—Hofm. II 339; Frisk II 570—572. — Див. ще **чин**.

по́ема — див. **по́езія**.

[**поєди́нок**] (бот.) (у сполученні [*n. білозор*] «білозір болотний, *Parnassia palustris* L.») Нед, Мак; — похідне утворення від *еді́ний*; назва може бути зумовлена тим, що білозір має одиночний стебловий листок (Флора УРСР V 486; Нейштадт 300; Федченко—Флеров 503). — Див. ще **еден**.

[**пожажиха́тися**] «мати велику спрагу; страждати від нестачі води» Мо; — пов'язане із [*зажо́хатися*] «захворювати від спеки; хворіти або гинути від спраги». — Див. ще **зажо́гну́тися**.

[**пожа́й**] (команда, яка подається, коли потрібно направити парусний човен за вітром) Дз, [*пажа́й*] «тс.» Мо; — неясне.

[**пожалі́вник**] (орн.) «кропив'янка, славка, *Sylvia Scor.*» Нед; — похідне утворення від [*жалі́ва*] «кропива». — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще **жалі́ва**, **кропі́вник**¹.

[**пожа́ль**] (зоол.) (у сполученні [*зелений п.*] «фізалія, *Physalia*») Нед; — префіксальне утворення від *жалі́ти*; назва зумовлена тим, що ця безхребетна морська тварина має кропивні клітини, які, виділяючи сильну отруту, викликають опіки у людини (W. Eigener. Epzyklorädie der Tiere I (1971), 29); пор. [*жалі́ва*] «кропива». — Див. ще **жа́ло**.

[**пожарки**] (бот.) «оман британський, *Inula britannica* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *пожа́р* «пожежа»; назва цієї рослини, можливо, зумовлена жовтим кольором її квіток. — Нейштадт 552. — Див. ще **жа́р**.

[**пожа́рниця**] (бот.) «вид дрібних білих грибів» ВеУг; — похідне утворення від [*пожа́рник*] «сухий хмиз», *пожа́р* «пожежа»; назва зумовлена тим, що ці гриби ростуть лише у місцях, де був спалений сухий хмиз. — ВеУг 248. — Див. ще **жа́р**.

[**пожа́рніца**] (бот.) «куничник наземний, *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth.» Л, [*пожаниця* Мак, *пужа́рніца* Л] «тс.»; — похідне утворення від *пожа́р* «місце, де що-небудь горить або горіло; [спалений ліс ВеЛ]»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця трава виростає переважно на лісових згарищах (Л 166). — Див. ще **жа́р**.

[**пожички**] (бот.) «порічки червоні, *Ribes rubrum* L.» Мак, [*позічка*] «тс.» Мак; — запозичення з польської мови, зближене з основою укр. *позич-*

чати (пожичати); п. rozczeki (одн. rozczeczka) відповідає укр. *порічки, порічка* «тс.». — Потєбня РФВ 6, 341. — Див. ще **порічка**.

[**пожонний**] «порядний, пристойний» ЛексПол; — запозичення з польської мови; п. [rozopny] «тс.; акуратний, охайний; систематичний» є розмовним варіантом форми rozładny «тс.», якій відповідає укр. *порядний*. — Див. ще **ряд**.

поз — див. **повз**².

поза¹ «за, позад, позаду; крім, без», *поза-*; — р. *по-за*, бр. *па-за*, п. ч. заст. слц. схв. *роза, роза-*; — складне утворення з прийменників *по* і *за*. — Мельничук СМ III 152; ESSJ Sl. gr. I 204—205. — Див. ще **за**¹, **по**.

поза² «положення тіла людини або тварини», [*позирувати*] «позувати» Нед, *позувати*; — р. бр. болг. м. схв. *пóза*, п. вл. *роза*, ч. слц. слн. *рóза*; — запозичене, можливо, через польське і німецьке посередництво (нім. *Póse*), з французької мови; фр. *pose* «положення тіла, поза; позування, рисовка» є похідним від *poser* «класти, ставити, відпочивати», яке зводиться до нар.-лат. *pausāre* «стояти; зупинятися, відпочивати; робити паузу», похідного від лат. *pausa* «зупинка, затримка; кінець» і в пізнолатинський період зближеного з лат. *positio* «положення», пов'язаним з рбпо «кладу». — СІС² 661; Акуленко 141; Черных II 49—50; Фасмер III 303; КЭСРЯ 349; Sl. wyg. obcsuch 595; Holub—Lyer 389; Младенов 451; Вуяклија 738; Dauzat 576; Gamillscheg 717; Klein 1221; Walde—Hofm. II 268. — Див. ще **пауза**.

[**позаглінний**] (у виразі [*позаглінні уставки*] «вид шва і вишивки») Нед, [*позагола*] «тс.» Нед; — неясне.

позаду — див. **зад**.

позасемінний — див. **взаємний**.

[**позакеріювати**] «витратити, розтринькати» Нед; — неясне.

[**позатак**] «остільки, тому, через те» Нед; — складне утворення з прийменника *пóза* і прислівника *так*,

співвідносно зі сполучником [*позаяк*]. — Див. ще **пóза**¹, **так**.

позаяк (спол. заст.) «оскільки, тому що; через те що»; — складне утворення з прийменника *пóза* і прислівника *як*; вихідне значення не зовсім ясне. — Булаховський Вибр. пр. II 512. — Див. ще **пóза**¹, **як**².

[**позвонок**] «хребець» Нед; — р. *позвонóк*, бр. *пазванóк*; — пов'язане з [*звенó*] «ланка ланцюга»; можливо, запозичене з російської мови. — Фасмер III 303. — Див. ще **звенó**.

поздника — див. **позник**.

позитів (у фотографії), *позитивізм* «філософський напрям, який обмежується розглядом емпіричних (позитивних) даних», *позитивіст*, *позитивний* «ствердливий, ствердний, підтверджений досвідом; який заслуговує схвалення; один з двох видів електрики; (у фотографії) пов'язаний з позитивом»; — р. болг. м. *позитів*, бр. *пазітвіў*, п. *pozytyw*, ч. *pozitiv*, *positiv*, слц. *pozítív*, вл. *pozítív*, схв. *pòzitiv*, слн. *pózítív*; — запозичення із західноєвропейських мов; нвн. *Posítív* «позитив», *positív* «позитивний», фр. *positif* «тс.», *positivisme* «позитивізм» (утворено філософом О. Контом, 1798—1857), англ. *positive* «позитив; позитивний» походять від лат. *positivus* «умовний, довільний», пов'язаного з дієсловом *pōpere* «класти, розміщувати; призначати, встановлювати, вживати, визначати». — СІС² 661; Фасмер III 303; Смирнов 229; Kopaliński 775; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 569; Младенов 456; Вуяклија 739; Fremdwörterbuch 498; Dauzat 576; Klein 1222; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **позиція**. — Пор. **депó**, **експозиція**.

позиція, *позиційний*; — р. болг. *позиция*, бр. *пазіця*, п. *pozycja*, ч. *pozice*, слц. *pozícia*, вл. *pozícija*, м. *позиција*, схв. *pòzїција*, слн. *pozícija*; — запозичення з латинської мови; лат. *positiō* «положення; обставини, позиція; твердження, тезис» пов'язане з рбпо, рбпеге «кладу, розміщую», яке че-

рез проміжне *ро-спо «відкладаю геть» пов'язується з *sino* «кладу; допускаю», спорідненим з *sero* «сію», псл. *sě(ja)ti* «сіяти». — СІС² 661; ССРЛЯ 10, 787; КЭСРЯ 349; Koralіński 775; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 487; Младенов 456; Вујаклија 739; Klein 1222; Fremdwörterbuch 498; Dauzat 576; Walde—Hofm. II 335—336, 522. — Див. ще **по, сія-ти**¹. — Пор. **депó, експозиція, композиція, позитів**.

пóзір, *позірка, позірний, позóр, позóрий, позóрище, позорливий, позóрний, позóрниця, позорувати* — див. **зріти**¹.

позіхати, *пóзіх, позіхачка, пóзіхи, позіхоти, позяхати* — див. **зіхати**.

[позіцúнок] «латка з овечої шкури, прикріплювана на тому місці овчини, де знаходиться лисина»; — неясне.

[позлітка] «ожеледиця»; — не зовсім ясне; могло б бути виведене від гіпотетичного п. [**požłódka*] як похідного від [*žłód*] «тс.».

[пóзна] «шкода, збиток»; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. *rózпă* (молд. *póзнэ*) «витівка, (злий) жарт» етимологічно неясне. — Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 322.

[позник] (бот.) «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.» Мак, **[поздника]** «тс.» Мак; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з *пíзній*.

позумéнт «гаптована сріблом або сухозліткою тасьма для оздоблення одягу, м'яких меблів; галун», *позумéнтник* «майстер, який виготовляє позумент»; — р. болг. *позумéнт*, бр. *пазуméнт*, схв. *позамéнтāр* «позументник»; — очевидно, через російське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *Posament* «позумент» походить від фр. *passement* «тс., галун», утвореного від дієслова *passer* «переходити, переправлятися; передавати; проходити; пропускати; випереджати; надягати», що виникло з нар.-лат. **passāre*, похідного від лат. *passus* «крок, хода, рух; стопа; слід ноги». — СІС² 662; Фасмер

III 303—304; Преобр. II 89; Горяев Доп. I 36; Смирнов 230; Christiani 49; РЧДБЕ 570; Fremdwörterbuch 497; Dauzat 536—537. — Див. ще **па**. — Пор. **басамán, кóмпас, пас², пасáж, пасамán**.

[позьомка] (бот.) «суниці лісові, *Fragaria vesca* L.» Мак, **[пазьомка, поземка, позюмка]** «тс.» Мак, **[позьóнки]** «порічки, *Ribes rubrum* L.» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rozіotka* «суниці», ст. *rozіetka* «тс.» утворене з прийменника *po* «по» та основи іменника *ziemia* «земля»; така назва суниці зумовлена тим, що спілі ягоди її часто лежать майже на землі; пор. інші назви суниці: укр. [*землянка, земляніка*], р. *земляніка*, нім. *Erdbeere* (Erde «земля», Beere «ягода»). — Фасмер—Трубачев II 93; Гринкова Сл. филология III 102—103; Brückner 653; SW IV 912. — Див. ще **земля, по**.

поїти, **[пíйка]** «гулянка, пиятика» Нед, *пíйло, поїлка, поїльник* «той, хто поїть; чайник для напування хворих», *зані́й* «період безперервного пияцтва», *запóїни* (заст.) «частування для батьків нареченої після заручин», *напíй*, **[обпóї]** «захворювання коліна (у коня)» Ж, *перені́й*; — р. *пойть*, бр. *паіць*, др. *поити*, п. *poіc*, ч. заст. *rojiti*, сл. *rojit'*, болг. *поя*, м. *пои*, схв. *пòжити*, сл. *rojiti*, стсл. **понтти**; — псл. *rojiti* «поїти», пов'язане чергуванням голосних з *riti* «пити». — Фасмер III 304. — Див. ще **пíти**.

[поїшки] (бот.) «калюжниця болотна, *Caltha palustris* L.» Нед, Мак; — очевидно, давніше **поїжка*, пов'язане з *їжа, їсти*; назва зумовлена тим, що квіткові пуп'янки цієї рослини іноді вживаються в їжу. — БСЭ 19, 453—454. — Див. ще **їсти, по**.

пóйнтер (порода мисливських собак); — р. болг. *пóйнтер*, бр. *пóйнтэр*, п. ч. сл. *pointer*; — запозичення з англійської мови; англ. *pointer* «тс.» є похідним від *point* «вказувати, показувати; направляти, бути спрямованим»,

пов'язаного з point «точка, пункт, мета», яке через фр. point «точка, пункт» зводиться до лат. p̄unctum «тс.». — СІС² 662; Сл. выг. обсуч 584; РЧДБЕ 570; Klein 1207. — Див. ще **пункт**.

[по́йта] «будівля для снопів Гриц АВ; приміщення для сушіння тютюну Лиз», [пáйтa] «тс.» тж; — ч. слц. [rajta] «повітка; накриття для овець»; — запозичення з угорської мови; уг. rajta «повітка» походить від схв. p̄jата «хлів, клуня», болг. [по́ята] «кошара», споріднених з п. [jatka] «повітка, комора, накриття для сіна», ст. jata «хатина, курінь», ч. слц. jatka «м'ясна крамничка; балаган; повітка». — Гриц АВ 214; Лизанец 617; Sławski I 524—526; Machek ESJC 427; Schuster-Sewc 450. — Див. ще **ятка**.

[пока́л] «дно лиману, переважно болотисте» Берл; — очевидно, похідне утворення від кал «бруд, болото» (див.).

[покалень] (бот.) «гриб пілоболіус, Pilobolus Tode» Мак; — похідне утворення від кал; назва зумовлена тим, що пілоболіус кристалічний розвивається на кінських екскрементах (Словн. бот. 423). — Див. ще **кал, по**.

покатичник, покату́н — див. **ка-тун'**.

покво́лом «неквапливо, спроквола», [похво́лому] «повільно» До; — пов'язане з квóлий (див.).

[покела́вити] «захворіти, захиріти, стати кволим, убогим; зіпсуватися» ВеУг, [покелавитися] «тс.» ВеЛ; — результат видозміни форми [покила́вити] «стати хворим на грижу». — Див. ще **кіла́, по**.

по́кер «вид азартної картярської гри»; — р. бр. болг. м. *по́кер*, п. ч. слц. рокег, схв. *пòкер*, слн. рокег; — запозичення з англійської мови; англ. рокег «тс.», можливо, походить від н. Rosch «вид картярської гри, схожої на покер», Roche, Rochspiel «тс.», пов'язаних з дієсловом rochen «грати в карти; стукати, бити; хвастати, хвалитися», похідним від вигуку rosch «тук»; назва

гри виникла із заяви картяра Ich roche! «Я кидаю виклик!». — СІС² 662; ССРЛЯ 10, 885; Сл. выг. обсуч 584; Kopaliński 763; Holub—Lyer 382; РЧДБЕ 570; Ву-яклија 739; Klein 1208; Kluge—Mitzka 557.

по́ки, [пок ВеБ, піке Корз] «поки», [допо́ки] «до тих пір, поки»; — р. *пока́* «поки, доки», [покі́] «до тих пір, поки», бр. [пòкі] «поки», п. [рокі́] «доти, до того часу», ст. [роко] «тс.», року «поки, доки»; — очевидно, результат скорочення давнього виразу *по кьш (часы), до складу якого входив прийменник по «по» і займенник кьш (кѣш) «який» у формі зн. в. мн. чол. р. — Мельничук СМ IV 107, 108; Булаховський Вибр. пр. II 518; Фасмер III 304; Ильинский Сложн. местоим. 71; Brückner 682; AfSIPh 11, 134; ESSJ Sl. gr. II 571—572; Vondrák II 479. — Див. **кий², по**. — Пор. **до́ки**.

[покива́йлик] (орн.) «біла плиска, Motacilla alba L.» Шарл, [кива́йло] «тс.» Шарл; — похідне утворення від кивáти; назва зумовлена тим, що цей птах постійно похитує вгору і вниз своїм довгим хвостом (ССРЛЯ 15, 1078); пор. інші назви цього птаха: [трепехвістка Шарл, трясіхвістка, трясідупа, трясигузка Шарл], р. *трясогу́зка*. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **кива́ти**.

по́кій «тиша, мир, заспокоєння», *покі́й* «кімната; (заст.) літера П Нед», *покі́йник* «небіжчик», *покі́ї* «пишне, багате приміщення», *поко́ївка* «служниця в кімнатах», [поко́й] «дім багатих людей» Л, *покі́йний* «померлий; спокійний», *покойо́вий* (заст.) «кімнатний», *поко́їти* «оточувати спокоем», *покі́тися* «нерухомо лежати; бути похованим», *впокі́й* «упокій», [вспокі́йний] «спокійний» Пі, *відпочи́н*, *відпочи́нок*, *відпочивáти*, *заспокі́йник*, *заспоко́єння*, *заспоко́ювач*, *заспокі́йливий*, *заспоко́їти*, *заупокі́йний*, *знепоко́єний*, *занепокóєний*, *непокі́й*, *непоко́їти*, *неспокі́й*, [неспокі́йник] «неспокійна людина», [неспокі́йник] «порушник спо-

кою, підбурювач» Ж, *передпóкій, спóкій, спокійний, супокій* «спокій», *упокій* (заст.) «спокій; спочинок; смерть», *упокóбити, упокóбитися, [успоко́бити]* «заспокоїти» Нед; — р. *поко́й* «спокій; (заст.) кімната», бр. *пакóй* «кімната; [спокій]», др. *покои* «заспокоєння, спокій, відпочинок, кончина, похорон; оселя», п. роко́ј «мир; спокій; кімната», ч. рокој «тс.», слц. нл. рокој «спокій; мир», вл. рокој «тс.; утіха», болг. *поко́й* «спокій, тиша, покій», м. *покој* «спокій; упокій», схв. *пòкòј* «тс.», слн. рòкој «відпочинок, спокій, мир», стел. **покон** «тс.»; — псл. роко́јь «тс.», пов'язане чергуванням голосних з ро́чити (<*ро-keitei) «спочити». — Фасмер III 305; Черных II 50—51; Преобр. I 330—331; Brückner 243; Machek ESJC 409, 468—469; Schuster-Sewc 1120; Младенов 464; Bern. I 538—539. — Див. ще **почіти**. — Пор. **ко́йти**².

пóкіль «поки», [пóкаль Нед, пóкиль Нед, ВеЗа, пóкля́ Г, Нед, пóкуль Нед, Л] «тс.»; — р. заст. *поколе* «поки, по який час; [до якого місця]», *поко́ль, [покель, покáль]* «тс.», бр. *пакóль* «поки», др. *поколя* «тс.», п. [rokiel] «поки, доки», [rokił, rokiela, rokiła, rokla, roklo] «тс.», слц. рокиа́л' «поки, до яких пір; до якого місця», [rokál, rokel', rokił', rokul', rok'l'a, rok'l'i] «тс.», схв. *пòклє* «відколи», [rokla, rokli], слн. [rokle] «тс.»; — псл. *ро колє (*ро коли) з основним просторовим і похідним часовим значенням «до якого місця; до яких пір, поки», що складається з прийменника ро «по» та прислівника колє, пов'язаного з формою коли (коль) «коли»; кореневі голосні **а, е, у** на місці **о** з'явилися під впливом інших. займенниково-прислівникових основ (псл. катю «куди», kody «тс.», -selē «сюди» та ін.). — Мельничук СМ IV 108; Фасмер II 290; SW IV 493; Machek ESJC 305; ESSJ Sl. gr. II 572. — Див. ще **колі, по**. — Пор. **докіль**.

покісниця (бот.) «Puccinellia Parl. (Atropis Rupr., Gluceria R. Br.)»; — очевидно, похідне утворення від *косіти*;

назва зумовлена тим, що всі види покісниці дуже цінні в кормовому відношенні (Словн. бот. 434; Флора УРСР II 270). — Див. ще **коса**², **по**.

[**покіст**] «лак, лакована поверхня», [пóкост] «оліфа, лак» Нед, [покостува́ти] «покривати оліфою, лакувати» Нед; — бр. [пóкаст] «оліфа», ч. pokost «лак, оліфа», pokostovati «лакувати», слц. [pokost'] «оліфа», схв. *пòкòст* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. pokost «оліфа» пов'язане з pokostować «покривати оліфою», rokościc «тс.», утвореними за допомогою префікса ро-по- від запозиченого свн. koste «пучок, пензель» (quast «щільний пензель»), спорідненого з дісл. kuostr «китиця, пучок», прус. gudde «кущ, ліс», схв. ст. *гвозд* «ліс», слн. *gòzd* «тс.»; пов'язання з п. kość «кість» (Brückner 260—261, 427) помилкове. — Machek ESJC 469; Skok II 496; Bern. I 582; Kluge—Mitzka 573. — Див. ще **гвіздок**.

[пóклад] «згода» О, [покладува́ти-сі] «мириться» О, [підкластися] «помириться, погодитися» О; — пов'язане з *покла́сти* «поставити; [настановити, вирішити О]». — Див. ще **кла́сти**.

[**поклажа́н**] «баклажан, помідор» Па; — результат видозміни назви *баклажа́н*, зближеної з дісловом *покла́сти*; пор. р. [подлежа́н] «помідор», що виникло з *баклажа́н* внаслідок зближення з дісловом *лежа́ть* «лежати» (Фасмер III 297). — Див. ще **баклажа́н**.

[**поклізати**] «піти геть Пі; швидко піти Нед»; — очевидно, пов'язане з *клігати* «важко, повільно йти», зближеним із [склізнути] «вислизнути, зникнути». — Див. ще **склізніти**.

поко́втач — див. **ко́втáч**¹.

[пóкóн] «початок» Нед; — р. [поко́н] «початок; споконвічний звичай, порядок», др. *поконъ* «початок; звичай», п. [rokon] «початок», [rokón, rokup] «тс.», ст. рокоп «кінець», ч. слц. рокоп «тс.», болг. [напоко́н] «потім, пізніше; в кінці», схв. *напоко́н* «нареш-

ті, кінець кінцем», *нѧпокрѡнь(е)* «тс.»; — псл. рокопъ «початок; кінець», утворене з применника ро «по» та іменника копъ «кінець, початок», до якого зводяться укр. *кін* «[кут]; місце, куди кладуть ставку в азартній грі; сцена», *кінéць*. — Фасмер III 305; Sławski II 418—419; Brücker 644; SW IV 503; Machek ESJC 273; Bern. I 560. — Див. ще *кін*, *кінéць*, *по*. — Пор. *закон*¹.

[пóкор¹] «молодняк, молода порість» Нед; — очевидно, результат спрощення форми **[покрóренок]** «нащадок; паросток», пов'язаної з *кóрінь*¹ (див.).

[пóкор²] «помісь; рахітична дитина» Нед, **[пóкур]** «помісь» Нед; — результат видозміни слова **[пóкурч]** «тс.; скалічена, крива людина», фонетично зближеного з **[покрóренок]** «нащадок; паросток», **[пóкор]** «молодняк, молода порість». — Див. ще *пóкурч*.

[покоронник] (бот.) «горобейник лікарський, *Lithospermum officinale* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *корóна* (п'ятидольна чашечка з трикутними зубцями цієї рослини схожа на корону). — Див. ще *корóна*.

[покотóвий] (у виразі *покотóва пальба* «стрільба взводом») Нед; — похідне утворення від прислівника *пóкотом* «[усі разом]». — Див. ще *котити*, *по*.

[поко́шкати] «скуйовдити, покошлатити»; — результат редуції форми **[поколóшкати]** «тс.», похідної від **[колóшкати]** «кошлатити» (див.).

[покра́ка] «покалічена, крива людина» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *rokra* «незграба, людина з кривими ногами; потвора», можливо, пов'язане з *крóк* «крюк; хода (манера ходити)». — Brücker 268; SW IV 509. — Див. ще *крóк*.

[покра́сич] «коцюба, кочерга»; — неясне.

[покра́читися] «побитися, тягаючи один одного за волосся і дряпаючи» Нед; — пов'язане з **[кра́кати]** «тягати (за чуприну)» (див.).

покрéйда, покрéйта, покрійта — див. *бокрéйда*.

[покрі́ва] (бот.) «кропива, *Urtica* L.» ВеНЗн, **[покрі́вка]** «кропива дводомна, *Urtica dioica* L.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *rokrzywa* «кропива» виникло внаслідок метатези з ст. *korzywa* «тс.», якому відповідає укр. *кропівá*. — Sławski II 466; Brücker 428; SW IV 516. — Див. ще *кропівá*.

[покрі́вка] (орн.) «славка, кропив'янка, *Sylvia*» ВеНЗн, **[покрі́вник]** «тс.» ВеНЗн; — похідне утворення від **[покрі́ва]** «кропива», співвідносне з *кропів'янка*, **[кропівник]**, **[підкропівник]**, **[підкропівка]**, **[покропівник]**. — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще *кропівник*¹, *покрі́ва*.

[покривник] (бот.) «звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.» Мак; — пов'язане з **[крівник]**, **[кривáвник]** «тс.». — Див. ще *кривáвник*².

[покринúтися] «ворухнутися; заходитися коло чогось» О; — очевидно, пов'язане з **[крятати]** «повертати, звертати», **[крятатися]** «бути зайнятим, клопотатися» (див.).

[покрі́шка] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees.» ВеБ, Мак; — очевидно, результат перенесення на айстру назви *пóкрі́шка* «кришка», з огляду на подібність круглої плоскої квітки айстри до покритки; пор. семантично подібну назву айстри **[тарілка]**. — Див. ще *кріти*.

покрóв, покрóва, покрóвений, покрóвитель, покрóвка — див. *кріти*.

[покрóвка] (бот.) «фуксія, *Fuchsia* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *крóв* з огляду на яскраво-червоне забарвлення квітів окремих сортів фуксії.

покропівник, покропівниця, покропівня — див. *кропівник*¹.

[покрóшнюватися] «шукати собі місця» Нед, **[покрúшнятися]** «ворушитися уві сні» О, **[покрúнчатися]** «неспокійно спати; перевертатися уві сні» О; —

етимологічно неясні утворення, пов'язані з [крі́шнятися] «неспокійно перевертатися під час хвороби, сну», [курі́шматися] «ворушитися, прокидатися, не спати». — Див. ще **корізма-тисся**.

[**покрут**] (бот.) (у сполученні [п. на-вохистий] «фунарія гігроскопічна, Funaria hygrometrica (L.) Hedw.» Мак); — пов'язане з *крутіти*; очевидно, семантична қалька наукової латинської назви Funaria, що зводиться, мабуть, до лат. fūnis «мотузка, віршовка, канат»; мотивація латинської назви цієї рослини неясна.

[**покру́тка**] «нирка» ДзАтл І; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. [rokrutka] «нирка», ст. rokrutki (мн.) «нирки», виводиться від п. [ro-krotki], ст. rokrętki «тс.», rokrątka «нирка», що складається з префікса ро- «по-» і основи прикметника kręty «крутий, твердий» або дієслова kręcić «крутити»; може бути результатом перенесення назви [rokręta] «калач, булка», співвідносного з ч. rokroutka (вид солодощів), ст. rokruta «калач, булка», вл. rokruta «хлібина», др. *покрута* «тс.», укр. [скру́тель] «крендель», [скру́тлик] «вертуга». — Дзєндзелівський УЗЛП 109; Machek ESJC 469; Schuster-Sewc 1121. — Див. ще **крутий, крутіти, по**.

по́круч «помісь, гібрид; метис; виро́док»; — результат видозміни форми [пóкурч] «тс.», зближеної з основою дієслова *покрутіти*. — Див. ще **пó-курч**.

поку́да — див. **куді**.

[**поку́лець**] (зоол.) «тарантул російський, Lycosa syngorieusis Walck.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з п. kulec «кульгати» або kulic «зіщулювати, згинати», rokulic «зіщулити; покорчити» (про результат укусу тарантула).

[**пóкур**] «помісь, гібрид; рахітична дитина» Нед, [пóкор] «тс.» Нед; — результат видозміни форми [пóкурч] «помісь, покруч; скалічена, крива люди-

на», зближеної з [пóкор] «паросток». — Див. ще **пóкурч**.

[**пóкурч**] «помісь, покруч; скалічена, крива людина» Нед; — запозичення з польської мови; п. rokuęcz «помісь, покруч; незграба, каліка», очевидно, пов'язане з kucęz «корч, судорога, судома; (ст.) помісь, мисливський пес», kucęzyc «корчити (судорогами); морщити (ніс); підгортати (ноги)», яким відповідають укр. *корч, корчі, корчити*. — Brückner 283; SW IV 519. — Див. ще **кóрчі**. — Пор. **пóкруч**.

по́ку́т, покута́ч, поку́тній, пóкуття, пóкуть — див. **кут**.

поку́та «визнання своєї провини, вияв жалю з приводу неї, каяття; покарання за злочин, провину; [мучення, мука, страждання; страждальник; пустун, шибеник (про дитину)], *поку́тник* «той, хто відбуває покуту», *поку́тувати* «відбувати покарання за вчинений злочин, провину; [мучитися]», *споку́та* «покутування», *споку́тувати* «заслужити прощення», ст. *покута* «покаяння, каяття, єпитимія» (1627); — р. [поку́та] «панахида, траур», бр. *паку́та* «страждання; мука; (заст.) єпитимія; покаяння, каяття; будь-яке покарання»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. rokuta «покута, спокутування провини; кара; [кара грошова, штраф]», як і ч. rokuta «покаяння, кара; штраф, пеня», слц. rokuta «штраф, покарання», вл. нл. rokuta «кара, покаяння», виводиться з етимологічно не зовсім ясного псл. [rokuta] «покута, кара, мука», *rokęta «тс.», що складається з префікса ро- «по-» і основи дієслова kutati (*kętati) «кутати; ховати, берегти»; пов'язується також (Brückner 285—286, 428; Holub—Kop. 284; Machek ESJC 382) з п. skutek «наслідок», [kucic] «чинити, робити», ч. skutek «вчинок, справа», kutiti «возитися; майструвати; робити нишком»; пов'язання з лит. rakantà «терпимість», kęsti «терпіти, зносити», kentėti «терпіти, страждати» (Matzenauer LF 9, 184; Machek ESJC 469; Mikl. EW 128) недостат-

ньо обгрунтоване. — Richhardt 87; Фасмер III 306; Schuster-Sewc 1121—1122. — Див. ще **ку́тати**. — Пор. **ску́ток**.

[покута́ч] (орн.) «дятел, *Picus*» ДзАтл II; — результат фонетичної видозміни форми **[поко́втáч]** «тс.». — Див. ще **ко́втáч**.

[покучку́ривáти] «посміятися, поглузувати»; — неясне.

[покши́к] (бот.) «беладона лікарська, *Atropa belladonna* L.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *rokzyk* «тс.», мабуть, є результатом скорочення виразу *ziele rokzykowe* «тс.», букв. «зілля, що кричить», у якому прикметник *rokzykowy* є похідним від *rokzyk* «покрик», *kzyk* «крик»; назва зумовлена повір'ям, нібито корінь беладони кричить, коли його викопують із землі. — SW IV 516. — Див. ще **крик**.

[пол¹] «стать (чоловіча, жіноча); народження» Нед, Куз; — бр. *пол* «стать»; — семантично видозмінене запозичення зі старослов'янської і російської мов; стсл. *полъ* «половина, бік; одна з двох частин цілого; стать», р. *пол* «стать», як і споріднені болг. м. *пол* «стать; половина», п. нл. *ро́* «пів, половина», ч. *ро́*, слц. *ро́*, вл. *ро́*, *полаб*, *ро́*, *ро́*, схв. *ро́* «тс.», *ро́* «стать (чоловіча або жіноча)», слн. *ро́* «половина, пів», *ро́* «тс.», відповідають укр. *пів* (див.).

[пол²] «дощана підлога в хаті» ЛЧерк; — запозичення з російської мови; р. *пол* «нижній настил у приміщенні, підлога» споріднене з укр. *підлога* «нари в селянській хаті; [підлога]» (див.).

пола¹ «край половини одягу; підвишене полотнище», **[пі́лка]** «пелюшка» Л, **[пю́лка]** «тс.» Л, **[півка]** «запаска; ширина полотна; кусок полотна» О, **пі́лка** «шматок тканини; підстилка; [ряднина, доріжка Ме; вид полотняної шалі; вид бредня]», **[запі́ле]** «бокове приміщення у коморі, клуні для зберігання зерна; засіка (у клуні) для снопів» Ж, **[запо́ле Я, за́поле Ж]** «тс.», **[запі́лок]** «відгороджене місце в сараї або в хаті, де стоїть засік» Г (1927),

запі́лля «підпілля», **запі́л** «пола одягу, загорнута так, що в неї можна щось набрати; [рибальська сітка Ж]», **[запі́лка]** «фартух» Г, Ж, **[запі́льчи́на]** «тс.» Г, Ж, **[запі́лля]** «поли», **[запо́ла]** «поділ жіночої сорочки, пола», **[за́полок]** «шкіра живота» Ж, **[запо́літи]** «загорнути, закутати» Ж, **[запо́літи]** «тс.» Ж, **прі́пола** «пола», **[пріпо́ле]** «пола жіночого одягу, поділ» Нед, **прі́піл** «[тс. Нед]; пола; край неба, лісу, поля», **[прі́поли]** «краї піл одягу» Пі; — р. *пола́* «пола», бр. *по́лка* «пілка (шматок тканини); [пелюшка]», др. *пола* «шматок тканини, завіса», п. *ро́ла* «пола (одягу)», ч. слц. *[ро́ла]* «тс.», болг. *пола́* «спідниця, пола», *по́лі* (мн.) «поділ», м. *пола* «поділ, пола (одягу); спідниця», *поли* (мн.) «поли одягу; ступки дверей», схв. *по́ла* «половина; пола; пілка (шматок тканини)», слн. *ро́ла* «пілка; поділ», стсл. **пола** «край одягу, одяг; половина»; — пізніе псл. *ро́ла* «половина; пола», утворене від *ро́* «половина, бік». — Фасмер III 306; Булаховський Вибр. пр. III 404; Цыганенко 354; Преобр. II 90; Brückner 429, 430; Machek ESJC 498—499; Skok II 697; Mikl. EW 255; Pedersen KZ 38, 74. — Див. ще **пів**. — Пор. **пол¹**.

[пола²] «велика суцільна скеля» Нед; кам'яна плита ВеЗн, О», **[ні́ле]** (зб.) «кам'яні плити» ВеЗн; — схв. **[ро́ла]** «велика скеля», **[ро́ла]** «неродюча земля», **[ро́ла]** «тс.»; — не зовсім ясне; вважається давнім запозиченням від дороманського населення Адриатики (Skok II 697).

[пола³] «рід» Шух; — очевидно, споріднене з **[пол]** «стать», р. болг. м. *пол* «тс.; половина», схв. *ро́ла*, стсл. *полъ* «тс.». — Див. ще **пол¹**.

[пола⁴] «менструація» Нед, Шух; — неясне; можливо, псл. *ро́ла* «розлив» (пор. цсл. **распо́лѣти сѧ** «розлитися»), споріднене з лтс. *raļi* (*raļi*) «повінь», *piļēt* «капати», лит. *piļti* «лити, сипати».

[полавок] (бот.) «пухирник, *Utricularia* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з **(по)лові́ти**, оскільки в

пухирці на листках цієї водяної рослини потрапляють дрібні водяні тварини.

[пóлаз] «свято у Пилипівський піст», [полáзецъ] «той, хто першим зайде у двір або до хати на свято у Пилипівський піст», [полáзник] «тс.; другий день Різдва й Новий рік О; тварина, яку на Різдво вводять у хату, щоб був достаток О»; — п. [podřazy] «звичай ходити по хатах на Різдво і на Новий рік з поздоровленнями», [podřaznik] «той, хто ходить по хатах на Різдво і на Новий рік з поздоровленнями», ч. [polaz] «різдвяна здобна булочка для худоби», слц. [polaznik] «колядник, віншувальник», [polazit'] «віншувати», м. *полаза* «перше відвідання зранку», *полазеник* «той, хто першим відвідує, заходить до кого-небудь», [полази] «відвідує, заходить до кого-небудь першим», схв. *пòлазити* «відвідувати», *пòлазити се* «відвідувати один одного, поздоровляти», *пòлазник* «відвідувач, колядник»; — псл. *polaz(iti)* «відвідувати», похідне від *laziti* «лазити, ходити»; менш переконаливе виведення всіх слов'янських форм з схв. *пòлазити* «відвідувати» (Machek ESJC 469). — Див. ще **лазити**.

[полану́жне] «плата за кайдани» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *pořatńcuszne* «оплата в'язнем кайданів, у які його заковують» утворене з прийменника *po* «по» та іменника *řatńcusř* «ланцюг». — Див. ще **ланцюг, по**.

[пóлап] «стеля» Пр. XI діал. н.; — запозичення з польської мови; п. *pořap* «стеля, склепіння», [řořap], ст. [pořap] «тс.» походить від нім. *Laube* «альтанка (в зелені)» (свн. *loube* «передній зал, вестибюль; галерея», двн. *louba* «портик, ганок; галерея», *lourea* «навіс, піддашок; зал, галерея»), спорідненого з дісл. *lořt* «верхня кімната», прус. *lubbo* «дошка», псл. *lubь* «кора, лико, луб». — Чучка Пр. XI діал. н. 167; Фасмер II 526—527; Brückner 446; Trautmann 150—151; Mühl.—Endz. II 509; Топоров V 370—375; Kluge—Mitzka 425. — Див. ще **луб**.

полáпiть — див. **лáпик**.

[полáта] «полиця на стовпах для складання сиру» О, [полáтки] (мн.) «ліжко, постіль» Нед, [палáтка] «полиця на стіні» Л, [палáтки] «горище в сараї» Л; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [pořatki] «ліжко», [pořatka] «вид сидіння між двома деревами для стрільби по ведмежах і диких кабанах, які приходять до збіжжя; тапчан на низьких ніжках або широка лава» пов'язані з р. *полáти* (мн.) «широкі нари для спання в хаті; поміст на деревах для полювання на звірів», *палáтка* «намет», др. *полати* «церковні хори», укр. *палáта*. — Фасмер III 307; Zelenin AfSIPh 32, 302. — Див. ще **палáта**.

[полáторжитися] «помиритися»; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *полáдитися* «тс.» і [тóржити] (*торгувáтися*).

пóлба (бот.) «пшениця спельта, *Triticum spelta* L.; [пшениця двозерна, *Triticum dicoccum* Schr. Mak], [бóльба] «полба», *пóлбяний*; — р. бр. *пóлба*; — не зовсім ясне; зближується з гр. *πολφός* (*пóлфос*) «локшина», *πολφοράνη* «страва з локшини і бобів», *пáлл* «пил, борошно найтоншого помелу», лат. *pollenta* «ячна каша», *pollen* «мілке борошно, пил», *pultāre* «товкти», псл. *ререљ*, укр. *пóпил*; висловлювалось сумнівне припущення (Преобр. II 91) про східне походження. — Фасмер III 307; Mladenov Mélanges Mikola 185—186; Uhlenbeck KZ 40, 558.

пóле, *полівка* «невеликий польовий та лісовий гризун, подібний до миші; польова газета; [рівнина, поле, відкрите поле], *полоніна* «безліса ділянка в Карпатах, яка використовується для пасовиська та сінокошу; [гірська рівнина, пасовисько на верховині]» СУМ, Нед, [полонінка] «гуцульська обрядова пісня (виконується під час вигону худоби на полонини)», [полонянік] «ведмідь, що живе на полонині» Г, Нед, [польовáнець] «мисливець», [польовáне] «полювання» Нед, [польовік] «жи-

тель полів, рівнин; польовий біс», [польовіна] «поляна, невелике за розміром поле», [польовка] «газета або бойовий листок, що випускається на полі Л; (зоол.) польова миша, нориця, *Nurpudaeus arvalis* Нед», *польовіч* «мишливець», [полюх] «житель родючих, врожайних рівнин (навколо Коломиї); землероб із Поділля» Нед, [полянець, полянін, поляниця] «тс.» Нед, [полявина] «поляна, рівнина, невеликий луг, звичайно на узліссі або серед лісу», *поляна* «тс.; [відкрите поле; цілина Чаб; корова, народжена на вигоні Нед]», *поляни* «східнослов'янське плем'я, яке жило в Середньому Подніпров'ї», [полоністий] «пологий, похилий, спадистий», [пóльський] «польовий» ВеБ, *польовати* «шукати диких тварин з метою убити чи піймати їх; [мати бажаня паруватися (про корову)]», [польовати] «злучатися, паруватися» (про корову) ЛексПол, [пулювати] «злучатися» (про свиней) Корз, *запільний* «який знаходиться за полями», *переднілля* «смуга загороджень попереду головної лінії оборони при відсутності безпосереднього контакту з противником»; — р. бр. *пóле* «поле», др. *поле* «відкрите місце, поляна, луки, поле; степ; жителі степів; нива, рілля; місце битви», п. *role* «поле, простір; зона, смуга, район», ч. слц. *role* «тс.», вл. нл. *рою* «поле, рівнина», полаб. *rüli* (*rüli*), болг. *полé*, м. *поле* «тс.; долина», схв. *пóлье* «поле», слн. *ро́lje* «тс., рівнина», стсл. *полк* «тс.»; — псл. *роlje* «відкрите місце, простір; рівнина, поле; рілля», похідне від *роľь* «широкий, плоский, порожній, неродючий»; — очевидно, споріднене з лат. *palat* «відкрито, явно», шв. *fala* «рівнина, пустище», нвн. *-falen* (у назвах West-f., Ost-f.), а також з лит. *plonas* «тонкий», лтс. *plāns* «тс.; плоский, рівний», прус. *plonis* «тік, токовище», лат. *plānus* «плоский, рівний, прямий; площина, низина, низьке місце; рівна, горизонтальна поверхня», гр. *πέλαγος* «жертвний пиріг (з борошна)», хет. *palḫi* «широкий» і більш від-

даленими двн. *feld* «поле», дісл. *fold* «земля, земна куля; суша, ґрунт», дангл. *folde*, днн. *folda* «тс.»; іє. **p(e)lā-* «плоский, рівний, прямий; широкий, простягнутий; площина, низина; рівнина, поле; розстилати», похідне від **pel-* (**pol-*) «широко відкрите рівне місце, простір»; можливе також зіставлення з алб. *shpall* «відкриваю» (*Jokl Studien* 83—84) і вірм. *hoť* «земля, порох, ґрунт» (*Meillet MSL* 8, 154; *Matzenauer LF* 13, 177; *Mikkola Ursl. Gr.* I 49, III 35), а також виведення з іє. **pel-* «сірий», букв. «світлий» (*Trubačev ZfSI* 3, 677); менш імовірний зв'язок з стсл. *полѣти* «палати, горіти», *плама* «полум'я» (*Ter-gas ZfSI Ph* 19, 120—121) або з слн. *péljati* «гнати, вести» (*Baudouin ZfSI Ph* 19, 120—121). — Фасмер—Трубачев III 307—308; Черных II 51; Филин *Образ.* яз. 119; Brückner 429; *Маче-нов ESJC* 469; *Schuster-Sewc* 1127; *Младен-нов* 466; *Skok* II 698—699; *Критенко Вступ* 550—551; *ZVSZ* 328; *Толстой Сл. георг.* терм. 77—87; *Moszyński PZJP* 163; *Mikl. EW* 255; *Trautmann* 204; *Kluge—Mitzka* 191; *Persson Beitr.* 228, 805; *KZ* 41, 227; *Jóhannesson* 559; *Walde—Hofm.* II 237, 318; *Pedersen KZ* 39, 370; *Бодуэн РФВ* 2, 170; *Гамк-релидзе—Иванов* 781; *Рокорну* 805—806.

[**полевиця**] (бот.) «мітлиця біла, *Agrostis alba* L.» Мак, [польовіця] «мітлиця, *Agrostis* L.», [половіха, половішка] «тс. Мак; метлюг звичайний, *Apera spica venti* (L.) P. V. Нед», [полувіха] «метлюг звичайний» Нед; — р. *полевиця* «мітлиця»; — похідне утворення від *пóле*; можливо, калька наукової назви лат. *agrostis*, що зводиться до гр. *ἄρωσις* «кормова трава», пов'язаного з *ἄρος* «поле, нива»; назва зумовлена тим, що мітлиця переважно зустрічається у степовій місцевості (*Словн. бот.*: 350); пов'язується також (*ВеНЗн* 37) з *половіти*, оскільки мітлиця рано половіє і стає непридатною на пашу. — Пор. **пóле**, **пóлівий**.

[по-ле-гев] «ходи-но сюди, іди сюди» ВеЛ; — результат злиття скороченої дієслівної форми [подь] «іди, ходи» ВеЗн (з ст. *поиди* > **пойдь*), частки [ле] «лиш, -но» і прислівника [гев] «тут, сюди»; пор. вираз [подь гев] «ходи сюди» ВеЗн. — Див. ще **гев, іті, ле, по.** — Пор. **пóлепо.**

полегну́ти, полену́ти — див. **лінути.**

полéдиця, поледівка, поледóвиця — див. **лід.**

[**полежа́нь**] (орн.) «бекас, *Capella gallinago* L.»; — неясне.

[**пóлези**] (мн.) «місця, де сніг швидше розтанув» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *полиза́ти*.

Полéля «бог шлюбу в давніх слов'ян-язичників» Бі, *Полелб* «міфічне божество» Нед; — очевидно, як і *Лéля* «бог кохання у давніх слов'ян» Бі, *Лель* «тс.» Бі, результат помилкового витлумачення дослідниками виразу *лэ-льом-пóлэ-льом* «дуже повільно» (див.).

полéмика, полеміст, полемічний, полемізува́ти; — р. болг. м. *полéмика*, бр. *палéмика*, п. ч. слц. вл. *polemika*, схв. *полёмика*, слн. *polémika*; — запозичення з французької мови; фр. *polémique* «спір, полеміка» походить від гр. *πολεμικός* «воєнний, бойовий; навчений військовій справі; войовничий, ворожий», що є похідним від іменника *πόλεμος* «битва, бій; війна; спір, ворожнеча», з яким, очевидно, споріднені гот. *usfilma* «наляканий, сполоханий», псл. **rolъxъ* «переполох, боязнь, страх», укр. *пóлбх* «тс.». — СІС² 662; Фасмер—Трубачев III 317—318; Черных II 51; КЭСРЯ 350; Kopaliński 764; Holub—Lyer 382; Младенов 466; РЧДБЕ 570; Вуяклија 741; Dauzat 571; Frisk II 469, 574—575. — Див. ще **полóхати.**

[**полéнта**] «мамалига СЧС; куліш О», [*полінта*] «мамалига» ДзАтл I; — р. *полéнта* «мамалига», п. ч. *polenta* «італійська мамалига», слц. *polenta* «мамалига», болг. *полéнта*, м. [*полента*], схв. *палéнта, пòлэнта*, слн. *polénta* «тс.»; — запозичено, можливо,

через польське посередництво, з італійської мови; іт. *polenta* «мамалига, каша з кукурудзяного борошна» походить від лат. *polenta* «ячна крупа», пов'язаного з *pollen* «борошно найдрібнішого помелу; порошок, пил; порошок», спорідненим з гр. *πάλλη* «пил, дрібне борошно», лит. *pelenaī* «попіл», псл. *porelъ* «тс.», укр. *pónil*. — Kopaliński 764; SW IV 528; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 570; Skok II 592; Mestica 1215—1216; Walde—Hofm. II 331—332. — Див. ще **пóпіл.**

[**пóлепо**] «ходи-но» Нед; — результат злиття двічі вжитої скороченої дієслівної форми [подь] «іди, ходи» ВеЗн з часткою [ле] «лиш, -но» (**подь ле подь*). — Див. ще **по-ле-гев.**

полету́ха (зоол.) «летяга звичайна, *Pteromys volans*», [*політу́ха*] «тс.» Нед; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*полету́ха, полету́ша*] «тс.» є префіксальним утворенням від *летáть* «літати»; назва цієї тварини зумовлена тим, що вона може завдяки літальній перетинці перелітати з одного дерева на інше. — Див. ще **летіти.**

[**пóлець**] «кусок сала з цілого боку свині» Куз, [*полéток* Нед, *опблеток* Ж, Куз] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *rofeć* «кусок сала з цілого боку свині» відповідає укр. [*нівть*] «тс.» (див.).

[**полігати́ся**] «поплентатися, піти»; — неясне; може бути пов'язане з *лига́тися* «зв'язуватися, заводити знайомство», [*лига́ть*] «бігти великими кроками», [*лігір*] «жебрак».

[**полі́к**] «верхня частина рукава сорочки; поперечна вишивка на верхній частині рукава сорочки, на кінцях рушника», [*пóлик*] «знак» Нед, [*полі́ка*] «тс. Нед; слід О», [*пóликі*] «вишивки на рукавах і грудях жіночих сорочок Нед, Ме; квадратні клини на плечах у сорочці, що збираються біля коміра, наплічники ЛексПол»; — р. [*полика́*] «наплічник сорочки; жіночі наплічні прикраси», бр. [*полі́к*] «наплічник, уставка», [*пáлік*] «кольорова вишивка на рукаві», п. [*ро́у́к*] «наплічник сороч-

ки», [polik] «тс.» (з укр.); — пов'язане з лик «обличчя», *лице́*; пор. р. [по́лі-*че*] «портрет»; зближення з р. *эполё-ты* «еполети», [полеты] «тс.» (Преобр. II 93) необгрунтоване.

полін (бот.) «*Artemisia L.*», [линь], *полінь*, [пóлінь О, Пі, пóлон О, пóлонь Г, О] «тс.», [палинь] «полин гіркий, *Artemisia absinthium L.*» Мак, [пелун Мак, повинь Мак, полінь Пі, полонт См, полун См] «тс.», *полинёць* «полин австрійський, *Artemisia austriaca Jacq. (L.)*», [полінець] «тс.» Пі, *полнівка* «горілка, настояна на полині», *полінна* «тс.»; — р. *польнь* «полин», [польн], *польнка*, [польно́к, польня, пельнка], бр. *палын*, др. *пелынъ, пельнь*, п. *poľun*, ст. *poľup*, ч. *pelupěk*, [pelun, peluň, peluň, polének, polín, palín], слц. *palina, pelinek*, [polynok] «тс.», вл. *poľop* «полин гіркий», нл. *roľup*, *roľuň* «тс.»; полин звичайний, чорнобиль, *Artemisia vulgaris L.*», полаб. *pelainē (peřain)* «полин гіркий», болг. *пелін* «тс.»; вино, настояне на полині, м. *пелин* «полин гіркий; отрута», схв. *пёлен* «полин», *пёлин, пёлим* «тс.»; [шавлія], слн. *peľin* «полин», стсл. *пелынъ* «полин гіркий», *пелынъ* «тс.»; — псл. *pelupъ (pelupъ, pelupъ, pelupъ, peľepъ)* «полин»; — переконливої етимології немає; найбільш прийнятне пов'язання з псл. *polēti* «палати, горіти», *polēpo* «поліно», *paliti* «палити»; назва могла бути зумовлена своєрідним гострим запахом і гірким смаком полину або тим, що у давнину (і навіть тепер в Азії) полин спалювали для профілактичного обкурювання від епідемій; слов'янські назви полину зіставляють іноді з лтс. *pelape* «полин», *pelėjums*, але воно, як і лит. *pelupas* «тс.», вважається слов'янським запозиченням (Mühl.—Endz. III 194); мало обгрунтоване пов'язання з стсл. *plъvelъ* «бур'ян, плевели», др. *половелъ* «тс.» (Соболевський ЖМНП 1886, вересень, 146), а також зближення з псл. **polvъ* «блідожовтий, бляклий, блідий», р. *полвый* «світло-жовтий, бляклий» за біло-сі-

рим, сивим кольором квіток полину (Преобр. II 103). — Коваль 74; Фасмер III 320; Черных II 54; Меркулова Очерки 120—122; Brückner 414; Machek ESJC 443; Jm. rostl. 247—248; Schuster-Sewc 1124; Младенов 417; Skok II 633—634; Mikl. EW 237; ZVSZ 306. — Див. ще **паліти, поліно**.

полинки (бот.) «хризантеми, *Chrysanthemum L.*» Мо; — очевидно, похідне утворення від *полін* «*Artemisia L.*»; назва могла бути зумовлена схожістю зовнішньої форми листків хризантеми і полину (Словн. бот. 436, 560; Віслюка—Клоков 328). — Див. ще **полін**.

поліска (ент.) «муха-голотілка, *Psila*» Нед; — префіксальне утворення від *лісий*, можливо, калька наукової назви роду *Psila*, утвореної від гр. *ψιλος* «голий, лисий, безволосий»; назва зумовлена тим, що цей рід мух має слабо опушене тіло (Горностаев 326; Urania Tierr. Insekten 428). — Див. ще **лісий**.

политиця (бот.) «березка, *Convolvulus L.*» Нед, [політіця] «тс.»; повитиця льонова, *Cuscuta epilinum Wehe*» Нед, [полетіця] «березка польова, *Convolvulus arvensis L.*» ВеБ, Мак, [полутиця Мак, полятиця Нед, Мак] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *повітиця* «тс.». — Шамота 115—116. — Див. ще **повітиця**.

поліця¹ «горизонтальна дошка на стіні, у шафі, буфеті; спальне місце у залізничному вагоні; залізна лопаточка у плузі», *пóлка* «спальне місце у залізничному вагоні» (з рос.); — р. [пóлі-*ца*] «полиця для посуду; трикутна полиця для встановлення ручного жорна; береговий уступ; залізна лопаточка (у плузі); залізний лист», *пóлка* «полиця», бр. *паліца* «полиця», п. слц. нл. *polica*, ч. *police*, вл. *polca* «тс.», болг. *полица* «тс., карниз», м. *полица* «полиця», схв. *пóлиця* «стінна планка», слн. *polica* «дошка у стіні; залізна лопаточка (у плузі)», стсл. *полница* «полиця»; — псл. *polica* «тс.» пов'язане з *roľъ* «осно-

ва, підлога, полиця». — Фасмер III 310; Черных II 53; Преобр. II 101—102; Булаховський Вибр. пр. III 353; Brückner 429—430; Machek ESJC 470; Schuster-Sewc 1124—1125; Младенов 467; Matzenauer LF 13, 177; Berneker IF 9, 364; Trautmann 204. — Див. ще піл.

[**полиця**²] (бот.) «конюшина польова, котики, *Trifolium arvense* L.»; — очевидно, похідне утворення від *пале*; пор. другу частину наукової назви цієї рослини: укр. *польова́*, лат. *arvense* (похідне від *arvum* «оране поле; нива, рілля»); назва зумовлена тим, що конюшина польова росте переважно на полях і пісках (Вісюліна—Клоков 220—221; Нейштадт 347). — Див. ще **пале**.

полі- «багато-» (у словах типу *поліартрит*, *полівалентний*, *полівітамін*, *полігібриди*, *поліметали*, *поліневрит*, *полісахаріди*); — р. болг. м. схв. *поли-*, бр. *поли-*, *пали-*, п. вл. слн. *poli-*, ч. слц. *poly-*; — словотворчий компонент, виділений із слів грецького походження типу *поліморфний* (гр. *πολύμορφος*), *поліптіх* (гр. *πολύπτυχος*), *поліфонія* (гр. *πολυφωνία*); гр. *полу-* «багато-», *полу* (прикметник с. р.) «багато, численне», чол. р. *полус* «численний; великий, значний», очевидно, споріднене з лат. *plūs* «більша частина, більша кількість, більший, більш численний». — СІС² 662; ССРЛЯ 10, 984; Kopaliński 764; Holub—Lyer 383; Младенов 466; Вуяклија 741; Frisk II 577—578; Walde—Hofm. II 327—328. — Див. ще **плюс**.

полівіти — див. **лівій**².

полівнік — див. **пало́ва**.

поліг — див. **лежати**.

поліглот «людина, яка володіє багатьма мовами»; — р. болг. м. *полиглот*, бр. *палиглот*, п. *poliglota*, ч. слц. *polyglot*, схв. *поліглот*, *поліглотта*, слн. *poliglót*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Polyglótt* «поліглот», *Polyglótte*, фр. *polyglotte*, англ. *polyglot* «тс.» походять від гр. атт. *πο-*

λυλωττος «багатомовний; той, хто говорить багатьма мовами», що складається з основ слів *полус* «багато, численний» і *γλωττα* (*γλωσσα*) «мова, мовлення». — СІС² 663; ССРЛЯ 10, 988; КЭСРЯ 350; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 571; Вуяклија 742; Fremdwörterbuch 493; Dauzat 572; Klein 1212. — Див. ще **полі-**, **ізоглотса**.

полігон «ділянка місцевості, обладнана для проведення навчальної, переважно артилерійської стрільби, а також для випробування озброєння; многокутник», *полігональний*, *полігонний*; — р. болг. м. *полигон*, бр. *палигон*, п. *poligon*, ч. *polygon*, слц. *polygón*, схв. *полігдн*, слн. *poligón*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Polygón* «многокутник; військовий полігон», фр. *polygone*, англ. *polygon* «тс.» походять від пізньолат. *polygōnium* «многокутник», яке зводиться до гр. *πολύγωνος* «многокутний», що складається з основ слів *полус* «багато, численний» і *γωνία* «кут, косинець». — СІС² 663; КЭСРЯ 351; Черных II 51—52; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; Младенов 466; Вуяклија 742; Fremdwörterbuch 493; Klein 668, 1212. — Див. ще **полі-**, **діагональ**¹.

поліграфія «галузі промисловості і техніки, пов'язані з виготовленням друкованої продукції», *поліграф* «копіювальний прилад», *поліграфіст*, *поліграфічний*; — р. *полиграфія*, бр. *палиграфія*, п. *poligrafia*, ч. *polygrafie*, слц. *polygrafia*, болг. *полиграфия*, м. *полиграфија*, схв. *поліграф* «копіювальна машина»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Polygraphie*, фр. *polygraphie*, англ. *polygraphy* походять від гр. *πολυγραφία* «значна або плідна письменницька діяльність», букв. «багатописання, надмірне писання», що складається з основ слів *полус* «багато, численний; значний, надмірний» і *γράφω* «пишу». — СІС² 663; КЭСРЯ 351; ССРЛЯ 10, 989; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 571; Младенов 466; Вуяклија 742; Gr. Fwb. 597;

Klein 1212; Dauzat 572. — Див. ще **полі-, графа.**

Полієвкт (чоловіче ім'я), ст. *Полу-евктъ* «многомол(и)тв(е)н(ъ)» (1627); — р. *Полиєвкт*, [*Полиєкт*, *Полуєкт*, *Полуэкт*], бр. *Палиєкт*, *Палиеўкт*; — запозичення з грецької мови; гр. *Πολύευκτος* утворене з прикметника *πολύευκτος* «довгожданий, жаданий, бажаний», що складається з основ слів *πολύ* (полύ) «багато» і *εὐκτός* «бажаний, жаданий; обіцяний», пов'язаного з *εὐχομαι* «голосно оповіщаю, вихваляюсь; урочисто обіцяю; благаю», спорідненим з ав. *aojaite* «урочисто проголошує», дінд. *ohate* «вихваляється, хвалить». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 180; Спр. личн. имен 446; Суперанская 81; Constantinescu 134; Frisk I 595—596. — Див. ще **полі-.**

поліж, *поліжкіня*, *поліжниця*, *поліжнічий* — див. **лежати.**

полій¹ «вода, що виступила поверх льоду», [*полій Л*, *полій ЛексПол*] «тс.», [*полій*] «тс. Л; вода під снігом ЛексПол; потік, течія води Ва; низинна місцевість, дно висохлого озера Ва; заплава, мілководдя ЛексПол»; — р. [*полій*] «заплава; берег, луки; повінь; неглибокі западини й глибокі улоговини, де збирається весняна вода», схв. *пōлōј* «заплава; мілководдя, мілина, пережат»; — псл. *poloј* «заплава; повінь, весняна вода», пов'язане чергуванням голосних з *politi* (< **ro-leitei*) «полити», утвореним з префікса *ro-* «по-» і кореня **lei-/loi-* «лити» (пор. *лій* — *лою*). — Фасмер III 314. — Див. ще **літи, по-**

[полій²] (бот.) «м'ята водяна, *Mentha aquatica* L.; м'ята блошина, *Mentha pulegium* L.»; — р. [*полій*] «м'ята блошина», п. *rolej* «м'ята, *Mentha* L.», ч. *rolej* «вид м'яти», схв. *rolej*, *rolaj*, слн. *rolāj* «тс.»; — через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. *Rolei* «м'ята блошина» (двн. *rolaia*, *roleige*, *rulei*, свн. *rolei* «тс.») походить від лат. *pūlējum* (*pūlēgium*) «тс.», запозиченого з грецької мови (гр. *βλήχων*

неясного походження) і вторинно зближеного з лат. *pūlex* «блоха, земляна блоха». — Фасмер III 308; Brücker 429; Machek Jm. rostl. 203; Skok II 697; Mikl. EW 255; Kluge—Mitzka 558; Walde—Hofm. II 384—385; Frisk I 245.

Полікарп (чоловіче ім'я), [*Поликарп*], ст. *Полнкарпъ* «многоплоден» (1627); — р. болг. *Поликарп*, бр. *Паликарп*, др. *Поликарпъ*, п. *Polikaгр*, ч. слц. *Polykaгр*, болг. *Поликарп*, схв. *Поликарто*, слн. *Polikaгр*, стсл. **Полукарпъ**; — через церковнослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Πολύκαρπος* зводиться до прикметника *πολύκαρπος* «багатий плодами, плодючий», що складається з основ слів *πολύ* «численний; великий, значний, широкий» і *καρπός* «плід». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 181; Суперанская 81; Спр. личн. имен 446; Илчев 401. — Див. ще **Карп, полі-**

поліклініка, *поліклінічний*; — р. болг. м. *поликліника*, бр. *паліклініка*, п. ч. слц. вл. *poliklinika*, схв. *поликліника*, слн. *poliklinika*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *polyclinique* «поліклініка» (первісно «міська лікарня»), н. *Pöliklinik* «тс.» утворене з гр. *πόλις* «місто» і фр. *clinique* «лікарня, клініка» (н. *Klinik* «тс.»). — СІС² 664; Черных II 52; КЭСРЯ 351; Откупщиков РЯШ 1974/2, 105—106; Sł. wуг. obcych 587; Holub—Lyer 383; Вуяклија 743; Klein 1209; Dauzat 571. — Див. ще **клініка, поліс².**

Поліксенія (жіноче ім'я); — р. болг. *Поликсена*, *Поликсения*, бр. *Паликсена*, слц. *Poluxena*, болг. *Поликсена*, цсл. **Поликсения**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Πολύξενη*, пов'язане з чоловічим ім'ям *Πολύξενος* «Поліксен», яке зводиться до прикметника *πολύξενος* «дуже гостинний, відвідуваний багатьма», що складається з основ слів *πολύς* «численний; великий, значний» та *ξένος* «чужий, чужоземний; чужинець». — Вл. імена 154; Петровский

181; Суперанская 89; Спр. личн. имен 517; Илчев 401; Constantinescu 134. — Див. ще **Ксєня, полі-**.

полімери «високомолекулярні сполуки, молекули яких побудовані з багаторазово повторюваних груп атомів (елементарних ланцюгів) однакової структури», *полімеризатор, полімеризація, полімерія*; — р. *полімеры*, бр. *палімеры*, п. *polimer*, ч. *polymer*, слц. *polytég*, болг. *полимери*, схв. *полимеризація*, слн. *polimët*; — запозичене, очевидно, з німецької мови; н. *Polymere* «полімери» пов'язане з *polymérisch* «полімерний», утвореним у 1830 р. шведським хіміком і мінералогом Берцеліусом від гр. *πολυμερής* «багаточленний, складений; роздроблений», яке складається з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *μέρος* «частина, частка», спорідненого з лат. *тегеог* «заробляю, одержую, здобуваю», хет. *таг-к* «ділити (жертву)». — СІС² 664; ССРЛЯ 10, 990; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Вуяклија 743; Klein 1213; Fremdwörterbuch 494; Frisk II 196—197, 212. — Див. ще **полі-**.

Поліна (жіноче ім'я), [*Поліна*] «Павлина» Нед, [*Полинáшка*] «Аполлінарія»; — бр. *Паліна*, ч. *Polína*, болг. *Поліна*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *Поліна* має дwoяке походження: від фр. *Pauline*, пов'язаного з *Paul* «Павло», і від р. *Аполлінáрия* (як результат його скорочення), пов'язаного з чоловічою формою *Аполлінáрий* (від лат. *Apollinarius*, похідного від *Απολλών* «Аполлон»). — Вл. імена 154; Петровский 181; Спр. личн. имен 517; Илчев 401.

поліно «дровина», [*полін*] «поліно» ВеЗа, [*полінча*] «полінце» О, [*палінча*] «тс.» О, *пóліняка* СУМ, Нед, *поліняччя* (зб.); — р. болг. *полéно* «поліно», бр. *палéно* «тс.», др. *полѣно* «короткий оцупок дерева», *полѣна* «дрова», п. *rolano* «поліно», ч. слц. *roleno* «тс.», вл. *роле́н* «балка під стелею», нл. [*rolena*] «дверна балка, брус», м. *полéно*, схв. *пòлено*, *пòљено*, слн. *roléno*, стсл. **по-**

лѣно «тс.»; — псл. *ролёно* «поліно, колода; дровина», очевидно, пов'язане з *roléti* «палати, горіти», *raliti* «палити»; менш переконливе зближення з псл. *роль* «половина», р. *пол* «підлога; дощане покриття; долівка», [*пол*] «половина», [*полть*] «частина (звичайно — половина) м'ясої туші» (Преобр. II 103; Machek ESJC 469—470; Schuster-Sewc 1126; Mikl. EW 255) або з *пóлка* «полиця» (Skok II 699; Uhlenbeck PBrB 21, 103). — Фасмер—Трубачев III 192—193, 273, 308; Brückner 429; Младенов 466; Trautmann 212—213; Mikl. EW 235. — Див. ще **паліти, пòлум'я**. — Пор. **пів, пол², поліця¹, півть**.

полінта — див. **полéнта**.

поліомієліт «гостре інфекційне захворювання нервової системи у дітей; епідемічний дитячий параліч»; — р. болг. *полиомиелит*, бр. *полиамієліт*, п. ч. *poliomyelitis*, слц. *poliomyelitfda*, схв. *полиомиєлітис*, слн. *poliomiellitis*; — засвоєне з новолатинської медичної номенклатури; нлат. *poliomyelitis* утворено з основ гр. *πολιός* «сірий», спорідненого з псл. **rolvъ* «половий», і гр. *μυελός* «шпик, спинний мозок, головний мозок», очевидно, спорідненого з *μῦς* «мускул». — СІС² 665; ССРЛЯ 10, 991; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Вуяклија 743; Klein 1210; Fremdwörterbuch 492; Frisk II 264. — Див. ще **мускул, пòловий**.

поліп (зоол., мед.) «сидяча форма кишковопорожнинних тварин; опухоподібне розрощення слизової оболонки або шкіри, яке іноді сидить на ніжці»; — р. болг. *полип*, бр. *паліп*, п. *polip*, ч. слц. *polyp*, м. *полип*, схв. *пòлип*, слн. *polip*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Polyp* «поліп, гідра; поліп», фр. *polype*, англ. *polyp* «тс.» походять від лат. *polypus* «поліп», що зводиться до гр. *πόλυπους* «тс., багатонорий», утвореного з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *πούς* «нога»; назва тварини зумовлена тим, що на вільному кінці її знаходиться рот, оторочений віночком щупальців. — СІС² 665;

Черных II 52; КЭСРЯ 351; St. wug. obcuch 588; Holub—Lyer 383—384; РЧДБЕ 572; Вуяклија 744; Fremdwörterbuch 494; Dauzat 572; Klein 1213, 1214. — Див. ще **під¹**, **пода́гра**, **полі-**.

полі́р «сталевий інструмент для полірування, що має вигляд гладкого бруски», *полірува́льник* «тс.»; робітник, який полірує», *полірува́льня* «шліфувальна майстерня», *полірува́ти*; — р. *полі́р*, *полирова́ть*, бр. *палі́р*, *палірава́ць*, п. *polerować*, ч. *polírovat*, слц. *polírovat'*, болг. *поли́рам* «полірую», м. *поли́ра*, схв. *поли́рати*, слн. *políratí*; — запозичення з німецької мови; н. *polieren* «полірувати, шліфувати» зводиться до фр. *polir* «тс.», що походить від етимологічно не зовсім ясного лат. *polire* «полірувати, пригладжувати; обчищати», можливо, утвореного за допомогою префікса *po-*, спорідненого з псл. *po-*, *pa-*, укр. *по-*, *па-*, від дієслова **lǐge*, пов'язаного з *lǐpere* «мазати, бруднити; покривати». — Шелудько 43; Фасмер III 309; Черных II 52; КЭСРЯ 351; Смирнов 230; St. wug. obcuch 585; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Вуяклија 745; Fremdwörterbuch 494; Kluge—Mitzka 558; Dauzat 571; Walde—Holm. II 330—331; Ernout—Meillet 785. — Пор. **політу́ра**.

полі́с¹ «страхове свідоцтво — документ про страхування»; — р. *пóлис*, бр. *пóлис*, п. *polisa* «тс.»; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *police* «свідоцтво, видане страховим товариством; (заст.) контракт», ст. *police* «свідоцтво, посвідчення, атестат», походить від іт. *polizza* «розписка, квитанція». — СІС² 666; ССРЛЯ 10, 994; Фасмер III 309; Преобр. II 102; Kopaliński 766; Dauzat 571. — Див. ще **полі́ца**.

полі́с² «античне місто-держава, особлива форма рабовласницької держави»; — р. болг. схв. *пóлис*, бр. *пóліс*; — запозичення з грецької мови; гр. *πόλις* «місто; кремль, цитадель; держава, країна; громада» споріднене з лит. *pilis* «замок, фортеця», лтс. *pils*

«цитадель», дінд. *puṭiḥ* «цитадель, місто», рїг, *puṭam* «тс.». — СІС² 666; ССРЛЯ 10, 994; РЧДБЕ 573; Вуяклија 745; Fraenkel 590—591; Frisk II 576.

полі́т- (початковий компонент складноскорочених слів типу *політапа́рат*, *політбéсіда*, *політвида́в*, *політвїдділ*, *політв'язень*, *політгоди́на*, *політгра́мота*, *політгурто́к*); — бр. *паліт-*, п. ч. слц. слн. *polit-*, болг. м. схв. *полит-* «тс.»; — запозичення-калька з російської мови; р. *полит-* є скороченням слова *политический* «політичний», якому відповідає укр. *політи́чний*. — СІС² 666—667; ССРЛЯ 10, 995; Kopaliński 766; Вуяклија 746. — Див. ще **полі́тика¹**.

політа́ври — див. **лита́вра**.

полі́тика¹, *полі́тик*, *полі́тикан*, *полі́тиканство*, *полі́тичний*, [*полі́тикува́ти*] «розмовляти про політику; надзвичайно чемно, ввічливо поводитися, маніжитися» Нед, [*полі́тикува́тися*] «вести один з одним політику Г; дипломатничати», ст. *политикъ* «політик, державний діяч» (XVII ст.); — р. болг. м. *полі́тика*, бр. *палі́тыка*, п. ч. *polityka*, ч. слц. вл. *politika*, схв. *полі́тика*, слн. *polítika*; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з латинської мови; лат. (*ars*) *política* «(діяльність) політична», походить від гр. *πολιτική* (*τέχνη*) «державна діяльність, політика», *πολιτικός* «громадянський, державний, громадський; державний діяч, політик», пов'язаних з *пóλις* «місто; кремль, цитадель; держава; громада». — СІС² 666; Фасмер III 310; Черных II 52; Christiani 17; Kopaliński 595; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 573; Младенов 467; Вуяклија 745—746; Frisk II 576—577. — Див. ще **пóліс²**.

[**полі́тика²**] «стрічка (шовкова, гарусна)», [*полі́тичка*, *поля́тичка*] «тс.» Нед, О, [*поля́тиця*] «прикраса; стрічка» О, [*пулі́тека*] «краса» Корз, [*полі́тикува́ти*] «маніжитися» Нед; — результат давньої видозміни значення *полі́тика* «політична діяльність» (див.).

політу́ра (вид лаку); — р. болг. м. схв. *политу́ра*, бр. *паліту́ра*, п. ч. вл. *politura*, слц. слн. *polítuga*; — запозичення з німецької мови; н. *Politúr* «політура, поліровка» походить від лат. *polítuga* «полірування, шліфування, лощіння, обробка», пов'язаного з *políge* «робити рівним, гладким; шліфувати, полірувати; штукатурити, білити; лощити». — СІС² 667; Фасмер III 310; Sł. wug. obcych 589; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 574; Вуяклија 746; Fremdwörterbuch 492; Walde—Hofm. II 330—331. — Див. ще **полі́р**.

поліфонія «багатоголосся в музиці», *поліфоні́зм*, *поліфоні́чний*, *поліфоні́ний*; — р. *полифонія*, бр. *полифанія*, п. *polifonia*, ч. *polyfonie*, слц. *polyfonia*, вл. *polyfoniја*, болг. *полифония*, м. *полифонија*, схв. *полифонија*, слн. *polifonía*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Polyphonie*, фр. *polyphonie*, англ. *polyphony* «тс.» походять від гр. *πολυφωνία* «багатозвучність; балакучість», яке складається з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *φωνή* «голос». — СІС² 667; ССРЛЯ 10, 1006; Sł. wug. obcych 586; Kopaliński 764; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 574; Вуяклија 747; Gr. Fwb. 598; Dauzat 572; Klein 1214. — Див. ще **полі-**, **фонéтика**.

[**полі́ца**] «страхове свідоцтво, поліс» Нед; — п. [*polica*], слц. *polica*, болг. м. *пoлицa*, схв. *пoлицa*, слн. *políca* «тс.»; — запозичено, очевидно, через польське і німецьке (н. *Polízze*, *Políce* «тс.») посередництво з італійської мови; іт. *polizza* «поліс; розписка, квитанція» виникло з слат. *arodíxa* «квитанція, розписка про одержання», що походить від гр. *ἀπόδειξις* «доказ, аргумент; показування», пов'язаного з *ἀποδεικνύω* «показувати», що складається з префікса *ἀπο-* (на позначення віддалення, завершення, припинення) й основи дієслова *δεικνύω* «показувати, виявляти; доводити», спорідненого з лат. *dīcere* «говорити, виголошувати; стверджувати, називати». — SW IV 532; РЧДБЕ 574; Вуяклија 747; Klu-

ge—Mitzka 558; Fremdwörterbuch 492; Mestica 1219; Frisk I 355—356. — Див. ще **апогéй**, **диктáт**.

поліца́й, [*поліца́йник*] «поліцай» Нед, [*полицейник*] «тс.», *полица́йня* (зб.) «поліцаї», [*полица́йський*] «поліцейський» Нед; — р. болг. *полица́й*, бр. *паліца́й*, п. [*policaј*, *policaјt*], ч. слц. *policaјt*, вл. нл. *policaј*, м. *полицај*, схв. *полицај*, *полицајац*, слн. *policaј*; — семантично видозмінене запозичення з німецької мови; н. *Polizei* «поліція, поліцейське управління» зводиться до слат. *polícia* «підтримування порядку в місті». — Шелудько 43; ССРЛЯ 10, 1006; SW IV 532; Holub—Lyer 383; Machek ESJC 470; Младенов 467; Вуяклија 747; Kluge—Mitzka 558. — Див. ще **полі́ція**.

полі́ція, [*полиці́ян*] «поліцай», [*полици́ян*] «сільський посильний» О, [*полици́ян*] «тс.» ВеЛ, [*полиці́янт*] «поліцай», *полиці́янт*, *полиці́янт* «тс.», *полиці́йний*; — р. болг. *поли́ция*, бр. *палі́цыя*, п. *policja*, ч. *policie*, слц. *polícia*, вл. *policiја*, м. *полиција*, схв. *полиција*, слн. *policiја*; — запозичене, очевидно, через польське посередництво, з латинської мови; слат. *polícia* «адміністрація, уряд держави, республіки», *politia* «тс.» через лат. *polítia* «державний устрій» зводиться до гр. *πολίτεια* «тс., державний лад, форма правління; держава; державна діяльність, державні справи; громадянство», пов'язаного з *πολίτης* «громадянин; співгромадянин, земляк; міський, місцевий», похідним від *πόλις* «місто; кремль, цитадель; держава, країна; громада». — СІС² 668; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 310; Черных II 52—53; Преобр. II 93; Смирнов 232; Sł. wug. obcych 586; Holub—Lyer 383; Machek ESJC 470; Младенов 467; Вуяклија 747; Kluge—Mitzka 558; Klein 1209; Frisk II 576. — Див. ще **пoліс²**. — Пор. **полі́тика¹**.

полішине́ль «комічний персонаж французького народного театру»; — р. *полишинель*, бр. *палішыне́ль*, п. *poliszynel*, болг. *полишинел*, схв. *поли-*

шинел; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *polichinelle* «полішинель» походить від іт. неапол. *Polescenella* «Пульчинелла (комічний персонаж, маска неаполітанської комедії)», яке відповідає іт. літ. *Pulcinella* «тс.; блазень», зменш. від *pulcina* (*pulcino*) «курча», що зводиться до лат. *pullicēna* або *pullicina* (жін. р.), *pullicēnus*, *pullicīnus* (чол. р.) «курча, пташеня», похідних від *pullus* «тс.; маля, молода тварина», пов'язаного з *puellus* «дитинка, хлопчикок», *putillus* «маленький хлопчик, маля; пташеня», *putus* «маленький хлопчик, дитя», спорідненими з псл. **рѣта* «птаха», укр. *птаха*, *птаця*. — СІС 1951, 516; Фасмер III 311, 398; Черных II 412; РЧДБЕ 574; Вуяклија 747; Dauzat 571; Gamillscheg 706; Fremdwörterbuch 492; Klein 1209, 1271; Mestica 1304; Walde—Hofm. II 382—383, 394. — Див. ще *птаха*, *птаця*.

полк «військова одиниця із самостійним управлінням і господарством, яка входить переважно до складу дивізії або бригади; в Україні в XVI—XVIII ст.: — військова й адміністративно-територіальна одиниця», [*півк* Пі, *повк*] «тс.», *полковій* «(заст.) офіцер полку», [*повкóвник*] «начальник, правитель полкової області, що обирався полковою радою відкритим голосуванням і затверджувався гетьманським універсалом; командир полку» (з п. ?), *полкóвник* «(заст.) тс.; офіцерське звання або чин в армії; особа, яка носить це звання», *полковниківна* «дочка полковника», *полкóвництво* «посада військового губернатора і командуючого військом округу в гетьманщині; посада командира полку», *полкóвниця* «дружина полковника», *полкóвничиха* «тс.», *полковничéнко* (заст.) «син полковника», [*полкóвничий*] «полковник», [*полчанін*] «однополчанин; воїн, боєць, солдат» Нед, *полковникувати* «бути полковником», *ополчéнець* «учасник, боєць ополчення», [*ополчéнє*] «озброєння, підготовка до війни; зброя; обо-

рона, захист» Нед, *ополчénня* «військо, що створюється з народних мас», *ополчати* «(заст.) озброювати для війни, створювати ополчення; підбурювати, настроювати проти кого-, чогонебудь», *ополчатися* «(заст.) підійматися на війну, іти війною; виступати з нападами, з різкою критикою», *підполкóвник* «військове звання рангом нижче полковника; особа, що має це звання»; — р. *полк*, [*полóк*] «юрба (дівчат)», бр. *полк* (з р.), др. *пѣлкъ* «військо; загін, підрозділ війська, полк; воїнство, військові сили; битва, бій; війна, похід; стан, народ; частина; зібрання», п. *pułk* «полк», ч. слц. *pluk*, вл. *połk*, болг. ст. *пѣлк* «тс.», болг. м. *полк* «тс.» (з р.), схв. *пѣк* «тс.; народ, люди, натовп», слн. *pólk* «полк», стсл. *пѣкъ* «натовп; колона; бойовий порядок; угруповання»; — псл. **рѣлкъ* «тс.; полк»; — очевидно, давнє запозичення з германських мов; дісл. днн. дфриз. *folk* «народ, натовп, юрба; зграя, маса, купа; плем'я, рід», двн. *folk* (*folc*) «народ; загін, військо», дангл. *folc* «народ, натовп» генетично пов'язані з алб. *plōgu* «купа, натовп», лат. *plēbs* (ст. *plēbēs*) «тс.; плебс, народні маси, простий народ», гр. *πλήθος* «безліч, сила; натовп», псл. **рѣлпъ* «повний, густий», укр. *пóвний*; запозиченими від слов'ян вважаються лит. *pułkas* «натовп, ватага, зграя, юрба; загін, полк», лтс. *pułks* (*pułks*) «тс.»; твердження про власне слов'янське походження псл. **рѣлкъ* (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 223—227; Фортунатов ИТ II 150; Brückner 448; Mikl. EW 236) менш обґрунтоване. — Коваль 192—193; Richhardt 89; Фасмер III 311; Черных II 53; Преобр. II 94; Шахматов ИОРЯС 7/1, 303; Соболевский ЖМНП 1911, травень, 164; Sobolevsky AfSiPh 33, 479; Сидоренко Зб. наук. праць I 131—133; Ледева Вестник МГУ 1959/4, 163—175; Machek ESJC 464; Младенов СГЕ 52; Младенов 467, 538; ZVSZ 351; Mühl.—Endz. III 407; Skardžius 183; Wiedemann BB 28, 23—24; Kiparsky GLG 208—

209; Mikkola Berühr. 153; Pedersen MPKJ I 175; Jokl Studien 71; Kluge—Mitzka 823—824; Klein 607; Jóhannesson 561; Торп 235. — Див. ще **півний**.

[полковничок] (бот.) «майоран садовий, *Majorana hortensis* Moench.» Дз; — пов'язане з *полковник* (офіцерський чин); назва могла бути зумовлена народноетимологічним зближенням назви рослини *майоран* з назвою офіцерського чину *майор*. — Див. ще **полк**.

пóло «спортивна командна гра в м'яч верхи на конях»; — р. болг. *пóло*, бр. *пóла*, п. *polo*, ч. слц. рлн. *рóло*, схв. *пóло*; — запозичення з англійської мови; англ. *polo* «тс.» походить від балтійського *polo* «м'яч»; пор. тибет. *pu lu* «тс.» — СІС² 668; ССРЛЯ 10, 1032; Коралиński 767; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 575; Вуяклија 748; Fremdwörterbuch 492; Dauzat 572; NSD 1921; Klein 1211. — Пор. **ватерпóло**.

пóлова «відходи (насінневі плівки, лушпиння) від обмолоту й очищення зерна хлібних злаків, льону», **[пóлов'ця]** «тс.», **[пóлівнік]** «половник (Ме); курінь під льохом Мо», **[пóловéнь]** «сарай для полови Чаб; приміщення для зберігання вуликів з бджолами в зимовий час», **пóловник** «місце, куди зсипають половиу; [вид хліва для полови; хлів, де зимою перебувають вівці й телята (у Галичині)]», **[пóлов'яник]** «місце, куди зсипають половиу», **пóловня** «половник», **[пóлбмнік, пóлўник, пелéвник, пелівня]** «тс.» Гриц, **[пóловáстий]** «з половиою» Нед, **пóлбв'яний** «виготовлений з полови», **[спóлбвіти]** «очистити (збіжжя) промиванням» Нед; — р. **[пóлбвá]** «полова», бр. *пóлбва* «тс.», др. *полова* «солома», п. *pléwá* «полова», *[plowa]*, ч. слц. *pléwa, plévu* (мн.), вл. *plúwa, plúwu* (мн.), нл. *plówa, plówu* (мн.), полаб. *plávoí* (мн.) «тс.», болг. *плѣва* «солома», м. *плева* «полова», схв. *плѣва*, слн. *pléva*, стсл. *пáѣва* «тс.»; — псл. **pelva* «полова, солома», пов'язане з **pelveľ* «бур'ян», **pelti* «полоти»; — споріднене з прус. *pelwo* «полова», лит. ст. *pėĩũs*, лтс. *pe-*

lus, peľavas, лат. *palea*, дінд. *palāvāh* (мн.) «тс.» — Фасмер III 227, 312; Brückner 418; Holub—Lyer 377; Machek ESJC 459—460; Schuster-Sewc 1108; Младенов 431; Skok II 691—692; Мейе ОЯ 173, 344; Меркулова ОЛА 1979, 122—123; Torbiörnsson LM I 48; Trautmann 213, Apr. Sprachd. 393; Būga RR I 473, II 513; Mühl.—Endz. III 198; Kačulis II 34; Mayrhofer II 233—234; Абаев ИЭСОЯ I 450; Persson Beitr. 808; Solmsen AfSiPh 24, 576; Pokorny 802. — Див. ще **пóлбти**. — Пор. **пелéвня, пелéвэл**.

пóловень, пóловинь, пóловінь — див. **пóлум'я**.

[пóловéць] (ент.) «терміт, *Termes*» Нед; — неясне; можливо, похідне від *пóловій* «блідо-жовтий; (про масть тварин) світло-рудий», як назва, зумовлена забарвленням терміта (*Urania Tierr. Insekten* 117—124).

пóловій «кольору спілого жита, пшениці і т. ін.; блідо-жовтий; світло-рудий (про масть тварин)» СУМ, Нед, **[пóлевий]** «тс.» О, **[пóловістий]** «тс.» (про волів) Гриц, **[пóловкáстий]** «бляклий, блідий» ВеНЗн, **[пóлбвка]** «булана корова Нед, жовтий віл О», **[пóловўня]** «булана корова» Нед, **[пóловўха, пóловўша, пóлўня]** «тс.» Нед, **[пóлбвка]** «буланий віл» Нед, **[пóлбвчик]** (орн.) «вид невеликого птаха пологового кольору», **пóловіти** «достигаючи, набувати жовтого кольору, ставати жовтим (про пшеницю, жито); виділятися, відливати жовтим кольором», **зпóловіти** «почати половіти», **[спóловіти]** «зблякнути» Нед; — р. **пóлбвий** «світло-жовтий, бляклий», **пóлбвій** «тс.», бр. *пóлбвві* «половий (про масть тварин); буланий (про коня); світло-бурий (про корову)», др. *пóлбвѣ* «світло-жовтий, бляклий», *пóлбвѣи* «достиглий», п. *[poľowu]* «білявий, бляклий; половий, світло-жовтий, світло-рудий (про масть тварин)» (з укр.), п. вл. нл. *plówu* «тс.», ч. слц. *plávú* «бляклий, буланий, світло-жовтий, блідо-жовтий (про коня, волосся)», болг. **[пóлав]** «синій; з русим во-

лоссям, синьоокий, блондин; світлого кольору», м. [плав] «синій (про очі)», схв. *plāv* «синій, голубий; світлий, блідо-жовтий; зі світлим волоссям», слн. *plāv* «голубий», стсл. *плавъ* «блідо-жовтий, світло-русий»; — псл. **rolvъ* «тс.; буланій; бляклий, блідий»; — споріднене з лит. *palvas* «буланій, світло-жовтий», двн. *falo* «бляклий, блідий; зі світлим волоссям», днн. *falu* «бляклий, блідий», дангл. *fealu* «тс.; жовтий, буланій», дісл. *fōlg* «тс.», лат. *pallidus* «блідий», *palleo* «блідну; стаю блідо-зеленим, жовтуватим», гр. *πολιός* «сірий», *πελιγός* «тс.», *πελιός* «безбарвний, блідий, темно-сірий, чорно-голубий», вірм. *ali-k'* «біле, чисте волосся», дінд. *pallitāh* «сірий, сивий; старець», *palitām* «сиве волосся», *pañḍiḥ* «жовтуватий»; іє. **pel-* (**pol-*) «сивий, сірий; бляклий, блідий; темнуватий, строкакий». — Фасмер III 313; Brückner 422; Machek ESJC 456; Schuster-Sewc 1091—1092; Младенов 425; Skok II 679—680; Mikl. EW 256; Критенко Вступ 520; ZVSZ 329; Мейє ОЯ 20, 389; Trautmann 205; Būga RR II 342; Fraenkel 534; Karulis II 34; Kluge—Mitzka 180; Jóhannesson 556; Holthausen IF 62, 153; Walde—Hofm. II 239—240; Frisk II 498, 575—576; Mayrhofer II 234—235; Persson Beitr. 561, 645, 805; Uhlenbeck 160; Pokorny 804—805. — Пор. **плісень**.

[**половік**] (орн.) «різновид яструба; звичайний боривітер, *Falco tinnunculus* L. Нед; шуліка *Le*»; — очевидно, похідне утворення від *полівій* «блідо-жовтий; (про масть тварин) світло-рудий»; назва зумовлена іржасто-рудим забарвленням спини і крил боривітра або світло-рудим забарвленням низу яструба; пор. інші семантично подібні назви цих птахів: р. [красный сокол], н. *Rotfalke* «тс.» (Воїнств.—Кіст. 165, 170; Птицы СССР 134—135, 167). — Див. ще **полівій**.

половіна, [половінниця] (вид плаhti), *половінчастість*, *половінчатість*, *половінчик* «стара міра в

1/8 літра, а також пляшка такої місткості; восьмушка; [найменша пляшечка казенної горілки; гермафродит; перекинчик, зрадник, ренегат Нед]», *половінщик* «той, хто має половину паю або володіє майном із кимсь удвох; той, хто обробляє землю з половиною», *половінщина* «оренда землі з віддачею половиною врожаю власникові землі», [половіця] «половина» Нед, Бі, Пі, [половіч] «співвласник наполовину» Нед, [половічанка] «жито з пшеницею», [половінчик] «напівшерстяна матерія» Л, [половка] «половинка» ВеУг (із слц., п. ?), *половінчастий*, *половінчатий*, [половітий] «половинний» Нед, [половічний] «тс.» Нед, *половінити*, *наполовіну*, *пополовіні* «пополам», *споловіни*; — р. болг. *половина*, п. *polova*, ч. *polovice*, *polovina*, слц. *polovica*, *polovina*, вл. нл. *połojca*, м. *половина*, схв. *полдовина*, слн. *polovica*, заст. *polovina*; — псл. *polovina*, *polovica*, похідні утворення від *роль* «половина». — Дзєндзєлівський УЗЛП 110; Фасмер III 312; Преобр. II 100—101; Brückner 429; Machek ESJC 498—499; Schuster-Sewc 1124; Младенов 467; Skok II 696—697. — Див. ще **пів**.

[**полівити**] «метати, зшивати на живу нитку»; — неясне.

[**полівіддя**] «повінь», [півовідь, половодь, полівода] «тс.» Нед; — р. *половодье*, [водополь] «тс.»; — складне утворення з основ слів **полий* (псл. *роль*) «розлитий, широкий, відкритий» (пор. р. *полие воды*), можливо, спорідненого з хет. *palji-* «широкий», і *вода*; повністю може бути зіставлене з лат. *palūs* (< **pal-ūd-s*) «болото, стояча вода»; сюди ж слід віднести укр. *заполоніти* «заповнити», *розполонітися* «розлитися», [сполоніти] «заповнити; полити», цсл. *располѣти сѧ* «розлитися». — Фасмер III 312—313, 320; Трубачев Этимология 1973, 13—14. — Див. ще **водá**. — Пор. **заполоніти**.

[**половіти**] «зігрівати, нагрівати» Пі; — неясне, можливо, віддалено по-

в'язане з *поліно*, *паліти* (псл. *polēti* «палати, горіти»).

[**половник**] (бот.) «жабрій звичайний, *Galeopsis tetrahit* L.» Мак; — неясне.

[**половнічка**] (бот.) (у сполученні [п. *благовонка*] «пахуча трава звичайна, *Anthoxanthum odoratum* L.» Нед; — неясне; можливо, похідне утворення від *полівій* «кольору спілого жита; блідо-жовтий»; назва могла бути зумовлена жовтуватим кольором квітів і стебел цієї рослини (Віслюліна—Клоков 100; Нейштадт 98—99); пор. ще інші її назви: [*русавка*] Мак, р. [*жёлтоцвѣтник*], схв. *златно колено*, наукову назву роду *Anthoxanthum* «квітка жовтувата». — Див. ще *полівій*.

половуха, *половущка*, *полуву́ха* — див. *полевиця*.

пóловец (одн. *пóловець*) «кумани, кипчаки» (тюркський кочовий народ), *половчани* (одн. *половчанин* СУМ, Нед), *половчан*, *полівчін* СУМ, Нед «тс.», *половецький*; — р. *пóловцы*, бр. *пóлаўцы*, др. *половѣци*, ч. ст. *Plavci*, п. ст. *Plavci* (з ч.), болг. *половци* (з р.); — похідне утворення від др. *половъ(и)* «половий, білуватий, ясно-жовтий, блідий»; очевидно, калька тюрк. *Kuman* «пловець, куманин; (букв.) блідий, блідо-жовтий, половий» (УРЕ 11, 343; Пономарев—Гордлевский ИАН ОЛЯ 6, 321). — Фасмер III 313; Преобр. II 94—95; Соболевский РФВ 64, 170—171; ЖМНП 1886, вересень 154; Менгес 73—76. — Див. ще *полівій*.

[**полóв'яз**] (бот.) «в'яз шорсткий, *Ulmus scabra* Mill. (*Ulmus montana* With.)» Мак, ВеНЗн, [*полу'яз*] «тс.» Мак; — очевидно, складне утворення з *полу-* «пів-, напів-» і *в'яз* «*Ulmus* L.» (див.):

пóлог, *полóги* — див. *лежати*.

полóдник¹ — див. **полóник**¹.

полóдник² — див. **полóник**².

пóлоз «одна з двох нижніх частин саней, що поверхнею повзає по снігу; повзкий брус, який використовується для переміщення предметів великої ва-

ги; велика змія родини удавів», [*полóззя*] «довгі вантажні сани» НикНикТЛ, *полóзк* «полоз саней; рухома, ковзна частина деяких машин; [п'ятка плуга Гриц]», [*полóзюк*] «велика змія», [*пóлос*] «полоз, санні полоззя» Нед; — р. *пóлоз* «полоз», бр. *пóлаз* «тс.», п. *płoz*, *płozą*, [*płóz*, *płuz*] «тс.», ч. *płaz* «лісо-спуск, скат; металева площина, по якій щось перекочують; частина плуга», слц. *płaz* «частина плуга (підшва)», болг. *плав* «дерев'яні полози, що повзають по снігу; підшва плуга; дошка на дні човна», м. *плав* «санний полоз, частина плуга», схв. *plāz* «підшва плуга», слн. *pláz* «тс.»; — псл. **polzъ* «полоз (санний); підшва плуга», пов'язане чергуванням голосних з **p^hlzi*, **pelzti* «повзти»; — можливо, споріднене з дангл. *fealg* «обід, борона», двн. *fēlga* «обід; каток для розпушування землі, борона», свн. *valgen* «орати, борознити», *velgen* «тс.» — Коваль 98—99; Фасмер III 314; Черных II 53; Brücker 402, 422; Machek ESJC 456; Младенов 537—538; Trautmann 218. — Див. ще **повзти**.

полóй — див. **полій**¹.

полóкати — див. **полоскати**.

полон¹ «неволя, в яку потрапляють захоплені противником під час воєнних дій; (заст.) полонені», [*полóнь*] «тс.», *полонéник* «взятий у полон; бранець», [*полоннік* Нед, *полонянець* Нед], *полоня́ник* «тс.» СУМ, Нед, *полоня́нин* СУМ, Нед, *полонéний* «тс.», *полонітель* «той, хто взяв у полон кого-небудь», [*полонний*] «спійманий, ув'язнений; захоплений» (про здобич) Нед, *полоніти* «захоплювати під час воєнних дій; підкоряти, загарбувати»; — р. *полон* (заст.) «полон; здобич, захоплена на війні; військовополонені», бр. *палон* «полон», др. *полонъ* «тс.»; переслідування, полонені, здобич, п. *płon* «жнива, урожай; (мн.) плоди», ч. *płen* «виручка, прибуток, урожай, здобич», слц. *płen* «грабіж, здиство, спустошення (під час війни)», *płien* «тс.», нл. *płon* «дракон, змії; шакал; метеор; благо-

дать, урожай», болг. *плен* «полон», м. *плен* «тс.; здобич, грабіж, пограбування», схв. *плѣн* «здобич», слн. *plén* «тс.; трофей; пограбування», стсл. *плѣнь* «тс.»; — псл. **relpъ* «неволя, полон; здобич (військова); прибуток; урожай»; — споріднене з лит. *reipnas* «прибуток, доход, заробіток; заслуга», *reipnūti* «заслуговувати; заробляти, виручати», лтс. *reipna* «заслуга; прибуток, доход», дінд. *rapaŋa* «обіцяна нагорода», *rapatē* «скуповує, закупає», гр. *πωλέω* «купує», двн. *fālī* «продажний», дісл. *falg* «тс.»; іє. **rel-no-s* «прибуток, заробіток», похідне від **rel-* «продавати; заробляти, заслуговувати»; менш обгрунтоване зіставлення слов'янських форм з лат. *rellis* «шкура», гот. *fill* «тс.» (Брандт РФВ 23, 292), пов'язаними з псл. **relpa* «пелена», *relena* «тс.», іє. **rel-* «оболонка, плівка; шкіра; одяг». — Фасмер III 314—315; Преобр. II 80—81; Brückner 418—419; Machek ESJČ 457—458; Schuster-Sewc 1105—1106; Младенов 428; Skok II 683; ZVSZ 305; Mikl. EW 236; Бенвенист 234; Trautmann 213, Arg. Sprachd. 392; Fraenkel 567—568; Mühl.—Endz. III 197—199; Fortunatov BB 6, 217, AfSIPh 4, 579; Ван-Вейк ИОРЯС 20/3, 38; Frisk II 633; Pokorny 804.

[**полон**²] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul. (*Sclerotium clavus* Dec.) ВеНЗн, Мак; гарний урожай О»; — п. *plon* «жнива; урожай; плоди», нл. *plon* «благодать, урожай»; — очевидно, залишок псл. **relpъ* «полон, здобич; прибуток, урожай»; у значенні «ріжки» може бути зведене й до псл. **rolpъ* «дикий, неродючий», похідного від *rolъ* «пловий, порожній». — Skok II 683. — Див. ще **полон**¹. — Пор. **плінній**, **плонка**.

[**полон**³] (ент.) «комар-товстоніжка, *Bibio Geoffr.*; вид рунної або зграєвої гусениці, *Sciara militaris* Now., особливо її личинки Нед»; — неясне.

полон⁴ — див. **полін**.

полонез (урочистий бальний танець; музика до цього танцю); — р.

полонез, бр. *паланез*, п. *polonez*, *polopeza*, ч. слц. слн. *polonéza*, болг. *полонеза*, схв. *полонѣз*, *полонѣза*; — запозичення з французької мови; фр. *polonaise* «полонез», букв. «польський танець» (результат скорочення словосполучення *danse polonaise* «тс.») є формою жін. р. від *polonais* «польський», утвореного від *Polonia*, латинізованої назви Польщі. — SIC² 668; Фасмер III 315; St. wyg. obcyh 589; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 575; Вуяклија 748; Kleip 1211; Dauzat 572. — Див. ще **поляки**. — Пор. **полонізація**, **полька**¹.

полоник¹ «велика ложка для насипання страви», [*полбдник* Нед, *пулбмняник* Гриц], *ополоник* «тс.», [*полбник*] «совок для вичерпування води з човна» Ник, [*сполоник*, *спблик*, *шпблик*] «тс.» Ник; — р. *полбвник*, *уполбвник*, [*уполбвня*], бр. *палбник*, *апалбник*, др. *уполовньникъ*, м. *испол* «ківш для вичерпування води з човна», схв. [i:spō] «тс.», [pa]j] «черпак», слн. *рб* «тс.», цсл. *поль* «пристосування для черпання», *исполь*, *сьполь* «тс.»; — псл. *роль* «черпак», [**polnikъ* (< **relnikъ*?)] «полоник», пов'язане з **pelti* «полоти; вичерпувати», *palati* «провіювати». — Фасмер IV 164; ЭСБМ 1, 120; Куркина Этимология 1981, 12—13. — Див. ще **палати**¹, **полоти**.

[**полоник**²] «дух скарбу» Нед, [*полбдник*] «тс.» Нед; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [*полбн*] «гарний урожай», псл. **relpъ* «здобич, прибуток, урожай» або з [**полбдник*, *полуденник*] «полуденний чорт; мара» (Гриц 201).

полоник³ — див. **ополоник**¹.

полонина, **полонінка**, **полоняник** — див. **пбле**.

[**полонінка**] (орн.) «гірський щеврик, *Apthus spinoletta* L.» Нед, ВеНЗн; — похідне утворення від *полонина*; назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться у верхній зоні Карпатських гір, на полонинах, не спускаючись у лісову зону (Воїнств.—Кіст. 276—277; Страутман 128). — Див. ще **пбле**.

полонізація «ополячення», *полонізм* «слово або вираз, запозичені з польської мови», *полонізувати*; — р. *полонізація*, бр. *паланізація*, п. *polonizacja*, ч. *polonizace*, *polonisace*, слц. *polonizácia*, болг. *полонізмъ* «полонізм», схв. *полонизирати*, *полонизовати*; — похідні утворення, пов'язані з нлат. *Polonia*, латинізованою назвою Польщі. — Коралиński 767. — Пор. **полонез**, **полоній**.

полоній (хімічний елемент); — р. болг. *полоний*, бр. *палоній*, п. *polon*, ч. вл. *polonium*, слц. *polónium*, схв. *пòлòннїй*, *пòлòннїум*, слн. *polónij*; — назва, засвоєна з новолатинської хімічної номенклатури; нлат. *polonium* утворено від *Polonia*, латинізованої назви Польщі; елемент, відкритий у 1898 р. подружжям Кюрі, названо так на честь М. Кюрі-Склодовської, польки за походженням. — SIC² 668; Волков 84—85; Фигуровский 102; St. wug. obcych 589; Коралиński 767; Holub—Lyer 383; Вуяклија 748; Klein 1211; Fremdwörterbuch 492; Dauzat 572. — Див. ще **поляки**. — Пор. **полонез**, **полонізація**.

полонія (бот.) «півонія лікарська, *Raeonia officinalis* L.» Мак, ВєНЗн; — результат видозміни назви *півонія*, зближеної з нлат. *Polonia* «Польща». — Див. ще **півонія**.

полонка¹ «отвір у кризі на водоймі», *ополонка* «тс.»; — р. *полынья*, бр. *палонка*, п. *рїої* «тс.»; — псл. **poln-*, похідне від *рої* «відкритий, порожній» (пор. р. *пòльий* «порожній»). — Фасмер III 320; Черных II 54; Преобр. II 103; Варбот 218. — Див. ще **половіддя**.

[полонка²] (ент.) «кузька-хрестоносець, *Anisoplia agricola* Fabr. (Poda)» ВєНЗн; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *пòле* або *полоніна*; назва може бути зумовлена тим, що цей хрущ поширений у лісо степовій і степовій зонах (Горностаев 123; Плавильщиков 295, 302; Urania Tierr. Insekten 259); пор. інші назви цієї комахи: нім. *Feldlaubkäfer*, букв. «польовий червневий хрущ», лат. *agricola*, букв. «землероб».

[полонник] (бот.) «рунянка, *Polytrichum commune* Hedw. (L.)» Нед; — очевидно, результат адаптації п. *рїопнік* «тс.», утвореного від *рїопну* «неродючий; (про землю, ґрунт) неврожайний»; мабуть, з польської мови запозичені р. **[плонник]** «рунянка», ч. слц. *рїопнік* «тс.»; назва зумовлена тим, що цей вид моху росте на купинах боліт, на непридатній для обробітку землі (Словн. бот. 471). — Brückner 422; SW IV 262, 263; Симонович 372. — Див. ще **пòле**. — Пор. **плонка**.

полоса¹ «сторінка книги, журналу, газети (з р.); [смуга; місцевість, зона Нед; смуга лика НикНикЕЛ]», **[полосняк]** «невелика продовгувата височина» Ч, **полосатий** «смугастий», **полоснути** «різнути, вдарити», **полосувати** «бити; покривати смугами»; — р. *полоса* «смуга, полоса», бр. *паласа*, *палоса* «тс.», др. *полоса* «вузька ділянка землі», п. *рїоса* «смужка землі, поле», ч. *plasa* «смужка землі», болг. *пласа* «смужка шкіри», схв. *пласа* «грудка (льоду); пляма», **[пласа]** «смуга; нива, рілля», слн. *plása* «тс.», цсл. *пласа* «смужка шкіри»; — псл. **polsa* «смуга (землі, шкіри); пляма»; — очевидно, споріднене з снн. *falge* «поле під паром», бав. *falg* «тс.», англ. *fallow* «земля під паром», свн. *valgen* «орати, борознити», гал.-лат. *olca* «земля під ріллю», пов'язаними з іє. **pelk-/polk-* «повертати, обертати», співвідносним з **pelgh-/polgh-* «ковзати, повзти»; менш обґрунтоване зближення з лит. *pálšas* «бляклий, блідий» (Mikl. EW 256) або з *полоніна* (Младенов 427). — Фасмер III 315; Черных II 53—54; Преобр. II 96; Brückner 422; Machek ESJC 454; Skok II 677; Zupitza GG 132; Loewenthal AfSIPh 37, 382—383; Pokorny 807, 850. — Пор. **повзті**, **пòлоз**.

[полоса²] «раптовий вітер, вихор» Мо; — очевидно, результат семантичної видозміни слова **[полоса]** «смуга» (див.).

полоскати, **[полоскати]** «полоскати» Г, Нед, *полоскальниця* «чашка для обполіскування посуду; робітниця, що

мие посуд», *полоскánня* «рідина для промивання рота, зубів і горла», [пoлoчка] «промивання, купання (коней)» Нед, *полоскáльний*, *виполіскувати*, [вiпoлoч] «неглибокий водомий», [пiдпoлoч] «підмитий водою берег» Нед, [прополікáти] «прополоскати» Куз; — р. *полоскáть* «полоскати», бр. *паласкáць*, др. *полоскати* «тс.», п. [płosku-ny] «негода, сльота», płukać (<płókać) «полоскати», ч. [pláskati] «плескати (про воду); перішити (про дощ); хлюпати; базікати», [plaskati] «тс.», plákat «полоскати», слц. pl'asknúť «плеснути; упасти (в болото, калюжу)», pl'asnút' «тс.», plákat' «полоскати», вл. płokać, «прати (білизну)», нл. pałkaś «тс.», болг. *плáкна* «полощу», схв. *плáкати* «полоскати», слн. pláskati «плескати, бити; шуміти, кричати», стсл. **плакати**, цсл. **пласкати** «тс.»; — псл. [*polskati] «тс.; плескати», *polkati «тс.», споріднене з plakati «плакати»; первісне значення «бити (білизну об камінь)» (пор. *плáкати* первісно «бити себе в груди»); зіставляється також (Варбот Сл. язукозн. 1988, 74—75) з псл. pleskati «плескати»; малопереконливим є зіставлення (Skok II 594—595; Куркина Етимология 1981, 12—14) із схв. *испó* «ківш», м. *испол* «тс.», укр. *полóвник*; необгрунтоване зближення з *плістiу* (Горяев 271; Преобр. II 96; Младенов 426). — Фасмер III 315; Преобр. II 96; Brücker 421; Machek ESJC 454; Schuster-Sewc 1088; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114; Mikl. EW 256; Torbjörnsson I 93—94. — Див. ще **плáкати**. — Пор. **полóхати**.

[**полоскúн**] (у сполученні п. шоп (зоол.) «звичайний енот, Procyon lotor») Нед; — р. *полоскúн* «тс.»; — похідне утворення від *полоскáти*; пор. наукову назву виду lotor, пов'язану з лат. lōtūra «миття, обмивання»; назви зумовлені тим, що енот полоще свій корм у воді (БСЭ 33, 626). — Див. ще **полоскáти**.

полóти, [пóливо] «бур'яни», [пoлiттiя] «тс.; поління», *полiльник*, [пo-

лiнка] «поління; знаряддя для прополювання» Чаб, [пoлiтник] «полільник», [пoлoвiльник, пoлoбльник, пoлiюх] «тс.» Нед, [пoлoвiля] «полільниця» Нед, [пoлoвнiця, пoлoбля] Нед, *полoтiльниця* ЛекеПол, *пoлoттiца* Л] «тс.», *пoлoттiя*, [пoлoттiбá] «полоття; час, коли треба полоти» Нед, [пoлiяч] «знаряддя для розпушування ґрунту» Гриц, *пoлiльнiй*, *пропoбка*, *пропoблoвальнiй*; — р. *пoлoть*, бр. *пaлoць*, п. pleć, ч. plíti, слц. pliet', вл. pléc, нл. plaś, полаб. plãvě «поле», болг. *плéвiя* «полю», м. *плеви* «поле», схв. *плéти*, слн. pléti, стсл. **плéти**; — псл. *pelti (<*pelvti) «полоти, очищати», пов'язане з *pelva «полова»; — споріднене з лит. spāliai «начоси льону», лтс. spilva «лушпиння, лузга», лат. spoliūm «знята, здерта шкіра тварини; знятий з вбитого ворога одяг або зброя; військова здобич», гр. oтoлáς «вичинена шкіра, шкура; хутряний плащ», дiнд. phálati «лопається, лускається; тріскається», spháṭati «зриває, смикає», sphāṭayati «розколює», двн. spaltan «розколювати»; iе. *(s)p(h)el- «розколювати; відщеплювати; обривати, здирати». — Дзедзелівський St. sl. 10, 62—63; Фасмер III 317; Brücker 418; Machek ESJC 461; Schuster-Sewc 1102; Младенов 431; Skok II 691—692; Куркина Етимология 1981, 15—16; Mikkola Ursl. Gr. III 84; Persson Beitr. 803—804; Walde—Hofm. II 577—578; Frisk II 771; Kluge—Mitzka 718—719; Jóhannesson 902—904; Pokorny 985—987. — Пор. **пелéвня**, **пiвть**, **полóва**.

[**полотиця**] (бот.) «березка польова, Convolvulus arvensis L.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *повитiця* ([*политiця*]) «тс.», зближеної з дієсловом *полóти*. — Див. ще **политiця**.

[**полотниця**] (бот.) «шейхцерія болотна, Scheuchzeria palustris L.» Мак; — очевидно, результат видозміни назви **болoтниця* «тс.»; пор. інші назви цієї рослини: [*болoтянка звичайна*] Мак, *шейхцерія болотна*, р. *шейхцерія бо-*

лотная, схв. *грезуља*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте на вогких, схожих на болото, засолених місцях, на вогких луках, по берегах водойм (Вісюліна—Клоков 114; Нейштадт 79—80). — Див. ще **болото**.

полотно, *полотѣнко* «полотно для сита; перетинка на лапці водоплавного птаха», *полотѣнце* «тканина особливого переплетення; частина мережки; перетинка на лапці водоплавного птаха; [рушник О]», *полотѣнщик* «той, хто тче полотно; той, хто торгує полотном», *полотніна* «невеликий шматок тканини; домоткане полотно», *полотнище*, [полотня] «шматок полотна» О, [полотняник] «полотняні тапочки» О, [полотняники] «ті, що носять одягу з полотна» Нед, [полотнянка] «верхній селянський одяг з домотканого полотна», [полотенний] «виготовлений з полотна», *полотняний* «тс.», *полотніти* «ставати блідим, білим, як полотно; бліднути», *пополотнілий* «зблідлий», *сполотнілий* «тс.»; — р. *полотнѡ*, бр. *палатнѡ*, др. *полотьно* «павутина», п. вл. *plótno* «полотно», ч. слц. *plátno*, нл. *plótno*, полаб. *plátne*, болг. *платно*, м. схв. *plátно*, слн. *plátно*, стсл. *платьно* «тс.»; — псл. **polъno* «лляна тканина»; — очевидно, споріднене з дінд. *pařař* «тканина, одяг, покривало, картина», а також, можливо, з свн. *valte* (*valde*) «тканина для обгортання одягу», алб. *palë* «складка; ряд, низка»; менш обґрунтоване безпосереднє пов'язання (Schuster-Sewc 1091; Dickemann RS1 21, 136; Младенов 427; Преобр. II 69—70, 97; Uhlenbeck PBrV 29, 336) з псл. *plátъ* «шматок тканини, хустка»; неприйнятне зближення (Matze-pauer LF 13, 161) з шв. *palta* «клапоть, шматок» через фонетичні труднощі; сумнівне також виведення (Hirt PBrV 23, 336) слов'янських форм від свн. *valte* «тканина для обгортання одягу». — Фасмер III 316; Brückner 422; Machek ESJC 455—456; Polański—Sehnert 111; ZVSZ 329; Mikl. EW 256; Fortunatov BB 6, 217; Uhlenbeck 153; PBrV 29,

336; Meyer EW 320; Schrader Reallexikon I 325.

пóлоть, *полѡтки*, *полѡтѡк* — див.

півть.

[**полотюх**] (орн.) «перепел, Coturnix coturnix L.» ВеНЗн; — похідне утворення від [*полѡть*] ВеНЗн, що передає крик перепела. — Див. ще **підколоть**.

пѡлох — див. **пѡлохати**.

пѡлохати, *пѡлошіти* «полохати» СУМ, Нед, *пѡлошкати* «тс.», [*пѡлох*] (у сполученні *п.-п.* про пульсацію крові Нед, про стуки серця, на позначення переляку), [*пѡлох*] «пострах, страховище, опудало; збентеженість, переляк, жах», [*полохнѣча*] «полохливість» Нед, *пѡлоханий* «наляканий, боязкий», [*пѡлохий*] «тс.» Нед, *полохкий* «тс.; який легко полохається; який виражає страх, переляк; неспокійний, тривожний», *полохливий*, [*полошлівий*, *полошний*] Нед] «тс.», [*віполохати*] «винищити, вивести» Я, [*запѡлоха*] «опудало, пострах», *перѡполѡх* Г, Нед, [*перѡполіх*] Бі, *перѡпѡлошений*, [*пѡпѡлох*] «переляк, полохання, страх, паніка» Бі, Нед, [*попѡлошати*] «полохливо розбігтися» Нед; — р. *пѡлошіть* «лякати, хвилювати, бентежити», [*пѡлохнѣть*] «сильно вдарити; стурбувати, схвилювати», бр. *пѡлохаць* «лякати, полохати», [*полошиць*] «полохати», др. *полошити* «лякати», п. *plószyć* «тс., полохати», [połochać] (з укр.), ч. *plašiti*, слц. *plašit'*, вл. *plóšić*, нл. *plóšyś*, болг. *плаша*, м. *плаши*, схв. *плѡшити*, слн. *plašiti* «тс.», стсл. *плашити са* «лякатися»; — псл. **polxati* (**polšiti*) «лякати, хвилювати, полохати», очевидно, давніше **polksati* «полохати ударами», пов'язане з **polskati* «полоскати», **polkati* «тс.»; — можливо, споріднене з гр. *πάλλω* «збуджую, розпалюю, приголомшую», *πέλεμιζω* «стрясаю», *πόλεμος* «війна», гот. *us-film-a* «наляканий, проиняний жахом», *usfilm-ei* «переляк, страх, жах», дісл. **felms-fullg* «переляканий, проиняний жахом», **felmtg* «страх, переляк», герм. **felma-* «тс., жах; неспокій, замі-

шання», іє. *pel- (*pol-) «ударяти, бити; струшувати, турбувати, непокоїти», а також з двн. *fuolen* «відчувати, почувати», дангл. *fēlan* «тс.; торкатися», англ. *feel* «тс., мацати», нвн. *fühlen* «тс.», дісл. **falma* «намацувати, іти помацки», з якими ще зближують псл. *paľ* «палець, великий палець», укр. *пáлець*; зіставляється також (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 127—128) з лит. *pálšas* «блідий, жовтувато-сірий», лтс. *palss* «тс.», стсл. *пелесъ* «темно-сірий»; виводиться ще (Ondruš JС 10, 12—14) від іє. *pel- (*pol-) «бігти, рухатися». — Фасмер—Трубачев III 317—318; Преобр. II 98—99; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114—115; Brückner 421; Machek ESJC 455; Schuster-Sewc 1090; Младенов 427—428; ZVSZ 328—329; Mikl. EW 255; Torbjörnsson LM I 90—91; Solmsen PBrB 27, 364; Torp 236; Frisk II 469, 497—498, 574—575; Fick KZ 19, 262—263; Feist 530; Kluge—Mitzka 223; Walde—Hofm. II 242; Lidén BB 21, 95; Petersson KZ 47, 246—247; Jóhannesson 555; Pokorný 798—801. — Пор. **полоскати**.

[**полóчка**¹] (бот.) «пухівка широколиста, *Eriophorum latifolium* Норре» Нед, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з [**полокати**] «полоскати» як назва рослини, що росте по болотах і сирих луках (Федченко—Флеров 157).

полóчка² — див. **полоскати**.

полтiник «п'ятдесят копійок грошей або монета вартістю в п'ятдесят копійок», *полтiна* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *полтiнник* «монета вартістю в п'ятдесят копійок; п'ятдесят копійок грошей» є похідним від *полтiна* «тс.», що зводиться до др. *полътина* «грошова одиниця вартістю у половину карбованця», не зовсім ясного походження; найбільш імовірний зв'язок з *полъть* «половина», р. заст. [**пóлоть**] «частина (звичайно — половина) м'ясної туші, розрубаної уздовж; великий шматок м'яса», [**полть**] «тс.», якому відповідає укр. [**пiвть**] «великий шматок (сала)»; менш переконливе по-

яснення як складного утворення з *полъ* «половина, пів-» і **тинъ* «карбованець», що пов'язується з др. *тъну*, *тъти* «тяти, рубати, сікти». — Фасмер—Трубачев III 318; Супрун ЭИРЯ II 109—115; Unbegaun BSL 52, 175. — Пор. **пiв**, **пiвть**, **тъти**.

[**полтисак**] «довгий жіночий одяг на ваті» Дз, [*польтисак*] «довге ватне жіноче пальто» Мо; — очевидно, результат злиття видозміненої основи іменника *пальто* з іменником [**сак**] «просторий, подібний до піджака зимовий жіночий одяг; жіноче пальто». — Див. ще **пальто**, **сак**².

полу- «пів-» (перший компонент складних слів *полуботiнки*, *пóлудень*, *полўкінок*, *полўмисок* та ін.); — р. др. болг. м. *полу-*, бр. *палу-*, *пóлу-*, п. нл. *ролу-*, ч.слц. *ролу-* «тс.»; — псл. *ролу-*, *ролу* форма род. в. від *ролъ* «половина». — Бернштейн Очерк 1974, 246. — Див. ще **пiв**.

[**полува́нниця**] «маленька діжка (на ніжках, з отвором у дні, заткнутим чопом) для зоління ниток»; — неясне; можливо, результат видозміни назви **поливал(ь)ниця*, пов'язаної з *поливати*, *літи*; може бути зіставлене і з [**полўйика**] «бочка (меду тощо)».

[**полуга́рний**] (у виразі *полуга́рна горiвка* «горілка гіршого гатунку, звичайна горілка») Нед; — запозичення з російської мови; р. *полуга́рная во́дка* «горілка міцністю в 40 °», *полуга́рное вино* «хлібне вино» утворені від *полуга́р* «хлібне вино, яке наполовину вигорє при відпалі; горілка міцністю в 40 °», що складається з *пол-* «пів-» і *уга́р* «вигар, угар», пов'язаного з *горéть* «горіти». — Див. ще **горіти**¹, **пiв**, **у**².

полўда¹ — див. **лудá**².

полўда² — див. **лудіти**.

[**полудéнник**] (ент.) «дзюрчалка, *Syrphus F.*»; — очевидно, похідне утворення від *полўдéнный*; мотивація назви неясна.

[**полудéнницi**] (мн.) «вид дитячої хвороби»; — очевидно, похідне утворення від *пóлудень* «середина дня»;

пор. [дённиці] «вид дитячої хвороби», [полўночниця, полўношниця] «тс.»; назва хвороби могла виникнути від поширених у деяких східних і особливо західних слов'ян назв стародавньої міфічної фігури, що з'являється у полудень; р. [полўдница] «злий дух, яким страхають дітей, щоб вони не розорили городів», п. роўдница «дух у вигляді жінки в білому вбранні», [роўдніówka, рзуроўдница] «тс.», ч. polednice «міфічна діва, що з'являється у полудень», [roludnice] «тс.», вл. рїроў(д)ница «відьма полуднева», нл. рѕезроўница «польовий дух у вигляді жінки в білому вбранні, що з'являється о 12—13 годині дня», ст. [рѕезроўница] «тс.». — ГрицАВ 174; Фасмер III 319; Brückner 429; SW IV 552; Schuster-Sewc 1178.

[полўзка] «низка (коралів тощо)»; — неясне; можливо, результат гіперистичної видозміни назви *по(в)узка «в'язка (пов'язка)».

[полўйка¹] «половина; моток пряжі; 20 (12) ниток пряжі; пряжа, знята з мотовила; тонке повісмо; найтонше полотно» О; — похідне утворення від полу- «пів-, половина». — Див. ще пів.

[полўйка²] «бочка (меду тощо)» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [роўја] «податок на мед (половина зібраного меду для поміщика)» утворене від роў «половина», якому відповідає укр. пів (див.).

[полўйка³] «половина капустиної головки» ЛексПол, [полуойка] «розрізана пополам і заквашена головка капусти» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. [палўйка] «половина капустиної головки» утворене від ст. полъ «половина, пів». — Див. ще пів. — Пор. полўйка¹, полўтка.

полуматїрка (орн.) «сіра качка, нерозень, Anas strepera L.» Шарл, Куз; — результат спрощення словосполучення [полуматїрна качка] «тс.» Шарл, мотивація утворення якого неясна.

[полўмацьок] «міра сипких тіл — 0,30743 гектолітра Г; міра ваги сипких

тіл в 25 кг О; дерев'яний посуд місткістю в 25 кг, яким міряють збіжжя, картоплю, сир О», [полўмацьок] «міра сипких тіл — 0,30743 гектолітра» (у виразі вівчий п. «посуд для овечого сиру місткістю 8 л») Нед; — запозичення з польської мови; п. роўмасек «давня міра об'єму сипких тіл» утворене з роў «пів» і таса «міра зерна», від якого походить укр. [маця] «міра рідини; міра сипких тіл». — О П 108; SW IV 948. — Див. ще маця¹, пів.

полум'я, [пáломінь] Нед, плóмінь (з пол.), [пóлимня Л, пóлим'я Бі, пóлім'я Г, пóловень Нед, пóловинь Ме, пóловінь Нед, ВеБ, полóме Нед], пóломінь (заст.), [пóломня], пóлом'я Г, Нед, пóлумінь «тс.», пóлуміння «тс.; світло від вогнища, пожежі», плóменистий, плóмінкїй, [пóлом'яний] «полум'яний» Г, полóменистий, пóлум'яний СУМ, Г, полóм'яністий, [пóломіністий Нед] «тс.», [пóломінний] «палаючий, полум'яний» Нед, [пóломко] «полум'яно» Нед, плóменіти, [пóломініти] «полум'яніти» Ж, полóменіти, полóм'яніти; — р. [пóломя] «полум'я», пóлымя, бр. [пóломе], пóлымя «тс.», др. поломя «вогонь», п. рłомієй «тс., полум'я», ч. plámen, слц. plámeň, вл. рłотјо, нл. рłотје, болг. пла́мен, м. плам, пламен, схв. пла́мєн, слн. plámen, стсл. пламы «тс.»; — псл. *рłтпє- «полум'я», пов'язане з рłєті «палати, горіти» і (з іншим ступенем чергування голосних) раліті «тс.». — Фасмер III 273; Шахматов Очерк 158—159; ИОРЯС 7/2, 352—353; Brückner 429; Machek ESJC 429—430; Schuster-Sewc 1088—1089; Младенов 426; Бернштейн Очерк 1974, 173—174; ZVSZ 328; Mikl. EW 235; Trautmann 212—213; Сараджева Этимология 1981, 99—100. — Див. ще палїти. — Пор. полїно, пóпіл.

полўндра (виг.) «увага, обережно»; — бр. палўндра «тс.»; — запозичення з російської мови; р. полўндра «тс.» походить від гол. van onderen «знизу» (з дисимілятивною заміною н > л);

виводиться також (ССРЛЯ 10, 1001; ТСБМ III 641) від гол. *val onder* «падіння вниз». — Фасмер III 319; Черных II 54; Meulen 223.

полуниця (бот.) «суниця зелена, *Fragaria viridis* Duch.; [суниця, *Fragaria L.*], [поланиця Мак, полевниця Мак, полениця Мак, половішня ГрицАВ, половнік ГрицАВ, половніця Мак, Кур, полоніця Нед, Мак] «тс.», [полонічник] «полуниці (рослини)», [полоніка] «полуниця» Чаб, [полонішник] «стебло і листя полуниці, полуничний кущик; наливка, напій з полуниць», *полонічник* «[тс. Г, СУМ; суниця-полуниця, *Fragaria elatior* Ehrh. Нед]; ділянка, засаджена полуницями», [полонічник] «суниця лісова, *Fragaria vesca L.*» Мак, [полянки] «полуниці» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *паленіти* (< **поленіти*?) «яскраво горіти; червоніти, [дозрівати О]», [паліти] «червоніти, рум'яніти» з огляду на яскраво-червоний колір ягоди; пор. інші назви полуниць: [червона ягода Мак], схв. *рдеча јагода, црвена јагода*. — Див. ще *паліти*. — Пор. *полнянітися*.

[полонічник] (бот.) «остудник голий, *Herniaria glabra L.*» Мак; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *rołonicznik* «тс.» утворене від [rołonica] «неродюча земля; вигоріле, неврожайне місце; пусте, безлісне гірське пасовисько», що є, очевидно, українізованою звуковою формою, яка відповідає п. [rolonica] «погане поле в горах», яке зводиться до п. ст. [rolony] «неродючий; (про землю, ґрунт) неврожайний»; польська назва остудника голого, можливо, зумовлена тим, що він росте як бур'ян на парових полях і перелогах, біля підніжжя піщаних горбів, іноді на занедбаних садибах і на городах (Носаль 164—165; Вісюліна—Клоков 156—157; Нейштадт 235—236). — SW IV 262, 263, 548. — Див. ще *плонка*.

[полуночник] (бот.) «скорзонера, зміячка, *Scorzonera L.*» Мак; — неясне.

полусаток, полусёток — див. *півсёток*.

[полустав] «святці, молитовник з календарем», [полуставець] «тс. Г; книга, друкована півуставом Нед»; — р. ст. *полуустав* «скорочений варіант Устава (книги про порядок богослужінь)», болг. *полуустав* «тс.»; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови, де воно є складним словом, утвореним з *полу-* «пів-» і *оуставъ* «(книга про порядок богослужінь в основні церковні свята)». — СРЯ XI—XVII вв. 16, 275. — Див. ще *пів, устáv*.

полуста́нок «невелика залізнична станція»; — бр. *паўста́нак*; — запозичення з російської мови; р. *полуста́нок* утворене, очевидно, з основ *полу-* «пів-» і *ста́нция* «станція». — Див. ще *пів, ста́нция*.

полуторка «автомашина вантажністю в півтори тонни»; — запозичення з російської мови; р. *полуторка* «тс.» є результатом морфологічного спрощення складного слова *полторатонка* «тс.», утвореного з основ слів *пол(у)тора́* «півтора» і *то́нна* «тонна». — Див. ще *півтора́, то́нна*.

[полуцвіт] (бот.) «фіалка триколірна, братки, *Viola tricolor L.*», [полуцвіток, полуцвітки Нед, Мак] «тс.»; — р. [полуцветки] «тс.»; — складене утворення з основ *полу-* «пів-» і *цвіт* «колір, квітка»; назва зумовлена тим, що братки мають триколірні — біло-жовто-фіолетові — віночки (Вісюліна—Клоков 182; Нейштадт 393—394). — Див. ще *пів, цвіт*.

получіти — див. *лучіти*².

полушка (заст.) «чверть копійки»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. заст. *полушка* «тс.»; (ст.) монета в південьги» (XV ст.) виводиться від **полуха* «півмонети», як похідного від *пол-* «пів, половина». — Фасмер III 319; Преобр. II 99—100. — Див. ще *пів*.

[полушник] (бот.) «молодильник, *Isoetes L.*» Мак; — р. *полушник*, бр. *палішнік* «тс.»; — неясне.

[пóльза] «користь» Ме, [пользúчий] «корисний, вигідний; цілющий» Нед, [пользові́тий] «тс. Нед; сприятливий (для здоров'я) Кур», [пóльзувати] «лікувати, зціляти; загоювати» Нед, ст. *пльза* «поліпшення, користь, допомога, порятунок» (1627); — р. *пóльза* «користь», др. *польза*, болг. м. *полза* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **польза** «користь, вигода» розвинулося з псл. *рольга* «пільга, полегшення; користь, вигода», до якого зводиться також укр. *пільга*. — Фасмер III 321; Черных II 54—55; Младенов 466; Верн. I 753; Мейе ОЯ 75; Durново ZISPh 1, 487. — Див. ще **пільга**.

пóлька¹ «парний народний танець із дводольним тактом; музика до цього танцю»; — р. бр. *пóлька*, п. *ролка*, слц. *ролка*, заст. *ро'лка*, болг. м. *полка*, схв. *пóлка*, *пòлка*, слн. *ро'лка*; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з чеської мови; ч. *ролка* є результатом семантичної видозміни слова *Ро́лка* «полячка», якому відповідає укр. *пóлька* «тс.»; танець з'явився в 1831 р. у Празі і був названий на знак солідарності з Польщею, яка боролася проти царського гноблення; помилкове виведення (БСЭ 33, 654; РЧДБЕ 575; Falk—Торп 1527) з ч. *ro'ľka* «півкроку». — СІС² 669; Акуленко 142; Фасмер III 321; Черных II 55; SW IV 538; Machek ESJC 470; Holub—Кор. 285; Мельников Slavia 36, 105. — Див. ще **поля́ки**.

[пóлька²] «широке жіноче пальто Мо; жіноче півпальто Ме»; — пов'язане з *пóльський* (очевидно, за походженням цього виду одягу). — Див. ще **поля́ки**.

пóльний (у виразі *п. гéтьман* «помічник коронного гетьмана»); — запозичення з польської мови; п. *hetman polny* «тс.» містить слово *polny* «польовий», похідне від *pole* «поле». — Див. ще **пóле**.

полюва́ти, *польова́нець*, *польова́нє*, *полюва́ч* — див. **пóле**.

пóлюс, *поляриза́тор* «оптичний прилад для поляризації світла», *поляриза́ція*, *поля́рник*, *поля́рний*, *поляризува́ти* «викликати поляризацію», *припо́люсний*, *приполя́рний*; — р. бр. болг. *пóлюс* «полюс», п. *polagny* «поля́рний», ч. слц. слн. *ро'л* «полюс», м. *пол*, рідк. *полус*, схв. *пóл* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *polus* «полюс, небосхил, поля́рна зірка» зводиться до гр. *πόλος* «вісь, кінець осі; полюс; оберт», спорідненого з дінд. *σαγάτι* «блукає, рухається», дісл. *hvel* «колесо», псл. *kolo* «колесо». — СІС² 668; Черных II 55; Фасмер III 322; Огиенко РФВ 66, 365; Holub—Lyer 382; РЧДБЕ 575; Вуякля́жа 740; Frisk II 500—501. — Див. ще **кóло**¹.

[пóлю́тка] «половина капустиної головки» ЛексПол, [пáлю́тка, пелю́тка, пилю́тка] «тс.» тж; — бр. [пáлюй-ка] «половина капустиної головки»; — очевидно, похідне утворення від ст. *поль* «половина, пів»; пор. болг. [пóлутина] «половина», схв. *полу́тина*, *полу́тица* «тс.» — Див. ще **пів**. — Пор. **полу́йка**^{1,2,3}.

полюхе́ — див. **пелю́шки**.

[пóлю́хóвка] «вид мережки; деталь жіночої сорочки Нед»; — неясне.

[пóлю́штатися] «забризкатися болотом»; — неясне; можливо, афективне утворення.

[пóлявина] «частина невода»; — неясне.

поля́двiця «вид страви з філе риби, м'яса», *полéндвiця* «тс.» (з п.), [пóлiдвiця] «філе, печеня з філе» Нед, [пóляднiця] «м'яке м'ясо з хребта свині» ЛексПол, [пóлянвiця, пóляндiця] «тс.» ЛексПол (з п.); — запозичено, як і р. *полендвiця* «філейна вирізка, філейна ковбаса», бр. *пáляндвiця* «філе, м'ясо з окосту», [пýлiндвiця] «м'яке м'ясо з хребта свині», з польської мови; існує також думка (Німчук 339), що українські форми власні; п. *polędwica* «філей, поля́двiця» утворено за допомогою префікса *po-* «по-» від іменника *łędźwie* (мн.) «поперек, крижі; стег-

на», спорідненого з р. заст. *ľadvea* «стегно», ч. *ľadví*, заст. *ľadví* «тс.», слц. *l'adva* «нирка», нл. *ladwo* «крижі, нирки», схв. *lědva* «бік, стегно», слн. *lědja* «литка, стегно», стсл. **ЛАДВА** (**ЛАДВІА**) «крижі, нирки», які зводяться до псл. *lędva* (*lędvo*, *lędvje*), спорідненого з лат. *lumbus* «стегно», двн. *lenti*, нвн. *Lende*, дісл. *lend* «тс.» (з іє. **lendh(u)* «тс.; нирка»). — Фасмер II 550, III 308; Brückner 297; ЭССЯ 15, 48—49; Bern. I 705—706; ZVSZ 212; Mikl. EW 164; Pokorný 675. — Див. ще **по**. — Пор. **лідви**.

поляки «народ, що становить основне населення Польщі», одн. *пoлья́к*, жін. р. *пoлькa*, *пoльчкa*, *Пoльщa*, [*пoльщя́к*] (так на Херсонщині звали селянина з Поділля або Київщини Г; (іст.) українці, які в XVII—XVIII ст. жили в тій частині України, що була під владою Польщі, і втікали на вільні, не підлеглі Польщі місцевості ЛЧерк), [*пoльщинá*] «усе польське; польська мова» Нед, [*пoльщизна*] «тс.»; польська народність», [*пoльськiсть*] «тс.», *пoльчити* «полонізувати», [*пoльщити*] «тс.» Нед, [*пoльщити*] Нед, *пo-пoльськи*, *пo-пoльськoму*; — р. болг. *пoлья́к*, бр. *пaля́к*, ч. *Polák*, слц. *Políak*, вл. нл. *Polak*, м. *Пoлья́к*, схв. *Пoлья́к*, слн. *Polják* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *Polak* «поляк» вважається скороченою формою слова псл. *po-ljanipъ* первісно «житель полів», давньої великопольської племінної назви, що зводиться до *pole* «поле, простір», псл. *poľje* «тс.». — Фасмер III 321, 322; Преобр. II 91; Brückner 428; Rüdnicki Prast. II 238—239; Machek ESJC 469; Schuster-Sewc 1125. — Див. ще **пoле**. — Пор. **пoляни**.

поляна, *пoлявина* — див. **пoле**.

поляни «східнослов'янське плем'я, яке жило в Середньому Подніпров'ї», одн. *пoлянин*; — р. *пoляне*, бр. *пaляне*, др. *пoляне*, п. *połanie* «плем'я, що жило у Великопольщі»; — псл. *poľjane*, похідне від *poľje* «поле, рівнина, відкрите місце». — Фасмер III 322; Фи-

лин Образ. яз. 161; Perwolf AfSlPh 4, 63—64. — Див. ще **пoле**. — Пор. **пoляки**.

[**пoлянітися**] «рожевіти» (про небо) Нед, [*зaпoлoнітися*] «зарожевіти» Ж, [*спoлoніти*] «почервонити, обагри-ти» Нед; — очевидно, пов'язане з *пaлeніти* «палати; червоніти», *пaліти*. — Див. ще **пaліти**. — Пор. **пoліно**, **пoлу́нця**.

[**пoля́нки**¹] (бот.) «сорт вишень, *Prunus Cerasus variet.*» Г, Мак; — неясне.

пoля́нкі² — див. **пoлу́нця**.

пoля́рний, *пoляриза́тор*, *пoляриза́ція*, *пoляризува́ти*, *пoля́рник* — див. **пoлюс**.

пoма́да «запашна косметична мазь», *пoма́дка* «сорт м'яких запашних цукерок», *пoма́дити* «мастити помадою»; — р. болг. м. схв. *пoма́да*, бр. *пaма́да*, п. вл. *pomada*, ч. слц. слн. *romáda*; — запозичення з французької мови; фр. *pomade* «помада, мазь» походить від іт. *romáta* «тс.», утвореного від *roto* «яблуко, яблуня», що зводиться до лат. *robitum* «плід (переважно деревний: яблуко, вишня, фінік, горіх та ін.); фруктове дерево», утвореного, можливо, з давнішого **roetom*, букв. «щось зірване, зібране», що складається з префікса *ro-* «по-», засвідченого також у *roberge* «класти, кидати; розміщувати, ставити», *positio* «позиція», і основи дієслова *emere* «купувати, здобувати», спорідненого з псл. *jeiti*, *imati* «брати», укр. *узяти*, [*імáти*]; італійська назва помади зумовлена тим, що первісно для виготовлення цієї лікарської мазі використовували жир і яблука. — СІС 1951, 518; Черных II 55; Фасмер III 322; Sl. wug. obsyč 90; Holub—Lyer 384; Machek ESJC 470; Младенов 468; РЧДБЕ 546; Вуяклија 748; Dauzat 572; Mestica 1222; Walde—Hořm. II 334—335. — Див. ще **імáти**, **пo**, **я́ти**. — Пор. **пoзі́ція**.

пoма́занець «монарх, помазаний на царювання», *пoма́заник*, [*пoмаза́ник* Нед, *пoма́зень* Нед] «тс.»; — р.

помазанник, бр. *памазаннік*, др. *помаза(нь)никъ*, п. *romazanies*, ч. слц. *romazanų*, м. *помазаник*, схв. *помазанійк*, стсл. *помазаньникъ*; — калька гр. *χριστός* «помазанець, помазаний», пов'язаного з *χρίειν* «мазати; виконувати обряд помазання», *ἐϋχρίειν* «тс.».

[**помана**¹] «вид поминальної паски з хрестом; вид круглого калача без отвору, на який можна накладати різні ласощі і прикраси (вживається для подарунків, переважно зв'язаних з релігійними обрядами) Ме; подарунок після смерті Нед; пам'ятка, згадка Шух; спомин про померлих, поминки Нед»; — п. [*romana*] «дарунки, що їх роздають родичі небіжчика»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *поманэ* «поминальні дарунки», рум. *romăna* «поминки» походять від цсл. *помѣнь* «спомин, поминання», пов'язаного з *помѣнѣти* «пом'янути», *поминати* «поминати». — Мельничук Молд. зл. 170; Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 324; DLRM 639. — Див. ще **поминати**.

[**помана**²] «обіцянка» Нед; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з [*помінітися*] «пообіцяти», [*помініти*] «тс.» або з *помініти*, похідним від *маніти*.

помаранча (бот.) «*Citrus aurantium* L.; апельсин, *Citrus sinensis* Osb.», *помаранч*, [*помаранець*] Мак, *померанець*, [*померанця* Нед, Мак, *померанча* Мак], ст. *помаранча* (XVIII ст.), *померанець* «тс.»; — р. *померанец*, заст. *помаранецъ*, бр. *памяранец*, п. *romagaŋca*, [*romaganies*, *romeganies*], ст. *romagaŋca*, *romagaŋcz*, ч. *romeganč*, *romogaŋč*, слц. *romagaŋč*, вл. *romogaŋč*, болг. *померанца*, схв. *помдрѣнца*, *помдрѣнча*, [*помаранѣа*, *помаранча*, *помаранца*, *померанца*, *поморанѣа*], слн. *romagaŋca*; — запозичено, можливо, через польське і, частково, німецьке посередництво, з італійської мови; іт. *romagaŋcia* складається з основ слів *romoto* «яблуко» і *agaŋcia* «апельсин». — СІС² 669; Москаленко УІЛ 59; Шелудь-

ко 43; Коваль 64; Черных II 55; Фасмер III 322; Hüttl-Worth 18; St. выг. *obcyh* 90; Holub—Lyer 384; Machek ESJC 416; Matzenauer 280; РЧДБЕ 576; Вуяклија 748; Kluge—Mitzka 559; Meyer—Lübke 481. — Див. ще **оранжевий**, **помада**.

[**помаранчаки**] (бот.) «вечорниці, *Hesperides*» Мак; — неясне.

[**помацце**] «пообіцяти» Л; — результат видозміни форми [*помітися*] «тс.» — Див. ще **мати**².

[**пومه**] (бот.) «виноград звичайний, *Vitis vinifera* L.» Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *поімэ* (рум. [*roătmă*]) «тс.; фрукт» походить від лат. *robitum* (мн. *robita*) «фрукт». — СДЕЛМ 320; DLRM 634. — Див. ще **помада**.

помелó¹, *помеліско*, *помітиця* — див. **місті**.

помелó² — див. **омелá**.

[**помінітися**] «пообіцяти», [*помінітися*, *помініти* ВеУг] «тс.», [*помінка*] «обіцянка» ВеУг; — похідні утворення від [*мініти*] «комусь щось визначати, обіцяти»; у частині форм відбулося зближення з [*менняти*] «іменувати», [*мєння*] «імення». — Див. ще **мініти**. — Пор. **ім'я**, **помана**².

помілітися, *помілка* — див. **миліти**.

поминати «шанобливо називати; справляти поминки; (заст.) пригадувати», *пом'янути*, [*півнити*] «пам'ятати» Ме, Па, [*поменнік*] «пам'ятник» Нед, *пóмин* (заст.) «поминки», *поминальник* «книжечка із списком імен для поминання; учасник поминок», [*поминальниця*] «поминальна книжка» Пі, *пóмини*, *пóминки*, [*помі́нник*] «поминальник» Нед, [*пóминок*] «згадка» Нед, [*пóмка*] «пам'ять», [*пом'янік*] «поминальник, список імен померлих» Нед, [*пом'янік*] «тс.» Пі, *поминальній*, [*пóмки*] «пам'ятно», [*випомінати*] «нагадувати; дорікати», [*вспомінати*] Ж, *вспом'янути* (заст.), *вспóмин* (заст.), [*вспóминка*] Ж, *допомінітися* «домагатися», *допі́мнітися*, [*запі́мніти*] «забути» ВеБ, [*запóмнить*, *запóвнить*,

запомнѣть, заповнѣть] «тс.» Л, [на-поминати] «нагадувати» Ж, [напомин] «нагадування» Ж, [невпомку] «невпам'ятку», споминати, спом'янути, [спім-нѹти] «згадати», спомін СУМ, Нед, [споміна] «спомин» Нед, споминка «спогад», спомінок, [спомка] «тс.», [упоминати] «нагадувати, застерігати; умовляти», [упімнѹти], [упомінок] «нагадування», [упомки] «впам'ятку», [упомку] «тс.»; — р. помнитъ, поминати, бр. помниць, памінаць, др. помънити «думати, пам'ятати», поминати «згадувати, пам'ятати, нагадувати», п. romnieć «пам'ятати», wspominać «згадувати», ч. romněti (romniti), vzpomínati, вл. romnić, rominać, нл. romnieś, rominaś, болг. помня, поменавам, м. помни, (с)поменува, схв. помнити (заст.) «пам'ятати; уважно слухати», поменовати «згадувати», слн. romniti, spomínjati se, стсл. помнѣти, поминати; — псл. romněti «пам'ятати», romínati «згадувати», похідне від тьпѣти, тьніти «думати». — Фасмер III 323; Преобр. I 541—542; Schuster-Sewc 1129. — Див. ще мніти. — Пор. пам'ять, сѹмнів.

[помитѣха] «велика палиця» Лекс-Пол; — неясне.

помідор (бот.) «Solanum lycopersicum L.», [помидори] (мн.) ПІ; — р. помидор, [помадора], бр. памідор, п. pomidor; — запозичення з італійської мови; іт. pomidori (мн.), pomodoro (одн.) виникло внаслідок злиття складових елементів словосполучення ромо d'ого «помідор» (букв. «золоте яблуко»), що складається зі слів ромо «яблуко», d', скороченої форми прийменника di «від», що продовжує лат. de «тс.» і ого «золото», яке зводиться до лат. aurum «тс.». — Коваль 50—51; Черных II 55—56; Фасмер III 323; Сандлер ВКР II 195—196; Battisti—Alessio 1272, 2680, 3010, 3011. — Див. ще де-, оре-ол, помада.

поміж — див. між.

помініти, помінка — див. помєнітися.

поміркований; — бр. памяркѹны «поступливий, доброзичливий, по-блажливий; (про погляди тощо) поміркований»; — калька п. romiarkowanу «помірний, поміркований, стриманий», пов'язаного з дієсловом romiarkować «схаменутися, опам'ятатися; (заст.) зрозуміти, втямити, второпати», утвореним за допомогою префікса ро- від дієслова miarkować «стримувати, угамовувати, робити поміркованим; міркувати; відмірювати, дозувати»; очевидно, виникло на основі нвн. meгken «помічати, розуміти, (з)міркувати», зближеного з п. тіага (зменш. miarka), що відповідає укр. міра. — Вгückner 330; SW II 943. — Див. ще по, міркувати.

[помісь] (спол.) «наче, неначе, мов, немов», [помість] «тс.; замість»; — очевидно, виникло з форми наказового способу 2 ос. одн. дієслова помісли-ти. — Див. ще мисль, по.

[поміхрати] «сплутати, розвіяти, розкуйовдити (солому)» Нед; — неясне; можливо, результат контамінації слів помішати, почухрати «покуйовдити» (волосся) і [померхвѣлити] «тс., сплутати». — Пор. мерфѣлити, мішати, чухрати.

поміщик, поміщицтво «поміщики»; — бр. памешчык, болг. помешчик; — запозичення з російської мови; р. поміщик є похідним від поместье «маєток», пов'язаного з мѣсто «місце», отже, первісно означало «власник маєтку». — Див. ще місто, по.

помка, помки — див. поминати.

[помкнѹти(ся)] «помчати, понестися», [пімкнѹтися] «кинутися» Нед; — р. [помкнѹть] «захопити, потягти силоміць», бр. памкнѹцца «кинутися, помчати; зібратися (щось зробити)», др. помъкнѹти «підпорядкувати, підкорити; спокусити (на щось)», п. romknać «помчати, понестися», romknać się «тс.», ч. romknouti «посунути, підштовхнути, зрушити з місця (когось)», romknouti se «виступити», слц. romknút' «зрушити з місця (когось)», romknút' sa «посунутися», болг. помъкна «потя-

гну», схв. *помакнути* «зсунути»; — пов'язане з дієсловом *мікати* «смикати, рвати, тягати; висмикувати з корінням; чесати (прядиво, льон)» (див.).

ПОМОГТИ, *помагати*, [помочі], [поміганка] «помагання» Нед, *помагач*, *поміч*, *помічник*, *помігач*, *помічний*, [поможливий] «помічний; допоміжний» О, *допомогти*, [допомочі], *допомігач*, [домігач] «підмога» Куз, *допоміжний*, [допомічний Куз, допоміжний Ж], *змога*, *запомогти*, *запомагати*, [запомочі] Ж, *запомігач*, [запоміжний] «підсобний» Ж, *підмогти*, *підмагати*, [підмочі] Нед, *підмігач*, [підмігач] Нед, *підпомогти*, *підпомагати*, [підпомочі] Нед, *підпомігач*, *підпомігач*, [підпомігач, підпоміжнення, підпоміжник, підпомічний] Нед, *підпомічний*, [спомочі(ся)] «допомогти» О, [спомігачисся] «шукати (когось)» О, [спромігачисся] «надання допомоги» Нед, *спромігач* «змога; [допомігач Нед]», [спроміжний] «помічний» Нед, *спроміжний*; — р. *поміч*, *помігач*, бр. *памігач*, *памігач*, др. *поміч*, *помігач*, п. *romós*, *romagás*, ч. *romosi*, *romáhati*, слц. *romóst'*, *romáhat'*, вл. *romós*, *romhaś*, нл. *romos*, *romagás*, болг. *помігач*, *помігач*, м. *помігач*, *помігач*, схв. *помігач*, *помігач*, сн. *romósi*, *romáhati*, стсл. **поміч**, **помагати**; — псл. **romogti*, *romagati* «допомогти», давніше «потягти, підтягти (важкі речі)», похідне від **mogti* в давнішому значенні «тягти»; виведення від **mogti* у значенні «могти» (Фасмер III 323; Machek ESJC 471; Schuster-Sewc 1129) не розкриває розвитку семантики. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 46—48. — Див. ще **могті**.

ПОМОЛОГІЯ «наука про сорти плодівих і ягідних культур», *помілог*, *помілогічний*; — р. болг. *помілогія*, бр. *памілогія*, п. *romologia*, ч. *romologie*, слц. *romológia*, схв. *помілогія*, сн. *romologia*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Romologie*, фр. *romologie*, англ. *romology* утворено з основи лат. *romum* «(деревний) плід» і

словотворчого компонента ряду назв наук гр. -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розум». — SIC² 670; Kopaliński 767—768; Holub—Lyer 384; Klein 1216. — Див. ще **логіка**, **поміда**.

[**ПОМОЛОЧНИК**] (бот.) «грицики звичайні, *Capsella bursa pastoris* Medic. (або Mönch)»; — пов'язане з *молоко*; назва може бути зумовлена тим, що ця рослина використовується для припинення маткової кровотечі у жінок старшого віку, які вже не годують дітей молоком. — Носаль 140. — Див. ще **молоко**, **по**.

ПОМОРНИК (орн.) «*Stercorarius*»; — бр. *паміорнік*, слц. *romornik*; — запозичення з російської мови; р. *паміорнік*, очевидно, пов'язане з *паміор'я*, оскільки цей тундровий птах здебільшого перебуває на морських узбережжях або у відкритому морі. — Булаховський Вибр. пр. III 227; Ferguson 55. — Див. ще **морі**¹, **по**.

[**ПОМОЧІЛЬНИК**] (зоол.) «водяний павук, сріблянка водяна, *Argyroneta aquatica*» Нед; — пов'язане з *мокнути*, *мокнути*; назва зумовлена тим, що цей вид павука живе у воді під сплетеним з павутиння дзвоном. — В. И. Жадин, С. В. Герд, Реки, озера і водохранилища СССР, 76. — Див. ще **мокнути**.

[**ПОМОЧНИК**] (бот.) «зимолобка зонтична, *Chimaphilla* (*Pyrola*) *umbellata* (L.) Nutt.» Мак; — бр. [паміошнік] «рутвиця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium* Jack.», п. *romosnik* «зимолобка зонтична», нл. *romosnik* «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis*», *romosnice* «собача кропива звичайна, *Leopurus cardiaca* L.», схв. *поміошніца* «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.», сн. [роміошнік] «молочай чиновий, *Euphorbia lathyrus* L.»; — похідне утворення від *поміогти*; назва зумовлена лікарськими властивостями зимолобки, як і рослин з наведеними відповідними назвами в інших мовах. — Лік. рослини. Енци. дов. 420. — Див. ще **поміогти**.

ПМПА¹ «насос», [паміієр] «той, що помпе; пожежник» Нед, [паміієрст-

во] «служба пожежника» Нед, *помпувати*, *напомпуватися* «пройнятися (ідеями, почуттями)»; — р. бр. болг. *пóмпа*, п. *ропра*, [рiмпра, рlопра, рiмпра], ч. слц. *рiмпра*, вл. нл. *рiмпра*, м. *пумпа*, схв. *пiмпа*, слн. розм. *рiмпра*; — через польське посередництво запозичено з італійської або французької мови; іт. *ропра*, фр. *ропре* походять від ісп. порт. *бомба* «помпа, насос», що є звуконаслідувальним словом і виникло в середовищі моряків; припушване для російської мови (Фасмер III 323) виведення слова безпосередньо з голландської недостатньо обґрунтоване. — SIC² 670; Sł. wуг. obsyeh 590; Holub—Lyer 405; Skok III 75; Kluge—Mitzka 570; Vries NEW 538; Dauzat 572—573.

пóмпа² «пишність», *помпéзний*, [*помніти*] «задаватися» Мо, ст. *помпа* (XVII ст.); — р. бр. м. *пóмпа*, п. ч. слц. *ропра*, вл. *ропр*, болг. *помпóзен* «помпéзний», схв. *пiмпа*, слн. *рiмпр*; — запозичення з латинської мови; — лат. *ропра* «низка осіб, пошана; урочистий, триумфальний похід, процесія; розкіш; блискуча промова» походить від гр. *ροπτή* (дор. *ροπτά*) «вирядження; урочистий похід, процесія; урочистість, пишність», пов'язаного з *πέμπω* «посилаю, виряджаю; дарую; супроводжую в урочистій процесії, урочисто святкую», яке загальноприйнятої етимології не має; форма *помпéзний* пов'язана безпосередньо з фр. *ропреух* (жін. р. *ропреузе* «пишний, урочистий»), що продовжує нар.-лат. *ропposus* «тс.». — SIC² 670; Фасмер III 323—324; Hüttl-Worth 14; Dauzat 572; Frisk II 502; Boisacq 765.

помпóн; — р. болг. *помпóн*, бр. *пампóн*, п. *ропроп*, ч. заст. слн. *ропрóп*; — запозичення з французької мови; фр. *ропроп* «помпон» загальноприйнятої етимології не має; можливо, виникло внаслідок метафоричного вживання слова *ропроп* «огірок», ст. *реро* «тс.», які зводяться до лат. *реро* (сорт дині) від гр. *πέπων* «дозрілий, стиг-

лий»; менш певне пов'язання (Gamillscheg 707) з фр. ст. *ропрег* «пишно вбиратися». — Фасмер III 324; Dauzat 573.

[помушор] (бот.) «порічки білі (жовті), *Ribes rubrum* var. *album*; смородина, *Ribes nigrum* L.» Пі, Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *помушоáрэ* «смородина, порічка» (рум. [ромушоáгá] «тс.») пов'язане з *поáмэ* «виноград», яке походить від нар.-лат. *ропа* «яблуко», лат. *рóпит* «тс.». — DLRM 640; Puşcariu 118. — Див. ще **помáда**.

[помшіти] «?» (*Мед-вино точити — щоб не пролити, шовком шити — щоб не помшити, кросенці ткати — щоб не порвати*. — Б. Гринченко. Етногр. матеріали, собраные в Черниг. и соседних с ней губерниях..., Ч., 1899, т. III 11); — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ропшыуэ* «зробити кошлатим, скуйовдити; порвати нитки (кольорові), стерти личко (на шкурі)» є похідним від дієслова *mszyć* «мшити, мохувати, волохатити, покривати мохом», пов'язаного з *mesz* «мох»; пор. також ч. [mšení] «нитки, дрібні відходи матерії». — Див. ще **мох**.

пóнад — див. **над**.

[понапакóзуватися] «гнівno понадиматися (про півнів)» Нед, [*понапóзуватися*] «тс.» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми *напóжуватися* «надиматися, набундючуватися», зближеної з основами *пóзо*, *пока́зувати*. — Див. ще **пужіти**.

пoнéвaж (спол., заст.) «бо, тому що» Пі, Бі, *пoнiвaж* Пі, *пoнeвaч* BeЗн, ст. *пoнeвáж* «тс.» (1627); — очевидно, результат семантичної видозміни др. *пoнeвa жe* «з того часу як, після того як», зумовленої впливом з боку п. *ропiеvаž* «тому що, через те що, бо», запозиченого з чеської мови; ч. *ропévаdž*, як і слц. [ропeвáč] «тс.», етимологічно тотожне давньоруському сполучнику, утворилося з прийменника *ро* «по, після», займенника *пje* (*je*) «то, те», частки *va*, займенникового елемента *d*

(відсутнього в польській і давньоруській формах) та частки *že* «же»; пор. стсл. **поне же** «тому що»; менш імовірно припущення про безпосереднє запозичення слова в українську мову з польської. — ВеЗн 52; Вrіckner 8; SW IV 595—596; Machek ESJC 471; Bauer 294—295. — Див. ще **же¹**, **його¹**, **по**.

[поневіряти] «знущатися, зневажати; притамовувати, заглушувати», *поневірятися* «бідувати; тинятися; [знущатися]», **[поневіркувати]** «зневажати; попихати» Нед, **[поневірець]** «мерзенний, нищий» Нед, **[поневірка]** «поневіряння», **[поневірки]** «погане, жорстоке ставлення» Нед, **[поневірство]** «тс.» Нед, *поневіряння*; — п. *ropiewiegać* «недбало обходитися (з речами); зневажати», *ropiewiegać się* «валятися (про речі); поневірятися, тинятися (про людей)», ч. *[ropěvigať]* «нехтувати, погано поводитися», слц. *ropěvigať sa* «блукати, тинятися; (про речі) валятися», слн. *ropěvřiti* «розтратити, привласнити»; — псл. *ropěvřati*; — похідне ітеративне утворення від дієслова **verti* «замикати, замкнути» у заперечній формі **ne verti* «не замикати, не замкнути», що згодом набуло метафоричного значення «кидати, кинути напризволяще, (з)нехтувати»; у дальшій історії слов'янських мов, зокрема української, продовження псл. *[ropěvřati]* і їх похідні зазнали впливу з боку рефлексів іменника *věra* «віра» і пов'язаних з ним слів, зокрема укр. *невіра* «нехристиянин», *невірні* «прибічники іншої релігії»; виведення від гіпотетичної основи **veg-* «мати в полі зору», зіставляваної з лат. *vegeo* «шаную, поважаю», нвн. *wařen* «берегти, оберігати» (Machek ESJC 471) позбавлене підстав. — SW IV 596. — Див. ще **вір¹**.

понеділок, **[понедівничок]** «(зменш.) понеділок», *понеділкування* «звичай одружених жінок бути вільними від обов'язкової роботи щопонеділка», **[понеділля]** Бі, *понеділкувати* «постити по понеділках; дотримуватися звичаю по-

неділкування»; — р. *понеде́льник*, бр. *панядзэлак*, др. *понеде́льникъ*, п. *ropiedziątek*, ч. *pondělí*, розм. *pondélek*, слц. *pondelok*, вл. *róndžela*, нл. *ronjezele*, *ronžele*, полаб. *řěnidel'ă* (< **ponedě-l'a*), болг. *понеде́лник*, м. *понеделник*, схв. *понеде́лак*, *понедеонік*, *ropědelj-pík*, слн. *ropeděljek*, стсл. **понеде́льникъ**; — псл. *[ropedělpník, ropeděljък]*, що розвинулись на основі виразу *po neděle* «по неділі»; в українській і білоруській мовах, можливо, калька п. *ropiedziątek* (пор. укр. **[понедівничок]** від **понеділ(ь)ник*, ст. *понеде́льникъ* (1388), бр. ст. *понеде́льникъ*). — Німчук 93; Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—30; Коваль 197; Фасмер III 324; Булаховський Вибр. пр. III 359; Івашина Веснік БДУ 1976/1, 56—57; Holub—Lyer 384. — Див. ще **неділя**, **по**.

[поне́жав] (спол.) «оскільки, бо, тому що» Нед; — очевидно, результат видозміни сполучника *поне́важ* «тс.» з метатезою кінцевої частини, підтриманою контамінацією цього сполучника з формально й функціонально близьким *поне́же*. — Пор. **поне́важ**, **поне́же**.

поне́же (спол. заст.) «оскільки, бо»; — р. заст. *поне́же*, бр. ст. *понеже*, *пнѣже*, др. *поне же* «оскільки, бо, тому що; після того, як; тоді, коли; відтоді, коли», *поне* «оскільки, бо, тому що»; болг. *поне́же*, стсл. **поне́же**, **поне** «тс.»; — псл. *[*ronježe]* < **ro nje (že)* (ро је (že)), що утворилося з прийменника *ro* «по», вказівного займенника *je* (зн. в. с. р. одн.) і підсилено-протиставної частки *že* «же»; форма *nje* замість сподіваного *je* з'явилась після прийменника *ro* за аналогією до історично закономірних випадків типу **vъn jeho*, стсл. **въ него**, укр. *в (у) нього* (куди?); можливо, початковою функцією сполучника було введення підрядних речень причини з відтінком значення мети; отже, первісно значення сполучника мало бути «для того, що (по те, що)». — Фасмер III 324; Machek ESJC 471; Младенов 476; Верн. I 417. — Див. ще **же¹**, **його¹**, **по**. — Пор. **поне́важ**.

[**понетворіти**] «зневажати, попихати» Нед; — очевидно, пов'язане з *поневіряти* як результат видозміни його давнього словотворчого варіанта **поневорити* «не замкнути, знехтувати; погано поставитися» за аналогією до [**затворіти**] «замкнути». — Див. ще **поневіряти**.

[**поникниця**] (бот.) «гравілат, *Gem rivale* L.; моховинка, *Sagina procumbens* L.» Мак; — р. [**поніклица**] «моховинка», бр. [**панікниця**] «гравілат», слц. *poniklec* «сон-трава лучна, *Pulsatilla pratensis*»; — пов'язане з дієсловом *нікнути*; назва зумовлена тим, що квітки цих рослин під час цвітіння поникають (у фазі бутонів вони обернені догори) (Нейштадт 324). — Шамота 120; Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **нікнути**.

[**понимати**] «розуміти» Нед, [**понимлівий**] «тямущий» Нед; — р. *понимать* «розуміти», р.-цсл. **понати** «зрозуміти»; — псл. [*ponimati* (*ponęti*)] «охоплювати, обіймати (розумом)», що виникло з *poimati* (*pojęti*) «обіймати», префіксального похідного від *imati* (*jęti*) «брати», за аналогією до *sznimati* (<*szn-imati*), *vъnimati* (<*vъn-imati*). — Див. ще **імати, по**.

[**поніта**] (ент.) «попелиця; малий метелик *Lithocolletis*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з п. *ponęta* «привабливість, принада, чарівність, потяг» з огляду на потяг, схильність цих дрібних комах особливо великими масами летіти ввечері до запаленого світла. — Пор. **поніте**.

[**поніте**] «гарненька жіночка, дитина» Нед; — неясне; можливо, утворено від п. *ponęta* «привабливість, принада, спокуса, чарівність», що могло бути запозичені з польської мови як [*ponęta*]. — Пор. **поніта**.

[**понішити**] «пригадати, поновити» Нед; — неясне.

пони «кінь низькорослої породи»; — р. болг. м. *пони*, бр. *пони*, п. ч. слц. вл. *pony*, схв. *пѡни*, слн. *ропі*; — запозичення з англійської мови; англ.

pony «пони» (шотл. *ponney*) походить від фр. заст. *roulenet* «мале лоша», зменш. від *roulain* «лоша», яке зводиться до пізньолат. **pullānus* «тс.» або до нар.-лат. *pullamen* «лоша, (спочатку зб.) лошата», пов'язаних з лат. *pullus* «молода тварина», що походить, очевидно, безпосередньо від **put-slo-s*, **putlo-s*, спорідненого з дінд. *putrah* «син». — Черных II 56; Holub—Lyer 385; Klein 1217; Dauzat 578; Walde—Hofm. II 385—386.

[**поно**] (присл.) (у конструкції *поно — поки* «доти—поки») Нед; — очевидно, результат злиття прийменника *по* і вказівного займенника с. р. одн. *оно* «тс.» (чол. р. *оный*, ст. *онъ*), які самі становили частину еліптизованого словосполучення *по оно* [*верем'я*] «по той (час)». — Див. ще **він, оный, по**.

[**поновальне**] «час (восени), коли випрошують, збирають датки з окремих селянських садиб» Нед, [*навальне Ж, понавальне* Нед] «тс.», [*поновальниця*] «тс.; жінка, яка збирає такі датки» Нед, [*поновальник*] Нед, [*по-навальнім*] (у виразі *ходить по-н.* «збирає восени датки, випрошуючи їх») Нед; — р. [*навальные*] (*деньги*) «збір із селян зверх подушного, оброку», [*навальочные*] «тс.»; — очевидно, результат злиття виразу *(*ніти*) *по новальне* «піти по даток з нового врожаю», що мав у своєму складі субстантивованій прикметник *новальне*, мабуть, пов'язаний з п. *powalia* «первинка, новинка; перший раз у році або в сезоні подана їжа, особливо з городини; ранні (перші) овочі, фрукти», що походить від лат. *powālia*, яке зводиться до *novus* «новий», спорідненого з псл. *повъ*, укр. *новій*. — Walde—Hofm. II 179, 181. — Див. ще **новій, по**.

[**понористий**] «поритий, нерівний» (про дорогу); — очевидно, похідне утворення від запозиченого молд. *понѡр* (рум. *ponѡr*) «яр, вибій», яке зводиться до болг. [*понѡр*] «карстова яма» (куди втікає вода), схв. *пѡнор* «тс.; прірва, безодня», пов'язаних з псл. по-

га «нора», пурјати «ниряти». — Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 324; Младенов 358. — Див. ще **ниряти**, **нора**¹.

[**понсовій**] «червоногарячий, яскраво-червоний» Нед, Куз, [пунсовий Нед, пунцовий (Ме)] «тс.»; — р. пунцовий, бр. пунсовы «тс.»; — запозичення з польської мови; п. pąsowy (pąsowy) «тс.» походить від фр. ponceau (< ст. poncel) «польовий мак; червоногарячий, яскраво-червоний», очевидно, пов'язаного з фр. raon «павич» (за схожістю з блиском павичевого пір'я). — Sł. wug. obcych 559; Dauzat 573.

понтон «плавуча опора для кранів, копрів, причалів, наплавних мостів», *понтонёр, понтонник*; — р. болг. *понтон*, бр. *пантон*, п. ч. вл. *ponton*, слц. слн. *pontón*, м. *понтон*, схв. *понтон*; — запозичення з французької мови; фр. *ponton* «понтон; понтонний міст», утворено від лат. *pontō* (зн. в. *pontonem*) «плоскодонне судно; понтон», похідного від *pōns* (род. в. *pōntis*) «міст, гать, настил з колод», спорідненого з псл. *рѣтъ*, укр. *путь*. — СІС² 670; Черных II 56; Фасмер III 325—326; Holub—Lyer 384; Dauzat 574; Walde—Hofm. II 336—337. — Див. ще *путь*.

[**пону́р**] «личинка хруща» Г, Нед; — очевидно, похідне утворення від [*ну́рити*] «занурювати». — Див. ще **ну́рити**¹, **по**.

пону́рий, *пону́ристий*, *пону́рити*, *пону́ритися*, *пону́ркуватий*, *пону́рватий* — див. **ну́рити**¹.

[**пону́рка**] (ент.) «шерстолапка соромлива, Dasychira (Orgyia) pudibunda» Нед; — очевидно, калька німецької назви того самого метелика Korpfhänger (букв.) «людина з понуреною головою». — Див. ще **пону́рий**.

пончик; — р. *пончик*, бр. *пончык*, болг. *пони́чка* «пончик»; — запозичення з польської мови; п. *pażek* «брунька, пуп'янок; пиріжок, смажений у жири», є демінутивом від *paż* «брунька,

пуп'янок», пов'язаного з дієсловом *pekać* «розпукуватися; тріскати, лопатися», спорідненим з укр. *пукати* «тріскати, лопатися». — Фасмер—Трубачев III 326; Черных II 56; Jakobson II 638; Vgückner 403; Вьгленов БЕ 1958, 238—239. — Див. ще **пукати**¹.

[**поня́ва**] (заст.) «полотно, полотнище; плащаниця» Нед, [*паньова*] «плахта» Л; — р. *поня́ва* «(ст.) хустка, покривало, полотнище, запона, завіса; (церк.) нижня сорочка; [хустка, серпанок; пов'язка; шматок тканини, яким селянки обгортаються навколо стегон замість спідниці; широкий довгий одяг]», бр. [*панёва*] «вид спідниці», др. *понява* «шматок полотна; нижній одяг; плащаниця, саван; завіса; ковдра», м. [*по́нява*] «грубе покривало на ліжку», схв. *пдњава* «рядно, брезент», *по́нявац* «покривало, ковдра», слн. *ponjáva* «попона, велике простирадло; покривало», стсл. **по́нава** «полотно, пов'язка»; — псл. *ponjava*, як і *ro-rona*, укр. *попона*, очевидно, пов'язане з дієсловом *рѣти*, укр. *пну*, *п'ясті*; менш обгрунтоване пов'язання (Hofmann 268; Walde—Hofm. II 247; Feist 142) з лат. *pannus* «шматок сукна, ганчірка», гр. *πῆνος* «тканина», гот. *pana* «шматок тканини, ганчірка». — Фасмер III 326; Skok II 8. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **попона**.

[**поня́мкати**] «піймати» Ва; — очевидно, пов'язане з *по(й)ня́ти* «тс.» — Див. ще **йня́ти**, **по**.

поня́ття, *поня́тий*, *поня́тливий* — див. **йня́ти**.

[**пообла́гувати**] «закінчити жнива, зібрати врожай» Нед; — неясне.

[**попа́ва**] (бот.) «кульбаба, Taraxacum officinale Wigg.»; [*помпава* Мак, *попове гуменце*, *пупава* Мак, *пупова* Мак, *купáva*, *купáла*] «тс.»; — бр. [*папок*, *пунок*], ч. *rampeliška*, [*пурава*], слц. *puřava*, [*пурава*] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*pařawa*, *peřawa*, *parařawa*] «тс.» зводиться до виразу ст. *porowa g'łowka* «тс.», букв. «попова голівка», утворено-

го за схожістю оголеної голівки кульбаби (після того як з неї облетить насіння) до поголеної голови ксьондза; зведення [*купáва*] «кульбаба», [*купáла*] «тс.» в одній статті з [*купава*] «латаття» (ЕСУМ III 144) потребує уточнення. — *Machek Jm. rostl.* 233. — Див. ще **пiп**¹.

[**попа́дик**] (орн.) «кропивник, волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» Нед; — очевидно, пов'язане з дієсловом *попада́ти*; назва, можливо, зумовлена великою рухливістю птаха, який під час полювання точно попадає на здобич; пов'язується також (Булаховський Вибр. пр. III 210) з *попадя́*. — *Птицы СССР* 430. — Див. ще **па́сти**².

попадiнець — див. **падалець**.

попадя́¹, *попадéнко* «син попаді», [*попадиха*] «жінка або вдова священика» Пі, [*попадiч*] «син попаді, попович» Нед, [*попадя́нка*] «попівна» Нед, Куз, *попадюва́ти* «бути попадею»; — р. *попадья́*, бр. *пападдзя́*, др. *попадия*, п. [*poradzia*] (з укр.), слц. *porad'a*, болг. *попадiя*, м. *попадија*, схв. *попадiја*, слн. *porádija*, цсл. **попадина**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з новогрецької; гр. *παπαδιά*, (*παπαδiα*) є похідним від *παπᾱς* «пiп, священик». — *Фасмер III* 327; *Младенов* 481; *Грцько-български речник* (София, 1957), 387. — Див. ще **пiп**¹.

[**попадя́**²] (орн.) «качка-широконіска, *Anas platyrhynchos* L. (*Spatula platyrhynchos* L.) Шарл; — пов'язане з *попадя́* «жінка попа»; можливо, назва зумовлена переважно бурим забарвленням качки, що могло асоціюватися зі скромнішим порівняно з іншими представницями панівних класів (дворянок, купчих) одягом *попадя́*. — Див. ще **попадя́**¹.

[**попадя́**³] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus sericeus amarus* Bloch», [*попадiця* ВеНЗн, *попадька*, *попадчка* тж] «тс.»; — п. [*poradja*] (з укр. ?), болг. [*попадийка*], схв. [*poradika*, *poradić*, *porica*] «тс.»; — пов'язане з *попадя́*¹ «дружина попа»; мотивація перенесення назви

неясна. — Коломиец Происх. назв. рыб 18—19. — Див. ще **попадя́**¹.

[**попарáсканий**] «потрісканий, у тріщинах» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення зі словацької мови; слц. *porgaskánu* «тс.» є дієприкметником від дієслова *porgaskat'(sa)* «полопатися, потріскатися», похідного від *praskat'* «лопатися; тріщати, хлопати», спорідненого з ч. *praskati* «тс.», укр. *порóска* «тріщина». — Див. ще **прáскати**, **порóска**¹.

попелiця (ент.) «тля, *Aphis* (Aphididae)», [*попелю́ха* Л, *попелю́х* ВеБ, *попелю́ха*, *попiльню́ха*] «тс.», [*попiль*] «попiлиця капустяна, *Aphis brassicae* L.» ВеБ, [*попiльнiця*, *попiля́нка* ВеНЗн, *попiлю́ха* ВеБ] «тс.», *попiльню́ха* «попелиця трав'яна»; — р. [*попелiця*] «хвороба винограду»; — пов'язане з *пiпiл*; назва зумовлена, очевидно, сіро-білим кольором пилку, подібним до попелу, який покриває попелицю. — *Плавильщиков. Определитель насекомых* 1950, 119—120. — Див. ще **пiпiл**.

[**попелiш**] (бот.) «жовтозілля, *Sesuvio paluster* DC.; цинерарія, *Cineraria* L.» Нед, Мак, [*попелець*] «ж. польове, *S. campestris* L.» Мак, [*попелиця*] «цинерарія баряна, *Cineraria cruenta* L.» Мак; — р. *пéпельник* «цинерарія», п. *ropielnik*, [*ropielec*, *ropiołek*, *ropiełek*, *ropielica*], ч. *ropelník*, *ropelivka*, вл. *ropjelnik* «тс.»; — пов'язане з *пiпiл*; назва зумовлена, очевидно, попелястим кольором рослини; пор. назви в інших мовах: лат. *cineraria* (від *cinis* «попiл»), нвн. *Aschenpflanze*, букв. «попеляста рослина». — *Федченко—Флеров* 993, 995; *Machek Jm. rostl.* 253. — Див. ще **пiпiл**.

[**попелю́х**¹] (зоол.) «вовчок, *Myoxus glis*», [*попелю́ха*]; — п. *ropielica* «тс.»; — похідне утворення від *пiпiл*; назва зумовлена тим, що ця тварина має сiрий колiр хутра. — *Огнев. Звери СССР и прилежащих стран V* 464. — Див. ще **пiпiл**.

попелюх² — див. **папню́х**.

попелю́ха (орн.) «посмітюха, чубатий жайворонок, *Galerida cristata* (*Alauda rustica*)», *попелюшка* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *попіл*; назва зумовлена бурувато-сірим забарвленням верхньої частини тіла птаха. — Воїнств.— Кіст. 263; Птицы СССР 392. — Див. ще *попіл*.

попелю́шка «замазура» (назва казкового персонажа), [*попелю́х*], *попеля́нка* «тс.»; — ч. *popelka*, слц. *popeluša*, *popoluška*, вл. нл. *porjelawa*, *porjelinka*, болг. *попеляшка*, м. *пепелашка*, *пепелка*, схв. *пепельуга*, слн. *perélcica*, *perélka* «тс.»; — похідне утворення від *попіл* (пор. р. *зо́лушка* «тс.» від *золá* «попіл»); очевидно, калька нвн. *Aschenbrödel* (пов'язаного з *Asche* «попіл») або фр. *ceendrillon* (від *ceindre* «попіл»); пізня фіксація нвн. *Aschenbrödel* (XVI—XVII ст.), до того ж з початковим значенням «кухарчук», схиляє до думки про запозичений (калькований) характер відповідних слів у німецькій, як і в інших германських мовах (шв. *askunge* «попелюшка», від *aska* «попіл», англ. *cinderella* від *cinders* «попіл»), і про територію західнороманських мов, зокрема французької, як про вихідну зону формування слова. — Brückner 255; Kluge—Mitzka 33; Dauzat 152; Klein 289. — Див. ще *попіл*.

[попе́нька¹] (ент.) «світляк звичайний, *Lampyris noctiluca* L.» ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з *пень*; первісно могло означати нічне світіння деревної трухи на викопаних старих пнях. — Див. ще *світ*.

[попе́нька²] (ент.) «тарган, *Periplaneta orientalis* L.» ВеНЗн; — результат зближення [*по́пик*] «тс.» з [*попе́нька*] «світляк» (див.).

[по́пер] (бот.) «перець, *Piper* L.», [*по́прик*] «тс.», [*поперник*] «перечниця» ВеЛ, [*поперниця*] «тс.» ВеЛ, [*попріти*] «перчити»; — вл. *porjeg* «перець», схв. [*porag*, *porer*], слн. *róper* «чорний перець»; — псл. [**ръръгъ*], що виникло діалектно з *ръръгъ*, очевидно,

внаслідок дисиміляції. — Німчук 262; Skok II 601. — Див. ще *пéрець*.

по́перék, *поперéчина*, *поперéчка*, *поперéчний*, *поперéчнийк*, *поперéчнийця*, *поперéчуватися* — див. *перéка*.

по́пересень «поперечний ремінець хому́та в шлеї»; — р. [*по́персве*] «кінський нагрудник», п. *ropiersień* «попересень»; — похідне утворення від *пéрса*, зближене з *по́перék*. — Див. ще *пéрса*, *по*.

[поперечник] (бот.) «смовдь гірська, *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench.» Мак; — неясне.

попе́цух — див. *пе́цух*.

попечі́тель (заст.) «куратор (навчального закладу)»; — бр. *папачыцель*, ч. *popelitel* «опікун, куратор», болг. *попечител* «опікун»; — запозичення з російської мови; р. *попечітель* (заст.) «особа призначена для опіки над кимось; (у царській Росії) звання керівника деяких установ, їх куратора», є похідним від *попечься* (< др. *попечи ся*) «потурбуватися, попиклуватися», *печься* (< др. *печи ся*) «турбуватися, піклуватися», якому відповідає укр. *піклуватися* (див.).

[по́пик¹] (орн.) «снігур, *Pyrhula pyrrhula* L. Нед; луговий чекан, *Saxicola rubetra* L. Нед; коноплянка, *Acanthis cannabina* L. (*Carduelis cannabina* L.) Шарл», [*попі́чка*] «снігур; луговий чекан; синиця чорноголова, комишівка, *Regus palustris* L.», [*попóк*] «очеретянка тонкодзьоба, *Luscinola melanorogon* Temm.; синиця чорноголова»; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *пип* (Булаховський Вибр. пр. III 211); назва могла бути зумовлена тьмяним забарвленням цих птахів (Воїнств.—Кіст. 244, 285, 324; Птицы СССР 449, 485, 523, 566, 574), що було характерне і для одягу православного духовництва. — Див. ще *пип¹*.

[по́пик²] (ент.) «листоїд, *Chrysomela* L.; тарган, *Periplaneta orientalis* L. ВеНЗн», [*пип*] «тарган ВеНЗн; бронзівка, *Cetonia* F.»; — похідне утворення від *пип*; назва зумовлена, очевидно,

чорним, чорно-синім, рудо-брунатним забарвленням деяких видів цих комах (Определитель насекомых европ. части СССР, М.—Л., 1948, 487, 488, 489; Горностаев 127). — Див. ще **пiп'**.

[пóпини] «назва частини візерунка, вишиваного на комірі чоловічої сорочки (човники з *пóпинами*)» Г, Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *поп'ятіся* «повитися».

пóпід (прийменник); — р. [*по-под*], п. слц. *porod*; — псл. *ro-rodъ* складне утворення з прийменників *po* «по» і *rodъ* «під»; найдавнішою функцією прийменника, очевидно, було позначення руху під щось. — Див. ще **під'**, **по**.

[попідлі] (прийменник) «біля» Г, Она, [*попила* ВеУг, *попóдлі* Нед] «тс.»; — складне утворення з прийменників *po* і **підлі* (< др. *подъль* < псл. **rodьlě*), не збереженого в подібній формі сучасною українською мовою. — Див. ще **біля**, **по**.

попiкiч — див. **пупукiч**.

попiл, [*попел*] «попiл» Пi, [*пóпiв*, *пóпiль* Нед] «тс.», [*попелiця*] «попiл; ґрунт, подiбний до попелу» Нед, *попелiще* «мiсце, куди висипають попiл; зґарище», [*пепелiще*] «тс.» Нед, [*попелiнiк*] «випалювач попелу; той, що торґує попелом; посудина для попелу» Нед, [*попелiнiя*] «мiсце, де зсипають попiл» Г, Куз, [*попiлiця*] «попiл; земля, подiбна до попелу; хутро сiрої бiлки або сонi» Нед, [*попiльнiк*] «мiсце, де зсипають попiл», *попiльнiця* «посудина на попiл вiд цигарок», *попiльнiчка* «тс.», *пóпiльнiсть* «зольнiсть», [*попiльнiха*] «ґашене вапно», *попелiстий*, *попелiстий*, *попелiстий*, [*попелiстий*] Нед, *попелiнiстий*, *пóпiльнiй*, *попелiтi*, *попелiтися* «перетворюватися на попiл, зґоряти; [порпатися в землi, смiттi (про курку)]», *попелiти*; — р. *пéпел*, [*пóпел*], бр. *пóпел*, др. *попелъ*, *пепелъ*, п. рорiо́т, ч. *popel*, слц. *porol*, вл. нл. *porjeť*, полаб. *p̥ipel* (< **porelъ*), болг. м. *пéпел*, схв. *п̆епо*, слн. *porelъ*, стсл. *пепелъ*, *попелъ*; — псл. *porelъ*,

perelъ, редуплiкована iменна форма, пов'язана з *polěti*, стсл. *полѣти* «горiти», а також *polěno*, укр. *по́лно*, *paliti*, укр. *палити*, **polmę*, укр. *полум'я*, що належать до того самого кореня з iншими ступенями вокалiзму; — спорiднене з прус. *pelanne* «попiл», лит. *pelepaĩ* (мн.), лтс. *pelni* «тс.», можливо, також лат. *pollen*, *pollis* «дуже дрибне борошно, подiбне до пилу», *pulvis* «пил, порох», гр. *пáлл* «пил; борошно», *παι-пáлл* «борошно». — Фасмер III 234; Machek ESJC 429—430; Trautmann 212; Karulis II 36; Walde—Hofm. II 331, 577; Szober PF 14, 604; Варбот Етимология 1965, 138; Брандт РФВ 2, 290—291. — Див. ще **палiти**. — Пор. **по́лно**, **пóлум'я**.

попiнка, *попiнка* — див. **попóна**.

[попiр] (бот.) «рiжки, *Claviceps purpurea* Tul.» ВеБ; — результат видозмiни деетимолоґизованої назви [*пóспiр*] «тс.»; формальна змiна могла вiдбутися внаслiдок зближення, очевидно, з дiєсловом *попирати* (*попёрти*) «пiдтримувати (пiдтримати), змiцнювати (змiцнити)», оскiльки рiжки застосовуються в народнiй медицинi. — Див. ще **спiр'**.

пóпка' «папуґа»; — бр. *пóпка*; — запозичення з росiйської мови; р. *пóпка* «тс.» є результатом афективного скорочення форми *попуґай* «тс.». — Фасмер III 328. — Див. ще **попуґай**.

[пóпка²] «зiниця, чоловiчок»; — п. [рорка, рирка] «ґанчiр'яна лялька», ч. рира «лялька», вл. рора «лялька, марiонетка», рорка «лялечка», нл. рира «лялька», рирка «лялечка»; — не цiлком ясне; можливо, видозмiнене запозичення з нiмецької мови; нвн. *Puppe* «лялька», що походить вiд лат. *pūra* «лялька, дiвчинка», могло набути значення «зiниця, чоловiчок» пiд впливом наявних у сумiжних мовах близьких за формою слiв спiльного походження: нвн. *Pupille* «зiниця», уг. *pupilla*, рум. *pupilă*, слц. *pupila* «тс.», якi вiдбивають запозичене лат. *pūilla* «дiвчинка-сирота; зiниця, чоловiчок». — Skok III 79; Klu-

ge—Mitzka 570—571; Walde—Hofm. II 389—390.

[пóпки] (бот.) «конюшина, *Trifolium pratense* L.» Нед, [пóпки] «калюжниця болотна, *Caltha palustris* L.»; — р. [пóпкí] «пухівка, *Eriophorum angustifolium* Roth.»; — очевидно, пов'язане з первісним *пупóк (*пúник, похідним від пуп) «пуп'янок», не збереженим, але колись наявним в українських говірках (пор. р. [пупóк] «пуп'янок, зародок, брунька на рослинах»); назва зумовлена виглядом квітів конюшини, що нагадують пуп'янки інших рослин; зміна форми (заміна у на о), очевидно, пояснюється гіперичним сприйняттям ненаголошеного у як первісного о (пупóк як *пупóк, звідки пóпки). — Див. ще пуп. — Пор. пóп'яночка.

[поплавник] (бот.) «китник, лисохвіст, *Alopecurus geniculatus* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від [пóплáва] «болотне пасовисько» або [пóплав] «низина біля садиби, що заливається водою під час дощу»; назва зумовлена тим, що китник росте по дуже сирих місцях (Нейштадт 102; Федченко—Флеров 88). — Див. ще плісті, по.

[пóплавок] (орн.) «сокіл-балабан, *Falco cherrug*» Куз; — очевидно, утворилося з применника по та іменника [плав] «річка; текуча вода; низький берег, порослий ситником», похідного від плісті, у зв'язку з тим, що цей птах особливо охоче оселяється в долинах річок (Воїнств.—Кіст. 163). — Див. ще плісті, по.

поплін «напівшовкова тканина», попелін «тс.»; — р. поплін, заст. наплін, бр. наплін, п. вл. ropelina, ч. слц. ropelín, болг. поплін, схв. пòплєн, слн. roplín; — запозичення з французької мови; фр. ropeline «тс.», походить від англ. ropin, яке, у свою чергу, зводиться до фр. rareline, що походить від іт. raralino (жін. р. raralina), букв. «папський», похідного від рара «папа (римський)»; можливо, свою назву тканина одержала від того, що її

почали виготовляти в Авін'йоні за часів, коли він був резиденцією папи. — Фасмер III 327; Dauzat 574; Gamillscheg 716; Klein 1218. — Див. ще папа².

[поплісок] «велика калюжа, що залишилася після повені або дощу», [пóплюсок] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від плéсо «озеро по течії річки; сильно розширене місце річки; глибока, спокійна ділянка водойми»; первісне значення слова було «залишок по плесі (після плеса)». — Див. ще плéсо, по.

[поплітник] (орн.) «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» ВеНЗн, [пóплоток] «тс.» тж; — п. [płotowy król], слц. [plotárik] «тс.»; — похідне утворення від пліт «тин», можливо, неповна калька нвн. Zaunkönig «волове очко, плотовий король», Zaunschlüpfel «волове очко; той, що шмигає попід тин»; назви зумовлені тим, що ця пташка зустрічається біля тинів. — Булаховський Вибр. пр. III 228; Feriánc Názv. vtákov 188—189. — Див. ще плéсті.

[поплóтниця] (бот.) «витка гречка, *Polygonum convolvulus* L.» Нед; — пов'язане з поплéсті, похідним від плéсті; назва зумовлена властивістю виткої гречки обплітати стебла інших рослин (Нейштадт 214—215); форма з кореневим о виникла, мабуть, як наслідок зближення із словом пліт (род. в. плоту) «огорожа»; безпосереднє пов'язання з пліт, ч. plot (Machek Jm. rostl. 88) непереконливе. — Шамота 117; Меркулова Очерки 108. — Див. ще плéсті, по.

[пóплюстка] «линва, мотуз, посторонок» Куз, [пóплюска] «один з кілочків у возі, що вставляються для збільшення розмірів короба і підтримання вантажу» НикНикТрЛ; — очевидно, пов'язане з поплéсті, похідним від плéсті (пор. [пóплітка] «верхнє пасмо на мотузку; нитка, якою оплітають коси; коса; плетиво»); могло з'явитись як результат деетимологізації діалект-

ної звукової форми [*поплютка]. — Див. ще **плéстї, по**.

пополám (присл.) «навпіл, пополовині», *напополám* «тс.»; — бр. *папалám*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пополám* утворилося із словосполучення **по полам*, що склалося з прийменника *по* та іменника [пола́] «половина», *пол* «тс.» — Див. ще **пів, по**.

[**пополюати**] «розірватися» (про мотузку) О; — неясне; можливо, виникло з компонентів **пополу* «пополам» і [я́ти] «брати, взяти».

попо́на «покривало для коня та деяких інших тварин, для возів, саней», [попінка] «тс.» ЛексПол, [попо́ня] «тс.; жіночий шерстяний одяг, який носили замість плахти; товста груба тканина», [попінка] «епитрахиль»; — р. *попо́на* «попона, [покривало, велика фата]», др. *попона* «покриття», п. ст. роропа «заслона; попона», ч. заст. роропа «покривало; лямка», болг. заст. *попо́на* «попона», цсл. *попона* «завіса»; — псл. роропа, пов'язане з дієсловом **роретї* «обтягти», похідним від *ретї* «п'ясти». — Фасмер III 327. — Див. ще **по, п'ястї**. — Пор. **запо́на, опо́на, поня́ва**.

по́при (прійм.) «при, незважаючи на, всупереч; повз, уздовж; біля; разом з, крім»; — слц. *porgi* «повз; біля; порівняно з; крім»; — псл. [porgi], що утворилося з прийменників *po* і *rgi*; первісними були конкретні просторові функції «біля, повз». — ESSJ Sl. gr. I 200. — Див. ще **по, при**.

[**поприсірнювати**] «розстелити, виставити сушити» Нед; — неясне.

по́прище (заст.) «поле діяльності; давня міра довжини»; — запозичення з російської мови; р. *по́прище* «поле діяльності; (заст.) місце, де змагаються, арена, сцена, іподром, пристосовані до перегонів, ігор, боротьби», др. *попърище* «міра довжини близько двох третин версти; міра завдовжки в денний перехід», як і болг. *по́прище* «ділянка в житті, поле діяльності; професія», м. *поприште* «поприще, поле діяльності;

місце боротьби, бою, якоїсь події; період життя, діяльності, сама діяльність», схв. *по́приште* «поле бою, боротьби, арена; поле діяльності», слн. заст. *porrišče* «тс.», запозичене зі старослов'янської мови; стсл. **поприце** «стадій (арена, іподром); стадій (міра довжини = 184,97 м)» є похідним утворенням від дієслова **перж, пьрати** «(первісно) іду; іти», яке в старослов'янських пам'ятках зафіксовано лише в значенні «летіти, ширяти». — Фасмер III 240, 327—328; Mikl. EW 258. — Див. ще **перти¹, по**. — Пор. **перть**.

попріка́ти «докоряти; [ганити, гудити]» Нед, [попрека́ти, попрекнѹти] «тс.» Нед, [по́прек] «догана, закид, докір» Нед, [по́прік, по́прьок] «тс.» Нед; — бр. *папракаць*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *попрека́ть* утворено за допомогою префікса *po-* від цсл. **прѣкѹти, прѣкѹти** (присл.) «поперек, усупереч»; первісне значення дієслова було «говорити щось усупереч». — Фасмер III 238, 355. — Див. ще **перéка, по**.

[**по́пріч**] «попри, всупереч» Нед; — результат контамінації прийменників *по́при* і [пріч] «крім»; можливо, підтримане впливом п. ст. *porzecz* «уперек». — Див. ще **по́при, пріч**.

попрóз «повз»; — результат злиття прийменників *po* і *proz* «повз, через»; можливо, утворено за зразком п. *porzecz* «через», що складається з *po* «по» і *przez* «через». — Див. ще **по, проз**.

попуга́й (орн.) «папуга, Psittacus; [пугач, Bubo Л]», [попуга́йчик] «будиночок для папуг» Куз; — бр. *папуга́й*; — запозичення з російської мови; р. *попуга́й* через гол. *paragaai*, снн. *paragoie* «тс.» зводиться до фр. ст. *paragai* (< прованс. *paragai*), що є, очевидно, результатом адаптації ар. [babaghā] «тс.» — Фасмер—Трубачев III 328; Черных II 57; Преобр. II 105—106. — Див. ще **папу́га**.

[**попука́ч¹**] «дятел, Picus L.» ДзАтл II; — похідне утворення від дієслова

[попúкати] «постукати»; назва зумовлена голосним стуком дятла об дерево, з якого він видзьобує личинок. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **пúкати**².

попукач² — див. **пупукач**.

популярний, **популяриза́тор**, **популяриза́ція**, **популя́ція** «населення; заселення», **популяризува́ти**; — р. **популярный**, бр. **папуля́рны**, п. вл. **populárny**, ч. **populární**, слц. **populárny**, болг. **популя́рен**, м. **попула́рен**, схв. **попула́ран**, слн. **populáren**; — через західноєвропейські мови (нім. **populár**, фр. **populair**) запозичено з латинської; лат. **populáris** «народний; популярний, який користується любов'ю народу» є похідним від іменника **populus** «народ», можливо, запозиченого з етрусської мови. — СІС² 671; Черных II 57; КЭСРЯ 354; Ст. выг. obcych 591; Holub—Lyer 385; РЧДБЕ 577; Dauzat 574; Walde—Hofm. II 339—340.

попури́ «збірна музична п'еса»; — р. **попури́**, бр. **папуры́**, п. ч. слц. **potrougí**, вл. **potrugij**, болг. **потпу́ри**, м. **потпу́ри**, схв. **потпу́рй**, слн. **potrugí**; — запозичення з французької мови; фр. **pot rougí** «рагу з різних гатунків м'яса; суміш, усяка всячина; (муз.) попури́», (букв.) «гнилий горщик», є калькою ісп. **olla podrida** «тс.», яке стосується страви з різних гатунків м'яса, тушкованого з овочами; значення музичного терміна слово набуло у французькій мові; фр. **pot** «горщик» походить від нар.-лат. **pottus** (пізніше **rotus**) «тс.», нез'ясованого походження; **rougí** пов'язане з дієсловом **rougír** «гноїти», що походить від нар.-лат. ***putríte**, пов'язаного з лат. **pūs** (род. в. **pūris**) «гній», спорідненим з гр. **πύθος** «гнию», **πύον**, **πύη** «гній», дінд. **pūtiḥ** «гнилий», гот. **fūls**, днв. **fūl**, нвн. **faul** «тс.». — СІС² 671; Черных II 57; Ст. выг. obcych 594; Holub—Lyer 388; РЧДБЕ 580; Klein 1226; Dauzat 577, 579; Walde—Hofm. II 351, 391—392.

[**попу́тник**] (бот.) «подорожник, *Plantago major* L.; *P. lanceolata* L.

Mac», [**припу́тник**] «*Plantago major* L. ВеНЗн; *Plantago arenaria* W. K. Мак», [**трипу́тник**] «*Plantago arenaria* W. K.»; — р. [**попу́тник**] «подорожник», [**припутник**] «тс.», бр. [**припутник**] «*Plantago major* L.», **трипу́тник** «подорожник»; — похідне утворення від **путь**; назва зумовлена тим, що ці рослини ростуть поблизу доріг або на дорогах (Нейштадт 508—509; Носаль 186). — Шамота 7—8. — Див. ще **попуть**. — Пор. **припутень**, **трипутень**².

[**поп'яночка**] «брунька; пуп'янок» Нед, [**поплюх**] «тс.» Нед; — зменшена форма від не засвідченого словниками ***поп'янка** (< ***пуп'янка**) «тс.», пов'язаного з **пуп'янок**; заміна **у** вторинним **о** сталася, очевидно, в умовах характерного для південно-західних говірок укання і пов'язаного з ним гіперизму (вживання **о** замість **у**). — Див. ще **пуп**. — Пор. **попки**.

пора¹ «час», **порю́** «іноді», **впорю́**, **упорю́**; — р. **пора́**, бр. **пара́**, др. **пора**, п. ч. діал. рога, болг. **пóра** «вік (людини)», м. **пора** «тс.»; середовище, коло людей»; — очевидно, псл. рога «час; година, удар» (пор. цсл. **пора** «удар, поштовх»), пов'язане чергуванням голосних з ***pertí** «бити»; первісно означало удар як сигнальне позначення певного часу (пор. **časъ** «тс.»); менш переконливе зіставлення з р. **спóрый**, [**поріть**] «товстіти, жиріти; бути в доброму стані» (Иванов—Топоров 250; Вайан Пробл. ист. и диал. 87; Snój Jezik in slovo 30 (1984—5), 117—120), з гр. **πορέϊν** «дати, надати; визначити наперед» (Фасмер III 328; Преобр. II 106), **πόρος** «прохід» (Младенов 489), або виведення як запозичення від гр. **φορά** «несення; вантаж; плодючість, урожай» (Семерень ВЯ 1967/4, 22). — Преобр. II 106; Mikl. EW 258. — Див. ще **перти**³.

пора², [**порі́на**] «пора» Куз, **пóбрис-тий**, **порувáтий**; — р. бр. болг. м. схв. **пóра**, п. рога (чол. р.), ч. слц. **ро́г** (чол. р.), вл. рога, слн. **ро́га**; — запо-

зичення з німецької мови; нвн. Róge «пора» через пізнюлат. rocus «тс.» походить від гр. *пóрос* «місце переправи; протока; міст; дорога, шлях; (анат.) канал, пора», пов'язаного з *πεῖρω* «проколюю, пробиваю; розтинаю», спорідненим з псл. *pa-regiti* «проколювати» (стсл. *наперити* «тс.») і, більш віддалено, з лат. *porto* «несу», двн. *fařan* «їхати», нвн. *fahren* «тс.», вірм. *heriwn* «шило», псл. **rogъtъ*, укр. *порóm.* — Черных II 57; Фасмер III 328; Gr. Fwb. 601; Frisk II 491—492, 581; Boisacq 757—758. — Див. ще *порóm.*

[*пóрай*] (у виразі *n. дати* «порядок дати») Нед, [*пораювати*] «діяти; робити» Нед; — похідне утворення від *порáяти* «порадити»; семантичний розвиток такий самий, як у слова *ра́да* в складі виразу *дати раду* «впоратися, зробити порядок». — Див. ще *ра́яти*.

[*поральник*] (бот.) «королиця, *Chrysanthemum leucanthemum* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *ра́ло*; назва зумовлена тим, що королиця росте на поораних парових полях (Нейштадт 562). — Див. ще *по, ра́ло*.

порáнник — див. *ра́нник*¹.

пóрати «виконуючи хатню роботу або займаючись господарською справою, давати лад, порядок; доглядати; мити, переодягати, годувати», *пóратися* «виконувати хатню роботу, займатися господарськими справами», *порáнна* «прибирання; куховарення, господарські турботи», *пóранка* «прибирання, куховарство», *запóрати* «справитися з роботою коло чогось; обробити або засіяти (землю)», *напóрати* «заготовити яку-небудь кількість чогось; заповідати; натворити чого-небудь», [*спóрати*, *упóрати*] «прибрати, закінчити, з'їсти», *упóратися* «закінчити (роботу)»; — р. [*пóратъ*] «робити», [*пóраться*] «займатися господарством, куховарити», п. [*rogać*] «обробляти, орати (поле)», *ragać się* «клопотатися; займатися (чимось); доглядати (щось); крутитися, кидатися; [поспішати]», ч. *rağati se* «возитися (з кимось); [займатися

(чимось)]», вл. [*rogać*] «робити; пускати в рух; спонукати», нл. *rogać* «тс.», *rogać se* «рушати; рухатися»; — псл. [*porati (se)*, *parati se*]; — загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється з лат. *rago* «готую» (Machek ESJC 434), виводиться від псл. *roga* «пора, час» (Brückner 395, 431), пов'язується з р. [*порítъ*] «товстіти, гладшати, збільшуватися; допомагати», *спóрый* «успішний» (Schuster-Sewc 1134), з псл. **perti* «іти, просуватися», гот. двн. *fahran* «тс.» (Трубачев С.-луж. сб. 168).

порéй (бот.) «пір, *Allium porrum* L.», *пір*, [*пóра* ВеНЗн, *порр* Пі] «тс.»; — р. *порéй*, бр. *парэй*, вл. нл. *rogej*; — очевидно, за посередництвом російської мови запозичено з німецької; нвн. *Rógrei* (*Porgre(e)*) походить від фр. *rogee* «тс.», що продовжує нар.-лат. **rogata*, пов'язане з лат. *porrum* «тс.». — Фасмер III 329; Преобр. II 106—107; Kluge—Mitzka 559; Dauzat 570, 575.

[*порéльце*] «поруччя, перила» Нед; — результат видозміни форми *пері́льця*, зменш. від *пері́ла*, можливо, зближеної з [*порéнча*] «тс.». — Див. ще *пері́ло*.

[*порéнча*] (мн.) «поручні» Куз, [*поренчáта*] «тс.; бильця, перила Ва», [*порéнче* (одн.) Ва, *порéнчі* Л, *парéнжа* Л, *перéнджі* Л, *оперéнчі* Л] «тс.»; — бр. *парéнчы* «поручні»; — запозичення з польської мови; п. *rogecz* (жін. р. одн., мн. *rogecze*) «поруччя», [*rogecza* (жін. р., мн. *rogecze*)] «тс.», [*rogecze* (с. р., мн. *rogecza*)], [*rağecz* (чол. р., мн. *rağeche*)] етимологічно відповідають укр. *порúччя*, *пóручень* і пов'язані з п. *reka* «рука». — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177. — Див. ще *рукá*.

[*пóрзний*] «скоромний», [*пірзний*] «брудний; сластолюбний», [*порзні́на*] «скоромна (жирна) їжа» Нед, [*пóрзнитися*] «скоромитися», [*спóрзний*] «брудний, порочний, сластолюбний», [*спóрзнитися*] «оскоромитися»; — р. [*пóрзний*] «жирний, грішний, нечистий», п. [*porzpu*] «бридкий, підлий», ст. *pařnać*

«бруднити», ч. *prznić* «ганьбити», ст. *przdniti*, слц. *prznić* «тс.», схв. *п́рзніти* «бруднити; псувати настрої (у товаристві), розладнувати компанію; розрізати кишки, потрошачи»; — псл. **р^нгзъпъ(їь) / *р^нгздъпъ(їь)*; — неясне; зіставлення з р. [*п́брос*] «кнур» і спорідненими словами південнослов'янських мов (Потебня РФВ, 3, 100; Brückner 397), як і пов'язання з *brzd-* < *brzg-*, *brýzgati* (Machek ESJC 489), непевне; малопереконливе також виведення (Scheludko 142) з рум. *spingá* «бруднити». — Фасмер II 329.

[**пориж**] (бот.) «гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з [*п́оріш*] «вербена лікарська».

[**порікоза**] «короста, сверблячка» Мо; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [*порикóжа*] «тріскання шкіри на губах, виникнення тріщин на руках, ногах» Нед, утвореного з наказової форми 2-ої ос. одн. від дієслова *порóти* та іменника *кóжа* (див.).

порина́ти, **порі́нач**, **порі́ну́ти** — див. **пірна́ти**.

[**п́оріш**] (бот.) «вербена лікарська, *Verbena officinalis* L.» Нед, Г; — нл. *spóguš* «тс.»; — результат видозміни давнішого **споріш* «тс.», можливо, зближеного з назвами [*п́орпличник*, *порплішник*] «тс.». — Див. ще **спóріш**¹.

[**п́орівці**] «нарізно, поодино»; — неясне.

порі́г, **поро́ги** (річкові), [*порого́вина*] «місцевість, розташована терасами» Нед, [*порожі́ще*] «поріг» Куз, *поро́жистий*, *запоро́жець*, [*запоро́жчик*] «запорізький козак», [*запоро́жжя*] «ті, що на весіллі стоять за порогом хати», [*запоро́жецький*] «запорізький»; — р. *поро́г*, бр. *па́рог*, др. *порого́* «поріг (у будинку, у річці)», п. *próg*, [каш. *porog*, *parog*], ч. *práh*; слц. *prah*, вл. *próh*, нл. *prog*, полаб. *porog*, болг. м. *праг*, схв. *п́раг* «поріг, одвірок», слн. *pràg* «поріг», стсл. *прагъ* «тс.»; — псл. **porgъ*; — споріднене з лит. *pérgas* «рибальський

човен (видовбаний з одного стовбура)», дісл. *forgr* «дубець, ціпок», днн. *ierkal* «засув, замок», лат. *pergula* «прибудова перед будинком, муром; хата, кімната на горищі», можливо, також з вірм. *harkanem* «б'ю»; менш прийнятним є зіставлення з гр. *σπέρχω* «натискаю, поспішаю», дінд. *sp̄hayati* «жадає», двн. *springan* «стрибати» (Zupitza KZ 36, 65, Hofmann 328), з гр. *πόρος* «прохід» (Terras ZISPh 19, 123), з р. [*перегиня*] «малопрístupне місце в лісі» (Wiedemann BB 28, 9), як і з ч. *Praha* «Прага», п. *Praga* (місцева назва) (Преобр. II 107; Mikkoла Ursl. Gr. III 38; Младенов 503); первісно слово означало, очевидно, суцільну масивну колоду, на якій стояв будинок, у тому числі і двері; запозиченням з української мови є п. *porohy* «річкові пороги». — Німчук 125; Черных II 58; Фасмер III 329—330; Machek ESJC 478; Schuster-Sewc 1159; Skok III 21; Trautmann PBrB 22, 151; Petersson PBrB 33, 191; IF 23, 399; Persson Beitr. 475; Walde—Hofm. II 288; Pokorny 819.

[**п́оріж**] (жін. р.) «сітка з великими вічками з товстих ниток, що покриває густу рибальську сітку», [*п́оріш*] (жін. р.) «сітка з великими вічками, яка в'ягеться з однієї чи двох сторін рибальської сітки для більшого заплутування риби в снасті» Дз; — р. [*режь*] «найрідша рибальська сітка; рідка тканина», [*рэжа*] «тс.», [*реду́ха*] «рідка сітка»; — похідне утворення з префіксом *по-* від не відбитої сучасними словниками іменникової основи **ріж*, пов'язаної з прикметником *рідкий* (псл. **ředjъ*). — Див. ще **по**, **рідкий**.

[**поріз**] (бот.) «юриня волошкови́дна, *Juginea cyanoides* Rchb.» Мак; — р. [*порéзник*] «*Juginea Pollichii* DC»; — пов'язане з дієсловом *порі́зати*, похідним від *рі́зати*; назва зумовлена, очевидно, перисто-роздільною формою листків, нібито порі́заних, або жорсткістю внутрішніх листків (Нейштадт 575; Федченко—Флеров 1005). — Див. ще **по**, **рі́зати**.

порізник (бот.) «*Libanotis* L.; [подо-рожник, *Plantago* L. Куз, Носаль]; — р. *порі́зник* «тс.», бр. *парі́знік* «*Libanotis* L.»; — пов'язане з *порі́з*, *порі́зати(ся)*; назва роду *Libanotis* зумовлена пилчастою формою листків, ніби порізаних на частини (Вісюліна—Клоков 235; Нейштадт 417), а подорожників — застосуванням їх для лікування порізів. — Носаль 88. — Див. ще **по, рі́зати**.

[**порі́сливий**] (у сполученні *п. дощ*) «рясний» Нед; — похідне утворення від (*по*)*росі́ти* «мжичити, накрапати», пов'язаного з *росá*; початковим значенням слова мало бути «дрібний» (про дощ), пор. схв. *пòросица* (*пòросница*) «дрібний дощ»; свого теперішнього значення слово набуло, мабуть, через зближення з фонетично близьким [*рі́сний*] «рясний» (у т. ч. про дощ). — Див. ще **по, росá**.

порі́чка (бот.) «смородина (червона, світла, звичайна (не чорна) та ін.), *Ribes* L.», [*порі́чка*] «смородина червона» ВеБ, [*поречка* Мак, *пориці* См, *порі́чки*, *порі́чник* Мак, Куз] «тс.», *порі́чківка* «наливка з порічок», *порі́чн'як* «тс.», [*парі́чка*] «смородина червона» Нед, [*парі́чки* Мак, *пу́річки* Л, *пожичка* Мак, *позі́чка* Мак, *опорі́чка*, *опорі́чки*, *попорі́чка* ВеНЗн, *попорі́чки* Нед, *спорі́чки* См, *споришки* Мак, *спорі́чка* Нед, *шпорі́шки*, *шпорі́чка* Мак, *шпу́рішки* Па] «тс.»; — р. [*порі́чки*, *порéчки*] «порічки (червоні)» з (укр.), бр. *парі́чка* «смородина (червона, чорна)»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *porzeczka* «порічка; агрус, *Ribes grossularia* L.» утворено з применника *po* «по» та іменника *gzeka* «ріка» у зв'язку з тим, що дики предстваники роду *Ribes*, зокрема *agrus*, ростуть понад річками. — Machek Jm. rostl. 99. — Див. ще **по, рі́ка**.

[**пóрно**] «зручно» До; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*пóрно*] «міцно, надійно, швидко, прудко», [*пóрко*] «швидко, прудко», [*пóрний*] «дорослий; дозрілий; придатний», [*пор*

но́й] «тс.», є похідними від *pora*, що відповідає укр. *pora*. — Даль III 319—320. — Див. ще **pora**¹.

порнографія, *порнограф*, *порнографічний*; — р. болг. *порнографія*, бр. *парнаграфія*, п. слц. *pornografija*, ч. *pornografie*, вл. *pornografija*, м. *порнографија*, схв. *порнографија*, слн. *pornografija*; — запозичення з французької мови; фр. *pornographie* пов'язане з *pornographe* «той, хто пише про повій і проституцію; автор непристойних творів», яке походить від гр. *pornoγράφος* «автор творів про повій», утвореного з *πόρνη* «продажна жінка, повія», пов'язаного з *περνῆμι* «вивожу на продаж, продаю», *περάω* «переходжу», спорідненим з псл. **perti* «іти, просуватися», дірл. *genim* «продаю», і *уράφω* «пишу». — СІС² 671; КЭСРЯ 355; Gamillscheg 717; Dauzat 575; Frisk II 516—517, 581. — Див. ще **графá**, **перти**¹.

[**порня́ла**] «трава на пасовищі для дійних овець; пасіння овець після вечірнього доїння Нед», [*корня́ла*, *скорня́ла*] «тс.» St. sl. 22, [*пурня́ло*] «нічне пасіння овець», [*пурня́ти*] «пасти овець вночі», [*корня́ти*, *скорня́ти*] «тс.» St. sl. 22; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. *porneală* «відхід, вирядження (у дорогу), від'їзд; місце на пасовищі, призначене для дійних овець» пов'язане з дієсловом *porni* «приводити в рух; виряджати, посилати; спонукати; рушати; відходити, прямувати», яке виводиться від цсл. **поринжти** «штовхати, гнати; спонукати», похідного від **ринжти** «тс.». — Булаховський Нариси 118; Дзендзелівський St. sl. 22, 283; Scheludko 141; Vrabie Romonoslavica 14, 167; Crânjala 361, 438; СДЕЛМ 325; DLRM 643; Vasmer ZfSlPh 5, 285. — Див. ще **по, ринути**.

[**порожні́к**] «місце біля дверей, де звичайно ставлять мітлу; порожнє місце біля дверей Нед»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *porbžnij* або з *porbž*.

порожній «пустий», [порожний] «тс. Нед; пісний, сухий, нізчимний» ЛексПол, *порожністий, порожнюватий, порожнявий* Куз, [порожнєта] «порожнеча» Нед, *порожнєча, порожніна, [порожнє]* «лежаче гниюче дерево» Ник, *порожня, порожнява, порожняк, [порожнякі]* «пиріжки без начинки, пампушки» До, [порожнє] «порожнем» Нед, *порожнєм, порожняком, порожньо, [порожнєм]* «порожнем» Нед, *порожніти, порожнювати* «стояти порожнім; бути вільним, [не мати роботи Нед], *випорожнити, випорожнитися, [запорожніти]* «заповнити, зайняти», *непорожній* «не пустий; [вагітний; не пісний, м'ясний Л]», *опорожніти* «випорожнити», [перепорожніти], *спорожніти* «тс.», *упорожніти*; — р. *порожний*, бр. *парожні*, др. *пороздъный* «вільний від праці, бездіяльний; святковий», *порозъный* «тс.; вільний, порожній», *порожьный, порозъный* «тс.», п. *gróžny* (ст. *gróžny*) «порожній; даремний, безплідний; позбавлений; вільний; не зайнятий», ч. *prázdný* «порожній; вільний, позбавлений», сліц. *prázdný*, вл. *gróždný*, нл. *gróžny*, болг. м. *prázen* «тс.», схв. *prázan* «порожній; спустошений», слн. *prázen* «порожній; не зайнятий», стсл. *празднь* «порожній»; — псл. [**rogzdъpъjъ*] (звідки східнослов'янські форми з **-жн-**); пов'язане з формою порівняльного ступеня **rogzde* від **rogzdъpъ* «порожній», походження якого неясне; зіставляється (Matzenauer LF 13, 192—193; Schuster-Sewc 1162—1163) з лит. *sprogti* «лопатися, розпускатися» (про бруньки); пов'язується (Machek ESJC 482) з лит. *beįgzdias* «марний, безплідний», *beįgzdinas* «тс.»; виводиться (Grošelj Sl. revija 5—7, 1954, 121) з псл. **rogzdъ* з попереднього **rogz-do*, пов'язаного з хет. *ragš-«бігти»*, герм. **ferzan* «осувати». — Фасмер—Трубачев III 330; Иллич-Свитыч Этимология 1963, 84.

порозфівкувати — див. **фівка-ти**.

порок «вада, хиба», *порочний* «який має пороки; розпусний; хибний», *порочити* «ганьбити, паплюжити, знеславлювати», [непорок] «чесність» Ж, [непороки] «погані чутки» Ж; недобра слава», [незапорочени] «незаплямований» Л, [незапорошени] «тс.» Л, [опорок] «порок», [опорока] «неслава», *пренепорочний, [спорокати]* «забруднити» Нед; — р. болг. *порок*, бр. *парок*, др. *порокъ* «недолік, вада; нарікання, докір», сліц. заст. *рогок* «вада», м. *порок* «вада, хиба», схв. *порок* «тс.»; — очевидно, через російське і, далі, давньоруське посередництво запозичено зі старослов'янської мови; стсл. *порокъ* «догана, докір, хула», як і вл. *рогок* «осуд, гана; недолік», нл. *рогок* «осуд, докір», походить від псл. *рогокъ* «тс.», утвореного за допомогою префікса ро- «по-» від дієслова **rekti* «говорити». — Фасмер III 331; Черных II 58; Schuster-Sewc 1136. — Див. ще **по-ректі**.

[**пороки**] (мн.) «старовинні військові прилади для розбивання мурів фортець, рід таранів» Нед, *порочник* (заст.) «той, що робить пороки» Бі; — р. *порок*, др. *порокъ*, п. *рогок* «таран», ст. *ргок* «машина для метання снарядів, уживана при облогах», ч. сліц. *ргак* «праца; катапульта», вл. *ргок* «праца, арбалет; лук», *ргокає* «кидати, метати; стріляти з арбалета», нл. *ргок* «праца», *ргокає* «кидати пращєю; стріляти», м. *прака* «праца», цсл. *пракъ* «військова машина для здобування міст»; — псл. **rogkъ*, очевидно, пов'язане з дієсловом **perti* «бити», укр. *пєрти*; зводиться також (Schuster-Sewc 1159) до іє. *(s)per- «прискати, викидати»; непереконливе зіставлення з дінд. *parašūh* «сокира», гр. *πέλεκυς* «тс.; молот», розгляданими як запозичення, пов'язані з ак. *pilakku* «кинджал» (Kretschmer Einl. 105). — Фасмер III 331; Brückner 437; Machek ESJC 479; Варбот Этимология 1965, 109; Lang LF 43, 228; Mühl.—Endz. III 209. — Див. ще **пєрти**³. — Пор. **пра́ца**.

пором, *паром*, *порон* (заст.), *поромник*, *поромщик*, *паромник*, *паромщик*, *поронник* (заст.), *поронщик* (заст.); — р. *паром*, ст. *пором*, бр. *паром*, п. *ргоm*, ч. слц. заст. *ргам*, схв. *прам*, р.-цсл. **прамъ**; — псл. **rogmъ*, пов'язане з **perti* «рухатися, їхати»; — споріднене з дісл. *farng* «вантаж, тягар, вміст», двн. *farng*, свн. *varng* «човен, пором», двн. *farap* «їхати», гр. *περάω* «проникаю», *πορθμός* «прохід, протока»; розглядати слово як германське запозичення (Hirt PVB 23, 336) немає підстав. — Фасмер III 331—332; Machek ESJC 479; Skok III 22; Варбот Этимология 1965, 109; Trautmann 216; Topf 229; Holthausen Awn. Wb. 56; Persson Beitr. 641. — Див. ще **пёрти**¹.

[**пóромінь**] «промінь» Нед; — п. *ргомієн* «промінь; пасмо; [струм, струмок]», [ргоміє] «промінь; струна», *ргопук* «промінь», ч. *ргатеn* «струмок; джерело; пасмо», слц. *ргатеи* «тс.», вл. *ргопјо* «промінь, смуга; пасмо; коса; віднога (річки); джерело», нл. *ргопје* «пасмо, струмінь; промінь», м. *прамен* «пасмо», схв. *прамён* «тс.; локон; клапоть», *прам* «тс.», ст. [ргати] «нитка, прядиво», слн. *ргатеn* «жмут; моток, пасмо», цсл. **прамень** «нитка, прядиво»; — псл. **rogmu* (род. в. **rogmene*), очевидно, пов'язане з **perti* «бити, пробивати»; зводиться також (Schuster-Sewc 1160; Machek ESJC 479) до іє. *(s)per(g)- «прискати, викидати»; менш переконливе зіставлення (Grückner 438) з псл. **rogmъ* «пором». — Німчук 32—33. — Див. ще **пёрти**³. — Пор. **прóмінь**.

поропла́сти «пористі матеріали із синтетичних смол»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *поропласты* виникло як скорочення словосполучення *пористые пластические массы* «пористі пластичні маси». — Див. ще **пла́стика**, **пóра**².

[**пóрос**] «розжарений попіл» Нед, [пóросок] «тс.» Нед; — р. [пoрс(ó)к] «припічок, жарівник»; — не зовсім яс-

не; очевидно, пов'язане з *прісок* (*приск*) «тс.». — Див. ще **пріскати**.

поросі́нець (бот.) «*Hypochoeris L.*»; — п. *prosiennik*, *prosienicznik*, [prošniczka], ч. *prasetník*, слц. *prasatník* «тс.»; — похідне утворення від *поросія*; назва зумовлена тим, що стебло й листя цієї рослини, вкриті щетинками (Федченко—Флеров 1038—1039), нагадують щетинисту шкіру поросяти; пор. інші назви поросинця: [*вепрї́нець*] від *вепр*, нвн. *Ferkelkraut*, букв. «поросяче зілля». — Див. ще **поросія**.

[**порóска**¹] «тріщина» Нед; — слн. *práska* «подряпина, шрам», *práskati* «дряпати, чухати»; — очевидно, псл. **poraskati* «дряпати», можливо, пов'язане з *praskati* «тріщати, тріскати». — Scheffelowitz KZ 56/3—4, 205. — Пор. **попарáсканий**, **пράскати**.

[**пороска**²] «кінь для їзди верхи» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *poroszka* «іноходець» пов'язане з *poroszkálni* «бігти клусом, підтюпцем», запозиченим з південнослов'янських мов; пор. болг. *пру́сам* «іду дрібним кроком», схв. *пру́скати* «бігти клусом», *пру́сац* «іноходець», слн. *ргúsec* «тс.», етимологія яких не з'ясована. — Kniezsa I 1, 439; MNTESz III 259; Bárczi 247.

[**пороскв́а**] (бот.) «персик, *Persica vulgaris* Mill.» Німчук; — пов'язане з [*бросква*] «тс.» (див.).

[**порóсник**] «несамовита, жорстока, люта людина; нелюд» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [пóрос] «гарячий попіл».

поросія, [*пересія*] Л, [*поросні́ця*] «свиноматка» Чаб, [*поросі́юк*] «велике порося», [*поросі́чка*] «свиня, що має поросят», *поросіятина*, *поросіятник* «приміщення для поросят; посудина, в якій пряжуть і подають молочних поросят; [матка свині ВеБ]», [*поросія́чка*] «свиня, що має поросят», *порóслива* «плодюча (свиня)», *порісна* «вагітна (свиня)», *порóсна* «тс.», *поросія́чий*, [*поросі́ти*] «приводити поросят», *поросі́тися* «тс.», [*запоросі́ти*] «завагіт-

ніти (про свиню)», *опорóс*, [*супорóсая*] «вагітна (свиня)» Пі; — р. *порося́*, бр. *парася́*, *парасе́*, др. *порося*, п. *prosie*, ч. *prase*, слц. *prasa*, вл. *proso*, нл. *prose*, полаб. *porša*, болг. *прасе́*, м. *прасе*, схв. *prāse*, слн. *prāse(s)*, цсл. *прасл*; — псл. **porse*, похідне від **poršъ* (<**porĕ-*), відбитого в др. *порозъ* «баран», р. [*пóроз*] «бугай, кнур», цсл. *празъ* «баран», схв. *prāz* «тс.» (вторинне **з(ъ)** (*z*) замість **с(ъ)** (*s*) з'явилося під впливом **kъporzъ* «кнур»); — споріднене з лит. *paĩšas* «порося», прус. *parstian* «тс.», лат. *porcus* «свійська свиня», днв. *fa-g(a)h* «порося», нвн. *Ferkel* «тс.», курд. *pirs* «молода свиня», сірл. *ogs* «тс.», іе. **rogkos* «молода свиня». — Коваль 83; Фасмер—Трубачев III 332; Brückner 438; Machek ESJC 479—480; Schuster-Sewc 1161; Младенов 503; Skok III 23—24; Трубачев Назв. дом. жив. 62—63; Trautmann 207; Walde—Hofm. II 341; Meillet—Ernout 926; Fortunatov AfSIPh 4, 579; Pedersen Kelt. Gr. I 91; Бенвенист 38—44; Гамкрелідзе—Іванов 594; Pokorny 841.

порóти, *порóтися*, [*порóтина*] «тавро на вівці, свійській птиці; вухо, розрізане вздовж до половини; розріз перетинки між пальцями», *порóльний*, *пóротий*, [*відпíрчити*] «відлупцювати», *рóзпíр* «розпорене місце», *рóзпíрка* СУМ, Нед, [*рoзпóрина* Нед] «тс.», *спóрок* «споротий верх одягу»; — р. *порóть*, бр. *парóць*, др. *пороти*, пі. заст. *pruc*, *próc*, ст. (багатораз.) *paгаc*, ч. *paгати*, слц. *paгat'*, вл. *próc*, нл. *projś*, ст. *próc*, болг. *пóря* «порю», м. *пори* «поре», схв. *пóрити*, слн. *prāti*, цсл. *прати*; — псл. **porti* (*porjɔ*), пов'язане з **perti* «іти, просуватися; проникати» (пор. р.-цсл. *наперн* «проколов», *разперѣ* «розпорю»); — споріднене з гр. *πείρω* (<**peřō*) «проколюю, протикаю», *ἐπάρω* «(я) просвердлив, проткнув», *πóρωc* «прохід», гот. *fařan* «іхати». — Фасмер III 332; Черных II 58; Brückner 437; Machek ESJC 434; Schuster-Sewc 1158; Младенов 493; Skok III 11—12; Trautmann 206; Matzenauer LF 13, 190;

Mikkola UrsI. Gr. III 80; Pokorny 817. — Див. ще **пéрти**!

пóрох «пил; рід вибухової речовини», [*порохáнь*] «гниле дерево», [*порохáрня*] «пороховий завод» Куз, [*порохáчка*] «кріт» Нед, *порохівнік* «пилывик (плащ)», *порохівніця*, *порохівня* «пороховий склад; пороховий завод», [*порохnáвка*] «чорнозем, перегній» Нед, [*порохніця* Нед, *порохнявка* Нед, *порохня́чка* Куз] «тс.», [*порохна́че*] (зб.) «гниле дерево», [*порохніна*] «тс.», *порохно́*, *поро́хня* «порохно» СУМ, Нед, *порохня́ва* «тс.», [*порохня́к*] «(зб.) гниле дерево Нед; старезна людина Лекс-Пол; трухлява палица, трухлявий шматок дерева ВеБ», *порохня́р* «майстер, який виготовляє порох» Куз, *порохови́ще* «пороховий склад», [*пороховня́*] «тс., пороховий завод» Нед, *порохо́нь* «порохно Нед; гниле дерево», *поро́ша* «пухкий сніг», *поро́шина* СУМ, Пі, [*порошні́к*] «ріг на порох, пляшка на порох Нед; пилосос Куз», *порошні́ця* «порохівниця», *поро́шок* СУМ, Г, [*поруши́на*] «порошина в оці» Л, [*порошні́я*] «грибковий чорний пил на колосках пшениці» НикНикЕЛ, [*порохкі́й*] «який розсипається на порох; пухкий» Нед, [*порохна́вий*] «порохнявий», [*порохна́тий*] «зітлілий, трухлявий» Нед, [*порохні́й*] «порошний», *порохні́стий* «тс.», *поро́хнявий* СУМ, (Ме), [*порохнявко́ватий*] «перегнійний; багатий на перегній» Нед, [*порохня́ний*] «порохнявий» Нед, [*порохово́тий*] «порошний, курний» Нед, *порошні́й*, *поро́шно*, [*порохна́віти*], *порохні́ти*, *порохня́вити*, *пороші́ти*, [*порошкува́ти*] «пульверизувати» Нед, [*відпоро́шник*] «пилосос» Куз, *запоро́ха* «порошинка в оці», [*запоро́шина*] «тс.» Я, [*напоро́ха*] «пил, сміття» Куз, [*напоро́ша*] «пороша», [*прі́порох*] «шар пилу» Куз, [*розпоро́шка*] (у виразі [*у розпоро́шку*] «врозтіч»), *розпоро́шувач* (техн.), [*спорохні́вка*] «гнилушка, кусок гнилого дерева», [*спорохні́лка*, *спорохня́вка*] «тс.» ВеЛ, *спорохні́лий*, *спорохня́вий*; — р. *пóрох* «рід вибухової речовини»

вини; [курява, пил]», бр. *пóрах* «рід вибухової речовини; [пил; земля; найменша кількість (чогось)]», др. *порохъ* «пил», п. *rogch* «пил; рід вибухової речовини», [parch] «пил», ч. слц. *rogch* «пил, рід вибухової речовини», вл. нл. *rogch* «пил; порошок; рід вибухової речовини», болг. *прах* «пил, порошок», м. *прав*, схв. *prāx*, слн. *prāh* «тс.»; стсл. *прахъ* «порох, пил»; — псл. *rogxъ < *rog-, пов'язане чергуванням голосних з *r^hgъ (пор. укр. *пóрхавка* «рід гриба»), *r^hgъ (укр. *персть*); — споріднене з дінд. *rīṣap-* «строкатий, плямистий», дісл. *fors* «водоспад», лтс. *pārsla* «сніжинка, пластівень попелу, вовна», *parslas* «пластівень снігу», лит. *purslas* «піна (на губах)», хет. *papparš-* «прискати». — Фасмер III 332—333; Черных II 58; Brückner 437; Machek ESJC 478; Schuster-Sewc 1159; Младенов 504; Skok III 21; Trautmann 206; Mühl.—Endz. III 176; Karulis II 22; Topr 244; Uhlenbeck 170, 174; Pedersen IF 5, 54; Matzenauer LF 14, 95; Pokorny 823. — Пор. *персть*, *пóрхавка*¹.

[*порохавка*] (бот.) «гриб *Porcoperdon bovista* L.» Вел, ВеНЗн, [*порохálка* ВеНЗн, *порохнавія* Мак, *порохна́вка* Нед, *порохнявка* Мак] «тс.»; — п. [pochówka], вл. *porchawa*, полаб. *porx*, болг. *прахавица* «тс.»; — похідні утворення від *пóрох*; назви зумовлені тим, що порхавка після дозрівання наповнюється спорами у вигляді пилу. — Меркулова Очерки 174—175. — Див. ще *пóрох*. — Пор. *пóрхавка*¹.

[*порохв́ачка*] «жирна жовта глина, дуже пластична» ВеБ, [*порошів'є*] «глиняний горщик» О; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *пóрох*.

[*порохонь*] (бот.) «гриб *Agaricus sulphuratus* Мак (інша назва [*трут*]); — пов'язане з *пóрох*; первісно могло стосуватися постарілих, спорохнявілих грибів.

порош́ати «швидко й голосно говорити, кричати», *порош́ити* «тс.»; — очевидно, результат семантичної видо-

зміни *порош́ати* (*порош́ити*) «стукати, ударяти», зближеного з *верещ́ати*, *крич́ати*. — Див. ще *періш́ити*.

порош́ити «стукотіти (про дощ, пісок)», *порош́ити* (*дощем*) «іти, мжичити» Нед, *порош́ати* «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *порош́ити* (про дощ) «відразу политися, бризнути» і *періш́ити*. — Див. ще *періш́ити*, *пóрска́ти*.

[*порош́ій*] (бот.) «сухоребрик, *Sisymbrium* L.» Мак, ВеБ; — неясне.

пóрпати «розгрібати», *пóрпатися* «ритися, колупатися», *пóрплитися*, *пóрплатися* «тс.», [*порпаніна*] «порпання, копирсання» Нед, [*пóрпель*] «лупа (на голові)» Нед, [*пóрплице*] «яма, яку розгребла курка» Нед, [*пóрплиці*] «струпи на голові Г; лупа (на голові)» Нед, [*пóрплиця*] «жаба ВеУг; кріт ДзАтл», [*порплі́чка*] «нікчемний чоловік, який удає із себе щось путнє» Кур, [*пóрплице*] «лупа» ВеУг, [*пóрпли*] «тс.», [*запопрати*] «загребти» Ж; — бр. *пóркаць* «тикати; [нишпорити, шукати щось копаючись; ворухити; ськати]», п. [papaś] «порпати(ся), рити; бруднити», *paraś* «тс.», слц. *prplat'* «повільно щось робити, бабратися, возитися», болг. *пърпам* «(про птаха або рибу) шумно бити крилами або плавцями», [*пърпа*] «видавати слабкий і одноманітний шум крилами, одягом; порпатися, ритися (про птахів)», м. *прпот* «биття (крилами)», *прпроти* «б'є (крилами)», схв. *прпушкати се* «порпатися, ритися в пилуці (напр., про курей)»; — псл. *r^hprati (se), очевидно, афективне утворення, паралельне до *babrati*, укр. *бабрати* (пор. схв. *брбати* «обмацувати, шукати навпомацки»); пов'язується також (Варбот Етимологія 1977, 23—24) з гіпотетичним іє. *рег- «розривати (рити), розорювати». — Меркулова Етимологія 1970, 155; Brückner 394—395. — Пор. *бабрати*, *па́рпати*.

порплиця «залізна планка у верхньому млиновому камені» СУМ, Доп. УжДУ II, [*навпрі́ця*, *партві́ця* Доп. УжДУ II, *перпелі́ця*, *поркві́ця*, *порк-*

ліця, пóртліця, порхліця тж] «тс.», [пóпріця] «тс.; пристрій, яким регулюється висота веретена з верхнім каменем» Ник, [підпріця] «пристрій, яким регулюється висота веретена з верхнім каменем» Ник, [повпріця, пóдпріця] «тс.» Ник, [пўпріця] «залізко у верхньому жорні» ЛексПол, [пурпліця] «дошечка, на якій тримається спідній і верхній гончарний круг» Мо; — р. [парпліца] «пристосування для кріплення млинових каменів», бр. [пайпріця, парпліца, паркліца], п. [puprzusa, paprzusa, poprzusa, porzusa], болг. [пъпріца, пáпріца], м. прпліца, [пáпріца], схв. пáпріца, слн. [pgrǫca, prǫca, prǫpica] «тс.», цсл. пръпріца «дзига», пръпріца, пьпріца, порплиця «тс.»; — очевидно, псл. *rodъrǫca «підпірка, пристрій для підпирання», пов'язане з *pertǫ «упирати, підпирати»; пов'язання (Дзендзелівський Доп. УжДУ II 65—67; ДБ VIII 84—85) з пóрпати(ся), псл. *pъrpati недостатньо переконливе. — Ніканчук Белар. лінгв. 12, 69—71. — Див. ще пéрти².

[пóрпличник] (бот.) «вербена лікарська, *Verbena officinalis* L.», [порилишина Мак, порплішник Нед] «тс.»; — пов'язане з [пóрпліці] «струпи (на голові)»; назва пояснюється тим, що вербена вживається при лікуванні чиряків, прищів, висипів та ін. (Носаль 163—164). — Див. ще пóрпати.

пóрска́ти «із силою прискати, вилітати, розсипатися; з шумом випускати повітря або воду через рот; різко говорити; сміятися; форкати (про коней); вислизати, вириватися; швидко кидатися кудись», пóрска́ти «бризкати; сипатися, летіти, [вириватися]», пóрсну́ти, порб́снути, порскі́й «швидкий, жвавий (про коня); слизкий; який легко розколюється; виверткий; [який легко лякається і відскакує Нед]», [порскі́й] «швидкий, прудкий; слизкий; який легко розколюється», порсклі́вий «швидкий, жвавий; [боязкий, який легко лякається і відскакує Нед]», [пóрскавка] «нежить» ДзАтл II, [за-

пóрска́тися] «стати сопливим» Ж, напóрскли́вий «напористий», розпóрскува́ч Куз, розпóрскува́льний Она, [спурсну́ти] «зірватися з чого-небудь, вислизнути з рук» Па; — р. [порска́ть] «кидатися куди-небудь; пирскати від сміху», бр. [пóрскаць] «форкати; прискати від сміху», п. parskać «пирхати; сичати, потріскувати», ч. prskati «бризкати, прискати, пирхати», слц. prskat' «тс.», вл. porskać «чхати; пирхати», нл. parskaś «пирхати; бризкати; метати іскри», схв. пр́скати «пирхати; тріщати», слн. pŕskati «пирхати, хропіти»; — псл. *pъrskati, очевидно, звуконаслідувальне утворення, паралельне до puskati «прискати»; — споріднене з лит. puĩkšti «порскати, пирхати (як кіт)», лтс. puskāt «тс.» — Фасмер III 333—334; Эндзелін СБЭ 20; Шахматов ИОРЯС 7/2, 338; Вўга RR I 475—476; Machek ESJC 486; Schuster-Sewc 1136—1137; Fraenkel 676; Műhl.—Endz. III 417; Schmidt KZ 32, 384; Bezenberger BB 221; Persson BB 19, 282.

пóрсю́к — див. паршү́к.

[пóрт¹] «конопляна або лляна нитка у вовняній тканині або сукні; рід полотняної шалі або хустки», [пóрта] «рядовина, ряднина з ганчірок» Мо, [портені́ці] «білі полотняні штани» ВеЗн, [поркені́ці] «штани з грубого білого полотна», [поркіні́ці] «тс.», пóртій «штани» СУМ, Бі, [портінці́ (поркінці́)] «штани» Ле, [пóртка] «холоша» О, [порткі́] «полотняні штани», [портне́] «домоткане конопляне або лляне полотно» Л, [портні́на] «тканина з льону; виріб з домотканого полотна Л», [портóк] «скатерка, шматок полотна», [портúха] «груба мішковина» Нед, [портяні́ці] «штани з грубого білого полотна», [портя́нка] «сукно з бавовняною основою; кусок бавовняної тканини домашнього виробу, бавовняна хустка Л», портя́нки «рід панчіх у селянок Нед; онучі», [портя́р] «ткач, який тче вовняні тканини з бавовняною основою» Нед, [порть] «конопляна або лляна нитка у вовняній тканині

або сукні», [портній] «конопляний», [портняний] «тс.», [портівий] «зітканий з ганчір'я» Мо, [портяний] «зітканий на основі з конопляних ниток», [портль] «сукно, в якому основа конопляна, а піткання вовняне» ЛексПол, [попортяний] «зітканий з вовняними нитками на конопляній основі» Нед; — р. діал. бр. порт «лляна або бавовняна тканина», др. пэртъ «шматок тканини, клапоть; одяг; пелена; оболонка; нитка», п. part «грубе полотно», ч. рртáк «швець, що лише ремонтує взуття», слц. [prtok] «скатерка», болг. пэртуши́на «пожитки, манаття», м. пртен «полотняний», схв. пр́тен «тс.», слн. ррт «шматок полотна; скатерка; простирадло», стсл. прътъ «шматок полотна»; — псл. *рртъ, остаточно не з'ясованого походження; здебільшого пов'язується (Фасмер III 334; Черных II 59; Преобр. II 111; Младенов 539; Meillet Études 351; Petersson Ar. Arm. Stud. 131) з псл. *portī «пороти»; виводиться також (Machek ESJC 487) від тур. рртī «виношений одяг, лахміття, ганчір'я; мотлох»; менш обгрунтоване пов'язання (Matzenauer LF 14, 168) з лит. spragas «стрічка».

порт² «ділянка берега, обладнана для стоянки суден», портové «портове мито» Куз, портовік, ст. портový (1601); — р. бр. порт, п. port, ч. слц. (рідк.) port, болг. (рідк.) порт, слн. рорт; — через англійське або німецьке посередництво (англ. port, н. Port) запозичено з французької мови; фр. port походить від лат. portus «вхід до будинку; порт; пристань; гавань», пов'язаного з porta «ворота, брама», спорідненого з дісл. fǫrðr «бухта», днв. furt «брід», псл. *pertī «іти, просуватися». — СІС² 671; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 334; Klein 1219—1220; Dauzat 575; Walde—Hofm. II 343—344. — Див. ще пёрти¹.

порт- (перший компонент складних слів типу портбуке́т, портплéд, портсига́р); — р. бр. болг. порт-, п. port-; — виділене з відповідних складних слів,

запозичених з французької мови; фр. porte- (bouquet «вазочка на квіти» і под.) пов'язане з дісловом porter «нести», що продовжує лат. portāre (<*portāre) «тс.», споріднене з дінд. pāgāyati «проводить», гот. farjan «іхати», псл. *pertī «іти, просуватися». — Dauzat 575; Walde—Hofm. II 345. — Див. ще пёрти¹.

портáл «архітектурно оформлений вхід до монументального будинку», портáльний; — р. болг. портáл, бр. партáл, п. вл. portal, ч. слц. слн. рортáл, м. портал, схв. пóртáл; — запозичено з французької або італійської мови, можливо, через німецьку (н. Portál); фр. portal, іт. portale походять від слат. portale «ворота, брама», пов'язаного з лат. porta «тс.». — СІС² 671; Фасмер III 334; Sł. wyr. obcych 592; Holub—Lyer 385; Dauzat 575. — Див. ще порт².

[портáти] «збирати» Нед, [партаніна] «з трудом зібране майно» Нед; — неясне; можливо, походить від рум. руртá «нести, носити; переносити».

портатівний; — р. портатівный, бр. партаты́ны, п. portatywny, слц. portatíwny, болг. портаті́вен; — запозичення з французької мови; фр. portatif (жін. р. portative) «портативний, переносний» утворено від porter «носити». — СІС² 671; Kopaliński 770; РЧДБЕ 577; Dauzat 575. — Див. ще порт-.

портвéйн; — р. портвéйн, бр. партвéйн, п. portwein, portwajn, болг. пóртвайн; — за посередництвом російської і німецької мов (н. Pórtwein) запозичено з англійської; англ. port-wine «портвейн (букв. портське вино, вино з Порто)» утворено з Port «Опорто» (португальське місто, де почали виробляти портвейн) і wine (< дангл. win), що походить від лат. vinum «вино». — Фасмер III 335; Черных II 58—59; Преобр. II 109; Kluge—Mitzka 560, 848; Klein 1220, 1746. — Див. ще вино́.

пóртер (сорт пива), пóртерна «пивна»; — р. болг. пóртер, бр. пóр-

тэр, п. ч. слц. вл. porter; — запозичення з англійської мови; англ. porter виникло як скорочення початкового словосполучення porter's beer, букв. «пиво носія, вантажника», і походить від фр. ст. porteur «носій, вантажник», що продовжує лат. portator (зн. в. portatōrem) «носій, вантажник», похідне від portare «носити». — СІС² 671; Фасмер III 335; Sł. wug. obcych 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Klein 1220. — Див. ще **порт-**.

порттик «відкрита галерея перед входом у будинок»; — р. болг. м. *порттик*, бр. *портцік*, п. portyk, ч. слц. portikus, схв. *порттик*, слн. pórtik; — запозичення з латинської мови; лат. porticus «порттик, колонада, крита галерея» є похідним від portus «вхід до будинку». — СІС² 671; Sł. wug. obcych 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Walde—Hofm. II 345. — Див. ще **порт²**.

портмонé «гаманець для грошей», заст. *портмонéт*, *портмонéтка* «тс.»; — р. болг. м. *портмонé*, бр. *портманéт*, п. portmonetka, заст. portmoneta, ч. слц. portmonka, схв. *портмонé*, слн. portmoné; — запозичення з французької мови; фр. porte-monnaie «гаманець, портмоне» утворене з основи дієслова porter «нести» та іменника monnaie «монета, гроші», що походить від лат. monēta «монета». — СІС² 671; Фасмер III 335; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Sł. wug. obcych 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 483, 575. — Див. ще **монéта**, **порт-**.

[**портокаль**] (бот.) «помаранча, Citrus aurantium L.» Пі, Мак; — болг. *портокал*, м. *портокал*; — можливо, за румунським посередництвом (рум. portocal «помаранчеве дерево») запозичено з новогрецької мови; нгр. портокалли «помаранча» походить від іт. portogallo (мн. portogalli) «португальська помаранча (дерево і плід)», що виникло внаслідок скорочення з agancio di Portogallo «помаранча з Португалії». — Младенов 493; DLRM 644; СДЕЛМ 326; Battisti—Alessio 3031.

портрét СУМ, Нед, [*портрétь*] (жін. р.) «портрет», [*патрét*, *пóтреть*] (жін. р.) ВеБ, *пóтрать* (жін. р.) Нед] «тс.», *портретіст*, [*патрétник*] «портретист; фотограф», *портретувáти*; — р. болг. *портрét*, бр. *портрэт*, п. вл. portret, ч. слц. слн. portrét, м. *портрет*, схв. *портрэт*; — очевидно, за посередництвом німецької мови (н. Portrait) запозичено з французької; фр. portrait «портрет, зображення» пов'язане із заст. portraire «зображувати, репрезентувати», що походить від лат. portrahere «витягати, протягати; виявляти; тягти», утвореного з префікса port- і дієслова trahere (traho) «тягти». — СІС² 672; Фасмер III 335; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Sł. wug. obcych 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 576; Klein 1221. — Див. ще **абстрагувáти**, **про**.

портулák (бот.) «Portulaca L.», [*портулáка* Куз, *портуляк* Мак, *портуляка* Мак, *бутерлак* Мак] «тс.»; — р. болг. *портулák*, бр. *партулák*, п. слц. portulaka, ч. portulák; — можливо, частково за посередництвом російської, польської та німецької (нвн. Portulá(c)k) мов запозичено з латинської; лат. portulāca є похідним від portula «хвіртка, дверцята, ворітечка», зменш. від porta «ворота, двері»; назва рослини зумовлена тим, що її насіння в коробочка має кришку. — Walde—Hofm. II 345. — Див. ще **порт²**.

портупéя «ремін, до якого пристібують холодну зброю, польову сумку», [*портупей*] Чопей, *портенé* Куз; — р. *портупéя*, бр. *партупéя*, ч. portepé, розм. portupé, слц. слн. portepé, болг. *портупéй*, схв. *портенé*; — запозичено з французької мови, очевидно, частково через російське посередництво; фр. porte-épée «тс.» утворено з віддієслівного компонента porte- «порт-» та іменника épée «шпага; меч», яке продовжує лат. spatha «широкий і довгий двосічний меч», що походить від гр. σπάθη «широкий клинок; (текст.) бердо; широке стебло», спорідненого з днн. spada

«лопата», дангл. spade, spadu, нвн. Spaten «тс.» і, можливо, пов'язаного з гр. σπάω «тягну, розтягую». — СІС² 672; Фасмер III 335—336; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Holub—Lyer 385—386; РЧДБЕ 578; Dauzat 285; Bloch I 262; Frisk II 755. — Див. ще **порт-**.

портфель «сумка для паперів, книжок; папка; [гаманець Куз]»; — р. *портфель*, бр. *партфель*, п. portfel, ч. слц. portfeuille, portfej, болг. *портфэйл* «портфель, гаманець», розм. *портфёл*, м. *портфёл* «гаманець», схв. *портфѣль* «портфель», слн. portfélj «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. portfeuille «гаманець; папка; портфель (міністерський)» складається з віддієслівного компонента porte- (від porter «нести») та іменника feuille «листок (рослини); аркуш (паперу)», яке продовжує лат. folium (мн. folia) «листок», споріднене з гал. bile «листочок, цвіт». — СІС² 672; Фасмер III 336; Черных II 59—60; КЭСРЯ 356; Sl. wyg. obsyeh 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 321—322, 575; Bloch I 296; Walde—Hofm. I 523—524. — Див. ще **порт-**.

портъе «працівник готелю у вестибюлі»; — р. *портъе*, бр. *парцье*, п. portier, ч. розм. слц. заст. portýr, слц. вл. portier, болг. *портиёр*, м. *портир*, схв. *портір*, слн. portír; — запозичення з французької мови; фр. portier «швейцар, портъе» продовжує пізні лат. portārius «тс.», похідне від porta «ворота, двері». — СІС² 672; Sl. wyg. obsyeh 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 575; Walde—Hofm. II 343—344. — Див. ще **порт²**.

портъера; — р. *портъера*, бр. *парцьера*, п. portiera, ч. слц. portiera, болг. *портиера*, схв. *портијера*, слн. portiera; — запозичення з французької мови; фр. portière «портъера; дверцята (автомобіля, вагона)» продовжує нар.-лат. *portāria, похідне від лат. porta «двері, ворота». — СІС² 672; Черных II 60; КЭСРЯ 356; Sl. wyg. obsyeh 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Klein 1221; Dauzat 575. — Див. ще **порт²**.

[**портянник**] (бот.) «льон новозеландський, Phormium tenax Forst.» Нед, [*портянець*] «астргал еспарцетний, Astragalus onobrychis L.» Мак; — похідні утворення від [*порт*] «лляна нитка»; назви зумовлені певною подібністю обох рослин до льону (NSD 939; Нейштадт 351). — Див. ще **порт¹**.

[**порубок**] «збір, внесок на громадські потреби (утримання писаря, учителя, сторожів тощо) Г; розподіл внеску Нед»; — р. [*поруб*] «мирська розкладка податку і частка, що припадає на кожного; грабунок, захоплення»; — бр. ст. *порубька* «кривда, збиток», п. заст. porubstwo «розпуста», porubca, porubnik «розпусник; [лиха людина]», слц. заст. porub «збір, податок»; — очевидно, результат видозміни запозиченого свн. berouþ «грабунок, розбій», пов'язаного з berouþen «грабувати», префіксальним похідним від rouþen «грабувати», rouþ «грабунок, плюндрування», споріднених з дінд. gþrauatí «спричинюється до розривання, відламується», gýruatí «має розриви на тілі», лит. guprėti «турбуватися», gúpas, gupùs «негладкий, нерівний». — Kluge—Mitzka 58, 61, 585—586.

[**поручейник**] (бот.) «вех, Sium L.» Мак; — бр. *паручайник* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *поручейник* «тс.» утворене з прийменника *по* та іменника *ручей* «ручай»; російська назва зумовлена тим, що вех росте, як правило, по берегах річок, ручаїв, біля води (Федченко—Флеров 690—692; Нейштадт 416); пор. інші назви веху: укр. [*кірничник*] пов'язане з *криниця*, слц. potočnik від potok «струмок, ручай». — Див. ще **по, ручай**.

поручик (офіцерське звання), *поручник* «лейтенант Нед; уповноважений, гарант; старший лейтенант Куз», [*поручик*] «лейтенант» Нед; — р. болг. *поручик*, бр. *паручник*, ч. слц. rogičik «лейтенант; (заст.) поручик», вл. rogičnik «командувач, володар; лейтенант», м. *поручник* «поручик; старший лейтенант», схв. *поручник* «поручик»,

слн. ро́го́шник «лейтенант, поручик»; — запозичення з польської мови; п. roguśnik «поручик; (ст.) той, кому щось доручено, уповноважений, заступник», очевидно, походить від ч. рогу́шник, похідного від дієслова рогу́шити «доручити, довірити», пов'язаного з гука «рука». — Фасмер—Трубачев III 336; Мельников Slavia 36, 105; Hüttl-Worth 18. — Див. ще **по, рука́**.

[порúшка] (бот.) «фіалка триколірна, *Viola tricolor* L.» Куз, ВеБ, ВеНЗн, **[порúшник]** «волошка Маршалла, *Centaurea marschalliana* Spreng.; гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. Мак; *Lycoperidium complanatum* L. Мак», **[порушень]** «парило звичайне, *Agrimonia eupatoria* L.» Мак; — р. **[порушник]** «волошка Маршалла», бр. **[парушэнец мужчынскі]** «фіалка собака, *Viola canina* L.», п. **[poruszenik]** (рослина, вживана як ліки переважно при жіночих хворобах); — пов'язане з **[порúха]** «зміщення матки або іншого органу» чи з **порúшувати** «приводити в рух, збуджувати», похідним від **рушати, рух**; назва зумовлена лікувальними властивостями рослин, що, зокрема, збуджують діяльність нирок, виділення сечі й поту (Носаль 37, 58, 168, 170—171, 200—202); пор. р. **[порúшка]** «малиновий чай (засіб, що збуджує виділення поту)». — Шамота 68—69. — Див. ще **по, рух**.

[порушник] (бот.) «зимолоубка зонтична, грушанка, *Chimaphila (Pyrola) umbellata* (L.) Nutt.»; — бр. **парушэнец**; — очевидно, результат видозміни давнішого ***погрушник**, пов'язаного з **гру́ша** і зумовленого подібністю листя грушанки до грушевого; пор. інші назви рослини: укр. р. **грушанка**, бр. **[грушніца]**, п. **gruszyczka**, ч. **hrušticka**, схв. **[krušičica]**, слн. **grušica**. — Machek Jm. rostl. 175. — Див. ще **гру́ша**. — Пор. **грушанка**.

Порфі́рій, Порфі́р, [Пархві́л, Порхві́р, Профі́рій (Ме), Прохві́р], Пухві́р, Фі́рій ВеЛ, ст. **Перфурей** (1470), **Перфурій** (XV ст.), **Порфі́рій** «баг-

ря(н), рове(н) или чръмнь, шарлатны(й)» (1627); — р. **Порфі́рій**, бр. **Парфі́р, Парфі́рый**, др. **Перфурій, Порфурій**, слд. **Porfúr**, болг. **Порфі́р(ий), Прóфир**, стсл. **Порфурин, Порфирн, Порфирь, Порфиль**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. **Порфúριος** пов'язане з прикметником **порфúреος** (еол. **порфúριος**) «пурпурний, багрянний», похідним від іменника **порфúра** «порфіра (пурпурна мантія); пурпурна тканина». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 182; Спр. личн. имен 446; Илчев 404. — Див. ще **порфі́р**.

порфі́р «гірська порода червоного кольору», **порфі́ра** «пурпурова мантія»; — р. болг. **порфі́р**, бр. **парфі́р**, п. **porfúr**, ч. вл. **porfug**, слд. **porfúr**, м. **порфир**, схв. **пòрфiр**, слн. **porfir**; — очевидно, за посередництвом німецької мови (н. **Porphúr**) запозичено з грецької; гр. **порфуро́ς** «пурпурний, багрянний» є похідним від іменника **порфúра** «пурпурний слимак (*Purpura purpur*); сік із цього слимака, пурпурна фарба; пурпурний одяг; пурпурна тканина», очевидно, запозиченого з якоїсь середземноморської мови. — СІС² 672; Коваль 99—100; Фасмер III 336; Преобр. II 111; Frisk II 581—582. — Пор. **пурпур**.

пóрхавка¹ (бот.) «гриб *Bovista gigantea* Nees. (*Lycoperdon bovista* L.)» Нед, **[порхánя** Нед, **пóрховка** Л, **пурхавка** Мак, **пúрша** Нед] «тс.»; — р. **[пóрховка, порхови́ца]** «тс., гриبدوшовик, *Lycoperdon*», бр. **пóрхаўка**, вл. **porchawa**, п. **purchawka**, схв. **прхавац, прхавица** «тс.»; — псл. ***р'гхавька**, похідне від ***р'гхавь(ь)** «який розсипається, як порох», ***р'гхь** «порох», пов'язаних чергуванням голосних з ***рогхь** «тс.», ***р'гхаті** «легко перелітати»; (пор. р. **[пóрхльий]** «розсипчастий, сипкий, подібний до пороху», слн. **rihel** «трухлявий», **rihek** «розсипчастий»). — Фасмер III 336—337; Меркулова Очерки 174—175. — Див. ще **пéрхати, пóрох**. — Пор. **порохавка**.

[пóрхавка²] (зоол.) «жаба ропуха, Buffo», [порохна́вка, порошокна́лка, пóрхалка, пúрхавка] «тс.» ВеНЗн; — п. [porchawka] «тс.» (з укр.); — похідне утворення від *пoрх(ъ), яке зводиться до псл. *pъгхъ «порох, парші, шолуді», пов'язаного чергуванням голосних з *рогхъ «порох»; назва зумовлена особливостями шкіри ропухи, шерехатої й укритої бородавками, що зовні скидається на вражену паршами. — Див. ще пéрхати, пóрхавка¹. — Пор. парх, пóрох.

[пóрхати] «пурхати; розлітатися Нед», [пoрхлі́вий] «швидкий, летючий; боязкий» Нед; — р. пoрхáть «пурхати», ч. pгchati «тікати; випаровуватися», слц. pгchati' «тс.», схв. pъхати «пурхати; махати крилами», слн. pгhú-tati «пурхати»; — псл. *pъгхати, пов'язане чергуванням голосних з *рогхъ «порох»; [пoрхлі́вий], очевидно, являє собою кальку п. pierzchliwy «швидкий, летючий; боязкий», похідного від pierzchać «тікати», яке продовжує псл. *pъгхати, пов'язане з *pъгхати. — Булаховський Вибр. пр. III 420; Фасмер III 336—337; Machek ESJC 481; Skok III 39; Брандт РФВ 23, 295; Шахматов ИОРЯС 7/2, 336; Matzenauer LF 14, 95; Trautmann 206. — Див. ще пóрхавка¹. — Пор. пурх.

[пoрхкі́й] «боязкий, швидкий; який легко лякається й відскакує (про коня)» Нед, ВеЗн; — очевидно, наслідок контамінації [пoрскі́й] «тс.» і [пoрхлі́вий] «швидкий, летючий; боязкий». — Див. ще пóрскáти, пóрхати.

[пoрхóвіна] «пухкий перегній Нед; земля, що палить дуже, не хоче родитися на ній трава» ВеБ, [пурхóтина] «піщана необроблювана ділянка» ЛексПол; — похідне від незасвідченого *пoрх, яке зводиться до псл. *pъгхъ «порох». — Див. ще пóрхавка¹. — Пор. пóрох.

пoрцеля́на «фарфор», [пoрцеля́нка] «порцелянова люлька; порцелянова глина Куз», [пoрцеля́ник] «рід слимака, Cyprea tigris» Куз; — р. ст. пoрце-

линый «порцеляновий», п. porcelana, ч. слц. слн. porcelán, вл. нл. rógclin, болг. м. пoрцелáн, схв. пoрцýлáн, пoрцелáн; — через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. porcellana «порцеляна» є результатом перенесення (за подібністю) назви porcellana «морська черепашка Concha Veneris», пов'язаної з лат. porcus у значенні «vulva», перенесеним за подібністю з порcus «свиня», спорідненого з псл. *porse, укр. пoрoсá. — Фасмер III 337; Dauzat 574; Kluge—Mitzka 560; Battisti—Alessio 3020; Walde—Hofm. II 341—342. — Див. ще пoрoсá.

пóрція, пoрці́он, пoрціoні́ст (спец.), пoрціoнни́к (спец.); — р. болг. пóрция, бр. пóрция, п. porcja, ч. porce, слц. porcia, вл. porcija, м. пoрция, схв. пoрция, слн. rógcija; — очевидно, за посередництвом польської мови запозичено з латинської; лат. portio (род. в. -onis) «частина, частка; стосунок, пропорція»; генетично пов'язане з pars (-rtis) «частина, відділ»; форма пoрціoн проникла, мабуть, за посередництвом німецької (н. Portion) і російської мов (р. пoрция). — СІС² 672; Акуленко 142; Черных II 60; Фасмер III 337; Walde—Hofm. II 258—259. — Див. ще пaртéс. — Пор. пpопoрция.

пóрча «пошкодження, шкода; вада», пoрчений «зіпсований, який має фізичну ваду», [пoрчити] «зіпсувати; схибити» Нед, [пoрчити] «зіпсувати» Нед; — р. пoрча, пoрчить «псувати, калічити», др. запъртити «пошкодити, попсувати», испъртити «зіпсувати», п. парсієс «псуватися; сохнути, в'янути», ч. ст. zaprtiti «зіпсувати», р.-цсл. пърча (пoрча) «шкода», пърти-ти «тратити»; — очевидно, псл. *zapъrtiti «зіпсувати» (первісно «засидіти яйце»), пов'язане з *zapъrtъкъ «запорток, яйце-бовтун»; менш переконливе пов'язання з пoрoти, псл. *porti (Фасмер III 335; Черных II 59; Mikl. EW 243) або з лит. puřsti «гнити» (Matzenauer LF 14, 167; Machek Recherches 21). — Преобр. II 110; Brückner 397; Holub—

Кор. 432. — Див. ще **запорток**. — Пор. **віпорток**.

[**порчак**] (бот.) «свербига східна, *Bunias orientalis* L.»; — р. [порчак] «тс.»; — очевидно, видозмінене запозичення з турецької мови; тур. *buğsak* «горох» споріднене з джурк. *buğsaq*, каз. к.-калп. ног. *буршак*, башк. *борсак*, тат. *борчак*, алт. *пырчак*, уйг. *пурчак*, чув. *пърса* «тс.»; перенесення назви з гороху на свербигу зумовлене певною подібністю обох рослин до гороху (зокрема, наявністю стручків — Нейштадт 282; Федченко—Флеров 490). — Фасмер III 337; Егоров 147, 149.

пóршень, [пóршінь] Нед; — бр. *пóршань*; — запозичення з російської мови; р. *пóршень* вважається похідним від дієслова *порхать*, спорідненого з укр. *пóрхати*, або пов'язується з [пóршень] «вид селянського взуття, постіл», етимологічно неясним. — Фасмер—Трубачев III 337; Булаховський Вибр. пр. III 365; Преобр. II 111. — Див. ще **пóрхати**.

порядок, *пóряд*, *порядкувати*, *пóрядний*, *пóряду* — див. **ряд**.

[**порянка**] (бот.) «дягель лікарський, *Archangelica officinalis* Hoffm.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з р. [порить] «допомагати, бути корисним».

поса́г «віно (майно, що дається дівчині при одруженні); посад (місце молодих на весіллі)» СУМ, Нед, [поса́га, поса́х, пося́г, пося́га] «тс.»; весільний поїзд з молодою», [поса́жна] «з багатим посагом» УРС, Нед, [поса́жний] «подарований у посаг» Л, [поса́гувати] «одягати, вести й садовити молоду на посад» Нед, [безпоса́жна] «безприданниця», [ві́поса́жити] «дати придане», [ві́дпоса́жити Нед, споса́говувати О, споса́жити О, упоса́жити] «тс.»; — р. [поса́г] «одруження; посаг», бр. *паса́г*: «посаг», др. *посагъ* «одруження», *посагати* «одружуватися», п. *posag* «посаг», ч. заст. *posah* «тс.», болг. ст. *сагати* «оженитися», стсл. **посагати** «виходити заміж», **посагъ**

«шлюб»; — псл. *posagъ* <*po-sōg-, пов'язане з *seġati* «сягати»; — споріднене з дінд. *sajate* (pra-) «приєднується», лит. *sėgti* «прикріплювати», *sagūti* (ітератив) «тс.», *sagà* «пряжка», прус. *sagis* «тс.», ірл. *suannem* (<*sogn-) «могузок, линва»; менш переконливе виведення псл. *posagъ* (Ондруш Етимологія 1984, 177) від іє. *pāk- «з'єднувати, зв'язувати» і зіставлення його з лат. *pāx* «мир», *pacum* «угода». — Москаленко УІЛ 29; Фасмер III 338; Machek ESJC 473; Brückner KZ 45, 318; Аникин 60—67; Варбот Етимологія 1980, 32; Matzenauer LF 13, 181. — Див. ще **по, сягати**.

поса́да «службове становище, місце в установі, підприємстві»; — бр. *паса́да*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *posada* «посада; (заст.) становище; фундамент; селище», пов'язане з *sadzić* «садити». — Brückner 478—479. — Див. ще **са́дити**.

[поса́ль] (присл.) «досі, до цього часу» Нед; — запозичення зі словацької мови; слц. *posial'*, [posel', posál'] «тс.» відповідає укр. [посі́ль] «до цього місця» (див.).

посама́нити — див. **самана́ти**.

[посві́рж] (орн.) «вівсянка городня, *Emberiza cirulus* L.» Куз, Шарл, [посві́рок] «тс.» ВеНЗн; — п. [poświerka] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане зі [сві́ргун] «цвіркун» (див.).

посе́рéd — див. **се́ред**.

посесія́ «земельне, орендне володіння», *посесор* (заст.) «власник посесії», *посесійний*, ст. *посесыя* (1613); — р. *посессия*, бр. *паса́сія*, п. *posesja*, ч. *posesor*, слц. *posesia*, болг. *посесия*, схв. *посесија*; — запозичення з латинської мови; лат. *possessio* «володіння; власність, маєток», пов'язане з *possideo* «володію», є складне слово, що утворилося шляхом поєднання **rots* «пан» (пор. лат. *rotis* «могутній, спроможний»), спорідненого з другим компонентом псл. **gospody*, укр. *госпо́дь*, і *sideo* (*sido*) «сидю; володію», пов'язаного з *sedeo* «сиджу», спорідненим з

псл. sēdēti, укр. сидіти. — СІС² 672; Hüttl-Worth 16; Sl. wyg. obcyh 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 579; Walde—Hofm. II 347, 350, 507—509. — Див. ще **госпóдь, сидіти**.

[**посиростітисся**] «їсти мариновану рибу» Нед; — пов'язане із [*сіростний*] «сирий, неварений», оскільки мариновану рибу не варять. — Див. ще **сирий**.

[**пóсі**] (присл.) «досі, до цього місця, по-це місце; до цього часу» Нед; — очевидно, виникло з первісного **po sīi* (місяця, часи). — Див. ще **по, сей**. — Пор. **дóсі, пóти**.

посібник — див. **засіб**.

посіверіти — див. **сівер**.

посідати «оволодівати; володіти, привласнювати», [*посісти*, [*посід*] «власність, володіння Нед», [*посідок, посідище*] «тс.» Нед, [*посідатель*] «власник» Нед, заст. *посідач*, [*посідник* Нед] «тс.», заст. *посілість* «володіння, маєток», заст. *посілля* «маєток, садиба», ст. *посѣсти* «заволодіти» (1436), *поседати* «володіти» (1562); — калька п. *posiadać* «мати, володіти», що, як і ч. *posędnouti* «оволодіти (кимось — про почуття, думки)», слц. *posadnút'* «тс.», очевидно, виникло на основі лат. *possideo* «володію, маю», спорідненого з п. *posiadać* «посідати, сісти, зайняти місяця». — Огієнко РМ 1938/1, 41. — Див. ще **по, посесія, сидіти**.

[**пóсіль**] (присл.) «до цього місяця» Она; — р. [*посель*] «до цього часу», ч. [*posel, poseł'*], слц. *posial'* «тс.»; — псл. *poseľe* «досі, до цього місяця, до цього часу», що утворилося з прийменника *po* і компонента **selē*, який складається із займенникової основи *se* і частки *lē* (*le*). — ESSJ Sl. gr. II 576. — Див. ще **відсіль, дóсіль, ле, по**. — Пор. **посаль**.

[**посітїти**] «відвідати» Нед, [*посічки*] «відвідани» Нед; — р. *посетїть* «відвідати», др. *посѣтити* «тс.», болг. *посетя* «відвідати», м. *посетува* «відвідує», схв. *посетити* «відвідати», слн. *posētiti*, стсл. *посѣтити* (*посѣщѣ*) «тс.»; — псл. *posētiti*, похідне від **sēť* «гість»;

— споріднене з лит. *svetūs* «гість», гр. *ἕταρος* «супутник; товариш», гомер. *ἕτης* «друг». — Фасмер III 338; Черных II 60; Преобр. II 114—115; Frisk I 579; Hofmann 97.

[**пóсіткїй**] «рідкий» (про тканину); — очевидно, утворене за допомогою префікса *po-* від іменника *сітка*, похідного від *сіть*. — Див. ще **по, сїть**.

посітник — див. **сїть**¹.

поскївкї — див. **постїлка**.

[**пóскїнь**] (бот.) «пłosкїнь, чоловічі коноплі, *Cannabis sativa mascula*», [*поскїнки, посконки, посконь, поскзонки, розклїнки*] «тс.» Мак, [*поскїнний, посконний* ДзАтл I, *поскїнний* ДзУЗЛП]; — р. *пóсконь*, бр. [*посканні*], ч. [*poskúnky*], *poskonné konopí*, слц. *poskonné konope*, вл. *poskorne* (*paskonne*) *konopje*, схв. слн. [*poskop, poskanical*]; — псл. *poskopь, *paskopь* (?); — загальноприйнятої етимології не має; виводиться з іменного префікса *ra-* (*po-*) і кореня *skop-* від іє. *(*s*)*ken-* «віддерта шкіра, луска, кора» (Schuster-Sewc 1047—1048); зводилось до **ploskopь* як похідного від *ploskь* «пłosкий» (Brückner 422); виводилось із **roskopь* (від *skopiti* «скопити») як назва безплідних конопель (Košťal ZfSlPh 7, 380—381); розглядалось як запозичення з фінно-угорських мов, пор. мар. *rot'aš-käpe* «пłosкїнь, коноплі» (Kořínek SMF 26, 136; Machek Jm. gostl. 93); при цьому звертається увага на зворотну відповідність компонентів у словах псл. *poskopь* і **konopja*, особливо лат. *cannabis* (пор. також Фасмер—Трубачев III 339). — Пор. **пłosкїнь**.

[**поскрижівчитисся**] «потовктисся» (про яйця) O; — неясне.

[**поскубкї**] (бот.) «пłosкїнь, *Cannabis sativa mascula* Мак; коноплі звичайні, *Cannabis sativa* L. ВєНЗн»; — очевидно, результат зближення назви [*поскїнки*] «тс.» з дієсловом *скїбти* (як назва рослини, яку скубують). — Див. ще **пóскїнь, скїбти**.

[**послотюх**] (орн.) «золотиста сивка; *Charadrius apricarius* L. (*pluvialis*)

auct.)» ВеБ; — похідне утворення від [слотá] «сльота, дощова погода»; назва зумовлена, очевидно, уявленням про те, що птах своїм криком віщує дощову погоду, сльоту (*на дощ ворожить* ВеБ, *на дощ свище* ВеНЗн); менш обгрунтоване припущення (Булаховський Вибр. пр. III 223), що назва птаха має презирливий характер. — Див. ще **по, сльотá**. — Пор. **слотняк**.

посмітюха (орн.) «чубатий жайворонок, *Galerida cristata* Boie», *посмітюшка*, [посмітюшок ВеНЗн, смітюх тж, смітюха Шарл, смітянка тж] «тс.»; — п. [pośmieciucha, pośmieciuszek, śmieciuch, śmieciucha, śmieciuga] «тс.»; — похідні утворення від *сміття*; назва зумовлена тим, що посмітюха часто зустрічається біля смітників і руїн. — Булаховський Вибр. пр. III 223; Strutyński 104. — Див. ще **сміття**.

пособіти, *пособа*, *пособництво* — див. **засіб**.

[**пособиця**] «ряд» Нед, [пособівість] «розташування один за одним» Нед; — п. ст. *posobica* «один за одним, по черзі, по порядку», ч. *posobný* «який іде один за одним», нл. *posobici*, *posobicy* «разом, укупі; поруч; один за одним; один при одному», болг. [пособкіня] «близнючка або народжена одна слідом за другою», схв. *пдсобица* «дівчинка, народжена слідом за дівчинкою (сестрою)», *пдсобац* «хлопчик, народжений слідом за хлопчиком», слн. [posobezel] «окремий, відокремлений», цсл. **пособь** (присл.) «один за одним»; — псл. *posobica*, *posobь* утворені на підставі словосполучення *po sobě* «по собі», що могло означати «один за одним». — Фасмер III 340; Schuster-Sewc 1139. — Див. ще **по, сёбе**.

[**посов'ястий**] «темний» (про забарвлення) О; — неясне.

посо́ка — див. **сік**¹.

[**посокрїтїти**] «посварити» О; — неясне.

посо́л, *посо́льство* — див. **сла́ти**.

[**посолина**] «менструація» О; — неясне.

[**посо́лонь**] (присл.) «ідучи на захід із сонцем» Нед; — р. [посо́лонь] «за сонцем, зі сходу на захід», п. [postoń] «сонячний бік», [postopny] «обернений до сонця»; — псл. **pos¹нь* (присл.), що утворилося з прийменника *po* та іменника **s¹нь* «сонце», яке пізніше було витіснене зменш. **s¹ньсе*. — Фасмер—Трубачев III 340. — Див. ще **по, со́нце**.

посо́х — див. **со́ха**.

[**посочник**] «лягавий собака» Куз; — р. ст. *посок* «розшук», п. *posokowiec* «мисливський собака, що вистежує звіра по його кривавих слідах», болг. *посо́ка* «напря́м», *посочвам* «показую», м. *посо́ка* «напря́м»; — псл. *posokь*, *posoka* «стеження; розшук, пошук», похідні утворення від дієслова *sočiti* (укр. *со́чити*) «стежити, чатувати»; п. *posokowiec* пізніше могло зазнати вторинного зближення з *posoka* «кров звіра», похідного від *sok* «сік». — Фасмер III 292—293, 731. — Див. ще **по, со́чити**.

поспі́л, *поспі́ль*, *поспі́льний*, *поспі́льство*, *поспі́льщак*, *поспі́льщина*, *посполита́к*, *посполі́тий*, *посполі́ця*, *поспо́лу*, *поспо́льний*, *поспо́льство* — див. **спі́л**.

поспі́р — див. **споре́ць**.

[**поспі́шка**] (бот.) «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *поспі́шити* (до вбиральні); у такому разі назва зумовлена послаблювальною дією ягід пасльону (Лік. росл. Енци. дов. 322, 323). — Див. ще **спі́х**.

[**поспонува́ти**] «ляяти, ганити», [поспонува́ти] «тс.» ВеЛ; — бр. ст. *пос(т)поновати* «принижувати»; — запозичення з польської мови; п. *postpować* «нехтувати, принижувати», *posponować* «тс.» походить від лат. *postpōno* «ставлю нижче, вважаю менш важливим», утвореного за допомогою префікса (прийменника) *post(-)* (<**posti*) «після, по», спорідненого з тох. В

postam «після», лит. pãstaras «останній», псл. ро «після, по, за», pozdъ «пізній», від дієслова рѡпо «кладу». — Булыка 255; Kopaliński 772; Walde—Hofm. II 347—349. — Див. ще **пізній, по, позиція**.

поспособійка — див. **підсобійка**.

пост, *постовійі*; — р. бр. болг. м. *post*, п. ч. слц. *post*; — запозичення з французької мови; фр. *poste* «пост» походить від іт. *posto* «місце; пост», пов'язаного з дієсловом *porre* «ставити, класти; висувати», що продовжує лат. *pōnere* (рѡпо) «класти, ставити». — СІС² 673; Фасмер III 341; Dauzat 576; Battisti—Alessio 3039. — Див. ще **позиція**.

постав «штука, сувій (тканини), СУМ, Пі; [сукно] Чопей», [*поставище*] «сувій домотканого полотна або сукна; умовна міра довжини готової тканини, що дорівнює довжині наведеної на станок основи» ЛексПол; — р. заст. *постав* «штука матерії», бр. *пастаў* «тс.», др. *поставъ* «жердина; тканина, полотно; шматок тканини певної міри», п. *postaw* «штука (сукна); сувій сукна тієї довжини, у якій виходить з верстата; [шістдесят пасом лляного прядива; основа тканини в полотні]; (ст.) стан, порядок, правило», ч. *postav* «штука тканини», схв. *пѡстав* «шматок тканини», цсл. *поставъ* «жердина; тканина»; — псл. *postavъ*, похідне від дієслова *statī* «стати»; діалектне значення «сукно», можливо, виникло почасти під впливом уг. *posztó* «сукно», що саме є запозиченням з якоїсь слов'янської мови. — Кпиезса I 1, 441. — Див. ще **по, ста́ти**.

[постадниця] «дівчина, що грає головну роль на обжинках»; — р. [*постатниця*] «зажинниця, жниця, що веде перед», п. [*postadnica*] «жниця, що випереджає інших у роботі», [*postatnica*] «тс.»; — первісне *постатниця*, похідне від *пѡстатъ* «смуга поля, яку займають жєнці», що утворилося за допомогою префікса *po-* і суфікса *-ть* від дієслова *стати*; первісне значення

«та, що (перша) займає постать». — Див. ще **по, ста́ти**.

[посталь] (бот.) «аконіт, *Aconitum* L.» Нед; — очевидно, похідне від дієслова *ста́ти* (діал. ст.) «залишатися, бути, стояти»; у такому разі значення слова мало бути «те, що залишається»; назва могла бути зумовлена отруйністю деяких видів аконіту, які не поїдаються худобою і залишаються на пасовищах (Нейштадт 254—255). — Див. ще **по, ста́ти**.

постамєнт «основа пам'ятника, скульптури, колони»; — р. болг. м. *постамєнт*, бр. *пастамєнт*, п. *postument*, ч. слц. вл. *postament*, схв. *пѡстамєнт*; — запозичення з німецької мови; нім. *Postament* походить від слат. *postamentum* «постамент», пов'язаного з лат. *positus* «покладений», рѡпо «кладу». — СІС² 673; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 579. — Див. ще **позиція**.

[постанець] (ент.) «тарган, *Periplaneta orientalis*»; — неясне.

пости́гний, пости́жно — див. **сти́гнути**¹.

[пости́лиці] (бот.) «сорт слив, *Prunus insititia* variet.» Мак, ВеНЗн; — неясне; можливо, первісне [**пости́лиці*], похідне від *пости́гати*.

[пості́й] (присл.) «стільки, так» Нед; — очевидно, первісне **пості́ль* (<**постоль*), що утворилося внаслідок злиття прийменників *по, сѣ* (пізніше *з*) і прислівника *толь* (пор. др. *толь* «стільки, так»), генетично пов'язаного з укр. *тільки*. — Див. ще **з¹, по, ті́льки**.

пості́л «м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри; [личак]», *постоля́р* «майстер, який робить постолі; той, хто ходить у постолах»; — р. [*посто́ла*], бр. [*постальі*], п. [*postol*] «личак», ч. [*postola*] «тс.», схв. [*пѡстѡ*] (род. в. *пѡстола*) «черевик», слн. *pōstol*; — псл. *postolъ* (<**podtolom*), складне слово, утворене з основи **rod-* із значенням «нога» (пор. дінд. *radám* «слід, відбиток, нога») і компонента **toľъ*, очевидно, із значенням «підш-

ва» (пор. дінд. *talam* «поверхня, долина, підошва»), що зберігається в укр. *тло*; споріднене з дінд. *padatale* (дв.) «підошва (взуття)»; менш імовірно походження слова від тур. *postal* «туфля» (Горяев 276; Lokotsch 133), яке можна припустити тільки щодо болг. [*постѧл*] «постіл» (Младенов 496); лтс. *pastala* «постіл», ест. *pastal* «тс.» є, мабуть, запозиченнями з давньоруської мови. — Фасмер—Трубачев 341—342; Преобр. II 113—114; Machek ESJC 474. — Див. ще **під¹**, **тло**. — Пор. **застóли**.

[**постілка**] (бот.) «скабіоза, *Scabiosa L.*» Нед, [*посківкі Ко, постілку*] «тс.», [*постолівка*] «волошка скабіозовидна, *Centaurea scabiosa L.*» Нед; — неясне.

постільгá (орн.) «боривітер звичайний, *Falco tinnunculus*», [*постільгá* Нед, Куз, *постолічóк Л*], *пустельгá* УРС, Нед, [*апостельгá Шарл*] «тс.»; — р. *пўстельгá*, бр. *пустальгá*, п. *pustulka, pustolka, pustol*, ч. *poštolka*, ст. *postolka*, слц. *pustovka*, вл. *pustolka, pustawa*, нл. *pašturlica*, схв. *постòлòвкa*, слн. *postòvka* «тс.»; — слово нез'ясованого походження; пропонується пов'язання з псл. *pustь* «пустий» (Mikl. EW 268; Преобр. II 154; Фасмер III 410) як назви птаха, що живе в пустельних місцях; виведення з первісного псл. **postojьlovьka* (Machek ESJC 474) як птаха, що здатний при полюванні застигнути, постояти в повітрі без руху; тлумачення (Никонов ЭИРЯ II 90—92) як запозичення з тюркських мов (пор.: хак. *посторгай* «жайворонок», алт. *босторкой*, ног. *бозторггэй* «тс.»), — Фасмер—Трубачев 410; Schuster-Sewc 1193.

постолáкати «п'ятякати»; — неясне; можливо, виникло з давнішого **пустогалакати*, утвореного з поєднання слів *пустий* і *галáкати* з початковим значенням «балакати, базікати». — Пор. **пасталáкати**.

[**постолянка**] (бот.) «айстра, *Aster L.*; садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees.» Мак; — очевид-

но, результат видозміни назви [*компостеля, компостелька*] «тс.» з відпадінням першого складу. — Див. ще **кампустелія**.

посторóнок «ремінь або мотузок, що з'єднує в упряжці хомут з орчком», [*посторóмок* Нед, *посторóнка* Пі, *построма* Пі] «тс.»; — р. *пострóмка*, [*пострóнка, посторóнка*], бр. *пастрóнак*, ч. *postranek, postraněk*, слц. *postranok*, вл. нл. *postronk*; — очевидно, калька п. *postronek*, [*postronk, postrzónek, postromek*], яке, у свою чергу, є калькою ч. *postranek* «тс.», що могло виникнути на підставі свн. *stranc* «посторонок; мотузок, канат», нвн. *Strang* «тс.», спорідненого з дангл. *streng*, англ. *string*, дісл. *strengr* «мотузок, канат; ремінь», ірл. *sreang* «мотузок, канат», дірл. *srengaim* «тягну», лат. *stringo* «натягаю», лтс. *stringt* «ставати тугим, засихати», *strangs* «енергійний, бадьорий; мужній», внаслідок його зближення з ч. *strana* «сторона»; менш переконливі інші пояснення походження слова: виведення його як праслов'янського утворення з псл. **rostorně* (>**postornьkь*) (Фасмер III 342; Brückner 432; Machek ESJC 474; Holub—Kop. 287; Schuster-Sewc 1140—1141; Шахматов Очерк 155; Torbiörnsson II 73), пов'язання р. *пострóмка* із *стрéмя* (Преобр. II 114), етимологічне зближення з двн. *stro(u)m* «мотузок» та р. *струна* (Persson Beitr. 788, 891), з р. *простерéть* (Petersson BSl. Wortst. 81), з укр. *терміття*, слн. заст. (s) *termati* «ткати» (Bezlj Eseji 130). — Matzenauer LF 13, 182; Kluge—Mitzka 755.

[**пóстріт**] «зустріч; поганий, нещасливий випадок; пристріт» Нед; — очевидно, результат можливої в частині південно-західних говірок гіперистичної зміни давнішого **пострів*, похідного від *стрівáти*. — Див. ще **по, стрітити**.

[**пóстріт**] (бот.) «роговик, *Ceratium vulgatum L.*» Нед, Мак, [*пострїтник*] «лутига, *Atriplex L.*» Мак; — неясне.

[**постріш**] (жін. р.) «група 8—10 дворів, що разом наймають одного пастуха; частина села, передмістя Нед»; — очевидно, результат поєднання прийменника *по* з іменником *стріха*, тут ужитим як позначення певної хати з двором. — Див. ще **по, стріха**.

пострѡма — див. **пастрѡма**.

постулат, *постулювати*; — р. болг. м. *постулат*, бр. *пастулат*, п. вл. *postulat*, ч. слц. слн. *postulat*, схв. *postulāt*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Postulat*, фр. *postulat*, англ. *postulate* походять від лат. *postulātum* «вимога, прохання», пов'язаного з дієсловом *postulo* «вимагаю», утвореним з *posco* (<*pṛ(k)skō), спорідненого з дінд. *pṛschāti* «питає», тох. А *praksa(m)* «прошу», лит. *prašyti* «вимагати, просити», псл. *prosiiti*, укр. *просіти*. — СІС² 673; Коралиński 772—773; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 579; Dauzat 576—577; Kleip 1224; Walde—Hofm. II 346—347, 350. — Див. ще **просіти**.

[**постуночки**] «личаки; черевички» Нед; — неясне; можливо, помилковий запис незафіксованого **постуночки*, похідного від *стунати*.

поступки — див. **піст**.

[**постушель**] (бот.) «буги́ла лісова, *Anthriscus silvestris* Hoffm.» Мак, [*пущошель*] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*постушель*] «тс.» вважається результатом видозміни деетимологізованого [*пущосёл*] «тс.», утвореного з основ слів *пустой* «пустий» і *селѡ* (*селить*) «село (селити)» як назви бур'яну, що росте на незайнятих місцях, у тому числі таких, де колись було якесь селище. — Даль III 541. — Див. ще **пустий, село**.

посуд, *посуда, посудіна, посудник, посудок* — див. **суд**².

посу́ла — див. **суліти**¹.

посёлок «селище»; — бр. *посёлак*; — запозичення з російської мови; р. *посёлок* «тс.» пов'язане з *поселять*, похідним від *селить* «селити». — Див. ще **по, село**.

[**посюх**] «обід, що складається із самого лише борщу»; — неясне.

посяг, посяга — див. **посаг**.

[**потабеньки**] «дурниця, нісенітниця, теревені» Пі, [*потебня*] «ледар, ледащо» О, [*потіня*] «тс.» О; — неясне.

[**потаєнниця**] (бот.) «петрів хрест лускатий, *Lathraea squamaria* L.» Мак; — р. [*потаєниця*], схв. *пòтāїница* «тс.»; — похідне утворення від *потаїти(ся)*; — очевидно, калька наукової назви нлат. *lathraea*, яка зводиться до гр. *λαθραῖος* «таємний, прихований»; назва зумовлена тим, що значну частину свого життя ця рослина проводить під землею, живлячися соками тієї рослини, до якої присмокталася (Вісюліна—Клоков 283). — Симонович 267. — Див. ще **по, таїти**.

потайник — див. **таїник**.

[**пота́к**¹] «у ткачів: інструмент для намотування ниток на шпульку» Нед, [*пота́ч* ДзУЗЛП, *пота́чка* Нед, *пото́к, пода́к* ЛексПол] «тс.»; — п. [*rotak*] «прилад для намотування шпульок на ткацькому верстаті», ч. [*potáč*] «веретено з намотаними нитками», слц. [*potak*] «прядка», вл. *rotac* «веретено з пряжею», нл. *rotac* «веретено, шпулька»; — псл. *rotakъ, rotaць*, пов'язані з **rotacati* (ітератив), *potociti* «повертити, покрутити», похідними від *točiti* «точити, крутити». — Дзензелівський St. sl. 13/3—4, 233; Machek ESJC 474; Schuster-Sewc 1141—1142. — Див. ще **по, точити**².

[**пота́к**²] «чоловічий статевий орган» Нед, [*пѡтка*] «жіночий статевий орган» (Me), [*поті́чка*] «тс.» Нед; — р. [*пѡтка*] «чоловічий член», бр. [*пѡтка*] «тс.», п. [*potka*] «жіночий статевий орган»; — псл. [**pъtka*] «статевий орган», результат перенесення на орган назви *pъtka* «птаха»; як семантичну паралель пор. укр. *хурка* «жіночий статевий орган»; п. [*potka*] (зам. закономірного **petka*), є, очевидно, запозиченням із східнослов'янських мов. — Див. ще **пота́, пті́ця**.

потакати, пота́чка — див. **так**.

потάла — див. талува́ти.

[**пота́ль**] (присл.) «до цього місця» Нед; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. [potal], potial' «тс.» є складним за походженням прислівником, утвореним з прийменника ро «по», займенникового кореня t- (слц. ten, укр. той) і частки li. — ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **по, той**. — Пор. **пота́ль**.

Пота́п, ст. *Потапъ* (1498), *Пота́ний* «коестра́нь» (1627); — р. *Пота́п*, *Пота́ний*, бр. *Пата́п*; — неясне; можливо, походить від гр. *Ποτάπιος, пов'язаного з ποταπός «з якої країни, звідки; нгр. ниций, підлий». — Вл. імена 81; Беринда 228; Спр. личн. імен 444.

пота́пці «підсушені шматочки хліба, які їдять з гарячою стравою, водою; змащені жиром і підсмажені скибочки хліба; [тетеря, кришений хліб з водою і сіллю Бі, Нед; юшка хлібна Нед, Пі]; — очевидно, похідне утворення від [*потана́ти*] «потопати, тонути», пов'язаного з *топі́ти*. — Див. ще **по, топі́ти**¹.

[**потара́шатися**] «нехтувати, мати за ніщо» О; — неясне.

[**потаска**] «у гончарів: кочерга для перегрівання в горні під час обпалювання»; — неясне; можливо, пов'язане з [*таска́ти*] «тягати».

[**потáти**] «потонути», [*потавáти*] «тонути», [*потáлий*] «який потонув, провалився, запалий; увігнутий» Нед; — результат перенесення форми [*потáти*] (*потáнути*, [*потавáти*]) «розтанути» на *потонúти*, [*потана́ти*] під впливом фонетичної тотожності (омонімічності) двох різних семантично співвідносних з цими формами слів *потопі́тися*. — Див. ще **танути**. — Пор. **тонúти, топі́ти**^{1, 2}.

[**потату́ритися**] «звикнути до чогось, піддатись якомусь настрою Ва; зробити вигляд, удати»; — неясне; можливо, пов'язане з [*понату́ритися*] (комусь) «потоваришувати з кимось; комусь довіритися», похідним від *нату́ра*.

потаха́ти, пота́хнути — див. та́хнути.

пота́ш «калієва сіль вугільної кислоти», *пота́шня* «поташний завод»; — р. болг. *потáш*, бр. *пата́ш*, п. *potas*, ч. слц. *potáš*, вл. *potáša*, м. *поташа*, схв. *пòташа*; — можливо, за посередництвом нвн. Pottasche «тс.» запозичене з голландської мови; гол. *potas* «поташ» є складним словом, утвореним з *pot* «горщик, казанок, кухоль; банка», що походить від фр. *pot* «горщик» і, далі, нар.-лат. *pōt(t)us* «келик», етимологію якого не з'ясовано, та *as* «попіл», спорідненого з нвн. *Asche*, вірм. *асіуп* «тс.», дінд. *āsaḥ* «тс., пил», лат. *āgēre* «горіти»; отже, буквально значення слова «горшковий попіл»; виникнення його пояснюється тим, що первісно поташ видобувався виварюванням попелу в горщику. — СІС² 673; Шелудько 43; Черных II 61; Фасмер III 343—344; Преобр. II 115—116; Hüttl-Worth 19; Machek ESJC 475; Holub—Lyer 387; Kluge—Mitzka 33, 561; Vries NEW 21, 542; Dauzat 577; Walde—Hofm. II 351.

поташні́к (бот.) «*Salsola L.*»; — р. *потáшник*; — похідне утворення від *потáш*; свою назву рослина дістала у зв'язку з тим, що її використовують для кустарного виготовлення поташу (Вісюліна—Клоков 149; Нейштадт 224—225). — Див. ще **пота́ш**.

потебня́ «шкіряна лопать з боків сідла», [*потабе́нки*] «дві чотирикутно вирізані й розписані шкіри у козачого сідла» Бі, [*потабе́нок, потабе́нці*] «тс.» Бі; — р. [*потебня́*]; — очевидно, результат помилкового сприйняття як зменшеної форми *потебе́нька* (<**потебе́нька*) «тс.», яке, у свою чергу, виникло, мабуть, внаслідок злиття прийменника *по* зі словом **тебе́н(ь)ок* «тебенка (шкіра сідла; пізніше — потебня)» (зокрема, в словосполученнях типу (*ударив по тебе́ньку*). — Потебня РФВ 5, 239; Фасмер III 344. — Див. ще **по, тебе́нка**.

[**потелїжитися**] «поплентатися, потягтися»; — очевидно, давніше **поте-*

ліжитися, пов'язане з [теліга] «віз» (див.).

потеліжник — див. **пітелюга**.

[**потемезити(ся)**] «зміцнити, відпочити» Нед, [**потемезіти(ся)**] «тс.» Нед; — неясне; можливо, походить від рум. молд. *se tămădui* «одужувати, здоровішати».

потенція «приховані можливості, здатності, сили», *потенціал*, *потенціат* «володар», *потенційний*, *потенціальний*, *потенціювати*; — р. болг. *потенция*, бр. *патэнцыя*, п. *potencja*, ч. *potence*, слц. *potencia*, вл. *potenca*, м. *потенција*, схв. *потёнција*, слн. *poténcja*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *potentia* «сила, змога; політична влада, вплив» пов'язане з *potui* «(я) міг», **potēre* «могти», *potis* «могутній, здатний (до чогось)», спорідненими з дінд. *rátiḥ* «пан», гр. (δεσ)- *πότης* «пан (дому)», стсл. **господь**, укр. (*гос-пóдь*. — СІС² 674; Kopaliński 773; Holub—Lyer 388; Walde—Hofm. II 347, 350—351. — Див. ще **госпóдь**.

потерéб'я, *пóтеруб'є* — див. **терéбити**¹.

потерéти, *потéртий*, *пóтрить* — див. **тéрти**.

[**потерманитися**] «оббитися, обтріпатися»; — афективне утворення, пов'язане з *потéрти(ся)*, похідним від *тéрти* (див.).

[**потеру́ха**] «сифіліс», [*потерю́ха*] «тс.» Ко; — неясне.

потéрча «загублена або взагалі чужа дитина; дитина, що померла нехрещеною; [викидень Нед; нешлюбна дитина; карлик Куз]», [*потерчу́к*] «викидень Нед; дитина, що померла нехрещеною», [*поті́рок*] «тс. тж; нешлюбна дитина; карлик Куз», [*поті́р*] «знівечена істота, потворна й неприродно народжена дитина» Нед, [*поті́рка*] «потерча»(?), [*поті́рча*] «дитина, що вмерла нехрещеною» ВеЗн, [*поті́рчук*] «тс.» тж; — р. [*потерчу́к*] «дитина, що померла не своєю смертю», п. [*poter-czę*] «викидень», [*potyrczę*] «тс.»; — на-

зви, пов'язані з *потеря́ти* ([*потирá-ти*]) «загубити, втратити», похідним від [*теря́ти*] «втрачати»; менш переконливим є виведення (Лукінова Мовозн. 1992/3, 15—23) *потерча́та* як назви міфічних істот від **пачертята*, що пов'язується з *чорт*. — Фасмер III 344; Потебня РФВ 3, 195. — Див. ще **по**, **теря́ти**. — Пор. **поторóча**.

[**пóтєсь**] «рід гребеня у прядці» Нед, [*пóтєс*] «куделя» Пр. XI діал. н.; — бр. [*пóцєсь*] «прядка»; — запозичення з польської мови: п. [*rocieś*] «рід гребеня у прядці; (дошка у прядці, до якої прикріплюється прядиво)», як і р. [*пó-тєсь*] «весло, що править за кермо; жердина, що тримає інші жердини на даху», зводиться до псл. *rotěsь*, похідного від *tesati*. — Див. ще **по**, **тєсáти**.

[**потеті́оритися**] «розбігтися» Нед; — неясне; можливо, афективне утворення.

пóти «до того (цього) часу; поки»; — п. [*róty*] «до того часу; (ст.) до цього часу»; — очевидно, пізне утворення, що виникло з якогось словосполучення типу *po ty поры*, п. *po ty miastu* з давнішого *po tych miast*. — IUM Морф. 368; Brückner 682; ESSJ Sl. gr. II 577. — Див. ще **по**, **той**. — Пор. **дóти**, **пóки**.

поті́лиця, *поті́личник*, *поті́ле* — див. **тил**.

[**поті́ляк**] «великий товстопузий горщик із с. Потелича (наз. відм. *Потеліч* — село на території теперішньої Львівської області)» Нед; — можливо, результат контамінації **потеличак* «горщик із Потелича» і п. *otyty* «товстий» у зв'язку з формою горщика.

поті́й — див. **пóтя**.

пóтіль «до того часу, доти» СУМ, Куз, [*пóтиль*] «тс.»; — р. ст. і діал. *потóль* «доти», [*потóле*] «тс.», схв. *rotole*, ст. *rotoli*; — псл. *rotolě*, що утворилося з прийменника *po* «по» і прилівника *tolě* «стільки». — ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **дóтіль**.

пóтім «після СУМ, Куз; [поготів Нед]», *потóму*, [*напóтім*, *напотóму*

Куз]; — р. *потом*, бр. *пóтым*, др. *потомь*, п. *potem*, *potym*, [potom, potemi, potymu, pote], ч. слц. вл. нл. *potom*, схв. *пѡтом*, слн. *potém*, стсл. **потомь**; — псл. ро *тошь*, що складалося з прийменника ро «по, після» та місцевого відмінка однини займенника ть «той». — Фасмер III 345; ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **по**, **той**.

потіпа́ка¹ «людина розпусної поведінки; [волоцюга]», *потіпа́ха* «тс.»; [бродяча, неохайна жінка, брехуха Ва]», [*потіпѡвище*] «повія» Нед, [*потіпѡха* Си, *потѣпа* О, *розтіпа́ха* Она] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *тіпати* «смикати, трясти»; первісно, мабуть, стосувалося лише жінок легкої поведінки. — Див. ще **по**, **тіпати**.

[**потіпа́ка**²] «обід, що складається із самого лише борщу»; — неясне.

поті́ч, *потеч* — див. **поті́ок**.

[**поті́чник**] (бот.) «вех широколистяний, *Sium latifolium* L.» Мак; — р. [*потѡчник*], слц. *potočník* «тс.»; — похідне утворення від *поті́к*, пов'язаного з *текті́*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте, як правило, біля води, над потоками, річками й струмками (Нейштадт 416—417). — Див. ще **текті́**.

[**потолі́ати**] «потурати, попускати», *потѡля* (заст.) «потурання, попуск»; — бр. *патѡля* «доброзичливе ставлення до слабшого, співчуття», слн. *potolážití* «утішити, заспокоїти, втамувати»; — похідне утворення від [*толі́ти*] «гамувати, тамувати»; можливо, пов'язане з [*потѡ́ла*] «поступливість, поблажливість»; у розвитку значення могло зазнати впливу з боку *потура́ти*. — Див. ще **по**, **толі́ти**. — Пор. **потѡ́ла**, **потура́ти**.

потѡ́мок «нащадок», *потѡ́мство*, *потѡ́мний* «прийдешній», *потѡ́мственный*; — р. *потѡ́мок*, бр. *патѡ́мак*, п. ч. *potomek*, слц. *pototok*, вл. *potoms*, вл. нл. *potomnik*, болг. *потѡ́мък*, м. *потомок*, схв. *потѡ́мак*, слн. *potómes*, стсл. **потѡ́мьнъ** «наступний»; — псл. [potomъкъ], похідне від словосполучен-

ня ро *тошь* «потім, пізніше». — Фасмер III 345. — Див. ще **по**, **пѡ́тім**, **той**.

[**потѡ́пчина**] «пором» Нед; — р. [*потѡ́пчины*] «кладка, місток; дошки через болото; сходні з човна, барки, пароплава»; — очевидно, пов'язане з *топта́ти*; значення «пором» могло розвинути на основі значень «гать (через болото, багно); кладка». — Див. ще **по**, **топта́ти**.

потѡ́рѡча «привид; опудало, мара; [викидень; нешлюбна нехрещена підкинута (вбита) дитина; дитина-перевертень (підкинута чортом) Нед]»; — р. [*потѡ́рѡча*, *потѡ́рѡчь*] «зустріч, випадок, подія; докладна розповідь; приповідка; несподіваний нещасний випадок, зурочення; перешкода; вискочка, той, хто всюди встряє», бр. [*потѡ́рѡча*] «страховище, опудало», п. [potoroczka] «страховище; карлик, малюк», [pata-gocza, potogocze, potorok] «тс.» (з укр.?); — неясне; зіставляється (Потебня РФВ 3, 194—196) з *потерча́*; непереконливе виведення (Фасмер III 345) з **ротъгъсь*, пов'язуваного з *торка́ти*, р. [*торка́тъ*]; ще менше задовольняє пов'язання (Matzenauer LF 13, 183) з лит. *taŕti* «говорити, казати», *pratarėknė* «передмова». — Лукінова Мовозн. 1992/3, 15—23.

[**потѡ́чка**] «потурання, потачка» Пі; — не цілком ясне; очевидно, результат видозміни форми *потѡ́чка*, похідної від *потакáти*. — Див. ще **по**, **так**.

[**пѡ́трать**] «тінь, привид» Нед; — очевидно, пов'язане з *тра́тити*; первісне значення і дальший його розвиток могли бути такі самі, як у *потерча́*. — Див. ще **по**, **тра́тити**. — Пор. **потѡ́рча́**.

[**потре́бити**] «внищити; витратити», [*потребля́ти*]; — р. *потребля́тъ* «витрачати; з'їдати, пожирати, занпащати, знищувати», бр. [*патрабля́ць*] «уживати», др. (цсл.) *потрѣбити* «внищити, викоринити, пограбувати»; — запозичення з церковнослов'янської

мови; цсл. **потрѣбити** «винищити, знищити, витратити; очистити», **потрѣ-блати** «знищувати, стирати з лица землі», як і п. *potrzebić* «одне за одним викорчувати, викоренити, викаструвати», слц. *potřebný* «уживаний», нл. *potřebnu* «тс.», слн. *potřebiti* «очистити, прибрати», походить від псл. **poterbiti*, **terbiti* «теребити, чистити, очищати від лущиння; очищати поле від чагарнику, дерев; смикати». — Фасмер IV 45, 95. — Див. ще **по, терéбити**. — Пор. **тréба**.

[**пóтрібка**] «начинка для пирогів, вареників із печінки, вишкварків Мо, Си»; — очевидно, пов'язане з [**отрібка**] «якась страва (можливо, з печінки)». — Див. ще **утрóба**.

[**потросі́на**] «перетерті сіно або корм, що залишаються в яслах» Нед; — очевидно, давніше **потрусі́на*, похідне від *потрусі́ти*; наслідок гіперичного уникання укання. — Див. ще **по, трусі́ти**.

пóтрост, *потрості́нник* — див. **тростя́ник**.

пóтрох «частина нутрощів тварини», *пóтрух*, [*пóтрюх*] Куз, Нед, *пóтрушóк*, [*пíтрóха*] О, *пóтросі́ти*, [*пíтрóшити* Нед, *пóтрусі́ти* Пі]; — р. *пóтрох*, бр. *патраші́ць*, п. *patrochu* «потрох, нутрощі; [крихти, пил (особливо з великих порошинок)]; — псл. **rotroх*, пов'язане з *troх* «крихта, щось мале»; — отже, первісне значення було «дрібні частини (вбитої тварини, що варилися разом)»; як семантичні паралелі пор. п. *rodgóbce*, *rodgóbki* «нутрощі, потрох», пов'язане з *dgób* (ст.) «мала річ, щось дрібне», нвн. *Gänseklein* «гусячі потрохи (букв. «гусяче мале»)»; укр. *пóтрух* могло виникнути як прояв укання і внаслідок зближення з [*пóтрух*] «потертъ», похідним від *тёрти*; менш обґрунтоване розуміння слова (Mikl. EW 352—353) як **ro-tr-ox*, пов'язаного з *тёрти*. — Shevelov Hist. phonol. 533; Черных II 62; Фасмер III 346; Преобр. II 117; Булаховський Вибр. пр. II 241; Grückner

576. — Див. ще **по, трóхи**. — Пор. **патрóшіти**.

потрóшник — див. **трóхи**.

[**потрóшня**] «ношений одяг, старі меблі, речі; ганчір'я, старий мотлох» Нед; — неясне.

пóтрух — див. **труха́!**

[**пóтрясок**] «пастка на птахів» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *potrzask* «пастка (насамперед на птахів)» пов'язане з *trzask*, що відповідає укр. *тріск*; свою назву польське слово могло дістати з огляду на *тріск*, який видає пастка, коли зачиняються її дверцята. — Див. ще **по, тріск**.

поту́га, *поту́гувати*, *поту́жний*, *поту́жніти* — див. **ту́гий**.

[**поту́ла**] «поступливість, поблажливість» Нед, [*поту́лець*] «м'який, покірливий, терплячий; пещена дитина» Нед, [*поту́льний*] «поступливий, покірливий», [*потульчівий*] «м'який, покірливий; терплячий» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *potulny* «покірний, слухняний, лагідний, сумирний», ст. *potuł* (у виразі *iść w potuł* «стати згідливим, покірним») є похідним від дієслова *tulić* (*się*) «тулити(ся), (ніжно) притискати(ся)», що відповідає укр. *ту́лити(ся)*. — Grückner 584. — Див. ще **по, ту́лити**.

[**поту́лища**] (бот.) «*Vaillantia muralis* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *ту́літися*.

поту́ране — див. **ту́рити**.

поту́рати, *пóтур*, *потура́йло*, *потура́льник*, *потура́ч*, *потура́ти* — див. **тура́ти**.

[**поту́рлім**] «нерозторопна, повільна людина» Па; — очевидно, пов'язане з [*поту́рліти*] «погнати», отже, первісно мало означати людину, яку весь час треба підганяти; може бути зіставлене й з [*потурма́ка*] «безхарактерна людина». — Див. ще **по, ту́рити**. — Пор. **потурма́ка**.

[**потурма́ка**] «безхарактерна й слабовільна людина» Па; — п. *poturnak* «неповажана людина, попихач», заст.

poturadło «тс.»; — пов'язане з [поту́ранє] «погане поводження», *поту́ріти* «прогнати»; очевидно, зазнало формального зближення з *потурна́к* «потурчений чоловік, ренегат». — Див. ще *ту́ріти*.

потурна́к «потурчений чоловік, ренегат», [потурна́цтво] «ренегатство; (зб.) ренегати»; — п. poturnak «потурчена людина, ренегат», [poturmak] «тс.»; — очевидно, запозичення з болгарської мови; болг. *потурна́к*, [потурна́к] «тс.», *потурна́шки* (прикм., присл.) пов'язані з дієсловом *поту́рча* «потуречити», похідним від *ту́рча* «отуречити», *ту́рци* «турки». — Младенов 699. — Див. ще *ту́рки*.

[**потуро́й**] «кріт» Нед; — р. [потуро́й] «тс.»; — неясне; можливість пов'язання російського слова з р. *пот* і *рыть* (Фасмер III 346) занадто сумнівна.

поту́ха «розвага; [підтримка, підбадьорення; потіха, заспокоєння Нед], *випити на поту́ху* «випити під кінець, на похмілля»; — запозичення з польської мови; п. заст. *potucha* «надія; заохочення, підбадьорення; поблажливість; [покура; співчуття]», що відповідає ч. слц. *potucha* «уява, поняття, передчуття», слн. *potúha* «поблажливість, потурання», пов'язане з дієсловом *tuszyc* («заст.) сподіватися, мати надію, гадати». — Brückner 585; Machek ESJC 661—662. — Див. ще **по**, *ту́шити*.

[**потю́ка**] (іхт.) «плітка, *Rutilus rutilus* L. Нед; сазан, *Syrpinus aspiro* ВеУг»; — запозичення з угорської мови; уг. *potyka* «сазан, *Syrpinus*» є зменш. від *ronty* (*poty*) «тс.» невідомого походження. — ВеУг 250; MNTESz III 251, 268.

[**потю́к**] (бот.) «боровик королівський, *Boletus regius* Krombh.» Нед, [потю́х, потю́ч] «тс.» Нед, [потю́ка́нець] «вид гриба» Нед, [потю́ч] «синяк, дубовик *Boletus luridus* Sch.» Мак, [побти́ч] «тс.» Нед, [потю́ковище] «місце, де є багато грибів потюків» Нед; — назви, етимологічно неясні; можливо, пов'язані з [побтя́] «пташеня».

[**побтя́**] «пташеня СУМ, Пі; курча Нед», [побта́ч] «приміщення для курей під піччю, клітка для курей» Нед, [побти́ч] «курник О; загороджене місце, клітка для курей Нед», [поті́й] «півень» Нед, [потю́к] «пташеня ВеУг; (орн.) просянка, *Emberiza calandra* L. (E. *miliaria*)» Нед, [потю́х, потю́ч] «тс.» Нед, [потю́чий] «стосовний пташеняти, курчати; курячий»; — р. [побтка́] «пташка, пташина», др. *пътъка* (*потъка*) «птах»; — псл. (сх.) [рътъка] «пташка», пов'язане з рьтса, укр. *пті́ця*. — Фасмер III 344—345. — Див. ще **пті́ця**. — Пор. **пі́тя**, **потаќ**².

[**побтя́зь**] (жін. р.) «довге озеро, довге болото; довгі смуги води після повені на заплавлених місцях»; — м. *побтез* (чол. р.) «жест; різкий рух; хід (у грі); риса, штрих», схв. *побтѣз* «тс.», слн. *potéza* «риса, особливість»; — псл. **potędzъ* (<**potęgъ*), пов'язане з *teg-*(*пг*)-ті «тягти»; первісне значення — «щось потягнуте; протяжне, довге». — Див. ще **по**, **тягті́**.

[**побфта́**] «людина, яка хоче їсти те, що побачить в інших» Мо; — запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. рум. *roftă* (в означеній формі *rofta*) «бажання; апетит» пов'язане з дієсловом *rofti* «бажати, хотіти», яке виводиться від стел. **похотѣти** «захотіти, побажати», похідного від **хотѣти** «хотіти». — СДЕЛМ 328; DLRM 636. — Див. ще **по**, **хотіти**.

поха́битися — див. **оха́бити**.

поха́бний «непристойний», *поха́бник*, *поха́бство*, *поха́бщина*, бр. *пахабны*; — запозичення з російської мови; р. *поха́бный*, пов'язане з др. *поха́бно* «нерозумно, подібно до божевільного» і співвідносне з болг. *похабѣн* «зіпсований; той, що став непридатним», схв. *пѣхабѣн* «зношений, потертий», слн. *rohábljen* «покалічений, знівечений, спотворений», цсл. *поха́бнь* «несподіваний», є похідним від дієслова *поха́битъ* «паскудити; [псувати; розбещувати], спорідненого з укр. [поха́битися] (чогось) «залишити, покину-

ти»; первісне значення прикметника було «зіпсований, розбещений». — Фасмер III 346; Черных II 62. — Див. ще **оха́бити**. — Пор. **наха́бний**.

пóхвá, *похівнік* — див. **пíхва**.

[похвисть] «погана погода» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [rochwist] «вихор з виттям, сильний свистючий вітер, посвист», [rochwiśc] «тс.; злива, хуртовина, гроза» є похідними від chwistać «свистіти», етимологічно пов'язаного з укр. *хвісь-кати* «хльоскати, бити», *хвіща* (див.).

похвóлому — див. **поквóлом**.

[похитіти] «сховати, приховати, переховати, не зраджувати, не виказувати»; — пов'язане з [*хистіти*] «захищати, приховувати», *зáхист*, *захистіти*, *прихистіти*; конкретний характер зв'язку неясний; може розглядатися як результат спрощення форми **похистити* або як залишок псл. хут-у значенні «захищати, ховати», пов'язаного з хутати «хватати» (ЕССЯ 8, 159); пов'язання *зáхист* та ін. з *хіжа* (ЕСУМ II 244) є помилковим. — Див. ще **хист**.

[похіднак] (бот.) (у сполученні *п. великоцвітій*) «кактус великоцвітій, *Cereus grandiflorus* Mill.» Мак; — очевидно, пов'язане з [*похідня*] «смолоскип»; у такому разі являє собою приблизну кальку латинської назви кактуса *cereus*, букв. «воскова свічка, восковий смолоскип»; свою назву слово, мабуть, одержало через те, що багато з видів цього роду кактусів зовні подібні до канделябрів із свічками. — Див. ще **похідня**.

[похідня] «смолоскип», [*походня*] «тс.» Куз; — бр. *пахóдня*, ч. слц. *rochodeň*, нл. *rochornja*, ст. *rochodnja*; — запозичення з польської мови; п. *rochodnia* «смолоскип», у свою чергу, можливо, походить від ч. ст. *rochodně* «тс.», пов'язаного з *rochod* (п. *rochód*) «похід», оскільки смолоскипи застосовувались під час походів. — Grückner 181; Machek ESJC 468. — Див. ще **по, ходіти**.

[похліня] «вплив, враження» Нед, [*похліня*] «вплив» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з *хлінути*.

[пóхлопні] «ходаки, підплетені коноплями», [*пахлáпні*] «постоли» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; — бр. [*пахлáпні*] «ходаки, плетені з мотузочків» пов'язане з [*хлоп*] «клапоть», р. *хло́пья* «пластівці», [*хлопéнь*] «клапоть конопель, льону, бавовни, мички», п. *chlupa* «пасма (волосся)», ч. *chlup* «короткий волос», слц. *chlup* «пасмо (волосся)», етимологічно неясними. — Фасмер IV 245.

[поховáвкало] (орн.) «сич, *Athene Voia*» Мо; — похідне утворення від *поховáти*, пов'язане з давнім повір'ям, що крик сича біля людського житла віщує в ньому смерть якоїсь людини. — Див. ще **по, ховáти**.

поцілу́й, *поцілу́йко*, *поцілунок*, *по́ціль* — див. **цілува́ти**.

[поцтíвий] «шановний, статечний, поважаний», [*поцтíвий*] «тс.» Бі, *поцтíвість* «виявлення поваги» ВеЛ, [*непоцтíвий*] «злий, поганий, нечесний» ВеБ; — бр. [*пóтсцíвий*] «чесний; поштивий»; — запозичення з польської і словацької мов; п. *roszcíwu* «добрий, добродушний; заст. чесний, порядний», як і ч. слц. *rostívú* «чесний, порядний», вл. *roścívú*, нл. *roscívú* «тс.», відповідають укр. *поштíвий*. — Див. ще **читáти**.

поцух — див. **печу́х**.

[пóцька] «жіночий статевий орган»; — запозичення з польської мови; п. *rośka* «тс.», очевидно, у свою чергу, походить від зниклого укр. **потька* (пор. укр. [*потічка*] Нед, *пóтка* Німчук], бр. [*пóтка*] «тс.»), яке зводиться до др. **пътька* «пташка; (перен.) статевий орган (переважно жіночий)». — Див. ще **пóтáк²**.

почáти, *почáтoньки* (пестливе), *почина́ти*, *почáтки* «основні положення, принципи; (бот.) кукурудза», *початківець*, *почáток*, [*почату́ха*] «та, що починає», *почін*, [*почина́лець*] «ініціатор» Нед, *почина́льник*, *почина́ння*,

почінок «веретено з пряжею; [початок]», *початківий*, *початкуючий*, [*чинати*] «починати» Нед, [*всчатися*] «початися» Ж, *зачати*, *зачинати*, *зачало*, *зачаток*, *зачаття* «зародження, виникнення», *зачін*, [*зачинальник*] Я, *зачинання*, *зачинатель*, *зачинщик*, *начати*, *начинати*, *начало*, [*начаток*] «початок; намір» Ж, [*начін*] «початок», [*начинатель*] «ініціатор» Ж, [*надчати*] «почати» Ж, [*надпочати*, *надпочинати*] «тс.» Ж, [*розчати*] «почати», [*розчинати*], *розпочати*, [*розпочатє*] «початок» Нед, *спочатку*, [*счати*] «почати» Нед, [*счинати*, *учати*, *учнути*] «тс.» Нед; — р. [*почать*], *начать*, бр. *начаць*, др. *почати*, п. *roszać*, ч. *ročiti*, слц. *ročat'*, вл. *rośeć*, нл. *róseć*, болг. *пóчна* «почну», м. *почне* «почне», схв. *пòчєти* «почати», слн. *ročєti*, цсл. **почати**, стсл. **начати**; — псл. *ročєti* (<*ro-čьnti), *ročinati*, па-, за-, похідні від *čєti, пов'язаного чергуванням звуків з *копьсь* «кінець», *копь* «кін»; — споріднене з лтс. *čitiēs* (<*kinties), *čintīēs* «боротися», дінд. *kañiṇaḥ* «молодий», гр. *καινός* «новий, молодий, свіжий», лат. *ge-sēns* «свіжий, молодий, новий», ірл. *cinim* «впливаю, розпочинаюсь», *cét-* «перший», гал. *cintu* «тс.»; зіставляється також (Schuster-Sewc 1110—1111) з псл. *čєdo* «чадо, дитина». — Фасмер III 51; Преобр. II (ост. вип.) 55. — Див. ще **по**. — Пор. **кін**, **кінець**, **чадо**.

[**початочки**] (бот.) «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. (*Spiraea filipendula* L.)» Мак, [*почіночки*] «тс.», [*починочка*] «горлянка женеvська, *Ajuga genevensis* L.» Мак; — пов'язане з *початок* «качан кукурудзи» або *почінок* «веретено з намотаними на ньому нитками», що є похідними від дієслова *почати* (*починати*); свою назву рослини одержали у зв'язку з бульбистим корінням або формою суцвіття, що можуть скидатися на ці предмети (Нейштадт 326; Федченко—Флеров 800). — Див. ще **почати**.

[**пóчва**] «грунт, земля» Нед; — болг. м. *пóчва* «грунт»; — запозичення з російської мови; р. *пóчва* «грунт, земля; [шкіра на підошві]», ст. *подшва* «фундамент» виникло з др. *подъшва* «підошва», похідного від дієслова (*подъ-*)*шити*; позбавлене ґрунту пов'язання (Младенов 500) з стсл. **опаць**, **пакы**. — Фасмер III 347; Черных II 62—63; Преобр. II 118; Mikl. EW 118. — Див. ще **під²**, **шити**.

почвара «страховище, привид; [личина Куз]», [*пóчвар*] «свавілля, злочин» Нед, *прочвара* (заст.) «потвора; [сновиддя; харциз Нед]», *почварливий*, *почварний*; — бр. *пачвара* «потвора, бридка людина; страховище; нелюд»; — очевидно, походить від п. *roszwaga* «потвора, бридка людина; страховище; мара», яке виводиться як давнє запозичення з ір. **pati-vāga* (>скіфо-сарм. **расвага*) «дракон, летючий злий дух», пов'язуваного з ір. *vāgagna-* «сокіл» (Трубачев Етимологія 1965, 65—70); менш переконливе пов'язування з п. ст. *szwarzyc* «наслідувати голос», словом нез'ясованої етимології (Brückner 82, 424), або з заст. *potwora* «потвора, страховище», яке зазнало табуїстичної деформації (Machek ZfSlPh 28, 160).

[**почеревниці**] «понос Нед; кривавий понос»; — очевидно, пов'язане з *чєрево* (тут, мабуть, у значенні [«шлунок»]); може бути зіставлене і з [*червінка*] «кривавий понос».

[**почєсна**] «пам'ятка», [*почєсне*] «частування, пригощання СУМ»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*porzєsna*] «частування», [*porzєsne*] «тс.» походять від ст. *porzєstny* «добросердний», що виникло з ст. *porzєstny* «тс.» (під впливом *czєść* «частина»), утвореного за допомогою префікса *po-* від *czєść* «честь», якому відповідає укр. *честь*. — SW IV 323, 324. — Див. ще **по**, **честь**.

пóчет, *почитати*, *почитувати*, *почтївий*, *почтїти*, *поштївий* — див. **читати**.

почечу́й (заст.) «геморой», *почечу́я* «тс.», [*почечу́йник*] (бот.) «гірчак перцевий, *Polygonum hydgoriper* L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *почечу́й* «геморой» остаточно встановленої етимології не має; виводиться з гіпотетичного **почесу́й* як похідного від *чеса́ть* «чесати» (Горяев 278; Верн. I 152) або з **потечу́й* як похідного від *течь* «текти» (Соболевський РФВ 66, 347); назва рослини зумовлена застосуванням її як засобу проти гемороїдальних кровотеч (Нейштадт 213—214). — Фасмер III 347; Преобр. II 118; Шамота 70.

почи́ти, *почива́ти*, [*почива́ло*] «ліжко» Чопей, *почива́льня* «спальня»; [вид карети або коляски Бі], *випочива́ти* Куз, *випочи́нок* Куз, *відпочи́ти*, *відпочи́нути*, *відпочива́льня*, [*відпочи́вок*] «відпочинок», [*відпочи́н*], *відпочи́нок*, [*відпочи́ння*] «тс.», *опочи́ва́льня*, [*опочи́вок*] Ж, *опочи́нок*, [*одпочи́н*] Ж, *перепочи́ти*, *перепочи́нок* «короткий відпочинок; [місце відпочинку Нед]», [*припочи́вок*] «відпочинок», [*припочи́нок*] «тс.» Нед, *спочи́ти*, *спочива́ти*, *спочи́в* «відпочинок», *спочива́льня*, [*спочи́вище*] «місце відпочинку», *спочи́вок*, *спочи́н*, *спочи́нок*, [*супочи́ти*] «відпочити» Нед, [*супочи́вок*] «відпочинок», [*супочи́нок*] «тс.»; — р. *почи́ть*, бр. *спачыць*, др. *почити*, п. *roszywać*, ч. *odpočívati*, слц. *odpočívúť*, вл. *wotpočówać*, нл. *wotpósywać*, полаб. *pücaivä* (3 ос. одн.), болг. *почи́вам*, м. *почива*, схв. *почивати*, слн. *ročívati*, стсл. *почити*, *почивати*; — псл. *ročiti*, префіксальне утворення від **čiti*, пов'язане чергуванням голосних з роко́ь «покій»; — споріднене з дінд. *si-gáh* «довгий, тривалий», лат. *quiēs* «спокій», *quiēscō* «відпочиваю», *tranquillus* «спокійний, тихий», гот. *hveila* «час; дозвілля»; без достатніх підстав пов'язується (Brückner 424; KZ 51, 227) з прус. *et-skīuns* «посталий, воскреслий», *et-skīsnan* «воскресіння». — Фасмер III 347—348; Черных II 63; КЭСРЯ 359; Machek ESJC 409; Верн. I 166; Гамк-

релидзе—Иванов 235; Trautmann 124; Uhlenbeck 91; Fick III 117. — Пор. **пóкій**.

[**пóчиль**] «стать» Нед; — псл. **ро-сьель* (зб.), утворене за допомогою префікса ро- «по-» від **сьель* «рід», наявного також у словах *сьельдь* «челядь» і *сьелювєкъ* «чоловік». — Див. ще **по, чєлядь, чоловік**.

пóчипки — див. **чипати**.

[**пóчка**] «кісточка (у фруктах); нирка» Нед, [*пóчки*] «кишки, нутроші» Нед, [*пóшка*] «нирка» ДзАтл I, [*бóчка*] «тс.» Куриленко, [*почкува́тий*] «ниркуватий, ниркоподібний» Куз; — р. *пóчка* «брунька; нирка», бр. *пóчка* «брунька», п. [*реска*] «кісточка (у фруктах)», ч. *реска*, слн. *рескá* «тс.», цсл. *пъштъ-ка* «дрібна монета»; — псл. **рътъяка*, похідне від **рът-ја*; — споріднене, очевидно, з лит. *raūtas* «яйце»; первісне значення мало б бути «яечко (анат.)»; менш переконливі пов'язання з лтс. *rikuls* «китиця» (Vūga RR I 333), з п. *paček* «брунька» або з р. *пúкать* (Преобр. II 118), *чкать* «тикати; [розпукуватися (про бруньки)]» (Mikl. EŪ 38). — Фасмер III 348; Machek ESJC 440—441; Matzenauer LF 14, 414.

[**почуру́кати**] «поговорити, порозмовляти»; — неясне; можливо, пов'язане з крим.-тат. діал. **чору-* «тлумачити (сни)»; пор. кирг. *джоруу*, тур. *уогтак* «тс.», кар. *йора* «тлумачення».

[**пошанди́бити**] «пощастити»; — неясне; очевидно, як і [*пошкáпити(ся)*] «тс.», афективне утворення.

[**пошелє́вкаться**] «полізти, сипонутися, кинутися юрбою»; — очевидно, афективне утворення, пов'язане з [*шелєвіти*] «коливатися, рухатися» (див.).

[**пóшениця**] «нежить» ДзАтл II; — очевидно, пов'язане з [*пóшисть*] «тс.». — Див. ще **по́шесть**.

по́шесть «епідемія; поширене або систематично повторюване явище; [загальне лихо; чума Нед]», [*пóшисть*] «нежить» ДзАтл II, [*пóшисть*] «пошесть» Нед, [*пóшерсть*] «тс.», *пóшесний*; — р. [*пóшесть*] «епідемія (здебіль-

шого стосовно худоби)», [пóшерсть] «тс.», бр. *пóшасць* «епідемія», др. *пошьсть* «нашестья; напасть, лихо», п. [posześć] «загальна схильність до хвороби», схв. *пóшїаст* «заразна хвороба, епідемія», слн. *pošást* «страховище, потвора», цсл. *пошьстник* «рух»; — псл. *pošьstь* (< *pošьdъtь), пов'язане з дієприкметником *po-šьd-lъ*, похідним від *šьd-lъ «ішов». — Див. ще *ішóв, по, шествувáти*. — Пор. *нашестья, пришестья*.

[поширістий] «розташований подібно до черепиці, гонту» Нед; — очевидно, похідне утворення від [шир] «ряд» (див.).

[пошка́пити(ся)] «пошастити»; — неясне; очевидно, як і [пошканді́бити] «тс.», афективне утворення.

пóшлий «обмежений, банальний, вульгарний», *пошля́к, пошля́тина, пошлі́ти, опóшлити, опóшлиювати, опошля́ти, спóшлити*; — бр. *пóшлы* «вульгарний; банальний»; — запозичення з російської мови; р. *пóшльий* «вульгарний; банальний» є результатом семантичної видозміни ст. *пóшльий* «давній; звичайний», пов'язаного з *шел* «ішов», якому відповідає укр. *ішóв*. — Фасмер III 349; КЭСРЯ 359; Преобр. II 119. — Див. ще *ішóв, по*.

[пошма́ндигáти] «побігти, поїхати, гайнути»; — очевидно, префіксальне утворення від дещо видозміненого [швандигáти] «літати» (див.).

[пошні́пати] «обнюхати», [пошнѝ́пати] «зрозуміти; рознюхати» Нед, [пошнѝ́пати] «затвердити, завчити від когось, заторочити» Ме, [пошн'ипити] «додуматися, прийняти постанову, зважитися на щось» О, [спошнѝ́пати (кому)] «поступитися комусь, дозволити» Нед, [ушнѝ́пати] «молоти одне й те саме» До; — не зовсім ясне; очевидно, виникло на основі нвн. *schnüffeln* «нюхати, обнюхувати», *schnuppern* «тс.», пов'язаних з нн. гол. *snuffeln* «обнюх(ув)ати», похідним від гол. *snuf* «нюх; обнюхування», спорідненого з нвн. *schnüpfen* «вдихати, втягати через ніз-

дрі» і, далі, з дінд. *snāti* «пливе», лат. *patāre* «плавати», ірл. *snuad* «річка», гр. *νέω* «пливу»; не виключений зв'язок зі [шнѝ́порити] «шастати, нишпорити, шукати; тямити, розумітися на чомусь». — Kluge—Mitzka 672, 673. — Пор. *насніпити*.

[пошпáй] «свіжий сніг, пороша»; — неясне; можливо, виникло з **поспáй*, пов'язаного із *супати*.

пóшта, [пóчта], поштáр «листоноша; візник на пошті», [пóчтáр] «тс.; завідувач пошти» Нед, [поштарнѝ́я] «пошта» Чопей, [пóчтáрство] «поштова справа» Нед, [пóчтáрліо́н] «поштар» Нед, [поштóвець] «поштовий службовець» Куз, [поштóвік] «тс.» Куз, [поштівні́чий] «поштовий» Нед, *поштарюва́ти*; — р. *пóчта*, бр. м. *пóшта*, п. *poczta*, ст. *poszta*, ч. *pošta*, [počta], слц. *pošta*, вл. *póst*, нл. *post*, болг. *пóща*, схв. *пóшта*, слн. *póšta*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. *posta* «пошта» походить від слат. *posta* «тс.», букв. «місце для пересилання гінців або листів», яке виникло з лат. (*mānsiō*) *posita* «установлене (місце перепочинку)» (там міняли коней), пов'язаного з дієсловом *pōpo* «кладу; ставлю; устанавлюю». — SIC² 674; Коваль 157; Акуленко 134; Фасмер—Трубачев III 348—349; Черных II 63; Маргарян ВЯ 1959/2, 117—118; Isačenko CslRus 4, 231—235; Sł. wug. obcych 583; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 496; Вуякля 755; Klein 1223. — Див. ще *позі́ція*.

пошта́мт «установа, яка обслуговує населення різними видами зв'язку»; — р. *пóчтамт*, бр. *паштáмт*, п. заст. *pocztaamt, postamt*; — запозичене, очевидно, за посередництвом російської або польської мови з німецької; н. *Postamt* «поштамт» (в українській мові слово змінило свою форму відповідно до *пошта*) є складним утворенням з іменників *Post* «пошта» й *Amt* «посада; установа» (< двн. *amraht(i)* < пгерм. **ambahtja*), слова, очевидно, давньокельтського походження; пор. дкельт.

(гал.) *ambacti* «слуги» (букв. «ті, що рухаються навколо (пана)»), яке складається з префікса *amb(-)*, спорідненого з нвн. ум «навколо, об», дінд. *abhí* «тс.», псл. *ob-*, укр. *об-*, і дієприслівникового *-acti*, спорідненого з двн. *ahsa* «вісь», лат. *axis* «тс.», псл. *ось*, укр. *вісь*. — СІС² 674; Фасмер III 349; Черных II 63; Kluge—Mitzka 5, 20, 802. — Див. ще **вісь**, **о¹**, **пошта**.

поштарма́к — див. **баштарма́к**.

[пошуруду́рити] «пошарити; полоскотати; погладити Нед; попустувати, подуріти Пі»; — очевидно, результат контамінації дієслів **[шурубурити]** «колобродити, бешкетувати, пустувати» і **дуріти** «пустувати» з доданням префікса *po-*; семантична видозміна зумовлена, очевидно, впливом дієслова **шурувати** «терти, чистити». — Див. ще **дур**, **по**, **шурубурити**.

[по́щик] «найменший залишок; слід (?)» Нед; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з п. **[szczyka]** «щипка, крихта», *szczyk* «молода травка навесні, яку щипає худоба» (букв. «те, що щипають»), похідними від *szczykać*, *szczkać* «щипати, щипнути», що виникло внаслідок вторинної вставки *-k-* з первісного *szcznać* (<*sčьpnōti) «щипнути». — Brücker 545—546. — Див. ще **по**, **прищикну́ти**, **щипа́ти**.

[по́ня] «добре доглянута худоба» Нед; — неясне.

по́яс, **[по́ясіна]** «пояс», **по́ясніця** «поперек, крижі; [вид писанки]», **по́ясок** «смужка або виступ як прикраси; [карниз у комині]», **[по́яца]** (зменш.) «пояс» Куз, **[безпо́ясніця]** «вид писанки», **запо́ясник** «кинджал, [шабля Ж]», **[запо́яска]** «запаска» Ж, **опо́ясати**, **перепо́ясати**, **[підпо́ясніця]** «вид писанки», **[підпо́ясок]** «малий пояс» Куз, **[підпо́ясок]** «тс.» Нед, **[підпо́ясати]** «підперезати», **[попо́ясник]** «жіночий верхній одяг; коротка куртка в гуцулів» Нед, **[попо́ясніця]** «подовжена знизу жіноча сорочка» Нед, **[припо́ясати]** «підперезати» Куз, **[ро́зпо́ясати]** «розперезати» Нед; — р. бр. болг. *пояс*,

др. *поясъ*, п. вл. нл. *pas*, ч. слц. слн. *pás*, м. *појас*, схв. *пōјас*, стсл. *погасъ*; — псл. *ројасъ*, похідне від *ројасати* «оперизувати; оперезати», утвореного за допомогою префікса *ro-* «по-» від дієслова **jasati*, спорідненого з лит. *juostas* «підперезаний», *juosta* «пояс», *juosti* «підперезати», лтс. *juost* «тс.», *juosta* «пояс», ав. *yāsta-* «підперезаний», *yāh-* «пояс», гр. **ζῶμα** «ремінь», **ζώνη** «пояс», **ζώννυμι** «підперізую», **ζωστός** «підперезаний», алб. *nges* «підперізую». — Фасмер III 351; Черных II 64; Преобр. II 120; Machek ESJC 435—436; Эккерт Sl. Wortst. 50; Mühl.—Endz. II 127; Bartholomae 1291; Meyer EW 308. — Див. ще **по**. — Пор. **пас¹**.

[по́яснік] (бот.) «п'ядич звичайний, *Lycopodium clavatum* L.» СУМ, ВеНЗн, **[по́ясники]** Нед, **опо́ясник** ВеНЗн «тс.»; — похідне утворення від *пояс*; назва зумовлена довгими сланкими стеблами цієї рослини (Вісюліна—Клоков 60; Нейштадт 60—61), що нагадують пояси. — Див. ще **пояс**.

[пр] (вигук, яким кличуть овець) О, **[пр-пр-пр, пр-пр-на, прю́цьки]** «тс.» О, **[прю́ська]** «тс.; (дит.) вівця» О; — п. **[prǝs]** (вигук, яким кличуть овець); — очевидно, результат видозміни вигуку *бир-бир* «тс.». — Див. ще **бир¹**.

пра- «префікс із значенням первісності, давності (*прабатьківщина, прамова, праслов'янський*) або прямої спорідненості (*прадід, правнук*)»; — р. бр. др. болг. м. схв. *пра-*, п. ч. слц. вл. слн. *pra-*, стсл. **пра-**; — псл. *pra-*; — пов'язане чергування голосних із *pro(-)* «про(-)»; — споріднене з лит. *prõ* «повз, мимо», прус. *prā-(butskas)* «вічний», дінд. *prā-(tar)* «рано, вранці», гр. (гомер.) **πρωί**, (атт.) **πρώ** «тс.», лат. *prõ* «перед», двн. *fruo* «рано», нвн. *früh* «тс.». — Фасмер III 351; Machek ESJC 477; Mühl.—Endz. III 400; Walde—Hofm. II 364. — Пор. **про**.

[прабісь] (присл.) «у взутті без шкарпеток або онуч» Нед, **[пра́бос]** «тс.», **[пра́бистий]** «тісний (чобіт)», **[пра́бісьний]** «босий» тж, **[пра́бусьць]**

«на босу ногу» Корз, ст. *прабошні* «чоботи» Куз; — р. [*напробось*] «босоніж», [*напробос*, *напробоску*] «тс.», др. *прабошні* «потопані черевики», п. [*przuboś*] «(про взуття) одягнене на босу ногу», болг. [*напрѣбос*] «тс.»; — похідне утворення від прикметника *босий* (< псл. *boś*). — ГрицАВ 192; Shevelov Hist. phonol. 339; Львов Лексика ПВЛ 87—88; Филін Происх. яз. 576—577. — Див. ще **босий**.

правда, *правдізм*, *правдіст*, [*правдота*] «праведність» Нед, [*правдешній*] «справжній», *правдівий*, [*правжній*] «справжній» Пі, [*правдіти*] «виправдовувати», [*правдувати*] «бути за правду; жити по правді», [*правдуватися*] «сперечатися» Нед, [*вправді*] Ж, [*вспражки*] «насправді» Ж, *виправдати*, [*доправди*] «справді», [*діправди*] «тс.», [*доправдбовуватися*] «домагатися справедливості» Ж, [*заправжній*] «справжній», [*заправди*] «справді», [*заправжки*] «тс.», *насправді*, *насправжки*, [*навсправжки*, *навспражки*, *навспражне*], [*неправдувати*] «жити неправдою», *оправдати*, *оправдіти*, [*оправедний*] «справедливий» Нед, [*оправді*] «справді», [*справдіж*] «перевірка» Нед, *справдешній*, *справдішній*, [*справдний*] «справжній» Нед, *справедливий*, [*справедний*] «справжній, дійсний» Нед, *справжній*, *справжнісінський*, [*спражний*] «справжній» Нед, [*спражній*] «тс.», *справджувати*, *справдіти*, [*справдбовуватися*] «доводити, сперечаючись», *справді*, [*управді*] «справді», *усправедливити* «виправдати»; — р. болг. м. *пáвда*, бр. *праўда*, др. *правьда*, п. вл. *prawda*, ч. сл. *pravda*, нл. *pšawda*, схв. *пáвда*, слн. *gráwda*, стсл. **правьда**; — псл. *grawьda*, похідне від *grawь* «правий, справедливий». — Фасмер III 352; КЭСРЯ 360. — Див. ще **правий**.

праведний, *праведничий* «належний праведникові», *праведник*; — р. *праведный*, бр. *праведны*, др. *правьдъныи*, болг. (церк.) *пáведен*, м. *пáведен* «справедливий; (церк.) правед-

ний», схв. *пáведен* «тс.», слн. *gráweden* «чесний»; — очевидно, запозичена зі старослов'янської мови; стсл. **правьдънъ** «праведний, справедливий» є похідним від іменника **правьда** «права», якому відповідає укр. *правда* (див.).

правий «протилежний лівому; справедливий; прямий; [перпендикулярний]», [*правесний*] «законно спадковий; правомірний» Нед, *правильний*, *правіжний* «стосовний до стягання податків СУМ; той, що любить сперечатися Куз», *правний* «законний; правовий», *правничий* «юридичний», [*правовитий*] «законний» Нед, [*правáчка*] «кімната праворуч від сіней», [*правѣж*] «правління, керування, керівництво» Нед, [*правесник*] «законний спадкоємець» Нед, *правѣць* (мед.), [*правілка*] «просіка в лісі», [*правілля*] «інструменти», *правило*, *правіло* «кермо; частина шевської колодки; [частини різних інструментів; колода в стіні гуцульської хати, не переривана вікнами або дверима]», *правільник* (друк.), [*правільце*] «робітник, що править набір», [*правільце*] «аршин у мулярів», [*правина*] «стягнення, вимога», *правітель*, *правіця* «права рука», *правіж* (іст.) «насильне стягнення боргу», [*правіжка*] «позов» Нед, [*правіжник*] «збирач податків» Куз, *правка*, *правлінець*, *правління*, *правник* «юрист», *право*, *правовік*, *правота*, [*правотар*] «адвокат, довідник з юриспруденції» Нед, [*правотник*] «той, хто любить судитися» Нед, [*правушник*] «(у склярів) інструмент для сколювання кромок», [*правша*] «права рука» Нед, *правити*, *правитися* «займатися (чимось), клопотатися», *правіти*, *правішати*, [*правотарити*] «бути адвокатом» Нед, [*правотіти*] «домагатися (чогось) судом», *правувати*, [*правуватися*] «судитися», [*правцювати*] «прямо ставити; впорядковувати; триматися праворуч» Нед, [*правцём*] «навпростець; скоцюрбившись», *безправ'я*, *вправа*, *вправка*, *вправний*, *вправляти*, *виправа* «ви-

правлення; вирядження; похід; посаг», *виправка, виправляч, відправа* «церковна служба; [відповідь]», *відпра́вка, відпра́вник, відпра́вити, запра́ва* «приправа (кул.), [називання ціни товару при продажу; підготування] Ж», *запра́вка* «наливання пального в машину; приправа, підлива УРС, Ж», [*заправки*] «посуд з тріщинами після обпалювання», *запра́вник* «той, що заливає пальне; [заводій Ж]», *запра́вити, заправляти, на́права* «підбурювання; лагодження; напрям» СУМ, Нед, [*направець*] «напря́м Ж, [*направок*] «тс.» Ж, [*направе́ць*] «праворуч, навпростець Кур», *напра́вити, направляти, [направе́ць]* «навпростець» Ж, [*направці́*] «тс.» Ж, *наспра́вді, наспра́вжжи, [непра́весник]* «нешлюбний син» Ж, *непра́вота́, [недопра́влений]* «незручний» ВеУг, [*неспра́ва*] «неакуратність, несправність», [*неспра́вка*] «тс.», *опра́ва, опра́вка, опра́вний, опра́вляти, обезпра́вити, перепра́ва, перепра́вка, переправний, [переспра́ва]* «переговори» Нед, [*підпра́ва*] «виправлення; лагодження» Нед, *підпра́вка* «тс.» УРС, Нед, *попра́вний, [попра́вчий]* «виправний» Куз, [*попра́ва*] «справність; виправлення», *по́пра́вка* «виправлення; видужання» УРС, Па, [*попра́вник*] «реформатор» Нед, [*попра́вюнок*] «поліпшення; коректура» Нед, *припра́ва, розпра́ва, розправляч, спра́ва, [справі́лля]* «інструменти, засоби», [*спра́вник*] «діяч, виконавець, ініціатор» Куз, [*справні́к*] «довідник» Куз, *спра́вюнок, спра́вний, спра́вничий, спра́вити, справува́ти, справува́тися, [управне́ний]* «уповноважений; компетентний» Нед, *управля́ючий, упра́ва, управі́тель, управі́тельша, управлі́ння, [упра́вник]* «управитель» Нед, [*управні́цтво*] «керівництво» Нед, [*упра́вство*] «адміністрація» Нед, [*управі́льнийти*] «врегулювати» Нед, *управля́ти, управні́ти, упра́внювати, упра́во*; — р. *пра́вий* «правий; справедливий, правильний», бр. *пра́вы* «правий», др. *правыи* «пря-

мий; правильний, справедливий», п. *ргаву* «правий; (ст.) правильний, справедливий», ч. слц. *ргаву* «правий; справжній, правильний», вл. *ргаву* «правий; правильний, дійсний, справедливий», нл. *рšаву* «тс.», полаб. *рговā* (знах. в. одн. жі́н. р.) «праву», болг. м. *прав* «прямий; справедливий; справжній», схв. *пра́в* «прямий; справжній», слн. *ргаві* «правий; прямий; правильний», стсл. *правѣ* «прямий; правильний, справедливий»; — псл. *ргавъ* <*ргō-vos, утворене, очевидно, від *ргō-, наявного в префіксі *рга-* «пра-»; споріднене з лат. *рго-bus* «добрий, чесний», дінд. *рга-бһі́* «видатний (щодо сили й повноти); той, що перевищує», дангл. *ígam* «сильний, діяльний, сміливий», дісл. *ígamг* «той, що стоїть попереду; той, що прагне вперед»; менш обґрунтоване трактування *ргавъ* (Machek ESJC 391) як результату контамінації *ргѣтъ «прямий» та *огv(ьпъ) «рівний»; непереконливим є зіставлення (Lewy PBrB 32, 136) з лат. *ргāvus* «викривлений, кривий, поганий». — Фасмер—Трубачев III 352; Гриц. 143—144; Machek ESJC 481—482; Holub—Kop. 293; Мартынов Язык 61—63; Ондруш Этимология 1984, 177; Mikl. EW 264; Meillet Études 363. — Див. ще **пра-**

[**праві́чка**] «незаймана дівчина», [*праві́чка*] Нед (з п.?). — бр. *праві́чка*, п. *prawiczka* «тс.»; — похідне утворення від *пра́вий*; первісне значення «дівчина, що живе праведним життям». — Див. ще **правій**.

[**пра́ві**] «майже Нед; саме, власне ВеЛ», [*пра́ве*] «майже»; — др. *правѣ* «прямо; справедливо; твердо, незмінно», п. *ргавіе* «майже; (ст.) саме, справді», ч. *ргавѣ* «саме; щойно; звичайно, так», слц. *ргавѣ* «саме; щойно; прямо», вл. *ргавје* «правильно; дійсно, справді», нл. *рšавје* «тс.», цсл. *правѣ* «прямо; мужньо»; — псл. *ргавѣ*, що є за походженням формою місц. в. прикметника *ргавъ* «правий». — Дзензелівський УЗЛП 112. — Див. ще **правій**.

[**пра́вокіст**] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.» Пі; — складне утворення з основ дієслова *пра́вити* «виправляти, випрямляти» і *кість*; назва зумовлена застосуванням цієї рослини як лікувального засобу при переломах кісток (Носаль 114). — Див. ще **кість, прáвий**.

право́пис, заст. *право́пись*; — р. *правописа́ние*, заст. *пра́вопись*, бр. *пра́ваніс*, п. заст. вл. *prawopis*, ч. слц. *pravopis*, нл. *ršawopis*, болг. *правопіс*, м. *правопис*, схв. *пра́вопіс*, слн. *prawopis*; — складне утворення з основ прикметника *пра́вий* «правильний» та дієслова *писа́ти*; калька гр. *ὀρθογραφία* «правопис», що складається з основ прикметника *ὀρθός* «прямий; правильний» та дієслова *γράφω* «пишу». — Фасмер III 352. — Див. ще **писа́ти, прáвий**. — Пор. **орфогра́фія**.

правосла́вний (рел.), *правосла́в'я*, *правосла́віє* Куз, [*правосла́вник*] «православний»; — р. *правосла́вний*, бр. *правасла́ўны*, др. *православъныи*, п. вл. *prawosławny*, ч. *pravoslavný*, слц. *pravoslávny*, болг. *правосла́вен*, м. *правосла́вен*, схв. *правосла́ван*, слн. *pravosláven*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **правосла́внѣ** «православний» утворене з основ прикметника **правѣ** «правильний, правий; слушний, справедливий» та іменника **сла́ва** «слава» як калька гр. *ὀρθόδοξος* «православний (ортодоксальний, правовірний)», утвореного з основ *ὀρθός* «правильний, правий» та *δόξα* «слава, віра». — Фасмер III 352; Holub—Lyer 390. — Див. ще **пра́вий, сла́ва**.

правосу́ддя, *правосу́д*, *правосу́дець* «справедливий (правий) суддя»; — р. *правосу́дие*, бр. *правасу́дзе*, др. *правосудіе*, слц. заст. *pravosúdie*, болг. *правосѣдие*, м. *правосудіе*, *правосудство*, схв. *правосѣђе*, слн. *pravosódje*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **правосѣднѣ** утворене з основ прикметника **правѣ** «правий, правильний, справедливий» та іменника **сѣдѣ** «суд». — Див. ще **пра́вий, суд'**.

[**правто́рити**] «запроторювати»; — результат видозміни вихідного **прото́рити*, збереженого лише у формі префіксального *запрото́рити* (див.).

прагматизм «визнання практичного значення основною суттю мислення, ідей», *прагма́тик*, *прагма́тика* Куз, *прагматі́ст*, *прагматі́чний*; — р. *прагматі́зм*, бр. *прагматы́зм*, п. *pragmatyzm*, ч. *pragmatismus*, слц. *pragmatizmus*, вл. *pragmatizm*, болг. *прагматі́змъ*, м. *прагматі́зам*, схв. *прагматі́зам*, слн. *pragmatizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Pragmatismus*, фр. *pragmatisme*, англ. *pragmatism* утворені від гр. *πράγμα* (род. в. *πράγματος*) «справа, дія», пов'язаного з *πράσσω* «роблю, виконую». — SIC² 674; Kopaliński 776; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 496; Вуяклија 755; Dauzat 580; Klein 1228; Frisk II 516, 589—591. — Див. ще **пра́ктика**.

пра́гну́ти «сильно бажати, жадати» СУМ, Нед, *пра́гнення*, [*пра́гну́щий*] «спраглий», [*пра́гну́чий*] «жадібний», [*пра́гну́щий*] «спраглий; той, що жадає (щось мати)» Куз, [*запрага́тися*] «бажатися, хотітися», [*спрагну́тися*] «забажатися» Нед, *спра́га*, *спраготá*, *спра́глий*, *спрагли́вий*, *спра́гнений*, ст. *прагнути* (XVI ст.); — бр. *пра́гнуць* «мати спрагу; жадати; прагнути»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pragnąć* «прагнути, (заст.) мати спрагу», як і ч. *prahnouti* «сохнути, знемагати від спраги; жадати», слц. *prahnút'*, вл. *prahnuc* «тс.», пов'язане з *pražuc* «смажити, пекти», укр. *пра́жити*; первісне значення слова, очевидно, було «висихати від спеки; пектися». — Brückner 434; Machek ESJ 482. — Див. ще **пра́жати**.

[**праж**] (бот.) «цибуля порей, *Allium rostratum* L.» Мак, [*прас*] «тс.»; — р. [*прас*] «цибуля порей», др. *празь*, *праска*, болг. м. *праз*, схв. *пра́с*, [*пра́з*], цсл. **прась**, **празь** «тс.»; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *πράσον* «тс.» є словом нез'ясованого походження; можливо,

запозичене з шумерської або однієї з мов Малої Азії. — Критенко Мовозн. 1973/2, 33; Фасмер III 354; Mikl. EW 261; Frisk II 589.

[пражець¹] (бот.) «козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.» ВеНЗн, Мак, **[праживник** ВеНЗн, **праживник** Мак] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *п्राжити* «пекти»; назва зумовлена гірким, пекучим смаком коренів рослини, що застосовувались раніше з різними лікарськими цілями і для готування їжі. — Лік. рослини. Енци. дов. 206. — Див. ще **п्राжити**.

[пражець²] (бот.) «льон-стрибунець, *Linum crepitans* (Военп.) Dum.» Мак; — очевидно, запозичення з польської мови; п. **[prażec]** «льон-стрибунець», найвірогідніше, виникло з *prażec* «тс.», пов'язаного з п. **[prażęć]** «стрибнути», спорідненим з укр. *пруг*, *пруджаний*, а також *п्राгати* «запрягати»; назва зумовлена властивістю цього льону викидати насіння до того, як його зберуть. — Вгückner 436; Machek ESJC 488. — Див. ще **пруг**, **п्राгати**!

[п्राживка] (бот.) «(вид мухомора) *Amanita procera*» Нед; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *п्राжити* «пекти», оскільки одним із симптомів отруєння грибами (зокрема й мухоморами) є невтоленна спрага (Зерова 23).

[п्राжина] «мотузка, сплетена з гілок; жердина; міра площі» Нед, **[п्राжине]** «тс.» Нед, **[п्राжанка]** «мотузка, сплетена з гілок; жердина» Нед; — р. **[п्राжина]** «міра довжини»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. молд. *grăjîpă* «жердина, тичка; міра довжини», виводиться від болг. **[пържинна]** «жердина», що відповідає укр. *пруджина*. — СДЕЛМ 340. — Див. ще **пруг**.

п्राжити «смажити; [періщити (про дощ) Ник]», *п्राжити* «тс.»; топити (молоко); дуже палити (про сонце)», *п्राгати* «тс.», **[п्राжуха]** «підсмажена галушка» Куз, **[п्राжєня]** «яєшня» Л, **[п्राжєло]** «смажене сало (як приправа); жир від смаженого сала»

ЛексПол, *п्राжанка* «ряжанка», **[п्राжєнець]** «пампушка» Пі, **[п्राжєне]** «млинець, згорнутий трубою» Нед, **[п्राжєня]** «яєшня (з борошном та молоком)», *п्राжєний* СУМ, Г, **[п्राжком]** «у підсмаженому вигляді» Нед, **[підп्राжка]** «приправа» О, **[спряженути]** «спражити» Нед; — р. **[п्राжить]** «смажити в маслі», бр. *п्राжыць* «п्राжити», др. *п्राжити* «смажити; палити», п. *п्राжуць* «смажити, підсмажувати; пекти; обпалювати», ч. *п्राžiti*, слц. *п्राžiti* «тс.», вл. *п्राžić* «висушувати; підсмажувати, тушкувати», нл. *přažuyť* «смажити, підсмажувати; обпалювати; сушити», болг. *п्राжа* «смажу», *пържа* «тс.», схв. *п्राжити* «тріскотіти (про постріли), вибухати (про звук); [смажити, підсмажувати]», *пържити* «смажити», слн. *п्राžiti* «підсмажувати, смажити», цсл. **п्राжити** «смажити, підсмажувати; підсушувати»; — псл. *п्राžiti* (вторинне *п्राžiti*); — споріднене з лит. *spražėti* «смажитися; тріщати (про деревину)», *spražinti* «смажити», *spražyti* «вибухнути», лтс. *spražti* «лопнути, тріснути», норв. *spraka* «тріщати», дінд. *sphūrjati* «гарчить, гримить, виривається (назовні)», *sphūrjaḥ* (певна рослина), ав. *spraḡa-* «пагін», гр. *ἀσπράγος* «пагін рослини; спаржа», *σφαραγέομαι* «тріскочу, сичу»; менш переконливе з фонетичного погляду пов'язання (Machek ESJC 482) з гр. *φώω* «смажу, підсмажую; сушу». — Фасмер III 339; Brückner 434; Machek ESJC 482, 483; Skok III 63; Варбот 22, 27; Trautmann 276; KZ 50, 67; Persson Beitr. 868; Matzenauer LF 13, 183. — Пор. **п्राгнүти**.

[п्राжній] «марний»; — не зовсім ясне; — можливо, походить від п. ст. *п्राžпу* «порожній; позбавлений», зближеного з укр. **[п्राзний]** «даремний, марний»; може бути також результатом видозміни слова **[п्राзний]** «марний» під впливом *порожній*. — Див. ще **п्राзник**.

п्राзник «свято УРС; [храмовий день Нед]», *п्राзникөве* «святковий по-

дарунок», [празникóві] «гості з іншого села в храмовий день» (Me), [празний] «марний; бездіяльний, ледачий Нед; святковий», *празникóвий* «святковий; пов'язаний із храмовим днем» Куз, *празнічний* «тс.» СУМ, Куз, *празникувати* «святкувати; нічого не робити; [гостювати на храмовому святі (Me)]», *празнувати* «святкувати», [попраздник] «перший день після свята» Нед, [попразєн, *попразніця, попразніче* Г, Нед] «тс.», [спразніти] «провести день по-святковому»; — р. *праздник*, бр. [празьнік], др. *праздъникъ*, п. [grazd-nik] «свято; храмовий день у православній церкві», [graznik, graznyk] «тс.», болг. м. *празник* «свято», схв. *праз-нийк*, слн. *graznik* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *праздъникъ* «свято» є похідним від предметника *праздънь* «порожній» у словосполученні *праздънь дънь* «свято», букв. «порожній (тобто вільний від роботи) день». — Фасмер III 353; Львов Лексика ПВЛ 56. — Див. ще **порожній**.

[праковсі] (мн.) «персні» Нед; — неясне.

практика, *пратик*, *пратикант*, *пратикантство*, *пратикум*, *пратичізм*, *пратичний*, *пратичувати*, *пратичуватися*, ст. *пратика* «підступи, (недобрі) заміри (1621); практика, мистецтво, ворожіння (1656)»; — р. болг. м. *пратика*, бр. *пратыка*, п. *praktyka*, ч. *prakse*, слц. *прах*, вл. *praksa*, схв. *пратса, праттика*, слн. *praksa, пратіка*; — запозичено з грецької мови через середньолатинську (слат. *practica* «практика»); гр. *пратичі* «практичне знання, уміння» виникло внаслідок скорочення словосполучення *пратичі епістіμη* «тс.», де *пратичі* як форма жін. р. від *пратікіс* «діяльний, активний» пов'язане з дієсловом *пратіссω* «роблю, виконую», разом з *пратінуш* «вивожу на продаж, продаю», спорідненим з дірл. *genim* «продаю». — СІС² 675; Фасмер III 353; Hüttl-Worth 15; Sl. wug. obcsuch 533; РЧДБЕ 580; Ву-

яклија 756; Dauzat 581; Frisk II 516—517, 589—591; Klein 1228. — Пор. **прагматизм**.

[праліска] (бот.) (у сполученні *п. синя*) «печіночниця, *Hepatica triloba Gilib. Mak*; (*п. біла*) анемона, *Anemone L. ВеНЗн*; сон-трава, *Pulsatilla Mill.*», [проліска] «печіночниця» Мак; — р. [перелєска] «тс.», бр. *пралєска* «тс.; анемона», [пралєшка] «печіночниця»; — очевидно, результат видозміни назви [нідлішки] «печіночниця», зближеної з *пробісок*. — Див. ще **підлішки**.

[пралобаш] (бот.) «латаття біле, *Nymphaea alba L.*» Нед; — префіксальне утворення від [лобаш] «калюжниця болотна, *Caltha palustris L.*»; перенесення назви зумовлене подібністю форми листя обох рослин. — Див. ще **латаття, пралобаш**.

[прам] «пором» Пі; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. *прат* «тс.» є прямим відповідником укр. *пором*. — Machek ESJC 479. — Див. ще **пором**.

[прамено] «волокно, нитка», [пратменистий] «волокнистий, багатий на волокно» ВеЛ; — очевидно, запозичення з чеської або словацької мови; ч. *пратеп* «джерело; пасмо (волосся)», слц. *пратей* «джерело; щось подібне до води, яка б'є з джерела (пасмо волосся, волокна і под.)», як і м. *пратен* «пасмо (волосся); смуга (світла), промінь», схв. *пратєн* «пасмо; кучер (волосся)», слн. *пратеп* «жмут, пасмо», цсл. *пратєнь* «нитка», відповідає укр. *пробінь* (див.).

[прандичити] «базікати, говорити нісенітницю» Досл. і мат. IV; — запозичення з польської мови; п. [grandyczyć] «тс.» пов'язане з *грант* «хитра людина; [жартун]; ст. мандрівний комедіант і співак», *гранту* «нісенітниця, дурниця, викрут(ас)и»; пор. п. *grantować* «хитрувати; жартувати, говорити дотепи». — Див. ще **франт**.

[пранцібер] (заст.) «чисте срібло, вижга» Бі, Пі, [пратцибєр] «тс.» Пі, ст. *фратцібєрѣ* (XVIII ст.); — очевид-

но, запозичення з німецької мови; можливо, походить від нвн. *Franzsilber* «(букв.) французьке срібло», що складається з основ слів *Franze* «француз» та *Silber* «срібло», спорідненого з лит. *sidābras*, лтс. *sidrabs*, псл. *сьгребго* «тс.», укр. *сріблб*. — Див. ще **сріблб**, **француз**.

пранці (мн.) «сифіліс», *пранець*, [*франца* О, *франци* О, *франця* Шейк] «тс.», *пранцюватий* «заражений сифілісом; мерзенний», [*францюватий*] «венеричний» Нед, [*пранцюватити*] «хворіти на сифіліс, покриватися сифілітичними виразками, висипкою», [*опранцюватити*] «покриватися пранцями; остогиднути», ст. *франца* «сифіліс» (1627 р.); — р. [*пранцы*] «золотушна висипка, короста», бр. *пранцы* «пранці, сифіліс», [*францы*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *franca* (мн. *france*) «сифіліс, пранці» походить від нвн. *Franzen*, *Franzosen* «сифіліс, пранці», що виникло, очевидно, внаслідок скорочення первісного *Franz(os)enkrankheit* «тс.», букв. «французька хвороба»; пор. р. заст. *французская болезнь* «тс.»; виникнення такої назви пояснюється, очевидно, тим, що відповідна хвороба поширювалася в Центральній і Східній Європі найбільшою мірою з Франції, де її появу пов'язують з відкриттям іспанцями Америки, звідки хворобу було завезено й поширено в Європі (насамперед в Іспанії й сусідній Франції). — Огієнко РМ 1938, 41; Фасмер III 353; *Wrückner* 127. — Див. ще **франк**, **француз**.

[пранірка] «роговий відросток позаду над ратицями тварин; плавальна перетинка між пальцями птахів», [*праніорщичка*] «роговий відросток позаду над ратицями тварин»; — очевидно, префіксальне утворення від *перб* (див.).

пранбпр «знамено СУМ, Нед; [корогва ВеУг], [*праніпр*] «прапор», [*пропір*] «тс.» Нед, [*пранперек*] «прапорець», [*пранперок*, *пранірка* Нед] «тс.», *пранпорець* «малий прапор СУМ, Нед; вимпел Куз», ст. *пранпорець* (XVI ст.); — р. заст. *пранпор*, др. *пранпорь* «прапор;

дзвіночок»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **пранпорь** «прапор; дзвоник» відповідає др. *порпорь* «прапор», п. ст. *prorog*, ч. *prarog*, [*prárog*] «тс.», слц. *prárog* «батальйон; (заст.) прапор», м. *пранпорец* «дзвіночок», схв. *пранпорац* «тс.», слн. *prárog* і разом з ними зводиться до псл. **rog-rogь*, редульованого утворення, пов'язаного чергуванням голосних з **reg-ti* «літати, рухатися», *rego* «перо», **rog-ть* «паром»; пов'язання з гр. *порфύρα* «пурпурна тканина» (*Schrader Reallexikon I 278*) помилкове. — Фасмер III 353—354; *Wrückner* 438; *Масчек ESJC 479*; Варбот *Этимология 1965, 133*. — Див. ще **перб**, **пёрти'**, **порбм**.

пранбпрщик (військове звання) СУМ, Нед; — р. болг. *пранпорщик*, бр. *пранпарщичк*, п. *prarorszczuk*, ч. *prarogčik*, слц. *prárogčik*, слн. *prarogščák* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пранпорщик* «тс.» є похідним від заст. *пранпор* «прапор»; могло бути пов'язане з цсл. **пранпорщикъ** «прапоронсець» або було утворене під впливом нвн. *Fähnrich* «прапорщик» (від *Fahne* «прапор»). — Фасмер III 354; КЭСРЯ 361. — Див. ще **пранбпр**.

[прас] «праска», [*праса*] «тс.» Нед, [*прасило*] (збільш.) «праска» Куз, *праска*, [*прасок*] «праска», [*фрас*] «тс.», [*фрашіло*] «велика праска» Куз, *прасувальник*, *прасувальня* «місце, де прасують» Куз, *прасувальний*, *прасувати*, ст. *прасъ* «праска» (XVIII ст.); — р. [*прасовка*] «дерев'яний брусок, на якому шевці прасують», бр. *прас* «праска»; — запозичення з польської мови; п. [*prasa*] «праска», [*praska*] «тс.», *prasować* «прасувати» зводяться до фр. *presse* «прес» через нвн. *Presser* «тс.», *pressen* «стискати, пресувати» з пізнішим осмисленням «прасувати»; форма [*фрас*] виникла, очевидно, внаслідок гіперичного відштовхування від звичайного в українських говірках переходу іншомовного *f* (*ф*) у *n*. — *Richhardt 91*; *Шелудько 43*. — Див. ще **праса**.

[**прас**²] «прочухан», [*прасо́к*] «тс.» Нед; — очевидно, результат семантичної видозміни [*прас*] «праска»; пор. р. *утюжить* «бити, лущувати», утворене від *утюг* «праска». — Див. ще **прас**¹.

[**пра́са**] «прес» Нед, [*прас*] «тс.», [*пра́ска*] «пресувальна машина» Куз, [*прасківнік*] «пресувальник» Куз, [*прасувальник*] «тс.» Куз, [*праскува́льня*] «гніт, давило» Куз, [*праскува́ти*] «пресувати, вальцювати» Куз, *прасува́ти* «пресувати» Нед, ст. *праса* «прес, лещата, гніт (1621); друкарський верстат (XVIII ст.)»; — р. [*пра́са*] «виноградне давило, гніт», бр. ст. *праса* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *prasa* «прес; друкарський верстат; преса, друк», як і вл. *prasa* «прес; друкарський верстат», нл. *prasa* «прес», *prjasa* «прес; гніт; лещата», через нвн. *Presse* зводиться до фр. *presse* «тс.», пов'язаного з дієсловом *presser* «тиснути, давити». — Булька 257; Sł. wug. obcsuch 596; Kluge—Mitzka 564. — Див. ще **прес**. — Пор. **преса**.

прасер — див. **просерен**.

[**праск**] «світанок» О; — видозмінене запозичення з польської мови (п. *brzask* «світанок, зоря; блиск, відблиск»). — Див. ще **бряск**.

[**пра́скати**] «тріщати, хрустіти» Нед, [*пра́снути*] «жбурнути, сильно вдарити» Куз, [*праск*] «тріск» Куз, ВеЗн, [*праск*] (вигук, що передає звук пострілу); — р. [*праск*] «тріск, ляскання батога», п. вл. *praskać* «тріскати, ляскати», ч. *práskati*, слц. *praskat'*, нл. *praskaś* «тс.», болг. *práskam* «ударяю (сильно), тріскаю», м. *prасне* «лопне, трісне; лясне», *праскав* «гримучий, тріскучий, ляскаючий», *прасок* «тріск; гуркіт»; схв. *пра́скати* «тріщати; гриміти, гуркотіти», слн. *prasketáti* «тріщати» (напр., про вогонь), цсл. **праскавн-ца** «шум переслідуваного війська»; — псл. *praskati*, очевидно, звуконаслідувального походження, можливо, споріднене з лтс. *prakškėt* «тріщати»; пов'язання (Machek ESJC 480) з лит. *praga-*

gėti «тріщати», лтс. *springt* «тріскатися», нвн. *springen* «тс.» менш переконливе. — Фасмер III 354.

пра́сол «оптовий скупник худоби, сільськогосподарської сировини та ін. для перепродажу з метою заробітку; [дрібний торговець (переважно в'яленою рибою й сіллю)]», [*пра́сіл*] «дрібний торговець» Нед, [*прасолё́нко*] «син прасола» Бі, [*прасо́ліха*] «дружина прасола» Бі, [*прасо́лівна*] «дочка прасола» Бі, *пра́со́льство* «прасолування» СУМ, Нед, *прасолува́ти*; — р. *пра́сол*, бр. *прасо́л*, др. *прасо́ль* «продавець; торговець м'ясом», п. ст. *prasoł*, *prasoł* «торговець сіллю», цсл. **прасо́ль** «дрібний торговець», **прасо́літи** «торгувати»; — псл. *prasoł* «торговець, який заготовляє, засолює рибу і м'ясо», утворене за допомогою префікса *pra-* «пра-» від *soł* «сіль», *soliti* «солити»; викликають сумнів пов'язання з р. *просить* «просити» (тобто запрошувати купувати свій товар) (Соболевский РФВ 65, 413), з гр. *πράτωρ*, *πράτήρ* «продавець» (Matzenauer 405; Преобр. II 122); з гот. *saljan* «продавати» (Rozwadowski МРКJ II 354). — Фасмер III 354—355; Горяев 279; Желтов ФЗ 1876, 6, 33—34; Mikl. EW 314. — Див. ще **пра-**, **сіль**.

пра́ти «мити (одяг, білизну); переіти (про дощ); [бити, лущувати]», [*пра́чити*] «бити праником білизну, полотно», [*прачува́ти*] «тс.», [*пра́йник*] «праник», [*пра́ло*] «місце на річці, де перуть білизну», *пра́ля*, *пра́льник* «той, що пере; [праник]», *пра́льня*, *пра́нік* СУМ, Нед, [*праничо́к*] (зоол.) «пуголовок» ВеБ, *пра́нка* «прання; [випрана чиста сорочка Нед]», [*пра́ннік*] «праник» Нед, Куз, [*пра́тв́а*] «місце на річці, де перуть білизну», *пра́тт́я* «прання», *прач* «праник; [пуголовок ЛексПол; нитка з грубої вовни Л]», [*пра́чик*] «пуголовок», *пра́чка* «праля; [дошка, на якій перуть білизну; прилад для прання білизни на подвір'ї Л]», [*прачка́р*] «той, що пере» Нед, [*прачка́рня*] «пральня», [*прачка́вня*] «тс.» Нед, [*прачка́ўн*]

«помічник пралі», [п^рáчна] «місце на річці, де перуть білизну» Л, п^рáльний, [невип^рáнець] «брудна людина, замазур» Ж, [перепі^рáнка] «зношена сорочка, яку надягають, поки переться інша» УРС, Нед, [перепі^рáнка] «сорочка, що порвалася від прання», [підп^рáнийче] «частина білизни, яка кладеться за один раз під праник» Нед; — р. [п^рать] «тиснути, давити, витискати; прати, бити праником», бр. п^раць «бити праником (білизну); бити», др. п^рати «прати», п. ргас «прати; бити», ч. ргáти, слц. ргat' «тс.», вл. ргас «бити», нл. ргас «бити; прати», полаб. регє «пере», болг. перá «перу», м. пере «пере, мие», схв. п^рати «мити; прати; (перен.) виправдовувати», слн. ргáти «мити, прати», цсл. п^рати «бити праником (білизну), прати»; — псл. ргати «бити; бити праником (білизну)», пов'язане чергуванням голосних з *pertі «відбивати»; — споріднене з лит. peĩti «бити, хльоскати лазневим віником», лтс. рєĩт «тс.», вірм. harkanem «б'ю». — Фасмер III 355; Черных II 64; Шанский ЭИРЯ III 70; Machek ESJC 481; Brückner 434; Trautmann 215; Lidén Arm. St. 86; Lang LF 43, 229. — Див. ще п^рerti³.

[п^рау́шник] «буравчик для просвердлювання в люльці отвору, в який вкладається цибух»; — очевидно, пов'язане з р. [п^роїх] «дірка, в яку щось уставляють, просувають», [п^роушїть] «зробити дірку, отвір», утвореними за допомогою префікса про- «про-» від іменника ухo «вухо». — Див. ще в^ухо, про.

п^рах «порох, пил; щось нецінне, минуше; тіло померлої людини», п^рáхом (у виразі іти п. «пропадати, гинути»), [п^раховéнький] «поношений, блаґенький» Нед, [нап^рáх] «цілком, до решти, ушент» Ж, ВеБ; — р. бр. п^рах «прах», др. п^рахъ «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. п^рахъ «тс.; порох», як і ч. слц. ргасх «пил; порох; рештки, попіл», болг. п^рах, м. п^рав, схв. п^рáх, слн. ргáх «тс.», відповідає укр. п^орох. — Фас-

мер III 355; Булаховський Вибр. пр. III 438. — Див. ще п^орох.

[п^рáхвóст] «підлабузник, мерзотник, негідник» Нед, Ме; — бр. п^рахвóст «мерзотник, шахрай»; — запозичення з російської мови; р. п^ро-хвóст «мерзотник, шахрай; (заст.) дрібний чиновник» виникло з ст. п^ро-фóс(с) «наглядач заарештованих солдатів; полковий кат» унаслідок народно-етимологічного зближення з хвóст «хвіст». — Фасмер III 385. — Див. ще п^рофóс.

п^рáця «робота, труд; [хатне майно, надбання Ме]», п^рацївнїк, [п^рацїо-вáльний] «трудівник, працівник», [п^рацїюнок] «твір, витвір» Нед, [п^рацївий] «пов'язаний з працею», [п^рацївий] «працьовитий; утомлений працею» Нед, [п^рацївнїчий] «пов'язаний з працею» Куз, п^рацїовїтий, [п^рацїовний] «працьовитий» ВеУг, п^рацїовáти; — р. [п^рáца] «праця, робота, заняття», бр. п^рáца «праця», слц. ргáса «тс.», вл. ргóса «труднощі, напруження, зусилля», нл. ргоса «тс.; лихо; пологові перейми»; — запозичення з польської мови; п. ргаса «праця», ст. ргоса, походить від ч. ргáсе (< *ргáса), що зводиться до псл. діал. *ортја, пов'язаного з *ортити «посилати» (звідки розвинулися болг. п^рáтя «посилаю», м. п^рáка «посилає», схв. п^рáтити «посилати»), яке не має паралелей в інших індоевропейських мовах; щодо семантики пор. схв. п^рóсао «справа, робота» з *розъль, пов'язаним з *розълати «послати»; менш переконливе виведення (Machek ESJC 477—478) псл. *ортја з *торпја, похідного від *т^ррєти «терпіти»; сумнівне пов'язання з п^рáца (Holub—Kop. 290), як і виведення від іє. *per- «летіти» (Lehr-Splawiński Naše řeč 23, 276). — Фасмер—Трубачев 355—356; Brückner 434; Schuster-Sewc 1157—1158; Младенов 504; Skok III 25—26; Куркина Этимология 1975, 20.

[п^рашувáти] «полоти, сапати», [п^ра-шóвїння] «поління, сапання», [п^ра-

шóвка] «тс.» Дз, Мо; — р. (бессараб.) [*прашевáтъ*] (кукурузу) «підгортати (кукурудзу)»; — запозичення зі східно-романських мов; молд. рум. *grăși* «полоти, прополювати, проорювати; сапати» є словами південнослов'янського походження; пор. болг. *праща* «порошу; [скопую, розпушую землю (біля кукурудзи тощо)]», схв. *пращити* «порошити; розпушувати; обкопувати (виноградник)», що походять відповідно від болг. *прах* «порох, пил», схв. *пращ* «тс.», яким відповідає укр. *пóрох*. — Дзєндзелівський НЗ УЖДУ 13, 70; Scheludko 141; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 340; DLRM 652. — Див. ще *пóрох*. — Пор. *прах*.

пра́ща (іст.) «старовинна ручна зброя для метання каменя», *пращник* «озброєний пращею», [*пращовік*] «тс.» Нед; — р. *пращá* «праща», бр. *пращча* «тс.», др. *праща* «порок (стінобитне знаряддя); вал, частокіл, огорожа; праща», п. *prasa* «праща», болг. *пращка*, *пращка*, [*праща*, *пращова*] «тс.», м. *праща* «праща; рогатка», схв. *праща*, *пращка* «тс.», слн. *grāša* «праща»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *праща* «праща» зводиться до псл. **rog-tja*, пов'язаного, очевидно, з **rygati* «бити». — Фасмер III 356; Младенов 504. — Див. ще *прати*. — Пор. *пороки*.

пращур «далекий предок; [батько прадіда]», *прапращур*; — р. *пращур* «пращур», бр. *пращчур* «тс.», др. *пращурь* «прапрадід; праправнук», *пращюръ* «тс.», п. *praszczug* «пращур», ст. *praskurze* «праправнук», стсл. *пращтурь* «тс.»; — псл. **prask(j)ugъ* «прапрадід», пов'язане, очевидно, зі *svekgъ* «свекор»; — споріднене з лит. *prakū-gėjas* «родоначальник»; іє. *(s)keug-, *(s)kug-; помилкове пов'язання з р. укр. *шурин* «брат жінки», укр. *шуряк* «тс.» (Младенов 696; Горяев 427), з р. *чур (меня)* «чур (мене)» (Никольский ФЗ 1891, 4—5, 11; Желтов ФЗ, 1876, 4, 37), з п. *szczygu* «худий», *szczyg* «чур, пацюк» (Brückner 545). — Фас-

мер—Трубачев III 356; Verneker IF 10, 155; Mikl. EW 344. — Див. ще *пра-*, *свекор*.

пре- (префікс, що має підсилювальне значення в словах типу *превеликий*, *пребагато*, [*предокучити*] «надокучити»); — р. *пре-*, др. *прѣ-*, *пре-*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣ-*, як і болг. м. схв. *пре-*, п. *prze-*, ч. вл. *pře-*, слц. слн. *pre-*, нл. *pse-* «тс.», відповідає укр. *пере-*. — Фасмер III 356—357. — Див. ще *пере-*.

преамбула «вступна частина (документа, акта, статті)»; — р. м. *преамбула*, бр. *пращбула*, п. слц. *preambula*, ч. *preambule*, вл. *preambula*, болг. *преамбул*, схв. *пращбул*, *пращбула*, слн. *preambula*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *preambule* «преамбула; вступ, передмова» походить від пізнолат. *praeambulus* «вступ, передмова», букв. «той, що йде попереду», утвореного з *prae* «попереду, вперед; перед», спорідненого з гр. *παραί* «при, уздовж, проти», гот. *fauga* «перед», дангл. *foge*, двн. днн. *foга*, нвн. *vog* «тс.», псл. *prī* «при», укр. *при*, та дієслова *ambulo*, -āre «ходжу, іду; рухаюся, пересуваюся». — СІС² 675; ССРЛЯ 11, 66; Kopaliński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 581; Вуяклија 756; Dauzat 581; Walde—Hofm. I 38. — Див. ще *амбулаторія*, *при*.

пребéнда «плата духовним особам у католиків; володіння церков та монастирів; [парафія Куз]», [*пребендарь*] «священик, що має парафію»; — р. болг. *пребéнда* «пребенда», п. ч. слц. *prebenda*, схв. *пребенда* «тс.», слн. *prebēnda*; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через польську; слат. *praebenda* «пребенда, парафія; прибуток з церковного майна» походить від лат. *praebere* «даю, постачаю», що виникло з давнішого *praehibere* «тс.», утвореного за допомогою префікса *prae-* «попереду, перед» від дієслова *habere* «тримаю, маю», спорідненого з дірл. *gaibim* «беру, хапаю, тримаю», лит. *gābana* «оберемок», гот. *giban* «давати»,

двн. *geban*, нвн. *geben* «тс.». — СІС 1951, 522; Копалиński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 581; Вуяклија 759; Dauzat 581; Walde—Hofm. I 630—631. — Див. ще **преамбула**.

превалюва́ти «переважати, домінувати»; — р. *преваліровать*, бр. *преваліраваць* «тс.», п. *prewalencja* «превага», ч. *prevalovati* «превалювати», слц. *prevalencia* «превага», болг. *превалірам* «превалюю», схв. *превалірати* «превалювати», слн. *prevalépsa* «превага»; — запозичення з латинської мови; лат. *praevalēre* «бути дуже сильним, міцним; переважати» утворене за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *valēre* «бути сильним, міцним, здоровим; переважати». — СІС² 675; ССРЛЯ 11, 70; РЧДБЕ 581; Вуяклија 756; Dauzat 586, 739; Walde—Hofm. II 727—728. — Див. ще **Валентін, преамбула**.

превентивний «запобіжний»; — р. *превентивный*, бр. *превентывны*, п. *prewencyjny*, ч. *prevenční*, *preventivní*, слц. *preventivny*, *prevenčny*, вл. *prewentivny*, болг. *превантивен*, м. *превентивен*, схв. *превентиван*, слн. *preventiven*; — запозичено з французької мови; фр. *préventif* «тс.» походить від лат. *praeventus* «попереджений», пов'язаного з *praevenio* «випереджаю; попереджую», утвореним за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *venio* «приходжу, перебуваю», спорідненого з гр. *βαίνω* «іду», дінд. *gámati* «іде», гот. *qiman* «приходити», двн. *quēman*, *kompan*, нвн. *kommen* «тс.». — СІС² 675; Копалиński 782—783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 581; Вуяклија 757; Dauzat 586; Walde—Hofm. II 747—749. — Див. ще **преамбула**.

[**прівіте́**] «похоронний обряд біля мерця» Ко; — неясне.

превосходительство, *превосходительный*; — бр. *правасхадзіцельства*; — запозичення з російської мови; р. *превосходительство* утворено від дієслова *превосходить* «перевищувати, перевершувати», що походить від стсл.

прѣвъсходити «тс.», утвореного за допомогою префікса **прѣ-** «пере-» від дієслова **въсходити** «сходити, підійматися»; неповна калька лат. *excellētia* «превага» (звідки фр. *excellence* «тс.; превосходительство», нім. *Exzellēnz* «тс.» та ін.), пов'язаного з *excellere* «виділятися, підноситися», утвореним з префікса *ex-* «ви-» й основи дієслова *-cellere* «підноситися, бути видатним», *celsus* «видатний, високий, бундючний». — ССРЛЯ 11, 75—77. — Див. ще **пере-, уз, ходити**.

пред (прийменник) «перед», *предо*, *преді* «тс.», *пред-* (префікс і компонент складних слів типу *предвічний*, *представити*, *предстати*, *представник*, *пред'явити*); — запозичено з церковнослов'янської мови, частково через російське посередництво (р. *пред*, *представити*, *предстать*, *представитель*, *предъявить*); — цсл. стсл. **прѣдъ**, **прѣдъ** відповідає укр. *пéред*. — Фасмер III 357. — Див. ще **пéред'**.

[**предешній**] «попередній» Вел; — очевидно, результат видозміни п. ст. *przedešny* «минулий» (дієприкм. мин. ч. від дієслова *przedejć* «іти попереду, перед кимось»), утвореного за допомогою префікса *przed(e)-* «перед-» від *szedł* «ішов», якому відповідає укр. *ішов*. — Див. ще **пéред'**, **ішов**. — Пор. **пред**.

предика́т «присудок», *предикативність*, *предикація*, *предикативний*; — р. болг. м. *предика́т*, бр. *прэдыка́т*, п. *predykat*, ч. слц. слн. *predikát*, вл. *predikat*, схв. *предика́т*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *praedicatum* «предикат, присудок» походить від лат. *praedico*, *-āre* «заявляю, повідомляю; говорю», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *dico* «проголошую», пов'язаного чергуванням голосних з *dico* «говорю». — СІС² 675; Sł. wyr. obsz. 597; РЧДБЕ 581; Вуяклија 758; Walde—Hofm. I 348—349; Ernout—Meillet I 172—173; Klein 1233. — Див. ще **дик-тат, преамбула**.

[предковік] «сива давнина; вічність» Нед, **[предковіччина]** «тс.» тж, **[предковіковий]** «стародавній», **предковічний**, **[предковіцький]** «тс.»; — не цілком ясне; можливо, результат контамінації прикметників **[предковий]** «предківський» та **предвічний**.

предмет, **[предметівник]** «іменник» Нед, **[предметник]** «додаток» Куз, **[предметниця]** «об'єktiv» Нед, **предметний** «стосовний до предмета; (грам.) пасивний; (мат.) конкретний Куз», **[предметовий]** «об'єktivний; діловий, практичний» Нед, Куз, **упредметнити** «уречевити»; — р. болг. **предмет**, бр. **прадмет**, ч. **předmět**, слц. **predmet**, вл. **předmjet**, нл. **psedmtjat**, м. схв. **пředмет**, слн. **předmet**; — очевидно, калька п. **przedmiot**, утвореного за допомогою префікса **przed-** «перед-» від дієслова **mieć** «метати»; п. **przedmiot**, у свою чергу, є калькою слат. **obiectum** «предмет, об'єktiv», першим компонентом якого є префікс **ob(-)** «перед-», а другий (**-iectum**) пов'язаний з дієсловом **iactāre** «метати». — **Richardt** 91; **Фасмер—Трубачев** III 357; **Преобр.** II 124; **Соболевский** **Лекции** 63; **Вгückner** 335—336; **Machek** **ESJC** 491; **Младенов** 507. — Див. ще **мета́ти**, **пред**.

[преднесь] «у ніч напередодні, напередодні» Нед, **[преднесть]** «напередодні» ПІ; — очевидно, давніше ***предднесь**, яке виникло внаслідок поєднання прийменника старослов'янського походження **пред** «перед» з прислівником **[днесь]** «сьогодні». — Див. ще **днесь**, **пред**.

[предобний] «бажаний, любий і дорогий» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **[преподобний]** «гарний, прекрасний».

предок, **[предко]** «предок» Нед, **предківщина** «старовина; успадковане від предків» СУМ, Нед, **[предків'я]** «предки» Г, Нед, **[предковецький]** «предківський», **[предковий]** «тс.», **[прапредок]** «прабатько» Нед; — р. м. **предок**, п. **przodek**, ч. **předek**, слц. **predok**, схв.

пředак; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прѣдъкъ** є похідним від **прѣдъ** «перед» і означає букв. «той, хто жив попереду, раніше». — **Фасмер** III 357; **Преобр.** II 40; **КЭСРЯ** 361. — Див. ще **пéред'**.

[предсідатель] «голова» Нед, **[предсідательство]** «головування» Нед, **[предсідник]** «голова» Куз, **[предсідати]** «головувати» Нед, ст. **предсідатель** (1627); — р. **председатель** «голова», болг. **председател** «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. ***прѣдъсѣдатель** «староста; той, хто сідає на перше місце» (**Беринда**) є похідним від стсл. **прѣдъсѣсти** «зайняти перше місце, стати головою», утвореного за допомогою префікса **прѣдъ-** «перед-» від **сѣсти** «сісти», **сѣдати** «сідати»; очевидно, калька гр. **πρόεδρος** «голова», утвореного за допомогою префікса **προ-** «перед-» від дієслова **ἕζομαι** «сідаю», або лат. **praesidens** «президент, голова» (**prae-** «перед-», **sedeo** «сиджу»). — **КЭСРЯ** 362; **Цыганенко** 422. — Див. ще **пред**, **сидіти**.

предтеча «попередник»; — р. болг. **предте́ча**, др. **прѣдътеча**, **прѣдътеча**, **предотеча**; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прѣдътеча** «предтеча» (букв. «той, що біжить попереду») пов'язане з дієсловом **прѣдътешти** «бігти попереду, передувати», утвореним за допомогою префікса **прѣдъ-** «перед-» від **тешти** «бігти; текти», якому відповідає укр. **текти́**; стсл. **прѣдътеча** є калькою гр. **πρόδρομος** «предтеча; той, що біжить попереду», утвореного з **προ-** «перед-» і **δρομάω** «біжу». — Див. ще **пред**, **текти́**.

[преж] «раніше, перед» Нед, **[преже]** «тс.» Нед, **[прежній]** «колишній», **[спрежа]** «раніше», **[спрежда]** Чаб, **спрежду** «тс.»; — р. **[прежь]** «спочатку, спершу», **[преже]** «тс.», бр. **[преж]** «раніше», др. **прѣже**, **преже**, **прежь**, **прѣжде**; — видозмінене запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прѣжде** «тс.» за походженням є формою вищого ступеня від присл. **прѣдъ** «перед»,

спорідненою з укр. [перéжий] «почина-тель, завідувач, начальник» (букв. «передніший»). — Фасмер III 357; Черных II 64—65. — Див. ще **пéред¹**, **перéд²**.

[**прежитурі**] «пирогі» Мо, [**прижатури**] «тс.» Ме, [**плажатура**] «невеличкий пиріжок» Мо; — запозичення зі східнороманських мов; молд. рум. grăjitură «тістечко» пов'язане з дієсловом молд. рум. grăji «смажити», що походить, очевидно, від цсл. (болг. ст.) **пражити** «тс.», якому відповідає укр. **пражити**. — СДЕЛМ 340; DLRM 651. — Див. ще **пражити**.

[**през¹**] «через»; — др. прѣзь, презъ «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови, можливо, підтримане впливом п. przez «тс.»; цсл. прѣзь «через» відповідає укр. [нѣрез] «через». — Фасмер III 358; ESSJ Sl. gr. I 175—178. — Див. ще **пéрез**. — Пор. **през²**.

[**през²**] «без» ВеЛ; — полаб. griz «тс.»; — адаптоване запозичення з польської мови; пов'язане з [брез, брис] «тс.»; п. [przez] «без», ст. przez «тс.» є результатом семантичної видозміни слова przez «через» (йому відповідає укр. [нѣрез] «тс.») під впливом bez «без». — Grückner 444. — Див. ще **пéрез**. — Пор. **брез**, **през¹**.

презент «подарунок», **презента́нт** «пред'явник грошового документа», **презента́ція** «пред'явлення», [**презенті́рка**] «репрезентування» Куз, **презента́бельний** «показний», **презентува́ти** «дарувати»; — р. болг. **презѣнт**, бр. **презѣнт**, п. ч. вл. **prezent**, слц. **grézent**, м. **презент**, схв. **прѣзент**, слн. **grézent**; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку (н. Präsént «презент, подарунок»); фр. **présent** «подарунок, презент» походить від прикметника **présent** «присутній, наявний», що виник з лат. **praesens** (-ntis) «тс.», пов'язаного з дієсловом **praesum** «пребувати спереду», утвореним за допомогою префікса **praе-** «перед-» від **sum** «я є», **sunt** «вони є», співвідносних з **es** «ти є», **est** «він є», спорідненими з гр. **ἔστί** «він є», псл. **estъ** «тс.», укр. **є**. —

СІС² 676; Бі 297; Фасмер III 358; Sl. yug. obcsych 600; Holub—Lyer 393; Ву-якклија 759; Dauzat 584. — Див. ще **є**, **преамбула**.

презерватив «запобіжний засіб проти вагітності або зараження венеричними хворобами», [**презерватива**] «тс.» Куз; — р. болг. м. **презерватив**, бр. **прээрватив**, п. **prezerwatywa**, заст. **prezerwatyw**, ч. **prezervativ**, **preservativ**, слц. слн. **prezervativ**, вл. **prezerwativ**, схв. **prezervativ**; — запозичено з французької мови, очевидно, через російську і через польську; фр. **préservatif** «запобіжний засіб; презерватив» пов'язане з прикметником **préservatif** «запобіжний, захисний», похідним від дієслова **préserver** «запобігати, охороняти», що виникло з пізньолат. **praeservāre** «тс.», утвореного за допомогою префікса **praе-** «перед-» від дієслова **servāre** «пильнувати; охороняти». — ССРЛЯ 11, 206; Kopaliński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Вуякклија 759; Dauzat 584. — Див. ще **преамбула**, **сервант**.

президент, **президентство**, [**президенту́ра**] «президентство, посада президента» Куз, **президентствувати**, **президентува́ти**; — р. болг. м. **президѣнт**, бр. **президѣнт**, п. **prezydent**, ч. **president**, слц. вл. нл. **prezident**, схв. **prezident**, слн. **prezident**; — запозичено з латинської мови через німецьку (н. **Präsident**); лат. **praesidens** (род. в. **praesidentis**) «той, хто сидить попереду, головуючий; той, хто стоїть на чолі», пов'язане з дієсловом **praesideo** «сиджу попереду, головую; стою на чолі, керую», утвореним за допомогою префікса **praе-** «перед-» від **sedeo** «сиджу», спорідненого з псл. **sědēti**, укр. **сидіти**. — СІС² 676; Фасмер—Труба-чев III 358; Hüttl—Worth 16; Kopaliński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Вуякклија 759; Kluge—Mitzka 563; Dauzat 584; Walde—Hofm. II 507—508. — Див. ще **преамбула**, **сидіти**.

президія, **президія́льний** Куз, [**президува́ти**] «головувати» Куз; — р.

болг. м. *президиум*, бр. *прэзідыум*, п. *prezidium* (мн. *prezydia*), ч. *presidium*, слц. *prezidium*, вл. *prezidij*, схв. *прэзідїй*, *прэзідијум*, слн. *prezidij*; — запозичення з латинської мови; лат. *praesidium* (мн. *praesidia*) «захист, оборона; гарнізон; сторожа, варта» походить від дієслова *praesideo* «сиджу спереду, головую»; українська форма пов'язана безпосередньо з латинською формою множини. — СІС² 676; ССРЛЯ 11, 207—208; Коралинські 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Вуяклија 759. — Див. ще **президент**.

презирство, *презирливий*, ст. *презорство* «презирство» (1627), *презираю* «зневажаю» (1627); — р. *презиранье* «зневажання», *презрение* «зневага», *презирать* «зневажати», др. *презирати* (*прѣзирати*) «зневажати»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣзирати* «тс.», як і ч. *přezíratí* «тс.», *přezíravý* «презирливий», *přezíravost* «презирство, зневага», слц. *preziegat'* «зневажати, виявляти презирство», болг. *презірам* «зневажаю», м. *презир* «презирство, зневага», *презира* «зневажає», схв. *прэзир* «презирство, зневага», *прэзирати* «зневажати, ставитися з презирством», слн. *prezír* «презирство», *prezírati* «зневажати», утворено за допомогою префікса *прѣ-* «пере-», від дієслівної форми *-зирати*, пов'язаної із *зърѣти* «дивитися, бачити», спорідненим з укр. *зріти* «бачити»; первісно означало «дивитися поверх когось, недобачати, не звертати уваги» (букв. «презирати»). — Булаховський Вибр. пр. II 250; Огієнко РМ 1938 I 41—42. — Див. ще **зріти¹**, **пере-**.

[**прейда**] (назва суки) ВеНЗн; — неясне.

[**прейма**] «принаймні»; — неясне; можливо, результат видозміни слова *принаймні*.

прейскурант «офіційний довідник цін»; — р. *прейскурант*, бр. *прэіскурант*, п. заст. *prejskurant*; — запозичення з німецької мови; нім. *Preis-kurant* (*Preiskurant*) є напівкалькою фр.

prix courant «прейскурант», букв. «ціна поточна», яке складається з іменника *prix* «ціна», що зводиться, як і перший компонент у нім. *Preiskurant*, до лат. *pretium* «тс.», спорідненого з дінд. (а)-*pratā* «без плати (винагороди), даремно», ав. *рэгәскā* «ціна», лтс. *pret* «проти», *pretinieks* «супротивник», псл. *proti* «проти», укр. *проти*, і прикметника *courant* «поточний, біжучий». — СІС² 676; Фасмер III 358; Черных II 65; Kluge—Mitzka 563; Dauzat 214, 588; Walde—Hofm. II 360—361. — Див. ще **куранти**, **проті**.

[**прек**] (у виразі [*прєками сказа-ти*] «сказати образливо, із закидами» Нед), [*прєки*] «підступні витівки» Нед, [*прєко*] «проти; усупереч» Бі, [*допрік*] «докір», [*допріка́ти*] «докоряти», [*упрєки*] «усупереч» Нед; — р. [*прека*] «докір», ст. *прекий* «протилежний; поперечний», бр. [*прэк*] «заперечення», [*прэка*] (головним чином, у словосполученні [*на прэку*] «наперекір, усупереч»), [*прэкам*] «усупереч», др. *прекы* (*прѣкы*) «поперек, напереріз; усупереч», *въ преки* (*въ прѣкы*) «поперек; назустріч; усупереч»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣкъ* «поперечний, протилежний» етимологічно пов'язане з укр. [*перєка*] «суперечність, протидія». — Фасмер III 238, 358. — Див. ще **перєка**.

прекѳс (с.-г.) «порода швидкорослих овець, виведена у Франції; вівця цієї породи», *прекѳсовий*; — р. *прекѳс*; — запозичення з французької мови; фр. *précose* «ранній, скороспілий, рано достиглий» виникло з лат. *praesox* «скороспілий, ранній; передчасний, несвоечасний». — СІС² 676; ССРЛЯ 11, 220; Dauzat 581—582. — Див. ще **абрикѳс**.

прелат «представник вищого католицького духовництва», *прелатство*; — р. болг. *прелат*, бр. *прэлѣт*, п. *prałat*, ст. *prelat*, ч. слц. *prelát*, вл. *prelat*, м. *прелат*, схв. *прелѣт*; слн. *prelát*; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через німецьку (нім. *Prälát*) і

польську; слат. *praelātus* «прелат» походить від лат. *praelātus* «поставлений попереду», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієприкметника *lātus* (<**tlātus*) «поставлений, піднятий», пов'язаного з дієсловом *tollo* «підіймаю», спорідненим з кіпр. *tlawd* «бідний», дінд. *tuḷā* «вага», *tuḷayati* «підіймає», гот. *fulan* «переносити, терпіти», днв. *dolēn* «терпіти», нвн. *dulden* «тс.». — СІС² 676; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 776; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 760; Dauzat 583; Walde—Hofm. II 688—689; Ernout—Meillet I 227—229. — Див. ще **преамбула**.

[**прелесть**] «принадність, привабливість» Нед, [*прелєсниця*] «летюча чарівна жінка, що спокушає молодих чоловіків; спокусниця, молода чарівна жінка» Нед, ст. *прелесть* (1627); — р. *прелесть* «принадність, привабливість, чарівність», бр. [*прелєсачка*] «красунечка», др. *прельсть* (*пръльсть*) «обман; омана; спокуса»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **пръльсть** «обман; омана; хитрість, лукавство», як і слц. заст. *prelest'* «привабливість; пишнота», болг. *прелест* «принадність, привабливість», м. *прелест* «краса, пишнота», схв. *прелѣстити* «ошукати, перохитрувати», слн. *prelést* «чарівність, привабливість», пов'язане з дієсловом **пръльстити** «ввести в оману, обманути», утвореним за допомогою префікса **пръ-** «пере-» від **льстити** «вводити в оману, обманювати», якому відповідає укр. *лєстїти*. — Фасмер III 358, 359; КЭСРЯ 362; Цыганенко 368. — Див. ще **лєсть**.

прелюд (муз.) «вступ», *прелюдія* «тс.»; — р. *прелюд*, *прелюдия*, бр. *прэлюд*, *прэлюдыя*, п. *prelud*, *preludium*, ч. вл. *preludium*, слц. *prelúidium*, болг. *прелюдия*, м. *прелюдиј*, *прелудија*, *прелудиум*, схв. *прелюдїј*, *прелюдијум*. слн. *prelúidij*; — запозичення із середньолатинської мови (у формі *прелюд* через французьку, фр. *prélude* «прелюд, прелюдія»); слат. *praelūdium*

«прелюдія, вступ (букв. «передгра»)» походить від лат. *praelūdo* «граю попередньо на пробу; роблю вступ», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *lūdo* «граю; танцюю». — СІС² 676; ССРЛЯ 11, 235, 236; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 761; Dauzat 583; Klein 1235. — Див. ще **ілюзія**, **преамбула**.

[**прем**] «негайно; настійно; цілком, саме, неодмінно; остаточно; твердо; справді (не) Ме, дійсно (не) Ме; аж ніяк Ме», [*крем*] «дійсно» О; — р. [*прямь*] «справді, дійсно», др. *прѣмь* «правильно», *прямь* «прямо; правильно; зовсім, цілком; саме», схв. *прем* «дуже», стсл. **прѣмь** «правильно»; — псл. **ргѣть*, **ргѣть* «прямо, правильно, дійсно», утворене від **ргѣть*, **ргѣть* «прямий, правильний»; **е** в українській мові зумовлене, очевидно, церковнослов'янським впливом. — Фасмер III 394—395; Преобр. II 143—144. — Див. ще **прямий**.

прем'єр «глава уряду; (театр.) виконавець головних ролей», *прем'єрство*, *прем'єрша*, *прем'єрувати* Куз; — р. *премьер*, бр. *прэм'єр*, п. вл. *premier*, ч. слц. *premiér*, болг. м. *премиер*, схв. *преміјєр*, слн. *premiér*; — запозичення з французької мови (в першому значенні — за посередництвом англ. *premier* «глава уряду»); фр. *premier* «перший; прем'єр (перший актор)» виникло з лат. *prīmāgius* «один з перших; значний, впливовий», похідного від *prīmus* «передній; перший». — СІС² 677; ССРЛЯ 11, 242; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 761; Klein 1235; Dauzat 583. — Див. ще **прїмус**.

прем'єра «перша вистава п'єси, перший показ естрадної програми»; — р. *преьера*, бр. *прэм'єра*, п. *premièra*, ч. слц. *premièra*, вл. *premjera*, болг. м. *премиєра*, схв. *премијєра*, слн. *premièga*; — запозичення з французької мови; фр. *première* «прем'єра», букв. «перша», є жін. р. від *premier* «перший». —

СІС² 677; ССРЛЯ 11, 242; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Ву-
якляжіа 761. — Див. ще **прем'єр**.

премія, *преміант*, *преміальний*, *преміювальний*, *преміювати*; — р. болг. *премія*, бр. *премія*, п. *premia*, заст. *premius*, ч. *prémie*, слц. *prémia*, вл. *premiija*, м. *премија*, схв. *prēmija*, слн. *prēmija*; — запозичення з латинської мови; лат. *praemium* (мн. *praemia*) «нагорода; здобич; перевага; дар» утворено за допомогою префікса *praе-* «перед-» від дієслова *еmо* «беру, набуваю; купую», спорідненого з псл. *jeŕti* «брати», укр. [*яти, імáти*] «тс.». — СІС² 677; Черных II 65; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуякляжіа 761; Walde—Hofm. I 400—402, II 351. — Див. ще **імáти**, **преáмбула**, **яти**.

[**прéндовать**] «визнавати» Лекс-Пол; — бр. [*прэндаваць*] «поважати»; — неясне.

[**прент¹**] «металевий стрижень, кость великого розміру» Па, Ме, [*прэнтиль*] «тс.» Па; — бр. [*прэнт*] «залізний прут»; — запозичення з польської мови; п. *pręt* «прут; брус, стрижень» відповідає укр. *прут* (див.).

[**прент²**] «міра довжини (для вимірювання землі)» Пі, [*прэнтик*] «тс.» Пі; — запозичення з польської мови; п. *pręt* «тс.» походить від *pręt* «прут» (очевидно, тому що для вимірювання використовувався прут певної довжини). — Див. ще **прент¹**.

препарат «речовина, підготовлена для дослідження; хімічний або фармацевтичний продукт лабораторного чи фабричного виготовлення», *препаратник*, *препаратор*, *препараторська*, *препарація*, *препарувальня*, *препаративний*, *препаратний*, *препарувальний*, *препарувати*; — р. болг. м. *препарат*, бр. *препарат*, п. вл. *preparat*, ч. слц. слн. *preparát*, схв. *preparát*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через німецьку (н. *Präparát*); лат. *praeparatus* «виготовлений» пов'язане з дієсловом *praerago* «готую», утвореним

за допомогою префікса *praе-* «перед-» від *rago* «готую». — СІС² 677; Kopaliński 781; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Вуякляжіа 762. — Див. ще **апарат**, **преáмбула**.

[**прéпих**] «розкіш, пишність, пишнота» Пі; — фонетично адаптоване за-
позичення з польської мови; п. *przech* «тс.», споріднене з ч. *preruch*, слц. *preruch* «тс.», вл. *prerušny* «розкішний», нл. *prerušnosť* «розкіш, пишність, пишнота», утворено за допомогою префікса *prze-* «пере-» від п. ст. *rusch* «гордість, пиxa», пов'язаного з п. *ruscha* «тс.», якому відповідає укр. *пихá*. — SW V 176, 447—448; Machek ESJČ 502; Holub—Lyer 401, 406. — Див. ще **пере-**, **пихá**.

[**препілка**] (орн.) «перепілка, Coturnix coturnix L.» Куз; — очевидно, результат фонетичної адаптації п. [*prze-riółka*] «тс.», якому відповідає укр. *перепілка*. — Див. ще **перепел**.

преподобний «святий, праведний; безгрішний; прекрасний, гарний; [шасливий О]», *преподобіє* (церк.) «превелебність», *преподобник* «праведник, святий; святенник», *преподобниця* «святенниця, праведниця; [красуня, вродливиця]», [*преподобитися*] «ставати святим, праведним»; — р. *преподобный* «святий, праведний», бр. *прападобны*, др. *преподобныи*, *прѣподобныи* «доброчесний, преподобний», болг. *преподобен* «преподобний», м. *преподобен*, схв. *преподобан* «тс.; удавальник, облудник»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣподобьнь* «доброчесний; праведний; святий», букв. «предостойний, найбільш гідний» утворено за допомогою префікса *прѣ-* «пере-» від прикметника *подобьнь* «подібний; відповідний; гідний, достойний», похідного від іменника *доба* «нагода, сприятливий випадок», якому відповідає укр. *добá*. — Желтов ФЗ 1876, 4, 29—31. — Див. ще **добá**, **пере-**.

[**преріс**] (бот.) «цибуля скорода (трибулька), Allium schoenoprasum L.» Нед; — очевидно, результат видозміни

деетимологізованої форми [приріз] «тс.» Мак, зближеної з основою *рості* (*ріс*). — Див. ще **різанець**.

прерія «степова рівнина в Північній Америці»; — р. болг. *прерія*, бр. *прэрыя*, п. *preria*, ч. *prérie*, слц. *préria*, вл. *prerija*, м. *прерија*, схв. *прѣрија*, слн. *prerija*; — запозичення з французької мови; фр. *prairie* «лука, моріг» виникло з нар.-лат. **prataria* «пов'язаного з лат. *pratum* «лука», спорідненим з сірл. *gáith* «володіння з навколишнім земляним валом». — СІС² 677; Kopaliński 781; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Dauzat 580; Walde—Hofm. II 358.

прерогатива «виключне право, перевага»; — р. *прерогатива*, заст. *прерогатив*, бр. *прэрагатыва*, п. *prerogatywa*, ч. *prerogativ*, *prerogativa*, слц. слн. *prerogativa*, болг. *прерогатив*, м. *прерогативи* (мн.), схв. *прерогатив*, *прерогатива*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Prärogativ(e)*, фр. *prérogative*, англ. *prerogative* походять від лат. *praerogativa* «виключне право, перевага», пов'язаного з прикметником *praerogativus* «запитаний першим», похідним від дієслова *praerogare* «запитую першим», утвореного за допомогою префікса *pra-* «перед, попереду» від *rogare* «запитую, питаю; прошу; пропоную», пов'язаного з *rego* «правлю, скеровую, керую». — СІС² 677; Фасмер III 360; Kopaliński 781; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Dauzat 584; Klein 1237; Walde—Hofm. II 440. — Див. ще **преамбула**, **рент**.

прес, *пресувальник*, *пресувальний*, *пресувати*; — р. *пресс*, бр. *прэс*, п. *prasa*, [pres], ч. [pres], вл. нл. *prasa*, болг. м. *преса*, схв. *прѣса*; — запозичення з французької мови; фр. *presse* «прес» походить від дієслова *presser* «тиснути, жати», що виникло з лат. *presso* «тисну, давлю», пов'язаного з етимологічно не з'ясованим *prēto* «тс.». — СІС² 677; Фасмер III 361; Черных II 66; Sł. wug. obcych 596; Holub—

Lyer 392; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Dauzat 585; Walde—Hofm. II 360.

преса «друковані видання»; — р. *пресса*, бр. *прэса*, п. *prasa*, болг. м. *преса*, схв. *прѣса*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку (н. *Presse*); фр. *presse* «преса; друкарський верстат, прес» є похідним від дієслова *presser* «давяти, тиснути, стискати». — СІС² 677; Фасмер III 361; Черных II 66; Sł. wug. obcych 596; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Dauzat 585. — Див. ще **прес**.

пресвітер «священик; виборний керівник громади пресвітеріанської церкви», *пресвітеріанець*, *пресвітеріанин*, *пресвітеріанство*, ст. *пресвітеръ* (1627); — р. *пресвітер*, бр. *прэсвітэр*, др. *презвутеръ*, *презвитеръ*, п. *prezbiter*, ст. *prespiter*, ч. *presbytář*, слц. *presbyter*, болг. *презвітер*, *пресвітер*, м. *презвитер*, схв. *прѣзвитер*, *прѣзбитер*, слн. *prězbitер*, стл. *презвитеръ*, *презвүтеръ*; — через церковнослов'янську мову запозичено із середньогрецької; сгр. *πρεσβύτερος* «пресвітер, священик» походить від гр. *πρεσβύτερος* «старий дід; старійшина; предок», пов'язаного з *πρεσβυς* «старий; шановний; значний, важливий», можливо, спорідненим з вірм. *egēs* (род. v. *egiču*) «старійшина, священик», лат. *priscus* «стародавній, старий». — СІС² 677; Фасмер III 360; Преобр. II 124; Kopaliński 783; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 759; Dauzat 584; Frisk II 592—593.

пресловутий «горезвісний; (заст.) відомий, знаменитий, славний», [преславутий] «славний, дуже відомий» Нед; — р. *пресловутый*, бр. *праславуты*, др. *пресловыи* (*прѣсловыи*), *пресловуции* (*прѣсловоуции*), п. ст. *przesłowutny* «славетний, преславний», слц. заст. *preslovutný*, болг. *пресловут*, *прасловут*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прѣсловжтъ** «славетний, преславний» утворено за допомогою префікса **прѣ-** «пере-» від дієслова **сло҃ти** (**словж**) «зва-

тися, бути славним, відомим», спорідненого з укр. [слїти] «бути відомим». — Фасмер III 360. — Див. ще **пре-, слї-**ти.

прес-пап'є «важкий предмет для притискання паперів; брусок з прикріпленням до нього промокальним папером»; — р. *пресс-папье*, бр. *прэс-пап'є*; — запозичення з французької мови; фр. *presse-papiers* «тс.» утворено з дієслова *presser* «натискати, тиснути» та іменника *papier* «папір». — СІС² 678; Фасмер III 360. — Див. ще **папір, прес**.

престїж «авторитет, вплив»; — р. болг. *престїж*, бр. *прэстыж*, п. *prestiz*, ч. вл. *prestiz*, слц. слн. *prestiz*, м. *престиж*, схв. *прэстїж*; — запозичення з французької мови; фр. *prestige* «престиж; ілюзія, міраж, спокуса» походить від лат. *praestigiae* «привиди, омана», пов'язаного з дієсловом *praestringo* «стягую, зв'язую; стримую, обмежую; притуплюю; осліплюю», утвореним за допомогою префікса *praе-* «перед-» від *stringo* «натягую; зриваю; виймаю; чіпляю», спорідненого з гр. *στραγγύω* «верчу», двн. *stricchan* «зв'язувати, прикріплювати, плести», лтс. *stringt* «ставати тугим, засихати (стягати)», псл. **strigti* «стригти». — СІС² 678; Фасмер III 361; Черных II 66; Копалиński 782; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Klein 1239; Dauzat 585; Walde—Hofm. II 604—605. — Див. ще **пре-, стрїгти**.

[**престогідосно**] «дуже гидко» Нед; — результат поєднання підсилювального префікса *пре-* з числівником *сто*, що виконує тут також підсилювальну функцію, і прислівником [*гідосно*] «гідко». — Див. ще **гид, пре-, сто**. — Пор. **остогідіти**.

престол, [*престіл*] «престол», [*напрестольний*] Ж, ст. *престоль* (1627); — р. болг. *престол*, бр. *прастол*, др. *престоль* (*прѣстоль*), слц. *prestol*, м. *престол*, схв. *прэстл*, слн. *prêstol*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣстоль* утворено за допомо-

гою префікса *прѣ-* «пере-» від дієслова *стѣлати* «слати, стелити» (пор. др. *столь* «лава; стіл; трон, престол» від *стѣлати*); первісне значення слова, очевидно, було «вищий за інші стілець, найвища лава». — Фасмер III 361; Преобр. II 391. — Див. ще **пре-, слати², стіл**.

претак — див. **протак**.

[**претє**] «усе-таки» ЛексПол; — очевидно, фонетично адаптоване запозичення з польської мови, паралельне до [*прєці*] «тс.; проте, однак» (див.).

претєнзія, [*претєнсія*] Куз, *претендєнт*, *претензійний*, [*претенсійний*] Куз, *претендувати*, [*претентувати*] «претендувати» Нед; — р. *претєнзія*, бр. *прэтэнзія*, п. *pretensja*, ч. *pretense*, слц. *pretenzia*, вл. *pretensija*, болг. *претєнція*, м. *претєнзія*, схв. *претєнзія*, слн. *pretenzija*; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. *praetēnsiō* «претєнзія» зводиться до лат. *praetendo* «витягую, тримаю перед собою; наводжу як аргумент, виправдовуюся», утвореного за допомогою префікса *praе-* «перед-» від *tendo* «тягну», пов'язаного з *teneo* «тримаю, досягаю» і спорідненого з дінд. *tapōti* «тягне, натягує», гр. *τείνω* «тягну», псл. *teneto* «тенето», укр. *тенєто*. — СІС² 678; Фасмер III 361; Черных II 66; Копалиński 782; Holub—Lyer 393; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **преамбула, тенєто**.

[**претіти**] «забороняти» Нед; — р. *претїть* «бути гидким; (заст.) забороняти, перешкоджати», др. *претити* (*прѣтити*) «затримувати, зупиняти; загрожувати; бути суворим», нл. *prěšís* «загрожувати», болг. [*прєтя*], схв. *претити*, слн. *pretiti* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣтити* «загрожувати» пов'язують з р. *перєчити* «перечити», укр. *перєчити* (Преобр. II 125; Младенов 515); зіставлення з лат. *pertica* «жердина, палиця» (Walde—Hofm. II 292—293) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 361. — Пор. **перєка**.

[**прётно**] «настійно, серйозно, різко» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*претіти*] «забороняти».

префэкт «керівник департаменту (у Франції); начальник міської поліції в деяких країнах», *префектура*; — р. *префэкт*, (заст.) *префект*, бр. *префэкт*, п. ч. слц. вл. *prefekt*, болг. *префэкт*, м. *префект*, схв. *префект*, слн. *prefékt*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *praefectus* «начальник; полководець», пов'язане з дієсловом *praeficio* «ставлю над, на чолі», утвореним за допомогою префікса *praе-* «перед» від *facio* «роблю». — СІС² 678; Фасмер III 362; Коралиński 778—779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуяклија 765. — Див. ще **преамбула**, **факт**.

преферанс (назва гри в карти), *преферансист*; — р. болг. м. *преферанс*, бр. *преферанс*, п. ч. слц. *prefegans*, схв. *преферанс*, слн. *prefegáns(a)*; — запозичення з французької мови; фр. *préférence* «преферанс (гра в карти); перевага» походить від дієслова *préférer* «віддавати перевагу», що виникло з лат. *praeferre* «носити попереду, висувати вперед; віддавати перевагу», утвореного за допомогою префікса *praе-* «перед» від *ferre* «носити, нести», споріднено з дінд. *bhāgati* «несе, приносить, веде», ав. *baraiti* «несе», гр. *φέρω* «несу», псл. *brati* «нести; брати», укр. *брати*. — СІС² 678; Фасмер III 362; Коралиński 779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуяклија 765; Dauzat 582; Walde—Hořm. I 483—485. — Див. ще **брати**, **преамбула**.

префікс, *префіксація*, *префіксальний*, *префіксований*; — р. болг. м. *префікс*, бр. *префікс*, п. вл. *prefiks*, ч. слц. *prefix*, схв. *префікс*, слн. *prefíks*; — запозичено з французької мови, очевидно, через польську; фр. *préfixe* «префікс» походить від лат. *praefixus* «прикріплений спереду», пов'язаного з дієсловом *praefigo* «спереду прикріплюю; спереду вбиваю», утвореним за допо-

могою префікса *praе-* «перед» від дієслова *figo* «вбиваю, втикаю; прикріплюю». — СІС² 679; Фасмер III 431; Коралиński 779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Klein 1234; Dauzat 582. — Див. ще **преамбула**, **фіксувати**.

[**прехіра**] «настирлива, прискіплива людина» Нед, [*прехірство*] «підступність, хитрощі» Бі; — фонетично адаптоване запозичення з польської мови; п. *przechera* «підступна людина, якій не можна вірити; кругтій, шахрай», ст. *przechuga* «тс.», [*przechera*] «людина, що любить сперечатися», [*przechuga*] «тс.» утворено за допомогою префікса *prze-* «пере» від іменника *chera* «хвороба; вада; хирлява людина», *chuga* «тс.», пов'язаного з укр. [*хіря*] «нешасний», *хірий*. — Brückner 441. — Див. ще **пере-**, **хірий**. — Пор. **прохіра**.

[**прехихій**] «тямущий, меткий; шахраюватий» Пі; — очевидно, пов'язане з [*прехіра*] «настирлива, прискіплива людина» (див.).

прецедент «випадок, що стався в минулому і є прикладом або виправданням для наступних подібних випадків», *безпрецедентний*; — р. болг. *прецедент*, бр. *прецэдэнт*, п. ч. слц. *precedens*, вл. *precedenca*, м. *преседан*, *прецедэнт*, схв. *пресэдан*, слн. *precedent*, *precédens*; — очевидно, запозичене з французької мови (книжним шляхом); фр. *précédent* «прецедент» походить від лат. *praecedens* (-entis) «той, що йде попереду, передує», пов'язаного з дієсловом *praecedo* «іду попереду, передую; знаходжуся вище», утвореним за допомогою префікса *praе-* «перед» від *cedo* «іду». — СІС² 679; Коралиński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуяклија 763; Dauzat 581. — Див. ще **концесія**, **преамбула**.

[**прэці**] «проте, однак» Нед, [*прэці* ВеЗн, *прэдся*, *прэціці*, *прэціця*, *прэціці* Пі, *прэцінь*, *прэці* Чопей, *прэціця* ВеЗн, *прэці* Чопей], ст. *прэдся* (1628), *прэдсе* (1646), *прэціця* (XVII ст.) «тс.»; — запозичення з польської або, можливо,

словацької мови; п. *przecie* «проте», [*przese, przese, przesa, przeci, przedce, przecia*], ст. *przedsię*, як і слц. *predsa*, [*predsi, precí, precä, preca*], ч. *přece*, [*přeci*] «тс.», зводиться до псл. **perdъ se* «перед себе (собою)». — *Machek ESJC 491*. — Див. ще **пéред¹, ся¹**.

[преч] «геть», ст. *prech*; — бр. *pręc* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *przez*, як і ч. заст. *preč*, слц. *вл. preč*, нл. *přes* «тс.», зводиться, очевидно, до псл. зах. **prgъš* і пов'язане з укр. *прич.* — *Фасмер—Трубачев III 386; Machek ESJC 489*. — Див. ще **пріч.**

при, при-; — р. др. болг. м. схв. *при*, бр. *пры*, п. *przu*, ч. *вл. рї*, слц. *слн. ргі*, нл. *pří*, полаб. *prai-*, стсл. **при**; — псл. *ргі* < **prei*; — споріднене з лит. *ргіе* «при, біля; до», [*rgū*] «тс.», лтс. *ргіе-* у *rgieds* «додача при торгівлі», прус. *ргіе* «до; при, біля», дінд. *ragē* «на цьому, далі», гр. *παραί* «при», лат. *ргіе* «перед, попереду», ст. *ргі* «тс.»; іє. **rag(ei)* > **ргіе* (походження кінцевого компонента -*еі* не зовсім ясне). — *Фасмер III 362; Machek ESJC 492; Schuster-Sewc 1176; Skok III 39; ESSJ Sl. gr. I 210—216; Эндзелин ЛП I 181—182; СБЭ 199; Rozwadowski RS 2, 93—94; Trautmann 230; Mühl.—Endz. III 392; Walde—Hofm. II 351; Ernout—Meillet 937; Brugmann Grundriss II 2, 280—281; Pedersen Kelt. Gr. I 439*.

прибандюритися, прибандюжитися — див. **забандюритися**.

[прибéга] «безпритульна людина», [*прибéга*] «бездомна людина» Си; — очевидно, запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. рум. *pribeág* «блукач» виводиться від цсл. *прѣвѣгъ* «перебіжчик», пов'язаного з *прѣвѣгнѣти* «перебігти», похідним від *вѣгнѣти* «бігти». — *Vrabie Romanoslavica 14, 134; СДЕЛМ 332; DLRM 660*. — Див. ще **бігти, пере-**.

[прибéнджити] «принадити» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни п. *przурędzić* «пригнати; (ст.) довести до чогось».

[прибій] (бот.) «герань болотяна, *Geranium palustre* L.»; — очевидно, похідне утворення від *прибивáтися* «приєднуватися до чогось»; назва могла бути зумовлена тим, що гілки рослини уплітаються між кущами, підтримуючи її у вертикальному положенні (Нейштадт 363). — Див. ще **біти¹, при.**

[прибрéцкати] (у сполученні [*п. ропію*] «просякнути ропію» Нед); — неясне; можливо, виникло на ґрунті п. *przebrzęknać* «набрякнути наскрізь».

[прибрюкати] «приборкати» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми *прибóркати* під впливом *борюкáтися*.

[прибрюш] «джигун; коханець» Л; — не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від [*брюх*] «череву». — Див. ще **брухо, при.**

[прибужник] (бот.) «хвоц болотний, *Equisetum palustre* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з р. [*бўга*] «низовинні береги річки», п. [*bugaj*] «місцевість над водою», лтс. *bauga* «багнисте місце біля річки»; назва зумовлена тим, що цей вид хвощів росте по берегах боліт, озер, річок (Нейштадт 58); пор. інші його назви: [*хвоц багновий, сосонка багнова, сосонка болотна*] Мак. — *Фасмер I 227; Sławski I 48*.

приватний «особистий, неофіційний», [*привáта*] «окрема думка, особливий інтерес, особиста користь» Нед, [*приватіст*] «учень приватної школи» Куз, *привáтник*, ст. *приватный* (XVII ст.); — р. *привáтний*, бр. *привáтны*, п. *prywatny*, ч. *privátní*, слц. *privátny*, *вл. нл. priwatny*, болг. *привáтен*, м. *приватен*, схв. *прівáтан*, *слн. priváten*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *privátus* «приватний, особистий; звичайний, простий», пов'язане з *privo* «позбавляю», похідним від *privus* «окремий; кожен; особливий, власний; позбавлений», яке, можливо, зводиться до **ргеі-*, відбитого в лат. *ргіе* «перед», ст. *ргі* «тс.», псл. *ргі* «при», укр. *при*. — *СІС² 679; Аку-*

ленко 135; Фасмер III 363; Kopaliński 799; РЧДБЕ 585; Вуяклија 766; Walde—Hofm. II 363—364. — Див. ще **при**.

[**привіда**] «груша» Нед; — неясне.
привікати, *привічка* — див. **звікати**.

привітиця, *привітниця*, *привитуха*, *привітиця* — див. **повітиця**.

привілей «перевага, пільга», [*привілія*] «привілей» Бі, *привілейований*; — р. *привілегія*, ст. *привілія*, *привілея*, бр. *привілея*, п. *przywilej*, [*przywileja*], ч. *privilegium*, слц. *privilegium*, вл. *privileg*, болг. *привілегія*, м. *привилегија*, схв. *привіллєгија*, слн. *privilégij*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *privilegium* «закон або постанова на користь або проти однієї особи; привілей, переважне право», утворено з прикметника *privus* «окремий, особливий» та іменника *lex* (род. в. *lēgis*) «закон». — СІС² 679; Фасмер III 363; Sł. wug. obcych 612; РЧДБЕ 585; Вуяклија 767. — Див. ще **легальний**, **приватний**.

[**привіль**] «користь, прибуток, достаток» Нед, [*привиль*] «тс.» Шух; — похідне утворення від *воля*; пор. *привілля* «простір, роздолля; [достаток]». — Див. ще **воля**, **при**.

привіт, *привітання*, [*привітник*] «привітний чоловік» Нед, [*привітниця*] «привітна жінка», *привітальний*, *привітливий* СУМ, Нед, *привітний* СУМ, Куз, [*привітитися*] «привітатися» О, [*привічйтися*] «тс.» Нед; — р. болг. *привѣт*, бр. *привѣтны* «привітний», др. *привѣтъ*, ч. заст. *řivět*, слц. заст. *řivět*, м. *приветлив* «привітний», цсл. **привѣтъ**; — псл. *řivětъ*, утворене від дієслова *řivětiti* «привітати», пов'язаного з *větъ* «гілка» (первісно означало «наблизитися з гілкою як символом важливого повідомлення» або «прийняти з урочистою гілкою»); зворотне виведення псл. *řivětiti* від *řivětъ* (Mikl. EW 388; Фасмер III 363) малопереконливе. — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 103—111. — Див. ще **відві-**

чати, **віт**¹. — Пор. **витати**^{1,2}, **вітати**.

приворіт, *приворіт*, *пріворотень* — див. **навертник**.

[**пригати**] «підстрибувати» Нед, [*пригун*] (ент.) «ковалик, Elater» Нед, [*пригунка*] (ент.) «вид павука-стрибуна, Salticus» Нед, [*подприговатися*] «танцювати з підскоком» О; — р. *прігать* «стрибати», бр. [*прігачъ*] «тс.», п. [*prugnać*] «стрибнути», нл. [*prugto*] «сілице (на птахів)»; — псл. [*prugati*] «стрибати»; — споріднене з лит. *springti* «утекти», лтс. *springti* «тс.», *springa* «затискач»; менш обгрунтоване зіставлення з двн. *frosk* «жаба», нвн. *Frosch*, дангл. *frogga* «тс.»; не виключений зв'язок (Zupitza KZ 36, 65; Brückner ZfSlPh 2, 298) з *пруг*, *пружний*, р. *упругий*. — Фасмер—Трубачев III 390—391; Черных II 77; Persson Beitr. 871; Matzenauer LF 14, 170; Osthof Parerga 336; Osten-Sacken IF 28, 149. — Пор. **плігати**.

[**пригіжкуватий**] (у сполученні [*п. вовк*] «великий жирний вовк з великим хвостом Пі; вовкулака Нед»), [*прихіжкуватий*] «?»; — неясне, можливо, пов'язане з [*гіжкі*] «холодець із свинячих ніжок; ніжки в холодці» (пор.).

прігірсть, *прігіриц*, *прігоршня*, *прігорц*, *прігорица* — див. **горстка**¹.

пригода, *пригоддя* — див. **год**.

приград, *приград* — див. **прикрит**.

[**приграмузитися**] «трохи прибратися, нарядитися» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*грамуз*] «різні старі речі». — Пор. **грамозд**.

[**приганець**] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УжДУ IV 109; — неясне; можливо, пов'язане з *ганок* (пор. п. *pryganek* «бічний ганок»).

[**придірок**] «випадок» Нед, [*придарка*] «тс.» Нед, [*придарний*] «випадковий» Нед; — очевидно, пов'язане з п. *prydarzyć się* «трапитися, статися», утвореного за допомогою префікса

rgzu- «при-» від *darzyć się* «щастити, удаватися», яке може бути зіставлене з укр. *дар, да́ти*; не досить обгрунтованою є спроба (*Zubaty St. a čl. I 131—132; Machek ESJC 110—111*) пов'язати п. *darzyć się* (разом із ч. *dařiti se* «тс.») з лит. *dórinti* «робити вдалим, успішним; вести до успіху». — Див. ще *да́ти, при*.

придиба́ха, придиба́чка, придиба́шка, приди́бка — див. **ди́бати**.

[приди́рок] «уперше оброблена ділянка землі, додана до основного поля» ЛексПол; — пов'язане з **[дра́ти]** «піднімати цілину», **[вї́дerti]** «уперше обробити землю» ЛексПол, **[вї́дранка]** «уперше оброблена ділянка землі» тж. — Див. ще **де́рти, при**.

придо́ба — див. **доба́**.

придо́лоб — див. **доло́бкува́ти**.

[придо́мок] «прізвисько» Куз; — запозичення з польської мови; п. *przydomek* «тс.» утворено з прийменника *przu* «при» та іменника *dom* «дім; родина». — Оньшкевич Исслед. п. яз. 247. — Див. ще **дім, при**. — Пор. **прито́мок**.

приёмний — див. **іма́ти**.

[прижа́лити] (про сир) «зжовтіти, зіпсуватися, згіркнути» Ме, ст. *жаліти* «перегоряти» (про намочене вапно) Ж; — р. **[жа́леть]** «нагріватись і бродити» (про зерно для солоду), бр. **[жа́лець]** «тліти, горіти без вогню», п. **[žalić się]** «тс.», нл. ст. *žalny* «розжарений, гарячий»; — псл. **[žaliti (se)]** «тліти, горіти»; — зводиться до іє. *gēl- (// gel-), яке вважається варіантом іє. *ǵhel- «блищати, сяяти; жовтий, зелений» (Петлева *Этимология* 1973, 44—47) або псл. *žar-* (Schuster-Sewc 1780):

[прижихну́тися] «пристати, причепитися, вселитися» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з *прижі́тися*.

[прижу́чити] «притиснути» Нед; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прижу́чить* «вилаяти, покарати; [притиснути, прикрутити]» утворене від дієслова **[жу́чить]** «лаяти, карати»,

пов'язаного, очевидно, з укр. **[жучний]** «небезпечний» (див.).

приз «нагорода переможцеві в змаганні», *призе́р*; — р. болг. *приз*, бр. *прыз*; — запозичення з французької мови; фр. *prix* «ціна, вартість; приз», ст. *preis* «тс.» походить від лат. *pretium* «ціна, вартість». — СІС² 680; Фасмер III 363; Черных II 66—67; Kluge—Mitzka 563—564; Dauzat 588. — Див. ще **прейскура́нт**.

призе́рний, призира́тися, призира́ний, призі́р, призі́рний, призо́р, призо́рий, призо́ристий, призо́рити, при́зра — див. **зрі́ти**¹.

призи́лити, призі́л — див. **зе́ло**.

при́зма «вид багатогранника; багатогранне тіло з матеріалу, прозорого для світла», *призматичний*; — р. болг. м. *призма*, бр. *прызма*, п. *pryzmat*, ч. слц. *prizma*, вл. *prisma*, схв. *при́зма*, слн. *prizma*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Prisma*, фр. *prisme*, можливо, через пізньолат. *prisma* «призма», зводяться до гр. *πρίσμα* (род. в. *πρίσματος*) «тирса, щось обпиляне; (мат.) призма», що є похідним від дієслова *πρίω* (*πρίζω*) «пиляю», етимологія якого неясна. — СІС² 680; Sl. wуг. obcych 611; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 585; Вуяклија 767; Dauzat 588; Klein 1243—1244; Frisk II 596.

при́зьба «земляний насип навколо підмурка будинку», **[при́зба, спри́зба, спризьба]** «тс.»; — р. **[при́зба]** «частина хати, відділена сіньми, комірчина; призьба», бр. *прызба* «призьба», п. *pryzzba, pryzzba* «тс.»; — результат видозміни (стягнення) давнішого **при́зба*, утвореного з прийменника *при* та іменника **ізба́* «хата» (пор. р. *изба́* «тс.»). — Львов *Лексика ПВЛ* 135; SW V 406; Nieminen LP 4, 213. — Див. ще **вістепка, при**. — Пор. **при́спа**.

[при́зьма] «шрам, знак» О; — неясне.

прі́йск «копальні»; — бр. *пры́йск*; — запозичення з російської мови; р. *при́йск* «тс.» походить від дієслова *при́йск-*

кивать «підшукувати, знаходити», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від *искать* «шукати», спорідненого з укр. [*іська́ти*] (див.).

[**прикала́бок**] «невеличка прибудова; комірчина; закуток» Г, Нед, [*прикара́бок, прихала́бок* Си] «тс.»; — результат видозміни форми [*при́коли-бок*], похідної від [*колі́ба*] «курінь пастих; зимове житло лісорубів-гуцулів» (див.).

[**прика́бний**] «спритний, здатний привабити»; — похідне утворення від [*ке́ба*] «здібність, уміння» (див.).

приклад, прикла́д, прикладний — див. **кла́сти**.

[**при́клепка**] «причіпка, зачіпка; привід», [*при́кліп*] «тс.», [*приклі́п*] «причина» Корз; — пов'язане з *клепа́ти* в значенні «зводити наклеп». — Див. ще **клепа́ти**.

при́клячу́тися, при́клячка — див. **кля́кати**¹.

при́кме́та, при́кме́тник — див. **кме́ть**.

[**приконо́пник**] (ент.) «пісковиця, Arenicola» Нед, Куз; — похідне утворення від [*приконо́пник*] «принадити»; назва зумовлена тим, що пісковиця використовується як наживка для ловлі тріски (БСЭ 32, 554). — Див. ще **коно́па, при**.

[**при́корень**] «кілок для припону свійських тварин», [*при́корінь*] «тс.» Па, Си; — результат видозміни форми [*при́колень*] «тс.», від *кіл*, під впливом *при́корень* «частина стовбура біля кореня, пень», [*при́корінь*] «тс.». — Див. ще **кіл, при**.

при́корну́ти «здрігнути [на кулаці Бі]», [*при́коркну́ти*] «здрігнути» ЛексПол, [*при́курну́ти*] «тс.» Си; — р. *при́корну́ть* «притулитися; здрігнути [скоцюрбившись]», бр. *при́кархну́ць* «здрігнути»; — очевидно, давніше **при́корнути* «здрігнути, зібгавшись, скоцюрбившись», похідне від **корну́ти* «зігнути» (пор. р. [*корну́ть*] «зігнути»; заснути (ненадовго), скоцюрбившись»), пов'язаного з [*корта́тися*]

«поратися, мордуватися, мучитися»; фонетична видозміна слова на українському (та білоруському) ґрунті відбулася під впливом *корх* «міра довжини на ширину долоні або на чотири пальці; [кулак Бі]» (бр. *корх* «тс.»). — Shevelov ZfSlPh 27, 63; Unbegaun BSL 50, 2, 173; Фасмер II 330, 339. — Див. ще **корта́тися, при**.

при́крий «неприємний; [крутий; сильний]», [*при́кроб́тний*] «спішний, нагальний», [*при́крінь*] «крутий берег річки» Корз, *при́крість, при́кроці, при́кра́ти*] «завдавати прикроців; упиратися» Бі, [*при́критися*] «завдавати прикроців; набридати», *опри́кривий* «гидкий; осоружний»; — р. ст. діал. *при́крый* «гидкий, поганий, терпкий», бр. *при́кры* «прикрий, неприємний; нудотний», п. rzykгу «прикрий, неприємний; стрімкий; урвистий», ч. říkгу «стрімкий, урвистий; суворий, гострий», слц. ríkгу «стрімкий; суворий, гострий; нудотно-солодкий»; — псл. ríkгъ, очевидно, утворене з префікса rgi- «при-» й основи дієслова kg- «різати» (пор. *кра́ти*), спорідненого з дінд. křntati «ріже», лит. kirsti «рубати»; менш обґрунтовані зіставлення з лит. reĩkti «ганити, гудити», riktas «злий, сердитий», лат. piġet mē «мені не подобається, гидке (щось)», piġer «ледачий» (Machek ESJC 493; Holub—Kop. 301), а також з гр. πικρός «гострий, гіркий» (Machek ESJC 493; Holub—Lyer 402; Holub—Kop. 301). — Петлева Етимология 1983, 43—45; Petersson AfSlPh 36, 144. — Пор. **у́кро**.

[**при́крит**] (бот.) «купальниця європейська, Trollius europaeus L.» Мак, [*при́грид*] «тс.» Мак, [*при́град*] «аконіт бруквоподібний, Aconitum napellus L.» Нед, Мак; — р. [*при́крыт*] «тс.», [*при́град*] «аконіт», [*при́грид*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *при́крітий*, похідним від *крі́ти*; назва зумовлена тим, що у квітках аконіту внутрішня порожнина прикрита верхнім листочком чашечки; аконіт і купальниця належать до однієї родини жовтцевих. — Нейш-

тадт 251; Анненков 6, 7. — Див. ще **кріти**.

[**прикроміти**] «приборкати, угамувати» Нед; — пов'язане з [*крómити*] «ділити», [*крóма*] «перегородка», *скрómний*; пор. р. *закроміть* «поставити перегородки, обнести дошками», п. *uskgómic* «приборкати». — Петлева Етимологія 1974, 23—26; Stang 31. — Див. ще **крóма**. — Пор. **крім**, **скрómний**.

[**прикурата́ти**] «когось учити якоїсь роботи» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*курáт*] «(військовий) священник» Куз.

[**прику́нути**] «сісти навпочіпки» Нед; — запозичення з польської мови; п. [*przycucznąć*] «тс.» утворено за допомогою префікса *przy-* «при-» від дієслова [*kuczeć*] «сидіти навпочіпки», спорідненого з укр. *ку́ча* «купа». — Brückner 279; Machek ESJC 108, 303. — Див. ще **ку́ча**¹, **при**.

[**прила́мзати**] «причвалати» До; — п. [*przylomzać*] «прибігти»; — очевидно, пов'язане з [*лемзіти*] «повільно йти, плентатися». — Див. ще **лёмзати**.

[**прилинь**] (бот.) «пазурник, *Sausalis L.*» Нед; — похідне утворення від [*льну́ти*] «горнутися, прилипати, чіплятися», пов'язаного чергуванням звуків з [*ліпнути*]; назва зумовлена тим, що вкриті щетинками плоди пазурника чіпляються до людей і тварин. — Див. ще **ліпнути**, **при**.

прилип — див. **липу́чка**.

[**прилі́пка**] (орн.) «повзик, *Sitta europaea L.*» ВеНЗн, Шарл; — похідне утворення від *прилі́пнути*, як [*ліпа́р*] «тс.» від *лі́пнути*. — Див. ще **ліпа́р**, **при**.

[**прилоло́кати**] «побити»; — очевидно, результат видозміни форми [*прило́кшити*] «прибити, побити», похідного від [*ло́кшити*] «бити; рубати». — Див. ще **ло́кша**, **при**.

[**прилу́да**] «вузька грядка з краю» Нед; трикутний клаптик поля для оранки; скиба, яка падає на межі О,

[*відлутка*] «вузька грядка з краю» Ж; — неясне.

прі́ма (муз.) «інтервал між звуками того самого ступеня; основний тон акорду; провідна партія ансамблю; провідна акторка; [товари найвищої якості Куз]», [*прі́йма*] «п'ята з шести великих струн бандури»; — р. болг. м. *прі́ма*, бр. *прі́ма*, п. *рґута*, ч. *рґіта*, слц. *рґіта*, схв. *прі́ма*, *прі́ма*, слн. *рґіта* «тс.»; — запозичення з італійської мови (у значенні «товари найвищої якості» від іт. *рґіта qualità* «першого гатунку», можливо, через нвн. *рґіта* «тс.»); зводиться до лат. *рґіта* «перша», жін. р. від *рґітус* «перший». — SIC² 680; Kopaliński 784, 798; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 585—586; Вуяклија 768; Mestica 1270. — Див. ще **прі́мус**.

примадо́нна «провідна співачка в опері чи опереті»; — р. *примадо́нна*, бр. *примадо́нна*, п. *primadonna*, ч. слц. *рґітадопа*, болг. м. *примадо́на*, схв. *примадо́на*, слн. *рґітадо́на*; — запозичення з італійської мови; іт. *рґіта до́па* «примадонна» (букв. «перша пані, перша дама») складається з форми жін. р. *рґіта* числівника *рґіто* «перший», що зводиться до лат. *рґітус* «тс.», та іменника *до́па* «пані», що продовжує лат. *domina* «тс.», пов'язане з *dominus* «пан; володар». — SIC² 680; Kopaliński 784, 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 768. — Див. ще **дон**, **прі́мус**.

[**прі́мар**] (заст.) «сільський староста; головний лікар» УРС, Куз, [*прі́марій*] «головний лікар» Куз, [*прі́марія*] «сільське правління»; — п. *рґутаріуш* «головний лікар», ч. *рґіта́р* «тс.», *рґіта́ріус* «перша скрипка», слц. *рґіта́р* «ординатор, старший лікар», *рґіта́ріус* «перший музикант в оркестрі», м. *прі́маріуш* «головний лікар; керівник лікарні або її відділу», схв. *прі́марі́й*, *прі́марі́юс*, слн. *рґіта́рї́й* «тс.»; — через західнослов'янські і румунську мови (рум. *рґіта́р*) запозичено з латинської; лат. *рґіта́ріус* «один з перших; впливовий» є похідним від *рґітус* «пер-

ший». — Kopaliński 784, 798; Machek ESJC 483; Holub—Lyer 394; Вуяклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

прімат «перевага, переважне значення», *прімáти* (зоол.) «ряд найвище організованих ссавців»; — р. болг. *прімáт*, бр. *прымáт*, п. *prymat*, ч. слц. слн. *prímát*, вл. *primat*, м. *примат*, схв. *прімáт*; — очевидно, через німецьке посередництво (нім. *Primát*) запозичено з латинської мови; лат. *prímātus* «перше місце; старшинство; першість», нлат. *primates* «примати» є похідними від *prímus* «перший». — СІС² 680; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

[приматкобóжитися] «підлеститися, підмазатися; прилаштуватися, розташуватися»; — префіксальне утворення від польського виразу *Matko Boża* «Мати Божа»; первісно означало підлеститися за допомогою часто повторюваного виразу *Matko Boża*. — Див. ще **бог¹**, **ма́ти¹**, **при**.

[примéта] «прикмета» Нед, [*примéт*] «знак, позначка» Корз; — пов'язане з *прімита*, похідним від *мітити* (див.).

[пріміт] «покрита наривами гуля» Нед; — п. *przymiot* «сифіліс; [короста]», ч. [*prímět*] «наривчик», нл. *přimjet* «зараження; зараза»; — псл. **primetъ* «те, що прикидано, накидано, додано; (про хворобу) те, що прикинулося, підкинулося», утворене за допомогою префікса *pr-* «при-» від дієслова *metati* «кидати»; — споріднене з лит. *prímētis* «припадок (нервовий)». — Machek ESJC 493. — Див. ще **метáти, при**.

[пріміти] «могти, бути в змозі», [*неспріміий*] «невідворотний, нездоланий» Ж; — бр. *примець* «змогти» (у виразі *каб примеу* «якби зміг»); — очевидно, результат видозміни слова *уміти*, др. *умѣти*, чи, можливо, похідної від нього форми **приуміти*, др. **приумѣти* (пор. [*приумісія*] «догадатися, зметикувати»). — Див. ще **ум**.

прімітív «нерозвинуте явище; недосконалий виріб або твір», *прімітивізатор*, *прімітивізація*, *прімітивізм*, *прімітивний*, *прімітивізувати*; — р. болг. *примитів*, бр. *примитыў*, п. *prymityw*, ч. *primitiv*, слц. *primitiv*, вл. *primitivny* «прімітивний», м. *примитівен*, схв. *прімйтїван*, слн. *primitiven* «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *primitiv* «прімітивний», фр. *primitif*, англ. *primitive* «тс.» походять від лат. *prímítivus* «перший (у своєму роді), початковий, первісний», пов'язаного з *prímus* «перший». — СІС² 680; КЭСРЯ 365; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

[пріміть] (ент.) «(гусениця одного з видів бражника) *Deilephila euphrobiae* L. (*egusa*)» ВеНЗн; — неясне.

прімула (бот.) «первоцвіт, *Primula* L.»; — р. болг. м. *прімула*, бр. *прімула*, п. *prymula*, ч. слц. *prímula*, слн. *prímula*; — запозичення з новолатинської наукової термінології; нлат. *prímula* «тс.» походить від лат. *prímula*, форми жін. р. прикметника *prímulus* «перший», зменш. від *prímus* «тс.»; назва зумовлена тим, що навесні примула розквітає однією з перших (пор. укр. *первоцвіт*). — СІС² 680; Нейштадт 436; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Dauzat 587; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

прімуc «гасовий нагрівальний прилад»; — р. болг. м. схв. *прімуc*, бр. *прімуc*, п. *prymus*, ч. слц. *prímus*; — походить від назви фабричної марки перших нагрівальних приладів цього типу, утвореної від лат. *prímus* «перший, найкращий», похідного від прикметника **prīs* у *prīscus* «давній, старий», спорідненого, очевидно, з гр. *πρίν* «раніш». — Sł. wyr. obcych 611; Trávníček 1242; Walde—Hofm. II 362—363.

прімха «каприз, забаганка; [марновірна прикмета; марновірні обряди; нашепти, наговори; талісмани Бі]»,

прімхлівий, [прімхуватий] «примхливий», *прімхати* «вередувати, капризувати»; — бр. *прімхі* (мн.) «марновірство; марновірні прикмети», п. [grumcha] «дурнувата людина»; — очевидно, давніше **прімѣха*, утворене з прийменника *при* та іменника **мѣха* «іржа на збіжжі, хвороба колоса» (пор. р. [мха] «тс.»), пов'язаного з *мѣхъ* «мох»; пор. р. [пáмха] «перешкода, лихо, шкода, біда, невдача, халепа, диво, нісенітниця; пошесть», [пóмха] «перешкода, невдача, причина, псування; неврожай з видимої причини, напр., від куколю, головні, іржі тощо»; розвиток значення **прімѣха* йшов у двох напрямках: «хвороба збіжжя, колоса» → «забобон, забобонна прикмета, певні магічні дії (у зв'язку з тим, що хвороби збіжжя часто вважалися наслідком чаклування)»; «хвороба збіжжя, колоса» → «хвороба взагалі» → «каприз, вередування хворої людини» → «вередування взагалі» (як семантичну паралель пор. р. [пріверѣд], що первісно, як і [вѣред], означало «чиряк, болячка», а пізніше також «примха, каприз, звідки *привердничать* «вередувати»); пов'язання з р. [примститься] «привидітися, приснитися» (Кравчук Белар. лексікал. і етимал. 86) необгрунтоване. — Ткаченко УМШ 1959/2, 66—67. — Див. ще **мох, при.**

принаймні, [принаймі СУМ, *принаймній* Пі, *принамєні* УРС, Нед, *принаймні*, ст. *принамнѣй* (1646); — бр. [принаймней, *принаймні*, *принаймней*], ч. заст. рїпејтєнє, слц. рїпајтєпєј, рїпајтєншом; — запозичення з польської мови; п. przupajtniej «принаймні» складається з прийменника ргуз «при» та прислівника пайтпїєј «найменш», утвореного за допомогою префікса пай- «най-» від тпїєј «менш», спорідненого з укр. *мєнший*. — Див. ще **мєнший, най-, при.**

[*прінда*] «пиха; пихата людина; примхи; вередлива людина», *пріндитися* «виявляти пиху, гордоші, бундючитися; бадьоритися, козиритися; сер-

дитися», [пріндічити] «маніжитися» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми *пінда* «зарозумілість, пиха, чванство» (пор.).

принц «титул члена королівського або князівського дому», *принцєса*, [принцізна] «принцеса»; — р. *принц*, [принц, *прїнец*], бр. *принц*, п. [grups], ч. слц. нл. рїпс, вл. ргупс, болг. м. *принц*, схв. *прїнц*, слн. рїпс; — запозичення з нововерхньонімецької мови; нвн. Prinz «принц» (< свн. prinz(e)) походить від фр. ст. prince «князь, принц», що продовжує лат. rīncers «глава, ватажок; син імператора, спадкоємець престолу», яке виникло з *rīntō-sarus «який займає перше місце», утвореного з основ слів rīntus «перший» і sarіo «беру, захоплюю, займаю». — SIC² 680; Фасмер III 365; Черных II 67; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 769; Kluge—Mitzka 566; Dauzat 588; Walde—Hofm. I 159—160. — Див. ще **капєстра, прїмус.**

прїнцип, *принципїальний, принципівий*; — р. *прїнцип*, заст. *принцип*, бр. *прїнцип*, п. ргупсур, ч. вл. рїпсїр, слц. слн. рїпсїр, болг. м. *прїнцип*, схв. *прїнцип*; — через німецьке посередництво (н. Prinzip) запозичено з французької мови; фр. rīncіre «початок, першооснова; принцип» походить від лат. rīncіpіum «тс.», пов'язаного з rīncers (род. в. rīncіpіs) «перший; головний», що виникло з *rīntō-sarus «який займає перше місце». — SIC² 681; Фасмер III 365; Черных II 67; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 769; Dauzat 588; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **принц.**

принципал «начальник, господар, глава; головний реєстр в органі», [принцєпал] «пройдисвіт, пройда» Корз, ст. *принципалъ* «головна особа» (1657—1674); — р. болг. *принципал*, бр. *принципал*, п. ргупсураї, ч. rīncіrál «власник балагана», слц. заст. слн. rīncіrál, схв. *принципал*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з

латинської мови; лат. *principālis* «перший, первісний, головний, найважливіший» є похідним від *principes* (род. в. *principis*) «перший, головний». — СІС² 681; Коралинські 799; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 769. — Див. ще **принцип**.

[**приобрісти**] «придбати» Нед, [*приобріти*] «тс.», [*відобріти*] «втратити придбане» Ж; — р. *приобресті*, др. *приобрѣсти*; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **приобрѣсти** «тс.» утворене за допомогою префікса **при-** «при-» від **обрѣсти** «знайти», яке зводиться до псл. *ob-rěsti* «тс.» (корінь **rět-*), пов'язаного з *sv-rěsti* «зустріти», укр. (*зу-*)*стріти*. — Фасмер III 107. — Див. ще **при, стрітити**.

припадистий, *припадковий*, *припадком*, *припадливий*, *припаднистий*, *припадок*, *припадь*, *припасти* — див. **пасти**².

[**припанасити**] (безос.) «причепити» Корз, [*припанасити*] «тс.», [*припанаситися*] «причепитися», [*припанаситися*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з власним ім'ям *Панас* або з грою в панаса.

припас, *припасний*, *припасти* — див. **запас**.

[**прип'ілка**] (орн.) «степовий деривіст, *Glareola porgrammi* (melanoptera) Fisch.»; — очевидно, похідне утворення від *пил*; назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться просто в ямках на солончаках, на ріллі, у степу або на піщаних косах, тобто в місцях з великою кількістю пилу (Птицы СССР 218; Воїнств.—Кіст. 55—56). — Див. ще **пил, при**.

прип'ін, *прип'іна*, *прип'інути*, *прип'інка* — див. **пінити**.

[**прип'інало**] (іхт.) «причепа, *Lepadogaster gouan* Куз; — похідне утворення від *прип'інати*; назва зумовлена тим, що за допомогою присосків ця риба прикріплюється до каменів (Рыбы СССР 426), а також до кораблів, ніби припинаючи їх; пор. іншу назву цієї

риби [*держі-корабель*]. — Див. ще **при, п'ясті**.

[**припінда**] «фартух Нед; хлівець, прибудований до приміщення Ник-НикБЛ», [*прип'ін*] «фартух» Гриц, [*припінка*] «запаска» О; — очевидно, похідні утворення від *припінати* (пор. [*припіначка*] «жіночий фартух» ДзАтл I); походження кінцевої частини *-да* неясне. — Див. ще **при, п'ясті**.

[**прип'ір**] «крута дорога» Етимологія 1968, 104; — очевидно, пов'язане з др. *припоръ* «гать, гребля», співвідносним з *приперети* «приперти», похідним від *перети* «тиснути, перти, напирати». — Куркина Етимологія 1968, 104. — Див. ще **п'єрти**².

[**прип'інець**] (бот.) «березка польова, *Convolvulus arvensis* L.» Нед, [*улов'ятий*] «сиціос (волохатий огірок) кутастий, *Sicyos angulatus* L.» Нед; — похідне утворення від *припінати*; назва зумовлена тим, що стебла цих рослин чіпляються (припинаються) до інших рослин і в'ються по них (Нейштадт 447; Федченко—Флеров 934). — Див. ще **при, п'ясті**.

[**прип'раша**] «приправа, гарнір» Нед; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого **прип'ражка* (у вимові **припрашка*), пов'язаного з *п'ражити* «смажити» (пор. [*нідп'ражка*] «приправа»).

[**припс**] «сурогат кави» Кур; — неясне.

припутень (орн.) «*Columba palumbus* L.»; — р. [*припутень*]; — очевидно, похідне утворення від *путь* «шлях, дорога»; назва зумовлена тим, що цей птах часто зустрічається при шляхах, дорогах. — Булаховський Вибр. пр. III 227—228. — Див. ще **при, путь**.

[**прип'ютина**] «тимчасова підпірка до кроков для втримання їх у вертикальному положенні»; — неясне; можливо, давніше **припустина*, похідне від *припустити* «прилагодити»; пор. [*прип'юстниця*] «короткі крокви на обох причілках стріхи».

прип'ютник — див. **поп'ютник**.

[**припуштáнта**] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees.» ВеБ; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*капіштан*], пов'язаної з [*кампустелія*] «тс.».

природа, **природистий**, **природник**, **природничий** — див. **рід**.

[**присакáтися**] «насмілитися» Нед; — неясне.

[**присамборáшитися**] «причепитися» Нед; — неясне.

[**присанабóжитися**] «присусідитися»; — очевидно, утворене за допомогою префікса *при-* від сполучення *Сину Божий* за аналогією до [*приматкобóжитися*] «підлеститися; прилаштуватися». — Див. ще **приматкобóжитися**, **син**.

[**присéрбитися**] «приєднатися, присусідитися, пристати, прив'язатися», [*присобóрбатися*] «тс.» Нед, [*обсербувáтися*] ВеЗа; — похідне утворення від етимологічно неясного **серб*, що означало, очевидно, якийсь вид родинних зв'язків. — Ильинский ИОРЯС 24/1, 138. — Див. ще **серб**. — Пор. **пáсерб**, **сябер**¹.

[**приси**] «вуса тварин ЛексПол; морда корови, губи коня Непокупний», [*пріса*] «губа тварини» Куриленко, [*пріса*] «тс. тж; не покрита шерстю передня частина голови коня» Ник, [*приси*, *пріха*] «тс.» тж; — п. [rgysk] «кінська морда», [rgyszki] «морда і вуха оленя або вола, що варяться»; — псл. *rgus-* «морда; обличчя», пов'язане з *rguskati* «прискати»; — споріднене з лит. *rgusnà* (звичайно мн. *rgùsnos*) «морда (корови, коня, вівці)», лтс. *rgusnas* «губи, рот», прус. *rgusnas* (род. в.) «обличчя», пов'язаними з лит. *praùsti* «мити, умивати», спорідненими з псл. *rgyskati* «прискати». — Непокупний 46—47; Brückner 440. — Див. ще **пріскати**.

присікáти «класти край, припиняти»; — р. *пресека́ть* «тс.», др. *прѣсѣкати* «розтинати; зарубувати, убивати», *присѣкати* «відтинати, відрізати», болг. *пресека́* «пересічу; перетну; поклади край», м. *пресече* «перерубає,

перетне; покладе край, припинить», схв. *пресећи* «перерізати; перерубати; покласти край, припинити»; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣсѣцати* «перетинати; класти край; припиняти», є похідним від дієслова *сѣци* «сікти», утвореним за допомогою префікса *прѣ-* «пере-», ототоженого в давньоруській і українській мовах з *при-*. — Див. ще **пере-**, **при**, **сікті**.

присіпáтися «присікатися»; — результат контамінації слів *присікатися* та *сіпати*. — Див. ще **при**, **сікті**, **сіпати**.

пріскати, [*прісати*] «прискати; пирскати; чхати» Бі, [*пріснути*] «вихопитися, вилетіти, вискочити», [*прищáти*] «прискати» Нед, [*прускáти*] «тс.» Нед, [*пріса*] «присок» Нед, *приск* «присок, жар», *пріскавка* «бризкалка СУМ; пульверизатор Она», [*пріска́ч*] «розбризкувач; (іхт.) губань, *Labrus jaculator*; щетинозуб, *Chaetodon rostratus*; (зоол.) дельфін Нед», [*пріску́н*] (ент.) «бомбардир, *Brachinus* Web.» Нед, *прісок* «жар», [*пріскій*] «гарячий, запальний» Нед, [*ві́нприск*] «джерело» Она, [*прісь*] (вигук на позначення несподіваної появи, вискакування), [*обприск*] «уламок» (у виразі *заговоріти з обприском* «говорити сердито, гнівно»), *опріскливий* «запальний, нестриманий; їдкий (про сміх)», *обпріскувач* «розпріскувач»; — р. *пріска́ть*, бр. [*пріскаць*], др. *прыскати*, п. вл. *rgyskać*, ч. *rgýskati*, слц. *rgýštit'*, нл. *ršyskaś*; — псл. півн. [*rgyskati*], пов'язане з **pr̥gskati* «порскати», паралельне до *bryzcati* «бризкати», споріднене з лит. *praùsti* «мити, умивати», *rgusnà* «морда», прус. *rgusnan* (зн. в.) «обличчя», лтс. *praùslāt*, *spraùslāt* «прискати, пирхати», *sprauslis* «бризки при пирханні», *rgūšluôt* «пирхати, сопіти», дінд. *rguṣṇōti* «прискає», *rguṣṇāti*, *rguṣyati* «тс.», дісл. *rgýsa* «пирхати». — Фасмер III 391; Черных II 77; Brückner 440; Macheḡ ESJC 489; Schuster-Sewc 1165; Trautmann 230; Mühl.—

Endz. III 400; Osten-Sacken IF 28, 149; 33, 259—260; Uhlenbeck 181; Fick III 248; Persson Beitr. 266, 333. — Пор. **брíзкати, опрíшок, пóрска́ти, при-си, прищ¹, спорса́ти.**

[**прискварáчитьь**] «спастися на думку; з'явитися, виникнути (про бажання та ін.)» Л; — неясне; можливо, пов'язане з ст. [сквар] «спека»; в такому разі первісно означало «припекти». — Пор. **сквар.**

прискíбнути — див. **скіпати.**

прискорб́ити — див. **скорб.**

прискорíна — див. **прискурíна.**

[**прискрíгнути**] «прикрутити, поставити в скрутне становище»; — очевидно, результат видозміни форми [прискрíпати] «тс.; затиснути, притиснути», пов'язаної зі **скрípити**. — Див. ще **скрíp¹.**

[**прискрíпати**] «прикрутити, поставити в скрутне становище»; — результат семантичної видозміни форми [прискрíпати] «затиснути, притиснути», похідної від **скрípити**. — Див. ще **при, скрíp¹.**

[**прискуліти**] «прищулити» (у разі *n. oci*) Нед; — успадкований здавна варіант форми **прищу́лити** (псл. *priskouliti//*priskeuliti). — Див. ще **ску́ла¹, шу́лити.**

прислини — див. **паслín.**

прислívник, заст. **прислóво** «прислівник» (1863), **прислóвник** «тс.» (граматика О. Партицького 1873), **відприслívниковий**; — бр. **прислóўе** «прислівник», п. przysłówek, ч. příslovce, слц. příslovka, вл. přislovjesnik, слн. prislòv «тс.»; — утворене з прийменника **при** та іменника **слóво** (власне, **дієслóво**) як калька лат. adverbium «прислівник», утвореного з прийменника ad «при» та іменника verbum «слово; дієслово». — Див. ще **при, слóво.**

прислíg «посланець» Нед; — очевидно, пов'язане з дієсловом **прислáти**. — Див. ще **при, слáти¹.**

[**прислунутися**] «присунутися» Нед; — очевидно, результат видозміни форми **прислунутися**, зближеної з

прислоні́тися. — Див. ще **при, суну́ти.**

[**прі́смо**] «присосок» Нед; — неясне; можливо, результат перерозкладу вихідного ***присмок**, де частина кореневого **-смок-**, пов'язаного із **смокта́ти**, була сприйнята як суфікс **-ок** і далі усунута шляхом зворотного словотвору.

[**приснопі́ти**] «прибити, вразити»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [прислоні́ти] «спіймати в пастку», похідного від [сліп] «пастка, западня», і зближення його з основою слова **сніп** (**снопí**). — Див. ще **при, сліп.**

[**прі́спа**] «призба», [прі́сьпа Пі, спр́єсна ЛЧерк] «тс.»; — р. [прі́спа] «насип», др. **присъпа** «насип, вал», п. przyspa «насип, утворений у річці піском; призба», цсл. **присъпа** «насип»; — псл. priszpa «насип», похідне від дієслова *prisuti «присипати», утвореного за допомогою префікса pri- «при-» від sutі «сипати» (szpо «сиплю»); на українському ґрунті відбулося звуження семантики «насип» частково під впливом семантичного зближення з фонетично близьким **прі́зьба**. — Наконечний Наук. конф. філол. фак. Харк. ун-ту 1959, 6; Фасмер III 366; SW V 372. — Див. ще **при, сипати**. — Пор. **прі́зьба.**

[**приспíльниця**] «масниця»; — пов'язане зі **спíльний, пóспіль** як назва тижня, коли можна їсти й скоромне, тобто все поспіль; пор. [загáльниця] «тиждень, протягом якого все можна їсти», **загáльний тиждень** «всеїдний тиждень». — Див. ще **спі́л.**

приспíчити «дуже захотітися, закортіти», [приспíчити Нед, приспíщíти Ме] «тс.», [дуспéчити] «дійняти» Корз; — бр. **приспíчыць** «тс.»; — запозичення з російської мови; р. **приспíчить** «тс.», вважається похідним від **спíца** «спиця»; ця етимологія не цілком надійна. — Фасмер III 366; КЭСРЯ 365; Булаховський Вибр. пр. III 386; Преобр. II 126. — Див. ще **при, спíця.**

пристав «поліцейський урядовець у дореволюційній Росії»; — бр. *пристаў* «тс.», болг. *пристав* «начальник поліцейської дільниці»; — запозичення з російської мови; р. *пристав* «тс.; (ст.) чиновник, приставлений для нагляду» походить від др. *приставъ* «наглядач; сторож; гонець; начальник, правитель», до якого зводяться й укр. [*пристав*] «настановлений сторож; управитель», [*пристава*] «наглядач (за роботами)» і яке разом з п. *przystaw* «наглядач», болг. [*пристав*] «наймит», м. *пристав* «нижчий урядовець», схв. *прѣстав* «судовий пристав; помічник; (заст.) двірник, пастух», слн. *pristavъ* «помічник, ад'юнкт», стсл. *приставъ* «звання, чин» походить від псл. *pristavъ*, пов'язаного з дієсловом *pristaviti*, похідним від *staviti*. — Див. ще **при, ста́ти**.

[**приста́витися**] «померти»; — результат видозміни давнішого *преста́витися* «тс.», запозиченого, як і р. *преста́виться*, др. *преставитися*, *прѣставитися*, схв. *прѣставити се* «тс.», зі старослов'янської мови; стсл. *прѣставити са* (звідки й болг. *престави се*, м. *заст. преста́ви се*) «тс.» (букв. «переставитися»), пов'язане з *прѣставити* «переставити, перенести», похідним від *ставити* «ставити» (пор. п. ст. *przestawić się* «переселитися, перейти; померти»), є калькою гр. *μετατίθεσθαι* «бути переставленим; померти». — Фасмер III 361. — Див. ще **пере-, при, ста́ти**.

[**приставля́тися**] «удавати, прикидатися, робити вигляд; дивачити Па, Ме», [*приста́ви*] «витівки» Си, [*приставщи́на*] «привид»; — бр. [*пристаўляць*] «зображати когось, наслідуючи його»; — результат видозміни запозиченого р. *представля́ться* «набирати якогось вигляду; удавати, прикидатися», що походить від цсл. *прѣдъставити* «подати», *прѣдъставляти* «подавати, пропонувати», утвореного за допомогою префікса *прѣдъ-* від дієслова *ставити*, пов'язаного зі **стати**. — Див. ще **пред, ста́ти**.

[**пристамоцкува́ти**] «мати за ніщо, зневажати»; — неясне.

пристівний — див. **ста́ти**.

присто́йний — див. **стояти**.

пристрасть, *пристрасний*, *пристрастїтися* — див. **страсть**.

пристрі́т¹ «хвороба, викликана чиїмсь злим поглядом; [заздалегідь зроблена пересторога Нед; переляк О]», [*пристрік*] «пристріт» Л, [*пристрітище*] (збільш.), [*пристрітник*] «людина, що здатна викликати пристріт», [*пристріть*] «охорона (чогось)» О, [*пристріч*] «пристріт» Нед, [*пристрітельний*] «пов'язаний з пристрітом», *пристрітний* «тс.», [*пристріти*] «зурочити; зустріти Нед; завадити комусь при чаклуванні Нед; заздалегідь перестерегти Нед», [*пристрітїти*] «тс.» Нед; — р. [*пристрѣт*] «уроки, причина»; — результат злиття виразу **при стріти* «при зустрічі», що складається з прийменника *при* та іменника [*стріт*] «зустріч»; назва хвороби зумовлена тим, що, за народними уявленнями, вона виникає від поганой зустрічі. — Див. ще **при, стрі́ти**.

[**пристрі́т²**] (бот.) «вербозілля лучне, *Lysimachia nummularia* L.» Мак, [*пристріт*] «відкасник звичайний, *Carlina vulgaris* L.» Мак, *пристрітник* «вербозілля лучне», [*претрітник*] «відкасник безстеблій, *Carlina acaulis* L.» Мак; — пов'язане з *пристріт* «уроки (хвороба)»; назва зумовлена широким використанням цих рослин у народній медицині (Анненков 86, 205), зокрема при лікуванні пристріту; пор. бр. [*урочник*] «відкасник звичайний». — Див. ще **пристрі́т¹**.

пристяжка «припряг», *пристяжний* «припряжний» СУМ, Нед; — п. [*przysiążka*]; — запозичення з російської мови; р. *пристяжка* «припряг» виникло з [*пристѣжка*] «тс.» (під впливом *стягивать* «стягувати»), похідного від дієслова *пристегну́ть* «пристебнути; припрягти (коня)», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від *стега́ть* «стебати», спорід-

неного з укр. *застегну́ти*. — Фасмер III 366, 751; Преобр. II 126. — Див. ще **застегнути, при**.

[**присязати**] «утискувати», [*присяжѣти*] «утиснути» Г, Нед, [*присяжѣння*] «утиски»; — неясне; можливо, пов'язане з [*тяжѣти*] «обтяжувати», *тяжкій, тягті*.

присудок (з 1862 р.); — слц. *prísudok*, вл. *prísudk*; — запозичення з чеської мови; ч. *prísudek* «присудок» є похідним від дієслова *prísouditi* «присудити; приписати», утвореного за допомогою префікса *prí-* «при-» від дієслова *souditi* «судити», похідного від *soud* «суд», очевидно, за зразком слат. *praedicātum* «присудок, (букв.) те, що говориться (тут: про підмет)». — Москаленко Грам. терм. 167—168; Holub—Lyer 403. — Див. ще **при, суд¹**.

присутній — див. **суть**.

присяма — див. **просити**.

присяга СУМ, Г, присягання, [*присязство*] «присяга» Нед, [*присяжлий*] «присяжний» Нед, *присяжний* СУМ, Нед, *присягати, присягнути, присягти*, [*присячи*] «присягти» Вел, [*присяшти*] «тс.» тж, [*сприсягтися*] «таємно змовлятися» Нед; — р. *присяга*, бр. *прѣсяга*, др. *присяга*, п. *przysięga*, ч. *prísaha*, слц. *prísaha*, вл. *prísaha*, нл. *psisega*, схв. *прѣсега*, слн. *priséga*, стсл. **присага**; — псл. *priséga*, похідне від дієслова **prisęgti* «присягти», власне «доторкнутися до предмета, яким присягали», утвореного за допомогою префікса *prí-* «при-» від **sęgti* «сягти»; менш обгрунтованим є припущення (Machek ESJC 535) про вторинне походження праслов'янського **-sęg(ti)* у **prisęgti* — з первісного **-seik-*, що зіставляється з лит. *siękti* «сягати», *saikinti* «приводити до присяги». — Коваль 191—192; Фасмер III 367; Преобр. II 126; Булаховський Вибр. пр. III 371; Brückner 490; Machek ESJC 535; Schuster-Sewc 1179; Skok III 44, 214. — Див. ще **при, сягати**.

[**присяй-богу**] «ій-богу», [*присяй-бі* Куз, *присяй-бо* Куз, *присібі* ВеБ, *присій-бб* (Ме)] «тс.»; — результат скорочення словосполучення *присягаю богу* «тс.» Нед; пор. п. *przysięgam bogu*, ч. *prísámbohu*, *prísámboh* (< **prísahám bohu*), слц. *prísámbohu*, *prísámboh* (< *prisaham bohu*) «тс.; (букв.) присягаю богу». — Див. ще **бог¹, присяга**. — Пор. **присясто-богу, присясто ну**.

[**присясто-богу**] «ій-богу», [*присясто-боже, присясту-бóже* Нед] «тс.»; — очевидно, результат скорочення словосполучення *присягаю святому богу*. — Див. ще **бог¹, присяга, святій**. — Пор. **присяй-богу, присясто ну**.

[**присясто ну**] «ій-богу» Нед; — очевидно, результат скорочення словосполучення *присягаю святому пану (богу)*. — Див. ще **пан, присяга, святій**. — Пор. **присяй-богу, присясто-богу**.

[**притаганка**] «мотузок, яким прив'язується до берега великий човен»; — неясне; можливо, результат видозміни незасвідченого **притаманка*, пов'язаного з [*притаманити*] «направити, скерувати (човен до берега)».

[**притаковити**] «дати притулок, помістити», [*притаковітися*] «знайти притулок, поміститися, приєднатися; статися, трапитися», [*притакну́ти*] «присісти», [*втаковітися*] «влаштуватися, розміститися; заспокоїтися» Ме, [*путакувѣте*] «доглянути, дати лад» Корз; — похідні утворення від *так* (пор. *прітакувати* «підтакувати», *притакну́ти* «підтакнути»); первісно означало «підтакуючи комусь, згоджуючись з кимось, добитися його прихильності і знайти у нього притулок». — Див. ще **при, так**.

[**притаманити**] «направити човен до берега» Нед; — результат видозміни форми *табанити* «гребти веслом у зворотний бік», можливо, зближеної з *притобувати* «затримувати, притримувати». — Див. ще **табанити**.

[притаманкуватий] «мрійний» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *притаманний*.

притаманний «властивий; [справжній, власний; рідний]», [притамний] «тс.», *притоманний* «правильний; власний» Бі, [притаманно] «як слід, посправжньому»; — р. [притоманний] «справжній; місцевий, корінний; близький, рідний; зручний», [притаманний] «тс.»; — очевидно, префіксальне утворення від запозиченого з молдавської чи румунської мови *tamán* («точно, як раз; саме», що походить від тур. *tamam* «цілком, повністю, правильно, точно», яке зводиться до ар. *tamām* «повний, цілий, самостійний, досконалий»; менш переконливі пов'язання з *тямити* (Преобр. II 126, вип. останній 32), р. *при том* «при тому» (Даль III 469). — Shevelov Hist. phonol. 692; Фасмер III 367; Korsch AfSIPh 9, 672. — Див. ще **при**.

притвор' «передня або бічна частина церкви», [притвора] «тс.» Нед; — р. *притвор*, бр. *притвор*, др. *притворь*, п. ст. *przytwor*, ч. *řítvor*, слц. *řítvor*, *řitvor* «сіни», нл. *psítwor*, болг. *притвор*, схв. *притвор* «мала загорода для овець», стсл. **притворь** «притвор»; — псл. *řitvorь* «прибудова», похідне від дієслова *řitvoriti* «прибудувати», утвореного за допомогою префікса *ři-* «при-» від *tvoriti* «творити, будувати». — Фасмер III 367; Machek ESJC 662; Mikl. EW 366; Zubatý St. a čl. I 1, 121—125. — Див. ще **при**, **творіти**.

[**притвор'**] «двері, вікна» Мо; — запозичення з російської мови; р. [притвор'] «двері, віконниця; усе, що зачинає отвори» утворено за допомогою префікса *при-* «при-» від основи *твор-*, що виникла внаслідок перерозподілу з псл. **ot(ъ)-vogь* (> *o-tvogь*) «отвір», пов'язаного з **verti* «зачиняти». — Фасмер IV 33—34. — Див. ще **вір'**, **при**. — Пор. **верєя**, **затворіти**, **отвирати**.

прителєпкуватий — див. **телєпати**.

прителюшити, *прителющитися* — див. **телішити**.

притерєбити, *притєбити*, *притіборити* — див. **тарабанити**.

[**притін'**] «притулок, пристановище»; — р. [притін] «тс.», *притон* «кубло», бр. *притон* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *приткну́тися* (в усному мовленні часто *притну́тися*) «знайти собі місце»; — р. *притон*, болг. *потон* «стеля; [підлога]» пов'язується також (Младенов 498; Варбот 80) з псл. *teṭi* «тяти, відтинати»; пов'язання з *тин* (Даль III 471) безпідставне. — Див. ще **при**, **тікати**.

притін', *притіна*, *притинати* — див. **притяти**.

[**притир**] «голка з відламаним вушком» ВеБ, [притор] «тс.» тж; — результат видозміни форми [протор] (> [протір] «тс.»), зближеної з основою дієслова *притирати*. — Див. ще **проторг**.

[**притирок'**] «половина перерізаної впоперек бочки»; — очевидно, адаптоване запозичення з польської мови; п. [przyciorek] «вид шаплика; посудина, у якій дають їсти свиням», [przycirek] «тс.»; — можливо, є результатом видозміни давнішого **przecierek* (**przeci-gek*), пов'язаного з *przetrzeć* «перетерти; (ст.) перепилати», похідним від *trzeć* «терти; (ст.) пиляти», якому відповідає укр. *терти* (див.).

притирок' — див. **терти**.

[**притис**] «спокусник жінки» Нед; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від *притиснути*, [притисти] «притиснути».

[**притисну́ти**] «притаскати»; — неясне; можливо, через незасвідчену форму **притискати* виникло з *притаска́ти*.

[**притичка**] (орн.) «степовий деривіст, *Glareola nordmanni* Fisch. (Nord.)»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *притика́тися* «примощуватися (не дуже зручно)»; назва зумовлена тим, що своє гніздо з бід-

ною підстилкою із стебел цей птах мостить просто в ямках (Птицы СССР 218—219). — Див. ще **при, тїкати**.

[прітір] «налив, гнояк» Нед; — похідне утворення від *притєрти*; первісно означало натерте місце на тілі. — Див. ще **при, тєрти**.

[пріткій] «прудкий» Нед, [*приткóмо*] «притьмом» Нед; — р. *пріткій*, бр. [*пріткі*], п. [*prytnać*] «підскочити», ст. *ргусіа́с* «спішити»; — псл. [**ргутькь*], очевидно, похідне від **ргytiti* «швидко рухатися, поспішати», спорідненого з лит. *spǝu̯sti* «втискати», *spǝ̃sti* «вириватися, вислизати», лтс. *spraũtiẽs* «підійматися, проростати (про картоплю)», свн. *spriezen* «давати пагони», гот. *spraũtō* «швидкий», дангл. *spǝrwlian* «борсатися», англ. *sprawl* «розтягти», кімр. *lfrwst* «поквапливість»; пов'язувалося також (Потебня РФВ 4, 218; Соболевский Лекции 120) з [*пруд*] «швидка течія води», *прудкий*; неприйнятне виведення з реконструйованого **ргygtь* (Jagić AfSjPh 1, 432), або з **ргyрт-*, куди відноситься й болг. *пріп(к)ам* «біжу» (Георгиев Вьпр. на бълг. етим. 22). — Фасмер—Трубачев III 391—392; Черных II 78; Преобр. II 140; Trautmann 277; Persson Beitr. 874; Matzelauer LF 14, 173; Pedersen Kelt. Gr. I 81. — Пор. **сприг**.

пріто́ка, *прітічний*, *пріточіти*, *пріто́шний* — див. **надточіти**.

пріто́мний «який не втратив свідомості; [присутній]», [*пріто́мен*, *пріто́мєнний* O] «тс.», *пріто́мність*, *пріто́мніти* «приходить до тями», *опріто́мніти* «привести до тями», [*спріто́мний*] «присутній» Нед, Пі; — р. [*пріто́мний*] «свідок, самовидець», бр. *пріто́мны* «притомний», п. *prytopny* «притомний; присутній; (ст.) сьогочасний», ч. *prítomnú* «присутній; сучасний, теперішній», слц. *prítomnú* «присутній; наявний; теперішній», вл. *prítomnu* «присутній; теперішній», нл. *psítomnu* «тс.»; — похідне утворення від

словосполучення *при то́му*. — Вгückler 682; Machek ESJC 495. — Див. ще **при, той**.

[пріто́мок] «прізвисько» O; — очевидно, результат видозміни слова [*прідóмок*] «прізвисько», зближеного із займенником *той (те)*. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247. — Див. ще **прідóмок**.

[пріто́чка] (бот.) «актея колосиста, чернець, *Actaea spicata* L.» Бі; — результат скорочення назви [*сорокопріточка*] «тс.» Бі, Мак, етимологічно неясної.

[прітрóд] (ент.) «арктія (вид гусениці), *Arctia (eucsa)*» Г, Нед, [*прітрут* ВеЗн, *петрúк* тж, *прітур* Нед] «тс.»; — результат перенесення на гусінь назви [*прітрóт*] «налив на носі між пальцями, на п'яті»; перенесення зумовлене отруйною дією розтоптанної арктії на підшву босої ноги. — ВеНЗн 28. — Пор. **підбіг**.

[прітрóт] «налив на п'яті Г, Нед; налив на носі між пальцями O»; — похідне утворення від основи *труд* «хвороба, захворювання» (пор. др. *трудъ* «хвороба», п. *trād* «проказа; (ст.) висип»). — Див. ще **при, трудова́тіти**.

пріту́га «скрутне становище, горе, біда; [велика туга; пригода Нед]»; — р. [*прітужа́ть*] «набридати, докучати», [*пріту́жний*] «важкий, тяжкий, виснажливий, натужний», др. *пріту́жньиш* «скрутний, важкий», *пріту́жати* «турбувати; надокучати; виснажувати», схв. *пріту́га* «біда; нещастя; злидні»; — псл. **pritoğa* «горе, біда», пов'язане з *toğa* «туга». — Див. ще **при, ту́га'**.

прітча «коротке повчальне оповідання; [випадок, дивний збіг, пригода Нед], [*прітчовій*] «який стався через випадок; наснився» Нед; — р. *прітча* «вислів, коротке повчальне оповідання; [несподіваний (нешчасний) випадок; несподіване захворювання; уроки, причина]», бр. *прітча* «прітча, [неприємний випадок, ганьба]», др. *прітча*

«притча, приклад, вислів; випадок; нещастя, лихо», п. ст. *przycza* «випадок», болг. *прѣтча* «притча», схв. *прѣча* «оповідання; притча, казка», слн. ргѣса «момент, теперішній час; свідчення, свідок; притча, казка, оповідання», стсл. *прѣтъча* «притча»; — псл. ргѣтъса < *ргѣ-тък-ѣа «випадок», похідне від ргѣтъкнѣти, утвореного за допомогою префікса ргѣ- «при-» від тъкнѣти «ткнути». — Коломієць Мовозн. 1992/1, 43; Ориєнко РМ 1938, I 42; Фасмер III 368; Преобр. II 127; Желтов ФЗ 1875/3, 8; Вгѣскнер 445; Mikl. EW 368. — Див. ще **при, тїкати**. — Пор. **прѣтча**.

[**притьмó**] «тавро на вусі вівці: пряма горизонтальна риса»; — результат видозміни деетимологізованої форми [*петьмó*] «пляма», зближеної з *притьмóм* «негайно; дуже; цілком». — Див. ще **п'ятнó**.

притьмóм «негайно; наполегливо; настійно; швидко; дуже, сильно; цілком; [точно, напевне]», *притьмá* «тс.», [*притьма*] «у вічі»; — р. [*прѣтмом*] «раптом і поспішно, негайно, неминуче»; — очевидно, похідне утворення від **прить* «швидкість, прудкість» (пор. р. *прить* «тс.», укр. [*прѣткій*] «швидкий, прудкий»). — Див. ще **прѣткій**.

[**прѣтїжина**] «жердина по краю стріхи, що притискає солому», [*прѣтїжити*] «укріпити стріху жердинами»; — пов'язане з [*прѣтїжина*] «жердина по краю стріхи, що притискає солому», [*прѣтїжити*] «укріпити жердинами солом'яну стріху або віз із снопами»; характер звукової варіативності неясний. — Див. ще **при, тугій**.

[**прѣтїякнути**] «злегка підсохнути» ЛексПол; — неясне; можливо, результат видозміни форми *протрїяхнути* «підсохнути».

прѣтїяти «прикріпити, прив'язати», *прѣтїяти* «прикріплювати», [*прѣтїйн*] «місце, де стоять вартові, пост» Нед, [*прѣтїйна*] «тс.» Нед; — р. [*прѣтїйн*] «місце, де стають вартові; місце, де щось прив'язано; межа руху, точка стояння чогось»; — результат видозмі-

ни значення «обрізати», звідки «прикоротити, перепинити, обмежити переміщення, припинити». — Див. ще **при, тїяти**.

прихámрати — див. **обхámорити**.

прѣхати «видавати глухий уривчастий звук СУМ; кашляти Г; сопти Нед», *прѣхати* «прихати»; — п. ргѣсас «пирхати», болг. *прѣхна* «пирхну; пирскну, засміюсь»; — псл. ргѣхати «пирхати», пов'язане з ргѣскати «прискати», можливо, також з *пѣрхати*. — Machek LP 1953, 4, 122. — Див. ще **прѣскати**. — Пор. **пѣрхати**.

[**прихахóлити**] «причепурити»; — очевидно, пов'язане з [*хахóлатий*] «чубатий» (про птахів) (див.).

[**прихахóлитися**] «приплентатися» Нед; — неясне.

[**прихéритися**] «притаїтися» Нед; — очевидно, пов'язане з п. ргѣсчера «підступна, хитра людина; шахрай, крутий». — Див. ще **прехіра**.

прихíрмати(ся) — див. **обхámорити**.

[**прихмелітися**] «припалитися» (про хліб на пні); — неясне; можливо, походить від псл. [*ргѣ-хмалити сѣ], що виникло внаслідок фонетичного переходу s > x в позиції після i з *ргѣ-smaliti сѣ, пов'язаного з smaliti «смалити». — Горячева Этимология 1986—1987, 156; Moszyński PZJP 221. — Див. ще **при, смаліти**.

прихóд «парафія», [*прихóдник*] «(парафіяльний) священник» Нед, [*прихóдство*] «домівка священника» Нед, *прихóжанин* «парафіянин» УРС, Нед; — бр. *прихóд* «прихід, прибуття; прибуток; парафія»; — запозичення з російської мови; р. *прихóд* «прихід, прибуття; прибуток; парафія» пов'язане з *прихóдить* «приходити», утвореним за допомогою префікса *при-* «при-» від дієслова *хóдить*; значення «парафія» розвинулося на основі значення «сходка для виборів церковного старости». — Фасмер III 368. — Див. ще **при, хóдіти**.

[**прихóрний**] «ошатний»; — очевидно, пов'язане з *хорбиший*, [хáрний] «чистий, охайний», [хáрити] «чистити». — Петлева Етимологія 1982, 36—37. — Див. ще **хáрити**, **хорóший**.

[**прихторýти**] «підохотити; допомогти» О; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *przywóżyć* «вторити на музичному інструменті; підтакнути» утворене за допомогою префікса *przy-* «при-» від дієслова *wtórzyc* (*wtórować*) «вторити», похідного від *wtóry* «другий». — Див. ще **втóra**, **при**.

[**прицáритись**] «зручно сісти, примоститися» Ва; — не цілком ясне; можливо, похідне від *цар*.

[**прицеркувати** (*сорбчку*)] «оздобити вишивкою з лляних ниток» Нед; — очевидно, пов'язане з [*церувати*] «штопати» (див.).

[**прицибу́ються** (-*цце*)] «влаштуватися, розташуватися, знайти пристановище» Л; — очевидно, афективне утворення від *цибу́ля*; пор. *розкапу́ститися* «розсістися, зайняти багато місця». — Див. ще **при**, **цибу́ля**.

[**прицу́цуватий**] «дурнуватий»; — очевидно, похідне утворення від вигуку *цу-цú*, що вживається для вираження здивування, розчарування. — Див. ще **при**, **цу-цú**.

причанда́ли «речі, приладдя», [*причанда́ли* Куз, *причанда́л* (одн.)], [*причанда́лля* (зб.)]; — р. *причинда́лы* «причандали», [*причанда́лы*], бр. *причинда́лы* «тс.»; — не цілком ясне; виводиться (Фасмер—Трубачев III 369) від р. *чиніть* «чинити» з вторинним -д-.

[**причапрýчити**] «привести до ладу»; — неясне; можливо, пов'язане з *причену́рити* або *чапрáк* «підстилка під сідло».

прича́стя, **прича́сник** «той, хто причащається; [той, хто причащає; учасник; спів під час причастя; дієприкметник Куз], [*прича́ство*] «участь» Нед, *прича́стен* «спів під час причащення» Нед, [*прича́стич*] «причастя; дієприкметник» Нед, [*прича́сний*] «причетний;

стосовний до причастя», *прича́стíти*, *прича́щати*; — р. болг. *прича́стие* «причастя; дієприкметник», бр. *прича́сць* «причастя», др. *прича́стие* «причастя; приєднання; частка; спадщина; дієприкметник», м. *причесна* «причастя», *причест*, схв. *при́чест* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прича́стíе** «причастя; участь, причетність» пов'язане з дієсловом **прича́стíти** *сж* «причаститися; взяти участь», утвореним за допомогою префікса **при-** «при-» від іменника **ча́сть** «частина», очевидно, як семантична калька сгр. *μετάληψις* «причастя; участь», пов'язаного з дієсловом *μετάλαμβάνω* «беру участь». — Див. ще **при**, **ча́стíна**.

[**причекну́ти**] «присісти, сісти навпочіпки» Нед, [*причикну́ти* Нед, *причікну́ти* Шух, *причомкну́ти* Нед] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *причупкувати* (див.).

приче́па (ixт.) «*Echeneis paucrates*»; — похідне утворення від *причепíти(ся)*; назва зумовлена тим, що ця риба за допомогою присоски на голові прикріплюється до водяних хребетних або підводних предметів і в такий спосіб переміщується на значні відстані. — УРЕ 11, 503. — Див. ще **при**, **чипáти**.

причина́ «підстава; лихо; хвороба, заподіяна чаклунством; [провина]», *причи́нець* «людина, що спричинилась до чогось; ініціатор», *причи́нник* «тс.» Куз, [*причи́нок*] «причина, додаток», *причи́нний* «божевільний, хворий», *причинíтися* «викликати, сприяти», *спричи́нник* «винуватець; збудник» Куз, [*спричи́нитися*] «збожеволіти» Куз, [*спричинувáтити*] «тс.» Куз; — р. болг. *причи́на*, бр. *причы́на*, п. *przyczyna*, ч. *příčina*, слц. *príčina*, вл. *príčina*, нл. *příčina*, м. *причина*; — похідне утворення від *причинíти* «додати, доробити»; можливо, калька польського і, далі, чеського відповідників. — Харитонова Мовозн. 1986/3, 66—69; Огієнко РМ 1938 I 43; Булаховський Нариси 56;

Фасмер III 369; Преобр. Вип. останній 74; Brückner 82; Machek ESJC 492—493; Bern. I 156. — Див. ще **при, чиніти**.

причитати «голосити», *причитувати, причитання*; — запозичення з російської мови; р. *причитать*, ст. *причитати* «приєднувати; приєднувати слова до плачу, голосити» походить від др. *причитати* «причисляти; приєднувати; обговорювати», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від дієслова *чисти* «рахувати; читати». — Срезн. II 1496. — Див. ще **при, читати**.

[**причитки**] «повзучі стебла» Нед; — неясне.

[**причівки**] «бур'ян» Нед; — очевидно, похідне утворення від *чолб*; мотивація назви неясна. — Див. ще **при, чолб**.

причілок, причілок — див. **чолб**.

причка — див. **причта**.

[**причком**] (у виразі [*не п. сказати*] «не кажучи поганого слова»); — очевидно, пов'язане з [*причка*] «випадок, нещасний випадок, подія, пригода», що виступає тут із закінченням форми орудн. в. одн. -ом (зам. -ою), властивим деяким південно-західним говіркам; первісне значення виразу мало бути «(сказати) не накликаючи нещасного випадку»; пов'язання з рум. *price* «сварка» (Scheludko 141) викликає сумнів. — Див. ще **причта**.

[**причмолити**] «оглушити, приголомшити» О, [*причмолитися*] «знеприємотніти» О; — неясне.

причомкнути — див. **причекнути**.

причта «незвичайна пригода, дивний випадок; [нешасний випадок Нед], [*пришта*] «історія; випадок, пригода», [*причка*] «зачіпка, привід; (нешасний) випадок, подія, пригода» Нед, [*причтовий*] «такий, причиною якого був якийсь випадок»; — результат метатези в слові *причта* «тс.» (див.).

[**причупкувати**] «сідати навпочіпки» Вел; — сл. *pricipit' sa* «зіщулити-

ся»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*przycupkać*] «сідати навпочіпки» утворено за допомогою префікса *przu-* «при-» від [*sićieć*] «сідати навпочіпки», ст. *szypieć* «тс.», яке зводиться до **šipěti* «тс.», пов'язаного чергуванням голосних з **šerěti*, до якого зводиться укр. *чипіти* «стояти зігнувшись». — Sławski I 109—110. — Див. ще **при, чипіти**.

пришелéпкуватий, пришелéпуватий — див. **шелéпати**.

пришелéць «прибулець», [*пришелéць* Нед, *пришенéць*] «тс.»; — р. *пришелец*, бр. *прышэлец*, др. *пришьльць, пришелець*, ч. *příšlec*, сл. *príšlec*, [*príšlec*], болг. *пришелéц*, сл. *príšlec*, цсл. *пришьльць* «іноземець»; — псл. *príšьльсь*, похідне від дієприкм. *príšьль* «пришов», утвореного за допомогою префікса *prí-* «при-» від *šьль* «ішов»; форма *пришелéць* (зам. законмірного *пришелець*) зумовлена впливом непрямих відмінків. — Див. ще **ішов, при**.

пришень, пришникі, прішнік — див. **прясти**.

пришестя «прихід, прибуття»; — р. болг. *пришествие*, бр. *прышэсце*, др. *пришьствие, пришествие*, м. *пришествие*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **пришьствие** є похідним від дієприкм. **пришьдъ** «той, що прийшов», утвореного за допомогою префікса **при-** «при-» від **шьдъ**, спорідненого з укр. **ішов** і пов'язаного з дієсловом **ходити** «ходити». — Див. ще **ішов, при, ходіти, шествувати**. — Пор. **нашестя, пошесть**.

[**пришійна**] «необхідно» Нед; — очевидно, утворено на основі словосполучення *при шій* на означення чогось дуже необхідного (пор. відповідний жест рукою до горла). — Див. ще **при, шія**.

[**пришка**] (у виразі [*до пришки*] «до останньої крихти») Нед; — очевидно, результат видозміни форми *кришка* у виразі *до кришки* «до останньої крихти». — Див. ще **криха**.

[пришкáрити] «припалити» Нед; — очевидно, результат видозміни *пришквáрити* «присмажити, припекти». — Див. ще **при**, **шквáрити**.

[пришпитіти] «швидко прийти, поспішити» Нед; — неясне.

прищ¹, [пирщ] «прищ», *прищáвий*, [прищичувáтий] «прищавий», *прищувáтий*, *прищáвити*, *прищити* «укривати прищами», [сперщі] «прищі» О, [спіршок] «прищ» О; — р. *прыщ* «прищ», бр. *прыщ* «тс.», др. *прыщъ* «нарив», п. *pryszcz* «прищ», [pryszczel] «тс.», ч. *pryskyř* «пухир», [prýšč] (бот.) «молочай, *Euphorbia* L. (рослина, сік якої застосовується проти прищів та бородавок)», слц. *rgýšt'* «прищ», вл. *rgyskel* «мозоля, ствердіння шкіри», нл. *ršuskel* «тс.», болг. *пришка* «прищ», *прищя се* «прищавію», м. *пришт* «прищ», схв. *пришт* «чиряк; фурункул», слн. *príšč* «пухир», цсл. **прыщъ** «прищ»; — псл. *rgyšč* (<**rgyskjě*), пов'язане з *ргyskati* «прискати» (спочатку як назва нариву, тобто того, що може приснути, або за подібністю прищів, пухирів, що з'являються здебільшого на гарячому хворому тілі, до бульбашок на поверхні води під час кипіння); виведення безпосередньо від *прис(о)к* «жар» (Потебня Из зап. III 47) менш переконливе семантично, хоча й не заперечує кінцевий зв'язок з *пріска-ти*. — Булаховський Вибр. пр. III 364; Огієнко РМ 1938 III 133; Фасмер III 392; Черных II 78; Меркулова Етимология 1970, 148—150; Преобр. II 140; Machek ESJC 489; Machek Jm. rostl. 139; Младенов 525; Skok III 45; Matzenauer LF 14, 173; Persson Beitr. 333. — Див. ще **пріскати**.

[прищ²] «вид печива», [прищі] «вид тістечка» Пі, [прищити] (у виразі *прищі прищити*); — запозичення з польської мови; п. [pryszcz] «печиво з гречаного борошна, яке гарячим умочають у розтоплене масло», очевидно, утворене від дієслова *pryszczec* «тріщати, сичати (на вогні)» (у зв'язку зі смаженням печива на маслі), пов'язаного

з *rgyskač* «прискати», якому відповідає укр. *пріскати*. — SW V 13. — Див. ще **пріскати**.

[прищéпа] «причепа, причіплива людина» Нед; — результат видозміни форми *прищéпа*, очевидно, зумовленої впливом основи *щепіти*. — Див. ще **при**, **чіпáти**.

[прищібáти] «зганяти (худобу)», [прищібáти] «пасти худобу» Нед; — очевидно, префіксальне утворення від [щібáти] «збивати»; щодо семантики пор. *збивáти* «зганяти до купи». — Див. ще **при**, **щібáти¹**.

прищикnúти «прищипнути», [віщикnúти] «вирвати, вищипнути», [віщик] «вид клейма у вигляді вирізки на вусі вівці», [защекnúти] «прищипнути, защемити», [обищикnúти] «обрізати» Пі, [ущикnúти] «ущемити, прищемити»; — р. [сощикnúть] «зняти (нагар із свічки)», *сощипnúть* «тс.», бр. *шчыкаць* «щипати», др. *ущыкнүти* «ущипнути; відкусити», *ущынүти* «тс.», п. *przyszknać* «прищикнути», *przyszczykač* «прищипувати», ч. *uškňouti* «ужалити, вкусити» (про змію), слц. *prštiknúť* «прищикнути»; — результат видозміни давнішого (псл.) **uščьnqti* (<**u-ščьnqti*), пов'язаного з введенням **k(к)** на місці зниклого **p(п)** і появи укр. **и** на місці зниклого редукованого під впливом форми *щипáти* (< **ščipati*). — Machek ESJC 626. — Див. ще **при**, **щипáти**.

[прищинець] (бот.) «жовтець вогнистий, *Ranunculus flammula* L.» Мак, [прищирник] «жовтець їдкий, *R. acer* L.; жовтець отруйний, *R. sceleratus* L.» Мак; — р. *лютик-прищинець* «жовтець вогнистий»; [прищенéц] «тс.», бр. [прищайнік, прыщатнік, прыщчынец] «тс.», п. [pryskirnik, pryszczenica] «тс.» (з ч. і з укр.), [pryszczurnik] «очиток їдкий, *Sedum acre* L.; ломиніс прямий, *Clematis recta* L.», ч. *pryskyřník* «жовтець»; — похідне утворення від *прищ* (псл. *rgyšč*, **rgyskyřь*); назва зумовлена тим, що від цієї отруйної рослини при зриванні її у людей на ру-

ках і при поїданні її в роті тварин утворюються нариви, прищі. — Нейштадт 262; Machek Jm. rostl. 49. — Див. ще **прищ**¹.

прищитися «триматися задержува- то, пихато; бундючитися»; — р. [прі- щиться] «надуватися; надиматися, пну- тися, підіймати на собі шерсть, волос- ся, пір'я»; — похідне утворення від **прищ**; в основі значення дієслова ле- жить скрите порівняння «надиматися, як прищ (про людину)». — Див. ще **прищ**¹.

приют «притулок; добродійний за- клад для одиноких і незаможних», [приютний] «гостинний, привітний; за- тишний» Нед, **приютити** «дати при- тулок, прихистити»; — болг. заст. **при- ют** (з р.); — запозичення з російської мови; р. **приют** «тс.» походить від діє- слова **приютить** «дати притулок», у- твореного за допомогою префікса **при-** «при-» від [ютити] «укривати, хова- ти», що зводиться до псл. *jotъ «дах», спорідненого з лтс. jūm̃ts, jum̃ta «тс.», jūm̃t «крити дах» (пор. також лтс. ra- jūmte «приют, притулок»); іє. *jeu- «зв'язувати, з'єднувати». — Фасмер III 369, IV 535—536; Черных II 67; Mühl.—Endz. II 118, 119, 123. — Див. ще **при**. — Пор. **іго**.

[**прияті**] «сприяти», [**приятнува- ти**] «ставитися дружньо; приятелюва- ти» Г, Нед, **приятлювати**, **приятль**, **приятелізм**, **приятель** СУМ, Нед, **приятельство** «дружба, приятелюван- ня СУМ, Г; друзі (зб.) Нед», [**прият- тіль**] «приятель, друг» Нед, [**прият- ство**] «дружба, приятелювання; друзі (зб.)» Нед, [**приятч**] «приятель; той, хто сприяє, допомагає» Нед, **приятний** «схильний (до когось), дружній; прием- ний СУМ, Г», [**заприятити**] «зв'язати дружбою» Ж, [**наприятє**] «придбати» Корз, [**неприятник**] «заздрісник; непри- вітна людина» ВеЛ, **неприятль**, **неприятель** «ворог, супротивник СУМ, Ж; [чорт Г]», [**неприятельство**] «ворож- неча, неприязнь», [**сприятелитися**] «потоваришувати» ВеЛ, **сприятлюва-**

ти(ся) «тс.», **сприяти**, [сприяти] «сприяти» Нед, **сприятливий**; — р. ст. **пріять** «бути відданим, прихильним», бр. [пріяць] «сприяти, допомагати», др. **пріяти** «сприяти; піклуватися; бу- ти відданим, прихильним», п. ст. przu- jać «сприяти», ч. přáti, слц. priat', вл. přeć, нл. [přaś], ст. pšijaś «тс.», болг. **приятел** «приятель, друг», м. **пријае** «подобається; дає користь», схв. **прија- ти** «подобатися, смакувати; давати ко- ристь, бути корисним», слн. prijati «па- сувати, годитися, відповідати, бути ко- рисним», стсл. **приати** «сприяти»; — псл. prijati, *přjati; — споріднене з дінд. priyāḥ «дорогий, гідний», priyatē «є задоволеним, pṛiṇāti «тішити», ав. fṛya «любий, улюблений», fṛiṇāiti «лю- бити, цінує», гр. πρῶς «лагідний, м'який», гот. frijōn «любити», frijōnds «друг», двн. friunt «тс.», нвн. freien «сватати», лтс. priēks «радість». — Кравчук УМШ 1957/4, 79; Фасмер III 369—370; Черных II 67—68; Brückner 445; Machek ESJC 490—491; Schuster- Sewc 1170; Младенов 525; Skok III 40—41; Trautmann 231; Mühl.—Endz. III 393; Mayrhofer II 378—380; Uhlen- beck 180; Topf 247; Persson Beitr. 699; Pokoḡny 844; Бенвенист 215.

[**приятний**] «сприятливий; люб'яз- ний, милий, привітний Г; приемний Нед», [**приятно**] «люб'язно, мило, при- вітно; пристойно»; — р. **приятный** «приемний; (ст.) прийнятний», др. **при- ятьньш** «прийнятний; приемний», болг. **приятен** «приемний», м. **пријатен**, схв. **пријатан**, слн. prijéten «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **приятньгъ** «прийнятний, приемний» є похідним від **прияттъ** «прийнятний», по- в'язаного з дієсловом **прияти** «прийня- ти», утвореним за допомогою префікса **при-** «при-» від **яти** «узяти». — Фасмер III 370; КЭСРЯ 366—367; Цыганенко 373. — Див. ще **при**, **яти**.

при (мн.) заст. «вітрила» Нед; — очевидно, індивідуальне авторське від- творення др. **п(ѣ)рѣ** «вітрила», форми множини від **п(ѣ)ря**, **п(ѣ)ря** «вітри-

ло», запозиченого з прибалтійсько-фінських мов; пор. фін. ест. водськ. *puŕje* «вітрило», велс. *puŕeh*, лів. **puŕfi*, *pūgāz* «тс.»; припущення (Lidén Studien 24; Kalima 187; Mühl.—Endz. I 356; Mikkola Berühg. 40) про походження цих прибалтійсько-фінських слів від лит. *bitė* «вітрило» і зв'язок цього останнього з гр. *φᾶρος* «тс.» недостатньо обгрунтовані; імовірніше, навпаки, походження литовського слова, як і лтс. *buŕa* «тс.», від якогось із зазначених прибалтійсько-фінських, очевидно, лівського (Nieminen KZ 72, 129). — Фасмер—Трубачев III 392; Fraenkel 65.

прізвисько, *прізвище*; — результат видозміни давніших *прозвисько*, *прозвище* (< др. *прозѣв-*), викликані переходом **о** > **і** в новоутвореному закритому складі (перед зниклим редукованим голосним **ь**), для префікса *про-*, як правило, не характерним. — Див. ще **зв'ати**, **про**.

[**прік**] «решта» Нед, [*прочий*] «інший» Нед; — р. *прок* «пуття, сенс; користь; вигода; [решта]», др. *прокъ* «решта, залишок», *прокъи* «інший, решта», п. [*prokiep*] «весь, усякий», ст. *prokpu* «тс.», ч. ст. *prokni* «усякий, кожен», болг. *прочее* «інше; отже», стсл. *прокъ* «той, що лишився, належний до решти; інший», цсл. *прочь*, (*прочий*) «тс.»; — псл. *prokь* < **prokos*, що виникло внаслідок розширення *pro* «про» елементом *-ko-*, подібно до лат. *procosus* «звернений уперед і назад» (**proso-* + **proso-*), *proseges* «найзнатніші вельможі; кінці балок, що виступають із стіни», гр. *прѳα* «відразу, раптом»; первісне значення **prokos*, мало бути «той, що знаходиться попереду». — Фасмер III 373; Черных II 70; Брандт РФВ 18, 9; Hofmann 284; Solmsen KZ 35, 472; Wackernagel KZ 33, 41; Osthoff IF 8, 45. — Див. ще **про**.

пріор «настоятель католицького чоловічого монастиря» СУМ, РУС, *пріоріна* «ігуменя католицького жіночого монастиря» Куз; — р. *прибр*, бр. *прыёр*, п. *przeor*, ч. *převor*, слц. *prigor*,

болг. *пріор*, схв. *пріор*, слн. *prigor*; — запозичення з латинської мови; лат. церк. *prigor* «настоятель монастиря» виникло внаслідок семантичної видозміни лат. *prigor* (< **pri-iods*) «передній, перший; старший; значніший, важливіший», що за походженням є вищим ступенем до лат. ст. *pri* (пізнішого *prae*) «спереду, перед» (однієї з форм латинського префікса *per-*), спорідненого з гр. *прів* «раніш» і наявного також у лат. *prius* (< **pri-is-mo-s*) «перший», найвищого ступеня до того самого *pri*. — SIC² 681; Walde—Hofm. II 283—286, 361, 363; Dauzat 587. — Пор. **прімус**.

пріоритет «першість; переважне право»; — р. болг. м. *приоритет*, бр. *прыарытэт*, п. *priorytet*, ч. слц. *priorita*, схв. *приоритѣт*, слн. *prioriteta*; — запозичення з німецької мови; нім. *Priorität* «пріоритет» походить від слат. *prioritas* (род. в. *prioritatis*) «першість», похідного від лат. *prior* «перший». — SIC² 681; Kopaliński 785; Dauzat 588. — Див. ще **пріор**.

прірва¹; — результат видозміни давнішого *прорва* (< др. **прорѣва*), зумовленої переходом **о** > **і** в новоутвореному закритому складі (перед зниклим редукованим голосним **ь**), для префікса *про-*, як правило, не характерним. — Див. ще **про**, **рв'ати**.

прірва² — див. **перерва**.

прісний¹ СУМ, Нед, *пріснуватий*, [*пріснійк*] «прісний хліб; пиріг з прісного тіста Нед», [*прісняник*] «прісний хліб», [*напрісник*] «хлібина з прісного тіста; невдало спечений пиріг» Корз, *опріснювальний*, *опріснювач*, *опріснити*, *опріснювати*, *опрісняти*; — р. *прэсны*, бр. *прэсны*, др. *прѣсьныи*, п. *przaśny* «прісний», ст. *prześny*, ч. [*přesný*], слц. [*presný*] «тс.»; болг. *прісен* «свіжий», м. *прісен* «свіжий, сирий», схв. *прэсан* «прісний; сирий», слн. *prösen* «прісний; сирий; свіжий», стсл. *прѣснь* «прісний»; — псл. *prěsnъ* < **prěsknъ*; — споріднене з лит. *prėskas* «прісний» і, очевидно, також з див.

frisc «свіжий», нвн. frisch «тс.»; розбіжність щодо вокалізму, можливо, пояснюється (Machek ESJC 491) вторинним (експресивним) подовженням *e* у балтійців і слов'ян. — Фасмер—Трубачев III 360; Черных II 65—66; Brückner 440; Младенов 534; Skok III 41—42; Trautmann 231; Otrębski LP I 140; Kluge—Mitzka 219—220; Hellqvist 238—239; Fick III 248. — Пор. **опріс-но́к**.

[**прісний**²] «нинішній; той, що живе тепер» Нед, *прісно* «вічно, завжди»; — р. заст. *прісний* «справжній; постійний, вічний», *прісные* «близькі; прибічники», др. *присъныи* «постійний; близький, рідний; свій, власний; справжній; гідний; досконалий», болг. заст. *прісно* «завжди», м. *присен* «близький, інтимний; щиросердий», схв. *пріснї* «близький», стсл. *приснѣ* «рідний, близький», *присно* «завжди»; — псл. *pris(ь)нъ* < **prī-jъstьnъ*, утворене за допомогою префікса *prī-* «при-» від кореня **es-* «бути», наявного, зокрема, в укр. *є*; менш вірогідні інші пояснення: виведення з **prī-sto-* від *stojati* «стояти», букв. «який стоїть поруч» (Преобр. II 126), пов'язання з лат. *priscus* «гідний» (Фасмер III 366), виведення з *prī-* та **is-*, пов'язаного з *istъ* «справжній» (Machek ESJC 494); наявність *і* замість *и* зумовлена церковнослов'янським (книжним) впливом. — Фасмер—Трубачев III 366; Skok III 44. — Див. ще **є, при**.

[**прісний**³] (у казках) «чужий, сторонній»; — очевидно, результат семантичної видозміни др. *присъныи* «близький, рідний», що набуло в казках протилежного значення. — Див. ще **прісний**².

[**прість**] «глибоке провалля, безодня» Нед; — очевидно, результат семантичної видозміни др. *прость* «пряма дорога», пов'язаного з прикметником *прость* «простий, прямий»; семантичний розвиток міг бути таким: «пряма дорога (часто через гору, глибоке провалля тощо)» → «дорога через

глибоке провалля» → «глибоке провалля». — Див. ще **простій**.

[**прісь**] (вигук, яким відганяють котів), [*прісь*] «тс.» (Умань); — пов'язане із семантично тотожними вигуками *тпрусь*, [*брись*] (див.).

[**пріся**] «вид гаївки (весняної гри)» Нед, [*прісь*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *просо* (пор. *прісся* «пріснище») як назвою однієї з найдавніших злакових культур у слов'ян, що згадується, наприклад, у відомій пісні-грі «А ми просо сіяли».

пріти «тліти, гнити; пітніти; мліти; [пекти (про сонце)], *прілина*, [*прілка*] «гниле болото» Ч, *пріль*, *прілий*, *прілуватий*, [*запопрілий*] «спітнілий» Нед, [*пóприни*] «бруд від поту» Нед, *попріість* (спец.), *розіпрілий*; — р. *преть* «пріти», бр. *przeć*, п. *przeć*, слц. *priet'* «тс.», нл. *prēs* «сохнути, в'янути (від спеки)»; — псл. **prēti*, пов'язане з *paга* (*paгъ*) «пара»; — споріднене з гр. *πρήθω*, *πίπτωμι* «палю, спалюю», ав. *fraēθ-* «гнили, розкладатися»; пов'язання з вірм. *eřam* «булькочу, киплю, хвилююсь» (Scheftelowitz BB 29, 33) неприйнятне. — Фасмер III 362; Черных II 66; Зализняк ВСЯ VI 35; Brückner 442; Machek ESJC 393; Schuster-Sewc 1156; Hofmann 270; Persson Beitr. 875; Matzenauer LF 14, 180. — Пор. **па́ра**¹.

прітьма — див. **прітьмом**.

[**пріч**] «геть; крім», [*прічки*] (у виразі [*і я не п.*] «і я не від того») Нед, [*прічка*] «відхід із нез'ясованих причин» Нед, [*прічки*] «покидання хати жінкою, коли вона посвариться з чоловіком» Ба, [*прічки*] «геть», [*проч*] «тс.» Нед, [*прóчка*] «чужина» Пі, [*прочки*] «геть» Пі; — р. *прочь*, бр. *прóчки* (мн.) «відхід із дому (звичайно від чоловіка)», др. *прочь* «геть», *проче*, п. *pręć*, [*prucz*], ч. *pruč*, слц. вл. *preć*, нл. *ršec*, *ršejc*, слн. *prōć* «тс.», стсл. *прочь* «той, що лишився», *проче* «нарешті; крім того; все-таки»; — псл. *prōćь* (*prōćii*) «той, що лишився», яке є формою вищого ступеня від *prōkъ* «тс.»; західнослов'янські форми зводяться, очевидно,

до псл. *ргъсь, де ъ замість о могло бути введене вторинно під впливом близького за функцією вьпъ «геть». — Фасмер III 386; Черных II 76; Machek ESJC 489. — Див. ще **прік**. — Пор. **опріч**, **прочанійн**.

[**прічка**] «наречена, любя»; — неясне; можливо, походить від рум. заст. frîșcă «молода весела дівчина», етимологія якого неясна.

пріяний — див. **перо**.

про, *про-*; — р. *про*, *про-*, бр. *пра*, *пра-*, *про-*, др. *про* «про; для; через (причин.)», п. ст. *prze* «для; через», *prze-*, *рго-*, ч. *рго* «для; через», *рго-*, слц. *рге* «для; через», *рге-*, *рго-*, вл. *рђе* «через», *рђе-*, нл. *рђе* «про; через», *рђе-*, болг. м. схв. *про-*, слн. *рго-*, стсл. **про-**; — псл. *рго*, *рго-*; — споріднене з прус. *рга* «через, для», *рга-* «про-, пере-, за-», лит. *рга-* «тс.», дінд. *рга-* «перед, за-», ав. дперс. *рга-* «тс.», гр. **прó** «перед», *про-*, лат. *рго-* (*ргō-*) «перед, за-», дірл. *го-*, гот. *га-* «тс.». — Фасмер III 370; Черных II 68; Machek ESJC 484; Младенов 525; Skok III 47—48; ESSJ Sl. gr. I 216—220; Trautmann 229; Walde—Hofm. II 364—366; Uhlenbeck 176; Fick III 232; Hofmann 284; Pedersen Kelt. Gr. II 283, 300.

проба «перевірка; кількість частин благородного металу в сплавах», [**прібівок**] «проба» Нед, [**прібка**] «проба, зразок» Куз, [**пробант**] «досвідчена людина», [**пробація**] «випробування», [**пробівка**] «трубка для аналізів» Куз, [**пробівник**] «пробірник» Куз, [**пробка**] «проба, зразок» Нед, **пробник**, [**пробунок**] «проба, випробування Г; дослід Нед», [**прібен**] «досвідчений, практичний» Нед, [**прібній**] «тс.» Нед, [**пробантний**] «досвідчений», **пробній**, **пробувати**, **випробувач**, **випробній**, **випробовувати**, **випробувати**, **спроба**, [**спробунок**] «проба, випробування» Нед, **спробній** «пробний; піддослідний»; — р. бр. болг. м. схв. *проба*, п. слц. слн. *ргоба*, ч. *ргѣба*, вл. нл. *ргоба*; — запозичено із середньолатинської мови, очевидно, через польську або ново-

верхньонімецьку (нвн. *Próbe*); слат. *ргова* «проба, випробування» пов'язане з лат. *ргово* «випробовую; схвалюю», пов'язаним з *rgobus* «добрий; випробуваний, порядний, чесний», спорідненим з дінд. *рга-bhūh* «вдатний», псл. *byti* «бути». — Акуленко 134; Шелудько 43; Фасмер III 370; Черных II 68; Brückner 437; Holub—Lyer 400; Walde—Hofm. II 366. — Пор. **Пров**.

пробатуритися — див. **обатуритися**.

пробі «(виг.) рятуйте; неодмінно, конче; ради бога», [**проба**] «крик, зойк Бі; (виг.) гвалт, рятуйте Л», [**пробага**] «малі хлібці для жебраків» О, [**пробіг**] (виг.) «ради бога, їй-богу; гвалт, рятуйте» Пі, **пробу** (виг.) «пробі» Нед, [**пробожити**] «стогнати, голосити» ЛексПол, ст. **пробог(ъ)** (1564); — п. *przebóg* (виг.) «боже мій, матінко (моя)», ч. *rgobŭh* (виг.) «ради бога», слц. *ргебоha* (виг.) «ради бога; матінко (моя)»; — результат злиття виразу *про богъ* (> *про біг*) з наступною редукацією основи *біг* > *бі*, як у *спасибі* (< *спасибіг*); можливо, калька польського або чеського виразів. — Sadn.—Aitz. I 5, 363. — Див. ще **бог¹**, **про**.

пробірка «скляна трубка для лабораторних дослідів», **пробірник**, **пробірня** «пробірна палатка» Куз, **пробірний**, **пробірувати**; — бр. **прабірка**; — запозичення з російської мови; р. **пробірка** утворено від нвн. *rgobíegen* «випробовувати», що походить від лат. *ргово* «випробовую». — Фасмер III 370; Преобр. II 128; КЭСРЯ 367; Цыганенко 373; Kluge—Mitzka 566. — Див. ще **проба**.

пробка «корок», **пробочник** «штопор», **пробковіти** (бот.); — р. **пробка** «корок», ст. **проб** «затичка, що закриває отвір гармати», бр. **пробка** «корок», п. [ггорек, ггора], нл. *ргор* «тс.», слн. *ргобковіпа* «кора пробкового дуба»; — запозичення з російської мови; р. **пробка** походить, очевидно, з нижньонімецької або голландської мови; нн. *ргорке* «пробка», *ргор(ре)* (звідки

гол. rgor) «тс.», виникло, мабуть, як результат контамінації звуконаслідувального нн. rgrmpsen «набивати» і нн. storpen «затикати» при можливому впливі з боку нн. rgorpen «(бот.) прищеплювати». — Шелудько 43; Фасмер III 370—371; Черных II 68; Kluge—Mitzka 547.

пробле́ма, *проблема́тика*, *проблеміст*, *проблематичний*, *проблемний*; — р. болг. *пробле́ма*, бр. *прабле́ма*, п. вл. *problem*, п. *problemāt*, ч. слц. слн. *problém*, м. *проблем*, схв. *проблѣм*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Problém*, фр. *problème*, англ. *problem* через посередництво лат. *problēma* «завдання, питання, проблема» зводяться до гр. *πρόβλημα* (род. в. *προβλήματος*) «завдання, питання, проблема; трудність; справа», букв. «щось виставлене вперед», що походить від дієслова *προβάλλω* «кидаю вперед; (про питання, завдання) ставлю, виставляю, пропоную», утвореного за допомогою префікса *προ-* «перед, спереду; раніше» від дієслова *βάλλω* «кидаю, мечу». — СІС² 681; Фасмер III 371; Черных II 68; Kopaliński 785; Holub—Lyer 395; Георгиева БЕ 1959/6, 551—552; Вуяклија 771; Dauzat 588; Klein 1245; Frisk I 215—217. — Див. ще **бал¹**, **про**. — Пор. **балістика**, **гіпérбола**, **ембле́ма**, **символ**.

[пробочка] (орн.) «волове очко (кропивник), Troglodytes troglodytes L.» Шарл; — неясне.

Пров (чоловіче ім'я), ст. *Провъ* «предводитель» (1627); — р. *Пров*, бр. *Прој*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *Πρόβος* зводиться до лат. *Probus* «тс.», що виникло з прикметника *probus* «чесний, випробуваний, порядний; добрий, добротний», який складається з префікса *pro-* «перед, попереду» та основи *bu-s*, пов'язаної з перфектом *fuī* «(я) був», спорідненого з псл. *byti* «бути». — Беринда 228; Петровский 183; Спр. личн. имен 447; Суперанская 81; Walde—Hofm. I

557—558, II 366. — Див. ще **бу́ти¹**, **про**, **проба**.

[прóва¹] «передня частина корабля; носова частина човна Берл»; — р. *[прóва]*, схв. *прóва* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. (венец.) *[prova]* є діалектним варіантом форми *proga* «тс.», що виникло з нар.-лат. *prōga*, яке походить від гр. *πρόφα* «передня частина корабля; передня частина», спорідненого з дінд. *prō-va* «передній, перший», тох. В *prō-we* «перший», псл. **prōvъ* «тс.», укр. *пéрший*. — Фасмер III 371; Frisk II 608—609. — Див. ще **пéрший**.

[прóва²] «униз» О, *[провалі]* «тс.» О; — пов'язане з *валіти* (див.).

провáдити — див. **вéсті**.

[проверю́хатися] «перевертатися, ваятися» Нед, *[провирю́хатися]* «прочунятися зі сну» О; — неясне; можливо, пов'язане з *воруши́ти*.

провіа́нт; — р. болг. *провіа́нт*, бр. *правіа́нт*, п. вл. *proviánt*, ч. слц. *proviánt*, м. *провіа́нт*, схв. *провіа́нт*, слн. *proviánt*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Proviánt* походить від іт. *proviánda* «тс.», яке зводиться до слат. *probenda* «те, що має постачатися», що виникло з лат. *praebenda* «тс.», похідного від *praebeo* (з давнішого *praehibeo*) «простягаю, підставляю; даю, постачаю, приставляю», утвореного за допомогою префікса *praе-* «перед, попереду» від *habeo* «тримаю, ношу; беру; маю», спорідненого з лит. *gābana* «оберемок», гот. *giban* «давати», нвн. *geben*, англ. *give* «тс.», псл. *gabati* «брати, хапати». — СІС² 681; Фасмер III 371; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; Kluge—Mitzka 567—568; Walde—Hofm. I 630—631, II 351. — Див. ще **га́бати**, **пре-**.

прові́з — див. **проз**.

прові́зія «продовольство, їстівні припаси; [винагорода за зусилля і витрати Нед; процент, знижка як комісійні Нед]», *провізі́йний*, *[прові́зний]* «стосовний до провізії, процентів» Нед; — р. болг. *прові́зія* «провізія»,

бр. *правізія* «тс.», п. *provizja* «комісійні; провізія», ч. *provize* «комісійні», *provise*, слц. *provízia*, вл. *provizija*, м. *провизија*, схв. *прѡвѣзија*, слн. *provizija* «тс.»; — через польську або німецьку мову (н. *Provisión* «комісійні; провізія») запозичено з латинської; лат. *gr̄vīsio* «передбачення; турбота, піклування» (зокрема, *gr̄vīsio annonaria* «продовольче постачання», букв. «піклування про продовольство») є похідним від дієслова *gr̄vīdeo* «передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую», утвореного за допомогою префікса *pro-*, спорідненого з укр. *про* від дієслова *video* «бачу», спорідненого з псл. *vidēti*, укр. [*vidīti*] «бачити». — СІС² 681; Фасмер III 371; Черных II 68—69; КЭСРЯ 367; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вуяклија 771; Walde—Hofm. II 364—366, 784—785. — Див. ще **вид, про**.

провізор «фармацевт вищої кваліфікації; [голова церковного братства Нед]», *провізорний*; — р. *провізор* «провізор», бр. *правізар*, п. заст. *provizor* «тс.», ч. *provisor* «провізор; економ (у монастирі)», слц. заст. *provizor* «провізор», болг. *провизор*, схв. *прѡвѣзор*, слн. *provizor* «тс.»; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через німецьку (н. *Provisor* «провізор»); слат. *gr̄vīsor* «керівник справ» виникло з лат. *gr̄vīsor* «передбачливий; той, що заздалегідь піклується», похідного від *gr̄vīdeo* «раніше бачу; передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую». — СІС² 681; Фасмер III 371; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вуяклија 771; Walde—Hofm. II 364—366, 784—785. — Див. ще **провізія**.

провізорія «тимчасовий захід, тимчасовий стан Куз; [засідання суду на місці порушення права власності О]», *провізоричний* «тимчасовий», *провізорний* «тс.; попередній»; — р. *провізорний* «попередній, здогадний; тимчасовий», бр. *правізорны* «тс.», ч. *provizorium* (мн. *provizoria*) «тимчасовий

стан», слц. *provizorium* (мн. *provizoria*) «тс.; тимчасовий захід», вл. *provizorium* «тс.», болг. *провизориум* «тимчасовий стан», м. *провизориум* «тс.; тимчасовий захід», схв. *прѡвѣзѡрїѡ*, *прѡвѣзѡриѡ*, слн. *provizorij* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *provizorium* (мн. *provizoria*) «тимчасовий захід; тимчасовий стан» походить від нлат. *provisorium* «тимчасовий стан», утвореного від лат. *gr̄vīdeo* «раніше бачу; передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую, постачаю». — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; СЧС 248; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 503; Вуяклија 771; Walde—Hofm. II 784—785. — Див. ще **провізія**.

провінція, *провінціал*, *провінціалізм*, *провінціалщина*, *провінціалний*, *провінційний*, [*провінціоняльний*] «провінціальний» Куз; — р. болг. *провінция*, бр. *правінцыя*, п. *provincja*, ч. *provincie*, слц. *provincia*, вл. нл. *provincja*, м. *провинција*, схв. *провинција*, слн. *provincia*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *gr̄vīnciā* «провінція (завойована територія за межами Італії)» є словом неясного походження. — СІС² 682; Огієнко РМ 1938 I 43; Richhardt 91; Фасмер III 371; Черных II 69; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вуяклија 771; Walde—Hofm. II 377—378.

провокація, *провока́тор*, *провокаційний*, *провокувати*; — р. болг. *провокация*, бр. *правака́цыя*, п. *provokacja*, ч. *provokace*, слц. *provokacia*, вл. нл. *provokacija*, м. схв. *провока́ција*, слн. *provokacija*; — через польське і німецьке посередництво (н. *Provo-kation*) запозичено з латинської мови; лат. *gr̄vocātiō* «виклик; апеляція» є похідним від дієслова *gr̄vocō* «викликаю, кидаю виклик; підбурюю; апелюю», утвореного за допомогою префікса *pro-* «уперед; для, на користь; замість» від дієслова *voco* «кличу, зву». — СІС² 682; Фасмер III 372; Черных II 69;

Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587, 588; Вујаклија 772; Walde—Hofm. II 823. — Див. ще **вокал, про**.

[проворіття] «просіка, проміжок між двома лісами», **[провороте]** «прогалина; пропуск» Нед; — очевидно, пов'язане з **ворота** (див.).

проворний, **[проворкуватий]** «проворний», **[проворняка]** «проворна особа» Нед, **[проворяка]** «тс.», **проворство**, **попроворнішати**; — бр. **[правора]** «проворний хлопчик або проворна дівчинка», п. **[prowogny]** «порядний» (з укр. або р.); — очевидно, запозичення з російської мови; р. **проворный** «меткий, спритний, проворний» є похідним від **[пворор]** «спритна людина», пов'язаного з **[воровой]** «меткий, спритний, проворний», утвореного за допомогою префікса **про-** «про-» від кореня **-вор-**, спорідненого з лит. **varūti** «гнати, рухати», лтс. **vert** «бігати», **vege** «енергія, спритність, схильність»; менш обгрунтоване зближення (Mikl. EW 382; Trautmann 351; Štrekelj AfSlPh 28, 503) з р. **вереница** «низка», як і зіставлення (Mikkola Berühr. 105) з болг. **вара** «ошукую», схв. **варати** «вводити в оману», гот. **wagei** «обережність, обачність», дісл. **vara** «передчувати, перестерігати». — Фасмер III 372; Булаховський Вибр. пр. III 376; КЭСРЯ 367; Būga RR II 670; Mühl.—Endz. IV 539, 542; Matzenauer LF 14.

[прогаїти] «прибрати, звільнити місце; (про ліс) розчистити, розрідити» Нед; — пов'язане з **[гаїний]** «вільний, пустий», **[пробаль]** «галявина, прогалина»; — очевидно, результат зближення основи **гал-** із словом **гай**, пор. р. **[прогальти]** «прочистити», схв. **пробалити** «прорідити (ліс)». — Див. ще **гал¹**.

[прогаївина] «галявина», **[прогаївина Ч, прогайльовина]** «тс.»; — результат контамінації слів **прогалина** і **гай**. — Див. ще **гай, гал¹**.

[пробань] «галявина, прогалина» Нед; — очевидно, результат видозміни форми **[пробаль]** «тс.», зближеної з **проганяти**. — Див. ще **гал¹**.

прогно́з, **прогно́стика**, **прогно́стичний**, **прогнозува́ти**, ст. **прогно́стикъ** «передбачення» (1621); — р. **прогно́з**, бр. **прагно́з**, п. вл. **prognoza**, ч. **prognosa**, **prognóza**, слц. слн. **progpóza**, болг. схв. **прогно́за**, м. **прогноза**; — запозичено, очевидно, з французької мови; фр. **prognose** «прогноз» походить від гр. **πρόγνωσις** «передбачення, пророцтво», пов'язаного з дієсловом **προγινώσκω** «передбачаю, знаю заздалегідь», утвореним за допомогою префікса **про-** «перед; раніше», спорідненого з псл. **pro(-)**, укр. **про(-)**, від **γινώσκω** «пізнаю, довідуюся, знайомлюся», спорідненого з псл. **znati**, укр. **знати**. — SIC² 682; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вујаклија 772; Dauzat 590; Frisk I 308—309. — Див. ще **знати, про**. — Пор. **діагно́з**.

[прогорни́ця] «кругла діра в центрі верхнього жорна ручного млина»; — очевидно, пов'язане з дієсловом **прогорта́ти**, похідним від **горта́ти** (див.).

програ́ма, **програ́мка**, **програ́міст**, **програмува́ти**, **надпрогра́мний**; — р. **програ́мма**, бр. **програ́ма**, п. ч. слц. вл. нл. **program**, болг. **програ́ма**, м. **програм**, **програма**, схв. **прдграм**, слн. **progřám**; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. **Programm**, фр. **programme**, англ. **program**, **programme** походять від гр. **πρόγραμμα** «(письмове) публічне оголошення, розпорядження», пов'язаного з дієсловом **προγράφω** «описую спочатку; пишу спереду; пишу раніше; (письмово) оголошую», утвореним за допомогою префікса **про-** «перед; раніше» від дієслова **γράφω** «пишу». — SIC² 682; Черных II 69; КЭСРЯ 367; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вујаклија 772; Dauzat 590; Frisk I 324—326; Klein 1249—1250. — Див. ще **графіка, про**. — Пор. **діагра́ма**.

прогрес, **прогресі́вка**, **прогресі́зм**, **прогресі́ст**, **прогресі́я**, **прогресі́вний**, **прогресува́ти**; — р. **прогрéсс**, бр. **праг-**

рѣс, п. слц. вл. *progres*, ч. *progrese*, болг. *прогрѣс*, м. *прогрес*, схв. *прѣгрес*, слн. *progrés*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Progrēß*, фр. *progrès* походять від лат. *prōgressus* «рух уперед, просування; хід, розвиток», пов'язаного з дієсловом *prōgrediōr* «виступаю, виходжу, йду вперед, просуваюся», утвореним за допомогою префікса *prō-* «уперед» від *gradiōr* «ступаю, йду», пов'язаного з *gradus* «крок; ступінь». — СІС² 683; Черных II 69—70; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вуяклија 772; Walde—Hofm. I 615—616. — Див. ще **градус, про.**

[прогульком] «то з'являючись, то зникаючи»; — пов'язане з *гулькнути* «раптом зникнути, з'явитися», *[гулькати]* «поринати» (див.).

[прогулюватина] «прогалина, незасіяне місце серед збіжжя», *[прогулятина]* «поляна в лісі» Ч; — результат видозміни форми *[прогальюватина]* «тс.», зближеної з основою *гуляти*. — Див. ще **гал¹, про.**

продáус — див. **прудівус**.

продірини — див. **дєрти**.

продір — див. **проторг**.

продовольство, *продовольчий*; — болг. *продовѣлство*; — недавнє запозичення з російської мови; р. *продовѣлство* є похідним від заст. *продовѣлствовать* «постачати продовольство, годувати (в організованому порядку)», утвореного за допомогою префікса *про-* від *довѣлствовать* «постачати потрібні предмети, головним чином харчі» (пор. *довѣлство* «достаток, матеріальна забезпеченість», *довѣлствие* (військ.) «утримання, обмундирування, провіант, харчі»), похідного від *довѣльний*, *вѣля*. — Булаховський Вибр. пр. III 442—443. — Див. ще **воля, до¹, про.**

продолоб — див. **долобкувати**.

подрухати, *продрухатися* — див. **роздрухати**.

продукт, *продукти* (мн.), *продукція*, *продуцєнт*, *продуктивний*, *про-*

дукційний, *продукувати*, *надпродуція*, *перепродуція*; — р. болг. *продукт*, бр. *прадукт*, п. ч. слц. вл. *produkt*, м. *продукт*, схв. *прѣдук(а)т*, слн. *produkt*; — очевидно, через російське і через польське посередництво запозичено з німецької мови; нім. *Produkt* «продукт» походить від лат. *prōductum* «вироблене», пов'язаного з дієсловом *prōdūco* «виробляю, створюю», утвореним за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, замість» від дієслова *dūco* «веду». — СІС² 683; Фасмер III 373; St. wyg. obcych 602; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вуяклија 773; Klein 1248. — Див. ще **дука, про.**

прѣдох, *прѣдоха*, *прѣдохвина*, *прѣдоховина*, *прѣдохник* — див. **дух**.

проект, *проектант*, *проектор*, *проектувальник*, *проекція*, *проектівний*, *проектний*, *проектувальний*, *проекційний*, *проектувати*; — р. болг. *проект*, бр. *праект*, п. ч. слц. вл. *projekt*, м. *проект*, схв. *прѣек(а)т*, слн. *projékt*; — запозичення з німецької мови; нім. *Projékt* походить від лат. *prōjectus* «кинутий вперед, висунутий наперед», дієприкметника від дієслова *prōjiciō* «кидаю (вперед), тримаю спереду», утвореного за допомогою префікса *prō-* «перед, уперед» від *jasio* «кидаю». — СІС² 683; Фасмер III 373; Черных II 70; Kopaliński 789; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 589; Вуяклија 774; Klein 1250; Walde—Hofm. I 666—668. — Див. ще **об'єкт, про.** — Пор. **ін'єкція, суб'єкт**.

прожект «проект (заст.); нездійснений план», *прожектєр*, *прожектєрство*, *прожектєрствувати*; — р. *прожект*, бр. *пражэкт*; — запозичення з французької мови; фр. *projet* «проект» пов'язане з дієсловом *projeter* «кидати (вперед); проектувати», що виникло з нар.-лат. *projectāre* «кидати вперед», яке зводиться до лат. *prōjicere* (*prōjicio*) «кидати (вперед), тримати спереду». — СІС² 684; Dauzat 590. — Див. ще **проект**.

прожектор, *прожекторіст*; — р. болг. м. *прожектор*, бр. *пражэктар*,

п. projektor, рідк. prožektor, ч. слц. projektor; — запозичення з англійської мови; англ. projector «прожектор» утворено на основі лат. pŕojectus «кинутий вперед», похідного від дієслова pŕojicere «кидаю вперед». — СІС² 684; Фасмер ІІІ 373; Klein 1250. — Див. ще **проєкт**.

[**прожёрка**] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L.»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *прожирати* «ковтати, жерти»; назва могла бути зумовлена тим, що спиртовий настій із цієї рослини вживають у народі при туберкульозі легень для збудження апетиту (Носаль 222—223). — Див. ще **жёрти, про**.

прожогом «стрімголов, дуже швидко, миттю СУМ, О; зараз же, відразу СУМ; [усе разом, гуртом Нед]», *прожогога* «прожогом, стрімголов», [*прожогога*] «навальність, велика швидкість»; — очевидно, пов'язане з дієсловом [*прожигати, прожечи*] «пропалювати, пропалити»; щодо семантики пор. р. [*жигонуть*] «чкурнути, швидко побігти», [*прожѣга*] «улізлива, спритна людина». — Див. ще **жегті, про**.

[**проз**] «повз; крізь, через СУМ, Г; через (із значенням причини) Нед», [*прос*] «біля, між; повз; крізь» ЛЧерк, [*пруз*] «повз» До, [*прóвiз*] «повз; крізь, через»; — бр. *праз* «крізь, через», схв. *проз* «крізь»; — результат злиття прийменників *про* і *уз* і дальших формальних видозмін незасвідченої форми **проуз*; менш обгрунтоване пов'язання (Mikl. EW 197, 438; Vondrák II 312) з [*през*]. — Мельничук СМ ІІІ 152. — Див. ще **про, уз**.

проза, *прозаїзм, прозаїк, [прозаїст]* «прозаїк» Нед, *прозаїчний, прозобвий*; — р. бр. болг. м. схв. *прóза*, п. вл. *проза*, ч. *próza*, *prosa*, слц. слн. *próza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Prosa*, фр. *prose* «проза» походять від лат. *prōsa* (*ōrātio*) «нев'язна, проста, прозова (мова)», де *prōsa* є формою жін. р. прикметника *prōsus* «нев'язний, простий, прозовий», що виникло з *prōsus* < *prōvov-*

sus, букв. «повернений уперед», пов'язаного з дієсловом *proverto* «повертаю вперед», утвореним за допомогою префікса *prō-* «уперед» від дієслова *verto* «повертаю», спорідненого з псл. **v^hrtēti* «вертати». — СІС² 684; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 589; Вуяк-лижа 774; Walde—Hofm. II 374. — Див. ще **вертіти, про**.

прозірати, прозірало, прозір, прозір, прозірливий, прозірний, прозірок, прозірчастий, прозір, прозірий, прозіристий, прозірити, прозірлівець, прозірливий, прозірний, прозірчастий, прозіристий, прозіристий, прозірніня — див. **зріти¹**.

[**прозірнік**] (бот.) «звіробій звичайний, Hypericum perforatum L.»; — похідне утворення від прикметника *прозірний* «прозірий»; назва зумовлена тим, що листки звіробою всіяні крапчастими, просвічуючими залозками (Вісюліна—Клоков 183). — Див. ще **зріти¹, про**.

прозурка «вічко; невеличкий отвір для спостереження»; — очевидно, діалектна (північноукраїнська) форма, що зводиться до давнього **прозорька*, пов'язаного з *зорь, зьрѣти*; пор. [*прóзірок*] «потаємне віконце, очко». — Див. ще **зріти¹, про**.

[**прозябати**] «рости СУМ; проростати Нед», [*прозябець*] «сім'ядоля» Нед; — р. *прозябать* «виростати, проростати», др. *прозябати* «тс.; розвиватися»; — запозичення з церковнослов'янської мови; стсл. **прозявати** «виростати, пускати паростки, пагони», **прозявжти** утворено за допомогою префікса *про-* «про-» від дієслова **зьявжти** «виростати, пускати паростки, пагони», спорідненого з укр. *зяб*. — Див. ще **зяб, про**.

[**проїти**] «варити в закритому горщику, тушкувати; занапащати, псувати Нед; пекти О»; — слц. [*projic*] «розігрівати над парою»; — очевидно, псл. *projiti*, вторинна каузативна форма до *priti* за зразком каузативних форм типу *гніти* — *гноїти, ніти* — *поїти*

тощо. — Варбот 128, 130. — Див. ще **пріти**.

[**прок**] «користь» Нед; — запозичення з російської мови; р. *прок* «користь, пуття; запас» відповідає укр. [*прік*] «решта, залишок» (див.).

проказа (мед.) «лепра», *прокажéний, проказний*; — р. болг. *проказа*, бр. *праказа*, др. *проказа* «проказа; зараза; лихо, шкода; злочин; злочинні заміри, підступи; хитрість; чаклунство», п. ст. *przekaza* «перешкода, завада, труднощі», ч. *překážka* «перешкода, завада; бар'єр», слц. *prékážka*, вл. *překážka* «тс.», нл. *překazyš* «зіпсувати; перешкодити, завадити», м. *проказа* «проказа», схв. *прѣказа* «водянка; проказа», стсл. **проказа** «проказа»; — псл. *prokaza*; — пов'язане з дієсловом *prokaziti* «знищити», утвореним за допомогою префікса *pro-* від дієслова *kaziti* «казити». — Фасмер III 373; Черных II 70; Меркулова Этимология 1967, 166—168. — Див. ще **казити, про**.

[**прокварасити**] (у виразі [*п. дѹшу*] «освіжитися») Нед; — неясне.

Прокіп (чоловіче ім'я), *Прокóпій*, [*Проць, Процькó, Кóпко Ж*], ст. *Проконъ* (1375), *Прокóпій* «пресъчен(ъ), спѣтел» (1627), *Прокофьевичь* (1451); — р. *Прокóпий, Прокóфий*, розм. *Прокóп*, бр. *Пракóп*, ч. слц. *Рокор*, болг. *Прокóпи(й), Прокóп*, м. *Прокопие, Прокоп*, схв. *Прокопије, Прокоп*, слн. *Рокор, Рокоріј*, стсл. **Прокопни**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Прокóπιος* пов'язують із *прóκωτος* «схоплений за руків'я, вийнятий з піхов (про меч); той, що схопив меч за руків'я» або з *проκωτή* «просування, успіх». — Сл. вл. імен 81; Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Беринда 228; Петровський 183—184; Спр. личн. імен 447; Илчев 408; Constantinescu 136.

Прокл (чоловіче ім'я), ст. *Прокль* «славень» (1627); — р. бр. *Прокл*, стсл. **Прокль**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Проклῆς, Προκλῆς*,

Прóκλος утворено за допомогою префікса *pro-* «перед, раніше» від *κλέος* «слава», спорідненого з псл. *slava* «слава», *slovo* «слово», укр. *слава, слово*. — Беринда 228; Петровський 183; Спр. личн. імен 447; Frisk I 869—870; Boisacq 467, 814. — Див. ще **про, слава, слово**.

прокламація «вид листівки, друкована відозва агітаційного характеру», *прокламаційний, прокламувати*; — р. болг. *прокламація*, бр. *пракламація*, п. *proklamacja*, ч. *proklamace*, слц. *proklamácia*, вл. *proklamacija*, м. схв. *прокламація*, слн. *proklamacija*; — запозичення з німецької мови; нім. *Proklamatióń*, як і фр. *proclamation*, походить від лат. *prōclāmatio* «крик, заклик; відозва», похідного від дієслова *prōclāto* «проголошую, кричу», утвореного за допомогою префікса *prō-* «перед-» від *clāto* «кричу, виголосю», пов'язаного з *calo* «скликаю». — СІС² 684; Коваль 160—161; Черных II 70; Фасмер III 374; Kopaliński 789; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 590; Вуяклија 775; Walde—Hofm. I 141—142, 227. — Див. ще **декламація, колокіл, про**.

[**прокóпкаця**] «проїхати швидко верхи на коні» НикНикТЛ, [*прокоптітисся*] «тс.» тж; — похідне утворення від [*кóпкати*] «підстрибувати верхи на коні», [*кóпкатися, кóбкатися*] «тс.» тж, [*кóпки*] «верхи», очевидно, звуконаслідувальних утворень, паралельних до [*гóпкатися*] «підстрибувати верхи на коні» НикНикТЛ, [*гóпатися*] «тс.» тж, похідних від вигуку *гон* (див.).

[**прокоть**] «процент, прибуток» Пі; — очевидно, результат видозміни запозиченого р. *прокát* «тимчасове користування чимось за плату», пов'язаного з *прокатіть*, утвореним за допомогою префікса *pro-* від дієслова *катіть* «котити». — Булаховський Вибр. пр. III 299. — Див. ще **котіти, про**.

прокурор, *прокуратор* (іст.), [*прокураторія*] «прокуратура» Куз, *прокуратура, прокурорство, прокурорша*; — р. болг. *прокурор*, бр. *пракурор*, п.

prokurator «прокурор, прокуратор», ч. слц. prokurátor «прокурор», вл. prokurator «прокуратор», м. заст. *прокурор*, схв. *прокуратор*; — запозичення з французької мови; фр. procureur «уповноважений; прокурор» є похідним від procureur «диставати, здобувати; ст. піклуватися», що виникло з лат. procurare «піклуюся; керую», утвореного за допомогою префікса pro- «перед» від дієслова curare «піклуюся». — СІС² 685; Черных II 70—71; Koraliński 789—790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 590; Вуяк-лија 776; Dauzat 589. — Див. ще **куратор, про.**

пролай (у виразі [на пролай] «навпростець» Пі); — запозичення з польської мови; п. na przelaj «навпростець; навперейми» виникло з ст. przelaj «бік, узбіччя; засідка», походження якого не цілком ясне; можливо, утворене за допомогою префікса prze- «пере-» від дієслова lajaci «ляяти; (діал., ст.) гавкати»; пор. ст. prelaja «слуги (очевидно, з собаками), зобов'язані під час полювання загороджувати оленям дорогу». — Brückner 686; SW V 125. — Див. ще **ляяти, пере-**

пролетар, пролетаризація, пролетаріат, [пролетарій] Нед, пролетарія (зб.), пролетаризувати; — р. болг. пролетарий, бр. пралетарий, п. proletariusz, ч. proletár, слц. proletár, вл. proletar, м. пролетёр, схв. пролетёр, слн. proletárec; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Proletárler, фр. prolétaire, англ. proletary, proletarian походять від лат. proletarius «незможний, але юридично вільний римський громадянин, який служить державі тільки тим, що має дітей», похідного від proles «нащадок, дитина; рід, нащадки», утвореного за допомогою префікса pro- «уперед» від дієслова alere «годувати, утримувати; виховувати». — СІС² 685; Черных II 71; Фасмер III 375; Koraliński 790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 591; Вуяк-лија 777; Dauzat 591; Klein 1251; Walde—Hofm. I 31—32, II 369. — Див. ще **аліменти, про.**

пробліска (бот.) «Scilla L.; підсніжник звичайний, Galanthus nivalis L.; [печіночниця звичайна, Hepatica triloba Gilib.; анемона, Anemone L. Нед; переліска однорічна, Mercurialis annua L. Нед]», *проблісок* «підсніжник звичайний», [пробліска] «анемона дібровна, Anemone nemorosa L.» Нед, [пробліска] (у сполученні п. колоденька «тс.» Мак), [проблісок] «фіалка собача, Viola canina Rchb.» Мак; — р. пролєска «Scilla L.; півники, Iris L.; переліска, Mercurialis L.», бр. пралєска «печіночниця, Hepatica Mill.; пробліска сибірська, Scilla sibirica Andr.»; — не цілком ясне; виводилось (Потебня РФВ 1880 IV 196—197) з реконструйованого *prolēzka як похідного від prolēzti «пролізти» (підсніжники пролізають із-під снігу); припускались (Machek Jm. rostl. 48) давніші префіксальні форми *prilēzka, *podlēzka, букв. «рослина, що росте під ліщиною»; пор. у зв'язку з цим ч. podlėska «печіночниця», ст. podlėsčka, п. przylaszczka «тс.»; пов'язується також (Преобр. II 131) з ліс. — Коваль 79; Фасмер III 374.

пролог¹ «церковна книга з життями святих»; — р. пролог, бр. прблаг, др. прологъ «церковна книга з життями святих», болг. м. пролог «вступ; початок», цел. прологъ «тс.»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. πρόλογος «вступ», букв. «передмова» утворено за допомогою префікса pro- «перед, уперед» від іменника λόγος «слово, мова». — Фасмер III 375; ГСЭ III 160; РЧДБЕ 591. — Див. ще **логіка, про.** — Пор. **пролог**².

пролог² «вступ; початок»; — р. пролог, бр. пралог, п. ч. вл. prolog, слц. слн. prolog, схв. прблог, стсл. прологъ «тс.»; — у давньоруський період могло бути запозичене через старослов'янську мову з грецької; в новітній час запозичено з французької мови; фр. prologue «пролог» через лат. prologus зводиться до гр. πρόλογος «вступ; передмова». — СІС² 686; Фасмер III

375; Kopaliński 790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 591; Dauzat 591. — Див. ще **прóлог**¹.

прóлуб — див. **руб**.

прольóтка «легкий відкритий екіпаж», [прóлітка] «тс.» Куз; — бр. *пралётка*; — запозичення з російської мови; р. *пролётка* «тс.» є похідним від дієслова *пролетать* «швидко проїжджати», утвореного за допомогою префікса *про-* «про-» від *летать* «літати»; форма [прóлітка] є калькою р. *пролётка*. — КЭСРЯ 369. — Див. ще **летіти, про**.

[**промантáчити**] «протринькати Пі; проторгувати, прогендлювати Нед», [прóмінтува́ти] «тс.» Нед; — пов'язане з [мантáчити] «обдурювати; розтринькувати», [манту́лити] «видурювати подачку». — Див. ще **мантіти**.

[**промаячіти**] «промучитися»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [промая́чить (зиму, год)] «перебитися якомсь, прожити, мучачись, поневіряючись» пов'язане з *маяться* «маятися, мучитися», зіставлюваним з днв. *тшоеп* «трудитися, старатися», *тшохі* «труд», гр. *μῶλος* «тягота, труд», лат. *mōlēs* «тягар, маса». — Пор. **маюла**.

променáд «прогулянка; місце для гуляння», [променáда] «тс.» Куз; — р. болг. *променáд*, бр. *праменáд*, п. вл. *promenada*, ч. слц. слн. *promenáda*, схв. *променáда*; — запозичення з французької мови; фр. *promenade* «прогулянка, гуляння; місце для гуляння» є похідним від дієслова *promener* «гуляти», що виникло з ст. *roumpener* «тс.», утвореного за допомогою префікса *rou-* (< лат. *rgō-*) від дієслова *tenere* «вести», яке зводиться до лат. *tinere* «поганяю (худобу)», пов'язаного з *tinere* «зубці, виступи; погрози», *tinis* «гора», спорідненими з кіпр. *tinýdd*, корн. *teneth*, брет. *tenez* «тс.», дісл. *tinir* «гребінь (даху)». — СІС² 686; Kopaliński 790—791; Holub—Lyer 396; Вуяклија 777; Dauzat 591; Walde—Hofm. II 90, 108—109. — Див. ще **про**.

прóметій (радіоактивний хімічний елемент); — р. *прометий*, п. *promet*, ч. *promethium*, слц. *prométium*; — за своєю з новолатинської наукової термінології; нлат. *promethium* утворено в 1947 р. від лат. *Promēthēus*, що зводиться до гр. *Προμηθεύς* «Прометей»; елемент дістав свою назву на честь міфологічного героя Прометея. — СІС² 686; Волков 96; Фигуровский 103—105; Kopaliński 791; Klein 1251.

прóмисел «виробництво, добування», *прóмисль* «тс. Нед; провидіння», *промислóвець*, [промишлénник] «промисловець» Нед, *промислóвий* «індустріальний; пов'язаний із промислами», *промишля́ти* «полювати на звіра; дбати; займатися якоюсь професією, ремеслом»; — р. *прóмысел* «промисел», *прóмысл* «промисл», бр. *прóмысел* «промисел», др. *промыслъ* «думка; піклування, турбота; накреслення; примха», п. *przemysł* «дотепність; винахідливість; спосіб; підступ; промисел; промисловість; (ст.) розсудливість», вл. *řemysl* «промисел; промисловість», нл. *řemysl* «тс.», *řemyslo* «промисел», болг. *прóмыслъ* «промисл, провидіння», м. *промисла*, схв. *прóмысао* «тс.», слн. *promislek* «міркування», стсл. *промыслъ* «промисл, провидіння»; — псл. *promyslъ* «міркування», похідне від дієслова *promysliti* «обміркувати», утвореного за допомогою префікса *про-* «про-» від *mysliti* «мислити, міркувати», похідного від *mysl* «думка». — Фасмер III 375; Алексеев РР 1972/4, 133—134. — Див. ще **мисль, про**.

прóміж — див. **між**.

прóмінтува́ти — див. **промантáчити**.

прóмінь «смуга світла; [рукав річки]», *променякі* (зоол.) «підклас одноклітинних тварин класу сардових, *Radiolaria*», *променявáння*, *прóмінниця* «райдушна оболонка (ока)» Она, *прóміння*, *променéвий*, *променістий*, *променявáльний*, *променя́стий*, *прóміністий*, *прóмінний*, *прóміня́стий*, *проме-*

нітися, променіти(ся), промініти-ся, промінювати «променіти» Куз, випромінювати, [опромінний] «оточений промінням» Ж, опромінювати, ст. промень «промінь (1621); струмінь (води, крові) (1656)»; — бр. праме́нь «промінь»; — запозичення з польської мови; п. ргоміей «промінь; смуга; пасмо; спиця (колеса); рукав річки» відповідає укр. [пóромінь] «промінь». — Німчук 32—33; Огієнко РМ 1938 I 43. — Див. ще **пóромінь**.

[**промінятка**] (у сполученні п. окржжувата (бот.) «костянець окружковий, *Holosteum umbellatum* L.») Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **пóромінь**.

[**пóроміти**] (мн.) «полярне сяйво» Нед, [проміття] «заграва»; — неясне; може бути зіставлене з **метати** і з **пóромінь**.

[**промкнүти**] «прослабити (шлунок), пронести; розпізнати, зрозуміти, вгадати», **промкнүтися** «проникнути, прошмигнути», [пóрмичка] «щілина (між зубами)» Нед; — р. [промкнүть] «проткнути, продірявити», др. промъкнүтися «промчатися»; — псл. ргопъкпоти «промчати; проштовхнути», утворене за допомогою префікса рго- «про» від дієслова пъкпоти «штовхати, рухати». — Див. ще **мікати, про**.

промоція «присудження вищого вченого ступеня або звання; переведення до вищого класу», **промоційний**, [промувати] «представляти, рекомендувати» Пі; — р. заст. промбция «промоція», п. ргомосја «допомога, протекція; надання вищого вченого ступеня; підвищення (службове); перехід учня з нижчого класу до вищого», ч. ргомосе «надання вищого вченого ступеня», слц. ргомосја, болг. промбция, м. промбция; схв. промбция, промбция, слн. ргомосја «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. ргопбтіо «підвищення на посаді; надання (звання)», пов'язане з ргопбтео «рухаю вперед, просуваю; підвищую, надаю (звання)», утвореним за допомогою префікса

рго- «вперед» від дієслова *moveo* «рухаю». — СІС² 686; Kopaliński 791; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 592; Вујаклија 778; Walde—Hofm. II 116. — Див. ще **мобільний, про**. — Пор. **промувати-ся**.

[**промуватися**] «підійматися» Нед; — запозичення з польської мови; п. заст. ргопвовасіє «підійматися на вищий рівень; одержувати вищий науковий ступінь» походить від лат. ргопвеео «просуваюся вперед». — SJP VII 45. — Див. ще **промоція**.

пронікати, [пóрник] «пóra; дірочка» Нед, **пронікливий** СУМ, Нед, **пронікний**, [непронікавий] «непронікний» Ж; — р. **пронікати** «проникати», бр. **пранікаць**, п. рзенікаць, ч. рпонікати, слц. рренікат' «тс.», болг. **про-ніквам** «проникаю», м. **пронікне** «почне проростати; пронікне; охопити», схв. **пронікнути** «почати проростати; проникнути, охопити», слн. рпонікніти «пронікнути», цсл. **пронікнжти** «побачити здаля»; — псл. рпонікати, рпонікпоти «проникати, проникнути», утворене за допомогою префікса рго- «про, через» від *нікати, нікпоти «схилитися додолу, опускатися; з'являтися». — Цыганенко 375; Вгückнер 363. — Див. ще **нікнати, про**. — Пор. **винікати**.

пронбза, [проніза] «проноза» Бі, **пронбзливий**, **пронбзуватий**; — р. [пронбза] «проноза», бр. **пранбзлівы** «пронизливий», др. **пронозити** «пронизати», п. [проноза] «проноза» (з укр.); — псл. [проноза] пов'язане з рпонізати «пронизати», утвореним за допомогою префікса рго- «про» від нізати «низати, понизувати». — Фасмер III 73, 375. — Див. ще **низати, про**. — Пор. **ніж¹, занбза**.

пронбнс «вимова»; — р. **пронбнс** «тс.», ч. ргопнсовану «відомий (з поганого боку)», болг. м. схв. **пронбнсї-рїн** «яскраво виявлений; сильно підкреслений; запеклий», слн. рпоннсіран «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. рпонпсер «вимовляти» походить від лат. ргопнтіо «оголошую; де-

кляму; вимовляю (звуки)», утвореного за допомогою префікса *ргб-* «уперед» від дієслова *pūntio* «повідомляю, оголошую», похідного від іменника *pūntius* «вісник; звістка». — ССРЛЯ 11, 1242; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклија 778; Dauzat 591; Walde—Hofm. II 188—189. — Див. ще **нўнци́й, про.**

прóнурець, прóнурка, прóнурок — див. **нурець**.

пропага́нда, пропаганди́ст, [пропагáтор] «пропагандист» Куз, [*пропагандува́ти*] «провадити пропаганду» Она, *пропагува́ти*; — р. болг. м. *пропага́нда*, бр. *прапага́нда*, п. ч. слц. вл. нл. *propropaganda*, схв. *propagānda*, слн. *propropagānda*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Propagānda*, фр. *propagande*, англ. *propaganda* походять від нлат. *ргбpāganda* «пропаганда» (букв. «те, що підлягає поширенню»), яке виникло на ґрунті виразу *Congregatio de propaganda fide* «об'єднання для поширення віри» (назва організації, яку заснував папа Григорій XV у 1622 р. для поширення католицької віри) і походить від дієслова *проpāgo* «поширюю, розповсюджую, розсаджую, розводжу (дерева)», утвореного за допомогою префікса *ргб-* «вперед; для» від *раngo* «вбиваю; саджаю». — СІС² 687; Фасмер III 376; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Dauzat 592; Klein 1253. — Див. ще **пагіна́ція, паз, про.**

пропа́д, пропа́дистий, пропа́дний, пропа́док, пропа́дом, пропа́дуючий, пропа́жа, пропа́жений, пропа́лий, пропа́сна, пропа́сний, пропа́сниця, пропа́сти, пропа́стливий, пропа́сть, пропа́щий — див. **па́сти²**.

пропа́н (насичений вуглеводень); — р. *пропа́н*, п. ч. вл. *пропан*, слц. слн. *propan*, схв. *propān*; — запозичення з англійської мови; англ. *propane* «тс.» утворено шляхом злиття усічених назв хімічних речовин *проp(y)* «пропіл», пов'язаної з прикметником *проp(ionic)* «належний до жирних кислот», що

зводиться до гр. *πρῶτος* «перший», та *methan* «метан». — СІС² 687; Holub—Lyer 397; Klein 1253, 1255. — Див. ще **проти́сти**.

пропéлер; — р. *пропéллер*, бр. *прапéлер*, п. *propel(l)er* «пропелер; корабельний гвинт», ч. вл. *propeler* «тс.», слц. *propeler* «тс.; річковий трамвай», болг. *пропéлёр* «пропелер», м. *пропелер* «корабельний гвинт; пропелер», схв. *пропéлер*, слн. *propéler* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *propeller* «пропелер; корабельний гвинт» утворено від сангл. *propellen* «гнати, штовхати вперед», що походить від лат. *propello* «жену, штовхаю вперед, підганяю», утвореного за допомогою префікса *про-* «вперед» від дієслова *pellō* «б'ю, штовхаю; приводжу в рух». — СІС² 687; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Klein 1253; Walde—Hofm. II 276—277. — Див. ще **про, пульс**.

пропі́леї «парадний вхід до міста чи споруди»; — р. болг. *пропиле́и*, бр. *прапиле́ї*, п. *propyleje*, *propileje*, ч. слц. *propyleje*, схв. *пропиле́ји, -је*, слн. *propiléje*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Propyläen*, фр. *propylées* походять від лат. *propylaeum* (мн. *propylaea*) «пропілеї», що зводиться до гр. *προπύλαιον* (мн. *προπύλαια*) «переддвер'я, вхід», утвореного з приіменника *про* «перед», спорідненого з псл. *про*, укр. *про*, та іменника *πύλη* «вхід, брама». — СІС² 687; Фасмер III 376; Kopaliński 793; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Dauzat 592. — Див. ще **піло́н, про.**

[пропі́р¹] «прапор» Нед; — видозмінене запозичення з польської мови, зближене, очевидно, з основою *пропорóти*; п. *proporzec* «прапор», зменш. від псл. **proprogtь*, відповідає ч. *prorog*, цсл. **прапоръ** «тс.», звідки походить укр. *пра́пор*. — Brückner 438. — Див. ще **пра́пор**.

[пропі́р²] «пропорція, міра, доза, порція»; — очевидно, результат хибного сприймання слова *пропо́рція* в його

польській вимові *ргорогсја* як пов'язаного з *пропёрти*. — Див. ще **пропорція**.

пропозиція, *пропонувати*, ст. *пропоновати* (1656); — р. заст. болг. *пропозиция*, бр. *прапанавáць*, заст. *прапазиця*, п. *ргорозусја*, *ргороповаџ*, ч. *ргоросісе*, *ргороповат*, слц. *ргорозісія*, м. схв. *пропозиција*, слн. *ргорозісія*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *ррōpositio* «основне положення; короткий виклад; засновок; пропозиція» пов'язане з дієсловом *ррōррō* «ставлю попереду; оголошую; пропоную», утвореним за допомогою префікса *ррō-* «уперед», від *ррō* «кладу». — СІС 1951, 531; Фасмер III 376; Kopalinski 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **позиція**, **про**.

прополіс «бджолиний клей» СУМ, СІС; — р. болг. *прополис*, бр. *пропаліс*, ч. слц. *ргороліс*, схв. *прополис*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Ррōpolis* «виступ у вулику», фр. *ргороліс* «смола у вуликах», англ. *ргороліс* «бджолиний клей» походять від нлат. *ргороліс* «прополіс», що зводиться до гр. *прōполіс* «бджолиний клей», букв. «передмістя», утвореного з прийменника *про* «перед» та іменника *пóліс* «місто». — СІС² 687; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Dauzat 592; Klein 1254. — Див. ще **пóліс²**, **про**.

пропорція, *пропорційний*, *пропорційональний*; — р. болг. *пропорция*, бр. *прапóрця*, п. *ргорогсја*, ч. *ргорогсе*, слц. *ргорогсія*, вл. *ргорогсія*, м. *пропорція*, схв. *пропóрція*, слн. *ргорогс(ія)*; — запозичення з латинської мови; лат. *ррōрртіō* «співвідношення, розмірність, пропорція» виникло із словосполучення *ррō рртіōне*, що складається з прийменника *ррō* «за, для, про» та іменника *рртіō* «частина, частка; відношення, пропорція» у формі ор. в. одн. — СІС² 687; Фасмер III 376; Kopalinski 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 593. — Див. ще **пóрція**, **про**.

прорán «протока; прохід у греблі»; — запозичення з російської мови; — р. *прорán* «тс.; [невеличка проріха, дірка; петелька] пов'язане з *рánить* «ранити», *рána*. — Фасмер—Трубачев III 376; Потебня РФВ 1880, 4, 196—197; Львов ВКР V 152. — Див. ще **про**, **рána**.

прорéктор «заступник ректора вищого навчального закладу»; — р. *прорéктор*, бр. *прарéктар*, п. ч. слц. вл. *ргоректор*, болг. *прорéктор*, м. *проректор*, схв. *прòректор*, слн. *ррōгéктор* «тс.»; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *ргоректор* «заступник ректора» утворено за допомогою префікса *ррō-* «замість» від *rector* «ректор». — СІС² 688; Kopalinski 793. — Див. ще **про**, **рéктор**.

проріха «дірка в одязі, тканині», *проріх* «тс.; [огріх Нед, Гриц]»; — р. *прорéха* «проріха; недолік, огріх», бр. *прарéх* «тс.; [комір]», др. *прорéха* «проріха»; — очевидно, похідне утворення з вторинним *х* від дієслова *прорізати* (др. *прорéзати*); менш переконливе пов'язання з р. *рédкий*, укр. *рідкий* (Mikl. EW 277; Преобр. II 131; КЭСРЯ 369) або зіставлення з дінд. *гéкһá* «смуга, риса», *гікһáті* «креслити, різє», лат. *гіпа* «шпарина, щілина» (Ильинский РФВ 69, 16; ИОРЯС 20, 152—153) чи з лтс. *гіsums*, *рiсіéns* «шпарина, розріз» (Matzner LF 14, 91). — Фасмер III 376—377; Желтов ФЗ 1876, 1, 23. — Див. ще **про**, **різати**.

[прорішка] «вид шапки»; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *проріха*.

пророк «провісник», [*прорік*, *пророка*] «тс.», *пророкування*, *пророчество*, *пророчення*, *пророчество*, *пророчиця*, [*проробчня*] «оракул» Нед, *пророчський*, *проробчий*, *пророкувати*, *проробчити*; — р. болг. *пророк*, бр. *прарок*, др. *пророкъ*, п. ч. слц. нл. ст. *рргоок*, м. схв. *прóрок*, слн. *ррōгоок*; — запозичення зі старослов'янської мови; стел. *пророкъ* «пророк», пов'язане з дієсловом *прорéшти* «сказати, прорек-

ти», утвореним за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **решти** «говорити, ректи», є калькою гр. **προφήτης** «пророк», похідного від дієслова **πρόφημι** «говорю раніше», що складається з префікса **про-** «наперед, раніше» та основи дієслова **φημί** «говорю, висловлюю». — Булаховський Вибр. пр. III 416; Фасмер III 377; КЭСРЯ 369. — Див. ще **про, ректи**.

[просвир] (бот.) «бруслина європейська, *Euphrasia europaea* L.» Мак, **[прóсвир коноплістий]** «гібіск коноплевидний, *Hibiscus cannabinus* L.» Нед, Мак, **[прóсвирки]** «(вид калачиків) *Malva rotundifolia* L. (*Malva borealis* Wall.)» тж; — р. **просвирняк** «*Malva* L.», **[прóсвірки]** «тс.»; — утворення, пов'язані з **[просвирка]** «проскура», **[прóсвирки]** «тс.»; назви зумовлені подібністю плода цих рослин до проскури. — Шамота 75. — Див. ще **прóскура**. — Пор. **прóскуренъ**.

[просвирка] «проскура» КІМ, **[прóсвирки]** «тс.» Куз; — р. **просвирá**, **просвирка**, бр. **прóсвіра**, др. **просвирá**, стсл. **просфора**, **просвора** «тс.»; — результат видозміни запозиченого з грецької мови **προσφορά** «дар, приношення», до якого зводиться укр. **прóскура**. — Шамота 74—75; Фасмер III 377, 381; Черных II 71; Преобр. II 131. — Див. ще **прóскура**.

просвіщати «робити кого-небудь освіченим», **просвіщєння** «просвітництво», **[просвіщєний]** «освічений» Она; — р. **просвєщáть** «просвіщати», др. **прóсвѣщати** «давати світло, освітлювати; освічувати, удосконалювати», болг. **прóсвєщáвам** «освічую»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прóсвѣштати** «освітлювати; (перен.) поширювати освіту, освічувати» утворено за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **свѣтити** «світити». — Див. ще **про, світ**.

[прóсєрєн] (бот.) «шафран сітчастий, *Crocus reticulatus* Stev. (L.) Г, Нед; первоцвіт, *Primula* L. Мак; проліска дволиста, *Scilla bifolia* L. Мак; під-

сніжник звичайний, *Galanthus nivalis* L.», **[прóсєрєнь]** «шафран сітчастий Нед; підсніжник звичайний; первоцвіт звичайний; *Primula officinalis* Jacq. Мак», **[прáсєр]** «білоцвіт весняний, *Leucojum vernum* L.» ВеНЗн, **[просєред (білий)]** «підсніжник звичайний» Мак, **[просєрет]** «шафран сітчастий», **[просєирєнки]** «тс.», **[просєирєнок]** «брандушка різнокольорова, *Bulbocodium versicolor* (Ker.-Gawl.) Spring. (*Bulbocodium ruthenicum* Bunge)», **[просєирєнь]** «шафран сітчастий» тж, **[прóсєрєнти]** «ранні, підсніжні лісові квіти» Ва, **[просєирєнка]** «шафран сітчастий» Мак, **просєирєнки** Флора УРСР III, **[просєирєнок** Мак, **прóсєирєнь]** «тс.», **[прóсєирєнь (гадючий)]** «брандушка різнокольорова», **[просєирєнка]** «шафран сітчастий Нед»; — р. **[просєирєнь]** «первоцвіт весняний, *Primula veris* L.; шафран сітчастий; проліска сибірська, *Scilla sibirica* Andr. (*Scilla serotina*)»; — очевидно, складається з префікса **про-** «наскрізь» та основи іменника ст. **сєрєнь** «обледеніла кірка на поверхні снігу» як назва рослини, що пробиваються крізь затвердлий сніг. — Німчук 151. — Див. ще **про-, сєрєн**.

[прóсїнець] «січень СУМ, Нед; грудень Нед», **[прóсїмець]** «тс.» Нед; — р. **[прóсїнець]** «січень», др. **прóсїнець** «тс.», п. ст. **prosiniec** «грудень», ч. **prosinec**, схв. **прóсїнац** «тс.», слн. ст. **prosinec** «січень», стсл. **прóсїнєць** «тс.»; — псл. **prosinьсь**, яке більшість дослідників пов'язує з **siјati** «сяяти», ***siņoti** «засяяти» (як «час збільшення сонячного світла»); виводиться також (Machek ESJC 484) від **siņēti** «синіти», оскільки назва стосується останнього або першого місяця року, коли сонце світить найслабше і дні бувають сірі, синяві. — Німчук 56; Ноґуńska-Варапова 15—23; Фасмер III 377; Преобр. II 291; Mikl. EW 295. — Див. ще **про, сїяти**².

просіти, **прóхáти**, **[прїзьбá]** «прохання» О, **[прóхáть]** «той, що запрошує гостей на хрестини, весілля, похорон; весільний батько, батько молодої

Нед, [просятáр] «тс.» Нед, [просільниця] «та, що запрошує», [проситель] «прохач» тж, *прóсьба*, *прохання*, [прóхань] «прохання» Нед, [прохáнь] «старець» Па, [прохатáр] «прохач; той, що збирає гроші на будівництво церкви», *прохáч* «той, що просить; жебрак; [той, що збирає гроші на будівництво церкви]», [прошáк] «жебрак», *прóшення СУМ*, Куз, [проситний] «пов'язаний з проханням» Куз, *прохальний*, *прóханий*, [прохáтний] «вижебраний» Нед, *прóшений*, [прісьма] «благально» ЛексПол, [допрóс] «допит» Ж, *запросити*, *запрохати*, [запросець] «той, що запрошує» Ж, *запросини*, *запрошення*, *запрошувальний*, [запрохальний] «запрошувальний» Я, [непрóха] «той, що не просить», *перепросити*, [перепрóс] «суперечка» Нед, *перепросини* «вибачення», [пóпросом] «просячи», [припрóха] «припрохування», [спросити] «запросити; запитати» Нед, *спрос* «питання, прохання дозволу», [спросини] «запрошення на весілля» Нед; — р. *просить* «просити», бр. *прасіць*, др. *просити*, п. *prosić*, ч. *prošiti*, слц. *prošit'*, вл. *prošyc*, нл. *prosyć* «тс.», полаб. *grüšē* «просить», болг. *прóся* «прошу», м. *проси* «жебрає; сватається», схв. *прóсити* «сватати (дівчину); жебрати; [просити]», слн. *prošiti* «просити», стсл. *просити* «тс.»; — псл. *prošiti* «просити»; — споріднене з лит. *prašyti* «вимагати, просити», лтс. *prašiti* «тс.», дінд. *prašnāh* «питання», рсчхáti «питає», ав. *grasa-* «питання», лат. *precog* «прошу», *procus* «наречений», гот. *frāihnan* «питати», двн. *frāga* «питання», *frāgēn* «питати», нвн. *frāgen* «тс.», лат. *posco* (< *proscō) «вимагаю, випрошую», сірл. *argo* «прошу», вірм. *harcanem* «питаю», тох. А *prak*, тох. В *prek* «просити»; іе. **perk-*/*prk-* «питати, просити». — Фасмер III 377—378; Machek ESJČ 484—485; Trautmann 216; Mühl.—Endz. III 377; Karulis II 76; Walde—Hofm. II 346; Fick III 246; Pedersen Kelt. Gr. I 44; Uhlen-

beck 173; Hübschmann 464; Гамкрелидзе—Иванов 108, 237; Роконгу 821; Бенвенист 334.

[прóсівка] (у сполученні *п. розсипчаста* (бот.) «лісова груша») Куз; — очевидно, похідне утворення від *просіватися* «очищатися від домішок; падати на землю». — Див. ще **про, сіяти**¹.

просіянка (зоол.) «(вид слимака) *Hyalea*» Нед, Куз; — очевидно, похідне утворення від *сіяти*; калька наукової назви *Hyalea*, що походить від гр. *ύάλεος* «скляний; прозорий, ясний». — Див. ще **про, сіяти**².

проскомідія «перша частина православної літургії», *проскомідія* «тс.» Куз; — р. болг. *проскомидия*, бр. *праскамідья*, др. *проскомидия*, *проскумидия*, п. *proskomidja*, ч. *proskomidie*, м. *проскомидија*, схв. *проскомидија*, усл. *проскомидна*, *проскоумидна* «тс.»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. *προσκομιδή* «тс.», походить від гр. *προσκομιζω* «привожу; схиляю, приєдную; прилучаю», утвореного за допомогою префікса *про-* «до-», пов'язаного з прийменником *прóс*, *проті* «до; проти», від дієслова *κομιζω* «пikлююся; виховую; приношу», пов'язаного з *κίω* «труджуся; стомлююся», спорідненим з дінд. *śámat* «той, що працює», *śámti* «твір». — Фасмер III 378; SW V 1021; РЧДБЕ 593; Вуяк-лија 780; Frisk I 773—774, 908. — Див. ще **проті**.

проскрипція (іст.) «оголошення поза законом»; — р. болг. *проскрипция*, бр. *праскрипция*, п. *proskripcja*, ч. *proskripcie*, слц. *proskripcia*, схв. *проскрипция*, слн. *proskripcija*; — запозичення з латинської мови; лат. *proscriptio* «проскрипція, оголошення поза законом; оголошення (переважно про продаж) є похідним від дієслова *proscribo* «публічно оголошую; оголошую про продаж; оголошую поза законом», утвореного за допомогою префікса *прó-* «вперед» від *scribo* «пишу», спорідненого з гр. *σχαριφάωμαι* «дряпаю», лтс.

skřipát «дряпати», далі з псл. skrebtí, укр. *скребті́*. — СІС² 688; Kopaliński 793; РЧДБЕ 593; Вујаклија 781; Walde—Hofm. II 499—500; Pokorný 943, 946—947. — Див. ще **про, скребті́**.

прóскура «круглий хлібець у православних церковних обрядах», [прóскури́ця, прости́ра Нед] «тс.», [прóскурки] «дрібні круглясті груші» Нед, [прóскурни́] «винагорода священникові» Нед, проску́рница, [прóскурня] «місце, де печуть проскури», [прóскурці́ві (вишивки)] «вишивки на полотні у вигляді проскурки» Нед, [прóскурча́сті (вишивки)] «тс.» Нед; — р. [прóскура́] «проскура», бр. [праскура́], др. проскура, проскура, п. proskuga, м. поскура, [проскура], схв. прóскура, цсл. проскоу́ра; — фонетично видозмінене запозичення з грецької мови; гр. профорá «дар, приношення» пов'язане з дієсловом проσφέρω «підношу, даю», утвореним за допомогою префікса проσ- «до-», пов'язаного з прийменником прós, проті́ «до; проти», від фέρω «несу», спорідненого з псл. беро, бѣгати, укр. *беру́, брати́*. — Фасмер III 381; Преобр. II 131; Львов Лексика ПВЛ 48—49; Frisk II 601, 1003—1005. — Див. ще **брати́, проті́**. — Пор. **просвирка**.

[прóскурень] (бот.) «калачики дрібненькі, Malva pusilla Sm. (Malva rotundifolia L.); алтея лікарська, Althaea officinalis L. Мак», [прóскурки] «калачики дрібненькі» Нед, [прóскурник] «тс.» Мак, [прóскурник (боровий)] «червець однорічний, Sceleranthus annuus L.» Мак, [прóскурні́як] «алтея лікарська Нед; калачики дрібненькі Мак»; — р. [прóскурні́як] «калачики; алтея», ч. proskurník «алтея»; — похідні утворення від прóскура; назви зумовлені формою плодів цих рослин, що нагадують проскури або взагалі якесь печиво. — Шамота 74; Меркулова Очерки 126—127; Machek Jm. rostl. 147. — Див. ще **прóскура**.

[прóску́рина] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L. Г,

ВеБ; бруслина бородавчата, Evonymus verrucosa Scop.», [прóскóрина] «бруслина європейська» ВеБ, [приско́рина] «тс.» ВеНЗн, Мак; — р. [прóскурина] «жостір проносний, Rhamnus cathartica L.»; — похідне утворення від прóскура; назва зумовлена подібністю плода бруслини до проскури. — Шамота 75; Machek Jm. rostl. 147; Янышкова Етимология 1985, 42. — Див. ще **прóскура**. — Пор. **просвир**.

прóсо (бот.) «Panicum L.», [прівсисько] «просище, поле, де росло просо» ЛЧерк, прівсисько, прівсище, [прівска, прівско Нед, прівснисько, прівснице, прівсся́, прівсько Мак] «тс.», прівсц́е (зменш.) «просце», прівсина́ «зернина проса», [прівсіня] «просяна солома чи полова» Дз, прівсище́ «поле з просом або після проса», [прівсівка (розсипчата)] «просянка розлога, Milium effusum L.» Мак, [прівсівка (весняна)] «просянка весняна, Milium vernale M.V.» Мак, [прівска] «поле, з якого знято просо» Л, [прівсовик] «просянка весняна» Мак, [прівсовище] «просище» Мак, прівсц́е (зменш.), [прівсяник] «просянка розлога» Мак, [прівсяні́ця] «просяна солома або полова УРС, Нед; вид висипки в дітей Нед», [прівсяні́ще] «просище» Дз, До, прівся́нка «Milium L.; просяна солома; [миший зелений, Setaria viridis (L.) P.V. Mak]; (орн.) Emberiza calandra L.», [прівсьє] «просище» Л, прівся́ний; — р. м. прівсо, бр. прівса, др. просо, п. ч. слц. vl. proso, нл. pšoso, полаб. prösü, болг. прівсо́, схв. прівсо, слн. prosó, цсл. прівсо; — псл. proso; — походження неясне, можливо, неіндоевропейське; пов'язується також з дінд. paṣāḥ «сніп» (Maughfer II 230), з коренем іє. *pre-(s-) «давити, бити», наявним у прівати «(первісно) бити», лат. preto «тисну»; мало переконливі зіставлення з лат. rogum «цибуля», гр. прівсов «тс.» (Fick ВВ 3, 163; Младенов 530; Uhlenbeck 159); з лит. sóra «просо», дінд. psāḥ «бенкет» (Hirt IF 21, 173), з р. [прівда] «вид проса» (Jokl Jagić-Festschr. 482), із гр.

περικυός «строкатий», дінд. pṛśīh «тс.» (Niedermann Symb. Rozwadowski I 112—113). — Фасмер—Трубачев III 378—379; Черных II 71—72; Machek ESJC 485; Schuster-Sewc 1161; Holub—Kop. 295; Skok III 52.

просодія «система висотних, силових і часокількісних фонетичних засобів; сукупність правил у віршуванні», [прозодія] «тс.» Куз, *просодійний*, ст. *просодия* «наголос» (1642); — р. *просодия*, бр. *прасодыя*, п. *prozodia*, ч. *prosodie*, слц. *prozodia*, болг. *прозодия*, *просодия*, м. *прозодија*, схв. *прѡзѡдија*, слн. *prozodija*; — запозичено з латинської мови; лат. *prosodia* «просодія, тонічний акцент, часокількість складу» походить від гр. *προσῳδία* «пісня з акомпанементом; наголос; орфографічний знак наголосу, придишу, часокількості», утвореного з прийменника *πρός* (проти) «від, з, до, проти» та іменника *ῥῳδή* «пісня». — SIC² 688; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 798; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 589; Вуяклија 774; Klein 1256; Boisacq 15, 816—817, 1079. — Див. ще **ода**, **проті**.

[просонцвіт] (бот.) «соняшник, Helianthus annuus L.» ВеНЗН, [процѡнцѡит] «тс.» НЗ УЖДУ 26/2; — результат поєднання прийменника *про* та іменників *сонце* і *цвіт*. — Див. ще **про**, **сонце**, **цвіт**.

[просопівець] (орн.) «горобець, Passer Briss.» Л; — давніше **просопівець*, складне слово, утворене з іменника *просо* та дієслова *пїти*; пор. іншу назву горобця — [просяник] Л; обидві зумовлені тим, що горобці охоче скльовують просо; пор. також [пїть конѡплі] «визбирувати, викльовувати сім'я конопель» (про горобців) Л. — Див. ще **пїти**, **просо**.

проспект «широка пряма міська вулиця; поширений виклад плану; рекламна листівка», ст. *проспектъ* «вид (на щось)» (1717—1740); — р. болг. *проспект*, бр. *праспект*, п. ч. вл. слц. *prospekt*, м. *проспект*, схв. *прѡспек(а)т*, слн. *prospékt*; — запозичено з

німецької мови; н. *Prospékt* «вид, перспектива» походить від лат. *prospéctus* «вид; погляд; увага», пов'язаного з дієсловом *prospéctio* «дивлюся в далечинь; бачу здаля», утвореним за допомогою префікса *pro-* (на позначення руху вперед) від дієслова *spéctio* «дивлюся». — SIC² 688; Черных II 72; Цыганенко 376; Kopaliński 793; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 593; Вуяклија 781. — Див. ще **про**, **спекта́кль**.

[простень] «нитка на веретені Г; починок (пряжі) Нед; канат Куз», [прѡстрѡнѡ] «нитка на веретені Г; починок (пряжі) Нед»; — р. [прѡстѡнѡ] «починок, веретено з пряжею; веретено з навоєм трьох починків пряжі; веретено з навоєм пряжі у дві нитки для зсукування», бр. [прасцѡнѡ] «починок, нитки на веретені з трьох веретен», [прѡсцѡнѡ] «кілька звитих і зв'язаних разом нитками веретен із пряжею на одному довгому веретені»; — очевидно, псл. (сх.) **prostьль*, утворене від прикметника *prostь* «простий»; мотивація назви не зовсім ясна. — Трубачев Рем. терминол. 101. — Див. ще **прѡстїй**.

простёрти, [прѡстерти] ВеЛ, *прѡстирати*, [прѡстѡрити] «простирати» Нед, *просторішати*, *прѡстїр* СУМ, Г, [прѡстїрнѡ] «просторе місце» Нед, [прѡстѡр] «простір» Нед, [прѡстѡра] «простір, просторінь», [прѡстѡрина] «тс.» Нед, [прѡстѡрище] «царина, простір» Куз, *прѡстѡринѡ*, [прѡстѡрѡнище] «просторінь», [прѡстѡрѡнство] «царина, галузь» Нед, [прѡстѡрѡнѡ] «просторінь», *прѡстїрний* «просторий» Нед, *прѡстѡрій*, [прѡстѡрний] Куз, *прѡстѡрѡнний* Нед] «тс.», *прѡстѡрѡвий*, *розпрѡстѡрити* «розтягти, розкидати, розповсюдити», [розпрѡстѡр] Нед; — р. *простерѡть* «простерти», др. *простерти* «тс.», п. *rozpostrzeć* «розпростерти», ч. *prostrítí* «розстелити», слц. *prestriet'* «постелити; накрити (стіл)», вл. *přestřec'* «розтягти, розстелити (скатертину); закинути (сітку)», нл. *přestřec'* «розстелити, простягти»,

болг. *простра* «простру, простягну; розвішаю (білизну)», м. *простре* «розстеле; простягне, простре», схв. *прѣстрѣти* «простерти; розстелити; застелити», слн. *prostřeti* «простерти», стсл. *прострѣти* «тс.»; — псл. **prosterti*, пов'язане чергуванням голосних із **stora* «сторона» і утворене за допомогою префікса *pro-* від дієслова **sterti* (не збереженого в слов'янських мовах), спорідненого з дінд. *strjāti* (*strjōti*, *stāgati*) «сипле, кидає», ав. *staraiti* «сипле, стеле», лтс. *stirinti* «рухати, трясти», алб. *shtrinj* «розстеляю», гр. *στρονύμι* «стелю», *στρονύμι*, *στρονύμι* «тс.», лат. *sterno* «стелю, розстеляю», дірл. *segnim* «тс.», сірл. *srath* «берег, долина». — Фасмер III 379; Machek ESJC 589; Варбот 75; Trautmann 287; Mühl.—Endz. III 1071, 1074; Meillet MSL 16, 245; Pedersen Kelt. Gr. I 52; Persson Beitr. 448; Walde—Hofm. II 590; Hofmann 339; Pokorny 1029—1030; Мельничук Етимология 1984, 139. — Див. ще **про**. — Пор. **сторона**.

протїбі «вибач(те); милостиня», *протїбіг* «тс.»; — результат злиття словосполучення *протї біг*, яке складається з форми наказового способу дієслова *протїти* (3 ос. одн.) та іменника *біг* «Бог», що зазнав редукції; букв. «хай протить Бог». — Велигорський РМ 1935 I 29. — Див. ще **бог**¹, **протїти**. — Пор. **спасїбі**.

протїй, *простакуватий*, *простувати*, *протак*, *протактво* «простакуватість; проті люди; [побут простолюду]», *протаченко* «син простолюдина», *протачісько* «протак», *протачія* «протактво» Куз, *протачка* «мішковина» О, *протець* «прямий напрямок», *протиня* «протота Нед; проста людина», *протка* «протока; з'єднувальний канал» Куз, *прот(т)ник* «пряме, вертикально розташоване стебло», *протота* «протість; [простолюд; неук, невіглас]» СУМ, Г, *проточка* (пестл.) «простолюдинка; проста жінка», *протуха* «проста горілка» Нед, *протушка*,

протюга «проста горілка» Нед, *протюха* «тс.» Куз, *протяка* «проста, негорда людина», *протяніще* «селюк» Пі, *протяха* «вид плахти», *протячка* «тс.», *прощава* «чернь, простолюд» Г, Нед, *протати* «іти», *протачити* «ставати брутальним» Куз, *протіти*, *протішати*, *протувати* «іти; [випрямляти]», *протуватися* «випростовуватися», *просто* «прямо; навпроти», *протяком* «навпростець», *впрост* «прямо, напроти; просто; [уздовж; зовсім]», *впротати*, *зпроста* «просто» Ж, *зпросто*, *іспрота* «спроста» Она, *напротати* «випрямити», *напрошкі* «навпростець», *напрошкі* Нед, *навпрост*, *навпростець*, *напрошкі* «тс.», *опротати* «звільнити», *опротати* «вирівняти» Нед, *опротатися* «звільнитися; опритомніти», *опрошувати* «ходити навпростець», *опротіти*, *опротінець*, *опротіство*, *опротіту* «просто» Нед, *розпротати*, *спротіти*, *спротувати*, *спротінець*, *спротіство*, *спроті* УРС, Г, *упрот* «прямо»; — р. *протой* «простий», бр. *проты* «тс.», др. *протыи* «прямий; простий, звичайний», п. *prosty* «прямий; простий», ч. слц. *prostý* «простий; позбавлений (чогось)», вл. *prosty* «застиглий; простий; позбавлений (чогось)», нл. *přosty* «тс.», полаб. *prōstē* «божевільний, безглуздий», болг. м. *прост* «простий», схв. *прѣст* «тс.», слн. *prōst* «вільний; безплатний; простий», стсл. *протъ* «простий; прямий; дешевий; грубий»; — псл. *prōstъ* виводиться (Machek ESJC 485) з **prot-tos* «звичайний, звичайний», за походженням пас. дієприкм. мин. ч. від дієслова **proti* (< **prot-ti*) «звикати, бути звиклим (до чогось)»; — споріднене з лит. *prāsti* «звикати, бути звиклим, розуміти, збагнути, (пі)знати», лтс. *prast* «розуміти, збагнути, помітити», прус. (iss)-*presnāp* «розум», (iss)-*prestun* «розуміти», тох. А *pratim* «рішення, намір», лат. (inter-)pres «посередник, пояснювач, товмач (перекла-

дач)», гот. *frapri* «розум, сенс», *frapjan* «думати, пізнавати, розуміти», *frōps* «розумний, розсудливий», двн. (*ant-*) *frist(a)* «тлумачення, переклад»; пояснюється також (Maurohofer II 373) як складне **pro-stь* (< **pro-sthos*) «видатний», перший компонент якого пов'язується з прийменником (префіксом) *pro* (*pro-*), другий — із *stati* «стати» або вважається (Schuster-Sewc 1162) давнім суфіксом; виведення з *prostь* «розстелений», пов'язаного з **prosterti* «простерти» (Mikl. EW 321), як і зближення **pros-tь* «простертий» із *plastь* «пласт» (Потебня у Преобр. II 134), мало переконливе. — Фасмер III 380; Черных II 72; Младенов 530; Skok III 52—53; Trautmann 281; Persson Beitr. 240; Rozwadowski RSI 2, 94; Meillet Études 161, 234.

пробстиня, [*прастанá*] «пробстиня» Кур, [*прóсцінь*] «плахта» О; — р. *протмыня*, [*протмыня*], бр. *прасціна*; — очевидно, виникло внаслідок дисиміляції з др. **простира*, пов'язаного з *простирати* «простирати»; пор. укр. ст. *простира* (*простирую*) (1699), м. *простирка* «підстилка, килим, на якому сплять», схв. *простірка* «тс.», а також лит. *prastyriá* «пробстиня, покривало», молд. *prostire*, рум. *prostire* «тс.», що походять від того самого давньоруського слова; менш обґрунтованим є пов'язання з псл. *prostь* «протий», укр. *протій* з безпосереднім виведенням від **prostyni* (Фасмер III 381; Преобр. II 135; Булаховський Вибр. пр. III 362; Соболевский РФВ 66, 397; Желтов ФЗ 1876/6, 48). — Потебня К ист. зв. III 51; Būga RR II 523—524. — Див. ще **простерти**. — Пор. **простира́ло**.

простира́ло «простирало, пробстиня»; — бр. *прасціра́дла*; — адаптоване на українському ґрунті запозичення з польської мови; п. *prześcieradło* (< псл. зах. [**prostěradlo*]) відповідає укр. *простира́ло*. — Булаховський Вибр. пр. II 362; Shevelov Hist. phonol. 80. — Див. ще **простира́ло**.

простира́ло; — р. *простира́ло* (церк.) «килим», др. *простира́ло* «місце для розстилання; сушильня», п. *prześcieradło* «простирало, пробстиня», ч. *prostěradlo*, слц. *prestieradło* «тс.; запинало», вл. *přescěradło* «килим», нл. *přescěradło* «запинало; ковдра, килим», цсл. **простира́ло** «сушильня (місце, де щось розстилають)»; — псл. сх., півд. [**prostira(d)lo*], (зах. [**prostěradlo*]) утворено від дієслова [*prostirati*] (зах. [*prostěratī*]) «простирати». — Див. ще **простерти**. — Пор. **простира́ло**.

[**прости́рядно**] «простира(д)ло, пробстиня» Г, Нед; — очевидно, результат контамінації слів *простира́(д)ло* і *рядно́* (див.).

протити «вибачити; [попроситися (з кимось)]», *протитися*, *протити* «вибачити; [проситися з кимось]», [*праціти*] «тс.» Нед, *протитися*, [*рацітанє*] «прощання» Нед, *протіца* «паломництво; відпущення гріхів; [надмогильна промова Нед]», *протіцання* СУМ, Нед, *протіцальник* «козак, що прощався бенкетом із світським життям перед тим, як вступити до ченців», *протіцання* СУМ, Нед, *протіцальний*, [*опротити*] «благословити (когось при прощанні)» Ж, [*опротитися*] «примиритися, розлучитися в добрій злагоді» Ж, [*опротіцання*] «прощання; пощада, ласкаве ставлення» Г, Ж, *розпротіцання*, [*спротити*] «протити» Нед; — р. *протитіть* «протити», др. *протити* «вибачити; виликувати», п. *prościć* «випрямляти», ч. *prostiti* «позбавляти; звільняти», болг. *протія* «прощу, вибачу», м. *проти* «протить, вибачить», схв. *протити* «протити, вибачити», цсл. **протити** «тс.»; — псл. *prostiti*, очевидно, похідне від *prostь* «вільний»; первісно означало «звільнити від чогось». — Булаховський Вибр. пр. III 388; Фасмер III 380; Machek ESJC 485; Skok III 52—53. — Див. ще **протій**.

протитутія, *протитутка*, *протитутувати*; — р. болг. *протитутія*, бр. *праститутія*, п. *prostytucja*,

ч. prostituce, слц. prostitúcia, вл. prosti-tucija, м. *проституција*, схв. *прости-түција*, слн. prostitúcija; — запозичення з французької мови; фр. prostitution походить від пізньолат. pōstitūtio «проституція; ганьблення, безчещення», похідного від дієслова лат. pōstitio «виставляю на продаж; проституую; ганьблю, безчещу», утвореного за допомогою префікса pō- «перед, уперед, попереду» від statuo «ставлю, виставляю», пов'язаного з дієсловом sto «стою», спорідненим з псл. stati, укр. *стáти*. — СІС² 688; Черных II 72; Копалинські 794; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 593; Вуяклија 781—782; Dauzat 593; Walde—Hofm. II 587, 596—599. — Див. ще **про, стáти**.

простоволосий «з непокритою головою», [*простоволосе*] «перебування з непокритою головою» (про жінок) Нед, [*розпростоволосити*] Нед; — р. *простоволосий*, бр. *проставалосы*, др. *простоволосый*, п. *prostowłosy*, ч. слц. *prostovlasý*, цел. **простовласын** «з вільно ношеним, непокритим волоссям»; — псл. *prostovolsъ, утворене з основ прикметника prostъ «вільний» та іменника *volsъ «волос»; менш обгрунтоване виведення першого компонента prosto- з припущуваного прислівника (й префікса) *pro-z-to «окремо, вільно» (Otrębski JP 1967 47/3, 173—176). — Див. ще **волос, прбстий**.

прострація «стан надзвичайної фізичної і нервово-психічної кволості»; — р. болг. *прострация*, бр. *прастрация*, п. *prostracja*, ч. *prostrace*, слц. *prostrácia*; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. pōstrātiō «повалення; засмучення» є похідним від лат. pōsterno «валю, зрубую; руйную; засмучую», утвореного за допомогою префікса pō- «перед, уперед» від sterno «розстеляю; сиплю; валю; засмучую», спорідненого з псл. *prosterti, укр. *простёрти*. — СІС² 688; Копалинські 794; РЧДБЕ 593; Dauzat 593; Walde—Hofm. II 376, 590—591. — Див. ще **про, простёрти**.

[простріл] (бот.) «сон-трава лучна, Pulsatilla pratensis Mill.; сон-трава велика, Pulsatilla grandis Wenderoth. (Pulsatilla vulgaris Mill.)» Мак, [*простріл (лісовий)*] «аконіт шерстистовустий, Aconitum lasiostomum Reichenb. (Aconitum lycoctonum L.)» Мак; — бр. [*прастрэл*] «трава, якою лікують корів, що не теляться»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прострэл* «сон-трава, Pulsatilla Adans.» являє собою результат семантичної видозміни слова *прастрэл* (мед.) «простріл, параліч, удар», похідного від *прастрэливать* «прострілювати», утвореного за допомогою префікса про- «про-» від *стрелять* «стріляти», якому відповідає укр. *стріляти*; назва зумовлена отруйністю цих рослин (Вісюліна—Клоков 126, 496; Нейштадт 254). — Див. ще **про, стріла¹**.

[прострітник] (бот.) «(види луги-ги) Atriplex laciniatum L., Atriplex latifolium Whlnb.; перстач гусячий, Potentilla anserina L.» Мак, [*перестрітник*] «Atriplex latifolium Whlnb.» Мак, [*нострітник*] «лугига, Atriplex L.»; — не цілком ясні назви; можливо, пов'язані з *пристріт* «хвороба від зустрічі, зурочення», [*перестріт*] «тс.», оскільки частина хвороб, що їх лікують рослинами з цією назвою (О. П. Попов, Лікарські рослини в народній медицині 138, 185), могла вважатися наслідком зурочення. — Див. ще **пристріт¹, стрітати**. — Пор. **пристріт²**.

протягті, протягнути, [*протяжний*] «довгий і пологий», [*впротяж*] «цугом», [*упротяж*] «один за одним» Куз, [*новистягати*] «попротягувати» Кур; — результат контамінації форм *протягті* і *розтягті*. — Див. ще **тягті**.

просуренка, просуренок, просурень — див. **просерен**.

просякати — див. **сякати**.

[протак] «решето ВеЗа; рідке решето О», [*претак*] «решето; велике решето для просіювання половини ВеБ; — адаптоване запозичення з польської

мови; п. *przetak* «решето», споріднене з болг. [*прѣтак, прѣтъкъ, прѣток*] «шкіряне решето з широкими дірками; велике сито на борошно», схв. *прѣтак* «рідке решето», є похідним від дієслова *przetaczać* «переливати; просіювати (через решето)», *przetoczycь* «перелити, переточити», утвореного від *toczyć* «точити, цідити» за допомогою префікса *prze-* «пере-», що, як і в більшості інших західнослов'янських мов, витіснив первісний тут префікс *pro-* «про-»; значення «просівати (про зерно)», очевидно, в минулому було властиве дієслову п. *przetaczać*, але нині втрачене; пор. схв. *протѣчити* «вилити; просіяти (крізь решето)», укр. *точити* «лити; цідити; просівати (крізь решето)». — О II 156; Brückner 564, 573; SW V 219; Варбот 41, 43. — Див. ще **пере-, про, точити**¹.

Протас, *Протасій*, *Протазь*, ст. *Протасій* «предчин(н)ий» (1627); — р. болг. *Протасій*, бр. *Пратас*, *Пратасій*, др. *Протаси*, п. *Protazy*, слц. *Protáz*, м. *Протасие*, *Протазие*, схв. *Протасије*; *Протазије*, слн. *Protazij*, стсл. **Прогасни**, **Протась**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Протасіос* пов'язане з *протасос* «ставлю попереду, висуваю наперед», утвореним за допомогою префікса *pro-* «перед-, уперед» від *тасос* «ставлю, кладу», можливо, спорідненого з лит. *patogùs* «зручний», лтс. *patágs* «тс.». — Вл. імена 82; Беринда 228; Петровский 184; Спр. личн. имен 447; Frisk II 845—846, 859; Boisacq 944—945. — Див. ще **про**.

[протачник] (бот.) «вероніка, *Veronica L.*» Мак, [*протачник (гадинець)*] «вероніка дібровна, *Veronica chamaedrys L.*» Нед; — р. [*перетѣчник*] «вероніка», бр. [*пржѣтачник*] «вероніка лікарська, *V. officinalis*»; — адаптоване запозичення з польської мови; п. *przetacznik* «вероніка» є словом нез'ясованого походження; пов'язання з *targać* «смикати, сіпати» (через форму *prze-*

tarżnik «вероніка»), ч. *trhati* «тс.; рвати» (*Machek Jm. rostl. 213*) або з п. *przetak* «решето» (SW V 219) мало переконливі; пор. ч. [*potočník*] «вероніка струмкова, *Veronica boscabunga L.*», похідне від *potok* «струмок» (росте біля струмків).

[проташлювати] «продати, розбазарити» Нед; — неясне.

[прѣвина] «залізний лист для печива; деко» Л, [*прѣтовень*] «лист, деко» До, [*прѣत्वель*] «лист із заліза для випікання хліба, печива» Ва; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прѣтивень* «лист, деко» походить від нвн. *Brátrfánné* «сковорода», видозміненого, очевидно, внаслідок народноетимологічного зближення з *прѣтив* «проти». — Фасмер III 383. — Див. ще **братвѣн**.

протѣ «однак; усе-таки; {тому, через те Нед}», [*прото*] «проте; незважаючи на те, однак» О; — п. *przeto* «тому», ч. *proto* «тому, завдяки цьому; для того, щоб», слц. *preto* «тому, ось чому», вл. *přeto* «за це», нл. *pseto* «усе-таки, незважаючи на це, проте; тому»; — результат злиття прийменника *pro* «за, для, через (причинове)» з вказівним займенником *te* (*то*); значення «однак» розвинулось на основі первісно причинової конструкції із запереченням *a* (*але*) *pro te ne* «але через те не». — Див. ще **про, той**.

протегувати «сприяти, підтримувати», *протектор*, *протекторат*, *протекціонізм*, *протекціоніст*, *протекція*; — п. вл. *protegować* «протегувати»; — запозичено з латинської мови, можливо, через польську; лат. *prōtego* «прикриваю, покриваю; захищаю, приховую», утворено за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, на користь» від дієслова *tego* «покриваю; ховаю; захищаю; охороняю», спорідненого з дірл. *tech* «дім», *teg*, дкімр. *tig* «тс.», двн. *decch(i)u* «покриваю», *dah* «дах», нвн. *Dach* «тс.». — SIC² 689; Черных II 73; Kopaliński 795; Walde—Hofm. II 654—655. — Див. ще **дах, про**.

протежé «особа, якій хтось сприяє», *протежува́ти* «протегувати» Куз; — р. болг. *протежé*, бр. *пратэжэ*, ч. *protežé*, *protégé*, слц. заст. *protežé*, схв. *протэжэ*, слн. *protežirati* «протегувати», *protežiranec* «протегований, протеже»; — запозичення з французької мови; фр. *protégé* «протеже, протегований, улюбленець» пов'язане з дієсловом *protéger* «протегувати; захищати; охороняти; сприяти», що походить від лат. *prōtēgo* «прикриваю; приховую; захищаю». — СІС² 688; Черных II 73; РЧДБЕ 594; Вуяклија 782; Dauzat 593. — Див. ще **протегува́ти**.

протéз «штучний орган», [*протéза*] «тс.» Куз, [*протеза́рня*] «фабрика, де виготовляють протези» Куз, *протези́ст*, *протезува́ти*; — р. *протéз*, заст. *протéза*, бр. *пратэз*, п. *proteza*, ч. слц. слн. *protéza*, болг. м. схв. *протéза*; — запозичено з французької мови, очевидно, через посередництво російської й польської; фр. *prothèse* «протез» являє собою видозміну гр. *πρόθεσις* «приставлення; додавання, приєднання», похідного від дієслова *προτίθημι* «приставляю, прикладаю, додаю», утвореного за допомогою префікса *προ-* із значенням додавання, спорідненого з псл. *protivъ*, укр. *прóти*, від дієслова *ті́θημι* «ставлю, кладу», спорідненого з псл. *děti*, укр. (*по*)*діти*. — СІС² 688; Черных II 73; Kopaliński 795; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 594; Klein 1257; Dauzat 593; Frisk II 600—601, 897—898; Boisacq 816—817, 969—970. — Див. ще **ді́ти**², **прóти**.

протéза «поява неетимологічного елемента на початку слова», *протетичний*; — р. болг. м. схв. *протéза*, п. *proteza*, ч. *prothese*, *prothesis*, слц. слн. *protéza*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Prothese* «протеза», фр. *prothèse* «тс.» походять від лат. *prothesis* «приставлення літери (спереду слова)», що зводиться до гр. *πρόθεσις* «приставлення, приєднання», *πρόθεσις* «префікс». — СІС² 688; РЧДБЕ 594; Klein 1258. — Див. ще **протéз**.

протейн «простий білок»; — р. болг. м. *протейн*, бр. *пратэін*, п. *proteina*, ч. *protein*, слц. слн. *protein*, схв. *протейн*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Protein*, фр. *protéine*, англ. *protein* походять від нлат. *proteinum* «протейн», утвореного голландським хіміком Г. Й. Мюльдером у 1838 р. на ґрунті гр. *πρωτεῖον* «перше місце», похідного від *πρῶτος* «перший». — СІС² 689; Kopaliński 794—795; РЧДБЕ 594; Вуяклија 782; Klein 1258. — Див. ще **проті́сти**.

[**протéпом**] «прожогом Г; прямо Нед», [*прóтипом* (іти за ким)] «слідом (іти за ким)» Нед; — очевидно, похідне утворення від дієслова [*тепті́*] «бити, трясти, мучити»; первісним значенням могло бути «пробиваючи (собі дорогу), пробиваючись, проштовхуючись»; непереконливим з фонетичних міркувань є пов'язання слова з р. *топтáть* (Куркина Этимология 1968, 96). — Див. ще **про**, **тепті́**.

протерозой «друга ера в геологічній історії Землі»; — р. *протерозой*, бр. *пратэразой*, п. *proterozoik*, ч. слц. *proterozoikum*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *proterozoicum* «тс.» утворено від гр. *πρότερος* «передніший, раніший», що являє собою форму вищого ступеня від *πρό* «уперед, раніше, перед», спорідненого з псл. *pro*, укр. *про*, та *ζωή* «життя». — СІС² 689; Kopaliński 795; Holub—Lyer 398; Frisk II 596—597, 603. — Див. ще **Зоя**, **про**.

протéст, *протестáнт*, *протестантíзм* (рел.), *протестáнтство* (рел.), *протестáція* «протест» Куз, *протестува́ти*; — р. болг. *протéст*, бр. *пратэст*, ст. *протестовати* (1598), *протестъ* (1711), п. ч. слц. вл. нл. *protest*, м. *протест*, схв. *протест*, слн. *protést*; — запозичення з латинської, пізніше з німецької мови; нім. *Protest* «протест» походить від іт. *protésto* «прийняття скарги про неоплату; опротестування (векселя)», пов'язаного з дієсловом *protestare* «оголошувати при-

вселюдно, свідчити; опротестовувати; заявляти; протестувати», яке зводиться до лат. *prōtestārī* «заявляти публічно, свідчити», утвореного за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, на користь» від *testārī* «свідчити; урочисто твердити; доводити; заповідати». — СІС² 689; Черных II 73; Фасмер III 382; Коралиński 795; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 594; Вуяклија 783; Kluge—Mitzka 567; Dauzat 593. — Див. ще **атестат**, **про**.

проті СУМ, Г, *проти-*, *протів* СУМ, Г, [*протів*] «проти; напроти» О, (Ме), *протівєнство* «суперечність», *протівник*, [*протівництво*] «супротивники; ворожнеча» Куз, [*протівливий*] «який легко ображається» Нед, *протівний* «протилежний; відразливий», *протівитися* «чинити опір; [ображатися; гидувати Ме]», *напроті* СУМ, Г, [*напротів*], [*напротівний*] «розташований навпроти; який контрастує» Нед, *навпроті* СУМ, Г, *непротівлєнець*, *непротівлєнство*, *опротівіти*, [*попротів*] «проти», [*спротів*] «заперечення, опір» Нед, *спротівити* «зробити гидким; настроїти проти», *спротівитися* «стати гидким; учинити опір», *спротівіти* «стати гидким», *супроті* СУМ, Куз, [*супротів*] «супроти» СУМ, Куз, [*супроть*] «тс.» Нед, [*супротівець*] «супротивник», [*супротівка*] «опір» Нед, *супротівник*, [*супротівня*] (у виразі: *в супротівню комусь стати* «учинити комусь опір») Нед, [*супротівство*] «опір» Нед, *супротівний*, *супротівитися* «чинити опір»; — р. *протів* «проти», [*протів*] «назустріч», [*проті*] «проти», бр. [*проті*], [*протіці*] «тс.», др. *противъ* «проти; назустріч», *противо*, *противу* «тс.», п. *przeciw* «проти», *przeciwko*, [*prociw*, *proci*], ч. *proti*, ст. *protiv*, сл. *proti*, вл. *prěciwo*, нл. *pśeśiwo*, болг. *протів*, м. *против*, схв. *протів* «тс.», слн. *proti* «назустріч», *proti* «у напрямі до», [*protivo*] «проти», стсл. **противъ** «проти», **противъ** «тс.»; — псл. *protivъ*, прикметникове утворення від *proti*, спорідненого з лтс. *preti*, *pretiem* «назустріч,

навпроти», *pret* «проти, перед, до, порівняно з», *pretiba* «опір, відсіч; протилежність», дінд. *prāti* «проти», гр. **проті** «навпроти», **прос** «тс.», лат. *pretium* «вартість; ціна». — Фасмер III 382—383; Черных II 73—74; Brückner 441; Machek ESJC 485; Schuster-Sewc 1170—1171; Младенов 531; Skok III 54; ESSJ Sl. gr. I 222—227; Trautmann 231; Karulis II 79—80; Эндзелін ЛП I 189; Ernout—Meillet 945; Brugmann Grundriss II 2, 877; IF 13, 87.

протісти (зоол.) «одноклітинні організми»; — р. *протісты*, бр. *протысты*, п. *protistologia* «наука про протистів», ч. *protisté*, сл. *protisty*, болг. *протісти*, схв. *протисти*, слн. *protist*; — назва, засвоєна з новолатинської наукової термінології; нлат. *protistum* (мн. *protista*) «протист» утворено на основі гр. **протістос** «найперший» — форми найвищого ступеня до **протос** «перший», спорідненого з лит. *pirmas*, дінд. *piṅva-*, ав. *paug-va-* «тс.», псл. **pr̥g-vъ*, укр. **перший**. — СІС² 690; РЧДБЕ 595; Вуяклија 783; Klein 1259; Frisk II 609—610; Boisacq 819—820. — Див. ще **перший**.

протич (бот.) «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» Мак; — результат видозміни запозиченої з польської мови форми [*вротич*] (< п. [*wrotycz*], з укр.?), яка відповідає укр. [*воротич*] «тс.» (див.).

прото- (перший компонент складних слів, що означає первинність або вищий ступінь чогось, напр., *протобєстія*, *протоісторія*, *протонін*); — р. болг. м. схв. *прото-*, бр. *прота-*, др. *прото-*, п. ч. сл. вл. слн. *proto-* «тс.»; — виділена із складу слів грецького походження (типу *протоієрєй*, *протоплазма*) основа, що зводиться до гр. **протос** «перший; передній». — СІС² 690; Фасмер III 383; Коралиński 794; Holub—Lyer 398; Вуяклија 783; Klein 1259. — Див. ще **протісти**.

протокол, *протоколізм* «протокольний стиль», *протоколіст*, [*протоколянт*] «протоколіст» Куз, *протоколю-*

váti; — р. болг. *протокол*, бр. *пра-такол*, п. *protokól*, ч. слц. вл. нл. *protokol*, м. *протокол*, схв. *прѣтокол*, слн. *protokól*; — запозичено з французької або німецької мови; фр. *protocole* «протокол», нім. *Protokoll* «тс.» походять від слат. *protocollum* «аркуш, приклеєний на початку книги або сувої папірусу, де знаходився зміст юридичного документа (імена, дати тощо)», яке походить від гр. (пізн.) *πρωτόκολλον* «тс.», утвореного з основ слів *πρῶτος* «перший; передній» та *κολλάω* «приклеюю», похідного від *κόλλα* «камедь; клей», пов'язаного з снн. *helen* «клеїти», псл. *klějъ* (**кльъ*), укр. *клей*. — СІС² 690; Фасмер III 383—384; Черных II 74; КЭСРЯ 370; Koralinski 795; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуяклија 783; Frisk I 898—899. — Див. ще **клей, протісти**.

протон «позитивно заряджена елементарна частинка атомного ядра»; — р. болг. *протѣн*, бр. *пратѣн*, п. ч. *proton*, слц. слн. *protón*, м. *протон*, схв. *прѣтѣн*; — очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *proton* «тс.» утворено англійським фізиком Е. Резерфордом у 1920 р. від гр. *πρῶτος* «перше», форми с. р. одн. від *πρῶτος* «перший; передній». — СІС² 690; Koralinski 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуяклија 784; Klein 1259. — Див. ще **протісти**.

протоплазма «вміст клітини живого організму», *протопласт*, *протоплазматичний*; — р. болг. м. *протоплазма*, бр. *пратаплазма*, п. слц. *protoplazma*, ч. *protoplasma*, *protoplazma*, вл. *protoplasma*, схв. *прѣтѣплазма*, слн. *protoplázma*; — запозичення з німецької мови; н. *Protoplásma* утворено чеським фізіологом Я. Є. Пуркіне у 1839 р. з основ гр. *πρῶτος* «перший» і *πλάσμα* «витвір». — СІС² 690; Koralinski 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуяклија 784; Klein 1259. — Див. ще **плазма, протісти**.

[**проторг**] «голка без вушка», [*прѣтир*, *прѣдѣр*, *прѣдѣв* Нед] «тс.»; — р.

[*прѣторг*, *прѣторжъ*], бр. [*прѣтарг*, *прѣтар*] «тс.»; — пов'язане з др. *прѣтъргнути ся* «прорватися, розірватися», утвореного за допомогою префікса *прѣ-* від дієслова *търгати ся* «розриватися», *търгати* «битися, дрижати». — Булаховський СМ I 17. — Див. ще **про, торгати**.

прототип «первісна форма; конкретна особа як основа літературного образу»; — р. болг. *прототѣп*, бр. *прататѣп*, п. ч. слц. вл. *prototyp*, м. *прототип*, схв. *прѣтотѣп*, слн. *prototíp*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Prototýp*, фр. *prototyp* «тс.» походять від гр. *πρωτότυπος* «оригінал» (букв. «перший зразок»), утвореного з основ слів *πρῶτος* «перший» та *τύπος* «форма, зразок, тип». — СІС² 691; Фасмер III 384; Koralinski 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 596; Вуяклија 784; Klein 1259. — Див. ще **протісти, тип**.

протуберанець «світне утворення над хромосферою Сонця»; — р. *прѣтуберанец*, бр. *пратуберанец*, п. *protuberancia*, ч. *protuberance*, слц. *protuberancia*, вл. *protuberanca*, болг. *прѣтуберанция*, схв. *прѣтуберанца*, слн. *protuberánca*; — запозичення з німецької мови; нім. *Protuberánz* «протуберанець» походить від пізньолат. *prōtuberāns*, пов'язаного з лат. *prōtūberō* «набухаю, набрякаю», утвореним за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, на користь» від дієслова *tūberō* «здіймаюся, підіймаюся». — СІС² 691; Koralinski 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 591; Вуяклија 785; Fremdwörterbuch 515; Klein 1260. — Див. ще **про, туберкульоз**.

профан «невіглас, неук», *профанация*, *профанувати*; — р. болг. *профан*, бр. *прафан*, п. *profan*, ч. *profana* «профанація», слц. *profanácia* «тс.», вл. *profanu* «той, що профанує», м. *профан* «профан», схв. *прѣфѣн*, слн. *profán*; — запозичення з французької мови; фр. *profane* походить від лат. *profānus* «непосвячений, невтаємничений;

неосвічений, темний», утвореного з прийменника *pro* «перед» та іменника *fānum* «освячене місце, святилище, храм». — СІС² 691; Копалиński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Klein 1248; Dauzat 589. — Див. ще **про, фанатизм**.

[профатний] (у виразах: [*профатна дорога*] «пряма дорога, дорога навпростець» Нед, [*ішов профатнов дорогов*] «ішов світ за очі»), [*прохватний*] (у виразі [*прохватна дорога*] «пряма дорога» Нед); — вл. *přechvatpu* «квапливий, нерозважливий», нл. *přeschwat* «поквапливість»; — очевидно, похідне утворення від дієслова [*прохватитися*] «поквапитися», утвореного за допомогою префікса *pro-* від *хвату(ся)*. — Див. ще **про, хватати**.

професія, професіонал, професіоналізація, професіоналізм, професіоналіст, професійний, професіоналізувати; — р. *профессия*, бр. *професія*, ст. *професия* (XVII ст.), п. *profesja*, ч. *profese*, слц. *profesia*, вл. *profesija*, болг. *професия*, м. *професија*, схв. *професија*, слн. *profesija*; — запозичення з латинської мови; лат. *profesio* «вияв; офіційне оголошення, заява; офіційно зазначене заняття, професія» пов'язане з дієсловом *profiteor* «відкрито заявляю, оголошую; називаю своєю спеціальністю», утвореним за допомогою префікса *pro-* «(у)перед» від дієслова *fateor* «визнаю; висловлюю», пов'язаного з *fāti* «говорити», *fābula* «переказ; фабула, сюжет», спорідненими з гр. *φῆμι* «говорю», псл. *bajati*, укр. *б'яяти*. — СІС² 691; Фасмер III 384; Черных II 74—75; Копалиński 786—787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Walde—Hofm. I 462—463. — Див. ще **б'яти, про**.

професор, професорівна, професорка, професорство, професорська, професорша, професура, професорувати; — р. *профессор*, бр. *професар*, ст. *професоръ* (1596), п. ч. слц. вл. нл. *profesor*, болг. *професор*, м. *професор*, схв. *професор*, слн. *profesor*; — запо-

зичення з латинської мови; лат. *professor* «викладач, учитель» пов'язане з дієсловом *profiteor* «відкрито заявляю, оголошую». — СІС² 691; Фасмер III 384; Черных II 75; Hüttl-Worth 16; Копалиński 786—787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Walde—Hofm. I 462—463. — Див. ще **професія**.

профілактика, профілакторій, профілактічний; — р. *профілактика*, бр. *профілақтыка*, п. *profilaktyka*, ч. *profylaxe*, слц. *profylaxia*, вл. *profylaksa*, болг. *профілаксия*, *профілақтыка*, м. *профілактика*, *профілакса*, схв. *профілакса*, слн. *profilaksa*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Prophylaxe* «профілактика», *prophylactisch* «профілактічний», фр. *prophylaxie*, *prophylactique*, англ. *prophylaxis*, *prophylactic* походять від гр. (пізн.) *профулактикос* «запобіжний, попереджувальний», пов'язаного з дієсловом *профулаσσω* «охороняю, стережу; запобігаю», утвореним за допомогою префікса *pro-* «(у)перед» від *фулаσσω* «вартую, охороняю; оберігаю», похідного від *φύλαξ* «сторож, вартовий; захисник», очевидно, спорідненого з другим компонентом складного лат. (su-)*bulcus* «свинопас». — СІС² 691; Копалиński 787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Dauzat 592; Klein 1254; Frisk II 1048—1049; Boisacq 1041. — Див. ще **про**. — Пор. **Феофілакт**.

профіль, профілювати; — р. *профіль*, бр. *профіль*, п. ч. слц. вл. *profil*, болг. м. *профил*, схв. *профїл*, слн. *profil*; — можливо, через польське посередництво запозичено з французької або німецької мови; фр. *profil*, нім. *Profil* походять від іт. *profilo* «профіль; контур; вертикальний розріз», пов'язаного з дієсловом *profilare* «зображувати в профіль; обрисовувати», утвореним за допомогою префікса *pro-* «за, на користь», що продовжує лат. *pro-* «тс.», від іменника *filu* «нитка», що походить від лат. *filum* «тс.», спорідненого з псл. *žila*, укр. *жіла*. — СІС² 692; Фасмер

III 384; Черных II 75; Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вујаклија 785; Dauzat 590; Mestica 1280; Walde—Hofm. I 497—498. — Див. ще **жилá, про.**

профіт «вигода, прибуток, зиск», [профітува́ти] «мати зиск» Куз; — р. заст. *профит* «прибуток, користь», п. ч. слц. вл. *profit*, болг. *профит*, м. *профит*, схв. *прѣфит*, *прѣфит*, слн. *profit* «тс.»; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; нім. *Profit* «прибуток, зиск, вигода, користь» походить від фр. *profit* (< ст. *rouffit*) «тс.», що зводиться до лат. *profitus*, дієприкметника від дієслова *profitus* «іду вперед; досягаю успіху; даю користь», утвореного за допомогою префікса *pro-* «(у)перед» від дієслова *facio* «роблю». — СІС² 692; Kopaliński 787; РЧДБЕ 597; Вујаклија 786; Dauzat 590. — Див. ще **про, факт.**

проформа «зовнішня формальність, видимість»; — р. болг. *проформа*, бр. *праформа*; — результат злиття запозиченого з латинської мови виразу *pro forma* «задля форми; для зовнішнього вигляду, видимості, про людське око», що складається з прийменника *pro* «за, для» та іменника *forma* «форма, вигляд» у відкладному в. одн. — СІС² 692; Фасмер III 385; Kopaliński 787; РЧДБЕ 597. — Див. ще **про, форма.**

профос (іст.) «в'язничний наглядач», [профуз] «тс.; кат; мерзотник» Пі; — р. *профос*, п. *profos*, ч. *profous*, слц. *profos*, схв. *прѣфоз*, слн. *profit*; — запозичення з німецької мови; нім. *Profos*, *Profos* «профос; наглядач на військових кораблях» через нідерл. гол. *provoost* «тс.» зводиться до фр. ст. *prevost* (фр. *prevôt*). «суддя (у старій Франції); начальник польової жандармерії», що виникло з лат. *praepositus* «начальник», похідного від дієслова *praepone* «ставлю на чолі», утвореного за допомогою префікса *pra-* «спереду» від *pono* «кладу». — Фасмер III 385;

Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; Kluge—Mitzka 566, 567; Dauzat 587; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **позиція, пре-**.

[прохейцува́ти] «прогайнувати» Нед; — неясне.

[прохі́ра] «лукава, хитра, підступна людина або тварина», [прохі́ра] «хитрун; настира; ділок Нед; знахар О», [прохі́рець] «хитрун» Бі, [прохі́рство] «лукавство, хитрість, підступність», [прохі́рний] «хитрий, настирливий; діяльний» Нед, [прохі́рний] «лукавий, хитрий, підступний», [прохі́рити] «хитрувати, лукавити» Бі, ст. *прохира* «проноза, пройдисвіт» (XVII ст.); — очевидно, результат часткового калькування п. ст. *przechira* «підступна людина; крутий, хитрун; пройдисвіт; шахрай, лукавець», *przechyra* «тс.», при якому польський префікс *prze-* було заступлено відповідним йому за функцією *i*, частково, походженням укр. *про-*, а коренево-суфіксальна частина запозичена без змін. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Shevelov Hist. phonol. 616. — Див. ще **прехіра.**

Прохор, [Прохі́р] Нед, ст. *Прохоръ* «пръвоостранни(къ), лацный або готовый, первый в танцы аб(о) на крылость» (1627); — р. болг. *Прохор*, бр. *Прохар*, др. *Прохоръ*, стсл. *Прохоръ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Прохорос* «Прохор» (букв. «той, що танцює попереду») пов'язане з дієсловом *прохореѡ* «танцюю попереду, веду (танець)», утвореним за допомогою префікса *pro-* «перед» від *хореѡ* «танцюю», похідного від *хорос* «хор; танок зі співом». — Вл. імена 82; Беринда 228; Петровский 185; Спр. личн. имен 447; Илчев 409; Boisacq 814, 1067. — Див. ще **про, хор¹.**

[прохромі́ти] «проткнути, проколоти», [нахромі́тися] «наколотися»; — очевидно, пов'язане з [хрómій] «кульгавий» (див.).

процедура; — р. болг. м. схв. *процедура*, бр. *працедура*, п. ч. вл. *процедура*,

dura, слц. слн. procedúra; — запозичення з французької мови; фр. procédure «процедура» пов'язане з дієсловом *procéder* «робити, діяти», що зводиться до лат. *prōcēdo* «виходжу, виступаю, проходжу; з'являюся», утвореного за допомогою префікса *prō-* «(у)перед» від дієслова *cēdo* (< **ce-zdō*) «іду, ходжу», що складається із вказівної частки *ce-*, спорідненої з псл. *сь*, укр. *сей*, і дієслівного кореня **sed-*, спорідненого з псл. *hoditi*, укр. *ходити*. — СІС² 692; Коралиński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуяклија 786; Dauzat 589; Walde—Hofm. I 192, 193—194. — Див. ще **про, сей, ходити**.

процѐнт, *процентувати*, *безпроцѐнтний*; — р. болг. *процѐнт*, бр. *працѐнт*, п. вл. нл. *procent*, ч. *procento*, слц. *percento*, м. *процент*, схв. *прѐцен(а)т*, слн. *procent*; — запозичення з німецької мови; н. *Prozent* походить від іт. *per cento*, яке згодом латинізувалося в *pro cento*, букв. «за сотню, від сотні». — СІС² 692; Фасмер III 386; Черных II 75; Преобр. II 137; Коралиński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуяклија 786. — Див. ще **про, цент**.

процѐс «хід розвитку; судова справа» СУМ, О, *процѐсія*, [*процѐсович*] «сутяга, позивайло, позивака» Нед, *процесуаліст*, [*процѐсія*] «корогва» Ме, *процесуальний*, [*процесуватися*] «судитися» Нед, ст. *процѐсъ* (1598); — р. *процѐсс*, бр. *працѐс*, п. ч. слц. вл. *proces*, болг. *процѐс*, м. *процес*, схв. *прѐцес*, слн. *procés*; — запозичення з латинської мови; лат. *prōcēssus* «поступ, рух уперед» пов'язане з *prōcēdo* «іду вперед, простую». — СІС² 692; Фасмер III 386; Коралиński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуяклија 786. — Див. ще **процедúra**.

[**проч¹**] «чому» Нед; — п. *przez*, ч. *proč* «тс.»; — результат поєднання прийменника *pro* і займенника *č* (< **сь*) «що» (зн. в.); укр. форма виникла, мабуть, під польським або чеським впливом, де такі конструкції поши-

рені. — Brückner 71; ESSJ Sl. gr. II 583—584. — Див. ще **про, що**.

проч², *прѐчка*, *прѐчки* — див. **пріч**.

[**прѐча**] «праща» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pręsa* «праща» зводиться до псл. **portja*, з якого розвинулося стсл. *прашта* (звідки укр. *праща*). — Фасмер III 356. — Див. ще **пращá**.

прочánін «паломник, богомолець» СУМ, Нед; — пов'язане з [*прѐчка*] «чужина; виселення», *пріч* «геть», семантично зближене з *прѐща* «паломництво, богомілля». — Shevelov Hist. phonol. 491. — Див. ще **пріч**.

прочвára — див. **почвára**.

[**прочга**] (вигук, яким підганяють коней) Пі; — очевидно, результат поєднання вигуків [*проч*] «геть» і *га* (див.).

прочинáти, *прочинáтися*, *прочінок* — див. **прочнунтися**.

прочитán (бот.) «плющ звичайний, Hedera helix L. [копирняк європейський, Asarum europaicum L. Мак]»; — результат видозміни форми [*брочетан*] «плющ звичайний», яка, крім припущень, викладених при ній (ЕСУМ I 254—255), може бути також пов'язана з *брость*.

прѐчл, *прѐчлок* — див. **чѐлѐ**.

[**прѐчлјати**] «промарнувати (час)»; — очевидно, результат видозміни форми *продлјати* «прогайнувати». — Див. ще **длјати, про**.

прочнунтися «прокинутися, опам'ятатися, опритомніти», *прочнунти* «прокинутися», *прочинáтися* «прокидатися, опам'ятовуватися, приходити до притомності», *прочинáти* «прокидатися», [*прошнунтися*] «прокинутися», [*прочінок*] «пробудження»; — результат контамінації слів *пробудитися* й *очнунтися*. — Див. ще **будіти¹, очнунтися**.

прочумати(ся) — див. **очуматися**.

прочуняти «прийти до пам'яті», *прочунятися* «тс.»; — пов'язане з *вічуняти* «видужати» (див.).

[**прошеліти**] «просунути крізь отвір»; — результат видозміни форми *просиліти* «тс.», зближеної з *шіло*. — Див. ще **силіти**.

[**прошкєпитися**] «провинитися»; — очевидно, результат контамінації слів *прошпєтитися* «провинитися» і *кєп* «дурень». — Див. ще **кєп**, **шпєтіти**.

[**прошухлюва́ти**] «проміняти»; — неясне; можливо, результат контамінації слів *шахрува́ти* і *махлюва́ти*.

про́ща — див. **простіти**.

про́щава — див. **про́стий**.

[**про́шівка**] (бот.) «синюха голуба, *Polemonium coeruleum* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *про́стий*; назва зумовлена прямими високими стеблами цієї рослини (Федченко—Флеров 772). — Див. ще **про́стий**.

[**пррст**] (вигук, яким завертають овець), [*рист*] (вигук, яким підганяють овець), [*пршо*] (вигук, яким підкликають коней); — п. [ргги, рггис, ргс, ргсс] (вигуки, якими відвертають і закликають овець); — звуконаслідувальні утворення, можливо, пов'язані з *бир* (вигук, яким підганяють овець), *тпру* (вигук, яким зупиняють коней).

прс, *прсь*, *прус-прус* — див. **тпрусь**.

пруг «край, бік, ребро; вінця; край тканини, кант; обрій; зморшка, складка; рубець, шрам, смуга; дуга, півколо; четверта частина робочого дня», [*пруги*] «риси», *пружина*, [*пружок*] «черешок (листка)», [*пружкі*] «риси (обличчя)», *пружкий* «пружний; [експансивний Нед]», [*пружастий*] «смугастий» Куз, [*пружівий*] «пружинистий» Куз, *пружинистий*, [*пружинуватий*] Куз, *пружинястий*, *пружістий*, *пружкий*, *пружнастий*, *пружний*, *пружнястий* «тс.», [*пругати*] «кидати, жбурляти» Нед, [*пругнути*] Нед, *пружинити*, *пружити* «напружувати», *пружитися* «бути пружним», [*впружити*] «підв'язати попругу» Ж, *напруга*, [*напругий*] «міцний, пружний, напружений», [*напруго*] «міцно, напружено; нагло, раптово; стрімко» Г, Ж, [*напру-*

гом] «тс.» тж, [*напругати*] «напружувати» Ж, [*напружати*, *напружити*] «тс.» Ж, [*опруг*] «упруг», *перенапруга*, *підпруга* «попруга», [*підпружити*] «затягувати попругу» Нед, [*попруг*] «шрам, подряпина», *попруга* «ремінь для закріплення сідла; довга смужка; стрічка; [кольорова смуга; шкіряний пояс; дерев'яна перекладина між ніжками ноної ступи; поперечка на кінці плоту Нед; частина рибальського сака]», [*попружка*] «жіночий вовняний пояс», [*попружкований*] «смугастий» Нед, [*розпруга*] «напруга, роздвоєння; ущелина» Нед, [*розпружний*] «еластичний» Нед, [*спружіна*] «пружина (Ме); деталь ручного млина», [*спружка*] «пружина» Нед, [*спружістий*] «пружинистий» Нед, [*спругувати*] «пружинити» Куз, [*супруг*] «парна упряжка волів; чоловік у шлюбній парі» Нед, [*супруга*] «парна упряжка волів; дружина, жінка в шлюбній парі Нед; три або чотири пари волів в упряжці; супруга, спрягання волів двох чи кількох господарів», [*супружник*] «один з господарів, які спрягають своїх волів», *супружий*, *супружний*, [*супружити*] «спрягати свої воли з чужими» Нед, *упруг* «четверта частина робочого дня», [*упругий*] «пружкий» Нед, [*уппружити*] «підв'язати попругу»; — р. [*пруга*] «пружина; пружна дошка чи штаба», *пружіна*, [*пругло*] «сильце, петля, пастка (для птахів)», бр. *пруг* «смужка вздовж краю тканини; [рубець на місці зшитих країв]», [*пругі*] «пристосування з двох прутів або тонких дощочок для натягування полотна під час ткацтва», др. *пругъ* «тенето, сіль, пастка», *пругло*, *пружаль* «тс.», п. ргєга «смуга», ргєг, ч. слц. рггн «тс.», вл. рггн «промінь; смуга», нл. рšуга «тс.», болг. [прг] «рама», [пргав] «пружний», м. *пруга* «смуга, лінія», схв. *пруга* «тс.; залізнична колія; [в'язальна спиця]», [рггге] «дві планки у ткацтві; кросна», слн. рггга «смуга; ребро (предмета); залізничне полотно; траса», стсл. **сжпржгъ** «упряжка»; — псл. ргггъ «смуга, край»,

спочатку «планка для розтягування (напружування) країв тканини на ткацькому верстаті; кросно», *prōga* «тс.», *prōžiti* «напружувати», пов'язані чергуванням голосних з **pręgti* «прягти, натягувати, напружувати, запрягати». — Фасмер III 387—388; Черных II 76—77; Brückner 436; Machek ESJC 488; Schuster-Sewc 1164; Skok III 31—32; ZVSZ 294; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 222—223. — Див. ще **прягті**¹. — Пор. **пригати**.

[**пруд**] «швидка течія води», [*пруда*] «сила, міць» О, *пру́дкий* «швидкий» СУМ, Бі, *пру́дити* «гатити», [*пру́дити*] «гнати бліх або вошей; текти Нед; сильно дути Нед; здувати (жити) О», [*пру́днути*] «дремнути» Ме, [*пру́дну́тися*] «кинутися», [*запру́да*] «загата», [*напру́дити*] «напружити; сильно натягти Нед; напустити (бліх)», [*напру́дитися*] «роздуться, набухнути Нед; напустити шлункових газів», [*напру́дити*] «прикувати п'ятки коси до вушка» Л, [*спруд*] «здуття» Нед, [*спру́дитися*] «здутися» Нед, [*спру́жити*] «набрякнути» Корз; — р. *пруд* «ставок, гребля», бр. [*пруд*] «гребля для млина», др. *прудь* «потік; прагнення», п. *prūd* «течія», ч. *proud*, слц. *prúd* «тс.», вл. *prud* «течія, струм», схв. *prūd* «піщана обмілина, дюна», слн. *pród* «піщана обмілина»; — псл. *prōdъ* «течія», пов'язане чергуванням голосних з *prędati* «кидатися, стрибати». — Дзензелівський *Onomastica* 17, 123—124; Фасмер III 388; Черных II 77; Преобр. II 138; Потебня РФВ 4, 218; Machek ESJC 485—486; Schuster-Sewc 1163; Skok III 59; Откупщиков 135; Matzenauer LF 14, 185; Persson Beitr. 873; Trautmann 277—278. — Див. ще **пряда́ти**.

пруди́вус «вусань, крутивус СУМ, Нед, [пройдисвіт Нед]», *пруди́ус* «тс.» тж, [*прути́вус*] «вусань», [*проті́мус*] «тс.» Нед, [*продáус*] «дорослий учень навчального закладу, який уже має вуса»; — складне утворення з не зовсім ясним першим компонентом *пру-*

ди-, можливо, пов'язаним давнім чергуванням голосних з *пря́сти*, *пряду́* (псл. *prōdi- : pręd-*); пов'язується також (Потебня РФВ 4, 220) з **прудити* «напружувати, розтягати».

пру́дити — див. **пруд**.

пруз — див. **проз**.

[**пруза́к**] «вузький, довгий ремінець» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*попру́га*] «шкіряний пояс». — Пор. **пруг**.

[**пру́зик**] (ент.) «коник», *прус* «вид сарани», *пру́сик* «тс.»; [трав'яний коник] ЛЧерк; — р. *прус* «вид сарани», [*пру́зик*] «коник», др. *пруеъ* «сарана», стсл. *prǣgъ* «тс.»; — пов'язане з *пруг*, *пруекий*, [*пру́гати*]; -з- виникло під впливом форми наз. в. мн. др. *прузи*; споріднене з снн. *spranke* «сарана», *sprinke*, *spreinkel* «тс.», двн. *houuespransa* «тс.» (букв. «та, що стрибає по сіну»), *springan* «стрибати», дісл. *springa* «тс.»; форми *прус* і *пру́сик* зумовлені впливом слова *пруса́к* «рудий тарган». — Німчук 230; Фасмер III 387; Грюненталь ЙОРЯС 18/4, 137; Persson Beitr. 896; Matzenauer LF 14, 192; Fick III 516. — Див. ще **пруг**. — Пор. **пригати**.

[**прукавка**] (орн.) «горлиця звичайна, *Streptopelia turtur* L.» Шарл, [*прутавка*, *прутайка* тж, *пту́кавка*, *пту́кач*] «тс.»; — назви звуконаслідувального походження, від наслідування специфічного горлового крику цього птаха. — Пор. **ту́ркавка**.

[**пру́ні**] (бот.) «сорти слив, *Prunus domestica* variet.; *Prunus insititia* L.» Г, Нед, Куз (одн. [*пру́ня*]), [*пру́нькі* тж, *прунянки* Мак, *пурнянки*, *прутницьі*, *бруньки* тж] «тс.»; — п. [*пру́нка*] «рання дрібна сливка»; — запозичення з румунської мови; рум. молд. *pruni* «сливи» (одн. *prună*) походить від лат. *prūnus* «слива», яке зводиться до гр. *προύμφη* «слива (дерево)», *προύμνον* «слива (плід)», запозиченого з якоїсь мови Малої Азії; виведення п. [*пру́нка*] з фр. *prune* «слива» (SW V 8) позбавлене підстав. — Scheludko 141; Vrabie Ro-

manoslavica 14, 168; СДЕЛМ 339; DLRM 675; Walde—Hofm. II 379; Frisk II 604.

[пруслук] «чемерка (безрукавка з двома розрізами на боках і трьома ззаду)», [пўслик] «вид одягу Г; лейбик ВеУг»; — результат видозміни форми [бруслик] «вид жилета», яка могла зазнати впливу з боку слц. [pruslik, prusliak, pruslik], п. [pruslik] «тс.». — Див. ще **брусла**.

прус(с) (іст.) «житель Пруссії», *прус(с)ак* «тс.», *прусак* «(рудий) тарган», [пўси] «картопля» Нед, [пўска] «тс.» Ва, [прусїне] «картоплиння» Нед; — р. *прус(с)ак* «житель Пруссії», *прусак* «(рудий) тарган», бр. *прусак* «житель Пруссії; тарган», др. *Пруссы* «Пруссія», п. *prusak* «житель Пруссії; тарган», ч. слц. вл. *Prus* «житель Пруссії», нл. *Přus*, болг. *прусак*, схв. *Прўс* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з балтійських мов; пор. прус. *prūsīs* «прус (балтійська народність)», лит. *prūsas*, лтс. *prūsīs* «тс.; тарган»; цей балтійський етнонім, етимологічно не з'ясований, зіставляваний, зокрема (Otrębski LP 5, 76—78), з дінд. *riguṣaḥ* «чоловік, людина», був перенесений на німців, що заселили первісно балтійську територію; назви для таргана і картоплі постали внаслідок конденсації словосполучень типу *пруський тарган*, *пруська картопля* (Критенко ЛБ IX 18); пор. нім. *deutsche Schabe* «прусак; рудий тарган, *Blattella germanica* L.» (букв. «німецький тарган»), що прийшов, мабуть, з Африки (*Urania Tiegg. Insekten* 108); форма *прус* «тарган» виводиться також (Потебня РФВ 4, 215) від др. *прузи* «сарана», мн. від *пруєз* «коник». — Фасмер III 389—390; Преобр. II 138—139; Непокупный 93—103; Станек 76—77; Mühl.—Endz. III 400; Karulis II 82—83.

прут, *пўтик* «малий прут; [вид мережки]», *пўтіна*, [пўтнік] «погонич» Нед, [пўтобк] «ніжка листа або плоду», *пўття*, [пўтчик] «прутик», [пўтістий] «гіллястий» Нед, [пўт-

нястий] «тс.», *пўтяний* «виготовлений з пруття», [пўтикувати] «шити прутик (мережку)», [пўтіти] «заплітати дірку в тині» Нед, [пўтнічити] «бути погоничем» Нед, [запўта] «палиця в плетеному тині; палиця для стягання зв'язаного», [запопўта] «тс.» Ж, [підпўток] «скріпа для розірваної коси» Нед, [попўтити] «закрутити ланцюг довкола вантажу» О, [попўтка] «закрутка (у пилці); клямка» О, [пўпрут] «палиця для стягання зв'язаного; палиця в плетеному тині» Нед, [пўпўте] «тс.» Нед, [спўтити] «скорчити (кінцівку)» Корз, [спўтнітися (ногами)] «упертися, пручнутися» Нед; — р. бр. *прут*, др. *прутѣ* «прут, гілка», п. *pręt*, ч. вл. *prut*, слц. *prút*, нл. *přut*, полаб. *prōt*, болг. *прѣт*, схв. *пўт*, слн. *prót*, стсл. **прѣтъ** «(вербова) гілка»; — псл. *prōtъ* «гілка, пагін», очевидно, пов'язане з *prōdъ* «течія», *prēdati* «стрибати» (пор. укр. *пáгін* від *гоніти*, *гнáти*; р. *побѣг* «пагін» від *бѣжати* «бігти»); споріднене з англ. *sprint* «бігти щодуху», дісл. *spretta* «підскакувати, пускати паростки», свн. *sprengen* «бризкати»; менш обгрунтованими є пов'язання з р. *пўтатъ* «ховати» (Brückner 436; Трубачев LP 8, 242) або *пўткий* «прудкий», укр. *прудкій*, п. *prędkі* «тс.» (Преобр. II 139; Brückner 436—437). — Фасмер III 390; Черных II 77. — Див. ще **пруд**.

[пўтень] (бот.) «брій, *Bryum* (L.) Limpr.» Нед, [пўтень чорноснітник] «*Bacillus anthracis* Cohn.» Мак; — п. [пўтнік] «брій»; — похідне утворення від *прут*; у другому випадку явна калька лат. *bacillus* «прутик, паличка», що входить до складу наукової назви *Bacillus anthracis*. — Див. ще **прут**.

пўті (дит.) «гуляти», [пў-ту, пў-тю] «тс.» О; — очевидно, похідне утворення від вигуку *тпру-тпру* «тс.». — Пор. **тпру**.

[пруканістий] «смугастий» ВеУг, ВеНЗн, [прукастий] «тс.» ВеУг; — неясне; можливо, помилкове написан-

ня замість *пружканистий, *пружкастий, похідних від *пруг* «смуга»; пор. [пружа́стий] «смугастий» (під *пруг*).

прутниці — див. **пруні**.

[пру́тну́ти] «швидко побігти», [пручну́тися] «кинутися»; — результат видозміни форми [пру́дну́ти] «тс.», зближеної з основою *прут*. — Див. ще **пруд**.

[пруто́к] (бот.) «герань, журавець, *Geganium L.*» Мак; — очевидно, результат перенесення на герань назви [пруто́к] «ніжка листа або плоду»; назва зумовлена довгими квітконіжками цієї рослини (Вісюліна—Клоков 188). — Див. ще **прут**.

пруц — див. **тпрусь**.

пруча́тися «чинити опір; [силкуватися, напружуватися ЛексПол]», пручну́тися, [віпручати] «звільнити, вирвати (руку); витягнути (хворостину з тину)»; — ч. [prúcat' se, sprúcat' se, vyprúcat' sa] «тс.», [vyprúčit' sa] «прогинатися», слц. ргúçit' «згинати»; — очевидно, пов'язане зі [спрутну́тися] «упертися, пручнутися», *прут*; зіставляється також (Варбот Етимологія 1975, 29—31) з псл. ргугати «плигати»; ототожнення з ч. [риçити] «набрякати, надимати» (Machek ESJC 487—488) позбавлене підстав. — Див. ще **прут**.

[пршьо́] (вигук, яким підкликають коней); — неясне; можливо, результат видозміни форми *прийшов* (пор. [путьшоб (пуйшоб)]) «вигук, яким проганяють собаку» з [пуйшоб] «пішов»).

прунєль (текст.) «цупка бавовняна або шовкова тканина»; — р. *прунєль*, бр. *прунєль*, п. *prunela*, ч. *prunel*, болг. *прунєл* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *prunelle* «тс.», букв. «терновий» (про колір), утворено від *prune* «слива», що походить від лат. *prunus* «тс.». — SIC² 692; Фасмер III 392; РЧДБЕ 597; Dauzat 595. — Див. ще **пруні**.

пря «спір, змагання, боротьба»; — р. *пря*, др. *пья* «судовий процес, позов»; — запозичення зі старослов'янсь-

кої мови; стсл. *пьяга* «заперечення; суперечка, чвари», паралельно до п. ст. *rgza* «судовий процес», ч. *pře* «тс.; спір», пов'язане з *прѣти (пьяж)* «заперечувати; сперечатися», спорідненим з укр. *пєрти*. — Фасмер III 362, 392; Львов Лексика ПВЛ 48—49; Trautmann 276; Mikl. EW 239. — Див. ще **пєрти**³.

[прягті́] «запрягати коней», [прячи́, пряхи́] «тс.» Нед, *пьяжка*, [пьячка] «пьяжка» О, [пьяшка] «тс.» Нед, *віпьягти*, *відпьягті*, *запьягті*, *запьягати*, *зাপьяг* УРС, Ж, [запьягійник] «той, що запрягає коней» Я, *зাপьяжка*, *зাপьяжній*, [опьягну́ти] «стиснути» Ж, [опьягті́ся] «померти; простягтися» Ж, [опьяга́] «смерть», *перепьягті*, *перепьяжка*, *перепьяжній*, *підпьягті*, [підпьяг] «підпьяжка» Нед, *підпьяжка*, *підпьяжній*, *припьягті*, *припьяг*, *припьяжка*, *припьяжній*, *спьягті*, *спьягати́ся*, [спьяг] «запряг» Нед, [спьяга́] «тс.» Нед, [спьягач] «супряжник» ЛЧерк, *спьяження*, [спьяжка́] «пьяжка», [спьяжник] «супряжник» Мо, [спьяжник] «спільник у роботі» Л, [сопьяжник] «супряжник» Нед, *супьяга* «об'єднання робочої худоби кількох дворів для спільної роботи; кілька волів або коней, запряжених разом», [супьягач] «супряжник», [супьягачка] «співучасниця, компаньйонка», [супьяж] Нед, *супьяжич*, *супьяжник*, [супьяжній] Нед, *упьягті*, [упьяга́] «запряг» Нед, *ўпьяж*, *упьяжка*, *упьяжній*; — р. [пьячь] «запрягати», [пьячи́] «тс.», бр. *упьягчы* «упрягти», др. *напьячи* «натягти», п. *spzegać* «спрягати, зчіплювати», ч. *spřahati* «тс.», слц. *spřiahat'* «зв'язувати», вл. *přahać* «запрягати», нл. *pšegać* «тс.», болг. *зাপьягам* «запрягаю», м. *зাপьяга* «запрягає», схв. *спрєћи* «спрягати», слн. *vręći* «упрягти», цсл. *напьяшти* «натягти»; — псл. **pręgti* «прягти», пов'язане чергуванням голосних з *rgoъ* «смуга, край, ребро (предмета)», можливо, також з *rgugati* «плигати»; — споріднене з лит. *sprenęgti* «душити, давити», *springti* «дави-

тися (при ковтанні)», лтс. sprangāt «замкнути», нвн. Sprenkel «сильце (на птахів)», свн. sprinke «пастка», двн. springa «тс.»; іє. *(s)p(h)ereg-, (s)prēg-(spreng-) «здригатися, плігати; розсипати». — Фасмер III 393; Brücker 436; Machek ESJC 490; Schuster-Sewc 1166; Skok III 31—32; Trautmann 278—279; Karulis II 157—158; Persson Beitr. 869; Zupitza GG 25—26; Fick III 221; Kluge—Mitzka 731; Pokorny 997. — Пор. **прігати**, **пруг**.

[**прягті**²] «розглядати, придивлятися»; — очевидно, результат спрощення виразу ***прягті очіма**, що міг виникнути на ґрунті виразу **прясти очіма** «ґрати очіма» під впливом дієслова [**прягті**] «запрягати». — Див. ще **прясти**.

прягті³, **пряжанка**, **пряженя**, **пряжити**, **спрягнути** — див. **п्राжити**.

[**пряда**] (бот.) «мишій зелений, *Setaria viridis* (L.) P.B.»; — р. [**пряда**] «вид проса»; — похідне утворення від **прясти**; назва зумовлена, очевидно, волосинками навколо колоска цієї рослини (Вісюліна—Клоков 100); пор. синонімічну назву *мишій*, зумовлену, можливо, бурим кольором цих волосинок, схожих на колір польової миші; менш обґрунтоване пов'язання (Brücker KZ 42, 361) з [**прядати**] «стрибати», п. рґедкі «прудкий». — Фасмер III 393—394. — Див. ще **прясти**.

[**прядати**] «стрибати» Бі, [**прянути**] «кинути», [**спрянути**] «зникнути» Чаб; — р. **прядать** «стрибати», бр. [**прануць**] «кинути», схв. **прѣдати** «боятися», **прѣнути се** «прокинутися (зі сну)», слн. **pręsti** «перекинутися»; — псл. **prędati** «кидатися, стрибати, скакати», пов'язане чергуванням голосних з **prędъ** «течія»; споріднене з дісл. **spretta** «пробиватися, лопатися», **sprat** «тс.», англ. **sprint** «бігти; гребти щодуху», свн. **sprezen** «рвати, бризкати». — Фасмер III 394; Черных II 78; Skok III 33; Matzenauer LF 14, 185; Trautmann 277; Persson Beitr. 873; Pokorny 995—996. — Пор. **пруд**, **спринт**.

[**прядуха**] (бот.) «хвоц багновий, *Equisetum heleocharis* Ehrh. (*Equisetum limosum* L.)» Нед, [**прячка**] «хвоц», [**прястка**] «тс.» Мак; — похідне утворення від **прясти**, **пряду**; назва зумовлена подібністю стебла хвоца із зрослими між собою листочками до кужеля (Вісюліна—Клоков 59). — Пор. **куділка**.

пряжка — див. **прягті**¹.

[**прямено**] «прядиво, що накручується для начиння» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **прямий**; може бути також помилковим написанням зам. [**прядено**] «моток».

прямий СУМ, Нед, [**прямкий**] «прямий» Нед, [**прямовий**] «прямовисний» Нед, **прямá**, [**прямець**] «пряма лінія», **прямизна**, **пряміло**, **прямина**, **прямотá**, **прямування**, [**пряміти**] «випрямляти» Нед, **прямувати**, **прямувати** «прямувати», **прямець**, [**прямкі**] «прямо» Бі, [**впрямий**] «упертий» Ж, [**впрям**] «прямо; справді» Ж, **випрямний**, **випрямляч**, **випрямити**, **напрямний**, **напрямна**, **напрям**, **напрямок** СУМ, Г, **напряміти** СУМ, Ж, **напрямляти**, **напрямувати** «спрямувати», **напрямець**, [**напрямкі**] «навпрошки» Ж, **напрямкі** СУМ, Ж, [**напрямоту**] «прямо, відверто» Ж, [**навпрямець**] «навпрошки» Ж, **навпрямкі**, **навпрямці**, **розпряміти**, **спрямівний**, **спрямування**, **спрямувати**, [**упрямий**] «упертий» Нед; — р. **прямой**, бр. **прямь**, др. **прямьи**, п. **urzejmy** «увічливий» (первісне значення «прямий, відвертий»), ч. **prímý** «прямий», слц. **príamy**, схв. **према** «до, на, навпроти», слн. **prém** «прямий», стсл. **prěmo** «навпроти», **prěmь** «правильно»; — псл. ***pręmъ** (Брандт РФВ 18, 25; Zubatý AfSlPh 15, 496—497) або ***prēmъ** (Holub—Kop. 301); не зовсім ясне; можливо, пов'язане з ***рег-** «пере, через, кризь»; зставляється далі з гр. **прѣμος** «перший», **прѣмос**, оск. **prōmot** «тс.», дісл. **fram** «придатний, добрий, сміливий», **fram** «вперед, пізніше», гот. **fram** «спереду», **frūta** «перший», двн. **frūta** «користь»,

вигода», нвн. fromt «побожний, богомільний». — Фасмер III 394—395; Черных II 78; Преобр. II 143—144; Machek ESJC 493—494; Skok III 33—34; Kluge—Mitzka 220.

[пря́мик] (у сполученні *засулінець п.* (бот.) «зозулинець шоломоносний, *Orchis militaris L.*» Нед); — похідне утворення від *пря́мий*; назва зумовлена, очевидно, формою стебла. — Див. ще **пря́мий**.

пря́ний¹ «з ароматом або гострим смаком», *пря́нистий*, *пря́ник*, *пря́ничник*, *пря́ноці*, **[попря́ник]** «медяник»; — р. *пря́ный* «пряний»; — результат фонетичного спрощення др. *пъпръяныи* (*пъпръяныи*) «перцевий», похідного від *пъпръ* «перець». — Фасмер III 395; Черных II 78—79; Преобр. II 44; Mikl. EW 270. — Див. ще **пéрець**.

пря́ний², *пря́нистий* — див. **перо́**.

пря́нути — див. **пря́дати**.

пря́сти «сукати нитки, пряжу; ворушити, перебирати (руками, ногами); (очима) раз у раз поглядати», **[пря́дчи]** «прядильник», **[пря́дено]** «моток» Нед, **[пря́джа]** «пряжа» Нед, *пря́диво*, *пря́дильник*, *пря́дильня*, *пря́дильщик*, **[пря́діля]** «пряля» О, **[пря́дівна]** «волоконно пряжі», **[пря́дівка]** (ент.) «ткач сосновий, *Lophyrus reni*» Нед, **[пря́діво]** «прядиво», *пря́дильник* Куз, **[пря́дінка]** «три лікті прядива» Нед, *пря́дка*, **[пря́дло]** «прядіння», *пря́дник* «прядильник» Куз, **[пря́дници]** (мн.) «шовкопряди» Нед, *пря́дня* «прядильня» Куз, **[пря́доха]** «пряля» Нед, *пря́дун* «прядильник» Куз, **[пря́дуча]** «пряля», *пря́жа*, **[пря́лка]** «прядка; пряля» Нед, *пря́ля*, **[пря́льня]** «прядильня» Нед, **[пря́сла]** «тин» До, **[пря́слиця]** «дошка, в яку вставляється гребінь; днище» Г, Нед, *пря́сло*, **[пря́сло́]** «кіл в огорожі; частина огорожі О; частина переносної кошари Доп. УЖДУ 4», **[пря́сниця]** «кужіль» Куз, **[пря́стиця** Нед, *пря́шниця* О] «тс.», **[пря́смо]** «частина огорожі» Нед, **[прі́сло́]** «тс.», **[прі́шень]** «веретено пряжі», **[прі́шнік тж, прі́шнікі]** (мн.) «тс.», *пря́ха*, **[пря́хи]** «збір дів-

чат чи жінок для прядіння» Дз, **[пря́шнік]** «веретено» Нед, *пря́дивний*, *пря́див'яний*, *пря́дильний*, **[пря́дівний]** «прядив'яний» Нед, **[пря́дів'яний]** «тс.», **[ві́дпря́дки]** «відходи від прядіння» Ж, **[запря́дати]** «заробляти прядінням», **[непря́ха]** «та, що не вміє чи не хоче прясти», **[недо́пря́док]** «залишок пряжі» Ж, **[о́пряд]** «пряжа» Ж, **[перé-пря́дки]** «вовна без довгих волокон», **[попря́ди]** «зібрання дівчат для прядіння», **[по́пря́дки, по́пряхи]** «тс.», **[роз-пря́дів'ітися]** (про нитку) «розкрутитися», **[розпря́дів'юватися]** Нед, **[роз-пря́дов'ітися]** «тс.»; — р. *прясть*, бр. *prásці*, др. *прѣсти*, п. *przasć*, ч. *přísti*, слц. *priast'*, вл. *přasć*, нл. *pšěst*, болг. *прѣдѣ*, м. *преде*, схв. *прѣсти*, слн. *prēsti*, стсл. **прѣсти**; — посл. *pręsti* «прясти», пов'язане з *prędati* «кидатися, стрибати»; — споріднене з лит. *springti* «напинати», *springdis* «п'ядь», лтс. *springti* «натягати; міряти», дангл. *springdel* «сильце, гак для натягування». — Фасмер III 394; Черных II 79; Преобр. II 144—145; Brückner 440; Machek ESJC 494; Schuster-Sewc 1166; Младенов 506; Skok III 35—36; Трубачев Рем. терминолог. 92; Trautmann 278; Karulis II 275; Meillet MSL 14, 369; Matzenauer LF 14, 184—185; Persson Beitr. 873. — Див. ще **пря́дати**.

[прятати] «прибирати, хоронити», **[прятатися]** «ховатися» Нед, **[прятані́на]** «збирані в лісі дрова» Нед, **[прятанка]** «посуд у вівчарстві» Доп. УЖДУ 4, **[прятаня]** «роботи, зв'язані із збиранням урожаю» St. sl. 10, 94, **[за́прятка]** «схованка», **[о́прят]** «прибирання; порядок; чистота» Ж, **[о́пряток]** «тс.» Ж, **[о́прятка]** «піднятий залишок від прибирання» Ж, **[о́прятний]** «порядний» Ж, **[по́прятник]** «той, що прибирає» Нед, **[по́прятниця]** «охайна господиня», **[по́прятуча]** «тс.» Нед, **[по́пряток]** «прибирання» Нед, **[по́прятно]** «охайно, чисто», **[спря́нути]** «прибрати», **[спря́т]** «схов», **[спря́танник]** «чоловік, який жене закуплену худобу в указане місце», **[спря́тні]** «упо-

рядкування» Нед, [спряток] «зберігання Нед; схов Ме; начиння Нед», [спрятний] «спритний, моторний» Нед, [спряточний] «який легко зберігається» Нед, [упряток] «запас, заощаджене» Нед; — р. *прятать* «ховати», бр. *ap-rátaць* «очистити; одягти», *apранáць* «одягати, наряджати», п. *szętać* «очишати, упорядковувати», *szęć* «предмет домашнього устаткування», ч. *szpatek* «сміття», слц. *spratát'* «сховати, укласти (їжу)», болг. *опрѣтам се* «готуватися до роботи», схв. *прѣтати* «заривати, засипати (попелом)», слн. *szęćen* «здатний, моторний», стсл. *пратати* «придушувати, перешкоджати»; — псл. *pręćati*, очевидно, з первісним значенням «рвати, виривати, розчищати (землю)». — Фасмер III 396; Черных II 79; ЭСБМ I 133—134; Супрун Веснік БДУ 1971/2, 62—64; Вгүцкнер 436; Skok III 36—37; Меркулова Этимология 1974, 64—71.

прячка, прятка — див. **прядуха**.

псалом «релігійний вірш як частина псалтиря», *псалма* «покладений на музику псалом», [псаломник] «псаломщик», *псаломщик*; — р. бр. *псалом*, *псалма*, др. *псалъмъ*, болг. *псалом*, *псалм*, м. *псалм*, п. вл. нл. *psalm*, ч. слц. *žalm*, схв. *псалам*, слн. *psálm*, стсл. *псалъмъ*; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *ψαλμός* «спів у супроводі музичного інструмента», як і *ψάλλω* «пісня (для струнного інструмента)», утворено від *ψάλλω* «співаю, оспівую; смикаю, смикаю струни, граю», що зіставляється з *ψήν* «терти, скребти» або з лат. *palpare* «гладити, плескати»; форма *псалма* могла бути запозичена через польську мову з латинської (лат. *psalmus* від гр. *ψαλμός*). — СІС² 692; Фасмер III 396, 397; Kopaliński 799; Machek ESJC 721; РЧДБЕ 598; Frisk II 1129. — Пор. **псалтир**.

[**псалонка**] (ент.) «стрілиця пси, Apatete psi L. (Acronycta psi)» Нед; — похідне утворення від *псалом*; назва зумовлена тим, що візерунок на право-

му крилі цього метелика нагадує грецьку літеру *ψ* «пси», яка писалася в слові *псалом* (*ψαλъмъ*). — Горностаев 264. — Див. ще **псалом**.

Псалтир «книга псалмів, частина Біблії», [псалтира Нед, псалтирка, савтир(a)] «тс.», [псалтирник] «той, що вивчає псалтир», [псалтирщик] «той, що читає псалтир» Нед; — р. *псалтырь*, бр. *псалтыр*, др. *псалътырь*, п. *psalterz*, ч. *žaltář*, слц. *žaltár*, вл. *psalter*, нл. *psaltař*, болг. *псалтир*, м. *псалтир*, схв. *псалтир*, слн. *psálteř*, стсл. *псалътырь*; — через старослов'янську мову запозичено з грецької (у західнослов'янські мови через латинське і німецьке посередництво); гр. *ψαλτήριον* «книга псалмів» (> лат. *psaltērium* // *psaltarium* > днн. *saltāri*) утворено від *ψάλλω* «смикаю (струни); граю на струнах». — СІС² 692; Черных II 79; Sł. wyr. obcych 612; Machek ESJC 721; Buffa Slavia 36/2, 175; РЧДБЕ 598; Frisk II 1129. — Див. ще **псалом**.

псе (у виразі *звів усе на псе* «зіпсував усе, понівечив»); — результат видозміни форми *пси*, зумовленої впливом західноукраїнської діалектної вимови наголошеного **и** як **е** і римуванням до *все*; пор. *зійти на пси* «перевестися в ніщо». — Див. ще **пес**.

псевдо- (перша частина складних слів, що означає «несправжній, неправильний, фальшивий»: *псевдовчений*, *псевдомистецтво*, *псевдонародний* та ін.); — р. болг. м. *псевдо-*, бр. *псеўда-*, п. ч. слц. вл. *pseudo-*, схв. *псеудо-*, слн. *psevdo-*; — результат виділення з грецьких запозичень типу *псевдогамія*, *псевдоподії*, в яких перший компонент зводиться до гр. *ψεῦδος* «неправда, брехня; омана, помилка; вигадка», можливо, спорідненого з вірм. *sut* «брехня», слц. *šudit'* «обдурювати», ч. *šidit* «тс.». — СІС² 693; Kopaliński 799; Holub—Lyer 403; Вуяклија 788; Frisk II 1132—1133; Machek ESJC 607.

псевдонім «прибране ім'я»; — р. болг. м. *псевдонім*, бр. *псеўданім*, п.

pseudonim, ч. слц. вл. pseudonym, схв. *pseudonim*, слн. *pseudonim*; — запозичення з французької мови; — фр. *pseudonyme* походить від гр. ψευδώνυμος «фальшиво названий», утвореного з основ слів ψεύδος «обман, фальш» та ὄνομα «ім'я», що є діалектним варіантом слова ὄνομα «т.с.». — СІС² 693; КЭСРЯ 372; Коралиński 799; Holub—Lyer 403; РЧДБЕ 598; Вуяклија 788; Klein 1263—1264; Dauzat 595. — Див. ще **анонім, псевдо-**.

[**псих**] (виг.) «тпрусь» (крик на котів), [*псіка*] «вигук, яким відганяють котів» О; — звуконаслідувальне утворення.

псіний, *псіти*, *псій*, *псінкí*, *псіти* — див. **пес**.

[**псінка**] (бот.) «паслін чорний, Solanum nigrum L.», [*псінка*] «т.с.; паслін солодко-гіркий (глісник), Solanum dulcamara L.» Мак, [*псіяковаті*] «пасльонові, Solanaceae Juss.» Мак; — р. [*псінка*] «паслін чорний», п. *psinki* «т.с.»; — результат видозміни форм [*песліна*] «паслін чорний», [*псіліна*, *песльон*] «т.с.», пов'язаних з *паслін* і зближених з основою *пес* (пор. [*псі ягоди*] «паслін чорний»); зближення частково могло бути зумовлене отруйністю рослини (Нейштадт 482—483); пор. також нвн. Hundskraut «паслін чорний», букв. «собача трава». — Фасмер III 397; Преобр. II 21. — Див. ще **паслін**.

[**псіушок**] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Шарл; — очевидно, складне слово, утворене з основ слів *пес* і *у́хо* (*вúхо*) (див.).

псіх «псіхопат», *псіхувати*; — р. *псіх*, бр. *псіх*; — результат скорочення слова **псіхопат** «людина, що страждає розладом псіхіки». — КЭСРЯ 372. — Див. ще **псіхопат**.

псіхіатрія (мед.) «розділ медицини, що вивчає псіхічні хвороби», *псіхіатр*, *псіхіатрічний*; — р. *псіхіатрія*, бр. *псіхіятрія*, п. слц. *psychiatria*, ч. *psychiatrie*, вл. *psychiatrija*, болг. *псіхіатрія*, м. *псіхіјатрія*,

схв. *псіхіјатрія*, слн. *psihiatrija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Psychiatrie*, фр. *psychiatrie*, англ. *psychiatry* утворено з основ слів гр. ψυχή «душа» та іатρεία «лікування». — СІС² 693; Коралиński 800—801; РЧДБЕ 598; Вуяклија 789; Klein 1264. — Див. ще **педіатр, псіхіка**.

псіхіка, *псіхбз*, *псіхічне*, *псіхічний*; — р. болг. м. *псіхіка*, бр. *псіхіка*, п. ч. слц. *psychika*, вл. *psychiski* «псіхічний», схв. *псіхіка*, слн. *psihika*; — зворотне утворення від *псіхічний*, запозиченого із західноєвропейських мов; нім. *psychisch* «псіхічний», фр. *psychique*, англ. *psychic* «т.с.» походять від гр. ψυχικός «душевний, духовний», утвореного від ψυχή «душа; дух, подув», пов'язаного з ψύχω «дихаю, дму; обдаю холодом», спорідненим з дінд. *bhas-* «дихати, дути». — СІС² 693; Коралиński 800—801; РЧДБЕ 598; Вуяклија 789; Dauzat 595; Klein 1264, 1265; Frisk II 1141—1142; Boisacq 1079.

псіхо- (перший компонент складних слів із значенням «стосовний до псіхіки»: *псіхоаналіз*, *псіхотерапія*); — р. болг. м. схв. *псіхо-*, бр. *псіха-*, п. ч. слц. вл. *psycho-*, слн. *psiho-*; — результат скорочення і стягнення з другими компонентами основ слів *псіхічний*, *псіхіка* (див.).

псіхологія, *псіхолог*, *псіхологічний*; — р. болг. *псіхологія*, бр. *псіхологія*, п. *psychologia*, ч. *psychologie*, слц. *psychológia*, вл. *psychologija*, м. *псіхологіја*, схв. *псіхологіја*, слн. *psihologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Psychologie*, фр. *psychologie*, англ. *psychology*, нлат. *psychologia* утворено, можливо, Меланхтоном з основ гр. ψυχή «душа» і -λογία, пов'язаного з λόγος «слово». — СІС² 694; Коралиński 800—801; РЧДБЕ 599; Вуяклија 790; Dauzat 595; Klein 1265. — Див. ще **логіка, псіхіка**.

псіхопат, *псіхопатія*, *псіхопатічний*; — р. болг. м. *псіхопат*, бр. *псіхопат*, п. *psychopata*, ч. слц. вл.

psychopat, схв. *психопат*, слн. *psihopát*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Psychopáth, фр. psychopathe, англ. psychopath утворено з psycho-, пов'язаного з гр. ψυχή «душа», і гр. -παθής «хворий», пов'язаного з πάθος «хвороба, страждання». — СІС² 694; КЭСРЯ 372; Kopaliński 801—802; Holub—Lyer 403; РЧДБЕ 599; Вујаклија 791; Gr. Fwb. 625; Klein 1265. — Див. ще **пáфос**, **псіхіка**.

[псімлiчак] (ент.) «гусiнь, Deilephila euphorbiae L.» ВеНЗн, ВеЗа; — складне слово, очевидно, запозичене зі словацької мови; пор. слц. psi «собачий», похідне від pes «пес», і mliečnik (бот.) «молочай, Euphorbia», похідне від mlieko «молоко»; пор. також семантично тотожне н. Wolfsmilchschwärmer, що складається з основ слів Wolf «вовк», Milch «молоко» та Schwärmer «метелик». — Див. ще **молокó**, **пес**.

[псóвник] (ент.) «(вид пильщика) Empythus» Нед; — похідне утворення від [псoвáти] «псувати»; назва зумовлена шкідливістю цих комах (Горностаев 284). — Див. ще **пес**.

пстінькати — див. **пхікати**.

[пструг] (іхт.) «форель, Salmo trutta L.», *струг*, [стругáч О, струх О, пеструг Коломиец Происх. назв. рыб, пестрюга, пестрюха тж] «тс.», [пструглі] «веснянки» О; — р. [пеструха], п. pstrag, ч. слц. pstruh, вл. pstruha, нл. pstrug «тс.»; — псл. діал. *pъstroгъ//*pъstroга «форель», утворене за допомогою суфікса -oгъ// -oга від pъstrъ «пістрявий, рябий» (риба покрита червоними цяточками); від цього ж прикметника, але з іншими суфіксами утворено і болг. пѣстрѣва «форель», схв. пѣстрма, пѣстрва, слн. postry «тс.». — Brückner 445; Machek ESJC 496; Holub—Lyer 403; Коломиец Происх. назв. рыб 28. — Див. ще **пестрий**. — Пор. **стрóмик**.

псувати — див. **пес**.

[псiвiра] («лайка» негідник, мерзотник); — складне слово, утворене зі слів [псiа] «собача» та *вiра*; калька п.

psiawiara (лайка), букв. «собача віра», утвореного зі слів psia «собача» та wiara «віра». — Див. ще **вiра¹**, **пес**.

псiага (бот.) «біловус стиснутий (мичка), Nardus stricta L.», [псiенка Мак, псiрка ВеНЗн, псiчка тж, псiоха Мак, псiога Мак, псiюрка ВеНЗн, псiюха тж, псiюча См, псiяка Мак, псiянка, псiярка, псiячка См] «тс.», [псiянкoвiта (земля)] «заросла мичкою» ВеНЗн; — п. [psina] «мичка», слц. psica, psiarka «тс.»; — похідні утворення від *пес*; назви зумовлені непридатністю цієї трави. — Machek Jm. rostl. 293. — Див. ще **пес**.

псiянкoвiтi — див. **псiянка**.

[псiярка] (бот.) «печериця, Agaricus L. Мак; печериця, що росте на гної Ме», [псiюрка] «печериця; (вид печериці) Agaricus vittadini Мор» Мак, [псiєка] «гриб-поганка» Корз; — похідні утворення від *пес*; назви зумовлені отруйністю окремих видів гриба Agaricus (Зерова 6). — Див. ще **пес**. — Пор. **псiярки**.

[псiярки] «дрiбні яблука або грушi» ВеЗа, [псiюрка] (поганй сорт слив) Нед; — очевидно, похідне утворення від *пес*; назва зумовлена непридатністю цих плодiв. — Див. ще **пес**. — Пор. **псiярка**.

птаx, **птáха**, **птáство**, **птаxáрня**, **птаxiвнiк**, **птаxиvнiцтво**, **пташá**, **пташáрня**, **пташеня**, **пташiна** «пташка» СУМ, ВеБ, [пташiна] (зб.), [пташiв'я] (зб.), **птáшка**, **птáшник** «птахівник», [пташнiк] «птаховол», **птáшнiк** «пташарня», [пташнiцтво] «птаховолство» Нед, **птáшня** «пташарня», **пташня** (зб.), **пташóк**, **птаxиvнiчий**, **пташáчий** СУМ, Нед, [пташiий] «пташиний» Нед, **пташiний**, [пташiти] «хв'ятати, як хижий птаx Нед; нагромаджувати пожитки, зберiгати, складати, красти» Ва, [пташiти] «квапитися» Нед; — р. **птáшка**, бр. **птаx**, п. вл. pтак, ч. pтáк, слц. vták, нл. pтаšk; — псл. *pъта «птаx», pътакъ, pътахъ «тс.»; — спорiднене з лтс. putns «тс.», лит. putýtis «пташеня», лат. putus «хлоп-

чик», дінд. *putráh* «дитина, син», *rótaḥ* «звіря», ав. *puθga-* «син», а також з лит. *paũtas* «яйце», лтс. *paũts*, прус. *rawtte* «тс.»; іє. **pūt-*, **pout-*. — Фасмер III 398; Machek ESJC 496; Schuster-Sewc 1185—1186; Berneker IF 9, 362; Бернштейн Очерк 1974, 141—142; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 313—314; Būga RR II 526—527; Trautmann 233; Meillet Études 247, 348; Persson Beitr. 403; Walde—Hořm. II 394; Kořinek 23; Pokorny 843. — Пор. **птіця**.

[пташачар] (орн.) «малий яструб, *Accipiter nisus* L. (*Nisus communis* Cuv.)» ВеНЗн, [*пташачор*] «тс.»; — похідне утворення від *птаx*, співвідносно з назвою [*астряб пташачий*] «тс.» Шарл; назва зумовлена тим, що цей птах живиться дрібними птахами (Воїнств.—Кіст. 171). — Див. ще **птаx**.

[пташинець] (бот.) «серадела, *Oenithorus L.*» Мак; — похідне утворення від *птаx*; назва зумовлена подібністю квітів цих рослин до пташиних пазурів (Федченко—Флеров 577); пор. [*птиченіг*] «серадела дрібненька, *Oenithorus pegrusillus* L.» Мак, що є штучною калькою латинської наукової назви (з гр. *ὄρνις*, *-ιδος* «птаx» і *πούς* «нога»). — Див. ще **птаx**.

птеродактиль «викопний плазун ряду птерозаврів»; — р. *птеродактиль*, бр. *птэрадактиль*, п. ч. слц. *pterodactyl*, болг. *птеродактил*, слн. *pterodaktíl*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Pterodaktylus*, фр. *ptérodactyle*, англ. *pterodactyl*, нлат. *pterodactylus* «тс.» утворено з основ гр. *πτερόν* «перо; крило», спорідненого з дінд. *pátram* «тс.», двн. *fedara* «перо», псл. *perō*, та *δάκτυλος* «палець». — SIC² 695; Kopaliński 801; РЧДБЕ 600; Dauzat 595; Klein 1266; Frisk II 612. — Див. ще **дактиль**, **перó**.

птерозавр «викопний летючий ящур»; — р. *птерозавр*, бр. *птэразáвр*, п. *pterozaur*, ч. слц. *pterosaurus*, болг. *птерозавър*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *pterosaur*, нлат. *pterosaurus* «птерозавр» утворено

з гр. *πτερόν* «перо; крило» і *σαῦρος* «ящірка», етимологія якого неясна. — SIC² 695; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 600; Klein 1266; Frisk II 683. — Див. ще **птеродактиль**. — Пор. **динозавр**.

[пти] (у виразі *на п.*: На що се? *На пти*: щоб дивувались такі дурні, як ти); — залишок псл. **pūt-* «питати» (**pūtō* «питаю», пов'язане чергуванням голосних з ітеративом *pytaǰō* «тс.»; пор. ч. *ptáti se* «питати»). — Machek ESJC 496. — Див. ще **питáти**.

птіця, [*птичáр*] «пташник, птахолов» Нед, *птічка* «птаx, пташеня; [вид дитячої гри]», [*птиченя*] «пташеня», *птічник* «пташник (будівля для птахів)», *птічня* «тс.», *птічниця* «пташниця», [*птічко*] «пташеня», *птічий*; — р. болг. м. *птіца*, др. *пѣтица*, схв. *птіца*, *тйца*, слн. *ptíca*, стсл. *пѣтица*; — псл. *pūtica*, похідне утворення від **pūtā* «птаx». — Фасмер III 398; Черных II 79—80; Преобр. II 147; Schuster-Sewc 1186; Бернштейн Очерк 1974, 141—142; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 313—314. — Див. ще **птаx**.

птру — див. **тпру**.

[птруту] (крик на ягнят у гуцульських пастухів); — очевидно, результат злиття вигуку [*птру*] (яким зупиняють коней) і прислівника [*ту*] «тут». — Див. ще **тпру**, **ту**.

[пту-гей-са] (вигук, яким повертають волів ліворуч); — результат поєднання і спрощення вигуків [*птру*] «тпру» і *гэйса*, яким повертають волів ліворуч. — Див. ще **гейс**, **тпру**. — Пор. **пту-ча**.

[птуц] (вигук, яким відганяють телят), [*а-птуц*] «тс.» ВеЛ; — очевидно, пов'язане з вигуком *тпрусь*, яким відганяють котів (див.).

[пту-ча] (крик, яким повертають волів направо); — результат поєднання і спрощення вигуків [*птру*] «тпру» і [*ча*], яким наворачтають волів праворуч. — Див. ще **тпру**, **ча**¹. — Пор. **пту-гей-са**.

пуансón «частина штампа; рельєфне зображення букви», *пунсón* «тс.»,

пуансува́ння; — р. пуансо́н, пунсо́н, бр. пунсо́н, болг. поансо́н; — запозичення з французької мови; фр. роіçon «шило; пробійник; штемпель, клеймо, проба; штифт» походить від лат. рипсітіо (зн. в. рипсітіоnem) «нанесення уколів, колоття». — СІС² 695; Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1687; РЧДБЕ 568; Matzenauer 287; Dauzat 569; Gamillscheg 712. — Див. ще **пункція**.

пуанти «балетні туфлі (з твердим носком)», пуа́нт; — р. бр. пуа́нты, п. pointe, болг. поа́нт «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. pointe «кінчик, вістря» виникло з пізньолат. рїпснта, діепрїкм. мин. ч. жін. р. від лат. рупго «жалю, колю». — СІС² 695; Копали́нські 763; РЧДБЕ 568; Klein 1207. — Див. ще **пункт**.

публіка¹ «група людей, що збиралася де-небудь; (глядачі, слухачі); народ, люди», публіка́тор, публіка́ція, публіци́ст, публіци́стика, публі́чний, публіци́стичний, публікува́ти, ст. публице «публічно, всенародно» (1646); — р. болг. м. публіка, бр. публіка, п. publika, ч. publika, publikum, слц. vl. publikum, схв. публіка, слн. públika; — запозичення із середньолатинської мови (публіци́ст і похідні від нього — з французької; фр. publiciste від public «публічний», лат. pūblicus); слат. pūblicum (vulgus) «простий (народ)» виникло з лат. pūblicus «народний», що постало внаслідок контамінації лат. poplicus «належний народові», утвореного від populus «народ», і *pūbicus «належний дорослим», похідного від pūbēs «волосося, що з'являється при повнолітті; дорослі; народ», спорідненого з лат. рuer «хлопець», псл. рьтїса «птиця». — СІС² 695; Акуленко 142; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 398; Черных II 80; Преобр. II 147; Копали́нські 801—802; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 600—601; Вуякли́я 792; Kluge—Mitzka 568; Dauzat 596; Klein 1267; Walde—Hofm. II 338, 380—381. — Див. ще **популярний, птиця**.

[**публіка**²] «ганьба, сором; ганебний стовп; людина поганої поведінки;

дивина Корз», ст. публика «ганьба» (зокрема, ганьба на стовпі), публіковати «ганьбити»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [publika] «прилюдний скандал; непорядна жінка, повія» пов'язане з publika «публіка». — SW V 424. — Див. ще **публіка**¹.

[**пувка**] (бот.) «кульбаба, Тагахасит L. Нед, Мак; скереда, Cserpis L. тж»; — очевидно, результат видозміни незасвідченого в цьому значенні [пупавка] («ромен; жовтило») або *пупка, пов'язаного з [пупок] «брунька», [пупава] «кульбаба» (див.).

пуга «батіг, нагай» СУМ, Нед, [пугавій] «тс.», [пугав'є «пужално» Л, пугайло НикНикТЛ, пугалко, пугало, пугів'є, пугів'є тж, погов'є Л, погів'є, погав'є, погов'є тж, пуджівно, пужавіло До, пужайло НикНикТЛ, пужалена тж, пужак], пужално СУМ, НикНикТЛ, [пужально Пі, пужалко, пужало тж, пужільно НикНикТЛ, пужина О] «тс.», [пужка] «батіг» Кур; — р. діал., бр. пуга, др. пуга, п. рега (ст. рїха з укр.); — не цілком ясне; пов'язувалося (Brückner KZ 42, 360) з р. пугать «лякати»; зводилося (Преобр. II 147—148) до іє. *reu-g-, *reu-k- «ляскати»; в такому разі, очевидно, з носовим інфіксом (пор. лат. рїгїо «кинджал», рупго «колю»). — Фасмер III 399.

пугар, пугарча, пугарчик — див. **пугар**.

[**пугарець**] (орн.) «хатній сич, Athepe noctua Scop. (Surnia noctua)» Нед, [пугур] «пугач» ВеНЗн, ВеУг, [пугуряза] «тс.» ВеНЗн; — результати контамінації і наступного скорочення назв пугач і [бугурец] «сич», [бугуреза] «сова»; виведення [пугуряза] з [пугур] + [яза] «відьма» (Булаховський Вибр. пр. III 223) помилкове. — Див. ще **бугурец, пугу**. — Пор. **пугарець**.

[**пугати**] «лякати» Нед, пугну́ти «пужнути», пужа́ти «лякати» СУМ, Нед, [пуджати] «тс.» ВеУг, пугало «опудало; страховище», пуга́ч «іграшковий пістолет», [пугач] «жердина, якою женуть рибу, ударяючи по воді» Ник,

[пухай] «опудало», [пуглівий] «лякливий» Нед, пужлівий «тс.», [пугом] «грізно, сердито», [попугач] «те, чим лякають» Чаб; — р. пугать, пужать, бр. пужаць; — очевидно, пов'язане з пудити «гнати» через проміжне значення «змушувати тікати, нагнати страху»; перехідними формами могли стати укр. [пуджати] та р. пужать, бр. пужаць, що продовжують первісне *pudj- (пор. Бранд РФВ 24, 143; Соболевский РФВ 62, 234; Преобр. II 148), хоча не виключена можливість праслов'янської варіантності pud-//pog-, подібно до варіантності porgъ//pordъ (пор. пруг, пруд). — Фасмер III 399—400; Черных II 80.

[пугнотавий] «гугнявий» О, [пугнотати] «гугнявити» О; — результат видозміни форм [вугнотавий, вугнотати], пов'язаних з гугнѣти (див.).

[пуговиця¹] «гудзик», [пугвиця Кур, пугвиця, пугвиця ЛЧерк] «тс.», ст. пугва; — р. пуговица, пуговка, др. пугъвъ, пугы, п. [paɣwica] «гудзик», слн. róglica «шпилька»; — можливо, споріднене з лтс. puõga «гудзик», puogs «тс.», дінд. puījañ «купа, грудка»; пов'язується також (Persson Beitr. 245, 263) з псл. pōkъ «пук»; недостатньо обгрунтоване виведення (Бернштейн Очерк 1974, 236; Brückner 401; Loewe KZ 39, 323; Mikl. EW 117) від гот. puggs «гаманець». — Фасмер III 400—401; Mühl.—Endz. III 454; Zubatý BB 18, 264; Uhlenbeck 169, 172; Matzenauer 66.

[пуговиця²] (бот.) «суниці польові, *Fragaria campestris* Stev. (F. collina Ehrh.)» Нед; — очевидно, результат перенесення на суниці назви [пуговиця] «гудзик» (з огляду на форму плодів). — Див. ще пуговиця¹.

[пуговиця³] «пуголовок» Нед; — результат видозміни назви пуголовок, зумовленої звуковою близькістю обох слів і подібністю великої голови пуголовка до круглого гудзика. — Див. ще пуголовок.

пуголовок (зоол.) «личинка жаби», [пугалка ВеНЗн, пугалатиця тж, пуг-

головатиця, пуголовач, пуголовиця, пуголовка, пуголок ВеНЗн] «тс.»; — неясне; можливо, виникло внаслідок гаплогогії з *пугоголовок, букв. «з головою, що нагадує гудзик, з товстою головою», утвореного від *пуга «гудзик» і голова; пор. [пуговиця] «пуголовок». — Shevelov Hist. phonol. 684. — Див. ще голова, пуговиця¹.

пугу (імітація крику пугача; умовний крик запорожців) СУМ, Нед, пугу-пугу, [пугуть] Карп. диал. «тс.», [пуга] (орн.) «пугач, *Bubo bubo* L.», [пугак] Нед, [пуга] «вухата сова» ВеУг, пугач «тс.», [пугутькало] «сич; вид чаплі Нед», [павутькало] «сич» Мо, [пугутькало] «пугач; сира сова, *Strix aluco* L. Шарл», [путькало] «вид чаплі Нед; сич (*Strix noctua*) Карп. диал.», [попугай] «пугач» Л, пугати «кричати» (про пугача), [пугікати] «тс.», пугікнути «крикнути пугу», [пугітькати] Нед; — р. бр. пугач «пугач», п. puchacz, [puhacz] «тс.» (з укр.); — звуконаслідувальне утворення; пор. нвн. puhi «пугу», uhi «тс.», Uhi «пугач», лат. būbo «пугач», гр. βύας «тс.». — Никончук Карп. диал. и оном. 150; Фасмер III 400; Strutyński 113, 146; Kluge—Mitzka 801; Frisk I 275. — Пор. буга.

пугур, пугуряза — див. пугарець.

[пугачі] «вид хліба, спеченого з курудзяного борошна із зеленню»; — пов'язане з [богач] «хліб, малай, пиріг» (див.).

пуд «вага в 16 кг», пудовік «гіря вагою в один пуд; мішок на один пуд», пудовий, [пудові] «мірчук з одного пуда» Нед; — р. бр. пуд, др. пудъ «міра ваги (солі та меду)»; — запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. pund «фунт», через дангл. і днн. pund «тс.» зводиться до лат. pondus «міра ваги, фунт», пов'язаного з pendeo «вишу, звишаю», походження якого не цілком ясне. — Винник 135—136; Фасмер III 401; Черных II 80; Brückner 447; AfSIPh 42, 142; Klein 1151, 1227; Walde—Hofm. II 278—280, 335. — Пор. пенсія.

пудель (порода собак), [пудло, опудло] «тс.» Бі; — р. пудель, бр. пудзель, п. слц. pudel, ч. вл. pudl, нл. pudlak, болг. пудел, м. схв. пудл, пудла, слн. púdelj; — запозичення з німецької мови; н. Púdel «пудель» постало шляхом скорочення з Púdelhund, букв. «собака, що полощеться у воді», перша частина якого пов'язана з дієсловом pudeln «полоскатися» звуконаслідувального походження. — СІС² 696; Фасмер III 401; Черных II 80—81; Sł. wug. obcuch 615; Holub—Lyer 404; Machek ESJC 497; РЧДБЕ 601; Вуяклија 793; Klein 1217; Kluge—Mitzka 569.

пудинг «запіканка з рису чи інших круп»; — р. болг. м. пудинг, бр. пудынг, п. pudding, pudung, ч. pudink, слц. вл. puding, схв. пудинг, пудинг, слн. púding; — запозичене з англійської мови, можливо, через німецьку (н. Pudding); англ. pudding «пудинг» (сангл. roding, pudding «тс.») зводиться, очевидно, до фр. boudin «кров'яна ковбаса», остаточно не з'ясованого походження. — СІС² 696; Фасмер III 401; Черных II 81; Kopaliński 802; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 701; Вуяклија 793; Klein 1268; Dauzat 101; Gamillscheg 131.

[пудити] «лякати, гнати; мочитися; [швидко їхати О]», [пуджати] «лякати» ВеУг, [пуд] «страх», [нагнати пуду] «налякати» Ме, [пуджало] «страховище» Нед, [пудило] «тс.» Нед, [пудло] «страхопуд; опудало» О, [пудний] «страшний» Нед, [напудсти] «налякати» МСБГ, [напудда] «той, хто легко лякається» Ж, [напропуд] «напролом, навпростець», [опудитися] «злякатися», [опужувати] «ставити опудала» Си, [обпуд] «опудало», [опуда] «тс.», опудало, [обпудь] «той, хто легко лякається» Ж, [перепуд] «переляк» Нед, [попудить] «кинути» Чаб, [побпуд] «потяг, інстинкт; поштовх» Нед, [попудник] «блуд; лісовик О; поквапливий чоловік ВеБ», [попудовиско] «страховисько» Нед, [попудний] «вільний, розпущений», [спуда] «переляк» тж; — р. [пудить] «проганяти, лякати», бр. пуд-

дзиць «тс.», др. пудити «гнати», п. pędzić «тс.», ч. puditi «спонукати, підбивати», слц. puditi' «гнати», болг. пѣдя «жену, виганяю», м. пади «жене, виганяє», схв. пудити «лякати, гнати», слн. rodíti «гнати, переслідувати», стсл. пждити «гнати»; — псл. roditi «гнати, переслідувати»; — очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *pęsti <*pendti «пнути»; — в такому разі споріднене з лит. sprándyti «тиснути», spęsti «ставити пастку», лтс. sprūsts «пастка», двн. дангл. spannan «натягувати». — Фасмер III 402; Преобр. II 150; Младенов 540; Mühl.—Endz. III 1035—1036; Kluge—Mitzka 719. — Див. ще п'ясті.

[пудло] «коробка, ящик» Нед, [пуделко] «коробка, шкатулка», ст. пуделко (XVIII ст.); — запозичення з польської мови; п. pudło «коробка; кузов (екіпажа)», як і ч. діал. слц. pudlo «мірка збіжжя; коробка», походить від нн. pudel (нвн. Paudel) «коробка». — Brückner 447; Machek ESJC 497.

[пудож] (бот.) «жовтий осот городній, Sonchus oleraceus L.» Мак; — неясне.

[пудофет] «неповороткий, млявий чоловік»; — неясне.

пудполоник — див. ополоник².

пудра, пудрениця, пудрет (с.-г.), пудрити, пудрувати; — р. бр. болг. м. пудра, п. вл. puder, ч. pudr, слц. слн. púder, схв. пудер; — запозичення з французької мови; фр. poudre «порошок, пудра» походить від лат. pulvis (зн. в. pulverem) «порошок», пов'язаного з pollen, спорідненого з гр. πάλη «порох, дрібна мука», лит. pelenai «попіл», псл. ropelъ, укр. попіл. — Фасмер III 402; Черных II 81; Преобр. II 150; Sł. wug. obcuch 615; Holub—Lyer 404; Machek ESJC 497; РЧДБЕ 601; Вуяклија 793; Kluge—Mitzka 569; Klein 1210; Dauzat 578; Walde—Hofm. II 331—332, 338. — Див. ще попіл.

[пужик] (орн.) «голуб-синяк (клинтух), Columba oenas L.» Нед; — неяс-

не; можливо, звуконаслідувального походження.

[пужити] «надувати» Бі, **[пужитися]** «надуватися Бі; підніматися щетиною, їжитися», **[пужина]** «гніздо хлібної зернини; полова Нед; порожнє зерно; недозрілі зерна конопель; послід з насіння конопель Кур; головка коноплі О», **[пужинуватий]** «порожнистий» (про зерно); — р. **[пужина]** «обшморганна коноплина», п. **ризупа** «остюк; вершок колоса», нл. **ризуś** «надувати», слн. **[ризіпа]** «гніздо насінини груші або яблука», **[ризіса]** «мішечок»; — очевидно, споріднене з р. **пўга** «товстий кінець яйця», укр. **[пуха]** «тс.». — Schuster-Sewc 1196. — Див. ще **пуха**.

[пужла] «собака» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **пужати** «лякати».

пужник (бот.) «*Turritis Dill.*» СУМ, Нед; — очевидно, пов'язане з **[пужитися]** «підніматися щетиною, їжитися»; назва могла бути зумовлена загальною загостреністю форми рослини (Нейштадт 281—282). — Див. ще **пужити**.

[пузанка] «чорна смородина» Мо, **[пузичка]** «червона смородина» Мо, **[бузічка]** «тс.» Ме; — результат видозміни назви **[позічка]** (в укаючій вимові) «червона смородина», зближеної з основами **пўзо**, **бузина**; неточне виведення від **порічки** (Дзензелівський St. sl. 22/3—4, 294); помилкове безпосереднє пов'язання **[бузічка]** з **[боз]** «бузина» (ЕСУМ I 281—282).

[пўзати] «кидати» Нед; — неясне.

[пузвеликий] «вказівний» (про палець); — результат злиття прийменника **[пуз]** «повз, поряд» з прикметником **великий** (див.).

[пуздигарня] «велика заплучена хата» Па; — пов'язане з **[буждигарня]** «тс.» (див.).

[пуздрó] «сечовий міхур; калитка (у тварин)», **[пўздря]** «прищ, пухир», **[пўздратий]** «череватий?», **[пўздракуватий]** «одутлий»; — р. **[пўздрó]** «живіт тварини», бр. **[пўздрó]** «сечовий мі-

хур у коня», **[пўздрá]** «товста людина», схв. **пўздра** (**пўздро**) «орган у самців-тварин»; — очевидно, псл. ***rizgo**, похідне від **rizo** «пузо». — Фасмер III 402—403; Преобр. II 151; Brückner 449; Skok III 89—90; Потебня РФВ 4, 188; Mikl. EW 268—269. — Див. ще **пўзо**.

[пуздрó²] «погрибець, дорожня скринька», **[пўздрéрко, пўздрéрок]**, ст. **пўздро** (XVII ст.) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. **puzdro** «футляр; скринька», як і ч. **rouzdro** «тс.», **[rudro]** «намордник для пса», слц. **puzdro** «футляр», очевидно, є давнім запозиченням з германських мов: пор. днв. **fōtar** (**fuotar**) «підшивка, футляр», гот. **fodr** «півва»; етимологічне ототожнення з **[пўздрó]** «сечовий міхур», р. **[пўздрó]** «живіт тварини» (Фасмер III 402—403; Brückner 449; Holub—Kop. 289) дається помилковим. — Machek ESJC 476; Holub—Lyer 388. — Пор. **хўтро**.

пўзина — див. **півзен**.

пузір, **[пузёр]** «сечовий міхур» Куриленко, **[пузирўха]** (бот.) «фізаліс звичайний, *Physalis alkekengi* L.» Нед, **пузирчатка** (бот.) «пухирник, *Utricularia* L.», **пузірїстий**, **пузірчатий**, **пузирковий**, **пузірїтися**, **спузірїти** «укрити бульбашками», **спузірїти** «узятися пузірями»; — р. **пузірь**, бр. **пузірь**, вл. **ризог** «бульбашка на воді»; — псл. **rizugь**, похідне від **rizo**; на думку Потебні (РФВ 4, 187), виникло з ***ррхугь** «пухир» під впливом **rizo**. — Фасмер III 403; Черных II 81—82; Преобр. II 151; Schuster-Sewc 1196; Mikl. EW 268. — Див. ще **пўзо**. — Пор. **пухір**.

[пузирчатка] (бот.) «міхурник деревовидний, *Colutea arborescens* L.» Мак, **[пузорчатка]** Нед, **пузирник звичайний** Мак «тс.»; — р. **пузірник** «міхурник», похідне утворення від **пузір**; назва зумовлена пухирчато-здутими бобами цієї рослини (Віслюліна—Клоков 214). — Див. ще **пузір**.

пузітка «губна гармоніка» Куз; — неясне.

пузички — див. **пузанка**.

[**пузінки**] (у сполученні [*п. у верби*] «вербові котики») BeH3н; — очевидно, видозмінене запозичення зі словацької мови; слц. *puzik* «вербовий котик» є похідним від [*puza*] «кішка». — Machek ESJCS 409.

пузо, *пузан*(ь), *пузанок* (іхт.) СУМ, Г, [*пузіі*] «пузань» ЛексПол, [*пузіце*] «частина веретена», *пузатий*, [*запузатити*] «відростити черево; завагітніти», [*напузатися*] «нажертися» Ж; — р. *puzo*, бр. *puza*; — псл. [*puzo*]; — не зовсім ясне; зіставляється (Būga RR I 300—301) з лит. *pužas* «велика черевата людина», *pužlys* «йорж»; пов'язується також (Machek Recherches 15) з лит. *puožė* «набалдашник, булава», *baūžas* «страшидо»; виводилось ще (Преобр. II 151; Потєбня К ист. зв. III 87—88) від іє. **reu-s-/pu-s-* «дути». — Фасмер III 403; Черных II 81; Куркина Етимология 1971, 70—72.

[**пуйка**] «сука» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*pujka*] «кішка», [*puja*] «тс.» є похідним від *puj-ruj* (вигук для підкликання кішки), що виникло з *pujdz*, форми наказового способу від *pujśc* «піти». — SW V 429. — Див. ще **іті**, **по**.

пук¹ «жмут; [пучка, кінець пальця Нед; стебло злакових, цибулі Л]», [*пўка*] «пучка», [*пукатина*] «випуклість» О, [*пукно*] «опуклість» ЛексПол, *пўчка*, *пучок* «зв'язка; [букет]», *пукастий*, [*пўшка*] «пучка» О, *пукатий*, [*пукнатий*] «опуклий» ЛексПол, [*пукнястий*] «тс.», *пучкуватий*, [*пўком*] (про падіння) «швидко, як камінь», [*пушковати*] «шиттям заробляти на життя» О, *впуклість*, *впуклий*, [*випуклястий* Ж, *випучістий* Ж, *впучний* Ж], *опўка* «м'яч», *опўклина*, *опўклий*, *опўкуватий*, *спучити* «збільшити обсяг»; — р. бр. *пук* «жмут, в'язка», др. *пукъ*, п. *pek* «тс.», *paк* «брунька», *puклиc* «робити опуклим», ч. слц. *puк* «пагін, брунька», вл. *puкаwс* «вид гвоздики з квіткою, що розтріскується», *puк* «тріщина», нл. *puк* «розсипання при розтріскуванні», *puска* «брунь-

ка; плід терну, шипшини»; — псл. *puкъ* (**puuk-*), очевидно, пов'язане з *pukati* (**puukati*) «тріскатися»; зіставляється також з перс. *rang* «гроно фініків» (Morgenstierne NTS 5, 56), з лат. *panus* (<**pankno*) «нарив; жмут проса» (Persson Beitr. 245, 478; Walde—Hofm. II 248); на думку деяких дослідників (Persson, там же; Petersson Glotta 8, 70), *puкъ* пов'язане з **pugy* (пор. *nygo-виця*). — Фасмер I 370; III 403—404; Черных II 82; Преобр. II 152; Brückner 403; FW 123; Machek ESJCS 498; Holub—Kop. 305; Walde—Hofm. II 248; Абаев Етимология 1984, 18. — Див. ще **пукати**¹.

[**пук**²] (бот.) «борщівник, Heracleum sibiricum L. BeH3н, Мак; гірча, Selinum carvifolia L. Мак»; — пов'язане з *пук*¹; назви цих рослин, що належать до родини окружкових, зумовлені тим, що їх суцвіття мають форму пучків. — Див. ще **пук**¹.

[**пукавець**] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus» Нед, [*пукас*] «тс.», [*пукасик*] «маленька рибка» Мо; — р. [*пукас*] «гірчак», [*пугасик*], бр. [*пукас*], п. [*pukawka*, *pukas*] «тс.»; — пов'язане з [*пўкати*] «тріскатися»; назва зумовлена тим, що в гірчака тріскається черевце, коли з нього видавлюють нутрощі, готуючи в борщ; пов'язується також (Leder 106) з *пукатий*, *пукастий* «опуклий»; виведення від лит. *pukis* (*pukyš*) «йорж» (Лаучюте 20) сумнівне. — Коломиец Происх. назв. рыб 38—39; Сабанєєв 362; SW V 429. — Див. ще **пукати**¹.

[**пукал**] «болото, мул на дні солоних озер»; — неясне; можливо, пов'язане з *кал*.

[**пукалка**¹] (бот.) «дзвінок, скучник, Campanula glomerata L.» Мак, [*пукавка*] «тс.» Мак; — пов'язане з *пук*; назва зумовлена тим, що квітки цієї рослини розміщені у вигляді пучків на верхівці стебла. — Див. ще **пук**¹.

[**пукалка**²] (бот.) «сорт слив, борщівки, Prunus insititia variet.» Мак; — пов'язане з *пукати*; назва зумовлена,

очевидно, тим, що під час дозрівання плоди цих слив тріскаються. — Див. ще **п'юкати**¹.

[**п'юкалка**³] «вид маленької жабки, що водиться в мілких місцях лиману, в калюжах» Дз; — неясне.

п'юкарь, *п'юкарити* — див. **б'юкер**.

[**п'юкати**¹] «тріскатися», [*п'юкти*] «тс.», [*п'юка*] «брунька» Ник, [*п'юкалка*] «бутон, чашолистик деяких рослин Ме; (бот.) незгода рутичка, *Isorugum thalictroides* L. Мак», [*зап'юкуватися*] «згортатися» (про квіти), [*напук*] «брунька» Ник, [*напука*] «тс.» тж, [*пропукати*] «тріскатися, лопатися, розпускатися» Нед, [*пропучати*] «розпорювати, розколупувати» Нед, [*пропучувати*] «тс.» тж, [*пропучити*] «проколоти (нарив)» О, [*пропучлина*] «тріщина, щілина» Нед, [*розпукати*] «розпускатися», [*розпукнути*], [*розпукувати*], [*розпукатися*] «розпускатися, лопатися (про бруньки); [тріскатися] Нед», [*р'озпук*] «лопання Нед; брунька Ник», [*розпучлина*] «розколина, ущелина, тріщина на землі» Нед, [*розпучовка*] «квітка, яка розпускається, бутон», [*розпучина*] «тріщина, щілина» тж; — р. [*п'юкати(ся)*], бр. [*п'юкацца*] «лопатися», п. река́с «тс.»; розпукуватися (про бруньки), ч. *rukati*, слц. *rukati'* «тс.», болг. *п'юкам* «переповнююсь; багато їм; умираю», м. *пука* «лопається», схв. *п'юћи* «розкритися; раптово з'явитися», цсл. **п'юкнѣти** «лопнути»; — псл. *rokatı*, *roq(ro)ti* «тріскатися», очевидно, звуконаслідувального походження, паралельне до **roukati* «стукати, тріскати»; пов'язується також (Machek ESJC 498; Holub—Lyer 404) з псл. *rixnoṭi* «пухнути», нвн. *baichen* «обдматити, здувати». — Фасмер III 404; Преобр. II 151—152; Brückner 403; Holub—Kop. 305; Schuster-Sewc 1189; Skok III 67. — Пор. **пук**¹, **п'юкати**², **п'ючити**, **розпуча**.

[**п'юкати**²] «стукати; стріляти; ляскати», [*пукотати*] «скрипіти, рипіти; бити, стукати» ВеУг, [*пук*] (виг.) «тук, стук» Нед, [*пукі*] «тс.», [*пропучак*] (орн.) «одуд, Урира *erops* L.» Шарл; —

р. [*п'юкати*] «хлопати, ляскати; стріляти», п. *rukaś* «стукати», ч. *rukati* «ляскати», слц. *rukati'* «тріщати, хлопати; стріляти», вл. *rukaś* «стріляти, хлопати», нл. *rukaś* «тс.», болг. *п'юкам* «тс.», м. *пука* «стріляє», схв. *п'юћи* «тріснути, вистрілити, прогріміти», слн. *rokatı* «хлопати, гриміти»; — псл. *rukati* «хлопати», *рукъ* (виг.). — Brückner 403, 447; Schuster-Sewc 1189; Kořínek 257. — Див. ще **п'юкати**¹.

п'юкель — див. **б'юкля**.

[**пукенкі**] «бруньки» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *п'юпинки* «пуп'янки», зближеної з дієсловом [*п'юкати*] «тріскатися». — Див. ще **пуп**.

[**пукішка**] «товста людина; карапуз»; — очевидно, пов'язане з *пук*, *пукатий*; характер словотворчого зв'язку неясний. — Див. ще **пук**¹.

[**пукластий**] «опуклий» Нед, [*пуклятий*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ruklasty* пов'язане з *rukiele* «опуклість». — Шелудько 43; Brückner 447; SW V 429—430. — Див. ще **б'юкля**.

[**п'юлити**] (очі) «витріщати» ЛексПол, (Ме), [*п'юлькати*] «витріщуватий» Нед, Ме, [*п'юлікати*] ВеНЗн, *п'юлькати* Ме] «тс.», [*в'юпулити*] (очі) «витріщити(ся), вилупити, розкрити, видивитися» Ме; — р. [*в'юпулитъ*] «витріщити», бр. [*п'юляты*] «витріщуватий», ч. *rouliti* «витріщати», *puliti* «тс.», болг. *п'юля* «витріщаю (очі)», *п'юля се* «витріщаюся», м. *пули* «дивиться», *пули се* «витріщається», схв. *исп'юлити се* «висунутися, показатися»; — очевидно, псл. *puliti* «висувати, набухати»; може розглядатися як фонетичний варіант кореня, засвідченого в ч. *bouliti* «витріщати», схв. *б'юлити*, слн. *búljiti* «тс.», укр. *б'юлька*, які зводяться до псл. *bulja* «куля, грудка». — Супрун Веснік БДУ 1974/2, 20—25; Чумакова Етимологія 1984, 222; Machek ESJC 62. — Див. ще **б'юлька**. — Пор. **п'юля**.

пул'овер; — р. бр. болг. схв. *пул'овер*, п. *pulower*, ч. *pulovr*, слц. *pul'óver*,

м. *пуловер*; — запозичення з англійської мови; англ. pull-over «пуловер» утворено з основи дієслова pull «тягти», пов'язаного з сангл. pullen, дангл. pullian «збирати, зривати, смикати», етимологічно неясними, і прислівника over «через край; понад», пов'язаного з сангл. дангл. ofeg «через край; угорі», спорідненими з дфриз. дат. over «над, понад; через», ūg, дісл. ufig, шв. över, норв. uveg, двн. ubag, ubig, свн. нвн. ūber «тс.», лат. super «нагорі, зверху», гр. ὑπέρ «зверху; над; через», дінд. ур'агі «вгорі, над», ав. ур'агі «через край, угорі, по той бік». — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1673; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Klein 1105, 1269. — Пор. **суб-**, **супер-**.

[пуль] (вигук для підкликання індиків, курчат, гусенят), [пульч] (вигук для підкликання індиків, курей), [пўля] (вигук, яким відганяють гусей, качок) Мо, [пуленя] «курча, каченя» Л, [пуленятна] «квочка» Л, [пўля] «каченя; індичка; курча, гусеня» Г, Нед, [пуляк] «індик», [пуляш] «тс.», [пўлька] «качка Мо; індичка», [пулькач] «індик», [пўльок Нед, пўлош, пўльпак, пўльцан] «тс.», [пульча] «каченя Л; курча», [пульчинята] «індичата» Шарл, [пулюкаты] «кричати» (про індика), [пўлькати] «кричати пўль-пўль, квоктати»; — п. [pul-pul] (вигук для підкликання індиків), [pula ha] (вигук, яким проганяють індиків), болг. пўйка «індичка», пўяк «індик», м. пўй-пўй (вигук для підкликання індиків), пўйка «індичка», схв. пўйка «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, псл. *pul- (*puj-) звуконаслідувального характеру (пор. п. пўля (вигук для підкликання індиків), пўрь-пўрь «тс.»); думки про походження іменників пўля, пуляш, пўлька, пўлош, пўльча від рум. púică «курочка» (Scheludko 126; Niță-Armaș та ін. Romanoslavica 16, 94) або від уг. puluka, puika «індичка» (Лизанец 619; ВеУг 253) менш переконливі, якщо врахувати поширення цих слів; заслуговує на увагу зіставлення з лат. pullus «дитинча, молода

тварина, курча» (Младенов 535; Mikl. EW 267).

[пўльван] «одержимий, шалений» Нед; — неясне.

пўльверизувати, *пўльверизатор*, *пўльверизація*; — р. *пўльверизировать*, *пўльверизатор*, бр. *пўльверизавать*, *пўльверизатар*, п. pulweryzować «пўльверизувати, розтирати на порошок», ч. pulverisovati «тс.», слц. pulverizácia, болг. пўльверизурам, схв. пўльверизирати, слн. pulverizacija; — запозичення з французької мови; фр. pulvériser «пўльверизувати; розпилювати» походить від пізнолат. pulverisare, утвореного від лат. pulvis (pulveris) «пил, дрібний пісок; попіл», спорідненого з лат. pollen, pollis «мука тонкого помелу», гр. πῶλη «пил; мука тонкого помелу», прус. pelappe «попіл», лит. pelėpai «попіл», лтс. pėlini «попіл», псл. porepъ, perepъ, укр. *пўпил*. — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1673; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Dauzat 597; Walde—Hofm. II 331, 388; Klein 1210, 1270. — Див. ще **пўпил**. — Пор. **пўдра**.

пўлька (картярська гра); — р. бр. пўлька, п. pula, pulka, м. пўлка «молода курка»; — запозичення з французької мови; фр. poule «пўлька, ставка; курка» (розвиток значення французького слова пов'язаний з тим, що ставка при грі в карти порівнюється з яйцями, які дістаються з-під курки) походить від лат. pullus «молода тварина; курча», спорідненого з гр. πῶλος «молода тварина; лоша», дангл. fola «лоша», англ. foal «лоша, ося», дісл. foli «лоша», гот. fula, двн. folo, свн. vole, нвн. Fohlen «тс.», алб. pel'e «кобила», вірм. ul (<*polon) «козеня». — Фасмер III 405; ССРЛЯ 11, 1675; Преобр. II 152; Kopaliński 802; Brückner 447; Dauzat 579; Klein 605, 1217; Walde—Hofm. II 385—386; Frisk II 634; Kluge—Mitzka 211. — Пор. **пўні**, **пўлярдка**.

пўльман (вид вагона); — р. бр. пўльман, п. pulman, pullman, ч. слц. pulman, болг. пўлман, схв. пўлман, слн. pulman; — запозичення з англій-

ської мови; англ. Pullman «пульманівський вагон» утворено від прізвища Дж. Пульмана (G. Pullman), американського конструктора спальних вагонів. — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1675; Kopaliński 803; Sł. wyr. obcych 616; Klein 1269.

пўльпа «м'яка сполучна тканина в порожнині зуба; м'якоть селезінки; суміш твердих частинок, завислих у рідині», *пўльпіт* «запалення пульпи»; — р. бр. *пўльпа*, п. ч. слц. *pulpa*, болг. *пўльпа*, схв. *пўльпа*, слн. *pulpa*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Pulpa*, фр. *roule*, *pulpe*, англ. *pulp* походять від лат. *pulpa* «м'якоть; м'ясиста частина, м'ясо», що пов'язується з *pulmentum* (<*pelp-men-tom) «м'ясна страва» і умбр. *peimner* «м'якуш; пўльпа», яке не має надійної етимології; зв'язок з псл. *plodъ* «плід» (Petersson Sl. Wf. 26), дінд. *rágīman* «достаток», гр. *πέλανος* «жертвний пиріг» (Sprecht KZ 61, 287—288) заперечується. — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1687; Dauzat 597; Klein 1270; Walde—Hofm. II 387.

пўльс, *пўльсáр*, *пўльсáтор*, *пўльсáція*, *пўльсувáти*; — р. бр. *пўльс*, п. ч. вл. *puls*, слц. *pulz*, болг. м. *пулс*, схв. *пўлс*, слн. *púlz*; — запозичення з французької мови; фр. *roulse* «пўльс» походить від слог. *pulsus* (vēnōgum) «биття вен», лат. *pulsus* «удар, поштовх», пов'язаного з *pello* «б'ю, штовхаю; уражаю; розбиваю». — СІС² 696; Фасмер III 405; Черных II 82; КЭСРЯ 373; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 803; Brückner 447; Holub—Lyer 405; Kluge—Mitzka 569; Gamillscheg 721; Dauzat 579. — Див. ще **апелювáти**. — Пор. **імпульс**, **пропéлер**.

пўльт; — р. бр. *пўльт*, п. *pult* «пюпітр», *pulrit* «тс.», ч. слц. *pult* «пўльт; прилавок; конторка; пюпітр», болг. м. *пулт*, схв. *пўлт*, слн. *púlt*; — запозичення з німецької мови; н. *Pult*, заст. *Pulpet* походить від лат. *pulpitum* «підмостки; трибуна; кафедра; сцена», етимологічно неясного, можливо, спорідненого з дінд. *paṅraḥ* «віз для дрючків, лава», *paṅrām* «будинок». — СІС² 697;

Фасмер III 405; Черных II 82; Sł. wyr. obcych 616; Brückner 447; Holub—Lyer 405; Kluge—Mitzka 570; Walde—Hofm. II 387. — Пор. **пюпітр**.

Пўльхерія (жіноче ім'я), *Пўльхера*; — р. *Пўльхерія*, бр. *Пўльхерія*, болг. *Пулхерія*, стсл. **Поўльхеріа**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Πουλхерία* походить від лат. *Pulcheria*, утвореного від прикметника *pulcher* «красивий, вродливий», яке не має певної етимології. — Петровский 185; Dauzat Dict. des noms 501; Walde—Hofm. II 384.

[**пўльшó**, *пуйшó*] «вигук, яким проганяють собак» Ме; — не зовсім ясне; може бути результатом контамінації слів *пíшóв* і [*пўля*] (вигук, яким відганяють гусей, качок) або залишком давньої фонетичної форми слова *пíшóв* з голосним *у* на місці колишнього *о* у новозакритому складі.

[**пўля**] «куля» Нед; — запозичення з російської мови; найбільш вірогідним джерелом р. *пўля* вважається п. *kula*; початкове *п-* на місці *к* пояснюється впливом слів *паліть*, *пўшка*; думка про походження з фр. *boule* «куля» (Горяев Доп. 1, 38) менш переконлива; припущення про спорідненість з лтс. *puolis* «порожня дерев'яна кулька, яку надягають коровам на роги; дзига», *pūlis* «купа, натовп, стадо», *puōļa* «коробочка з насінням; бульба», вірм. *houlk'* «збори, військо, суспільство» (Mühl.—Endz. III 446, 456; Petersson KZ 47, 276) викликає сумнів з погляду семантики. — Фасмер III 405; Черных II 82—83; КЭСРЯ 374; Преобр. II 152; Brückner 281. — Див. ще **кўля**¹.

пўлярдка «відгодована молода курка», *пўлярда*, *пўлярка* «тс.»; — р. *пўлярдка*, *пўлярда*, *пўлярка*, бр. *пўлярка*, п. *pularda*, ч. слц. *pulard*, *roulard*, схв. *пулард*, слн. *pulárd*; — запозичення з французької мови; фр. *roulard* пов'язане з *roulle* «курка». — Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1681; Sł. wyr. obcych 616; Holub—Lyer 405; Dauzat 579. — Див. ще **пўлька**.

tum «укол; крапка; очко». — SIC² 697; ССРЛЯ 11, 1686; Kopaliński 804; Holub—Lyer 405; Walde—Hofm. II 383. — Див. ще **пункт**.

п'юнчка (орн.) «подорожник, *Plectrophenax nivalis* L.»; — бр. *п'юнчка*; — запозичення з російської мови; р. *п'юнчка*, [п'юн'ок, п'юн'ка] «тс.» є результатом видозміни форми [п'юнашка] «тс.», яка походить від карел. *punahe* (род. в. *punažen*). — Фасмер III 406; Kalima 190.

пунсон — див. **пуансон**.

[пунт¹] «веселий жарт» Нед; — запозичення з італійської мови; іт. *punta* «дотеп» пов'язане з *punta* «гострий кінець, вістря», що походить від лат. *punctum* «укол, точка». — Mestica 1306—1307. — Див. ще **пункт**.

[пунт²] (у виразі *в пунті* «вмить, відразу»); — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. *punto* «мить», *in un punto* «раптово, в одну мить» походить від лат. *punctum* «мить; точка». — Mestica 1308. — Див. ще **пункт**.

[пунт³] (стверджувальна частка) Доп. УЖДУ 2; — п. ч. слц. *punkt* «точно»; — запозичено через чеське (пор. також ч. *puntík* «крапка») або словацьке посередництво з німецької мови; н. *Punkt* (бавар. [Punt]) «точно, рівно; пункт; крапка» походить від лат. *punctum* «крапка, пункт»; зміна значення і перетворення в частку відбулися на українському ґрунті. — SW V 434; Holub—Lyer 405. — Див. ще **пункт, пунанти**.

[пунтовé] «земський збір на поштарських коней»; — неясне.

[пунтува́ти] «вивідувати хитрощами таємницю» Нед, [пунтівнік] «той, хто вивідує хитрощами таємницю» Нед; — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. *puntare* «ставити на карту, понтирувати», паралельне фр. *ponter* «тс.», етимологічно неясне, можливо, пов'язане з *punto* «крапка», що зводиться до лат. *punctum* «тс.». — Mestica 1307; Gamillscheg 716. — Див. ще **пункт**.

[пунц] «червоний лак» Мо; — зворотне утворення від *пунці́вий* «понсовий» (пор. р. *п'унéц* «червоний ситець; кумач», можливо, таке ж зворотне утворення від р. *пунці́вий*). — Див. ще **понсовий**.

пунш, [пуншт] «пунш» Нед; — р. бр. болг. *пунш*, п. *puncz*, *poncz*, ч. слц. *punč*, схв. *п'унч*, слн. *р'унч*; — через російське посередництво запозичено з англійської мови; англ. *punch* «пунш» походить від гінді *pānch* «п'ять», яке зводиться до дінд. *pāṅsa*, спорідненого з гр. *πέντε*, псл. *peť* «тс.»; назва вказує на кількість складових частин напою. — Булаховський Нариси 123; SIC² 697; Фасмер III 406—407; Черных II 83; Преобр. II 152; Holub—Lyer 405; Klein 1271; Kluge—Mitzka 570; Maughofer II 187. — Див. ще **п'ять**.

[пунь] (зоол.) «жаба джерелянка, *Vombinator igneus*», [п'унька, п'унькало] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, що відображає кумкання цих жаб (пор. іншу їх назву [кума́к]). — Пор. **кум-кум, пумкати**.

[п'уня] «клубня Нед; клубня із заплетеними лозою стінами Л»; — р. [п'уня] «сарай, комора, сінник, хлів», бр. *п'уня* «сарай для сіна», п. [punia] «тс.»; — запозичення з балтійських мов; лит. *pūnė*, *pūnė* «хлів», лтс. *pūnė* «комора» зіставляються з дінд. *pūñāti* «провіює», *pāvate* «очищає», *pāvanaḥ* «вітер», двн. *īowen*, свн. *væwen* «просіювати»; думка про зворотний напрям запозичення (Brückner FW 123, 181; Skardžius 183; Mühl.—Endz. III 447) менш переконлива, якщо взяти до уваги географічне поширення слова. — Фасмер III 407; Преобр. II 153; Потєбня К ист. зв. III 190; Карский Белорусы I 135; Лаучюте 20; Būga RR II 524—525; Smułkowa LP 16, 60; Urbutis Baltistica 5/1, 68.

[пуня́ра] «собака» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *п'ю́ка*.

пуп «кругла заглибина або випуклість на животі», [п'упах] «брунька» Ник, [п'упель] «пуп'янок» Нед, *пупéць* «малий пуп; [пташиний шлунок; пупо-

вина; частина коси (знаряддя)», [пупець] «пуп, пуповина; кнопка у скрипки» Нед, [пупи] «вид булочок» Нед, [пупінок] «пуп'янок», [пупка] «пупок» Нед, пупкування, [пуплінець] «пагін, черенок» Нед, [пуплишок] «пуп'янок», [пуплишок Нед, пуплянок, пупляночок Г, Нед, поп'яночка Нед, пуплях Г, Нед, пупняк О] «тс.», пуповина, [пуповниче] «хвороба пупка у немовлят», пупок «маленький пуп; пташиний шлунок Г, Нед; [пуп'янок]», [пупці] «вид булочок» Нед, [пупче] (зб.) «пуп'янки» Нед, пупчик «пупок; [пуп'янок; вид узору на вишивці]», [пуп'яжа] «пуп'янок» ВеЗа, пуп'янок «бутон, брунька; зав'язь огірків, маленький огірочок», [пуп'ях] «брунька» Ник, [пуп'яшок] «пуп'янок», [пупковатий] Нед, [опупок] «зав'язь плода», [спупку] «з дитинства» Нед; — р. бр. пуп, др. пупъ, п. ререк «пуп; шлунок свійської птиці», ч. рирек, слц. рирок, вл. нл. рир «пуп; пуп'янок; горб», полаб. рор «пуп; горб», болг. пѣп, м. пупка «брунька; священний хлібець на поминках», пупчи «випинає», схв. пуп «пуп; брунька, бутон», пупак «пуп», пупак «брунька, бутон», слн. рорек, стсл. пѣпль «незрілий плід»; — посл. роръ; — споріднене з лит. раірті «розбухати», раіртіс «курдупель; черевань», рімтра «головка; латаття», рімтригас (рімтригѳс) «брунька», лтс. раірті «пухнути, розбухати», ретрпіс «товстун», можливо, лат. раіріпус «новий виноградний пагін; вусик повзучих рослин», дісл. фімбіл- «великий», філ «простак; велетень», а також гр. πομφός (πομφόλυξ) «пузир»; іє. *p(h)omr-/remp- «набухати»; припускаючи чергування приголосних, дехто з дослідників (Ernout—Meillet 171; Pedersen Kelt. Gr. I 187; Machek ESJC 500; Frisk II 503) додає лит. bámba «пуп», баіmbalas «карапуз», що не завжди знаходить підтримку (Fraenkel 33; Boisacq 765). — Фасмер—Трубачев III 407; Черных II 83; КЭСРЯ 374; Преобр. II 153; Младенов 540; Вгückner 403—404; Otrębski LP 9, 18; Holub—

Kop. 306; Būga RR II 522; Mühl.—Endz. III 73; Persson Beitr. 248; Lidén Arm. St. 45; KZ 61, 19; Matzenauer LF 14, 414; 15, 178; Trautmann 205; Meisinger WuS 5, 85. — Пор. бублик.

[пупава] (бот.) «кульбаба, Taraxacum officinale Wigg.» ВеНЗн, [пупова, попава, помпава, купала тж, купáва, паукі] «тс.»; — ч. pupava, слц. rúpava, rúpavka «тс.»; — пов'язане з пуп; назва зумовлена, очевидно, тим, що відцвіла квітка кульбаби нагадує пуп. — Див. ще пуп.

[пупавка] (бот.) «ромен, Anthemis L.; роман, Anthemis ruthenica MB.; жовтило, Anthemis tinctoria L.» Мак, [пупавник] «піретрум, Chrysanthemum (Pyretrum) corymbosum L.», [пуповник (жовтий)] «жовтило» Мак; — р. пупáвка «ромен, жовтило», пупáвник, бр. пупок, [пупаўка, папаўка] «тс.»; — похідне утворення від пуп; назва зумовлена тим, що квітки цієї рослини мають випуклу форму, яка підкреслюється відігнутими вниз пелюстками і нагадує пуп. — Див. ще пуп.

[пупер] «пупець, пташиний шлунок», [пуприк] (зменш.); — очевидно, результат контамінації слів пуп і кўпер, кўприк (див.).

[пуперник] «карлик»; — очевидно, пов'язане з пупер «пупець»; семантичний характер зв'язку неясний.

[пупець] (бот.) «молодило, живучка, Sempervivum tectorum L.» Нед, Мак, [пуповець] «тс.» Мак; — пов'язане з [пупчик] «пуп'янок», [пупель] «тс.»; назва зумовлена тим, що в пазухах прикореневих листків молодила утворюються кулясті пуп'янки, які легко відриваються і служать для вегетативного розмноження (БСЭ 28, 145; Нейштадт 296). — Див. ще пуп.

[пупир] (бот.) «бутень, Chaerophyllum prescottii L.» Мак, [пупире] «бутень бульбоносний, Chaerophyllum bulbosum L.», [пупирник] «бугила, Torilis Anthriscus Gmel.» тж; — р. [пупірник] «бугила»; — очевидно, результат видозміни назви [купір] «бугила лісо-

ва, *Anthriscus silvestris* (L.) Hoffm.; ториліс», зближеної з ботанічними назвами, похідними від основи *пуп-* [*пунава*, *пунавка*, *пупець*, *пупник*, *пупчак*]. — Див. ще **купир**.

[пупка] «лялечка комахи» Нед; — п. *purka* «лялька»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Pürre* «лялька; (зол.) лялечка» походить від лат. *pūra* «лялька, дівчинка», пов'язаного з *pūrus* «хлопчик», етимологічно неясним. — Kluge—Mitzka 570; Walde—Hofm. II 389—390.

[пупник] (бот.) «омег водяний, *Oenanthe aquatica* Lam.» Мак; — пов'язане з *пуп*, *пуп'янок*; назва зумовлена, очевидно, тим, що стебло омега водяного має внизу над коренем помітне потовщення; пор. назву [*галуха*] «омег водяний» Мак, пов'язану з [*гал*] «невелика куля». — Machek Jm. rostl. 160. — Див. ще **пуп**.

пуприця — див. **побрпліця**.

[пупукач] (орн.) «одуд» ВеУг, [*пупукач*, *пупікач* Куз] «тс.», [*пупукачи*] «кричати» (про одуда) ВеУг; — схв. *пупавац* «одуд»; — звуконаслідувальне утворення; пов'язане з вигуком *пу-пу*, що імітує крик одуда; пор. лат. *urupa* «одуд», рум. *pupăză* «тс.».

[пупчак] (бот.) «щитолісник звичайний, *Hydrocotyle vulgaris* L.» Нед, Мак; — п. *perownik*, ч. *pupčák*, слц. *purkovník*, вл. *purník* «тс.»; — похідне утворення від *пуп*; назва зумовлена формою листків, що мають заглибини, подібні до пупа. — Machek Jm. rostl. 154. — Див. ще **пуп**.

[пупчики] (бот.) «конюшина, *Trifolium arvense* L.» Мак; — пов'язане з *пупчик* «пуп'янок, бутон»; назва зумовлена кулястою формою суцвіття конюшини; пор. р. [*пупыш*] «головка квітки», [*пупышек*] «тс.» — Див. ще **пуп**.

пуп'янок — див. **пуп**.

пурга «завірюха», [*пурга*] «тс.» Куз; — бр. *purgá*, п. ч. слц. *purga*; — запозичення з російської мови; р. *пурга* походить від фін. *purku* або карел. *purgu*, які зіставляються з хант. *purke*

«дим», *porki* «заметіль», манс. *pārg*, *ro-aŋqa*, мар. *purgəz* «тс.», комі *пуркбдны* «хурделити», мар. *purgá* «дути». — Фасмер III 408; Черных II 84; Попов Ист. лекс. 24; КЭСРЯ 374; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56; Преобр. II 153; Лыткин—Гуляев 233; Грот Фил. раз. I 472; Kalima 190—191.

пурген; — р. бр. *purgen*, п. *purgen*, слц. *purgent*; — утворення від основи лат. *purgare* «чистити; звільняти; видаляти», пов'язаного з *pūrus* «чистий, простий»; пор. р. укр. болг. м. *пургатив* «проносне», слц. слн. *purgatív*, схв. *purgātív* «тс.», п. (заст.) *purgasja* «очищення, прочищення», ч. *purgace*, слц. *purgácia* «тс.» — ССРЛЯ 11, 1693; Holub—Lyer 405. — Див. ще **пурізм**. — Пор. **пуританин**, **пюрé**.

пурізм, *пуріст*, *пуристичний*; — р. *purizm*, бр. *purizm*, п. *puriztm*, ч. *purismus*, слц. *purizmus*, болг. *пурізм*, м. *пуризам*, схв. *пурізам*, слн. *purizem*; — запозичення з французької мови; фр. *purisme* пов'язане з *pur* «чистий; справжній; красивий», яке походить від лат. *pūrus* «чистий, простий», спорідненого, як і лат. *putus* «чистий, без домішок», з двн. *fowēn* «просівати», свн. *vœwen* «тс.»; очищати (хліб)», дінд. *pávate* «очищає», *puñāti* «тс.», *pūtāh* «чистий», *pūtih* «очищення», *pavitār-* «очишувач». — СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1694; КЭСРЯ 374; Kopaliński 805; Holub—Lyer 406; Dauzat 597; Klein 1273; Walde—Hofm. II 390—391; Maqrhofer II 306. — Пор. **пурген**, **пуританин**, **пюрé**.

[пурик] «низька на зріст, товста людина» Ва; — неясне.

пуринати, *пуринач*, *пурнүти* — див. **пирнати**.

пуританин, *пуританізм*, *пуританство*; — р. *пуританин*, бр. *пуританин*, п. *puritanin*, ч. слц. *puritan*, болг. *пуритан(ин)*, м. *пуритан(ец)*, схв. *пуританац*, слн. *puritanec*; — запозичення з англійської мови; англ. *puritan* «пуританин; святенник» утворене від пізньолат. *pūritās* «чистість», пов'язаного з лат. *pūrus* «чистий, простий». —

СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1695; Kopaliński 805; Holub—Lyer 406; Klein 1274. — Див. ще **пури́зм**. — Пор. **пургéн**, **пюре́**.

[**п'уриц**] «зарозумілий парубок, чоловік» Гор, [п'уравец] «шмаркач; молода недосвідчена людина» О; — п. заст. *rigus* «єврейський багач»; — запозичення з мови їдиш; пор. ід. *rigic* (п'уриц) «великий пан», гебр. *rigic* «зломщик», *rigica* «погромник; хуліган». — Горбач 76.

п'урка «прилад для визначення об'ємної ваги зерна»; — р. *п'урка*, [п'ура, пулька], бр. *п'урка* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з лит. *pūgas* «міра сипких речовин», лтс. *pūgs* «люб'яна скриня з приданим», *pūlis* «купа», *raupa* «череп»; пов'язується також (ССРЛЯ 11, 1696) з гол. *riga* «мішок». — Фасмер III 408; Лаучюте 32; Matzenauer LF 14, 411; Mühl.—Endz. III 447.

[**пуркавка**] (бот.) «сорт слив, *Prunus insititia* variet., *Prunus domestica* variet.» Мак, [пупаки] «недорідні сливи» О; — схв. *п'уркача* «сорт білих слив»; — експресивне утворення від [п'уркати] «з невеликим шумом випускати газу» (Ме), пов'язане, очевидно, з тим, що у деяких спілих слив при дотику виприскують м'якоть. — Див. ще **п'уркати**.

[**п'уркати**] «з невеликим шумом випускати газу» (Ме), [поп'уркувати] «тс.» Нед; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, похідне від вигуку *пур*, яким імітується відповідний природний звук.

[**пурляк**] «малюк, неслухняна дитина» Нед; — неясне.

пурнянки — див. **пруні**.

пурняти, *пурняло* — див. **порняла**.

[**пурп'уль**] (орн.) «птах з різнокольоровим оперенням, який гніздиться в норах на краях глибоких ярів» Ме; — очевидно, етимологічне **порп'уль*, похідне від *п'орпати* (див.).

п'урпур Г, Нед, [пурп'ура] Нед, *пурпурін*, *пурпурний*, *пурпуровий*; — р. бр. болг. м. *п'урпур*, п. *rigriga*, ч.

сл. вл. нл. *rigrig*, схв. *п'урпур*, слн. *riigrig*; — запозичення з німецької мови; н. *Riigrig* походить від лат. *rigriga* «пурпуровий равлик; пурпуровий колір; пурпурова тканина», яке зводиться до гр. *porphúra* «тс.» — СІС² 697; Коваль 100; Черных II 84; Фасмер III 409; КЭСРЯ 374; Младенов 536; Sł. wyg. obcych 618; Holub—Lyer 406; Kluge—Mitzka 571; Walde—Hofm. II 390. — Див. ще **порфір**.

пурх (виг.), *п'урхати*, *п'урхнути*; — п. [purchac] «пурхати» (з укр.?). — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *п'орхати* (пор. р. *porx*); на думку Шахматова (ИОРЯС 7/2, 336), **ур** замість **ор** виникло на місці давнього *^ьг перед складом з **у**. — Булаховський Вибр. пр. II 241; Фасмер III 409. — Див. ще **п'орхати**.

пурхавка, *п'урша* — див. **п'орхавка**¹.

[**пурхатий**] «розкуйовджений; жалюгідний» Нед, [п'уршавий] «миршавий, жалюгідний, злиденний» ВеНЗн; — неясне; можливо, споріднене з п. *rag-szywy* (звідки й укр. *паршівий*); у такому разі **ур** з'явилось незакономірно на місці псл. *^ьг, як у *п'урхати* (пор.).

[**п'урявий**] «упертий, вередливий, зухвалий» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *пурляк* «малюк, неслухняна дитина» (див.).

пускати, *пук*, *пукáч*, [пущáло] «прилад для кровопускання, ланцет» Нед, *пуксовий*, [вп'ускне] «плата за вхід» Ж, *внáпуск* «з напуском», *випуск*, *випускнік*, *відпуск*, *відпускнік*, *допускати* «давати доступ, дозволяти; вважати за можливе», *дбпуск*, *зáпуск*, [зап'усканка] «яйце, з якого через дірочку випущено вміст, а потім шкарала наповнена смолою або воском; вживається у грі навбитки», [зáпуски] «заговини, пуцання», [зáпуск] «ополонка, в яку опускають невід під час рибальства зимою» Я, [зап'ускнá] «тс.» Мо, *нáпуск* «напускання; щось напущене; [кара]», *нап'ускний* СУМ, Ж,

навіпуск, недовіпуск, опускати, [бд-пуск] Ж, перепуск, перепускнік, підпуск, пбпуск, пріпуск, [припускальник] «деталь ткацького верстата» Доп. УЖДУ I, [припускач] «дерев'яний гачок, за допомогою якого тримається навій у ткацькому верстаті» Л, пропуск, пропускнік, пропускальний Куз, пропускний, рбзпуск, розпускальний Куз, спуск, спўскалка, спускний, спускватий, [спўскавастий] Ник, спускватий, [упускне] «(у весільному обряді) плата грїшми або пригощанням за пропуск боярїв до хати», унапуск «з напуском», [унапуски] «навипуск»; — р. пускати, бр. пускати, др. пускати, п. puskać, болг. пўскам; — не зовсім ясне; можливо, зворотне утворення від *pusčati (<*rustjati), ітеративної форми від rustiti; допускається також (Mühl.—Endz. III 129) давній паралелїзм sk : st (пор. лтс. rauska «голий горб на лузі», прус. rausto «дикий»). — Фасмер III 410; КЭСРЯ 374; Брандт РФВ 24, 143; Преобр. II 154; Brückner 448. — Див. ще **пустити**, **пустий**.

пўслик — див. **прўслук**.

[пустатїня] «глухе місце, пустиня» ВеЛ; — запозичення зі словацької мови; слц. pustatina утворене від pustý «пустий». — Machek ESJC 501. — Див. ще **пустий**.

пустельга (орн.) «борівітер звичайний, Falco tinnunculus L.» УРС, Шарл, Нед, [пустїлка Нед, постїльга] «тс.», [пустольга] «яструб тетерев'ятник, Accipiter gentilis L.» Л; — р. пустельга «борівітер», [пустерга], п. pustolka, pustulka, ч. poštolka, ст. postolka, слц. pustovka, вл. pustolka, pustawa, нл. rašturica, схв. pōstōlka, постдлбвка, слн. postovka «тс.»; — очевидно, пов'язане з псл. rustь «пустий»; пор. р. [пустельга] «пуста людина; дурїсть, пусте базікання», бр. [пустольга] «тс.»; назва може бути зумовлена тим, що ці птахи живуть у пустинних місцях; допускається також (Никонов ЭИРЯ II 90—92) запозичення в праслов'янську мову з тюркських мов (пор.

хак. постаргай «жайворонок», алт. босторкой, ног. босторгай «тс.»); припущення (Machek ESJC 474) про зв'язок з ч. postati «стояти» викликає сумнів. — Фасмер—Трубачев III 410; Преобр. II 154; Brückner 448; Strutyński 95; Mikl. EW 268. — Див. ще **пустий**.

пустий «порожній; марний; розбещений; [худий ЛексПол; нежирний, пісний тж]», [пустакватий] «пустий, легковажний» Нед, [пустачний] «тс.» Нед, пустельний, пустінний, [пустований] «пустотливий», [пустовлівий] «тс.», [пустовський] (у виразі: [пустовська земля]) «незаселений, пустинний» Нед, пустотлівий, пустотний, пўсто «безлюдно; [даремно Нед; мало Л]», [пустак] «пуста, легковажна людина, вітрогон, фанфарон» Нед, [пустар] «цілинне поле, цілина; пустир» Нед, [пустара О, пустарник Нед] «тс.», [пустая] «тс.; лужок у лісі (?)» Нед, пусте, пустеля, [пустель] «пустиня» Нед, пустельник «відлюдник; [пустун, шибеник Ме]», пустельництво, пустельниця «відлюдниця; [пусте, дике місце ЛексПол]», [пустїзна] «незаселена місцевість», [пустїльниця] «пустка» Нед, [пустїнка] «дурниця» ВеУг, пустїнник, пустїнництво, [пустїння] «пустир; пустка», пустїня «пустеля; пустир; [невдоба, ніколи не орана земля Л; дрібниця]», пўстинь, пустїр, пустирище, [пустїця] «пустка Г; дрібниця, дурниця Нед», пўстище, [пустїй] «бовтун» Нед, [пўстишь] «пустощі, розпуста» О, пўстка «пуста хата, садиба; [безладдя ЛексПол]», [пустовець] «монета, що вийшла з ужитку» Нед, пуствовицина «спустіле поселення, пустище; [пустиня, ніколи не орана земля Л]», [пустомаха] «вітрогон, гувїса, пустун» Нед, пустобта, [пустотня] «пустота, витівка», [пустоха] «перелїг, цілина» До, [пўстби] «пустиня» Нед, [пустошак] «цілина, пустиня; гувїса, шалапут», [пустошитель] «спустошувач», [пустошник] «тс.» тж, пўстощі, пўстїн, [пустяк] «пуста людина, вітрогон; пустий

горіх Нед; нижня частина снопа НикСгЛ, [пустяніна] «пuste, неврожайне місце» О, [пустячбк] «дрібниця, дурниця» Нед, [пустеніти] «пустити», [пустиніти] «перетворюватися в пустиню, ставати безлюдним, пустим» тж, *пустіти, пустбишити, пустувати* «бешкетувати; бути пустим, незайнятим», *запустілий, запустіння, запустошити* «запустити» Нед, *опустілий, [бпуц]* «гірше» Ж, *опустошати, спустілий, спустошений, спустобиллий, спустобшувальний, спустіння, спустошення, спустобшувач*; — р. *пустой*, бр. *пусты*, др. *пустъ*, п. вл. нл. *pusty*, ч. слц. *pustý*, болг. м. *пуст*, схв. *пѹст*, слн. *púst*, стсл. *поустъ*; — псл. *pustъ* <*roust-; — споріднене з прус. *rausto* «дика» (про кішку), *rauste* «дикє місце» і, можливо, з гр. *παύω* «стримую, приборкую; зупиняю, заспокоюю»; лтс. *pušts* «пустий, пустинний» запозичене зі слов'янських мов (Mühl.—Endz. III 459). — Фасмер III 411; Черных II 84—85; КЭСРЯ 374; Преобр. II 155; Младенов 536; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Schuster-Sewc 1194; Skok III 82—83; Trautmann 411; Эндзелин СБЭ 459; Otrębski LP 6, 179; Frisk II 483; Boisacq 753; Solmsen IF 31, 483. — Пор. **пустити**.

[**пустирник**] (бот.) «собача кропива, *Leonurus cardiaca* L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *пустырник* «тс.» пов'язане з *пустыр*; назва зумовлена тим, що ця рослина часто росте на пустирях. — Попов Лек. раст. 203. — Див. ще **пустий**.

пустити, пуститися СУМ, Ме, [впуста] «плата за вхід» Ж, [випуст] «місце біля села, куди випускають тварин Г; виступ даху Я», [випустом] (про худобу, що пасеться) «вільно, без пастуха», [випусток] «однолітній бичок» Я, [відпуст] «відпущення гріхів, дозвіл», *відпустка, відпущеник, відпущення, допустити* «дати доступ, дозволити, визнати за можливе», *допуститися, допустимий, допустобвий,*

допущення, [допущення] «дозвіл» Я, *запуст* «зарість; жива огорожа; заговини», *запусти* «заговини», [напуст] «кара, покарання», [напусть] «тс.», *недпуст* «недопущення» Куз, *опуст* «шлюз; скидка (у ціні); занепад, запущеність Ж», [опуста] «зanedбання, втрата; гаєнка» Ж, [перепуст] «посуд, колба для перегонки горілки; зріз, половина перерізаної впоперек бочки» Г, Пі, *перепустка, опуст* «послаблення; полегшення; один з кінців мотузки у рибальських знаряддях; весняна повідь О», *припустити, [припустниця]* «опора, підпорка» Куз, [припустниця] «короткі крокви на обох причілках даху», [припуцала] «деталь ткацького верстата» Доп. УЖДУ I, [припуцальник] «триб у ткацькому верстаті», *припущення, припустимий, [пробуст]* «прохід, впуск, доступ, пuste місце» Нед, [пропустниця] «половина крокви» Нед, *розпустити* «звільнити, послабити, дати волю; ліквідувати; розчинити», [рбпуст] «відлига» ВеЛ, *розпущник, розпуста, [розпуста]* «вид дівочої гри на Великдень Г, Нед; емаль Нед», *розпущний, [розпущальний]* «розчинний» Нед, [спущати] «спускати» О, [спущанка] «ковзанка» О, [спущастий] «клинуватий» О, [спустистий] «спадистий» ВеЗа, [упуст] «шлюз», *упущення, упріпуст* (про годування тварин) «скільки завгодно, прямо зі стогу або з іншого сховища»; — р. *пустить, пуцать*, бр. *пуціць*, др. *пустити*, п. *puścić, puszczać*, ч. *pustiti*, слц. *pustit'*, вл. *pušćić*, нл. *pušćić*, болг. *пущам, пущя*, м. *пушта*, схв. *пѹстити*, слн. *pustiti*, стсл. *поустити, поущж*; — псл. *pustiti* «робити пустим, звільняти» утворене від *pustъ* «пустий». — Фасмер III 411; Черных II 84; КЭСРЯ 374; Младенов 536; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Schuster-Sewc 1194; Skok III 82—83. — Див. ще **пустий**. — Пор. **пущкати**.

[**пустоб'яка**] «пуста, розпущена людина»; — не зовсім ясне складне ут-

ворення з основою прикметника *пустий*, можливо, пов'язане з р. [пусто-*вякала*] «пустомолот, базіка» (р. *вякати* «варнякати»). — Див. ще **пустий**.

пустогра́к «пустобрех»; — р. *пустогра́й* «пустий жартівник, балагур»; — складне утворення з основ прикметника *пустий* і дієслова др. *гряяти* «каркати», *гракати* «тс.». — Див. ще **грак**¹, **пустий**.

пустопля́с «нероба»; — запозичення з російської мови; р. [пустопля́с] «тс.» складається з основ прикметника *пусто́й* «пустий» та іменника *пляс*, пов'язаного з *пляса́ть* «танцювати». — Див. ще **пляс**, **пустий**.

[пусторил] (бот.) «бузина чорна, *Sambucus nigra* L.» Мак; — р. [пусторы́ль] «кущ чорної бузини; жасмин, *Philadelphus coronarius* L.», ч. *pustoryl* «жасмин», схв. *пўсторыль* «тс.»; — складне утворення з основи прикметника *пустий* і неясного другого компонента *рил*; назва зумовлена порожністю будовою стебла бузини і жасмину. — Див. ще **пустий**.

[пустосел] (бот.) «омег водяний, *Oenanthe aquatica* Lam.» Мак, [пустошель, *постушель*] «буги́ла лісова, *Anthriscus silvestris* Hoffm.» Мак; — р. [пустосе́л] «буги́ла лісова»; — складне утворення з основ слів *пустий*, *пусты́р* і *селі́тися*; назва пов'язана з тим, що ці рослини непримхливі, легко поширюються, ростуть переважно на запущених місцях, пустирях (пор. іншу назву водяного омега [пустирник]). — Див. ще **пустий**, **село́**.

[пустушка] (орн.) «одуд, *Urupa erops* L.» Шарл; — результат видозміни форми [пасту́шка] «тс.», зближеної зі словом *пустий*. — Див. ще **пасту́х**.

[пугарайка] (бот.) «червоні порічки, *Ribes rubrum* L.», [пугарайка] «тс.»; брусниці, *Vaccinium vitis-idea* L.» О, [фугурайкі] «лісові порічки; смородина, *Ribes nigrum* L.» О; — очевидно, запозичення з румунської мови; неза-свідчена румунська форма може бути

пов'язана з рум. *putugós* «смердючий», *putoáge* «сморід» як калька укр. *сморб-дина*, пов'язаного зі *сморід*; румунські форми є похідними від дієслова *putí* «смердіти», яке зводиться до лат. *pūtege* «пахнути гниллю», похідного від *pūs* «гній», спорідненого з гр. πῦον «тс.», дінд. *pūyatí* «гниє, смердить», лит. *pūti* «гнити», двн. *īūl* «гнилий», нвн. *īaul* «тс.». — DLRM 683; Pușkariu 125—126; Walde—Hofm. II 391—392.

[пугера] «дерев'яна посудина для приготування овечого сиру», [пугере] «чан, діжка ємністю 0,61487 дкл» Нед; — п. [putyга, *pusiega*] «посудина з ручкою для поїння коней у дорозі», слц. *putega* «вид бочки для молока або сиру»; — запозичення з румунської мови; рум. [pūtiră] є варіантом форми *pūtina* «чан, кадіб, діжка». — Niță-Armaș та ін. *Romanoslavica* 16, 94; Vrabie *Romanoslavica* 14, 168. — Див. ще **пугня**.

[пугеря, пугерія] «сила, міць; відвага» Нед, [пугерний] «заможний, міцний, дужий», [пугерувати] «почувати енергію, насмілюватися, відважуватися», [спугерувати] «бути здатним, могти» тж; — запозичення з румунської мови; рум. *putére* «влада; сила; міць» пов'язане з *putea* «могти, бути в силі, бути спроможним», що зводиться до лат. *posse* «могти», *potens* «сильний, могутній, спроможний». — DLRM 682, 683; СДЕЛМ 343; Walde—Hofm. II 347. — Див. ще **потенція**.

[пугівка] «сорт яблук»; — очевидно, утворене від назви міста *Пугівль* (др. *Пугивль*) або річки *Пугівка*, які пов'язуються з первісною назвою гідроніма **Пугивъ*, можливо, утвореного від *путь* з давнішим значенням «течія» (пор. р. [пугива́я вода] «вода, що утворює течію річки»). — Фасмер III 412. — Див. ще **путь**.

[пуглиця] «ремін, яким прив'язують стремено», [пуглице] «три нитки паперового змія, зв'язані одним кінцем»; — р. [пуглице] «путо; ремін, яким прив'язують стремено до сідла; три нитки з верхніх кутків і середини

паперового змія»; — не зовсім ясно; очевидно, пов'язане з *п'уто* (пор. р. [п'утлб] «путо»). — Див. ще **п'уто**.

[**п'утня**] «бочка; посуд, в якому тримають воду в хаті» Ле, [п'утэна] «посудина для овечого сиру» Нед, [п'утіна] «посудина для молока; посудина для приготування овечого сиру» Нед, [п'утіно] «посудина для приготування овечого сиру» Нед; — п. [putnia] «посудина з ручкою для поїння коней в дорозі», ч. putna «цебер», слц. putña «тс.», схв. п'утуња «дерев'яна або плетена посудина; відро на вино»; — загальноприйнятої етимології не має; вважається запозиченням через польське посередництво з давньверхньонімецької мови (Огієнко РМ 1938/3, 135; Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Шелудько 43; Brückner 449; Machek ESJČ 501; Skok III 87; Mikl. EW 268; Matzenauer 285); двн. butina (putina), свн. butten, нвн. Bütte «діжка, чан» (баварське [putten] «тс.») походять від лат. butina, гр. πυτίνη «оплетена пляшка»; виводиться також (Niță-Armas та ін. Romanoslavica 16, 94; Vrabie Romanoslavica 14, 168—169; Scheludko 141; Mikl. EW 268) від рум. pútină «чан, кадіб, діжка», яке походить від лат. *putina, що, можливо, є фонетичним варіантом butina, нар.-лат. budina (DLRM 683). — Пор. **бодня**.

п'уто (переважно мн. *п'ута*), [п'утаніна] «плутанина, метушня», [п'утаніця] «тс.», [п'утіна] «путо» Нед, [п'утати], [проп'утати] «марнотратити, промарнувати», [сп'утно] «кайдани; пуга» Нед, [спутновий] (у виразі *спутнова кість* «путова кістка») Нед; — р. *п'уто*, *п'уты*, бр. *п'ута*, др. *путо*, п. *pęto*, *pęta*, ч. *pouto*, *pouta*, слц. *púto*, вл. *puto*, нл. *puto*, *pyto* «тс.», схв. *п'уто*, слн. *póto*, *póta*, їстл. **п'жто**; — псл. *pęto*, утворення з суфіксом -to, пов'язане чергуванням голосних з *pęti*, *pęp* «розтягувати, натискувати»; — споріднене з лит. *pántis* «пуга», *spándyti* «тиснути, давити», лтс. *pineklis* «путо», прус. *panto* «тс.», алб. *pendë*, *pëndë*

«пара волів; ярмо», двн. *srapnan* «натягувати, зміцнювати, зв'язувати, прикріпляти», нвн. *srapnen* «натягувати, напружувати», *sripnen* «прясти»; іє. *(s)rep-; останнім часом пропонується (Machek ESJČ 476; Slavia 21, 265) зв'язок з нвн. *binden* «в'язати», дінд. *bandha-* «путо; перешкода»; спроба вивести псл. *pęto* з іє. *pent- «ступити на щось» (Knobloch ZfSl 7, 301) непереконлива. — Фасмер III 412; КЭСРЯ 374; Варбот Етимология 1965, 110, 118; Преобр. II 155—156; Brückner 404; Holub—Kop. 289; Schuster-Sewc 1195; Эндзелін СБЭ 197; Kluge—Mitzka 719; Trautmann 219; Pokorny 988. — Див. ще **п'ясті**.

[**п'утрити**] «(про дим) валити; ляяти кого-н.»; — неясне; пов'язання з *п'утря* (Лаучюте 20) сумнівне.

[**п'утря**] «їжа з вареного ячменю і солодкого квасу», [п'утра] «каша з житнього борошна; недоброякісна, несмачна їжа» ЛексПол, [п'утро] «тс.» тж; — р. [п'утря] «пшоняна каша», [п'утра] «юшка з різних овочів, круп, молока», [п'утро] «борошняне пійло для худоби», п. [putra] «вид страви з жита або ячменю»; — запозичення з балтійських мов; лит. *putrà* «каша; юшка», *pūtera* «густа каша», лтс. *putra* «каша» пов'язані з лит. *pūsti* «здуватися, пухнути», *putà* «піна», спорідненими з псл. *рихпоти*, укр. *п'ухнути*; думка (Mikkola ВВ 21, 121) про запозичення балтійських слів із фінно-угорських мов необгрунтована. — Непокупний Мовозн. 1968/6, 33; Москаленко УІЛ 31; Фасмер III 413; Преобр. II 155; Потєбня РФВ 4, 200; Лаучюте 20—21; Вўга RR I 314—315; Эндзелін ЖСт 1899 III 309; Bussenius ZfSlPh 15, 237; Doroszewski PJ 15/2, 279; Mühl.—Endz. 442; Fraenkel 677—678, 681—682. — Див. ще **п'ухнути**.

путч, *путчийзм*, *путчийст*; — р. бр. *путч*, п. *pučz*, ч. слц. вл. *puč*, болг. м. *пуч*, схв. *п'ич*, слн. *puč*; — запозичення з німецької мови; н. *Putsch* походить від звуконаслідувального [Pietsch] «по-

штовх». — СІС² 698; ССРЛЯ 11, 1752; Holub—Lyer 404; Kopaliński 802; Klein 1277; Kluge—Mitzka 571.

путь, [путь] «путь», [путьник] (зменш. від *путь*), [путьвець] «польова дорога, путьвець», [путьна] «путь» Нед, [путьчка] «стежка» ДзАтл II, [путьще] «польова дорога» НикНикТЛ, *путьвець*, *путька*, *путьник*, *путьцець*, [путьник] «подорожній» Нед, *путья*, *путьовка*, *путьній*, [путьчий] «путній» Нед, *путьящий*, *путьовий*, [путьвати] «їздити, подорожувати, мандрувати» Нед, *безпутьник*, [безпутьця] «погана дорога, бездоріжжя» Ж, *безпутьство*, *безпутьтя*, *безпутьний*, [зпутьити] «збити з дороги, збити з пантелику; збитися з дороги; зіпсувати» Я, *напутьіння*, *напутьник*, *напутьниця* «наставниця; [провідниця; попутниця Ж]», *напутьтя*, *напутьчувач*, *напутьливий*, *напутьній*, *напутьити*, *напутьувати*, [непутьство] «відхилення; розпуста, провина, проступок» Ж, [непуть] «мерзотник, негідник» Л, [непутьити] «заважати, перешкоджати; збивати з дороги, непокоїти, хвилювати; псувати, розбещувати», [непутьствувати] «бути безладним, неохайним; гуляти, вести безладне життя» Ж, [нерозпутьний] «бездоріжній, непрохідний, численний» Ж, [обезпутьитися] «стати слабким, незначним» Ж, [перепутьє] «перепутьтя; дім на дорозі» Нед, *перепутьтя*, *попутьник* «попутчик; [(бот.) подорожник, *Plantago major* L.]», *попутьництво*, *попутьчик*, *попутьний*, [припутьник] (бот.) «подорожник, *Plantago major* L.; краснюк (гриб), *Boletus species?*» Мак, [припутьчений] «улаштований, навернений» Л, [пропутьчик] «першовідкривач, новатор, ініціатор» Нед, *розпутьтя*, [спутьник] «супутник, попутник» Нед, *супутьник*, [супутьє] «сухопутьтя» ЛексПол; — р. *путь*, бр. *пуць*, др. *путь* «путь; похід», п. *раѣ*, ч. *rout*, слц. *рѹт'*, вл. *риѹ*, нл. *риѹ*, полаб. *рѹт*, болг. *пѹт*, м. *пат*, схв. *пѹт*, слн. *рѹт*, стел. *пѹтъ*; — псл. *рѹтъ*; — споріднене з прус. *pintis* (<рѹnt-), лат. *pons* (род. в. *pontis*) «міст;

дошаний настил (через болото)», гр. *πάτος* «крок, рух; стежка, дорога», вірм. *hup* «брід», перс. *ради-* «дорога», ос. *fanđag*, *faendaeg* «тс.», дінд. *pánthāñ* «стежка, дорога, путь», ав. *panťā* (*panťan-*, *раѹ-*), можливо, також гот. *finřan* «знаходити; пізнавати», двн. *fanđōn* «карати, випробувати», нвн. *finden* «знаходити», англ. *find* «тс.»; іє. **ront-* «дорога, брід, міст», пов'язане чергуванням голосних з **rent-* «ступати, йти». — Фасмер—Трубачев III 413; Черных II 85; КЭСРЯ 374; Цыганенко 383; Ефимов УЗ МГПИ им. Ленина 56/2, 123—136; Преобр. II 156; Brückner 401; Machek ESJC 476; Holub—Kop. 289; Schuster-Sewc 1187; Младенов 540; Skok III 86—87; Мейе ОЯ 21, 278—279; Moszyński PZJP 159; Trautmann 205; Karulis II 16—18; Абаев ИЭСОЯ I 446; Walde—Hofm. II 336; Frisk II 482, 578—579; Boisacq 752, 803; Klein 593; Benveniste Word 10, 257; Lehr-Spławiński RSI 23/1, 13; Mayrhofer II 210; Uhlenbeck 155; Bezenberger KZ 42, 384; Specht KZ 62, 245; Pedersen KZ 39, 366; Hübschmann Arm. 468; Коломиец Этимология 1984, 98; Гамкрелидзе—Иванов 55; Роконгу 808—809. — Пор. **понтон**.

путькало — див. **пугу**.

[путь-путь] (вигук для підкликання курчат), [путья] (дит.) «курка» ЛексПол; — р. [путька] «індичка», бр. [пуць-пуць] (вигук для підкликання курчат), п. [put put] (вигук для підкликання поросят), [putka] (дит.) «свиня», [putek] «поросся», ч. *put* (вигук для підкликання курей, курчат); *put'*, *puta*, *puti*, *puty* «тс.», *put'a* «курка», вл. нл. *put put* (вигук для підкликання курей), *puta* (дит.) «курка», схв. *пѹтка* «індичка», слн. *рѹт* (вигук для підкликання домашньої птиці), *рѹта* «півень, курка»; — очевидно, псл. *putь-putь*, звуконаслідувальний вигук; — лит. *putput* (вигук для підкликання курей), *paĩtas* «яйце»; спроба пов'язати з псл. *рѹtica* «птах» (Ильинский РФВ 56, 386; Būga RR I 475) потребує докладнішого обґрунту-

вання; припущення про походження чеської і словенської форм від нвн. Putthahn, Putthenne, Pute «індикча» (Фасмер III 398, 414; Štrekelj 49) виликає сумнів. — Machek ESJC 501; Holub—Lyer 406; Schuster-Sewc 1194—1195.

[пўтяток] «сито» Л; — очевидно, пов'язане з пўтати «плутати»; у такому разі назва вказувала на те, що сито сплутувалося з волосин. — Див. ще пўто.

пyf «м'яка кругла табуретка; вигадка»; — р. бр. болг. *пyf*, п. риф «тс.», ч. заст. слц. заст. риф «м'яка табуретка», схв. *пўф* «тс.; надмірна хвала; безглуздий жарт»; — запозичено через французьке посередництво (фр. *rouf* «м'яка кругла табуретка; безглузда вигадка, фальшива звістка») з англійської мови; англ. *puff* «подув, подих (вітру); димок; дута реклама» пов'язане з дієсловом *puff* «пихкати; диміти; перебільшено рекламувати; надувати, робити буфи», дангл. *puflan* «дути ротом», що має звуконаслідувальне походження. — СІС² 698; ССРЛЯ 11, 1761; Sł. wyg. obcych 616; Dauzat 596; Klein 1268.

пух «дрібне пір'я і т. д.; [(бот.) пухівка піхвова, Eriophorum vaginatum L. Mak]», [пухáч] «гнилий стрижень дерева» Ник, [пухачіна] «заболонь (під корою дерева)» Ник, [пухівка] (орн.) «гага, Somateria molissima L.» Шарл, *пухівка* (бот.) «котики, Eriophorum L.», *пухкэнік* «пампушка», [пухтэлік] «тс.», *пуховік*, *пуховіця* «пуховик», [пуховки] (бот.) «пухівка піхвова» Мак, [пуховник] (бот.) «вид кендіря, Arasium venetum L.; жовтозілля, Senecio jacobaea L.», [пушан] (бот.) «шавлія ефіопська, Salvia aethiopsis L.» тж, *пушінка*, *пушіння*, [пушиниця] (бот.) «Byssus Humb.» Мак, *пушбк* «малий пух; м'яка щіточка для пудрення, [(бот.) пухівка піхвова Mak]», *пухкий*, *пухлástий* «пухнатий» Нед, *пухнáвий*, *пухнáстий*, *пухнáтий*, *пушістий*, *пухкíшати*, *пушіти*, *опўшення*, [опўшець] «корона волосся» Ж, [опўшник]

«тс.» Ж, *опўшка* «хутрова обшивка» СУМ, Ж, *опушіти*, *опушітися*, *підпушувальний*, *розпўшник*, *розпўшувач*, *розпўшувальний*, [спўхчене] «розпушення» Нед, [спухковатілий] «пухкий» Нед, *спўшений*, [спушілий] «розпушений» (про землю) ВеБ, *спухніти* «стати пухким»; — р. бр. болг. *пух*, др. *пухъ*, п. *puh*, ч. *puh* «пух; сморід», слц. *puh* «сморід», вл. *puh* «м'яч», нл. *puh* «глибоке зітхання», схв. *пўха* «прищ», слн. *pūh* «подув; пух, пушок»; — псл. *рихъ* (<*rouh-); — споріднене з лит. [raustis] «волосся тварин»; іє. *reus-, похідне від *reu- (*ri-) «подув, подих»; спроби пов'язання з ч. [kvar] «пух» (Machek ESJC 497), як і з дінд. *púccaḥ* «хвіст», ав. *puša-* «коса», гот. *fauhō* «лисиця», двн. *fuhs*, нвн. *Fuchs* «тс.» (Uhlenbeck 168; Mayrhofer II 298; Kluge—Mitzka 222), недостатньо обгрунтовані. — Фасмер III 414; Черных II 85; КЭСРЯ 374; Илич—Свитыч Етимология 1965, 358; Преобр. II 157; Потебня РФВ 4, 186—187; Brückner 447; Budziszewska 49—50; Moško PJ 1962/4, 164; Младенов 536; Schuster-Sewc 1187—1188; Skok III 69—70; Fraenkel 554; Persson Beitr. 248, 600. — Пор. **пих**, **пўхнути**.

[пухá] «тупий кінець яйця; ямка на поверхні круто звареного яйця» Па, *добіти пухи* (*добіти до пухи*) «довести до скрути, покінчити з чимось»; — [пуховина] «місце в яйці, де пустота» НикСгЛ, [опуха] «тс.» тж; — бр. [пуха] «тупий кінець яйця»; — очевидно, пов'язане з р. [пўга] «тупий кінець яйця; подушка, на якій плетуть мереживо», яке загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з лтс. *pūga* «подушка, м'яка підкладка хомута», *raiḡas* «хомут», *raiḡurs* «горб, пагорбок», *rigulis* «роздуте підвищення», дінд. *pūgaḥ* «купа, безліч, натовп», *riḡjaḥ* «купа, грудка», гр. *πῦγί* «зад»; іє. *reug-/rig- «здуття» (інакше Frisk II 619). — Фасмер III 399; Преобр. II 148; Būga RR I 332; Mühl.—Endz. III 127; Matzenauer LF 14, 407; Boisacq 825.

пухай — див. **пугати**.

пухйр «наповнене рідиною хворобливе здуття на шкірі; пузир; міхур», [п'іхур, пухір, пухиря ЛексПол], *пухйрник* (бот.) «вид водяної рослини, *Utricularia L.*», *пухирниківі, пухирістий, пухирчастий, пухірчатий*; — п. рещергз «пузир, міхур; пухир; булька», ч. ричуї «пузир, міхур», слц. ричоґ «пташиний шлунок», вл. ричеґ «пузир, пухир», нл. ричоґ «тс.»; — псл. рихурь, рихоґь, утворене за допомогою суфіксів -уґь, -оґь від основи дієслова рихпґі «пухнути»; пор. як словотворчі паралелі *пузір, [міхур]* «міхур», утворені від *п'узо, міх*. — Потєбня РФВ 4, 187; Brückner 403; Machek ESJC 498; Schuster-Sewc 1188. — Див. ще **пухнути**.

пухкати, [пухтіти] «гудіти, спалачувати (про вогонь)» ЛексПол; — р. [п'ухтат] «важко дихати», бр. *пух* «бах», п. [ричаґ] «бухати, стріляти, вивергати; дути», вл. ричаґ «диміти, дути, пихкати», нл. ричаґ «надувати», рич «зітхання», болг. *пухам, пухкам* «випускаю дим, витрушую, вибиваю пил; б'ю», м. *пуши* «палить; димить», схв. *п'ухати* «дути, смердіти, псувати повітря», слн. р'ухаті «дути (поривами), пихкати»; — псл. рихаті, пов'язане з рихь «дихання; пух». — Див. ще **пухнути**. — Пор. **пих, пух**.

пухкій, пухкєник, пухкішати, пухтєлик — див. **пух**.

пухнути, п'ухти, [пухленіна] «пухлина, опух», [п'ухлец] (бот.) «котячі лапки, *Antennaria dioica (L.) Gaertn.*» Мак, [п'ухлечка] «опух» ВєЗн, [п'ухлики] «зборки на рукаві або на комірі сорочки», *пухліна, [пухлініна]* «пухлина; печінка домашньої птиці» О, [п'ухлб] «шлунок; печінка» Нед, [п'ухляк чорноголовий] (орн.) «чорноголова синиця, *Regus atricapillus L.*» Шарл, [п'ухлянка] (бот.) «хвилівник звичайний, кірказон, *Aristolochia clematidis L.*» Мак, [п'ухлятика] (бот.) «фізализ звичайний, *Physalis alkekengi L.*» Мак, [п'ухлятіна] «пухлина, опух; ((бот.) фізализ Ме)», [п'ухлячка] «печінка до-

машньої птиці» О, [п'ухтєль] «товстун» Л, [п'ухтії] «гладка, неповоротка людина», [п'ухт'я] «тс.», [п'уша] «опух, потовщення» ВєЛ, *п'ухлий, [п'ухній]* «м'який, пухкий» Нед, *зап'ухлий, нап'ухлий, бп'ух* «пухлина» СУМ, Бі, [оп'ухлина] «тс.» Ж, *оп'ухлий, поп'ухлий, розп'ухлий, сп'ухлий*; — р. *п'ухнуть*, бр. *п'ухнуць*, др. *пухнути*, п. *ричпаґ* «пухнути», *ричаґ* «дути», ч. *ричпouti*, слц. *ричп'ut'*, вл. *ричаґ* «дути; пихкати, пахкати», нл. *ричаґ* «тс.», болг. *п'ухам* «витрушую, вибиваю пил; б'ю», *п'ухна* «тс.», *п'уша* «палю; димлю», м. *пуши* «палить, димить», схв. *п'ухати* «дути; смердіти», слн. р'ухаті «пихкати; дути»; — псл. рихпґі, очевидно, пов'язане з рихь «пух»; — споріднене з лит. р'ūsti «дути, пучити», р'ūslė «пузир», р'utà «піна», лтс. *pusks* «пучок, гроно», *puškis* «букет, пучок; китиця», норв. *føysa* «надуватися», лат. *pustula* «пузир; пухир», гр. *φῦσα* «ковальський міх; дихання; подув; пухир», *φῦσάω* «дую, сурмлю», вірм. *р'uk'* «дихання, подув», дінд. *р'уш'atі* «процвітає», *р'уш'at* «квітка», *р'ош'at* «процвітання, ріст, достаток», *р'ур'p'уш'at* «легеня», *р'ур'p'улаḥ* «здуття», *р'ур'p'утаḥ* «опух піднебіння», *р'ур'p'у'akōti* «дме»; іє. **peus-/pus-/p(h)ū-* «надувати губи, дути»; спроба пов'язання з *р'укаті* «лопати, тріскати» (Machek ESJC 498) потребує обґрунтування. — Фасмер III 414; Черных II 85; КЭСРЯ 375; Ильинский ИОРЯС 20/3, 84; Brückner 447; Holub—Kop. 304; Schuster-Sewc 1188; Младенов 536; РФВ 68/3—4, 386—387; Skok III 69—70; Мейє ОЯ 21; Mühl.—Endz. 3, 427; Trautmann 233; Walde—Hofm. II 392; Wood IF 22, 155; Frisk II 1056; Boisacq 1042; Maughofer II 318; Scheffelowitz KZ 56/3—4, 168; Johansson KZ 36, 357; Persson Beitr. 248, 266; Pokorny 847—848; Kořínek 203; Абаев Этимология 1984, 18. — Пор. **пих, пух**.

[п'уцо] (мн. [п'уці]) «частина «сподів» біля невода, до яких прикріплюється «матня»; петля біля «сподів» «тя-

гульських» сіток» Берл; — неясне; можливо, результат видозміни форми *пущце, похідної від пўто (пор.).

[пущувати] «чистити», [пўцер] «денщик, джура» О, Гор; — п. pucować, ч. pucovat, слц. pucovat' «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. putzen «чистити», давніше butzen «тс.» (власне, «очищати носа, свічку (від нагару)») пов'язане з butz «нечистота в носі; нагар (свічковий)», Butzen «брила, нечистота, болото, серцевина фрукта» (з давнішого значення «відрізаний шматок»), нн. butt «тупий, незграбний». — Шелудько 43; Brückner 447; Hołub—Lyer 404; Kluge—Mitzka 115, 571.

пущь (вигук для позначення моменту падіння), пўцньнути «швидко впасти», [пўцньнути] «тс.» Нед; — бр. [пущ], п. puc, схв. пўћ; — звуконаслідувальне утворення, аналогічне до бац, пук, пўкати, п. pęc, рас та ін.

пўцьверінок «пташеня; мала дитина», [пущеверінок, пущьверок] «тс.» Ва, [пущьвірок] «пташеня» Пі; — очевидно, складне утворення з основ слів пущь-пущь (вигук для підкликання курчат), [пўтя] «курка» і цвірінь, цвірінькати. — Див. ще пущь-пущь, цвірінь.

пўцька, пўчка, пущюріна — див. пищюріна.

пущина; — р. пущина, др. пущина «море; затока; пущина; простір; невичерпне джерело; дно корабля»; — запозичене, можливо, через російське і давньоруське посередництво, зі старослов'янської мови; стсл. пжчина «море, відкрите море» споріднене з схв. пўкотина «тріщина», слн. рока «тріск, щілина, тріщина», укр. пўкати «тріскатися»; спроба пов'язати з дінд. раїпкаї «мул, болото», гот. fanī «мул», двн. fepпа «болото», прус. rapneān, гол. ana «тс.» (Uhlenbeck 151) викликає сумнів. — Фасмер III 415; Черных II 85—86; КЭСРЯ 375; Преобр. II 152; Булаховський Вибр. пр. III 430; Matzenauer LF 15, 175; Persson Beitr. 245, 478. — Див. ще пўкати¹.

[пўчити] «потрошити, вибирати кишки, розпирати, розбивати» Нед, [пўчати] «тс.» Нед, О; — слц. риçит' «давити, роздавлювати»; — неясне; можливо, пов'язане з пўкати «тріскатися, лопатися»; пор. схв. пўчити «розколювати».

пўчка, пущьок, пущкуватий — див. пук¹.

[пущніти] «набрякати, розбухати» Нед, [пущнявіти, пічніти, пічнявіти] «тс.», [пущнявий] «пузатий, розбухлий» тж, [напущнєвіти] «набрякнати» Корз; — р. пўचितь «роздувати, здувати, розпирати (про шлунок); витріщати (очі)», бр. пўчыць «тс.», др. пущитися «здійматися» (про річку), п. puczyć się «надуватися», ч. риçeti «набухати, розпускатися (про бруньки); рости, розвиватися», слц. риçит' «пускати пагони», нл. риспіє «набрякати», болг. пўча «випинаю», м. пущи «випинає»; — псл. роçити «надимати», роқь «щось набрякле», очевидно, пов'язане з роқати «тріскатися». — Фасмер III 415; Черных II 86; КЭСРЯ 375; Преобр. II 151; Schuster-Sewc 1186—1187; Младенов 541; Persson Beitr. 478. — Див. ще пўкати¹.

[пўша] «прутики (деревина) для сірників» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. Busch «кущ, чагарник».

пўшка¹ «гармата; [рушниця; дерев'яна або бляшана банка Г; бідон для молока О; гаманець Ле]», пущкар «(заст.) артилерист; (іст.) гармаш», [пущкарня] «ливарний гарматний завод; арсенал» Нед; — р. пўшка «гармата», бр. пўшка «тс.; коробка», п. puszka «жерстянка, бляшанка», puszkarz «пушкар», ч. слц. вл. ришка «гвинтівка, рушниця», болг. м. пўшка, схв. пўшка, слн. ришка «тс.»; — запозичено через польське посередництво з давньоверхньонімецької мови; двн. buhsa походить від нлат. buxis (puxis) «коробка із самшиту», яке зводиться до гр. πυξίς «тс.»; запозичене слово нагадує деякі віддієслівні утворення у слов'янських мовах (пор. болг. пущкалка

«вид хлопавки», похідне від *пушкам* «б'ю», укр. *пукавка*, *пукалка* «вид хлопавки», р. *пукалка* «тс.» від укр. *пукати*, р. *пукаць*); думка про утворення за допомогою суфікса *-ька* від дієслів р. *пукать*, *пуцать* (Дементьев РЯШ 1947/1, 39—40; Преобр. II 158) непереконлива. — Акуленко 134; Шелудько 43; Фасмер III 416; Черных II 86; Одинцов Этимология 1984, 172; КЭСРЯ 375; Балецкий St. sl. 9/1—4, 369—371; Грот Фил. раз. II 369; Brückner 449; Witkowski SOr 19/2, 208; Machek ESJC 501; Младенов 536. — Див. ще **букс**, **бўкса**¹, **бўкша**.

[**пушка**²] (бот.) «дягель лікарський, *Archangelica officinalis* (Moench.) Hoffm.» Мак, [*путча*] «тс.» Мак; — запозичення з російської мови; р. [*пушка*] «тс.» пов'язане з *пушка* «гармата»; назва рослини зумовлена тим, що її пуста стеблина використовується дітьми для виготовлення хлопавок. — Даль III 567. — Див. ще **пушка**¹.

пушта «угорський степ»; — р. бр. *пушта*, п. *pusta*, *puszta* «степовий фільварок в Угорщині; безлюдний степ в Угорщині, взагалі над Тисою», ч. слц. *pusta* «угорський степ», вл. нл. *pusta* «пустка; пустиня», болг. *пушта* «пушта», м. *пуста*, *пуста́ра* «тс.», схв. *пу́стара* «пустиня; степ; пушта», слн. *pústa* «степ; пустка»; — запозичення з угорської мови; уг. *puszta* «пушта, угорський степ; (прикм.) голий, пустий, пустинний», у свою чергу, походить від лексичної основи слов'янських мов, яка зводиться до псл. *rustь* «пустий» (жін. р. *pusta*). — Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Machek ESJC 501; Kniezsa I 450; MNTESz III 317—318; Bárczi 250. — Див. ще **пустий**.

[**пушта́ти**] «латати» ВеБ; — неясне.

пу́ща «дрімучий ліс», [*пуци́на*] «густі зарості молодого лісу» Ч; — р. *пу́ща*, бр. *пу́шча*, др. *пу́ща* «пустинне місце; лісові зарості, ліс», п. *puszcza* «дике місце, пустиня; великий ліс, пу́ща», ч. *roušt'* «пустеля, глушина», слц. *púst'* «пустеля», болг. *пуци́нак* «пус-

тище; пустир», слн. *púšča* «поле під паром; дика місцевість, пустка»; — псл. **rustja*, похідне від *rustь* «дикий, пустий». — Фасмер III 416; КЭСРЯ 375; Преобр. II 158; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Holub—Luer 388; Младенов 537. — Див. ще **пустий**.

пу́щення «запусти, заговини», [*пу́щання* «тс.», *пуци́альный*]; — похідне утворення від *пукать* у значенні «дозволяти»; назва пов'язана з тим, що в цей день дозволяється їсти скромну їжу. — Німчук 102. — Див. ще **пукать**. — Пор. **пустити**.

[**пу́щий**] «гірший, незначніший» Нед; — р. *пу́щий* (заст., розм.) «більший, найбільший», др. *пуции* «більший, тяжчий; гірший, нижчий, більш жалюгідний»; — псл. **rustjь* «пустіший, гірший», форма вищого ступеня від *rustь* «пустий»; щодо розвитку значення в російській мові пор. р. *больно* «дуже» з первісного «болюче», ввн. *sehg* «дуже» з двн. ввн. *sego* «болючий, важкий». — Фасмер III 416; Преобр. II 158. — Див. ще **пустий**.

[**пу́щик**] (орн.) «сич, *Aegolius fune-geus*»; — запозичення з польської мови; п. *puszczyk* утворено від *puszcza* «пу́ща»; назва зумовлена місцем перебування цього птаха; щодо семантичного зв'язку пор. *пустельга́*, пов'язане з *пустий*. — Brückner 448; Strutyński 95. — Див. ще **пу́ща**.

пхати, [*пхати*] «товкти просо; ваяти сукно», *пихну́ти* «пхнути», [*пихати*] «штовхати Нед; товкти просо Г, Нед; дерти, товкти пшеницю на кутю Мо», [*пихэкнути*] «штовхнути» Нед, [*пихэтьнути* Нед, *пихорну́ти*, *пхилити* О] «тс.», *пхну́ти*, [*пиха́ч*] «ікло» Нед, [*пихи́ть*] (вигук на позначення штовхання) Нед, [*пихи́ць*] «тс.», [*ви́пихач*] «той, що виганяє, випроваджує», [*ви́пиханець*] «примусом випроваджений, висланий», [*напиха́чка*] «пристрій для наповнення ковбаси» Куз, [*напиха́чки*] (присл.) «відпихаючись веслами; без парусів, гребучи веслами» Мо, *на́пхом*,

[*opcháti*] «бгати (коровай)» Ж, [*opixá-ti*] «очищати від лушпиння», [*opixá-ti*] «тс.» Нед, [*перепихицьнутися*] «упасти, перекинутися» Нед, *попихá-ти(ся)* «штовхати, підштовхувати; деспотично поводитися», [*попихáйло*] «попихач» Нед, *попихáч* «людина, якою помикають» СУМ, Нед, [*попихачний*] «який застосовується для штовхання», [*пропихáч*] «те, що застосовується для штовхання; дитяча гра» Нед, [*успиху-вáти*] «очищати, обдирати зерно» ВеУг; — р. *пхать*, *пихáть* «штовхати; засовувати», бр. *пхаць*, *пихáць* «тс.», др. *пихати* «штовхати», *пхати* «тс.; терти, смикати; прати», п. *ршаć*, *ршаć* «пхати, штовхати», *рорухаć* «тс.», ч. *рiхати* «товкти; колоти», [*ршáти*] «колоти», слц. *рiшат'* «колоти; пихати», *ршат'* «совати, пихати; пропихати», болг. *п'хам* «всовую», м. *ника* «пихає, штовхає; просовує; напихає», схв. *òпах* «ячна крупа; потовчений ячмінь», слн. *рháти* «товкти», *решáти* «тс.; штовхати», стсл. *пъхати* «штовхати, товкти»; — псл. *рхати*, *рiхати*; — споріднене з лит. *paistyti* «оббивати ячмінь», лтс. *paistiti* «м'яти (льон)», лат. *pinsero* «товкти, розтирати, молоти», *pištare* «товкти, розтирати», *pistor* «мельник; мукомол, що розтирає зерна вручну», гр. *πιττω* «товчу, подрібнюю», дінд. *piṇāṣṭi* «товче, подрібнює», ав. *pišant-* «який товче», ісл. *fiś* «полова», днн. *řesa* «лушпиння на зерні», свн. *višel* «ступа»; іє. **pis-/peis-* «товкти, подрібнювати». — Фасмер III 269—270; Черных II 36; Преобр. II 65; Вгückner 401; Machek ESJC 447—448; LP 4, 111—136; Holub—Kop. 272; Младенов 539—540; Trautmann 220—221; Būga RR I 300, II 514; Mühl.—Endz. III 34—35; Mátzenauer LF 15, 165; Walde—Hofm. II 307—308; Frisk II 614—615; Boisacq 740; Mayrhofer II 281; Jóhannesson 531; Persson Beitr. 153; Saur Et. Brun. 113—114; Pokorny 796. — Пор. **писáти, пшениця, пшонó.**

пхе (вигук зневаги, відрази), *пху* «тс.», *пхéкати, пхúкати*; — п. *рchi*, ч.

рche (вигук зневаги) *рcha*, слц. *рchi*, *рchií* «тс.», болг. *пхюй*, схв. *пйх(a)*; — результат фонематичного оформлення інстинктивного вигуку.

[**пхéльний**] «маленький, нікчемний» Нед; — неясне, можливо, запозичене з польської мови; пор. п. *рchą* «блоха», *рcheńka* «блішка».

пхйкати «рюмсати» (про дитину), *пхйнькати, [пстйнькати]* «тс.», [*финкати*] «схлипувати» О, [*попхэнькати*]; — звуконаслідувальне утворення.

пхиць (виг.) «штовх», *пхицьнути* «штовхнути»; — афективне утворення від основи дієслова *пхáти*, паралельне до *тиць* (від *тйкати*); пор. ч. *рiх* «штовх», *рiх*, слц. *рiх* «тс.». — Див. ще **пхáти.**

пчих (вигук, що передає чихання), *апчхí* «тс.», *пчйхати*; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **чхáти.**

[**пчйльник**] (бот.) «головатень круглоголовий, Echinops sphaerocephalus L.; очиток дикий, Sedum telephium L.» Мак, [*пчйвник*] «редька дика, Raphanus raphanistrum L.» ВеНЗн, Мак, [*пчйвняк*] «тс.»; — р. [*пчэльняк*] «меліса лікарська, Melissa officinalis L.», п. *pszczelnik* «тс.», слц. *včelnik* «змієголовник австрійський, Dracocephalum austriacum L.», вл. *рčólnica* «змієголовник молдавський, Dracocephalum moldavicum L.», м. *пчельник* «меліса лікарська», схв. *пчэльяк* «тс.»; — псл. **вьčельникъ* «вид медоносної трави; місце, де збирається багато бджіл», утворене від **вьčela* «бджола»; назва зумовлена медоносністю відповідних рослин, які приваблюють бджіл. — БСЭ 28, 286. — Див. ще **бджолá.**

пшениця (бот.) «Triticum L.», [*пшаниця*] «тс.» Нед, [*пшеничáнка*] «пшенична солома» НикСгЛ, *пшеничйна*, [*пшеничисько*] «пшеничище», *пшеничище, пшеничнище, [пшеничник]* «білий пшеничний хліб; (ент.) пильщик, Serphus rugtaeus Нед», [*пшеничниця*] «пшеничище О; пшенична солома», [*пшеничнянка*] «пшеничище» О, [*пшенишниця*] «пшенична солома», *пше-*

нічний; — р. болг. *пшеница*, бр. *пшаница*, др. *пшеница*, п. *pszenica*, ч. *ršenice*, слц. нл. *ršenica*, вл. нл. *ršeica*, полаб. *rasinaica*, м. *пченица*, схв. *пшеница*, слн. *ršenica*, стсл. **пшеница**; — псл. *ръшеніса*, похідне утворення від *ръшено* «пшоно». — Коваль 40—41; Фасмер III 417; КЭСРЯ 375; Львов Лексика ПВЛ 152—153; Brückner 446; Machek ESJC 496; Machek Jm. rostl. 285; Holub—Kop. 303; Schuster-Sewc 1181; Младенов 537; Moszyński PZJP 264; PJ 1959/5, 228; KZ 79/1—2, 80; Сабалаяускас Rakstu kr. Endzelīnam 224. — Див. ще **пшонó**.

пшеничка¹ «качан кукурудзи; [кукурудза, *Zea L.*; вид узора у вишивці; ракова ікра], [пшенка] «кукурудза» Мак, *пшінка* «[тс. Мак]; качан кукурудзи»; — р. [пшеничка] «кукурудза», п. *pszenica turecka* «кукурудза»; — похідні утворення від *пшениця*, *пшонó*; назви зумовлені придатністю кукурудзи в їжу, а також схожістю стебла і суцвіття кукурудзи до проса, а зерна деяких сортів кукурудзи до зерна пшениці. — Див. ще **пшениця**, **пшонó**.

[**пшеничка²**] (бот.) «заяча салата, *Ficaria verna* Huds. (*Ficaria ranunculoides* Roth.); зірочки, *Gagea Salisb.*; ряска зонтична, *Ornithogalum umbellatum L.*; проліска дволиста, *Scilla bifolia L.*» Мак, [пшенка] «підмаренник справжній, *Galium verum L.*» Мак, *пшінка* «[тс.]; заяча салата», [пшонка] «заяча салата» Мак; — п. *pszopka* «заяча салата», *pszeniec* «перестріч, *Melampyrum L.*», ч. *ršenička* «тс.»; — назви, пов'язані з *пшонó*, *пшениця*; первісно так були названі заяча салата і ряска зонтична за ознакою придатності в їжу їх бульб (цибулинок); на інші рослини ці назви перенесено за зовнішньою схожістю (напр. проліски дволистої до ряски зонтичної) або ще за якимись ознаками. — Анненков 235; Machek Jm. rostl. 50, 267—268. — Див. ще **пшениця**, **пшонó**.

пшик (вигук, що передає коротке шипіння), [пшук] «пшик» Нед, *пшика-*

ти; — р. *пшик*, бр. *пшык*, п. *psykać* «шикати, сичати, шкварчати»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **шікати**.

пшикач, *пштикач* — див. **пишкáč**.

пшонó «крупа з проса; [просо, *Panicum crus galli L. Mak*], [пшонник] «суп із пшоно» ЛексПол, [пшеничник] (бот.) «сорго, *Sorghum L.*» Мак, [пшоняник] «млинець із пшоно», *пшоняний*; — р. *пшенó*, бр. *пшанó*, др. *пшено*, п. *pszono*, ч. *ršano*, *ršeno*, слц. *ršeno*, схв. *пшэна*, *шэна* «вид конюшини», слн. *ršeno* «очищене зерно, пшоно», стсл. **пшено**; — псл. *ръшено*, субстантивованій діеприкетник (чол. р. **ръшепъ*) від *ръхати* «товкти»; назва зумовлена тим, що для одержання пшоно необхідно обтовкти зерна проса; — споріднене з дінд. *rištám* «борошно», *rištáň* «товчений», прус. *sompisinis* «хліб з борошна грубого помелу». — Булаховський Нариси 78; Коваль 41; Фасмер III 417; КЭСРЯ 375; Преобр. II 158; Львов Лексика ПВЛ 152—153; Brückner 446; Machek ESJC 496; Holub—Kop. 303; Критенко Вступ 528; Мейе ОЯ 27; Mikl. EW 270; Meillet Études 445; Trautmann 220—221; Meringer WS 1, 26; 5, 85; Jokl Jagić-Festschr. 482; Walde—Hofm. II 360. — Див. ще **пхати**.

пюпітр; — р. *пюпітр*, бр. *пюпітр*, болг. *пюпитър*; — запозичення з французької мови; фр. *pupitre* (*poul-pitre*) «пюпітр; пульт» походить від лат. *pulpitum* «дощаний поміст; трибуна, кафедра, сцена». — SIC² 698; Фасмер III 422; Черных II 89; Dauzat 597. — Див. ще **пульт**.

пюре; — р. болг. *пюре*, бр. *пюрэ*, п. *purée*, *piure*, ч. *purée*, слц. *puré*, м. *пирé*, схв. *пйрэ*, слн. *piré*; — запозичення з французької мови; фр. *purée* «пюре, відвар, протертий суп» утворене від фр. ст. *purer* «очищати, чистити», яке походить від пізньолат. *pūrage* «очищати», пов'язаного з *pūrus* «чистий». — SIC² 698; Черных II 89—90;

КЭСРЯ 376; Скорчев БЕ 1956/2, 168; Koraliński 804; Dauzat 597; Gamillscheg 733. — Див. ще **пуризм**.

п'явка «черв'як, який ссе кров, Нигудо L.; [синяк від удару щипком; кровопивця]», [п'явка] «п'явка» Нед, [п'явак] «здирник» О, п'явиця «[п'явка ВеУг]; (ент.) Oulema Gz. СУМ, Г», [п'явище] «заросле озеро; заболочена низина; яр, порослий лісом» Ч, [п'явошник] «трясовина, рідке болото; низина, поросла лісом» Ч, п'явишник (зоол.) «вид молюска», [п'явка] «п'явка медична» ВеЛ; — р. п'явка, п'явка, бр. п'яўка, др. п'явица, п. р'явка, полаб. ragaweisica, ч. р'явка, р'явес, слц. р'явица, болг. п'явица, м. п'явица, схв. п'явица, слн. р'явка; — псл. р'явка, р'явица, пов'язане з р'яти, ітеративом від ріти «пити». — Фасмер III 271; КЭСРЯ 340; Цыганенко 344; Преобр. II 64; Brückner 405; Machek ESJS 448—449; Holub—Lyer 374; Младенов 425; Bielfeldt ZfSIPh 20, 373. — Див. ще **пити**.

[**п'явчати**] «пищати (про птахів)» ВеЗа, [п'явчати] «тс.» ВеЗа; — звуконаслідувальне утворення типу *п'явчати*, *скавчати*.

п'ядак (ент.) «гусінь родини Geometridae», п'ядун, [п'яденіця Нед] «тс.»; — р. п'яденіця, бр. п'яденік; — похідне утворення від *п'ядь*; назва зумовлена тим, що ці гусениці, пересуваючись, підтягують задній кінець черевця, потім витягають тіло вперед і переносять точку опори знову на груди, ніби вимірюють довжину п'яддю (пор. р. *землемір* «п'ядун», лат. *geometridae* «п'ядуни», від *gēometria* «землемірне мистецтво, геометрія»). — Горностаев 246; Станек 345. — Див. ще **п'ядь**.

[**п'ядик**] (бот.) «плаун булавовидний, *Lycoperidium clavatum* L.» Мак, [п'ядики] «плаун колючий і булавовидний, *Lycoperidium annotinum et clavatum* L.» Г, Нед, п'ядич «плаун, *Lycoperidium* L.»; — пов'язане з *п'ядь*; назва зумовлена тим, що плауни мають розгалу-

жені стебла, ніби розтягнуті пальці. — Див. ще **п'ядь**.

п'ядь, [п'ядити] «міряти п'яддю; повзти (про гусеницю); прагнути, досягати, домагатися», [п'ядник] «предмет мірою в одну п'ядь» Нед; — р. п'ядь, бр. п'ядзя, др. п'ядь, п'яда, п. p'ędź, ч. p'íd', слц. p'iad', вл. p'edź, нл. p'ėž, болг. п'едя, м. п'еда, схв. п'ед, слн. p'éd, стсл. п'адь; — псл. p'edь, утворене за допомогою суфікса -дь від р'ети «натягувати» як позначення довжини, що вимірюється розтягнутими пальцями; — споріднене з лат. pendo «зважую; маю вагу», лит. spindis «п'ядь», ст. spaĩdyti «натягувати», днн. spanna «п'ядь», ннн. spanne «натягувати», Spanne «п'ядь». — Винник 17—18; Фасмер III 423; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Цыганенко 385; Преобр. II 165; Потебня РФВ 4, 221; Brückner 412; Machek ESJS 448; Holub—Kop. 272; Schuster-Sewc 1075; Младенов 416; Skok II 629—630; Zubaty AfSIPh 16, 408; Meillet Études 264; MSL 11, 311; Trautmann 219; Persson Beitr. 406, 412, 588; Walde—Hofm. II 280; Matzenauer LF 15, 168. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **п'ято**, **п'яло**, **п'ята**.

п'яліти — див. **п'яло**.

[**п'ялка**] «стравохід»; — неясне.

[**п'яло**] «вилки, на яких розвішують шкіру; диби, пристрій для підвішування коліски Л», [п'яла] «диби Л; станок для плетіння решіт ЛексПол», [п'яли] «дві палки для натягування ятера» О, [п'яліло] «вилки, на яких розвішують шкіру», п'яльці «рама для вишивання», [п'яльце Нед, п'яльця] «тс.», [п'яла] (мн.) «пристрій для розтягування шкіри», [п'яліна] «брусок у п'ялах», [п'яліти] «натягувати; мучити» Нед, [вп'яліти] «впрягти, встромити» Ж, [вп'яліти] «тс.» Ж, [вп'ялітися] «вплестися» Ж, [сп'яліти] «якнебудь збудувати, зіп'ясти» Нед, [сп'ялітися] «спираючись одне на одного, підвищуватися», [сп'ялюватися] «тс.» тж; — р. [п'яло] «п'яло», бр. п'яльці «п'яльці», ч. ст. p'adla «знаряддя для

катування», слц. *riadlo* «дерев'яний брусок, що вкладається в пащу тварини, щоб вона не могла їсти», схв. *propelo* «розп'яття»; — псл. **ređlo* «знаряддя для розтягування», пов'язане з дієсловом *ređi* «натягувати». — Фасмер III 423; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Трубачев. Этимология 1963, 38; Machek ESJC 425. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **п'уто**, **п'ядь**, **п'ятá**.

п'яний, *п'янкій*, *п'янлівий*, *п'януватий*, *п'янючий*, [*п'яндіга*] «п'янюга» Нед, [*п'янюцтво*] «пияцтво», [*п'янюціюга*] «п'янюга», *п'яниця*, *п'янічка*, *п'янка*, *п'янство*, *п'янюга*, *п'янюга*, *п'янюжка*, *п'янити*, *п'яніти*, *п'янішати*, *п'янствувати*, [*п'янчити*] «пиячити», *доп'яна*, *обп'яну*, [*нап'яно*] «доп'яна» Ж, *оп'яніти*, [*оп'янчитися*] «упитися», [*підп'яний*] «напідпитку», *поп'яному*, [*преп'яненний*] «дуже п'яний» Нед, [*розп'янічити*] «поробити п'яницями», [*розп'янічитися*] тж, *сп'янений*, *сп'янілий*, *сп'яніння*, [*сп'янічити*] (безос.), [*сп'янітися*], *сп'янювати*, *сп'яна*, *сп'яну*, [*уп'янічити*] «оп'яніти, запаморочити» ВеУг; — р. *пьяный*, бр. *п'яны*, др. *пияныи*, *пьяныи*, п. *rijanu*, ч. слц. *rijan* «п'яниця», вл. *rijanu*, нл. *rijanu*, болг. *пьян*, м. *пижан*, схв. *пйжан*, слн. *pijan*, стсл. *пнганъ*; — псл. *ръжанъ*, пов'язане з *rijati*, ітеративом від *riti* «пити»; — паралельне до дінд. *ruṇāh* «п'яний». — Фасмер III 422; Черных II 89; КЭСРЯ 340, 376; Цыганенко 344; Преобр. II 64; Brückner 405; Machek ESJC 452; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1072; Младенов 425; Zubatý LF 28, 24; Mikkola Ursl. gr. I 122; Mayrhofer II 349. — Див. ще **п'яти**. — Пор. **п'явка**, **п'ялка**.

п'яниця, *п'янка*, *п'янушник* — див. **пияки**.

п'янишник (бот.) «азалія понтійська, *Azalea pontica* L. (*Rhododendron flavum* Don.)» Мак, *п'янішник косматий* «*Rhododendron hirsutum* L.» Нед; — р. [*пьянічник*] «азалія понтійська; *Rhododendron chrysanthum*», вл. *pijanka* «дурійка, *Lolium temulentum* L.», нл. *rijan-*

ka, м. *пижанец* «тс.», схв. *пєнишнїк* «п'янишник косматий»; — пов'язане з *п'яний*; назва зумовлена тим, що ці рослини мають одурманюючі властивості (пор. р. [*пьяная трава*] «азалія»). — Шамота 108; Schuster-Sewc 1072. — Див. ще **п'яний**.

п'ярги «дрібна гірська порода, щєбінка» ВеУг; — запозичення з польської мови; п. *piarg* «щєбїнь» пов'язується з *piezga* «перга». — Brückner 405, 411. — Див. ще **пєрга**.

п'ясті «випинати; витрішати», *пнўти*, [*п'яти* Нед, *пняти* Нед] «тс.», *п'ястїся* «підніматися, видиратися; тягтися; напружуватися, тужитись», *п'ятися*, *пнўтися* «тс.», *п'ясток* «кисть руки», [*п'ястук*] «кулак», *п'ясть* «кисть; кулак», *відпінати*, *відп'яти*, *відпнўти*, *відп'ясти*, [*допінати*] «закінчувати натягування; добиватися, домагатися; красти; допікати, притискати», *запінати*, *запнўти*, *зап'ясті*, *запінало*, [*запіначка*] «запинало», [*зап'ястник*] «манжета (вовняна)», *зап'ясток*, [*зап'ясть*] «втулка» Ж, *зап'ястя*, [*зап'яця*] «залізні бруски на внутрішніх боках осі», *зап'ятий*, *зіпнўтися*, *зіп'ястїся*, *зупїн* СУМ, Ж, *зупїнка* СУМ, [*розділовий знак*] Г, Ж], *зупїнити*, *зупїняти*, [*наввїпінки*] «натягнуто, рівно» Ж, [*обпіначка*] «велика хустка» Ва, [*обпїнка*] «обгортка, жіночий одяг замість спідниці», [*обпїнанка*] «велика суконна хустка» Л, [*обпїнянка*, *опїнянка*] «тс.» Л, [*оп'ятий*] «тісно прилягаючий, обтягнутий» Ж, *переп'ясті* «перегородити», *перепнўти*, *перепінати*, [*переп'ятїти*] «тс.», [*перепінка*] «залізний прут, що з'єднує окремі деталі; підойма» О, [*перепонина*] «ремінчик; яким зшивають носи постолів» О, [*переп'ят*] (у виразі *переп'ят устати* «стати комусь на дорозі, перегородити комусь дорогу»), *передп'ястя*, [*попїнка*] «єпитрахиль», *припінати*, *припнўти*, [*припіначка*] «мотузка, якою прив'язують худобу для пасіння», [*припінки*] «бант, стрічка для стягування; панталони у жінок; на-

колінник (для зігрівання)», *припін*, [припінсток] «зап'ястя» Нед, *припона*, [прип'ять] «прив'язь» Пі, *розпінюти*, *розп'ясті* СУМ, УРС, *розпінатель*, *розпінка* «розпірка», [розпінки] «дрюки, на яких розпинають шкіру» ВеЛ, *розп'яття*, *розпінений*, *розпінутий*, *розп'ятий*, *розп'ятий*, *спинати*, *спинатися*, [спиніти] «поставити (тварину) на задні ноги» Бі, [спінюватися] «спинатися» Нед, [спинятися] «ставати на диби» Бі, *сп'ясті*, [сп'яти] «зіп'яти» Нед, [спінка] «запонка», [спона] «тс.», [суп'ятитися] «зупинитися», *супоня* «ремінь для стягування хомута», *супонити* «стягувати хомут; бити паском», [упинатися] «відмовлятися» Пі, [упн'яти] «зв'язати» Нед, [уп'яти] «тс.», [упін] «стрічковий канат для прив'язування» тж, [упон] «прив'язь», [упона] «пути, стрічка, мотузок» Нед, [упоня] «посторонок», [уп'ятий] «прив'язаний» Нед; — р. [пнуть] «напинати», бр. *пяць* «тс.», др. *пяти* «розтягувати», п. *piąć się* «дертися», ч. *pnouti* «простягати, зв'язувати», ст. *pieti* «п'ясти», слц. *pnut' sa* «стирчати», *priet' sa* «тс.», вл. *pječ* «натягувати», нл. *pěs*, болг. *пѣна* «тс.», схв. *пѣти* «піднімати, витягувати нагору», слн. *pēti* «натягувати», стсл. *пати* «напинати»; — псл. *pēti*, *pъpъ*; — споріднене з лит. *pinti* «плести, звивати», рун. *пирѣ* «гірлянда», *пирѣ* (мн.) «лоза для плетіння», лтс. *pīt* «плести», *пире* «коса (волосся)», гот. *spīpan* «прясти», нвн. *spīppen* «тс.», *spāppen* «натягувати», англ. *spīn* «прясти», вірм. *heput* «тчу, зшиваю», гр. *πένομα* «працюю», *πόνοσ* «важка праця», тох. А *pānw-*, В *pānp-* «тягнути, натягувати»; іє. *(s)rep- «натягувати, прясти», пов'язане з *spē(i)- «тягти, прясти». — Фасмер III 292; КЭСРЯ 334; Преобр. II 167—168; Brückner 405; Machek ESJC 464—465; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1074—1075; Младенов 538; Мартынов Язык 81; Būga RR II 514; Mühl.—Endz. III 232, 234; Trautmann 219; Ernout—Meillet 878; Pedersen Kelt. Gr. I 114; Hübsch-

mann Arm. 446; Lidén IF 19, 332; Aitzetmüller ZfSlPh 30, 324—325; Klein 1489; Kluge—Mitzka 465; Frisk II 504—506; Boisacq 766—767; Persson Beitr. 412; Pokorny 988. — Пор. **запона**, **пінити**, **пүто**.

п'ятá, **п'ятка**, **п'ятнік** «дверний гак», [безп'ятко] «чорт», [вісп'яток] «задник, закаблук» Ж, *зап'ятки*, [зап'яток] «задня частина п'яти, задник, закаблук», [нап'яток] «короткі шкарпетки, що надягаються на п'яти і пальці» Куз, *підп'ятник*, *підп'яток*; — р. бр. *пята́*, др. *пята*, п. *pięta*, ч. *pata*, слц. *pāta*, вл. *pjata*, нл. *pēta*, полаб. *pōta*, болг. *пѣта́*, м. схв. *пѣта*, слн. *pēta*, стсл. *пата*; — псл. *pēta* «п'ята, нога, копито», пов'язане з *pēti*, *pъpъ* «розтягувати, напинати»; — споріднене з лит. *pėntis* «обух», *pėntinas* «шпора», прус. *pentis* «п'ята», афр. *pūnda* (з *pāntā) «тс.». — Фасмер III 424; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Цыганенко 386; Преобр. II 166; Brückner 412; Machek ESJC 437; Holub—Kop. 266; Schuster-Sewc 1072; Младенов 420; Būga RR I 472, II 513; Trautmann 214; Эндзелин СБЭ 196; Matzenauer LF 15, 175; Persson Beitr. 412; Specht 225. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **оп'ять**, **п'ятно́**, **п'ятра**.

[**п'ятáк**] (бот.) «роман, *Chrysanthemum leucanthemum* L. Мак; айстри До», [п'ятаківці] «айстра степова, *Aster amellus* L.» Мак; — пов'язане з *п'ятáк* «п'ятикопїечна монета»; назва зумовлена тим, що серединки квітів цих рослин нагадують жовту монету. — Див. ще **п'ять**.

п'ятдеся́т, **п'ятдеся́тка**, **п'ятдеся́тий**; — р. *пятьдеся́т*, бр. *пяцьдзеся́т*, др. *пятьдеся́тъ*, п. *pięćdziesiąt*, ч. *radesát*, слц. *pāt'desiat*, вл. *pječdzēsāt*, нл. *pěšzaset*, болг. *пѣдесѣт*, м. *pedeset*, схв. *peděcēt*, слн. *pėtdeset*; — псл. *pęty desęty*, букв. «п'ять десятків». — Цыганенко 387; Holub—Kop. 271. — Див. ще **дѣсять**, **п'ять**. — Пор. **вісімдеся́т**.

[**п'ятерник**] (бот.) «перстач повзучий, *Potentilla reptans* L.» Мак, [п'ят-

ниця, п'ятиця] «тс.» Мак; — п. pięćciopnik, [pięćciernik] «тс.»; — пов'язане з п'ять, п'ятеро; назва зумовлена тим, що листки рослини складаються здебільшого з п'яток листочків (пор. р. [пятилістник], ч. pětiprstka, болг. петопръстче, м. петолист, схв. петопрст, петопрстац «тс.»). — Див. ще п'ять.

п'ятий — див. п'ять.

п'ятнадцять, п'ятнадцятеро, п'ятнадцятий; — р. пятнадцать, бр. пятнаццаць, др. пятнадесять, п. piętnaście, ч. patnáct, слц. pätnást', вл. pjatnaće, нл. pēšnaśco, болг. петнадесет, м. петнаесет, схв. пѣтнаест, слн. pětnejst; — псл. pětъ на desěte, букв. «п'ять на десяти». — КЭСРЯ 376; Цыганенко 387; Machek ESJC 447; Holub—Kop. 271. — Див. ще десять, на¹, п'ять. — Пор. дванадцять.

п'ятниця, [п'ятінка], п'ятничний СУМ, Нед; — р. пятница, бр. пятница, др. пятница, п. piątek, ч. patek, слц. piatok, вл. pjatk, нл. pětĳ, болг. пѣтък, м. схв. пѣтак, слн. pėtek, стсл. пѣтъкъ; — пов'язане з п'ятий як назва п'ятого дня тижня. — Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—30; Фасмер III 425; Черных II 90; Цыганенко 387; Преобр. II 166; Brückner 412; Machek ESJC 447; Schuster-Sewc 1072—1073. — Див. ще п'ять.

[п'ятно́] «пляма, знак Нед; тавро Куз», [петмо́] «пляма», [п'ятну́шка] (ент.) «капусник, Маместра» Нед, [п'ятна́тий] «плямистий, строкатий» Нед, [п'ятнува́ти] «таврувати (худобу) Г; ганьбити; штемпелювати Нед»; — р. п'ятно́, др. п'ятно «тавро, печатка, знак», п. piętno, piątno «тавро; печать; клеймо», болг. петно́, м. петно; — псл. *pětъно «слід, знак» (очевидно, спочатку в мові мисливців) утворене від pěta «п'ята, нога, копито» (пор. співвідношення нвн. Spig «слід»: Spogn «шпора»); спроба зближення з лат. pīngo «малюю», дінд. pīṅgaḥ «червонуватий, коричневий», pīṅjāgaḥ «червонува-

тий, золотистий», pīṅkte «малює» (Ильинский РФВ 74, 130; Младенов 420; Petersson AfSIPh 36, 149; BSl. Wortst. 73) викликає сумнів. — Фасмер III 425; КЭСРЯ 376; Преобр. II 166; Brückner 412; Matzenauer LF 15, 175; Эндзелин СБЭ 196; Būga RR II 300. — Див. ще п'ята́.

[п'я́тра] (у гончаря) «полиці, на які кладеться готовий посуд», [п'ятрї́ни] «тс.», [п'ятро] «поверх» Пі; — р. [п'ятра, п'ятерь] «навіс або поміст виступом», др. п'ятро «поглиблення», п. piętro «поверх», ч. слц. patro «поверх; піднебіння», вл. p'atr «комора», нл. p'sētš «сінник», полаб. p'otgrü «крокви в коморі», схв. пѣтар «вид даху», слн. pėter «дощаний поміст, підлога горища», pětgo «сінник, клуня»; — очевидно, псл. *pětro, можливо, утворене за допомогою суфікса -tro від pětī «пнути»; деякі дослідники (Meringer WuS I, 194) роблять спробу зближення з лат. pons, pontis «міст» (проти Walde—Hofm. II 336); форма *pętro (з *pętro) в деяких слов'янських мовах пояснюється впливом з боку слова pętatī «прятати»; спроба пов'язання з гр. μέλαθρον «дахова балка» (Machek ESJC 438) недостатньо обгрунтована. — Фасмер III 425; Преобр. II 166; Брандт РФВ 23, 292; Грюненталь ИОРЯС 17/4, 137; Brückner 412; Holub—Lyer 363; Schuster-Sewc 1168; Olesch II 832—833. — Див. ще п'ясті́.

п'ять, [петерня́] «копа, що складається з 50 снопів; п'ять пальців руки» Л, [петечо́к] «місце для смолокуріння» Л, [петерє́нка] «дитяча іграшка» ЛексПол, п'ятáк, п'ятáчoк [п'ятáччя] «п'ятаки», п'ятері́к «міра або предмет з п'яти частин; п'ятикінна упряжка», [п'ятері́ця] «ляпас» Бі, п'яте́ро СУМ, О, [п'ятї́на] «п'ята частина», п'яті́рка, п'яті́рня, п'яті́рочник, п'ятка, [п'ятoк] «п'ятка (гроші)» Нед, [п'ятуха] «гречка, посіяна на п'ятий тиждень після Світлої неділі» Бі, п'ятчи́на «п'ять карбованців», [п'ятáшній] «вартий п'ятака», п'ятї́й, п'яті́рній;

— р. *пять*, бр. *пяць*, др. *пять*, п. *pięć*, ч. *pět*, слц. *pät'*, вл. *pječ*, нл. *peś*, полаб. *paṭ*, болг. *пет*, м. *пет*, [*пент*], схв. *pēt*, слн. *pēt*, стсл. *пать*; — псл. *реть*, похідне від *реть* «п'ятий»; — споріднене з лит. *penki* «п'ять», *penktas* «п'ятий», лтс. *pięci* «п'ять», гот. двн. *fimf*, нвн. *fünf*, англ. *five*, дірл. *sois* «тс.», *soised* «п'ятий», гол. *vijf* «п'ять», лат. *quinque* «тс.», *quintus* «п'ятий», гр. *πέντε* «п'ять», *πέμτος* «п'ятий», алб. *pesë* «п'ять», вірм. *hing*, дінд. *раїса*, *раїктіһ* «тс.», *раїсатһаһ* «п'ятий», ав. *рапса* «п'ять», тох. А *раї* «тс.», *рап* «п'ятий», В *piś* «п'ять», *piṅkte* «п'ятий»; іє. **penkue* «п'ять», **penkutos* «п'ятий». — Фасмер III 426; Черных II 90—91; КЭСРЯ 376; Цыга-

ненко 386—387; Преобр. II 167; Brückner 412; Machek EJSJ 447; Holub—Lyer 370; Schuster-Sewc 1074; Младенов 420; Лукинова СМ V 63—65; Karulis II 42—43; Семереньи ВЯ 1967/4, 9—10; Klein 595; Walde—Hofm. II 407—408; Frisk II 506—507; Boisacq 767—768; Mayrhofer II 187; Pokorny 808. — Пор.

пунш.

[**пяц**] «площа; ринок» ВеУг, [*пяцний*] «купований» Яворський; — запозичення з угорської мови; уг. *piac* «ринок, базар» походить від іт. *piazza* «площа; ринок», яке зводиться до нлат. **plattea* (< лат. *platēa*) «місце, відкритий простір, вулиця». — Лизанец 617; MNTESz III 180—181; Mestica 1185. — Див. ще **плац**.

Наукове видання

С Л О В Н И К И У К Р А Ї Н И

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНИ

**ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ**

У СЕМИ ТОМАХ

Том четвертий

Н–П

У К Л А Д А Ч І

Болдирєв Ростислав Васильович,

Коломієць Віра Титівна,

Критенко Афанасій Прокопович,

Мельничук Олександр Савич,

Півторак Григорій Петрович,

Пономарів Олександр Данилович,

Скляренко Віталій Григорович,

Стоянов Іван Андрійович,

Ткаченко Віктор Андрійович,

Ткаченко Орест Борисович,

Шамота Алла Миколаївна

Київ, видавництво «Наукова думка», 2003

Оформлення художника *Н. М. Абрамової*

Художній редактор *І. П. Савицька*

Технічний редактор *Т. С. Березяк*

Коректор *Л. М. Козленко*

Комп'ютерний набір *В. Г. Каменькович,*

М. А. Кравченко

Комп'ютерна верстка *Л. М. Каткової*

Підп. до друку 08.01.2003. Формат 70×100/16. Папір офс. № 1. Гарн. Антіква. Офс. друк. Ум. друк. арк. 53,3.
Ум. фарбо-відб. 54,6. Обл.-вид. арк. 65,0. Наклад 1000 прим. Зам. 2—460.

Видавництво «Наукова думка». Р. с. № 05417561 від 16.03.95.
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3.

Виготовлено в ЗАТ «Київська книжкова фабрика».
01054, Київ-54, вул. Воровського, 24.
Свідоцтво: серія ДК № 787 від 28.01.2002.

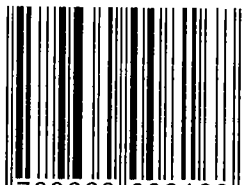
E88 **Етимологічний** словник української мови: У 7 т. / Редкол.: О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1983 — . — (Словники України).
ISBN 966-00-0816-3

Т. 4: Н—П / Уклад.: Р.В. Болдирев та ін.; Ред. тому: В.Т. Коломієць, В.Г. Скляренко. — 2003. — 656 с.
ISBN 966-00-0590-3

Четвертий том словника містить слова на літери Н—П. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

ISBN 966-00-0816-3

9 789660 008168 >

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
іМ. О. О. ПОТЕБНІ